EVLİYÂ ÇELEBİ

Günümüz Türkçesiyle

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

1.-6. Kitaplar

1

EVLİYÂ ÇELEBİ

Günümüz Türkçesiyle

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

7.-10. Kitaplar
Dizin

2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

IX. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın

Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar

Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

IX. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:

Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Giriş

10 ciltlik *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin sondan bir önceki cildi, uzun bir uğraştan sonra nihayet okuyucuyla buluştu. Böylesine büyük bir çalışmanın sonunu görür hale gelmiş olmaktan dolayı son derece sevinçli ve mutluyuz.

Bu cildin içinde Evliyâ Çelebi'nin İstanbul'dan hareketle Kütahya, Afyon, Manisa, İzmir, Sakız, Kuşadası, Aydın, Tire, Denizli, Muğla, Bodrum, Ege adaları, Isparta, Antalya, Alanya, Karaman, Silifke, Tarsus, Adana, Maraş, Antep, Kilis, Haleb, Lazkiye, Şam, Beyrut, Sayda, Safet, Nablus, Kudüs, Medine, Mekke ve civar yerlerin seyahatleri bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde ilk cildi 1896 yılında eski harflerle basılan *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin IX. cildi, Cumhuriyet döneminde yeni Türkçe harflerle 1935'te basılabilmiştir. Bu gecikmedeki başlıca sebeplerden birinin ne olduğu IX. cildin orijinal yazmaları görülünce daha iyi anlaşılmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin kendi el yazısı olarak kabul edilen ilk 8 ciltten sonra otoğraf (S) kabul edilen IX. ve X. ciltler bulunamamıştır. Bu sebepten dolayı elinizdeki kitap diğer yazma nüshalar arasında muteber kabul edilen üç nüsha tercih edilmiş ve bunların birbirlerine üstünlüklerine bakılmıştır. Bu yayından önce sıkça kullanılan ve muteber kabul edilen Yıldız (Y) nüshasının da (Bağdat 306) tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. (Bu konuda daha geniş açıklama için Robert Dankoff'un bu ciltteki yazısına bakınız.)

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin IX. cildi de daha önce yayımlanan ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle hazırlanmıştır. Bu cilt, orijinal yazma olarak kabul edilen nüsha (S) kaybolduğu için Yıldız (Y), Hacı Beşir Ağa (Q) ve Pertev Paşa (P) nüshaları birbirleriyle eşit değerde görülerek hazırlanmıştır.

Yıldız nüshası (Y): Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü bölümünde 306 numarada kayıtlı olan nüshanın özellikleri şöyledir: 315x205 mm boyutlarında, 387 yaprak ve 29 satırdır. Miklepli, kahverengi deri cilt içindedir. H. 1165/M. 1751-52 yılında aharlı krem rengi kağıda Hacı Mehmed tarafından Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Pertev Paşa nüshası (P): Süleymaniye Kütüphanesi'nde Pertev Paşa bölümünde 462 numarada kayıtlı olan bu nüshanın özellikleri

şöyledir: Yazı alanı 295x175 mm, dış ölçüleri 380x245 mm., 3+158 yaprak, 48 satırdır. H. 1155/M. 1742 yılında Hâfız Ahmed tarafından Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Hacı Beşir Ağa nüshası (Q): Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hacı Beşir Ağa bölümünde 452 numarada kayıtlı olan nüshanın özellikleri: Yazı alanı 269x253 mm, dış ölçüleri 280x173 mm., 3+158 yaprak, 48 satırdır. Tezhipli, meşin ciltlidir. H. 1158/M. 1745 yılında Nesih, Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Bu üç nüshadan edisyon-kritik yapılırken dipnot kullanılmadan, tercih belirtilmeden ve okuyucu yönlendirilmeden orjinal yazmada yırtıldığını tahmin ettiğimiz yerlerde, nüshalarda ortak boşluklar varsa [[(–) (–) (–)]] işareti kullanılarak gösterilmiştir. Müstensihler tarafından değişik doldurmalar varsa değişik fontlar ve gri tonlar kullanılarak aynı satırda metin verilmeye çalışılmıştır.

Her üç nüshanın başında bulunan fihristten sadece Yıldız nüshasının (Y) başındaki fihriste bu ciltte yer verilmiştir.

XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliyâ Çelebi'nin bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan büyük hacimli böyle bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu herkesçe teslim edilen bir gerçektir. Metnin eksiksiz yansıtılmasıyla birlikte yayın ilkeleri açısından; dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanı sıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Üç nüshanın da göz önüne alınması, Evliyâ Çelebi'nin el yazısı kabul edilen nüshanın kaybolmasından dolayıdır. Bu çalışmayla tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde bulunmamaktadır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî haller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ bazen

/n[g]/ olarak okunmuştur.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve imlânın aynen yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliyâ'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, asıl imlâ olduğu gibi aktarılmıştır. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliyâ'nın imlâsı esas alınmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar) metnin içine yerleştirilmiş ve { } işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir. (Bu konuda daha geniş açıklama için Robert Dankoff'un bu ciltteki yazısına bakınız.)

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sûre adları ve âyet numaraları ile anlamları verilmiş; ancak diğer Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde çeviriyazısı konulmuştur.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'*nin takım olarak yayınlandığını hararetle görmek isteyen, kendi yayınlarıyla buna katkı sağlayan ilim dünyasının çok büyük iki ismi; Şinasi Tekin ve Fahir İz, ne yazık ki kısa bir süre önce aramızdan ayrıldılar. Bu değerli ilim adamlarımızı rahmetle anarken bu cildi onlara ithaf etmenin bir kadirşinaslık olacağını düşündük.

Diğer ciltlerde de olduğu gibi değişik bilim adamlarına defalarca müracaatlarımız oldu. Bunlar arasında Mustafa Çiçekler'e ve bilgilerini esirgemeyen saygıdeğer hocalarımıza müteşekkiriz.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine

bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları danışman editörlerinden M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederiz.

Yücel DAĞLI – Seyit Ali KAHRAMAN – Robert DANKOFF

9. Cildin Yayına Hazırlanması

I. Üç yazma eserin mukayesesi

Kısa bir süre önce yazdığım bir makalede, Seyahatname'nin metinsel bilimselliği konusunda genel bir bilgi vererek şunları yazdım:

Haarmann (1976), 9. ve 10. kitaplar için en sağlam metni " Y " [Bağdat 306 (c.9), İÜTY 5973 (c.10), eski Yıldız] elyazma dizisinin içerdiğini, dolayısıyla bu kitapların edisyon kritiği yapılırken bu dizinin temel alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Nitekim, Tezcan (1999) ve Gemici (1999) bu seriyi kullanmıştır… Haarmann'dan başlayarak bütün ciddi araştırmacılar, "Y" yazmalar dizisinin diğerlerinden üstün olduğu konusunda görüşbirliği içerisindedir.

1742'de Evliyâ'nın orijinalinden kopya edilmiş olan "P" [Pertev Paşa 458-462 (ciltler 1-10)] ve "Q" [Beşir Ağa 448-452 (ciltler 1-10)] dizileri, MacKay'in (1975, 280) belirttiği üzre, arketip [yani, orijinal nüsha, "S"] sayfa sayfa, hatta satır satır yeniden oluşturulmaya çalışılmış olduğu için önem taşır. Buna göre "P" ve "Q"da öyle olmasına bakarak Evliyâ'nın 9-10. kitaplar için her sayfasına 48 satır yazılabilen büyük yapraklar kullandığı sonucuna varıyoruz (buna karşılık 1-8. kitapların yapraklarında, bir sayfada 34-36 satır bulunur). Öte yandan, 1751'de Evliyâ'nın orijinalinden kopya edilen "Y" dizisinde, her sayfaya 29 satır yazılmış, arketipin sayfalarının satır sayısı korunarak olduğu gibi kopya edilmesi için çaba gösterilmemiştir. Ancak, bu iki kitapta eksiksiz olması gereken biçimde, Evliyâ'nın kendisine ait bütün yazılış biçimlerine ve harf noktalarına sadık kalınmıştır… Öyleyse, 9 ve 10. kitapların otografları neden muhafaza edilmemiştir, neden onların yerine elimize sadece, bu iki kitabın "Y" dizisindeki bu çok sadık kopyalarıı ulaşmıştır?

Ben şu savı öne sürüyorum: 1742'de Evliyâ'nın otografı Mısır'dan İstanbul'a getirilip "P" ve "Q" dizileri kopya edildiğinde, 9-10. kitapları içeren cilt kısmen hasar görmüş, metnin bazı bölümleri okunamaz hale gelmiş bulunmaktaydı. 1751'de bir Osmanlı devlet görevlisi, belki de Mehmed Rasim, bu durumu değiştirip düzeltmeye gayret etti. Her kim olursa olsun, bu kişinin birkaç şeyin bilincinde olduğu bellidir:

1) 9-10. kitaplar kötü durumdaydı, büyük olasılıkla bunları

kurtarmak mümkün değildi.

2) 1742 kopyalarını çıkaranlar, okunamaz durumdaki kısımları genellikle yerlerinde boşluk bile bırakmadan atlamışlardı.

3) Yine bu müstensihler, Evliyâ'nın bütün detaylı harf noktalamalarını, harekelemelerini eksiksiz ve yanlışsız olarak kopya etmekde de başarılı olamamışlardı; dolayısıyla orijinaldeki birçok bilgi her zaman için kaybolup gidebilirdi. İşte bu yüzden, bu devlet görevlisi, divan katiplerinden, kusursuz bir ele sahip olan Hacı Mehmed'i, yukarıda sayılan bütün bu hususlara özen göstererek bu iki kitabı yeniden istinsah etmekle görevlendirmiştir…[1]

Şimdi 9. kitabın her üç nüshasının yakından incelenmesine dayanarak bu görüşleri değiştirmek istiyorum.

Y'nin (Bağdat Köşkü 306) P (Pertev Paşa 462) ve Q (Beşir Ağa 452)'ya göre daha üstün olduğuna veya edisyon kritik için asıl nüsha olabileceğine artık inanmıyorum. Bu hüküm için sebepler şunlardır.

1) Tüm üç yazma nüsha dikkatlice yapılmış kopyalar olmakla birlikte tümünde değişik hatalara rastlanmaktadır. Örneğin her üç nüshada değişik yerlerde satır atlanmıştır. Korkunç bir örnek P'de 76b22-27'dir (Y171b'ye karşılık gelmektedir) ki müstensih üç ayrı satırı atlamıştır. Q 52b35'de (Y 103a), Y 193a24'de (P/Q 84a30-31/32-33) bir satırı atlamıştır.

2) Her üç yazmadan birinde diğer ikisinden farklı okunuşa bol bol örnek bulmaktayız. Çoğu durumda Metin eleştirisi prensipleri temelinde hatalı okumaları anlamak kolaydır. (Bu prensiplerin bazısı aşağıda Grup 3'te parantez içinde verilmektedir.) Örnekler:

Grup 1: Y ve P nüshasının Q'ya göre mutabık olduğu yerler

Y 1b18 = P 1b9 hayvânâtlarıyçün; Q hayvânât içün

Y 2a3 = P 1b20 vâcibü'l-vücûba; Q vâcibü'l-vücûbda

Y 2a11 = P 1b27 vâcibü'l-i'zâm; Q vâcibü'l-iz'ân

Y 2a17 = P 1b32 fethi bâkî kalan; Q feth ü teshîri bâkî kalan

Y 2b3 = P 1b46 savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp; Q sevâbın rûh-ı pür-nûr-ı şerîflerine ihdâ ve hibe eyledim

Y 3b19 = P 2b10 hâsıl edüp; Q hâsıl olup

Y 23a5 = P 12b14 fetâlarımızın; Q yigitlerimiziñ

Y 23a6 = P 12b15 zahrları fetâmız; Q arkaları yigitimiz

Y 29b1 göyner = P 15b44; Q köknâr

Y 29b3 yine = P 15b45; Q bedene

Y 29b8 3 sâ‘at dahi = P 16a2; Q 3 sâ‘atde

Y 30b17 çeşme-i cân-fezâ vardır = P 16b11; Q çeşme-i cân-firâvândır

Y 31a9 kurşumludur = P 16b38; Q kurşun örtülüdür

Y 31a24 fukarâdırlar = P 16b42; Q fukarâlardır

Not: 1935 edisyonu[2] Q'ya dayandığından tüm bu hatalı okumaları kapsamaktadır. Doğru çözüm bunun aksidir, bu da edisyonda Y ve P'de aynı olan okunuşları dahil etmektir.

Grup 2: Y ve Q nüshasının P'ye göre mutabık olduğu yerler

Y 2b16 = Q 2a9 dest-i şerîflerin; P dest-i şerîfleriñ

Y 2b24 = Q 2a15 cân evi; P câsdi (?)

Y 3a21 = Q 2a37 mîzâb; P mîzâ

Y 3a23 = Q 2a39 pencâh; P pencâ

Y 3a27 = Q 2a42 şedd-i rahli; P şedd-i rahl

Y 4a10 = Q 2b27 cisrin; P cisriñ

Y 4a20 = Q 2b36 evsâfı; P evsâf

Y 4a26 = Q 2b40 lâciver; P lâciverd

Y 4a28 = Q 2b41 1077; P 1075

Y 4b22 = Q 3a11 kal‘a-i İznik; P karye-i İznik

Y 4b26 = Q 3a16 Sultân Ahmedi; P Sultân Ahmed

Y 5a6 = Q 3a23 demir kapulu elli aded; P temür kapulu aded

Y 5a7 = Q 3a24 câmi‘ sâhibi… rusâs; P câmi‘i sâhibi… sâs

Y 5a21 = Q 3a36 Hasan; P Hüseyin

Y 6b17,22 = Q 4a9,14 atlı; P atlu

Y 6b29= Q 4a19 kol tüfenglerin; P kol tüfengleriñ

Y 7a6 = Q 4a25 eyle; P öyle

Y 7a8 = Q 4a26 eliñe al; P eline al

Y 7a12 = Q 4a30 al şu mızrağı; P alver şu mızrağı

Y 7a24 = Q 4b46 bir çalık yüzlü ve kör gözlü; P bir çalık yüzlü ve bir kör gözlü

Y 8a27 = Q 4a26 güzer; P güz

Y 9a23 = Q 5a45 cümle; P cümleden

Grup 3: P ve Q nüshasının Y'ye göre mutabık olduğu yerler

PQ 3b18 zevâvîlerdir; Y 5b28 zâviyelerdir [daha basit bir form kullanılmıştır]

PQ 3b27 beş; Y 6a11 5

PQ 4a5 teşelşül; Y 6b12 teşâşür

PQ 4b15 dâmeninde; Y 7b22 dâmeninden

PQ 5a1 eş-Şeyh Ömer; Y 8b1 Şeyh Ömer

PQ 5a16 vüzerâların; Y 8b19 vezîrlerin [daha basit bir form kullanılmıştır]

PQ 5a27 defter emîni ve çavuşlar kethudâsı vardır; Y 9a2 defter emîni vardır çavuşlar kethudâsı vardır

PQ 6a20 çıkılır; Y 10b19 çıkarlar

PQ 7a3 bir çeşme-i zülâli Zeregen; Y 12a20 bir çeşme Zeregen [bir kelime atlanmıştır]

PQ 7a17 âb-ı hayâtı dahi gâyet; Y 12b8 âb-ı hayâtı gâyet

PQ 7a18 gûne; Y 12b10 dürlü [gözlerinin önündeki kelimeden farklı bir kelime kullanılmıştır]

PQ 7a21 filcânı; Y 12b12 fincânı [daha yaygın bir varyant kullanılmıştır]

PQ 7a30 kavimdirler; Y 12b23 kavimdir

PQ 7a32 etmişlerdir. Gerçi; Y 12b26 etmişlerdir kim gerçi

PQ 7b39 hâlâ ol hâne Zeregen; Y 14a2 hâlâ Zeregen

PQ 7b46 niçe kerre yüz biñ; Y 14a11 nice yüz biñ kerre [iki

kelime yer değiştirmiş]

PQ 8a17 kıble; Y 14b7 cânib-i kıbleye [bir kelime eklenmiş]

PQ 8b43 temellerinden; Y 15b28 temelleri

PQ 9a15 zurefâ; Y 16a20 zurefân

PQ 9a36 bir mülûk böyle hayrâta mâlik olmamışlar; Y 16b13 bir mülûk mâlik olmamışlar [iki kelime atlanmıştır]

PQ 9b44 karye-i Komardis; Y 17b24 karye-i kasaba-i İrdis

PQ 10a20 mahkemede; Y 18a27 mahkemesinde

PQ 10a47 gerdir; Y 18b28 (–) [*ger* (“uyuz”) kelimesinin anlamını bilmediğinden boş bırakmıştır]

PQ 10b2 ahâlî-i Banaz; Y 19a3 ahâlîsi

PQ 11a16 bir kal‘a-i Gedüs’dür ammâ ne cirmde idiği ma‘lûmum değildir. Ve şehr-i Gedüs Germiyan… ; Y 20a14 bir kal‘a-i Gedüs Germiyan… [bir satır atlanmıştır]

PQ 11b8 yaylahâne; Y 21a1 yaylağhâne

PQ 14a18 etmeği; Y 26a3 ekmeği [daha yaygın bir varyant kullanılmıştır]

PQ 15a14 bir başından bir başına; Y 27b28 bir başından bir başına gelince [bir kelime eklenmiştir]

PQ 15a36 ve nâhiyesi yedi pâre; Y 28a24 ve nâhiyesi pâre [bir kelime atlanmıştır]

PQ 16b5 altında; Y 30b10 elbetde [bir kelime yanlış okunmuştur]

PQ 16b6 biñer âdem sığar; Y 30b11 bârgîr ve âdem sığar

3) Her üç yazmanın da farklı olduğu örnekler vardır. şöyle:

— Y 22b25 düğünler ve gencler, P 12b6 düğünler ve gencerler, Q düğünler

Burada aşikardır ki Q’nun müstensihi *gencer* (“düğün eğlencesi”)’in anlamını bilmemektedir ve bu nedenle yazmamış, Y son harfi düşürmüş, yalnızca P doğru formu korumuştur.

— Y 153b16 ‘arabân, P 70b18 ‘arazbâr, Q 70b19 ‘urbân

Burada yalnızca P doğru biçimi vermektedir (az rastlanan bir

musiki terimi (krş. VIII 324a33)). Muhtemelen bilmediklerinden Q ve Y yanlış okumuştur.

4) Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi, P ve Q'nun sayfalarının altında mevcut hasarlı kısımlar tüm metin boyunca görünmektedir. Tahrip olmuş bir kısmı göstermenin standart yolu metinde boşluk bırakmaktır. Bazan her üç yazmada aynı yerde boşluk mevcuttur. Mukayeseli transkripsiyonda [[(–)]] ile gösterilir. Diğer durumlarda biri, ikisi veya her üçü bu yerleri muhtemelen kendi kafalarından doldurmaya çalışmaktadır.

Örnek 1: beş yüz pâre gemi temevvüc-i deryâ —– ura ura pâre pâre olup karaya düşerler:

Y 192b1 –nın şiddetinden telattum,

P 83b48 deryâya,

Q 83b48 birbirlerine.

Örnek 2: bir havlısı var ammâ —– örtülüdür, kiremit değildir:

Y 10a20 cirmi (–) kireç,

P 5b45 (–) (–),

Q 5b45 cümle toprak.

Burada okunamayan deyimin başı, *c* harfi, görünür olmalıdır. Y ve Q'da makul bir okunuşla doldurulmuş, P'de boş bırakılmıştır.

Örnek 3: at boynuna —– Domalic:

Y 7b2 düşüp ale'l-acele,

P 4a47 dost deyince,

Q 4a47 düşüp andan.

Burada okunamayan deyimin başı, *dus* harfleri, görünür olmalıdır. Her müstensih burayı makul bir okunuşla doldurmuştur.

Tüm bu meseleler dikkate alındığında bu üç yazmanın asıl nüshanın bağımsız şahitleri ve bir neşir için eşit seviyede oldukları sonucu çıkmaktadır. Y'nin yegane üstünlüğü güzel ve okunaklı bir yazıyla yazılmış olmasıdır. Genel bir kural olarak üçüncüye karşıt olarak iki yazmanın aynı olduğu durumlarda, mutabık olan okunuş kabul edilmedir. Mukayeseli transkripsiyon bu kurala göre yapıldı.

II. Hasarlı kısımlar tablosu

Aksi belirtilmediği sürece, her üç yazmada bu kısımlar müstensihler tarafından bırakılan boşluklarla gösterilmektedir. Q ve P'de (her sayfada 48 satır) bu kısımlar sayfanın altında bulunmakta, Y'de (her sayfada 29 satır) rastgele bulunmaktadır.

(-) = boşluk gösterilmemiştir

* = sayfa ortasında (yalnızca Q ve P ile ilgili olarak)

= orijinalde kenarda? (bkz. Aşağıda kısım III)

Q: Beşir Ağa	P: Pertev Paşa	Y: Yıldız Nüshası	YKY yayını
2b	2b (-)	4a	8
3a	3a	5b	9
3b	3b (-)	6b	10
4a (-)	4a (-)	7b	11
4b	4b	8a	12
5a (-)	5a (-)	9a	13
5b	5b	10a	14
6a	6a	11a	15
6b	6b	12a	16
7a	7a (-)	13a	17
7b	7b (-)	14a	18
8a	8a	15a	19
8b	8b	16a	20
9a	9a	16b	21
9b	9b	17b-18a	22
10a	10a	18b-19a	23
10b	10b	19b	24
11a (-)	11a	20b	25
11b	11b	21b	26
63a (-)	63a (-)	133b	144
63b (-)	63b (-)	134b (-)	146
64a	64a (-)	136a	147

64b	64b (-)	137b	149
65a (-)	65a (-)	139a	151
65b (-)	65b (-)	140a	152
66a (-)	66a (-)	141b	154
66b (-)	66b	143a	155
67a	67a	144a-b	157
67b	67b-68a (-)	145b	159
68a	68a (-)	147a-b	160
68b	68b	148b	162
69a	69a	150a	163
69b	69b	151b	165
70a	70a	153a	167
70b	70b	154b	168
71a	71a	156a	170
71b	71b	157b	172
72a	72a (-)	159a	173
72b	72b	160a-b	175
73a	73a (-)	162a	177
73b	73b (-)	163a-b	178
74a	74a-74b (-)	164b	180
75a	75a (-)	167b-168a	183
75b	75b	169a-b	185
76a	76a	170b-171a	187
76b	76b	172a-172b	189
77a	77a	173b-174a	190
77b	77b	175b	192-193
78a	78a	177a	194
78b	78b (-)	178a-178b	196
79a	79a (-)	180a	198
79b	79b (-)	181b	200
80a	80a (-)	183a	201
80b	80b (-)	184a-184b	203
81a	81a (-)	185b	204
81b	81b (-)	187a	206
82a (-)	82a (-)	188a-b	207-208
82b (-)	82b (-)	189b	209
83b (-)	83b (-)	192b (-)	212

93a (-)	93a	217b (-)	241
93b (-)	93b (-)	219a	243
95a (-)	95a	223a-b	247
#95b*	95b* (-)	223b-224a (-)	248
96a	96a (-)	226a	251
96b	96b (-)	227b	252
97a (-)	97a (-)	228b	254
97b	97b (-)	230a	255
98b (-)	98b (-)	232b	258
99b	99b (-)	235a (-)	261
100a (-)	100a (-)	236b	262
100b	100b (-)	237b	264
#101b* (-)	101b* (-)	239a	265
101b	102a*	240b	267
102a*	102a (-)	241b	268
102b*	102b (-)	242b	269
105b*	105b (-)	250b	278
#106b*	106b* (-)	252b	280
106b	107a* (-)	253b	282
107a	107b* (-)	255b	284
#107b*	107b* (-)	255b	284
#108a*	108a* (-)	257a	286
108a (-)	108a* (-)	258b	287
#108b*	109a* (-)	259a	288
109a (-)	110a* (-)	261b	290-291
#109b*	110a* (-)	261b	290-291
109b (-)	110b* (-)	263a	292
110a (-)	111a* (-)	264b	293
110b	111b* (-)	265b	295
111a	112a* (-)	267a	296
111b	112b* (-)	268a-b	297-298
112a (-)	113a* (-)	270a	299
112b (-)	113b* (-)	271a	301
113a (-)	114a* (-)	272b	302
114a (-)	115a (-)	275a	305
114b-115a (-)	115b-116a (-)	276b	306-307

115a (-)	116a-b (-)	278a	308
115b (-)	117a* (-)	279a	310
116a (-)	117b* (-)	280b	311
116b (-)	118a* (-)	281b	312
117a (-)	118b* (-)	283a	314
117b (-)	119a* (-)	284a-b	316
118a (-)	119b* (-)	285b	317
118b (-)	120a* (-)	287a	318-319
119a (-)	120b* (-)	288a-b	320
119b	121a* (-)	289b	322
120a (-)	121b* (-)	291a	323
120b (-)	122a* (-)	292a-b	325
#121a	122a-b (-)	292b-293a	325-326
121a	122b* (-)	293b	326-327
121b (-)	123a* (-)	294b-295a	328
122a (-)	123b* (-)	296a	329
122b (-)	124a (-)	297b	331
123a-123b (-)	124b-125a (-)	299a	332-333
123b (-)	125a (-)	300a	334
124a (-)	125b* (-)	301b	335
124b (-)	126a* (-)	302b	336
125a (-)	126b* (-)	304a	338
125b (-)	127a* (-)	305a	339
126a (-)	127b* (-)	306b	341
126b (-)	128a* (-)	307b	342
127a (-)	128b* (-)	309a	343-344
127b (-)	129a* (-)	310a	345
128a (-)	129b* (-)	311b	346
128b (-)	130a (-)	312b-313a	348
129a (-)	130b* (-)	314a	349
129b (-)	131a* (-)	315a	350-351
130a (-)	131b* (-)	316b	352-353
130b (-)	132a* (-)	317b-318a	354
131a	132b* (-)	319a	355-356
131b	133a (-)	320b	357
132a	134a* (-)	321b	358
132b	134b* (-)	323a	360

133a	135a* (-)	324a	361
133b	135b* (-)	325b	363
134a	136a* (-)	326b-327a	364
134b	136b* (-)	328a	366
135a	137a* (-)	329b	367
135b	137b* (-)	330b	368
136a	138a* (-)	332a	369-370
136b	138b* (-)	333a	371
137a	139a* (-)	334b	372
137b	139b* (-)	335b-336a	374
138a-b (-)	140a-b (-)	337a	376
138b (-)	141a* (-)	338b	377
139a	141b* (-)	339b	379
[139b: atlanmış]	141b-142a	341a	380
140a	142a-b	342b	382
140b	142b	343b-344a	383
141b* (-)	143b* (-)	345b	385
142a* (-)	143b (-)	346b	386
142b* (-)	144a (-)	348a	388
143a (-)	145a (-)	350a (-)	390
144a* (-)	145b (-)	351b	392
144b* (-)	146a (-)	353a	393-394
145a* (-)	146b (-)	354b	395
145a (-)	147a (-)	355b	397
145b-146a (-)	147b (-)	357a	398
146b* (-)	148a (-)	358b	400
147a* (-)	148b (-)	360a	401
147b* (-)	149a (-)	361b	403
147b-148a (-)	149b (-)	362b	404
148b* (-)	150a (-)	364a (-)	406
148b (-)	150b (-)	365a (-)	407
149a-149b (-)	[151a: atlanmış]	366b	408-409
149b-150a (-)	151b (-)	368a-b (-)	410-411
150b* (-)	152a-b (-)	369b	412
150b (-)	152b (-)	370a	412

151a-b (-)	154a* (-)	375b (-)	418
152b (-)	154b* (-)	376b-377a	419
#154b	[156b: atlanmış]	382b	425
155b	[157b*: atlanmış]	386a	428
156a (-)	157b*	387a-b	429-430
#156b	157b-158a	387b	430

9. kitaptaki hasarlı kısımlar tablosunu inceleyerek aşağıdaki sonuçları çıkarabiliriz:

— Q daimi olarak orijinal yazma (“S”)’yi sayfa sayfa istinsah etmeye çalışmaktadır. Bunu gösteren şey, bazı istisnalar dışında (102a, 102b, 105b, 141b-150b) hasarlı kısımların Q’nun sayfalarının sonunda yer almasıdır. Bu bakış açısı ile Q orijinal nüshaya en iyi rehberdir. Bu nedenle yukarıdaki tabloda Q’yu ilk sütunda sıraladım.

— P’de orijinal yazma ilk yüz varakta Q gibi sayfa sayfa istinsah edilmeye çalışılmıştır. Fakat bu varaklarda dahi bu işlem tam olarak başarılamamıştır. Yaklaşık 106. varaktan başlayarak P, orijinal yazmanın sayfalarına bağlı kalmaktan uzaklaşmaktadır. Bunun sonucunda da yırtık yerler P’nin sayfalarının sonunda gösterilememektedir. Aynı zamanda bu noktadan itibaren bu yazma genellikle hasarlı kısımları göstermemekte, hatta Evliyâ Çelebi tarafından daha sonra doldurulmak üzere bırakılmış boşlukları dahi göz ardı etmektedir. Cildin sonuna doğru ise genellikle satırları, kısımları, deyimleri vs. atlayarak orijinal metinden aşırı derecede uzaklaşmıştır.

— Y, sayfalamaya sadık kalma konusunda orijinaline bağlı kalmayarak metinde daimi olarak hasarlı kısımları boşlukla göstermektedir (Bazen metne uygun okuma önerileri de getirmektedir). Bu bakış açısından Y orijinal nüsha için en iyi rehberdir.

III. Derkenarların metne alınması

MacKay P ve Q’nun orijinal yazma (“S”) ile ilişkisini aşağıdaki

şekilde karakterize etmektedir:

Bu iki serinin müstensihleri sadece S'nin içeriğini yansıtmaya çalışmakla yetinmemişler S'nin sayfalarını da taklit etmişlerdir. Müstensihler, 9. cildin başından itibaren yüzüncü sayfaya kadar orijinal nüshayı sayfa sayfa ve hatta satır satır istinsah etmeye çalışmışlardır.

Bu seride göze çarpan başka bir değişiklik de S'de sıklıkla görülen derkenarların satırların devamı şeklinde metnin içine alınmasıdır. Bunun sonucunda çok sayıda derkenar metne eklenmesiyle P veya Q'nun sayfaları S'nin sayfa düzenini aşmaktadır. Aşan bu satırları müstensihler ancak birkaç sayfa sonra kendi metinlerine yedirerek orijinal nüshayı yakalamaktadırlar. Diğer yandan bazan da bunun tersi olup S'deki metni kendi sayfalarının sonuna gelmeden bitirmektedirler. Buna bağlı olarak bazen da S'de olmadığı halde, P veya Q sayfa tutturmak için sayfa sonunda birkaç kelimelik veya birkaç satırlık boşluklar bırakmaktadır.

S'nin sayfa düzenini izleme konusunda P ve Q'nun çabası 1-8. ciltlerde açık olarak görülmektedir. Böylece kayıp cildin özelliklerini daha önceki ciltlerle mukayese ederek tespit edebiliriz. 9 ve 10. ciltlerin yayını konusunda çalışmalara başlandığında ilk şart S'nin sayfa görüntüsünün gerçeğe en yakın şeklinin tespitidir.[3]

Aşağıdaki bilgiler 9. kitap için gösterebileceğimiz derkenarları listelemektedir.

PQ 9b'nin ortası: Afyon-karahisar'ın özelliği olan afyon üzerine. P ve Q'nun sağ kenarında korunmuş, Y'de metne katılmıştır (17a24-17b3).

P 17b'nin ortası: Ulucaklı'nın özelliği olan lale üzerine. P'nin sağ kenarında korunmuş, Q ve Y'de metne katılmıştır (Y 33a13-17).

PQ 42a'nın üstü: Ferişteoğlu hakkındaki bölüm bu yerden alınması (medresesi hakkındaki bilgi) aşağıya taşınması (türbesi hakkındaki bilgi) konusunda not: *mükerrer yazılmışdır bu mahalle, aşağıda ziyâreti mahalline yazıla*. Q'nun sol kenarında korunmuş; P'de metne katılmıştır (fakat garip bir şekilde bir cümlenin ortasına konulmuştur); yalnızca Y'de Evliyâ'nın tavsiyesi izlenmiş, bölüm 81b29 (krş. PQ 42a3)'den alınarak 84b22-85a3 (krş. PQ 43b3)'e konulmuş ve orijinal derkenar atlanmıştır.

PQ 43b’nin üstü, Y 85a’nın üstü: Ferişteoğlu’nun ölümü ve gömülmesi konusunda not. Her üç yazmada diğer iki şeyhten bahsederken verilmektedir. Ya Ferişteoğlu ile ilgili not orijinalde derkenarda olup yanlış yerleştirildi veya iki şeyhten bahsedilen kısım derkenarda olup yanlış bir noktada metne katıldı.

PQ 56b’nin üstü: Rodos’un fethi üzerine ek tarih düşürmeler. P, Q ve Y (113b)’nin sağ kenarında korunmuştur.

PQ 59a alt kısmı: Rodos’ta eklenilen ziyaretler. P ve Q’nun sol kenarında korunmuş; Y (121b1-5)’de metne katılmıştır..

Q 67b39 ve Y 145b15: *Ve Mûsâ Beg medresesi*. Q’da bu farklı bir medreseye ait tarih düşürmeden hemen önce yer almakta, Y’de ana medrese başlığından hemen önce yer almakta; P’de atlamaktadır. Orijinalinde bir derkenar olmalıdır.

Q 68a’nın üst kısmı: eklenilen ziyaret. Q’nun sol kenarında korunmakta; P’de atlanmakta; Y’de metnin içine katılmaktadır (146a22-25).

Q 68b’nin orta kısmı ve Y 148a8: *Henk beli ve Kara Henk Sultân tekyesi*. Q ve Y’de bu cümlenin ortasında yer almakta, P’de atlanmaktadır. Orijinalinde bir derkenar olmalıdır.

PQ 70a’nın orta kısmı: Tarsus’un kuruluşu hakkında başka bir rivayet. P ve Y’nin sol kenarında korunmuş (Y 152a), Q’da metne katılmıştır, daha önce olması gerekirken acayip bir şekilde bir ismin ortasına konulmuştur (“Me’mûn” ve “halîfe” arasına).

Q 75a’nun alt kısmı: Aziz hakkında bir atasözü (?). Q’nun sol kenarında korunmuş, (kısmen) Y’de metne katılmış (Y 167b26-27), P’de atlanmıştır. Hasarlı bir kısma rast geldiği için durum müphemdir.

Q 76b’nin orta kısmı ve Y 171b26: *Mi‘mâr Sinân binasıdır.* Y’de bu satır üstünde yer almakta, ki muhtemelen orijinal yeri olmalıdır, Q’da metne katılmakta, P’de atlanmaktadır.

PQ 77b’nin üst kısmı: Halep’e eklenilen ziyaretler. P’de sağ kenarda korunmakta, Q ve Y’de metne katılmaktadır (Y 174b16-29).

Q 87a9 ve Y 202b14: *Ve İbn Yâmin Mısır’da medfûndur*. Y’de bu satırın altında yer almakta, ki muhtemelen orijinal yeri olmalıdır, Q’da metin içine alınmakta, P’de atlanmaktadır.

PQ 95b’nun üst kısmı: Kudüs’teki Kumame kilisesi ile ilgili

bölüm. P’de sağ kenarda yer almakta (fakat başlangıçta birkaç satır eksiği ile), Q ve Y’de metnin içine alınmıştır (Y 223b19-224a13).

PQ 98a’nın üst kısmı: Mısır’da Yusuf Peygamber üzerine iki not. İlki (*Hazret-i Yûsuf babası Hazret-i Ya‘kûb Nebî fevtinden sonra yigirmi sene mu‘ammer oldu*) Q’nun sol kenarında korunmakta, P ve Y’de nispeten farklı noktalarda metne katılmaktadır (Y 230b5-6). İkinci not (*Zîrâ vasıyyetleri eyle idi*) Y’de doğru noktada (230b8), P ve Q’da biraz sonra ve hatalı olarak metne eklenmektedir.

PQ 101b’nin üst kısmı: Şam yakınlarındaki Sa‘sa‘a’daki han ve bağlı ziyaretler. P, Q ve Y’de metne katılmaktadır (Y 239a17-20). Metindeki boşluklar ve tutarsızlıklar bu bölümün orijinal metinde derkenarda olduğunu ve sayfanın hasar gören altına kadar devam ettiğini göstermektedir.

Q 106a’nın orta kısmı: Şam’ın eklenilen özellikleri (*ve kand-i nebâtı*). Y’de hatalı bir noktada (Şam’a has nesnelerin listesinden önce, ayvanın tıbbi kullanımı konusunu keserek, 251b17-18) ve Q ve P’de hatalı bir noktada (Şam’a has nesnelerin listesinden sonra, zeytinle ilgili konu arasına) metne eklenmekte.

Q 106b’üst kısmında: Şam’a eklenilen ziyaretler. P, Q ve Y’de metne eklenmiştir (Y 252b4-11). Metindeki boşluklar ve tutarsızlıklar bu bölümün orijinalde derkenarda yer aldığını ve hasar gördüğünü göstermektedir.

Q 107a’nın üst kısmı: Şam’a eklenilen ziyaret, ayrıca Emevî tarihi konusunda notlar. Q’da sol marjinde korunmakta, P’de atlanmakta (107a15), Y’de metne katılmaktadır (253b23-254a10).

Q 107a’nın orta kısmı: Emevi tarihine ait ek not. Q’da sağ kenarda korunmakta, P ve Y’de metne katılmaktadır (Y 254b5-10). *Ve-cenbinde Süleymân ibn Abdülmelik* sözü *Âl-i Emeviyyûn’un güzîdesidir*’dan önceye ait olup yalnızca Y’de doğru yerdedir.

Q 107b’nın üst kısmı: Şam’a eklenilen ziyaretler. Q’da sağ kenarda korunmakta; P ve Y’de metne katılmaktadır (Y 255b11-29).

Q 108a’nın üst kısmı: Şam’a eklenilen ziyaretler. Q’da sol kenarda korunmakta; P ve Y’de metne katılmaktadır (Y 257a20-26).

Q 108b’nin üst kısmı: Şam’ın güneyindeki menziller. Q’nun sağ kenarında korunmuş, P ve Y’de metne katılmıştır (P 109a, Y 259a6-

16).

Q 109a’nın alt kısmı: Haccın dinî mevkii hakkında iki not. İlki (*hacc-ı şerîf farz değildir*) Y’de satırın üzerinde, belki orijinal yerinde bulunmaktadır (Y 261a17), Q ve P’de metne katılmıştır (P 109b). İkinci not (*zîrâ Cenâb-ı Kibriyâ hacc-ı şerîfi Kur’ân-ı azîminde sûre-i Âl-i İmrân’da* **men istetâ‘a ileyhi sebîlâ** *âyetin buyurmuşdur*) Q ve P’de doğru olarak birkaç satır sonra gelmektedir (P110a1), Y’de ise ilk nottan sonra gelmektedir ve *farz değildir* eklenmiştir.

109b’un üst tarafı: Müzeyrib’den iki yakın ziyarete yapılan seyahat konusunda not. Q’nun sağ kenarında korunmuştur, P ve Y’de metne katılmıştır (P 110a, Y 261b9-28).

Q 120a’nın orta kısmı: Halife Ömer için iki mısra. Y’de aynı konuda bir diğer mısradan sonra gelmektedir (290b1), yazarın niyeti de budur; Q ve P’de birkaç satır üstte Ömer’in soykütüğünden hemen sonra yer almaktadır (P 121a). Orijinalde derkenar olmalıdır.

Q 121a’nın orta kısmı: Medine kalesindeki hamamlar ve hanlar bölümü. Q, P ve Y’de metne katılmıştır (P 122a-b, Y 292b-293a). Metindeki boşluklar orijinalinde sol kenarda sayfanın harap olan alt kısmına kadar sürdüğünü göstermektedir.

Q 136b3: *dahi*. Q ve Y’de satırın altına eklenmiş (Y 332a13), P’de metne yerleştirilmiştir (138a’nın orta kısmı).

Q 138b’nin üst kısmı: *sene 975* tarih düşürmeye eklenmiştir. Q’da satırın üstünde, muhtemelen orijinal yerinde yer almakta, P’de metne eklenmiş durumda (140b’nin üst kısmı), Y’de yanlış olarak bir satır üstte *târîhinde* eklenerek yer almaktadır (337a4-5).

Q 138b’nin alt kısmı: Q’da metin içi ve kenarda notlar olduğuna dair deliller olmakla birlikte hasarlı kısımlara denk geldiğinden durum müphemdir.

Q 140a’nın orta kısmı: Kâ‘be örtüsü konusundaki bölüm başlığı. Q’da sağ kenarda korunmuştur, P ve Y’de metne eklenmiştir (P 142a, Y 341b27).

Q 141b’nin orta kısmı: Mekke’de Makâm-ı Hanefî’de Evliyâ’nın dua ettiği hamilerini listeleyen altı satırlık not. Q ve Y’de metne eklenmiş (Y 345b16-25), P’de bir satırlık notla özetlenmiştir (143b13). Orijinalinde derkenar olduğu anlaşılmaktadır.

Q 142a'nın orta kısmı: Zemzem için İbranice dua üzerine Farsça not (*du'â gûyend lisân-ı ibrî berâ-yı âb-ı zemzem*). Q ve Y'de duanın ortasına eklenmiş (Y 347a22), P'de atlanmıştır (144a).

Q 154b'nin orta kısmı: Tih sahrası üzerine not ve harap olmuş Karan şehri konusunda bölüm. Q'da sağ kenarda korunmuş, Y'de metne katılmış (381a29-381b21), P'de atlanmıştır (156b).

Q 156b'nin üst kısmı: Kahire ve Mekke arasındaki menzillerle kerteleri konusunda bölüm. Q, P ve Y'de metne eklenmiştir (P 157b-158a, Y 387b6-25). Boşluklar ve tutarsızlıklar orijinalinde derkenar olduğunu ve hasar gören sayfa altına kadar devam ettiğini göstermektedir.

Yukarıdaki listeden aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir. Q derkenar malzemeyi koruma konusunda en muhafazakar olanıdır. Bu da muhtemelen orijinalin sayfa yapısına sıkı sıkıya bağlı kalma teşebbüsüne dayanmakta olup MacKay'in belirttiği gibi özellikle uzun notları metnin içine almak her şeyin sıkışmasına neden olacak olup S'nin sayfalarının aşılması istenmediğindendir. P bu hususta daha esnek olup derkenarları metnin içine eklemiştir, her ne kadar ilk yüz sayfada bazı notlar korunmakla birlikte Y, derkenarları metnin içine eklemede en tutarlısıdır. Orijinal sayfa düzenine bağlı kalmamasına rağmen derkenarların bazen korunmuş olması belki müstensihin bu notların nereye ait olduğundan emin olmamasına dayanmaktadır. Yukarıdaki örneklere dayanarak derkenarların metnin akışında doğru yerlere konulmasında Y, P ve Q'ya göre daha doğru hükümlere sahiptir.

Seyahatnâme'nin bu kitabında derkenarlar özellikle Şam bölümünde bulunmaktadır. Bu da Evliyâ'nın 1648'de Şam'da iki kere konaklamasından dolayı olup orijinal tanımlamasını o zaman yazmış olup 1672'de Hacca giderken şehre uğradığında tanımını kitaba eklemiştir. Şam bölümünün başında daha önceki ziyaretlerinde her şeyi görmek için yeterince kalmadığını, özellikle ziyaretler için ve tanımlama konusunda çalışmak için İstanbul'a gidip gelmekle çok meşgul olduğunu belirtmektedir (Y 239a26: *karâr-dâde olmayup ziyâretlerinde ve ba'zı ahvâlâtına vâkıf olmadan def'ateyn âsitâne-i sa'adete... gidüp gelmeden evsâfına cür'et olunmadı*).

Richard Kreutel yeni ufuklar açan bir makalesinde Evliyâ'nın te'lif metotlarını analizde ve metni neşre hazırlarken derkenarların

incelenmesinin önemine işaret etmiştir.[4] 9. kitabın derkenarları konusunda burada önerilen yorumlar Kreutel'in öngörüsünü doğrulamaktadır.

Robert DANKOFF

Bazı İşaretler

(–)	Metinde boş bırakılan bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(…)	Okunamayan bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
[[(–) (–) (–)]]	Orjinal yazmada yırtıldığını tahmin ettiğimiz yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
……(12 satırlık yer boş) …………	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
‘	Gerekli hallerde Ayn (Ÿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
’	Gerekli hallerde hemze (¡) harfini göstermek için kullanılmıştır.
‘	Özel isimlerde kesme işareti (‘) için kullanılmıştır.
Y nüshası	Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306. Açık gri, metnin kendi fontunda gösterilmiştir.
Q nüshası	Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 . Koyu gri olarak gösterilmiştir.
P nüshası	Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462. Açık gri, tırnaksız font ile gösterilmiştir.

Metin

[Dokuzuncu Cilt]

[Y=Yıldız nüshasının başında bulunan fihrist]

Kal‘a-i Melemen Güzelhisârı

Kal‘a-i Foça

Şehr-i Melemen

Kal‘a-i Geçit

Şehr-i azîm İzmir

Kal‘a-i Sancak

Kal‘a-i Urla

Sergüzeşt-i hakîr

Kasaba-i kazâ-i Karaburun

Kal‘a-i Çeşme

Cezîre-i Sakız

Kal‘a-i metîn Sığacık

Tılısmât-ı Karagöl

Şehr-i atîk Sivrihisâr

Kasaba-i kazâ-i Cum‘a-âbâd

Şehr-i cedîd Kızılhisâr

Sergüzeşt-i hakîr be-Alaman Boğazı

Kal‘a-i kadîm Ayasuluk

Câmi‘-i ibret-nümâ-yı Ayasuluk

Kal‘a-i Kuşadası

Kal‘a-i Balat

Kazâ-i kasaba-i Mandalyat

Kazâ-i kasaba-i Şöke

Kal‘a-i Aydın Güzelhisârı

Yaylağ-ı Balbınarı

Şehr-i azîm Tire

Kazâ-i kasaba-i Bayındır

Kal‘a-i Birgi

Yaylağ-ı sun‘-ı Hudâ Bozdağ

Kazâ-i kasaba-i Keles

Kazâ-i kasaba-i Balyambolu

Kazâ-i kasaba-i Köşk

Kazâ-i kasaba-i Donduran

Kazâ-i Amasya

Kazâ-i atîk Bozdoğan

Kazâ-i Arayan

Kal‘a-i Sultânhisârı

Kal‘a-i Nâzlı

Cezîre-i Sönbeki

Cezîre-i Rodos

Kal‘a-i Eski Rodos

Kal‘a-i Lindos

Cezîre-i Heleke

Cezîre-i İliki

Cezîre-i İncirli

Cezîre-i Aya Morgi

Cezîre-i Koç papas

Cezîre-i Aniye

Cezîre-i Nakşe

Cezîre-i Barre

Cezîre-i Sıra

Cezîre-i Mokine

Cezîre-i Sığırcıklar

Cezîre-i İstendil

Cezîre-i Andire

Cezîre-i Ağriboz

Cezîre-i Mora

Cezîre-i Çamlıcalar

Cezîre-i Sulucalar

Cezîre-i Keçi

Cezîre-i İşkados

Cezîre-i İşkepolis

Cezîre-i İskeri

Cezîre-i Murtat

Cezîre-i Değirmenlik

Cezîre-i Koyunluca

Cezîre-i Yavuzca

Cezîre-i Tereme

Cezîre-i Santoron

Cezîre-i Anafiye

Cezîre-i İstanbulye

Cezîre-i Mis[in]

Cezîre-i Vaşka

Cezîre-i Kıbrıs

Cezîre-i Girid

Cezîre-i Çukalar

Cezîre-i İspirlonka

Cezîre-i Karambusa

Cezîre-i Zakilse

Cezîre-i Kefalonya

Cezîre-i Bahşiler

Cezîre-i Lefkade

Cezîre-i Ayamavra

Cezîre-i Körfos

Cezîre-i Çiçilye

Cezîre-i Malta

Cezîre-i Korsika

Cezîre-i Sardinye

Cezîre-i Minorka

Cezîre-i Mayorka

Cezîre-i Yavise

Cezîre-i Kerpe

Cezîre-i Cerbe

Cezîre-i Gülmez

Cezîre-i Leryos

Cezîre-i Batnos

Cezîre-i Şifnos

Cezîre-i Ahigeri

Cezîre-i İpsala

Cezîre-i Sakız

Cezîre-i Susam

Cezîre-i Midilli

Cezîre-i İlimni

Cezîre-i Taşöz

Cezîre-i Semadirek

Cezîre-i İmroz

Cezîre-i Bozca

Cezîre-i Marmara

Cezîre-i Emîr Alî

Cezîre-i Tavşanlı

Cezîre-i Heybeli

Cezîre-i Taman

Kal'a-i Seçen

Kal'a-i Mekri

Ziyâret-i Abdâl Mûsâ Baba

Kal‘a-i Finike

Kal‘a-i Azrasan

Şehr-i Elmalı

Yaylağ-ı Istanaz

Isbarta

Kal‘a-i Adaliye

Kal‘a-i Teke

Kal‘a-i Güvercinlik

Kazâ-i kasaba-i Manavgat

Kal‘a-i Alara

Kal‘a-i Alâiyye

Kal‘a-i Ma‘mûriyye

Kal‘a-i Kızıhisâr livâ-yı Silifke

Kal‘a-i Firişke

Kal‘a-i Ermenak

Kal‘a-i Ilısıra

Kal‘a-i Kâfiryat

Kal‘a-i Lârende

Kal‘a-i Takyanus

Kal‘a-i Mut

Kal‘a-i Zenbûr

Kal‘a-i Silifke

Kal‘a-i Akliman

Kal‘a-i harâb Kara Görgüz

Kal‘a-i Tırmır

Kal‘a-i Tarsûs

Kal‘a-i Adana

Kal‘a-i Misis

Kal‘a-i Şâhmârân

Kasaba-i livâ-yı Sis

Kal‘a-i Kınık

Kal‘a-i Çanakçı

Kasaba-i İsneyn

Kal‘a-i Sarvanlı

Kal‘a-i Mar‘aş

Kal‘a-i Besni

Kal‘a-i Ayntâb

Şehr-i Kilis

Kal‘a-i Re’s-i Osmân

Kal‘a-i Azez

Kal‘a-i Haleb

Kal‘a-i Hantıman

Kasaba-i Selmîn

Kasaba-i Rîha

Kasaba-i Yekfelûn

Kasaba-i İdlib

Kasaba-i (–)

Kal‘a-i Şu‘ûr

Kal‘a-i Lâtikıyye

Kal‘a-i Cübeyle

Ziyâretgâh-ı İbrâhîm-i Edhem

Kal‘a-i Betîs

Kal‘a-i Markab

Kal‘a-i Tartûs

Kal‘a-i Cezîre-i Zenân ya‘nî Avret Adası

Kal‘a-i Hüsün

Kal‘a-i Kalî‘ât

Kal‘a-i Tarabulus

Şi‘r-i Dürzî

Kal‘a-i İbn Ma‘ân

Kal‘a-i Cübeyle

Kal‘a-i Beyrût

Kal‘a-i Sayda

Kal‘a-i Kâsımiyye

Kal‘a-i Sûr

Vilâyet-i Taberistân

Kal‘a-i Tibnîn

Kal‘a-i Sıfet

Ziyâretgâh-ı Sıfet

Kal‘a-i Kaka

Kal‘a-i Ayn-ı Tüccâr

Kal‘a-i Cinîn

Kasaba-i Türâbî

Karye-i Sabastiyye Beyt-i Yahyâ Nebî A.S.

Kal‘a-i Nâbulus

[Dokuzuncu Cilt]

[Y 1b] **[Q 1b]** **[P 1b]** Evvelâ bism-i İlâh ile ol Hâlık-ı Kevneyn’e ve ol her mebde-i eşyâya şükr-i bî-had ve senâ-yı bî-‘ad ol tâ‘ım-ı to‘ma ve *hüve yut‘ımu velâ yut‘am* hazretine sezâ-vârdır kim hân-ı ihsânı ve sofra-i bî-imtinânı mâh u sâl bi’l-gudüvvi ve’l-âsâl ganî ve fakîre, cüvân ve pîre ni‘meti mebzûldur.

Kâ’ide-i Hazret-i Rezzâk-ı Bîçûn ve erkân-ı kün-feyekûn ber-muktezâ-yı âdet-i Rabbü‘l-âlemînin hükm-i şerîf-i ezelü‘l-âzâli bunun üzerine cârîdir kim ins [ü] sekalânın hâlıkı ve râzıkıdır. Takdîr eylediği erzâkların verir kim âye[t]: [1] nass-ı kâtı‘ı üzre rezzâkdır. Cemî‘i mahlûkâtının rızkın verir kim bu âyet-i şerîfe delîl [ü] bürhândır. Âye[t]: [2] buyurmuşlardır.

Ve eşref-i mahlûk kim hayvân-ı nâtık benî âdemdir ve gayr-i nâtık cemî‘i mahlûkât [u] devâbbâtdır kim anlar içün edîm-i arzda benî âdem nafakasından mukaddem vech-i zemînde menbût olan nebâtât [u] kiyahâtı gayri nâtık mahlûk-ı Hudâ hayvanatlarıyçün evvelce şa‘îr ve alef bitirir ki âye[t]: [3] fehvâsınca anlara dahi takdîr etdüği nafakaların verir. Hattâ karanu gecede kara taş içre kara baş kara karıncanın kadrince nafakasın veren

Perverdigâr Rabbü'l-âlemîn'dir.

Hattâ bu nass-ı kerîmelerin mazmûnunca Şeyh Sa'dî buyururlar kim, beyt:

Ey kerîmî ki ez hızâne-i gayb,

Gebr-i tersâ vazîfe-hor dârî,

Dostân-râ kücâ künî mahrûm,

Tû ki bâ-düşmenân nazar dârî

Ebyâtı üzre Rabbü'l-ibâd'dır. Ve *İzid Allâ Kepenâh Çaltı Hun*'dur. Beyt:

Râzık u bî-ta'b Hudâ-yı Kerîm

Hâlık-ı cennet-i na'îm ü mukîm

bu ebyâtlara ve bu nass-ı kâtı'lara i'tikâd-ı tâm ile mu'tekid olup hemân Cenâb-ı Bârî'den dünyâda emn [ü] emân, âhir nefesde îmân ricâsında olup âlem-i seyâhatde bir mürşid-i kâmil tecessüs ederdim ki sermâye-i girân-mâye-i vücûd-ı kuvvet ve kuvâ ve kudret elde iken sevdâ-ger-i âhiret olup cihânı geşt [ü] güzâr ederek hâs u âmdan el çeküp çirkâb-ı dünyâdan el yuduk. Zîra cemî'i erzâkımız Allâh üzredir. Beyt: **[Y 2a]**

Hâlıkdan utan umma sakın rızkını halkdan

"Errızku tevekkeltü alallâh" unutma

deyüp bu pendleri gûşuma menkûş ve vücûdum halka begûşvâr fakr [u] fâka ile gınâ-yı kalb hâsıl edüp cümleden kat'-ı ricâ etdim.

Ol Vâcibü'l-vücûb'a sadlek hamd [ü] senâ olsun ve salât [ü] selâm anın üzerine olsun kim ibtidâ mebde-i âdemiyân ve eşyâ-yı kadı-i kevn [ü] mekân anın muhteri'ât-ı bedî'i'l-beyânından bir risâledir. Mukaddimesi netîce-i nübüvvet-i Muhammedîdir ki buyururlar: Hadîs: [4] ol hâtemü'l-enbiyâdır. Ammâ cümle nebîlerden evvel rûh-ı Seyyidü'l-Kevneyn halk olmuştur. Cümle nebîlerden yine öndin ümmetiyle dâhil-i cinân olsa gerek. Durûd-ı bî-tü'ad ana ve âl [ü] ashâb ve ezvâcı ve Ehl-i Beyt-i Âl-i Abâ ve Çâryâr-ı Güzîn üzerine olsun kim böyle bir Şâh-ı Rüsül'ün ümmetindeniz. *Eş-şükrü lillâh.*

Ve hayr du'â ve senâ ve pâdişâh-ı İslâm: Güzîde-i sultân *vâcibü'l-i'zâm hallede mülkehu ve ebbede saltanatahu ilâ inkırâzı'd-devrân* es-Sultân ibnü's-Sultân es-Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' ibn Sultân İbrâhîm Hân'a hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn hayır du'âlar ederiz. Zîra kavanîn-i Sultân akılda merkûm ve resm-i âyin-i şehriyâr fehm-i hıredde mersûmdur ki mecmû'-ı efkâr ve ezkârda belki her kârda pâdişâh-ı zıllullâha senâ ve midhat olsa savâb-ı lâ-yuhsâdır.

Hamd-i Hudâ böyle pâdişâh-ı âdil-i cem-cenâbın zamân-ı sa'âdetlerinde vezîr-i a'zamı ve serdâr-ı mu'azzamı olan Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ile sene 1078 târîhinde cezîre-i harîr-i Girid'de fethi bâkî kalan dest-i Venedik'de olan Kandiye kal'asın üç sene pey-a-pey muhâsara edüp kuvvet-i bâzû ile döğe döğe sene 1080 târîhinde feth edüp hamd-i Hüdâ Göllük nâm tabya üzre ibtidâ fetih ezânı bu hakîre müyesser oldu.

Andan cezîre-i Mora'ya geçüp Manya kal'asın dahi feth edüp Âsitâne-i sa'âdetde

âsûde oldum. Ammâ derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Arz-ı Mukaddes'de Mekke-i Mükerreme ve Ravza-i Mutahhara câniblerine gitmeğe ârzû ederdim. Ammâ "Bir yâr-ı muvâfık olsa" deyü her kûşe ve pûçeyi tecessüs ederdim. Hikmet-i Hudâ,

Sebeb-i seyahat-i Mekke ve Mînâ

Bu hakîr Evliyâ âlem-i şebâbda ve devr-i felek-i pür-şitâbda bu kuvâ-yı beden terakkîde iken kuvvet-i basarım ile her ne tarafa nazarım tîrini şast ber-kabza-i sa'y kavsı ile çeküp atsam ol ân nişân ururdum. Bi-emri Hudâ sayf u şitâda ne cânibe azîmet etsem elbetde ol diyâra vasıl olurdum. Ammâ İslâmbol'da altı ay meks edüp başıma zindân oldu.

Âhirü'l-emr bin seksen bir Leyle-i Kadr'inde himmet-i merdân himmettin ricâ edüp cemî'i evliyâ ve enbiyânın ervâh-ı şerîflerinden istimdâd taleb edüp Ebâ Eyyûb-ı Ensarî hazretlerin **[Y 2b]** ziyârete azîmet etdim. Zîra Hazret-i Resûl-i Hudâ Muhammedi'l-Mustafâ buyururlar kim, [5]dır.

Hamd-i Hudâ ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsin-i Şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp ve rûhlarından istiânet taleb edüp meded cânib-i Hak'dan yetişdi. Ol gece künc-i mihnetde zâr ü giryân ve nâlende bî-riyâ ve bî-recâ hâb-âlûde **[Q 2a] [P 2a]** yatırken menâmımda üstâdımız Evliyâ Efendi kim hamele-i Kur'ân-ı azîm ve fürkân-ı kerîm ve sâhib-i takrîb-i şeyhü'ş-şüyûh sâhib-i kurrâ ve imâm-ı muktedâ-yı Sultân Ahmed ve Sultân Mustafâ idi. Anları gördüm ve peder-i vâcid-i mâcidimiz Dervîş Mehemmed Ağa-yı Zıllî nedîm-i Sultân Süleymân Hân ve serzergerân-ı Dergâh-ı âlî ve dervîşân-ı zîşân kimesneler idi.

Bunları vâkı'amda görüp dest-i şerîflerin bûs edüp hayli kelimâtdan sonra üstâdımız Evliyâ Efendi bu âyeti tilâvet etdi âye[t]: [6] ve bu âyeti dahi kırâ'at etdi [7] deyüp "Bu âyet-i şerîfler ile amel eyle" buyurdular.

Ve peder-i buzürgvârımız *tâbe serâh* bu âyeti okudu âye[t]: [8] âyetin kırâ'at edüp, "Oğul sana tenbîhim budur: [9] deyüp vâ'z [u] nasîhat edüp ba'de'd-du'â ve's-senâ Fâtiha-i Seb'u'l-Mesânî tilâvet etdiler.

Ve mübârek dest-i şerîflerin pederimiz cemî'î uzvumuza sürüp cemî'î vücûduma sürüp cümle endâmıma üfürdüler. Ve yine pederimiz gûşumu berk çeküp mekteb-i tıfl-ı ebcedhân gibi enseme bir sille-i pehlivânî eyle urdu kim kâse-i serim pûlâd-ı Nahcivânî gibi çın çın sadâ verdi.

Ve buyurdular kim, "İki yerden bir gayret kuşağın kuşanup mahrem-i râz ol. Her ne cânibe gidersen, hemân sağ ol" buyurdular.

Ve üstâdımız Evliyâ Efendi nutk etdiler kim, "Yürü, âlemi sihhat-i beden ile geşt [ü] güzâr edüp yâverin Mâlikü'l-mülk olsun" buyurduklarında hemân hâbdan bîdâr olup gûyâ bu hakîr bir gayri vücûd sâhibi olmuşum.

Cümle endâmıma bir kuvvet-i kuvâ gelmiş ve dil gözü münevver olup cân evi güm güm öter. Ale's-seher ki oldu hemân sefer tedârüküne sa'y eyledim.

Hikmet-i Hudâ ol gün Azmîzâde Haletî Efendi merhûmun telâmîzlerinden Sâ'ilî Çelebi hânemize teşrîf buyurdu. Beyt:

Rûz-ı ıyd oldu o meh hâneme kıldı teşrîf

Merhabâ etdi benimle dedi eyyâm-ı şerîf

Birbirimiz ile öpüşüp görüşüp ba'de'l-letî ve'l-letâ ol yâr-ı vefâdâr ve bî-dâr u bî-diyâr eydir:

"Ey ihvân-ı mâ. Niçün böyle pür-zâr ve bî-karârsın. Gel senin ile cihângeştlik **[Y 3a]** edelim ve diyâr-ı Arabistân ve Hindustân'a gidelim. Ola kim Cenâb-ı Bârî bize bir pîşvâ-yı tarîk ve mürşid-i kâmil-i ehl-i tahkîk ve bir mûnis-i gamgüsâr ve bir yâr-ı gamhâr ve bir yâr-ı vefâdâr-ı sıddîk verüp şimden gerü tarîk-ı Hakk'a yönelüp bir sâhib-nazar-ı bahr-i atâ ve bir destgîr-i kân-ı şifâ bulup sevdâger-i âhiret olup seyyâh-ı âlem olalım" dedikde derûnumda yer edüp "İşte budur bana yâr u hemrâh olacak" deyü "*evvelü'r-refîk sümme't-tarîk*" [10] deyüp derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden safâ ve sürûr etdim ve ikimiz mâbeyninde muharremât ve mükeyyefâtdan bir şey ile âlûde olmamak içün ahd ü yemîn etdik. Hakîr eyitdim:

"Ey birâder ü cân-berâberim, bu gerdiş-i dehr-i dûnun çok âlâm-ı şedâyidinden ve endûh-u sedâyidinden pertâb edüp geçmişim ve kâse-i mesmûmundan hûn-ı ciğer nûş etmişim ve çarh-ı bûkalemûnun elinde ciğerim döne döne kebâb ve hûn-ı dilden kabağım pür-şerâb olmuşdur. Beyt:

Belâ tennûru sînemdir ciğerciğim kebâb oldu

Cefâ meyhânesi içre kabağım pür-şarâb oldu

deyüp hasbihâl-i diyergûnum nakl edüp kendüye âlâm-ı renc [u] anâ-yı seferi bir bir takrîr edüp nasîhat-âmîz kelimâtlar etdim. Ol yâr-ı gârımız olan Sâ'ilî Çelebi pend [ü] nasîhatlerimize rızâ verüp ol dahi *"es-Seferu kıt'atun mine's-sakar ve lev-kâne fersahen"* [11] mazmûnun fehm edüp râh-ı Hicâz'a âmâde oldu.

Sebeb-i sebt-i sutûr ve bâ'is-i seyâhatnâme-i umûr beyânıdır

Evvelâ seyyârân-ı bihâr u ebrâr ve seyyâhân-ı kuvâr-ı efkâr fehm-i nazar ve ilm-i haberle rütbe-i zâhir ve bedîdâr ola ki ekall-i ibâdullâhi'l-Hâlık ve bu za'îf mahlûk-ı Râzık seyyâh-ı âlem Evliyâ-yı bî-rîyâ ibn Dervîş Mehemmed-i Zıllî ki Serzergerân-ı Dergâh-ı âlî olup Mekke-i Mükerreme'nin sütûh-ı şerîfi üzre zeheb-i hâlisden mîzâb-ı rahmeti inşâ edüp fermân-ı Sultân Ahmed Hân ile surre emâneti hidmetiyle sütûh-ı Ka'be üzre mîzâb-ı rahmeti vaz' edüp selâmetle Âsitâne'ye geldükde hakîre Mekke-i Mükerreme müyesser olmak içün hayr du'â etmişdi.

Bu hakîr vakt-i şebâbda henüz ömr-i girânmâyemiz pencâh sâle bâliğ iken hakîr dahi nâ-bâliğ mücerred-i pâk idim, ammâ hamd-i Hudâ rahm-ı mâderden mütevellid olalı muharremât [u] mükeyyefâtdan bir şey ile âlûde olmayup bu gûne bir hâk-i pâk idim, ancak tâlib [ü] râğıb-ı seyâhat idim.

Âhir vatan-ı aslîmiz olan Belde-i Tayyibe ya'nî Kostantiniyye'yi terk edüp ve maskat-ı re'simizden infisâl ile şedd-i rahli ve şiddet-i harr ü berri irtikâb edinüp diyâr-ı gurbetde tahsîl-i ulûm ve tekmîl-i fünûn ederiz, deyü ol hevâ-yı hevesile diyâr-ı büldân ve aktâr-ı arâzî geşt [ü] güzâr-ı cihân ederiz, deyü âye[t]: [12] mazmûnu üzre ibret-nümâ-yı **[Y 3b]**

ehl-i bîniş ve hayret-efzâ-yı erbâb-ı dâniş olan ekâlîm-i seb'anın vâcibü's-seyr olan âsârların îm'an-ı nazar ile nazar etmeğe bezl-i himmete cür'et etdim. Eyle olsa hâl-i dilim ile müşâvere edüp eyitdim: "Âlem-i seyâhatde evkât-ı ömr-i nâzenîn niçün hebâya gider? Hem seyâhat ve hem ziyâret ve hem ticâret ola." deyü irtikâb-ı meşâkkatim memâlik-i mahrûselerin ibret-nümâ âsâr-ı kadîmelerinde ve hân ve cevâmi' ve medâris ve amâristânını seyr ü temâşâ ile ve arz-ı beledi ve tûl-ı nehârı ve enhârları **[Q 2b] [P 2b]** ile muharrir-vâr cemî'i âsârların tahrîr eylemeğe bezl-i himmet eyledim ki *ulüvvü'l-himmeti mine'l-îmâni*dir.

Bu kelâm-ı sahîh üzre ba'zı acîbe ve garîbeleri dahi iltizâm-ı mâlâ-yelzem edüp esb-i sabâ-sür'at üzre süvâr olup ekâlîm-i seb'ayı seb'a-i seyyâre-vâr eflâki devr edüp bürûc-be-bürûc seyrân [u] devrân ederek kat'-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek kilk-i cevâhir-zebânım güftâra getirüp kâh evsâf-ı büldân ve kâh evsâf-ı ziyâretgâh-ı peygamberân ve kâh kâh tilâvet-i Kur'ân ederek sâ'at ve derîce ve dakîka ubûr etdiğimiz kılâ'ları ve cibâlleri ilm-i hey'et üzre Papamonta ve Coğraflar ve Minor ve Atlas kitâblarında tahrîr etdikleri üzre hakîr dahi eşkâl-i dünyâyı tahrîr etmeğe himmet-ınân-ı ihtiyârımla hâme-i zerfeşânım ele aldım.

Ve eyyâm-ı seyâhatimizde bu aktâr-ı arzda niçe niçe bin emkine-i garîbe ve âsâr-ı dehrden niçe kez hevâdis-i acîbe mânzur ve melhûzum olup gâ'ile-i nisyândan mürekkeb benî Âdem olmamız hasebiyle hâtırdan dûr ve belki esmâ-i eşya-yı meşhûr verâ-yı hicâb-ı hevlde mestûr olmaya, deyü ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl edüp seyr [ü] temâşâ etdiğimiz aktâr-ı alâyim-i sun'-ı Hudâları ve ibret-nümâ binâları sebt ü zabt ve asirü'l-hıfz olan umûrları rıbka-i elfâz olmayup [13] mazmûnu üzre beyne beynehu elfâz-ı kadîm ile halka-i hâtıra rişte-i cân ile alâ-kadri'l-imkân akd-i sebt etmeğe başladım.

Âhirü'l-emr cemî'i umur-ı mühimmât [u] levâzımâtımız âmâde edüp sekiz gulâmımız ve üç yâr-ı gâr refîkımız ve on beş re's küheylân atlarımız ile bu hakîr-i fakîr-i pür-taksîr müsâfirîn-i berr ü bahr ve gâhî sakinîn-i kurâ ve şehr olmağiçün bu kemîne-i dîrîne bir gün zevrak-ı rûzigâr şitâba süvâr olup bâdbân-ı keştîyi küşâde kılup ınân-ı ihtiyâr ile deryâ üzre muvâfık eyyâm ile İslâmbol'dan Arz-ı Mukaddes hâki olan Üsküdar cânibine mün'atıf ve râdet-i cevzi deryâdan ubûr etmeğe munsarıf olup hamd-i Hudâ âsân vech ile tokuz mîlde ibtidâ,

Menzil-i şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîm-i Üsküdar ya'nî Eskidâr *hemâhullâhu fi'l-leyl-i ve'n-nehâr*: Eski- **[Y 4a] -**dâr'dan galat Üsküdar derler, ammâ galat-ı meşhûr evlâdır. Mukaddemâ Sultân Murâd-ı Râbi' tahrîrinde mufassal tahrîr olunmuşdur.

El-faslu'l-evvel bin seksen iki Muharreminin on ikinci gün yevm-i Âşûrâ idi, Âsitâne-i sa'âdet'den sa'd sâ'atde *alâ mâ-farazallâh* **edâ-i hac etmeğiçün Üsküdar'da azm-i râh-ı Mekke-i Mükerreme etdiğimiz menâzilleri ve kurâ ve kasabâtları ve şehr-i mu'azzamların âsârları ve cümle ahvâlât [u] hâlâtları ile ayân u beyân eder**

Cenâb-ı Bârî yârî kılup sıhhat ü selâmet ile salimîn ü ganimîn yine vatân-ı aslîmiz olan mahmiye-i Kostantiniyye'ye vâsıl ede. Bu hakîr Evliyâyı *bi-hakk-ı evliyâ vü enbiyâ âmîn ve yâ Mu'în bi-hakkı Seyyidi'l-mürselîn.*Evvelâ bu cild (–) müsevvedât bu yüzden tahrîr ve tastîr olur kim şehr-i Üsküdar'da üç gün meks edüp bir cem'iyyet-i kübrâ ile Üsküdar'dan Bism-i ilâh ile cânib-i şarka müteveccih olup Kadıköy'ün ve Bostâncıbaşı cisrin iki sâ'atde ubûr edüp iki sâ'atde dahi,

Menzil-i karye-i Kartal: Yanko ibn Madyan asrında şehr-i azîm imiş Âl-i Emeviyyûn'dan Abdülmelik İslâmbol'u muhâsara etdükde bu şehri harâb etmişlerdir. Ba'dehu Yıldırım Hânî'de Kartal Koca ve Ivaz Hoca ve Pendik Koca feth etdikleriyçün bu belîde Kartal Koca'ya ihsân olunup anıniçün Kartal derler. Mukaddemâ Bağdâd ve Basra ve Lahsa'ya giderken bu râhlar mufassal tahrîr olmuşdur. Andan iki sâ'atde,

Menzil-i karye-i Pendik: Muğlavî Pendik Koca feth etmeğile ol ismile müsemmâ leb-i deryâda gâyet ma'mûr beldedir. Bu dahi mevsûfdur. Andan kalkup kâh leb-i deryâ kâh kûh-ı bâlâ işrâk-ı bârân-ı rahmet ile tîn-i anâ çekerek altı sâ'atde,

Menzili kasaba-i Geğbizye: Sebeb-i tesmiyesi (–) (–) galatdır. Ebü'l-feth Sultân Mehemmed asrında emn-i tarîk olsun içün amâr olmuşdur. Mukaddemâ elli kerre ubûr olunup evsâfı mufassal merkûmdur. Ammâ vâlî-i Mısır efendimiz bu şehirden ubûr edüp cümle askeri susuzlukdan bî-tâb u bî-mecâl kalup paşa-yı zîşân mâlından iki yüz kîse-i Rûmî masrûf edüp hasbeten lillâh bu şehir içre çârkûşe bir âb-ı hayât çeşme inşâ edüp âyende ve revendeyi şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhiyçün saky etdi. Bu hayrât-ı azîme bir pâdişâha ve bir vüzerâya müyesser olmadı. Ol uyûn-ı nev-binânın tâkları üzre müzehheb ve lâciver[d] hatt-ı celî ile mermer-i hâm üzre târîhi tahrîr olunmuşdur. Güfte-i Haylî Çelebi:

Hayliyâ dil-teşneler eyler nidâ târîh içün

Ayn-ı İbrâhîm'den kıl nûş mâ-i Zemzemi

Sene 1077

Ve bu şehir gâyet mürtefi' zemîn olmağile su gelmek muhâl olup şehrin şimâlinde bir hadenk menzili ba'îd yerde bir çâh-ı mâ-i azîm hafr edüp **[Y 4b]** andan dollâblar ile atlar şeb [u] rûz çeküp şehir içre Zemzem-i İbrâhîm'in mahzenleri ile mâ-i zülâl leb-ber-leb olup cümle ibâdullâh andan def'-i atşân edüp sâhibü'l-hayrât Ebülhayr Gâzî İbrâhîm Paşa ki sebeb-i sulh-i kal'a-i Kandiye'dir ana hayr du'âlar ederler. Ba'dehu bu şehirden kalkup şarka iki sâ'at gidüp,

Menzil-i İçme: [[(–) (–) (–)]] ve mastûrdur. Bundan keştîlere süvâr olup muvâfık eyyâm ile tokuz mîl İzmit [[(–) (–) (–)]] olup tarafına geçüp karşu tarafda,

Menzil-i **kasaba-i Dil** **Herseği:** Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân asrında [[(–) (–) (–)]] Vezîr Ahmed Paşa binâ etmeğile Hersek **[Q 3a] [P 3a]** ismiyle müsemmâ bir kasaba-i ra'nâdır. Bin elli sekizde Dil İskelesi ve bu kasaba mevsûfdur. Lâkin hânedân sâhiblerinden Hâsodabaşı Sefer Ağa Hâtem-i Tay ve Câfer-i Bermekî ta'âmı mebzûl sehâ sâhibi âdemdir. Andan cânib-i kıbleye Kırk Geçit nâm derbend-i calender içre kırk kerre Yalak deresin geçüp cân-ı azîzden bî-zâr olarak,

Evsâf-ı kal'a-i Yalakâbâd: Sene (–) târîhinde Rûm keferesi destinden dest-i kahr ile bizzât Sultân Orhân ibn Osmân Hân fethidir, ma'a Kara Mürsel Beğ ve ecdâdımız Ya'kûb Ece Beğ. Bir vâsi' dere içre cânib-i erba'ası havâleli çârkûşe Şeddâdî sengîn-bünyâd kal'a Şeddâdî binâdır. İçinde ahâlî-i vilâyet koyunları kışlar, çoban yatağı ve harâmî durağı ve tüccâr duzağı yerdir. Etrâk tâ'ifesi bu kal'aya Yalak deresi derler. Anı ubûr edüp yine dere ve depeler içre beş sâ'atde,

Menzil karye-i Derbend: Ma-tekaddem cümle re‘âyâları kefereler idi. Hâlâ cümlesi İslâm ile müşerref olup cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf [u] müsellem ve müslim oldular. Altmış aded kiremitli evleri ve bir câmi‘i ve iki hânları var, ammâ gâyet ma‘mûr olacak bir cây-ı menâs yerdir. Andan yine kıbleye beş sâ‘at İzmit sancağı hudûdunda,

Karye-i Çığalı ve niçe ma‘mûr kurâlar dahi ubûr edüp İznik buhayresi kenârında giderek beş sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i İznik: Mukaddemâ bâlâda mufassaldır, ammâ bu mahalde ecdâdımız Ya‘kûb Ece Beğ câmi‘in ta‘mîr ü termîm edüp yigirmi bin akçe masrûf etdik. Bu mahalde hakîr cümle kârbân halkından münfek olup hakîr Bursa râhına teveccüh edüp İznik’den lodos cânibine Arnavud yaylağın aşup Selîm Hân-ı Evvel bürâderi Şehzâde Sultân Ahmed’i münhedim edüp şehîd etdüği mahaldir, anı ubûr edüp 5 sâ‘atde,

Kasaba-i Yenişehir: Gâzî Hudâvendigâr ya‘nî Bursa sancağı hükmünde yüz elli akçe şîrîn kazâdır. Nâhiyesi yüz elli kurâdır ve (–) hükmündedir. Şehri bir vâsi‘ öz içindedir. Tokuz mahalle ve on iki mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i **[Y 5a]** kesîreye mâlik çârsû içinde (–) Paşa câmi‘i bir kubbe-i âlîli ve tarz-ı kadîm kurşum örtülü câmi‘-i rûşendir. Kıble kapusu üzre târîh:

Büniye bi-semti’l-ömri’l-ibtidâ,

Mütemmen aliyyen recâe’r-rızâ,

Nazarnâ ilâ beytihi rabba’l-halâkû,

Fekad verrahnâhu li-hayri’l-binâ.

Sene 914

Ve yedi mesâcid dahi var. Ve bu câmi‘in bir imâreti var. Âyende vü revendeye şeb [u] rûz ni‘meti mebzûldür. Ve iki mekteb-i sıbyânı ve yüz aded dükkânı ve bir kurşumlu hânı ve bezzâzistân gibi iki cânibi demir kapulu elli aded başka dükkânı ve bir medrese ve bir dârü‘l-hadîsi, cümle bu hayrâtlar câmi‘ sâhibi Gâzî (–) Paşa’nındır. Bu imâretler serâpâ rusâs örtülüdür. Hayli mesâfe-i ba‘îdeden gömgök kurşum örtülü görünür bir şehirdir. Hân-ı azîmi kal‘a misâldir. Ve câmi‘ hareminde dıraht-ı müntehâlar ile müzeyyendir. Ve Paşa esvâkından gayri şehir içinde olan çârsû içre serâpâ dıraht-ı azîmeler ile bir hıyâbân çârsûdur kim her köşesi gölgelikdir. Ve üç hammâmdır. İkisi Lala Hüseyin Paşa’nındır. Biri Sultân Postinpus Baba hazretlerinindir. Ve bu şehir cümle bin üç yüz kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır. Ve bâğı ve bâğçesi cihânı dutmuşdur. Ve âb [u] hevâsı ve sahrâ-yı mezra‘aları ve fezâsı latîf Türkistân şehirlerinden bir müzeyyen şehirdir.

Ziyâret-i sâhib-i tarîk-ı Âl-i Abâ eş-Şeyh Hazret-i Postinpus Baba: Horasân erenlerinden ulu sultândır.

Ve Bursa yolunda şehrin hâricinde Kılıç Dede ve İmâm Dede ve Postin Baba âsitânesinde Orhân Gâzî oğlu Şehzâde (–) medfûndur. *Kuddise sırruhu’l-azîz.*

Ve şehir a‘yânından Deli Hüseyin Paşa’nın kethudâsı Abraş Köse Velî Paşa bu şehirlidir. Engürü sancağı kendüye ihsân olunup sıla-i rahm etmeğe geldükde bu şehirde müşerref olup bir at ve üç top hünkârî lâ‘lgûn sof ve kırk guruş ihsân eyledi.

Ve Emîr Hasan oğlu Seyyid Çelebi bunlar ile vedâlaşup bu şehirden lodos cânibine düz sahrâlar içre bâğlı ve bâğçeli âbâdân kurâlar ubûr ederek 4 sâʻatde,

Karye-i Domboz: Bursa nâhiyesidir. Yüz elli hâneli ve bir câmiʻli ve kiraz bâğçeli kurâdır. Andan yine Bursa sahrâsı içre 3 sâʻatde,

Kalʻa-i Kestel: Sene 752 târîhinde Orhân Gâzî fethidir. Bir mürtefiʻ püşte üzre bir küçük vîrân kalʻadır. Ammâ hâlâ hâss-ı hümâyûndan ifrâz olunup Vanî Efendi'ye hâs ihsân olunup kalʻası ve sarâylar ve câmiʻ ve medrese ve tekye ve dükkânlar binâ olunup maʻmûr kasaba oldu. Ve haftada bir kerre bâzâr durmak fermân olunup cemʻiyyet-i kübrâ olur. Anı ubûr edüp yine lodos cânibine 2 sâʻatde,

Şehr-i azîm ve pâyitaht-ı kadîm mahmiyye-i Bursa

Mâ-tekaddem sene 1051 **[Y 5b]** târîhinde mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ şimdi Yeşil İmâret'de Zeynelâbidîn Ağa'nın hânesinde mihmân olup Bursa mollâsı Altıparmak Efendi'den yüz guruş ve bir çuka ve kumâş ve altı çift harîr yasdıklar ihsân etdi. Ve Mağnisalı Mustafâ Ağazâde'nin hazînedârı Süleymân Çelebi'den dahi zî-kıymet mihaddeler ihsân olup bir hafta Bursa'da zevk [u] safâ edüp [[(–) (–) (–) (–) (–)]] cümle yârân-ı bâ-safâ ile vedâlaşup Bursa'dan nakledüp Kaplıkaya deresi nâm mahalle gelüp mahalde (–) (–) Hazret-i Sultân Emîr'i yine ziyâret-i vedâʻ **[Q 3b]** **[P 3b]** edüp Kaplıkaya deresi Keşiş dağından nüzûl edüp Bursa sahrâsı içre cereyân eden nehr-i Nîlûfer'e mahlût olur. Ve buna karîb nehr-i Delice dahi cebel-i Ruhbân'dan tulûʻ edüp bu dahi ayn-i Nîlûfer'e munsabb olur.

Andan Ulucaklı beli nâm mahûf u muhâtara derbendi selâmetle ubûr edüp 4 sâʻatde,

Kasaba-i Aksu: Bursa nâhiyesidir. Cebel-i Ruhbân'ın cânib-i şarkı nihâyetinde bir dere ve depeli yerde dâmen-i cebelde yüz kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli evlerdir. Ve Eynegöl kazâsı subaşılığıdır. Amâristânı nehr-i Aksu'yun iki tarafına vâkiʻ olmuş kasabacıkdır. Cümle üç mihrâbdır. Ve bir küçük câmiʻi var, kapusu üzre [14] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve bir hammâmı ve on dükkânları vardır. Ve mezkûr Aksu cebel-i Papas'dan tulûʻ edüp bu dahi nehr-i Nîlûfer'e karışır. Bu şehirden yine cânib-i şarka gidüp Kadîmî Bel taʻbîr etdikleri harâmîlerin kemîngâh yerlerin ubûr edüp 4 sâʻatde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Eynegöl

Sene (–) târîhinde Rûm keferesi elinden Sultân Osmâncık fethidir. Bursa sancağında paşa hâssı voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe kazâ-yı âlîdir. Altmış altı kurâ nâhiyesi vardır. Ve şehri bir ulu öz içinde bâğ-ı İrem-misâl bir maʻmûr u müzeyyen Türk halkı kasabasıdır. Ammâ gâyet ganîmet şehirdir. Ve halkı garîb-dostdur. Herkes ile hüsn-i ülfetleri ile meşhûr olmuşlardır.

Ve cümle şehri üç mahalle ve bin kiremit örtülü mükellef ü müzeyyen hâne-i kadîmlerdir.

Ve cümle beş mihrâbdır. Cemâʻat-i kesîreye mâlik çârsû içinde İshâk Paşa câmiʻi binâ-yı azîmdir. Ve medrese-i İshâk Paşa beyne'l-ulemâ meşhûr-ı âfâk medresedir. Ve bir mükellef hânı ve bir hoş-havâ hammâmı cümle İshâk Paşanın ve kurşum örtülü maʻmûr imâretlerdir.

Ve bir câmi‘ dahi kâr-ı kadîm mâbedhâne-i azîm Yıldırım Hân câmi‘i kiremit ile mastûrdur, kur[şu]mlu değildir, ammâ aceb ruhâniyetli du‘â müstecâb olacak câmi‘dir. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ zevâvîlerdir.

Ve iki medrese dahi ve iki tekye ve üç mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân ve yedi **[Y 6a]** çeşme-i âb-ı hayvân ve bir hammâm-ı Yıldırım Hân dahi vardır.

Ve yüz elli dükkânları var. Ve haftada bir bu şehir içre etrâf kurâlardan niçe bin âdem cem‘ olup bâzâr-ı azîm durup bey‘ ü şirâlar olup her metâ‘ bulunur.

Ve bu şehir Eynegöl sahrâsının tâ vasatında bir mürtefi‘ yerde olmak ile âb [u] hevâsı latîf olduğundan la‘lgûn yanaklı mahbûbesi olur, derler.

Ve Eynegöl ismi ezîne günden me’hûz bir isimdir kim bu şehir ibtidâ feth oldukda ezîne günü imiş ya‘nî cum‘a imiş. Anıniçün ezîne gününden galat kavm-i Etrâk hurûf-ı zâ‘yı hazf edüp tahfîf-i kelâm ile Eynegöl derler. Ve hâlâ bu diyârlarda câmi‘lere eyne tamı ya‘nî cum‘a câmi‘i demek olur. Ve göl kenârında ibtidâ cum‘a edâ olunduğıyçün Eynegöl derler. Gölü gâhîce yâbis olur.

Ve bu şehrin memdûhatından hâs ve beyâz ekmeği ve câmûs kaymağı meşhûrdur.

Ve bu şehrin yıldız cânibine Bursa Yenişehiri kim balâda tahrîr olunmuşdur, beş sâ‘at yerdir. Ve kasaba-i Bilecik bu şehrin şark tarafına Kurşumlu dağlarının Ahi Baba yolundan 9 sâ‘at yerdir. Mezkûr kasabalara varınca bu mabeynde olan dağ ve taş, sahrâ ve bayır ve kaş ma‘mûr [u] âbâdân nevâhî kurâlarıdır. Cümle Etrâk kavmi sâkinlerdir. Gâfil gitmemek gerek, zîrâ aşkıyâsı bir şikâr alup Keşiş dağında karâr edüp ruhbân olur.

Ziyâret-i Eynegöl: Evvelâ Kâsım Baba Sultân ve Sirâceddîn Baba. Ve İshâk Paşa Sultân mazınne-i kirâmdan mücâhidün fî-sebîlillâh gâzî vezîr imiş. Câmi‘inin mihrâbı önünde taşdan bir gûne maksûre-misâl binâ olunmuş, anın içinde medfûndur ve ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ekseriyyâ masrû‘ kişiler ziyâret ederler, bi-emrillâh şifâ bulur.

Ve Ahi Yûsuf Baba Sultân. Ve cenûba nîm sâ‘at karîb Yeğen Gâzî Sultân, bir azîm âsitânede âsûdedir, ziyâretgâh-ı emr-i azîm sultândır. *Kaddesenallâhu bi-sırrihi’l-azîz.*

Ba‘dehu bu şehir a‘yânından Koca İmâm Efendi ve oğlu ve Celeb Alî Ağa ile vedâlaşup ve Türkistân olmağile refîkler alup kıble tarafına Hammâmlı karyesi boğazı tarafına nîm sâ‘at gidüp ve nehr-i Ilıca’yı atlar ile ubûr etdik. Bu nehir dahi Keşiş dağından hurûc edüp Nîlûfer nehr[i] ile Kapudağı kurbunda Rûm bahrine munsabb olur.

Bir nehr-i sağîr dahi Hammâmlı dağlarından ve Kurşumlu cibâllerinden cem‘ olup cereyân ederek Bursa sahrâsında nehr-i Nîlûfer’e mahlût olur âb-ı hayâtdır. Bu nehirleri ubûr edüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Zâl Derbendi: Eynegöl nâhiyesi kurâlarından yüz evli ma‘mûr Etrâk beledidir. Ve gâyet derbend ağzında olmak ile cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf [u] müsellem bir alay müsellimlerdir. Bundan iki Pamukçu Etrâki refîkler alup **[Y 6b]** ale’s-sabâh azm-i râh ederek Domalic dağı nâm derbend-i calendere mütevekkilen alellâh deyüp sarp çengelistân ve hıyâbân içre girdikde bize refîk olan Etrâkler “Yollar emînlikdir ve bu şâhrâhdan gayri sağa ve sola sapar yol yokdur, varın sıhhat ile” deyüp ormanlık içine girüp gâyib oldular.

Sergüzeşt-i men: Hakîr dahi Hudâ‘ya sığınup vakt-i seherde dağlar aşup gitdik. Öyle göründü (–) (–) bir dağdır kim dağ dağ üstüne bâğ-ı koyağdır. Cümle huddâmlarıma ve refîklerime “Cümleniz âletleriniz ile âmâde olun” deyü tenbîh edüp kendü âlemimde at üzre evrâd-ı şerîfem okuyarak ol kûhistân içre iki sâ‘atde **[Q 4a] [P 4a]** ol cebel-i bülendin nısfına urûc etdükde şiddet-i hâr kemâlinde ve hevâ letâfetinde, ammâ sağ tarafımızda berk-i dırahtân üzre yağmur nâzil olmağa başladı. Ammâ gayri cânibde bir katre yağmur alâmeti yok. Hevâya nazar edüp anı gördük, eflâke ser çekmiş bir dıraht-ı müntehânın tâ zirve-i a‘lâsında bir dal üzre bir âdem oturup cânib-i erba‘asına âyende vü revende içün nigerân eder. Meğer fakîr herîfin ağaç başında başına yesteh-i bârân-zede ve teşelşül edeceği gelüp ağaç başından tebevvül edüp dırahtların yaprakları üzre nâzil oldukda biz anı yağmur zann etdik. Garîb herîfin bizden aslâ haberi yok. Akl-ı kâsırımız üzere bildik kim bu harâmîlerin dîdebânıdır. Ba‘zı huddâmlarımız,

“Şuna bir eyi kurşum uralım” dediler. Hakîr destûr vermeyüp cebel-i müntehânın zirvesine urûc etmeğe himmet eyleyüp cümle silâhlarımıza mukayyed olup beş atlı ile hakîr gerüye kalup beş gulâmımla iki seyishâneyi talî‘a etdim.

Ve bir mesâfe-i ba‘îde mezkûr herîfin dırahtı dibinden hayli gidince hemân herîf şecer-i müntehâ başından,

“Bire Habîb, bire Budak ne uyursunuz. Hey melâmetler işte gerisi ve ilerisi yok. Bir pişmiş helvâ gitdi. Alatlan, bire şunlara erin” deyü feryâd etdi. Cümlemiz bu feryâdı istimâ‘ edüp hâzır-bâş olup,

“Seyishâneyi ileri sürün, bize bakman” deyüp altı atlı âmâde bir yere gelüp cânib-i erba‘amızı tecessüs ederek cebele urûc etmeğe başladık. Gulâmımın biri eydir:

“Ağa, gerüden bir siyâh atlı ve eli mızraklı, boğazında kara poşulu bir âdem sol cânibimizin alt yanında yokuş yukaru atına sıklet edüp gelür” dedikde hakîr aslâ akîbime nazar etmeyüp revâne olmadayız. Tâ ki mezkûr atlı alt yanımıza berâber geldikde hemân hakîr yüzün aşağı gıjlayarak üzerine berk-i hâtif gibi at sürüp:

“Uğurlar ola şehbâzım, sabâhü‘l-hayr ola. Böyle segirdüp nereye gidersin?” deyü yanına vardım. Benim at sürdüğüm ve belimde ve eğer hânesinde kol tüfenglerin görünce aslâ el kaldırmayup âlem-i hayretde kalup **[Y 7a]** eydir:

“Şu ileride Pamukçulu derler bir köyde alacağım vardır, ana giderim” dedikde hemân hakîr at sıçradup atının dizginin elime alup herîfi gûyâ yedeğe alup at başı berâber oldukda, “Koyver dizgini” dedi, ammâ herîfin reng-i rûyına nazar etdim, zerd-rû olup bî-cân oldu. Bildim ki buna gâlib oldum. Hakîr eyitdim:

“Şehbâzım, biz dahi Pamukçuluya gideriz. Bile yoldaş olup söyleşerek gidelim” dedim.

“Ve şu ileride dağ başındaki ayazma suyu kenârında kahve pişirelim, anda tahte’l-futûr yiyelim” dedim.

“Ey imdi, eyle olsun, koyver atımın dizginin” dedi.

Hemân hakîr atımın dizginin anın tarafına bırağır şekilli olup,

“Sen de benim dizginim eline al. Ne olsa gerek, seninle selâm sabâh yoldaşı olduk” deyü cevâb etdim.

Bir kaç kerre “Dizginim koyver” deyü ibrâm [u] ilhâh etdi. Aslâ vücûd vermeyüp licâmın elden komadım. Gördüm berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp ayakları rikâbında takır takır öter. Bu hâl üzre yokuş yukaru giderken hikmet-i Hudâ herîfin elindeki Bağdâd kargısı mızrağı bir ağaca ilişüp düşdü.

Hemân gulâmıma “Al şu mızrağı” deyince kendi dahi atdan aşağı enüp mızrağı gulâmım atından enmeden eğer boşaldup alup benim sağ cânibime geldi. Herîf-i gâfil piyâde kalup atını licâmından keşân-ber-keşân çeküp gulâmımın birine verdim.

Herîf piyâde dağ içre dâğ-ı derûniyle kalup biz ileri at sürüp bir sâ‘at ileri gitdik. Biz dahi tamâm Domalic dağının tâ zirve-i a‘lâsına vardık. Anı gördük ileriden bir azîm kârbân gelür. Ahâlîsi bizi görünce alarka,

“Bire vur ha ve bire tut ha” deyü hayli feryâd etdiler. Biz dahi altı kişi ileri varup bunlar ile ihtilât edüp,

“Ne cânibden gelirsiz?” deyü su’âl etdim.

“Vallâhi dünkü gün Kütâhiyye’den çıkdık, Bursa’ya gideriz.”

“Yollar nicedir?” dedim.

“Vallâhi pek ihtirâz üzre olun. İşte bizim şu sol cânibimizdeki altı atlı bizi güdüp giderler. Bilmem dahi yoldaşları var mıdır? Hele ol altı atlıdan pek hazer eylen. İlerideki seyishâneler sizin midir?”

“Bizimdir” deyüp bunları geçince hemân mezkûr altı atlıya at bırağup, “Es-selâmü aleyküm” dedim, aslâ selâmımız almadılar. Bir çalık yüzlü ve kör gözlü ve levendâne sözlü herîf,

“Nereden gelirsin?” dedi.

“Bursa’dan gelüp Kütâhiyye harâc ağası efendimiz gerüde yüz atlı ile işte geliyorlar. Kütâhiyye’ye gidüp harâc cem‘ etsek gerek. Eğer kapuya yapışmak muradınızsa varın, ağaya intisâb edin ve anlara haber edin. Biz şurada bınar başında kahve pişiririz. Gerüden tiz gelsinler. Haber eylen” dedim. Hemân biri eydir:

“İleride giden seyishâneler ağanın mıdır?” dedi. “Belî ağanındır” dedim. Anlar yine kârbânın ardına düşüp gidince **[Y 7b]** bildim ki atını aldığımız yiğit bunlara gidüp haber etse gerek idi. Şimdi piyâde bunlara râst gelüp hâlini i‘lâm edince bunlar ardımıza elbette düşerler, deyü biz dahi at boynuna düşüp ale’l-acele deyince andan Domalic dağından yüzün aşağı seğirderek aslâ seyishânelere vâsıl olmadık. Anı gördük iki bir katırlı âdem ve iki merkebli avret ve iki piyâde merd **[Q 4b] [P 4b]** âdemlere râst gelüp seyishâneleri su’âl etdik.

“Hânda sizi beklerler” deyü cevâb etdiler. Hemân sâ‘at anları gerü dönderdim.

“Kande gidersin, harâmî var” dedim. Anlar bizimle dönüp hamd-i Hudâ tokuz sâ‘atde kâmil,

Menzil-i karye-i Hân-ı Çukurca: Ammâ bu cây-i menâsa huddâmlarımıza vâsıl

oldukda cânımız halâs etdik. Zîra bu Domalic dağı Rûm ve Arab ve Acem'de meşhûr-ı âfâk cebel-i müntehâdır. Tâ zirve-i a'lâsına tokuz sâ'atde urûc olunur. Harâmîler dağı ve rehzenler yatağı ve âsîler durağı bir dağ-ı bî-emândır. Tâ zirvesi ebrler içindedir. Hevâ küşâde olunca cenûb tarafında şehr-i Mihalic ve Erdek kasabası ve Abilyond ve Biga kasabaları nümâyândır. Cenûb tarafında iki konak Kütâhiyye ve cânib-i şarkîsinde Bilecik kasabası nümâyân böyle bir cebeli bî-emândır. Hamd-i Hudâ selâmetle Çukurca Hânı'na düşüp cümle kurâ halkı ensesindeki yaylağa çıkmışlar.

Hemân Çukurca çukurunda karâr etmeyüp vakt-i gurûba dek yaylağa çıkup cümle yaylaya çıkan halkın ortasına çadırımız kurup meks edüp savt-ı a'lâ ile mağrib ezânın tilâvet edüp cemâ'at-i kesîre ile namâzı edâ edüp cümle yayla halkı bizden hazz edüp me'kûlât [u] meşrûbâtlarımız belağan mâ-belağ verdiler. Ol gece anlar ile cân sohbeti edüp serencâmımız bunlara nakl etdükde anlar dahi "Eyi cân halâs etmişsiz" deyü hamd etdiler.

Bu mezkûr Çukurca Hânı Bursa sancağında Domalic kazâsı nâhiyesi kurâlarından bir müselmân karyesidir. Elli aded tahtadan mebnî sandûka-misâl yine tahta örtülü evlerdir. Bir ak kayalı cebelin dâmeninde bâğsız ve bâğçesiz yerdir. Bir câmi'i ve üç aded kiremit örtülü kârgîr binâ hânları mâbeyninde bir âb-ı hayât kaynak suyu var. Ve ol mahalde bir çemenzâr yerde bir azîm dıraht-ı müntehâ var, temâşâgâhdır. Bu Çukurca Hânı yaylağından kalkup ahâlî-i Çukurca bize elli pür-silâh şehbâz refîkler verüp yine cânib-i kıbleye çemenzâr yollar aşup nîm sâ'atde,

Karye-i Selîm Baba: Çukurca kazâsı karyesindendir. Bir bayır eteğinde yigirmi evli bir bâğsız ve bâğçesiz küçük müselmân köyüdür. Ammâ azîm sun'-ı Hudâ dıraht-ı müntehâlar altında âb-ı hayâtdan nişân verir kaynak uyûnları vardır kim diller ile ta'bîr olunmaz bir çemenzâr yerdir. Bâğları bu mahalden aşağı bir dere içre vâki' olmuşdur. Bu karye **[Y 8a]** içre,

Ziyâret ber tâliban-ı tarîk-ı îşân ve sârbân-ı rahîk-ı irfân Hazret-i Selîm Dede Sultân: Fukarâ-yı Karaca Ahmed Sultân erenlerindendir. Niçe keşf [ü] kerâmâtları zâhir ve bedîdâr olmuşdur. Bir çemenzâr yerde karyeden taşra bir tekye-i âbâdân içre bir kubbe-i âlîde âsûde ulu sultândır. Mübârek ser-i sa'âdetlerinde Abbâsî imâmeleri ve cânib-i erba'asında çerâğlar ve şem'dânlar ve alemler ile müzeyyendir. Ve taşra haremi etrâfında matbah ve fukarâ hücreleri ile ârâste bir âbâdân tekyedir. Cümle fukarâları yaylaya göçüp cemî'i matbah âlâtlarından bakır âvânîlerin hâli üzre bırağup ve niçe zî-kıymet hâlîçe ve gayri eşyâları hâli üzre koyup gitmişler. Aslâ bir ferd-i âferîde vaz'-ı yed edemez ulu sultân tekyesidir. Hamd-i Bîçûn bu sultânı ziyâret edüp ve bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp andan kalkup cânib-i cenûba 6 sâ'at ma'mûr kurâlar ubûr edüp

Evsâf-ı kal'a-i şehr-i Hargûş ya'nî Tavşanlı şehri

Sene 783 târîhinde Germiyanoğlu fethidir. Ba'dehu Germiyanoğlu kızın Şehzâde Bâyezîd ibn Mehemmed Hân'a menkûhalığa verdikde bu kal'ayı duhter-i pâkîze-ahter ile pîşkeş-i sûr içün Âl-i Osmân'a miftâhların teslîm etdi.

Kütâhiyye hudûdunda yüz elli akçe kazâdır ve yetmiş pâre kurâdır. Ve hâkimi paşanın tarafından hâss-ı hümâyûn hâkimidir. Kal'ası, iç el olmak ile dizdârı ve neferâtları yokdur,

ammâ Rûm keferesi binâsı gâyet metîn ve kârgîr binâdır. Ve şehir bu kal‘a dâmeninde bâğ u bâğçeli enhâr-ı uyûnları cârî hevâdâr şehirdir. Ve deşt-i sahrâlarında ve hıyâbân kurâsında tavşanı bî-had olmağile Tavşanlı nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir ma‘mûr kasabadır.

Altı mahalle ve sekiz mihrâbdır. Cümleden çârsû içre (–) câmi‘i ma‘mûrdur. Hânları ve hammâmları ve mekteb-i sıbyânı ve esvâk-ı muhtasarı vardır, ammâ bezzâzistânı ve imâreti ve medreseleri yokdur.

Ve memdûhatından Tavşanlı ağdası, çam kutular ile ba‘zı vilâyetlere taşınır baldan lezîz taş gibi pek bekmezdir. Cemî‘i halkının kârı bu ağdadır. Ve ekseriyyâ halkı bâğdadır. Hattâ Simav şehrinden ve Demirci şehrinden niçe bin katır ve deve yükü üzüm kurusu bu şehr-i Tavşanlı‘ya getirüp bekmez ederler. Hikmet-i Hudâ gayri diyârda da bâğlar çokdur, ammâ bu Tavşanlı şehrinin dibsi gibi ağda edemezler. Âb [u] hevâsının mı yâhûd bir ulu sultânın nefesi te’sîri mi lezîz ağdası olur. Andan kalkup yokuş aşağı şark cânibine gidüp düz sahrâlar içre çamlı dağlar ve mahsûllü kurâlâr güzer ederek sekiz sâ‘atde,

Karye-i menzil-i [[(–): (–) (–) (–)]] Toprak örtülü müselmân köyüdür, ze‘âmetdir. Bir câmi‘i ve bir hammâmı vardır. Andan dahi öte geçüp,

Karye-i eş-Şeyh Ömer: Yetmiş aded toprak örtülü hâneler **[Y 8b]** ve bir câmi‘li müselmân köyüdür ve büyük ze‘âmetdir. Yol üzre bir kubbe-i âlîde **[Q 5a] [P 5a]** eş-Şeyh Ömer hazretleri medfûndur. Bu karyenin cümle dağları ve bâğları beyâz topraklı karyedir.

Andan cânib-i şarka Kütâhiyye sahrâsı içre cereyân eden nehr-i Felendi her yerinden atlı ve piyâde âdem ubûr eder, ammâ tuğyânında fîl-i mahmûdî ubûr edemez, gemilere muhtâcdır. Karahisâr-ı Sâhib tarafında Yoncalı nâm dağlardan cem‘ olup nehr-i Küti’ye mahlût olur. Mezkûr nehr-i Küti dahi Firav dağlarından gelüp ikisi bir olup Eskişehir altında nehr-i Sakarya’ya mahlût olurlar. Sakarya nehri dahi İzmid’in ağaç deryâsı içinden ubûr edüp Kocaeli sancağı hudûdunda İrve nâm kasaba kurbunda Karadeniz’e munsabb olup azîm nehr-i âsîdir. Ba‘dehu hakîr bu Kütâhiyye sahrâsı içre nehr-i Felendi’yi atlarımız ile ubûr edüp yine sahrâ içre cümle 2 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Germiyan ve dâr-ı bahâdırân ya‘nî kal‘a-i gevher-nigîn ve sedd-i metîn eyâlet-i taht-ı Anatolu kal‘a-i Kütâhiyye

Sene 715 târîhinde Rûm keferesi destinden Germiyan pâdişâhlardan Şâh Ya‘kûb hilâfetde iken feth etmişdir. Be-dest-i Vezîr Lala Hezârdînâr. Hızırlık dağında hezâr dînâr ile medfûndur. Hakîkatü‘l-hâl âsûde olduğu kubbesine bin altun gitmişdir ve ba‘de’l-mevt hazînesinde bin altunu bulunmuşdur. Ve yine bir âdeme ihsân in‘âm etse bin altun verirmiş. Tafsîle muhtâc hikâyeti var ulu sultân-ı Rûm’dur. Ve Anatolu’yu ba‘dehu Osmâncık feth edüp bu şehre dahi mâlik olmuşdur. Hâlâ yine Anatolu eyâletinin tahtıdır, vezâretdir. Taraf-ı pâdişâhîden kânûn üzre vezîrinin hâss-ı hümâyûnu on kerre yüz bin akçedir. Mısır ve Bağdâd ve Budin vezîrlerinden mâ‘adâ cümle vüzerâların üzerine tasaddur eder. Âl-i Osmân Anatolu cânibinde bir yere sefer etse bu Kütâhiyye vezîri eyâleti ile talî‘a-i asker olup çarkacı olur.

Ve eyâletinde cümle on dörd sancakdır. Evvelâ tahtı olan Kütâhiyye sancağı ve Sarhan sancağı ve Aydın sancağı ve Kastamonu sancağı ve Bursa sancağı ve Bolu sancağı ve livâ-

yı Menteşe ve livâ-yı Ankara ve Karahisâr-ı Sâhib ve Teke sancağı ve Kânkırı sancağı ve Hamîd sancağı ve Sultânönü ve Karasi sancağı, cümle sancakları bunlardır. Bunlardan mâ‘adâ eyâletinde dörd müsellem beğleri vardır. Anlar dahi kırkar ve ellişer ma‘mûr kurâlara mâliklerdir. Salb [u] siyâset ve cürm [ü] cinâyetleri kendülere tefvîz olunmuş ze‘âmet beğleridir. Hîn-i gazâda tablları ve tuğları yokdur.

Ve bu beğlerden mâ‘adâ yine eyâlet-i Anatolu'da Dergâh-ı âlî yeniçeri ocağından on bir yaya beğleri vardır. Her biri birer şehre hâkimdir. Cümleden serçeşme baş yaya beği Mudurnu şehri sâhibidir. Maktû‘u'l-kalem **[Y 9a]** ve mefrûzü‘l-kadem hâkimlerdir. Zîr-i hükûmetlerinde cümle iki yüz yigirmi pâre âbâdân kurâlara mutasarrıflardır.

Ve bu eyâletde defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı vardır. Bunlar dahi kânûn üzre cümle yüz yetmiş pâre amâr olmuş kurâlara mâliklerdir. Ve hâss-ı hümâyûndan ifrâz olunmuş evkâf kurâları ve sultân hâsları cümle üç yüz pâre kurâdır.

Ve bu eyâletde cümle erbâb-ı zü‘amâ 294 neferdir. Ve kılıç tîmâr 4589 neferdir. Ve bu tâ'ifeler kânûn üzre cebelileri ile hîn-i ma‘rekede, alaybeğleri ve çeribaşıları ve yüzbaşıları ile cümle on üç bin sekiz yüz pür-silâh asker-i deryâ-misâl olur. Ve üç bin asker dahi paşa askeri ve yaya beğleri ve müsellem ze‘âmet sâhiblerinin askerleri ile bunlar dahi cümle yigirmi bin bahâdır ve dilâver ve müsellah asker olur. Cümle eyâleti askeriyle eli berâtlı kırk bin asker olur.

Ve eyâlet-i azîm vilâyetdir. Şimâl tarafı Trabuzan ile ve Sivas eyâleti ile müşâdır. Şark cânibi dahi Sivas'dır ve eyâlet-i Karamân'dır. Garb ve cenûb cânibleri bahr-i Rûm'dur.

Ve şehr-i Kütâhiyye beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir, ammâ şerîf değildir. Müddeteyni on kîse hâsıl olur. Tokuz nâhiyesi vardır. Cümle (–) kurâdır. Ve bu mollânın zîr-i destinde ve sancağ-ı Kütâhiyye'de cümle yigirmi dörd kazâdır kim inşâallâh mahallinde birer birer tafsîl üzre tahrîr olunur. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve subaşısı vardır.

Ve kal‘ası bir mâvî ve lâ‘lgûn bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes Şeddâdî sengîn binâ bir kal‘a-i zîbâ-yı metîn hakkâ ki gevher-nigîndir. Bu kal‘ayı gördüğümüzde ba‘zı yârânlar nâmın su‘âl etdiklerinde bi'l-bedâhe bu gûne târîh demişizdir:

Evliyâya ism-i resmin sordular târîh içün,

İsmine dedi bu şeydâ kal‘a-i gevher-nigîn.

Sene 1082

Hakkâ ki bir püşte üzre yüzük kaşı gibi taşı durur bir kal‘a-i üstüvardır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi aşağı kal‘a ile cümle üç bin adımdır. Ve cânib-i erba‘ası yalçın kaya üzredir. Etrâfında handakı yokdur. Zîra Kahkahâ-vâr gayyâ kayaları misâl uçurum kayalardır. Âdem aşağıda olanı fark edemez. Ammâ mezkûr aşağı yeni kal‘a eski kal‘anın şimâlî tarafı altında alçak tarafına düşmüşdür kalmışdır yerdedir. Sene 842 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed **[Q 5b]** **[P 5b]** zamîme edüp binâ etmişdir. Şehrin alçak yerinde vâki‘ olmağile yüz arşın mikdârı kesme kaya handakı vardır.

Bu kal‘a-i cedîdin sebeb-i binâsı oldur kim bu kaya yerinde bir yalçın kaya altında bir

değirmen yürüdür bir âb-ı hayât su kaynayup çıkar. Hîn-i muhâsarada düşman ol **[Y 9b]** suyu zabt edüp ahâlî-i kal‘a susuzlukdan muztarib-hâl olmasınlar içün bu uyûn-ı zülâli kal‘a içine almak içün bu kal‘a binâ olunmuşdur. Hâlâ yine yukaru kal‘adan bu suya enilir yollar vardır.

Ve bu yeni kal‘anın kulleleri ile cümle yetmiş kulledir. Ve her kulle mâbeyni ikişer kulaçdır. Birbirine gâyet karîb kullelerdir. Ve gâyet metîn binâ-yı kadîmdir.

Ve cümle üç kapudur. Biri şarka nâzır, aşağı çârsûya nüzûl olunur üç kat demir kapudur. Bu kapunun taşrasının iki tarafında beyâz mermerlerden mehîb arslan sûretleri vardır. Bu kapu önünde dîdebânlar soffalarından cümle aşağı şehr-i azîm nümâyândır. Ve bir kapu dahi cânib-i cenûba Sultân bâğı tarafına mekşufdur ve gâyet metîndir. Ve bir bâbı dahi aşağı yeni kal‘aya enilir. Bu dahi şarka nâzırdır.

Ve iç kal‘a bu kal‘anın cenûb tarafı nihâyetinde çâr-kûşe bir kal‘acıkdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Ve cânib-i şarka nâzır bir küçük kapusu vardır. Zamân-ı kadîmde bu kapunun tahta kanatları yüzüne câmûs derisi kaplamışlar. Demir kapu değildir. Ve bu kapunun iç yüzünde iki su sarnıçları vardır. Ve bir mescid ve dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve kethudâ hânesi ve iki buğday anbârı ile cümle sekiz hânedir. Bunlardan gayri âsâr-ı binâlar yokdur. Ve gâyetü‘l-gâye bâlâ iç kal‘adır.

Ammâ taşra kal‘ada Germiyanoğlu câmi‘i ve yetmiş aded toprak örtülü neferât evleridir. Ve bir mescid ve bir âb-ı hayât çeşmesi var. Hikmet bu kim böyle cebel-i âlî üzre aynü‘l-hayât çeşmesâr vardır. Ve aşağı yeni hisârda yigirmi kadar toprak örtülü evlerdir. Ve bir tahta minâreli mescidi var.

Ve bu kal‘a içinden cereyân eden âb-ı hayât kal‘a içindeki ve aşağı şehir içindeki değirmenlere gider. Ve mâ-tekaddemden berü aşağı şehirli kassâblardan koyun ciğeri alamazlar. Cümle kal‘alı alır. Ellerinde selef pâdişâhlarından hatları var. Aşağı şehirliyle kal‘alı mabeyinlerinde ciğer içün azîm gavgâ olur. Hâlâ darb-ı mesel olmuşdur kim, gavgâ ciğer içündür, derler, ammâ gâyet ganîmet şehr-i rahmetdir.

Ve bu kal‘a evlerinin yüzleri cümle şimâl cânibinde Küti sahrâsına nâzır hevâdar ve cihân-nümâ beyt-i ra‘nâlardır. Ve aşağı şehr-i kebîr bu kal‘anın şarkı ve şimâli ve yıldız rûzgârları tarafında vâki‘ olmuşdur. Sultânbâğı semtleri dere içine ve Yeni mahalle kal‘anın garb cânibi altına ve Zereğen mahallesi düz sahrâya vâki‘ olmuş bu gûne mahalle-i âbâdândır.

Ve bu kal‘aya cebel-i Hızırlık havâledir, ammâ aslâ andan zarar isâbet etmezdir. İç kal‘anın topları Hızırlık’da kuş kondurmaz. Mâbeyinleri top menzilinden ziyâde **[Y 10a]** mesâfe-i ba‘îdedir.

Ve aşağı varoş-ı azîm cümle 34 mahalledir. Evvelâ mahalle-i Sarây ve mahalle-i Gökçemen ve mahalle-i Böğürcük ve mahalle-i Şaraküsdü ve Orta mahalle ve Lâle mahallesi ve Ahi Erbasan mahallesi ve Ahi Mustafâ mahallesi ve mahalle-i Kâncık ve mahalle-i Börekçiler ve Sultânbâğı mahallesi ve mahalle-i Bezciler ve Efendi yolu mahallesi ve Kadı Şeyh mahallesi ve Cemâleddîn mahallesi ve Çukur mahalle ve Analıca mahallesi ve Balıklı mahallesi ve Buladın mahallesi ve Servi mahallesi ve Meydân mahallesi ve Hacı İbrâhîm mahallesi ve İsak Fakı ya‘nî İshâk Fakîh mahallesi ve Ma‘rûf

mahallesi ve Dibik (?) mahallesi ve Hüseyin Paşa mahallesi ve Yeni mahalle ve Çerçi Süleymân mahallesi ve Ahi Evran mahallesi ve Mûmcular mahallesi ve Ahi İzzeddîn mahallesi ve Pîrler mahallesi ve câ-be-câ kefereler mahallesi.

Bu merkûm olunan otuz dörd aded mahallâtlar ile bu şehr-i mu‘azzam mâl-â-mâl bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistân bostânlı ve âb-ı hayât sulu hâneler ve sarây-ı âlîlerdir. Ve üç mahalle Ermeni keferesi ve üç mahalle Urum feceresi vardır. Kadîm-i eyyâmdan berü Yahûd tâ’ifesi yokdur. Ticaret edüp giderler, tavattun etseler ölürler, aceb hikmetdir. Ve bu kadar mahallâtlar cümle yedi bin toprak ile mestûr evlerdir. Ammâ hâlâ temâşâ etdiğimiz bu mahalde yetmiş yedi kiremit örtülü sarây-ı âlîler inşâ olunmuş. Mukaddemâ bir kiremitli hâne yok idi.

Hızırlık dağından bu şehir özge temâşâ olunur sevâd-ı mu‘azzamdır. Cümleden mükellef sarây, Alî Paşa sarâyıdır. Selef pâdişâhlarından Germiyanoğulları binâsıdır kim üç yüz altmış tahtânî ve fevkânî odaları ve dîvânhâneleri ve azîm kâ‘aları ve hammâmları ve bâğçesile tezyîn olmuş bir sarây-ı kadîmdir. Ve Haleb sarâyının meydânı kadar bir havlısı var ammâ cirmi cümle [[(–) (–) (–) (–)]] kireç örtülüdür, kiremit değildir. Bu sarâyın kânûn üzre kırk sarâydârı vardır. Nevbet ile sarâyı [[(–) (–) (–)]] hıfz [u] hirâset edüp kapularda dîdebânlık edüp tathîr ederler. Ze‘âmet ve tîmâr [[(–) (–) (–)]] ahâlî-i şehir içre sarâydârların hayli i‘tibârları vardır.

İkinci âbâdân olan [[(–) (–)]] Osmân Paşa sarâyıdır kim Sultân bâğı **[Q 6a]** **[P 6a]** deresi kenârında bir mürtefi‘ yerde şehrin cenûbî tarafında vâki‘ olmuş bir sarây-ı âlîdir kim hakîr bu sarâyda on gün mihmân olup cân sohbetleri etdik. Beğ efendi Kandiye gazâsından gelüp bu sarâyın bâğçesi içre bir kasr-ı lâhüven(?) binâ edüp hakîr şikeste-beste bu gûne târîh etdik:

Bâreka’llâh bu makâm-ı serbülend

Ermesin aslâ esâsına gezend

Kehkeşân-âsâ semâya ser çeküp

Zirve-i a‘lâya salmışdır kemend

Evliyâ **[Y 10b]** *gördükde târîhin dedi*

Oldu itmâm ey beğim kasr-ı bülend

Sene 1082

Bu sarây serâpâ kiremit ile mestûrdur.

Ve bir sarây dahi İftedlioğlu sarâyı ve Saçlızâde Hasan Ağa sarâyı, bunların emsâli niçe kiremitli ve gayri sarây-ı azîmler firâvândır.

Ve bu şehr-i Kütâhiyye bir küçük şehir görünür ammâ tâ Sultân bâğından Osmân Paşa sarâyı önünden ve Mevlevîhâne ve Kapan cisrinden tâ Meydân mahallesi önünden tâ Çayırbaşı‘na varınca şimâl cânibine dere ile gidilir, şehrin tûlidir kâmil dörd bin adımdır. Ve bu derenin iki tarafı bâğ u bâğçeler İremezât-misâl kat-ender-kat şâhnişînler ile ârâste olmuş hânelerdir. Ve mezkûr dereden her hâneye birer ark cârî olup bâğları ve besâtînlerin reyy eder.

Ve bu şehrin şark tarafında Gökçemen mahallesinden tâ Paşa Sarâyı önünden ta İshâk Fakîh çârsûsu içinden ubûr edüp garb tarafına gidüp tâ nihâyeti Yeni mahalleye varınca yolun iki tarafı kat-ender-kat âb-ı hayâtlı ve bâğçeli evler içre beş bin adım arzı bir şehr-i azîmdir. Mâ-tekaddem dahi âbâdân şehr-i müzeyyen imiş. Lâkin sene 1021 târîhinde Celâlî Karayazıcı ve Sa'îd Arab zulmünden harâb olmuşdu. Hâlâ bu tahrîr etdiğimiz mertebeden bin kat ziyâde ma'mûr şehirdir.

Ve hâlâ cümle otuz iki mihrâbdır. On biri cum'adır. Mâ'adâsı zâviyelerdir. Evvelâ cümleden mükellef ü müzeyyen ve cemâ'at-i kesîreye mâlik Ulu câmi' Yıldırım Bâyezîd Hân ibn Gâzî Hudâvendigâr binâsıdır, ammâ itmâmı Şehzâde Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân'ındır. Ba'dehu Süleymân Hân bedest-i Mi'mâr Sinân müceddeden ta'mîr etdi. Tûlen yüz seksen kademe ve arzen toksan ayakdır. Ve iki yan kapu ve bir kıble kapusu var. Beşer kademe taş nerdübân ile çıkılır. Ve derûn-ı câmi'de cümle elli yedi çam direkleri üzre harpüşte tavan kubbedir. Ve iki cânibinde yan soffaları üzre bir kat tabakalar var, cemâ'at-i kesîre oldukda yukaruda ibâdet ederler. Tâ mihrâba varınca iki tarafı böyle tabakadır. Bu tabakaların fevkinde ve tahtında cümle altmış dörd demirli pençerelerdir. Mihrâbı ve minberi ol kadar musanna' değildir, tarz-ı kadîmdir. El-hâsıl bu şehirde bundan büyük selâtîn câmi' yokdur. Hîn-i izdihâmda yigirmi bin âdem alır. Ve serâpâ kârgîr binâdır ve cümle kurşum örtülüdür. Ammâ haremi yokdur, ancak kıble kapusundan taşra taş nerdübânın iki cânibinde yan soffaları vardır. Ve sol tarafda bir minâresi var.

Ve Balıklı hammâma muttasıl Sultân Keyhusrev Şâh câmi'i, tarz-ı kadîm bir küçük câmi'dir. Kıble kapusu üzre târîhi budur:

"Büniye fî haze'l-mescidi'l-mübârek, el-mu'azzam es-sultânu'l-a'zam zıllullâhi fi'l-âlem **[Y 11a]** *gıyâsu'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-feth Keyhusrev bin Keykubâd, târîhu şehri Şevvâl, sene erba'a ve selâsîne ve sitte mie." [634]*

Ve sol tarafda tula minâresinin kapusu üzere tahrîr olunan târîhdir:

Zer u zîver değildir deyüben deyen dest-i gayb ârif,

Yazar târîhini Bîhal: Ta'âlâ şânuhu ekber.

Sene 1052

Bu dahi haremsiz bir câmi'dir. Mâ-tekaddem sâhibü'l-hayrâtı zâviye etmiş. Ba'dehu mahallesi câmi'e muhtâc olmak ile câmi' edüp minâre kapusu üzre târîh ana işaretdir.

Ve câmi'-i Karagöz Paşa derler, ammâ kapusu üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Çûn tamâm etdi Râbi'a Hâtûn

Hak atâ ede rûhuna rıdvân

Olmağıyçün minâreye târîh

Dedim ana makâm-ı medd-i ezân

Sene 1061

Ve Zereğen mahallesinde cedd-i izâmımız merhûm sa'îd ü şehîd Kara Mustafâ Beğ câmi'i Yıldırım Hân vezîri İshâk Paşa kendüyi şehîd etmişdir. Niçe kerre Aydın ve

Sarhan sancağına mutasarrıf olup ba‘dehu Anatolu vâlîsi iken bu câmi‘i inşâ etmişdir. Hâlâ tevliyeti hakîrin üzerindedir. Bir hayli yerlerin ta‘mîr ü termîm etdik. Gâyet musanna‘ câmi‘-i rûşendir. Ve hareminde âbdesthâne havuzu ve bir minâre-i mevzûnu var kim misli şehr-i Kütâhiyye'de yokdur. Efvâh-ı nâsda Hisâr Beği câmi‘i derler.

Ve arasta içinde Takyeciler câmi‘i cemâ‘ati gâyet kesret üzredir. Ve mü'ezzin mahfili altında iki ağaç müşebbek sütûnları var kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Ve gâyet metânet üzere binâ kılınmış kârgîr câmi‘-i kavîdir ammâ üzeri tahta örtülüdür.

Ve Germiyanoğlu [[(–) (–) (–) (–) (–) (–)]] câmi‘i ve İshâk Fakîh câmi‘i: Tabakalar içinde olmağile Tabakhâne câmi‘i derler. Kârgîr ve metîn binâlardır, binâ olmağile bir câmi‘i mücellâdır üzerleri kiremit örtülüdür. Ve nerdübân ile urûc olunur fevkânî ve haremsiz bir câmi‘-i şerîfdir, ammâ cemâ‘ati çokdur.

Ve Yeni mahallede Hüseyin Paşa câmi‘i gâyet mesîregâh ve müzeyyen ve bir şîrîn yerde mebnîdir rûşen-âbâddır. Hareminde azîm çınâr-ı müntehâlar var kim evce ser çekmişdir ve gâyet müferrihdir ve metîndir musanna‘ pâk kurşum örtülü câmi‘-i latîfdir.

Ve yukaru **[P 6b]** kal‘ada Sultân-ı Germiyan Süleymân Hân câmi‘i. Kıble kapusu üzre târîhi budur: **[Q 6b]**

"Ammera hâze'l-mescide'l-mübârek Sultânü'l-Germiyaniyye Süleymân bin Mehemmed bin Ya‘kûb, ebbedallâhu mülkehu fî şuhûrı sene seb‘ ve seb‘în ve seb‘i mie." [777]

Ve Meydân mahallesinde Beğ câmi‘i kârgîr kubbe ve kurşum ile mestûr bir câmi‘-i pür-nûrdur.

Ve Emîr Şeyh tekyesi câmi‘i kurşumsuz câmi‘dir. Ve meşhûr-ı âfâk cevâmi‘ler bunlardır.

Ve mesâcidlerin güzîdesi Hızırlık mescidi cihân-nüma bir küçük zâviyedir, ammâ teferrücgâh yer olmağile cemâ‘atden hâlî değildir. Kapusu üzre târîhi:

"Fî eyyâmı devleti sultânu'l-a‘zam zıllullâhi fi'l-âlem gıyâsu'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-feth Keyhusrev **[Y 11b]** *bin Keykubâd, e‘azzallâhu ensârehu ve bi-imâreti haze'l-mescidi'l-mübârek el-abdü'z-za‘îf elmuhtâc İmâdeddîn Hezârdînâr. Bi-târîhi sene ihdâ ve erba‘în ve sitti mie." [641]*

Ve Bölükçüler mahallesi mescidi ve Gûnân mahallesi mescîdi ve Sultân bâğında iki nâ-ma‘lûm zâviyeler var. Ve Ahi Mustafâ mescidleri ikidir. Ve Paşa mahallesi mescidi ve otuz yedi mahallede birer mescidlerden mâ‘adâ sûk-ı sultânîler içinde niçe zâviyeler vardır. Ve cümle medreseler ve hânlarda ve tekyelerde dahi birer zâviye mukarrerdir. Ve cümle on üç kârgîr binâ kurşum örtülü minâre-i zîbâlardır. Mâ-‘adâ alçacık taş ve ağaç minârelerdir.

Ve yedi medresedir. Cümleden kadîm Ulu câmi‘in sol cânibine muttasıl Germiyanoğlu medresesi müftîlere meşrûta olup ders-i âmmıdır. Yevmiyye bir altun vazîfe-i mu‘ayyenesi vardır. Yıldırım Bâyezid Hânzâde Şehzâde Mûsâ Çelebi pederi Yıldırım Hân'ın Timur ile hâdisesinden sonra mezkûr Mûsâ Çelebi ol asırda halîfe olup bu medreseyi ta‘mîr edüp ve pederinin Ulu câmi‘ini itmâm etdiğiyçün tahrîr olunan Ulu câmi‘e ba‘zıları Mûsâ Çelebi câmi‘i derler, ammâ ibtidâ bânîsi Yıldırım Hân'dır.

Ve Rüstem Paşa medresesi ve Monlâ Vâhid Paşa medresesi ve İshâk Fakîh medresesi ve Karagöz Paşa medresesi ve Şeyh Paşa medresesi ve Halîliyye medresesi evkâfları ma‘mûr ve talebeleri mesrûr kimesnelerdir. Ve gâyet fuzelâyi’d-dehrden musannif ve mü’ellif ve tekmîl-i fünun etmiş merd-i Hudâ sûhteleri vardır.

Ve bu şehir içre altı tekyedir: Evvelâ biri Kapan Hânı kurbunda âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ ya‘nî Mevlevîhâne tekyesi, müte‘addid fukarâ hücreleri ile ve semâ‘hânesi ve mutribhânesi ile ma‘mûr tekyedir.

Ve Nalınlı Şeyh tekyesi ve Abdülkâdir Cîlânî tekyesi ve Şeyh Pâsîn tekyesi ve Hızırlık tekyesi ve Âl-i Abâ Bektaşiyân tekyesi. Meşhûr tekyeler bunlardır.

Ve cümle tokuz hammâm-ı ma‘mûru ve bir kaç mu‘attalı vardır. Ammâ cümleden hoş-hevâ ve binâ-yı ra‘nâ Rüstem Paşa hammâmı, vâlî-i vilâyet iken binâ etmiş. Anatolu’da misli meğer Tire’de ve Mağnisa’da ola. Bu hammâma Balıklı hammâm derler. Havzunda mâl-â-mâl âdem gümüşü balıkları ve âşık mâlikleri kâküllerin târumâr kılup çîm-ender-çîm ve ham-ender-ham edüp riştesiyle uşşâkın gönlün kaydedüp kendüsi bî-kayd olur. Mısra‘:

Âlem kırılsa gamzesinin eksiği değil

mazmûnunca cümle Hoten âhûsu gözlü, münevver yüzlü pençe-i âfitâb mahbûb dilberânlar bu havz içre bahr-i ma‘ârif-vâr uşşâkân-ı müştakânın nem-i çeşm-i yemm-i ummânı bahrinde şinâverlik edüp gönüller sayd etmeğe zülf-i amber-efşânın şebeke-vâr dâm edüp gavvâslık ederek **[Y 12a]** dil-i uşşâkı dâma giriftâr edüp bir bende-i âzâde iken kayd-bend olur. Böyle bir hammâm-ı rûşenâdır. Kapusu üzre terkîm olunan târîhi budur:

Dedi târîhini bir hâzır-cevâb,

Pâk eder yur arıdır nâ-pâk âb, Sene 946

Ve Germiyan hammâmı kâr-ı atikdir. Ve Kadıasker hammâmı ve Şengül hammâmı ve Kemer hammâmı ve Hüseyin Paşa hammâmı ve Ektemür (?) hammâmı. Ve üç hammâm dahi mu‘attaldır. Kış günleri işler hammâmlardır.

Ve yigirmi üç sarây hammâmları dahi vardır. Ba‘zı ahâlî-i mahalle bunlara da girirler.

Ve yetmiş mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân vardır.

Ve iki imâreti vardır. Fukarâ ve ağniyâya ni‘meti merreteyn dâ’imdir.

Ve cümle on yedi hânları var. Her biri kal‘a-misâl hânlardır. Cümleden Kapan hânı demir kapulu kal‘a misâldir. Ve havlısında bir havz-ı azîmi üzre fevkânî bir zâviyesi vardır. Havzının fıskıyyesi âdem gerdânı kalınlığı pertâb eder. Bu mescid-i âlî on iki sütûn üzre mebnî maksûre eşkâl bir müferrih dilküşâ mescid-i ra‘nâdır. Cemî‘i müsâfirîn ve mücâvirîn bunda ârâm ve istirâhat edüp ibâdet ederler. Bu hânın cânib-i erba‘asında fevkânî ve tahtânî iki yüz ocaklı bir hân-ı azîmdir. Ve cânib-i garba nâzır bir kapusu atebesi üzre [[(–) (–) (–)]] lâjüverd ile beyâz mermer üzre celî hatt ile tahrîr olunan târîhdir:

Binâ-ı dilküşâ [[(–) (–) (–)]]

İlâhî eylegil ma'mûr her sâl

N'ola geldi hakkında işbu târîh

Ki dâ'im sa [[(–) (–) (–)]] ikbâl.

Sene 912

Çâşnigirbaşı hânı ve Bolvadanlı hânı ve Bostân Efendi hânı ve [[(–) (–) (–)]] Osmân Paşa hânı ve Rüstem Paşa hânı **[Q 7a] [P 7a]** ve Serdâr hânı ve Acem hânı. Bunlar cümle ma'mûr hânlardır.

Ve kırk sebîl-i atşânı var. Ve kırk sekiz âb-ı hayât kaynak sular cereyân eder uyûnları var. Bunlardan mâ'adâ otuz yerde çeşmesârları var. Cümleden bir çeşme-i zülâli Zereğen mahallesinde Ca'fer Paşa çeşmesinin târîhidir:

Çeşm-i âlem gibi bir çeşme-i rûşendir bu

Buna bir çeşme mu'âdil ola sümme hâşâ

Oldu ta'mîrine târîh bunun bî-noksân

Ki aded hadd kıla çeşme-i Ca'fer Paşa

Sene 987

Ve bu çeşmeye karîb bir uyûn-ı cârînin tâkı üzre târîhdir:

Dokuz yüz seksen idi sâl-i târîh

Revân oldukda işbu çeşme-i hûb

Bu bir zevci revânıyçün olupdur

Ulu dergâhda makbûl [u] mergûb

Tamâm oldukda Zıllî dedi târîh

Ola makbûl dâyim nâb-ı mâ hûb

Sene 973

Bu târîh merhûm ve mağfûrun-leh pederimizin güftesidir.

Ve Yeni mahalle çeşmesinin târîhidir:

Hâtif-i Kudsî dedi târîhini,

Kad benâ aynen tüsemmâ selsebîl.

Sene 991

Bunlardan mâ'adâ târîhsiz çeşmesârlar firâvân cârî revândır.

Ve bu şehir içre iki kârgîr binâ **[Y 12b]** bezzâzistânı var. Büyük bedesten Gedik Ahmed Paşa hayrâtıdır

Ve cümle sûk-ı sultânîsi sekiz yüz altmış dükkândır. Beyt:

Çârsû-yı hüsnü seyr eden serâser hocayım

Bir vefâ dükkânı yokdur hep cefâ bâzârıdır

Ammâ cümleden esvâk-ı müzeyyeni Haffâflar çârsûsu tertîb üzre binâ olunmuş bir sûk-ı ma‘mûrdur.

Ve üç Ermeni ve iki Urum kenîsesi vardır.

Ve cemî‘i şâhrâhları kaldırımsızdır. Ve çârsûsu yokuş yukaru vâki‘ olmağile daracık yollardır. Ve cümle evleri dahi biribiri üzre sehel yokuş yukarudur.

Memdûhât-ı Kütâhiyye şehri: Ve cümle hânelerinin yüzleri cânib-i şimâle nâzır olduğundan hevâsı latîfdir. El-hâsıl âb-ı hayâtı dahi gâyet latîfdir. Ve gâyet yaylak yer olmak ile bâğları yokdur, lâkin bâğçeleri çokdur. Üzümü olur, ammâ lezîz olmadığından memdûh değildir. Ve yigirmi dörd gûne emrûdu sicillâtda mesbûtdur. Ve yedi gûne âbdar ve dânedâr kirazı olur.

Ve Kütâhiyye paçası Arab ve Acem’de meşhûr-ı âfâk ve beyâz ve berrâk ve lezîz ilik gibi paçası olur. Ve tennûr kebâbı ve kirdesi meğer Bursa’da ola.

Ve kâse ve filcânı ve gûnâ-gûn maşraba ve kûzeleri ve çanak ve tabakları bir diyâra mahsûs değildir. İllâ kâse-i İznik dahi meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda binden mütecâviz âb-ı zülâlden nişân verir aynü‘l-hayâtları kayalardan tulû‘ edüp mâh-ı Temmûz’da yah-pâre âb-ı rakîkleri var kim nûş eden hayât-ı cân bulur. Anıniçün halkının reng-i rûyları humret üzre olup tendürüst halkı vardır. Her bir uyûnlarının be-kavl-i hukemâ birer hâsıyyeti vardır. Ol kadar serî‘u’l-hazm âb-ı nâblardır kim bir âdem bir kuzuyu başlı başına tenâvül etmeğe kâdirdir. Ve Ulu câmi‘ önünde Germiyanoğlu’nun imâreti içindeki âb-ı hayâtdan nûş eden cânın cânı sıkılması ve hafakânı bi-emrillâh def‘ olur, gâyet mücerrebdir. Ve bu imârete muttasıl iki sâkîhâne Hezârdînâr vezîrin hayrâtıdır.

Ve niçe bin kâr-ı kadîm binâlar var kim midhatinde lisân kâsırdır. Ve halkı gâyet garîb-dostdur ve gâyet şecî‘ ve bahâdır kavimdirler. Beyt:

Ey Firâkî şehrimiz şâhin yuvasıdır bizim

Anıniçün anadan doğanımız şehbâz olur

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesine nihâyet yokdur. Gâyet çokdur kim anların hakkında niçe kasâyid ve penç beyt ve şehrengîzler etmişlerdir. Gerçi Anatolu’da Türkistân vilâyetdir, ammâ ulemâsı ve fuzalâsı ve şu‘arâsı gâyet çokdur. Zîrâ halkı safâ ve zevk ile alûdedirler. Gam ve gussadan berîlerdir. Ve sıbyân [u] tıflânları gâyet necîb ü reşîd olurlar. Ve erbâb-ı ma‘ârif kânıdır. Ve cümle halkı fukarâ muhibbidir. Ve erbâb-ı askerîsi küheylân esb-i sabâ **[Y 13a]** peymâlara süvâr olup sayd [u] şikâra mâyillerdir. Ve dest-i bâzûlarında bâzlar ve balaban ve şâhinler ile ve kelb-i mu‘allemler ile dâ’imâ şikâra mâyillerdir.

Ve esbâb [u] eskâlleri serâpâ çuka ferrâce ve kontoş geyerler. Ve zenânelerinin çoğu başlarına altun ve gümüş tâs takye geyüp üzerlerine çuka ferrâce ve beyâz car bürünürler. Ve pâylarına katîfe çakşır üzre sarı çizme geyerler. Ve gâyet mü’eddebâne gezerler.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtı gâyet ucuzdur. Hattâ bir vukıyye hâs ve beyâz ekmek bir

kuş gözü akçeye ve bir vukıyye koyun eti iki akçeye ve sığır eti bir akçeye ammâ ciğer üç akçeyedir. Ve beyâz ekmeği meğer Kerkük şehrinde ola. Ve bir at yemi bir akçeye. Gayri eşyâları dahi bu gûne ganîmetdir. Ve iklîm-i örfiyedendir demişler. Ve,

Ve evsâf-ı mesîregâh-ı Kütâhiyye: Evvelâ kal‘anın cenûb cânibi ardında Sultân bâğı ferah-fezâ yerdir. Ve teferrücgâh-ı Kebkebîr bayırı, kekliği olduğundan şu‘arâlar Kebkebîr der. Cümleden latîf âb-ı hayât suları vardır. Ve seyrângâh-ı Aksu ve Lasımzâde bâğçesi ve Konduvîrânbaşı âb-ı cân-bahş suları vardır. Bu uyûnların cümlelerin tâ içinden cereyân ederek tâ aşağı çayır ortasında nehr-i Felend’e mahlût olur. [[(–) (–)]]

Üzüm cümle kurâlardan ve bir konak ba‘îd Gedüs(?) şehrinden gelir. Zîra kışı gâyet şedîd olduğundan nâşî incîri ve üzümü ve nârı ve limonu incîri ve nârı ve limonu ve turuncu engûrü ve nârı ve limonu ve turuncu olmaz. Ve Germiyanoğlu **[Q 7b]** **[P 7b]** kendi eliyle bir servi dırahtını diküp hâsıl etmeğile hâlâ Servi mahallesi derler. Servi dahi mevcûd bir serâmed servdir. Aslâ bir haşebe ve şu‘besine rahne gelmemişdir.

Ve bu şehrin sahrâlarında deve ve katâr ve arabalar işlemek ile ganîmet şehirdir. Şark ve garbı ikişer konak sahrâ-yı bî-pâyânlardır. Kıble tarafında iki konak yer tâ Afyonkarahisârı‘na varınca kurâ ve kasabâtlar ile ma‘mûr [u] âbâdân yerlerdir. Ve cânib-i garbı kezâlik iki merhale yer kurâ kurâ üstüne pür-hâsıl belîdelerdir. Ve gâyet azîm eyâletdir.

Evvelâ paşa sancağı yigirmi dörd kadılık yerdir. Evvelâ kazâ-i Amid, ya‘nî Eğrigöz kazâsı ve kazâ-i Simav ve kazâ-i Gedüs ve kazâ-i Selinti ve kazâ-i Kula ve kazâ-i İnay ve kazâ-i Eşme ve kazâ-i Güt ve kazâ-i Sirke ve kazâ-i Çakırca ve kazâ-i Gököyük ve kazâ-i Denizli ve kazâ-i Şeyhli ve kazâ-i Baklan ve kazâ-i Tazkırı ve kazâ-i Homa ve kazâ-i Kenger ve kazâ-i Uşşâk ve kazâ-i Banaz ve kazâ-i Honaz ve kazâ-i Ezîne ve kazâ-i Çehârşenbe ve kazâ-i Dağardı ve kazâ-i Çal. Bu merkûm yigirmi dörd kazâ paşa sancağındadır, ammâ ba‘zısı Kütâhiyye mollâsı hükmünde nâhiye kazâlarıdır kim zikr olunur:

Evvelâ nâhiye-i Altuntaş ve nâhiye-i Gergivîrân ve nâhiye-i Örüncük ve nâhiye-i Tavşanlı **[Y 13b]** ve nâhiye-i Gümüş ve nâhiye-i Emrûdlu ve nâhiye-i Etrâfşehir. Bu cümle yedi nâhiye mollâ hükmündedir.

Ve bu eyâlet iklîm-i râbi‘dedir. Arz-ı beledi (–) (–) ve tûl-i nehârı (–) (–) (–) (–) anıniçün âb [u] hevâsı şiddet üzredir. Ve eğer bu şehrin evsâfın murâdımız üzre tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur, ammâ inşâallâh bu müsevvedât tas[h]îha geçdikde mufassal tahrîr olunur. Zîra *“El-ma‘nâ fî batnı’ş-şâ‘ir”* [15] dir. Ve hamd-i Hudâ ser-rişte dahi elde ve dilde

Şehr-i Kütâhiyye’nin enderûn [u] bîrûnunda âsûde olan kibâr-ı kümmelînleri beyân eder

Evvelâ Sultân bâğı mezâristânı içinde Hızırlı Şeyh Sultân ve Ahi Evran Sultân ve Taşoluk mahallesinde Acem Sultân ve Güzelim Sultân bunlar azîm ziyâretgâhlardır. Ve Ahi Mustafâ mahallesinde Ergun Çelebi hazretleri hazret-i Mevlânâ‘nın evlâd-ı izâmlarındandır. Bu şehr içre Mevlevîhâne bunlar için inşâ olunmuşdur. Ve eş-Şeyh Ahmed.

Ve Pîrler mahallesinde musannif ve müfessir ve muhaddis Lügat-i Ahterî mü’ellifi Mevlânâ (–) *kuddise sırruhû.*

Mezkûr Ahterî Efendi Karahisâr-ı Sâhib'dendir. *Kitâb-ı Ekber* ve *Evsat ve Câmi'ü'l-mesâ'il* ve *Kitâb-ı Asgar* nâmında bu üç aded mu'teber kitâblar anın te'lîfidir, ammâ beyne'l-halk Ahterî kasîrü'l-kâme ve kevsecü'l-lihye olmağın ammimiz Firâkî Efendi şi'irinde:

Ahterî'nin beş iken medresesi on oldu

Tâli'i sa'd olan Ahterî meymûn oldu

demişdir. *Afallâhu anhumâ.* Pîrler mahallesinde medfûndur.

Ve eş-Şeyh Ahmed Kalburcu emr-i azîm sultândır. Kütâhiyye kurbunda Kalburcu karyesinde neşv [ü] nemâ bulmuş ilm-i ledün sâhibi ulu kimesnedir. Beyne'l-meşâyih Çavdarlı Şeyh derler. Müddet-i ömürlerinde buğday ve arpa ekmeği tenâvül etmemişlerdir. Dâ'imâ çavdar ekmeği yediklerinden efvâh-ı nâsda Çavdarlı Şeyh derler. Selîm Hân Kütâhiyye hâkimi iken bu azîze tekyesi kurbunda bir mescid-i zîbâ binâ edüp azîz âhirete intikâl edince mescidi sâhasında defn etmişlerdir. Hâlâ ziyâretgâhdır.

Ve Balıklı hammâm kurbunda el-Mevlâ Ya'kûb Kütâhiyye monlâsı iken merhûm olup mükellef ü müzeyyen türbesi vardır. Seng-i mezârında târîhleri muhteşemâne bir kabr-i ma'mûrdur. Şehzâde Sultân Mustafâ-yı maktûlün kullarından imiş. İlm-i ferâset ile mevsûf bir kimesne imiş.

Ve Pîrler Sultân, bunlara Karadonlu Sultânlar dahi derler.

Ve Şâm mahallesinde sâhib-i yakîn-i bî-gümân ve halvet-nişîn-i bî-nişân eş-Şeyh Seyyid Nûreddîn Sultân tekyesinde medfûndur.

İshâk Fakîh imâretinde Germiyanoğlu Sultân Ya'kûb anda medfûndur.

Ve Monlâ Vâhid Paşa hazretleri, medresesinde medfûndur.

Ve Lâleli Çeşme mahallesi kurbunda Küçük Dede merkadi.

Ve Sarây câmi'i mezâristânında Sultân-ı şu'arâ **[Y 14a]** Monlâ Firâkî Efendi maskat-ı re'si olan hâk-i amber-pâkde medfûndur. Bu hakîrin akrabâlarındandır. Peder merhûmun Kütâhiyye'de olan hânesinde sâkin idi. Hâlâ ol hâne Zereğen mahallesinde kabza-i tasarrufumuzdadır. Kapumuz önünde mezâristânda âsûde olanlar cümle akrabâ ve ta'allukâtlarımızdandır. Merhûm Firâkî Efendi lisân-ı erba'ada fasîhü'l-lisân ve belîğü'l-beyân kimesne idi. Dîvânından mâ'adâ kırk üç pâre müdevven kitâb te'lîfâtları vardır.

Ve Ahi Evran Sultân kendü mahallesinde medfûndur.

Ve Meydân mahallesi mezâristânında kutbü'l-aktâb-ı tâm eş-Şeyh Hazret-i Hacı Bayram Sultân. Niçe bin kerâmetleri âşikâre olmuşdur.

Ve eş-Şeyh İshâk Fakîh yine câmi'inde medfûndur Ve Hızırlık Sultân ve Hezârdînâr Sultân fâtih-i Kütâhiyye'dir. Zâviyesinde âsûdedir. *Kuddise sırruhu.*

Ve *Husrev u Şîrîn* mü'ellifi emlahü'ş-şu'arâ el-Mevlâ Şeyh Efendi Kütâhiyye kurbunda Tonlu Bınarı köyünde medfûndur.

Ve dahi nefs-i Kütâhiyye'de niçe kerre yüz bin kibâr-ı evliyâları vardır. Niçe kere yüz bin

kibâr evliyâlar medfûndur. Ammâ Ulu sultân âsitânelerine yüz sürüp âşinâlık kesb etdiğimiz ile geçüp gitdiğimiz bu ulu sultânlardır. Cümlesinin rûh-ı (–) (–) şerîfleri için okuyup şâd [u] handân olsun. Ba‘dehu bu şehir içre seyr ü temâşâları ederken Leh Hasan Paşa ma‘zûl olup (–) (–) (–) bir Mehemmed Paşa'nın müsellimi Melekli Abdullâh Ağa gelüp hakîre yüz guruş ve bir at ve bir kîse köle semmûr kürk ve bir kîse altun ihsân etdi.

Hânemiz sâhibi Osmân Süleymân **[Q 8a] [P 8a]** Paşazâde kasrına târîh güfte etdiğimiz içün yüz guruş ve bir kat esvâb ve bir at ve bir seyishâne ve gulâm refîklerime onar guruş ihsân edüp cümle ahibbâ ve dostân-ı Kütâhiyye ile vedâlaşup hâne sâhibimiz beğ efendi hakîri göndere gitmeğe esb-süvâr olup niçe a‘yân ile Kütâhiyye'den cânib-i şimâle nehr-i Felend'i ubûr edüp bir sâ‘atde,

Evsâf-ı germâb-ı Kütâhiyye: Yoncalı ılıcası derler bir mu‘tedilü‘s-sühûn âb-ı latîfi vardır. Cemî‘i ahâlî-i Kütâhiyye kiraz mevsiminde niçe bin âdem hayme vü hargâhları ile gelüp beşer onar gün meks edüp bu germâba girüp tendürüst olurlar. Yetmiş gûne hâsıyyeti vardır. Hattâ cüzâm ve beras ve dâ‘ü‘s-sa‘leb emrâzlarına dahi nâfi‘ ılıcadır. Sultân Keyhusrev üzerine bir kubbe-i âlî ve câ-be-câ halvetler inşâ etmiş serâpâ kârgîr binâlardır. Ve cânib-i erba‘ası dağıstân hıyâbânistân olmak ile kûşe kûşe dıraht-ı müntehâlar içre uyûn-ı câriyeler kenârında herkes câriyeleri ile zevk [u] safâ edüp kesb-i tarâvet edüp bah bahlanırlar. Ve cevânib-i erba‘asındaki kurâlardan ol kadar me'kûlât [u] meşrûbât müsmirât makûlesi şeyler gelüp ol kadar ordu-yı bâzâr ganîmet olur kim ta‘bîr olunmaz. Hakkâ ki zevk [u] safâ edecek teferrücgâh yerdir. Anı dahi temâşâ edüp cümle yârân-ı bâ-safâ **[Y 14b]** ile vedâlaşup cânib-i şarka ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr ederek on sâ‘atde,

Kasaba-i Altuntaş: Âl-i Selçukıyân zamânında bir kayadan altun ma‘deni çıkmağile Altuntaş derler. Kütâhiyye sancağında paşa hâssıdır. Ve mollâ nâhiyesi kazâsıdır. Ve şehri bir sahrâ-yı bî-pâyânın cânib-i şimâlinde bir düz sahrâda iki yüz toprak örtülü bâğ u bâğçeli ma‘mûr ve şîrîn kasabadır. Bir câmi‘i ve bir hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ulu şecerleri ve mahsûldâr sahrâları vardır. Bunda bir şeb mahkeme-i şer‘de mihmân olup ale's-sabâh cânib-i kıble 6 sâ‘atde,

Karye-i Ömer Beğ: Elli hâneli ma‘mûr müselmân köyüdür. Bir şîrîn zâviyesi var. Câ-be-câ bâğçecikleri dahi var. Andan 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i sengbâr şehr-i Afyonkarahisâr: Afyonu halkına gâlib, şehrine Karahisâr-ı Sâhib derler. Defterhâne-i Sultânî'de böyle tahrîr olunup cemî‘i evâmirlerde dahi böyle terkîm olunur. Zîra Âl-i Osmân ülkesinde altı Karahisâr kal‘ası vardır. Ammâ bu Karahisâr Anatolu eyâletinde başka sancakbeği mutasarrıf olur. İki tuğluya dahi ihsân olunur şerîf ve âlî mansıbdır. Paşasının hâssı taraf-ı pâdişâhîden 240.299'dur. Hîn-i seferde paşası hâssına göre bin âdem ile sefer eşer. Ve sancağında sâkin olan erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmâr 612'dir. Bu cümlesi hîn-i seferde kânûn üzre cebelüleri ile ve alaybeği ve çeribaşıları ile sancakları altında üç bin asker-i pür-silâh olur.

Ve bu şehirde kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve iki yüz kal‘a neferâtları vardır. Ve üç yüz akçe pâyesiyle sadaka olunur şerîf kazâdır.

Ve nevâhîsi yüz yigirmi pâre âbâdân kurâlardır. Kadıya senevî on kîse, sancak paşasına

yüz kîse hâsıl olur.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı vefret üzredir. Ve ulemâsı gâyet çok olduğundan hemân menâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olmuş yedi yüz kudât tâ’ifesi vardır. Sâ’ir e’imme ve hutebâ ve meşâyihânı dahi buna göre kıyâs oluna. Gâyet mülebbes ve muhteşem ve ankâ halkı vardır.

Ve sancağı cümle tokuz kazâ yerdir. Gâyet ma‘mûr kazâları bunlardır kim zikr olunur: Kazâ-i Şehir ve kazâ-i Sandıklı ve kazâ-i Sıçanlı ve kazâ-i Şuhûd ve kazâ-i Çule. Ve iki kazâ dahi Barcınlar kazâlarıdır. Ve kazâ-i Karamık ve kazâ-i Çay. Meşhûr kazâ-yı ma‘mûreleri bunlardır.

Ve kal‘asını kayser-i Rûm binâ etmişdir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Sultân Alâeddîn-i Selçukıyân Rûm keferesi destinden dest-i kahr ile fethetmişdir. Ba‘dehu Âl-i Osmâniyândan Sultân Orhân Germiyanoğulları elinden almışdır. Cümle altı kat Şeddâdî binâ-yı kadîm **[Y 15a]** kal‘a-i azîmdir. Hakîr etek dermiyân edüp seyr [ü] temâşâsına bezl-i himmet edüp kal‘aya ba‘zı şehirli yârânlarımız ile urûc etdik.

Evvelâ iç kal‘aya varup kapusu garba nâzırdır. Atebe-i ulyâsı üzre bu gûne târîhleri var:

“Emera bi-imâreti hâzihi li’d-dârı‘l-âliye fî devleti Sultânü‘l-mu‘azzam Alâü‘d-dünyâ ve’d-dîn Sultân Keykubâd bin Keyhusrev ve ebbedallâhu saltanatahu.” tahrîr olunmuşdur.

Bu târîhin fevkinde yine bu kapunun kemeri üzre bir çâr-kûşe beyâz mermer üzre celî hatt ile bu târîh mastûrdur:

Eyleyüp lütf u kerem devletli şâh

Ya‘nî Sultân Selîm Şâh-ı gayûr

Emr edüp ta‘mîr içün bu hısnının

Mîr Mahmûd yine etdi böyle şûr

Dedi ta‘mîrine Târî târîhin,

Oldu bu sedd-i metîn ma‘mûr

Sene 981

Ve bu kal‘a-i balâ Karahisâr sahrâsının cenûbunda kûh-ı bâlâlara yakın sengistân ve dağıstânlı bir dere ağzında yüzün sahrâya vermiş evc-i âsumâna ser çekmiş Kahkahâ-vâr bir hısn-ı hasîn-i üstüvâr şâhin ve zağanoz [[(–) (–) (–)]] âşiyanlı sarı ve kızıl yalçın kaya üzre kehkeşân-âsâ semâya ebr-i kebûdlara ser-çekmiş [[(–) (–) (–)]] dağlar vardır kim evce urûc etmiş kûh-ı Demâvend-misâl bir kal‘a-i yed-i kudretdir. Hattâ [[(–) (–) (–)]] sa‘y etdükde aşağı şehirde Ulu câmi‘ **[Q 8b] [P 8b]** önündeki aşağı kal‘a kapusundan girüp bu kal‘anın tâ zirve-i a‘lâsında Hünkâr câmi‘ine varınca kâmil iki sâ‘atde çıkdım, ammâ bî-tâb ü bî-mecâl kaldım.

Ve bu iç kal‘anın içinde tâ zirve-i a‘lâda Sultân Keykubâd câmi‘i küçükdür, ammâ gâyet musannâ‘ ve şîrîn câmi‘dir. Bir ibret-nümâ mihrâbı vardır. Sâfî lâcüverd ve müzehheb halkârî kâşî-i çîn bir mihrâb-ı nûr-ı mübîndir. Ve minberi kezalik sihr-i nigîndir.

Lâkin minâresi yokdur, zelzeleden münhedim olmuşdur. Ve bu câmi‘in sağ tarafında Kırklar makâmı ziyâretgâhdır.

Ve bu iç kal‘ada üç buğday anbârları ve cebehâne hazîneleri ve yedi sekiz aded su sarnıcları vardır. Gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Dâ’imâ kapuları mesdûd durur. Yılan ve çıyanları gâyet çokdur. Benî âdemden bir ferd yokdur.

Ve bu kal‘a şekl-i muhammes bir sun‘-ı Hudâ yed-i kudret ile halk olunmuşdur ve bir kal‘a-i balâdır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin adımdır, ammâ aşağı kat kal‘aları ne kadar adım olduğu ma‘lûm değildir. Zîrâ cânib-i erba‘aları gâyet uçurum mahûf kayalar üzre olmak ile add etmeğe cür’et edemedik.

Ammâ bu iç kal‘ada Kuşlu Sarınc(?) nâm mahal kûh-ı Bîsütûn-vâr şehre havâle şâhnişîn-vâr taşra çıkmış bir kayadır. Hakîr anda oturup rûy-i zemîne nazar edüp sun‘-ı Hudâ‘yı im‘ân-ı nazar ile temâşâ etdim. El-azametullâh edîm-i arz tâ Altuntaş sahrâsına varınca ve iki merhale yer Seyyid Gâzî cânibine ve şark tarafına iki menzil yer Konya yollarına nazar **[Y 15b]** etdim. Deşt-i sahrâsı hâmûn fezâsı kurâ ve kasabâtlar ile tezyîn olup vech-i arz sebzgûn çemenzâr mezâri‘ler ve bâğ u besâtînler ile cümle vâdîler nakş-ı bûkalemûn-vâr ibret-nümûn nümâyân idi.

Ve gerçi bu iç kal‘ada hâneler yok şöyle mu‘attal durur, ammâ yine a‘yân-ı şehrin irs ile intikâl etmiş hudûdları ve ankâ kimesnelerin mahzenleri ve gârları vardır. İçlerinde zî-kıymet eşyâlar ile makfûl ve memhûrlu durur. Şeb [u] rûz kal‘a neferâtlarından onar âdem nevbet ile dîdebânlık edüp hıfz [u] hırâset ederler. Hîn-i muhâsarada ve celâlî ve cemâlî havfinden herkes emvâl [u] erzâkların bu kal‘a kehflerinde pinhân ederler. Anıniçün dâ’imâ kapusu nigehbânlar ile mesdûd durur.

Ve bu iç kal‘a kapusundan dik aşağı ne at ve ne katır ve hımâr enüp çıkmak müşkildir. Piyâde âdemlere şâhrâhdır. Hakîr dahi dik aşağı enüp sekiz yüz adımda orta hisâra geldik. İçinde kırk elli mikdârı havlısız kat-ender-kat kal‘a neferât hâneleri vardır. Ve dizdâr bunda sâkin olur. Âyende vü revende içün bir dîvânhânesi ve bir câmi‘i vardır. Gayri hân u hammâm ve dekâkînleri yokdur.

Ve bu orta hisârın kapusu kıbleye nâzır bir kapudur. Ve bu kapu yanında kullenin taşları üzre beyâz mermerden kal‘a sâhibleri ve zengiler sûretleri ceseden putlar gibi timsâller vardır. Anıniçün cemî‘i tevârîhlerde bu kal‘aya kal‘a-i Zengibâr derler.

Ve bu kapudan yine yokuş aşağı bir bölme hisâr dahi vardır. Anda dahi kırk elli hâneler vardır. Bunun dahi kapusu garba mekşûfdur. Ve bu kal‘aların halkı sularını aşağıdan eşekler ile taşırlar. Bu gûne bir kal‘a-i nigîndir *ve’s-selâm.*

Ammâ aşağı şehr-i azîm olan varoş-ı kadîm Hızırlık dağı ile kal‘a kûhu mâbeyninde dere ve depe ve bayırlar üzre ve kal‘anın garbı ve cenûbu ve kıblesi ve şarkı ve şimâli ve yıldız câniblerine varınca varoş-ı azîm kal‘a kayasın ihâta etmişdir. Cümle dörd bin altı yüz toprak ve kireç ile mestûr kârgîr binâ sarây-ı âlîler ve gayri büyûtlardır. Ammâ bu şehri gören “kırk elli bin hâne vardır” deyü tahmîn eder. Ammâ bu hakîr haberin sıhhatin mahkeme sicillâtlarından ve esnâf şeyhlerinden ve askerî ser-çeşmelerinden ve şâhbenderlerden ve kurâ kethudâlarından haber alup tahrîr etmeği üzerime iltizâm-ı mâlâ-yelzem etmişiz. Bu şehrin dahi ne kadar hâne idüğin haber alup tahrîr etdik.

Bu şehrin bir hânesine girsen dam u bâmıyla kâ'a ve müsâfirhânesi ve haremiyle bir azîm sarây görünür. Ve bâğ u bâğçeleri vâsi' havlıları ile cihânı zeyn etmiş bir şehirdir, ammâ dörd bin altı yüz müselmân hâneleri ve bin hâne nasârâ süknâları ile ârâste bir şehr-i İremdir. Ve cümle evlerinin temellerinden bir âdem kaddi bâlâ taş binâdır, andan yukarusu kerpiç dîvârlardır.

Ve cümle kırk iki mahalle ve kırk **[Y 16a]** iki mihrâbdır. Ve on iki tula kârgîr minâreler nümâyândır. Mâ'adâ (–) (–) tahta minâ[re]lerdir, zîrâ mükellef ü müzeyyen imâret ve hammâmı bir câmi'i rusâs ile pûşîde ve bir burma nâzük [[(–) (–) (–) (–) (–) (–)]] -si var kim misli meğer Bursa şehrinde ola.

Gedik Ahmed Paşa Bâyezîd-i Velî câmi'i (–) (–) anın hayrât [u] hasenâtındandır. Bây u gedâya ni'meti mebzûl olduğundan [[(–) (–) (–)]] lu yüz elli ayakdır. Arzı seksen **[Q 9a]** **[P 9a]** kademe ve iki kubbe yan yanadır ve bir musanna' tarz-ı kadîm mihrâb ve minberi var kim misli meğer Sinop şehrindeki minber ola. Ve taşra yan soffalarında altı aded sütûn üzre münakkaş latîf kubbelerdir. Ve hareminde âbdest havuzunun cânib-i erba'asında şecere-i ibret-nümâlar ile müzeyyen bir haremdir kim sâye-i dırahtlardan aslâ güneş te'sîr etmez bir koyah yerdir. Ve bu hareme muttasıl âb [u] hevâsı latîf bir hammâm-ı müferrihi var kim hastalar girse hayât bulur. Ve bir medresesi var yetmiş hücredir. Ders-i âmı ve talebeleri mevcûddur. Müderrisîn mâbeyninde pâyesi âlî bir medresedir. Ve imâreti ve hânları ve cümle imârâtları serâpâ kurşum ile örtülü câmi'-i bî-bedeldir.

Ve Otbâzârı'nda Fileoğlu câmi'i dahi kurşumludur. Çârsû içinde olmak ile subh u mesâ cemâ'atden hâlî ve mu'attal değildir.

Ve Kara câmi' kiremitlidir. Ve Atbâzârı câmi'i ve Abdurrahîm Efendi câmi'i ve Arab câmi'i ve kal'a altında Ulu câmi' gâyet atîkdir ve toprak örtülüdür. Lâkin haremi yokdur ve iki kapusu ve bir minâresi vardır. Ve Keçebâzârı câmi'i. Bunlardan mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve mesâcidlerin meşhûru ve ma'mûru Esen Çeşme mescidi ve Akmescid ve Kapalı mescid ve Çavuşlar mescidi ve Kubbeli mescid ve Yeni Abdullâh Efendi mescidi.

Ve cümle yedi tekyesi var. Cümleden nazargâh-ı uşşâkân tekye-i Mevlâhâne-i ârifân ve mekân-ı sâdıkândır. Kal'a kayası dâmeninde bir mecma'-ı zurefâ tekyedir.

Ve cümle beş hammâmdır. Evvelâ İmâret hammâmı Gedik Ahmed Paşa'nındır. Ve Paşa sarâyı dibinde Alaca hammâm ve Kadı hammâmı ve Tabahâne hammâmı ve Eski yeni hammâmı ve hâlâ Kızlarağası Abbâs Ağa ta'mîr ü termîm ediyor. Kal'a altında Cemâleddîn hammâmı, mâ-tekaddem sel gark etmiş, hâlâ binâya bennâlar mübâşeret etmişler, ammâ latîf hammâm olur.

Ve iki bezzâzistânı var. Mâ-tekaddem üç bedasten imiş. Hâlâ birin Kızlarağası câmi' ediyor, ammâ gâyet yerinde câmi' olur, zîra tâ çârsûnun vasatında vâki' olmuş.

Ve cümle iki bin kırk sekiz dükkândır. Pâsbânlarından haber aldım, ammâ cümleden sarrâchânesi bir diyârda yokdur. Serâpâ kârgîr üstleri örtülü sâyedâr dekâkînlerdir. Anda işlenen sarrâc bisâtları bir diyâra mahsûs değildir. Meğer İslâmbol'da işlense ba'îd olmaya, zîrâ bu Karahisâr köselesi mâzûludur. Sahtiyân ve gönleri **[Y 16b]** kirdimandan

pembe-misâl çıkar. Kâmil yüz dükkân tabahânesi ve üç bin pehlivân-ı cüvân Âh-i Evran köçekleri vardır. İçlerine bir kanlı firâr edüp varsa hâkim alamaz, ammâ tabbâğların elinden dahi halâs olmaz. Evvelce mahpûs edüp kirdimana koşup köpek necâseti içinde kal olup tâ'ib ve tâhir olup andan post sâhibi olur. Bu tabbağlar şehrin fevkında Mevlevîhâne kurbunda derenin iki cânibinde bir derbend-i calender yerdedir. Başka câmi'leri ve mesâcidleri vardır. Bu tâ'ife çokluk kimesne ile ülfet etmezler.

Ve yüz aded şırluğan yağı kârhâneleri vardır.

Ve on tokuz tüccar hânları vardır. Cümleden Kapan hânı ve Abdullâh Efendi hânı ve Hacı Üveys hânı ve Çiftelerli Osmân Paşa hânı ve Çatalbaş Paşa hânı ve Acem hânı ise kal'a-misâl bir hândır. Anlardan gayri bir kimesne konmağa kâdir değildir. Ispahân u nısf-ı cihâna gidüp gelince hücresinin battâl kirâsın çeküp kimesne kondurmazlar. Meşhûr hânlar bunlardır.

Ve imâret birdir. Ve medrese üçdür. Ve iki yüzden mütecâviz âb-ı hayât çeşmesârları vardır, ammâ cümlesi Kadınana suyundandır. Bir hâtûn-ı Adeviyye'nin hayrâtıdır kim bir mülûk böyle hayrâta mâlik olmamışlar. Tâ bir konak yerden niçe sengistân dağlardan getirdmişdir. Ve bir kız karındaşı dahi şehrin mezâristânının etrâfına dîvâr çeküp niçe bin kârgîr binâ zîr-i zemîn mezârlar binâ etmişdir.

Ve Mevlevîhâne kurbunda iki lüleli çeşme-i zülâlin târîhidir:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Büniye hazihi li's-sâkıye fî eyyâmı devleti es-Sultân Süleymân Şâh bin Mehemmed Şâh bin Ya'kûb Şâh sene erba' [ve] sitti mie." [604] tahrîr olunmuşdur

Ve bu şehir âdem deryâsıdır. Çârsû-yı bâzârında âdem âdemin omuzun sökemez, eyle izdihâmdır, zîra bender şehirdir. Cânib-i erba'ası gâyet ma'mûr kurâlardır. Ve halkı gâyet ankâlardır. Ve gâyet mün'im kimesnelerdir kim âyende vü revendeye ni'metleri mebzûldür.

Ammâ halkının reng-i rûyları saruya mâyillerdir, zîrâ bu diyâr afyon kânı olmağile halkının ekseri tiryâkîlerdir. Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden halkı tiryâkîliklerine göre nâne çöpü gibi ve yâdes kemiği-misâl arık âdemlerdir. Ve suyu balgamî olduğundan [[(–) (–) (–) (–)]] -mdirler ve tiryâkî olduklarından ve tiryâkî olmayanlar dahi cümle lecûc kavimdir, zîrâ sahîh (–) (–) kahvehânelerinde Ashab-ı Kehf'e teba'iyyeten nevm-i dâ'ime mübtelâ olup dâ'imâ (–) (–) (–) vâkı'a gördükleri hâlleri cümle vâki'dir.

Ve cümle **[Q 9b] [P 9b]** halkı çuka ferrâce ve kontoşlar geyerler. Ve ulemâ ve a'yânları semmûr ve sof ferrâce geyüp gezerler. Ve ekseriyyâ halkı muhibb-i Mevlânâ olduklarından külâh üzre beyâz alâmet-i Muhammedî destâr sararlar. Ve cümle havâtînleri beyâz car bürünürler, **[Y 17a]** ammâ gâyetü'l-gâye ehl-i perde zenâne mahbûbeleri vardır. Anlarda dahi ba'zısı tiryâkî imişler. Avret ola ve tiryâkî ola, *ne'ûzü billâh.* Anıniçün ehilleri hânelerine gelmeyüp kahvehânelerde kıssahân ve gazelhân dinleyerek hânelerine gitmeğe iktidârları olmayup kaşına kaşına kahvede uyuya kalır, zîrâ evine varsa avreti tiryâkî kendüsi dahi tiryâkî iki lecûc bir yerde hüsn-i zindegâne edemediklerinden ekseriyyâ ehl-i hırefleri kahvede mihmân olur.

Ve bu şehrin çârsû-yı bâzârlarında râhları gâyet daracık zıyk tarîklerdir. Aslâ arabalar giremez. Atlılar gücile gezer.

Ve bu şehirde hânedân sâhibleri çokdur. Ve halkı gâyet zekiyyü't-tab' erbâb-ı ma'ârif ve müfessir ve muhaddis çelebiler gâyet çokdur. Cümleden dîvân sâhibi Abûsî Çelebi ilm-i arûzda bî-bedel zat-ı şerîf çelebidir. Ve Leccî Çelebi ve Nevmî Çelebi ve Nevmîzâde Şûmî Çelebi beyne'z-zurafâ bir mudhik ve rind-ferzend âdemdir. Ve Mez'î Çelebi ve Veznî Efendi ve Uzâmî Efendi ve Meşrebî Çelebi. Bu makûle mahlaslı erbâb-ı ma'ârifden şu'arâ çelebileri vardır. Ammâ ulemâ ve sulehâlarına ve ehl-i takvâ hâl sâhibi sâhib-i sülûk ve ehl-i vera' âdemlerine aşk olsun. Bu şehir bu sulehâların âb-ı ruyına ganîmet olup ma'mûr [u] âbâdân olmuşdur.

Ve bu şehir sâ'ir şühûrlara nisbet münevver ve bir ruhâniyet vardır. Âdem bu şehre dâhil olunca gûyâ kalb gözü açıladüşer. Ve bâğ u bâğçelerine âdem girince def'-i gam edüp cânına cân ve ba'zı cânân yârân gelüp hoş-elhân tuyûrlar efgân u nâleler etdükde hezâr hezârının hezârân nağamâtları câna râhat verir.

Cümleden bâğ-ı İremli Çatalbaş Paşa sarâyı ve Paşa sarâyı ve Alî Kadı sarâyı ma'mûr sarâylardır.

Ve bu varoş-ı azîmin cânib-i erba'asına Kara Haydaroğlu nâm celâlînin havfinden kal'a dîvârı-misâl kerpiçden dîvârlar binâ edüp kûşebendlerinde dörd aded tahta kapuları üzre beden beden mazgal delikleri etmişler.

Ve şehrin kal'a altında vâki' olan Kaya mahallesi içre hammâm kubbesi kadar kara kara kayalar vardır. Mâ-beyinlerinde hâneler ve yollar vardır. Ve'l-hâsıl kân-ı sulehâ dâr-ı ulemâ bir şehr-i rahmetullâhdır, *ve's-selâm.*

{Ve bu şehrin memdûhâtından, halkının ekseriyyâ kârları afyondur. Cemî'i bâğçelerinde mahsûlleri afyondur kim haşhâş derler bir gûne otdur, müdevver müdevver semeresi olur. Her sene anı zirâ'at ederler. Kemâlin bulmadan dahi sebiz-gûn iken tarlalarda avret oğlan cem' olup bu haşhâşı bıçağıla her tarafından zahm-dâr edüp ol zahm yerlerinden zamk gibi bir şey cereyân edüp anı cem' ederler. Ba'dehu tahmîr edüp afyon olur. Ekâlîm-i **[Y 17b]** seb'ada bu diyâra mahsûs olduğundan cemî'i diyâra bu Karahisâr'dan gider. Ve bu Karahisâr'ın aseli bu haşhâş şükûfesinden hâsıl olmağile tenâvül edene keyif verir. Ve köselesi ve sahtiyân ve gönü meşhûr-ı âfâkdır.}

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Karahisâr-ı Sâhib: Bu şehr-i ma'mûrun enderûn [u] bîrûnunda niçe bin ziyâretgâh vardır, ammâ âsitânelerine bu âsî yüzümüz rûmâlîde kıldığımız bu sultânlardır ki tahrîr olunur.

Evvelâ şehir hâricinde Kütâhiyye râhı üzre Yahşi Baba ve Bahşi Baba: İkisi tev'eme bürâderler imiş. Selîm Hân huzurunda ta'âm yerlerken sofra başında ikisi "Pâdişâhım biz bu ân gideriz" deyüp ol ân ân-ı vâhidde ikisi bir ânda cân teslîm edüp bu mahalde defn edüp üzerlerine bir tekye binâ etmişler. Kendüleri Horasân erenlerden olmağile yine türbedârları ve tekyenişînleri Hindî ve Özbekî ve Mogolî ve Dagıstânî fukarâları sâkinlerdir. Ve

Hazret-i Karaca Ahmed Sultân: Sene 660 târîhinde Sultân Orhân asrında intikâl edüp

bu âsitânelerinde defn etmişlerdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır ve meşhûr-ı âlemdir, *kuddise sırruhû.* Menâkıbı hadd [ü] hasrdan efzûndur. Andan,

Şâhrâh Sultân: Hâtûn hânımın binâ etdüği bin bir mezâristânın yolu üzre medfûn bir ulu sultândır kim hâk-i pây-i benî âdem olmağıçün hayâtlarında vasiyyet edüp hâke berâber defn etdiklerinden Şâhrâh Sultân derler. Ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve imâret kurbunda,

Âsiye Hânım binti Sultân Alâüddîn: Bir kubbe-i müzeyyende medfûnedir. Ekseriyya nisvân tâ'ifesi ziyâret ederler, ammâ aceb hikmetdir kim vaz'-ı haml edemeyen Hâtûna hâk-i anber-pâkini suda ezüp suyun içirseler bi-emrillâh âsân vechile vaz'-ı haml eder. Ve,

Sâhibler Sultân ve Sinân Sultân ve kal'a dibinde **Yârânlar Sultân** ve Orta Sivri dibinde Kısamık Abdurrahîm Sultân ve Konya yolu üzre Hazret-i Mevlânâ'nın ırk-ı tâhirinden Devrânî Çelebi ve Merdümek Sultân ve Hızırlık dağında Makâm-ı Hazret-i Hızır, andan el-Mevlâ Abdullâh-ı Akşehrî, Gedik Ahmed Paşa müderrisken merhûm olup medrese cenbinde medfûndur. (–) (–) (–).

Ve Hızırlık dağı bu aşağı şehre havâledir, ammâ kal'aya aslâ zararı yokdur. Bu Hızırlığı ziyâret etdiğimizde,

Şehrin civarına karîb olan kurâları beyân eder: Evvelâ karye-i Çapak, karye-i Akçemen ve karye-i Susuz ve karye-i Anbârlı ve karye-i Anpınaz ve karye-i Çıkrık ve karye-i Sepsen ve karye-i kasaba-i İdris karye-i Komardis(?).

Bu kurâlar kasaba-misâl câmi'li ma'mûr kurâlardır. (–) (–) tarafındaki kal'a (–) (–) altındaki hammâm kubbesi kadar eşkâl-i acîbe-misâl olan (–) (–) eder:

Evvelâ Orta Sivri **[Y 18a]** ve Gökcekler kayası ve Atlıbunar kayası ve (–) (–) (–) tarafına mezkûr Hızırlık (–) Sultân havâlîsi dibinde Kırklar kayası meşhûr kaya[lardır. (–) (–) Ammâ her biri birer eşkâl üzre halk olunmuş **[Q 10a] [P 10a]** seng-i hârâlardır.

Ve bu şehri bu yüzden seyr [ü] temâşâ edüp cümle a'yân-ı vilâyet ile vedâlaşup hânemiz sâhibi Abdullâh Efendi ile,

Karahisâr-ı Sâhib'den İzmir vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ kıble cânibinde Hızırlık dağı verâsında ma'mûr kurâlar ubûr edüp şehre giden Kadın Ana aynının başına varup âb-ı nâbın da nûş edüp 3 sâ'atde,

Kasaba-i Şuhûd: Yüz elli akçe ile kazâdır. Ba'zı zamân Karahisâr kadısına zamîme ihsân olunur. Kırk pâre nâhiye kurâsı var ve Karahisâr paşasının hâssıdır. Serdârı ve kethudâyeri yokdur. Ve şehri bir mürtefi' yerde âb [u] hevâsı latîf bâğ u bâğçeli müzeyyen bir kasabacıkdır. Karahisâr'a engûr-i âbdâr cümle bundan gider. Ve efvâh-ı nâsda bu şehre Çufud kasabası derler, ammâ galat-ı meşhûrdur. Aslı kasaba-i Şuhûd'dur. Zîra cânib-i erba'asında niçe bin şühedâlar medfûnlardır.

Bu kasaba cümle tokuz mahalle ve tokuz mihrâbdır. Çârsû içinde Germiyan câmi'i, cemaat-i kesîreye mâlikdir, ammâ kurşum örtülü câmi' değildir, topraklıdır. Ve mesâcidleri ve hânı ve hammâmı ve mekteb-i sıbyânı ve uyûnları ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve cümle bin iki yüz hânedir.

Anda bir gece mahkemede mihmân olup ale's-sabâh garb tarafına bir sahrânın

nihâyetinde Alî kayası yolunda yüz bin renc [ü] anâ ile ol Alî yaylasına urûc edüp cümle Karahisâr sahrâları ve gayri kurâlar tahte's-serâda görünür idi. Bunu dahi ubûr edüp ikinci sâ'atde,

Karye-i Boyalı: Mezkûr Alî dağı dâmeninde yüz evli müselmân karyesidir ve Osmân Paşazâde'nin ze'âmetidir. Anda bir bâğ-ı İrem-misâl bir âsitânede sultân-ı kâf-ı kanâ'at ve alemdâr-ı Hazret-i Risâlet Hazret-i Seyyid Kureyşî, bir kubbe-i pür-envâr içinde medfûndur kim aceb ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Fukarâları cümle Bektaşiyândır. Ve bu mahal Sıçanlı kazâsı hudûdudur. Ve bu sahrâ-yı azîm içre mâl-â-mâl âbâdân kurâlardır. Ve bu Boyalı karyesi bu hâkinde bir gûne kırmızı kök hâsıl olur, Uşşâk hâlîçelerinin boyası bundandır. Anıniçün Boyalı derler. Yedi sâ'atde bu sahrâ içre yetmiş pâre kurâları ubûr edüp,

Karye-i Sinân Paşa: Mahkemede mihmân olduk. Karahisâr hâkinde Sıçanlı kadısı bunda sâkindir, zîrâ vilâyet ortasıdır. Yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir. Zîrâ halkı sıçan gibi muzır kavm-i Etrâk'dir. Ve Karahisâr paşasının voyvadalığı hükmündedir. Bir mesîregâh **[Y 18b]** ve çemenzâr ve giyâhâtlı fezâ içre iki yüz hâneli müselmân köyüdür. Cânib-i erba'asındaki kurâlarda niçe bin âdem cem' olup haftada bir azîm bâzâr olur. Ve niçe bin çınâr-ı âlî ve bîd-i sernigûn dırahtlar ile müzeyyen olmuş bir namâzgâh vâdîsinde bâzâr-ı mahabbet olur. Ve aşren fe-aşr havz-ı azîmleri var. Bâzâr günleri bu havuzlar içre pîr u cüvân girüp şinâverlik ederler. Ve etrâf havuzlarda gûnâ-gûn müfîd [u] muhtasar maksûrelerde ahâlî-i bâzâr sohbet edüp hânende ve gûyendeler ve mutribler hoş nevâhat edüp herkes yârânları ile kol kol kavl ü karâr edüp ayş [u] işret ederler azîm mesîregâhdır. Bu mahallin amâristânı serâpâ Gâzî Sinân Paşa hayrâtı olmağile karye-i Sinân Paşa derler. Câmi'-i azîminin kapusu üzre târîhi budur:

Sinân Paşa bilüp dünyâ fenâsın

Diledi kim yapa ukbâ binâsın

Yazanlar bu safâ dârına târîh

Kodular inde gaybin hadd-i tâsın

Sene (–)

Hânları ve hammâm imâreti ve medrese ve mekteb-i sıbyânı cümle kurşumlu kârgîr binâ-yı azîm hayrâtlardır. Ve imâretinde ni'meti subh u şâm müsâfirîne ve mücavirîne mebzûldür. Sinân Paşa bu binâları inşâ ederken bu diyârın Etrâk'inden muğber-hâtır olup "Bu Sıçanlı'dan ne hâsıl ola kim yeyeler" deyü buyurmuşlar. Andan Sandıklı belin aşup beşinci sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i Sandıklı: Karahisâr hâkinde yüz elli akçe kazâdır voyvadalıkdır. Nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Bu Sandıklı kazâsı sandık dolusu mâllı ve mahsûllü kazâdır. Ve şehri bir ferah-fezâ yerde bâğlı ve bâğçeli ve çayır ve çemenzârlı ve murgân-ı hezârlı yerdir.

Ve cümle üç yüz elli toprak örtülü evlerdir. Ve üç mahalle ve dörd mihrâbdır. Cümleden Çârsû câmi'i kurşumlu, ma'mûr binâdır. Ve bir minâre-i mevzûnu vardır. Ve kırk aded leblebici dükkânları var. Cümle etrâf kurâlarına leblebi bundan gider. Gâyet

dânedâr nohudu olur. Bir diyâra mahsûs değildir. Ve gayri dekâkînleri ve hânı ve hammâmı ve tekye ve mesâcidleri vardır. Emn [ü] emân kasabadır.

Andan cânib-i garba vâsi‘ sahrâlar içre ma‘mûr kurâları 6 sâ‘atde ubûr edüp vakt-i zuhurda,

Menzil-i kasaba-i Banaz: Kütâhiyye hâkinde yüz elli akçe kazâ-yı sipâhdır, zîrâ cümle ahâlîsi kavm-i sipâhdır. Senevî üç yüz yâ beş yüz guruş hâsıl olur. Nâhiyesi kırk pâre kurâlardır. Ve bir bâğlı ve bâğçeli öz içinde yüz hâneli ve bir câmi‘li ve hammâmsız ve çârsûsuz bir kasabacıkdır. Ve mâ-tekaddem Uşşâk kazâsından ifrâz bir kazâdır. Ve halkı ekseriyyâ gerdir ya‘nî uyuzdur. Darb-ı mesel (–) olur kim olmuş kim bir âdem çok kaşınsa Banaz uyuz mu oldun, derler. Zîrâ âb [u] hevâsı gâyet **[Y 19a]** sakîldir. (–) (–) dağı bu kasabanın şimâl cânibine vâki‘ olmuş **[Q 10b] [P 10b]** bir azîm karlı kûh-ı bâlâ yaylakdır. Bu kasabaya iki sâ‘at karîbdir. Andan cereyân eden enhârın birisi bu Banaz kasabası içinden güzer edüp ahâlî-i Banaz bu âb-ı nâbdan nûş edüp uyuzdan halâs olurlar. Ve eğer bu âb-ı zülâl olmasa cümle Banaz halkı uyuzdan helâk olurlardı. Böyle bir sakîl yerdir. Bi’z-zarûrî bir gece anda mihmân olup ertesi cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Şâh İshâk ya‘nî şehr-i Uşşâk

Sene (–) târîhinde Germiyanoğlu İshâk Şâh’ın binâsıdır. Ba‘dehu Yıldırım Hân fethidir. Kütâhiyye sancağı hâkinde Gevher Hân Sultân hâssıdır. Ve üç yüz [akçe] pâyesi ile şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi seksen pâre kurâdır. Senevî on kîse hâsıl olur. Hâs hâkimine on kîse dahi olur. Kütâhiyye paşası bu şehre müdâhale edemez. Maktû‘ü‘l-kalem ve mefrûzü‘l-kadem Sultân hâssıdır.

Ve kal‘asın sene 1007 târîhinde ahâlî-i vilâyet cem‘ olup celâlî havfinden bu kal‘ayı ta‘mîr edüp tula ve taş ile inşâ etmişlerdir. Bir bayırlı ve bâğçeli çukur öz içinde vâki‘ olmuş şehr-i ma‘mûrdur, ammâ kal‘ası sâ’ir kılâ‘lar gibi metîn ve muhkem değildir. Hîn-i muhâsarada top-ı kûpa dayanmaz. Kaddi beş arşın tula binâdır.

Ve cânib-i erba‘asında handakı yokdur. Ancak Banaz tarafında, Buğday bâzârı kapusu tarafında handakı vardır, ve bir göz cisr ile ubûr olunur, zîrâ namâzgâh ve mezâristân bu tarafdadır.

Ve bu taş cisrin sağ tarafında kal‘aya girirken çam ağaçlarından âb-ı hayât su olukları handak aşırı şehre dâhil olup çeşmelere ve câmi‘lere taksîm olur âb-ı nâbdır. Ve bu Banaz kapusu cânib-i şimâle mekşûf izdihâm-ı nâs levha kanatlı kapudur.

Ve kal‘anın dâ’iren mâdâr cirmi iki bin adımdır. Ve cümle beş kapudur. Banas kapusu ve kıbleye nâzır Honaz kapusu, cânib-i cenûba nâzır Komar kapusu ve garba nâzır Kula kapusu, yıldıza nâzır Gedüs kapusu.

Ve bu kal‘a şekl-i murabba‘dır. Dizdârı ve neferâtı ve cebehânesi yokdur, zîrâ iç el olmağile cebehâne ve neferâta muhtâç değildir.

Ve kadı ve şeyhülislâmı ve nakîbi ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır ve a‘yânı gâyet çokdur. Ve halkı ekseriyyâ ulemâ ve ankâ bâzergânlardır. Ve cümleden hânemiz sâhibi Cığan Hasan Çavuşzâde Hüseyin Ağa aceb hânedân sâhibidir.

Bu şehrin cânib-i erba‘ası bayırın içinde bir çukur yerde sekiz mahalle ve üç bin altı

yüz toprak örtülü hâne-i zîbâlardır.

Ve on dörd mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde cemâ‘at-i firâvânlı Ulu câmi‘, kârgîr kubbe ve kârgîr minârelidir, ammâ kubbesi **[Y 19b]** tahtalar ile mestûrdur.

Ve Hacı Mustafâ câmi‘i kıble bâbı üzre târîhi budur:

"Benâ hâzihi'l-cum‘ate'ş-şerîf ve mevâzı‘a'l-latîf el-Hâc Mustafâ bin Hacı Hasan afallâhu anhu li's-seyyiâtih." Sene 980

Dörd aded câmi‘inin bu ikisi cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Mâ‘adâ on dörd mihrâb zevâvîlerdir.

Ve iki hammâmı var. Biri Eski hammâm ve biri Yeni hammâm.

Ve cümle üç yüz yetmiş dükkân ve yedi hân. Cümleden çârsû içinde Sultân Alâeddîn'in taş hânı bir tarz-ı acîbdir. Ve yine ana karîb Lonca hânı. Ve yedi kahvehânesi var, ammâ bezzâzistân yokdur. Ve çârsûnun ortasında fevkânî bir câmi‘i var. Ve bu şehr içre ancak bir kiremit örtülü hâne vardır. Ve Ermeni ve Rûm vardır, ammâ Yahûdî‘nin vücûdu yokdur.

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi çokdur. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesine hadd [ü] hasr olmadığından uşşâkı çokdur. Anıniçün uşşâk şehri derler. Mahbûbları uşşâk perestlerdir. Hakîkatü‘l-hâl bu şehre bir garîbü‘d-diyâr kimesne gelüp bir iki gün mihmân olsa elbette âşık olması mukarrerdir. Hattâ hakîr bir duhter-i reze mübtelâ olup anınla def‘-i gam ederdik.

Ve cümle ahâlîsi çuka ferrâceler ve serhadli kontoşlar geyerler. Ve ekseriyyâ muhibb-i Mevlânâları külâh üzre destâr sararlar. Ve zenânesi yassı başlı arakıyyesiz ve siyâh muhayyer ferrâce geyüp mü'eddebâne reftâr ederler.

Ve bu şehirde yük çözülüp yük bağlanır bender şehr-i azîmdir. Anatolu eyâletinin deve ve araba işler gûyâ iskelesidir. Gerçi küçücük şehirdir, ammâ gâyet ma‘mûr şehirdir. Ve etrâf [u] eknâfı gâyet âbâdân olmak ile benî âdem izdihâmından sûk-ı sultânîlerinde omuz omuzu sökmez bir şehr-i benderdir. Ve sanâyi‘âtının meşhûrundan Uşşâk halısı ancak Acem Isfahân'ında ve Mısır şehrinde işlenir, ammâ hâlîçeleri ekâlim-i seb‘aya müstevlî olur. Yüz [[(–) (–)]] guruşluk dîvânhâne ve câmi‘ halıları işlerler kim nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn halılar olur.

Ve çârsû içindeki çeşme-i cânbahşlar târîhidir:

Sâhibü'l-hayrât el-Hâcı Halîl

terkîmdir. Bu târîh dahi anındır:

Bud [[(–) (–)]] âsâ selsebîl Sene 991.

[Ve Elhâc] Mustafâ câmi‘i önünde yol aşırı olan çeşme târîhidir:

Berrû aynen tüsemmâ selsebîl.

Sene 1043 [**Q 11a] [P 11a]**

Ve Ya‘kûb Şâh çeşmesinin târîhidir:

Fîhimâ aynâni tecriyân. Sene 941

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Ve câ-be-câ mesîregâh yerleri vardır. Cümleden şehrin yıldız cânibinde Kozlaraltı derler bir uyûn-ı câriyenin kenârında bir hoş-hevâ teferrücgâh yerdir. Hânemiz sâhibi anda hakîre ziyâfet edüp zevk [u] safâlar etdik.

Ba'dehu bu şehirden refîkleri alup cânib-i şimâle çengelistân **[Y 20a]** ve sengistân mahûf u muhâtara yerleri yüz bin renc [u] anâ ile mâh-ı Temmûz'un şiddet-i harâretin çekerek tokuz sâ'atde,

Karye-i Murâd Ağa: Nehr-i Gedüs kenârında bâğ u bâğçeli müselmân köyüdür. Bir câmi'i ve mesîregâh yerleri vardır. Ve nehr-i Gedüz şehr-i Gedüz'ün cânib-i şarkîsinde Murâd yaylasından tulû' edüp niçe nehirler dahi müctemi' olup cânib-i garba cereyân ederek Aydın diyârın saky edüp niçe kurâ vü kasabât ve şehirlere uğrayup on konak yer gidüp İzmir kurbunda Melemen şehri içinden ubûr edüp andan ikinci sâ'atde Kara Foça kal'ası dibinde Akdeniz'e mahlût olur bir âb-ı latîfdir. Ve merkûm Murâd Ağa karyesinden kalkup yine şimâle iki sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Germiyan Gedüs

Kayâsıra-i Rûm'dan Gediz namında bir kralın binâsıdır. Sene (–) târîhinde Germiyanoğlu Ya'kûb Şâh fethidir. Andan Yıldırım Hân eline girmişdir. Hâlâ kal'ası şehrin cânib-i şarkında bir dere aşırı bir yalçın kaya üzre bir gök kal'a-i metîn imiş. Ammâ sene 1025 târîhinde Sultân Ahmed vüzerâlarından Kuyucu Murâd Paşa kal'anın ba'zı yerlerin münhedim etmiş kim bir dahi celâlî kapanmaya mülâhazasıyla harâb etmiş. Hakkâki sa'b u kavî Şeddâdî binâ-yı metîn kal'adır. Sehel şey ile ta'mîr olunmak mümkinü'l-husûl bir kal'a-i Gedüs'dür, ammâ ne cirmde idüği malûmum değildir.

Ve şehr-i Gedüs, Germiyan hâkinde Kütâhiyye eyâletinde serbest ze'âmetdir. Bir kaç kerre Dârü's-sa'âde kapu ağalarına hâs olmuşdur. Hâlâ ze'âmet subaşılığıdır. Vâlî-i vilâyet vaz'-ı yed edemez.

Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi ma'mûr u âbâdân kurâlardır. Kethudâyeri ve serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbi ve ulemâsı çokdur. Ve a'yânından Azmîzâde Çelebi zât-ı şerîfdir. Hattâ refîkımız Sâ'ilî Çelebi Azmîzâde huddâmlarından olmak ile bu Azmîzâde Çelebi yanında kaldı. Ve yine hânedân sâhibi Murâd Ağa ve ze'âmet sâhibi Beğzâde Yûsuf Ağa ve Beğ Efendi ve silihdâr sipâhî halîfesi Gedüslü Mehemmed Efendi pederi Mustafâ Ağa, bunlar a'yân-ı vilâyetden ni'metleri mebzûl kimesnelerdir.

Ve şehr-i Gedüs bir sengistân dar boğaz içinde bir dere kenârında vâki' olmuş dere ve depeleri zeyn etmiş kat-ender-kat ma'mûr hâne-i zîbâlardır. Bu cânib hânelerinin yüzleri cânib-i şarka nâzırdır ve derenin karşu tarafında çârsû-yı bâzâr olan evlerin dahi yüzleri şarka nâzırdır. Ve bu taraf evlerinin karşu kıble tarafı evc-i âsumâna ser çekmiş kal'a-i bâlânın kayasıdır kim aktâr-ı arzı geşt [ü] güzâr eden seyyâhân-ı berr ü bihâr cânbâz tâ'ifesi pehlivânları yigirmi otuz yılda bir kerre bir azîm cem'iyyet-i kübrâ ile bu şehr-i Gedüs'e gelüp birbirlerin imtihânen bu kal'a kayasına resen bağlayup gûnâ-gûn arz-ı mahâretler gösterüp **[Y 20b]**urûc eden post sâhibi ser-çeşme pehlivân olur. Niçesi pâre pâre olur. Hâlâ aşağı derk-i esfelde medfûndurlar. Ne'ûzübillâh benî âdem aşağı bakmağa

cür'et edemez. Bu kal'anın bu kullesi kayalar üzre tâ bu mertebe eflâke ser çekmişdir kim efvâh-ı nâsda Cânbâz kullesi derler, meşhûr-ı âfâkdır.

Bu Cânbâz kayası üzre biribiri üstüne kat-ender-kat havlısız ve bâğ u bâğçesiz daracık evlerdir. Yüzleri cânib-i garba nâzır gâyet ma'mûr evlerdir ve yolları sa'b ve eniş yokuş zıyk yollardır. Bu zikr olunan hâne ve sarâyların cümlesi iki bin toprak örtülü evlerdir.

Ve cümle 13 mahalledir ve yigirmi mihrâbdır. Cümleden câmi'-i kadîm Mahkeme kurbunda Hacı Mustafâ câmi'i, kurşumlu bir küçük câmi'dir. Kapusu üzre târîhi:

Kad benâ lillâhi dâra's-sâlihîn

Sâhibü'l-hayr innehâ min nefsiküm

Kîle fî itmâmihâ yâ âbidîn

Câ'e târîh innehâ hayrun leküm.

Sene 957.

Bu târîhe karîb:

Ammere hâze'l-câmi'e Muzaffer bin Hamza.

Sene 957.

târîhi dahi tahrîr olunmuşdur.

Ve câmi'-i Gazanfer Ağa çârsû içinde cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'-i latîfdir. Anatolu'da Tire ve Ma'nisa'da misli yok bir musannâ' ve rûşen kurşum örtülü câmi'dir. Ve kapusu üzre manzûm târîh budur:

Gazanfer sâhibü'l-ihsâni ve'l-cûd

Kodu erbâb-ı hayrât içre bir ad

Görüp Azmî dedi târîhin anın

Zehî câmi'-i nişân-ı cennet-âbâd

Sene 998

Ve hammâmının târîhi budur:

Azmî gördükde dedi târîhin

Rûşen-âbâd dilküşa hammâm

Sene 995.

Ve imâreti ve hân ve medrese ve mekteb-i sıbyân ve âb-ı nâb-ı hayvân çeşme-i atşân ve cümle kârgîr dükkânlar cümle Gazanfer Ağa hayrâtıdır. Sultân Murâd-ı Sâlis'in kapuağası imiş. Aceb hayrât u hasenât sâhibi imiş. Bu Gedusîdir ve bu şehr (–) binâsına bâ'is kendüsi dir.

Ve cümle kârgîr dükkânları toksan beşdir. Bir şâhrâh üzre vâki' olmuşdur. Ve bu şehirden kırk elli yâr-ı vefâdâr yârân-ı ârîfân yâr (–) fân cem' olup hayme vü hargâhlarımız ile

ve me’kûlât **[Q 11b] [P 11b]** et‘ıme-i nefîselerimiz ile cânib-i şarka üç sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı germâb-ı Gedüs: Murâd dağı yaylağı dâmeninde bir ılıca-i azîmdir kim hâssası dillerde dâsitândır. Âb-ı rakîkinden nûş eden, cümle ahlât-ı galîzadan halâs olup reng-i rûyine humret gelir. Ve yedi sekiz kerre havz-ı pâkine girenlerin vücûdunda harâretden bir şey kalmayup vücûdu pembe-misâl şahme olup dürr-i beyz-âsâ olur. Selâtîn-i selefler birer hayrât edüp âsâr-ı azîmeler etmişler.

Andan yaylağa çıkup bir hafta meks edüp alabalık zevkin etdik. Her sene kiraz mevsiminde cemî‘i Gedüs’den ve gayri diyârlardan ahâlî-i vilâyet akrabâ ve ta‘allukâtları ile bu yaylağa çıkup iki üç ay ayş [u] işret ederler kim aceb **[Y 21a]** teferrücgâh ve mesîregâh cânfezâ yerdir.

Ehl-i Gedüs’ün hudûdları ve yaylahâneleri vardır. Her sene gelüp meks ederler. Zîrâ, mâh-ı Temmûz’da şehr-i Gedüs dere ve depe içinde gâyet şiddet-i hâr olup hevâsı sakîl olduğundan cümle halkı bu Murâd yaylağına göçüp murâd üzre murâdları hâsıl olur.

Cümle Kütâhiyye sularının menba‘ı bu yayladır kim bundan tulû‘ edüp şark tarafına cereyân eden Kütâhiyye sahrâsına nüzûl eder ve nehr-i Gedüs dahi bu cebel-i âlîden hurûc edüp garb tarafına cereyân ederek Kara Foça kal‘ası kurbunda Akdeniz’e munsabb olur. El-hâsıl yaylağ-ı azîmdir.

Andan şehre gelirken şehr-i Gedüs’ün cânib-i garbında nîm sâ‘at ba‘îd Akdağ derler bir cebel-i müntehâdır. Bundan bir âb-ı hayât cereyân eder. Misli meğer Murâd yaylasında ola. Merhûm sâhibü‘l-hayrât Gazanfer Ağa bu uyûnu, dağlar ve beller ve sengistân yollar ve şîb ü ferâz yerler kesüp mâl-ı hazâ’in sarf edüp bu suyu şehre getirüp azîm çeşmelerine ve câmi‘in havz u şâzrevânlarına ve hammâm u imâreti ve hânlarına tevzî‘ etmişdir.

Ve bu şehr-i Gedüs içre cereyân eden dereye Küçük Gedüs derler. Bu dahi aşağı sahrâ içre cereyân eden Büyük Nehr-i Gedüs’e mahlût olur. Ve bu şehrin bâğları dağların zeyn etmişdir. Kütâhiyye şehrin meyve ile ganîmet eden bu Gedüs’dür.

Ve memdûhâtından üzümü ve emrûdu ve pamuk bezi ve üzüm köfteri meşhûrdur. Temmûz’da hevâsı sakîldir, ammâ âbı latîf olduğundan câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri, esmerü‘l-levn halkı vardır. Ve cümlesi garîb dil-nüvâz kimesnelerdir.

Ve ni‘metleri âyende vü revendeye mebzûldür. Bu şehrin a‘yânları ile vedâlaşup bize elli mikdârı esb-süvâr refîk-ı nâmdârlar verüp garb tarafına bâğlar içre ubûr ederek,

Karye-i Gûrlik: Bir kûh-ı bâlâ dâmeninde yüz evli bâğlı ve bâğçeli dağlardan uyûnları cârî bir câmi‘li ve bir tekyeli ze‘âmet bir ma‘mûr müslim karyesidir. Anı ubûr edüp,

Karye-i Üçbaş: Bu dahi bir cebel zeylinde yüz evli ve bir câmi‘li ve bir kaç demirci dükkânlı ma‘mûr ze‘âmet beldedir. Anı dahi güzer edüp,

Karye-i Ma‘den-i şeb: Mu‘âf u müsellem mîrî hâss-ı hümâyûndur. Beş yük akçe mâl-ı pâdişâhî ile iltizâm-ı emânetdir. Hâkimi yüz âdem ile hükûmet eder. Bir ferd müdâhale edemez. Cemî‘i Anatolu diyârına şeb bundan müstevlî olur. Görmeğe muhtâc bir ma‘den-i acîbedir. Zîr-i zemînden lağımlar kazup bu kurâ re‘âyâları şeb çıkarırlar. Karyesi bir bayır başında bâğ u bâğçeli ve yüz evli tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf karyedir. Andan yine garba,

Karye-i Derbend nâm mahalli ubûr edüp bu mahalle gelince kâmil yedi sâʻatde dağlar ve beller ve sengistân eniş yokuş yollar tamâm olup hâk-i **[Y 21b]** amber-pâkli düz vâdîler içre ubûr edüp cümle sekiz sâʻatde,

Karye-i Sarı Çamʻı dahi ubûr edüp bir öz içinde kırk elli hâneli zeʻâmet karyedir. Andan on birinci sâʻatde yine bu öz içre,

Karye-i Kalkanlı: Altmış evli ve bir câmiʻli ve âb [u] hevâsı latîf çemenzârlı bir maʻmûr tîmâr kurâsıdır. Bunu dahi ubûr edüp bir sâʻatde,

Evsâf-ı kalʻa-i Simav

Zamân-ı kadîmde İskender-i kübrâ asrında Batâlise-i Rûm krallarından Batlîmûs binâsıdır. Tevârîhâtlarda Fındıcak kalʻası deyü tahrîr etmişlerdir. Simav şehrinin ensesinde cânib-i cenûbda bir mürtefiʻ kaya üzre şekl-i müdevver bir Şeddâdî sengîn binâ bir kalʻa-i zîbâdır. Ammâ sene (–) târîhinde Timur-ı bî-nûr Yıldırım Hân'a rağmen baʻzı yerlerin münhedim etmeğile hâlâ bu kalʻa içinde hâneler yokdur. Sene (–) târîhinde Germiyanoğlu vezîri Babık(?) Beğ Simavna nâm bir Urum kralı elinden feth etmeğile Simav derler. Bir rivâyetde sîmâb'dan galat Simav derler. Yaʻnî Gümüş suyu demek ola. Hakîkat suları gümüş-misâl berrâkdır.

Kütâhiyye sancağında yüz elli akçe şerîf kazâdır. Baʻzı ulemâya üç yüz ile sadâka olunur âlâ kazâ-i raʻnâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Ve hâkimi serbest zeʻâmet sâhibidir. Ve şeyhülislâmı ve nakîbi ve kethudâyeri ve serdârı ve aʻyânı vardır.

Ve şehri cümle dörd mahalledir. Evvelâ mahalle-i Ulvî ve mahalle-i Vasatî ve mahalle-i Süflî ve mahalle-i Cedîd'dir. Cümle hâneleri hasîr sazı ve yâhûd tahta örtülü maʻmûr [u] müzeyyen büyûtlardır kim cümlesi bin iki yüz bâğlı ve bâğçeli ve otlu ve âb-ı hâyât (–) şerîf yerlerdir sulu evlerdir. Ve tarîk-i âmları eniş yokuş vâkiʻ olmuşdur.

Ve cümle on yedi mihrâbdır. Dördü câmiʻdir, mâʻadâ mesâcidlerdir. Cümleden Ulu câmiʻdir kim Melik Balad Babık Beğ binâsıdır. Birisi bir kiremid (–) minâresi vardır kim misli meğer Sivas eyâletinde Niksar şehrinde (–) Melik Gâzî ibn Dânişmend câmiʻi ola, ammâ bu minâre **[Q 12a] [P 12a]** andan musannâʻdır. Ve şerîfesinin cânib-i erbaʻası müşebbek demir kafes ile pîrâste bir serâmed minârei kadd [ü] kâmet makâm-ı ezândır. Ammâ câmiʻi tarz-ı kadîm toprak örtülü câmiʻ-i atîkdir. Şehre havâle bir mürtefiʻ yerde vâkiʻ olmuşdur. Evkâfı çokdur ve huddâmları firâvândır. Ve cemâʻati dahi bisyârdır. Ve kapusu üzre târîhi:

Sâhib-i câmiʻ-i şerîf Çavuş Süleymân Beğ

Sene (–)

Bu târîh taʻmîr [ü] termîmine vâkiʻ olmuşdur, ammâ bu câmiʻin târîh-i atîki budur:

Kad temme câmiʻuʼş-şerîfu biʻavnillâh

Hattâ yusallî fîhi bi-zikri ismillâh

Allâhümme tekabbel ibâdetehu li-ibâdillâh

İnnemâʻl-aʻmâlu biʼn-niyâti kâle Resûlullâh

Ve in kâne lillâhi fekâne lehu lillâh

Ve ya‘lemü‘t-târîha dâmehu el-hayru lillâh.

Sene 996

Tabahâne kurbunda Câmi‘-i Atîk ve çârsû içinde **[Y 22a]** cemâ‘at-i kesîresi çok Câmi‘-i Cedîd fevkânî henüz nev-binâ bir câmi‘-i zîbâdır. Altı dekâkînlerdir. İki tarafından kıble kapusunda yigirmişer kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir câmi‘-i rûşendir. Hakîr bu câmi‘e bu gûne târîh etmişdir:

Evliyâ dedi câmi‘e târîh

Olmuş itmâm bu makâm-ı bâlâ

Sene 1081

Bu târîh içün sâhibü‘l-hayrâtdan bir at ve bir çuka ve kumâş ve elli altun ihsân aldık.

Ve çârsûnun yukaru başında el-Hacı Pîr Ahmed Ağa câmi‘i tahtânîdir, ammâ sûk-ı sultânî içre olmağile gâyet cemâ‘ati vefret ve kesret üzredir. Bu câmi‘in dîvârında Paşa Bınarı derler, bir âb-ı hayât berrâk ve rakîk âb-ı nâb cereyân eder kim Hudâ alîmdir âb-ı hayvândan nişân verir yah-pâre zülâl mâdır, azametullâh. Eğer misli bu rûy-i arzda var ise kûh-ı Elburz dâmeninde nehr-i Sitâze ola. Böyle bir aynü‘l-hayâtdır.

Bu zikr olunan dörd câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve iki tekyesi var, biri Halvetî tekyesidir. Ve iki hammâmı var. Biri çârsû meydânında Babık Beğ hammâmı ve biri Karaca Ahmed Beğ hamamı.

Ve şehirden nîm sâ‘at ba‘îd şimâl tarafında Germâb hammâmı. Yed-i kudret eyâlet-i Anatolu’da çok germâb ılıcalar vardır, ammâ bu Simav ılıcaları gibi rub‘-ı meskûnda yokdur. Ahâlî-i şehrin sâhib-i tab‘ olan kimesneleri bu âbdan getirdüp nûş ederler. Cemî‘i ılıca sularında kükürd râyihası vardır, ammâ bunda aslâ eyle bir ta’am yokdur, gâyet lezîzdir. Ve cemî‘i emrâz-ı muhtelifeye dâ-i devâdır.

Büyük ılıcanın iki havzı vardır. Ve ana karîb çifte Osim germâbı ve ana karîb Naşlı ılıcası ve ana karîb Cennet köy ılıcası. Ve’l-hâsıl yedi hammâm yed-i kudret ile halk olunmuş germâblardır. Her biri bir gûne hâssıyeti vardır. Cümle ahâlî-i şehir yılda bir kerre mâh-ı Temmûz’da haymeleri ile gelüp meks edüp zevk u safâ edüp hammâm faslı ederler ve her kes tendürüst olup şehre avdet ederler. Böyle bir nâfi‘ germâblardır. Ve şehr-i Simav’da bir mu‘attal hammâm dahi vardır.

Ve iki hânı var. Biri Babık Beğ‘indir. Biri Kara Ahmed Paşa hânıdır. Ve cümle iki yüz elli beş dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin esvâkında ve hânlarında cemî‘i nevâdirât eşyâlar mevcûddur.

Ve bu şehrin cümle imâretleri şehr-i Gedüs gibi dere ve depeler üzre vâki‘dir. Ammâ cümle evleri bâğlı ve bâğçeli vâsi‘dir. Ve havlıları ve âb-ı revân uyûnları cârîdir kim her evde birer nehir mukarrerdir. Ve her hânelerin dörd dıvârları serâpâ kerpiçdendir. Taş binâ gâyet nâdir vâki‘ olmuşdur.

Ve çârsû-yı bâzârı içre gûnâ-gûn çınâr-ı müntehâlar ve bîd-i sernigûnlar ile sâyedâr olmuş sûk-ı sultânîdir kim şiddet-i hâr aslâ te’sîr etmez müferrih çârsûdur. Cümleden tabahânesi âb-ı revânlar içre pâk **[Y 22b]** ü pâkîze çârsûdur. Ve on kahvehânesi var.

Ve memdûhâtından beyâz kirazı şöhre-i şehr olmuşdur. “Ve hâlâ enâr ağaçları hâsıl olup şehrimiz bâğçelerinde sevâhil meyvaları hâsıl olmağa başladı” deyü a‘yân-ı vilâyet nakl etdiler. “Ve on sene mukaddem gördüğümüz şiddet-i şitâyı görmez olduk” dediler.

Ve bu şehrin meşhûrundan şehrin şimâlinde nîm sâ‘at karîb bir azîm âb-ı hayât buhayresi vardır. Cemî‘i dağlardan cereyân eden uyûn-ı câriyeler anda cem‘ olur bir halîc-i kebîrdir. Gûnâ-gûn mâhîlerinden sazan balığı ve çime balığı ve turna balığı misilli mâ’ideleri olur kim meğer Rûmeli’nde Ohri gölü balığı ola.

Ve bu şehrin şimâlî tarafı bir mahsûllü sahrâ-yı azîmdir. Bu fezânın cirmi ne kadar ise buhayresi dahi ol cirmde bir vâsi‘ göldür. Bu vilâyeti Germiyanoğlu vezîrleri feth etmeğile bu gölün mahsûlün şehr-i kadîm-i Kütâhiyye’de Germiyanoğlu medresesinin ders-i âmları olan şeyhülislâmlara hâss olup iki bin guruş vazîfe-i mu‘ayyene hâsıl olur mukâta‘a bir göldür.

Ve bu gölün şarkîsi kenârında Delice Hisâr demek ile ma‘rûf bir kal‘a vardır. Bir cezîre-misâl yerde küçük kal‘adır. İçinde neferâtları yokdur.

Ve yine bu göl kenârında cânib-i garbîde Yenice Hisâr demek ile ma‘rûf bir vîrân kal‘adır. İçinde balık sayyâdları sâkin olurlar. Bu dahi göl içinde ada-misâl bir mürtefi‘ püşte üzre vâki‘ olmuşdur. Lâkin bu mezkûr kal‘aların dibindeki balık dalyanları ve sayyâdları Kütâhiyye müftîsinin meşrûtaları değildir. Bu Simav şehrinde Ulu câmi‘ ki fâtih-i bilâd Babık Beğ câmi‘idir, bu dalyanlar ol câmi‘in evkâfıdır kim cânib-i vakıfdan mütevellî zabt edüp üç yük akçe câmi‘ mürtezikalarına verir. **[Q 12b] [P 12b]**

Ve bu şehr-i Simav gerçi dağlar dâmeninde vâki‘ olmuşdur, ammâ şehr-i kadîmdir. Ve âb [u] hevâsı gâyetü‘l-gâye latîf olduğundan mâ‘adâ nazargâh-ı kibâr-ı evliyâullâhdır. Ol ecilden ulemâ ve sulehâsı ve e’imme-i hutabâsı ve meşâyihi ve kuzât tâ’ifesi çokdur. Ve pehlivân cüvân şehbâz yiğitlerine hadd [ü] hasr yokdur. Hattâ a‘yân-ı vilâyet ile sohbet-i hâs ederken eyle nakl etdiler kim:

“Bizim şehrimizin pehlivânları olur kim Anatolu diyârında şehrimiz pehlivânlarının arkasın zemîne götürmüş pehlivân yokdur” deyü şahâdet etdiler.

“Ve şehrimiz etrâfında ve sâ’ir vilâyetlerde düğünler ve gencerler olsa şehrimiz pehlivânları ol cem‘iyyet-i kübrâlara varup cümle kasaba pehlivânların birer elden elleşüp kündeden yâhûd Cezâyir sarmasından yâhûd taşlamadan veya kirdmandan yâhud pîş kabzadan ve’l-hâsıl yüz altmış nakş-ı fend-i bendden bir lu‘b ile zorâzor yenüp öğdilleri ve hedâyâyı bizim pehlivânlarımız alagelmişlerdir” deyü tefâhür kesb ederek söylediler. Ve Kütâhiyye müftîsi bürâderi Yûsuf Efendi ve Abdullâh **[Y 23a]** Efendi ve Süleymân Efendi ve niçe ihvân-ı bâ-safâ safâ edüp bu gûne şehâdet etdiler. Hemân hakîr eytdim:

“Ya sultânım, âyâ aslı ne ola kim sizin fetâlarımızın gâlib, gayriler mağlûb ola. Bu hod malûmumuzdur kim dest ber-bâlâ-yı dest ile’l-arş demişler. Bunda bir hikmet vardır kim dâ’imâ sizin pelivânlarınız gâlib ola” dedim. Anlar eyitdi:

“Su’âlin vâriddir. Bizim fetâlarımızın gâlib olduklarının aslı oldur kim her biri birer kibâr-ı evliyâullâhın zürriyyetindendir. Anıniçün zahrları yere gelmez ve bir fetâmız düşmenden rûgerdan olmaz. Secî ve bahâdır yiğitlerimiz vardır. Ve bizim şehrimizde hâsıl

olan duhter-i pâkîze-ahterlerimiz bu şehirden taşra çıkarup sâ'ir kurâ halkına vermeziz, yine bunda kefene veririz. Ve gayri yerden kız dahi almazız. Anıniçün cümle şehrimiz halkı hasîbü'n-nesîb er oğlu erler pehlivân erenler" deyüp bu gûne ahlâk-ı cemîlelerden tavsîf etdiler.

Hakîkatü'l-hâl şehbâz ve dilâver cüssedâr gevdeli ve kesimli güzel yarar fetâları vardır. Ve herkes ile hüsn-i ülfet eder garîb-dost âdemlerdir. Ve hakîkat bu şehrin enderûn-ı bîrûnunda âsûde olan kibâr-ı evliyâullâha nihâyet yokdur, ammâ ziyâret etdiğimiz bu sultânlardır kim zikr olunur:

Ziyâretgâh-ı şehr-i Simav

Evvelâ Karşuyaka ta'bîr etdikleri dağda merkad-i pür-envâr-ı fukarâ-yı Âl-i Abâ Hazret-i Hacı Baba.

Ve andan aşağı şehre karîb kabrü'ş-şeyh Cavlı Sultân.

Ve yine Cavlı mahallesine karîb ziyâretgâh-ı azîm eş-Şeyh Hazret-i Zekeriyyâ Efendi, niçe yüz kerâmât-i bâhire sâhibi ulu sultândır. Cümle kerâmâtından birisi zamân-ı hayâtlarında du'â edüp "Bu Simav şehrine tâ'ûn ve hummâ marazı girmesin" [deyü] buyurmuşlar. Müddet-i hayâtlarında bu şehr içre yüz elli sene tâ'ûn girmemiş. Bu du'â'i yigirmi beş seneye bâliğ iken edüp du'âları hedef-i icâbetde vâki' olup kâmil yüz yigirmi beş sene bu şehr-i Simav'a hummâ ve tâ'ûn girmemişdir.

Ve yine bu mahalde makâm-ı savma'a-i Şeyh İlâhî Simavî hazretlerinin maskat-ı re'sleri bu Simav şehridir. Ve bu mahalde sâkin olurlar imiş. Hâne-i pür-envârındaki külbe-i ahzânları hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Kırk sene bu savma'adâ sâ'imü'n-nehâr ve kâ'imü'l-leyl idi. Hâlâ makâm-ı şerîfleri müşk-i amber ve abîr râyihasından âdemin demâğı mu'attar olur. Ba'dehu ol asrın kutbü'l-aktâbı izniyle kendüye Rûmeli hilâfeti ihsân olunup Vardar Yenicesi nâm şehirde Gâzî Evrenos türbesine karîb âsitânesinde âşıkân-ı Rûm ile semâ'-ı safâda iken sene 861 devr-i âhir olup âhir âhirete intikâl edüp Vardar Yenicesi'nde âsitânesi içre âsûde ulu sultândır. Ve ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Ve Simav'da niçe **[Y 23b]** yüz ziyâretler dahi etdik, ammâ kesret-i kitâbet olmasın içün tahrîr etmedik, ve's-selâm.

Ve bu şehirde cümle ahibbâ ile vedâlaşup garb tarafındaki dağlar eteğinde yigirmi beş pâre ma'mûr kurâları ve âb-ı hayâtlı râhlı ve mahsûllü sahrâları ve kettânı ve engûrü ve cevizi ve unnâbı firâvân belîdeleri ubûr ederek, 4 sâ'atde kûh-ı bi-emân Demirci beline urûc etmeğe başladık. Kâmil iki sâ'atde evc-i semâya münkalib olmuş bir kûh-ı Demâvend-i bülenddir. Ve bu kûhun tâ zirve-i a'lâsında **Oklu Çam** nâm mahalle vardık.

Sergüzeşt: Dervîş Şecî' nâm bir âşık câna on kan edici, dağlar gezici, cândan bezici, âdem kesici rehzenlik ederler. Bu garîb cân bunların onun dahi ok ile kanların türâba döküp vücûdların hâke salar. Hikmet-i Hudâ bir sehm-i kazâ kemânından dürüst çıkup bir çam dırahtına râst gelüp perrân geçüp hâlâ ol nâvek çam ağacının sîne-i pür-kînesinde üç âdem kaddi bâlâda kadanmış yelekleri derûn-ı şecerde peykân-ı tîr iki karış taşrada yalman gösterüp durur. Hakkâ ki dürüst şast sâhib-i kemândâr pehlivân imiş. Anıniçün Oklu Çam beli derler. Ve on maktûl harâmîler dahi mezkûr çam dibinde ecel câmın nûş

edüp hâlâ mest olup tâ ilâ yevmi'l-kıyâm vâdî-i hâmuşânda yatırlar. Hakîr dahi bu mahalden havf [u] haşyetimizden pür-silâh hâmûş-bâş âmâde güzer etdik, ammâ bî-cân ve bî-mecâl ubûr etdik, zîrâ gâyet mel'ûn bî-amân beldir.

Ba'dehu ol harâmîleri katleden garîb dervîş-i dilrîş on harâmînin esbâb [ü] eskâlleri ile ve âlât-ı silâhları **[Q 13a] [P 13a]** ile yine kendi atlarına tahmîl edüp lâşelerin destârlar ile atlar üzre berk kayd-bend edüp ve on aded atları bir birinin dümmüne licâmlarından akd edüp yine dervîş piyâdece atları leşler ile yedeğe alup Demirci şehrinde hâkime getirüp esbâb [u] eskâlleri ile teslîm edüp bir köşede karâr eder. Bu hâli ahâlî-i şehir görüp hamd [ü] senâ edüp dervîşe niçe bin guruş ihsân ederler.

Hâkimü'l-vakt dahi harâmîlerin bir şey'in almayup cümle dervîşe ihsân edüp başına turna telleri takup cümleden melik yakın nüdemâlarından eyleyüp dervîşe bu şehir içre bâğ u bâğçe ve bir hâne verüp bir bikr-i nâ-şüküfte verüp Demirci şehrinde kalır. Karîbü'l-ahd olmağla Dervîş Şecî''i görmüş âdemlerden istimâ' etdik. Nitekim mezkûr dervîş hayâtda imiş, bu Demirci belinde kurd ile koyun yağ u bali gezerlermiş. Ve Dervîş her sene başına bu kadar bin âdem cem' edüp ol sa'b dağ u râğın râhların ve muğaylân ve hâr [u] hâşâklerin tathîr edüp kaldırımlar ve âb-ı hayât kaynak çeşmeler ve çemenzâr soffalar binâ edermiş. Hâlâ ol kûh-ı sa'b içre ne kadar âsâr-ı hayrât güzer etdik ise mezkûr dervîşin tîri **[Y 24a]** berekâtıyla olmuşdur.

Ve yine Dervîş kendü keremlerinden katl etdüği harâmîleri dağa götürüp gasl edüp ale't-tertîb bir mastaba üzre ceng etdikleri Oklu Çam nâm mahalde defn etmişlerdir. Hâlâ etrâfları çevrilmiş alçacık dîvârlı mezârlıkdır. Ve kendü içün dahi bir kabir inşâ etdirüp ahâlî-i şehre vasiyyet edüp kırk sene mu'ammer olup ba'dehu âhirete intikâl edüp vasiyyetleri üzre cümle ahibbâ Dervîş'i harâmîlerin yanında cümleye ser-çeşme defn etmişlerdir. Hâlâ bu kûh-ı bâlâ içre "Oklu Dede" deyü âyende vü revendeye ziyâretgâhdır ve "Oklu Çam" deyü meşhûr-ı âfâkdır.

Ve hâlâ bu mahalde harâmîler âdeme hücûm etmeğe cür'et edemezler. Ammâ aşağı eteklerde ve Demirci şehrine karîb yerlerde ol ulu çamlık içlerinde gâyet ihtirâz lâzımdır. Zîrâ bu Demirci beli ve Oklu Çam beli Rûm ve Arab ve Acemde meşhûr-ı âfâk bî-emân beldir. Ve Oklu Çam denmesinin sebeb-i tesmiyesi oldur *ve's-selâm.*

Hakîr bu belden 4 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Âhengerân, ya'nî Demirci şehri

Sene (–) târîhinde Cimcime krale karının karındaşı Fındıcak kral elinden Sarhanoğlu beğlerinden Demirci oğlu Kara Mustafâ Beğ fethidir kim hakîrin pederi pederi dedem dedesinin altıncı dedem dedesi Kara Ahmed Beğ'in karındaşıdır. Bu şehri ol Demirci Kara Mustafâ Beğ feth etmegile maktû'u'l-kalem ve mefrûzü'l-kadem ocaklığımız olmağile Demirci eli derler. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile devlet-i Sarhaniyye inkırâz bulup devlet-i Âl-i Osmân'da Bâyezîd-i Velî'ye intikâl etdükde fâtih Kara Mustafâ Beğ dahi merhûm olup hâlâ Demirci şehrinde medfûndur. Hamd-i Hudâ ziyâreti müyesser oldu.

Ve nefs-i Kütâhiyye'de bu hakîrin ecdâdları Erduğrul ile Mâhân memleketinden gelmişlerdir, Demircioğulları deyü meşhûrdur. Ba'dehu bu Demirci şehri Sultân Bâyezîd-i Velî destine girince bu Demirci kal'asın celâlî ve cemâlî zabt etmesinler deyü münhedim

etmişlerdir. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhir ve sehel mâl ile ta‘mîr ü termîm olunmak mümkinü‘l-husûldür.

Ve bu şehir Sarhan sancağı hudûdudur. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi yüz elli pâre kurâdır. Ve Â’işe Sultân hâssı olmağile hâkimi voyvadalarıdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve serdârı vardır.

Ve şehri yedi dere depeli yere vâki‘ olmuş kat-ender-kat evlerdir. Ve cümle on sekiz mahalledir. Ve üç bin altmış toprak örtülü Türkistân evleridir. Ve dîvârları serâpâ kerpiç ile mebnîdır.

Ve cümle kırk iki mihrâbdır. Ammâ kâr-ı kadîm Sarhanoğlu’nun câmi‘idir, ammimiz Kara Mustafâ Beğ binâ etmişdir. Gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve kapusu üzre târîhi budur:

“Ammera hâze’l-câmi‘e’s-sultânu’ **[Y 24b]** *l-mu‘azzam zıllullâhi fi’l-âlem, sâhibü‘l-hayrât ve’l-hasenât Ya‘kûb bin Devlet Hân ibn Sarhan Bay. Sene aşere semâne mi’e.”* [710]

Ve bu câmi‘in sağında câmi‘e muttasıl uçurum başında kutbü‘l-aktâb Hasan Efendi bir kârgîr türbede medfûndur. Ve bu câmi‘in bir nâzük kırmızı ve serâmed tula minâresi vardır.

Ve çârsû içinde el-Hâc Hasan câmi‘i.

Ve yine çârsû içinde Süllemiş câmi‘i, kiremit ile örtülüdür ve cemâ‘ati çokdur.

Ve Kıran[g] câmi‘i ve Sinân Efendi câmi‘i ve Hacı Ağa câmi‘i ve Arab Efendi câmi‘i.

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ kırk iki mihrâba varınca mesâcidlerdir. Ammâ bu Demirci şehrinde aslâ kurşum örtülü imâretler yokdur.

Ve iki hammâmı var. Biri eski hammâm ve biri yeni hammâm. Ve bu şehirde cümle beş aded tula minâreler nümâyândır. Gayriler tahta minârelerdir, ammâ cümlesi musanna‘ ve serâmed minâre i zîbâlardır.

Ve iki tekyesi var. Biri Hacı Baba Sultân tekyesi derler, bir kârgîr kubbe-i âlî içinde bi’z-zât Hacı Baba medfûndur. Âyende vü revende içün müte‘addid hücreleri ve meydân sofaları ve ıstablları ve matbahında ni‘meti vardır. Fukarâ-yı Bektaşiyân ile mâl-â-mâl âsitâne idi. Sene 1082 Köpürlüzâde Ahmed Paşa’dan bir alay sûhtevât tâ’ifesi emirler getirüp tekyeyi medrese edüp sûhtevât müstevlî olunca cânib-i erba‘adan nezarâtlar kat‘ olup **[Q 13b] [P 13b]** dersi‘âmlar vakfullâhı berbâd etmişler ve berekât-ı Halîl’i uçurmuşlar.

Ve bu şehirde dörd medrese dahi vardır. Ve yedi hân-ı bâzergân-ı âyende vü revendegânı var. Ve on mekteb-i sıbyân var. Ve on yedi kaynak çeşmeleri var.

Ve iki yüz dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve bu şehirde haftada bir bâzâr durup âdem deryâsı olup cemî‘i eşyâ-yı zî-kıymet mevcûd olur.

Ve dere ve depeli ve mürtefi‘ yerler olmağile âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve her sokağı başında birer çeşme-i cânbahş mukarrerdir. Zîrâ her bayır başındaki birer mahallenin birer gûne âb-ı hayât suları vardır. Anıniçün bu şehir ma‘mûr [u] âbâdân olmuşdur. Ve halkı

Etrâk-i eşirrâ olduğundan hâkimlerine teğallüb edüp zulm etdirmediklerinden ma‘mûr olmuşdur.

Ammâ cümlesi garîb dostlardır, zîrâ ticâret ile geçinirler. Ekinleri ve gılâl mahsûlleri yokdur. Cümlenin kâr [u] kisbleri şehrinin cânib-i erba‘asında ikişer sâ‘atlik yer dağlar serâpâ bâğlardır. İncîri ve üzümü meşhûrdur, anın ile geçinirler. Tâ Afyon Karahisârı‘ndan ve Tavşanlı şehrinden katırcılar gelüp bu şehre buğday getirüp üzüm kurusuyla değişirler. Halkının kâr [u] kifâfları bu gûnedir.

Ve sokakları eniş yokuş olmağile cümle kaldırım taşı döşelidir. Ve çârsû-yı bâzârı şehrinin **[Y 25a]** büyüklüğüne göre azdır.

Ve halkı ekseriyyâ çuka ferrâce geyerler. Askerî tâ’ifesi mabeynlerinde mezmûmdur, kız vermezler ve andan kız almazlar. Ve elbette sipâh ve yeniçeri olsun andan tekâlîf alırlar yâhûd şehirden nefy ederler. Ve külâh ve kavuk üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar.

Ve zenâneleri yassı başlı ve siyâh ferrâce muhayyer geyerler. Ve ayaklarına çizme geyüp mü’eddebâne gezerler. Ammâ sıbyânlarına zabt [u] rabtları yokdur. Cümlesi karga kuşu besleyüp hevâya uçurup ömr-i nâzenînlerin dahi hevâya uçururlar. Peder [ü] mâderleri oğullarına imhâl etdiklerinin aslı oldur kim pek terbiyet edersem belki bir avâm ile firâr eder deyü evlâdların zabt [u] rabt etmezler. Ve bu şehirde evlâdların bir ağaya hidmetkârlığa vermek küfre berâber şeydir, ammâ gâyet mahbûb Türk cüvânları vardır.

Ve tarîk-ı âmları eniş ve yokuş olduğundan ve daracık zıyk yollar olmağile arabalar bu şehre giremez. Ve ba‘zı evleri kimi derede ve kimi depede olmağile herbiri birer cânibe nâzırdır.

Ve bu şehrin alaca kilimi meşhûrdur. Ve’l-hâsıl bu şehir cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan berî olmağile gâyet ma‘mûr [u] âbâdândır.

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp ale’s-sabâh kalkmak üzre iken hikmet-i Hudâ iki kölemiz firâr edüp yer yarılup yere girdi. Şehrin hâkimi cânib-i erba‘aya âdemler perîşân edüp dellâllar nidâ edüp bir eserleri zuhûr etmeyüp âhir bir gece dahi bu şehirde mihmân olup ol gece istihâre du‘âsın kırâ’at edüp yatdım. Hikmet-i Rabbanî ve du‘â-i Sübhânî berekâtıyla vâkı‘amda mukaddemâ Kula şehrinde hânesinde mihmân olduğumuz Şeyhî Çelebi’yi gördüm. Hikmet-i İlâh kaçan kim Kula şehrinde kendülerden müfârakat edüp elvedâ mahallinde buyurdular kim:

“An karîb sizi yine hânemize da‘vet ederiz ve müşkilât işleriniz âsân edüp kölenizin birin sünnet edüp müjdesiyle teslîm ederiz” buyurmuşlar idi. Biz dahi,

“İnşâallâh dahi gayri şehirleri seyâhat edüp müyesser olursa yine geliriz” demiş idim. Hikmet-i Hudâ vâkı‘amda görüp mübârek dest-i şerîfleri ile elime yapışup,

“İşte senin gulâmların şu bâğda mahfûzdur” deyü yerlerin gösterüp,

“Size mukaddemâ ‘Müjde ederiz, bize gelin’ demiş idik. Elbette ale’s-sabâh gelin yine hanemize teşrîf buyurup mihmân olun” dediler. Derhâl menâmdan bîdâr olup pâk tecdîd-i vuzû‘ edüp iki rek‘at salât-ı kazâ kılup ale’s-sabâh atlarımız eğerleyüp Demirci şehrinden ılgar ile kıble tarafına ma‘mûr kurâlar ubûr ederek on iki sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Kula

Kütâhiyye sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır. İbtidâ mahkemeye varup andan mukaddemâ **[Y 25b]** hânemiz sâhibi Şeyhî Çelebi'ye varup "hay rûh-ı mücessemim" deyüp hakîre hayli i'zâz u ikrâm edüp gulâmlarımın firâr etdüğin bunlara sehel ifşâ etdikde,

"Vallâhi bürâder şunda bir bâğ içre bir alay müsâfirler gelüp meks etdiler. Varsanız tevâbi'leriniz ile ale'l-gafle anlardan su'âl etseniz, belki husûlü mümkin ola" dediler. Hemân yine mahkemeden bir âdem alup bâğlara vardım. Hamd-i Hudâ bizim çelebilerimizin ikisi dahi bî-bâk ü bî-pervâ kebâb çevirir, biri odun keser. Hemân kebâbı çeviren gulâmım kebâbı bırağup firâr ederken kayd-bend edüp öbür gulâmın dahi girîbânın ele alup bunları kaçıran herîfleri şer'a da'vet etdik. Yeniçeri serdârından âdem getürdiler. Derhâl serdâr gelüp bunları şer'a ihzâr etdi.

"İki yanaşma hidmetkârdır. Geldiler, aldım" dedi. Gulâmlardan su'âl etdikde,

"Vallâhi Demirci şehrinden bunlar bizi ayardup aldığımız mâl ve atlar ve rahtlar cümle bunlardadır. Bir gecede bizi bu şehre **[Q 14a] [P 14a]** getirüp bu bâğ evlerinde bizi hıfz ederlerdi." deyü cevâb edince yeniçeri serdârı bunları zencîre kayd-bend edüp anlardan bize üç yüz guruş cerîme alıverüp hamd-i Hudâ memâliklerimiz ve sâ'ir serîka olan havâyiclerimiz bî-kusûr hâsıl oldu. Ve rü'yâmızda müjde eden sâhib-i hânemiz Şeyhî Çelebi'ye gelüp mübârek dest-i şerîfin bûs etmeğe kasd etdükde rızâ vermediler ve aslâ bu ahvâle münâsib bir güft [ü] gû etmediler. Böyle bir ulu sultân hânemiz sâhibini vâkı'amızda görüp işâretleri sebebiyle gulâmlarımızı bulduk. Ve köleler tâ'ib ü tâhir olup birin sünnet edüp Kula şehrinde azîm şâdumânlar edüp bir kaç gün dahi seyr [ü] temâşâ etdik.

Bu Kula şehri yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Ve hâkimi müftîsi ve serdârı ve kethudâyeri vardır. Ammâ nakîbi Uşşâk'dadır, zîrâ Uşşâk ile bu Kula şehrinin mâbeyni sekiz sâ'atlik yerdir. Ve şehri bir düz sahrâda bâğlı ve bâğçeli ve bir ferah-fezâ yerdir.

Ve cümle sekiz mahalle ve bin iki yüz toprak örtülü ma'mûr u müzeyyen hâne-i zîbâdır.

Ve cümle yigirmi dörd mihrâbdır. Cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik çârsû içinde kurşum örtülü ve bir musanna' kârgîr minâre-i mevzûnlu Hoca Seyfeddîn câmi'i, gâyet musanna' ve müferrih câmi'dir, ammâ sakfı toprak örtülüdür.

Ve Hacı Abdurrahmân câmi'i, bu dahi kârgîr binâ ve kurşumludur. Mâ'adâ kurşumsuzdur câmi'lerdir ve mesâcidlerdir.

Ve üç hammâmı var. Biri Sunkur Beğ hammâmı. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve biri Kutbeddîn hammâmı.

Ve cümle iki yüz dükkândır, ammâ Uşşâk şehri gibi bezzâzistânı yokdur. Lâkin cemî'i zî-kıymet eşyâlar bî-kıymet **[Y 26a]** râygân bulunur.

Ve altı hânı var. Ve on bir mekteb-i sıbyânı var. Ancak imâret ve medreseleri yokdur. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb ü mahbûbeleri gâyet çokdur.

Ve memdûhatından beyâz etmeği ve Uşşâk gibi bunda dahi zî-kıymet hâlîçe ve zililer ve kırmızı ve elvân kilimleri meşhûrdur.

Ziyâretgâh-ı şehr-i Kula: Evvelâ Şollaki Sultân ve Esedullâh Baba. Bunları ziyâret edüp rûhâniyetlerinden istimdâd taleb etdik. Ve hânemiz sâhibinin hayır du‘âları ile şerefyâb olup bu şehirden cânib-i garba ma‘mûr kurâlar ubûr ederek çemenzâr yerler ile 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Cifanoğlu: İki yüz hâneli Yıldırım Hân evkâfı ma‘mûr kurâdır. Andan yine cânib-i garba amâristân kurâlar içre vâsi‘ mahsûldâr sâhralar içre gâh nehr-i Gedüs sâhilince gâh bâğlar içre 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i şehr-i Alaşehr-i Atîk

Sene (–) İskender-i Kübrâ asrında Yanko ibn Madyan neslinden Kortiz nâm bir kralın elinden Aydın Bay oğlu Sultân Ya‘kûb fethidir, be-dest-i Ulubaş Beğ. Ba‘dehu Âl-i Osmân destine sene (–) târîhinde Yıldırım Hân fethidir. Aydın sancağında Yıldırım Hân Gâzî evkâfıdır.

Ve üç yüz pâyesile şerîf kazâdır. Nâhiyesi yetmiş sekiz kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı dahi vardır, ammâ dizdârı ve neferâtları yokdur.

Ve kal‘ası Bozdağ‘a muttasıl Bâğçederesi demek ile ma‘rûf bir cebel-i müntehânın dâmeninde şekl-i müdevver bir Şeddâdî kârgîr binâ bir kal‘a-i azîmdir. Dâ’iren mâdâr cirmi sekiz bin sekiz yüz seksen adımdır. Lâkin iç el olmak ile kal‘aya muhtâc olmayup vîrâna yüz dutmuşdur.

Ve cümle beş kapusu vardır: Evvelâ bayır tarafına Şeyh Sinân kapusu garba nâzırdır, bir ağaç kanatlı kapudur. Ve Hergele kapusu, Kula tarafında şarka nâzırdır. Ve Tabahâne kapusu ve Kirmasti kapusu ve Alhadir kapusu.

Ve cümle şehri bu kal‘a içinde yigirmi dörd mahalle ve iki bin yetmiş toprak örtülü ma‘mûr ve mükellef tarz-ı kadîm evlerdir.

Ve cümle yigirmi dörd mihrâbdır ve (–) hutbe-i cum‘a edâ olunur câmi‘lerdir, ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i selâtîn-i selef Sultân Yıldırım Bâyezîd Hân câmi‘i, kâr-ı kadîmdir. Ve gerçi kiremitlidir, ammâ gâyet musanna‘ câmi‘dir. Ve hareminde bir âbdest havuzu vardır. Ve medrese dahi Yıldırım Hân’ındır. Ders-i âmmı ve talebeleri vardır. Beyne’l-ulemâ memdûh merâtib medreselerdendir. Bu câmi‘ tâ şehrin ayne’l-fi‘linde vâki‘ olup şehrin âb-ı rûyi olmuşdur.

Ve yine çârsû kurbundaki Süğlün Muslı Paşa câmi‘i, bu dahi kurşumsuzdur. Ve Şeyh **[Y 26b]** Sinân hazretleri câmi‘i şehrin bir mürtefi‘ bayır üzre altı aded kârgîr kubbeli ve kurşum örtülü câmi‘-i rûşendir. Ve bizzât Şeyh Sinân hazretleri evlâd-ı zevî‘l-ihtirâmları ile câmi‘nin hareminde bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır. Cümle sâdât-ı kirâmdan ulu sultânlar ve ziyâretgâh-ı hâs u âmdır kim Bursa’da medfûn Emîr Sultân halîfelerindendir. Hâlâ tekyesinde azîm tevhîd [u] tezkîr olup Alaşehir’in halkı her leyle-i cum‘ada zikrullâha hâzır olurlar.

Ve Puslulu câmi‘i ve Kadı Şeyh câmi‘i. Bunlardan mâ‘adâ cevâmi‘lerdir .

Ve bir tekye ve bir medrese ve on altı mekteb vardır, ammâ Yıldırım Hân imârâtı harâb olmağile nimeti munkatı‘ olmuşdur.

Ve iki hammâmı var. Biri Yıldırım Hân'ndır. Ve çârsû içindeki Süğlün Muslı Paşa hammâmıdır. **[Q 14b] [P 14b]**

Ve cümle tokuz hândır, ammâ Yıldırım Hân hânı kal‘a-misâl kurşumlu bir hândır. Bedesten-misâl cemî‘i zî-kıymet eşyâ anda mevcûddur. Bundan mâ‘adâ âyende vü revendegânlar için kârbânsarâylardır.

Cümle sekiz yüz dükkândır. Ba‘zısı mesdûd durur. Haftada bir azîm bâzâr oldukda kurâlardan cem‘ olan tüccârlar gelüp bu dükkânları açup bey‘ [u] şirâ‘ ederler. Ve yetmiş boyahâne dükkânları vardır. Neftî boyaları meşhûrdur.

Ve tabahânesi dahi gâyet meşhûrdur, zîrâ bu tabahâne içre cereyân eden ve Yıldırım Hân câmi‘ine ve hammâmına ve hânına cereyân eden âb-ı hayât uyûnlar cümle Bâyezîd Hân'ın hayrâtıdır kim üç değirmen yürüdür âb-ı hayâtdır. Cümle şehrin hânelerine sokak sokak cereyân eder bir âb-ı hoşgüvârdır.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf şehirdir, ammâ hâkim zulmünden sehel harâba yüz dutmuşdur. Ve halkının reng-i rûyları humret üzre olup mahbûb u mahbûbesi Alaşehir'in elâ gözlü cüvânı deyü meşhûr-ı âfâkdır. Ve halkı gâyet ehl-i zevk ve garîb-dost sâlih âdemlerdir.

Ve şehrinin memdûhatından, ince Denizli boğasısı gibi nâzük pembe bezi olur. Ve hâs ve beyâz aseli ve üzümü ve emrûdu ve incîri çokdur. Ve ensesinde Bozdağ yaylasının kirazı kâmil altı ay rayegân bulunur ve,

Mesîregâh-ı Alaşehir: Bu şehrin cânib-i cenûbunda ılıcalar ile şehir mâbeyninde bir mesîre ve teferrücgâh yer vardır. Rub‘-ı meskûnda misli meğer Konya'da bâğ-ı Merâm yâhûd Malatıyye'de bâğ-ı Azpuzu ola. Ammâ bu anlardan gâlibdir kim midhatinde diller kâsırdır. Rûm ve Arab u Acem seyyâhânı içre Alaşehir'in Hüseyin Bınarı mesîregâhı deyü meşhûr-ı âfâkdır. Koyah-ı hıyâbân-ı Acem'den nişân verir bir cây-ı sürûr makâm-ı latîfdir kim gûnâ-gûn soffalar ve havz u şâzrevânlar **[Y 27a]** var kim selâtîn-i seleflerin nazargâhıdır. Niçe yerden âb-ı hayât uyûn-ı câriyeleri var kim herbiri şarâben tahûr-âsâ selsebîl gibi cereyân edüp ahâlî-i şehir bu cây-ı sürûrda zevk [u] safâ ederler.

Bu mahalde bir çınâr-ı azîm var kim her haşebesin üçer âdem dirâgûş edemez serâmed nihâllerdir kim kırkar ve ellişer zirâ‘ tavîldir. Ve cüsse-i şecere-i tayyibenin kalınlığı iki destâr ihâta eder cüssedâr ve sâyedâr ve sun‘-ı Perverdigâr evc-i semâya ser çekmiş şecere-i azîmdir. Sâyesinde ba‘zı gencer cem‘iyyetlerinde beş altı bin âdem cem‘ olup zıllindeki hıyâbân koyahında sâyelenüp ayş [u] işret edüp Hüseyin Bınarı‘nda Hüseyin Baykara zevki gibi zevk [u] şevk edüp gûnâ-gûn fasıllar ederler. Böyle bir vâcibü‘s-seyr dıraht-ı azîm ve bir mesîregâh-ı kadîm yerdir.

Zikr-i germâb-ı Alaşehir: Eyâlet-i Anatolu'da meşhûr germâbın biri dahi budur. Cemî‘i selâtîn-i seleflerin nazargâhı bir ılıcadır. Şehre karîbdir.

Ve bu şehrin a‘yânından Yıldırım Hân imâmı ve mütevellî ve Şeyh Sinân vâ‘ızı ve

gayri ahbâb ile cümle vedâlaşup Sart bâzârına gider yârânlar ile garb cânibine yine Bozdağ eteğince ma‘mûr kurâlar ubûr edüp niçe temâşâlar ederek dörd sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sart ya‘nî hasîn-i sarp

Vilâdet-i hazret-i Resûl'den evvel sene 882 târîhinde İskender-i kübrâ hafvinden Kaydefâ nâm melike binti Yanive kralenin binâsıdır. Ba‘dehu Aydın Bay oğulları elinden sene (–) târîhinde Yıldırım Hân fethidir.

Aydın hâkinde (–) hükûmettir. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Ve kal‘ası yine Bozdağ‘a muttasıl olan cebel-i Sart'ın dâmeninde bir mürtefi‘ mahalde şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ bir küçük kal‘adır, ammâ gâyet sarp binâ-yı kavîdir. İç el olmak ile dizdârı ve neferâtı olmadığından mâ‘adâ kal‘anın içi ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân değildir. Lâkin aşağı varoşu sehel ma‘mûrdur. Üç mahalle ve yedi yüz toprak örtülü hânelerdir.

Ve (–) mihrâbdır. (–) câmi‘i (–) mâ‘adâ zâviyeleridir. Ve esvâk-ı muhtasarı ve hânları ve hammâmı vardır.

Ve bâğ u bâğçesi çokdur. Ve müşebbek besatînlerinde âbdâr ve cüssedâr kavunu ve karpuzu meşhûrdur. Ve sahrâlarında pembesi cihânı zeyn etmişdir.

Ve haftada bir azîm bâzâr olup niçe bin tüccâr-ı ehl-i bihâr cem‘ olup bey‘ u şirâ‘ ederler.

Andan yine cânib-i garba bir ulu sahrâ içre nehr-i Gedüz cereyân eder kim, tâ Alaşehir ile Sart şehri mâbeyninden berü gelir. Hakîr bu nehri atlar ile ubûr edüp ve Çomaklı yaylasında sehel teneffüs edüp anda Çomaklı Sultân'ı ziyâret edüp âb-ı hayâtlar nûş edüp ma‘mûr kurâları ubûr ederek **[Y 27b]** 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Gördüs
ya‘nî şehr-i Koritoz

İskender-i kübrâ târîhinden sonra Yanko kralının veled-i nâ-pâklerinden Koritoz nâm kralın elinden Sarhan oğlu Ya‘kûb Hân fethidir, be-dest-i Ulubaş Beğ. Andan Âl-i Osmân'a Ya‘kûb Şâh bir duhter-i nev-ahter menkûhalığa verüp bu şehri dahi cihâz tarîkiyle verüp Yıldırım Hân eline girmişdir. Hâlâ kal‘ası Celâlî Karayazıcı mutahassın olmasın içün Zağanos Paşa bu Gördüslü olmağile fermân-ı şehriyârî getirüp kal‘ayı câ-be-câ münhedim etmişdir.

Dizdârı ve neferâtları yokdur. Ve hâlâ burc [u] bârûları zâhir u bâhirdir. Bu kal‘a şehrin şark tarafı ucunda bir killi kaya üzre vâki‘ olmuş. Zamân-ı kadîmde gâyet sa‘b u metîn kal‘a imiş.

Kütâhiyye eyâletinde Sarhan sancağında yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş sekiz pâre kurâdır. Ve hâkimi serbest ze‘âmet sâhibidir. Kethudâyeri ve serdârı vardır. Müftîsi ve nakîbi yokdur.

Ve şehri bir kûh-ı bâlânın zeylinde birbiri üzre Tokat şehrinin evleri gibi kat-ender-kat vâki‘ olmuş evlerdir. Ve sokakları **[Q 15a] [P 15a]** gâyet eniş ve yokuşdur. Ve cümle iki bin iki yüz toprak örtülü dîvârlarının temelinden nısfına dek taş, andan âlîsi kerpiç dîvârlı Türkistân evleridir.

Ve altı mahalle ve on bir mihrâbdır. Cümleden, aşağı çârsû içinde Ulu câmi‘ bir şîrîn ve musanna‘ minâre-i mevzûnu var. Toprak örtülü, tarz-ı kadîm câmi‘dir. Ve hareminde çınâr-ı müntehâlar ile müzeyyen olmuş mesîregâh haremdir. Ammâ kapusu üzre, târîhi yokdur.

Ve yukaru mahallede Hacı Ramazân câmi‘i kapusu üzre terkîm olunan târîhi budur:

“Sâhibü‘l-hayrhat ve’l-hasenât el-hâc Ramazân bin Şa‘bân tamâmet câmi‘ü’ş-şerîf, sene ihdâ ve erba‘în ve elf.” [1041] yazılmışdır.

Ve cümle üç câmi‘dir, mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve dörd kârgîr minârelerdir. Ve cümle büyûtları kıble tarafına, sahrâya nâzırdır.

Ve şehrin altında cereyân eden nehr-i Çomaklı yine Çomaklı yaylasından nüzûl edüp nehr-i Gedüz’e mahlût olur.

Ve bu Çomaklı nehri üzre şehir kenârında bir göz cisir vardır. Çam direklerinden üstâd-ı kâmil iki tarafdan kırlankıc kanadı-misâl birbiri üzre galyon sütûnları gibi serâmed direkleri bir san‘at-ı acîbe etmiş kim zamânımızın üstâdları ana hayran olurlar, eyle bir vâcibü‘s-seyr cisr-i haşeb-i musanna‘dır. Bu cisr-i ibret-nümânın misli Rûmeli’nde Hersek vilâyetinde Foça şehrinde nehr-i Dirin üzre Sokollu Mehemmed Paşa’nın ağaç cisridir. Ammâ bu Gördüs cisri andan enlidir ve musanna‘dır. Bir başından bir başına kâmil beş yüz adımdır kim kavs-i kuzahdan nişân verir kantaradır.

Ve bu şehir içre cümle elli dükkân **[Y 28a]** ve bir hân ve bir hammâm cümle bu cisrin evkâfıdır kim îrâdı ta‘mîr-i cisre masrûf olur.

Ve bir hammâm dahi ve bir medrese ve iki tekye ve tokuz mekteb ve üç hân ve altı çeşme-i âb-ı hayvân vardır.

Ve cümle halkının kâr [u] kisbleri bâğ u bâğçesi cihânı zeyn etmişdir. Ve üzümü gâyet âbdar ve lezîz üzüm kurusu olup ekin ocağı olmamağile Kütâhiyye ve Karahisâr’dan ve etrâf nevâhîlerden niçe bin deve yükü hınta gelüp üzüm ile mübadele ederler. Ve bu şehrin bâzârı günü acâ’ib cem‘iyyet-i kübrâ olup niçe bin âdem cem‘ olur. Ve halkı cümle Etrâkdir. Kelimâtlarında lehce-i mahsûsaları beyân olunur:

Lisân-ı Etrâk-i nâ-kâbil-i nâ-pâk

Ba‘zı lügatleri bu elfâz-ı mühmelelerdir.

Evvelâ:

azık ekmeğe derler	*tahıl* buğday	*dehle* gözet
zıbar yat	*gan[g]lı* araba	*ün* âvâz
râhatlık	*ketmec*	*kızan[g]* oğlan

avret	kız	
cılız küçük	*cıbar* arık	*göblez* köpek yarusu
taraş zağar	*çomar* koyun köpeği	*mastı* fino köpek
yetegen tazı	*cınak* arslan	*saplıca kızıl* kiraz
dik dük kiraz kurusu	*kişne* vişne	*ballıdarı* incîr
kelem lahana	*kızılağaç* havuç	*hınza* kereviz
yelli saz turp	*oğlan babucu* armud kurusu	*tüglice donbak* dikenli kestâne
tülüce yumru şeftali	*kaplıca burka* yumurta	
beğ aşı yumurta	*çoğaş* güneş	

Niçe bin bu gûne elfâz-ı mâ-lâya‘nîleri var kim istimâ‘ edenlerin aklı perîşân olur. Gerçi âbâ ve ecdâdımızın lisânlarıdır, ammâ bizim cedlerimiz sâkin olduğu nefs-i Kütâhiyye ve Demirci şehrinde bu gûne kelâmlar yokdur.

Ammâ bu şehrin halkı garîb-doslardır ve ni‘metleri fukarâlara mebzûldür. Ve hânemiz sâhibi Elhâc Velî, hânedân sâhibi, merd-i Hudâ, mün‘im kimesnedir.

Andan cânib-i garba dağlar ve taşlar ve dere ve depeler üzre Tekneci beli nâm mahalli hamd-i Hudâ âsân vech ile ubûr edüp 4 sâ‘atde,

Kasaba-i Kayacık Kal‘ası

Kayacık kasabasından kal‘a nümâyândır, ammâ hayli ba‘îddir. Evce ser çekmiş bir

vîrân kal‘a-i balâdır. Varup temâşâ etmeden kasabasında Bostâncı Mehemmed Ağa hânesinde meks etdik.

Sarhan sancağı paşasının hâssıdır. Subaşısı hâkimdir. Ve yüz elli akçe kazâ-yı âsümânîdir. Ve nâhiyesi yedi pâre kasaba-misâl kurâlardır. Kethudâyeri ve serdârı vardır. Müftîsi ve nakîbi yokdur.

Ve şehri cümle üç yüz toprak örtülü Etrâk evleridir, ammâ bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Ve bir mahalle ve bir câmi‘i var. Minâresi câmi‘in harem kapusu üzre vâki‘ olmuşdur. Bir alçacık tahta minâredir. Ve bu minâre dibinde bir âb-ı rakîk çeşmesârı vardır, buz-pâre suyu vardır. Ve iki mescidi ve evleri ol kadar müzeyyen değildir.

Ve bu kasabanın cânib-i erba‘ası ol kadar kurâ seng-i **[Y 28b]**hârâ kayalardır kim gûyâ seng-i Mâzenderân'dır. Atlarımız gücile ayak basardı.

Ve hân ve mekteb ve medrese ve imâret ve çârsû-yı bâzârdan bir şey yokdur. Ancak bir küçük hammâmı var. Ol dahi şiddet-i şitâda işler. Gayri zamânda mesdûd durur

Ve ba‘zı kimesneler evlerindende evlerinde tabbâklık işlerler. Gâyet latîf kırmızı sahtiyân olur. Anatolu'da Kayacık sahtiyânı deyü meşhûrdur. Hattâ Edirne ve Mısır İskenderiyyesi kırmızı sahtiyânına gâlibdir. Ba‘zı mücellidler kitâbullâhlara bundan isti‘mâl ederler.

Ve şehrin şimâl tarafında dereler ve bayırlar üzre etrâf kasaba ve kurâlar ahâlîlerinin bâğları cümle bu Kayacık'dadır, zîrâ ekin kânı değildir. Âb [u] hevâsı, bâğ u bâğçesi gâyet latîf olduğundan âbdâr ve dânedâr şîrîn **[Q 15b] [P 15b]** bey‘ [u] şirâsı olur. Ve bu bâğlarda hâsıl olan la‘lgûn kirazın her biri birer esedî riyâle berâber vezn etdik, ammâ niçe bin kirazdan intihâb edüp vezn etdik. Hattâ Anatolu'da kırmızıya müte‘allik bir şey medh olunsa "Kayacık sahtiyânı ve kirazı gibi kırmızıdır" derler. Ve dilberânların yanakları ve lebleri medh olunsa "Kayacık kirazı dudaklı bir serfirâz-ı cihân dilberdir" derler.

Ve bu şehir halkından refîkler alup Kayacık kal‘ası bir vâcibü‘s-seyrdir deyü sengistân yalçın ucbe-likâ mahûf u muhâtara dağları bir sâ‘atde aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Kayacık

El-azametü lillâh, eğer bu kal‘anın içinde düşmanı olsa âsumânda kerrûbiyândan gayri buna zafer bulur mahlûk kâdir olamaz. Cânib-i erba‘ası çâh-ı gayyâ-misâl dere-i Hümeze ve Lümeze derekeleridir. Kal‘a kendüsi zirve-i a‘lâya ser çekmiş bir serâmed kadd-i kıyâmet yalçın kara kaya üzre şâhin âşiyânlı bir küçük kal‘adır. Kâmil iki sâ‘atde urûc olunur bir yed-i kudret kal‘asıdır. Ve henüz üstâd mühendis elinden çıkmış bir binâ-yı üstüvârdır, ammâ Hudâ bilür ne zamân inşâ olunmuşdur. İçinde bir kenîse-i köhne ve bir zîr-i zemîn su sarnıcı var, âdem ve âdem-i zâtdan bir şey yokdur. Cümle Aydın sancağı sahrâları ve kurâları ve kasabâtları sahâyif-i kitâb gibi nümâyândır. Ve kapusu cânib-i şarka mekşûfdur, kanatları yokdur. El-hâsıl aceb tahassun edecek kal‘a-i bâlâdır.

Bunu dahi temâşâ edüp kal‘anın cenûbunda iki sâ‘at karîb bir yalçın kaya vardır. Üç konak Gedüs şehrinden ve Ulubor'dan ve Bozdağ‘dan ve Aladağlardan ve Nif şehrinden görünür bir yalçın cebel-i kebûddur kim vakt-i zuhurda tâ zirve-i a‘lâsı ebrler içinden ancak nümâyân olur bir kayadır. Bi-emr-i Hudâ Tûfân-ı Nûh'da eyle bir kaya hâsıl olmuş.

Naldöken kayası derler. Yolu dahi hakkâ kim atların na‘lın döker bir sengistân yoldur. Andan iki sâ‘at garba dağlar ve beller ve çamlı **[Y 29a]** yollar aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Şâhin Kayası

Ey imdi ihvân-ı vefâ, otuz iki senedir on sekiz pâdişâhlık yer seyâhat etdim, böyle bir sun‘-ı Girdigâr ve mehîb kûh-ı bâlâ görmedim. Tâ şems-i âteştâb zevâle varmayınca kal‘anın zirvesi üzre burc [u] bârûları âşikâre olmaz. Tâ bu mertebe bülend kûh-ı Elvend-misâl bir cebel-i acîbe ve garîbedir.

Bu kayanın cânib-i erba‘ası şâhin yuvası ile mâl-â-mâl olduğından Şâhin kayası derler, ammâ Yûnâniyândan Yanvan tevârîhinde bu kayaya Petromir derler. İzmirne nâm avret kralenin yaylağı imiş. Ve kal‘a anın binâsı olmağile taşdan bir perîçehre avret sûreti kapunun sağ tarafında ceseden kendü âyînesiyle timsâl olunmuşdur. Seyyâhân-ı Rûm ve Arab u Acem ve Hind ü Sind ve Dâdyân diyârların geşt [ü] güzâr eden mellâhân-ı bihâr ve tüccârân-ı berr ü kûhsâr-ı cihânbîn mabeynlerinde Şâhin kayası deyü meşhûrdur, ammâ ne şâhin niçe kerre yüz bin şâhin ve zağanos ve balaban ve miskî kartal ve gerges ve devlingeç âşiyânları ile zeyn olmuş bir kûh-ı Sübhân’dır. Misli meğer yine Van bahri sâhilinde Sübhân dağı ola.

Ve bu kayanın cânib-i erba‘ası eyle mücellâ kayadır kim rûy-i zemîn kemândârları zemînden zirve-i senge tîr perrân etseler nısfına ancak erişir. Ve bu kal‘anın tâ zirvesine urûc etmeğe seng-i hârâyı Ferhâdvâr kesüp yol etmişler. Kâmil üç bin elli kademe kesme kaya nerdübândır. Her kademesi nısf mi‘mâr zirâ‘ıdır. Bu râh üzre ba‘zı ârâmgâh yerler kesmişler. Kayanın etrâfına dolanarak ubûr olunur. Ammâ at ve katır ve hımâr çıkamaz.

Ammâ hakîr atları aşağıda bırağup bir kaç huddâmlar ile etek dermiyân ile var kuvveti bâzûya getirüp yüz bin renc [ü] anâ ile çıkup rûy-i zemîni serâser-vâr nakş-ı bûkalemûn temâşâ etdik. Sahîfe-i edîm-i arz gûyâ bir münakkaş ebrî hıtâyî varak gibi nümâyân idi. Ve yedi konak garba Akdeniz bir halîc-misâl zâhir idi. Tâ bu mertebe bir cebel-i bülenddir. Ana hâ’il ebr-i kebûddan gayri meğer pervâz uran murgân ola. Ammâ bunda dahi âdemî-zâtdan ferd-i âferîdeden kimesne yokdur. Kaydefâ ve İzmirne melikelerin sarâyları henüz üstâd elinden rehâ bulmuş nüzhet-âbâd binâlardır.

Ve bârân-ı rahmetin bir katresi zâyi‘ olmamak içün su sarnıçları vardır kim hâlâ âb-ı hayât âb-ı bâridler ile memlûdur. Ve püşte-i kûha üstâd Ferhâd tîşeler urup gâr-ı azîmler kazup ve cemî‘i nâzil olan matarlara yollar kazup kayaların yüzünden cereyân eden bârân-ı rahmetin bir katresi zâyi‘ olmayup gârlara cereyân eder. Bu tertîb üzre amâr olmuş püşte-i a‘lâdır. **[Y 29b]**

Ve bu kayanın tâ zirvesinde üç aded azîm göyner ağaçları hâsıl olmuş. Subhân el-Hallâk el-Bâkî bu terkîm olunan eşyâlardan mâ‘adâ yılan ve çıyandan gayri bir şey yokdur. Andan yine nüzûl edüp atlarımıza süvâr olup bu kayanın dibinden geçüp dörd buçuk sâ‘atde garba teper aşağı enüp mezkûr Şâhin kayasının zirve-i a‘lâsı ebr-i kebûdlar içinde kaldı.

Ve aşağı sahrâsında nehr-i Banyas cereyân eder. Yine Banyas dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Gedüz’e mahlût olur. Atlarımız ile hıyâbânlar içre yedi kerre ubûr edüp **[Q 16a] [P 16a]** üçüncü sâ‘atde,

Karye-i Yaya Kızıldığı: Kırk evli, bir câmi‘li müslim karyesidir ve ze‘âmetdir. Anı geçüp bir mahsûllü öz içre 3 sâ‘at dahi gidüp altıncı sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Bergele: yigirmi hâneli ve bir câmi‘li ve bir âb-ı hayât kaynak sulu müselmân karyesidir. Ve Akhisâr kurâlarından ze‘âmetdir. Andan yine cânib-i garba 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Akhisâr

Sene 1007 târîhinde Celâlî Karayazıcı ve karındaşı Deli Hasan havfinden fermân-ı şehriyârî ile ahâlî-i vilâyet cem‘ olup fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında müceddeden bu kal‘ayı binâ eden kimesneler ile kelimât edüp anların nakliyle tahrîr etdik. Karîbü‘l-ahd binâ olunmuşdur. Be-dest-i vâlî Macar Alî Paşa. Bir düz vâsi‘ sahrânın tâ ayne’l-fi‘linde kerpiçden şekl-i müdevver bir alçak dîvârlı ve (–) kapulu (–) kulleli kal‘a-i müfîd [u] muhtasardır. Ammâ dâ’iren mâdâr mazgal delikleri vardır. Ve dâ’iren mâdâr cirmi sekiz bin altı yüz adımdır. Ve cümle kulleleri kiremit örtülü birer toplu ma‘mûr burclardır. Ammâ iç el olmak ile dizdârı ve neferâtları yokdur. Lâkin ta‘mîri ve termîmi içün evkâfı çokdur.

Ammâ evâ’il-i a’sârda şimdiki hâlde şehrin tâ ortası olan Yûsuf Efendi sarâyı yeri bir mürtefi‘ zemîndir. Anda bir kal‘a-i azîm var imiş. Hâlâ câ-be-câ esâs-ı binâlar ve nısf burc-ı bârûlar zâhirdir. Ve Kaydefâ(?) melikenin karındaşı Cimcime kralenin tahtı imiş. Eyvân dîvârları hâ’itleri hüveydâdır. Sene (–) târîhinde Sarhanoğulları renc [ü] anâ ile feth edüp bir dahi küffâr-ı dûzah-karâra karârgâh olmasın içün bu kal‘a ve bu tahtgâhı esâsından münhedim edüp harâb [u] yebâb ederler. Hâlâ niçe bin kâr-ı kadîm binâ âsârları vardır.

Kütâhiyye eyâletinde Sarhan sancağında Ayşe Sultân hâssıdır. Baltacılar kethudâsı hâkim idi. Anda mihmân olup şehri temâşâ etdik. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Senevî yigirmi kîse hâsıl olur üç yüz akçe kazâdan latîfdir.

Ve nâhiyesi ancak on iki kurâdır, ammâ herbiri birer kasaba-misâl **[Y 30a]** bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ve hân u hammâmlı belîdelerdir.

Ve bu şehrin şeyhülislâmı ve nakîbi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ve a‘yân [u] ulemâsı ve askerîsi gâyet çokdur.

Ve eyyâm-ı kadîmde gâyetü‘l-gâye şehr-i azîm imiş. Ammâ yine şimdi ma‘mûrâtı bir sahrâ-yı azîmin vasatında vâki‘ olmuş Anatolu vilâyetinin Şâm-ı cennet-meşâmıdır. Cânib-i erba‘ası gül [ü] gülistân ve bağ u bostânlı İremezâtü‘l-imâd misilli dıraht-ı sâyedârlar içre ma‘mûr u müzeyyen ve dilküşâ ve ferah-âbâd bir nev bilâd şehr-i latîfdir.

Ve cümle hâneleri kal‘a içinde vâki‘ olmuş cümle iki bin altı yüz vâsi‘ kiremit örtülü bâğ u bâğçeli ve âb-ı revân enhârları ve havz u şâzrevânlı hâne-i zîbâlardır. Ve her bay [u] gedâ hânelerinde birer uyûn-ı câriye elbette mukarrerdir kim değirmen yürüdür âb-ı revânlardır, zîrâ bu şehrin cânib-i erba‘ası yaylalardır. Bu enhâr-ı kesîreler o cebel-i âlîlerden cereyân edüp şehri saky eder. Ve cümle sûk-ı sultânîsinde ve gayri şâhrâhlarında kaldırımlar üzre âdem beli kalınlığı âb-ı revânlar revân olup çağlar ırmağlar böyle bir şehr-i İremdir.

Ve cümle yigirmi dörd mahalle ve kırk yedi mihrâbdır. Onu cum‘a kılınur câmi‘dir. Ve on iki kârgîr minâreler nümâyândır. Mâ‘adâ alçacık tahta ve gayri makâm-ı ezândır. Ve cümleden çârsû içinde cemâ‘ati firâvân Sarı Ahmed Paşa câmi‘i, kârgîr minâreli ve üç kârgîr kubbeli ve üç kapulu ve hareminin ortasında âbdest havuzu ve hareminin etrâfında medrese hücreleri cümle bu imâretler kurşum ile mestûr câmi‘-i rûşen-âbad-ı bî-bedeldir. Ve kıble kapusu üzre celî hatt ile tahrîr olunan târîh budur:

Özge târîh dedim Şerhî bu hayra

Bihamdillâh oldu ta'mîri câmi' Sene 1005

Ve Sultân Alemşah câmi'i derler ammâ vâlidesinindir. Efvâh-ı nâsda Fethiyye câmi'i derler. Mâ-tekaddem kenîse imiş [16] nassı üzre kefereden feth edüp mihrâbı Kudüs'e iken Mekke'ye velî olduğuyçün Fethiyye câmi'i derler. Ve minâresi münhedim olup yine müceddeden binâ olunmuş deyrden bozma câmi'dir. Kârgîr kubbe ve kurşum örtülü câmi'dir. Ve kapusu üzre târîhi budur:

"Hâzihi cum'atü'ş-şerîf ve imâretü'l-latîf Vâlide binti Alemşâh Beğ nevverallâhu merkadehu fî târîhi selâse [ve] ışrîn ve seb'i mie." [723]

Ve Sinân Kadı Efendi câmi'i. Minâresiz ve kurşumsuz câmi'dir.

Ve İslâmbollu Hasan Efendi câmi'i ve Emetli câmi'i ve Sarı İbrâhîm Efendi câmi'i ve Hacı Süleymân câmi'i ve Hacı Mustafâ câmi'i ve Eski câmi'. Bunlardan mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve üç hammâmı var. Biri Paşa hammâmı ve biri Gülruh Sultân hammâmı, âb [u] hevâsı ve binâsı latîfdir kim âdemin **[Y 30b]** reng-i rûyı humret üzre olup hakîkatü'l-hâl gül-ruhlu âdem olur. Ve Sasa Beğ hammâmı.

Ve cümle bin aded dükkânlardır. Ve bir kârgîr binâ üç kubbeli bezzâzistânı vardır. Serâpâ kurşum örtülü imâretdir. Cemî'i zî-kıymet eşyâlar bunda mevcûddur. Bu hayrât dahi Gülruh Sultân'ın binâsıdır.

Ve on aded ma'mûr u âbâdân kârgîr binâ hânları vardır. **[Q 16b] [P 16b]** Cümleden Paşa hânı ve Hüseyin Efendi hânı ve Kimyon Efendi hânı ve Boşnak Mustafâ Efendi hânı ve Mûsâ Efendi hânı ve Nebî Efendi hânı ve İbrâhîm Efendi hânı ve Emîroğlu hânı ve Kara Sinân Efendi hânı ve İslâmbollu Hasan Efendi hânı ve Baltacı Mahmûd Ağa'nın namâzgâhı dibinde Mahmûd Ağa hânı ve Kara Sinân Efendi hânı ve bâzâr yerinde hân-misâl lonca yeri kiremit örtülü taş amûdlu binâlardır. Bu iki binâların altında, bâzâr günleri tüccârların zî-kıymet metâ'ları olanlar bu binâların altında bey' [u] şirâ ederler. Biner âdem sığar vâsi' örtülü meydânlardır.

Bu şehir içre yedi medrese ve bir dârü'l-hadîs ve bir dâr-ı kurrâ ve yigirmi üç mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve niçe yüz uyûn-ı âb-ı hayvân vardır. Ve bu uyûn-ı câriyelerin menba'ı şehrin cânib-i şarkîsinde Gördük hisâr nâm kal'a dibinden Sovuk Bınar nâm âb-ı nâbdan cereyân ederek azîm kehrîzler ile şehir içinde her cânibe müstevlî olduğundan mâ'adâ ba'zı hânelerden tarîk-ı âmlar üzre ikişer üçer çeşmesârlar selsebîl-âsâ cereyân eder iki bin çeşme-i cân-fezâ vardır, deyü şehir halkı tefâhür kesb ederler.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi amber-i müşkbâr geysûlu ve merâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü pençe-i âfitâb mahbûbânları olur.

Ve cümle halkı tüccârdır. Libâsları serâpâ çuka ve akmişe-i fâhire ile melbûslardır. Ve tâze cüvân yiğitleri serâpâ Cezâyir levendâtı esbâbı şeklinde daracık bağır yelekleri ve bellerinde pala çatal bıçakları ve başlarında kırmızı fesler geyerler şecî' şehbâz dayı yiğitleri vardır. Ve cümle garîb-dost âdemlerdir. Nimetleri bay [u] gedâ ve müsâfirîn ü

mücavîrine mebzûldür.

Ve cümle çârsû-yı bâzârları içre azîm çınâr-ı müntehâları hâsıl olmuşdur. Her esvâkı birer gûne sâyedâr mesîregâh çârsûdur. Cümleden Paşa câmi‘i ve hammâmı önünde bir soffa-i vâsi‘ üzre bir çınâr-ı müntehâ vardır. Sâyesinde beş yüz âdem meks edüp kahve nûş ederler. Bu şecerenin sâyesi bu soffayı ve gayri dekâkînleri sâyelemişdir. Altına aslâ güneş te’sîr etmez. Mecma‘-ı zurefâ ve bir lonca yeridir. Cümle yârân anda pâ-bürehne ve ser-bürehne cülûs edüp tavla ve sadrenc ve şatranc lû‘bede-bâzlığı ederler. Ve ekseriyyâ bu şehrin râhları böyle hıyâbân-ı koyahdır.

Ve bu şehrin me’kûlât **[Y 31a]** [u] meşrûbât sanâyi‘âtının memdûhu: Evvelâ hâs ve beyâz mekik ekmeği demek ile ma‘rûf mekik-misâl bir söbü ekmekdir. Misli meğer Şâm’da ola. Ve zerdâlûsü ve serv dırahtı ve zeytûnu ve incîri ve engûrü ve limon ve turuncu şehri tezyîn etmiş bâğ-ı İrem-misâl bir sevâhil şehirdir. Bunda iki gün tekâ‘üd edüp Şevkî Çelebi ve Mahmûd Ağa ve Mırz Ağa ile vedâlaşup kıble cânibine düz sahrâlar içre niçe amâristân kurâlar ubûr ederek dördüncü sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Marmara

Sarhan sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi on bir pâre kurâdır ve mu‘âf [u] müsellem Lala Paşa evkâfıdır. Zamân-ı kadîmde aceb ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i müzeyyen imiş. Ve bundan gayri yine bu kazâda üç aded karye dahi Lala Paşa evkâfı vardır.

Serdârı ve kethudâyeri var, ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur. Ve şehri bir kayalı bayırlar dibine vâki‘ olmuş. Biri biri üzre fevkânî ve tahtânî mükellef bin iki yüz kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır, ammâ binden mütecâviz şahâne hâneler harâb [u] yebâb olmuşdur.

Ve ma‘mûr olanları cümle on mahalledir. Ve cümle hâneleri şimâl tarafındaki sahrâya nâzır medd-i basarlı gâyet hevâdâr latîf evlerdir.

Ve cümle yigirmi iki mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreli câmi‘-i selâtîn-misâl Eski câmi‘ Lala Paşa’nındır. Kârgîr kubbeli ve minâre-i mevzûnlu câmi‘-i rûşendir. Ve hareminde şâzrevânlı ve taşra soffası dahi amûdlar üzre kârgîr kubbeli ve musanna‘ revzenleri ile bir câmi‘-i dilküşâdır.

Ve dahi medrese ve hân ve imâret ve dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâ ve mekteb ve çeşme cümle bu Lala Paşa’nın hayrâtıdır kim serâpâ kurşum örtülü kârgîr binâ-yı kadîmlerdir. Ve cümle yüz kârgîr dekâkînler dahi kurşumludur.

Ve yukarı mahallede Hanefî Sultân câmi‘i kiremitlidir, ammâ ol kadar ma‘mûr değildir. Ve minâresi yokdur. Ve Hanefî Sultân bizzât câmi‘in mihrâbı önünde kurşumlu bir kubbe-i âlî içinde medfûndur, *nevverallâhu merkadehu*. Anatolu vilâyetinde kerâmât-ı bâhire sâhibi bir ulu sultândır ve menâkıbı gâyet çokdur. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ zâviyelerdir.

Ve bu kasabanın memdûhâtından pembesi ve kavunu ve karpuzu meşhûr ve âb [u] hevâsı mu‘tedildir. Ammâ halkı fukarâdırlar. Ve a‘yânından müderris efendiden gayri bir ferd yokdur.

Ziyâret-i Hanîfî Sultân ve cenbinde Mehemmed Baba ve Alî Baba *kuddise sırruh*. Ba‘dehu Marmara’dan kalkup kıbleye bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Freng: Yüz hâneli ze‘âmet köydür. Andan yine bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı germâb-ı şehr-i Marmara: Bir kayalı dağ eteğinde Çatal ılıca demek ile ma‘rûf bânîleri nâ-ma‘lûm binâ-yı kadîmlerdir. Üzerlerinde kubbeleri ve müte‘addid havuzları vardır. Bir latîf **[Y 31b]** suyu vardır. Mâh-ı Temmûz’da niçe bin âdem gelüp gasl edüp ifâkat bulurlar. Suyu vücûd-ı insânda yağ gibi cilâ verir. Cüzâm marazına mübtelâ olan kırk gün âbından nûş etse bi-emrillâh ifâkat bulur. Hattâ bir küçük havuzu bir kubbeli halvet **[Q 17a]** **[P 17a]** içinde mu‘attal imiş. Huddâmlarıma etek dermiyân etdirüp havuzun içinde hâr u hâşâki ve müzahrafâtları ve su yolların tathîr edüp ve câ-be-câ soffaları termîm edüp bir latîf havuz olup âb-ı sühûn ile leb-ber-leb olup hakîr dahi girüp râhat-ı cân buldum. Hamd-i Hudâ bu kadarca savâb bize müyesser oldu. Ve bir mermer sütûn üzre tathîr etdiğimizin târîhin tahrîr edüp târîh koduk.

Andan nehr-i Gedüs’ü at ile ubûr edüp,

Karye-i Karaitli: Üç yüz hâneli ve bir câmi‘lidir. Andan,

Karye-i Yayla: Bir ulu yayla dâmeninde bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayâtlı ve câmi‘li ve hammâmlı kurâdır. Cümle ahâlî-i Durkut Temmûz’da bu yaylağa çıkarlar. Andan bir sâ‘at garba,

Evsâf-ı şehr-i azîm Durkutlu: Kütâhiyye eyâletinde Sarhan livasında maktû‘u’l-kalem ve mefrûzü‘l-kadem Vâlide Sultânlara mahsûs hâss-ı hümâyûndur. Senevî otuz yük akçe hâsıl olur. Sultâniyyesi ve on yük akçe dahi hâkimine hâsıl olur bir ma‘mûr hâssu’l-hâs şehr-i câ-yı menâsdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâ olduğundan ba‘zı zamân üç yüz pâyesiyle sadâka olunur.

Nâhiyesi yüz altmış pâre kurâdır. Müftîsi ve nakîbi ve kethudâyeri ve serdârı vardır. Ve ankâ tüccârı ve a‘yânı ve askerî tâ’ifesi çokdur. Ammâ Tarabefzûn vilâyetinin Laz tâ’ifesi gibi bu şehir halkının anadan doğan sıbyânları yeniçeridir.

Ve şehri bir düz sahrâ-yı azîmin tâ vasatında nehr-i Gedüs’e karîb bir şehr-i cedîddir. Mâ-tekaddem böyle ma‘mûr [u] âbâdân değil imiş. Vâlidelere hâss olup cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf u müsellem olmağile gâyet ma‘mûr nev-binâ şehr-i zîbâ olmuşdur. Ve başka bir rûhâniyyetli müzeyyen şehr-i ra‘nâ olmuşdur. Ve adâlet olup avâm-ı nas çiğneği yer olmamağile günden güne imâretler binâ olmadadır.

Ve cümle bin beş yüz kiremitli ve dîvârları serâpâ kerpiçli sarâylar ve hâne-i zîbâlardır.

Ve cümle yigirmi bir mihrâbdır ve beş cum‘adır. Evvelâ çârsû içinde

Ma‘nisalı Piyâleoğlu Mustafâ Efendi câmi‘i kârgîr kubbe ve minâreli ve yine kireç ile kiremit örtülü câmi‘dir. Kapusu üzre altun ve lâciverdli hatt-ı celî ile tescîl olunmuş târîh i budur:

Mustafâ ibn-i Piyâle ya‘nî bu abdü‘z-za‘îf

Hakdan isterdim yapam bir ma‘bed-i hûb u garîb

Hamdü lillâh kim tamâm oldu dedim târîhini

Câmi‘in itmâmını kıldı bana Allâh nasîb

Bundan gayri kârgîr **[Y 32a]** minâreli câmi‘ yokdur. Ve dörd câmi‘ dahi vardır. Anlardan mâ‘adâ zâviyelerdir.

Ve üç hammâmı ve on bir hânı var. Cümleden muazzam kiremitli ve kerpic dîvârlı Semerciler hânı ve bâzâr yerinde Voyvada hânı ve yeniçeri hânı. Bunlar meşhûrdur.

Ve bâzâr yerinde yigirmişer amelî taş sütûnlar üzre kiremit örtülü Tahıl bâzârı bir vasî binâdır. Altında beş bin âdem cem‘ olsa yerim dar demez, vasî örtülü meydândır. El-hâsıl temâşâ etdiğimiz diyârlarda böyle lonca yeri bir şehirde mânzurumuz olmamışdır.

Ve yedi şahâne kahvehânesi var. Rakkâs ve hânende ve çöğürcü sâzende ve meddâhânlar ile ârâste ve dilberânlar ile pîrâste kahvelerdir.

Ve cümle üç yüz dükkândır, ammâ bezzâzistânı ve kurşumlu binâları yokdur, zîrâ karîbü‘l-ahd ma‘mûr olmuşdur.

Ve âb [u] hevâsı gâyet ısıcakdır. Anıniçün ahâlîsi yaylaya çıkarlar.

Ve şehri bir düz yere vâki‘ olmağile bâğ u bâğçesi cihânı dutmuşdur. Ve şehrin cevânib-i erba‘asından şehre nazar eylesen çınâr ve kavak ve bîd-i sernigûn ve gayri eşcârât-ı gûnâ-gûnun kesretinden şehir görünmeyüp bir hıyâbân içinde kalmış bir şehr-i mürgzârdır. Ammâ cümle mürgânları dahi Türkçe nevâht ederler.

Ve mahbûb u mahbûbesi yokdur. Halkının reng-i rûyları zerd-rûlardır. Ve merdâne ve zenânelerinin libâsları serâpâ çuka elvân ferrâcelerdir. Ve tâze yiğitleri baldırı çıplak levendâne Cezâyirli tarzı sıkma yelek ve pala bıçak ve başlarında fes geyüp reftâr ederler.

Ve memdûhâtından üzüm kurusu ve kavunu ve karpuzu ve Durkut atı meşhûrdur, ammâ zâlim dur kurd olmağile durur kalır, batrân atları hâsıl olur.

Bu şehirden cânib-i garba ma‘mûr belîdeler temâşâ ederek vasî sahrâ-yı mahsûldâr içre 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i münîf ya‘nî şehr-i Nif

İskender-i Kübrâ asrında Kaydefâ binâsıdır. Niçe divel destine girüp ba‘dehu sene (–) târîhinde Sarhan Baba Sultân, kutbiyyete kadem basmış ulu sultândır, anın zamân-ı sa‘âdetinde be-dest-i Hacı Emet Beğ fethidir. Ümerâ-yı Sarhan Bay Sultân’dır. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Âl-i Osmâniyân’dan Gâzî Hudâvendigâr nâmıyla mülakkab olan Sultân Murâd-ı Evvel fethidir.

Kütâhiyye eyâletinde Sarhan livâsı paşasının hâssıdır. Voyvadası hâkimdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Lâkin müftîsi ve nakîbi yokdur.

Ve kal‘ası bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes iki kapulu Şeddâdî binâdır. Ve dâ’iren mâdâr cirmi iki bin iki yüz adımdır. Ve içinde bir kaç hâneler vardır. Ve kal‘a içinde ve altındaki kayalardan tulû‘ eden âb-ı hayâtlar cümle aşağı şehre **[Y 32b]** ve bâğ u bâğçelere taksim olup müstevlî olup âsiyâb-ı mâlarda cereyân eder âb-ı hayâtdır kim huzûr ile içinden üç taş çıkaramazlar. Tâ bu mertebe buz pâresi âb-ı bâriddir.

Ve aşağı varoş sâfî kayalar içre ve dere ve depe içre vâki‘ olmuşdur. Ve azîm dıraht-ı serâmedler içre bâğ-ı İrem-misâl bir şîrîn kasabadır. Ve şehr-i Marmara-misâl bu dahi bir kûh-ı bâlânın dâmenindedir. Cümle evleri şimâle nâzırdır. Bu şehir şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olmuşdur.

Ve cümle bin **[Q 17b] [P 17b]** iki yüz kiremit örtülü hânelerdir. Ve bin hâne mikdârı bâğ u bâğçesi ve değirmenleri ile mu‘attal ve harâb olmada evleri var, ammâ ma‘mûr olanları sekiz mahalledir ve tokuz mihrâbdır.

Cümleden cemâ‘ati çok çârsû içinde Emet Beğ câmi‘i, tarz-ı kadîmdir. Kapusu üzre temdîd olunan târîhi budur:

"Âmiruhu el-abdü'l-fakîr el-Hâc Emmet bin Osmân" dır.

Ve kapusu ceviz ağacı levhasından Fahrî oyması-misâl nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn bâb-ı musanna‘dır kim Hudâ âlimdir cemî‘i ressâm ve zerger kalemkârları buna mânend bir kapu nakş-ı Bihzâd etmeğe kâdir değillerdir. Her bir rûmî ve islimîleri ve gayri şükûfeleri biri biri içre kat-ender-kat göstermiş kim vâcibü‘s-seyr bir bâb-ı kebîrdir. Misli Kırım diyârında Kefe kal‘asının Top kapusundan içeri girdikde Kulle Kapusu câmi‘inin kapusu ola. Ol dahi ibret-nümâ bâb-ı musanna‘dır. Ve hareminin ortasında bir musanna‘ âbdest havuzu vardır, ehl-i Nif tecdîd-i vuzû‘ ederler. Ve bu câmi‘in solunda çârsûya enecek yedi kademe taş nerdübânlı harem kapusudur. Ve kârgîr minâresi gâyet mevzûndur.

Ve iki hammâmı ve kırk dükkânı var. Ve câmi‘in sol tarafındaki meydânda bir havz-ı azîm ortasında bir amûd-ı müntehâ üzre bir şâzrevân kadehi var. Bu dahi ibret-nümâdır kim kadehin cânib-i erba‘asından kırk elli yerden kol kalınlığı âb-ı rakîkler aşağı havz-ı kebîr içre selsebîl-âsâ cereyân edüp etrâfındaki soffalar üzre sâkin olan uşşâkan kesb-i hevâ edüp safâ vü sürûr ederler. Ve bu havuzun cânib-i erba‘asında eflâke kadd-i bâlâ çekmiş azîm çınâr-ı sâyedârlar var kim zıllinden zemîne aslâ şems harâreti te'sîr etmeyüp koyah-ı İremezât-misâl bir teferrücgâh yerdir. Dahi etrâfında câmi‘e muttasıl ma‘mûr u müzeyyen mecma‘u'l-irfân kahvehâneler ve gayri dekâkînler vardır. El-hâsıl hemân Nif şehri bu cây-i diküşâdan ibâretdir.

Ve şehrinin âb [u] hevâsı meşhûrdur. Ve sulehâ-yı ümmetden ahâlîsi ilm ile ma‘mûrdur. Ammâ halkı ol kadar ankâ değillerdir. Bir alay kanâ‘at sâhibi fakr [u] fâkada garîb-dost âdemlerdir. Andan cânib-i garba bâğ-ı İremler içre bir buçuk sâ‘at,

Karye-i Ulucaklı: Bu karyeye karîb İzmir şehrine gider **[Y 33a]** Sâbûncu Beli sol cânibimizde kalup mahûf u muhâtara bel olmağile bu karye-i Ulucaklı‘ya gelindi. Bir kayalı dağ eteğinde seksen evli bâğ u bâğçeli ve kiremit ve toprak örtülü evlerdir. Ve bir hammâmı ve bir kiremit örtülü câmi‘i var. Kapusu üzre târîhi budur:

Etdi ihyâ bu makâmı hayr içün Dervîş Ağa

Hak Ta‘âlâ cennet içre hûrîler vere ana

Hâtif-i Gaybî dedi ihyâsının târîhini

Bâreka'llâh ne metîn oldu diyesiz siz buna

Sene 1056

Andan yine garba yokuş yukaru **Şehzâde yaylasın** aşup anda çadırımız bir âb-ı hayât kenârında kurup meks edüp yayla çobanlarından bir semiz kuzu alup bî-pâk [ü] bî-pervâ kebâb edüp zevk [u] safâ etdik. Ammâ garîb ü acîb yayladır. Hâlâ selâtîn-i seleflerin sarâyları ve kasr-ı âlîleri esâsları zâhirdir. Zîrâ mülûk-ı selef şehzâdeleri Ma‘nisa'da hâkimü‘l-vakt iken bu yaylayı teferrücgâh edinüp beş altı ay sâkin olurlar imiş. Müverrihân-ı Rûm mâbeyninde bu yaylanın nâmına "Sûsen Dırâz yaylası" demek ile ma‘rûf yayladır.

Hakîkatü‘l-hâl acâ'ib uzun sûsen şükûfeleri olur kim râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur. {Ve lâlesi memdûh-ı âlemdir. Soğanın Rûm'a hedâyâ götürürler. Şükûfe bî-râyiha iken mücerred hüsn-i eşkâli ve mahbûb nümâyişi olduğıyçün mergûbdur. Rûm'un zurefâlarından Balatlı Solak ve Çelebi Cüce bir Ma‘nisa soğanın on guruşa almışlardır. Gerçi Monlâ Çelebi lâlesi gibi serâmed olmaz ammâ dahi şîrîn ve hoşbûy ahmergûn ve müdevverü'ş-şekl ü katîfe-misâl havlı bir la‘lî lâle.}

Ve bunda olan âb-ı hayât enhâr-ı câriyeler meğer Bingöl yaylasında ola.

El-hâsıl bunda kâmil dörd sâ‘at zevk [u] safâ edüp yokuş aşağı sengistân sa‘b yollar ile 3 sâ‘atde nüzûl edüp bir boğaz ağzında,

Karye-i Karakoca: Kırk hâneli ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr köydür. Kara Koca Sultân bu karye içre yayla boğazı ağzında bir kubbe içre medfûndur.

Andan cânib-i şarka kâmil bir sâ‘at bâğlar ve bâğçeler içre ubûr ederek Ma‘nisa mahallelerinden Karaköy içinden güzer edüp,

Der beyân-ı evsâf-ı taht-ı kadîm kal‘a-i Pus yanî cebel-i Duman şehr-i azîm-i Ma‘nisa-yı vilâyet-i taht-ı Sarhan

Anatolu eyâletinde Sarhan sancağı paşasının tahtıdır. Hâss-ı hümâyûnu 60.000 akçedir. Ve kırk bir ze‘âmeti ve altı yüz yetmiş dörd tîmârı ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Kânûn-ı pâdişâhî üzre bin akçede bir cebelüleri ile üç bin asker-i pür-silâh olur. Ve hîn-i seferde paşası dahi bin askeriyle Kütâhiyye vezîri livası altında sefer eşerler.

Ve bu sehrin şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı vardır. Ve beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. **[Y 33b]** Zîrâ kadîm-i eyyâmda Âl-i Osmân şehzâdelerinin ve selef selâtinlerinin tahtı şehzâde-i âzâdelerin kân-ı mekânı idi. Ve karîbü‘l-ahd sikkesi râyic şehir idi. Anıniçün şerîf mevleviyyetdir. Ve beş yüz pâre nâhiye kurâları vardır.

Ve beş kazâ nâhiyesi vardır. Evvelâ kazâ-i Karaköy ve şehir içre beş kazâ dahi ve kazâ-i Durkutlu ve kazâ-i Yalamet ve kazâ-i Belen ve kazâ-i Bozdağ ve kazâ-i Emlâk. Bu merkûz kazâlar mollânın zîr-i hükmündedir.

Ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve yigirmi kal‘a neferâtları vardır. Ve seksen neferâtı kal‘a-i İzmir'de Sancakburnu'nda nev-binâ olunan kal‘aya neferât ta‘yîn olunup bu Ma‘nisa kal‘asında yigirmi aded neferât kaldı.

Ve kal‘ası şehrin ensesinde cebel-i Duman üzre vâki‘ olmuşdur. Ve aşağı şehirden kâmil dörd bin adımda çıkılır bir kal‘a-i bâlâdır. Ve şekl-i muhammes bir Şeddâdî seng-âbâd **[Q 18a] [P 18a]** kal‘adır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi iki bin iki yüz adımdır. Ve cânib-i erba‘asında aslâ handakı yokdur. Zîrâ kızıl kara kaya taşlık üzre vâki‘ olup etrâfı çâh-ı

gayyâdan nişân verir. Ve yıldız cânibine nâzır aşağı şehre açılır bir demirli metîn kapusunun iç yüzündeki kemer üzre kemândâr pehlivân Şücâ‘ın kemânı maslûpdur. Dizdârı ve neferât dâ’imâ bu mahalde sâkinlerdir.

Ve bu kal‘a içinde otuz hânedir. Ve iki su sarnıcı ve buğday anbârları ve cebehâne ve bir câmi‘-i muhtasarı Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân’ın pederi Koca Sultân Murâd-ı Sânî‘nin câmi‘idir. İmâm ve dizdâr ve kethudâ ve neferât-ı mehterân cümle bu kal‘ada sâkinlerdir.

Bu kal‘a Kaydefâ binâsıdır. Sene (–) târîhinde Âl-i Selcukıyân’dan Sultân Alâeddîn beğlerinden Sarhan Bay Rûm keferesi krallarından Puskopo nâm kralın elinden dest-i kahrile feth etmişdir.

Lisân-ı Yûnânîde bu kal‘anın ismine Andirafil derler. Ol zamânda dahi sevâd-ı mu‘azzam imiş. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Sultân Murâd-ı Sânî Sarhanoğulları elinden niçe bin renc [ü] anâ ile Türk eşirrâlarını kıra kıra feth etmişdir. Ammâ kabza-i teshîre alınca çok kanlar dökülmüşdür.

Ve bu kal‘a zamân-ı kadîmde iç kal‘a imiş, ammâ aşağı kal‘a hâlâ vîrân olmağa yüz dutmuş iki kat şekl-i müsellesdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı bin adımdır. Ve dere ve depeler üzre vâki‘ olmuş bir kal‘a-i metîn imiş.

Ve yedi kapusu var. Bu kal‘a içi serâpâ bâğ u bâğçe ve âb-ı hayât suları aşağı şehre cereyân eder. Kırk elli mikdârı bâğ evleri vardır. Gayri âbâdândan nâm [u] nişân yokdur. Cümle halkı aşağı şehre göçüp bu kal‘a bağlar olmuş, ammâ aşağı şehri ammerahu’llâh bir aceb ma‘mûr u müzeyyen sevâd-ı mu‘azzam bender şehr-i kadîm taht-ı azîmdir. *Hafizahullâh.*

Evsâf-ı imârethâ-yı eşkâl-i şehr-i Ma‘nisa

İbtidâ bânîsi Kaydefâ‘dır. **[Y 34a]** İsmine lügat-i Latince “Nişa” derler, ya‘nî “büyük” demekdir. Bu şehre Latin kavmi “Nişa” derlerdi. Ba‘de’l-feth “Muğnisa” dediler, ya‘nî “Kâfir karısı şehri” demek olur. Muğ nişa iken mîmin zammesin fetha ve gaynı ayna ve şîni sîne kalb edüp “Ma‘nisa” deyü tahfîf-i kelâm edüp bu şehrin sebeb-i tesmiyesi oldu.

Ve şehri, kal‘a olduğu cebel-i Pus’un dâmeninde şarkdan garba tûlânî Bursa şehri-misâl vâki‘ olmuş bir şehr-i müzeyyendir.

Ve cümle altmış mahalle ve altı bin altı yüz altmış altı hâne-i zîbâlardır. Ve sarây-ı âlîler ile ârâste serâpâ kiremit ile mestûr latîf ve nazîf fevkânî ve tahtânî büyût-ı ra‘nâlardır kim biri biri üzre kal‘a dağına yapışmış hânelerdir. Ve yüzleri serâpâ revzen ve şâhnişînleri şehrin şimâl tarafındaki sahrâ içre cereyân eden nehr-i Gedüs’e nâzır evlerdir.

Ve ol sahrâ-yı bî-pâyân bâğ u bostân ve reyhân gül [ü] gülistânlı ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ile pîrâste bir sahrâ-yı mahsûldârdır. Her hâne revzenlerinden bu sahrâ temâşâ oldukda âdem hayât bulur.

Ve bu şehir cümle yüz beş mihrâbdır. Ve (–) câmi‘-i selâtîn vüzerâ ve a‘yândır.

Evvelâ câmi‘-î kadîm Sarhan Beğ câmi‘i fâtih-i vilâyetdir. Mâ-tekaddem bu câmi‘ kenîse imiş. Musanna‘ kubbeleri vardır ve serâpâ kubâbları kiremit ile kırmızı Horasânî

kireç ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Ammâ mihrâb üzre olan kubbe-i azîm rusâs-ı nîlgûn ile örtülüdür. Ve hareminin etrâfında altı mermer sütûn-ı ibret-nümûn üzre kubbelerdir. Ve hareminin vasatında bir âbdest havuzu vardır. Cânib-i erba‘asından uyûnları cârî âb-ı nâbdır.

Ve bu hareminin cânib-i selâsında medrese hücreleri vardır. Fethiye medresesi nâmiyle beyne’l-ulemâ-yı müderrisîn meşhûrdur. Ve pâyede dahi âlîdir. Ve bu medrese kapusu önünde dıraht-ı azîm sâyedâr çınârları var.

Andan aşağı Sultân Murâd-ı Sâlis câmi‘i bir câmi‘-i rûşendir kim misli meğer İslâmbol’da Eyyûb Sultân kurbunda Zâl Paşa câmi‘idir. Hakkâ ki mezkûr Zâl Paşa bu câmi‘ eşkâlinde *tâbaka’n-na‘l bi’n-na‘l* binâ olunmuşdur. Ammâ bu câmi‘-i selâtîn olmağile dahi vâsi‘ ve müzeyyencedir. Enderûn [u] bîrûnu zer-ender-zer ve halkârî ve nakş-ı bûkalemûndur.

Ve iki minâreleri var kim her biri eflâke ser çekmiş şeşhâne minâre-i bâng-hânedir. Kadehleri eyle musanna‘dır kim üstâd-ı mermer-bür buna makdûrun sarf edüp yed-i tûlâsın ayân etmişdir. Ve tâ zirve-i âlîlerinde mutallâ alemleri beş sâ‘atlik yerden nümâyândır. Dikkatle nazâr olundukda merdüm-i çeşm hîrelenir. Ve âfitâb-ı âlemtâb edîm-i arza pertev urdukda bu minârelerin abbâsî **[Y 34b]** alemlerine aksi urdukda şa‘şa‘a-i alemeyn şehr-i Ma‘nisa’yı ve ma‘ahu deşt-i sahrâyı münevver eder.

Ve büyük kubbe-i âlîsi üzre olan altun yaldızlı alem-i şerîfin kaddi kırk zirâ‘-ı melikîdir, derler. Ve kırk bin zeheb-i hâlis ile mutallâ olmuşdur deyü efvâh-ı nâsda şâyi‘dir. Hakkâ ki yine eyle olmak ihtimâli vardır. Zîrâ bunun dahi ziyâsı vakt-i zuhurda berk urdukda âdem bir ân nazar etmeğe tâkat getiremez. Tâ bu mertebe mücellâ ve musaykal alem-i âlemdir.

Ve câmi‘in minberi ve mihrâbı ve meşâyih kürsîleri ve cânib-i erba‘asındaki tabakaları ve maksûreleri ve mü’ezzinân mahfili ve sâ’ir âvîzeler ve maslûbâtları ve gûnagûn hüsn-i hatları ve cânib-i erba‘asında olan revzenleri ve billûr ve necef ve moran câmların ve gayri âsârlarının evsâfları birer birer tahrîr ve tastîr eylesek bir kürrâs evsâfı olur. Ammâ taşra soffasında altı aded mermer sütûn-ı âlî üzre beş kâse-i ser-nigûn misâl nakş-ı bûkalemûn kubbe-i nüh-tâklardır kim her birinin vasfında **[Q 18b]** **[P 18b]** kilk-i cevâhir zebân kâsırdır.

Ve haremi içire olan eşcâr-ı sâyedârın zıllinde tâ haremin vasatına vâki‘ olmuş bir havz-ı Hanefîsi var.

İçinde kat-ender-kat kadehler üzre fevvârelerden âdem gerdânı kalınlığında beyâz billûr gibi âb-ı hayât şâzrevân olmadadır.

Ve bu haremin cânib-i selâsında elli aded medrese hücreleri ve bir kubbe-i serâmed dershânesi ile ârâste olmuş ferah-fezâ ve dilküşâ haremdir. Bu âsârlar serâpâ nîlgûn kurşum örtülü binâlardır. Ve câmi‘in kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre celî hatt-ı müzehheb ile târîhi böyle mastûrdur:

“Takarraba ile’l-azameti ve’l-ceberûti’r-rahmâniyye, ve tarakkaba ilâ âlemi rabbi’l-mülki ve’l-melekûti’s-sultâniyye, halîfetü‘s-sultânu’l-a‘zam, mâlikü memâliki fi’l-âlem,

zıllullâhu alâ kâffeti'l-ümem, mevlâ mülûkü'l-Arabi ve'l-Acem, es-sultân ibnü's-sultân es-sultân, Ebü'l-muzaffer es-Sultân Murâd Hân, ibn Sultân Selîm Hân ibn Sultân Süleymân Hân, hullide mülkühu ve ubbide saltanatuhu ilâ nihâyeti'd-devrân, essese hâze'l-câmi'al-bünyân, er-rafî'a ve kâfet ve'l-bidâyetü, ilâ şehri muharremi'l-harâm, li-sene ihdâ ve seb'în ve tis'i mie." [971] terkîm olunmuşdur.

Ve yine bu câmi' kapusunun iki cânibinde yine beyâz mermerler üzre hüsn-i hat ile kitâbet olunan târîhdir:

Mâlik-i feyz-i bahr-i gevher-cûd

Şâh-ı mülk-i Hicâz [u] Rûm [u] Irâk

Câmi'-i cümle-i kemâl oldur

Yapdı bir câmi'-i bülend âfâk

Geldi bir ehl-i dil ziyâret içün

Dedi târîhi ka'betü'l-uşşâk

Sene 994

Bundan sonra Vâlide Sultân câmi'i. Süleymân Hân'ın vâlidesidir kim silihdâr ağaya **[Y 35a]** Tarabefzûn eyâletin ricâ etdüği ecilden silihdâra Rûm'da bir sancak ve bu vâlidesine Ma'nisa'yı hâss ilhâk edüp mü'ebbed nefy-i ebed Ma'nisa'da kalır. Ba'dehu bu ibret-nümâ câmi'i inşâ eder. Bunun dahi iki minâresi birer tabakalı minâre-i bî-misâllerdir. Ve câmi'i dahi bî-bedel kat-ender-kat kubbe-i âlîleri serâpâ kurşum örtülü binâ-yı azîmlerdir. Mihrâbı ve minberi kezâlik ibret-nümâdır kim diller ile ta'bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz.

Ve bu haremi bir beyâz sahrâ-misâl mücellâ vâdîdir kim her seng-i hâsda âdemin reng-i rûyi nümâyândır. Ve bu haremin vasatında bir havz-ı azîm âbdest şâzrevânı vardır. Cânib-i erba'asında evc-i semâya ser çekmiş çınâr ve serv-i sebzgûnlar ile müzeyyen bir haremdir. Ve bu câmi'in kapusu üzre celî hatt-ı müzehheb ile bu târîh tahrîr olunmuşdur.

Ümmü's-sultân Süleymân el-mâlikîn,

Kad benet lillâhi beyte's-sâcidîn,

Mâ mislühü kad câe târîhuhu

Hüve câmi'u'l-müttekîne'l-hâmidîn.

Sene 898

Ve câmi'-i Küçük Vâlide Sultân. Bu dahi câmi'-i selâtîndir kim Şehzâde Sultân Şehinşâh'ın vâlidesi binâsıdır. Tahıl bâzârı içre cemâ'at-i kesîreye mâlik bir câmi'-i atîkdir. Ve bir kâr-ı kadîm kurşum kubbeli ve bir minâre-i mevzûnlu ve bir harem-i latîfli ma'bed-i kadîmdir. Ve kıble kapusu üzre tescîl olunan celî hatt ile târîhi budur:

"Mebdeehâ Allâhu bitûli'l-bekâh, li-ya'leme'n-nâzır târîhahu ve rahha'l-hakka bi-hayri'l-binâ. Sene 896"

Ve tahte'l-kal'ada Çâşnigîrbaşı câmi'i tarz-ı kadîmdir ve bir minârelidir. Bâbının

atebesi üzre târîhi:

“Benâ hâze’l-mescide’l-mübârek, sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât Sinân Beğ bin Abdullâh fî eyyâmi Sultân Mehemmed bin Murâd Hân, fî şehri Recebi’l-mücerreb li-sene seb‘a ve seb‘i mie.” [707]

Ve gâyet cemâ‘ati çokdur. Metânet üzre mebnî bir kurşumlu câmi‘dir.

Ve Timurtaş oğlu Alî Beğ câmi‘i şehrin kıblesinde bir mürtefi‘ yerde binâ-yı köhne kâr-ı kavî ma‘bedhâne-i cihân-nümâdır. Hareminde bir âb-ı hayât çeşme-i cânbahşı var. Ve haremine aslâ güneş te’sîr etmez koyah gölgelikdir. Ba‘de’s-salât cümle ihvânât haremin etrâfında soffalarda celse-i hafife edüp şehir temâşâ ederler. Bir câmi‘-i âlîdir kim cemî‘-i şehir ve sahrâ-yı bî-pâyân nümâyândır.

Ve bu haremden câmi‘ye iki tarafdan dîvânhâne nerdübânları gibi taş nerdübân ile câmi‘e urûc olunur. Ve mezkûr âb-ı hayât çeşme nerdübân altından üçer lüle çeşmelerdir. Her bir aynı âdem bâzûsı kadar cereyân eder berd-i hâlis mâ-i tâhirdir. Ve bu hareme dahi eyle iki tarafdan on beşer kademe taş nerdübân ile urûc olunur. El-hâsıl mecma‘-ı zurefâ ve yârân-ı bâ-vefâ yeri bir nazargâh haremdir. Ve cümle binâları serâpâ kurşum ile mestûr **[Y 35b]** bir câmi‘-i meşhûrdur. Ve kıble kapusu üzre terkîm olunan târîhi böyledir:

“Benâ hâze’l-câmi‘a ve’l-imârete Alî Beğ ibn Timurtaş Paşa mâ ba‘de tekâ‘udi vezâreti es-Sultân Murâd Hân ve fî hâze’t-târîh bi-fazlillâh. Sene 978”

Ve şehrin cânib-i şarkî nihâyetinde Dilküşâ Hânım câmi‘i. Cemâ‘ati azdır, ammâ kubbeleri kârgîrdir ve serâpâ kiremit örtülüdür. Ve kapusı üzre târîhi:

Hâtice Hâtûn kad benet [li’]s-sâlihîn,

Mescide bi’l-avni Rabbi’l-âlemîn,

Kâle Abdullâhi fî târîhihi,

Hüve câmi‘un li’l-müttakîne’s-sâlikîn.

Sene 987

Ve Husrev Ağa câmi‘i kurşumludur ve kârgîr kubbe-i âlîdir.

Ve Küçük Taşlı câmi‘i dahi kârgîr kubbe ve kurşumludur.

Ve Serâbâd câmi‘i toloz kubbe-i zîbâdır. Ammâ üstâd buna bir gûne kiremit örtmüş kim vasfında lisân kâsırdır.

Ve İbrâhîm Çelebi câmi‘i kubbe-i âlî ve kurşumludur.

Ve Hamza Efendi câmi‘i kiremitlidir.

Ve Ayn-ı Alî Sultân câmi‘i kurşumludur.

Ve Hacı Hüseyin **[Q 19a]** **[P 19a]** câmi‘i kiremitli.

Ve İki Lüleli câmi‘i kârgîr kubbe ve kurşumludur.

Ve Karaköy’de Ece câmi‘i, tarz-ı kadîm türâb örtülü câmi‘dir.

Ve Çaybaşı câmi‘i kurşumludur, atebesi üzre târîhi var, ammâ gâyet hattı çep olmak ile tahrîr olunmadı.

Ve Lala Paşa câmi‘i kurşumlu kubbe-i âlîdir.

Ve Velîoğlu câmi‘i ve Hâkî Baba câmi‘i. Bunların ikisi dahi minâresiz ve kiremit örtülüdür. Ve niçe yüz târîhâtlı imâretler çokdur, ammâ kesret-i kitâbet ve mâni‘-i seyâhat olmasın içün tahrîr olunmayup bu kadar ile iktifâ etdik.

Ve bu tahrîr olunan cevâmi‘lerden mâ‘adâ cümle (–) ma‘mûr u mükellef mesâcidlerdir, ekseriyyâ kurşumlu zâviyelerdir. Ve cümle mesâcidlerin âb-ı rûyi ve musanna‘ binâlı Alaybeği mescidi kapusu üzre târîhi budur:

Küntü ercû minke Rabbenâ‘r-rızâ

Bi’n-nebiyyi’l-Mustafâ ve’l-mürselîn,

Ferhâd Ağa-yı muhibbü‘l-âbidîn,

Kad benâ beyten makâma’r-râki‘în,

Kâle Fethullâh fî târîhihi,

Mescidün li’l-müstakîme’s-sâcidîn.

Sene 979

Ve Ferhâd Ağa çeşmesinin târîhidir:

Hâdimî dedi anın târîhini

Nûş edin Allâh içün mâ-i hayât

Sene 979

Ve Hünkâr bâğçesinin kurbunda Vezîr Süleymân Paşa karındaşı (–) Beğ çeşmesinin târîhidir:

Bârekallâh ey emîr-i menba‘-ı kân-ı kerem

Çokdur âsâr-ı cemîlin add olunmaz vûyden

Dedi bu ayn-ı safâ-bahşın Şifâyî târîhin

Âb-ı sâfî akdı şâhâ çeşme-i dilcûyden

Sene 1061

Ve Gülfâm Hâtûn çeşme-i hayâtının târîhidir:

Bu hakîre dedi Gülfâm Hâtûn

Müyesser eylesün Hak ana Kevser

Eyitdi Câmi‘î bu hayra târîh

İçin Allâh yoluna âb-ı Kevser Sene 946

Ve bu şehir içre cümle üç **[Y 36a]** bin kırk çeşmedir. Ve her hânede birer âb-ı hayât cârî

olması mukarrerdir.

Ve cümle (–) medresedir. Ammâ meşhûru ve ma‘mûru bunlardır ki zikrolunur.

Evvelâ medrese-i Murâdiyye ve iki Sultâniyye medreseleri ve Ulu medrese.

Ve Sultâniyye dâr-ı şifâsında medrese-i dârü’ş-şifâ ilm-i tıb görülür. Ehl-i fazl hekîmbaşısı vardır. Haftada iki gün ders okunur ve haftada iki gün “Salâdır cümle ehl-i derde” deyüp gûnâ-gûn ma‘âcin ve edviyeler ve meşrûbât et‘ımeler mebzûldür.

Ve medrese-i Sarhan Beğ. Zamân-ı küfrde dahi papasân ve bıtrîkân ve ruhbânânlar içün medrese imiş. Hâlâ yine bu medresede münzevî olan talebeler mahrûm olmayup müfessir ve muhaddis ve musannif olmuşdur. Hattâ İbn Melek bunda tahsîl-i ulûm etmişdir. Ziyâretgâh-ı ünâs bir hücresi vardır. Zîrâ bu medrese bir âlî ve küşâde yerde olmağile âb [u] hevâsı letâfetinden âdem zekiyyü‘t-tab‘ olur. Bu medresenin zîr-i zemînlerinde dahi niçe câzibe sâhibi sâhib-i sulûk bî-ricâ-yı mülûk ârif-i billâh kimesneler var kim kâf-ı kanâ‘atde künc-i vahdet ihtiyâr etmiş cânlar vardır.

Medrese-i Sinân Beğ . Hâric pâyesile medrese-i âlîdir. Ve kârgîr kubbeleri serâpâ kırmızı kiremit ile mestûrdur.

Ve medrese-i İbrâhîm Çelebi. Bu dahi dâhil medresedir. Ve Bekmezbâzârı medresesi. Ve Ayn-ı Alî medresesi. Mâ-tekaddem âsitâne-i Bektaşiyân idi. Hâlâ hâric medresesi oldu. Ammâ inşâallâh yine tekye olmağa dâhil olur.

Ve bu medreseler ve gayri imâretler bu şehir içre yedi yüz altmış kurşumlu binâ-yı azîmler vardır.

Ve altı yüz mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân tıflân-ı necîbân vardır.

Ve tokuz dârü‘l-kurrâ var. Her birinde yüzer yüz ellişer hâfız hamele-i Kur’ân talebeler kırâ’at-i Hafz ve İbn Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ’atları tilâvet olunur. Ammâ Türkistân olmağile mahâric-i hurûfa ri‘âyet edemezler.

Ammâ âb [u] hevâsının te’sîrinden halkı ve sıbyânı gâyet tîz-fehm necîb ü reşîd olduklarından “Üç bin âdem ricâl, sıbyân, nisvândan hâfız-ı Kur’ân vardır” deyü a‘yân-ı şehir fahirlenirler. Ve hakîkatü‘l-hâl tîz-fehm olduklarından Gelibolulu Yazıcızâde Mehemmed Efendi te’lîfi manzûm *Muhammediyye* kitâbını niçe bin âdem hıfz etmişlerdir.

Ve yedi dârü‘l-hadîsi var. Cümlesinde Müslim ve Buhârî ve Meşârık hadîsleri görülür. Muhaddis ders-i âmları vardır.

Ve cümle (–) hân-ı azîmlerdir. Evvelâ Tahılbâzârı hânı kurşumlu kal‘a-misâl kırk ocaklı ve kırk kubbeli hân-ı kebîrdir kim cümle Arab u Acem bâzergânları anda meks ederler. İsmine Hâtûniyye hânı derler. Ve Alî Ağa hânı ve Acemler hânı ve Kuyumcu Mahmûd Ağa hânı **[Y 36b]** ve Alî Beğ vakfı Eski hân ve Karaköy’de Bekir Ağa hânı ve Çaybaşı‘nda Hacı Alî Ağa hânı ve isimleri ma‘lûmumuz olmayan niçe yüz hânlar vardır. Ammâ kurşumlu kal‘a gibi kârgîr binâ-yı kadîm olan hânlar bunlardır.

Ve cümle altı imâret-i âbâdânı vardır. Evvelâ Sultân Murâd imâreti ve Sultâniyye imâreti, Hâtûniyye imâreti ve Alî Beğ imâreti ve Timurtaş Paşa imâreti. Bu imâretlerin şeb [u] rûz ni‘metleri ve sofra-i bî-imtinânı birer hâs nânpâre ile âyende vü revendeye

mebzûldür. Ve bu imâretler serâpâ kurşumlu binâ-yı azîmlerdir. Ve ba‘zısının atebesi üzre âye[t] [17] âyetleri yazılmışdır. Bu hayrât [u] hasenâtların evkâflarını ve târîhlerini mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Ve şehrin şark tarafında bir mürtefi‘ mesîregâh yerde bir âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ var, aceb teferrücgâh mevlevîhânedir. Sema‘hânesi ve müte‘addid fukarâ hücreleri ile ma‘mûrdur. Zamân-ı kadîmde kenîse imiş. **[Q 19b] [P 19b]** Ammâ âb [u] hevâsı latîf bâğ-ı İrem-misâl bir kân-ı dervîşân yeridir. Cümle şehir andan nümâyândır. Ve kapusu üzre târîhi budur:

"Emera bi-imâreti hâzihi'z-zâviyeti'l-mübâreketi'l-İshâkyyeti el-emîrü'l-âdilü'l-muzafferü'l-mansûr İshâk ibn İlyâs. Sene seb'în ve seb'i mie." [770].

Ve bu târîhin altında;

"Ve âmiruhu el-abdü'l-fakîr ilallâhi'l-ganî, el-Hâc Osmân bin Emetullâh." deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve bu mevlevîhâne tekyesinden mâ‘adâ cümle ehl-i tarîkin yetmiş aded tekyeleri vardır. Fukarâ-yı ehl-i sulûkler ile mâl-â-mâl ni‘metleri firâvân tekyegâh-ı müslimîndir.

Ve bu şehirde yetmiş yerde teferrücgâh, mesîregâh, ârâmgâh yerler vardır. Ammâ şöhre-i şehr olan bunlardır kim tahrîr olunur. Evvelâ Uluca Bınar ve Uluca Çınâr ve Mersinli Alanı ve Tabbâğhâne Köşkü ve Çelebi Bınarı ve Ağa Bâğçesi ve Mevlevîhâne Bâğı. Bu mesîregâhlar cümle Karaköy tarafındadır.

Ammâ Hamza Efendi câmi‘i cânibinde olan mesîregâhlar bunlardır. Evvelâ Beş Çınâr ve Beğ Köşkü ve Mevlevîhâne kurbunda Salıncaklı Tokuz Bınar ve Sovucak Bınarbaşı.

Ammâ bu mesîregâhlardan ziyâde vâcibü‘s-seyr Hünkâr bâğçesidir. Şehrin aşağı şimâl cânibinde sahrâ-yı lâlezârda vâki‘ olmuş cânib-i erba‘ası kal‘a gibi tuladan mebnî çâr-kûşe bir binâ-yı metîndir. Ve cânib-i garba nâzır bir tahta kapusu var. Dâ'iren-mâdâr cirmi üç bin üç yüz adımdır. Ve Âsitâne tarafından bostâncıbaşısı ve iki yüz sarı külâhlı bostâncıları vardır. Dâ'imâ bu bâğ-ı İremi tîmâr edüp anda olan selef mülûklerinin hâlîçe ve hevâyic ve altun ve gümüş makûlesi evânî ve sîm [ü] zer lüleleri ve fıskıyye ve kadehleri cümle anların kabza-i **[Y 37a]** tasarruflarındadır. Ve cümle maksûreleri ve kâ‘aları ve gayri imâretlerin kurşumların ve mutallâ alemlerin gözedüp bu bâğ-ı İremezâtı ta‘mîr ü termîm ile mukayyed olurlar. Ve mahsûlâtın ba‘de'l-masârıf Âsitâne'de terekecibaşıya irsâl ederler. Senevî yedi yük akçe mahsûlünden hâsıl olur. Neferâtlarının vazîfeleri cizyedendir.

Bu ravza-i Rıdvân ve hadîka-i bâğ-ı cinân eyle bir hıyâbân yerdir kim âdem maksûrelerinde meks etdükde şükûfesinin râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur. Ve Cenâb-ı Bârî rûy-i arzda sun‘un izhâr içün ne kadar kerre yüz bin elvân nebâtât, kiyâhât, ezhârât-ı hoş-bû halk etmiş ise cümlesi bu gaytân-ı İremezâtda mevcûddur. Ve selef ukalâları bu bâğ-ı sadrenc-nakşı tarh edüp ale't-tertîb çırpı ile niçe yüz bin şecere-i müsmirâtı ve gayri dıraht-ı çınârları ve kavak ve servi ve bîd-i sernigûnları ve gûnâ-gûn şecere-i tayyibeleri diküp sâf sâf ale't-tertîb dizilüp durur. Böyle bir sâyedâr ve koyah

hıyâbân hadîka-i sultândır kim midhatinde lisân batîdır.

Ve bu bâğçeye muttasıl yol aşırı bir namâzgâh-ı müslimîn vardır. Sahrâ-misâl bir musattah vâdîdir. Cânib-i erba‘ası alçak kârgîr dîvârlı yerdir. İçine elli bin âdem girse yine bir cânibi tehî olur. İçinde havuzları ve fevvâreleri pertâb edüp cereyân etmededir. Başka huddâmları vardır, çemenzârın hıfz [u] hırâset ederler.

Ve bu şehr-i Ma‘nisa cebel-i Duman dâmeninde şarkdan garba tûlânî vâki‘ olmuşdur. Hânelerinin nısfı dağa arka vermiş hevâdâr evlerdir. Serâpâ yüzleri şimâle nâzırdır. Ve nısfı aşağı düzde vâki‘ olmuş şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîmdir. Ve garb tarafında Karaköy kapusundan tâ şark tarafında Durkutlu mahallesine varınca bu şehrin tûlü kâmil yedi bin adımdır. Ve arzının ba‘zı yeri üç bin adım ve ba‘zı mahalli dörd bin ve beş bin adım olur. Ve dahi Sultâniyye câmi‘inin önünden kıble tarafına yokuş yukaru Ulu câmi‘ önünden tâ iç kal‘aya varınca dörd bin adımdır.

Ve bu şehr-i İremde cümle (–) hammâmdır. Evvelâ Karaköy hammâmı ve Çaybaşı hammâmı ve Tahtalkal‘a hammâmı. Ammâ cümle âb [u] hevâsı ve binâsı ve huddâmları ve esbâbları pâk ü latîf ferah-fezâ ve müferrih dilküşâ hammâm-ı zîbâ ve binâ-yı ra‘nâ Sultân hammâmıdır kim vâcibü‘s-seyr bir câmekâne ve bir orta soffaya mâlikdir kim misli meğer İslâmbol’da Ebü‘l-feth’in Çukur hammâmı ola. Ammâ bu hammâm sekiz tâk-ı kisrâ-misâl üzre bu kubbe-i nîlgûn tâs-ı sernigûn kâse-i eflâke mânend bir kubbe-i demâvenddir. Ve üstâd mühendislerin nakli üzre bu câmekân kubbesi mahmiyye-i **[Y 37b]** Kostantiniyye’de Selîm Hân-ı Evvel câmi‘inin kubbesi cirmindedir, derler. Ve sekiz aded kemerlerin mâbeyninde birer soffa ve her soffa üzre ikişer lüleli ikişer kurnalar vardır. Ve çâr-kûşesinde dörd halvet-i rûşeni var. Ve eyle beyâz mermer-i hâmlar ile mefrûş olmuşdur [ki] âdemin reng-i rûyları nümâyândır. Ve kubbesinin ortasındaki soffa-i ruhâm bir hırmen cirminde bir seyr [ü] temâşâ edecek münakkaş soffadır. Ve bir şâzrevânı kubbeye pertâb edüp revân olmadadır. Ve kubbe-i âlîsinde üç yüz aded necef ve billûr ve moran ve talk câmlar ile müzeyyendir. Her câm şem‘dân sofrası cirmindedir kim Vâlide merhûme an-kasdın Venedik moranından getirdmişdir. Nazîri temâşâ etdiğimiz diyâr hammâmlarının birinde yokdur.

El-hâsıl Ma‘nisa şehrinin binâ-yı memdûhunun biri dahi bu hammâmdır kim şehrin âb-ı rûyıdır. Ve âb **[Q 20a] [P 20a]** [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim âdem bir gün otursa sudâ‘ ârız olmayup aslâ ve kat‘â harâret vermez. Zîrâ cânib-i erba‘asının dîvârlarının kerpici ve cibisi gülâb ve za‘ferân ve lâden ile tahmîr olunmuşdur. Dîvârlarının râyihasından dâhilinde olan gâsilin demâğları mu‘attar olur. Böyle bir hammâm-ı rûşenâdır. Bundan gayri hammâmları memdûh değildir.

Ve bu şehr içre cümle üç bin kırk çeşme-i âb-ı sâfî var. Ve her hân[e]de birer uyûn mukarrerdir.

Ve bu şehirde ve Karaköy’de cümle üç bin üç yüz altmış dükkândır. Ve kârgîr binâ-yı kavî kubâblı bezzâzistânı vardır. Birinin nısfını câmi‘ etmişler, Bezâsten câmi‘i derler. Ve nısfı gazzâzlar bezzâzistânıdır. Şâhrâhında ibrîşim taft ederler. Eski bezâstân demek ile ma‘rûfdur. Atîk kâr-ı kadîm olmağile bânîsi kimesnenin malûmu değildir.

Biri dahi Yeni bezâztân derler. Bu dahi kâr-ı köhne ve kubbe-i âlîler ile gâyet

ma‘mûrdur. Cümle mevcûdat kâlâ-yı vâlây melbûsât ve zî-kıymet hevâyicât bunda bî-kıymet firâvândır. Ve Eski hammâm kurbunda bezzâzistân-misâl iki başı kapulu bir şâhrâhın tarafeyni yüz mikdârı kârgîr dükkânlardır. Ammâ bunda Sipâh bâzârı olup âlet-i harbe ve elbise-i fâhireye müte‘allik metâ‘lar bey‘ olunur.

Ve tahte’l-kal‘ada elli aded dükkânlı ve iki başı dervezeli sûk-ı sağîredir. Ammâ kârgîr değildir. Bunda edviye ve ma‘âcîn-i Uşşâkî bey‘ olunup dilber lebi ma‘cûnu bâzâr olur. Bir bâzâr-ı mahabbetdir kim aslâ uşşâkdan hâlî değil bir kân-ı zürefâ ve yârân-ı vefâ esvâkıdır.

Ve Tahılbâzârı meydânında hân-misâl sekiz amelî sütûn üzre kiremit ile mestûr bir meydân vardır. Hafta bâzârı oldukda gendüm ve dakîk ve cümle gılâl bunda bey‘ olunur. Muhtesib kantârı **[Y 38a]** bundadır. Her gılâl-ı me’kûlâtdan öşr-i sultânî alır.

Ve bu bâzâr-ı Tahtalkal‘a meydânında fevkânî ve tahtânî hevâdar ve müferrih kahvehâneler var kim her birinden fıskıyye ve havz [u] şâzrevânlar ile müzeyyen kahâvîlerdir. Cemî‘î a‘yân-ı vilâyetin ve cümle erbâb-ı ma‘ârifin birbirleri ile müşerref olacak cây-ı sürûrlarıdır kim her birinde dörder mahâfil binâ olunmuşdur. Birinde hânende ve sâzendegân, birinde rakkâsân-ı cüvanân ve birinde kıssahân-ı meddâhân, birinde şâ‘irân-ı gazelhân ile memlû bir mecma‘u’l-irfân kahvelerdir.

Ammâ Tahtalkal‘a kahvelerinden latîf Karaköy’deki kahvenin misli rub‘-ı meskûnda yok bir bî-bedel kahve bâğ-ı İremezât ve murgzâr-ı Furât misilli bir kahve-i zîbâdır kim misli Haleb’de Arslan Dede kahvesi yâhûd Şâm’da Sinâniyye kahvesi veyâhûd Mısır’da Harâbâbâd kahvesi ola. Ammâ bunlardan musanna‘ kahvedir. Dâ’imâ benî âdem ile leb-ber-leb olduğından beher yevm birer kantâr kahve sürülüp yevmiyye beşer yüz âdem huddâmları var. Her köşesinde uşşâkan-ı müştakân birbirleri ile cân sohbeti ederler. Böyle bir cem‘iyyet-i kübrâ yeri kahvehânedir. Cânib-i erba‘asındaki gül [ü] gülistân ve bâğ-ı reyhânı içre niçe bin tuyûrun ve hezârân hezârların asvât-ı hazînleri ve mürgân-ı andelîbânın ve hânende ve sâzendegânın birbirlerine hasmâne fasılları zevkinden hissedâr olan benî âdem dembeste ve hayrân olur. El-hâsıl Ma‘nisa şehrinin âb-ı rûyından olup şöhret veren bu cây-i safâ kahve-i zîbâdır.

Ve bu şehir bir kumsal zemîne vâki‘ olmağile her cânibi taş döşeli kaldırım değildir, illâ bezzâzistân semtleri ve Sarrâchâne ve Kavvâfhâne esvâkları ve Tahtalkal‘a ve Çâşnigîrbaşı câmi‘ cânibleri ve gayri sûk-ı sultânîler serâpâ musanna‘, mefrûş seng-i beyâz ile ârâste pâk kaldırımlardır.

Ve halkı gâyet pâk ve nazîf ü zarîf olduklarından çârsû-yı bâzârı her bâr huddâmları âzâr ederek dâ’im tathîr edüp sulayup serdâb edüp herkes dekâkînlerinde gerd [ü] gubârsız meks edüp bey‘ [u] şirâ ederler. Ve gül [ü] sünbül ve zerrîn ve reyhân ve erguvân ve zanbak ve gül-i mutabbak mevsiminde kâşî-i çin bardaklar ile cemî‘i dükkânları bu zikr olunan şükûfeler ile zeyn edüp tarîk-ı âmdan güzer eden âdemlerin demâğı mu‘attar olur.

Ve her çârsû râhları içre çınâr ve bîd-i sernigûn ve kavak ve engûr şecerleri ile ârâste olmuş esvâklardır kim koyah gölgeliklerdir.

Ve âb [u] hevâsının hoşluğundan mahbûb u mahbûbesi vefret üzredir. Gerçi Etrâk diyârıdır ammâ taht-ı kadîm ve şehr-i azîm olmağile halkı gâyet söz anlar mîr-i

kelâm erbâb-ı ma‘ârif şu‘arâları çokdur.

Evvelâ Ânî **[Y 38b]** ve Vanî ve Kânî ve Âbî ve Zülâlî ve Lâlî ve La‘lî ve Lâkî ve Vâlî nâm şu‘arâlar fasîhü‘l-lisân ve bedî‘ü‘l-beyân sâhib-i dîvân kimesnelerdir.

Ammâ Lâlî Çelebi mukaddemâ şîrîn kelâm-ı sühân-perdâz ve kelimât-ı fesâhatde hümâ-pervâz ve hoşgûy ehl-i fazl kimesne imiş. Ba‘dehu kendüye ağrı hastalığı ârız olup hikmet-i Hudâ zebânında bir lüknet hâsıl olup Lâlî tahallus eder. Mukaddemâ Le‘âlî imiş. Hâlâ bî-zebândır. Kimesne ile kelimât etmeğe nutka mecâli yokdur. Ammâ kilk-i cevâhirin ele alup ser-i kalemden bilâ-tasîh niçe beyt ve kasâ‘id ve târîhler eder kim Hassân ve İmrü‘l-kays misilli tasavvufâne dürr-i meknûnlar tahrîr eder. Hâlâ bir müdevven dîvânı vardır ve hüsniyyât [u] hicviyyâtı dahi memdûhdur.

Ve Nîmî Çelebi dahi Lâlî Çelebi’ye hem-pâdır. Nîmî tahallus etmesinin aslı meflûcdur. Kemerinden aşağı pâylerine **[Q 20b] [P 20b]** varınca pâydâr olmadığından Nîmî tahallus edüp Lâlî ile Nîmî birbirleriyle hempâ olmaları o cihetdendir. Ammâ hakkâ ki ikisi dahi fâzıl ve üstâd-ı kâmillerdir. Gerçi bu Nîmî meflûcdur ammâ Cenâb-ı Bârî buna bir talâkat-i lisân vermiş kim bununla akrânı şu‘arâlar değil belki gayri ulemâlar dahi bununla mubâhese-i ilmiyye edemezler, zîrâ gâyet akl-ı Arasto çelebidir. Ammâ şeb [u] rûz halkı mezemmet [ü] kadh edüp kuduz it gibi dalamadadır. Ammâ her hicvi Sihâm-ı Kazâ-i Nef‘î‘ye mânenddir.

Ve Şeyhülislâm Mahmûd Efendi dahi fuzelâyi’d-dehrden ve ulemâ-yı asrdan efsahü’ş-şu‘arâ ve’l-bülegâ yegâne-i asır çelebidir. Ve ilm-i musîkîde musîkîvâr serâgâz etdükde kavl-i edvâr üzre tahrîratında sihr-i mübîn edüp istimâ‘ eden deverân etmesi mukarrerdir. Ve’l-hâsıl bu şehirde on yedi dîvân sâhibi şu‘arâ vardır.

Ve ulemâ ve sulehâsına ve e’imme ve hutebâsına ve meşâyihine hadd [ü] hasr yok. Cenâb-ı Bârî‘nin nazarı te‘allûk etdüği bir şehr-i azîmdir .

Ve ahâlî-i vilâyetin ekseri tüccâr ve ehl-i hiref ve ulemâ ve ehl-i sanâ‘at ve ehl-i kanâ‘at ve ehl-i ibâdet ve ehl-i ziyâretdir.

Ve ekseriyyâ halkı çuka ferrâce ve serhaddî ve kontoş ve nâzik boğası elvân bez geyerler. Ve niçe bin fukarâları muhibb-i Mevlânâ olmak ile Mevlevî külâhı üzre destâr-ı Muhammedî sararlar.

Ve zenâneleri siyâh ve mâvî ve la‘lgûn muhayyer ve çuka ferrâceler geyüp gâyet mü’eddebâne hareket eder havâtînlerdir.

Ve halkının kâr [u] kisbleri ekseriyyâ Ma‘nisa alacası işliyüp kâr ederler. Ve beledî yasdıkları dahi memdûhdur.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının meşhûru beyâz nohudlu çöreği ve bahârlı mekik böreği ve Arab gevreği ve beyâz tennûr kirdesi ve gûnâ-gûn buzlu vişne hoşâbı ve üzüm şerbeti ve lezîz Ma‘nisa pâlûdesi, üstü bâdâmlı gâyet meşhûrdur. Ve hâs ve beyâz anasonlu ve çörek otlu ekmeği bir vukıyyesi kuş gözü **[Y 39a]** akçe ile bey‘ olunur. Gâyet ganîmet şehirdir. Ve elli akçesi bir dirhem gelir hurde akçe ile elli dirhem yağlı çörek bir akçeye ve bir at yemi bir akçeye ve lahm-ı ganemin bir vukıyyesi bir akçeye ve cemî‘î eşyâsı buna göre kıyâs oluna.

Ve iklîm-i râbi‘den olmağile hevâsı mu‘tedildir. Arz-ı beledi (–) (–) (–) (–) ve tûl-ı nehârı (–) (–) (–) (–) ve kıblesi şehrin ensesindeki Duman dağına müteveccih olunur. Bu eşkâlde bir şehirdir. *Ammerekallâh*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Ma‘nisa

Evvelâ Murâdiyye kurbunda fâtih-i vilâyet Sarhan Beğ Sultân bir kubbe-i âlîde medfûndur. Ziyâretgâh-ı ünâsdır. Niçe keşf [ü] kerâmâtlar zâhir u bâhir olmuş mücâhidün fî sebîlillâh bir gâzî pâdişâhdır.

Ve Seyyid İbrâhîm Sultân ve ana karîb Revâk Sultân ve Hâkî Baba Sultân ve Hünkâr Bâğçesi kurbunda ziyâretgâh-ı Şehzâdegân ibn Murâd Hân-ı Sâlis ve Şehzâde Sultân Mehemmed-i Sâlis ki fâtih-i Eğri’dir sene 976 târîhinde bu Ma‘nisa’da mütevellid olmuşdur. Ve Bektaş Paşa Sultân ve Kemâl Ümmî Baba Sultân sene (–) târîhinde merhûm olup bu şehirde âsûdedir. Hâlâ merkad-i pür-envârı ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcâtdır.

Niçe yüz te’lîfâtlarından ekseriyyâ ulûm-ı şettâsı Türkî ve Fârisî tasavvufâne eş‘âr-ı belîğleri ve müdevvenleri vardır. Ve Hazret-i Risâlet-penâh’ın bu hadîs-i şerîfi ki [18] hadîs-i şerîfinin tercümesinde bir hoş âyende selîs manzûm risâle etmişdir. Beyne’l-ulemâ hayli müşkil ve muğlâk te’lîfdir. Niçe âlimler şerh etmede âciz olmuşlardır.

Ve ceddimiz Ece Ya‘kûb Beğ Mâhân diyârındandır. Âl-i Osmân ceddi Ertuğrul Beğ ile ma‘an Rûm’a gelüp ibtidâ Gâzî Süleymân Beğ ile Kapudağı‘ndan kırk nefer kimesne ile sallar düzüp deryâdan ubûr edüp ibtidâ İpsala şehrin feth eden bunlardır Lapseki’de iskele başındaki câmi‘ ve İznik’de Ya‘kûb Ece câmi‘i bunlarındır. Hâlâ hatt-ı şerîfler ile tevliyetleri bu hakîrindir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde hummâ-yı muhrikden şehr-i Ma‘nisa’da merhûm olup Çaybaşı mezâristânında medfûndur.

El-Mevlânâ Manav Abdülbâkî Alâ’iyyelidir. İlm-i lügatde bahr-i ma‘ânîdir. (–) (–) (–) Niçe ziyâretler dahi eyledik ammâ bu kadar ile iktifâ etdik. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ba‘dehu bu şehrin a‘yâniyle ve mollâ ve Şeyhülislâmı Mahmûd Efendi ve Yeniçeri Serdârı Kassâbzâde Bekir Ağa ile ve gayri ahibbâ ve dostân ile vedâlaşup bu şehirden garb tarafına bâğlar ve bâğçeler içre gidüp ve nehr-i Gedüs’ü bu sahrâ içre atlarımız ile gücile ubûr edüp,

Karye-i Horos: İki yüz evli ve bir câmi‘li müselmân karyesi ve ze‘âmetdir. Andan **[Y 39b]** yine cânib-i garba sarp dağlar ve beller ve yollar aşup sekiz sâ‘atde renc [u] anâ ve şiddet-i hâr çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Bergama

Kaydefâ melikenin binâsıdır. Sene (–) târîhinde Orhân Gâzî fethidir. Be-dest-i (–) Paşa. Kütâhiyye eyâletinde Hudâvendigâr sancağı hâkinde paşa hâssı olup voyvadası hükm-i hükûmât eder.

Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (–) kurâdır. Ve kethudâyeri ve serdârı vardır. Ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur.

Ammâ sene (–) târîhinde İlyâs Paşa Sultân Murâd-ı Râbi‘‘e âsî olup hakîrden uluca hemşîremiz anın nâmzâdında iken âsî olunca peder hemşîremizi vermede tereddüd edüp

inâd [u] muhâlefet edince hemân Ellez Paşa Ma‘nisa şehrinden elli bayrak sekbân ve sarıca haşarât ile imâmın ve a‘yân-ı vilâyet ulemâların ve kethudâsın ılgar ile Kütâhiyye’ye gönderüp ale’l-gafle hânemiz basdırup peder bâğa firâr edüp ol sâ‘at hemşîreyi cümle cevâhir cihâziyle alup hemşîreyi arabalar ile götürüp Sandıklı sahrâsındaki çiftliğimizden yedi bin koyun ve üç yüz kulunlu kısrak ve at ve gayri hayvânâtları alâ tarîki’l-cihâz **[Q 21a] [P 21a]** gasben alup Ma‘nisa’ya götürüp hemşîremiz nâmzâdı iken menkûhası olup Ellez Paşa’nın günden güne isyân [u] tuğyânı âşikâre olup Âsitâne tarafından ve gayri eyâletlerden üzerine asker-i bî-pâyân ile Küçük Ahmed Paşa serdâr ta‘yîn olunca Ma‘nisa’da karârı firâra mübeddel olup cümle askeriyle ve hemşîremiz ile bu Bergama’da mutahassın olunca peder cümle ta‘allukâtıyla Kütâhiyye şehrinden hicret edüp hânemizi sultân-ı şu‘arâ akrabâmız Firâkî Efendi’ye verüp cümlemiz Bursa’da Eyne Beğ mahallesindeki hânemizde meks edüp pederimiz hakîri ve Mahmûd nâm bir birâderimiz dahi alup Bursa’dan üçüncü günde İslâmbol’a dâhil olup beyt-i kadîmimizde meks edüp ertesi peder Sultân Murâd’a buluşup İlyâs Paşa’dan şikâyet edüp kırkıncı günde İlyâs Paşa bu Bergama’da münhedim olup Küçük Ahmed Paşa’yı kayd [u] bend ile Sultân Murâd huzûruna Üsküdar’da İstavriz Bâğçesinde getirüp ol mahâlde peder dahi huzûr-ı pâdişâha çıkup Sultân Murâd İlyâs Paşa’ya,

“Bire mel‘ûn, bu koca ağanın kızın zor ile niçün aldın?” deyü hitâb etdikde,

“Hâşâ pâdişâhım, ale’z-zor almış olam. İzn-i şer‘îyle nâmzâdım idi, aldım, işte hüccet-i şer‘iyyetim” deyü hüccet ibrâz etdi. Hemân peder,

“Belî pâdişâha tâbî iken nâmzâd idin. Ba‘dehu âsî olup vâcibü‘l-katl oldun. Sizcileyin âsîler hakkında âye[t] [19] âyeti nâzil olup mezâhib-i erba‘a fetvâları mazmûnunca **[Y 40a]** sana katl îcâb etdükde kızım vermedim. Ale’l-gasb bu kadar mâlım ile ırzım harâb etdin” deyü peder feryâd etdi. Hemân *tâbe serâh* Murâd Hân,

“Koca Baba, malın mı istersin, yohsa Kel Ellez’in başın mı istersin?” dedikde hemân peder,

“Hünkârım nûrsuz ve mûysuz kel başdan sana bana ne fâ’ide. Hemân pâdişâhım sağ olsun. Benim şikâyetimle telef-i nefs olmasın, yine Ellez oğlu Ellez’dir. Afv ederseniz Revân seferine götürüp bir kulluğunuza istihdâm edin” dedikde,

“Ya böyle âsînin hidmeti ne olsa gerek? Kaht-ı ricâl değildir.” deyüp,

“Kelle üstüne” deyüp hitâb etdiler.

Hemân anı gördüm. Bir kara yüzlü zeber-dest âdem İlyâs Paşa’yı kapucular kethudâsı elinden alup İstavriz Köşkü önünde leb-i deryâda bir büyük mâvî taş vardır, anın üstüne fakîr İlyâs Paşa’yı çökerdüp bir tiğ-ı âteş-tâb eyle urdu kim başı taşa ol zamân dokundu. Meğer hakîkat kellesi kel imiş.

Ba‘dehu pedere Sultân Murâd bir kîse on bin sikke-i hasene altın verüp İlyâs Paşa’nın cemî‘i emvâl [ü] erzâkın zabt [u] rabt etdiler. Ammâ hemşîrenin bir mâlına vaz‘-ı yed etmediler.

Ba‘dehu hakîri ol sene peder Bursa’ya getirüp yine bu sene-i mezbûrede hemşîremiz Bergama’da merhûme olup cümle mâlın peder kabz eyledi. Hamd-i Hudâ mâbeyninden

otuz dörd sene mürûr edüp bu Bergama şehrine gelüp hemşîremizin kabrini ziyâret edüp lahdinin ba‘zı yerlerin ve seng-i mezârının târîhlerin ta‘mîr ü termîm edüp Bergama şehrin temâşâ etmeğe şürû‘ eyledik. Ammâ Ma‘nisa gibi şehr-i mu‘azzam değildir. (–) (–) (–) (–)

Ba‘dehu Bergama'dan cânib-i kıbleye beş sâ‘atde ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr ederek,

Evsâf-ı Melemen Güzelhisârı

Sene (–) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Sarhan Bay Oğulları elinden almışdır. (–) sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır.

Ve kal‘ası bir bayır üzre vîrânca şekl-i murabba‘ bir kârgîr binâ küçük kal‘adır. Dizdârı ve neferâtı (–) ve kıbleye nâzır bir kapusu var. Ammâ aşağıda varoşu cümle sekiz yüz toprak ve kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli evlerdir.

Ve cümle sekiz mahalle ve on üç mihrâbdır. Çârsû içinde (–) câmi‘i (–) ve (–) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve hân u hammâmı ve mekteb-i sıbyânı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ammâ bezzâzistânı ve imâretleri yokdur. Ve âb [u] hevâsı ol kadar latîf değildir.

Memdûhâtından pembesi ve simsimi ve kavunu ve karpuzu çokdur. Ba‘dehu bu şehirden cânib-i kıbleye kâh sengistân ve kâh rimâlistân ve kâhîce sahrâ içre mahûf u muhâtara yollar ile **[Y 40b]** ubûr ederek beş sâ‘atde selâmetle,

Evsâf-ı kal‘a-i Kara Foça

Sene (–) târîhinde Ciniviz elinden Orhân Gâzî fethidir. Be-dest-i asâkir-i seğirdimciyân Kara Ece Ya‘kûb ve Kara Mürsel ve Kara Balıkesr ve Kara Bekir nâm gâzîler Kara Koca ile ale'l-gafle Kara Foça boğazına şebhûn edüp ibtidâ Kara Foca ve Kara Koca şehre kılıç urup feth etdikleri içün bu şehre Kara Foça derler.

Orhân Gâzî‘nin beğlerinden kırk nâmdâr Kara Ece, Kara Koca ve Kara Mürsel nâmında kara beğleri var imiş. Ammâ bi-emrillâh ne cânibe teveccüh ederlerse kırk nefer karalar yüz ağırdırlar imiş.

Kütâhiyye eyâleti hâkinde Cezâyir kaleminde kapudan paşa hükmünde paşa hâssıdır. Kal‘ası leb-i deryâda bir püşte üzre (–) (–) yerde şekl-i müdevver bir şîrîn Şeddâdî kal‘a-i üstüvârdır. Ve etrâf cirmi bin altmış adımdır.

Sene (–) târîhinde Venedik Frenginin donanması gelüp bu kal‘a ahâlîsi **[Q 21b]** cenge **[P 21b]** iktidârları olmayup kal‘ayı hâlî ve mu‘attal bırağup küffâr-ı bedgirdâr murdâr-ı dûzahkarâr kal‘aya istîlâ edüp içinde olan cebehânesi ve sâ'ir mâl-ı ganâyimin ve kal‘a kapusun alup gitmiş idi. Ba‘dehu İzmirli Ahmed Ağa ta‘mîr ü termîme me'mûr olup hakîr Ahmed Ağa'yı anda bulup rızâ'en lillâh iki gün ta‘mîrine bile çalışdık. Ammâ hânları ve hammâmı ve câmi‘ ve mesâcidleri ve esvâkları harâb idi. Ammâ limanına nâzır azîm kulleler üzre deryâyı döğer balyemez toplar kondu. Ve karaya ve deryâya nâzır iki cedîd metîn kapular binâ olundu.

Ve içinde iki yüz mikdârı ma‘mûr hâneleri var cümle kiremitlidir. Ve bir câmi‘i ve bir kaç dükkânı kalmış. Ve kal‘a hâricinde bağ u bâğçesi çokdur.

Ve dizdârı ve neferâtları vardır. İzmir gümrüğünden ulûfeleri dâ'imdir.

Ve serdârı ve kethudâyeri Melemen'de sakindir. Ve yüz elli akçe kazâdır.

Halkı cümle Cezâyir esbâbı geyerler. Ammâ şecî' u bahâdır dilâver er yiğitler değillerdir. Sehel bahâne ile şöyle metîn kal'ayı kâfire verüp bu kadar mâl-ı ganâ'im nehb ü gâret olup bu kadar bed-nâmlık oldu. Bir sâ'at ceng etseler etrâf kurâlardan on bin tüfeng-endâz Melemen şehbâzları ricâlü'l-gayb ile gâyibâne erişirler idi.

Ve bu kal'anın bir liman-ı azîmi var, a'lâ demir dutar kalyon ve kadırga yatağı latîf limandır. Ve bu limandan lodos üzre seksen mîl karşu Karaburun burnu dedikleri yerdir kim Rûm'da Karaburun zeytûnu meşhûr.

Ve bu kal'adan yigirmi tüfeng-endâz refîkler aldık, zîrâ levendât-ı haşarât kânı ve hâne-berdûş nehb ü gâret görmüş aç uyuz kan kuduz âdemleri rehzenlik ederlerdi, ol refîkler ile kıble tarafına düz sahrâlar içre ılgın ağaçları **[Y 41a]** ormanların temâşâ ederek,

Menzil-i Tuzla-i Melemen-i emînde meks edüp temâşâ etdik. Beş yüz akçe mîrî emânetdir kim hâss-ı hümâyûndur. Cemî'i Germiyan ve Aydın ve Sarhan ve Karahisâr vilâyetlerine ve'l-hâsıl yigirmi dörd sancak yire her sene niçe kerre yüz bin deve yükü tuz bundan müstevlî olur, azîm emânetdir. Yetmiş seksen âdem ile enüp binüp hükûmât edüp mâl-ı pâdişâhî ve kendüye on kîse fâyizi tahsîl eder, a'lâ hükûmetdir. Ve ibret-nümâ bir tuzladır. Zî-rûh kısmından bu tuz içre her ne mahlûk düşse bi-emrillâh tuz olur.

Andan kalkup yine kıbleye ol sahrâ içre ubûr ederek nehr-i Gedüs deryâya mahlût olduğu mahalden yüz bin renc [ü] anâ ile atları yıldırup bizler bir kayığa süvâr olup karşuya ubûr etdik. Andan altıncı sâ'atde,

Evsâf-ı vilâyet-i Tarhâniyye şehr-i kadîm-i Melemenye

Ya'nî oğuzlar vilâyeti demekdir. Sene (–) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr feth edüp kal'ayı yere berâber münhedim etmişdir. Şehrin şarkîsinde yel değirmenleri cânibinde hâlâ câ-be-câ kal'anın esâs binâları hüveydâdır. Ammâ metîn kal'a imiş.

Ve hâlâ bir kal'ası dahi bu şehrin şimâlî tarafında nehr-i Gedüs'ün karşu cânibinde bir sivri kaya üzre Kayacık kal'ası derler serâmed bir kal'a-i müntehâdır. Ammâ içinde âdem [ü] âdem-zâd yokdur. Ve kurbunda ma'mûr kurâlar vardır.

Ve bu Melemen şehri Anatolu hâkinde Cezâyir kaleminde Sığla sancağı hudûdunda Vâlide Sultân hâssıdır. Kırk yük akçe iltizâmdır. İki yüz âdem ile mültezimi hükûmet eder. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı vardır. Ammâ a'yânı yokdur ve fukarâsı gâyet çokdur. Müftî ve nakîbi yokdur.

Ve şehri bir düz kumsal yerde deryâdan üç sâ'at ba'îd bir sahrâda vâki' olmuşdur. Ve değirmen bayırları şehrin şark tarafında beşer bin ve altışar bin adım ba'îddir.

Ve cümle şehr-i Melemen yigirmi beş mahalle ve üç bin kiremitli evlerdir. Kimi fevkânî ekseri tahtânî hâne-i zîbâlardır.

Ve cümle yigirmi tokuz mihrâbdır. Cümleden cemâ'ati firâvân çârsû içinde Mahkeme câmi'i, câmi'-i atîkdir. Kârgîr kubbesi ve minâresi vardır. Kireçli kiremit örtülüdür.

Ve Gazzâz câmi'i kapusu üzre târîhi budur:

"Kad benâ hâze'l-cum'ate'l-mübârekete'ş-şerîfe, sâhibü'l-hayrât Mustafâ bin Mahmûd gufire zünûbuhu. Târîh; sene 987"

Ve Ulu câmi' ve Kâsım Paşa câmi'i bu[nlar] kârgîr minâreli câmi'lerdir. Ve bunlardan mâ'adâ zâviyelerdir.

Ve üç hammâmı var, biri Bâzâryeri hammâmı ve Çifte hammâm ve Eski hammâm.

Ve bir medrese ve üç mekteb-i sıbyân ve bir imâreti vardır. Şeb [u] rûz **[Y 41b]** ni'meti bay [u] gedâya mebzûldur.

Ve on altı âb-ı hayât çeşme-sârı vardır. Ammâ çârsû meydânındaki sebîlhânenin kapusu üzre târîhi budur:

Hamdü lillâh ki nasîb oldu Hudâya minnet

Bu sebîl-i bî adîl-i âb-ı Kevser cennet

Yapdım anda bir sebîl-i mâ-i cârî dilkeş

Dedim anın târîhini misl-i âb-ı cennet

Sene 1026

Ve yine bu Bâzâr meydânında Alî Ağa çeşmesi, çâr-kûşe bir binâ-yı latîf çeşme-i âb-ı nâbın târîh idir:

Yapdı bu çeşmeyi Alî Ağa çün

Eyledi ihyâ kamu teşne dili

Tâlibi Dâ'î dedi târîhini

Akdı Hüseyn aşkına ayn-ı Alî

Sene 1008

Bu dahi şark tarafındaki çeşmenin târîhidir:

Âb-ı hayâta benzediğiyçün Gınâyiyâ

Târîhi oldu ayn-ı Alî çeşme-i hayât

Sene 1054

Ve bu çâr-kûşe binâ çeşmenin iki tarafında çeşmeler üzre târîhler yokdur. Ancak bu iki tarafda vardır.

Ve bu şehrin cümle üç yüz dükkânı ve bir kârgîr bezzâzistânı vardır.

Ve şehri ol kadar bender değildir. Ve cemî'i **[Q 22a] [P 22a]** tarîk-ı âmları kaldırımsızdır, zîrâ bu şehir bir kumsal pâk zemînde vâki' olmuşdur. Ancak ba'zı yerlerinde dîvâr kenârlarında yayan kaldırımları vardır. Ve ekser hâneleri kerpiç binâ dîvârlıdır.

Ve halkı cümle Cezâyir levendâtı esbâbı geyerler. Ve reng-i rûyları zerd rûdurlar, zîrâ hevâsı şiddet-i hâr üzre halk olunup gâyet sakîl hevâsı olduğundan mahbûbu yokdur.

Ve bu şehirde hikmet-i Hudâ mâh-ı Temmûz'da ba'de'l-asr bu şehr içre bir âdem kalmayup sağîr u kebîr cümle şehrin cânib-i erba'asındaki bâğ u bâğçelere gidüp anda yatırlar. Ale's-sabâh yine şehre gelirler, zîrâ şehir içinde bir âdem kalsa ol gece ol âdemi sivrisinekler yerler, *allâhümme âfinâ* amân vermeyüp helâk ederler.

Ve hâkimü'l-örf bir âdeme örf etse bir gece elin ve ayağın bir direğe kayd [u] bend edüp giderler. Sabâhın ol âdem-i fakîr yâ helâk olmuş, yâhûd tulum gibi şişmiş bulunup cemî'i etdüği günâhlarına mu'terif olur. Mücrim olan âdemlere böyle şikence ederler. Melemen şehrinin tâ bu mertebe nâmûsu ya'nî sivri sineği vardır. Zîrâ sineklerin pâdişâhı, değirmenler cânibinde bir kuyu vardır, ol kuyudadır derler. Ve hakîkatü'l-hâl vakt-i gurûb olunca mezkûr çâhdan duman duman olup sivrisinekler ol bi'rden çıkup şehre müstevlî olur. Niçe kerre ahâlî-i vilâyet bu çâha neft ve katrân ve çıra ve hâr [u] hâşâk doldurup âteş etmişler, nâr-ı Nemrûd eflâke peyveste olup yine halâs olmamışlar. Ve hâlâ ihtiyâr kimesneler nakletdiler kim Sultân Ahmed zamânında bir dervîş-i dilrîş bir leyle-i Ramazân'da bu şehrimize kadem basup her kankımızın hânesine vardı ise müsâferete kabûl **[Y 42a]** etmeyüp sabâh olunca ol dervîş edâ-yı fecr etdükde câmi'de olan cemâ'ate,

"Ey Melemen'in meleme ve tûl-i emele düşmüş hasîs ve denî halkı. Bu abd-i za'îfi bir gece konukluğa almayup hadîs: [20] hadîsine amel etmediniz ise bu hakîrin sizlere şu yâdigârı olsun: Geceler safâ-yı hâtırınız olmasun. Her gece hâne-berdûş olasız" deyü elinde şem'-i aselden bir sivrisinek sûretin bir kâğıd ile bu kuyuya bırakdı. Ol gece şehirde cümle halk nâmûs derdinden nâmûs [u] ârı terk edüp bâğlara firâr ederler. İlâ hâze'l-ân şehrimize ol zamândan berü sivrisinek müstevlî oldu deyü nakleylediler.

Hikmet-i Hudâ bu şehir içre gelen müsâfirîni sivrisinek aslâ ısırmaz ve bir garîbü'd-diyâra aslâ zararı isâbet etmez, aceb sırr-ı Hudâ'dır. Gûyâ Acem'de Kâşiyân akrebi müsâfirîne zararı isâbet etmediği gibi bu şehirde dahi sivrisinek ile mutalsam olup bir vechile def'i mümkün olmamışdır. Ammâ bu şehre gelen müsâfirler dahi âdemsiz şehirde gece kalmağa ne mûcib deyüp, akal eksere tâbi'dir deyü şehir halkına tebe'iyyeten cümle müsâfirler dahi Müsâfirîn Bâğı derler bir cây-i menâs vardır, anda gidüp istirâhat ederler.

Cümle şehir halkı evlerinde cemî'i hevâyicleri ve bisât evânîleri ile bırağup hânelerinin bâbların dahi küşâde bırağup bâğlara giderler. Hemân şehir içinde ancak on aded âdem pâsbân kalup şebrevânî esbâblar geyüp ve yüzlerin ve gözlerin nikâb burka'lar ile sarup sarmalayup ve boğazlarına birer davul geçirüp tâ sabâha dek bu on aded âdemler tabıllara meçikler urup şehri muhâfaza edüp gezerler. Bir ân durmağa kâdir değillerdir. Ve davul berekâtiyle sivrisinekden halâs olurlar, zîrâ sivrisinek sazlıkda hâsıl olmağile neyzen-misâl sâzendedir. Her âdeme nîzesin darb etmeğe geldikde neyzenlik ederek fasıl ile gelir. Anıniçün Melemen halkı her şeb sivri sineğe davul çalarlar.

Bu Germiyan ve Aydın ve Sarhan ve Sığla ve Bursa ve Teke sancakları ahâlîleri mabeyinlerinde bir söz olsa yâhûd bir mîrlivâ tabılları bir hoş sadâ ve âheng vermese "Melemen davulu gibi öter" deyü darb-ı mesel olmuşdur.

El-hâsıl bu şehr-i Melemen acîb ü garîb temâşâ şehr-i vilâyet-i Tarhâniyye'dir ve hâlâ halkı gâyet bülhe ya'nî oğuz tâ'ife ve meleme kavmdir, anıniçün Melemen şehri derler.

Ve zamân-ı kadîmde şehr-i azîm olduğunun âsâr-ı binâları nehr-i Gedüs'e varınca bâğ u bâğçeler içinde niçe bin kârgîr binâ alâmetler vardır.

Ziyâretgâh-ı Melemen: Evvelâ şehir içinde Emîr Kadı hazretleri, bir kubbe-i âlîde medfûndur. Gâyet ziyâretgâh-ı ünâsdır. Niçe yüz kerâmâtı zâhir olmuşdur *kuddise sırruhu*.

Bu şehirde **[Y 42b]** Yeniçeri serdârı Hacı Süleymân Ağa ile vedâlaşup andan refîkler alup kıble cânibine üç sâ'at sâfî bâğ u bâğçeler içre ulu dıraht-ı sâyedârlar altında tarîk-ı âm üzre kahvehâneler temâşâ ederek ve âb-ı hayât kuyu suları nûş ederek leb-i deryâda İzmir körfezi kenârında bir kumsal yerde,

Kal'a-i Geçit: Sene (–) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed binâsıdır. Şekl-i müdevver bir kulle-i azîm cebehâne ve dizdâr ve neferâtlı mükellef kal'adır.

İzmir Körfezi boğazı ağzında vâki' olmuşdur. Urla'ya ve Kuşadası ve Balat şehrine gitmek murâd edinen müsâfirîn İzmir'e uğramayup bu kal'adan gemilerle ubûr edüp murâd edindiği diyâra gider. Hakîr bunda sehel istirâhat edüp dizdârın futûrun tenâvül edüp andan İzmir Körfezi kenârınca kayalı dağlı ve bâğlı yerler ile iki sâ'at dahi güzer ederek cânib-i şarka gidüp,

Mesîregâh-ı Halkalı Bınar: Meğer bu mahalde cümle İzmir a'yânı ve mollâsı (–) Efendi cümle bu teferrücgâhın **[Q 22b]** hıyâbânında ziyâfet-i âlîleri var imiş. Hakîr seyishânelerimiz ile ubûr edince âdem gönderüp hakîri cümle tevâbi'imiz ile ziyâfete da'vet etdiler. Hakîr dahi da'vete icâbet deyüp cümle a'yân-ı kibâr ile **[P 22b]** müşerref olup ekseri yâr-ı kadîmlerimiz bulundular. Ol gün anda Hüseyin Baykara faslı edüp sohbet-i hâs etdik.

Mezkûr Halkalı Bınar bir âb-ı zülâldir. Bir kayadan çıkar. Cânib-i erba'ası çemenzâr ve bâğ-ı gül'izâr ve lâlezâr ve hezârân hezârın nâle-i efgânları istimâ' olunur dıraht-ı sâyedâr bir ferah-fezâ mesîregâh yerdir. Uyûn-ı zülâlinde niçe bin gûnâ-gûn mâhîler şinâverlik ederler. Ammâ nazargâh-ı evliyâ olmağile mâhîleri sayd-ı şikâr olunmadığından teferrücüne varan âdemlere reftâr ederek gelüp pertâb edüp gûnâ-gûn lu'bdebâzlık ederler. Ve âdemden aslâ firâr etmeyüp elinden nânpâre ve lahmpâre alırlar gâyet mûnis mâhîleri vardır.

Hikmet-i Hudâ haftada bir kerre çehârşenbe gün bu mesîregâha nisvân-ı sâhib-isyân tâ'ifesi vardıkda bu uyûn-ı cârîde bir semekenin nâm [u] nişânı kalmayup ol gün aslâ görünmezler aceb mutalsamdır. Ehl-i beled takrîri üzre "Kaydefâ kralenin tılsımıdır" derler.

El-hâsıl bir nazargâh mesîregâh yerdir. Bu mahalde vakt-i gurûb karîb oldukda cümle a'yân cidâle düşüp, "Evliyâ Çelebi'yi ben müsâferete alırım" deyü gûnâ-gûn kelimâtlar etdiler. Âhir Uzun Ahmed Ağa eyitdi:

"Foça kal'asın bizim ile ta'mîr etmede bile idi. Hukûk-ı sâbıkamız vardır" deyüp cümle huddâmlarımızı hânesine kethudâsıyla gönderüp biz anlar ile atbaşı berâber şehr-i İzmir'e dâhil olup refîkımız olan Afyon Karahisârlı konağımız sâhibi **[Y 43a]** Abdullâh Efendi İzmir mollâsına kondu. Ve İzmir'in temâşâsına ibtidâ eyledik.

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı kadîm kal'a-i İzmir

İskender-i Kübrâ ile mu'âsır olan Kaydefâ melike nâm Yûnâniyândan bir kralenin binâsı ve tahtıdır. Zamân mürûrundan sonra Sultân Alâeddîn-i Selçukıyân asrında taraf-ı Rûm-ı merzibûm tavâyif-i mülûke dönüp Alâeddîn vüzerâlarından Sığla oğlu Alî Beğ namında bir namdâr-ı kâmkâr vezîr-i yarar bu İzmir'i yine Kaydefâ neslinden İzmirne nâm bir kralenin elinden halkın kıra kıra feth edüp kabza-i teshîre alup memâlik-i islamiyyeye zamm etti. Timur Hân İzmir'i harâb etdiğine târîhdir:

İzmîr harâb-geşt ez Mîr,

Timur-ı müeyyed-i cihângîr,

V'ân kal'a ki hîc şâh nefgend,

Ber kengere-eş kemend-i teshîr,

Der-ceng-i nühüft sâl kayser,

Binşând berân ibâr-ı nefîr,

Âl-i Osmâniyân'dan ibtidâ sene 844 târîhinde Murâd-ı Sânî fethidir. Be-dest-i Cüneyd Beğ. Ba'dehu sene 856 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî feth edüp du'â etmişdir. El-ân günden güne ma'mûr olmadadır. *Ammerahullâh*.

Anatolu eyâletindedir. Ammâ leb-i deryâda vâki' olmağile deryâ kaleminde Kapudan Paşa'nın Cezâyir eyâleti hükmünde Sığla sancağı paşasının kâ'immakâmı üçyüz âdem ile zabt [u] rabt eder. Paşası Kapudan Paşa ile iki pâre forsa kadırga ile bahreynde sefer eşer. Senevî elli kîse ber-vech-i adâlet hâsıl olur sancakdır. Paşası zabt etse yüz bin guruş hâsıl olur, bender şehr-i azîmdir.

Ve beş yüz akçe mevleviyyetdir. Ammâ senevî iki yüz kîse hâsıl olur, zîrâ müsellemler mollâlar yanında hükûmât edemezler. Cümleden melik mollâlardır. Anıniçün yüz bin guruş hâsıl ederler. Ammâ Monlâ Ünsî Efendi iki kerre yüz bin guruş ve yüz bin guruşluk dahi hedâyâ cem' edüp yüz bin guruş deynin edâ edüp bu İzmir mansıbında iflâsdan halâs oldu. Hattâ Köpürlü Mehemmed Paşa Ünsî Efendi'den esnâ-yı kelâmda su'âl edüp,

"Kaç yaşındasınız?" derler. Ünsî Efendi-yi hâzır-cevâb eydir:

"Sultânım henüz üç seneye bâliğ oldum" deyü cevâb etdikde, Köpürlü merhûm eydir:

"Bire hey efendi. Bizim sizinle mu'ârefemiz elli seneden tecâvüz etmişdir" dedikde Ünsî eydir:

"Belî sahîhsiz. Ammâ iflâs ve ibtizâl ile geçen ömre ben ömür deyü add etmem. Allâh size ömürler vere. Bize İzmir'i ihsân edüp deynimiz edâ edüp dînimiz dahi dürüst olaldan berü üç senedir mu'ammer oluyorum. Ol ma'nâya üç seneye bâliğim dedim" deyü cevâb etmişdir. Hemân Köpürlü merhûm,

"Eyle ise biz de **[Y 43b]** sekiz yaşındayız kim Âl-i Osmân'ın sekiz yıldır mühür sâhibi olup mu'ammer oluyoruz" buyurmuşlar.

Hakîkatü'l-hâl İzmir mollâlara Mısır'dan âlî bir mansıbdır, ammâ pâyede süflîdir. Ve tâbi'inde olan kazâları beş nâhiye kazâlarıdır. Evvelâ cânib-i cenûbda yedi sâ'at ba'îd

kazâ-i Urlı ve kazâ-i Ayasüfid ya‘nî Sancakburnu ve kazâ-i Karaburun ve kazâ-i Cum‘a-âbâd ve kazâ-i Terinde-âbâd. Ammâ Burun-âbâd cümleden mahsûldâr sümüklü murdâr kazâ-i mebrûmdur, zîrâ cümle halkı Rûm-ı merzibûm-ı şûmdur. Bu zikr olunan beş pâre kazâ gâyetü‘l-gâye ma‘mûr kazâlardır. Ve re‘âyâsı ankâlardır.

Ve bu şehrin şeyhülislâm-ı hanefîsi ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve çavuşu ve hünkâr bâğçesinin bostâncıbaşısı ve yetmiş aded külâhlı bostâncısı ve bir hâkim dahi gümrük emîni iki yüz bin altuna iltizâm hükûmetdir.

Ve kal‘a dizdârı ikidir. Biri leb-i deryâdaki kal‘ada, biri dağda Sedd-i Kahriyye kal‘asında hâkimdir. Ve voyvadası ve muhtesibi ve şehir nâ’ibi dahi hâkimdir. Askerî tâ’ifesinden gayri cümle ehl-i hırefe hükûmet eder hâkimlerdir.

Ve yedi kral balyozları bu şehirde tercümânları ve konsolozları ile mevcûddur.

Ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı ve e’imme ve hutebâsı ve meşâyihi gâyet çokdur. Ve cümle halkı anka tüccârlardır. Her biri biner ikişer biner kîseye kâdir mün‘im âdemler vardır. Cümleden mâldâr ve hânedân sâhibi dîndâr âdemlerden Uzun Ahmed Ağa ki hânemiz sâhibidir. **[Q 23a]** Ve Mahmûd Efendi ve Hasan Ağa ve Küçük Hüseyin Ağa ve niçe bin a‘yân-ı kibârlar dahi vardır.

Evsâf-ı kal‘a-i Bahir

Leb-i deryâda bir alçak düz yerde şekl-i murabba‘ bir taş binâ kal‘a-i zîbâdır. Sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed **[P 23a]** binâsıdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin iki yüz seksan hatvedir. Ancak kara tarafı üç adım mikdârı ihâta eder vâsi‘ ve amîk handakdır. Mâ‘adâ tarafları deryâ döğer kal‘a dîvârıdır. Cümle topları limanı korudur şahâne topları vardır. Ve kıbleye nâzır iki kat demir kanatlı metîn ve kavî kapuları var.

Ve kal‘a içinde bir mescidi ve yigirmi neferâtlar hânesi var. Andan gayri imâretden bir âsâr yokdur. Ancak kal‘a kapusunun iç yüzünde bir âb-ı hayât buz-pâre kuyusu var. Aceb hikmetdir kim bu kal‘a deryâ içinde olup yine böyle âb-ı hayât suyu ola, temâşâdır. [21]

Ve bu kal‘anın dizdârı ve seksen aded neferâtları vardır. Cebehânesi gâyet mükellefdir.

Ve kal‘a kapusun atebe-i ulyâsı üzre bir beyâz mermerde celî hatt ile târîhi böyle **[Y 44a]** terkîm olunmuşdur:

“Elhamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn, ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ Muhammedini’l-ma‘sûmı‘l-kevneyn, emmâ mü‘ebbede’s-sultân-ı zamân, Fâtihu es-Sultân nâm Mehemmed bin Murâd Hân min nesli âli Osmân, li-sene ihdâ ve semâni mie.” [801]

Ve gâyet metîn ü müstahkem kal‘adır. Bizzât Sultân Mehemmed binâsıdır. Kâfirden kalma değildir. Ammâ bu kal‘adan yukaru şark tarafına şehir içinden gidüp dağdaki eski kal‘a-i kahra varınca kâmil üç bin adımda çıkılır. Serâpâ şehir içinden gidilir.

Ve bu kal‘a bir bayırlı ve kayalı alçacık püşte üzre Kaydefâ krale nâm karının binâsıdır kim İskender-i Kübrâ havfinden binâ etmiş bir metîn ve muhkem ve şekl-i muhammes binâ-yı azîmdir. Ve dâ’iren-mâdâr etrâfı iki bin yedi yüz adımdır. Ve her taşı fîl cüssesi kadar vardır, bir aceb binâdır. Ammâ hâlâ leb-i deryâda kal‘a ma‘mûr olaldan berü bu kal‘a içinden halk aşağı şehre nakl edüp bu kal‘a içre bâğ u bâğçeler kalmışdır.

Hân u hammâm ve çârsû-yı bâzâr harâb olmuşdur.

Bu kal‘a kaya üzre olmağile cânib-i erba‘asında handakı yokdur. Ve kadîm a‘sârda bu kal‘a iç kal‘a imiş. Ammâ kal‘a-i kadîmi aşağı şehri ihâta etmişdir. Varoş kapuları ve kal‘a dîvârları yeri niçe yerde âşikâre bir azîm kal‘a imiş. Ba‘zı kulleleri ve burc [u] bârûları evler içinde kalmışdır.

Ammâ hâlâ bu mezkûr yukaru kal‘anın garba nâzır bir demir kanatlı kavî bâbı vardır. Ol kapuya taşradan içeri girecek mahalde sağ tarafdaki kullenin iki âdem kaddi bâlâ yerinde bir küçük kemer altında beyâz mermer-i hâmdan Kaydefâ‘nın ceseden oyma bir sûreti var. Âdem gördükde zî-rûh zann edüp hayrân kalır. Ve ne cânibe gitsen ol cânibe nazar eder görünür. Tebessüm etsen eyle nümâyândır. Bükâ eder şekilli olsan ol dahi bükâ âlûd müşâhede olunur, garîb temâşâdır. Lâkin gerdânından aşağı vücûdu yokdur. Hemân gerdânında halhâlı ve çehre-i la‘lgûnu ve gûşlarında menkûşu ve serinde mergûle geysûsu ve mükahhal marâlî ve gazâlî gözleri ile tasvîr olunmuş bir perî-peyker çehre-i münevverdir. Ammâ rûh yokdur. Beyt:

Güzel tasvîr edersin hâl [u] hatt-ı dilberi ammâ

Füsûn-ı işveye geldikde ey Bihzâd neylersin

mazmûnu üzre bî-rûh bir kâlıbdır. Musavvir-i âlem ol Hallâku’l-bâkî‘dir kim cemî‘i zî-rûha cünbüş ve harekât [u] sekenât ve nutuk veren ol Sâni‘-i kevneyn ve Hâlıku’s-sakaleyn’dir.

Ve bu Kaydefâ tasvîrinin yüzü şimâle nâzırdır. Ol tarafda bir kulle-i metîn vardır. Anda bir kenz-i azîm vardır. Dâ’imâ bu Kaydefâ ol kenze nazar eder. Anın tılsımıdır, derler. Hakkâ ki ol kulle cümle burc [u] bârûlardan ziyâde dikkat **[Y 44b]** ile istihkâm üzre binâ olunmuş bir metîn kulledir.

Ve bu kal‘a kapusundan taşra elli adım ba‘îd kapu önünde bir şecer-i ibret-nümâ vardır. Rûy-i arzda ekâlîm-i seb‘ayı seb‘a-i seyyârevâr seyerân [u] deverân etdim, ol eşkâlde bir turfe dıraht-ı garîbe görmedim. Çitlemik ağacına müşâbeheti var. Ammâ bi-emrillâhi Ta‘alâ bundan bir gûne dühn-i hâlis çıkar, yetmiş iki rence dâ’-ı devâdır. Ve yaprakları gayri gûne yaradılmış bir sun‘-ı Lâyezâl’dir. Ammâ Yanvan-ı Yûnân tevârîhinde “Kaydefâ Ana kendi eliyle dikmişdir” deyü tahrîr etmişdir. Hakkâ ki berk-i haşebe ve nihâlleri niçe bin âm mu‘ammer olmuş şecerden nişân verir ammâ hâlâ ter ü tâzedir.

Nasârâlar bir berk-i hazânına bin tâze cân verüp alırlar. Kimesne bilmez kim neylerler. Ve dâ’imâ Kaydefâ tasvîri bu ağaca nazar eder şeklindedir. Ve niçe bin Freng-i pür-reng bisyâr ceng-i bedreng ve mağrıbî akûr garbî ve gayri defîne ve kenz-küşâcılar fırsat bulup bu dırahtın her bâr dibin ve cânib-i erba‘asın kazup mal çıkarmağa çalışırlar. Sabâh kal‘a neferâtları yine hafr olunan yerleri setr ederler. Bu gûne bir vâcibü‘s-seyr şecere-i gayrdır.

El-hâsıl sun‘-ı Hudâ bir turfe ağacdır. Ve sene (–) târîhinde rûzgâr-ı zorkârın zorundan bir dalı kırılup Hasan Beşe nâmında bir âdem bulup mezkûr nihâli alup hânesine götürünce hâtûnu bu nihâli âteşe urup râyihasından ol avret ve üç câriye ve üç ma‘sûmları ve civârında olan âdemlerden dırahtın râyihasın şem edenlerden ol mahalde on yedi âdem

[Q 23b] bir demden cân verirler. “Bu ahvâl karîbü‘l-ahd oldu” deyü niçe ihtiyâr âdemler şehâdet etdiler. Ol zamândan berü bu dırahtın sâyesine bile varmağa havf ederler. Ve mezkûr Hasan Beşe’nin bir kolu meflûc olup niçe sene felc marazıyla mu‘ammer olup yakın zamânda merhûm oldu, deyü nakl etdiler. Ve bu ahvâl tevâtür üzre meşhûr-ı âfâkdır. Ol ecilden bu dıraht-ı garîbe bir ferd vaz‘-ı yed etmeğe kâdir değillerdir.

Ve bu Kaydefâ tasvîrinin kemeri altındaki çeşme-i zülâlin târîhi budur:

“Ummira hâzihi’s-sâkıyetü‘l-mübâreketü alâmeten fî eyyâmı Sultân Murâd ibn Mehemmed Hân halledallâhu hılâfetehu, ketebehu fî evâhiri Recebi’l-mücerreb li-sene ihdâ ve seb‘îne ve semâni mie.” [871] **[P 23b]**

Ve bu kal‘a kapusundan içeri aslâ evler yokdur. Ammâ tarla ve bâğlar çokdur.

Ve bir ma‘mûr câmi‘ vardır. Kapusu üzre târîhi budur:

“Hâzihi’l-medresetü’ş-şerîf ve câmi‘u’l-latîf şâh(?) el-abdü‘z-za‘îf, el-muhtâc ilâ rahmetillâh, el-Hâc İlyâs ibn Ahmed, afallâhu anhüme’r-Rabbü‘s-samed, el-kâdî bi-kal‘a-i İzmir, **[Y 45a]** *azzetehallâhu(?) ta‘âlâ ani’t-tedmîr. Sene semâne ve seb‘i mie.” [708]*

Ve bu câmi‘in cemâ‘ati, câmi‘in sağ tarafında kal‘anın sağ köşesinde bir iç kal‘a vardır, Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed bu büyük kal‘adan bölüp iç kal‘a etmişdir. İçinde dizdârı ve yigirmi neferâtı ve yigirmi kiremit örtülü hânelerde sâkin olanlar bu câmi‘in cemâ‘atidir. Gâyet metîn küçük iç kal‘adır. Şekl-i murabba‘ ve cirmi sekiz yüz adımdır. Ammâ taşra dîvârı yine eski hisâr dîvârındandır. Ancak içerisinden Ebü‘l-feth bölüp bir kat dîvâr ile bir küçük iç kal‘a olmuşdur. Ve kıbleye nâzır bir demir küçük kapusu vardır. Ve dîvârları gâyet metânet üzre ellişer mi‘mâr arşını dîvârları âlî olmağile cümle a‘yân-ı İzmir’in yüz Mısır hazînesi mâlları bunda mahfûzdur, zîrâ İzmir’in aşağı şehri gâyet ma‘mûrdur ammâ mahfûz değildir. Levendât-ı haşerât kânıdır. Ve celâlî ve harâmî havfi ihtimâliyle cümle kibârın mâlları ve zî-kıymet eşyâları bu yukaru iç kal‘ada pinhândır. Ve bu kal‘a ile leb-i deryâda olan kal‘a mâbeyninde şehr-i İzmir bir sevâd-ı mu‘azzam bender-i cedîddir.

Evsâf-ı imârethâ-yı İzmir

Bu şehrin iki bin mikdârı hâneleri yukaru kal‘a bayırlarına yapışmışdır. Hevâdar bâğ u bâğçeli sarâylar ve câmi‘ler vâki‘ olmuşdur. Ammâ amâristânının çoğu aşağı düzde ve leb-i deryâda vâki‘ olmuşdur.

Sene 1068 târîhinde İsmâ‘îl Paşa bu şehri tahrîr etdüği sicillâtda mastûrdur. Ol minvâl-i meşrûh üzre bu şehir cümle on Müselmân mahallesi ve on kefere zarbı ve on Freng ve Yahûdî mahallesi ve iki Ermeni mahallesi ve bir Kıbtî mahallesi vardır. Ve bu mezkûr mahalleler cümle on bin üç yüz mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen kârgîr binâ sarây-ı ra‘nâlar ve sâ’ir hâne-i zîbâlar ile kırmızı kiremitli lâlezâr-misâl bir şehr-i rûşen-âbâddır.

Ve serâpâ kârgîr taş dîvârlı evler ve câmi‘ ve mesâcid ve medâris ve zevâvîler ve dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîs ve mekteb-i sıbyân ve tekye-i ehl-i irfân ile ârâste ve pîrâste olmuş münevver kâr-ı ankâ bir benderdir. Hakkâ cümle üç yüz on mihrâbdır. Ammâ cum‘a kılınır cevâmi‘lerdir. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde ve Kurşumlu hân önünde,

Bıyıklıoğlu câmi‘i: Gûyâ İslâmbol’da Rüstem Paşa câmi‘i gibi şeb [ü] rûz cemâ‘atden

hâlî değildir. Ve on bir kademe taş nerdübân ile urûc olunur fevkânî câmi‘dir. Ve altı serâpâ attâr dükkânlarıdır. Ve kıble kapusu üzre târîhi **[Y 45b]** budur. Altun ve lâciverdli hatt-ı celî ile tahrîr olunmuşdur:

Sa‘y-i Mahmûd oldu hakkâ bu makâm-ı asfiyâ,

Buldu bin kırk altıda hem ihtitâm-ı es-salâ

Gûyiyâ bir beyâz incüye benzer bir câmi‘-i münevver ve musanna‘ müferrih kurşum ile mestûr bir câmi‘i pür-nûrdur. Ammâ teng mahalde vâki‘ olmağile haremi yokdur. Ve çârsû içinde âbdest havuzu vardır. Cânib-i erba‘asında uyûnları cereyân edüp def‘-i atşân ve tecdîd-i vuzû‘ ile ibâdet-i Sübhân ederler. Bir hûb nâbı vardır. Ve

Hacı Hüseyin câmi‘i: Liman kenârında fevkânî ve kurşum örtülü cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘dir. Kapusu üzre bunun dahi târîhi var:

Kıldı hoş sa‘y-i himem sıdk ile ol Hacı Hüseyn

Yapdı bu ka‘be-i uşşâkı zehî câ-yi emîn

İhtitâmın göricek dedi Şifâyî târîh

Bâreka’llâh ki zehî câmi‘-i firdevs-i berîn.

Sene 1062

Bu dahi Bıyıklıoğlu câmi‘i gibi nerdübânlar ile çıkılır. Tahtânîsi serâpâ dükkânlar ve mahzenlerdir. Ve bir musanna‘ kârgîr minâresi vardır. Bunun dahi haremi yokdur. Andan limanın karşu tarafında Yeni bâzâr başında,

Ahmed Ağa câmi‘i: Henüz nev-binâ bir câmi‘-i cihân-nümâ bir fevkânî cedîd binâ câmi‘-i zîbâdır kim İzmir şehrinde gûyâ kasr-ı Hazret-i Süleymân-ı zamân olmuşdur. Buna dahi yigirmi kademe taş nerdübân ile urûc olunur câmi‘-i ra‘nâdır. Ammâ fevkânî olmağile bunun dahi haremi yokdur. Tahtânîsi sâfî kârgîr kemerli dükkânlardır ve tarîk-ı âmdır ve kappân ve mahzenlerdir.

Ve mihrâb ve minberi ve mahâfilleri ve mihrâb üzre elvân hurde münakkaş câmları cümle gemiler ile İslâmbol’dan gelmiş sihr-i helâ[l] câmlardır kim güneş pertev urdukça gûyâ nûr berk urur.

Ve bir yeşil taşdan mebnî bir **[Q 24a]** minâre-i nahîfi var kim gûyâ zümürrüdvâr bir serâmed serv-i sâyedâr mîl-i minâre-i sebzgûndur. Bir diyârda böyle yeşil minâre manzûrumuz olmamışdır. Ve üstâd mühendis-i mermerkâr buna bir kadeh etmişkim gûyâ bir zümürrüd yüzük kaşıdır ve serâpâ ahdar taşdır. Ve eyle rakîk minâredir kim gûyâ miyân-ı dilberândır. Ve altun ile mutallâ alemine sâhibü‘l-hayrât üç bin zer-ü hâlis **[P 24a]** harc edüp şa‘şa‘ası şehr-i İzmir’i münevver etmiş.

Ve e’imme ve hutebâları ve mü’ezzinânları ve eczâhânları cümle İslâmbol’dan gelmiş mücevvid hâfızlardır.

Ve cemî‘i câmi‘lerin minâreleri yemîn ü yesârında vâki‘ olmuşdur. Ammâ bu minâre mihrâbın önünde yine mihrâba muttasıl binâ olmuşdur. Sebeb-i binâsı oldur kim bu câmi‘in sağı ve solu deryâdan dolma zemîndir. Ammâ mihrâb önü arz-ı metîndir kim

minâre sâbit-karâr olsun deyü **[Y 46a]** üstâd mühendis minâreyi anıniçün ileri mihrâba muttasıl inşâ etmişdir. Serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi'-i nev-ma'mûr ve cemâ'ati mesrûr ve müferrih dilküşâ câmi'-i zîbâdır kim misli meğer Ma'nisa'da Murâdiyye câmi'i ola. Ammâ bu câmi' ancak bir kubbe-i âlîdir. Ve bir kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre müzehheb ve lâciverd ile kitâbet olunmuş mermer-i hâm üzre Karahisârî tarzı hatt-ı celî ile tahrîr olunan târîhi bu gûne merkûmdur:

Cenâb-ı sâhibü'l-hayrât Ahmed Ağa hasbeten lillâh,

Bu âlî câmi'i yapdırdı kasdı hayr idi nâgâh,

Bu tarh-ı dilkeşi seyr eyleyenler dedi târîhin

Yerinde oldu zîbâ bî-bedel câmi' te'âlallâh.

Sene 1078

Ve **Monlâ Ya'kûb Efendi câmi'i**: Aşağı kal'a kapusu önünde üç mihrâblı ve tahtânî câmi'i kadîmdir ve üç kapusu vardır. Orta kapu üzre tahrîr olunan târîhdir:

"Kad benâ hâze'l-câmi'a'ş-şerîf li-vechillâhi ta'âlâ ve zamânihi mevla'l-mevâlî Mevlânâ Ya'kûb, fî büniye min hicreti'n-nebeviyyeti fî sene elf." [1000]

Bu câmi'in üç mihrâbı olmasının aslı üc sâhibü'l-hayrât birer mihrâblı câmi' edüp ilhâk etdikleriçün üç mihrâblıdır. Ve iki mihrâb dahi taşra soffalarında vardır. Ve leb-i deryâda teng mahalde olmağile bunun dahi haremi yokdur. Ammâ câmi' ile kal'a kapusu önünde mâbeyne-hümâda câmi'in bir âbdest havuzu var, şâzrevânı revân olmadadır ve üstü kurşum örtülü maksûre-vâr bir havz-ı mâ-i hoşgüvârdır.

Ve câmi'in dahi nısfı kurşumludur ve nısfı kiremitlidir.

Ve câmi'-i Elhâc Yûsuf: Kârgîr binâ ve kubbe-i ra'nâsı rusâs-ı kebûd ile mestûrdur ve cemâ'ati vefret üzredir, zîrâ şehrin güzîde yerinde vâki'dir.

Ve Îsâ Hoca oğlu Elhâc Mustafâ câmi'i.

Ve yukaru bâzâr yerinde dârü'l-kurrâ kurbundaki Elhâc İbrâhîm câmi'i kârgîr kubbe-i âlîdir.

Ve Fâyik Paşa câmi'i kârgîr kubbesi kurşum örtülüdür.

Ve Şeyh Mustafâ Efendi câmi'i kendüler hayâtda ve Halvetî tarîkında e'izze-i kirâmdan kimesnedir ve câmi'i kiremitlidir.

Ve Teleklik mahallesinde Abdülfettâh Çavuş câmi'i kiremitlidir ammâ ma'mûrdur.

Ve Hâtûniyye câmi'i hâlâ Ahmed Ağa'nın vâlidesi binâ etmişdir ve evkâfı firâvân kiremit ile mestûr bir câmi'-i ma'mûrdur.

Ve Karadağlızâde Müftî Mustafâ Efendi câmi'i Hasan Hoca mahallesinde kiremitli câmi'dir. Ammâ cemâ'ati cümle muta'assıb Kadızâdelilerdir.

Ve Kassâb Hızır mahallesinde Bölükbaşızâde Hacı Mehemmed câmi'i kapusu üzre târîhi budur:

Temâmında du'â ile deyüp Tullâbî târîhin

Senâgâh-ı cenâb-ı Abdurrahmân **[Y 46b]** *bâd âbâdân*

Sene 1073

Ta'mîr ü termîmi itmâmına târîhdir.

Ve yukaru bâzâra muttasıl Gümrük emîni Hüseyin Ağa'nın harâbe iken ta'mîr ü termîm edüp nûr-ı mahz olan câmi'-i rûşen-âbâdın târîhidir:

Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hüseyin Ağa kâvdır

Keff-i deryâsı ile bahr-i kâne şimdi muktedâ

Hâtif-i Gaybî nidâ içün dedi târîhini

Kum Bismillâhirrahmânirrahîm es-salâ

Sene 1078

Ve bu tahrîr olunup ibâdet etdiğimiz câmi'lerden mâ'adâ yetmiş yedi mihrâb dahi mesâcidler vardır. Ba'zı medrese ve tekye ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ mihrâbları ile cümle yüz elli mihrâbdır. Ve bu şehrin cenûbunda leb-i deryâda bir çemenzâr ve ferah-fezâ namâzgâhı var. Yüz bin âdem alur bir musallâdır.

Ve cümle bu beldede kırk medrese vardır, zîrâ her câmi' hareminde etrâfında medrese hücreleri ve talebe ve ders-i âmları mukarrerdir. Ba'zılar ders-i âmm-ı hasbîlerdir. Zîrâ bu şehrin ulemâsı ve talebe ve fukarâsı gâyet çokdur. Ammâ asâleten mahsûs medreseler Sultân Selîm'in kurşumlu medresesi ve mahkeme kurbunda Kapudan Paşa medresesi ve Ahmed Ağa medresesi. Meşhûr medârisler bunlardır.

Ve cümle on bir hammâmdır. Çârsû içinde Kara Kadı hammâmı ve Mûsâ Kadı hammâmı ve Bostâncı hammâmı ve yukaru bâzârda Çukur hammâm ve Bölükbaşı hammâmı ve Ermeni mahallesinde Mûmcu hammâmı ve Hacı Süleymân hammâmı ve Abdî Ağa hammâmı ve Topal Kapudan Paşa hammâmı ve Hüseyin Ağa hammâmı ve Yorgancızâde hammâmı. Ve altı yüz ev hammâmları vardır.

Ve cümle seksen iki kal'a-misâl hân-ı azîmlerdir. Meşhûru bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ Malkoçzâde hânı ve Kurşumlu hân **[Q 24b] [P 24b]** ve Çavuşzâde hânı ve Altıparmak hânı ve Tercümân hânı ve Beğler hânı ve Mehemmed Efendi hânı ve Mısır vezîri Ebülhayr Kethudâ İbrâhîm Paşa hânı ve Muhtesib hânı ve İmâmzâde'nin iki hânları dahi gâyet ma'mûrdur ve Bölükbaşı hânı ve Tavşanlı hânı ve Çukur hân ve Hacı Hüseyin hânı ve Hacı Ömer hânı ve Fazlullâh Ağa hânı ve Sulu hân ve Bostâncı hânı ve meşhûr hânlar bunlardır.

Ve üç dârü'l-kurrâ ve kırk mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve bir imâret ve yetmiş çeşme-i âb-ı kudret vardır. Bu şehre göre çeşmesi azdır ve cümle on yedi sebîlhânesi vardır .

Ve cümle üç bin altmış dekâkînlerdir kim muhtesib harcı verirler. Andan su'âl edüp haber aldık. Ve yeniçeri kolluğu "altı deyenek" ta'bîr olunur ve subaşıya dahi ve yeniçeri kolluğuna dahi cemî'i dükkânlar haftada bir kerre harç verirler. Anlardan dahi **[Y 47a]** haber aldım. Ammâ cümle dükkânlardan Mısır Çârsûsu ma'mûr dükkânlardır.

Ve kâmil üç yüz metîn bâzergân mahzenleridir. Ve kırk kahvehâne ve yetmiş sâbûnhâne ve iki yüz meyhâne ve yigirmi bozahâne ve yigirmi boyahâne ve bir çârsû sarrâchâne ve bir şem'ahâne ve bir gümrükhâne vardır. Lâkin bezzâzistânı yokdur ammâ benî âdemin eceline dermân cân otu hânlarda mevcûddur. Ve mürde cisme hayât verüp pîri cüvân eden dilber lebi ve kuş südü ve âdem südü bulunur. Bir diyârda âdem südü miskâl ile satıldığın görmedim, illâ İzmir'de gördüm. Ve arslan südü dedikleri şarâb-ı bî-hicâbdır. Hicâbı ve katresi ref' olunmasıyçün taraf-ı şehriyârîden hatt-ı şerîfler vârid olup ale'l-ûmum meyhâneler ref' olunup bâde-nûş birâderler ale'l-ittifâk bozaya bozulup düzüldüler.

Ve'l-hâsıl Âl-i Osmân'ın kabza-i tasarrufunda iki yüz altmış bender sevâd-ı mu'azzam iskele vardır kim yük çözülür ve yük bağlanır şehirlerdir. Ammâ İzmir benderi cümleden iştihârlı şehirdir. Zîrâ ekâlîm-i seb'ada Âl-i Osmân ile dost olmuş on sekiz kefere kralı vardır. Cümlesinin balyozları ve konsolozları vardır. Ve bâzergânları rûy-ı zemînin mahsûlâtların ve cemî'i diyâr halkının metâ'ların getirüp beher sene bin gemi gelir ve bin gemi gidüp metâ'lar bu İzmir şehrinde fürûht olunur. Böyle bir derbend-i calender bender yerdir kim velvele-ârâ iskeledir. Ve Freng-i bedreng gemileri eyle gelirler kim şehr-i İzmir'in nısfı gûyâ Frengistândır. Ve bir kimse bir kâfire bir sille urmağa kim kâdirdir derhâl derbân ve dîdebânlar âdemi der-çember edüp der-ân emân vermeyüp tâ hâkime götürürler, yâ hâkim katl eder, yâhûd kefereler katl edüp na'ş-ı müslimîni ol ân gâyib eder. Bir cânibi böyle Malta gibi muzlim Frengistân-misâl yerdir.

Ammâ bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden mûğpîçe ve ruhbânpîçe nâ-resîde kefere dilberleri var kim kâküllerin târumâr etdükde gören uşşâkların dahi akılları kâkül-i dilber gibi perîşân olur. Tâ bu mertebe mûğzâd dilberânları vardır.

Ve bu Freng mahallesinin çârsû-yı bâzârları gâyet müzeyyen. Anlara mahsûs esvâk-ı dalâlet-âyîndir ve bed-âyîn edecek puthâne-i düyûrları yedi aded kenîselerdir kim içlerinde bıtrîk kıssîs ile mâl-â-mâl bir muzlim yerdir.

Ve cümle hâne-i müşrikîn şehrin şimâlinde sâhil-i limana vâki' olmuş binâ-yı şeddâdî kefere hâneleri kat-ender-katdır. Filikalar ile keştîlerinden evlerine gelüp gitdikçe her gemiden elbetde bir top **[Y 47b]** atarlar, ale't-tevâlî şeb [u] rûz böyle mu'tâdları vardır. İzmir şehrinde top sadâsından râhat ile durulmazdır.

Ve bu şehrin cemî'i esvâk-ı sultânîleri gâyet müzeyyen olup eyle bey' [u] şirâ olur kim âdem deryâsı temevvüc ve talattum edüp fevc fevc olup benî âdem bir birinin omuz omuzundan söküp râhat ile ubûr edemez. Tâ bu mertebe izdihâm tarîk-ı âmları vardır, zîrâ şeb [u] rûz Arab ve Acem'den niçe yüz bin deve ve at ve katır gelüp gitmededir. Ve dâ'imâ bu şehir ucuzluk olmadadır, zîrâ bir cânibi karadan ve bir cânibi deryâdan metâ'-ı gûnâ-gûn gelmededir.

Ve bu şehrin me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhatından İzmir nârı ve bâdemi ve sâbûnu cihânı dutmuşdur. Ve balı ve beyâz ekmeği meşhûrdur.

Ve bu şehrin âb-ı nâbın, sâhibü'l-hayrât Baltacı Mahmûd Ağa altı sâ'atlik yerden sarp kayalı yerlerden mâl-ı hazâyin sarf edüp şehre getirdmişdir. Ammâ rûy-i zemînde küşâde yerlerden gelmek ile ısıcakdır. Ammâ sehel kesb-i hevâ etse buz pâresi olup âb-ı hayât olur bir serî'u'l-hazm mâ-i sâfîdir. Ammâ bu mâ-i tâhirin menba'ı bir mesîregâh ve

çemenzâr-ı gül'izâr yerde kayalardan tulû' etdükde yahpâre aynü'l-hayâtdır.

Ve bu şehrin cümle şâhrâhları serâpâ beyâz taş kaldırım döşelidir ve pâkdir. Ve sevâhil şehir olmak ile limon ve turunc ve nâr ve zeytûn [ve] incîr ve servi ve çınâr ve gülnârı çokdur. Ve ancak bir hurmâ dırahtı vardır, eflâke ser çekmiş bir nahl-i mevzûndur. Ammâ aşlamasın bilmediklerinden hurmâsı olmaz.

Ve gümrük önündeki limanın sol tarafında kal'adır. Anın solunda bir küçük liman vardır. İki yüz pâre gemi alır a'lâ limandır. İri barça galyonlar alarka deryâda yatırlar.

Ve bu şehir lodosdan şarka seksen mîl tûlânî bîr körfez deryânın nihâyetindedir. Arzı birer mîl karşu karşuya vâsi'dir. Lezîz mâhîleri olur.

Ve mezkûr küçük **[Q 25a]** **[P 25a]** limanın karşu cânibinde Ahmed Ağa câmi'i önünde Kapudan Kaplan Mustafâ Paşa bu limanın nısfın doldurup nev-binâ bir çârsû-yı zîbâ etmişdir kim tûlu üç yüz adım bir şâhrâh-ı azîmin cânibeyni ale't-tertîb kırlangıç kanadı gibi münakkaş kepenkler ile ârâste olmuş yüz elli aded kârgîr dekâkînler ile tezyîn olmuş çârsûdur. Ve nihâyetinde iskele başında meyve gümrükhânesi olmak üzre bir sarây-ı âlî ve bir şâhnişîn-i vâlî ile müzeyyen olmuş ibret-nümâ bir teferrücgâh yerdir. Ve bir mesîregâh dahi hünkâr bâğçesidir. Ammâ ol kadar müzeyyen ve lâlezâr ve murgzâr değildir. Ancak bâğçe üstâdı ve külâhlı bostâncıları vardır. **[Y 48a]** Vazîfelerin gümrükden alırlar.

Ve bu şehrin cemî'i halkı ankâ bâzergânlardır. Ve gâyet garîb-dost ve mahbûb-dostlardır. Ve ni'metleri bay u gedâya ve müsâfirîne dâ'imdir. Cümle gûnâ-gûn saya ve iskerled çuka ve akmişe-i fâhire geyerler.

Ve zenâneleri kezâlik çuka ferrâce ve başlarına selâmiyye dîbâ takye geyüp raksıbendî dülbend izâr edinirler.

Ve cümle halkı ehl-i zevk ve ehl-i sevk âdemlerdir. Ve reng-i rûyları serâpâ humret üzre gâyet tendürüst ve tenperver âdemlerdir. Ve iklîm-i hâmisdendir. Eğer bu şehre ıttılâ' hâsıl etdiğimiz mertebe evsâfın tahrîr [u] tastîr eylesek bir mücelled kitâb olur, ve's-selâm.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı İzmir: Evvelâ yukaru kal'a altında kabr-i Hacı Yûsuf Baba ve Cüneyd Beğ ve Seyyid Mükerremeddîn Sultân ve niçe ziyâretler var ammâ ziyâret etdiğimiz bunlardır. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve bu şehrin cümle a'yâniyle vedâlaşup berâber refîkler alup leb-i deryâ ile 3 sâ'at bâğ u bâğçeler içre gidüp ve bir sâ'at cenûba ve bir sâ'at garba deryâ kenârıyla giderek beşinci sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Sancakburnu

Sene (–) târîhinde fâtih-i Erdel ve fâtih-i Kandiye Sultân Mehemmed-i Râbi'in binâsıdır. Berâ-yı Sadrıa'zam Köpürlü Mehemmed Paşa. Sebeb-i binâsı oldur kim İzmir'de cemî'i küffâr-ı hâksâr gemileri belagan mâ-belag yükün alup gümrüğü murâdı üzre verüp yâhûd bir habbe vermeyüp salpa demir edüp firâr ederlerdi.

Bu minvâl üzre İzmir gümrüğü mu'attal olmağa bâ'is oldu. Âhir Köpürlü re'yiyle bu

mahalle Aydın ve Sarhan ve Sığla ve Hudâvendigâr sancakları askerleri ile ta'yîn olunup bu Sancakburnu nâm mahaldeki boğazda bu kal'a-i zîbâyı müceddeden metânet üzre Dergâh-ı âlî kapucıbaşısı Gevezezâde (–) Ağa ma'rifetiyle bir kal'a-i metîn ü hasîn inşâ edüp hâlâ bu kal'a boğazından bir kâfir keştîsi değil bir çırnık güzer etmeğe kâdir değildir. Kal'a itmâm olunca cümle küffâr gemileri gümrüklerine inâd [u] muhâlefet etmeğe kâdir olmayup ol sene mültezimîn gümrük emânetin iki yüz kîse ziyâdeye aldılar. Hâlâ beher sene dahi ziyâde olmadadır.

Bu kal'a İzmir körfezi içinde bir dar boğazda bir kumsal vâsi' düz yerde bilâ-havâle şekl-i murabba' bir kal'a-i metîndir kim ta'bîr olunmaz. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi bin yüz adımdır. Ammâ alçak sulu ve deniz kenârında olmağile aslâ handakı yokdur. Ve leb-i deryâya nâzır içine âdem sığar şayka topları var kim rûy-i deryâda kuş kondurmazlar. Ve kal'a içre cümle seksen havlısız hâneleri cümle kiremitlidir.

Ve bir Hünkâr câmi'i var. Hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârı yokdur.

Ve dizdârı ve iki yüz neferâtları vazîfe-i mu'ayyenelerin **[Y 48b]** İzmir gümrüğünden alırlar.

Bu kal'anın yedi kulle-i azîmi var. Ve cebehânesi gâyet çokdur. Ve cümle yetmiş pâre balyemez topu ve çuldutmaz ve kundak dutmaz şayka topları serâpâ deryâya nâzır demir kapaklı toplardır kim dâ'imâ âmâde dururlar. Bu kal'anın karşu tarafı yıldız rûzgârı cânibine bir mîl ba'îd Melemen hâkidir. Gâyet sığ kenârlardır. Cümle keştîler bu kal'a önünden geçmeğe muhtâcdır, zîrâ amîkdir.

Ve bu kal'anın kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Cedîd ve hadîd kapudur kim taşra varoşa çıkacak yerde yüz adım tûlu ve yigirmi adım enli handakı üzre üç yerden hapenk ile zemberekli asma cisirleri vardır. Her gece kal'a neferâtları cisir haşeblerin ref' edüp kal'a cezîrevâr kalup girüp çıkmak muhâl olur.

Ve bu cisir başında bir lonca köşkü vardır. Âyende vü revendeler istirâhat ederler. Ve kal'a kapusu üzre beyâz mermerde celî hatt ile müzehheb târîhi budur:

Görünce Hâtif-i Gaybî dedi bu kal'aya târîh,

Kilîd-i bahr ü berr oldu ve hakkâ kal'a-i Sancak.

Sene 1077

Ve bu kal'aya Sancakburnu denmesinin sebebi oldur kim kaçan bir kâfir kalyonu İzmir'e girmek istese bu mahalle gelince beyâz sancak diküp itâ'at alâmetin gösterüp andan limana girir, anınıçün Sancakburnu derler.

Ve bu kal'anın kıblesi önünde bir çemenzâr meydân-ı azîmde henüz binâ oluyor iki yüz kiremitli, bir câmi'li ve bir hân u hammâmlı ve on dükkânlı bir kasaba-i şîrîn oluyor. Ve bu varoş ile kal'a mâbeynindeki meydânda dıraht-ı sâyedârlar altında bir âb-ı hayât çeşmesârı var kim âb-ı hayâtdan nişân verir.

Ve İzmir'den Urla şehrine deryâdan garb tarafına otuz mîldir. Lâkin İzmir körfezi ağzında Karaburun kazâsı sağ tarafda dağlar eteğince cenûba yedi mîl dahi bir küçük körfezcik dahi vardır, anın nihâyetinde Urla iskelesidir. Ammâ Urla bir sâ'at içeri

dağlar içredir. Andan Sancak kal‘asın temâşâ edüp atlarımıza süvâr olup leb-i deryâ ile düz kumsal yerler ile dörd sâ‘at cânib-i garba ve bir sâ‘at kıbleye bir kayalı dere ve depeli **[Q 25b]** yerde,

Evsâf-ı kal‘a-i Urla

Kaydefâ kralenin kızı Urlice nâm melike, İskender-i Kübrâ havfinden binâ etmişdir. Ba‘dehu niçe mülûkler destine girmişdir. Andan sene (–) târîhinde Sultân Alâeddîn’in ümerâlarından Gâzî İbrâhîm Beğ Rûm keferesi elinden fethetmişdir. Andan Sığacıkoğulları eline girmişdir. Andan Âl-i Osmân’da Koca Murâd Hân-ı Sânî destine girmişdir. Ba‘dehu Ebü‘l-feth asrında küffâr-ı bedgirdâr bu kal‘ayı istîlâ edüp Ebü‘l-feth tekrâr feth edüp bir dahi küffâr tama‘a düşüp yine **[Y 49a]** istîlâ etmesin içün kal‘asının câ-be-câ yerlerin münhedim etmişdir. Ammâ cüz’î şey ile ta‘mîri mümkündür. Ammâ iç el olmak ile termîmi mühim değildir.

Bir kayalı yerde şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘dır. Anatolu hâkinde Cezâyir kaleminde Sığacık livâsında yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Lâkin İzmir **[P 25b]** mollâlarına ilhâk olmuş kazâdır. Ve mu‘âf [u] müsellem Ma‘nisa’da Süleymân Hân vâlidesi câmi‘inin evkâfıdır. Yüz on sekiz kîse mâl-ı evkâfı var.

Subaşılıkdır, iki yüz âdem ile hükûmet edüp tahsîl-i mâl eder. Bu şehrin kethudâyeri ve yeniçeri serdârı Perî Beşe’dir. Ve a‘yândan Mehemmed Efendi ve Topal Dersi‘âm Ivaz Efendi ve Halîl Beşe. Bu âdemler hânedân sâhibleridir.

Ve bu şehr-i Urla bir kayalı sengistân ve sa‘b eniş yokuş, dereli ve depeli kanara taşlıklı yerlerde, yine bâğ u bâğçeli ve serâpâ toprak örtülü üç bin kârgîr taş binâ, kal‘a-misâl ve kulle-misâl mükellef ve ma‘mûr evlerdir.

Ve cümle on bir mahalledir. Ve cümle kırk mihrâbdır. Lâkin her mahallesi birbirinden ba‘îd dağlarda ve depelerin topraklı yerlerinde vâki‘ olmuşdur.

Câmi‘lerinin eşbehi çârsû içinde Kılıç Alî Paşa câmi‘i bir teferrücgâh çınâr-ı âlîler ile haremi müzeyyen olmuş kurşumlu ve kârgîr kubbeli bir müferrih câmi‘-i zîbâdır.

Ve yine çârsû başında Hacı Tûrân câmi‘i kârgîr kubbesi kurşumlu ve minâre-i mevzûnlu câmi‘dir. Kapusu üzre ki târîhi:

“Benâ hâze’l-mescide’ş-şerîf el-Hâc Tûrân bin Mûsâ târîhuhu lehüve beytü‘l-ibâdeh. sene 961”

Ve uçurum başında Fâtih İbrâhîm Beğ câmi‘i, Eski câmi‘ nâmıyla ma‘rûf ve mevsûf câmi‘dir. Üç aded kubbe-i azîmleri kârgîr ve kurşumludur. Ve bir minâre-i serâmedi var. Ve iki bâbı var, biri sağ cânibde nerdübân ile urûc olunur. Ve biri kıble kapusudur kim haremine mekşûfdur. Ve hareminde bir gûne âbdest havuzu var, selef bennâları kârıdır.

Ve gayri ba‘îd mahallâtlarda niçe kurşum örtülü câmi‘ler vardır. Ammâ ibâdet edüp manzûrumuz olan bu câmi‘lerdir ammâ çoğu mesâcidlerdir. Ve şehirden alarka taşra mahallerde nümâyân olan Rüstem Paşa câmi‘i ve Kumanlı câmi‘i.

Ve iki hammâmı var, biri Hersekoğlu Ahmed Paşa hammâmı ve biri Fâtih İbrâhîm Beğ hammâmıdır.

Ve iki medresesi var, biri Menfî Efendi ve biri Hulûsî Efendi medreseleridir.

Ve yedi hânları var. Cümleden Hacı Ivaz hânı, kârgîr binâdır.

Ve yedi mektebi var. İkisi kurşum kubbeli dârü'l-ulûmlardır.

Ve Cümle esvâk-ı sultânîsi iki yüz ticâretkândır. Ve her dükkânların önlerinde birer **[Y 49b]** soffalar üzre üstleri kiremit ile örtülü soffalardır. Anlarda dahi bâzâr günleri âdem deryâsı cem‘ olup ol soffalar üzre metâ‘ların fürûht ederler. Ammâ bezzâzistânı yokdur.

Hikmet-i Hudâ bu çârşû-yı hüsnün ortasında kahvehâneler köşesinde bir üzüm asması hâsıl olmuş. İki âdem ancak dirâgûş eder bir cüssedâr ve cesîm şecere-i zerdir. Cemî‘i çârsûnun şâhrâhı üzre nihâl-i dırâzlar salup serâpâ bu tarîk-ı âmmı nihâlleri ve berkleri ile mestûr etmişdir kim zerre girecek mikdârı güneş te'sîr edecek yer yokdur. Bir koyahdır kim cümle kahvehânede ve çârsû-yı hüsünde hâzır olan âşıkân bu sâyedâr şecerin sâyesinde dilberân temâşâsın ederler. Ve niçe bin salkım üzümü yol üzre âvîze-vâr sarkmışdır. Cemî‘i âyende vü revendegân-ı esbsüvârân engûr hûşesinden alup tenâvül ederler. Her bâğbân ki aşlama ilminde mahâreti ola, ma‘rifetin izhâr içün bu engûr dırahtına bir kalem rez nihâli aşlayup bir gûne engûrü dahi hâsıl olur. Böyle herkes bu üzüm ağacına nihâl aşlaya aşlaya sarı ve yeşil ve kırmızı kış üzümü ve kadın parmağı ve ter gömlek ve kıradina ve kumla ve razakı ve beğlerce ve misket alaca ve siyâh üzümün dahi envâ‘ı, ve'l-hâsıl hakîr gördükde mahsûlü zamânı idi, otuz yedi gûne engûr elvânın temâşâ etdik kim sicilde dahi tahrîr olunmuşdur. Arab u Acem'de Urla'nın çârsû üzümü meşhûrdur. Beyt:

Nazar kıl nev‘-i insâna kimi zehr ü kimi sükker

Aceb hikmet bir ağaçda olur yüz bin semer peydâ

ebyâtı bu dıraht-ı inebin hakkına münâsib ebyâtdır. Ve'l-hâsıl kibâr-ı evliyâullâhın nazarı ta‘allûk etmiş bir dırahtdır.

Perî Beşe'nin pederi yüz yigirmi sene mu‘ammer olmuş bir müsinn Zâl kimesne idi. "Âlem-i sabâvetimden berü bu ağacı böyle bilirim. Ve pederim dahi yüz yıl mu‘ammer olmuş idi, anlar dahi bu ağacı böyle bilirim, deyü nakl ederdi" deyü Perî Beşe pederi **[Q 26a]** böyle hikâye ederdi. Hakîkatü'l-hâl temâşâ etdiğimiz diyârlarda nazîri yok vâcibü's-seyr bir üzüm ağacıdır kim yaz u kış niçe bin tuşe üzümü maslûb durur. Kimi biter kimi yiter. Ve yedi kerre üzüm verir dalları ve nihâlleri vardır. Hamd-i Hudâ hakîr dahi teberrüken iki salkım üzümden tenâvül etmek nasîb oldu.

Ve bu şehirde aslâ kireç binâlı dîvâr yokdur. Serâpâ beyâz mermer-misâl taşdır. Ve gâyet hemvâr mühendisâne latîf binâ-yı ra‘nâları vardır.

Ve cümle dağ ve bâğ u râğ ve ırağ u yakını bâğçe ve bâğlardır kim bu şehri bâğlar tezyîn etmişdir. Eşcârâtının çoğu **[Y 50a]** zeytûn ağacıdır.

Ve bu şehrin me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından zeytûnu ve zeytûnyağı ve engûrü meşhûrdur.

Ve mahsûlâtının **[P 26a]** memdûhatından sâbûnu, Haleb'in İdlib sâbûnundan ve Kudüs Tarabulus sâbûnundan çokdur kim cihânı dutmuşdur. Zîrâ bu şehir içre kâmil yetmiş aded

sâbûn kârhânesi vardır.

Ve iki yüz kırk zeytûnyağı değirmenleri vardır. Ve bu şehirde hâsıl olan zeytûn ve zeytûnyağı Edremit şehrinde ve Karaburun kazâsında olmaz. Zîrâ tağ u taşı iki konak yer zeytûn hıyâbânı ormanından âdem güzer edemez. Ve zeytûnun bi-emrillâh hilkatı acı olmak üzredir. Ammâ bu şehrin zeytûnu dahi tâze iken sâ'ir meyve gibi ekmek ile tenâvül olunur. Gûnâ-gûn dânedâr ve iri ve yağlı zeytûnu olur kim aşlama ta'bîr ederler bir gûne mor reng cevz-i rûmî kadar iri zeytûnu var. Kemâlin buldukda ağacından silküp a'yân-ı vilâyet birbirlerine hedâyâ gönderirler. Rub'-ı meskûnda nazîri yokdur. Belki [22] âyeti bu zeytûn hakkında nâzil olmuş ola. Gâyet lezîz zeytûndur. Ve bu şehir halkı bu makûle mukavvî zeytûnları tenâvül etdiklerinden kesret üzre cimâ' edüp ol kadar evlâd [u] ensâbları var kim ta'bîr olunmaz.

Ammâ şehri sengistân içinde olmak ile mâh-ı Temmûz'da hevâsı sakîldir. Ammâ kışı gâyet latîfdir ve halkı gâyet garîb-dost ehl-i safâ âdemlerdir kim dâ'imâ bâğlarında ve kahvehânelerinde sohbet ederler.

Ve çârsûnun sol tarafındaki kahvenin karşusundaki çeşmenin târîhidir:

Bu makâmı Hacı Ahmed Ağa eyledi sebîl

Umaram maksûdunu vere ana Hayy-ı Cemîl

Bir elif zamm ile Nâmî dedi anın târîhin

Çeşme-i âb-ı hayâtın kân-ı cû-yi selsebîl

Sene 1055

Cemî'i sularının te'sîrindendir kim cümle halkı gâyet şecî' u cerî âdemlerdir. Ve cümle Cezâyirli esbâbı geyerler levend ve gâzî âdemleri vardır. Ammâ tâze fetâları Çarpan boğazında ve Karaburun yolunda Turna belinde bel kesüp harâmîlik ederler.

Ve cümle halkı serâpâ tüfeng-endâzdır. Hattâ sene (–) târîhinde İsmâ'îl Paşa bu şehre tüfeng teftîşine gelüp re'âyâ ve askerîden tüfeng cem' edüp gider. Bir gün bu şehrin bahâdırlarından birkaçı mızraklar ve harbeler ile sayd [u] şikâre çıkup dağda bir hınzîr-i beyâbâna râst gelüp hışt ile ceng ederken hınzîr bu yiğitlerin birisine hücûm edüp zahmdâr edüp firâr eder. Bu bahâdırların biri eydir:

"Var gidi hınzîr var. İsmâ'îl Paşa gibi arkan var. İstersin dünyâ halkın azı dişinle azıla, zîrâ bizde tüfeng komadı. Yohsa biz seni sağ mı korduk?" deyü darb-ı mesel olmuşdur.

Ve bu şehrin Urum keferesi tâzelerine kızan derler. Anlar **[Y 50b]** dahi gâyet yarar olup bir düşmandan yüz çevirmemişlerdir. Kerrâtile bu Rûm'un ikisi üçü bir olup Malta firkatelerin kerrât ile basup söndürmüşlerdir. Ve bu şehirden bir âdem bir cânibe teveccüh eden âyende vü revendegânları bu şehrin kızan Urumlarından âdem alup bî-pâk ü bî-pervâ bir cânibe azîmet ederler, yarar Urumları olur. Ve bu şehrin Urum keratsası nâm mahbûbesi ve kiritsi ve pedaki nâm dilberân mûğpîçeleri olur. Cezâyir esvâblı başı fesli ve siyâh kaşlı, merâlî gözlü Rûm pîçeleri olur kim ta'bîr olunmaz, gâyet meşhûrdur, *ve's-selâm.*

Ziyâretgâh-ı Urla: Evvelâ Tekye karyesinde Samud Baba.

Ve şehir içinde Memi Dede ve Eski Memi Dede. Bu iki sultânlar Vukûflar köyünde medfûnlardır. Bî-hisâb kerâmetleri görülmüşdür. Ve Eski Memi Dede oğlu Alî Dede merhûm olup musallâda cenâze namâzın niçe bin âdem edâ ederken na'ş-ı şerîfi tâbûtiyle alâ-mele'i'n-nâs gâyib olup cümle huzzârân-ı âşıkânı âlem-i hayretde sergerdân kalırlar. Ba'dehu üçüncü gün bâğlar içinde bir püşte üzre bulunup anda defn etmişlerdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve karîbü'l-ahd olmuşdur, cenâzesine hâzır olanlar ile müşerref olup anların nakli üzre tahrîr edüp ziyâret etdik. *Kuddise sırruhu.*

Ve karye-i Süleymânlı'da eş-Şeyh Hüsâmeddîn ve diğer eş-Şeyh Hüsâmeddîn-i Erdebîlî tarîk-ı Hâcegân'dan ulu sultândır. Bunlar Kızılca karyesinde medfûnlardır.

Ve yine câmi'-i Kızılca'da Hoca Alî hazretleri ve Hoca Hayreddîn ve eş-Şeyh Bahrî ve Dervîş Fehmî Efendi.

Ve Fâtih câmi'inin imâmı Pîrî Efendi Kuşlular **[Q 26b]** köyünde mefunlardır. Ve tarîk-ı Rûşenî'dendir kim Ömer Rûşenî hazretleri nefes edüp "Ey Pîrî! Var Rûm'un Urla'sında pîr ol" deyü Sultân Selîm Şâh-ı evvel asrında bu şehre gelüp niçe bin ibâdullâha pîşvâ-yı tarîk olup yüz seksen sene mu'ammer olup âhir Urla'da dârü'l-karâr edindiler. Ömer Rûşenî hazretleri İbrâhîm Gülşenî hazretlerin **[P 26b]** dahi Mısır'a gönderüp sâhib-i seccâde olmuşdur. Ve Rûşenî'den Gülşenî olmuşdur. Ammâ mezkûr Şeyh Pîrî Urla'da pîr olmağile niçe yüz bin fukarâya pîr [u] pîş-kadem olmuşdur. Anıniçün Urla halkı serâpâ Hoca Pîr tarîkındadırlar, ulu ziyâret yerdir.

Ve mecâzibûndan Abdî Çelebi hayâtda idi. Hamd-i Hudâ dest-i şerîfin bûs edüp du'â-i hayrları ile şerefyâb olduk. Ve bu şehir kadîm olmak ile kibâr-ı evliyâullâhlar gâyet çokdur. Ammâ ziyâret etdiğimiz sultânlar bunlardır.

Ve bu şehirden cümle yârân-ı bâ-safâlar ile vedâlaşup yigirmi nefer Urum kızanı ve serdâr Pîrî Beşe'den kırk nefer yeniçeri yoldaşı refîk alup cümle altmış nefer bahâdır **[Y 51a]** levendâtla Urla'dan çıkup bâğ u bâğçe ve zeytûn ormanları içre cânib-i garba leb-i deryâ ile bir sâ'at geçüp Karaburun yolu leb-i deryâda kalup biz sol tarafda Çarpan boğazı nâm bî-amân yola müteveccih olup cümle refîklerimiz hâzırbâş olup hâmûşbâş revâne olmada idik.

Hikmet-i Hudâ sergüzet-i Evliyâ: Bu râh-ı sengistân [u] çengelistânda bu kadar piyâde gâzîler ile giderken tüfeng fitîli râyihası istişmâm olundu. Hemân hemrâhlarımız olan yetmiş nefer tüfeng-endâzlar taraf taraf hıyâbânlar içre perîşân olup aç kurd koyuna ve koyun tuza seğirdir gibi seğirdüp çengelistân içre cüst [ü] cû ederken ter ü tâze bir âdem kolu ve bir kılıç getirdiler. Hakîr dahi ileri vardım, iki kellesiz âdem leşi gördüm. Henüz kanları revân, cânları dâhil-i cinân olmuş, ikisi dahi harbe ile mecrûh olmuşlar.

"Bire bu ne hâldir?" deyü dahi ileri vardık. Bir kolsuz cüvân yiğit ve bir ak sakallu ihtiyâr âdem ve iki kara kaşlu âdem ayaklarında çizmeleri ve bellerinde kılıçları ve esbâbları ile yatırlar. Henüz ceng ede ede pâre pâre olup şehîd olmuşlar.

"Bire hâzırbâş olun" deyü cümle refîklere tenbîh edüp bu muhâtara yerden bir hoş ubûr edelim, derken hemân ileriden bir "Allâh Allâh" sadâsı zâhir oldu ve yigirmi otuz tüfeng atıldı.

Hemân hakîrin yanında kalan refîkler ceyrân gibi pertâb ederek ileri seğirtdiler. Hakîr dahi seyishâneleri huddâmlara bırağup bile ileri vardık. Meğer bizim mukaddemâ gerüden ileri giden refîklerimiz on yedi harâmîye râst gelüp kemîngâhda yatırlarmış.

Hemân birbirlerine girüp ceng etmeğe âheng edüp sadâ-yı tekbîre âheng edenler anlar imiş, biz dahi imdâd yetişüp azîm ceng edüp on harâmîyi ceng mahallinde katl edüp yedisi firâr etdi. Cümlesin bizim refîklerimiz soyup âlât-ı silâhların alup azm-i râh edecek mahalde cüz'î ileri varup anı gördüm: Orman içinde bir âdemi kayd-bend edüp huzûruma getirdiler. Hakîr eyitdim:

“Âdem sen bu orman içinde nişlersin?” deyü su'âl etdim. Herîf eydir:

“Vallâh biz demin Urla şehrine giderken harâmîler bizi basup azîm ceng etdik. Dörd âdemi katl etdiler. Ve hırsızlar sizi Zeytûn ovasında görüp firâr etdiler. Ben anlar ile kaçmayup havfimden bu ormana kaçdım. Ve hırsızlar kendülerden düşen iki âdemin leşlerinden ayân olmasun deyü başların kesüp bile götürdüler. Ve hırsızlar işte şu Karaburun ormanlarına girdiler. Hemân akîblerince yetişüp anları dahi kayd-bend edin. Yohsa ben bir garîbü'd-diyâr âdemim” deyüp gûnâ-gûn tenâkuz **[Y 51b]** cevâblar etdi. Hakîr etdim:

“Sen ne diyârdansın?” dedim.

“Uşşâklıyım” dedi. Uşşâk şehrin su'âl etdim. Aslâ nâm [u] nişânından bir haber vermeğe kâdir olmadı. Hemân refîklere,

“Bire bu kâfir hırsızdır ve eynindeki esvâbı bu diyâr esbâbıdır. Hırsız oğlu hırsızdır” derken ormanın içinde refîklerimiz iki kelle getirüp,

“Bu âdemi dutduğumuz mahalde bu kelleler bunun yanında idi” dediler.

“Ya bu kelleler nedir?” dedim.

“Harâmîler yanıma bırağup kaçdılar” deyüp her şey'i inkâr etdi. Ammâ kıyâfetinde gâyet yüğrük kesici kıyâfeti var.

“Tîz şu âdemi soyup bir ağaca bâğlan. Şimdi ben seni bülbül-i gûyâ gibi söyledem” dedikde derhâl herîfi soyarken ayağında bir tâze kılıç yarası var, gömleğinin eteğinden kesüp kılıç zahmini sarmış.

“Ya bu tâze yara nedir?” dedim.

“Harâmîler yaraladı idi. Bî-dermân ormanda kaldım” dedi.

Nice bu gûne efsâne türrehât kelâmlar etdi. Âhir ale'l-ittifâk herîfi muhkem kayd-bend edüp söyletdik. Meğer tahkîk dürüst harâmîlerden mecrûh olup iki başlar ile ormanda pinhân olup girîbânı ele verdi. Refîkımız olan Serdâr Perî Beşe'ye harâmîyi teslîm edüp dahi ileri gelüp mezkûr dörd aded şehîdleri defn edüp iki başsız harâmî leşlerin bırağup cümle esbâbların refîklerimiz alup bulduğumuz âdem kolun ol kolsuz cüvân yiğidin yanına defn edüp nîm sâ'at ileri giderken **[Q 27a] [P 27a]** yol üzre beş dâne at dizginlerin sürüyüp serserî gezerler. Hemân hakîr beşin dahi zabt edüp huddâmlarıma verdim.

Andan dahi ileri varup Ağzıaçık nâm kuyuya vardığımızda anı gördük: Bir pençe-i

âfitâb mehtâb-misâl nûr-ı mahz kırmızı mukaddemli ve la‘lgûn yanaklı bir dilber-i mümtâz ve bir gamzesi gammâz bizi görünce:

“Cânım ağalar! Bana kıyman” deyü atlarımızın ayaklarına yüz sürüp sarıldıkda hemân hakîr bu Ağzı nerdübânlı kuyuda atdan nüzûl edüp cümle refîkler ile istirâhat etmek içün bu mahalde meks edüp mezkûr mahbûbu yanıma getirüp bir hayli söyletdik. Ayakları seğirdüp kaçmadan şişmiş ve şiddet-i hârdan gül çehresi pişmiş ve kaça kaça bî-tâb u bî-mecâl kalmış. Hakîr eytdim:

“Ey oğul! Doğru söyle, sen bu bî-emân yerde bu kıyâfet ile nişlersin?” dedim.

“Vallâhi benim sultânım. Ben İzmirli (–) Çelebi’nin oğluyum. Kapudan Kaplan Mustafâ Paşa İzmir’e gelüp ben pederimden firâr edüp Kapudan Paşa’nın bir ağası beni hıfz edüp donanma ile Sakız’a varup limanda yatırken babam ardım sıra Sakız’a gelüp Kapudan Paşa huzûruna çıkup beni ağamdan alup bu yol ile babam ve büyük ağam ve iki lalam ve ben atlarımız ile beş kişi giderken ileride Çarpan boğazı ile Turna boğazı deresi ormanlarından üzerimize kırk elli **[Y 52a]** mikdârı yaya tüfengli dökülüp ceng ede ede babam ve ağam ve iki kölem kırılup hamd-i Hudâ ben hâlâs olup gerüye kaça kaça bu mahalle geldim. İşte bu sizde karacalarından bağlı olan âdem hırsızlardandır. Karındaşım bunu alt edüp ayağından kılıç ile yaraladı, hâlâ yaralıdır. Ve karındaşımı bunun üzerinde bunun yoldaşları yaraladılar. Elhamdülillâh babam ve karındaşım derdlerinden kurtuldum. Şimdi Sakız’a yine beni kaçıran ağama giderim” deyü cevâb etdi. Ve bize refîk olan Urlalılar bu oğlanı bildiler. Hakîr eyitdim:

“Bire ey hîz-i mîdehet-i mâder be-hatâ, hammâm tâsı gibi müsta‘mel! Senin uğuruna baban ve bir şehbâz karındaşın ve iki abd-i müşterâ yoldaşların senin uğuruna şehîd olalar. İzmir’e varup cemî‘i mâl-ı mirâsın zabt eylesene” dedikde,

“Yok ben ağamdan hazz etdim. Mâl rızk istemem, ben ağama giderim” dedikde Hudâ âlimdir, Hak’dan havf etdim, yoksa boynun urup gazâ ederdim. Ammâ hîz-i nâ-puhteyi yıkup beş on balta ile hâtırın ele alup harâmîlerden boş alınan atların birisine süvâr etdirüp refîkımız Serdâr Pîrî Beşe’ye mezkûr oğlanı ve dağda bulunan mecrûh harâmîyle bile verüp cümle piyâde yeniçerileri Urla’ya gönderüp hakîr Urum kızanları ile mezkûr Ağzı nerdübânlı kuyudan yine cânib-i garba dörd aded ganîmet atlar ile ol muhâtara yerleri aşup sağ tarafımızda Kayaburun kurâları içre yedi sâ‘atde vakt-i asrda,

Kasaba-i kazâ-i Karaburun

Sığla sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir ve İzmir mollâsının arpalığıdır. Bir câmi‘i ve bir hammâmı ve yedi dükkânı var. Sâfî zeytûnlu İrem-misâl kurâlardır. Azîm şehri ve sarâyları ve imâretleri ve gayri azîm âsârları yokdur.

Halkı levendâne esbâb geyüp şecî‘ u bahâdır tüfeng-endâz âdemleri vardır. Kerrâtile Venedik donanmasına karşu komuş âdemlerdir. Ve bir dâne-i hardal ganîmet vermeyüp kâfirden baş dil almışlardır. Serdârı ve kethudâyeri yokdur ve harâb kal‘aları çokdur.

Ve bu kazâ İzmir körfezinin ağzına vâki‘ olmuşdur. İzmir’e varınca yüz mîldir. Ve mahsûldâr zeytûnlu dağları ve bâğları vardır. Ve bu kazâda olan firâvân lezîz zeytûn rub‘-ı meskûnda yokdur, illâ Mora cezîresinde Koron kal‘asında ve Şâm-ı Şerîf’de ola.

Bir gece bunda mihmân olup sabâh kadıdan yigirmi tüfeng-endâz yiğit refîk alup ve bizimle gelen yigirmi Urum kızanları ile kırk kişi olup ale's-sabâh mütevekkilen alallâh deyüp dörd sâ'atde el-iyazen billâhi ta'âlâ atlar ile gitmek muhâl olup piyâde reviş ederek Çeşme'nin ulu yoluna çıkdık. **[Y 52b]** Turna boğazı nâm muhâtara zıyk boğazın nihâyetin yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp ol dere içre hamd-i Hudâ atlarımıza süvâr olup yine garba beş sâ'at gidüp,

Evsâf-ı germâb-ı Çarpan

Leb-i deryâda bir kumsal vâdîde altı aded küçük kubbeler ile mebnî ılıcalardır. Cümlesi mu'tedilü's-sühûn, nâfi' ılıcalardır. Huddâmları ve yanında imâretleri yokdur. Ammâ etrâf diyârlardan gelen marîz âdemler çokdur. Ve Çeşme kal'asının bâğları tâ bu ılıcalara müntehîdir. Hakîr bunda cümle huddâmlarımız ile havz-ı tâhirlere girüp safâ etdik. Andan bir sâ'at bâğlar içre cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Hoşâbâd, ya'nî kasaba-i Çeşme

Sene 914 târîhinde bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî binâsıdır. İç kal'a kapusu üzre târîhi budur:

Hisârı ayn-ı cedîd kıldı bünyâd

Müverrih dedi târîhin Hoşâbâd

Sene 914

Leb-i deryâda bir alçak kaya üzre **[Q 27b]** garb tarafı deryâ, **[P 27b]** şark tarafı bayırlı sahrâ ve dağdır ve dağ üzre sâfi bâğdır. Ve kal'a içindeki hâneleri cümle garb tarafında Sakız cezîresine doğru deryâya nâzır elli aded toprak örtülü evlerdir.

Ve dizdârı ve 185 neferâtları cümle bunda sâkin olurlar. Ve kal'ası şekl-i murabba' seng bünyâd kal'a-i Hoşâbâd'dır. Bu kal'a şarkdan garb tarafına tûlânîce vâki' olmuş. Tûlu yokuş aşağı handak kenârınca iki yüz adımdır ve arzı yüz elli adımdır. Bu hisâb üzre bu kal'anın dâ'iren-mâdâr cirmi yedi yüz adımdır. Ve üç tarafı handak-ı azîmdir. Lâkin garb tarafı kayaların deryâ döğmeğile handakı yokdur. Ve kıbleye nâzır varoşa açılır bir demir metîn kapusu vardır. Ve handakı üzre zemberekli asma cisir ile ubûr olunur cisri vardır.

Ve bu kapu tarafı iki kat kal'a dîvârıdır. Ve iç kat kal'anın garba nâzır ancak bir demir kapusu var kim üzerinde târîhi tahrîr olunan kapudur. Ve bu kapudan içeri bir kat demir kapu dahi vardır. İç kal'a iki kat kapu olmuş olur. Ammâ ol ikinci kapu şimâle mekşûfdur. Ve bu iki kapunın üstünde Sultân Bâyezîd-i Velî'nin fevkânî bir câmi'i var.

Ve sene (–) târîhinde Venedik gemileri gelüp kal'ayı hâlî bulup istîlâ edince kal'anın demir kapuların ve câmi'in altun alemlerin alup ve câmi' kurşumların ve taşra varoş câmi'in ve hânların kurşumların alup ve kal'anın câ-be-câ yerlerin münhedim edüp firâr etmiş idi.

Ba‘dehu fermân-ı şehriyârî ile Ak Mehemmed Paşa Sakız cezîresi muhâfazasında iken bu Çeşme kal‘asın ta‘mîr ü termîm edüp kal‘ayı dürr-i beyz-âsâ edüp câmi‘i nûrun **[Y 53a]** alâ nûr edüp altun alemler ile tezyîn edüp ve kal‘a kapuların ellişer kantâr hadîd ile cedîd bâb-ı kavîler edüp handakı yigirmi arşın tathîr edüp amîk etmişdir. Ve leb-i deryâya limana nâzır iki tabya-i azîm inşâ edüp her birinde onar pâre balyemez toplar ve niçe bin kantâr bârûd-ı siyâh koyup ve kal‘a neferâtının firâr edenlerin ref‘ edüp yeni neferât tahrîr edüp henüz kal‘a tâze cân bulup hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn olmuşdur. Ammâ câmi‘ henüz kiremit ile mestûrdur. Ammâ kal‘a incü-misâl beyâz kuğu gibi dürr-i yetîm olmuşdur.

Andan küffâr bir kerre dahi gelüp top-ı kûp zarbıyla bir pataruna ya‘nî kapudana gemisi gark olmuşdur. On milyon mâl ile ol kalyon olmaz idi. Andan gayri küffâr Çeşme kal‘asından su içmeğe tövbe etdi ve mahkûr [u] müdemmer olup gitdi. Ba‘dehu gark olan keştîsinden bu kadar mâl-ı hazâ’in ve bu kadar cebehâne ve iki pâre yatırtma tuç topları Sönbeki gavvâsları deryâdan çıkarup cümle toplar ile kal‘ayı tezyîn etdiler. Mukaddemâ kal‘adan alduğu mâlın on kat ıvazın Cenâb-ı Bârî dîn-i mübîne ihsân etdi.

Ve bu kal‘anın kıblesi tarafında olan varoş ile bu kal‘a Sığla sancağı hükmünde Cezâyir kaleminde yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Ve bu varoş cümle yüz elli toprak örtülü bâğlı ve bâğçeli evlerdir. Sakız paşası tarafından voyvadalıkdır. Serdârı ve kethudâyeri yokdur, zîrâ ol kadar büyük kasaba değildir. Ve iki yüz mikdârı hurmâ ağaçları vardır ammâ mahsûl vermez. Ve sevâhil yerdir

Ve leb-i deryâda kurşum kubbeli bir küçük câmi‘i var, gâyet küçükdür. Ve câmi‘in yol aşrısına bir hân-ı azîmi var. Cümle yetmiş ocakdır. Üzerinden kurşumun küffâr almışdır. Ve bir imâreti var, ni‘meti mebzûldür. Bu imâretler cümle Süleymân Hân’ın vezîri Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa’nın hayrâtındandır.

Ve bir hammâm ve üç mescidi ve kırk aded dükkânları var. Ve leb-i deryâda Mühürdâr Paşa’nın bâğ-ı İrem-misâl bir sarây-ı âlîsi var kim edîm-i arzda ne kadar zî-kıymet ahcâr ve eşcâr var ise bu sarâyda mevcûddur. Ve cümle nebâtât [u] hubûbâtın ve şükûfe-i gûnâ-gûn ezhârâtın envâ‘ı bu ravza-i sarây-ı ibret-nümâda mevcûddur. Ve bir hammâm-ı hoş-hevâsı var kim vasfında diller kâsırdır.

Ve dağlarında gûnâ-gûn mürg-ı vahşîsinden kekliği ol kadar çokdur kim remmâ remmâ tayerân etmededir. Kaçan kim vakt-i şitâ olur Mühürdâr Paşa Sakız’dan bu sarâya nakl edüp kâmil altı ay zevk u safâ eder.

Ve bu kal‘anın latîf limanı vardır. Cemî‘i kebîr barça ve karavana kalyonlar bunda yatırlar, zîrâ gâyet demir dutar a‘lâ yatak **[Y 53b]** limandır. Ammâ batı ve karayel ve yıldız rûzgârlarından gâyet ihtirâz lâzımdır. Lenger-endâht olmağa i‘timâd etmemek gerek, zîrâ limanın ağzı ol tarafa küşâde olmağile mezkûr üç aded rûzgâr-ı zorkâr gâyet şiddet üzre isâbet eder. Ammâ rûzgâr-ı hamseden emîndir. Bir mürsel pâresi ip ile bir kalyon yatsa havf etmez.

Hakîr bu şehirden atlarımız ile bu limandan Hatîboğlu’nun firkatesine süvâr olup muvâfık poyraz rûzgârıyla orsa orsa kollanup garba doğru on sekiz mîl gidüp,

Evsâf-ı cezîre-i gül [ü] gülistân vilâyet-i Sakızistân

Hamd-i Hudâ selâmetle bu cezîrenin cânib-i şarkında Kiremitlik nâm bir köşeye rûzgâr-ı felek bizi bir kenâra çıkarup lenger-endâht olup şehre varmadık. Zîrâ şehre tâ‘ûn müstevlî olmuşdu.

Andan atlarımıza süvâr olup cânib-i garba dağlar **[Q 28a] [P 28a]** ve bâğlar içre viğla nâm kulağuzlar alup baş yukaru cânib-i garba bâğ u bostân ve gülistân u reyhânlı gâyet ma‘mûr [u] âbâdân ve şâdmân kurâlar ubûr ederek iki sâ‘atde menzil-i bâğ-ı İrem,

Karye-i Kırye Nero: ya‘nî lisân-ı Yûnânda “Sovuk Su” demek olur. Mühürdâr Paşa’nın sarây-ı İremezâtıdır. Meğer Mühürdâr Paşa tâ‘ûndan firâr edüp bu çiftlikde karâr etmiş. Kendüye anda buluşup dest-bûs edüp Ak Mehemmed Paşa’nın mektûb-ı dürerbârını verüp mefhûmu ma‘lûmları olup hakîre hayli i‘zâz u ikrâm edüp kendülere yakın bir kasr-ı âlî döşeyüp cümle atlarımız hâs tavlasına bağlayup zevk [u] safâya ve seyr [ü] temâşâya şurû‘ eyledik. Ve kâmil iki hafta kendüleri ile hem-celîs ve hem-enîs olup gûnâ-gûn sohbet-i hâslar etdik kim ta‘bîr olunmaz. Meğer âlüfte ve âşüfte yârândan sebük-rûh sâhib-i tab‘ Bosnaviyyü‘l-asl Sultân Murâd-ı Râbi‘in vezîr-i âzamı Receb Paşa’nın hemşîrezâdesi ve mühürdârlığı hidmetinde iştihâr bulup ibtidâ deryâ sancaklarından niçe menâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olup deryâda dörd pâre kadırga ile sefer eşüp altmış târîhinde efendimiz kendüye Tunus eyâletin ihsân edüp mukarrer-nâmesin hakîr götürmüş idim.

Mu‘ârefe-i kadîmemiz takrîbiyle bilâ-hicâb cân sohbetleri etdik kim midhatinde zebân lâldir. Hudâ âlîmdir, henüz cihânda bir gün ömür uğurladık. Beyt:

Yâri kapdık seyre gitdik duymadı ağyâr-ı dûn

Bir safâ etdik efendi ömr uğurladık bu gün

fehvâsınca gecemiz Kadr rûz-ı rûşenimiz ıyd-ı adhâ idi.

Vekîl-harcına tenbîh edüp cemî‘i me’kûlât [ü] meşrûbâtlarımız zülbiyyât ve katr-ı nebât-ı hamevîye varınca ta‘yîn edüp ale’s-sabâh yigirmi tabak sükkerî reçel-i gûnâ-gûn [ve] sükkerî helvâlar gelirdi. Ol gece kendüler **[Y 54a]** ile sohbet-i Bermekî edüp izniyle kûşe-i vahdet-hânelemize geldikde akîbimizce on gılmân-ı hâssa ellerinde birer boğça ile gelip hazînedârı bir büyük boğça önüme koyup,

“Paşa Efendimiz selâm eyledi. Şunları geyüp câmehâblarında istirâhat etsin, buyurdular. Ve bu tokuz boğça don ve gömlekleri huddâmlarına versin buyurdular”. Hemân hakîr tâze cân bulup koynumdan sâ‘atim hazînedâra verüp tokuz boğçayı getirenlere birer nîm hezârî destâr verüp anlar revâne olunca cümle boğçaları huddâm refîklerime bezl edüp ol gece emîrâne gûyâ sündüs içre yatdık.

Ale’s-sabâh tahte’l-futûr gelüp tenâvülden sonra hazînedâr gelüp “Buyurun sizin çün hammâm hâzırdır” deyü hammâma gidüp dâhil olduk, ammâ ne hammâm. Eğer vasf etsek müsevvedâtımız bir tomar-ı tavîle olur. Hâsıl-ı merâm bir semen-sîmâ ve perî-tal‘at ve kamer-heyet mahbûb Freng pençe dellâk kîse sürüp safâ edüp pâk olduk. Andan câmekâna çıkup gördüm: Hazînedâr lepâçelerimizin yanında âmâde durur. Andan bir gûne don gömlek dahi getirüp cümle harîr çatmalı ve nakışlı gömleği eynimize geydirüp bir kat atlas libâslar ve bir keşmîrî şâl kuşak ve bir saya kırmızı çakşır ve bir sîm ve mutallâ balıkdişi kabzalı hançer ve bir mercân kabzalı altın gılâflı bıçak ve bir mînâlı sâ‘at ve bir

mercân tesbîh ve bir köse destâr ve bir katîfe kavuk ve bir sammûr kafâsı zümürrüdî çuka ferrâce getirüp cümle bu libâs-ı fâhireleri geyüp Paşa hazretleri huzûruna varup dest-bûsa rızâ vermeyüp,

“Bizi hâkden ref‘ eylediniz” dedim. Anlar dahi,

“Siz bu asrın bir Evliyâ Çelebi’sisiz. Size ri‘âyet vâcibdir. Husûsâ bizim müsâfirimizsiz” buyurdular.

Ve’l-hâsıl gâyet memnûn olup Şeyh hazretleri hattıyla bir En‘âm-ı şerîfim var idi, hakîr dahi dervîşânca anlara hedâyâ verdim.

Ve her gün bâğ-ı bihiştin bir kasr-ı İreminde Hüseyn Baykara fasılları ederdik. Eğer bu bâğın evsâfın mâ-vaka‘ı üzre tahrîr edelim desek cemî‘i şu‘arâ midhatinde âciz olmuşlardır.

Hemân ne kadar ravza-i Rıdvân idüği şundan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola ki kırk iki seneden berü bu hadîka içre cemî‘i kâfiristândan esîr olan erbâb-ı ma‘ârif üsârâlar bu bâğ içre hidmet edüp birer şey îcâd edüp gûnâ-gûn kasr-ı havernaklar ve Freng-pesend havz u fevvâreler ile ârâste olmuş bir hadîka-i İremdir. Zîrâ Mühürdâr Paşa iki bin aded üsârâya mâlik idi. Cümlesi bu bâğa hidmet ederlerdi ve her biri birer şey ihtirâ edüp icrâ ederdi. İlâ‘l-ân beş yüz küffâr huddâmlar vardır.

Ve cihânnüma bir mürtefi‘ zemînde vâki‘ olmağile sed sed binâ **[Y 54b]** olunmuşdur. Her seddi birer sahrâdır ve gâyet metîn kârgîr sedd-i metînlerdir. Ve cemî‘i diyârın a‘yân [u] eşrâfları Paşa’ya âlü‘l-âl meyvedâr şecerler hedâyâ gönderüp bu bâğ içre zemîni sadrenc nakşı tarh edüp cemî‘i müsmirât şecerelerin ale’t-tertîb çırpı ile yol yol dikmişler kim her biri birer nahl-i Tûbâ-misâl sâyedâr olup berk [u] bar vermededir.

Ve Cenâb-ı Bârî rûy-i arzda ne kadar ezhâr halk etdiyse bu bâğçede mevcûddur. Ve her meyvesinin memdûhu firâvân ve uyûn-ı câriyeleri revân ve mesîre çemenzâr yerleri hıyâbân Isfahân-ı nısf-ı cihân misilli nüzhetgâhlar ile pîrâste şâhnişînleri ve müte‘addid kâ‘a ve hücreleri ve matbah-ı Keykâvus’u ve ıstabl-ı Anter-misâl âhûrları var.

Ve’l-hâsıl zerre ve şemme mikdârı kusûrdan müberrâ bir bâğ-ı Merâm’dır kim yetmiş gûne üzümü ve yigirmi elvân emrûdu ve yigirmi nev‘ limonu var ve limon turş içinde yine kabuklu bir küçük limon dahi olur, gâyet lezîzdir. [23]

Ve turunc ve kebbât ve hummâs ve ağaç kavununun envâ‘ları var. Ve türlü türlü **[P 28b]** âlû ve şeftâlû ve zerdâlû ve kaysı **[Q 28b]** ve Fransa eriği ve Şâm fısdığı ve Frenk incîri ve Rûm incîrinin sekiz gûne incîri olur kim lezzeti demâğı dü şakk eder. Hattâ bir gûne fındık kadar yeşil hurde incîri olur gâyet lezîz ve mümessekdir. Âdemin demâğın misk-i abîrî râyihası mu‘attar eder. Ve bir gûne hurde elma ağaçlarında elması olur, subhâne’l-Hallâk rub‘-ı meskûnda nazîrin görmedim. Ve bu bâğda hâsıl olan âbdar ve dânedâr kiraz vişne ve siyâh dud rub‘-ı meskûnda yokdur, meğer Rûm’da Tekirdağı şehrinde ola.

Ve cümle hıyâbânında âb-ı revân selsebîller firâvân havz-ı azîmlere cereyân edüp fevvâreler pertâb edüp fıskıyyeler kadehlerinden cûşîd edüp şâzrevânlar şeb [u] rûz revân olmadadır. Andan cârî olan mâ-i nâbları bâğ gülistân bostân içre taksîm olur.

Ve bu ayn-ı latîf üzre evc-i semâya ser çekmiş çâr kûşe kal‘a kullesi-misâl demir kapulu bir serâmed kulle-i metîn vardır. Yedi tabakası eflâke ser çekmişdir, cânib-i erba‘ası şâhnişînlerdir. Cemî‘i cezîre-i Sakız dâ’iren-mâdâr nümâyândır. Ve mezkûr aynü‘l-hayât üzre bir müdevver ve musanna‘ kırmızı sommâkîden yekpâre bir kâse-i azîmi mücellâ kadehi var. Âb-ı latîf menba‘ından hurûc edüp bu kadehe dâhil olup ba‘dehu gayri havz u şâzrevânlara revân olur.

Ve bu mezkûr sommâkî kadehi Mühürdâr Paşa Tunus vâlîsi iken kadırga ile andan getirmişdir. İçinde yigirmi aded âdem murabba‘ otursa müstevfâ zânû-be-zânû meks ederler. Ve bu bâğın her **[Y 55a]** köşesinde tuyûr-ı gûyânın feryâdı ve bülbüller nağamâtı ve hoş-elhân murgların bu murgzârda asvât-ı hazînleri âdeme rûh-efzâ safâ verir.

Ve’l-hâsıl bu edîm-i arzda böyle tarh-ı musanna‘ ravza-i cinân inşâ olunmamışdır. Eğer Şeddâd Bâğ-ı İrem’i binâ etmişse gâyibdir. Ammâ elhâletü hâzihî hâzırda cihân-ârâ dâsitân-ı dûstân vâcibü‘s-seyr bir gülistândır. Hattâ Kandiye fâtihi Fâzıl Ahmed Paşa Kandiye’i feth edüp avdetde bu bâğa gelüp mihmân oldukda buyurmuşlardır:

“Bir âdem pâdişâh ise de tâc u tahtı raht u bahtı terk edüp alâyık-ı dünyâdan halâs olup şu câ-yı sürûrda bir gün zevk [u] safâ ile Hakk’a ibâdet etmek cihângîr sultân olmadan yeğdir” buyurmuşlar.

Hamd-i Hudâ bu hakîr iki haftada bu cây-i müferrihde Dârâ-vâr dârât [u] azametle fakîrânece zevk [u] safâ edüp Hakk’ın ihsânına hamd [ü] senâ ederek ibâdet edüp pâdişâhâne safâlar etdim. Ba‘dehu Mühürdâr Paşa efendimizden âhirü‘l-emr müfârakat mukarrer oldukda hüsn-i rızâları ile me’zûn olup hakîre iki yüz bundukanî Venedik altunu ve yine bir semmûr paçası serhaddî yol kürkü ve bir kat esvâb ve yine bir Alman sâ‘ati ve bir Cezâyir kürdesi kılıç ve bir Cezâ’ir tüfengi ve bir eğerli küheylân at ve huddâmlarıma serâpâ onar guruş ve birer saya çuka ve birer Sakız atlası ihsân edüp dest-i şerîfin bûs edüp feza‘ [u] çeza‘ ile birbirimiz ile vedâlaşup kethudâsıyla bizi aşağı Sakız şehrindeki sarây-ı azîmine gönderüp bâğ-ı İremli ve gül [ü] gülistân bostânlı âbâdân kurâlar ubûr ederek bir sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i şehr-i azîm ve bâğistân [u] gülistân-ı kadîm cezîre-i bender-i mahrûse-i Sakız

Be-kavl-i tevârîh-i Yûnân ya‘nî hakîm Yanvan tahrîri üzre bu cezîre-i gülistânı ibtidâ İskender-i Kübrâ zamânında amâr olmuşdur kim vilâdet-i Hazret-i Resâlet’den sekiz yüz seksen iki sene mukaddemdir. Ve Hazret-i Îsâ, Hazret’den altı yüz sene mukaddemdir. Bu kal‘a Îsâ‘dan iki yüz seksen iki sene mukaddem binâ olduğu Ker Elena deyrinde hatt-ı Latin ile beyâz mermer üzre târîhi mastûrdur. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Ciniviz krallarından Markadina(?) nâm kral-ı nâkâm Âl-i Emeviyyûn’dan Abdülmelik Halîfe’nin havfinden bu kal‘ayı inşâ etmişdir. Zîrâ Emeviyyûnun zamân-ı hilâfetlerinde cezîre-i Kıbrıs ve cezîre-i Girit ve cezîre-i Mora ve Mağrib-zemînde vilâyet-i Cezâyir ve İşpanya ve sâ’ir cezâyirânlar feth olup İslâmbol kal‘asın muhâsara ile feth edüp bâ-sulh Şâm’a avdet etdükde ol sene bu Sakız kal‘asın Ciniviz kralı binâ etmişdir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Sultân Süleymân fethidir. Be-dest-i Piyale Paşa.

Sebeb-i feth-i Sakız: Ciniviz küffârı Âl-i Osmân ile sûret-i **[Y 55b]** zâhirde dost idi. Ammâ nihânîce âyende ve revende tüccâr ve huccâc ve züvvâr gemilerin alup ibâdullâhı

esîr-i bend-i zencîr etdikleri pâdişâh-ı Cem-cenâbın mesmû‘-ı hümâyûnları olup cezîre-i Sakız'ın fethini Piyale Paşa'ya emr edüp ol dahi üç yüz pâre kadırga ile her sene rûy-i bahrde her sene sayd [u] şikâre gezdiği minvâl üzre gezerek düşmanlara istimâlet hâb-ı hargûş vererek bir gün mu‘tâd-ı kadîmesi üzre cezîre-i Sakız'ın on sekiz mîl cânib-i şarkîsi mukâbilinde mukaddemâ evsâfı tahrîr olunan kal‘a-i Hoşâbâd ya‘nî Çeşme kal‘ası limanında üç yüz pâre bâdbân ile lenger-endâht olup yatdı. Beri Sakız'dan küffâr donanma-i hümâyûnun mu‘tâdları üzre gelüp yatdıkların görünce Sakız'dan cemî‘i a‘yân-ı kefere ve fecere ve balyoz kralzâdelerin eşbehleri firkate firkate hedâyâların leb-ber-leb edüp cümle keferenin sâhib-i kelâmları de'b-i bâtılları üzre Piyale Paşa'ya gelüp başdardada bulşup cemî‘i hedâyâların arz edüp gûnâ-gûn arz-ı hulûslar edüp ser-ber-zemîn ser-fürû‘ ederek bûs-ı **[Q 29a] [P 29a]** pâ-yi serdâr edüp niçe kelimâtdan sonra hemân Piyale Paşa,

“Baka, kefereler! Niçün sûret-i sulhde görünüp pesü perdeden bu kadar ahid-şikenlik edüp huccâc [u] tüccârımız gemilerin alup bu kadar ibâdullâhı esîr edüp rehzenlik edersiz? İmdi pâdişâhımızın murâdı sizden bu kal‘ayı cebren ve kahren kuvvet-i bâzû ile kabza-i teshîre almak murâd edinmişlerdir. İmdi size cânınız gerek ise bu ân bu kal‘ayı bize teslîm edesiz. Yohsa bu sâ‘at cümlenizi kılıçdan geçiririm” dedüğinde anlar dahi,

“Her bir parçamız kulağımız kadar etsen bu cezîrenin bir taşına bin baş verüp bu kal‘ayı vermeziz. No no” deyü inâd [u] muhâlefet edüp saçların yoldular.

Derhâl cümle kefereleri başdardada kayd-bend edüp orsa filandire diküp bir haber topu atup salpa demir deyüp tabl-ı Âl-i Osmân'a darblar urulup usûl-i çeng-i harbîler çalınup avanti Sakız deyüp limandan ba‘îd yerde lenger-endâht olup derhâl deryâ-misâl askeri âlât-ı silâhları ile karaya çıkarup sâ'ir mühimmâtları taşra dökmeğe mübâşeret edüp kal‘ada olan küffârlara ağalarından bir elçi resûl gönderüp,

“Cümleniz tu‘me-i şemşîr ederim. Ve bizde esîr olan eşbehleriniz dahi bu ân katl ederim. Elbetde kal‘ayı pâdişâhıma teslîm edüp yine bu cezîrede sâkin olasız” deyü haber varınca içinde olan Freng-i bedreng-i pür-cenk cenge iktidârları olmayup bildiler kim bu gelişden halâs yokdur ve müdebbir kâr-âzmûde cümle ser-i kârda olan eşbehleri kapudan paşada mahpûsdur.

Âhir kal‘ada olan küffârlar amân **[Y 56a]** isteyüp bir yere cem‘ olup meşveret etdiler kim,

“Sulh ile kal‘ayı verelim ve ehl-i ıyâl mâl [ü] menâlimiz halâs edelim. Ve yine bu cezîrede sâkin olalım ve kal‘a içindeki kiliselerimiz kadar taşra varoşda kenîse ihdâs edelim ve bâğ u bâğçeler ve hâneler binâ edelim ve âdem başına beher sene birer altun harâc verelim ve ruhbânlarımız Muhammed şer‘i üzre harâcdan mu‘âf edelim” deyü yüz yigirmi mâdde üzre meşveretlerin bir yere koyup Piyale Paşa'ya ricâ-nâmeler ile arzların arz eylediklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup imzâ-yı şer‘-i Resûl-i mübîn olup hamd-i Hudâ bilâ-ceng [ü] cidâl bîm [ü] ra‘b-i savlet-i asâkir-i İslâm ile kal‘a feth olup cümle küffâr-ı hâksâr mikdârlarınca götürecek kadar eşyâları yüklenüp kal‘adan sağîr u kebîr yetmiş üç bin kâfir zî-kıymet metâ‘ları ile kal‘adan hurûc edüp taşra varoşda cây-ı menâslar peydâ etdiler.

Sâ'ir eşyâların devlet tarafından kal'a içinde zabt [u] rabt edüp asâkir-i İslâm ile derûn-ı kal'a mâl-â-mâl olup mâl-ı ganâ'ime müstağrak olup kal'anın burc [u] bârûlarında fetih ezânları tilâvet olunup hamd-i Hudâ bilâ-ceng [ü] cidâl feth olunup sâ'ir bilâd-ı İslâm'a zam olunduğunun fethi târîhidir kim tahrîr olundu:

Ehl-i küfrün Sakız'ın çekdi Piyale Paşa

Sene 973

Mâ-tekaddem Ciniviz kralının tahtı idi ve Karadeniz'in cânib-i erba'asındaki kılâ'lar tâ Azak bahri nihâyetinde kal'a-i Azak ve kal'a-i Kefe ve kal'a-i Sudak cümle bunlar Ciniviz keferesi hükmünde idi. Devletleri bergeşte olup pâyitahtları olan Sakız'ların dahi Âl-i Osmân alup çiğneyince kralları Ciniviz'e gidüp anda dâr-ı meşâd eyledi.

Hamd-i Hudâ cezîre-i Sakız, Cezâyir kaleminde Kapudan Paşa eyâleti hükmünde sancak paşalığı oldu. Beği taraf-ı pâdişâhîden sâlyâne ile zabt [u] rabt eder. Yedi yük akçe sâlyânesin Sakız gümrük emîninden alup yigirmi bin guruş dahi sancağından hâsıl olup her sene iki pâre yarar kadırga ile rûy-i deryâda Kapudan Paşa ile sefer eşer.

Ve bu cezîre beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ammâ pâyede ednâdır. Ve nevâhîleri hîn-i tahrîrde iki nev' üzre tahrîr olunmuşdur. Bir bölüğü yigirmi beş pâre mîrî kurâlardır kim rûy-i zemîne cemî'i mastaki sakızı bu kurâlardan hâsıl olur, gayri kurâlarda olmaz. Her kimesnede bir çiğnem ve bir damla çiğ sakız bulunsa, katl ederler, yâ tecrîm ve ta'zîr ederler.

Ve bu sakız hâsıl olan kurâların kefereleri serâpâ müselmânlar gibi beyâz sarık sararlar. Mirî sakız **[Y 56b]** keferesi idiği andan malûmdur. Ammâ gayri kefereleri siyâh Freng şapkası geyerler. Ve şehir Urumu ve Freng-i bed-rengi kırmızı reng Cezâyir fesi geyüp geysûların târmâr kılurlar. Saçları olmayanlar fes ile aslâ müselmândan seçilmezler.

Ve dağlarda olan kurâlar dahi yigirmi beş kurâdır. Bunlar mîrlivâ hâssı tahrîr olunmuşdur. Ve şehir etrâfındaki kurâlar mollâ nâhiyesi tahrîr olunmuşdur. Bu kurâlardan ve şehrin gayri mahsûlâtlarından mollâya beher sene sekiz bin guruş hâsıl olur. Ammâ cümle re'âyânın harâcları pâdişâhındır kim başka bir harâc emîni gelüp bu cezîre içre seksen iki bin zımmînin zimmetînde olan harâcların tahsîl eder.

Ve bu şehrin hâkimi dâ'imâ paşanın kâ'immakâmı ve üç yüz âdem ile hükm edüp zabt eder. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ve ağa yerine yeniçeriyândan zemberekcibaşı bir oda ile muhâfaza ederdi. Ve bir oda cebeci ve bir oda topçubaşı hükûmet ederlerdi. **[Q 29b] [P 29b]** Ve bir hâkim dahi dizdâr ağadır kim mükellef ağalıkdır. Bin iki yüz pâk müsellah kal'a neferâtına mâlikdir.

Ve bir hâkim dahi kırk yük akçe iltizâm ile gümrük emîni hükûmet eder. Cürm [ü] cinâyet ve salb [ü] siyaset cümle emînin destindedir. Ve emr-i pâdişâhî ile mîrlivânın her sene sâlyânesin verüp muhâsebesine mahsûb olur. Ve taraf-ı pâdişâhîden her ne maslahat içün bir emr-i şerîf vârid olsa ibtidâ emîn ve paşa, mîrlivâ ve sâlisen mollâ ve râbi'an sâ'ir iş erleri deyü tahrîr olunur. Gümrük emâneti âlî mansıbdır kim müstakil emânetdir. Bir ferd-i âferîde hükmüne mâni' müzâhim değillerdir. Ve Sakız iskelesi başında bir sarây-ı âlîde sâkin olur.

Der-vasf-ı eşkâl-i kal‘a-i Sakız

Leb-i deryâda bir düz alçak yerde, kayalar üzre bir burunda vâki‘ olmuş bir Şeddâdî kârgîr binâ-yı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i demir kayadır.

Ve dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin yedi yüz adımdır. Ve şekl-i murabba‘dan tûlânîce kıbleden cânib-i şimâle tûlânî vâki‘ olmuş bir binâ-yı Frengî ve sengîdir.

Ve kaddi handak kenârındaki hisâr-pîçenin dîvârlarının bedenlerine dek on arşın bâlâdır. Ammâ bu dîvâr beş arşın enlidir.

Ve leb-i deryâsı tarafı dîvârları üç arşın kalın dîvârlardır. Ammâ leb-i deryâsı bir kat dîvârdır, câ-be-câ yerlerin telattum-ı deryâ döğer metîn ü müstahkem dîvârdır. Ammâ kara tarafı iki kat dîvârdır ve kara tarafı handakı kâmil elli adım enli handakdır. Mâ-tekaddem küffâr asrında handak içinde gemiler bağlanır imiş. Hâlâ rimâl [ü] türâb ile mâl-â-mâl olup bostânlardır. Ve ba‘zı yeri **[Y 57a]** bataklıkdır.

Ve bu handakın yine iki başları deryâdır. Kayıklar ve küçük zarbuna gemiler bağlanır limandır. Ve kal‘anın kara tarafı gâyet sarpdır. Ve cümle altmış üç kulle kal‘ayı ihâta etmişdir. Ve sâ’ir kal‘alar gibi beden beden değildir. İkişer kat tüfeng ve top deliği mazgal yerleri vardır. Ve cânib-i erba‘asında kat-ender-kat dörd yüz pâre balyemez ve kolomburna ve şayka ve gayri gûne yarar toplar ile müzeyyen olmuş bir kal‘a-i üstüvardır. Ekseriyyâ topları liman tarafına nâzırdırlar kim her biri ejder-i heft-ser gibi dehân açup âteşfeşânlık eder.

Ve bu kal‘anın iki yerden demir kapuları şâhrâhdır. Biri cânib-i cenûba mekşûfdur kim andan varoşa gidilir. Taş cisir ile handakdan ubûr olunur. Ammâ kapunun eşiği dibinde zemberekli asma tahta cisirdir. Her şeb dîdebânlar makara ve dollâblar ile zencîrlerin keşân-ber-keşân keşîde kılup kal‘a kapusuna cisri dayayup siper edüp kal‘a kapusu dahi metîn olup ale’s-sabâh du‘â vü senâ ile cisri endirüp kal‘a kapuları küşâde olur. Ve bu cisirden taşra varoşa çıkarken sağ tarafda handak başında bir sebîlhâne vardır.

Ve bir küçük fukarâ savma‘ası vardır. Havlısında Hızır Baba medfûndur. Bu tekyecik sırasında tâ şimâle deryâ kenârına varınca handak kenârından alarka bir alçak taş dîvâr çekilmişdir. İçerisi serâpâ şehrin a‘yân [u] eşrâfları medfûndur. Bu dîvârdan bu mahallin handakı görünmez. Bir levha kapulu mezâristândır.

Ve yine bu kal‘a kapusundan taşra çıkarken sol tarafda handak kenârında bir çınâr-ı azîm vardır kim vâcibü‘s-seyrdir. Anı ubûr edüp çârsûya revâne olunur. Ve çârsû içine mekşûf kal‘anın liman kapusu vardır. Gâyet izdihâm bâb-ı kebîrdir. Şarka nâzır iki kat demir kapudur. Bu kapudan içeri girüp iki kapu mâbeyninde on aded babuccı dükkânları vardır. Anları ubûr edüp ikinci kapu cenûba açılır. Bu kapudan ubûr edüp ana dîvârı ile iskele kapusu mâbeyninde gûnâ-gûn âlât-ı harbler ile müzeyyen olmuş bir dîvârhâne-i âlîdir. Şeb [u] rûz cemî‘i kal‘a neferâtları ve dîdebânlar bu mahalde mevcûdlardır.

Bu hisâb üzre bu liman kapusu dörd kat metîn kapulardır. Ve bu liman kapusunun kemerleri altında balık dişleri ve eğeğileri ve bir küçük timsâh kurusu ve niçe acâ’ibât [u] garâ’ibât eşyâlar maslûbdur.

Ve limanı bin pâre gemi alır bir liman-ı azîmdir. Bir kenârından bir ucuna kâmil bin sekiz yüz germe adımdır. Ammâ ağzı açık limandır. Kıble ve gün **[Y 57b]** doğusu rûzgârları gâyet şiddet üzre isâbet edüp ba'zı zamân gemilere ve sâhiblerine musîbet olur. Zîrâ kumsal limandır, demir dutmaz, sürüyüp gemiler karaya düşüp helâk olurlar. Ammâ gayri altı rûzgârdan emîn limandır. Bu limanı düşmandan halâs içün limanın kıblesi ucundaki burunda sene (–) târîhinde Vezîr Silihdâr Fazlı Paşa muhâfazada iken bir küçük kal'a binâ etmişdir. İsmine,

Kal'a-i Fazlı Paşa: Bir küçük şekl-i müdevver kal'acıkdır. Ammâ gâyet metîn ü muhkemdir. Ve cirmi üç yüz adımdır. Ammâ leb-i deryâda olmağile handakı yokdur. Ve içinde aslâ hâne yokdur. Bir mescidi ve cebehâne hazînesi ve buğday anbârı vardır. Ve limanın tâ ayne'l-fi'line nâzır on dörd aded tavîl topları var kim Sakız kal'asında yokdur. Ve kemerli demir kapuları her gece mesdûd olur toplardır. Ve **[P 30a]** dizdârı ve yüz neferâtları şeb [u] rûz mevcûdlardır. Ve cânib-i cenûba nâzır bir demir kavî kapusu **[Q 30a]** vardır.

Ve bu kal'a önünde yol aşırı ziyâret-i Arnavud Memi Baba Sultân medfûndur. Ve Hüsâm Beğoğlu Kapudan Alî Paşa dahi bu mahalde bir gül [ü] gülistân reyhânlı âsitânede medfûndur. Bu merhûm Alî Paşa oğlu Kapudan Abdülkâdir Paşa babası tekyesine evkâf olmağiçün bu mahalde elli aded kârgîr binâ hücreler binâ etmişdir.

Der-beyân-ı imârethâ-yı enderûn [u] bîrûn-ı kal'a-i Sakız

Evvelâ Sakız kullesinin içinde cümle (–) mahalledir. Aslâ kefere yokdur. Ve cümle iki bin iki yüz kat-ender-kat beşer altışar tabaka kârgîr ve metîn ve zîbâ ve ra'nâ ve musanna' ve müzeyyen evlerdir. Zîrâ ceng [ü] cidâl ile feth olmayup bir hâneye top-ı kûp ile zarar isâbet etmeden dest-i Âl-i Osmân'a girmek ile şâhâne vâcibü's-seyr ibret-nümâ Frengî binâlar var kim vasfında lisânlar kâsır ve kalemler kâsirdir. Serâpâ Ciniviz binâsı kal'a-misâl büyûtları refî'ü'l-bünyân ve halkı azîmü'ş-şândır.

Vech-i arzda vâki' olan acâ'ibât [u] garâ'ibât binâlar ki vardır bu şehirde dahi ziyâde gûnâ-gûn acîbe ve garîbe taşdan oyulmuş eşkâller ve mukarnas san'atlar var. Ve gûnâ-gûn mermer üzre ezhârât-ı garîbe ve temâsilât-ı acîbelerden eşkâl-i mehîbeler var kim akl-ı benî âdem vâlih [u] hayrân ve dembeste vü sergerdân olup dîde-i bînâlar hîrelenir.

El-hâsıl acâ'ibât-ı dehirden ve gârayibât-ı asırdan bu binâ-yı Sakız görmeğe muhtâc bir şehr-i şirîndir. Ve bir hânede olan nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn bir gayri hânelerin enderûn [u] bîrûnunda olmamak üzre mebnî bir şehr-i ma'mûrdur. Cümlesinin san'atı biribirine mugâyir ve tarzı ve vaz'-ı esâsı kezâlik sâ'ir ü zâyir olacak bir şehr-i nâdirdir. **[Y 58a]**

Ve şehrinin şâhrâhları sadrenc nakşı tarh olmağile her hâne hudûdu şekl-i murabba' vâki' olup her tabaka-i köşesinde gûnâ-gûn mukarnas şâhnişînlerin nazîri bir diyârda yokdur. Meğer Alman diyârında Nemse çâsârının tahtı Bec kal'asında ola. Ammâ bu Sakız hânelerinin ekseriyyâ havlıları yokdur. Ve cemî'i hânelerde zîr-i zemîn ve su sarnıcları mukarrerdir.

Ve serâpâ dîvârları hemvârdır bir hânenin dîvârı muharref değildir. Ve dam [u] bâmları gûnâ-gûn eşyâ ile mestûrdur. Ba'zısı tâ Ciniviz zamânmdan berü bir musanna' tarz-ı zîbâ

üzre beyâz kayagan döşelidir kim sihr-i i‘câzdır. Ve ba‘zısı çâr-kûşe ve ba‘zısı müdevver kubbe ve ba‘zısı surâhî kubbe örtülü evlerdir. Ammâ garâ’ib andadır kim kayagan hıtâyî taşları damlar üzre nice ber-karâr etdirmişlerdir. Hakîr ana hayrânım. Ammâ mezkûr kayagan taşı dahi bu diyâra mahsûsdur kim gâyet rakîk taşlardır. Ba‘zı hânelerin sütûhları kırmızı Horasânlı kireç ile mestûrdur.

Ve üzerlerinde dahi âdem basup esbâb serüp deryâyı temâşâ ederler. Ve ba‘zı hâneleri tarz-ı kadîm kalın kiremitler ile örtülüdür.

Ve cemî‘i evlerin damlarından cereyân eden bârân-ı rahmetin bir katrası zâyi‘ olmayup hâneler içre olan sarnıçlara nâzil olup vakt-i hâcetde isti‘mâl edüp mâh-ı Temmûz’da buz-pâre-misâl âb-ı rakik-i zülâlden nişân verir suları vardır. Hîn-i muhâsarada taşradan su gelmeğe ihtiyâcdan berîlerdir. Ve taşradan gelme mâ-i cârî ile kal‘a içinde on bir aded aynü‘l-hayât çeşme-i furâtı vardır.

Ve liman kapusunun iç yüzünde kahvehâneler meydânında bir havz-ı azîm şâzrevânı vardır. Cümle halk andan tecdîd-i vüzû‘ ederler on iki aded çeşmesârları vardır.

Ve cemî‘i şâhrâhlarının kaldırımları gûnâ-gûn baklava nakşı kesimi mühr-i Süleymân gibi ve çarh-ı felek gibi ve biribirine girişmeli mermer-i hâm döşeli serâpâ kaldırımlar ile pâk tarîk-ı âmları vardır. Kefere asrında bu kal‘a içre aslâ hayvânât makûlesi girmediğinden mâ‘adâ herkes kal‘a kapusunda babucun eline alup pâ-bürehne kal‘aya eyle dâhil olurmuş.

Ve cümle kırk sokakdır ve vâsi‘ râhlardır. Ve Zeytûn câmi‘i dibinden tâ liman kapusuna varınca bir vâsi‘ tarîkdir. Tûlu bin yedi yüz adımdır. Ammâ gayri sokakları dardır.

Ve kal‘a içinde yüz dükkân vardır. Ve derûn-ı kal‘ada cümle (–) câmi‘dir. Cümleden,

Sultân Süleymân câmi‘i: Cemâ‘ati gâyet vefret üzredir, zîrâ câmi‘-i selâtîndir. Tûlu yüz yigirmi ayakdır ve arzı seksen ayakdır. Mâ-tekaddem deyr-i azîm imiş. Hattâ yan kapusu hareminden **[Y 58b]** tarafa vâki‘ olmuşdur. Ol kapudan içeri dâhil oldukda bir amelî sütûn-ı mücellâ üzre beyâz çâr-kûşe mermerde altun ve lâciverd hatt ile bu câmi‘in târîhi tahrîr olunmuşdur kim *tâbaka‘n-na‘l bi‘n-na‘l* budur:

“Târîh-i vilâdet-i Hazret-i Îsâ aleyhisselâmın tokuz yüz toksan üçünde bu kenîsaya binâ urulup ve târîh-i mezbûrun bin beş yüz altmış altı abrilinin yedisinde Hazret-i Muhammedü‘l-Mustafâ sallâ‘llâhu aleyhi ve-sellem hazretlerinin târîhinin tokuz yüz yetmiş üçü mâh-ı Ramazânü‘l-mübârekinin yigirmi altıncı gününde Âl-i Osmân Sultân Süleymân bin Selîm Hân’ın kapudanı Piyale Paşa Ciniviz elinden yüz yigirmi pâre kadırga ile gelüp Sakız’ı feth edüp mezkûr kenîsayı Süleymân Hân içün câmi‘ binâ edüp içinde âyîn-i Muhammedî olup namâz kılındı. Elhamdülillâh.” deyü celî hatt ile mufassal vech-i meşrûh üzre böyle bir târîhdir. Ve

Yeni câmi‘: Öküz Mehemmed Paşa’nındır. Bu dahi **[Q 30b]** **[P 30b]** bir puthâne-i deyr-i kadîm imiş. Tûlu yüz kırk ayakdır ve arzı yüz yigirmi ayakdır. Gâyet kebîr câmi‘dir. Hâlâ bu şehirde bundan büyük câmi‘ yokdur kim derûn-ı câmi‘de on altı amelî çâr-kûşe sütûnlar üzre harpüşte münakkaş tavandır. Süleymâniyye gibi bu dahi tahta harpüşte

tavandır, kârgîr kubbeli değildir. Ammâ gâyet müferrih câmi‘lerdir. Ve,

Zeytûnlu câmi‘: Âsitâneden menfî olunan Müftî Azîz Efendi karîbü‘l-ahdde binâ etmişdir. Ammâ müferrih küçük câmi‘-i zîbâdır. Ve liman kapusunun kemerleri üzre,

Kapudan Koca Abdurrahmân Paşa câmi‘i: Otuz kademe taş nerdübân ile urûc olunur fevkânî bir kasr-ı âlî-misâl bir câmi‘-i rûşen-âbâddır. Cemî‘i revzenlerinde limanı nümâyândır. Ve kârgîr binâ üç kubbesi vardır. Ve minâre-i mevzûnu mihrâbın sağ cânibine vâki‘ olmuşdur. Ve kapusu üzre müzehheb hatt ile tahrîr olunan târîhi budur:

Gâzî Seydi Abdurrahmân Paşa

Eyledi itmâm ya‘nî hayr içün ecr-i cezîl

Hâtif-i Kudsî dedi târîhini

Yâ vedûd hasbinallâhu ve ni‘me’l-vekîl

Sene 1012

Ve aşağıdaki tarîk-ı âmm meydânında olan havz [u] şâzrevân bu Abdurrahmân Paşa hayrâtıdır. Ve Kapudan Halîl Paşa câmi‘i. Ve Cığala Paşa sarâyı kurbundaki mescidden münkalib,

Cığala Paşa câmi‘i: Mâ-tekaddem deyr imiş. Tahtânî bir câmi‘dir. Ve bir mescid dahi vardır.

Bu tahrîr olunan cevâmi‘ ve mesâcidlerden mâ‘adâ kal‘a içinde câmi‘ yokdur. Ve Zeytûnlu câmi‘i kurbunda Halvetî tekyesinin fukarâsı gâyet çokdur. Azîm tevhîd-i sultânî olur, zîrâ bu şehrin halkı cümle ehl-i tevhîdlerdir.

Ve bu tekye kurbundaki hammâm-ı hoş-hevâ Abdurrahmân Paşa’nındır. Ve Piyale Paşa hammâmı ve Deli Beğzâde hammâmı, bu hammâmlar dahi kal‘a **[Y 59a]** içindedir.

Der beyân-ı imârât-ı varoş-ı İremezât: Bu kal‘anın taşrasında keşişleme ve garbî ve yıldız ve poyraz rûzgârları tarafında bir varoş-ı azîmdir kim yigirmi bin kiremit ile örtülmüş kat-ender-kat beşer altışar tabaka ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen kârgîr binâlı ve bâğ-ı İremli evlerdir.

Cümle elli mahalledir. İki mahallesi Müslimdir ve beş mahallesi Frengdir ve üç mahallesi Yahûdîlerdir ve kırk mahallesi Rûm’dur. Bu kefere mahallelerinin hâkimlerine potat derler. İki Freng potatı ve iki Rûm keferesi potatları var ve bir Yahûdî hahamı var. Cümle keferelerden tekâlîf-i örfiyyeleri ve cemî‘i cizyeleri bu zikr olunan potatlar tahsîl edüp hükûmet ederler.

Ve bu şehrin cemî‘i sokakları serâpâ kaldırım döşelidir. Ammâ bir diyârda bu gûne çâr-kûşe çakmak kayası taşdan hurde kaldırım mânzurumuz olmamışdır. Meğer Alman diyârında Prak şehrinde ola. Her bâr potatlar bu kaldırımları tathîr etdirüp hâr [u] hâşâkden bir zerre komayup şehr-i Sakız’ı pâk etdirirler. Ve bu varoş-ı azîm potatlarının defterleri üzre bu şehir kâmil yetmiş bin ocaklı odalardır. Ve beş kerre yüz bin pençeredir ve dörd bin şâhrâhdır.

Ve bu varoşun cânib-i erba‘asında yetmiş tahta dervezelerdir. Ve bu varoş cümle kaya-

misâl dîvârlar içindedir. Ammâ kârgîr binâ evlerin dîvârların metânet ûzre edüp şehri dâ'iren-mâdâr ihâta etmişdir.

Ve cümle varoş kapuları birer köşeye vâki' olup etrâflarında mazgal delikleri vardır. Hîn-i mahsûrda ol deliklerden tüfeng atarlar. Ammâ topları yokdur, zîrâ hâne dîvârlarıdır.

Ve bu varoş içre cümle iki bin dükkândır. Çoğu mahalleler mâbeyninde hurde dekâkînlerdîr. Lâkin bezzâzistânı yokdur. Ammâ rûy-i arzda olan cemî'i mevcûdât bunda mevcûddur.

Ve iki hammâmı var. Büyük kapu önünde handak mukâbelesinde Piyale Paşa hammâmı. Âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîfdir. Ve çârsû içinde kassâbhâne ardında Abdurrahmân Paşa hammâmı. Gerçi küçükdür, ammâ gâyet pâk ü müferrih hammâmdır.

Evsâf-ı cevâmi': Evvelâ büyük kapu önüne yol aşırı Piyale Paşa câmi'i ki fâtih-i vilâyetdir. Gâyet müferrih ve musanna' câmi'-i rûşendir. Ve kârgîr binâ kubbe-i âlîsi rusâs-ı nîlgûn ile örtülüdür. Ve miyân-ı dilberân gibi nâzük minâre-i serâmedi var. Ve hareminde havz u şâzrevânı var. Ve cânib-i erba'ası bâğ u bâğçe ve bîd-i sernigûnları var. Ve kapusu üzre târîhi var. Ammâ katı nâ-mevzûn olmağile tahrîre cür'et olunmadı. Ve,

Kılıç Kapudan Alî paşa câmi'i: **[Y 59b]** Frengü'l-asıl uluç tâ'ifesinden olmağile Uluç'dan galat Kılıç Alî Paşa derler. Zamân-ı kapudanlıklarında leb-i deryâda olan kâfiristânları harâb u yebâb etmişdi. Ekser evkâtda bu Sakız'da sâkin olup liman kapusu önünde bu câmi'-i zîbâyı binâ etmişdir. Gâyetü'l-gâye cemâ'ati çokdur, zîrâ iskele başında vâki' olmuşdur. Ve bir minâresi ve kârgîr kubbeleri cümle kurşum örtülüdür. Ve bu varoşda tahrîr olunan câmi'ler ve hammâmlardan gayri ibâdethâneler yokdur.

Ve cümle yetmiş çeşme-i atşândır. Çoğu Piyale Paşa suyu hayrâtındandır. Ammâ hâlâ Mühürdâr Paşa kırk bin guruş harc edüp şehrin şimâlinde bir sâ'at ba'îd Kırk Pençere nâm bir mesîregâhda bir âb-ı hayât bulup üç sâ'atlik yer dağlar ve sengistân belleri Ferhâdî külünkler ile kesüp şehre getirüp On İki İmâm aşkına ve Şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ şevkine on iki çeşme-i âb-ı revânları henüz binâ etmişdir kim her biri hayât-ı câvidândan nişân verir. Çârsû içindeki çeşme-sârına hakîrin fakîrâne târîhidir:

Evliyâ bu târîhi dedi cemîl,

Âb-ı Kevser Hak içün oldu sebîl

Sene 1081 ***[Q 31a] [P 31a]***

Ve yine çârsû içindeki ayn-ı zülâle târîhdir:

Verince Evliyâ teşnelere su,

Dediler târîhini yâ Ganî hû Sene 1081

Ve'l-hâsıl cümle çeşmelerine küstâhâne târîhleri bu hakîrindir. Ammâ bu çeşmeler şehr-i Sakız'a revnâk verüp halkına tâze cân verdi.

Ve liman kapusu handakı cisri başında Öküz Mehemmed Paşa sebîlinin târîhidir:

Sikkeyi mermerde kazdın ey emîr-i hoş-sıfât,

Bir aceb hayr eyledin tâ haşre dek olundu yâd,

Sâki-i Kevser içün târîh edüp der Kâmetî,

Gel sebîl-i pür-safâya iç beğim âb-ı hayât.

Sene 1044

Bu târîh sebîlhâne pençereleri üzre on beyitden ziyâde celî hüsn-i hat ile tahrîr olunmuş târîhidir.

Ve gümrük dibinde Ca'fer Paşa çeşmesinin târîhidir:

Sâhibü'l-hayrât Ca'fer Paşa-yı ol nîk-zât,

Etdi bir çeşme mahallinde binâ ol hoş-sıfât,

Reşk edüp firdevs nehri mâ-i sâfî a'zama,

Dediler târîhini hak çeşme-i aynü'l-hayât.

Sene 1036

Bu çeşmeden öte liman kenârında Piyale Paşa hânı altmış hücreli kârgîr binâ-yı metîndir. Cümle bâzergânlar anda mihmân olurlar. Bundan mükellef ve mu'azzam hân yokdur.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda ve cümle cezîresi içre sağîr ü kebîr bin tokuz yüz altmış kenîse ve deyr-i kefereler vardır. Ammâ cümleden mükellef ü müzeyyen ve ma'mûr büyük kenîse Freng **[Y 60a]** deyridir kim ismine Kapala kilisesi derler. Niçe kerre yüz bin guruş evkâfı vardır. Ve biri dahi San Basadya kilisesidir kim binden mütecâviz kıssîs ve bıtrîk ve ruhbânları ve mûğpîçe gulâmları var kim her biri birer pençe-i âfitâbdır kim gören uşşâkânın aklı zâ'il olur. Ve niçe yerde kızlar kenîseleri var kim kendülerini Îsâ ve Meryem Ana yoluna vakf eyleyüp yüz sene mu'ammere olmuş bâkire kızlar vardır.

Ve nâ-resîde keralana kızlar var kim gûyâ nûr-ı mahzdır. Ve cümlesi erbâb-ı ma'ârifdir kim sâ'at kîseleri ve akçe kîseleri ve harîr tor uçkurları ve kuşaklar ve dizgeler işleyüp kâr ederler. Cümlesi ankâlardır.

Ve üç yerde kefere tîmârhâneleri var kim cemî'i marîze ni'metleri mebzûldür. Ve hukemâları hidmet ederler. Ve Urumların meşhûr deyrlerinden Aya Sidro ve biri dahi Aya Nagiri ve kızlar kilisesi Saya Fomo ve biri dahi Aya Luna İşfalisko ve biri dahi dağda Aya Kıryo Nero derler ya'nî Sovuk Su manastırı demekdir. Bu zikr olunan puthânelerin cemî'i kâfiristândan nezerâtları gelüp her deyr ve yerde niçe kerre yüz bin guruş mâlları vardır. Ve zu'm-ı bâtıllarınca imâretleri ve dârü'ş-şifâları gâyet ma'mûr ve cemî'i milele ni'metleri mebzûldür.

Ve bu varoş kenîselerinden mâ'adâ yüz yigirmi mîl Sakız cezîresi içre sağîr ü kebîr on bin yedi yüz hurde düyûrcuklar ve ayazmalar vardır. Her birinde birer ve ikişer papas mukarrerdir. Ve her bayır başında ve dere ve depelerde ve bir sâyedâr dıraht cenbinde birer ayazmaları ve İsvet Nikola ve Sarı Saltık ve Hızır İlyâs ve Havâriyyûn ve Makâm-ı Meryem ve Makâm-ı Hazret-i Îsâ vardır kim üç yüz altmış günün her birinde bir günleri olup zu'm-ı bâtıllarınca gürûh gürûh-ı mekrûh gidüp bednâm ederler.

Ammâ dağlarda olan mesîregâh kenîselerin cümlesinden mükellef ve ma‘mûru şehrin cenûbunda iki sâ‘at ba‘îd dağlar içinde Aya Moni manastırı kâbilü‘s-seyr bir deyr-i ma‘mûrdur kim misli Kızıl Elma’da ve Beç tahtında İstifani ve Amıstırdam ve Kaşa şehri, kiliseleri ola. Ammâ bu deyre küffâr-ı bedgirdâr ale’l-ittifâk var makdûrların sarf edüp bir gûne bâğ-ı şükûfezâr, murgzâr, lâlezâr etmişler kim gûyâ kasr-ı kayser-i Rûm’dur. Zîrâ bu Aya Moniya deyrin Hazret-i Îsa havâriyyûnlarından Şem‘ûn-ı Safâ binâ etmişdir. Bilâ-teşbih kıblesi hâlâ Kudüs-i Şerîfedir, sâ’ir deyrler gibi cânib-i şarka değildir. Ve bir halîfe-i havâriyyûn anda medfûndur, ammâ ismi ma‘lûmum değildir.

Cümle Rûm bu deyre gâyet **[Y 60b]** i‘tibâr ederler, cemî‘i milk-i nasârânın dâr [u] diyârlarından niçe milyon mâl-ı hazâyin nüzûrât gelir. Hemân bu deyrin bin mikdârı ruhbânı vardır. Ancak iki yüz mikdârı bu deyrde hidmet edüp yedi yüz yetmiş ruhbânı yedi krallık yerlerde parsaya gezüp mâl-ı firâvân tahsîl edüp bu Aya Moniya manastırına getirirler. Ve matbah-ı Keykâvus’una masrûf edüp ni‘metlerin müsâfirîn ü müslimîne yedirirler. Her şeb [u] rûz müsâfirleri eksik değildir. Ve cemî‘i et‘ıme ve nefîselerinden gayri şarâb-ı serâbhâne sarnıçlarında kırk yıllık bâdeleri ve arakları bulunur. Şehirden ba‘zı yârân mu‘âlece-i humâr içün hekîmânca nûş edüp def‘-i humâr ederek sudâ‘dan dahi halâs olur. Ammâ tecdîd-i humâr eder bir özge marazdır.

Ve her sene bu deyrde iki kerre panayır olup yüz bin kefere cem‘ olur. Bu günler cemî‘i ümmet-i Muhammed gâfil olmayup âmâde dururlar. Zîrâ keferenin cem‘iyyet-i kübrâsı günleridir. İhtimâle haml olunur kim,

“Bir alay kefere ve fecere şarâb-ı şerr-âbdan nûş edüp Sakız şehrine istîlâ kasd edeler” deyü cümle müslimîn pür-silâh hâzırbâş gezerler. Ve hâkim tarafından içlerinde dîdebânlar bile giderler. Anda varup zülbiyyât ve katr-ı nebât-ı şarâb-ı nâb ile mest [ü] medhûş olup anda bir iki gece dîbâ ve zerbâf câmehâblarında müsâfirîn-i müslimîn ve gayri fecere-i müşrikîn hâb-ı râhatda yatırlar.

Ve zîr-i zemînlerinde niçe milyon Mısır hazînesi mâlları var ve dağlarında kırk elli bin koyun ve keçi ve at ve katır ve sığırları var. Ve bâğ u bâğçelerinin **[P 31b]** hadd [ü] pâyânı yokdur. Evlâdı olmayan kefereler cümle mâl [ü] menâlın bu deyre vakf eder.

El-hâsıl temâşâ etdiğimiz yedi krallık kefere memleketlerinde ve Rûm düyûrlarında böyle bir binâ-yı ibret-nümâ ve mâl [ü] menâl ile ankâ manastır-ı ra‘nâ görmedim ve görmedik derler, meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bunda olan mûğpîçe tıfl-ı nâ-resîde ve nâr-ı cahîme nâ-müstahak geysûdâr kâkül-i perîşân âşık-perest dilberân keretseler var kim her biri huddâm-ı revâmîndir. Etek dermiyân edüp müsâfirîn önüne diz çöküp hidmet ederler. Bu ebyât anların hakkındadır. Beyt:

Dünki gün kilsâya vardım komadı mûğzâd beni,

Ahdim olsun kollayam mahşerde Îsâ‘ya seni.

Hulâsa-i kelâm “Bu âyîn-i kefere olacak hâneleri mâ-vaka‘ı üzre tahrîr u tavsîf etmeden me’âl-i muhassal ne ola?” deyü su‘âl eden sâ’ile cevâb oldur kim,

“Bu hakîr-i cihân-keşt im‘ân-ı nazâr ile ekâlîm-i seb‘ayı temâşâ etdiğim yerlerde

kâfiristândan ma‘mûr bir dâr [u] diyâr görmedim. Ve İslâm diyârı kadar harâbâbâd görmedim. Kefere ve fecere-i müşrikîn bâtıl dinleri **[Y 61a]** üzre cân verüp kenîselerin ma‘mûr ederler. Ve mâlından bir fülüs-i ahmer ekl etmeğe İsvet Nikola’dan ve Meryem ve Îsâ Peygamber’den havf ederler. Ammâ bizim ulemâ ve sulehâ ve hâkim ve mütevellîlerimiz vakfullâhları ‘Vakfiyyesi vardır, ye demişler’ deyü mâl-ı vakfı yeyüp giderler. Ve seyr [ü] temâşâ etdiğimiz **[Q 31b]** diyârlarda niçe niçe kerre yüz bin mâl-ı hazâyin sarf olunmuş beytullâhlar ve mesâcid-i vakfullâhlar harâb [ü] yebâb der-i dîvârları türâb olup yatırlar. Lâyık-ı Muhammedî bu mudur ki gayret-i dîni gözetmeyüp kefere kadar gayret etmeyüp ol güzelim ma‘bedhâneleri harâb etdikleriyçün ‘Kanı gayret-i İslâm?’ deyü zâlimlere menkûş-ı pend-i hûş olsun içün bu kenîseleri bu gûne tahrîr etdik. Yohsa müşrikînin midhati içün tahrîr olunmamışdır” *ve’s-selâm.*

Ve bu cezîre-i Sakız bir küçük cezîredir, ammâ âdem deryâsıdır. Potat hâkimleri kavli üzre “Bir kerre bizi Venedik küffârı Ak Mehemmed Paşa bu cezîremizde muhâfız iken üç yüz pâre Venedik gemisi ile cezîremiz muhâsara etdükde muhâfazada olan Âl-i Osmân askeri ve şehir müselmânları ve cemî‘i harâc-güzâr re‘âyâ ve berâyâ ile cümle iki kerre yüz bin benî-âdem tahrîr olundu” deyü potatlar cevâb etdiler. Hakkâ ki âdem ile müzeyyen bir cezîredir.

Ammâ yerli müselmân ancak iki bin askerî tâ’ifesi olur. Ammâ keferesi cümle harâcdır. Ammâ mu‘cizât-ı Muhammedü‘l-Mustafâ berekâtıyla bu cezîreyi hıfz [u] hırâset edüp dururlar. Bunlardan mâ‘adâ Freng [ve] Rûm ve Yahûdî ile mâl-â-mâl bir şehirdir. Ammâ Ermeni ve Çingane yokdur ve gelse dahi mu‘ammer olmaz. El-hâsıl kefere deryâsıdır.

Ve cümle Yahûdîler kal‘anın bir köşesinde sâkinlerdir. Eğer taşra varoşda olsalar Rûmlar anları birer birer nezâketle katl ederlerdi. Ve bu Yahûd tâ’ifesi ba‘de’l-feth gelmişlerdir. Ciniviz zamânında bir Yahûdî yok imiş.

Ve bu şehrin mahbûbu ve mahbûbesin manzûrumuz olduğu üzre medh eylesek bir uşşâk-nâme olur. Hudâ hakkıyçün ta‘bîr u tavsîf olunsa güneşde zerre ve deryâda katre kadar medh olunmaya. Her eşyâsı ana göre memdûhdur. Ammâ beyt:

Şenîden key büved mânend-i dîde [24]

mısra‘ı mazmûnunca ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn ve hakke’l-yakîn hâsıl etmeyince ve ne mertebe ma‘mûr şehir idüği ma‘lûm olamaz.

Hemân şundan kıyâs oluna kim bu hakîr seyyâh-ı âlem Evliyâ otuz bir âm on sekiz pâdişâhlık yerde seyr [ü] temâşâ etdim ve niçe kerre yüz bin engüşt ber-dehen edüp ibret-nümâlar gördüm, bu şehir gibi bir câ-yi sürûr **[Y 61b]** ve halkı şâdân [u] mesrûr ve âb [u] hevâsı latîf ve mahbûb ü mahbûbesi hûb ve buk‘aları mergûb ve mezra‘aları vâfir ve hayr [u] berekâtı mütekâsir ve ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî ve revân böyle bir âbâdân gülistân [u] bostânlı zemîn görmedim, illâ bu diyârı gördüm. El-hâsıl benî âdem bu şehrin vaz‘-ı beyânında âciz ü kâsırdır.

Ve bu varoşda olan hadîkalardan mâ‘adâ şehrin hârici [cânib-i] erba‘asında kapulardan taşra bâğ u bâğçeler içre müsâfir ve garîbü‘d-diyâr âdem gitse gâyib olur, zîrâ yetmiş yedi bin bâğ dölüm hakkı verir ve beş bin kulleli bâğçe ve bâğı a‘yân-ı kibârın ravza-ı

hadîkalarıdır. Her birinde birer ve ikişer bâğbân mukarrerdir. Ve her bâğ kullesi birer kal‘a kulle gibi beşer altışar tabaka demir kapulu serâmed kulle-i bâlâlardır.

Her bâğı limon ve turunc ve servi ve bîd-i sernigûn dırahtları ile tezyîn olmuş gaytânlardır. Ve her kullede kat-ender-kat şâhnişînler ve zîbâ san‘atlar ve gûnâ-gûn tasarruflar ile inşâ olunmuş kullelerdir kim ehl-i vasf anların medhinde âciz ve kâsırdır. El-hâsıl bir tarz-ı acîb ve bir tavr-ı garîb cihân-nümâ kulle-i bâlâlardır. Ve bu bâğ u bâğçeler içre olan,

Ova kurâların beyân eder: Cümle kurâların evleri kayagan örtülü ma‘mûr kurâlardır. Ve kat-ender-kat kal‘a-misâl kârgîr binâ mazgal delikli evlerdir. Ve her karyede kırkar ellişer dükkân ve beşer altışar kenîse mukarrerdir.

Evvelâ karye-i Danminona ve karye-i Varvarato ve karye-i Zifina **[Q 32a] [P 32a]** ve karye-i Vavilo ve karye-i Hariköz ve karye-i Vasilyoniko ve karye-i Bihori ve karye-i Simyana. Bunlardan mâ‘adâ kurâlar dağlardadır.

Anların yigirmi beş kurâsı sakız kurâlarıdır. Sakızı tahsîl edüp emîne yemîn ederek teslîm ederler kim bir damla sakız sonra bulunursa katl ederler, zîrâ cümlesi mîrîdir. Ammâ akçesin her re‘âyâ emînden alup harâclarına verirler. Emîn dahi bu sakızları cem‘ edüp Sakız hazînesile pâdişâha gider.

Der medh-i şecere-i sakız: Zemînden birer âdem kaddi kadar pırnar çalısı ağacına müşâbih bir gûne şecereciklerdir. Zamânında re‘âyâ gelüp bu ağaçları keserler ile çendik çendik edüp keserler. Ol rahnedâr yerlerden mâh-ı Temmûz’da çekîde çekîde zemîne sakızı cereyân etdikçe şecere sâhibleri dağ bâğlarında âmâdedir. Derhâl arz-ı tâhirden sakızı cem‘ edüp hıfz ederler, gâyet amel-i kesîrdir. Ve bir ibret-nümâ cây-ı mu‘attar mekândır ki her dırahtın sâyesinde bir ân sâkin olan cân bin ân ömür sürmüş kadar hayât-ı cân bulup âdemin demâğı râyiha-i **[Y 62a]** mastakiden mu‘attar olur.

Rub‘-ı meskûnda nâdirâtdan biri dahi bu sakızdır, niçe diyârlarda olur, ammâ ana kenger sakızı derler, bunda olan hâssa anda yokdur. Hemân Sakız cezîresinin âb [u] hevâsının letâfetin bu sakız hâsıl olduğundan kıyâs oluna kim ne kadar latîf ve hoş hevâdır.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtı Mühürdar Paşa İreminden memdûhdur. Ammâ müşebbek besâtînlerinde bir gûne sarı kavunu olur. Bektaşîler külâhı-misâl On İki İmâm aşkına düvâzdeh terkdir. Ol kadar âbdâr ve lezîz hoşhâr bıttîh-ı asferdir kim lezzetinden lezzet alan bilir. Ve karpuzu hurdedir, ammâ bir tulum âb-ı zülâldir. Ve yigirmi gûne limonu ve turuncu dahi mevsûfdur.

Mühürdar Paşa bâğından sonra Mesîh Çelebi ravzası dahi memdûh-ı âlemdir ve gâyet mahsûldârdır. Bu bâğa uşşâkân bâğ-ı hezâr demişler, zîrâ hezârân hezârın nağamât [u] asvâtlarından vakt-i seher âlem ağyârdan bî-haber iken her murg-ı andelîb nâhunlarından nihâl-i güle asılup nevâht etdükde feryâd [ü] nâle ve efgân-ı gûyâdan gûyâ gûşlar pür menkûş ve akıllar mest [u] medhûş olur.

Ve sarıasma nâm murg-ı hoş-nevâ asılacak dahi dallara asılup karatavuk nâm murg-ı esved tuyûr-ı ishâk ile hasmâne müselsel savt-ı hazîn ile nağamâtlar ederler kim âdem

ferah şâd olur. Ve kumru ve yûsufî (ve) kumru ve hakkıranı ve kumru-ı şâhid-i Yûsufî ya‘nî “Yûsuf Mısır’da satıldı” deyü feryâd eder bir hoş-âvâz kumrudur. Ve murg-ı sakkâ ve murg-ı filironya ve tayr-ı iskete ve murg-ı başdankara ve murg-ı ispinoz ve niçe bin bunun emsâli tuyûr-ı hoş-elhân bu cezîrenin bâğlarında gûyâlık edüp âşiyânlar edinmişlerdir.

Ve meyvesinden gayri lezîz ve semîn ve latîf koyunu ve keçisi gâyet mukavvî luhûmları vardır. Ammâ cümleden sığır eti mezmûm iken bu diyârın sığırı kadar lezîz ve hafîf ve serî‘ü‘l-hazm bakar bir diyâra mahsûs değildir illâ Sakız’a mahsûsdur. Yılda on bin sığır bu cezîreye Anatolu’dan geçüp bu cezîre içre on gün bir bakar durunca bi-emri Hudâ âb [u] hevâsından ol kadar semîn ve cesîm olur kim ta‘bîr olunmaz. Cümle halkı lahm-ı bakar yerler, zîrâ hukemâ kavlince lahm-ı bakar tenâvül eden zeyrek ve tîz-fehm olur. Zîrâ bakar çobansız hânesin bilür müdrikdir ve tabî‘ati müshil olduğundan lahmın tenâvül edenin dahi tabî‘ati i‘tidâl üzre olup dîdelerinin kuvvet-i basarı ziyâde olduğundan münakkaş hayâl-pesend kârları vardır. Ve hakîkatü‘l-hâl koyundan lezîz bakarı vardır. Ve beyâz ekmeği ve yağlı çöreği dahi meşhûrdur.

Ammâ memdûhât-ı sanâyi‘âtından gemi binâ **[Y 62b]** edici marankoz neccârları ve hâne neccârları ve tüccârları ve gavvâs-ı bihârları ve Ferhâd-misâl kûhkenleri ve mermer-bür taşkenler ve mâhî ve murgân sayyâdları ve keştîbân mellâhları ve her esnâf-ı mütenevvi‘anın memdûhu bu şehre mahsûsdur. Ve bu diyârda hâsıl olan harîr-i gûnâ-gûn-ı latîf Bursa’da ve Acem Lahîcân’ında ve Mora cezîresi Kalamatası‘nda olmak ihtimâli yokdur. Ve bunda işlenen Sakız atlası ve kemhâsı ve Sakız kîsesi ve elvân elvân akmişe-i fâhiresi Haleb ve Şâm ve Mardin’de yokdur. Ve cemî‘i halkı ehl-i zevkdir. Ayş [u] işrete mâlik cümle erbâb-ı ma‘ârif sâlik garîb-dost halîm ve selîm âdemlerdir. Ve,

Mesîregâhların beyân eder: Evvelâ Mühürdâr Paşa’nın âb-ı hayât Kıryo Nerosu bâlâda mevsûfdur. Ve bir teferrücgâh dahi Durkud Paşa’nın Kırk pençeresi meşhûr-ı âfâk ve mine’l-acâ’ib gûnâ-gûn havz u fıskıyye ve selsebîlli kasr-ı âlîler ile ma‘mûr bir cây-i sürûr yerdir. Hattâ Ak Mehemmed Paşa anda bir kasr-ı cihân-nümâ inşâ etmişdir kim cümle yârân-ı ihvân anda mihmân hân olurlar. Ve her dıraht-ı âlîlerin sâyesinde âşıkân [u] ma‘şûkân [ve] müştakân bilâ-vâsıta birbirleri ile cân sohbeti ederler. Vech-i arzda bunun dahi misli yok bir işretgâhdır.

Ve mesîregâh-ı Aya Moniya ve niçe yüz manastır mesîregâhlar vardır. Ammâ meşhûrları bu tahrîr olunanlardır.

Ve bu şehir ıklîm-i râbi‘dendir. Arz-ı beledi (–) ve tûl-i nehârı (–) (–).

Ziyâretgâh-ı merâkıd-ı gâziyân: Liman kurbunda Arnavud Memi Baba **[Q 32b]** ve küçük kal‘a dibinde **[P 32b]** Hızır Baba ve yel değirmenleri kurbunda Âşık Baba. Karîbü‘l-ahd feth olmak ile kümmelînden kibâr-ı evliyâ ziyâretleri yokdur.

Ve bu şehr a‘yânlarından Mesîh Çelebi ve dâmâdı (–) ve Bekir Beğ ve Halîl Ağa ve Bâkî Çelebi ve niçe ahibbâ ile vedâlaşup Mühürdâr Paşa’dan bî-hisâb me’kûlât ü meşrûbât hedâyâ gelüp elli tüfeng-endâz yarar ve bahâdır yiğitler ile Paşa’nın kendi firkatesine atlarımız ile süvâr olup bir keskin firişka poyraz rûzgârıyla Sakız’dan çıkup mütevekkilen alallâh deyüp Çeşme burnundan **Akyâr burnu** yigirmi mîldir, anda iki adacıklara **Çömez**

adaları derler, hâlîdir.

Bu iki cezîre mâbeyninden berk-i hatîf gibi ubûr edüp andan yine yigirmi mîl Anatolu kenârına karîb **Saplıca adaların** ubûr edüp sarp dereler kenârınca giderek ve **Sıra limanın** ve dahi **Nergis limanın** ubûr etdiğimiz mahallerde, **Cezîre-i Susam** nümâyân oldu.

Ve mezkûr Sıra limanı ve Nergis limanı âb-ı hayât sulu sekiz rûzgârdan emîn limanlardır. Ammâ **[Y 63a]** lodosa ağızları açıkdır ve demir lodos üzre bırağılsa gâyet demir dutar limanlardır.

Andan yine sol cânibimizde Anatolu kenârlarınca **Doğantaşı** nâm mahalle varılır bir burundur.

Andan öte **Kırkdilim içi** nâm mahaller dere ve depe ve çamlı bayırlardır.

Anı ubûr edüp **Teke burnu** nâm bir mahûf yerdir. Susam cezîresinden çıkan gemi bu burunu üzler, keştîbânlar mâbeyninde meşhûr burundur. Ve gâyet mahûf u muhâtara girdâb yerdir. Hattâ keştîmiz az kaldı kim zifoz sağanağından kapanayazdı. Ammâ hamd-i Hudâ keştîbânlarıımız gâyet üstâd idiler. Derhâl dümeni rûzgârın altına çevirüp gemimiz halâs oldu. Bu girdâbdan halâs olup giderken Susam boğazından beri iki pâre kâfir kalyonu ve iki pâre tartına firkate ve iki küçük ıskanpaviye nâm gemiler bizi görünce cümle levendâtlarımız âlât-ı silâha el edüp hâzırbâş oldular. Hemân re'îsimiz Hatîboğlu,

"Oturun gâzîler, eyyâm kâfirindir. Biz anlardan cân kurtarup Susam adasına varamazız. Hemân Evliyâ Efendi'yi selâmetle Anatolu kıyısında çıkaralım. Bize Allâh kerîmdir, olmaya illâ hayr" deyüp müşâvere edince, kâfir bir top menzili yakın gelince hemân re'îs yelkeni alaborona edüp dümeni çevirüp mezkûr Teke burnundan içeri bir körfeze girüp şark tarafına girdik, ammâ eyyâm kalmadı. Derhâl yelkeni sarup sarmalayup cümle gâzîler küreğe yapışup eyle ribaçsa urdular kim keştîmiz murg-ı bahrî gibi uçup küreklerden âteşler çıkardı. Meğer bu körfez **Sığla kal'ası körfezi** imiş. Yedi mîl bu bahir içre gidüp,

Gemleyik limanı lodosdan gayri rûzgâra a'lâ yatakdır ve latîf suyu vardır. İki yüz barça galyon sığar limandır.

Andan altı mîl yine şarka gidüp küffâr gemilerinden nâm [u] nişân kalmaup yine Anatolu yakasında **Düverlik limanı** ol kadar memdûh liman değildir, ancak sulanacak yerdir. Andan yedi mîl dahi gidüp tâ Sakız'dan yüz on mîl gâh eyyâmlı ve gâh kürek ile,

Evsâf-ı kal'a-i Sığacık

Hamd-i Hudâ selâmetle dizdârın hânesinde mihmân olduk. Ammâ bu kal'aya gelirken bu kal'a göründuğü mahalde limana girirken sağ tarafda bir küçük adacık vardır. Andan gâyet ihtirâz lâzımdır. Yakın varmayup sol tarafda Anatolu cânibin üzleyerek limana girmek gerek, azîm limandır. Beş yüz pâre gemi alır sulu demir tutar ve sekiz rûzgârdan emîn âlâ yatakdır. Ba'zı yerleri kumsaldır. Lengeri batı cânibine bırağup **[Y 63b]** koltuğu kal'a dibine bağlaya. Ammâ dere içi olmağile gâhîce sağanağı eksik değildir, ihtirâz lâzımdır. Koltukları muhkem ısparçina ve gomanalar ile muhkem kayd [u] bend etmek gerek.

Eşkâl-i kal'a: Sene (–) târîhinde bizzât Süleymân Hân binâsıdır. Be-dest-i Kapudan

Pılak Mustafâ Paşa. Bir körfez derenin nihâyetine şeddâdî taş binâ ve şekl-i murabba‘ dâ’iren-mâdâr cirmi bin altmış adımdır. Ve dîvârının kaddi onar mi‘mâr arşını âlî ve cânib-i erba‘asında aslâ handakı yokdur, zîrâ gâyet alçak kumsal yerde vâki‘dir. Bir karış mikdârı yeri kazsan su çıkar, handaka muhtâc değildir. Ve yıldız ve garb tarafın deryâ döğer metîn dîvârlardır. Mâ‘adâ tarafları kara cânibleridir.

Ve üç kapusunun biri limana, garb cânibine açılır. Bu kapudan tâ iskele başına varınca deryâ içre azîm kayalar ile vâsi‘ kaldırım döşelidir. Ve kıbleye nâzır kara cânibinde Ayasuluk ve Kuşadası kapusu ve şarka nâzır Sivrihisâr kapusu.

Ve leb-i deryâ tarafı köşesinde iç kal‘a vâki‘ olmuşdur. Cirmi dörd yüz adım kal‘acıkdır. İçinde ancak dizdâr evi ve cebehâne kullesi üzre Süleymân Hân’ın câmi‘i var. İçi mâl-â-mâl peksumâtdır. Ve iç kal‘ada bundan gayri bir şey yokdur. Ve şarka nâzır bir demir kapusu vardır.

Ammâ taşra kal‘ada yüz yigirmi neferât evleri serâpâ kiremitlidir ve cümlesi tahtânî ve bâğçeli hânelerdir. Ve serâpâ kerpiç ile binâ olunmuş evlerdir. **[Q 33a] [P 33a]** Ve kumsal yer olmak ile bu şehir içre aslâ kaldırım yokdur. Ve bir câmi‘i ve iki mescidi ve bir mektebi ve bir küçük hammâmı vardır. Mâ‘adâ hân ve imâret ve medrese ve çârsû-yı bâzârdan aslâ ve kat‘â nâm u nişân yokdur. Ve dizdârı ve seksen aded neferâtları mevcûddur.

Ve Kapudan Paşa eyâletinde Sığla beğinin tahtı olsa gerek. Ammâ cezîre yer olmağile bu kal‘ada voyvadası elli âdem ile hükm eder. Ve yüz elli akçe ile ihsân olunur kazâdır. Ammâ kadısı, Sivrihisâr’da sâkindir, zîrâ âb [u] hevâsı sakîldir.

Ve taşrasında aslâ bâğ u bâğçe yokdur. Ammâ bostânları gâyet çokdur. Ve suları kuyulardır. Ve halkı gemicilerdir. Ve reng-i rûyları sarışınlardır. Ammâ kal‘aları gâyet şîrîn binâ-yı İslâmdır. Bundan refîkler alup şark tarafına rub‘ sâ‘at,

Der-beyân-ı tılsım-ı Karagöl nâm mahaldir kim bir küçük göldür. Ve bir yerden su gelecek yerleri yokdur. Ve yaz u kış eyle durur kapkara bir halîcdir. Ahâlî-i vilâyet bu göl içün mutalsamdır, **[Y 64a]** derler, garîb ü acîb hikâyetler nakl etdiler. Kenârında niçe yüz Mağribî ve Hindî ve gayri defîne-küşâ âdemler feth edemeyüp helâk olup sâhil-i halîcde zîr [ü] zeber olup yatırlar. Hâlâ bir âdem bu göle gireyim dese tarfetü‘l-ayn içre kendüyi kenârda bulur.

Ve yakın zamânda bir dervîş-i dahme-küşâ bu göl kenârına gelüp kırk gün kâmil erba‘în çıkarup ilim kuvveti ile gölde bir katre âb kalmayup çâh-ı gayyâdan nişân verir bir ka‘r-ı zemîn zâhir olup bu ka‘rın ortasında bir demir kapulu gâr nümâyân olup kapu önünde bî-hisâb altun ve gümüş evânî eşyâlar ile mâl-â-mâl durur. Dervîş bu mâl-ı firâvândan nasîbi kadar alup avdet edüp gider.

Ba‘dehu kurâ halkı haber alup hâkime haber edüp cümle ahâlî-i vilâyet bu halîcin dibindeki dahme kapusuna enüp kurbânlar kesüp kapu önündeki dervîşin aldığı mâldan mâl-ı hazâyin alup mağâra kapusunun miftâhı deliğinden içeri nazar ederler. Mâl-ı hazâyin ve cevâhir ve la‘l yâkût ile mâl-â-mâl bir kenz-i azîm görürler. Hemân küskülerle kapuyu kal‘ etmeğe başlarlar. El-azametü lillâh ol gâr-ı azîmin içinden gıjgırup bir su çıkar kim kenz-küşâ halkın kimi gark-ı âb kimi halâs olup mezkûr dervîşi defîne buldu deyü mâl-ı firâvâniyle Sultân Ahmed’e götürürler.

Dervîş huzûr-ı şehriyârîde bu mâcerâyı nakl edüp yine dervîş ile bir kapucubaşı bu Karagöle gelüp sâhilinde meks edüp yine dervîş ke'l-evvel erba'în çıkarup yine gölün suyu gâyib olup gârın kapusu beyân olup dervîş baba vaz'-ı yed edince yine kapudan bir su tulû' edüp dervîşi ve gayri dilrîşi rîşe rîşe edüp vücûdların kenâra atar. Kapucıbaşı gücile halâs olup kaçar. Böyle bir karaca gölceğizdir. Ammâ ka'rında olan mâhîler dahi cümle kara kara bir turfe eşkâl balıklardır.

Bu gölü temâşâ edüp bir sâ'at bağlar içre ubûr etdik. Ammâ bu diyârın bâğları dıraht-ı müntehâ karaağaçlar üzre mâr-ı ecel gibi sarılmış üzüm asmalarıdır. Tilki ve çakal havfinden bâğları zemînde olmayup cümle ağaçlardadır. Ammâ gûnâ-gûn lezîz ve âbdâr şıralı engûrü olur. Bu bâğları ubûr edüp,

Evsâf-ı şehr-i Sivrihisâr

Sığla sancağında yüz elli akçe kazâ ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Şehri Vâlide Sultân hâssıdır, voyvadası hâkimdir. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a'yânı vardır. Sivrihisâr derler, ammâ hisârdan **[Y 64b]** bir alâmet yokdur. Ammâ bu şehrin garbında gördüğümüz mezkûr bâğlar içre kal'a-misâl kudretden kayalar vardır, gûyâ kal'alardır. Ol ecilden buna Sivrihisâr derler.

Ve bu şehrin poyraz tarafında dörd sâ'at ba'îd merkûm Urla şehridir kim deryâya karîb boğaz yerdir. Urla'nın orta mahallesidir. Beri tarafda dahi bu Sivrihisâr dahi Sığla boğazına bir sâ'at yerdir. Bu zikr olunan Urla boğazıyla Sığla boğazı mâbeyninde tâ Çeşme kal'asına varınca on sekiz sâ'at Çeşme burnu olmuş olur.

Eşkâl-i zemîn tasvîr olundukda bu gûne yazıla. Ve yüz mîl burun olduğu dahi pergâr hesâbiyle yazıla.

Ammâ bu Sivrihisâr dörd mahalle ve dörd kiremitli ve minâresi tulalı müfîd ü muhtasar câmi'lerdir. Mahkeme kurbunda Müftî Efendi câmi'i ve Depecik câmi'i ve Ulu câmi' ve Topraklık câmi'i. Bunlardan mâ'adâ zâviyelerdir.

Ve üç hammâmı var. Biri Kadı hammâmı ve Mahkeme hammâmı.

Ve âb [u] hevâsı latîfdir. Ve yedi çeşmesârları mu'attaldır. Cümle suları kuyulardır. Ammâ Hudâ hakkıyçün âb-ı hayâtdan nişân verir çâh-ı mâlardır.

Ve bu şehrin cânib-i erba'ası havâleli bayırlardır. Şehri bir vasî çukur yerde vâki' olup ortasında nehr-i (–) cereyân eder. Avlişe dağlarından cem' olup Sığla kal'ası kurbunda Bahr-i Rûm'a munsabb olur bî-nef' nehirdir.

Ve şehir cümle bin iki yüz kiremitli bâğsız ve bâğçeli kasaba-i ma'mûrdur. Bâğsız olmasının aslı cümle bakçeleri içinde olan dıraht-ı müntehâlara sarılmış engûr ağaçlarıdır kim bâğdan ziyâde mahsûl verir. Zîrâ renc [ü] anâ çeküp her sene bâğları tathîr edüp çapalama kaydından berîlerdir.

Ve bu şehir hıyâbân murgzâr çınâr ve kavak ve karaağaç **[Q 33b]** **[P 33b]** ve sakız ve mîşe ve ceviz ağaçları ile tezyîn olmuş şehirdir kim cümle üzüm ağaçları bu ağaçlar üzre sarılmış bir gûne bâğdır. Her bir dırahtdan kırkar ellişer yük âbdâr şıralı engûr hâsıl olur. Her salkımı dörder ve beşer vukıyye gelür lezîz üzümü olur. Sığla sancağı hâkinin serâpâ bâğları böyledir. Ve bâğları dölüm hakkı vermeden emînlerdir. Ammâ mahsûlleri

ziyâdedir.

Ve re‘âyâsının bir mahsûlleri dahi cemî‘i dağlarında olan çamlarda balısıra derler bir balı hâsıl olur. Cemî‘i çam dallarında beyâz beyâz ve diş diş olup biter ve bu balı bu çamlarda bir gûne kurdcuğaz hâsıl olup çamların **[Y 65a]** dalların delik delik delüp tenâvül eder. Ba‘dehu mezkûr kurdlar çam kabukları ve nihâlleri üzre sıçup beyâz beyâz ballar dallar üzre bitişüp kalır.

Ba‘dehu re‘âyâ mevsiminde bu çamlara çıkup bu balları kutulara cem‘ edüp bâkî kalan ballar ki ağaçlarda kalup bu vilâyetin arıları ol çamistân dağlara düşüp balları taşıyup kabranlarda yuvalarına götürüp külçe petek bal ederler kim rub‘-ı meskûnda “Sığla ve Sivrihisâr balı” deyü meşhûr-ı âfâkdır kim râyiha-i tayyibesi müşk [ü] anber-i hâm gibidir.

Ve bu dağlarda arılar perr ü bâli gürüldüsünden dağlar ve bâğlar sadâ verir. Ve hâzır helvâ gibi kurd balların arılar cem‘ edüp kovanlar içre yigirmişer ve otuzar vukıyye gömeç balı olur ve gâyet beyâz dülbend gibi asel-i musaffâ olup a‘yân [u] eşrâfa hedâyâ götürürler.

Ammâ ağaçlarda kurdların yapdığı ballar gömeç değildir. Hemân diş diş olmuş kurd balıdır kim gûyâ ma‘cûndur. Bi-emrillâhi ta‘âlâ rub‘-ı meskûnda bu kurd balı bu Sivrihisâr dağlarına mahsûsdur kim bu dağlara Karadağlar derler serâpâ çamlı dağlardır. Tâ kıble tarafına sekiz sâ‘at Cum‘a kazâsı şehrine varınca o dağların çamlarından bi-emrillâh kurddan bal hâsıl olur çamlardır.

Ve bu Sivrihisâr’ın âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve halkı dahi garîb-dostdur. Ve bu şehrin cümle evleri birbirinden seyrek bâğçeli hânelerdir. Ammâ çârsû-yı bâzârı azdır. Ancak yigirmi dükkândır. Ammâ haftada bir kerre etrâf nevâhî kurâlarından niçe bin âdem cem‘ olup azîm bâzâr durur.

Ve halkı gâyet ankâlardır, zîrâ çok mahsûlâtları vardır. Cümle ünâs-ı ricâl [ü] nisvânları çuka ferrâce geyerler. Tâze cüvân yiğitleri Cezâyir esbâbı geyerler.

Ve bu şehirde Halîl Ağa ve serdâr Muslu Beşe ve yeni serdâr Velî Beşe ile vedâlaşup ve refîkler alup şark cânibine dörd sâ‘at ballı çamları ve zenbûrları seyr [ü] temâşâ ederek,

Karye-i (–) : Yüz evli ve bir câmi‘li ma‘mûr kurâdır. Anda tahte’l-kahve sun‘-ı Hudâ gûnâ-gûn mümessek ballar yeyüp yine ballı çamlar içre 4 sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Cum‘a-âbâd

Sığla sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâ ve nâhiyesi yetmiş kurâdır. Ve İzmir mollâsına ber-vech-i arpalık sadaka olunmuşdur. Hükûmeti maktû‘u’l-kalem ve mefrûzü‘l-kadem Tire şehrinde Selîm Hân-ı Sânî‘nin dârü‘l-kurrâsı evkâfıdır kim yüz atlı ile mütevellîsi hükûmât eder hâkimlikdir. Kethudâyeri yokdur, ammâ yeniçeri serdârı vardır. Ve şehri Cum‘a sahrâsının tâ vasatında kıbleden şimâle tûlânîce vâki‘ olmuş bir şîrîn kasaba-i ra‘nâdır. Ammâ hâlâ harâbe yüz tutmuşdur. **[Y 65b]** Cümle sekiz mahalle ve dörd yüz kiremit ile mestûr evlerdir.

Ve cümle (–) mihrâbdır ve beş aded câmi‘leri kârgîr kubbe-i âlîleri serâpâ kurşum örtülü câmi‘lerdir. Ve Serdâr Hasan Ağa’nın hânesi civârındaki kurşum örtülü mescidin kapusu üzre târîhi bu gûne kitâbet olmuşdur:

“Sâhibü’l-hayrât Hamza Beğ bin merhûm Kâsım Paşa binâ eyledi bu mescid-i şerîfi. Sene 950”

Ve Orta câmi‘in kapusu üzre mektûb olunan târîhdir:

Kılup bu mevzi‘-i zîbâyı ihyâ

Bilüp ukbâ bakâdır ilme’l-yakîn

Acem der remz ile târîhini

Hüve ni‘me’l-mescidi li’l-müttakîn

Sene 969.

Bu dahi kârgîr kubbe ve kurşumludur.

Ve şehrin kıblesi tarafı ucunda Hacı Velî câmi‘i dahi kârgîr kubbe ve kurşumlu kârgîr minâreli câmi‘dir. Kapusu üzre târîhi:

“Benâ hâze’l-mescide’ş-şerîf sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât el-Hacı Velî gaferallâhu leh ve livâlideyh ve li-cemî‘i’l-müslimîn. Sene 973”

Ve bu şehrin yıldız tarafı ucunda Hacı Kâsım Paşa câmi‘i dahi kârgîr kubbe ve kurşumludur. Ve kıble kapusu üzre târîhi budur:

Hem dedim târîhini Firdevs-i âlâ cennete

Sene 911.

Bu câmi‘lerin haremleri içre yeşil zümürrüd-misâl serâmed servler ile müzeyyendir. Gâyet latîf mevzûn servlerdir kim misilleri meğer İslâmbol’da ola.

Bir hammâmı ve yedi aded dükkânı ve bir hânı ve iki mekteb-i sıbyânı var. Gayri âsâr-ı binâ yokdur. Anda Yûsuf Ağa ve Serdâr Hasan Beşe ile vedâlaşup ve refîkleri alup şark tarafına çamlı yollar ile ma‘mûr kurâlar güzer edüp sekiz sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Kızılhisâr

Sığla sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi kırk pâre âbâdân kurâdır. Kedhudâyeri yokdur, lâkin serdârı vardır. Ve Sığla paşasının voyvadalığıdır.

Ve kal‘ası **[Q 34a] [P 34a]** bir sivri kızıl kaya üzre bir vîrânca küçük kal‘acıkdır. Ammâ gâyet sarp yerde vâki‘ olmuşdur. Hattâ sene (–) târîhinde Celâlî Cennetoğlu tahassun etmesin içün bu kal‘ayı câ-be-câ münhedim etmişler. Ammâ mülûk himmetiyle cüz’î şey ile ta‘mîri mümkindir.

Dizdârı ve neferâtı ve içinde âdemî zâdı yokdur. Ancak bir kazâ kurâ kurâ ma‘mûr u âbâdân yerlerdir. Kadısının müte‘ayyin merkezi yokdur. Ve ba‘zı kurâlarında hafta bâzârı durup kadı ve subaşı bâzâr bâzâr gezüp hükm [ü] hükûmât ederler. Yohsa hân ve câmi‘ ve imâret ve esvâklı kasabası yokdur. Ammâ cümle kurâlarında hân u hammâm ve câmi‘ ve mesâcid mukarrerdir. Bunun dahi serdârından yigirmi yeniçeri refîk alup sarp topraklı ve çamlı dağlar ve beller ve mahûf yollar içre giderken sekizinci sâ‘at musîbet-i kübrâdır kim beyân olunur.

Sergüzeşt-i hakîr der menzil-i Alman Boğazı [Y 66a]

Bism-i ilâh ile Alman-ı bî-amân boğazından içeri cümle pür-silâh refîklerimiz ile girüp nîm sâ‘at gitdikde anı gördük: Bize karşu yigirmi atlı üzerimize at bırağıyup gelirler. Biz dahi âmâde olduk. Ammâ bunların üzerleri kızıl kan u revân, kiminin eli kolu yaralı, atları durmuş kaçarak yanımıza gelüp,

“Bire ümmet-i Muhammed kande gidersiz? İlerü uğurunuzda kırk elli harâmîler bizi kırup bu kadar mâl-ı ganâyimizi alup ardımız sıra kovup gelirler” deyü feryâd edüp kızıl kana müstağrak olup firâr etdiler.

Biz dahi bir yere cem‘ olup yeniçeri refîklerimiz atlarından nüzül edüp piyâdece tüfengleri ile reftâr ederek bî-bâk [ü] bî-pervâ yola revâne olup giderken hemân Alman Boğazı‘ndan içeri kırk aded küheylân atlı kimi tüfengli ve kimi tîrkeş ve mızraklı kollar kızıl kan, ellerinde tîgleri uryân âdemler nümâyân olunca biz dahi anlara kurşum havâle edince alarka atbaşı berâber durup içlerinden bir âdem gelüp,

“Bire gâzîler şimdi bu ân ileri kaçar yigirmi otuz atlı gördünüz mü?” deyü su‘âl etdi. Biz dahi, “gördük” deyü cevâb etdik.

“Bire meded, anlar harâmîlerdir. Bizi basup kırdılar. Hamd-i Hudâ biz gâlib gelüp atlarımızda dermân kalmadı. Meded sizin atlarınız dinçdir. Harâmîlerin dahi atları kalmışdır. Bire meded şunlara yetişin” deyü feryâd edüp bî-mecâl kalmışlar, ammâ gel imdi ne çâre edersin? İleri kaçanlar bunlar içün harâmî deyüp kaçdılar. Bunlar mı harâmî, anlar mı celâlî? Şek [ü] şübhede kaldık.

Hele cür’et edüp bunlar ile mahlût olup bildik kim bunlar cümle tüccârlardır. Hemân bunların dinç atları olanları ile bir yere gelüp yigirmi atlı tüfeng-endâz yeniçeri refîklerimiz ile gerüden at boynuna düşüp hamd-i Hudâ dinç atlarımız ile seğirdüp Alman Boğazı‘ndan taşra bir seyrek armudlu sahrâda bunlara çatdık. Meğer atları bî-mecâl kalmış. Hemân bizi görünce atlarından enüp cenge âheng edüp bunlara bir uğurdan göz açdırmayup at koyup anı anda anı bunda diyerek bir hayli ceng edüp ardların ve önlerin çevirüp bunlara kurşum urup hırhırî ceng ederken bir gulâmım mecrûh olup ve bir atım şehîd olup anlardan dördün katl edüp ve altısın diri kayd [u] bend edüp at ve yarakların cümle hakîr alup huddâmlarıma verdim. Mâ‘adâsı “Çamlı dağlar budur” deyü cân atdılar.

Anı gördük gerüden kırk atlı bâzergânların dinç atlıları gelüp bize imdâda yetişdiler. Hemân tüccârın biri dalkılıç olup kayd [u] bend etdiğimiz harâmînin birine bir şemşîr-i âteş-tâb nice urduysa herîfin kellesi galtân olup, **[Y 66b]** bâzergân,

“Benim karındaşım bu kâfir öldürdü. Hamd-i Hudâ ben dahi bu kâfiri kesüp intikâm aldım” dedi. Ve tüccârın dahi gerüde olanları gelüp bize,

“Hamd-i Hudâ şu mel‘ûnları ele getirmişsiz” deyü hakîrin ve refîklerimizin ellerin bûs ederlerdi.

“Ya bu harâmîlerin mâ-bâkîsi nice oldu” dediler. Biz dahi,

“İşte dağlara firâr ediyorlar” dedik.

Derhâl cümlemiz piyâde ve atlı dağlara girüp elimizden firâr eden cümle harâmîleri ele getirüp ceng ederken hikmet-i Hudâ yine ol bâzergânlardan üç yiğit şehîd olup bizden iki

yiğit sehel mecrûh olup benim gulâmımın biri kendüyi atıyla bir ağaca urup sehel zahmdâr olup şehîdleri atları üzre bağlayup ve on iki harâmîyi bağlayup atların ve silâhların alup cümle tüccârlar ile ba‘de’l-feth karındaş olup yine Alman Boğazı‘na revâne olup anlar bize, “Siz Hızır’sız”, biz anlara “Siz Hızır İlyâs’sız” deyü sürûr [u] şâdumânlar ederek Alman boğazı içre bizim ve anların ağırlıkları yanına geldik.

Meğer bu mahalde kâmil üç sâ‘at ceng edüp yedi harâmî kesmişler ve kendülerden tokuz âdem dahi şehîd olmuşlar ve yedi atları düşmüş. Bu dere içre leş ve kelle-paça ve âlât-ı silâh hûnâb ile lâlezâr bir meydân-ı ma‘reke olmuş. On seyishâneleri var imiş. Cümle garârları târumâr ve pâymâl-i rimâl olup yatır.

“Bire filân oğlan kandedir?”

“O şehîd oldu, işte derede kan içre yatır” dediler.

“Ya bire fülân fülân nice oldu?”

Anlar “Firâr eden harâmîlerin ardları **[P 34b]** sıra kovagitdiler” **[Q 34b]** deyü cevâb etdiler.

Meğer bunlar Kuşadası‘na gider elli aded anka tüccârlar imiş. Kırk aded harâmîler bunları gözedüp bu Alman boğazında basmışlar. Hudâ bunlara fırsat verüp biz dahi imdâd yetişüp hamd-i Hudâ hayli yüz aklığı oldu.

Anı gördük: Dağlara giden hidmetkâr yararları dağdan yedisin dahi atıyla donuyla giriftâr-ı bend-i hicrân edüp üç kelle ve bir şehîd olmuş yiğitleri ile geldiler. Bunların kimi şâd [u] hândan ve kimi zâr u giryân oldular kim kimi vây bürâderim der kimi vây efendim der. Zîrâ bu arsagâhda hîn-i ma‘rekede on bir aded âdemleri şehd-i şehâdet şerbetiyle mest-i uhrevî olmağın bu tüccârların ba‘zıları müte’ellimü‘l-hâl ve müşevveşü‘l-ahvâl olmuşlardı. Hele bunlara niçe yüzden tesellî-i hâtır vererek,

“Buna çâre, hemân bu Alman-ı bî-amândan hareket edelim” deyüp cümle şühedâların ve bizim ile ceng ederken tüccârdan şehîd olan dörd aded âdemler ile cümle on altı şühedâların ale’t-tertîb bir çemenzâr püşte üzre cümlesin defn eyleyüp rûhlariyçün birer Fâtiha tilâvet etdik. El-hâsıl azîm ceng etmişler. Hakkâ ki **[Y 67a]** bahâdır ve şecî‘ âdemler imiş.

Ba‘dehu cümle giriftâr eylediğimiz yigirmi sekiz aded harâmîleri meydân-ı mahabbete getirüp bunlardan su‘âl etdiğimizde,

“Vallâhi Vallâhi zulümden kurâlarımızda oturmağa iktidârlarımız kalmayup dâğ-ı derûnumuzdan varalım kırmân-ı(?) Alman’da doyum olalım, deyü gelüp ceng edüp işte kendimiz bu gûne doyum olduk. Emir Hudâ‘nındır, koç yiğit kurbân içün doğar. Sere yazılan bozulmaz, elbetde olacak olsa gerekdir” deyü cevâb etdiklerinde cümlemiz bir yere gelüp meşveret etdik. Her biri birer gûne pâ der-hevâ tama‘-ı hâm kelimâtlar etdiler. Hakîr eytdim:

“Eğer bu harâmîleri kayd [u] bend ile hâkime götürürsek her biri ‘Kemerimde bu kadar cevâhirim ve bu kadar âlet-i silâhım ve küheylân atlarım var idi’ derler ve ‘Bize işkence edüp dağlarda medfûn mâllarımız söyledüp çıkardup aldı’ derler. Hemân haccü‘l-ekber savâbı ister misiz? Hemân âye[t]: [25] nass-ı kâtı‘ı üzre gazâ-yı ekber edüp bu

şühedâlarınızın yanında cümlesin katl edüp mâl-ı ganâimlerin cümlemiz yüz âdemiz(?) pay-ı berâber edelim, cân u dil çıkmasın. Yohsa bunların her biri hâkim destinden birer takrîb ile halâs olup yine kuttâ'-ı tarîk olup rûz-ı mahşerde siz mes'ûl olursuz" deyü bu pend [ü] nasîhati gûşlarına menkûş edüp cümlemiz Kelâm-ı İzzete yemîn etdik kim,

"Bu esrâr bu dere içinde kala" deyü ahd [ü] emân ve yemîn-i dîn [ü] îmân edüp her biri birer harâmî alup ve şühedâların akrabâları dahi birerin alup ve bizim refîklerimiz sekizin alup tüccârların şühedâları kanları üzre cümlesin çökerüp ân-ı vâhidede kellelerin tenlerinden cüdâ ve baş-ı nâ-tırâşları çevgân top misâl galtân edüp vücûd-ı şûmların sahîfe-i rûzgârdan seyf-i müczem ile hak edüp Alman Boğazı emn ü emân olup cümle âlet-i silâhların bahş-ı kalenderî edüp tüccârlar ancak dörd aded at alup gayri şeylerine vaz'-ı yed etmeyüp cümle bizim refîklerimiz ile gulâmlarımız ve tüccâr huddâmları ale's-seviyye hissedâr oldular.

Andan cümle seyishâneleri tahmîl edüp meydân-ı ma'rekeden yine cânib-i cenûba ol sengistân-ı bî-amân Alman boğazı içre yola revâne olduk. Ammâ Hudâ âlimdir bu boğazda cânımız boğazımızdan çıkayazdı.

Bu Alman boğazı değildir, Alaman-ı bî-amân boğazıdır ve eyle taşlıkdır kim at ve katır ve piyâde âdem adım basacak yer bulamaz. Yetmiş seksen yerde dar dereler ve mukassî sengistân boğazlar vardır kim bir âdem taş ile bin âdemi geçirtmemeğe kâdirdir.

Hamd-i Hudâ selâmetle bu boğazı sekiz sâ'atde **[Y 67b]** çıkup Dalyan ovası nâm mahalde cümle seyishânelerimizden yüklerimiz yıkup ve atlarımız otarup ve me'kûlât [u] meşrûbâtdan mâ-hazar ne bulunduysa tenâvül edüp andan yine Alman Boğazı'nın Ayasuluk yolu üzre olan gölün ayağı deryâya mahlût olduğu mahalde mîrî balık dalyanların ubûr edüp Ayasuluk sahrâsı içre şark tarafına nehr-i Menderes kenârında üç sâ'at giderken nehr-i Menderes'i yedi göz taş cisirden ubûr edüp kıble cânibine bir sâ'at dahi mezra'aları hûb ve buk'aları merğûb zemîn üzre gidüp,

Evsâf-ı taht-ı Cemşîd kal'a-i kadîm Ayasuluk

Cemşîd cihân-ârâ bir pâdişâh iken anın zamânında binâ olunup bunda cây-i karâr edinmiş idi. Ba'dehu Cemşîd'in neslinden Aya Sulya nâmında bir Urum kralı elinden sene (–) târîhinde Aydın Bay oğlu Sultân Îsâ feth edüp ba'dehu Âl-i Osmân'dan Yıldırım Hân destine girmişdir. Be-dest-i Timurtaş Paşa.

Sığla sancağı hâkinde (–) hükûmetidir. Yüz elli akçe şerîf kazâdır. Kethudâyeri ve serdârı ve dizdârı ve kırk aded kal'a neferâtları vardır. Ve a'yânı yokdur ve fukarâsı gâyet çokdur.

Ve kal'ası bir sahrâ-yı azîmde bir sivri mâvî kaya üzre şekl-i müdevverden bâdemî havâlesiz Şeddâdî sengîn binâ-yı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir kal'a-i üstüvârdır. Ve etrâfı cirmi bin üç yüz adımdır. Ve cânib-i erba'asında aslâ handakı yokdur, zîrâ yalçın kaya üzre mebnîdir ve cümle kırk kulle-i metîndir. Ve cenûba nâzır ancak iki kat demir **[Q 35a] [P 35a]** kapuları vardır, andan yokuşdur. Ve kal'a içinde yigirmi toprak örtülü hâneleri ve mescidi var. Ve cümle sokakları yalçın kaya kaldırımdır.

Ve bu kal'adan taşra kıble tarafına bir kat kal'a dahi var. İçinde imâretden bir şey yokdur. Serâpâ vîrândır ve ibret-nümâ harâb binâlar vardır. Ve kal'a kapusu kıbleye nâzır

bir tarz-ı acîb ü garîb musanna‘ binâ bâb-ı atîkdir kim kemerleri üzre nakş-ı Bihzâd-misâl bir gûne hayâl-pesend tasvîrler var kim çeşm-i ibret hîrelenüp âdem vâlih dem-beste vü hayrân olur. Ve bu temâsîl-i acîbenin misli meğer Atina kal‘asında ola.

Ve bu kapudan taşra aşağı varoşda olan ibret-nümâ binâlar var kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Hemen zamân-ı kadîmde ne mikdâr bender şehir idüği şundan malûm ola kim hâlâ âsâr-ı binâlardan zâhir ve bâhir olan üç yüz hammâm ve yedi bezzâzistân ve yedi yüz kârgîr binâ hân ve yigirmi bin dükkân ve üç bin mesâcid ve sekiz yüz cevâmi‘ ve iki yüz medâris ve yetmiş imâret-i it‘âm ve üç bin çeşme-i âb-ı revân ve bin beş yüz mekteb-i sıbyân ve niçe yüz bin **[Y 68a]** sarây-ı âlî-i a‘yân ve niçe yüz bin büyut-ı bî-pâyân âsârları nümâyândır.

Ve şehrin şarkında evc-i âsumâna ser çekmiş kavs-i kuzahdan nişân verir tâk-ı revâk ser-bülend su kemerleri var kim hâlâ bir pâdişâh bir tâkın binâ etmeğe kâdir değildir. Bu gûne binâ-yı azîmleri var kim görenin aklı perîşân olur. Ve bu binâların cümlesi beyâz mermerler ile mebnîdir. Ve harâbistânı içre niçe bin Ayasofya amûdları gibi mermer sommâkî ve zenbûrî sütûnları var kim zîr ü zeber olup yatır. Ve niçe bin tâk-ı Kisrâ-misâl kemerler ve havz u şâzrevânlar harâb olmadadır. Hattâ İslâmbol’da Süleymâniyye ve Yeni câmi‘ içinde olan ibret-nümâ amûdlar ve zî-kıymet ahcâr-ı garîbeler cümle bu şehirden gitmişdir.

Ve bu şehrin sebeb-i harâbı oldur kim müverrihân-ı âlem tahrîri üzre eyle terkîm olunmuşdur kim sene (–) târîhinde Mısır’da bir azîm kaht [u] galâ olup âdem âdemi tenâvül etmesi mertebesine varırlar.

Âhirü‘l-emr bir gemi ile niçe yüz bin âdemleri bu Ayasuluk hâkimine gönderüp mâlları ile gılâl taleb ederler. Bu şehir halkı dahi bir dâne-i hardal vermeyüp gelen âdemleri redd ederler. Ol âdemler dahi,

“Şehriniz harâb olup nân ü nemeke muhtâc olasız” deyü beddu‘â edüp hâ’ib ü hâsir Mısır’a varup kıssa-i ser-encâmı hâkim-i Mısır’a hikâyet eder.

Derhâl iki kerre yüz bin âdem bir yere cem‘ olup baş açup Ayasuluk harâbıyçün ve halkı mu‘ammer olmamasıyçün beddu‘â edüp hâlâ dîvânhâne-i Mısır’da yedi şehrin harâb olmasıyçün her sabâh En‘âm-ı şerîf tilâvet olunur. Biri dahi bu Ayasuluk’dur ki hâlâ sebeb-i inhidâmı böyle bir şehr-i azîmin beddu‘â olmuşdur.

Hakîkatü‘l-hâl Ayasuluk kavmi müflis mendebûr ve gılâlleri anbârlarında bûr olur. Ve tuzları sulanup erir ve cî‘ân-ı cuğaymân fakr [u] fâkada insânları vardır. Ammâ yine bu şehir içre âsûde olan kibâr-ı evliyâullâhın rûhâniyyetleri sebebiyle aşağı varoşda yüz mikdârı toprak örtülü evleri ve yigirmi aded dükkânı ve bir mescidi ve bir kesîf küçük hammâmı ve bir hânı var. Ve çârsû meydânı ortasında bir azîm çınâr-ı müntehâ sâyesinde bir âb-ı hayât kuyusu var, Temmûz’da buz pâresidir. Ve câ-be-câ hânelerinde bâğçecikleri vardır. Ammâ çârsûdan alarka kal‘a altına karîb eski şehirde bâkî kalmış.

Evsâf-ı câmi‘-i ibret-nümâ ma‘bedgâh-ı ra‘nâ binâ-yı Hazret-i Sultân Îsâ

Bir câmi‘-i azîm ve ma‘bedgâh-ı kadîm-i vâcibü‘t-ta‘zîm bir nazargâhdır kim rub‘-ı meskûnda misli meğer Şâm-ı şerîfde câmi‘-i Ümeyye ola. Hemân tarzı hendesesiyledir. Kârgîr kubbe değildir, bu dahi servi levhalar üzre kurşum örtülü harpüşte sütûhdur. Ve

cemî‘i **[Y 68b]** kirişleri dahi cümle serâmed servi ağaçlarıdır. Ammâ cirmi Ayasofya kadar büyükdür ve lâkin ensizdir. Ve bu câmi‘in haremi dahi câmi‘dendir. Ol hisâb üzre Ayasofya kadar vardır.

Ve eyle musanna‘ câmi‘dir kim cânib-i erba‘asının der-i dîvârları serâpâ beyâz mermer-i hâm kaplıdır. Ve kıblesi üstünde iki kârgîr binâ kubbe-i âlîsi hemân câmi‘-i Ümeyye mihrâbının kubbesi gibi bu kubbe dahi evc-i âsumâna ser çekmişdir. Ve bu kubbelerin içi sâfî altun lûceli lâcüverd ile münakkaş kâşî-i çînîdir. Ve bu kârgîr kubbelerin iki cânibleri harpüşte tavandır.

Ve câmi‘in tûlu kâmil iki yüz elli ayakdır. Ve arzı kıble kapusundan mihrâba varınca yüz seksen ayakdır ve taşra haremi dahi bu cirmdedir.

Ve câmi‘ içinde dörd aded nîlgûn mâvî sütûnları var kim edîm-i arzda misilleri yokdur, zîrâ beyâz mermer ve kırmızı sommâkî ve zenbûrî sütûnlar görülmüşdür ammâ mâvî amûd görülmemişdir. Ve bu sütûnların kadd [ü] kâmeti kırkar mi‘mâr arşını âlîdir ve üçer âdem ancak dirâgûş eder cüssedâr sütûnlardır.

Ve bu câmi‘in cümle yedi bâb-ı kebîri var, bu bâblar dahi câmi‘-i Ümeyye gibidir. Ve Hudâ hakkıyçün mihrâb-ı musanna‘ının evsâfı beyânında lisânlar lâldir. Zîrâ üstâd-ı mermer-bür eyle Ferhâdî tîşeler urmuş kim zer ü zîver ile nakş-ı bûkalemûn Hind sadefkârîsi gibi ibret-nümûn mihrâbdır.

Ve minberi gerçi ceviz haşebe levhasındandır ammâ Fahrî oyması gibi hurde sihr-i i‘câz rûmî ve islimî ve gûnâ-gûn nakş-ı Çîn ile nakş olmuş bir minberdir. **[P 35b]** Misli meğer Karadeniz sâhilinde Sinab câmi‘inin minberi ola.

Ve mihrâbın iki tarafından câmi‘in der-i dîvârının üç tarafında üç âdem kaddi bâlâda celî hat ile altun ve lâcüverd silu ile ve gayri gûnâ-gûn boyalar ile esmâ’ü‘l-hüsnâ tahrîr olunmuşdur. Ve dâ’iren-mâdâr Feth-i şerîf tahrîr olunmuşdur. Ve gûnâ-gûn hatt-ı kûfîler kitâbet olunmuşdur, ammâ kırâ’at olunması müşkil hatlardır. Ve mihrâb-ı münevver üzre: [26] âyeti terkîm olunmuşdur.

Ve bu câmi‘ içre iki mü’ezzin soffaları üzre olan mü’ezzinân mahâfilleri gerçi haşebdir ammâ her birin birer üstâd-ı kâmil arz-ı ma‘rifet edüp var kuvvetin bâzûya getirüp yed-i tûlâların ayân ü beyân etmişler. İki aded mahfileyndir ve birer tarz-ı acîb ü garîb musanna‘ âsârlardır.

Ve bu câmi‘in yemîn ü yesârında iki tahtânî soffaların sol tarafındaki soffa pâdişâhlara mahsûsdur. Sağ cânibindeki Hazret-i Risâlet-penâh’ın hırka-i şerîfi soffasıdır. Bu iki soffaların dahi şebeke kafesleri birer gûne Fahrî oyması gibi oyulmuşdur kim cihân ressâmları tarhında **[Y 69a]** âcizlerdir.

Ve bu câmi‘in cânib-i erba‘asında revzenleri yokdur. Ancak câmi‘ içre ziyâ bahşi cânib-i erba‘asındaki billûr ve necef ve moran câmlardan ve yedi aded kapular üzre şebeke kafeslerden câmi‘in derûnu münevver olur. Ve bir kaç câmlar hırka-i şerîf soffası üzredir. Ammâ hırka-i şerîf Âsitâne-i sa‘âdet’de Hazîne’dedir. Bunda sandûkası vardır. Teberrüken ziyâret olunur. Ancak bu câmi‘de bir kûfî Kelâm-ı kadîm vardır, Hazret-i Osmân hattıdır deyü hâs [u] âm ziyâret ederler.

Ve bu câmi‘in hareminde olan ruhâm döşeme bir diyârda yokdur. Meğer Mısır’da Barkûkıyye câmi‘inde ola. Eyle musaykal ve mücellâ haremdir kim âdemin reng-i rûyi nümâyândır. Ammâ pâbûç ile gezilmez zîrâ câmi‘dendir. Ve şa‘şa‘a-i haremden benî âdemin gözü hîrelenir gûyâ âyîne-i İskender’dir. **[Q 35b]**

Ve bu haremin cânib-i erba‘asındaki soffalar üzre gûnâ-gûn amûd-ı ra‘nâlar var. Bir kaçı zelzeleden münhedim olmuş.

Ve bu harem-i mücellânın tâ ortasında bir âbdest havz-ı azîmi vardır. Bu dahi sihr-i i‘câz bir musanna‘ havz-ı Hanefîdir.

Ve bu haremin üç kapusu var. Sol tarafdaki kapudan hareme on beş kademe taş nerdübân-ı âlî ile urûc olunur. Ve bu bâb-ı sa‘âdetin atebe-i ulyâsı üzre beyâz mermer kitâbeler içre celî hat ile bu âyet-i şerîf yazılmışdır: Âye[t]: [27] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve bu âyetin altında: [28] merkûmdur.

Ve haremin sağ kapusundan aşağı şehre on ayak yine mermer-i hâm nerdübân ile enilir. Bu kapunun kemeri üzre bu câmi‘in târîhi tahrîr olunmuşdur kim târîhi budur:

“Bismillâhirahmânirrahîm, Bi-inşâi hâze’l-câmi‘, es-sultânu’l-a‘zam, mâlikü rikâbi’l-ümem, es-sultânu’l-islâmı ve’l-müslimîn, fahrü‘d-devleti ve’d-dîn, Îsâ bin Mehemmed bin Aydın, halledallâhu mülkehu. Fî sene seb‘a ve seb‘în ve seb‘i mie. Amelü Alî bin Musta‘sımî” [777] deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve haremin kıble kapusu mesdûddur, zîrâ ol tarafda cemâ‘at yokdur, harâbdır. Ve bu câmi‘[in] bir tabaka bir minâre-i mevzûnu var kim Hüseynî makâmı kadar bâlâdır ve bir makâm-ı Habeşî binâ-yı ra‘nâdır. Ve serâpâ bu imâret rusâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘i nûrun alâ-nûrdur kim ürd-i behiştden nişân verir bir câmi‘dir. Beyt:

Ra’eynâ câmi‘e’d-dünyâ cemî‘an,

Ve lâkin mâ ra’eynâ misle hâza. [29]

ebyâtı bu câmi‘ hakkında denmiş ola.

Ve’l-hâsıl bu câmi‘in hüsn cihetinde ve letâfet [ü] zerâfeti yüzünde vech-i arzda eyle bir kâr-ı benî âdemiyân binâ olunmamışdır kim âdem oğlanı anın vaz‘-ı beyânında âciz ve kâsırdır. Eğer mâ-vaz‘ı üzre evsâfın tahrîr eylesek **[Y 69b]** evkâf-nâmesi gibi bir mücelled seyâhatnâme olur. Ammâ böyle menhûs vîrân şehir içinde cemâ‘atsiz kalmış bir câmi‘-i garîbdir. Ancak sağ tarafında imâm ve hatîb ve kayyım ve sâ’ir huddâmân mürtezikîn hâneleri vardır. Ve her cum‘a ve bâzâr günleri ve şeb [u] rûz evkât-ı hamsede cemâ‘at ve züvvârînden hâlî değildir. Ammâ izdihâm cemâ‘ati yokdur. V*e’s-selâm, ammerallâhu ile’l-kıyâm.*

Ziyâretgâh-ı Ayasuluk: Evvelâ sûk-ı sultânîye karîb bir kubbe-i âlî içinde sultân-ı şer‘-i mübîn ve müfessir ü musannifîn eş-Şeyh Hazret-i Şehâbeddîn, ulemâ-yı (–) dendir. Sivas’da ümerâ-yı Dânişmend’den Melik Beğzâde Cenânî Beğ‘in abd-i müşterâsıdır kim Gürcistân’da yine begzâdelerden Dâdyânü‘l-asl bir kimesne imiş. Âlem-i sabâvetinde sâ’ir sıbyânlar ile lû‘b [u] lehve meşgûl olmayup şehr-i Sivas’da Şa‘îrîzâde Balaban Efendi’den kırk sene tahsîl-i ulûm edüp fünûn-ı şettâya mâlik olup Şehâbeddîn-i Sivasî nâmıyla

şöhre-i şehir oldu. Ba‘dehu Bursa’ya hicret edüp Zeyneddîn-i Hâfî hazretlerinin şeref-i sohbetleri ile müşerref olup anlardan dahi ulûm-ı bâtın-ı ilm-i ledünnü tekmîl edüp anların izn-i şerîfleri ile bir tefsîr-i şerîf te’lîf etmişdir kim beyne’l-ulemâ ve müfessirîn ve muhaddisîn içre Tefsîr-i Şeyh deyü nâm verüp gâyet mu‘teber tefsîr-i nefîsdir kim nazîri yokdur. Kavl-i Muhyiddînü‘l-Arabî üzre bu tefsîrde üç bin aded ulûmdan fünûn göstermiş tefsîr-i bî-bedeldir. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi’l-azîz.*

Hamd Îzed’e olsun kim böyle sultânı ziyâret edüp rûh-ı şerîfinden istimdâd taleb etdik. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ulu câmi‘de olan hırka-i şerîf bu Şehâbeddîn hazretlerinin seyyidi Âl-i Dânişmendî‘den kendülere intikâl edüp Ulu câmi‘e konup ziyâretgâh idi. Ba‘dehu celâlî ve cemâlî tuğyânı mahallinde Ulu câmi‘den ref‘ edüp hâlâ Hâsoda ki Âl-i Osmân’ın sa‘âdet hânesidir, anda mahfûzdur.

Ve ziyâret-i eş-Şeyh Toykun Şâh Âl-i Aydın Bay’ıdır ve kabr-i Kurdumân Bay ve merkad-i Gâzî Sığla Bay. **[P 36a]** Sığla diyârı serâpâ bunların fethi olduğuyçün Sığla vilâyeti derler.

Andan kal‘anın şarkîsi tarafında kubûr-ı Âlî Aydıniyâ[n] Şâh Îsâ ve Şâh Mehemmed Bay ve Şâhbeği Bay ve Şâh Kerrâr Bay ve niçe bin ziyâret-i selef selâtînleri var, zîrâ şehr-i azîm ve taht-ı kadîm bir şehir idi.

Ve zamân-ı kadîmde bu şehre cereyân eden su kemerleri kal‘anın şarkî tarafında nümâyân tâk-ı Kisrâ kantaralarından nişân verir bir âsâr-ı azîmelerdir. Anlara karîb temâşâ-yı meşâd-ı Dahhâk-i Mârî derler bir meşâd-ı tavîldir. Ahâlî-i şehir **[Y 70a]** “Dahhâk bunda yatır” derler. Ammâ ba‘zı tevârîhde Acem’de Kâve-i Âhenger elinde katl olup Acem’de yatır derler. Ammâ Yanvan tevârîhinde “Dahhâk’ın oğlulları babalarının lâşe-i murdârın Ayasuluğ‘a getirüp defn edüp meşâdı üzre cesed-i Dahhâk’i timsâl etdi” derler.

Hakîkat bir uzun mezâr üzre bir beyâz mermerden bir mehîb cüssedâr âdem sûreti edüp iki ketiflerinde birer ejderhâ kelleleri edüp Dahhâk’ın nâ-mübârek başını ısırır şekilli tasvîr olunmuşdur. Ve “Dahhâk-i Mârî‘nin omuzlarında bu ejderhâların hâsıl olmasına sebeb şeytândır” deyü anın dahi eşkâlin bir siyâh kara yüzlü ve kör gözlü kanatlı melek sûretinde kara kayadan bir İblîs-i pür-telbîs sûreti etmişler kim görenin gülmeden aklı gider, bir mudhik eşkâldir. Ammâ bu İblîs’in temâşâsına gelenler seng-sâr edüp bu kadar bin yıldan berü taş yiye yiye bir gözün dahi çıkarmışlar. Allâhu a‘lem, ol gözin dahi çıkaran İsmâ‘îl nâm ola. Bu kadar zamândan berü hacerâta siper-i lâ‘net olmağile perr ü bâlinden ve pâyleri ve kolundan bir vücûdu kalmamış. Allâhu a‘lem Mekke’de Mîne bâzârında yetmiş bin huccâcın recemât hacerlerinin darbı bu İblîs tasvîrine dahi isâbet etmiş gibi. Ve bu eşkâl-i İblîs Ayasuluk’da Dahhâk mezârı önünde pâymâl-i rimâl olup yatır.

Ve yine bu mahallere karîb **[Q 36a]** Dahhâk’ın niçe tevârîhlerde hikâyesi mufassaldır. Ancak bir âdil kimesne idi. İblîs aşçıbaşısı olup Dahhâk’ın iki omuzlarından öpüp ketiflerinden birer yılan zâhir olup nafakaları birer âdem beynisi idi. Bu hâl ile niçe bî-günâh halkı kırup tâziyâne ile döğüp zulme başladı. Âhir Ferîdûn asrında Kâve-i âhenger elinden katl oldu. Be-kavl-i *Tevârîh-i Taberî,* Sâm bin Nûh silsilesi müntehîdir. Âhir putperest olup Nûh Nebî dîne da‘vet edüp kabûl etmeyüp bin yıl mu‘ammer olup pâdişâh

olmuşdu.

Meşâd-ı sâhib-i câm-ı Cem Melik Cemşîd-i cem-hışım azîmü'ş-şân bir pâdişâh idi. Bin sene mu'ammer olup yedi yüz yıl pâdişâh oldu.

Bu dünyâda üç bin aded sanâyi'ât te'lîf etmişdir. Cümleden biri te'lîf etdüği üç yüz kubbeli ve bin kurnalı hammâmı bu Ayasuluğ'dadır. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhirdir. Ve çadırı ve gözlüğü ve sâbûnu ve bârûd-ı siyâhı ve ta'lîm-i şeytân ile şarâb-ı bî-hicâbı ve niçe bin sanâyi'ât makûlesi eşyâları bu Cemşîd peydâ etmişdir.

Ve bahs-ı ilim etmek ve silâh düzmek ve ibrîşim peydâ edüp elvân boya boyamak ve hayvânât derisin dibâğat edüp kürk etmek ve gavvâslık etdirüp deryâdan incü çıkarmak ve şehirden şehire yol açmak ve kireç ve üstübec yakmak ve misk öd gülâb ve reyhân ve kalyemisk ve envâ'-i ıtrıyâtları ve nefîr ve zurna ve davul ve kiriş yapmak bu Cemşîd peydâ etmişdir.

Ve zamânında cümle halkı dörd fırka eyledi. Birin ulemâ birin sipâhî ve birin ehl-i san'at ve birin ehl-i zirâ'at eyledi. Ve şehr-i İstahır'ı vâsi' eyleyüp taht edindi. Ve adl [ü] dâd ederken kendüye cünûn ârız olup rübûbiyyet da'vâsına başladı. Ve rûy-i arzda olan pâdişâhları **[Y 70b]** kendüye tâbi' etdi. Lâkin Şeddâd bin Âd mutî' olmayup oğluyla Dahhâk'i yer götürmez asker ile Cemşîd üzerine gönderüp Ayasuluğ'da Cemşîd'i kam' [u] rem' edüp münhezim etdiler. Ve Cemşîd'i erre ile iki bölüp halk-ı cihân şerr [ü] şûrundan emîn oldular.

Ve Cemşîd-i anîdin meşâdı bir tavîl mezârdır. Ehl-i Ayasuluk bunda medfûndur derler. *El-uhdetü ale'r-râvî.*

Hadîs: [30] buyurmuşlardır.

Bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet sakîl olduğundan atları ve hımârları ısıtma dutar. Ammâ zamân-ı kadîmde âb [u] hevâsı gâyet latîf imiş.

Ve bu şehir hîn-i tahrîrde iki nev' üzre tahrîr olunmuşdur. Şehri, Aydın sancağıdır. Kal'ası Sığla sancağı hudûdudur.

Ve mahsûlâtının memdûhu kenevir kettânı ve tohumu vefret üzre hâsıl olur. İçinde develer gezse kenevirin kadd [ü] kâmeti içre at ve katır dahi görünmez, bu mertebe âlî kendiri olur. Ve câ-be-câ bâğ u bâğçeleri vardır. Hudâ ma'mûr eyleye.

Ve bunda âşinâlarımız ile vedâlaşup ve refîkleri alup garb tarafına Ayasuluk sahrâsı içre nîm sâ'at gidüp,

Şehr-i harâb-ı Bodurum

Evâ'il-i a'sârda şehr-i azîm imiş kim eğer harâbistânını tahrîr eylesek harâb-âbâdın zikrinde fâ'idesi ve beyânında â'idesi yokdur. Ve gayri meşhûrun zikrinde me'âl-i muhassılı olmayan nesnelerin medhi tatvîlinde melâlet vardır. Ve kesret-i kitâbet olmıya deyü bu Bodurine şehrin temâşâ edüp binâ-yı azîmleri sernigûn olup yatır. [31] âyeti mazmûnun fehm edüp engüşt ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân olduk.

Zamân-ı evvelde Ayasuluk şehrile bu Bodurine şehri birbirlerine muttasıl imiş. Ammâ bu Bodurine şehrinin dağlarında mağâralar var kim içinde deryâ-misâl âdem gezse gâyib

olur. Kehfler ve gâr ve sarâylar ve devdehhâneler var kim âdem hayrân olur. Ve hâlâ bu vîrân içre bir havz-ı azîm vardır, cihân halkı lümûm ü hücûm edüp suyunu taşısalar deryâda katre-misâl kadar eksilmeye. Seng-i hârâdan kesme aşren fe-aşr bir havuzdur. Ehl-i beled mutalsamdır, derler. Bu havuza hâ'il kûh-ı balâ üzre,

Kal'a-i Bodurine: Kahkahâ-vâr bir kal'a-i üstüvârdır. İçinde Ayasuluk ve Kuşadası şehirlerinin çobanları sâkin olurlar. Abâdân imâret yokdur ammâ cânib-i erba'asında Ayasuluğ'un nâhiye kurâlarının her biri kasaba-misâl kurâlardır.

Bu şehr-i harâbdan **[Y 71a]** bir sâ'at garba gidüp bir vâsi' öz içre iki sâ'at kıbleye giderken **[P 36b]** zamân-ı kadîmde Ayasuluğ'a gider su kemerlerin seyr [ü] temâşâ ederek ubûr edüp bu kemerlerin nısfın sâhibü'l-hayrât ta'mîr ü termîm edüp iki merhale yerden âb-ı nâbın Kuşadası'na getürmüşler.

Bu kemerleri temâşâ ederek Ayasuluk'dan üç sâ'atde mahsûldâr kurâlar içre güzer ederek,

Evsâf-ı kal'a-i dâr-ı murgân ya'nî Kuşadası şehri

Sene (–) târîhinde **[Q 36b]** fâtih-i Bağdâd-ı behişt-âbâd Sultân Murâd Hân-ı Râbi' binâsıdır. Be-dest-i Kapudan Receb Paşa. Sığla sancağında Öküz Mehemmed Paşa'nın mu'âf [u] müsellem evkâfıdır.

Voyvadası hâkimdir. Ve hâkim-i sanî yüz yük akçeye mültezim gümrük emînidir. Hâkim-i sâlis yüz elli akçe şerîf kazâdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ hâkim-i râbi' yeniçeri serdârıdır. Ve hâkim-i hâmisi dizdârdır kim yüz on neferâta mâlikdir.

Ve kal'ası leb-i deryâda bir püşte üzre şekl-i murabba' bir kârgîr seng-âbâd binâ-yı hoş-âbâd kal'a-i Sultân Murâd'dır. Ve cenûb tarafı yokuş yukarı kayalar üzre vâki' olmuşdur. Ve sa'b [u] metîn yerde olmak ile etrâfında handakı yokdur. Ve leb-i deryâsı alçak vâsi' kumsal yerlerdir. Ve dîvârının kaddi on beş arşın bâlâdır.

Ve üç kapusu vardır. Bir cânib-i garba nâzır iskele kapusudur.

Gümrük emîni anda sâkin olur bir hâne-i azîmdir kim seksen ocak kat-ender-kat hücrelerdir. Ve kal'a-misâl Öküz Mehemmed Paşa hayrâtıdır. Mâ-tekaddem kal'a olmak içün binâ olunup ba'dehu hân olmuşdur. Ba'dehu büyük kal'a binâ olunup bu hânı dahi büyük kal'aya muttasıl etmişlerdir. Anıniçün bu hân-ı azîm içre kal'a gibi burc [u] bârûlu ve mazgallı ve top ve tüfengli ve müzeyyen bedenli ve cedîd ve metîn kapulu hândır. Ortasında bir âbdest havzu ve çeşmeleri ve fevkânî bir küçük mescidi ve bir kapusu garb tarafında deryâya ve bir kapusu büyük aşağı büyük kal'aya nâzırdır.

Ve gümrük emîni ve cümle ankâ bâzergânlar ve mâldâr sevdâgerler bu hânda sâkinlerdir.

Ve hânın damları üstü serâpâ kayagan döşelidir. Hîn-i muhâsarada dam [u] bâm üzre olan mazgal deliklerinden ceng olunur bir iç kal'a hânıdır. Ve bu hânın iki kapusunun mâbeyni kâmil kırk adımdır. Ve bir muzlim bucakda bir demirli kal'a kapusu vardır, cenûba nâzırdır.

Ve bir kapu dahi büyük kal'anın kıbleye nâzır büyük kapusudur. Cümle neferât ve

nigâhbânlar ve dîdebân [ve] huddâmân-ı gümrük anda oturup âyende vü revendenin gümrük metâ‘larına nazar ederler. Eğer esbâb kaçırırlarsa mâlın girift ederler.

Ve bu aşağı kal‘a içinde üç mahalle ve yüz seksen kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr hâne-i zîbâlardır. Ve cümle tarîk-ı **[Y 71b]** âmları serâpâ kaldırımlı pâk şâhrâhlardır.

Ve iki yüz dükkândır. Ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve bir hammâmı ve bir hânı ve yedi çeşmesi ve yedi mektebi ve bir medresesi ve bir câmi‘i Kapudan Receb Paşa binâsıdır. Cemâ‘ati gâyet çokdur. Kârgîr minâreli ve kubbe-i âlîsi kurşum ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Ve hareminin cânib-i erba‘ası medresedir.

Ve mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn dahi bu câmi‘e muttasıldır.

Ve bu kal‘adan taşra varoş-ı azîm, bu kal‘anın kıblesi ve cenûbu ve keşişleme rûzgârları cânibine vâki‘ olmuş bayırlar üzre bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revânlı kârgîr ve metîn sarây-ı âlîler ile ârâste ve hadîka-i mahsûldâr ile pîrâste bir şehirdir kim cümle tokuz mahalle ve tokuz mihrâbdır.

Cümleden mükellef ve ma‘mûr câmi‘-i latîf varoş kapusundan taşra ulu yol üzre Hânımiyye câmi‘i kapusu üzre târîhi budur:

Hazret-i hâcî Hadîce Hânım-ı âlî nüvâz

Ma‘bedü‘l-ibâde bünyâd eyleyüp câ-yi me‘âz

Hasbeten lillâh yapdı Bâreka’llâh zâdiyâ

Ârifâne oku târîh pâk kılup beş vakt namâz

Sene 1068

Ve Kadı câmi‘i kârgîr minâreli bir câmi‘-i zîbâdır. Bu dördü câmi‘dir, mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve dörd medrese ve bir hammâmı ve câ-be-câ esvâk-ı muhtasarları vardır.

Ve aşağı kal‘a önünde bir hânı var. Ve cümle hânları kırmızı kiremitlidir. Ve bir kaç çeşme-sârları vardır kim Cemşîd’in Ayasuluk yolundaki kemerlerin suyudur kim şehre karîb yerde gayri yollar eyleyüp bu şehre getirmişlerdir. Ammâ gâyet lezîz sudur.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbu ve mahbûbesi gâyet çokdur. Ve tâze cüvân yiğitleri cümle Cezâyirli esbâbı geyerler. Tüfeng-endâz bahâdır dırâz yiğitleri meşhûrdur. Ve zenâneleri gûnâ-gûn prankona çuka ferrâce geyüp ehl-i ırzâne hareket ederler. Ve başlarına beyâz car bürünürler.

Ve bâğ u bâğçesinin ve gayri eşyâsının memdûhâtından, balı ve balmûmu ve bekmezi ve üzümü ve incîr kurusu ve köfteri ve susamı ve sanavber fıstıkı ve bâdâmı rub‘-ı meskûna müstevlî olur. Memdûh ni‘metleri vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr bir şehr-i kal‘a-i üstüvârdır.

Ve limanı beş yüz pâre kadırga alır ve gâyet demir dutar limandır. Ammâ batı tarafına demir bırağup yatmak gerek.

Ve bu liman içinde bir küçük adacık vardır. Bir yalçın kaya üzre şekl-i müdevver metîn bir kal‘acığı vardır. Cirmi yüz adımdır. Başka dizdârı ve kırk aded neferâtları ve on pâre balyemez topları vardır kim limanın cânib-i erba‘asında kuş **[Y 72a]** kondurmaz Kuşadası‘nın bir mendirek kal‘asıdır. Ve her gece beri kal‘adan dahi onar nefer tüfeng-endâz şehbâz yiğitler imdâda giderler. Ve Kuşadası denmeğe bâ’is bu adacıkdır kim her sene bu cezîreyi niçe kerre yüz bin tuyûr gelüp ziyâret etmeyince ubûr etmezler, mutalsam bir cezîrecikdir.

Bu temâşâları edüp a‘yân-ı vilâyetden Bostâncızâdeler Mehemmed Çelebi ve Mustafâ Çelebi ve Dizdâr Ağa ve Mütevellî İbrâhîm Çavuş ve Çanakçızâde ve Boşnak Hasan Beşe ve Mustafâ Beğ ve Emîn Ağa ve Serdâr Fazlı **[Q 37a]** **[P 37a]** Beşe ve gayri ahbâb [u] dostânlar ile vedâlaşup ve yigirmi aded bahâdır tüfeng-endâz refîkler alup Kuşadası‘ndan kıble cânibine sengistân yollar içre âbâdân kurâlar temâşâ ederek,

Karye-i Çömlekçi: Üç yüz kiremitli ve yüz elli çömlekçi dükkânlı ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı ve bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr ze‘âmet karyedir. Rûm ve Frengistân’a Kuşadası‘ndan giden bal ve yağ ve bekmez destîleri cümle bu köyde işlenir.

Bu karyeyi ubûr edüp yedi sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm ve bender-i azîm kal‘a-i Balat feth-i Sultân Polâd

Sene (–) târîhinde Kaydefâ binâsı ve tahtı idi. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Rûm keferesi elinden Aydın Bay oğlu Îsâ Bay ümerâlarından Polâd Emîr feth etdiğiyçün Polâd kal‘ası derler. Bir zamân Ciniviz küffârı destine girmiş. Zîrâ kal‘asının ba‘zı yerlerinde Ciniviz tasvîri alâmetleri vardır. Ba‘de’l-feth eyle ma‘mûr olmuşdur kim bilâd-ı selâsın biri Ayasuluk ve biri Milâs ve biri bu şehr-i Balat idi. Ammâ bu dahi ahâlî-i Mısır’a zahîre vermedikleriyçün beddu‘â hedefine uğrayup Ayasuluk gibi harâb [u] yebâb olmuşdur. Eğer bunun dahi vîrânistânın tahrîr etsek bir müdevven kitâb olur. Ancak nehr-i Menderes deryâya mahlût olduğu mahalde leb-i deryâda bir top menzili ba‘îd nehr-i Menderes kal‘asının dîvârların döğer bir vîrân azîm şehir ve kal‘adır. Hâlâ burc [u] bârûları metânet üzre zâhir ü bâhirdir.

Ve ma‘mûru, cümle iki yüz mikdârı toprak örtülü hâneleri ve bir hânı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ammâ imâret ve medrese ve hammâmı ve çeşmeleri ve bezzâzistânı yokdur. Ammâ vîrânı ve bâğı ve bâğçesi çokdur.

Ve âb [u] hevâsı be-gâyet sakîldir kim serçe ve hımârı ısıtma dutup fakîr hımârın segâh makâmında sadâsı çıkmayup dembeste olur. Ve halkı dahi serâpâ mahmûm olup reng-i rûyları zerdgûndur.

Ve bu şehir içre imâret-i kadîmelerinden ancak bir câmi‘i kalmış, gâyet musanna‘ ve şîrîn câmi‘dir. Ammâ Ayasuluk’daki gibi binâ-yı azîm değildir, andan küçükdür. Lâkin vaz‘-ı binâsı ana müşâbihdir.

Ve şehri yine Sığla paşasının hâssıdır. Voyvadası **[Y 72b]** hâkimdir. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Ammâ kadısı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı Söke kasabasında sâkinlerdir. Ammâ bu şehir iskele olmak ile Tire ve Ma‘nisa ve Aydın ve Sarhan diyârından cümle tüccâr metâ‘ların bu Balat şehrine getirüp Akdeniz içre olan cezîrelere ve sâir diyârlara her eşyâ bu iskeleden gider.

Husûsâ bu şehrin lodos cânibinden İstanköy cezîresi yüz mîl yakındır. Ol cezîreyi ganîmet eden bu Balat iskelesidir kim gemileri İstanköy'e giderken ibtidâ Kara bâğlar kıyısı tarafından geçüp Çatal adalara uğrar. Andan Paşa adalarını sağ tarafda bırağup yüz mîlde İstanköy'e dâhil olur. Birbirinden dağları küşâde hevâda nümâyândır. Bu Balat kal'ası leb-i deryâdan sehel ba'îddir. Ammâ Menderes nehri ile çekeleve kayıkları ve Gelibolu ve İstanköy kayıkları ve Sönbeki ve Anabolu firkateleri ve zarbuna ve şayka gemileri nehr-i Menderes'den içeri girüp bu Balat şehrinden metâ' alırlar.

Metâ'ının memdûhu buğday ve arpa ve pembe ve gayri gûnâ-gûn metâ'-ı kesîreleri vardır. Ammâ bu diyârda olan biyankökü bir diyârda olmazdır. Ve gâyet vefret üzre hâsıl olup Rûm ve Arabistân'a cümle bundan gider. Gayri diyârlarda da çok olur, ammâ bu Balat şehrinin biyanı memdûh-ı âlemdir. Mısır diyârına cümle biyankökü bundan gider. Anda gâyet makbûldur.

Der beyân-ı hâssa-i ırk-ı sûs ya'nî biyankökü

Bu edviyeyi değirmenlerde döğüp bir gece suda yatırup şerbetin çıkarırlar. Sabâh ve ahşam birer kâse nûş ederler. Cemî'i ehl-i Mısır bundan dâ-i devâ bulup ismine ırk-ı sûs derler. Vücûd-ı insânda olan cümle ahlâtı ve sevdâyı ve safrâyı ve balgamı ve mâlihulyâyı ve sadrda olan zıykü'n-nefes marazını ve öksürüğü def' eder. Ve şiddet-i hârda nûş edenin harâretin def' eder. Husûsâ haps-i bevle mübtelâ olan kimseler nûş etse mesâne yolun açup tathîr edüp safâ-yı hâtır ile tebevvül olunur gâyet müdrir şeydir. Hattâ mesânede olan taşı dahi eridüp mahv eder. Hakîm Dâvûd Tezkere-i Müfredât'ında yetmiş nev'a hâssasını yazmış, mücerreb şeydir. Ammâ bu Balat şehrinde lezîzdir ve kalındır, zîrâ kumsal yerlerde kök kök olup zîr-i zemîne müstevlî olur. Balat halkı ekseriyyâ bu biyanköküyle kifâflanlar.

Ve bu şehirden refîkler alup cânib-i şarka (–) sâ'atde,

Kasaba-i Çerçini: Bu dahi Sığla sancağında Balat nâhiyesinde hâsdır. Serdârı ve kethudâyeri yokdur. Şehri bir mahsûldâr fezâda iki yüz Etrâk hâneli ve bir câmi' ve bir hânlı kasabacıkdır. Esvâkı ve hammâmı ve imâreti yokdur. Ammâ bâğı ve bâğçeleri çokdur.

Bu **[Y 73a]** kasabayı ubûr edüp kıble tarafına nehr-i Menderes kenârınca âbâdân kurâlar güzer ederek beş sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i Mandaliyat

Bu dahi **[Q 37b]** **[P 37b]** Sığla hâkinde hâsdır. Ve yüz elli akçe mezmûm kazâdır. Hattâ kudât efendiler mabeyninde "Bu efendi kazâ-yı Mandalı yemişdir, andan ma'zûl olmuşdur" deyü lâtife-gûne bir darb-ı mesel kalmışdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı ve a'yânı vardır. Ve şehri bir düz yerde yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli ve hân ve câmi' ve mesâcid ve hammâm ve mekteb-i sıbyânlı ve âb [u] hevâsı latîf kasabadır.

Bunu dahi ubûr edüp şehr-i Milâs dörd sâ'atlik yer karîb iken harâmîler havfinden ol tarafa müteveccih olmayup cânib-i şarka müzeyyen kurâlar ubûr ederek ve selâmet giderek altı sâ'atde kâmil,

Evsâf-ı kasaba-i Söke

Ayasuluk hâkinde ve Cezâyir eyâleti kaleminde Sığla sancağı paşasının tahtıdır. Sığla bir cezîre yer olmak ile paşa ve kâ'immakâmı bu vilâyet-ortası Söke'de sâkindir. Paşalara mahsûs sarây vardır. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâssı sekiz yük akçedir. İki pâre kadırga ile paşası kapudan paşa ile rûy-i deryâda sefer eşer. Ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve sancağında altı yüz erbâb-ı tîmârı ve yigirmi altı serbest gedikli zü'amâsı vardır. Kânûn üzre bu cümle erbâb-ı tîmâr cebelüleri ile iki bin pâk müsellah asker olup mîrlivâlarının sancağı altında sefere me'mûrlardır.

Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Paşası dâ'imâ deryâda gezüp kâ'immakâmı kırk bin guruş tahsîl eder. Ve taht-ı hükûmetinde olan kazâlar bunlardır kim zikr olunur:

Cümleden baş kazâ mevleviyyet olmuşdur. Kazâ-yı İzmir ve Karaburun-âbâd kazâsı ve Urla kazâsı ve Çeşme ve Sığacık ve Sivrihisâr ve Eyneâbâd ve Cum'a-âbâd ve Kızılhisâr ve Ayasuluk ve Kuşadası ve Balat ve taht-ı kazâ-i Söke. Cümle kazâları bunlardır, ammâ nevâhîleri çokdur. Ve gâyet mahsuldâr ve amâr ve dâr [u] diyârdır.

Kethudâyeri ve serdârı ve a'yânı vardır, ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur. Ve şehri Söke dağının burnundan ba'îd bir burun ucunda vâki' olup şehri Menderes kenârında ve şark tarafı Eyne Ovası'ndan tâ Güzelhisâr'a varınca bir sahrâ-yı bî-pâyânın ucuna vâki' olmuş bir şîrîn kasabadır. Ve şark tarafı Eyneâbâd kazâsıdır.

Ve Söke demenin sebeb-i tesmiyesi oldur kim Orhân Gâzî Güzelhisâr'da iken küffâr-ı hâksâr-ı bedgirdâr Balat kal'asından gemilerle asker döküp bu Söke hisâra gelüp müstevlî olup Söke dağında tabur kurup tahassun eder. Orhân Gâzî dahi seksen bin cüyûş-ı muvahhidîn ile Güzelhisâr'dan **[Y 73b]** sökün edüp Söke hisârı sûrunda küffâr ile ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederken asker-i İslâm münhedim olmağa yüz dutar. Hemân Orhân Gâzî dal sâtûr-ı Muhammedî olup asker-i İslâma takviyet vererek,

"Bire gâzîler, şu kâfiri söke söke şehirden çıkarın" deyince el-azametü li-llâhi küffâra eyle sâtûr-ı Orhânî ururlar kim küffârın bir cânibi rehâ bulmayup cümlesi tîg-ı âteştâbdan âb-ı tâb alup tâb [ü] tüvânları ve zâl [ü] cüvânları ber-türâb kalırlar. Ve cümle gemileri Balat kal'asında yalnız kalup guzât-ı müslimîne ganîmet olur. Anıniçün bu şehre Söke derler kim Orhân Gâzî'nin nutk-ı dürerbârlarının te'sîridir. Ol gazâ mâlıyla bu Söke şehri ma'mûr olmuşdur.

Hâlâ tokuz mahalle ve bin yüz hânesi toprak örtülü ve kerpiç dîvârlı evlerdir. Ve cümle sekiz mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde Beğ sarâyı kurbunda (–) câmi'i kârgîr minâreli kâr-ı kadîm câmi'dir, ammâ kiremitlidir.

Ve üç mescidi ve on yedi dükkânı ve bir hânı var. Hammâmı mu'attaldır. Bezzâzistânı ve medrese ve imâreti yokdur. Ammâ bâğ u bâğçesi gâyet çokdur.

Ve âb [u] hevâsı ol kadar latîf değildir. Ve halkı zerde yüzlü ve gök gözlü ve Etrâk sözlü tâ'ife-i cebbârîndir.

Ve mahsûlâtlarından bâdemleri ve susamları ve pembeleri gâyet çok olur.

Ve bundan dahi vesîleler alup nehr-i Menderes kenârınca şarka üç sâ'at gidüp ba'dehu nehr-i Menderes'i atlar ile karşu cânibe ubûr edüp yine ol sahrâ içre üç sâ'at dahi gidüp

nehrin bu cânibi Eyneâbâd kazâsı hudûdudur. Ammâ bu kazâda kasaba yokdur, serâpâ kasaba-misâl ma‘mûr kurâlardır. Kadısı ekser evkâtda kurâlarında deverân etmededir. Altıncı sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kürdler: Eyneâbâd kazâsıdır. Kadı ekser zamânda bunda sâkin olur. Ammâ mahsûs mahkemesi yokdur. Ve Sığla sancağı hâssıdır ve ze‘âmetdir. Kethudâyeri yokdur, ammâ Kürdoğlu Ahmed Beşe yeniçeriyân serdârıdır. Ve cümle ahâlîsi Sûrân Ekrâdları‘dır. Bu şehirde tenâsül bulup amâr etmişler. Aslâ Türkçe kelimât etmeyüp cümle *harra verre runiti* diyerek Kürdî lisân tekellüm ederler. İki yüz elli bâğlı ve bâğçeli tahtânî ma‘mûr hâneleri vardır. Ve bir câmi‘i ve yigirmi aded dükkânları var. Gayri imâretden nişân yokdur.

Bundan dahi refîkler alup yine Eyneâbâd sahrâsı içre nehr-i Menderes’in sağ tarafımızda kalup ılgın ormanları içre tazı ve zağarlarımız ile sayd [u] şikâr ederek 3 sâ‘at şarka gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i şehr-i şîrîn Güzelhisâr-ı Aydın ve üstüvâr-ı hısn-ı metîn

Mâ-tekaddem Cemşîd kızlarından Sirye nâm bir melikenin binâsı ve tahtı idi. Ba‘dehu sene (–) târîhinde bizzât **[Y 74a]** Aydın Bay oğlu Îsâ Bay fethidir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde cihâz takrîbiyle Orhân Gâzî oğluna duhter-i pâkîze-ahteriyle yedi pâre kal‘anın ve bu Güzelhisâr’ın miftâhların tesîm edüp ol takrîb ile **[Q 38a]** **[P 38a]** Âl-i Osmân destine girmişdir. Hâlâ Aydın sancağında paşasının hâssı olup voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâ-yı ra‘nâdır. Ve nâhiyesi kurâdır.

Şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı ve e’imme ve hutebâsı ve meşâyihi gâyet çokdur. Ve kethudâyeri ve Dergâh-ı âlî yeniçeriyânının serdârı ve kal‘a dizdârı vardır. Ve kırk neferâtının nısfı İzmirde Sancakburnu kal‘asına nakl olunmuşdur. Ve ahibbâ ve yârândan Mustafâ Paşazâde ve Şems Paşazâde ve Boyacızâde Efendi ve Serdâr Hasan Ağa ve Mûmcu Hüseyin Ağa ve şâ‘ir Sâlihî Çelebi ve Zamîrî Çelebi ve Mevlevîhâne şeyhi Çelebi Efendi, âyân-ı eşbeh-i vilâyet bunlardır. Ve bu kal‘a zamân-ı kadîmde gâyet küçük imiş. Ba‘dehu tevsî‘ etmişler.

Evsâf-ı eşkâl-i kal‘a-i bâlâ: Evvelâ bu şehr-i azîmin cânib-i şimâlinde bir kûh-ı bâlâ üzre bir köhne-âbâd kaya-i seriyye-âbâd kârgîr seng-bünyâd kal‘adır. İçinde elli mikdârı kiremit örtülü hurde neferât evleri var. Şimâle nâzır bir kapusu var. Ve taşrasında bir kat kal‘a dîvârının dahi şimâle nâzır büyük kapusu var. Ve iç kal‘ada bir mescidi ve bir buğday anbârı var.

Bu iç kal‘a bir hurde çakıl taşlı yalçın kayalı bir sa‘b dîvârlı evce ser çekmiş bir kal‘a-i bâlâ ve şekl-i murabba‘dır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. Ve aslâ bir tarafında handakı yokdur, zîrâ cânib-i erba‘ası yalçın kayalı püşte-i âlîdir. Serâpâ aşağı şehr-i azîm sahrâ-yı bî-pâyâna zeyn olmuş bu kal‘adan nümâyândır. Ve şehir tarafı bu kal‘anın derk-i esfel-vâr gâyet uçurumdur.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde bu şehir gâyet ma‘mûr [u] âbâdân ve ma‘mûr u müzeyyen büldân olup ankâ bâzergânlar sâkin olmağile ahâlî-i memleket Celâlî ve Cemâlî Karayazıcı ve Sa‘îd Arab havfinden ehl-i beled bir yere cem‘ olup [32] nass-ı fermânı üzre meşveretlerinde yek-dil [ü] yek-cehet olup vilâyetlerinin celâlîden havflerin

rikâb-ı hümâyûna arz edüp arz-ı hâllerinde,

“Kendü mâlımız ile şehrimizin etrâfına sûr çeküp devlet-i şehriyarîde ehl-i ıyâlimiz ve evlâd [u] ensâbımız ile celâlî zalemesinden emîn olmamız ricâ edüp vâlî-i Anatolu’yu mübâşir taleb ederiz” deyü arzları pâdişâh-ı Cem-cenâbın manzûr-ı sa‘âdetleri olup ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn ile serbevvâbândan Selîm Ağa nâm bir selîmü‘l-kalb ağa-yı zîşân gelüp Güzelhisârlı Yûsuf Paşa’ya evâmir-i sultânî **[Y 74b]** ve hatt-ı şerîf-i şehinşâhî gelince Yûsuf Paşa rızâ’en-lillâh kendi mâlından bin kîse ve a‘yân-ı vilâyetden üç bin kîse cem‘ edüp Aydın sancağının cümle kazâları re‘âyâ vü berâyâları imdâdı ile taş ve kireç ve kereste ve bennâ ve mismâr ve ahşâbât keşânlık ederek deryâ-misâl asker-i bî-pâyân cem‘ olup sene (–) târîhinde Sultân (–) (–) asrında bu şehr-i azîmin cânib-i selâsına bir sûr-ı cedîd ve bir kal‘a-misâl cedîd binâ edüp aşağı şehr-i kadîm tâze cân bulup ilâ hâze’l-ân günden güne âbâdân olmadadır.

Bu kal‘anın şimâlinde evce berâber, kal‘a-i köhne iç kal‘a mesâbesinde olmuşdur kim bu kal‘a-i bâlâ dağına Îmân dağı derler. Îmânım Baba Sultân anda bir teferrücgâh dırahtistân içinde âsûdedirler. Âb-ı hayât uyûnları cârî vü revândır ve mesîregâh-ı pîr [ü] cüvânândır.

Bu ziyâretgâhın yıldız tarafındaki cebel-i bâlâya Ceviz dağı derler. Eflâke ser çekmiş cevizli hıyâbân ormanistân bir kûh-ı bülend-i çengelistândır. Ve iç kal‘adan bir top menzili ba‘îd serinde yaz u kış karı eksik değildir. Ve mâh-ı Temmûz’da bu cebel-i müntehâdan aşağı şehrin su değirmenlerine ve yeni binâ olunan kal‘a içindeki hân ve câmi‘ ve imâret ve medrese ve hammâmları ve sarây-ı âlîlerin havz u şâzrevânlarına ve cümle çeşmesârlarında cereyân eden bu Ceviz dağının âb-ı hayâtlarıdır.

Bu mezkûr cebelin dâmeninde kıble ve cenûb tarafında merkûm yeni kal‘a bir vâsi‘ sahrâda bir kal‘a-i azîmdir kim dâyiren-mâdâr cirmi dörd bin sekiz yüz adımdır. Ve şekl-i muhammes kârgîr beyâz taş ile mebnî yalın kat dîvâr bir kal‘a-i rabât-ı üstüvârdır.

Ve cümle yedi kapudur. Garb tarafına Kuşadası kapusu ve cenûb tarafına Çufud kapusu gâyet küçükdür. Ol tarafda bostânlara açılır.

Ve kıble tarafına Menteşe kapusu ve şark tarafına Nâzlı kapusu.

Andan üç yüz adım bir dere içre Tabbâğhâne kapusu önünde bir göz taş cisrdir.

Ve bu Tabbâğhâne kapusundan içeri girdikde yıldız tarafına iki yüz adım gidüp Değirmenler kapusudur, bu kapudan kal‘a içine gidilir. Andan taşrası ne‘ûzübillâh çâh-ı cahîm derk-i esfel-vâr Hümeze ve Lümeze dereleridir. Âdem aşağı nazâr etmeğe cür’et edemez.

Ve Değirmenler kapusunun iç yüzünden yokuş yukaru Îmân dağı kapusudur kim iç kal‘anın mezkûr taşra katındaki kapudur. Dağlara, bâğlara çıkar yedi kapu bunda tamâm oldu. Ve bu yedi kapu içre olan,

Aşağı şehr-i azîmin hâne ve imârâtların beyân eder

Evvelâ bu şehir içre sağîr ü kebîr cümle altı bin yedi yüz yetmiş kiremitli sarây-ı âlîler ve hânedân-ı vâlîler ile ârâste ve gayri bâğ u bâğçeli büyûtlar ile pîrâste bir güzel sultânın Aydın Güzelhisârı‘dır kim hakkâ güzel şehr-i **[Y 75a]** müzeyyendir. Ve cümle yigirmi altı

mahalledir.

Ve kırk yedi mihrâbdır. Ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû-yı sultânî **[Q 38b] [P 38b]** içinde Ramazân Efendi câmi‘i medrese ve sebîlhâne ve kubbe-i âlîsi ve kârgîr minâresi cümle nîlgûn kurşum ile mestûr câmi‘-i rûşen-âbâd ve binâ-yı azîmdir. Ve bir meydân-ı azîm haremi serâpâ limon [ve] turunc şecereleri ile müzeyyendir.

Ve Ulu câmi‘ binâ-yı kadîmdir. Ammâ kiremitlidir ve hareminin etrâfında medreseleri vasatında bir âbdest havuzu var ve bir çınâr-ı atîki var kim vâcibü‘s-seyrdir.

Ve Üveys Paşa câmi‘i gâyet binâ-yı latîfdir. Kârgîr minâresi ve kubbe-i âlîsi ve medresesi serâpâ kurşum ile mestûr bir imâretdir. Ve hareminde bir çınâr-ı serâmedinin sâyesinde bir musanna‘ beyâz mermer âbdest havuzu ve şâzrevânı var. Ve kıble kapusu üzre tenmîd olunan târîhi:

“Kad benâ hâze’l-mescide’l-Hazretü Üveys Paşa bin Mehemmed, fî sene sitt ve seb‘în ve mi’e, ba‘de hicreti’n-nebeviyyeti Ahmedi’l-Muhtâr.” [1076]

Ve Yeni câmi‘ Hüseyin Efendi’nindir, gâyet latîf ve musanna‘ ve tarz-ı acîb ü garîb câmi‘-i bî-bedeldir. Ve binâ-yı metîn ve mahbûb u müzeyyen ve rûşen kurşumlu kubbe-i nühtâk revâkı var. Ve minâresi miyân-ı dilberân-misâl kehkeşâna ser çekmiş bir serv-i ser bülend makâm-ı Bilâl minâre-i sihr-i hilâl-vâr minâre-i dârü‘l-karârdır. Ve câmi‘ içre bir mü’ezzin mahfili var kim diller ile tab‘îr ve kalemlerle evsâfı tahrîr olunmaz.

Ve câmi‘in sol tarafı dîvârına karîb bir ibret-nümâ sihr-i mübîn yekpâre mermer-i hâmdan surâhî kadeh-misâl bir vâcibü‘l-iber bir vâ‘ız u nâsıh kürsîsi var kim misli meğer kürsî-i a‘zam ola. Üstâd-ı mermer-bür bu kürsîde direfş-i mîl-i kalemiyle nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn tasarruflar etmiş kim kalemkâr-ı zergerî ve Bihzâd-ı Mânî ve Erjeng-i Fahrî bir rûmî islimîsin nakş eylemeğe kâdir değildir. Gâyet sihr-i i‘câz kürsîdir. İm‘ân-ı nazar ile görülse merdüm-i dîdeler hîrelenüp âdem vâlih [ü] hayrân olur. Ammâ mihrâbı ve minberi sâde güzelidir.

Ve câmi‘in hareminde yine bir ibret-nümâ havuzu var. Cânib-i erba‘asında üç yüz aded limon ve turunc eşcârları ile tezyîn olmuş bir haremdir. Turunc şukûfesi râyihasından cemâ‘at-i kesîrenin demâğları mu‘attar olup râyiha-i tayyibesin şemm ederek tâ‘at [u] ibâdât edüp sâhibü‘l-hayrâta hayr du‘â ederler.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asında olan medrese hücrelerindeki talebelerin meşâmları ezhâr-ı hoş-bû ile mu‘attar olup tahsîl-i ilme takviyet bulup inşirâh-ı sadr-ı zevk-i derûn birle birbirleriyle mübâhase-i ilm-i şer‘iyye ederler. El-hâsıl bu câmi‘-i İremezât erd-i huld-ı berînden nişân verüp Güzelhisâr’ın güzel câmi‘idir. Anatolu eyâletinde nazîri yokdur.

Ve bu câmi‘in taşra **[Y 75b]** yan soffaları üzre altı aded sommâkî sütûn-ı serâmed üzre penç kubbe-i nîlgûnlardır kim gûyâ her biri kubbe-i eflâk-i ser-nigûnlardır. Ve gâyetü‘l-gâye derûn-ı kubbe eyle münakkaşdır kim lûce ve lâcüverd silusun hall etmede zamânımız üstâdları âcizdir.

Ve haremine sayf u şitâda aslâ âfitâb-ı âlemtâb berk-i dırahtânın kesretinden âfitâb-ı âlemtâb te’sîr etmeyüp sâye-i himâyesinde âşıkân-ı sâdıkân hoş geçerler. *Ammerahullâh*

ilâ inkırâzı‘d-devrân.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan dörd câmi‘den mâ‘adâ hutbe câmi‘ yokdur, mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ammâ kim Menteşe kapusundan taşra Ahmed-i Kürdî mahallesinde yine Ahmed-i Kürdî câmi‘i ve Göllüce varoşda üç câmi‘ vardır. Üçü dahi kiremitlidir. Ammâ minâreleri zelzeleden münhedim olmuş, hâlâ minâresiz câmi‘lerdir. El-hâsıl enderûn [u] bîrûn-ı şehirde cümle cevâmi‘ ve mesâcid elli altı mihrâbdır. Ammâ kal‘a içinde kırk yedi mihrâbdır.

Ve cümle on sekiz medresedir. Ammâ cümleden mükellef ve evkâfı metîn ve lahmiyye ve şem‘iyyesi talebelerine dâ’im Ramazân Efendi medresesi ve Üveys Paşa ve Ulu câmi‘ ve Yeni câmi‘ ve Kubbe Mescid medresesi ve Yarbaşı mahallesi medresesi ve Tekye medresesi ve Göllüce mahallesinde iki medrese ve Alî Hân Baba Sultân medresesi. Bunlar ma‘mûr u meşhûr medreselerdir.

Ve cümle bu şehir içre dörd hammâmdır. Ammâ çârsû içinde Yeni Hammâm dörd ayak nerdübân ile câmekânına çıkılır hammâm-ı hoş-hevâdır. Serâpâ kurşum örtülüdür. Ne tatvîl-i kelâm edelim Hudâ alîmdir, Anatolu memleketinde memdûh-ı âlem her cihetde mevsûf bir hammâm-ı rûşenâdır. Gûyâ Ebû Alî Sînâ‘nın ilm-i sîmyâ ile inşâ etdüği hammâm-ı Sînâ‘dır. Misli meğer Ma‘nisa’da Vâlide hammâmı veyâhûd Marzifon’da Pîr Dede nazargâhı hammâmı ola. Ammâ bunlardan rûşen u rûşenâ hammâm-ı hoş-hevâ ve musanna‘ binâ ve şîrîn ve tâk-ı ra‘nâ bir hammâm-ı hayât-efzâdır. Ve ol kadar âb [u] hevâsı ve huddâmân-ı dilrübâsı latîfdir kim şeb [u] rûz âdem gasl eylese aslâ sudâ‘ isâbet etmez.

Ve cümle der ü dîvârlarından ve kubbe-i ser-nigûnlarından bir katre arak cereyân etmeyüp câm-ı billûr ve necef ve moranlı kubâb-ı mînâlar şeb [u] rûz rûz-ı rûşen-misâl münevverdir. Ve çâr-kûşe dîvârların şemm etsen aselbend ve lâden râyihası gussâlin demâğın mu‘attar eder.

Ve üstâd mühendis sekiz tâk üzre bir kubbe-i kisrâ inşâ etmiş kim bir kâse-i ser-nigûn-ı felekdir. Ve encüm-âsâ seb‘a-i seyyâre-misâl âyîne-i İskender gibi câmlar ile üç yüz altmış altı elvân câmlar ile kâse-i kubbe eyle münakkaşdır kim gören mebhût olur. Ve cümle câmlar hendese üzre birer gûne tarh **[Y 76a]** olunmuşdur kim gûyâ pergâr ve cedvâl ile ale’t-tertîb zeyn olmuşdur.

Ve cânib-i erba‘asında çâr nîm kubbeler altında yine nîm **[Q 39a] [P 39a]** soffalar üzre ikişer kadeh-misâl kurnalar var kim her biri birer tarz üzre münakkaş havîzalardır. Ve zeheb-i mutallâ lülelerinden germâ ve sermâ âb-ı revânlar revân olmadadır. Ve çâr-kûşesinde çâr halvethâneleri var. Anlar dahi ikişer kurnalıdır.

Ve bu kubbe-i müneverin ortasında gûnâ-gûn âvîze kanâdîller var kim her şeb çerâğân olur. Ve anın altında bir beyâz sahrâ-misâl orta soffası var, yeşim ve yerekânî ve fağfûrî ve sommâkî ve akîk-i Yemenî taşlar ile üstâd-ı şîrînkâr eyle mermer-i hâm ile ibret-nümâ ruhâm döşemiş kim gûyâ yek-pâre ma‘cûn nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn soffadır. Ve cümle hurde taşları birbiriyle eyle mümtezicdir kim takayyüd edüp zerre kadar tırnak ilişdirecek yeri yokdur. El-hâsıl sihr-i i‘câz bir soffa-i mümtâzdır.

Ve bu soffa-i musanna‘ın tâ ortasında iki kat mermer-i hâm kadehli bir şâzrevânı var, taraf taraf fevvârelerinden selsebîl-âsâ âb-ı hayâtı pertâb edüp revân-ı şâzrevân-ı cinân-misâl cereyân etmededir.

Ve bu soffanın aşağısı etrâfında mefrûş ol kadar sun‘-ı ilâhî mermer-i hâm elvân ve mevvâc-ı ebrî taşlar var kim medhinde lisân kâsır, tahrîrinde kilk-i cevâhir-nisârlar kâsirdir.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden cemî‘i taşlar üzre zerre ve şemme gird-i siyâhdan ve mülevvesât-ı ünâsdan pâk ü pâkîze tâhir hammâmdır. Lâkin gâyet mücellâ olduğundan ve na‘lın ile hırâmânî reftâr eden ihvân ihtirâz üzre cümbüş ve hareket etmek gerek kim pâyidâr ola. Ve’l-hâsıl bu hammâmın medhinde lisân kâsırdır. Tatvîl-i kelâma hâcet yokdur.

Ve Ulu câmi‘ kurbunda Orta Hammâm ve Ramazân Efendi câmi‘i kurbunda Hamza Beşe Hammâmı.

Ve cümle tokuz hân-ı azîmdir. Evvelâ çârsûnun tâ vasatında Kurşumlu Hân fevkânî ve tahtânî seksen aded odalardır. Ve cânib-i erba‘ası kârgîr seksen dükkândır. Kal‘a-misâl demir kapulu hân-ı kebîrdir. Ve dahi Şemsî Paşazâde Beğ Efendi’nin iki ma‘mûr hânları var, ammâ kiremitlidir ve yine Beğ efendinin ecdâdı Mustafâ Paşa hânları ve Çukur hân ve Şeyhzâde hânı ve Acemler hânı ve İplikçizâde hânı ve Kadı hânı ve Kadıncık hânı ve Semerciler hânı. Meşhûr hânlar bunlardır.

Ve cümle kırk mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle altı yüz dükkândır. Ammâ bir latîf ve metîn kurşumlu bezzâzistânı vardır. Cânib-i erba‘asında dörd demir kapuları vardır. Ve içinde cümle yüz yigirmi tollâbdır. Ve cümle ankâ bâzergânlara kândır. Ve bu bezzâzistânın cânib-i erba‘asın ihâta etmiş bir kat dahi taşra bezâstendir. Ammâ üzerinde kubbeler değildir, sâde haşeb binâdır. Bunun dahi etrâf-ı erba‘asında birer metîn bâbları vardır. Zencîr **[Y 76b]** çekilmişdir kim piyâde âdemden gayri bir hayvân duhûl edemeyüp kelb-i sarîhden gayri mahlûk giremez. Girirse çok gezemez. Ve kiremitli başka bir çârsûdur kim bezzâzistân-ı kârgîri ortaya alup kendi zarf, bezzâzistân mazrûf olmuşdur.

Bu çârsûnun dahi şâhrâhı mestûr olmağile güneş te’sîr etmeyüp buz gibi sovuk bir pâk [ü] pâkîze tarîkleri serâpâ kaldırımlardır.

Ve bir şîrîn sarrâchâne çârsûsu var. Tûlânî bir sûk-ı sultânîdir kim her dükkân içinde şâhzâde-misâl şâh-ı hûbân sarrâc cüvânânları var kim müjeleri tîğıyle dil-i uşşâkı delik delik delüp arz-ı cemâl etmededirler.

Ve Helvâcıyân çârsûsu dahi başka bir lezîz şâhrâh-ı azîzdir kim Helvâyî Ömer berekâtiyle bu hiref “yâ Azîz” ismine mazhar düşmüşlerdir kim gâyet pâk râhdır. Helvâ-fürûş cüvânlarına âşıklardan râci‘ olan bir râhdır. Zîrâ cemî‘i seyyâhân-ı Rûm ve Arab ve Acem içinde Güzelhisârın helvâcıyân cüvânânları meşhûr-ı âfâkdır, zîrâ pîrleri Ömer Helvâyî hayır du‘â etmişdir kim “Tatlı ballı ve şekerli yağlı ve lâübâli söyleşin” buyurmuşlardır.

Hakîkatü‘l-hâl bu şehirde bişen helvâ-yı gûnâ-gûn Konya’da ve Şâm’da ve Mısır’da ve

Basra’da bişmez, zîrâ bu diyârın aseli Mısır’ın katr-ı nebâtından kalmaz. Ve yağı ve bâdemi ve fısdıkı ve nişastası ve her eşyâsı vefret üzre olduğundan her bâr ter ü tâze mümessek helvâlar tabh ederler kim Âl-i Osmân helvâhânesinde bişmek ihtimâli yokdur.

Ve cümle elli yedi dükkândır kim her biri birer gûne pâk ü pâkîze kâşî-i çînîli ve fağfûr perçinli ve mahbûb-ı mehcibînli beyâz ve münakkaş dükkânlardır. Ve âteş kârhâneleri rûy-i dükkânlarının iç yüzünde başkadır. Âteş ve pasdan ve dûd-ı siyâhdan pâk dükkânlar ve gûnâ-gûn altun ile mutallâ olmuş bakır evânînin envâ‘ları ve kalaylı sinileri ve tepsileri ve gûnâ-gûn sarı pirincden sahan ve tepsileri raflar üzre zeyn etmişlerdir. Ve tavan-ı münakkaşlarında gûnâ-gûn musanna‘ siniler ve zî-kıymet âvîzeler maslûbdur. Ve rengâreng münakkaş helvâ kutuları ve gûnâ-gûn şebeke-vâr zülbiyyâtlar ile müzeyyen dekâkînlerdir.

Ve dilberân-ı helvâcıyân pâk libâs-ı fâhireler ile mülebbes olup bellerinde ibrîşim Tire peştemâlları kuşanup âyende vü revende müşterîye hidmet edüp peşkîr ve leğen ve ibrîk ve mümessek sâbûn verüp müşterî-i tal‘at-vâr müşterîlerin destlerin tathîr ederler.

Ve helvâcıyân elfâzlarındandır kim eller gasl olundukdan **[P 39b]** sonra helvâcı **[Q 39b]** dilberânları gelüp su’âl ederler kim,

“Kasd buyurun, ne mertebe tatlı ballı ve ne gûne şeker şenli olalım? Ve ter zülbiyyât ve hulviyyât yiyelim” derler.

Helvâ almak murâd edinen dahi mâfi‘z-zamîrini işrâb etdikde, nola deyüp murâdın üzre helvâları **[Y 77a]** tabak tabak kâğıdlar içine koyup sarı zencîrli ve sarı keffeli terâzûler içre vezn edüp mutallâ ve müzehheb ve beyâz kalaylı âvânîler içine koyup beyâz siniler ile huzuruna getirir kim her biri ter ü tâze helvâlardır kim zahm-ı zebâna tâkat getiremiyüp nebât-ı hamevî gibi erir. Ammâ her helvâsı memdûh-ı cihândır. Ammâ aşk olsun kuyruk yağıyla perverde olmuş beyâz halka çinisine reşk edüp tahassürüm kalmışdır, zîrâ gâyet lezîz halka çinidir.

Ve bir dahi sinepinesi ve sebinsamı ve zülbiyyesi ve sâbûniyyesi ve râşidiyye ve mâhîce ve fısdıkıyye ve kırma bâdemiyye ve ketâniyye ve gaziler ve lokması ve me’mûniyye ve nûriyye helvâsı hakkâ ki nûr-ı îmândır.

Ve’l-hâsıl yetmiş elvân helvâsı olur kim bir diyâra mahsûs değildir, zîrâ cemî‘i ahâlîsi [33] hadîsine imtisâlen helvâ delisi olmuşlardır. Hemân bir nân pâre ile bir pârelik helvâ alup tatlı ve ballı yeyüp helvâcı cüvânları yüzüne acı acı bakup tebessüm ederek helvâ tenâvül ederler. Bâ-husûs cum‘a günleri ba‘de salâti’l-cum‘a cemî‘i a‘yân-ı vilâyet ahbâb [u] yârân-ı safâları ile helvâcı dükkânlarına gürûh gürûh gidüp soffalarında oturup gûnâ-gûn helvâlar getirdüp birbirlerine ziyâfet ederler. Bu diyârda helvâcı dükkânlarında helvâ yemek ayb değildir, zîrâ gayri diyâr gibi helvâcıları pis değildir. Bu şehrin âb-ı rûyinden ve memdûhâtından helvâsı ve dükkânlarıdır. Tâ bu mertebe pâk ü pâkîze müzeyyen dükkânlardır.

Ve bu şehirde haftada bir gün bâzâr olur. Ammâ ibtidâ günüyle infidâdı üç gün olur. Bu günlerde bu şehir içre beş bin guruşluk helvâ sürülür deyü meşhûrdur, zîrâ cemî‘i etrâf [u] eknâf kurâ ve kasabâtlarından bu bâzâra gelen âdemler kurâlarında olan gencerlere ve düğünlere ve mevlûd-ı şerîflere ve âşûrâlara ve sûr-ı hıtânlara niçe yüz bin vukıyye

helvâ alup götürürler. Zîrâ bu diyârın halkının cem'iyyetleri aslâ helvâsız olmaz. Hattâ gâhîce bu şehir a'yânları İslâmbol eşrâflarına niçe bin kutu mümessek helvâları hedâyâ gider ve gayri diyârlara kezâlik helvâsı müstevlîdir. Ve'l-hâsıl bu şehrin cemî'i memdûhâtından mümessek helvâsı şöhr[e-i] şehrân olmuşdur.

Ve kırk aded mükellef ü müzeyyen bâğlı ve bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı, âb-ı hayâtlı ve havz u şâzrevânlı münakkaş tavanlı ve câm-ı cihân-nümâlı kahveleri var kim her biri birer kân-ı irfân-ı zarîfân yeridir. Ve hânende ve sâzende ve mutrıbân ve mahbûb-ı rakkâsân ve şâ'ir-i meddâhân ve kıssahân-ı dârâtlar ile mâl-â-mâl kahâvîlerdir.

Ve her esnâf-ı hırefin ve her kavm [ü] kabîlenin birer kahve-i mahsûsları vardır. Meselâ Mevlevîhâne kahvesi kân-ı ulemâ ve şu'arâ ve fusahâ ve bülegâ yeridir. Beğ kahvesi askerînindir. Hacı kahvesi **[Y 77b]** tüccârânındır. Paşa kahvesi ehl-i sûkundur. Buna göre her kahvehâne şeb [u] rûz leb-ber-leb benî âdem ile pür olup cân sohbeti ederler. Ve her kahve bâğında limon ve turunc ezhârının râyiha-i tayyibesi kahve-nûşânın demâğın mu'attar eder. Ve bu kahve tâbisi cüvânları dahi helvâcı dilberânına yan başı gelirler. Mahbûb u merğûb tâbi cüvânları olur.

Ve bezzâzân civânları dahi meşhûrdur. Ve Ahi Evran ya'nî tabbâğân kârhânelerinin yarar pehlivân dilâverân pâ-bürehne ve ser-bürehne âşıkân-ı sâdıkânları dahi bir diyârda yokdur. Gâyet zeber-dest ucbe-likâ ve garîbü'l-manzar ve vecîhü'l-heykel tüvânâ yiğitleri vardır. Akrânları meğer Edirne'de ve Karahisâr-ı Sâhib'de ola. Ve bu tabbâğhâne çârsûsu şehrin cânib-i şarkîsinde cereyân eden derenin iki cânibinde başka bir kasaba-misâl semtdir. İki yüz kadar âb-ı revânlı ve dinkli ve değirmenli kârhânelerdir.

Ve bu mahalde cereyân eden derenin iki tarafı yalçın hurde çakıl taşlı yalçın kayalardır. Yed-i kudret ile bu dere kal'anın şark tarafına bi-emrillâh handak vâki' olmuşdur. Eyle handak-ı amîkdir kim gûyâ derk-i esfelden nişân verir. Ve bu tarafdan kal'aya düşman aslâ zafer bulmaz, zîrâ bu ka'ra âdem nazar etse zehresi çâk olur. Ve bu kal'anın şekl-i muhammesinde bu mahalden gayri handakı yokdur. Ol dahi yed-i kudret handakıdır.

Ve bu şehir içre yedi kurşumlu sebîlhâne, cümleden latîf çârsû içinde kurşumlu hâna muttasıl Paşa sebîli, beyâz mermer-i hâm ve musanna' ruhâmlar ile müzeyyen olmuşdur. Ve evkâfından niçe bin katır yükü denk denk karını Îmân dağından getirüp âb-ı hayâtına mahlût edüp nûş eden atşânın îmânı gür olup "Hüseyn-i Kerbelâ aşkına sahhâ" derler.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda cümle iki yüz çeşme-i âb-ı hayvândır. Ve cümle hânlarda ve hânedânlarda ve cevâmi'lerde birer âb-ı zülâl mukarrerdir. Ve cemî'i sarâylarda ve gayri büyûtlarda bâğ u bâğçe ve limon ve turunc ve enâr ve şeftâlû ve incîr ve kiraz eşcârlarının envâ'ı mukarrerdir.

Ve bu kal'anın şimâlindeki cebel-i bâlânın dâmeninde Üç Göz ta'bîr etdikleri bâğistân içre mesîregâh yerler var kim medhden hâricdir.

Ve yine bu Üç Göz cenbinde tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir binâ-yı âlîler ve amûd-ı müntehâlar var. Ve Üç Göz dahi kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş kavs-ı kuzahdan nişân verir tâk-ı Havernak'dır. Ahâlî-i beledin nakilleri üzre Hazret-i Süleymân'ın binâsıdır, derler. Hakkâ ki dîv-i Süleymânî binâsıdır.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘asın **[Q 40a] [P 40a]** birer ve ikişer sâ‘atlik yer bâğlar bu şehri ihâta etmişdir kim her bâğçe gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] bostân ve reyhân ile ârâste olmuş bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve ganîmetü‘l-eş‘âr **[Y 78a]** vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve halkı şâdân [u] mesrûr bir diyâr-ı mahbûb-ı hûrdur.

Ve bu şehir varoşunun Ova kapusundan Nâzlı kapusuna varınca şehir içinden ol şâhrâh ile şehrin tûlu kâmil bin adımdır. Ve iç kal‘anın Îmân kapusundan yokuş aşağı Menteşe kapusu kıbleye vâki‘ olmuşdur, ana varınca bin yedi yüz adımdır.

Ve Ramazân Efendi câmi‘inin kurbunda çârsû içinde bir ma‘mûr [u] âbâdân mevlevîhânesi vardır. Gâyet ferah-fezâ bâğ-ı behişt içinde vâki‘ olmuş bir âsitâne-i Celâleddîn-i Rûmî‘dir. Ammâ emr-i şerîf vârid olup cemî‘i tekyeleri harâb edüp bunun dahi bâbların mesdûd edüp cümle fukarâların nefy-i beled tekyeden azl-i ebed edüp âyîn-i Mevlânâ‘yı men‘ etdiklerinden mâ‘adâ böyle bir mağz-ı Kur’ân Mesnevî-i şerîf tilâvet olunan dâr-ı dervîşân-ı dilrîşânın dillerin dilim dilim rîş rîş edüp bu makâmın inhidâmına bâ‘is olmuşlardır. Hakîr bu âsitânenin dîvârına bu ebyâtı tahrîr etdim. Beyt:

Hânkâh-ı çerhde âyîn iken devr-i kadîm,

Buğz edüp mesdûd edenler dâ’im ola nâ-murâd

Ve bu şehir halkı gâyet garîb-dostdurlar ve ankâ bâzergânlardır. Âyende vü revende gurebâya ni‘metleri mebzûldür.

Ve âb [u] hevâsı sevâhildir. Ve kıblesi tarafı tâ nehr-i Menderes’e varınca ve cenûb tarafı iki menzil tâ leb-i deryâda Balat şehrine varınca bir sahrâ-yı azîmdir kim yigirmi altı gûne mahsûlü hâsıl olup re‘âyâ ve berâyâsı kifâflanırlar, gâyet ganîmet diyârdır.

Ve mahsûlünün memdûhu pembesi ve pembe ipliği ve dimisi ve bezi ve bâdemi ve susamı ve helvâsı ve mahbûb u mahbûbesi ve beyâz ekmeği ve karpuzu ve kavunu ve limon ve turuncu meşhûrdur. Ammâ akçesi gâyet hurde kuş gözü gibi olmuşdur. Seksen akçesi bir dirhem gelir ve bir guruş üç yüz akçeye sarf olunur. Ammâ yine bir vukıyye nân-ı beyâz bir kuş gözü akçeyedir. Sâ’ir me’kûlâtlar dahi ana göre kıyâs oluna.

Ve cümle halkı çuka ferrâce ve serhaddî esbâb geyerler. Fukarâları pembe bezi haftân geyerler. Ve tâze cüvân yiğitleri serâpâ Cezâyirli esbâbı geyüp başlarında kırmızı fes ve bellerinde pala bıçak ve ellerinde balta nacaklı şehbâz yiğitleri vardır. Serâpâ boyanmış mâvî dimi dizlik geyerler. Ve boyacı çârsûsunda yetmiş aded boyahâne kârhânesi olmak ile Denizli şehrinden ve gayri yerlerden niçe bin yük bez getirüp gûnâ-gûn boya boyarlar. Ammâ isperek neftisi gâyet makbûldür.

Ve iki yüz aded boyacı tokmağı urur dükkânları vardır. Başka bir çârsûdur kim tokmak gürüldüsü sâ‘ikasından gök gürler zann olunur niçe bin denk boğası bağlanup tokmaklanup yük bağlanup **[Y 78b]** yük çözülür bender şehridir. Ve bu boyacı tokmağının ismine beyne’s-sebbâğ “hayır” derler. Anıniçün zurefâ birbirine latîfe-âmîz “Hayır başına olsun” demeden murâdları “boyacı tokmağı başına olsun” demekdir.

Ve halkı gâyet ehl-i zevk ve pür-şevk olduklarından reng-i rûyları humret üzredir. Ve zenâneleri serâpâ muhayyer ve sof ferrâce geyerler ve bir nev‘i dahi endâmlarına serâpâ beyâz çârşef örterler ve gâyet ırzâne ve mü’eddebâne hareket ederler. Ve bu şehir dahi

iklîm-i râbi‘dendir. Andan,

Ziyâretgâh-ı Güzelhisâr: Evvelâ şehir içinde tekye-i Alî Hân Baba Sultân, *kuddise sırruh* ulu sultândır. Aydınoğullarıyla Horasân’dan gelmişdir. Ve Kavak Baba Sultân ve Îmân dağında Îmân Baba Sultân ve kıble tarafında Madran Baba ve Bardaklı Baba. *Kuddise sırruhumâ.* Ziyâret etdiğimiz bu sultânlardır.

Ba‘dehu cümle ahibbâ ile vedâlaşup ve yarar kulağızlar alup şehirden cânib-i garba bir sâ‘at bâğlar içre ba‘dehu şimâle altı sâ‘at tağlar ve taşlar aşup,

Yaylak-ı Sire: Anda çıkup seyishâneleri yıkup çemenzâr yerlere atları salup mâ-hazâr ta‘âmlar tenâvül edüp âb-ı zülâller nûş edüp serhoş olduk. Bu cây-ı dilküşâda selef pâdişâhlarının kasırları ve amâristânları esâsı vardır. Beşer altışar ay bu yaylada ayş [u] işret ederlermiş. Hâlâ şükûfelerinin râyihasından meşâm-ı dil-i cân hayât-ı câvidân bulur, cihân-nümâ bir kûh-ı bâlâdır kim Tire sahrâsı bu kûhun şimâlinde sahîfe-i rûzgâr gibi nümâyândır. Ammâ şehr-i Tire hayâl görünür, zîrâ bu kûh-ı bülend gâyet zirve-i a‘lâya kemend çekmiş bir cebel-i âlîdir. Bu mahalden kalkup cânib-i şimâle bir sâ‘at yokuş aşağı gidüp âb-ı nâblar nûş ederek,

Evsâf-ı yaylağ-ı Balbınarı

Süleymân Hân Rodos fethinden gelüp bârgâh-ı Süleymânîsin bu Balbınarı‘nda kurup kırk gün zevk [u] safâ edüp anda olan âb-ı hayât uyûn-ı aynü‘l-hayâtı nûş edüp “Bârekallâh bal bınarı” deyü nutk etdiklerinden hâlâ Balbınarı deyü şöhre-i şehr olmuşdur.

Ve bu mesîregâhda üç âb-ı hayât dahi vardır. Anlardan dahi nûş edüp birine Şekerbınarı ve birine Aynü‘l-hayât bunarı ve birine Mürde-hayât bınarı deyü tesmiye etmişlerdi. **[Q 40b]**

Ve bu mahalde Süleymân-ı **[P 40b]** zamân bir müfîd [ü] muhtasar namâzgâh ve mihrâb [ü] minber ve müte‘addid çemenzâr soffa ve matbahlar ve köşe köşe havz u şâzrevânlar ve kat-ender-kat sedler ve matbah-ı Keykâvuslar ve rûşenâ hammâmlar inşâ edüp niçe sahan ve tancere ve bakır âvânî eşyâlar vakf edüp bir tekye-i âlî olur. Ve hâlâ tekyenişîni ve müte‘addid hücreleri vardır.

Ve Tire şehrinin a‘yân [u] eşrâfının destlerine **[Y 79a]** hatt-ı şerîf verüp “Her sene Nevrûz-ı Hârezmşâhî‘de cümle a‘yân-ı vilâyet bu Balbınarı‘na gelüp üç ay hayme [vü] hargâhlarıyla gelsinler ve hücrelerde meks edüp ayş [ü] işret etsinler” deyü destûr-ı şâhî sâdır olup ruhsat verilmişdir.

İlâ yevminâ hâzâ cümle ehl-i beled bu yaylada dağ u bâğ u râğ ve ırağ u yakın hıyâbânlar içre külbeler inşâ edüp ehl [ü] ıyalleriyle cümle ehl-i hiref kesb-i tarâvet edüp safâ ederler. Ve cümle ehl-i sanâyi‘ esnâfât bir telmîzin sâhib-i seccâde etmek murâd edinse cümle ehl-i sûk bu mesîregâhda teferrüc edüp ni‘met-i vâfireler tenâvül olunup du‘â ve senâ ile şâkirdlerin revâne edüp pîrperver edüp hayır du‘â ile Süleymân Hân’ın rûh-ı şerîfin yâd ederler.

Ve bunda olan sun‘-ı Hudâ aşlama kestâne ve ceviz meğer Bursa’da ola. Ve dest-i kudret ile perveriş bulmuş serâmed çınâr ve kavak ve çam ve bîd-i sernigûnlarının her biri Mesîh’e berâber evce urûc etmişdir ve nahl-i Tûbâ-vâr zemîne sâye-i zıll-i memdûdu

edîm-i arza sâyebân olmuşdur.

Lâkin bu şehirde çınâr ağacı desen ehl-i belde gâyet hâtır-mânde olurlar. Bir sınfı âdemi katl ederler. Zîrâ kadîm eyyâmdan berü adâvet-i azîmdir, çınâra sakımlı sarı kavak derler.

Vech-i tesmiyesi yâve gûne bir mûbâhesedir. Aydın kavmi ile Sarhan tâ'ifeleri mâbeyninde ve gayri diyârlarda darb-ı mesel olmuşdur, avâm yanında meşhûrdur.

Ve bu hakîr teberrüken bu yaylada haymemi kurup iki gün zevk edüp bir çınâr-ı azîmin sîne-i pür-kînesine nevregân ile Karahisârî tarzı bir hatt-ı celî îcâd edüp oydum ki inşâallâh ol dıraht inkırâzü'd-devrân ber-karâr oldukça ol hat fenâ bulmayup mürûr-ı eyyâm ile dahi latîf hat olur.

Ve hakîkatü'l-hâl Rûm ve Arab ve Acem'de eyle bir cihân-nümâ medd-i basarlı ve âb [u] hevâsı latîf bir ferah-fezâ ve bir cây-i ra'nâyı dîde-i benî âdem görmemişdir. Ve selef şu'arâlarından niçe bin meddâh şehrengîz etmişlerdir. Ammâ deryâda katre güneşde zerre-misâl medh etmemişlerdir kim evsâfında zebân lâldir. Hakîr dahi meddâhân-ı selefe teba'iyyeten küstâhâne şikeste ve beste bir kaç ebyât ile alâ-kadri't-tâka medhine cür'et edüp tahrîr etdik:

Der sitâyiş-i nazargâh-ı Süleymân Hân ya'nî Balbınarı

Te'alallâh zehî zâtü'l-bürûc-ı evc-i a'lâdır

Bu kûhun cilvegâhı pâye-i kürsî-i vâlâdır

Nedir ol sahn-ı gülşen dilküşâ menzilgeh-i hurrem

Sanasın her sehî kadd anda, nahl-i Tûr-ı Sînâ'dır

Hümâ-yı evc-i nâzı sayd içün şâhîn-i şehbâzı

O kâf-ı kudret-i ma'nâda per açmış bir ankâdır

Nice meyl etmesün diller o nahlistân-ı **[Y 79b]** *dilcûya*

Görürsün her nihâl-i serfirâzı şâh-ı Tûbâ'dır

Eder mi teşne diller reh-güzârında anın ârâm

Kenâr-ı çesmesârında perî-rûlar semensâdır

O sîmîn sîm sâkîler o mihr u dilrübâlar kim,

Gör anın cilvegâhında ne demsâz ü dilârâdır

Hicâz u ger Irâk'ı ehl-i diller mecma'ı oldu

Hezâr destân her demde nevâsâz-ı cebînsâdır

Okundu kâr [u] nakş ü savt u zikri na't-ı kuddûsî

İşidenler dedi bu dem dem-i Hızr u Mesîhâ'dır

Denildi Şeh Süleymân mantıkından meşreb-i câmı

Mecâzî ger hakîkî çün anın teşbîhi evlâdır

Nesîm-i feyz-i lütfundan demişler Balbınarı'dır

Makâm-ı selsebîl-âsâda dâ'im kurb-ı Mevlâdır

Ki oldur menba'-ı Kevser mizâcen ke'sühâ kâfûr

Ki her bir çeşmesi feyz-i safâda cennet-âsâdır

Kerîmâ Evliyâ'yı vâkıf edüp ma'nî-i hâle

İçer câm-ı visâlin cur'asından kim musaffâdır

Ne yere azm ederse yâveri olsun ricâlullâh

Ki dâr-ı gurbetin geşt [ü] güzâr eden bir ednâdır

O [34] *âyetinin mazharı olmuş*

Bu nassa imtisâl etmiş o seyyâh-ı senâhâdır

İlâhî bu diyâr-ı gülşen-âbâdın ahâlîsin

Emîn eyle kederlerden eğer a'lâ vü ednâdır

Erişdir vahdet-i zâta bulalar vecd-i halâtı

Anın zıll-ı hümâyûnunda kim arş-ı mu'allâdır.

Temmet

Ve bu gülşen-âbâd makâm-ı ferah-âbâdda kâmil bir hafta Sire şehrinin a'yân [u] eşrâfıyla ve şu'arâ ve erbâb-ı ma'ârifleriyle mu'ârefeler edüp cân-ı cihân sohbetler ve yârân-ı bâ-safâlar ile safâ çerâgâhında gâh gâh zevk [u] safâ ve işretler edüp aşağı şehre nüzûl ederken yol üzerinde,

Karye-i (–): İki yüz hâneli bâğçe ve bâğlı, ensesi dağlı ve bir câmi' ve mescidli karyedir. Ve halkı yaylak âdemi olmak ile tendürüst mahbûb âdemleri vardır.

Andan yokuş aşağı şimâle bir sâ'atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı kadîm binâ-yı Sire, ya'nî şehr-i mu'azzam mahmiyye-i Tire

Cemşîd-i ferîdin duhter-i pâkîze ahterlerinden Sirye nâm bir melikenin tahtı ve binâsı olduğundan Sire'den galat Tire derler. Ba'dehu sene 766 târîhinde Âl-i Selçukıyân'dan Sultân Keykûbâd bin Keyhusrev umerâlarından Aydın Bay oğlu Îsâ Şâh feth edüp ol asırda Kâhire-i Mısır'da **[Q 41a] [P 41a]** azîm kaht [u] galâ olup bu şehirden Mısır'a gemilerle hayli zahîre imdâd eylediklerîyçün ehl-i Mısır bu şehre ma'mûr olmasıyçün hayır du'â etdikleri ecilden ilâ yevminâ hazâ günden güne ma'mûr [u] âbâdân olmadadır. Ba'dehu sene (–) târîhinde Âl-i Osmân'dan (–) pâdişâhın kabza-i tasarrufuna bilâ-cidâl girmişdir, zîrâ kal'ası yokdur.

Hemân şarkdan garba Bursa **[Y 80a]** şehri gibi Kestâne cebelinin dâmeninde vâki' olmuş bir bender şehr-i revenderdir. Bu dahi Ma'nisa gibi dârü'l-mülk-i Aydın Bay'dır. Ve Ma'nisa bu şehrin şimâlindedir ve mâbeyne-hümâlarında Kızılca Mûsâ dağı vardır. (–) merhale yerdir. Ve on yedinci iklîm-i örfîden add olunmuşdur.

Ve Anatolu eyâletinde Aydın sancağı paşasının tahtıdır ve bir ma‘mûr âbâdân livâdır. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu sekiz yük kırk yedi bin akçedir. Ammâ ber-vech-i adâlet beş yüz asker ile elli bin guruş hâsıl olup sefer eşer.

Ve taht-ı hükûmetinde erbâb-ı ze‘âmet yigirmi üçdür ve erbâb-ı tîmâr sekiz yüz kırk altıdır. Bunlar dahi kânûn üzre cebelüleri ile üç bin müsellah pâk asker olur, mîrlivâlarının bayrağı altında sefer eşerler. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve şehri beş yüz akçe mevleviyyetdir. Zamânımızda Rûmeli kadıaskerliğinden ma‘zûl Dahkî (–) Efendi hazretlerine ber-vech-i arpalık ihsân olunup kendülerinin mektûb-ı dürerbârları ile bu şehirde kâ’immakâmı olan Yûsuf Efendi’ye gelüp mahkemede mihmân olup şehri temâşâya şürû‘ etdik. Bu mevleviyyet senevî adâlet üzre yigirmi bin guruş hâsıl olur şerîf mevleviyyetdir.

Mollânın taht-ı hükûmetinde olan sancak kazâlarıdır kim zikr olunur. Cümle on dörd kazâdır. Evvelâ kazâ-i Tire. Nâhiyesi dörd kazâdır. Kazâ-i Fevâne ve kazâ-i Bergos-ı kebîr ve Bergos-ı sağîr ve kazâ-i Ma‘den. Bu dörd nevâhî kazâlarıyla cümle on sekiz kazâdır.

Ammâ sancak kazâları bunlardır. Evvelâ kazâ-i Bayındır ve kazâ-i Birgi ve kazâ-i Sart ve kazâ-i Balyambolu ve kazâ-i Keles ve kazâ-i Güzelhisâr ve kazâ-i Köşk ve kazâ-i Sultânhisârı ve kazâ-i Nâzlı ve kazâ-i Arpaz ve kazâ-i Amasiyye ve kazâ-i Eynegöl ve kazâ-i Alaşehir ve kazâ-i Vakıf ve bunlardır. Ve bu kazâların cümlesinde (–) bin pâre âbâdân kurâlar ve kasaba ve şehirlerdir kim gâyet ankâ a‘yânı ve re‘âyâsı vardır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır.

Ve bu şehir cümle altmış sekiz mahalledir ve cümle bin sarây-ı âlîler ve gayri hânedânların cümlesi bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı kiremit örtülü ma‘mûr u müzeyyen kârgîr binâ-yı kadîm musanna‘ hâne-i zîbâlardır kim Ma‘nisa binâlarından şîrîndir.

Ve bu şehir cümle yüz kırk dörd mihrâbdır. Otuz altısı mükellef ü müzeyyen ma‘mûr selâtîn-misâl cevâmi‘lerdir.

Cümleden cemâ‘atli çârsû içinde Yeni câmi‘ gâyet musanna‘dır. Ve kubbe-i âlîsi kurşumludur. Ve minâresi gâyet **[Y 80b]** nahîf ve mevzûndur. Ve taşra soffaları üzre altı aded sütûn-ı sommâkî üzre kubbe-i mînâlardır. Ve şeb [u] rûz cemâ‘atden hâlî değildir.

Ve Ulu câmi‘ mâ-tekaddem kiremitli imiş, ba‘dehu Birgili Dervîş Ağa ta‘mîr ü termîm edüp dürr-i beyz-âsâ münevver olup serâpâ kurşum ile pûşîde etmiş. Lâkin haremi yokdur. Şâhrâh üzre vâki‘ olmağile teng mahaldedir. Ammâ taşra soffaları vardır. Ve minâre-i serâmedi câmi‘in solunda vâki‘ olmuşdur. Minâre kapusunun solunda iki âdem kaddi bâlâda bir beyâz mermer-i hâm üzre târîhi budur:

***“**Benâ hâze’l-câmia’ş-şerîf, sultânu’l-Arab ve’l-Acem Keykubâd bin Keyhusrev bin Kılıçarslan. Sene sitte ve sittîn ve seb‘i mie”* [766] memdûd olunmuşdur.

Ammâ hâlâ bu câmi‘in ta‘mîri târîhi kıble kapusu üzre müzehheb ve celî hat ile böyle kitâbet olunmuşdur. Târîh-i manzûm:

İnâyet erdi çün min indi Bârî

Edüp ta'mîrini bir pîr-i fânî

Ana Dervîş Ağa hem-nâm olupdur

Bilâd içinde Birgi hem mekânı

Du'âsı düşdü Şeyhin ana târîh

Ana ta'mîr eden emr-i ilâhî

Sene 1088

Ve bu şehirde bundan ulu câmi'-i kadîm yokdur. Tûlen ve arzan yüz altmış ayakdır. Ve bir yan kapusu ve bir kıble kapusu var.

Ve Kara Kadı câmi'i tarz-ı kadîm bir küçük câmi'dir. Ammâ gâyet musanna'dır ve kubbe-i latîfi kurşumludur. Ve bu şehirde böyle kâşî-i çîn ile mebnî minâre-i mevzûn-ı musanna' yokdur kim üstâd mühendis taşrasından zıh zıh ve burma burmadır, tâ kadeh-i câm-ı Cem-misâle varınca girih girih bir minâre-i zîbâdır. Zamân-ı ezân oldukda mü'ezzinân-ı hoş-elhân sadâ-yı *"hayya ale's-salâ"*yı bülend Dâvûdî savt-ı hazîn ile *"hayya ale'l-felâh"* ezân-ı iz'ânı ehl-i îmâna ısgâ ve i'lâm ederler.

Ve hareminde âbdest havuzu içre fevvâreleri var kim nûş eden fevrî hayât bulur. Ve eyle şâzrevândır kim zirve-i a'lâya pertâb edüp bârân-ı rahmet gibi zemîne rahmet nisâr olur. Ve hareminin cânib-i erba'asında medrese ve dârü'l-hadîs hücreleri vardır. Ve bu harem serâpâ turunc ve limon ile müzeyyerı olunmuşdur. Andan,

Câmi'-i Yeşil İmâret mâ-tekaddem mevlevîhâne imiş. Mahallesinde câmi' olmamak ile câmi'e münkalib etmişler. Ammâ yine yan soffaları ve mihrâb tarafı tabakaları yine **[P 41b]** mevlevîhâne tarzı **[Q 41b]** üzre durur ve biri biri içinde hurde kubbeli gâyet musanna' câmi'dir. Ve serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. Ve bir yeşil kâşîden yeşil zümürrüd serv-misâl minâre-i bâng-ı salâ-hânesi var. Gâyet ilm-i musîkîde üstâd-ı kâmil Dâvûdî savt-ı hazînli mü'ezzinânları var. Beyt: **[Y 81a]**

Vakt-i sabâh şenîdem aceb sadâ

Kad ezzene'l-mü'ezzin hayye ale's-salâ. [35]

Fî's-subhu ve'l-ems evkât-ı hamsede ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at anda cem' olup tâ'at [u] ibâdât ederler. Zîrâ bu mahalle yine cümle erbâb-ı ma'ârifân-ı Mevleviyândır. Bâ-husûs bu câmi'in bir imâmı var kim gûyâ imâm Fahr-i Râzî'dir, sıgâr [u] kibâr du'â-yı hayrın alırlar. Ve bu câmi'in hareminde âbdest havuzunun cânib-i erba'asında evc-i semâya ser çekmiş nahl-i nevres-i ahdar-gûn-ı ibret-nümûn serâmed servler var kim râyiha-i müşkünden demâg mu'attar olur. Ve cemâ'at-i kesîreye mâlik ma'bed-i kadîmdir.

Ve Lütfi Paşa câmi'i Tahte'l-kal'a kurbunda cemâ'ati firâvân bir câmi'-i müferrihdir. Ve bir memdûh minâre-i mevzûnu gûyâ Süleymâniyye minâresi gibi musanna'dır. Ve bunun dahi hareminde servleri evce münkalib olmuşdur.

Ve Tahtalkal'a câmi'i sûk-ı sultânînin izdihâm yerinde olmak ile cemâ'ati kesîrdir. Ve serâpâ kurşumlu kârgîr binâ-yı metîndir.

Ve Yahyâ Beğ câmi'i ve Kara Hasan Beğ câmi'i ve Hüseyin Çavuşzâde câmi'i ve Şeyh

Halîl câmi‘i ve Şeyh Nasreddîn câmi‘i ve Yoğurdluzâde câmi‘i. Bu merkûm câmi‘ler serâpâ kurşumlu imâretlerdir.

Ve Mehemmed Beğ câmi‘i ve Monlâ Çelebi câmi‘i ve Sûretli câmi‘ ve Gazzâzzâde câmi‘i ve Bâdemiyye câmi‘i ve Kadızâde câmi‘i kurşumludur. Ve Monlâ Arab câmi‘i dahi kârgîr binâ ve kubbe-i ra‘nâları serâpâ kurşumludur.

Bu tahrîr olunan cevâmi‘lerin binâların târîhleri ile tahrîr eylesek iki kürrâs müsevvedât olur. Hudâ müyesser edüp müsevvedemiz tasîhe geçdikde olmaya illâ hayır.

Ve bu şehrin şimâlinde bir namâzgâh-ı azîm var kim elli bin âdem alır bir ibâdetgâh-ı kebîrdir kim dâ’iren-mâdâr cirmi bin iki yüz adımdır. Salât-ı ıydeyn ve du‘â-ı istiskâ içün ünâs zükûr bunda ibâdet ederler. İçerisinden tûlu ve arzı ikişer yüz adım şekl-i murabba‘ bir binâ-yı vâsi‘dir, serâpâ kârgîr sengâbâddır. Ve cânib-i erba‘asında dörd kapuları vardır. Onar kademe taş nerdübânlar ile su‘ûd olunur kapulardır. Dâ’iren-mâdâr der-i dîvârlarının kaddi ikişer âdem boyu metîn kal‘a dîvârı misâldir.

Ve bu musallânın tâ vasatında üstâd-ı mermer-[bür] bir şâfi‘î havzu inşâ etmiş kim fevvâreleri pertâb edüp musallîler tecdîd-i vuzû‘ ederler. Ve sâha-i mesâha-i kübrânın içi serâpâ tirfil ve yonca ve ayrık ve gayri nebâtât [u] giyâhât ile sebzezâr olup gûyâ bir yeşil dühâvî katîfe ferş-i bûkalemûn olmuşdur kim sayf [u] şitâda bir çemenzâr [u] lâle-izâr kân-ı hezâr-ı dâ’imdir.

Ve gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar var kim her biri eflâke ser çekmiş yüz aded şecere-i mevzûnlardır. Sâye-i zıll [u] himâyelerinde cemâ'at-i deryâ-misâl cümle ibâdet-i Zü'l-celâl ederler. **[Y 81b]** Ve bu cümle eşcârât dahi Hâlık-ı her dü sezâya ibâdet-i müstemirre menzilesinde ale't-tertîb sâf sâf gulâm-ı halka-begûş gibi el kavşurup şeb [u] rûz tevhîd ü temcîd ve tezkîr ü temhîd-i Rabb-i Mecîdi lisân-ı hâl ile hilkatleri üzre ibâdet hidmetin edâ etmededirler.

Ve'l-hâsıl bu ibâdetgâh-ı müslimîn Tire şehrinin mecma'u'z-zühhâdı ve darü's-sâcidînidir.Ve bâlâdaki merkûm olan kârgîr kurşumlu cevâmi'lerden gayri yine,

Tire şehri içre mahalle câmi'lerin beyân eder

Evvelâ Veys Çelebi câmi'i ve Hacı Sofu câmi'i ve Sarı Alî câmi'i ve Şeyh Muslihüddîn câmi'i ve Kara Hayreddîn câmi'i ve Börekçi câmi'i ve Eşrefzâde câmi'i ve Tabbâğ Sinân câmi'i ve Palatozan câmi'i ve İbrâhîm Efendi câmi'i ve Arab Bınarı câmi'i, yayladadır ve Balbınarı câmi'i, Süleymân Hân'ın namâzgâh-misâl bir hayrâtıdır kim bir safâgâh [u] çerâgâh yerdedir.

Ve bu şehir içre mükellef hutbe-i cum'a kırâ'at olunur cevâmi'âtlar bunlardır, mâ'adâsı mesâcidlerdir. Ve cümle mesâcidlerden eşbehi çârşû içre cemâ'at-i kesîreli ve fevkânî Hâce-i Mîr mescidi kapusu üzre târîhi:

Makâm-ı dil-küşâ-yı cây-ı tahsîn,

Bibîn gûyed ber âlî hayrât.

Binâ-yı Hâce-i Mîr'est Hacı,

Nedâde beyti(?) ger ser târîh ebyât.

Sene (–)

Ve niçe kurşumlu imâretli mesâcidler vardır.

Ve gâyet binâ-yı mevzûn musanna' minâreler var. Cümlesi kırk dörd minâre-i âlîlerdir. Ve cümle yetmiş dörd rusâslı binâ-yı azîmlerdir.

Ve bu şehr-i Tire'nin câmi' ve mesâcidi ve mahallâtları ve çârsû-yı bâzârı ve hânedânları ve gayri imâretleri ve'l-hâsıl her şey'i Ma'nisa şehrinden çokdur ve büyükdür. Ammâ Ma'nisa'da selâtîn-i seleflerin ikişer minâreli câmi'-i azîmleri ve imâretleri ve hân ve medreseleri gâyet çokdur. Ve gâyet ma'mûr [u] âbâdân zıyk(?) şehr-i azîmdir, zîrâ Âl-i Osmâniyân'ın dârü'l-mülküdür.

Ve bu Tire şehri dahi Âl-i Selçukıyânın ve Âl-i Sarhaniyânın taht-ı kadîmleridir. Mâ-tekaddem darbhânesinde akçe meskûk olup *"Sultân Ahmed bin Mehemmed Hân azze nasruhu duribe Sire"* deyü sikkesinde tahrîr olunurdu. Hakîre görmek müyesser olmuşdur. Nerm-i hâlis ve sîm-i hâlis derâhim râyici var idi.

Ve bu Tire şehrinde cümle otuz aded **[Q 42a] [P 42a]** medrese vardır. Ekseriyyâ cum'a edâ olunan cevâmi'lerde birer medrese mukarrerdir.

Ammâ dersi'âmları ile pâye medârisleri bunlardır kim tahrîr olunur: Evvelâ medrese-i Hacı Efendi ve medrese-i Muslihiddîn Efendi ve medrese-i Dervîş Çelebi ve medrese-i

Kara Kadı ve medrese-i Monlâ Arab ve medrese-i Mehemmed Ağa ve medrese-i Ferişteoğlu <<ya‘nî ibn Melek hazretleri, yine medresesinde bir türbe-i âlî içinde medfûndur. Meşârık’a ve Menâr’a ve Mecma‘u’l-Bahreyn’e ve niçe yüz kütüb-i mu‘tebereye şerh yazup yedi yüz mücelled risâle ve gayri te’lîfâtları vardır. İlm-i lügatde lüğaz-küşâ bir bahr-i ma‘ânî ve fesâhatde ve belâgatde dürr-i yektâ-yı ferîdü‘d-dehr ve nâdirü‘l-asr gavvâs-ı ilm-i ledün idi kim hakkâ İbn Melek idi. Ve ilm-i lügatde Ferişteoğlu nâm kitâb-ı hümâm anların te’lîflerindendir ve Yıldırım Hân ulemâlarındandır. Aydın Bay oğluna mu‘allim olup bu şehri cây-ı vatan edüp âsûde olmuşdur. Hâlâ merkad-i pür-envârı ve savma‘ası ziyâretgâh-ı hâss [u] âmdır. *Rahmetullâhi aleyh,* kim âlem-i sabâvetde hakîr *Ferişte lügati*n tilâvet edüp kitâbın ibtidâsı hubz etmek kubl öpmek olmağile ekmek yemeği ve âdem öpmeği ibtidâ anın kitâbından öğrendik. Anıniçün hayır du‘â ederiz. Rûh-ı şerîfi şâd ve kabri dâd ü hayr ile yâd edenler dilşâd olalar. [36]

Ve medrese-i Kârzâr ve medrese-i Alî Cân ve medrese-i Şeyh Halîl. Meşhûr **[Y 82a]** medreseler bunlardır. Ve Yeşil İmâret câmi‘inde bir imâret-i it‘âm vardır. Âyende ve revendeye ni‘meti mebzûldür. Ve sekiz imâret dahi gâh işler gâhî mesdûd durur. Evkâfları za‘îfdir ammâ leyle-i Ramazân’da cümlesinin ni‘meti bî-imtinân firâvândır.

Ve cümle on üç hammâmdır. Cümleden Tahtalkal‘a hammâmı âb [u] hevâsı gâyet latîf hammâm-ı pâk ve nazîfdir. Ve Yenice köy hammâmı ve Hasan Çavuş hammâmı ve Lütfî Paşa hammâmı ve Eski Beğ hammâmı ve Nâzır hammâmı ve Hekîm hammâmı ve Sûretli hammâm ve Kara Kadı hammâmı ve Bâdemiyye hammâmı ve Mehemmed Ağa hammâmı. Bunlar gâyet latîf ve hoş-hevâ ve rûşen-binâ ve rûşenâ hammâm-ı hayât-efzâlardır. Ammâ cümleden mecma‘ü‘l-irfân Perî hammâmı ve Yalınayak hammâmı. Bunların âb [u] hevâsı latîf, kân-ı âşıkân [u] ma‘şûkân hammâmlardır kim birer havz-ı azîmleri var.

Cümle dilberân bu hammâmlarda âşıkânları ile bilâ-vâsıta ve bilâ-fûta birbirlerin dirâgûş edüp ba‘dehu gusl ederler. Bir ferd-i âferîde bu gusle mâni‘ olamazlar. Zîrâ İmâm Şafi‘î kavli üzre aşren fe-aşr bir havz-ı pâkdir, nâ-pâki pâk eder. Ve cemî‘i dellâkları pençe-i âfitâb [ü] mehtâb dilberândır.

Ve cümle yigirmi yedi hân-ı azîmleri vardır. Meşhûru Lütfî Paşa hânı ve Rüstem Paşa hânı, kurşumlu hânlardır. Ve Frenk hânı ve Esîr hânı ve Destmâl hânı ve Abdüsselâm hânı ve Kütey hânı ya‘nî Kütâhiyye hânı ve Çöplüce hân ve Pasba hânı ve Merdenli hânı ve Kara Kadı hânı. Bunlar meşhûr hânlardır ve niçeleri ma‘lûmumuz değildir.

Ve Sultân Selîm Hân’ın bir dârü‘l-kurrâsı vardır. Gâyet büyük kubbe-i âlîdir ve etrâfında hücreleri dahi serâpâ kurşumlu binâ-yı âlîdir. Şâhrâh üzre garba nâzır bir kapusu vardır. Altı kademe mermer hacer nerdübân ile su‘ûd olunup bir bâb dâr-ı Kur’ândır. Haftada iki gün cümle hamele-i Kur’ân ve huffâz talebeleri cem‘ olup ilm-i Hafz ve İbn Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ‘atları tilâvet olunur. Ve Şeyh Şâtıbî ve İmâm-ı Cezerî kitâbları tilâvet olunur. Şeyh İmâm-ı Verş ve İmâm-ı Bezzî ve Kâlûn ve Ebû Amr ve Sûsî ve Nâfi‘ kavilleri dahi me’hazleriyle mahâric-i hurûfa ri‘âyet ederek Kur’ân-ı azîm ve Furkân-ı kerîm kırâ’at olunur. Ve mukaddemâ evsâfı tahrîr olunan Cum‘a-âbâd kasabası bu dârü‘l-kurrânın evkâfıdır kim metîn ü kavî vakfullâhdır. Ve bu dârü‘l-kurrâ kapusu üzre manzûm târîhi budur:

Görüp bu makâm-ı felek zîneti

Kemâl-i şeref birle fevka'l-ulâ

Semâda melekler dedi târîhin

Binâ-yı Selîm Hân sâhib zey

Sene 971

Ve cümle altmış aded mekteb-i sıbyân [u] tıflan-ı püserân-ı ebced-hândır.

Ve cümle iki yüz yetmiş çeşme-i mâ'-i **[Y 82b]** Kevserlerdir kim menba'ı Balbınarı ve Sükker bınarlarından cereyân edüp gelir. Ammâ şehir içre revân olan uyûn-ı câriyeler Terziler köşesinde ve Gazzâzhâne köşesinde ve Bezzâzistân rüknünde Alaca çeşme ve Uzun çârşû başında ve Kutucular Hânı kapusu önünde ve Osmân Ağa çeşmesi ve Hüseyin Ağa çeşmesi ve Paşa Hânları çeşmesi ve Atbâzârı çeşmesi. Bunlar cümle ikişer ve üçer lüleli bâzû kalınlığı cereyân eder berrâk ve zülâl-i âb-ı nâb serdâb mâ'ü'l-hayâtlardır kim nûş eden atşânlar hayâtü'l-hayevân nûş etmiş gibi tâze cân bulurlar. Bu mezkûr çeşmelerden mâ'adâ sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hacı Balı merhûmun yüz yigirmi aded uyûn-ı câriyeleri vardır kim gûyâ her biri birer mâ'-i şerâb-ı tahûrlardır.

Ve bu çeşmesârların üzerlerinde gûnâ-gûn târîhler var, ammâ tahrîri melâl ü kelâl verir. Ve bu çeşme-i bâridlerden mâ'adâ "Mahallâtlar içinde iki bin müte'ayyin uyûn-ı ab-ı revânlar var" deyü a'yân [u] eşrâf-ı Tire tefâhür kesb ederler.

Ve cemî'i hânedânlarda ve gayri beytânlarda birer mâ'-i cârî ve havz [u] fevvâre ve selsebîl vardır kim eğer a'lâ ve eğer ednâ su ile muğtenim olmuşlardır. Zîrâ bu şehir cebel-i Kestâne dâmeninde olmak ile cümle enhâr hâneden hâneye cereyânı âsândır. Anıniçün bu şehirde âb-ı revân çokdur ve şehr-i Bursa'ya müşâbeheti vardır.

Ve beş yerde kurşum kubbeli **[Q 42b]** **[P 42b]** sebîlleri vardır. Her birinin vakıfları tarafında denk denk karlar buzlar gelüp cemî'i atşâna sebîl ederler. Bir sebîlâne Alaca çeşme kurbundadır. Ve biri Tahtalkal'a meydânında mermer binâlı ve kubbe-i âlîli sebîldir. Ve biri dahi Tahıl bâzârında, bu dahi mermer binâ ve demir revzenli ve kurşum kubbeli musanna' dâr-ı atşândır.

Ve bu Tire şehrinin çârsû-yı bâzârının çoğu Bursa esvâkları gibi kârgîr kemer ve toloz kubbeler ile mebnî Temmûz'da serdâb, şitâda germ ü nerm esvâk-ı sultânîlerdir kim cümlesi iki bin sekiz yüz dükkândır. Ahi Baba'dan haber alup tahrîr etmişizdir. Ve ekseri serâpâ nîlgûn kurşum örtülüdür. Yayladan bu şehre nazar olunsa gûyâ Haleb şehri gibi kurşumlu bir şehr-i benderdir.

Ve kal'a-misâl metânet üzre mebnî bir kârgîr binâ-yı metîn sekiz kubbeli bir bezzâzistânı var, cümle rusâs-ı nîlgûn ile mestûr bir bezzâzistândır. Ve cânib-i erba'asında çâr bâb-ı hadîd-i metînler ile metânet bulmuşdur. İçinde cümle ankâ bâzergânların kânları ve dükkânlarıdır ve zîr-i zemînlerinde medfûn olan mâl-ı hazâ'in tüccârânın cânlarıdır ve mahbûb huddâmânları cân-ı cânânlarıdır. Ve cümle mevcûdât nâ-mevcûd olmadan berîdir. Ammâ Uzun çârsûsu gâyet müzeyyen sûk-ı sultânîdir.

Ve cümle tarîk-ı âmların üstâd mühendis satranc **[Y 83a]** nakşı tarh edüp vaz'-ı esâsı

bu üslûb üzre tezyîn olunmuşdur. Ve serâpâ pâk ve beyâz taş ile mefrûş kaldırımdır. Her sabâh tathîr edüp gird-i küdûretden bir zerre gubârdan nişân kalmaz pâk reh-i râstlardır. Ve cemî'i esvâkları şimâle eniş aşağı vâki' olup fevkinden aşağı nazâr etsen gûyâ bu râhlar içre âdem deryâsı telattum-ı deryâ gibi temevvüc edüp izdihâm-ı benî âdemden omuz omuzu sökmez bir gulgule-i Tire'dir. Husûsâ hafta bâzârı günleri âkıl olan temâşâ-yı bâzâra varmamak gerek. Zîrâ ol bâzârda âdem dilâzâr olup zâr-ı izâr olur. Tâ bu mertebe izdihâm çârsûları vardır.

Ve bu şehrin kıble cânibindeki hâneleri yedi bayır ve dere ve depe üzre vâki' olmuş hevâdâr evlerdir. Ve bir biri üzre kat-ender-kat hadîkalı büyût-ı ra'nâlardır ki serâpâ revzenleri şarka ve şimâl cânibinde Tire sahrâsına nâzır hevâdâr dilküşâ büyûtlardır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ü mahbûbesi nerm [ü] râm olup al tebekânî elması yanaklı ve la'lgûn kiraz dudaklı hüsn-i cemâlde ve lûtf [ü] i'tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn ve maralî ve gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü ve geysû-yı müşkbârların târumâr kılup bir cihetde uşşâkı mu'âhaze edüp kendülere akıdırlar. Gâyetü'l-gâye perî-peyker ve melek-manzar, güler cemâlli garîb-dost âdemleri vardır. Çoğu ehl-i ırz olur bâzergânlardır.

Ve cümle ahâlîsi çuka ferrâce ve kontuş geyerler. Vasatü'l-hâl olanlar muhayyer ve Tire alacası geyerler. Ve askerî tâ'ifesi ve ulemâsı ve ağniyâsı gâyet çokdur. Ve zenâneleri ferrâce ve beyâz car-izâr bürünürler.

Ve bu şehrin me'kûlât [ü] meşrûbât [ve] sanâyi'âtının memdûhatından ve hâsıl olan kâlâ-yı metâ'ından meşhûru, evvelâ Tire peşkiri ve âbdest makremeleri ve hammâm havlıları ve alacaları ve yasdıkları meşhûrdur.

Ve me'kûlâtından ter gömlek üzümü ve beyâz ekmeği ve tennûr kirdesi ve kebâbı ve gûnâ-gûn buzlu vişne hoşâbı ve beyâz kirazı rub'-ı meskûnda yokdur. Ve kestânesi ve çöreği ve tavuk böreği yiyenin tendürüst olur yüreği.

Ve sevâhil şehr olmak ile limonu ve turuncu ve nârı ve incîri ve servi dırahtı çok olur. Ve bir kaç yerde serâmed hurmâları var, ammâ mahsûl vermez. Ve habbü'l-lezîz dahi hâsıl olur. Ve yaz kış sebzevâtı eksik değildir. Gerçi sevâhil diyârıdır, ammâ ensesindeki dağda kestâne ve kızılcık ve muşmula ve üvez hâsıl olur aceb diyârdır. El-hâsıl yük bağlanır ve yük çözülür ganîmet bender şehr-i azîmdir. **[Y 83b]** *Hafizekallâh.*

Tire şehrinin etrâfında olan mesîregâhları beyân eder

Evvelâ cümleden Süleymân Hân'ın nazargâhı ve âşıkânın teferrücgâhı Balbınarı çerâgâhı, bâlâda mevsûfdur. Ammâ midhatinde zebân kâsır olmağile evsâfı ihtisâr üzre terkîm olundu, zîrâ vasfdan müberrâ bir gülistân-ı ra'nâ zemîndir.

Ve şehrin fevkinde Su Uçurumu nâm mahal dahi vâcibü's-seyr bir mesîregâh-ı ibret-nümâdır kim arâzî-i ma'mûrede eyle bir temâşâgâh yokdur. Bir minâre-i bâlâ kaddi kûh-ı Bîsütûn-vâr yalçın kayalardan nehr-i azîm pertâb edüp aşağıda havuz içre dolar. Bu havuz dahi yed-i kudret ile halk olunmuş bir havz-ı azîmdir etrâfında uşşâkân şâd [u] handân olup köşe köşe sohbet ederler. Ammâ nehr-i hayâtın sâ'ikasından safâ etmeyenler niçe köşede sâyedâr selsebîller vardır, anda zevk ederler. Ve bu havz-ı kebîrin cânib-i erba'asındaki kayalarda gûnâ-gûn sernigûn dırahtlar hâsıl olup Tûbâ nahli gibi şâhaları

zemîne sâye salmışdır. Aslâ zemîne güneş te’sîr etmez azîm koyahdır. Cümle erbâb-ı safâ anda zevk ü safâlar ederler, gûyâ Safâ ve Merve vâdîleridir.

Ve bir mesîregâh dahi Bâdemiyye’dir. Cümle ehl-i hıref anda teferrüc ederler.

Ve bir mesîregâh dahi Şeyh câmi‘i, gâyet medd-i basarlı ve çınâr-ı azîmli yerdir.

Ve mesîregâh-ı Arab Bınarı ve **[Q 43a] [P 43a]** teferrücgâh-ı Namâzgâhdır.

Ve’l-hâsıl bu şehrin a‘yân [u] eşrâfları nakli üzre “Bî-derveze ve bî-minnet âyende vü revendeye salâ mesîregâh-ı bî-minnet üç yüz altmış İremezâtü‘l-imâd misilli teferrücgâhlarımız vardır” deyü garrâlanırlar. Ve hakkâ ki vardır, lâf [ü] güzâf değildir. Ammâ her birinin medhinde lisân kâsırdır ve kalemler kâsirdir, ancak bu kadar tahrîr etdik.

Ve bu şehir içre cümle yetmiş ehl-i turuk tekyesidir. Cümlesinden ulu dergâh şehrin kıblesi cânibinde kûhistân içre Arab Bınarı tekyesi, şehre ve sahrâya nâzır cihân-nümâ bir âsitâne-i ra‘nâdır. Şeyhi İbrâhîm Efendi hazretleridir kim şeref-i sohbetleri ile müşerref olup dest-bûsları ile şerefyâb olup du‘â-i hayrların aldık ve bir gece mihmân olup tevhîd [ü] tezkîr-i sultânîler eyleyüp sabâha dek cân sohbetleri eyledik. Ulu âsitânedir, âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Ve evkâfı gâyet çokdur. Hattâ tekyenin ensesindeki dağlarda bâğlar cümle bu tekyenindir. Dest-i fukarâları ile hâsıl olmuşdur kim kırk gûne âbdâr üzümü olur. Ve hâlâ tekyede iki yüzden mütecâviz fukarâlar âmâdedirler. Ve matbah-ı Keykâvus’undan ni‘met-i bî-imtinânın tenâvül edüp “yâ Rezzâk ve yâ Mün‘im” esmâsına meşgûllerdir.

Ve sâ’ir kurâ ve kasabâtlarda dahi yigirmi binden mütecâviz mürîd-i ferîdi vardır. Bursa’da medfûn **[Y 84a]** kutb-ı âfâk Hazret-i Üftâde Efendi halîfelerindendir kim tarîk-ı Halvetîdir. Bu Şeyh İbrâhîm dahi ol turukdandır.

Ve bu tekye kurbunda bir câmi‘ ve yetmiş seksen müte’ehhil fukarâ hâneleri ve bâğ [u] gülistânları ve murgzâr [u] lâle-ızâr feryâd-ı hezâr nâlesinden uşşâk bîzâr olduğu bir âsitâne-i ibret-nümâdır. Ve niçe tekyeler dahi vardır, ammâ bu kadarla iktifâ etdik. Andan,

Evsâf-ı kasaba-i Kara Kadı

Şehrin şarkında yine şehre muttasıl câmi‘li ve müte‘addid hânlı ve hammâmlı ve imâret ve mescid [ve] medreseli ve çârsû-yı bâzârlı binden mütecâviz sûk-ı sultânlı bir bâğ-ı İrem-misâl bâğ u bâğçeli ve uyûn-ı enhârı firâvânlı üç bin kiremitli ma‘mûr ve âbâdân hıyâbânlı evlerdir. Cümle Tire şehri halkının ba‘de’l-asr teferrücgâhları bu Kara Kadı semtidir. Ve yakın olmak ile her gün cümle yârân-ı bâ-safâ ve erbâb-ı ma‘ârif-i ehl-i vefâ ve zümre-i zurefâ gürûh gürûh gelüp bu Kadı bâğlarında cilveler ederek kesb-i tarâvet edüp kelleler germ ve sîneler nerm olup kavl-i edvâr üzre ilm-i mûsikîye ri‘âyet edüp her âşıkân bülend-âvâz-ı muhrik ile hoş-elhânlık edüp nevâhânlık ederek makâm-ı uşşâkda uşşâkda uşşâka âşıkâne kavl-i uşşâk terennümâtların terennüm edüp birbirlerine müselsel âheng olurlar. Ve bu kasabanın her köşesinde niçe yüz yerde gülistân [u] bostânlar içre Hüseyin Baykara fasılları olur. Ve cümle mahallâtları çârsû-yı bâzârları içre çemenzâr soffalar üzre çınâr-ı ra‘nâ ve bîd-i sernigûnlar sâyesinde cümle yârân [u] ihvân zevk [u] safâ ederler. Böyle bir cây-ı sürûr kasaba-i ra‘nâdır.

Andan şehr-i azîmin cânib-i garbında yine şehre muttasıl,

Evsâf-ı kasaba-i Yenice

Bu dahi Kara Kadı kasabası gibi mollâ hükmünde niyâbetdir. Ve başka subaşısı vardır. Hemân bu dahi ta'rîf [ü] tavsîfden müberrâ bir Heştiyân-ı kerrubiyân midhatinde âciz ü kâsır bir şîrîn Sirem ü İrem-misâl bâğ-ı Merâm'dır. Kırım'da Bâğçesarây'ın Aşlama ve Kaçı bâğlarına mu'âdil belki dahi bî-mu'âdil hadîka ve ravza-i cinânlı kasaba-i bâğ-ı berîndir. Beyt:

Şenîden key buved mânend-i dîde [37]

Mısra'ı mazmûnunca ayne'l-yakîn hâsıl etmeyince bilinmez bir İremezâtdır. Müte'addid selâtîn kurşumlu câmi' ve medrese ve hân u hammâm [ve] mesâcid ve mekteb ve tekye ve imârâtlar ve çeşmesârlar ile ârâste ve murgzâr gülistân [u] lâle-ızâr bostânlar ile pîrâste olmuş iki bin kiremit örtülü sarây-ı âlîler ve kâ'a-i vâlîler ile tezyîn olmuş bir kasaba-i şîrîndir.

Ve bu semte cum'a günü ve gecesi olunca bu şehrin cemî'i nisvânları gürûh gürûh bu cânib mezâristânına gelüp vâdî-i hâmûşânda hâmûş-bâş yatanları gelüp ziyâret ederler. Ve ba'zı zenpâre cânlar **[Y 84b]** [38] fehvâsınca niçe nikâb pîçe altından hüsn-i cemâl seyr edüp ziyâret ederler. Ve Tire şehrinin cümle mezâristânı bu cânibdedir.

Ve Nakîbüleşrâf Seyyid Bekir Ağa bu kasabada sâkindir. Hânedân-ı azîm sâhibidir kim ta'rîf ü tavsîfinde kalem kâsirdir. Hemân şundan ma'lûm-ı sa'âdet ola kim yaz u kış subh [u] mesâ merreteyn sofra-i Halîlî çekilüp ni'met-i celîli tenâvül olunup yevmiyye ikişer yüz sahan mümessek ta'âmı hâss [u] âma ve ulemâ vü avâma ta'âmı mebzûldür. Ve her şeb sâz [u] söz ile Fisagores-i Tevhîdî fasılları olup ba'de's-sohbe müsâfirîne yetmiş seksen harîr câmehâblar döşenir. Mâh u sâl bu tertîb üzre bir Hâtem-i Tay ve Ca'fer-i Bermekî-rey zât-ı şerîf halîm ü selîm zât-ı mükerremdir. Ve âlem ağyâr-ı gayrıdan bî-haber olunca kendü savma'asına girüp tâ vakt-i fecre dek tâ'at [u] ibâdâta meşgûl bir zât-ı şerîfdir. Ba'zılar ilm-i kâfda kâmil ayârdır derler, ba'zılar sâhib-i vefkdir derler, ba'zılar bir fukarâ nefesiyle ganî olup anıniçün fukarâlar ile üns [ü] ülfet eder derler. El-hâsıl bî-bedel mihmândâr ve merkezinde ber-karâr çelebidir. Ve birâderi el-Hâc Seyyid Hamza Çelebi dahi zât-ı hoş-hisâldir.

Ve bu şehre kibâr-ı evliyâullâhların nazar-ı iksîrleri ta'allûk eylediğinden bu şehrin cümle zenânesi gâyet ehl-i perde Râbi'a-i Adeviyye-misâl havâtînleri vardır. Ve merdân-ı Hudâ-emredânlarında dahi niçe bin sulehâ-yı ümmetden kûşe-nişîn ve halkdan münzevî ve bi-nişîn savm-ı Dâvûd ile gündüz sâ'im ve gece kâ'im ve müfessirîn ü muhaddisînden mazanne-i kerâme sâhib-i **[P 43b]** sülûk pîşvâ-yı tarîk **[Q 43b]** müstecâbü'd-da've kimesneler vardır.

Tire şehrinde âsûde olan ziyâretgâh-ı evliyâullâhları beyân eder

Evvelâ merkûm Arab Bınarı Şeyhi İbrahim Efendi'nin ceddi kutb-ı âfâk ale'l-ıtlâk eş-Şeyh İbrâhîm Efendi, yine tekyesinde medfûndur.

Ve namâzgâh kurbunda merkad-i pür-envâr-ı Hazret-i Monlâ ibn Melek ve medrese-i Ferişteoğlu. **[Y 85a]** Ve ism-i şerîfi Abdüllatîf'dir. İlm-i lügatde bahr-i me'ânîdir. İlm-i

usûlde kitâb-ı Menâr ve ilm-i hadîsde Şerh-i Meşârık ve ilm-i fıkıhda Mecma'ü'l-bahreyn anlarındır. {Sene (–) târîhinde civâr-ı rahmete vâsıl olup medresesinde bir revzenli kabirde medfûndur.} [39]

Eş-Şeyhü'l-celîl Şemseddîn Ahmed et-Tavîl: Selîm Hân-ı Sânî Tire'de hâkim iken vâ'ız u nâsıhı idi. Monlâ Çelebi zâviyesinde merhûm olup yine Tire'de medfûndur. *Kuddise sırruh.*

Eş-Şeyh Abdülvahhâb Efendi: Tirevîdir ve Merkes Efendi halîfelerindendir. Yine kendü tekyelerinde medfûndur.

Ve yine bu âsitâne içinde Hüsâm Dede ve eş-Şeyh Şücâ'eddîn: İbn Melek ile bu iki sultân üstleri kubbesiz bir pençerenin iç yüzünde tarîk-ı âm üzre medrese dâ'iresinde medfûndur.

Ve bu sultânların dîvârına muttasıl yine medrese haremi köşesinde Aydın Bay oğullarından Îsâ Çelebi ve Selîm Çelebi ve Hızır Şâh Çelebi nâm şehzâdeler İbn Melek hazretlerinin telâmîzlerinden olmak ile civârında bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır.

Ve bunlara karîb kabr-i Hazret-i İsâguci ulemâ-yı (–) (–). Bunların dahi niçe bin te'lîfât-ı mu'tebereleri vardır. Hattâ ilm-i mantıkda Metn-i İsâguci kitâbı anlarındır. Ulemâ-yı Acemdir.

Ve Îsâ Mehemmed Iyşî'dir ve şehr-i Tirevîdir. Tire'de İbn Melek müderrisi iken ders devri encâm olup yine medrese cenbinde medfûndur. Fezâ'il-i bî-girân ile meşhûr-ı devrân idi. Te'lîfâtına nihâyet ve fezâ'iline hadd ü gâyet yokdur. Gûyâ hümâ-pervâz İbn Melek Iyşî Efendi'dir.

Ve Nûşî Çelebiler dahi karîbü'l-ahd musannif ve mü'ellif çelebiler idi.

Ve bunlara karîb eş-Şeyh Alâeddîn, Seyyid Şerîf nâmıyla ma'rûf cihân-ârâ ve bî-bedel ulemâ-yı mütebahhirînden niçe bin mücelled makbûl [u] mergûb ve her fünûnda mahbûb te'lîfâtları vardır. Ulemâ-yı Hasbî(?) üzre bir müşkil-küşâ te'lîfi vardır ve Kitâb-ı (–) (–) (–) anındır. Beyne'l-ulemâ memdûh kitâblardır. Sene (–) târîhinde merhûm olup bu Tire şehrinde zemîn içre âşiyân etmişdir. Ammâ makâmları evc-i ılliyyîndir. *Kuddise rûhuhu*.

Ve kurbunda Kurd Baba ve Balım Baba Sultân ve Babadağı'nda Velî Baba ve Hacıköyü'nde Alî Baba ve Monlâ Arab hazretleri dahi tekmîl-i fünûn etmiş müfessirîn [ü] muhaddisîn ve musannifînden ulu sultândır kim ilm-i ledünde dahi bî-bedel gavvâs-ı bahr-i ma'ânîdir

Ve Kara Kadı hazretleri dahi kutbiyyete kadem basmış devlet-i dâreyne nâ'il olmuş musannif ve mü'ellif a'izze-i kirâmdan mâldâr ve mün'im atâ-bahş ilm-i kâfda **[Y 85b]** kâmil-ayâr sâhibü'l-hayrât kimesne imiş kim cevâmi' ve hayrâtları mevsûfdur.

Ve Muharrem Efendi, ilm-i nahivde Kitâb-ı Câmî üzre müşkil te'lîfi vardır.

Ve Altuncu Abdî Efendi, ilm-i arûzda ve sâ'ir fünûnlarda mu'teber te'lîfâtları vardır.

Ve bu Tire kadîm şehr-i azîm olmağile niçe bin musannif ve mü'ellif ve keşf [ü] kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuş kibâr-ı kümmelînden ulu sultânlar vardır, ammâ ziyâret

etdiğimiz azîzler bunlardır ve's-selâm.

Ve bu şehri tamâm seyr [ü] temâşâ ve ziyâret-i hümâm edüp hayâtda olan sulehâlardan Şeyh Receb Efendi ve Hatîb Alî Efendi ve Arab Bınarı Şeyhi İbrâhîm Efendi ve Sâbirî Efendi, bunlar ile vedâlaşup du'â-i hayrları ile behremend olduk.

Ve a'yân-ı vilâyetden ve erbâb-ı yârândan Nakîbüleşrâf Bekir Ağa ve bürâderi el-Hâc Hamza Ağa ve Nedîm Çelebi ve Yahyâ Ağa ve Bedastenli Mehemmed Ağa ve Arab Sâlih Efendi hânesi gulûy-i âm ile sengsâr olup mâl [ü] menâli gâret olup kendi firâr etmişdi. Ve Yeşil İmâret imâmı Çelebi Efendi ve Serdâr Çolak Laz Çavuş ile ve Melek Ahmed Paşalı kapu yoldaşımız Hüseyin Ağa ile ve niçe ahibbâ ve dostân ile vedâlaşup müsellim ağa ile ziyâfete revâne olduk.

Tire şehrinden çıkup şimâle ol sahrâ içre giderken nehr-i Menderes'i atlar ile ubûr edüp iki sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i Bayındır

Orhân Gâzî Bayındırân kavmin bu mahalde iskân etdirdiğiyçün Bayındır lafzı tesmiye olmuşdur. Sire hudûdunda seksen akçe kazâdır ve nâhiyesi on sekiz kurâdır. Ve kasabası Bayındır cebelinin zeylinde vâki' olmuş bâğ u bâğçeli, iki yüz hâneli ve bir câmi' ve üç zâviye ve bir mekteb ve bir hammâm ve bir hân ve yedi dükkânlı bir şîrîn kasabacıkdır. Ve paşa hâssıdır, hâkimi voyvadadır.

Bunda bir ziyâfet-i azîm tenâvül olunup müsellimden diş kirâsı elli altun ve on refîk alup yine ol sahrâ içre Menderes nehri sağ tarafımızda kalup Birgi dağları dâmeninde cânib-i şarka iki sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i kadîm Birgi

Bir ikiden galat Birki derler. Cemşîd neslinden Sireye nâm bir melikenin binâsı olup kışlak tahtı idi. Ve yaylağı hâlâ bu Birgi şehrinin şimâli fevkınde Bozdağ demek ile ma'rûf u meşhûr [u] mevsûf kûh-ı bâlâdır kim bu şehr-i azîm anın kıblesi dâmeninde bir dere ve depeli yere vâki' olmuş bir şehr-i Birgi'dir, İki değildir. Ba'dehu sene (–) târîhinde Aydın Bay oğullarından Mehemmed Şâh nâm emîrin fethidir kim ümerâ-yı Selçukıyândır. Ba'dehu sene (–) târîhinde Orhân Gâzî destine girmişdir, be-dest-i **[Y 86a]** Gâzî Timurtaş Paşa ve İshâk Paşa.

Bu şehir hâlâ Aydın sancağında paşa hâssıdır ve üçyüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi (–) kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı vardır, ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur ve a'yân [u] eşrâfı gâyet çokdur. Ve iç el olmak ile kal'asında dizdârı ve **[Q 44a] [P 44a]** neferâtı yokdur. Ammâ ulemâ ve sulehâsı gâyet çokdur.

Ve kal'ası Bozdağ dâmeninde bir taşlı dere nihâyetinde iki tarafı çâh-ı gayyâ-misâl uçurumlu bir balık sırtı gibi bir bayır üzre kıbleden şimâl cânibine tûlânî ve bir Şeddâdî kârgîr binâ bir kal'a-i atîkdir.

Ve Celâlî Cennetoğlu bu şehirden tulû' edüp maskat-ı re'si olmak ile bu kal'ayı ta'mîr ü termîm edüp tahassun edüp elli bin asker-i haşerât ile eli vilâyeti nehb ü gâret ederdi. Âhir sene 1016 târîhinde Kuyucu Murâd Paşa serdâr olup Cennetoğlu'nu katl edüp cânın cehennem kuyusuna Kuyucu Murâd Paşa koyup bakıyyetü's-seyf cünd-i

cünübün serdâr-ı zafer-şi‘âr köşe köşe berdâr edüp cümle dâr [u] diyâr emn [ü] emân olup ahâlîleri ber-karâr oldular.

Ba‘dehu Murâd Paşa-yı re’y-i ahsen tedbîr bir dahi celâlî ve cemâlî bu kal‘aya mutehassın olmasınlar içün taşra kal‘ayı câ-be-câ münhedim edüp dizdârı ve neferâtların ref‘ etmişdir. Ammâ hâlâ iç kal‘ası ma‘mûr u âbâdân mezkûr bayır üzre bir hayli metîn şekl-i bâdemî bir kal‘a-i kavîdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır, ammâ havâlesi vardır.

Ve derûn-ı kal‘ada cümle dörd yüz mükellef ve ma‘mûr kiremitli kârgîr binâ-yı kadîm evlerdir. Ve aşağı varoş şehrile cümle on sekiz mahalle ve yigirmi dörd mihrâbdır.

Ammâ cümleden ma‘bed-i kadîm bu kal‘ada Eski câmi‘, Fâtih-i bilâd Mehemmed Şâh ibn Aydın Bay’ındır. Kârgîr kubbe değildir, ammâ harpüşte münakkaş servi levhalı tavan üzre serâpâ kurşumlu bir câmi‘-i münevverdir. Lâkin mihrâb üzre bir kubbe-i âlîsi evce müntehî kârgîr kubbedir. Ve kubbe içi cümle silu ve lâjüverd ve la‘lî rengâreng boyalar ile serâpâ nakş-ı Mânî ile menkûş bir kubbe-i kâşî-i çîn gayri nükûşdur kim mihrâbı ve der-i dîvârı cümle müzehheb bûkalemûn-ı ibret-nümûndur.

Ve mihrâbı cengârî Çîn-i fağfûr-ı Çîn halkârî ile münakkaş bî-bedel mihrâbdır kim gûyâ murassa‘ Freng Mânî mînâsıdır.

Ve derûn-ı câmi‘ tûlen ve arzan zergerdân ayak mest ile seksener kademe arîz ü tûlîdir. Ve cümle on altı sommâkî amûdlar üzre kemerlerin fevkı servi tavandır.

Ve üç kapusu var. İki yan kupudur. Ammâ kıble kapusuna altı kademe taş nerdübân ile su‘ûd olunur.

Ve minberi gerçi ceviz ağacı levhası ve haşebdendir. Ammâ Fahrî oyması-misâl gûnâ-gûn müşebbek ve münakkaş şükûfe ve gül **[Y 86b]** ve sünbül ve mutahhıllar ve kitâbe ve islimîler ile mersûm bir minber-i ra‘nâdır.

Ve kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

“Bismillâhirrahmânirrahîm, fethu hâze’l-ma‘bedi bi-nasri’l-lâhi fî eyyâmi devleti el-Emîri’l-kebîr el-Gâzî fî sebîli’l-lâhi Mehemmed bin Aydın fî târîhi sene seb‘a ve seb‘i mie.” [707] tahrîr olunmuşdur.

Ve câmi‘in sağ tarafında iki şerîfeli bir mevzûn minâresi var. Tula ve kâşî çînîdir. Ve haremi etrâında yan soffaları ve medrese hücreleri vardır. Ve câmi‘in sağ yan kapusu önündeki kubbe-i pür-envârın içinde sâhibü‘l-hayrât medfûndur. Ve serâpâ der-i dîvârları beyâz mermer-i hâm ile mebnîdir, gayri gûne taş değildir. Ve kubbe-i âlîsi kurşum ile mestûrdur. Ve cenûba nâzır bir kapusu üzre târîhi böyledir:

“Büniyet hâze’t-türbetü li’l-Emîr el-Kebîri’l-âlem el-Mücâhid el-Murâbıt Ebu’l-hayrât es-Sultâni’l-guzât Mübârizü‘d-devlet ve’d-dîn Mehemmed Şâh bin Aydın nevverallâhu merkadehu âmîn, sene erba‘a ve selâsîn ve tis‘i mie.” [934]

Ve bu merkad-i mehbit-ı münevverin içinde Mehemmed Şâh ve birâdereyni Ömer Şâh ve Îsâ Gâzî âsûdedirler.

Ve bu câmi‘in kıblesi önünde şâhrâh aşırı medrese-i Sultân Hânım Gülüm hayrâtıdır.

Kendüleri dahi sâha-i medresede medfûnlardır. Vâcibü‘s-seyr kân-ı ulemâ bir medrese-i sulehâdır. Birgili Mehemmed Efendi bunda tahsîl-i ulûm edüp hâlâ hücresinde teberrüken ders tilâvet olunur. Ve Hânım Gülüm ki sâhib-i medresedir, hâfıze ve müfessire ve muhaddise ve Râbi‘a-i Adeviyye-misâl nesl-i Aydın Bayî‘dir. Bu tahrîr olunan imâretlerden gayri kurşumlu câmi‘ bu kal‘a içre yokdur.

Ve hân u hammâm ve çârsû-yı bâzâr dahi yokdur. Cümle aşağı şehirdedir. Anın dahi cümle evleri kiremit ile mestûr iki bin altı yüz beyt-i ma‘mûrlardır kim herbiri vâsi‘ bâğ u bâğçeli ve âb-ı revânlı müzeyyen evlerdir kim yüzleri cümle kıble cânibine nâzır evlerdir.

Ve Tire’den bu şehire girirken şehr-i Birgi aslâ görünmez, zîrâ bâğ hıyâbân gülistân ve dırahtistân içre pinhân olmuş bir şehr-i müzeyyendir. Ammâ Bozdağ’ın nısfına urûc etdükde bu şehir bâğ-ı Aspuzu içinde görünür. Gâyet şîrîn şehr-i taht-ı kadîmdir. Ve kibâr-ı kümmelînden niçe bin ulemâ-yı izâm ve sulehâ-yı kirâm medfûnlardır.

Ve bu varoşun imâretlerinden Dervîş Ağa câmi‘i, kârgîr binâ kubbe-i ra‘nâdır, kurşumlu câmi‘-i nev-binâ ve ibâdethâne-i zîbâdır. Ammâ çârsû içre olmak ile haremi yokdur. Lâkin taşra soffaları altı amûd-ı müntehâ üzre beş kubbe-i âlîdir ve bir minâre-i serâmedi vardır. Ve kıble kapusu üzre bu manzûm târîh tahrîr olunmuşdur:

Bu ma‘bedi tâ haşre dek, ger hayr [u] şer a‘mâlinâ

Makbûl-i dergâh âmeden tâk-ı bülend-i rûşenâ

Âkıl odur **[Q 44b] [P 44b]** *hayrât edüp*

makdûrunu sarf eyleye

Şâdi mekün der rûz [u] şeb bâkî değil dâr-i fenâ

Âlîde kisble câmi‘i ***[Y 87a]*** *şâdân eden Dervîş Ağa*

Bâğ-ı vücûdın sebzter, lütfunla kıl yâ Rab tebâ

Dahi bunun emsâline vâsıl ede Bârî Hudâ

Her rûz du‘âdır mâcerâ bî-iştibâh subh u mesâ

Tûbâ bihişt âsâ demek lâyıkdürür bu câmi‘e

Zârî begüft târîhini kâlû belâ hayrü‘l-binâ

Sene 1074

Ve bu câmi‘e karîb medrese-i Dervîş Ağa dahi kârgîr binâ medrese-i âlîdir. Cümle yetmiş aded hücreleri serâpâ kurşum ile melbûsdur. Ve kapusu üzre târîhi, sene 1078.

Ve yukaru kal‘ada Aydın Bayoğlu medresesi, beyne’l-ulemâ hâric medreselerindendir. Ve yedi mekteb-i sıbyândır.

Ve iki yüz dükkândır. Ammâ bezzâzistânı iki aded hândır. Ve bir hammâmı önünde bir çemenzâr musallâ-yı gülistândır. Cânib-i erba‘ası kavak dırahtları ile ârâste olmuş ibâdet-hâne-i ehl-i irfândır. Ve etrâfı kârgîr binâ-yı amâristândır.

Ve bu şehir bir dere içre vâki‘ olmağile dörd yerde ağaç cisirlerdir. Ammâ Dervîş Ağa

kantarası bir göz kârgîr cisirdir. Bu cisirlerin iki cânibleri kat-ender-kat evlerdir.

Ve kırk yedi âsiyâb-ı dakîkler var kim her biri şeb [u] rûz çarh-i felek gibi deverân etmededir.

Ve bu şehir gerçi böyle dere içre vâki‘ olmuşdur, ammâ âb [u] hevâsı rûh-efzâ ve sevâhildir. Ve mahbûb ü mahbûbesi çokdur, ammâ kân-ı sulehâ olmağile merd [ü] zenânı mü’eddeb ve mü’eddebelerdir, zîrâ niçe kibâr-ı evliyânın nazarı ta‘alluk etmiş bir dâr-ı fuzalâdır. Ve hâlâ tâlib-i ilmi ve sâhib-i hilmi çok e‘izze-i kirâmdan kimesneler vardır.

Ve memdûhatından, yedi elvân kirazı olur. Cümleden latîf ve âbdâr, dânedâr, hoşgüvâr ve la‘lgûn Nif kirazı derler bir gülnârı var kim her dânesi keklik beyzası kadar vardır. Gâyet ter olduğundan âdemin damağında mahv olup cirminden nişân kalmaz. İncîri ve nârı ve engûrü ve limonu ve turuncu ve karı ve servi ve çınârı meşhûrdur.

Ve Tire ipliği ta‘bîr etdikleri beyâz iplik bu şehre mahsûsdur, gayri diyârlarda olmak ihtimâli yokdur. Cemî‘i dâr [u] diyârlara bundan tüccârlar niçe bin yük iplik götürürler. Gûyâ harîr-i hâm-ı Lahîcândır. Cümle bay u gedâsının kâr [u] kisbleri bu iplikdir.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Birgi: Kal‘ada tahrîr olunan ziyâretlerden mâ‘adâ kal‘anın şimâlinde mezâristân içre ve dırahtıstân mîşezâristânesinde El-Mevlâ Birgili Mehemmed Efendi, müfessirîn ve muhaddisîn u musannifînden meşhûr-ı âfâk ulu sultândır kim niçe yüz mücelled kütüb-i mu‘teberelerinden kitâb-ı *Tarîkat-i Muhammediyye* ve ilm-i nahivde *İmtihân-ı Ezkiyâ* ve yine nahivde *Izhâr-ı Avâmil* anların te’lîflerindendir.

El-Mevlâ Mehemmed bin Abdülkerîm eş-şehîr be-Zülf-i Nigâr, cemî‘i ulûma risâle-i te’lîfleri var. Birgili Mehemmed Efendi **[Y 87b]** kurbunda medfûndur.

Ve bu Birgili Mehemmed Efendi ulemâ-yı zâhirdendir. Hâlâ cemî‘i avâm-ı nâs içre tilâvet olunur *Birgili Risâlesi* deyü mu‘teber bir risâledir. Ammâ gâyet latîfdir kim hablü metînine yapışan râh-ı hakkı bulur ve hakkı bâtıldan fark edüp kendü nefsin bilür. Ve akâyide müte‘allık bir risâlesi vardır kim lâ-nazîrdir. Ulemâ-yı mütekaddimînden bir ferd bu vâdîde müşkil-küşâlık etmemişdir. Ve Sultân Süleymân asrında zuhûr etmişdir. Ve kabr-i şerîfinde kubbe ve gayri şey kabûl etmemişdir.

Ancak başı ve ayağı ucunda hece taşları alâmeti vardır. Sâ’ir ibâdullâh-ı ünâs gibi fakîrâne medfûndur. Ve bu şehirde beyne’l-ulemâ “Mehemmed Çelebi” demek ile ma‘rûfdur. Hattâ hakîr ziyâretine müteveccih olduğumuzda “Birgili Mehemmed Efendi mezârı?” deyü su‘âl etdim, aslâ bilmediler. Anlar “Mehemmed Çelebi mi dersiz?” deyü vesîle verüp merkad-i pür-envârın gösterdiler.

El-Mevlâ Yûnuszâde Mustafâ, Birgi nâm cây-ı rûşen-i dil-nişîndendir ve bunda medfûndur.

Ve bu şehri seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp a‘yân [u] eşrâfdan Koca Dervîş Ağa ve serdâr Fiçine Hasan Ağa ve Monlâ Çelebi ve Solakzâde, bu merkûm ahbâblar ile me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız ve cümle bârhâne ve huddâmlarımız ile,

Birgi yaylası Bozdağ nâm yaylaya gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ şehirden şimâle, dağlara çıkup **ziyâret-i Erenler Sultân** yayla yolu üzre bir ulu

âsitâne-i Bektaşiyân'dır. Cihân-nümâ bir teferrücgâh yer olmak ile cümle şehrin amâristânı ve deşt-i vâdîsi ebrî hıtâyî sahîfe-misâl nümâyândır.

Andan iki sâ'atde yine dağlara urûc edüp,

Evsâf-ı yaylağ-ı Bozdağ

Bunda haymelerimiz ile bir çemenzâr ve murgzâr, lâlezâr yerde meks edüp temâşâya şürû' eyledik. Eyle bir kûh-ı bülenddir kim Hâlık-ı kevneyn hitâb-ı kün ile arz [u] semâvât ademden getirelden beri bu kûhun tâ zirve-i a'lâsında selc, berf ve yah pâresi vardır. Ve kar-ı atîki içre âb-ı zülâl kurdu vardır. Böyle bir kûh-ı bâlâ ve bir yaylağ-ı ra'nâ-yı musattah fezâ-yi pür-giyâh sahrâdır kim yedi kadılık diyâr ahâlîsinin bu arsada hudûd-ı kadîmeleri vardır. Ol mahall-i cây-ı sürûrlarında meks ederler kim cümle üç bin yayla hâneleri ve külbe-i ahzânlardır. Ve cümle tahta örtülü ve tahta dîvârlı sandûka-vâr içli tışlı sarây hânelerdir.

Ve câmi' ve mesâcid ve namâzgâh soffalarıyla ârâste ve hân **[Q 45a] [P 45a]** ve hammâm [ve] tekyeler ile pîrâste ve niçe yüz külbe-i ahzânlı dekâkîn ve gûnâ-gûn havz u fevvâreler ile müzeyyen bir dilküşâ menzildir.

Ve bâğ [u] bâğçesinin gül [ü] gülistân ve reyhân sünbülistânı ve müşebbek bostânları içre hoş-elhân tuyûrun ve andelîb-i gûyânın asvât-ı hazînleri âdeme hayât verir.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden niçe bin yük Tire ipliğin bunda gasl edüp beyâz pembe-misâl olur. Ve cemî'i ahâlî-i vilâyet bu cây-ı **[Y 88a]** safâda zevk [u] sefâ edüp ayş [u] işret ile tenperver olup sûrlar ve gencerler ve at koşuşları ve güleşler olup öğdiller ve ihsânlar bezl olunur azîm teferrücgâhdır.

Husûsâ Ma'nisa'dan selef pâdişâhları bu makâm-ı bihişt-âbâda gelüp meks ederlerdi. Hâlâ sarây-ı âlîleri ve kâ'a ve hammâmları ve cemî'i âsâr-ı binâları hâlî ve mu'attal harâb [u] yebâb olmadadır. Ammâ hadîka-i ravza-i Rıdvânı aslâ fenâ bulmamışdır. Bu gaytân-ı İremin vasfında Hassân ve İmrü'l-kays âcizdir.

Netîce-i merâm, fânî cihânın İremezâtıdır. Ve hendese üzre üstâd-ı bâğbân cemî'i şecere-i müsmirâtları ve çınâr ve kavak ve sanavber ve ar'ar ve bîd-i sernigûn ve servleri çırpı ile diküp her biri mûy-i miyânın gösterir cüvân-âsâ birer sehî-kad [ü] kâmet dilber-i ra'nâ gibi dîvân durur. Her birine bâd-ı nesîm isâbet etdükde hırâm etmededirler. Ve lisân-ı hâl ile her mebde-i eşyâya tevhîd ve temcîd ederler. Ve her kûçe ve pûçesi hıyâbânında niçe bin kerre yüz bin gül [ü] gülistân içre hezâr hezârânın nevehân-gûyâlığı ta'bîr olunmaz.

Ve aşren fe-aşr havz-ı azîmler içre âdem kemeri kalınlığı fevvâreler şâzvâr revân olmadadır. Bâ-husûs mâh-ı Temmûz'da henüz leb-i dilberân-misâl kirazı ve verd-i ahmeri handân olmadadır kim bu bâğ-ı cinâna dâhil olanın demâğı mu'attar olur. Cemî'i âbdâr meyvesi mevcûddur. Ammâ yaylak olmak ile limon ve turunc ve zeytûnu ve rummânı olmaz. Ammâ bunda olan âb-ı hayât mâ-i cârîler Erzurum'da Bingöl yaylasında olmazdır. Ve bu yaylağın şimâlinde bir sâ'at ba'îd,

Der sitâyiş-i cebel-i Erba'în

Bu cây-ı müferrihde dahi gayri kazâlardan niçe bin âdem gelüp meks ederler. Bu dahi

vasıfdan hâric ve medihden âric bir yaylağ-ı vâcibü'ṡ-seyirdir. Ve bunda makâm-ı Erba'în derler bir ulu âsitâne olduğundan bu kûh-ı bülende cebel-i Erba'în derler. Ammâ yine Bozdağ'a muttasıldır.

Bu dergâh içre Baba Sultân ismiyle müsemmâ bir er medfûndur. Hacı Bektaş-ı Velî ile Horasân'dan bile gelmiş bir pîr-i merd-i Horasânîdir kim Horasân erenlerinden cedd-i izâmımız olan Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî halîfelerindendir kim anların nutk-ı dürerbârları ile bu Baba Sultân bu yaylada âşiyân etmesi sebebiyle ile'l-ân bu yayla âbâdân olmasının aslı oldur.

Hâlâ tekye-i Bekkesinde iki yüzden mütecâviz fukarâ-yı Yeseviyân-ı Bektaşiyân cân-ı cânânlar vardır. Ve cemî'i seyyâhân-ı cihân bu âsitâne-i sa'âdetde mihmân olurlar. Ve cemî'i erbâb-ı yayla gelüp ziyâret edüp nüzûrât verirler.

Ve mâl-ı sadakâtlar ile matbah-ı Keykâvus'unda ni'met-i firâvân tabh olunup bay [u] gedâya belki kâ'inen menkâne bu tekyegâhı her gâh bi-hasbi'l-merâm ârâmgâh edinen dervîş-i dilrîş-i hırka-pûşâna ve Baba'yı **[Y 88b]** her subh [u] şâm ziyâret eden mihmânlara ve gayrilere Râzık-ı bî-te'ab Hudâ-yı kerîm tarafından hâs u âmma ve merd [ü] zenâna ve pîr [ü] cüvâna nân-ı bî-imtinânı ve çorba-yı firâvânı ve summât-ı bî-kusûru dervîşân-ı abdalâna bast edüp şeb [u] rûz ni'met-i Baba bu makâmda bî-minnet tenâvül olunur. Ba'de't-ta'âm fukarâ-yı ibâdullâh ol makâmda edâ-yı evkât-ı hamse ve zikr-i tevhîd iştigâliyle hoş-hâl olurlar. Dâ'imâ böyle bir nazargâhdır.

Ve bu âsitâne-i Baba Sultân binâ edelden berü matbahında dörd yüz seneye karîbdir kim ocağında âteşi sönmeyüp tencereleri ocakdan enmemişdir. İki âdem müsâfir gelse elbette anların huzûruna *"Hayru't-ta'âmı mâ-hazar"* [40] deyüp Baba çobrası ve bir nânparesi getirirler, zîrâ şân-ı dervîşân-ı zîşân böyle âyîn-i Bektaşiyândır. *Zâdekallâhu ilâ inkırâzı'd-devrân.*

Ziyâret-i el-Mevlâ İbrâhîm Efendi: Yine şehr-i Birgi'dendir. Murâd Hân-ı Sâlis'in mu'allimi iken merhûm olup Birgi havâlîsinde Bozdağ tekyesinde medfûndur. Yetmiş kıt'a mücelled te'lîfâtı vardır. Ammâ ilmine âmil olmayup tâ'ûndan Bozdağ yaylasına alâ tarîkı's-seyr firâr edüp hikmet-i hudâ anda mat'unen merhûm oldu.

Andan atlara süvâr olup nîm sâ'atde **Gölcük** nâm bir buhayre-i âb-ı zülâl vardır. Cânib-i erba'ası bir günde ancak devir olunur. Etrâf-ı müdevverinde niçe yüz kaynak buz pâre âb-ı nâblar var kim huzûr ile her zülâlden üç taş çıkmak muhâldir kim âdemin eli kesilir, gâyet mâ-i bâridlerdir. İçinde yetmiş gûne mâhîleri olduğu sicilde mastûrdur. Kırkar ellişer vukıyye zerefşân alabalıkları olur kim tenâvül eden mâ'ide-i kudret yemiş olur.

Ve bu buhayrenin dahi etrâfında iki bin mikdârı kerpiçden ve levhadan ve külbe-i ahzândan evler vardır. Ve müte'addid cevâmi' hân u hammâmı ve esvâk-ı muhtasarlar vardır. Ve haftada bir bâzâr-ı azîm cem'iyyet-i kübrâ olur. Ve bâlâda tahrîr olunan gibi bâğ u bâğçe ve gülistânlı sarây-ı âlîler ve gayrilerdir.

Ve bu yaylağa Sarhanlı ve Alaşehirli ve Sartlı ve Kulalı ve Uşşâk **[P 45b]** halkı çıkarlar, zîrâ bu yaylağın şimâl tarafına yokuş aşağı Alaşehir üç sâ'adir. Karşu cânibi Sart şehridir. Alaşehir ile Birgi şehrinin mâbeyne-hümâsı altı yâhûd yedi sâ'atlik yer olup

mâbeynlerinde bu yaylağ-ı Bozdağ-ı râğ vardır.

Ve bu yaylalarda kâmil bir hafta zevk [u] safâ edüp murâd [u] merâmımız üzre temâşâ edüp cümle ahibbâ ile vedâlaşup refîklerimiz ile bu yayladan şarka yokuş aşağı nüzûl ederek Birgi şehri sol cânibimizde kalup beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kazâ-i Keles

Aydın livâsında kasabasız **[Q 45b]** bir kazâdır. Ancak nevâhîleri yigirmi pâre ma‘mûr kurâdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Birgi serdârı hükmündedir. Bir câmi‘i ve mesâcidi **[Y 89a]** ve bir hânı ve bir hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ammâ haftada bir azîm bâzâr olur kim Keles bâzârı meşhûrdur. Bundan cânib-i kıbleye şâdumânlık kurâlar içre dıraht-ı bâlâlara sarılmış üzüm asmaların temâşâ ederek altı sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i ve kazâ-i Balyambolu

Bu dahi Aydın hâkinde yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyeleri on yedi pâre kurâdır. Ve hâkimi hâs voyvadasıdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ mahsûs serdâr vardır. Ve kasabası bâğ u bâğçeli bir cebel dâmeninde üç yüz hâneli ve bir minâreli câmi‘li ve bir hân u hammâmlı ve bir kaç dükkânlı karyeden bozma kasaba-i ma‘mûrdur. Ve bunda dahi hafta bâzârı olup âdem deryâsı olur. Ve zeyl-i şehirde dırahtıstân sâyesinde herkes kâlây-ı vâlâ-yı metâ‘ın bâzâr-ı mahabbete çıkarup bey‘ u şirâ olunur. Balyambolu bâzârı meşhûrdur. Pembe ipliği ve pembe bezi ve dimisi meşhûrdur kim cemî‘i diyârlara bundan müstevlî olur.

Ve bu kazâda hâsıl olan katır meğer Kastamonu'da ve Marzifon şehirlerinde ola. Ve bunda biyankökü çok olduğundan biyanı boldan galat kavm-i Etrâk tahfîf-i kelâm edüp Balyambolu derler.

El-hâsıl bu bâzâr Aydın'da ve Sarhan'da ve Menteşe'de meşhûr bâzârdır. Andan kalkup kıble cânibine ağaçlı dağlar içre yokuş yukaru nîm sâ‘at gidüp,

Karye-i Tasahorya: Balyambolu nâhiyesidir. Bir sarp dereli ve depeli yerde bâğlı ve bâğçeli bir kûh-ı bülend eteğinde âb [u] hevâsı latîf kasaba-misâl beş yüz kiremit örtülü ma‘mûr ve kârgîr binâ hânelerdir. Bir câmi‘i ve üç mescidi ve bir mu‘attal hammâmı ve bir ma‘mûr hânı ve yedi dükkânı var, İrem-misâl bir şîrîn beldedir.

Ve cemî‘i dırahtlarına engûr asmaları dirâgûş edüp her birinden beşer onar katır yükü engûr-i âbdarı ve dânedâr la‘lgûn hoşhâr kirazı olur. Ve Beğ yaylağı dâmeninde olmak ile âb-ı hayât suları var kim ta‘bîr olunmaz. Ve bu karyeden kalkup yine bu yaylağ içre,

Karye-i Beğ: İki yüz evli ve bir câmi‘li âb [u] hevâsı latîf kurâdır. Ubûr edüp andan,

Beğ yaylağı: Âb-ı zülâlden nişân verir mâ-i cârîleri vardır kim sayf ü şitâda zirve-i bülendinde berf ü yah eksik değildir. Vakt-i zuhurda ebr-i nîlgûn içinde zirve-i a‘lâsı ancak nümâyân olur. Tâ bu mertebe semâya ser çekmiş kûh-ı bâlâdır. Çemenzârı gûyâ sebzgûn-ı vâlâdır.

Bu kûh-ı bûhdan şimâl cânibine nigerân etdükde Tire sahrâsı bir sahîfe-i kitâb-ı *Gülistân [u] Bostân* gibi nümâyândır. Bunun dahi evsâfın mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek müsevvedâtımız yayla-nâmeye döner. Hemân şundan ma‘lûm ola kim bu yaylanın sâye-i

zıllında Tire ve Birgi sahrâsında cereyân eden **[Y 89b]** nehr-i Menderes bir ark-ı âsiyâb gibi görünür, böyle bir cebel-i âlîdir.

Ve bu yaylağ Tire şehri hâyilinde olan Kestâne dağına muttasıldır. Bunda dahi selâtîn-i selef maksûreleri vardır. Ve bu yaylayı ubûr edüp kıblesi tarafında,

Cânsitân yaylası nümâyân oldu. Etrâk kavmi Cânisten yaylası derler. Ammâ varmayup hemân Beğ yaylağın beş sâ'atde ubûr edüp iki sâ'atde renc [ü] anâ ile sahrâya nüzûl edüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm kasaba-i Köşk

Zamân-ı kadîmde Cemşîd-i anîdin yaylağa çıktığı mahalde tahtı idi. Niçe yüz bin âsâr-ı imârâtdan binâlar var kim görenler vâlih olur. Ve niçe yüz uyûn-ı cârîler kenârında kasr-ı havernaklardan nişân verir maksûreler olduğundan efvâh-ı nâsda Köşk şehri derler. Aydın-ı Nûreddîn sancağında paşa hâssı ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır.

Ve ancak iki yüz kiremitli ve türâb örtülü hânelerdir. Bir câmi'i ve mesâcidi ve bir hânı ve on mikdârı dükkânı vardır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı vardır. Ve bâğ u bâğçesi cihânı zeyn etmişdir. Ve cümle evlerinin yüzleri kıbleye nâzırdır.

Ve kazâsı kurâlarında olan incîri cihânı dutmuşdur. Gök lop nâmıyla meşhûr olan incîri bir kudret-i Hudâ'dır kim her biri kırkar ellişer dirhem gelir katr-ı nebât-ı hamavî-misâl cüllâb-ı terdir. Ve cirminde aslâ alâmet yokdur, hemân bir cüllâb-ı mahzdır. Tenâvül edene aslâ sıklet vermez. Ve yâbisi dahi küfe sepetler içre ekâlîm-i seb'aya hedâyâ götürürler. Üzeri şekerli bir tîndir kim sûre-i Ve't-tîn bunun hakkında nâzil olmuş ola. Aslâ sıkleti yok bir serî'u'l-hazm ve mukavvî ve mu'tedilü't-tabî'a ve kuvvet-i basara nâfi' bir tîn-i **[Q 46a]** **[P 46a]** ılliyyîndir kim ter ü tâzesi bir sâ'at ba'îd yere gidemez, zîrâ bir tulum cüllâb-ı kand-i nebatdır.

El-hâsıl tenâvül edene gınâ gelmeyüp âdem şehîd olunca yiyeceği gelir. Ve içinde haşhâş dârûsu-misâl kırk elli dâne dâne-i hardalı var. Güneş tarafına dutsan içinde olan dârûları derilerinden birer birer add olunur. Tâ bu mertebe hayâl ve ter-cisim latîf bir tîn-i nazîfdir. Hakkâ ki rub'-ı meskûnda nazîri yokdur. Ve râyiha-i tayyibesi tenâvül edenin demâğın mu'attar edüp aslâ rîhi ve harâreti yokdur. Medhinde hukemâ-yı kudemâ-yı zu'l-ukûllar dembestedir.

Ve bu kasabada üç gün zevk [u] safâ edüp andan cânib-i şarkdaki sahrâ içre ve nehr-i Menderes'i atlar ile ubûr edüp cenûb tarafındaki cebel-i Donduran dibinde,

Evsâf-ı kasaba-i Donduran

Üzüm bekmezi, Ayntâb bekmezi gibi donduğıyçün "Donduran" derler. Kutular ile bekmezi gâyet meşhûrdur. Ve Aydın sancağı hâkinde hâsdır ve yüz elli akçe kazâdır. Yeniçeri serdârı vardır, ammâ kethudâyeri yokdur.

Yüz hâne ve bir câmi' ve müte'addid mesâcidleri vardır. **[Y 90a]** Ammâ hân u hammâmı ve çârsû-yı bâzârı yokdur. Lâkin azîm hafta bâzârı olur. Ve bunun dahi bâğ u bâğçesi cihânı müzeyyen etmişdir.

Ve kadısı hâlâ Nâzlı kadısı nâ'ibdir kim ana arpalık ihsân olmuşdur. Ve bu kazânın dağ

sırasınca iki sâ‘at gidüp bu kazâ ile müşâ,

Evsâf-ı kazâ-i Amasiyye: Bu dahi Aydın livâsı haddinde yüz elli akçe kazâ ve ze‘âmet-i serbestdir. Bunda dahi kasaba yokdur. Ancak nâhiyesi kurâlarında hân ve câmi‘li ve bâğ u bâğçeli âbâdân kurâlardır. Ve anın müşâsında ve cenûbî tarafında mezkûr sahrânın nihâyetinde altı sâ‘at ba‘îd,

Kazâ-i Bozdoğan: Bu dahi Aydın sancağında yüz akçe ve gâhîce yüz elli akçe ile sadaka kazâlarındandır. Bunda dahi kasaba yokdur. Ancak iki yüz hâneli bâğ u bâğçeli, bir câmi‘i ve bir hânı ve yedi dükkân-ı ehl-i hiref kânı var. Bunda dahi hafta bâzârı durur.

Andan yine bu sahrânın dağları eteğinde ma‘mûr kurâlar ubûr ederek ve nehr-i Menderes’i atlar ile güzer edüp şimâl cânibine 4 sâ‘at gidüp,

Kazâ-i Arpaz: Nâzlı sahrâsına nâzır bir burun ucunda kasaba-misâl bir câmi‘li ve hânlı ma‘mûr kurâdır. Aydın livâsında yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir. Ammâ bâğ u bâğçesi lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâdır. Ve âb [u] hevâsı gâyet lâtîfdir. Zîrâ bir mürtefi‘ yere vâki‘ olmuşdur.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan beş aded kazâlara Aydın diyârında Beş Boy derler. Gönc ve dinc vilâyetdir. Ve her kazâ birbirlerile hem-hudûddur. Cümlesi Nâzlı sahrâsının cenûbunda olan boğaz içindeki sahrânın cânib-i erba‘asındaki dağlar eteğinde birbirine karîb Beş Boy kazâlarıdır. Ve hadîka ve müşebbek besâtînleri birbirine muttasıldır. Bu vâdîleri bâğ-ı İrem gibi zeyn etmiş mahsûldâr bir diyârdır. Niçe kerre yüz bin yük incîri ve üzümü hâsıl olur.

Ve Aydın vilâyeti demenin sebeb-i tesmiyesi oldur kim bu Nâzlı’yi ve Güzelhisâr’ı ve Ayasuluğ‘u ve Balat’ı Mâhân diyârından gelmiş Âl-i Selçukıyân ümerâlarından Aydın Koca nâm şecî‘-i hümâm feth etdiğiyçün Aydın diyârı derler.

Ba‘dehu bu Arpaz kasabasından şimâl cânibine giderken yine nehr-i Menderes’i ubûr edüp cümle dördüncü sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sultânhisârı

Sene (–) târîhinde Aydın Bay kızlarından Nîlûfer Sultân hisârı olmağile Sultân hisârı derler. Ba‘dehu bu duhter-i pâkîze-ahteri Orhân Gâzî menkûhalığa aldıkda bu kal‘ayı ve yedi pâre şehri cihâz yerine Âl-i Osmân’a hedâyâ vermişlerdir. Hâlâ Aydın livâsı hükmünde hâsdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve dizdârı ve neferâtları yokdur, ammâ serdârı vardır.

Kal‘ası bir püşte üzre harâbe karîb olmuş bir garîb ü acîb şekl-i muhammes seng-i hârâ binâ bir kal‘a-i **[Y 90b]** zîbâdır. Ve üçyüz kiremit örtülü ma‘mûr evlerdir.

Bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir hânı ve bir kaç dükkânı vardır. Ammâ bâğ u bâğçeleri dağı ve rağı zeyn etmiş bir şehirdir.

Ve Nâzlı şehri bu Sultânhisârı‘na bir buçuk sâ‘at karîb olmak ile cümle Nâzlı şehrinin a‘yân [u] eşrâflarının ravza-i Rıdvânları bu Sultânhisârı hâkindedir, zîrâ hâk-i anber-pâki bâğ u bâğçe yeridir, hattâ “Yigirmi bin bâğdır” deyü efvâh-ı nâsda şöhre-i şehr olmuşdur.

Ve her bâğda birer külbe-i ahzân-hâne ve beşer altışar soffa sergi-hâne ve beşer altışar

şıra-hâne havz-ı azîmler mukarrerdir. Zîra cemî‘i halkının kâr [u] kisbleri ve kifâf-ı nefsleri bâğbânlık eylemek ile geçinirler ve hayli mâl tahsîl ederler.

Ve bunda hâsıl olan gök lop ve ak lop ve kızıl lop ve mor lop ve kara lop bir diyârda olmazdır. Ve Köşk şehrinin gök lopundan bunun ak lopu a‘lâdır. Hudâ âlîmdir kim her biri birer tulum cüllâb-ı hamavîdir. Ve her dânesi yüzer dirhem gelür ve güneşde dururken içinde olan zerre-misâl dâneleri **[P 46b]** dâne dâne âşikâre add olunur. Ve cirmi soğan zarı-misâl gâyet rakîkdir. Ve sabâh sabâh aç karnına tâ şehâdet tamarları harekete gelince tenâvül etsen aslâ vücûd-ı âkile zararı yokdur. Ammâ ba‘de’t-tenâvül gülerek söyleyerek sehel nemek yemek gerek, zîrâ hulviyyâta mâyil olan ol Mefhar-i Mevcûdat buyururlar kim: Hadîs: [41] lafz-ı dürerbârlarındandır.

Hakkâ ki bu diyâr halkının sâhib-i sülûk olanları sofralarına nemekdân getirüp ibtidâ tuz yerler, andan meyve yerler, ba‘dehu yine tuz yerler, ba‘dehu ta‘âm tenâvül ederler, zîrâ sünnet-i Resûl’dür. Tuz İbrâhîm Halîl’in mu‘cizesi ve ta‘âmın muslihidir. Bâ-husûs kavun ve incîr yerken elbetde tuz yemek gerek.

El-hâsıl bu Sultânhisârı incîrinin letâfeti ve ta‘mı gayri diyârın incîrlerine tercîh olur tîn-i mübîndir. Ve bunun kuru incîri dahi pâk ve lezîzdir, zîrâ sâ’ir diyârlarda incîrleri gird-i gubâr içre mülâmma‘ olmuş rimâl-âlûd bûriyâlar üzre kurudurlar. Ammâ bu Sultânhisârı‘nda pâk sergiler üzre beyâz çârşefler üzre dâne dâne ale’t-tertîb serüp şiddet-i hârda kemâlin bulunca hûş-ı tuyûrdan ve rîh-i gubârdan huddâmları hıfz ederler. Hevâda bir kesâfet olsa yine beyâz çarşaflar ile setr ederler. Anıniçün bu Nâzlı incîrinin kurusu makbûl-i hâs [u] âmdır ve gâyet latîf ve nerm tâmdır. Ba‘dehu bu şehirden cânib-i şarka **[Q 46b]** Nâzlı sahrâsı içre iki sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i dâr-ı tîn şehr-i Nâzlı-i şîrîn

Sene (–) târîhinde Celâlî Karayazıcı ve Kalenderoğlu havfinden **[Y 91a]** ahâlî-i vilâyet bir yere cem‘ olup emr-i pâdişâhiyle bu şehrin cânib-i erba‘asına kızıl kerpiçden bir azîm sûr ve bir kal‘a-i ma‘mûr eylediler kim ile’l-ân âbâdân bir kal‘a-i dâr-ı bahâdırândır. Ammâ bir kat dîvârdır ve handakı yokdur. Ve cümle (–) kapusu vardır.

Ve Aydın sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Ammâ gâhîce üç yüz akçe ile ve gâh gâh ber-vech-i arpalık beş yüz akçe mevleviyyet ile ihsân olunur bir şîrîn kazâdır. Ve dâ’imâ mevleviyyet olmağa liyîkati var kazâ-yı mahsûldârdır. Zîrâ nevâhîlerinde ma‘mûr [u] âbâdân kurâları insân ile memlû mutî‘-i(?) şer‘-i mübîn âdemleri vardır. Ve ganî ve sahî re‘âyâsı ve berâyâsı vardır.

Ve bu hâk-i müşk-i anber-âsâda senevî kırk dörd gûne mahsûl hâsıl olur. Ve hâlâ bu şehr-i bî-nazîr maktû‘ü‘l-kalem ve mefrûzü‘l-kadem hâss-ı hümâyûndan ifrâz Âyişe Sultân hâssıdır. Ve voyvadası iki yüz cürd atlı ve yüz tüfeng-endâz fetâ-yı şehbâz ile hükm-i hükûmât edüp tahsîl-i mâl eder. Cümle salb u siyâset ve cürm [ü] cinâyet voyvada hükmündedir.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve kethudâyeri ve serdârı vardır. Ammâ dizdârı ve neferâtı yokdur. Ve bâzâr bâcdârı ve muhtesibi ve şehir subaşısı vardır.

Ve kal‘ası bir sahrâ-yı azîmin tâ ortasında şekl-i muhammes kerpiç binâ cirmi altı bin adım bir kal‘adır. İçinde on iki mahalle ve serâpâ tahtânî kerpiç dîvârlı üç bin yetmiş

kiremitli ve toprak örtülü ma‘mûr babayâne tarz-ı kadîm evlerdir. Ancak beş ve altı aded şâhnişînli fevkânî hânedânlar vardır. Mâ‘adâ tahtânî evlerdir.

Ve bu şehir bir düz sahrâya vâki‘ olmağile ibtidâ esâsına temel bırağan üstâd-ı kâmil ilm-i hendeseye mâ‘il olmağile bu şehrin zemînin sadrenc nakşı tarh edüp ba‘dehu vaz‘-ı esâs etmiş. Cümle yetmiş şâhrâh etmiş. İki taraflarına piyâde kaldırımları etmiş, ortaları serâpâ pâk rimâl-i hâkdir. Ve cümle tarîk-ı âmları vâsi‘, şehrin bir ucundan öbür tarafı nümâyândır.

Ve bu şehir cümle on iki mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde Eski câmi‘ kârgîr minâreli ve kiremit ile mestûr levha tavanlı sehel fevkânî câmi‘dir. Lâkin haremi yokdur. Ve kıble kapusuna beş kademe taş nerdübân ile su‘ûd olunur. Cemâ‘ati bî-had câmi‘-i ma‘bedhânedir.

Ve bu câmi‘e karîb Yeni câmi‘ tahtânî ve kârgîr kubbe ve kiremit ile mestûrdur. Ve bir serâmed minâre-i ra‘nâsı var ve bir vâsi‘ haremi var. Ve bu kal‘ada bu üç câmi‘den gayri hutbe yokdur. Mâ‘adâ zevâvîlerdir.

Gerçi sevâhil diyârıdır. Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet ziyâde olup nâz [u] istiğnâları ziyâde olduğundan “Nâzlı” deyü tesmiye olunmuşdur kim müverrih-i âlemler “Nakş-ı Çîn ve mahbûb-ı şehr-i tîn” deyü medh etdikleri **[Y 91b]** bu tîn şehridir kim incîr ile meşhûr-ı âfâk olmuşdur. Hevâsı şiddet-i hâr üzre olmak ile âb-ı cârîleri germâcadır. Ammâ kûzelerde sehel kesb-i hevâ edince âb-ı hayât suları vardır. Nûş eden halkı sarhoş olup zinde olurlar.

Ve iki hammâmı var. Ve cümle esvâk-ı sultânîsi yüz elli dükkândır. Ve bir kârgîr kubbeli ve kiremit örtülü bezzâzistânı vardır. Ve bu bedesten ile Eski câmi‘ mâbeynindeki meydânda **[Q 47a] [P 47a]** on amelî sütûn üzre kiremit örtülü bir Tahıl bâzârı meydânı vardır. Her hafta âşıkân anda cem‘ olup kahve nûş ederler, zîrâ cânib-i erba‘ası kahvehâneler ve çârsû-yı bâzârdır. Ve Eski câmi‘ önünde bir âb-ı hayât çeşmesi vardır. Gâyet lezîz ve yahpâredir.

Ve bu Nâzlı şehri gerçi küçükdür, ammâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve buk‘aları hûb u mergûb ve halkı mesrûr ve mezra‘aları vâfir ve hayr [u] berekâtları mütekâsir şehr-i kadîmdir. Ve bu şehrin şimâlinde kâmil sekiz bin adım karîb,

Der-sitâyiş-i kasaba-i bâzâr-ı Nâzlı

Yevm-i cum‘ada bu bâzâr-ı mahabbet içre cânib-i erba‘a kurâ ve kasabâtlarından kırk elli bin deryâ-misâl cemapur askeri gibi kabâyil-i Etrâk kavm-i kabîlesiyle herkes metâ‘ın getirüp bir gün bir gece ol cem‘iyyet-i kübrâda ulu bâzergânlar yükler akd [ü] hall edüp niçe Mısır hazînesi mâl-ı firâvân fürûht olunup bâzâr-ı azîm olur.

Ve bu mahal bir sahrâ-yı azîme vâki‘ olmağile a‘yân-ı Nâzlı niçe hân ve cevâmi‘ ve imâret dekâkînler binâ edüp bir ma‘mûr ve şîrîn kasaba olmuşdur. Hind ü Sind ve Arab u Acem ve Rûm tüccârları bu hânlarda sâkin olup ancak haftada bir bâzâra hayrân olup bir günde niçe [bin] denk dîbâ ve şîb ü zerbâf ve’l-hâsıl cemî‘i zî-kıymet vâlâ-yı kâlây bî-kıymet râyegân olup bey‘ u şirâ olur.

Ve me’kûlât [u] meşrûbât [u] hubûbâtın hisâbın hod ol Hallâk-ı âlem bilür. Rûy-i arzda

meşhûr-ı âfâkdır. Ba‘zı dükkânları ankâ bâzergânlar mülkiyyet üzre tasarruf ederler. Ve Rûmeli’nde Maşkolor bâzârı ve Dolyan bâzârı ve Alasonya bâzârı ve Dabra bâzârı ve Yanya bâzârı ve Ösek bâzârları meşhûrdur. Ammâ anlar yılda bir kerre olur, ammâ bu Nâzlı bâzârı her hafta olup anlardan ziyâde kâr olur.

Ve cümle hayme ve çalaş ve külbeden ve gayri kârgîr dükkânlar cümle iki bin dükkânlardır. Beş yüzü kârgîrdir. Bunlardan mâ‘adâ dükkânlar bâzârdan sonra mu‘attal küşâde kalır. Ve üç yüz dükkânı ale’d-devâm râyegân işler dükkânlardır kim kasaba-i ma‘mûrun içinde vâki‘ olmuşdur.

Ve iki kal‘a-misâl azîm hânları var. Ve beş aded küçük mihmân sarâyları var kim serâpâ kiremitlidir. Ve bir hammâm-ı hoşhevâsı var.

Ve bir azîm câmi‘i var, kârgîr minârelidir. Ve sütûhu türâb **[Y 92a]** örtülüdür ve kırk çam ağacı sütûnlar üzre sâbitdir. Ve derûn-ı câmi‘ tûlen ve arzen yüz seksen ayakdır. Ve mihrâb ve minberi tarz-ı kadîmdir ve bir çemenzâr u lâlezâr sahrâ-yı azîm haremi var. Cum‘a bâzârında mâl-â-mâl mahlûk-ı Zü‘l-celâl olup ibâdet ederler. Ve bu haremin tâ vasatında bir âbdest havuzu vardır. Ve minâre-i mevzûnunun tâcı kireç ile mestûrdur. Ve mahkeme bu câmi‘e muttasıldır. Ayda bin guruş hâsıl olur. Ve yeniçeri serdârı ve hâs hâkimi dahi her cum‘a bunda hâzır olurlar, zîrâ gavgâ ve nizâ‘ eksik değildir.

Ve bu kasaba cümle üç yüz kiremit örtülü evlerdir. Ve yedi kahvehânesi var. Cemî‘i seyyâhânın menzilgâhlarıdır. Ve’l-hâsıl bu gûne vâcibü‘s-seyir bir bâzârdır.

Ve şehr-i Nâzlı‘nın me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhatından tevâtürle meşhûr-ı âfâkdır kim kırk yedi gûne mahsûlâtı olur. Her birinin beyânında kelâl ve tahrîrâtında melâl hâsıl olur. Ammâ meşhûr-ı âfâk olan pembesi ve pembe bezi ve beyâz dimisi cihânı dutmuşdur. Ammâ ekâlîm-i seb‘ada Nâzlı incîri meşhûr-ı âfâkdır kim yigirmi üç gûne cennet-i me’vâ ni‘metlerinden incîri olur ammâ gök lop ve ak lop ve mışmış lop ve dede salı lopu ve ıssı yemez lopu ve haşhâşlı lop ve patlıcan lopu ve sarı lop ve yeşil lop ve ballı lop ve ter lop ve şekerli lop ve mor lop ve nakîb lopu ve sultân lopu ve Aydın lopu.

Bu merkûm loplar birbirinden lezîz ve ter ü tâze loplardır. Ammâ aşk olsun lop lop tenâvül edene ve reşk olsun müşklü lopa. Gerçi bir küçük esmerü‘l-levn bir tîndir, ammâ tenâvül edenin demâğı müşk ü anber-i hâm râyihasından mu‘attar meşâm-ı dil [ü] cân olur. Ve vefret üzre tenâvül etsen gâyet seri‘u’l-hazm bir sun‘-ı Girdigâr’dır. Aslâ harâret [ü] yübûseti yokdur. Ve sâ’ir incîrler gibi çok olmayup zamânı tîz mürûr eder. Ve sâ’ir enâcîrler gibi kuruyup vilâyet vilâyet gitmez, zîrâ gâyet letâfet [ü] nezâfetinden eriyüp mahv olur.

Ve bir gûne incîri dahi olur Yedi Veren derler. Bu dahi cihân-ârâ bir incîrdir kim yeşil rengdir ve hurdedir. Tâ kışdan bir ay sonra incîri olur. Zîrâ bir senede yedi kerre incîr verir. Hikmet-i Hudâ her bir ayda hâsıl olan incîri bir gayri lezzetde ve başka rengde ve başka tabî‘atde mâh-be-mâh birbirine muhâlif ve mugâyir incîri hâsıl olur. Ve dırahtında berkleri bâd-ı hazândan fenâ bulup cemî‘i nihâlleri bî-berk kalup yine incîri hâsıl olmadadır. Ammâ âhir-i şitâda olan incîrleri ibtidâ mevsimindeki gibi nerm ü latîf **[Q 47b] [P 47b]** ve lezîz değildir. Beyt:

Nazar kıl nev‘-i insâna kimi zehr ü kimi sükker

Aceb hikmet bir ağacda olur yüz bin **[Y 92b]** *semer peydâ*

ebyâtı bu tîn hakkında ola.

Hulâsa-i kelâm bu Nâzlı incîrinin ahseni ve cirm bâbında a‘zamı ve şecer yüzünden el‘amı lezzeti bir diyâr tîninde yokdur. Ve sâ’ir ekâlîmlere nârın ve incîrinin yâbisin niçe kerre yüz bin yük götürürler. Henüz halâvet [ü] letâfeti kemâ-kân bâkî olup mürûr-ı eyyâm ile fenâ bulmayup durdukça sükkerlenür. Bu tûl [u] dırâz seyâhatimiz içre ekâlîm-i seb‘ada nazîrin görmedim. Böyle bir latîf incîri olur.

Ve bu şehrin etrâfındaki murgzâr gülistânları ve müşebbek bostânları ve bâğ u bâğçeler içre âb-ı revân köşe köşe firâvân suları ve ravzalar içre bülbüllerin nağamâtı ve tuyûr-ı hoş-elhânın asvât-ı hazîni âdeme rûh-efzâ safâ verir bir şehr-i İremdir kim [42] beldelerindendir *ve’s-selâm.*

Ve bu şehrin a‘yânlarından Serdâr Hacı Hasan Beşe ve nakîb ve seyyid çelebiler ile vedâlaşup ve yarar refîkler alup şehrin bâğları içre cânib-i şarka Nâzlı sahrâsı içre cereyân eden nehr-i Menderes Işıklı dağlarından tulû‘ edüp bu mahalden üç konak dahi gidüp Akdeniz kenârında Balat kal‘ası kurbunda deryâya munsabb olur. Ve gûnâ-gûn mâhîleri olur. Bu nehir sağ cânibimizde kalup üç sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Kuyucak

Aydın hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı vardır. Ve ze‘âmetdir. Ve kasabası, bir topraklı bayır eteğinde bir çukur yerde bin iki yüz türâblı ve kiremitli evlerdir kim cümle bâğsız ve bâğçesiz ve susuz ve hân u hammâmsız bir hevâsı sakîl ve âdemleri harâmî bir mülevves kasabadır.

Ve hâlâ kiremitli nev-binâ bir câmi‘i ve beş mescidi ve yigirmi dükkânı var. Bunda dahi hafta bâzârı olur. Ve serdârdan yigirmi tüfeng-endâz refîkler alup azm-i râh etdik, zîrâ yolları sâfî harâmî kânıdır. Puçe ve dereceleri rehzenler ile mâl-â-mâl kemîngâh yerlerdir.

Andan şark cânibine gâh nehr-i Menderes kenârınca gâh çamlı dağlar içre ubûr edüp hamd-i Hudâ atlarımız pâyine bir seng-i râh isâbet etmeyüp selâmet gideriz derken beşinci sâ‘atde hikmet-i Hudâ, **Dalkavak** nâm mahalde,

Sergüzeşt-i hakîr: Bu mahalde bir sengistân dere giderken bir mukassî orman içinde bir vâveylâ ve feryâd kopdu. Hemân refîklerimizin bir kaçı gerüye firâr etdi. Bir kaçı dalkılıç ileriye at bırağup gitdi.

Hakîr dahi ileri vardım. Henüz iki şehbâz tüvânâ fetânın kellelerin tenlerinden cüdâ edüp kanları cereyân, ervâhları dâhil-i cinân olup esbâbları ile hâk-i mezelletde pâymâl-i rimâl yatırlar. Hemân refîklerimiz üstâd-ı kâmiller imiş, derhâl bu iki şehîd-i sa‘îdin na‘şların soyup uryân ü büryân bırakdılar. Ve esbâbların bizim seyishâneler üzre kodular. Bu şühedâların kemerleri **[Y 93a]** ve koyunlarında Ka‘be tesbîhleri çıkdı.

Dahi ileri vardık, iki re’s küheylân doru atlar licâmın sürüyüp hıyâbân içre serserî gezerler. Hemân gulâmlarım atları zabt etdiler.

Andan dahi ileri vardık, altı aded leşler zîr [ü] zeber olup cemî‘i âlât-ı silâhları ile şerbet-i şehâdet nûş edüp bîhûş yatırlar. Hemân yine refîklerimiz bunları dahi pîr [ü] pâk

soyup ve altı aded atların alup giderken heybelerinde cümle Ka‘be metâ‘larından misvâk ve hurmâ ve lîf makûlesi eşyâları var.

Dahi ileri vardıkda bir âdem orman içre zahm-âlûd yatır. Ah [u] enîni evce peyveste olup âlât-ı silâhıyla yol üzre yatup bir eşheb atı yanında licâmın basup durur.

Bu âdemi derhâl seyishânemiz üzre tahmîl edüp giderken mukaddemâ gerüye firâr eden altı aded refîklerimiz hicâb-âlûde olup geldiler. Ammâ bizimle olan refîklerimiz bunlara levendâne,

“Bire leke! Bire muhanat! Bir ceng etmeden, yara bere görmeden firâr edersiz” deyü niçe ta‘n-âmîz kelimâtlar edüp revân olmadayız.

Hakîr cümlesine tenbîh ü tekîd edüp yigirmi refîkimiz ve on aded tevâbi‘imiz cümle pür-silâh ve hâzırbaş bu Dalkavak içre “yâ Fettâh ve yâ Rezzâk” ismine meşgûl olarak giderken hemân on piyâde ve beş küheylân atlı bir seyishâneleri üzre bir siyâh Habeşî gulâmlı âdemler zâhir olup biz dahi hâzırbaş olduk.

Anlar bize, biz anlara karîb oldukda biz anlara selâm verüp ba‘de’s-selâm bizim refîklerimiz ile bilişdiler ve görüşdüler ve öpüşdüler. Bizim refîklerimiz anlara,

“Kanden gelirsiz ve bu seyishâne üstündeki arapçık nedir?” dediler. Anlar eyitdi:

“Allâh verdi, bâzârından aldık” dediler. Anlar dahi

“Ya bu sizin yedeklerinizde boş atlar ve seyishâne üzre esbâblar ve bu yaralı kanlı âdem nedir, hay kahbecikler? Şimdi biz gelirken bu orman içre bir hây hûy tüfeng sadâsı ve bir ceng gavgâsı işitdik, besbelli kelepüre girüp şikâr almışsız, bize bu şikârlardan yok mudur?” deyü hemân boş atlara ve seyishâne üzre esbâblara aç kurd kuzuya sarılır gibi sarıldılar.

Bizim refîklerimiz dahi rızâ vermeyüp niçe kelimâtlardan sonra bunlardan halâs mümkin olmayınca hemân bizim tâ’ife,

“Bire vurun şunları” deyince der-akab birbirimize girüp ân-ı sâ‘atde anların beşin leş eyledik, ammâ atlıları firâr etdiler. Ardlarına düşüp hamd-i Hudâ birin dahi atdan akdardığımız **[Q 48a] [P 48a]** mahalde bir âdemimiz çakmaklı tüfeng ile zahmdâr edüp ol ân cân revân etdi.

Bu şehîdimizi atı üzre bağlayup azm-i râh ederken bu refîklerimize su‘âl etdim:

“Siz bunlar ile ne aceb dostâne âşinâlık etdiniz?” dedim. Anlar eyitdi:

“Ya vilâyetimiz kurdu değiller midir? Her bâzâr yerlerinde görüşmez miyiz?” dediler.

“İşte **[Y 93b]** bu esbâbların aldığımız on yiğidi bunlar şehîd edüp biz üzerlerine gelüp mâl-ı ganâ’imlerin alamayup gerü firâr etdiler. Bu mâlları bizde görünce ‘şikârımızı nice alırsız?’ deyü atlara ve esbâblara sarıldılar. Hamd-i Hudâ biz anların dahi esbâb [u] eskâllerin alup ve seyishâne üzre bir Arap köle aldık” deyü mesrûr [u] şâdân olup,

“Ağa uğurlu yiğit imişsin, aslâ bizim izimizden ırılmadın. Sana da bundan iki at ve iki heybe esbâb verüp bizim şehîdimiz vardır, biz gerü döneriz, siz varun gidin. Bundan ilerisi emîndir. Ve bu mahalde kuttâ‘u’t-tarîklik edenler bunlar idi. Artık siz elem çekmeyüp yola

revâne olun” deyü gûnâ-gûn evzâ‘ [u] etvâr etmeğe başladılar.

Cân başıma sıçrayup hakîre bu gûne telâş olurdu kim bunlar bizi dahi şehîd edüp “Ceng içinde oldu” deyü nâm verirler deyü efkâr-ı ihtimâllere düşdüm. Âhirü‘l-emir müdârâyı elden komayup,

“Beni selâmete çıkarın yâhûd şu dağları geçirin ve beni bir köye düşürün” deyü kelimât ederek bir vâsi‘ sahrâ içre giderken hemân ileriden bir azîm asker nümâyân olunca bizim refîklerimizin başlarına âteş düşdü.

Ve bu asker bize yakın gelüp bunlar ile selâm u sabâh ederken seyishâne üzre ganîmet olan siyâh Arap gulâmı ve bizim seyishâne üzre mecrûh âdemi ve atları görüp bildiler.

Ve Arap memlûk bu askeri görünce feryâd [u] figân ederek bükâ etmeğe başladı. Meğer bunlar Tire huccâcı imişler kim ileri on nefer âdem müjdeye göndermişler. Harâmîlere râst gelüp şehîd olanlar bu huccâcın âdemleri imiş.

Kıssa-i pür-hisse serencâm-ı mâcerâyı bunlara takrîr etdik. Bunlar âlem-i hayretde kalup seyishâne üzre Arabı ve cümle kanlı esbâbları ve cümle atları elimizden alup,

“Bu esbâb sâhiblerin siz katl eylediniz, harâmîlersiz” deyü bizden şühedâların kemerlerin ve gayri zî-kıymet esbâbların taleb etdiler. Âhir bizi gerü dönderüp ceng etdiğimiz meydân-ı ma‘rekeye gelüp şühedâları defn etdiler.

Bizim katl etdiğimiz altı aded harâmîleri bırakdılar. Bu mahalde bizim seyishâne üzre olan mecrûh rûh-ı revânı revân olup vâsıl-ı cinân olup anı dahi refîkleri yanına defn eyledik.

Bu mahalde Sarı Mûmcu nâm köyden ahâlî-i vilâyet gelüp hakîri ve refîklerimizi görüp âşinâlık etdiler. Huccâc ahvâlimiz bu ahâlî-i karyeden su’âl edüp eyliğimize ehl-i belde şehâdet etdiklerinde hakîre ve refîklerimize ta‘zîm ü tekrîm edüp hakîre bir at ve bir tüfeng ve bir kılıç ihsân etdiler ve on tokuz nefer refîklerimize beşer guruş verdiler. Ve bizim refîklerden şehîd olan âdemi atıyla bir refîkımıza verüp gerü dönderdik. Bizler huccâclar ile vedâlaşup yine azm-i râh eyledik.

Hamd-i Hudâ bu Dalkavak nâm çınâristân içinde böyle bir vâkı‘a-i kübrâya râst gelüp halâs olduk.

Ba‘dehu yine şark cânibine giderek nehr-i **[Y 94a]** Menderes’i bir ağaç cisirden ubûr edüp tokuzuncu sâ‘atde,

Kasaba-i Sarây ya‘nî kazâ-i Ezine-âbâd

Denizli hâssı hükmünde yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve serdârı Denizli’dedir. Bir câmi‘li ve iki mescidli ve bir hammâmlı ve bir hânlı ve beş dükkânlı ve iki yüz toprak örtülü evlerdir. Ve bu karye-i ma‘mûre Afyonhisârı‘nda Gedik Ahmed Paşa câmi‘inin evkâfından olmağile mütevellîsi hâkimdir.

Andan yine ol sahrâ içre şark tarafına ma‘mûr kurâları ubûr ederek beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Honaz

Kayser-i Rûm oğullarından Honaz nâm bir Kayâsıra meliki binâsı olmağile şehr-i

Honaz derler. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Germiyanoğlu Yûsuf Beğ fethidir. Andan Âl-i Osmâniyân’dan Koca Murâd-ı Sânî eline girmişdir. Anatolu sancağı hâkinde Denizli kazâsı hudûdunda yüz elli akçe kazâdır.

Ve kal‘ası Honaz dağının burnunda evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kızıl kaya üzre Kahkahâ-misâl bir Şeddâdî kal‘a-i metîndir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi ne mikdâr hatve olduğu ma‘lûmum değildir. Ammâ şekl-i muhammes bir seng-âbâd kal‘a-i köhne bünyâddır. Ve garba nâzır bir kapusu var, bir küçük kal‘adır, ammâ sa‘bdır.

Ve bu kal‘adan Denizli şehri pâymâl-misâl nümâyândır. Ve kal‘a içinde cümle dörd yüz toprak örtülü kâr-ı kadîm evlerdir. Ve cümlesi Denizli sahrâsına ve Eyneâbâd cânibine nâzır hevâdar dârlardır. Kal‘a evleri olmağile havâledâr evlerdir. Ve kal‘a içre ancak bir kurşumsuz câmi‘-i kadîmi ve iki zâviye ve bir mektebi ve kadı mahkemesi var. Ve bu kal‘ada aslâ kefere yokdur, girirse katl ederler. Cümlesi aşağı şehirde olurlar.

Ve bu kal‘a gâyetü‘l-gâye metîn ü müstahkem olmağile celâlî havfinden cemî‘i a‘yân-ı vilâyetin zî-kıymet esbâbları bu kal‘ada pinhândır, zîrâ Karayazıcı ve Celâlî Sa‘îd Arab ve Birgilili Celâlî Cennetoğlu nâmân celâlî-i harâmiyân beşer altışar ay bu kal‘ayı muhâsara edüp **[Q 48b] [P 48b]** aslâ bir vecih ile zafer bulmayup hâ’ib ü hâsir gitmişlerdir. Tâ bu mertebe Van ve Mardin kal‘ası-misâl kal‘a-i bülenddir.

Dizdârı ve yigirmi aded neferâtları ve serdârı vardır, ammâ sipâh kethudâyeri yokdur. Ve bu kal‘adan aşağı varoşa bin adımda enilir. Ammâ bu varoş etrâfın dahi bir kat rabât-ı kavî ihâta etmiş metîn üstüvârdır.

İki mahalle-i müslimîn mâ‘adâ kefereler sâkindir. Cümle iki yüz hânelerdir. Ve bir câmi‘ ve bir mescid ve bir hammâm ve bir hân ve bir kaç dükkân-ı tüccâran vardır. Ammâ tabbâğhânesi altında Akgöz bınarı nâm bir âb-ı hayâtdır. Ayağında niçe yüz âsiyâb-ı dakîkler vardır. Şeb [u] rûz âsiyâb-ı felek gibi cevelân edüp ahâlî-i vilâyet kendi gendümlerin ömr-i azîzleri gibi öğüdüp kût-ı lâyemût kifâflanırlar. Bu değirmenlerden aşağı niçe bin bâğ u bâğçe ve müşebbek besâtînleri rey eder mâ-i hayâtdır.

Ve nehr-i Menderes’in bir başı dahi bu nehr-i Honaz’dır. Ve bir fırkası dahi **[Y 94b]** Işıklı kazâsı kasabası içinde büyük Akgöz bınarındandır. Dere ve depelerden cem‘ olup deryâ-misâl nehr-i Menderes olur. Ve Honaz’ın iki sâ‘at yer bâğ u bâğçesi zeyn olmuşdur. Ve niçe yüz âb-ı revânlar cârî olmuşdur. Ve bu şehri temâşâ edüp cenûb cânibine bâğ u bostânlar içre beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Dâr-ı Mâ şehr-i Denizli

Bu şehrin cânib-i erba‘asını niçe bin uyûn-ı câriyeler ve niçe buhayreler ihâta etdiğiyçün Denizli ismiyle müsemmâ olmuşdur. Yohsa denizden şark cânibine dörd merhale ba‘îddir. Kütâhiyye sancağı hâkindedir, ammâ kadîm-i eyyâmda başka livâ idi. Ba‘dehu sene (–) târîhinde fâtih-i Bağdâd Gâzî Sultân Murâd duhter-i pâkîze-ahteri olan Kaya Sultân’a te’bîden ve temlîken kayd-ı hayât ile evlâd-ı evlâdına hatt-ı şerîfler ile maktû‘-ı kalem ve mefrûzu’l-kadem mu‘âf u müsellem hâs etmişdir.

Hâlâ başka hâkimi var. Üç yüz asker ile kırk yük akçe iltizâmın tahsîl edüp yigirmi bin guruş dahi kendüye tahsîl eder. Bir sene zabtımızda olmuşdur, andan ma‘lûmumuzdur. Ve zîr-i hükmünde beş kazâ yerdir. Evvelâ kazâ-i Denizli ve kazâ-i Ezine-âbâd ve kazâ-i

Çehârşenbe-âbâd ve kazâ-i Gököyük-âbâd ve kazâ-i Honaz-âbâd. Bu beş kazâlar birbirlerine karîb olmağile Denizli hâssı hudûdundadır.

Ve şehr-i Denizli kazâsı üç yüz pâyesiyle kazâ-i âlîdir. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve neferâtları ve şehir subaşısı vardır.

Ve kal‘ası bir düz yerde şekl-i murabba‘ yalın kat taş binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Ammâ sulu yerde olmak ile cânib-i erba‘asında handakı yokdur, illâ Yeni câmi‘ tarafında sehel handakı vardır. Ol dahi bir âdem kaddi kadar alçacık handakdır. Gayri yerinde handak yokdur. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin yetmiş adımdır.

Ve cümle dörd kapusu vardır. Şimâl cânibinde Boyacılar kapusu ve şarka nâzır Semerciler kapusu, gâyet küçük kapudur. İki âdem yan yana giremez ve atlı girüp çıkamaz. Ve kıble cânibine Yeni câmi‘ kapusu ve cânib-i garba Bâğlar kapusu, ba‘zılar Hızırlık kapusu derler.

Ve bu kal‘a kayser-i Rûm binâsıdır. Niçe mülûk-i divel eline girüp âhir sene 607 târîhinde Âl-i Selçukıyân şehzâdelerinden Keykâvus Şâh bin Keyhusrev bin Mukîm Şâh fethidir. Ba‘dehu Âl-i Osmân’dan Koca Sultân Murâd-ı Sânî destine girmişdir. Ammâ bu kal‘a içinde aslâ ehl [ü] ıyâl ile sâkin olacak hâne ve hânedânlar yokdur, serâpâ dükkânlar çokdur.

Cümle üç yüz yetmiş ma‘mûr u âbâdân esvâk-ı sultândır. Ve bir kârgîr dîvârlı ve sütûhu kiremitli ve iki kapulu bir metîn ü müstahkem binâlı bezzâzistânı var. Cümle yetmiş dollâb dekâkînlerdir. Ve bir türâb örtülü minâresiz **[Y 95a]** câmi‘-i kadîmi var.

Ve kal‘anın tâ vasatında üstü kiremitli bir vâsi‘ Tahıl bâzârı meydânı var. Ve bir kaç çeşmesârı var. Bu âsâr-ı binâlardan gayri kal‘a içinde binâ yokdur, ancak bir hânı var. Lâkin anda âyende vü revende mihmân olamaz. İ‘timâd edüp bildikleri âdemleri korlar. Ve dîdebânlar her şeb üzerlerine hân kapusun taşradan sed ederler. Ve bu kal‘a içre her gece elli âdem pür-silâh dîdebânlık ve pâsbânlık ederler. Gâyet mazbûtdur.

Ve bu kal‘a içre haftada bir azîm bâzâr olur kim gûyâ âdem denizi Denizli şehrinde temevvüc eder. Ve bâzârdan sonra kal‘ada ba‘de’l-mağrib dîdebânlardan gayri bir cân kalmayup herkes bâğlarında hânelerine gidüp tâ sabâh olunca kal‘a müstahfızânları tabıllarına darblar urup keşik beklerler, zîrâ bu kal‘a bezzâzistânın zîr-i zemîninde niçe Mısır hazînesi mâl-ı tüccârân vardır.

Ammâ bu kal‘adan taşra cümle kırk dörd mahalle vardır. Cümlesi bâğ u bâğçeler içre gül [ü] gülistânlı ve bâğ [u] bostânlı enhâr-ı firâvân içre üç bin altı yüz İremezâtü‘l-imâd hâneleridir.

Ve cümle elli yedi mihrâbdır. Ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik Kal‘a câmi‘i, andan taşra Yeni câmi‘ derler ammâ kıble kapusu üzre mektûb **[Q 49a]** **[P 49a]** olunan târîhi budur:

“Fî eyyâmi Sultânü‘l-a‘zam Gıyâsü‘d-dünyâ ve’d-dîn Keyhusrev bin Kılıc Arslan halledallâhu mülkehû, sene seb‘în ve seb‘i mie.” [770]

Ve Sarây cum‘ası kâr-ı kadîmdir. Ve Kurşumlu câmi‘ latîf binâ-yı nazîfdir. Ve Ulu

câmi‘, bu dahi kurşumludur ve kâr-ı atîk makâm-ı Sıddîk’dir. Ve Tabaklar câmi‘i karîbü‘l-ahd binâ olunmuşdur. Ve Çömlekçiler câmi‘i bir tarz-ı âhar ma‘mûr câmi‘dir. Kal‘adan taşra meşhûr cevâmi‘ler bunlardır. Mâ‘adâ otuz yedi mesâcidler vardır.

Ve yedi medrese vardır. Cümleden Sarây cum‘ası medresesi (–) aded ulemâlarına meşrûta pâye-i âlî medresesidir.

Ve bir dârü‘l-hadîs ve yedi mekteb-i sıbyân-ı püserân vardır.

Ve on bir tekye-i meşâyihân-ı dervîşân vardır. Cümleden ma‘mûr [u] meşhûrları Ulu câmi‘ önünde Ahi Duman Baba tekyesi ve Ak Sinân Sultân tekyesi ve Kara Oğlan Baba Sultân tekyesi ve Cem Baba Sultân tekyesi fukarâ-yı bâbullâhlarına ni‘metleri mebzûl tekye-i dervîşândır.

Ve altı hammâmı var. Lâkin Hoca Ömer hammâmının âb [u] hevâsı latîf bir kâr-ı kadîm hammâmdır. Ve Alaca hammâm dahi hoş hevâdır. Ve Küçüğenoğlu hammâmı ve Yeni hammâm ve Tabbâğhâne hammâmı ve Şengül hammâmı. Bunlar hâs [u] âmm hammâmlarıdır. Ammâ yüz hammâm dahi bâğçeler içre hânedânlar hammâmları vardır.

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi mahkeme sicillâtları tahrîri üzre ve şârbenderi takrîri üzre cümle on bin yetmiş bâğçe ve yedi bin dölüm hakkı verir voyvada defterinde makyûd bâğlar vardır. Ve cümle a‘yân [u] eşrâf ve sığâr u kibâr **[Y 95b]** cümle bâğçelerinde sâkinlerdir.

Ve a‘yân-ı vilâyet eydir: “Şehrimizin cânib-i erba‘asında yigirmi binden mütecâviz kaynak uyûnlar vardır” deyü fahirlenirler. Ve hakîkatü‘l-hâl yine sözlerinde sâdıklardır. Âb-ı hayâtının kesretinden bu şehre Denizli derler. Ammâ zâlim şehir hıyâbân içre olmağile sivrisinek gâyet çokdur, ammâ yayla bâğlarında sinek yokdur.

Ve cümle halkı bâğlarında sâkin oldukları ecilden ehl [ü] ıyâlleri birbirlerinden kaçmak yokdur, zîrâ cümle birbirlerine akrabâ-misâl olmuşlardır.

Ve câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri çokdur. Ve ekseriyyâ halkı mâvî ve beyâz bez ferrâce geyerler. Ve zenâneleri dahi beyâz izâr ve muhayyer ferrâce geyerler.

Ve halkın müsâfirîn ile ihtilâtları sehel ca‘lîdir, zîrâ şehirleri Anatolu diyârının bir köşesine vâki‘ olmuş memerr-i nâs yeri değildir. Anıniçün kimse ile hüsn-i ülfet etmeği bilmezler bir alay tüccârân-ı Etrâkândır.

Ve memdûhâtından pembesi ve pembe ipliği ve beyâz ve rakîk ü nazîf sâdelik bezi, Acem bezinden latîf olur. Niçe bin yük bezi Rûm vilâyetine müstevlî olur, başka bâzergânları vardır. Ve cemî‘i halkının kâr [u] kisbleri beyâz bezdir.

Der-ziyâret-i şehr-i Denizli: Evvelâ Ak Sinân Sultân ve Ahi Duman Sultân ve Karacaoğlan Sultân ve Hızırlık Sultân.

Ve Ahi Evran Sultân: Hacı Bektaş-ı Velî ve Monlâ Hünkâr ve Şems-i Tebrîzî ve Sadreddîn-i Konevî hazretleri ile hem-celîs ve hem-enîs olmuş ulu sultândır kim niçe keşf [ü] kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuşdur. Cümle kerâmâtından biri Kayseriyye’de tabbâğlık ederken “Mîrîye öşür vermez” deyü bir gammâz hâkime gamz eder. Derhâl hâcibler varup Ahi Evran’ı kayd-bend etmeğe kasd edince hemân dükkân içinde bir evran zâhir olup

avânlar üzre hücûm edince hacîblerin cümlesi bî-cân firâr ederek hâkime gelüp kıssa-ı serencâmların nakl edüp ba‘dehu Ahi Evran’a i‘zâz edüp anıniçün Ahi Evran ya‘nî evran kardaşı demek olur. Ba‘dehu Kayseriyye’den hicret edüp bu Denizli şehrinde garîk-i rahmet olup gavvâs-ı Bârî olup yatır. Kırşehri’nde bir Ahi Baba vardır, ammâ bu Ahi Evran Baba değildir. Esnâf-ı tabbâğânın pîşkademleridir kim tabbâğlara Ahiler derler.

Ve Yeni câmi‘ kurbunda Ca‘fer Ağa hânı dibinde İmâm Sultân. Ve bu hân kâr-ı kadîm bir hân-ı azîm imiş. Mürûr-ı eyyâm ile harâbe olup Melek Ahmed Paşa’nın ağalarından Ca‘fer Ağa Denizli hâkimi iken ta‘mîr ü termîm edüp İmâm Sultân âsitânesine vakf eyledi. Hân kapusunun sol cânibindeki köşede bir beyâz mermer üzre târîh-i kadîmi budur:

“Fî eyyâmi devleti’s-Sultâni’l-a‘zam zıllullâhi fi’l-‘âlem Gıyâsü‘d-dünyâ ve’d-dîn Keykâvus bin Keyhusrev bin Mukîm Emîrü‘l-mü‘minîn el-abdü‘z-za‘îf Karasunkur bin Abdullâh, fî sene seb‘ ve sitti mi’e.” [607]

Ve bu hâna karîb ziyâret-i Kapu Erenleri ve Memi Dede ve Ya‘kûb Dede **[Y 96a]** ve Baba Sultân ve Ayaklı Baba ve Fethî Baba ve Şâhîn Baba ve Ziyâret Baba ve Yakîn Baba ve Şekûr Gâzî Baba ve Hacı Seher(?) Sultân hazretleri, bir mesîregâh kûh-ı bülendin zirve-i a‘lâsında medfûndur.

Ve Uzunca Hayreddîn Sultân ve Çomaklı Baba ve Karaöyük Baba ve Didiği Baba Sultân.

Ve niçe bin kibâr-ı evliyâullâhlar vardır, ammâ meşhûr-ı âfâk erenler bunlardır. Ve bir kaç gün meks etmede hemân ancak bu sultânlara birer Yasîn-i şerîf hedâyâlar ile varup âşinâlık **[Q 49b] [P 49b]** kesb etdik. Beyt:

Derd-i aşkı çekmeyen aşkdan velî bîgânedir,

Bî-vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ.

ebyâtı mazmûnu üzre hamd-i Hudâ her kibâr-ı evliyânın kabr-i şerîfin ziyâret edüp ekall mertebe bir Fâtiha-i şerîf-i seb‘u’l-mesânî hedâyâ ile varup rûh-ı şerîflerin yâd eyledik. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi’l-azîz.*

Ba‘dehu bu şehrin a‘yâniyle vedâlaşup ve bir kaç boğası bezler hedâyâlar ve refîkler alup şimâl cânibinde bâğ u bâğçeler içre ubûr ederek yine Honaz kal‘ası altından ubûr ederek altıncı sâ‘atde,

Evsâf-ı kazâ-i Işıklı kasabası

(–) sancağı hâkinde (–) ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı vardır ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur. Ve kasabası bir düz yerde vâki‘ olmuş dörd yüz elli türâb örtülü hânelerdir.

Ve (–) mahalle ve (–) mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i firâvânlı (–) câmi‘i (–) câmi‘i (–) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve mekteb-i sıbyânı ve hammâmı ve hânı ve bir kaç dükkânı vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve tabbâğhânesi çârsûnun altında büyük Akgöz bınarı yanındadır. Bu nehir Menderes nehrinin başıdır. Bu şehrin bâğı ve bâğçesin rey eder. Ve âb [u] hevâsı hûbdur.

Mahbûb u mahbûbesi merğûbdur. Gerçi Türkistân şehridir ammâ hayli zarîf ü pür-ma‘rifet fasîhü‘l-lisân ve belîgu’l-beyân sözün dinler me’âl ve hâl anlar çelebileri vardır. Ve Işıklı şehri olmağile Işıklı âşıklarına aşk olsun. Pür-şevk ve ehl-i zevk âşıkları vardır. Ve ekseriyyâ ahâlîsi sipâhdır, zîrâ hussânü‘l-ciyâd misilli küheyl atları olur.

Ziyâretlerin beyân eder:

……………. (1 satır boş)………………..

Andan (–) cânibine (–) sâ‘at ma‘mûr kurâlar ubûr edüp,

Kasaba-i Dinler: Işıklı kazâsı nâhiyesidir ve (–) (–) hâkimidir. Ve şehri bir düz yerde vâki‘ olmuşdur kim cümle altı yüz toprak sütûhlu hânelerdir. Ve cümle (–) mahalle ve (–) mihrâbdır. (–) câmi‘i (–) (–) (–) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve hammâmı ve hânları ve dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan bâğ u bâğçesi çokdur. Andan ma‘mûr [u] âbâdân Türkistân kurâları içre ubûr ederek sekiz sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Uluborlu: (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (5.5 satır boş)………………..

Evsâf-ı kal‘a-i Gölhisâr: (–) (–) (–) (–) (–) **[Y 96b]**

……………. (20 satır boş)……………….

[Q 50a] [P 50a]

Andan sahrâ-yı Davaz’ın şarkî tarafı ucunda,

Kazâ-i Vakf-ı karye-i Kızılca Börklü: Yüz elli akçe kazâdır. Aydın sancağı hükmündedir ammâ Menteşe hâkinde vâki‘ olmuşdur. Ve yüz elli türâb örtülü bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi‘li ve hammâm esvâksız bir belde-i müslimîndir. Serdârı Şişli Hacı demek ile ma‘rûf bir ehl-i vukûf sâhib-i kelâm ve makbûl-i hâs [u] âm kimesnedir kim hâs [u] âmma sofra-i bî-imtinânı mebzûldür. Andan garb tarafına 5 sâ‘atde,

Sovulmaz Bâzârı: Sovulmaz dağıyla nehr-i Sovulmaz kenârında bir gün bir gece azîm bâzâr olur. Ve bu nehr-i Sovulmaz nehr-i Bozdoğan’ın başıdır kim enüp Bozdoğan kazâsı kasabası içinden cereyân ederek Köşk şehri önünde nehr-i Menderes’e mahlût olur. Ve bu Sovulmaz bâzârı mahalli Menteşe hâkidir. Andan garba giderken Davaz sahrâsının tâ vasatında kırk âb-ı hayât bınarlar kaynayup cereyân ederek Sovulmaz deresine varır, karuşup andan nehr-i Bozdoğan olur ve Kırkbınar’ı ubûr edüp bir sâ‘atde,

Kasaba-i Tilkili: Üç yüz türâb örtülü hâneli ve bir câmi‘li ve bir mescidli ve bir hânlı ve bir küçük hammâmlı ve bir kaç dükkânlı kasabacıkdır. Davaz kadısı ve serdârı ve kethudâyeri bunda sâkin olurlar. Yüz elli akçe şerîf kazâdır ve 32 nâhiye kurâları var. Menteşe paşasının hâssı ve subaşılığıdır. Bir dere kenârında âb [u] hevâsı latîf bâğlı bâğçeli bir yerdir. Ve yeniçeri serdârı Elhâc Bekir Ağa hakîre refîkler verüp Davaz vâdîsi içre 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı âşiyân-ı bâz kal‘a-i Davaz

Yûnâniyân binâsıdır kim evc-i âsumâna ser çekmiş bir şâhîn ve zağanos ve bâz yuvalı kal‘a-i Davaz’dır. Sene (–) târîhinde Menteş Bay oğullarından Mirzâ Bay feth ederken

ceng [ü] cidâl esnâsında, “Kal‘ada âdem az” buyurmuşlar âdem azdan galat beyne’l-Etrâk Davaz kal‘ası derler. Mâ-tekaddem kadı bunda sâkin imiş. Hâlâ yine paşa hâssıdır.

Ve kal‘ası Davaz sahrâsının cenûbunda ve bir mürtefi‘ yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ bir yed-i kudret kal‘a-i serâmeddir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır. Ve ancak cânib-i şarka nâzır bir demir kapusu vardır. Bu kapu önüne çâh-ı gayyâdan nişân bir handakı var. Celâlî tahassun etmesin içün kazmışlar, mürûr-ı eyyâm ile rimâl türâb ile pür olmuş. Eğer tathîr olunsa bu kal‘a sedd-i Ye’cûc-misâl olurdu, zîrâ bu kal‘a kayasının cânib-i erba‘ası çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir.

Ammâ taşra kal‘asının ba‘zı yerleri münhedim olmuşdur. Ammâ hâlâ iç kal‘ası gâyet ma‘mûr ve hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i bî-bedeldir kim mezkûr yalçın kayanın bir sivri burnu üzre âsumândan ve murg-ı zeyrekden gayri havâlesi yokdur. Lâkin gâyet küçük iç kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır. Ve dîvârının kaddi elli **[Y 97a]** zirâ‘-ı melikî âlîdir. Ve içinde elli aded türâb örtülü hâneleri vardır. Bir câmi‘i var ve dizdâr bunda sâkindir. İç el olmak ile neferâtı yokdur. Ve hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârı yokdur.

Ammâ taşra kal‘a vâsi‘dir. Cümle üç yüz toprak örtülü ma‘mûr u âbâdân hânelerdir. Ve cümle beş mahalle ve beş mihrâbdır. Ve on aded esvâk-ı muhtasarı ve bir hânı ve bir kesîf hammâmı ve üç mekteb-i sıbyânı ve üç sebîli ve iki tekyesi ve altı zâviyesi var, ammâ bezzâzistânı ve imâret-i it‘âmı yokdur.

Ve bu kal‘a içre bâğ u bâğçe dahi yokdur, ammâ câ-be-câ üzüm asmaları ve köhne eşcâr-ı acîbeler vardır. Cümle bâğları kayanın garbında bir top menzili ba‘îd Kepez(?) dağı dibinde üç bin aded bâğ-ı mahsûldâr ve her bâğda bir bâğdârı vardır, dar değildir, vâsi‘ evlerdir. Cümle ehl-i kal‘a altı ay bâğlarında sâkin olup mahsûl alırlar.

Ve bu kal‘anın cânib-i şarkında kal‘a temeli altında bir yalçın kaya içinden bir âb-ı hayât su kaynayup çıkar, gûyâ buz pâresidir. Cümle ehl-i kal‘a bu mâ-i zülâlden def‘-i atşân ederler. Aceb sun‘-ı Hudâ‘dır kim bu kal‘adan balâ bir kûh dahi yokdur kim andan gelir deyü mülâhaza oluna. Sübhâne’l-Hallâku’l-Bâkî bu âbından gayri hevâsı dahi latîfdir.

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Davaz: Evvelâ taşra kal‘ada tekye-i Karaca Ahmed Sultân, aceb âsitâne-i azîmdir. Sarı Baba Sultân ve Ilkınlı Sultân ve Kepez Dede ve Alî Balı Dede ve Gülüm Dede. Bu kibâr-ı evliyâullâhlar cümle bu tekye-i kadîmin sâhasında medfûnlardır.

Ve bu Davaz kal‘asından cânib-i cenûba çamlı beller ve mahûf [u] muhâtara yollar aşup dörd sâ‘atde,

İskele hânı: Sultân Keykubâd binâsı bir bî-emân yerde serâpâ kârgîr binâ bir hân-ı ra‘nâdır, ammâ küçükdür. Ve nehr-i İskele’nin kenârındadır. Ve,

Ayn-ı İskele: Yine İskele dağlarından tulû‘ edüp Nâzlı sahrâsında Arpaz kazâsından cereyân ederek nehr-i Menderes’e munsabb olur. Ve bu İskele hânın geçüp üç sâ‘atde,

Yelen hânı: Bu dahi çamlı dağlar ve ahlât armudu ormanları içinde bir küçük hândır. Andan yine cenûba üç sâ‘atde,

Dede Menteş hânı: Bu dahi bî-emân yerde kârgîr binâ bir ıssız yerde bir küçük hândır.

Andan yine çamlı ormanlar iki sâ‘atde,

Yumurta hânı: Bir küçük hân-ı kadîmdir. Nehr-i Yumurta bu hân dibinden cereyân edüp nehr-i Menderes’e katılır. Andan üç sâ‘atde yine **[Q 50b] [P 50b]** cenûb tarafına,

Yemiş hânı: Çam tahtası örtülü müfîd ü muhtasar bir hân-ı sağîredir.

İbretnümâ-yı dırahthâ: Ammâ bu hânın cânib-i erba‘asındaki sun‘-ı Hudâ çam ağaçları var kim Cenâb-ı Hallâk-ı mevcûdât kuvvet [ü] kudretin ızhâr içün halk etmişdir kim bu şecer-i müntehâların mislin bir diyârda halk etmemişdir. Her biri evc-i semâya ser çeküp serv-misâl serâmed olup râyiha-i tayyibesinden âyende vü revende ehl-i seferlerin **[Y 97b]** demâğları mu‘attar olur.

Cümleden biri Çardaklı çam nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir çam-ı bî-bedeldir. Sâyesinde bin esb-süvâr âdem meks etse mümkündür.

Ve bir[i] dahi Âdem çamı, bu dahi ibret-nümâ çam-ı ra‘nâdır. Gûyâ bi-emrillâh benî âdem gibi elleri ve kolları ve ayakları ve başı var beli ince, gevdesi cesîm bir sırr-ı acîb çam-ı garîbdir.

Ve biri dahi Kuru çam, evce kad çekmiş aslâ yeşil yaprakları yok kuru çam görünür, ammâ yine tâze nihâlleri gayri çamlardan ziyâdedir. Ve dâ’imâ dibinden niçe yüz kantâr katrânı kaynar.

Ve biri dahi Semiz çamdır, âdetullâh bunun üzerine cârîdir kim servi ve çam dırahtları serâmed ola ammâ bu Semiz çam gâyet alçakdır ve cüssesin on âdem ancak dirâğûş eder. Ve cüsse ve berkleri bir vâdîyi sâyedâr edüp zıll-ı himâyesinde on bin koyun sâyelenir bir çam-ı cihândır.

Ve biri dahi Kemerli çamdır, tarik-ı âmmın iki cânibinde birer çam kudret-i Girdigâr ile hâsıl olup birbirine kavuşup mürûr-ı eyyâm ile yekpâre olup yol üzre kemer-misâl olmuşlar. Cümle râh revende ve devende ol kemerin altından ubûr ederler bir temâşâ çamlardır.

Ve biri dahi Kırkkardaş çamı. Hurmâ ve çamın hilkati bir bir hâsıl olmakdır, ammâ bu çam bir kökden kırk aded çam hâsıl olup cümlesi semâya berâber münkalib olmuşlardır. Ve sâyelerinde kırk aded şühedâlar medfûn olduğıyçün Kırkkarındaş çamı derler.

Ve biri dahi Çatallı çamdır. Cemî‘i zamânda çam ağacı nahl-i hurmâ gibi bir nihâl-i serâmed olur ammâ bu çam çınâr gibi dallı ve budaklı hâslı olmuşdur.

Ve biri dahi Kanlı çamdır. Yaz u kış kanı kızıl kızıl cereyân eder. Tarîk-ı Edhemî‘den Selîm Dede nâm bir halîm [ü] selîmi harâmîler bu çam altında mecrûh edüp uryân edüp giderler. Hâlet-i nez‘de merkûm dervîş-i Edhemî eydir:

“Ey çam! Benim kanım zemîne senin sâyende düşdüğüne sen dahi kan revân edüp şehâdet eyle” deyü du‘â edüp rûh-ı pür-fütûhı Selîmin teslîm-i hak olup kanı düşüp şehîd olduğu çamın dibinde bir sed üzre medfûndur. Hâlâ ol zamândan berü bu çamdan kan cereyân etmededir. Anıniçün Kanlı çam derler. Yol üzre ziyâretgâh-ı hâss u âmdır.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan ibret-nümâ çamlar cümle yol üzre vâki‘ olan ibret-nüma çamların her birisinin birer menâkıbları vardır ve niçe kerre yüz bin ibret-nümâ eşcâr-ı

garîbeler vardır kim gören âdem vâlih [u] hayrân olur.

Ve bu Yemiş hânı etrâfındaki çamları temâşâ ederek yine cenûba üç sâ‘at Muğla şehri ensesinde,

Yılancık beli: El-iyâzen billâh evce ser çekmiş bir kûh-ı Bîsütûn’dur. Ve bu mahalle tâ Davaz kal‘asından gelince gâh sengistân ve gâh çengelistân ve âdem âdemzât yok, celâlîsi ve harâmîsi çok, mahûf u muhâtara derbend-i calender dağıstân-ı bî-emân on dörd sâ‘atlik yerdir. Bu râh-ı mahûfun cânib-i erba‘ası birer **[Y 98a]** ikişer sâ‘at ba‘îd ma‘mûr kurâlar vardır. Ammâ cümle ahâlîsi hâkimlerine serkeş yağı ve dağî ve âsî âdemlerdir. Bu mezkûr kurâların tüfeng-endâz fetâları merkûm çamlı yollara enüp rehzenlik ederler. Gâyet ihtirâz lâzımdır, zîrâ bu dağlar ulu dağlardır.

Ve bu mezkûr Yılancık beli eyle cebel-i müntehâdır kim şitâ ve Temmûz’da ve eyyâm-ı Nevrûz’da mâh u sâl zirve-i âlâsı üzre dâ’imâ ebr-i kebûd eksik değildir. Ula şehri ve Muğla şehri sahrâları nümâyân olduğundan mâ‘adâ küşâde hevâda cezîre-i İstanköy ve cezîre-i Rodos ve cezîre-i Hereke ve cezîre-i İncirli azharun mine’ş-şems nümâyândır. Tâ bu mertebe bir kûh-ı Demâvenddir.

Bu cebel-i âlîden süflîye piyâde olup sengistân içre renc [ü] anâ çekerek kâmil üç sâ‘atde dâmen-i kûha nüzûl edüp zeyl-i cebelde,

Karye-i Dümrük: Üç yüz elli kârgîr binâlı ve bâğ u bâğçe ve âb-ı hayâtlı ve topraklı ve kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır kim cümle ahâlîsi müslimlerdir. Ve bir kâr-ı kadîm câmi‘i ve minâresi var. Ve hareminde bir kurşumlu kubbe-i âlî içinde ziyâret-i (–) (–) hazretleri medfûndur. Niçe yüz keşf ü kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuş ulu sultândır. Bu kurâ anların âb-ı rûyine âbâdân olmuşdur. Ve yine kendü câmi‘ ve mehbıt-ı pür-envâr türbe-i âlîlerine vakıf olmuşdur.

Bu karyenin bir hânı ve bir hammâmı ve on dükkânı ve iki mekteb-i sıbyânı ve hadîka ve gülistân [u] bostânı vardır. Ve hevâsı gâyet latîf olduğundan beyâz kirazı meşhûr-ı ünâs-ı hâss [u] âmdır.

Ve bu karyenin şimâlindeki cebel-i müntehânın içinde gâr-ı azîmler var kim içine giren benî âdem gâyib olur. Ve bu karyeden cânib-i cenûba Muğla’nın Kara bâğları sekiz bin adımdır. Ve yine bu karyeden cânib-i garba sekiz bin adım şehr-i Muğla’dır, *ve’s-selâm.* **[Q 51a] [P 51a]**

Evsâf-ı kal‘a-i Muğla

Sene (–) târîhinde Rûm keferesi destinden Menteşe oğlu Dârâhikey vezîri Mûğlı Beğ feth etmişdir. Azîm ceng ü cidâl olmuşdur. Mezkûr Mûğlı Beğ Mâhân memleketinde Hazret-i Risâlet-penâh’ı vâkı‘asında görüp izn-i şerîfleri ile sultânü‘l-ulemâ huzûrunda İslâm ile müşerref olup Menteşe oğlu Dârâhikey’e boybeği edüp Muğla kal‘asın feth etdükde mezkûr şehri ismiyle müsammâ edüp Muğla deyü sebeb-i tesmiye olmuşdur. Sonradan îmâna gelmek ile Muğla Beğ derler. Lügat-i Pârsîde mûğ kefereye derler.

El-hâsıl mu‘ammer olup dîn-i mübîne çok hidmetler edüp gazâ-yı bî-şümâr etmişdir.

Ba‘dehu bu şehir sene (–) târîhinde Âl-i Osmân’dan Sultân Murâd-ı Sânî destine girüp kal‘asın münhedim etmişdir. Hâlâ şehrin ensesinde şimâl cânibinde bir yalçın kaya üzre

şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır. Ammâ içinde dizdârı ve neferâtı ve âdemî zâdı yokdur. Ancak öşr-i sultânî gılâli hıfz içün iki anbâr vardır. Ve garba nâzır bir kapusu vardır, dâ’imâ mesdûddur. Ammâ kadîm-i eyyâmda gâyet **[Y 98b]** s‘ab kal‘a imiş. Ve cânib-i erba‘ası yalçın kayalar olmak ile handakı yokdur.

Ve bu şehir Anatolu eyâletinde Menteşe paşasının tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden paşanın hâss-ı hümâyûnu 400.800 akçe eder. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve hîn-i tahrîrde elli iki erbâb-ı zü‘amâ ve üç yüz seksen bir erbâb-ı tîmârı vardır. Ve cümle erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmâr kânûn üzre cebelüleri ile 2.000 asker olur. Ve paşası dahi hîn-i seferde hâssına göre bin merd asker ile sefer eşer.

Ve bu şehir üç yüz pâyesi ile şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi 105 kurâdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâsı gâyet çokdur.

Ve bu şehir mezkûr kal‘anın kayası dâmeninde vâki‘ olmuş bir şehr-i şîrîndir. Cümle hâneleri iki bin yüz yetmiş ma‘mûr evlerdir. Câ-be-câ toprak örtülü hâneler vardır. Ammâ ekseriyyâ hemvâr tahta örtülüdür.

Ve cümle on bir mahalledir ve cümle yetmiş mihrâbdır. Ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik tabbâğhâne kurbundaki Eski câmi‘ tarz-ı kadîm toprak örtülüdür. Ve kıble kapusu on üç ayak nerdübân ile çıkılır. Ve bu tarafda haremi yokdur. Ancak yol aşırı tabbâğhâne içinde bir âbdest havuzu var üstü kubbe örtülüdür.

Ve bu mahalde Şâhidî hazretlerinin mu‘allimhânesi var kim hâlâ cemî‘i şehrin sıbyânları anda tahsîl-i ulûm ederler. Binden mütecâviz sıbyân vardır. Her kankı diyârda zihn-i sakîm var ise bunda bir kaç ders tilâvet edüp müşkilâtları âsân olup ber-murâd olur. Ve bu mekteb-i sıbyânın kapusu üzre târîhi celî hatt ile böyle terkîm olunmuşdur. Târîh:

Makâm-ı sâht sâhib-hayr-ı mün‘im,

Mu‘allimhâneî mî kerd kâ‘im,

Be-emreş Şâhidî mî güft târîh,

Mu‘allimhâne âbâdân dâ‘im.

Ve karye-i Dümrük’de Ulu câmi‘ ve bu şehrin ortasında Kurşumlu câmi‘. Bu şehirde bundan musanna‘ ve müferrih ve binâ-yı latîf kârgîr kubbeli ve haremi latîfli câmi‘-i rûşen yokdur.

Andan Şeyh câmi‘i ve Bâzâryeri câmi‘i ve Şeyh Osmân Efendi câmi‘i ve Abdülgaffâr Efendi câmi‘i ve Hacı Dede câmi‘i ve Mustafâ Efendi câmi‘i. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve iki hammâm var. Ammâ Elvân Beğ hammâmı gâyet müzeyyen ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve Ahmed Gâzî hammâmı dahi rûşen ve hoşhevâdır.

Ve cümle iki yüz dekâkîndir. Gerçi bezzâzistâni yokdur, ammâ cemî‘i zî-kıymet eşyâlar anda mevcûddur.

Ve çârsû içinden bir dere cereyân eder, yedi yerden ağaç cisir ve altı yerden

kârgîr cisir ile ubûr olunur. Ve kassâbhânesi bu dere üzre vâki‘ olup aslâ bed râyiha yokdur.

Ve bu şehirde ulemâ ve talebe çok olmak ile yedi medrese ve on bir mekteb-i sıbyân vardır.

Ve iki mihmânhânesi var. Ve Kurşumlu câmi‘ kurbunda paşalara mahsûs bir kârgîr binâ sarây-ı âlîsi var. Ekseriyyâ tahta örtülüdür.

Ve bu şehir içre yetmiş âb-ı hayât çeşmeleri var. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi **[Y 99a]** gâyet çokdur. Gerçi Anatolu şehirlerindendir ammâ halkı gâyet şehrî ve Fârisî-dân ve garîb-dost kavmi vardır.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnu serâpâ bâğ u bâğçe ile müzeyyendir. Ve çârsû içinde olan Bâzâr meydânında ve Kurşumlu câmi‘ önünde ale’t-tertîb dikilmiş bîd-i sernigûnlar ve çınâr-ı müntehâlar var kim her birinin sâyesinde bin âdem sâyelenir. Gâyet mesîregâh ve teferrücgâh şehr-i müzeyyendir. Ammâ limon ve turunc ve hurmâ olmaz, zîrâ hevâsı yaylakdır. Ve bu şehirde Ermeni ve Yahûdî yokdur ve gelüp kalsa mu‘ammer olmaz.

Ve nisvân tâ’ifesi gâyet ehl-i perde ve mü’eddebe izârlı hâtûnları vardır. Ve ekseriyyâ halkı külâh üzre beyâz destâr-ı Mevlevî sararlar. Gâyet sâlih kimesneleri vardır. Ve,

Bu şehirde olan ziyâretleri beyân eder: Evvelâ Ziyâretgâh-ı (–). Bu şehrin şimâlinde kal‘a kurbunda ziyâret-i nâtık-ı hakâyık, nâsıh-ı halâyık, sultân-ı dünyâ vü dîn, sîmurg-ı Kâf-ı yakîn Hazret-i Seyyid Kemâleddîn, çâr-kûşe dîvâr içre üstü açık bir ulu ziyâretgâhdır. Nice kerâmât[ı] zâhir ü bâhirdir. Hattâ cümleden biri mübârek ser-i sa‘âdetleri ucunda bir dıraht-ı müntehâ ardıç ağacı vardır, beş âdem kucaklar bir dıraht-ı azîmdir. Bir memleketde ardıç ağacı eyle müntehâ ve cesîm olmak ihtimâli yokdur. Ve bu ağacın vücûdu kapu kapu aralıkdır. İçi boşdur, on âdem sığar. Hikmet-i Hudâ münkirînden bir kaç şahs-ı bed-fi‘âl azîzi imtihân içün ziyârete gelüp âlâ-tarîkı‘l-hedâye birez bâdem getirüp kerâmet isterler. Azîz hazretleri buyururlar kim:

“Bâdem getiriciye âdem bâğcılar! Meşâyihe keşf [ü] kerâmet etmek hayız görmek gibidir. Ammâ şu bâdemlerinizden tâze bâdem yeyin” deyü mübârek dest-i şerîfleri ile bir bâdemi mezkûr büyük ardıç ağacının kovuğu içine “Bismillâh” deyüp koyunca bi-emrillâh tarfetü‘l-ayn içre yeşil şâhlar verüp yedi sâ‘atde tâze bâdem biter. Ammâ Hikmet-i Hudâ hâlâ ol kadar bâdem verir kim vilâyet be-vilâyet teberrüken hedâyâ götürürler.

Ve bu bâdem ağacının kökleri ardıç ağacının vücûdundadır, yerde değildir. Aslâ bâdem kökünden alâmet yokdur. Ve mezkûr bâdemin ardıç içinde âdem cüssesi-misâl kalın haşebeleri vardır. Ve bâdem ağacı ardıç ağacından bâlâ bir dıraht-ı müzeyyen ve mevzûndur kim çeşm hîrelenir. El-hâsıl vâcibü‘s-seyr ibret-nümâ bir dıraht-ı azîmdir. Ve Seyyid Cemâleddîn Sultân bu keşifden sonra merhûm olur. Acâyib nazargâhdır.

Ve bu sultânın hâk-i pây-i şerîflerinde merkad-i âfitâb-ı nihânî, kamer-i zindegânî Hazret-i Hoca Şâhidî:

Ma‘rifet tahtında gûyâ Şâhidî

Hattâ Şâhidî hazretleri bir mısra‘ında:

Diyâr-ı Menteşa'da Muğlavîyem

buyurdukları bu Muğla şehridir.

Ve anların civârında medfûn İmâmzâde hazretleri meşhûr-ı âfak bu sultânlardır. Ve bu şehrin şarkında iki bin adım ba'îd kayalar dibinde karye-i Dümrük'de câmi' hareminde bir kurşumlu kubbe içinde (ziyâret) medfûnlardır. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve bu şehirde bir hafta Küçük Hüseyin Paşa ile ve a'yân-ı vilâyet ile **[Y 99b]** seyr [ü] temâşâ ve zevk u safâlar edüp ve andan şark cânibine sekiz bin adım ba'îd,

Evsâf-ı Kara bâğlar

Muğla sahrâsı içre mâl-â-mâl bu Kara bâğlardır. "Cümle on bir bin bâğdır" deyü sicillâtda mastûrdur. Ve yaz günleri cümle Muğla şehri ve Ula şehri halkı bu bâğlarda sekiz ay sâkin olurlar.

Ve kırk elvân engûrü meşhûr-ı âfâkdır. Cümle engûr ağaçları karaağaç ve çınâr ve kavak ve mîşe ve erguvân dırahtlarına sarmaşup çıkmışdır. Her dırahtdan onar yigirmişer yük üzüm hâsıl olur. Gâyet âbdâr engûrü olur. Ve sâ'ir müsmirât dahi ana göredir.

Ve bu Kara bâğların yollarına bir garîbü'd-diyâr âdem girse bir ağaç deryâsı içine girüp selâmete **[P 51b]** çıkamaz, âlem-i hayretde **[Q 51b]** kalur. Zîrâ handak be-handak yollarının birbirine müşâbeheti vardır. Bu bâğ yollarında aslâ güneş yokdur, zîrâ evc-i semâya ser çekmiş dıraht-ı müntehâlardır. Ve câ-be-câ çemenzâr soffalar üzre ârâmgâh yerler vardır.

Ve bu bâğlar içre paşalara mahsûs bir bâğ-ı İrem var kim gûyâ İremezâtü'l-imâddır. El-hâsıl memâlik-i Âl-i Osmân'da misli yâ Malatıyye'de Aspuzu yâhûd Konya'da Merâm ola. Anda on gün temâşâ-yı cemâl edüp cemî'i ahâlî-i vilâyet ile vedâlaşup Kara bâğlardan kıble tarafına bâğ u bâğçeler içre ubûr ederek ve bir hâlî dağı aşup ba'dehu Ula şehri bâğları içinden iki sâ'at ubûr edüp,

Evsâf-ı kal'a-i Ula

Sene 751 târîhinde Menteşoğlu beğlerinden Ulama Beğ feth etdüği içün Ula derler. Rûm keferesi binâsıdır. Ba'de'l-feth kal'asın münhedim etmişlerdir. Şehrin şark cânibinden kayalar üzre Hisâr yurdu derler hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir.

Ve bu şehrin üç cânibi kayalı dağlar ortasında bir musattah yerde on iki mahalle ve iki bin toprak ve tahta örtülü evlerdir. Ve cümle hâneleri bâğ u bâğçeli ma'mûr u müzeyyen şehirdir.

Ve cümle 19 mihrâbdır. Cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik Acem Sultân türbesi önünde Hacı Mustafâ câmi'i, tarz-ı kadîmdir. Ve kıble kapusu üzre târîhi:

"Sâhibü'l-mescid el-Hacı Mustafâ bin Şücâ' Emîn, et-târîh: İlâhî yâ Kadîm tükabbili'l-ihsân, sene 793."

Ve çârsû içinde Hüsâm Re'îs câmi'inin kapusu üzre târîhi böyle terkîm olunmuşdur:

İlâhî kabûl et bunun hâcetin

Habîbinle cennetde kıl hem-celîs

Bir eksikli dedim anın târîhin

Aceb cum'a etdi Hüsâm Re'îs Sene 988.

Bu câmi' çârsû içre olmak ile cemâ'at-i kesîreye mâlikdir. Ve kiremit örtülü ve bir minâre-i mevzûna mâlikdir.

Ve yine bu çârsû içinde bir kiremit örtülü müferrih câmi' vardır. Kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olmuşdur. Târîh:

"Hâzihî câmi'u dilgüşâ sâhib Muhammed el-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem, el-hayrât, târîh-i binâ seb'în ve seb'i mie" [770]

Ve çârsû başında bir küçük câmi' var. Kapusu üzre târîhi gâyet çenendâz olduğundan tahrîr olunmadı. Ve bu mezkûr câmi'lerden mâ'adâ mesâciddir.

Ve iki mesâcid mektebi var. Ve iki medrese var. Ve iki tekye var. **[Y 100a]** Ve iki hammâm var, biri Şücâ' hammâmı ve biri Yeni hammâm.

Ve cümle üç yüz dükkândır. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ haftada bir on bin âdem cem' olup azîm bâzâr durur. Cemî'i nâ-mevcûdât ol gün anda mevcûd olur. Ve çârsû-yı bâzârı ale't-tertîb hem-vâr bir şâhrâhdır. Ve iki hânı var.

Ve bu şehrin cânib-i erba'ası ikişer sâ'at bâğ u bâğçedir. Gâyet mahsûllü şehirdir. Her sene kırk elli bin kantâr üzüm ve incîr kurusu Mısır'a gider. İskelesi Sakar beli aşırı 4 sâ'at Marmaris iskelesidir ki Rodos mukâbelesidir. Ve,

Bu şehirde olan kibâr-ı evliyâullâhı beyân eder: Ziyâret-i Kerş Eri dağı şehrin şimâlindedir. Kerş Er Sultân anda medfûndur. Ammâ Gürz(?) Er Sultân'dır. Gâyet ulu sultândır. Buhârâ erenlerindendir. Ve ana karîb mezâristân içinde Acem Sultân ve Îsâ Dede ve Hüsâm Re'îs, câmi'i kıblesinde medfûndur.

Ve yine bir câmi'de bir kubbe-i pür-envâr içinde gavvâs-ı deryâ-yı dîn, bahr-i ummân-ı dürr-i yakîn Hazret-i Şeyh Hüsâmeddîn. Kapusu üzre târîhi böyle tastîr olunmuşdur:

Binâ-yı türbe-i arş iştibâha sarf-ı mâlile

Ahibbâ etdiler Hamza Efendi hazretin ta'yîn

Mükâfâtın ede firdevs-i a'lâda ana Mevlâ

Civâr-ı Hazret-i Sultân-ı kevneyn ile hûr-i în

Muhakkak kutb-ı âlem gavs-ı a'zam idi asrında

Aceb mi âşiyân-ı murg-ı rûhu olsa Illiyyîn

Enüp bir savt hâtifden dedi târîhini Kisbî

Yapıldı türbe hâlâ oldu âsûde Hüsâmeddîn.

Diğer târîh:

Yine bir mürşid-i râh-ı Hudâ ukbâya azm etdi

Cihân gibi bekânın inkılâbından olup âgâh

Hüsâmeddîn-i kâmil gavs-ı a'zam kutb-ı dânâdır

Turak ashâbı andan müstefîz idi bi-emrillâh

Dedi fevtine Kisbî lafzan u ma'nen ana târîh

Hüsâmeddîn geçdi bin yigirmi altıda eyvâh.

Ve bu sultânın merkad-i şerîfi önünde bir âsitâne-i Halvetî vardır kim âyende vü revendeye ni'meti mebzûldür. Ve cânib-i erba'asında yüzden mütecâviz hücreler ve bu âsitâne hareminde bir çâh-ı mâ vardır kim gûyâ âb-ı zülâldir. Cümle şehir halkı ana muhtâcdır. Gâyet lezîz ve sovukdur. Ve bu âsitânede bir bâğçe vardır kim gûyâ bâğ-ı İremdir. Cemî'i seyyâh-ı âlemin ve nedim-i âdemin ârâmgâhıdır. Bâğ-ı Hüsâmcân demek ile şöhret bulmuşdur. Altmış gûne üzümü ve kırk elvân meyvesi sicillâtda mastûrdur. El-hâsıl nazargâh-ı kibâr-ı evliyâdır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi meşhûrdur. Ve cümle halkı Cezâyir esbâbı geyüp pala bıçak taşırlar. Ve gâyet garîb-dost halkı vardır. Ve Halvetî tarîkında olup cümlesi ehl-i tevhîddir. Ve gâyet mün'im kavimdir.

Ve bu şehrin cenûbunda 3 sâ'at Gökâbâd kazâsı iskelesi vardır. Andan Marmaris nâm bir kal'adır. Süleymân Hân binâ etmişdir. Rodos fethinde bizzât Süleymân Şâh bu şehirden ubûr edüp Sakar yokuşu nâm mahalli aşup Sakar beli demişlerdir, hâlâ bir mahûf **[Y 100b]** u muhâtara beldir, andan 9 sâ'atde Marmaris kal'asından karşu Rodos'a geçmişler. Hakîr ol yola gitmeyüp Ula şehrinden garb tarafına bâğ u bâğçeler içre sun'-ı Hudâları temâşâ ederek Ula'ya bir sâ'at karîb,

Menzil-i mesîregâh-ı Kazancı câmi'i: Bir koyah hıyâbân-ı dırahtistân içre bir namâzgâhdır. Sâye-i dırahtından zemîne güneş isâbet etrnez. Bir âb-ı hayât çâh-ı mâsı var kim gûyâ *şarâben tahûr*dur. Cemî'i Ulalı ve Muğlalı bu çemenzâr namâzgâhda teferrüc ederler, aceb ferah-fezâ yerdir. Andan kalkup yine garba üç sâ'at ma'mûr u âbâdân kurâlar ubûr ederek,

Evsâf-ı kasaba-i Yerkeseği

Menteşe hâkinde paşa voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı ve a'yânı vardır. Ammâ kasabası yüz elli mikdârı toprak örtülü ve bir câmi'li minâresiz toprak örtülü evler ve câmi'lerdir. Ve hammâmı ve dükkânları ve hânları yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur.

Ve cümle halkı evlerinde keçe külâh ve seccâde ve kırmızı dülbend börkü işlerler, gâyet meşhûrdur. Ve etrâfında kurâları gâyet ma'mûr u müzeyyendir. Ve gâyet mahsûllü vilâyetdir. Ve keçeden yekpâre hırka ve yağmurluk bunda işlenir.

Andan kalkup garb cânibine gâh sengistân ve gâh bâğ [u] bostân içre güzer ederek ve Süleymân Hân ubûr edüp tathîr etdüği râhları temâşâ ederek 6 sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i Bozöyük

Menteşe sancağı hâkinde paşa hâssı voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Ve kasabası, Bozöyük dağı dibinde yüz evli boz topraklı kasabacıkdır. Bir câmi'i var ve hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârı yokdur. Ancak bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Ve bu kasaba içinden bir kaya altından bir turna gözü su kaynar, ammâ ol kadar lezîz değildir.

Ve bu kasabadan şimâle bir ok menzili ba‘îd bir düz yerde Süleymân Hân’ın otağı yeri vardır. Kal‘a-misâl bir meydân-ı azîmdir. Andan Süleymân Hân Rodos fethine ubûr ederken anda meks edüp bu kurâ ve kasabât halkları vâfir hedâyâ ile istikbâle çıkarlar. Süleymân Hân safâ edüp buyururlar kim:

“Bu benim otağım cirmi olan yer bu ahâlîye hafta bâzârı olmak içün dükkânlar binâ olunsun” deyü emr eder. Hâlâ yüz mikdârı kârgîr dükkânlar ve bir kubbe-i âlîli bir câmi‘ binâ olunup cümle âsârları kiremit örtülüdür. Haftada bir azîm bâzâr durur. Ve niçe bin âdem cem‘ olup bey‘ u şirâ edüp Süleymân Hân’a du‘â ederler. Ve ol gün anda kadı ve müsellim ve serdâr anda cem‘ olurlar.

Andan yine garb cânibine bî-hâsıl yerler ile bir sâ‘at taşlı yollar ile ubûr ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Eskihisâr

Sene 755 târîhinde **[P 52a]** Rûm keferesi destinden Menteşeoğlu Ahmed Beğ feth etmişdir. Anlardan sene (–) târîhinde **[Q 52a]** Orhân Gâzî yüz bin renc [ü] anâ ile feth edüp münhedim etmişdir. Hâlâ eser-i binâdan niçe der ü dîvâr **[Y 101a]** ve burc [u] bârû-yı hisâr nümâyândır. İç el olmak ile dizdârı ve neferâtı yokdur.

Menteşe sancağında paşa hâssıdır, voyadalıkdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır ve nâhiyesi (–) kurâdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı vardır. Ve a‘yânı yokdur. Ekseriyyâ halkı fukarâlardır. Üzerlerine nühûset müstevlî olmuş, zîrâ kâr u kisbleri tütün fürûht edüp ekerler.

Ve bu şehir iki dağ miyânında bir vâsi‘ öz içinde bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayât sulu üç mahalle ve iki yüz seksen hâneli ve cümle toprak örtülü evlerdir. Hân u hammâmsız bir garîb kasabadır. Ancak on dükkânı var ve âb-ı revânı çok olmak ile kırk elli tabbâğhâne dükkânları var. Gâyet latîf gönü olur, zîrâ dağlarında mazısı çokdur.

Ve iki câmi‘i var. Yukaruda bu kal‘a fâtihi Menteşe oğlu Sultân Ahmed’in câmi‘i ki Kuru câmi‘ derler, târz-ı kadîmdir.

Andan aşağıda çârsû içinde Tabbâğhâne câmi‘i ki Sulu câmi‘ derler, bir ankâ bâzergânın binâsıdır. Kiremitsiz kârgîr kubbe kireç sıvalı bir müferrih câmi‘-i kadîmdir, ammâ haremi yokdur.

Ve taşra yan soffanın solunda câmi‘ dîvârına muttasıl merkad-i (–) (–) sultân medfûndur. Ve câmi‘in taşra solunda tahta soffa altında iki değirmen yürüdür bir âb-ı hayât su kaynayup cereyân eder. Cümle cemâ‘at andan tecdîd-i vuzû‘ ederler. Andan aşağı tabbâğhâneye ve andan bâğ u bâğçelere tevzî‘ olur. Anıniçün bu câmi‘e Sulu câmi‘ derler, gâyet mesîregâh yerdir. Ve câmi‘in taşra soffalarında mermer sütûnlar üzre küçük kubbelerdir.

Ve bu şehr kadîm-i evvelde eyle âbâdân imiş kim bir sâ‘at yerde binâ-yı azîm âsârları var kim âdem vâlih [ü] hayrân olur. Husûsâ kal‘asının binâsı rûy-i arzda misli Şâm’da Ba‘albek kal‘ası ola. Bu dahi eyle fîl cüssesi kadar mücellâ mermer ve gayri taşlar ile binâ olunmuşdur. Aslâ kireç binâ değildir. Serâpâ taş taş üzre demir kinedli binâdır. Ve cümle taşları birbirine eyle imtizâç etmişler kim gûyâ yekpâre sanarsın bir kal‘a-i mu‘azzam ve müzeyyen imiş. Ve hâlâ her tarafında niçe bin havz u şâzrevân ve tâk kubbe âsârları var

kim ta‘bîr olunmaz.

Ve bunda bir gün meks edüp Serdâr Şişli Mustafâ Beşe serdârdan on tüfeng-endâz refîk alup yine garb cânibine teveccüh edüp Badırka boğazın ve Deve kısığın aşup hamd-i Hudâ selâmetle Tuzla ovacığın dahi ubûr edüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı taht-ı Cemşîd şehr-i azîm kal‘a-i Milâs

Sene (–) târîhinde Menteşe oğlu Ahmed Gâzî Beğ, Cemşîd neslinden Milyas nâm bir Urum kralının elinden feth etmişdir. Ba‘dehu sene 844 târîhinde Âl-i Osmâniyân'dan Gâzî Hudâvendigâr fethidir. Menteşe sancağı hâkinde Menteşe oğlu Ahmed Gâzî evkâfıdır.

Ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi 75 pâre ma‘mûr kurâlardır. Ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân [u] eşrâfı **[Y 101b]** ve nakîb ve müftîsi vardır. Ammâ kal‘ası münhedim olmak ile dizdârı ve neferâtı yokdur.

Ve şehri, Milâs sahrâsının garb cânibinde Sudre dağından bir top menzili ba‘îd bir taşlıklı bayır üzre bin hâneli sâfî kârgîr binâ evli ve üzerleri toprak örtülü bâğlı ve bâğçeli ve limon ve turunc ve nâr ve incîrli şehirdir.

Ve cümle on iki mahalle ve yedi mihrâbdır. Cümleden vâcibü‘s-seyr Câmi‘-i Kebîr şehrin şimâli cânibinde kurşum örtülü ve beş kubbe-i âlîli ve bir minâre-i mevzûnlu bir ibret-nümâ câmi‘-i zîbâdır. Ve cânib-i erba‘asında der ü dîvârları serâpâ gök mücellâ mermerdendir, anınıçün Etrâk tâ'ifesi Gök câmi derler. Kıble kapusu üzre tâ yukaru kemerde bu âyet-i şerîf ve târîhleri tahrîr olunmuşdur. Târîh: [43] âyeti tahrîr olunmuşdur. Dahi altında kapu çerçivesi mermeri üzre:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Emera bi-inşâi hâzihi'l-‘ımârati'l-mübâreketi fî eyyâmi devleti el-melik es-Sultân Celâleddîn Bâyezîd Hân bin Murâd Hân bin Orhân bin Âl-i Osmân ‘ızze nasruhu mebâne binâ-yı Zeyneddîn bin Hâce Pîr Özbek dâme ızzuhu ve zâde tevfîkuhu ve ammerehu min yevmi'l-ahed fi's-sâdisi ve'l-‘ışrîn fî şehri Saferi'l-hayr sene seb‘ ve seb‘în ve seb‘i mie." [26.S.777] böyle tahrîr olunmuşdur.

Ve çârsû içinde fâtih-i vilâyet olan Gâzî Ahmed Beğ câmi‘i dahi ibret-nümâ binâ-yı musanna‘ câmi‘-i zîbâdır. Kıble kapusu üzre târîh:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Benâ hâzihi'l-câmi‘e'l-kebîr el-Emîrü‘l-mu‘azzam es-Sultânü‘l-mükerrem mâlikü rikâbı‘l-ümem mevla'l-mulûki'l-Arab ve'l-Acem Gâzî Ahmed Beğ tavvelallâhu ‘ömrehu ve İbnü‘l-merhûm el-magfûr es-Sa‘îd eş-Şehîd el-mes‘ûd intebehümüllâhu bihubûbi'l-cennâti İbrâhîm Beğ bin Orhân Gâzî bin Elbistan feraga min imâreti hâzihi'l-câmi‘i'l-cedîd fî evveli cumâdi'l-âhir sene semânîn ve seb‘i mie." [1.C.778] tahrîr olunmuşdur.

Ve Salâhaddîn câmi‘i tarz-ı kadîmdir. Ve Yalk câmi‘i dahi tarz-ı kadîmdir. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve iki hammâmı var. Biri Eski hammâm ve biri Yeni Hamam. Ol kadar rûşen ve hevâdar hammâm değillerdir.

Ve iki hânı var. Ammâ Kurşumlu Câmi‘ hânı gâyet büyük hândır. Ve kârgîr binâ-yı azîmdir. Ve elli mikdârı dekâkînleri var.

Ve bu şehrin memdûhâtından cemî‘i mahsûlâtı tütündür. Cemî‘i deşt ü sahrâsı tütündür. Niçe bin yük bağlanup kârbân olup cemî‘i Anatolu'ya tütün bundan müstevlî olur. Ve âb [u] hevâsı gâyet sakîldir. Eşeği ve ecinneyi ısıtma dutar.

Ve bu şehre beddu‘â olmuşdur. Sebebi oldur kim kadîm eyyâmda Mısır'da bir kaht-ı azîm olup bu Milâs şehrinden mâlları ile gılâl isterler. Bu şehir halkı bir hınta vermeyüp redd ederler. Bu Mısır halkı dahi hâ'ib ü hâsir Mısır'a geldikleri gibi mâvaka‘ı takrîr etdükde cümle ahâlî-i Mısır bu Milâs şehrinin harâb olması içün beddu‘â edüp hâlâ câmi‘-i Ezher'de rûz merre **[Y 102a]** en‘âm-ı şerîf tilâvet olunur. Anıniçün harâbdır. Ammâ kadîm eyyâmda bu Milâs eyle bir şehr-i azîm imiş kim hâlâ niçe bin amûd-ı müntehâlar üzre tâk-ı kisrâdan nişân verir ulu dîvânhâneler ve sarây-ı âlîleri ve niçe bin kârgîr dekâkînler ve hâlâ üç yüz hammâm âsârları ve niçe bin câmi‘ ve mesâcid ve imâret ve medrese ve hân ve bezzâzistân âsârları var kim âdem engüşt ber-dehen edüp vâlih u hayrân olur.

Ve kal‘a âsârları var kim gûyâ her taşı hammâm kubbesi-misâl Âd u Semûd binâsıdır, âdemin aklı perîşân olur. El-hâsıl dünyânın fânî olmasına delîldir ki,[44] dir ve,

Bu şehirde medfûn olan kibâr-ı evliyâları beyân eder: Ziyâret-i Milâs: Evvelâ şehrin garbında Sudre dağında tâ zirve-i a‘lâsında Sudre erenleri ve şehir içinde Kalenderî Sultân ve Dedebeği Sultân ve Hayreddîn Sultân ve Boğa Baba ve Gazâl Murâd Baba ve Salâhaddîn Sultân ve ibret-nümâ-yı tasavvuf, Hayâl-i Zıl mü'ellifi Şeyh Şüşterî hazretleri bizzât bunda medfûndur. Her kim ziyâret etse elbette gülmesi mukarrerdir. *Kuddisesırruhu'l-azîz.*

Bu şehri seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp a‘yân-ı vilâyet ile vedâlaşup Milâs sahrâsı içre tütün tarlaları içre bir sâ‘at ubûr edüp,

Evsâf-ı dâr-ı duhân kal‘a-i Peçin

Niçe yüz yıl bir ecinne beği zabt edüp ba‘dehu Menteşeoğlu Ahmed Beğ ilim kuvveti ile zabt edüp ma‘mûr etdi. Beğ Cin kal‘asından galat Peçin kal‘ası derler. Bu dahi Menteşe hâkinde maktû‘-ı kadem ve mefrûzü‘l-kalem fâtih-i vilâyet Gâzî Ahmed Beğ evkâfıdır ve Milâs nâhiyesidir. Kethudâyeri ve serdârı Milâs'da sâkindir. Ancak nâ'ibi vardır.

Ve kal‘ası Milâs sahrâsına nâzır bir yalçın kaya üzre evc-i âsumâna ser çekmiş bir sa‘b kal‘a-i metîndir. Ve şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâdır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Ve kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Dizdârı ve yigirmi neferâtı vardır. Gâyet sa‘b u metîn olmak ile Menteşe hâkimleri cemî‘i mücrimleri bunda haps ederler. Ve yalçın kaya üzre olmak ile aslâ bir cânibinde handakı yokdur. Ve bir cânibinden zafer mümkin değildir. Ancak kapusu önünde zemberekli cisrin altı kesme kayadan on kulaç handakı var. Kapunun iki tarafında **[P 52b]** mermer arslanlar tasvîr olunmuşdur.

Ve kal‘a **[Q 52b]** içinde bir küçük mescidi ve yigirmi toprak örtülü evleri var. Cümle Milâs sahrâsına nâzırdır. Ammâ taşra varoşu gâyet büyük şehr-i azîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâsı cihânı dutmuşdur. Ol imâretden hâlâ yüz mikdârı toprak örtülü bâğ u bâğçeli evlerdir.

Bu şehrin cânib-i erba‘ası kal‘a-i azîm imiş. Hâlâ burc [u] bârûları zâhir ü bâhirdir. Ve

bu varoşda bir ulu câmi‘ vardır. Kıble kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

“Benâ hâze’l-mescide’l-mübâreke el-Emîrü’l-mu‘azzam el-müfehham el-mansûru’l-muzaffer **[Y 102b]** *Sultân Murâd bin el-Etrâk Şücâ‘eddîn bin Eke Hân bin Mes‘ud azzellâhu ensârehu fî sene isnâ ve seb‘i mie.”* [772]

Minâresi yokdur ve toprak örtülü câmi‘-i kadîmdir. Tûlen ve arzan yüzer ayakdır. Ve câmi‘i içinde on altı çam direğinden sütûnlar vardır. Ve bu câmi‘ önünde Ahmed Ağa medresesi gâyet ma‘mûrdur. Ahmed Gâzî anda medfûndur. Ve medrese ile kal‘a kapusu mâbeyninde bir soffa-i azîm üzre bir çınâr-ı müntehâ var kim sâyesinde bin âdem sâyelenir.

Ve bu soffanın yol aşırı kıblesinde Gâzî Ahmed Beğ‘in ıyâli bir türbe-i pür-envârda medfûnlardır. Ve bu kal‘anın enderûn [u] birûnunda aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur.

Bunda bir gece mihmân olup ale’s-sabâh dizdârdan on müsellah fetâ alup garb cânibine,

Movalasın Boğazı: Gâyet aşkıyâsı çok mahûf yerdir, anı ubûr edüp **Molasın sahrâsı** içre 4 sâ‘at gidüp ve sağ cânibimizde,

Varvul tuzlası Leb-i deryâda yedi yük akçe emânetdir, gâyet lezîz tuzu olur. Aydın ve Sarhan ve Menteşe vilâyetlerine niçe kerre yüz bin yük tuz gider ve Frengistân’a dahi gider. Zîrâ Frenk uyuzuna ve tuzlu balgama sürüp yetse gâyet nâfi‘dir.

Bu mahalleri ubûr edüp mezkûr Varvul tuzlası cânibleri sâfî harâmî ve harâmzâdesi çok olmak ile iç yüzünde Pîrsiz Alî Ağa çiftliğine varup andan bir kaç âdemler alup kıble cânibine 3 sâ‘at taşlı sarp boğazlar içre ubûr edüp,

Karye-i Kemer: Menteşe hâkinde Karaova kazâsıdır. Yüz elli akçe kadı bunda sâkin olur ve nâhiyesi on bir kurâdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı vardır. Ammâ Âsitâne-i sa‘âdetden İstanköy cezîresine limon ve turunç ve gayri rubu‘lar hâsıl etmeğe helvâcılar gelir. Bu Kemer kazâsı dahi bâğ u bâğçe ve limon turunclu yer olmak ile hünkâr helvâcıları bu Kemer köyünde sâkin olup hükûmet edüp limon ve turunc hâsıl ederler.

Ve bu karye-i Kemer yüz hâneli ve bir câmi‘li müselmân köyüdür. Ammâ çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur. Ancak hafta bâzârı durup azîm cem‘iyyet olup cemî‘i mevcûdât mevcûddur.

Ve bu kazâda aslâ kasaba yokdur. Ammâ gâyet ma‘mûr [u] âbâdân kazâdır ve leb-i deryâda Karabâğlar bu kazânın nâhiyesidir. Ve hakîr bunda bir gece mihmân olup kadı ve serdâr Çavuşoğlu’ndan on tüfeng-endâz alup harâmîler havfinden bir gecede Karaova nâm sengistân mahûf beli ubûr edüp ve Sarnıçlar nâm mahalli yüz bin renc [u] anâ ile ol gece karanlıkda dağdan dağa taşdan taşa seyishânelerimiz yıkılarak düşe kalkarak ve başımızdan sarıklarımız çalılar alarak ve esbâblarımız pâre pâre olup at na‘lları dökülerek yüz bin renc [ü] anâ ile Mıhdöken belin aşup 8 sâ‘atde hamd-i Hudâ selâmetle ale’s-sabâh,

Evsâf-ı kal‘a-i Bodurum

Sene 928 târîhinde Malta küffârı elinden Süleymân Hân Gâzî fethidir. Be-dest-i

Kapudan Palak Mustafâ **[Y 103a]** Paşa. Bu Bodrine kral yedi kralın imdâdı ile binâ etmişdir. Menteşe hâkinde Karaova kazâsı nâhiyesidir. Nâ'ib hükmeder. Kethudâyeri ve serdârı yokdur.

Nefs-i kal'ası Cezâyir eyâleti ya'nî Kapudan Paşa hükmündedir. İstanköy sancağıdır. Kal'a dizdârı sancakbeği tarafından kâ'immakâmdır.

Ve kal'ası leb-i deryâda bir amelî burun üzre bir Şeddâdî binâ-yı sa'b u metîndir kim Anatolu hâkinde böyle bir kâr-ı insân kerb ve müstahkem kal'a yokdur ve şekl-i murabba'dır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi bin adım gûyâ sandûk-misâl bir çetin kozdur. Ve yigirmi arşın bâlâdır. İçi mâl-â-mâl rıhtımdır. Ve dizdârı ve seksen neferâtı İstanköy cezîresi aklâmından ulûfe alırlar. Ve cümle kulu kal'a içinde yüz toprak örtülü evler içre sâkin ve mevcûdlardır. Ve havlısız ve bâğ u bâğçesiz daracık evlerdir.

Ve kal'a içinde bâğ u bâğçe ve çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur. Ancak Süleymân Hân'ın kiliseden vely olunmuş bir câmi'i var. Ve bir alçak minâreli küçük câmi'dir. Bundan gayri mesâcid yokdur.

Ve câmi' ile kal'a kapusu mâbeyninde yedi küçük dükkâncik vardır. Ve bir küçük kahvehânesi var, neferât anda otururlar. Ve iç kal'asında iki kulle-i bâlâsı var, dizdâr anda olup cebehâne ile leb-ber-lebdir.

Ve bu kal'anın der-i dîvârı deryâdan yigirmi beş arşın sedd-i Kahkahâ-vâr yüksekdir. Ve bi-emrillâh cümle taşları nef'tî eşkâldir. Ve içi serâpâ dolma ve sarnıç ve zindân ve mahzenlerdir. Ve cânib-i erba'ası on beş arşın derin handakdır. Ve yigirrni beş arşın enlidir.

Ve bu kal'a cümle on bir kat demir kapulardır. Evvelâ taşra Lonca handakı kapusu şimâle nâzır bir sarp kapudur ve on ayak yokuş ve on ayak eniş taş nerdübânlı kapudur. Ve bu kapunun iç yüzü asma cisirdir. Anı geçüp yokuş aşağı bir amelî kaldırımlı nerdübân ile handak içine enilir.

Ve şimâle nâzır handak kapuları başka küçük kapulardır, ammâ kal'a kapusu değildir. Ve bu kapunun cânib-i erba'asında olan der-i dîvârın zîr [ü] bâlâsında beyâz mermerler üzre gûnâ-gûn ucbe-likâ ve turfe-heykel Frenk tasvîrleri var kim hâşâ gûyâ zî-rûh sanırsın.

Ve bu kapudan içeri hisâr-pîçe mâbeyni bir vâsi' meydândır, anı ubûr edüp bir kat kapu dahi vardır, şimâle nâzırdır. Ve bu mahalde dahi ibret-nümâ tasvîrler vardır. Ve bu kapunun solunda leb-i deryâda hîle ile kal'a binâ etmek içün Menteş Bay oğullarından bir bodurumluk yer isteyüp yapdığı mahzenlerdir. Ba'dehu niçe sene mürûr edüp hîle ile çalılar içinde bu kal'ayı binâ edüp bir gün çalılara ateş edüp kal'a zuhûr edüp anıniçün Bodurum derler.

Ve bu Bodrine kal'asın binâ eden Bodrine kralın lâşe-i murdârı bir beyâz mermerden mezkûr Bodurum mahzenlerinin limana nâzır köşesinde bir beyâz mermer üzre sûretdir. Ammâ başını ba'de'l-feth **[Y 103b]** asâkir-i İslâm kırmışlar.

Ve bu Bodurum mahzenleri kapusundan içeri bir kat kapu dahi vardır, şimâle nâzırdır. Ve bu iki kapu mâbeyni bir hayli meydândır. Âyende vü revende at ve katırların bu hisâr-pîçeye bağlarlar.

Ve şimâl tarafındaki büyük limanın iskelesi bu iki kapu mâbeynindedir. Ve liman ile handak mâbeynini deryâ döğer bir kat kalın Şeddâdî dîvârdır. Kırk adım enli ve kırk arşın yüksekdir. Ve handak içinden bir kapu ile bu kalın dîvâr içinde bir kapudan girüp yokuş yukaru elli ayak taş nerdübân ile çıkılup ve iki yüz adım mezkûr dîvâr üzre gidilüp tâ orta hisârın asma cisirlerine varılur. Cümle at ve katır ve eşek bu dîvâr üstünden geçüp ve beş kat asma cisir ve kapulardan ubûr ederken âdem aşağı baksa gözü hîrelenir. Ve her gece bu cisirleri makara ile kaldırup kal'a kapusuna siper ederler. Ve bu hisâb üzre Bodurum kal'asının on bir kat kapusu ve evsâfı tamâm oldu.

Ve bu cisirlerden içeri Kilid kapusu yedi ayak taş nerdübân ile çıkılır. Andan içeri bölme hisâr kapusu mâbeyninde kahve ve yedi dükkâncıkdır. Andan içeri Anahisâr kapusu. Bu kapular lodos cânibine nâzırdır.

Ve bu kal'anın şarkı ve garb cânibi limandır. Ammâ büyük liman şimâl ile garbdadır. Ve bu kal'anın nısfı deryâda ve nısfı karadadır. Ve taşrasında aslâ varoş evleri yokdur ve hân ve câmi' ve hammâm ve çârsû-yı bâzâr yokdur. Hemân serâpâ bâğ u bâğçesi cihânı dutmuşdur. Cemî'i halkının kâr u kisbleri kuru üzüm ve incîr ve şîra-i âbdârdır.

Ve bâğlar içre Kapudan Memi Paşa **[Q 53a]** **[P 53a]** su kemerlerinden kal'anın şimâl cânibinde Lonca kapusundan taşra Lonca mescidi dibinde bir âb-ı hayât çeşmesi var. Ol kemerlerden ana su gelür azîm hayrâtdır.

Ve büyük limanı altı rûzgârdan mahfûzdur. Ammâ lodos ve keşişleme rûzgârından gâyet muhâlifdir, ammâ birkaç demir üzre a'lâ yatakdır. Ve iki yüz pâre gemi alur. Hattâ sene (–) târîhinde Venedik donanması on yedi pâre Cezâyir galyonların bu limanda kapadup yedi gün yedi gece ceng-i sultânî olup ve kal'aya niçe bin gülle ve kal'adan kâfire birkaç balyemez urup küffârın iki pâre paturuna galyonu gark olup Cezâyir kalyonları halâs oldular. Ve gark olan küffârın keştîsin ba'dehu cemî'i cebehânesile lâşe-i keştîyi çıkarup mîrîye kabz olunup ol cengde ancak bir Cezâyir kapudanı şehîd olmuşdur. Büyük limanın garbında bir sivri kaya bir türbe-i âsitândır. Ve bir kubbe-i mehbat-ı nûr-ı Hudâ'dır. Bu kal'a-i metîn sebebi ile küffâr-ı hâksârın karârları firâra mübeddel oldu. Ammâ ki bu kal'a-i emângâh olmasa cümle Cezâyirliyi kâfir alırdı. Hudâ hıfz etdi.

El-hâsıl Anatolu'nun leb-i deryâlarında bu Bodurum kal'ası-misâl sedd-i İskender yokdur. **[Y 104a]** Cemî'i kâfiristânda Bodrine ve Rodos kal'ası meşhûrdur. *Hafizakallâh.*

Hamd-i Hudâ bu kal'ayi seyr [ü] temâşâ edüp ve cemî'i gâzîleri ile vedâlaşup İstanköy cezîresine geçmek içün kal'anın şimâl cânibinden bâğ u bâğçeler içre leb-i deryâ ile Memi Paşa kemerlerin seyr [ü] temâşâ ederek bir sâ'atde,

Karye-i Vitiz: Bâğ-ı İrem'den nişân verir, elli hâneli ve bir câmi'li Müselmân köyüdür.

Anda hânedân sâhibi İbrâhîm Çelebi hakîre bir fırkateyi elli şehbâzı ile donadup altı atımız ve beş âdemimiz ile bizi firkateye koyup poyraz rûzgârı ile orsa orsa sekiz mîl yine Menteşe kenârınca,

Evsâf-ı kal'a-i Isbat: Mâ-tekaddem Malta küffârı Venedik elinden alup harâb etmiş.

Ba‘dehu Menteşe oğulları feth edüp ma‘mûr etmişler. Hâlâ Menteşe hâkinde Kara bâğlar kazâsı nâm bir burunda evc-i âsumâna ser çekmiş bir sarı kayayı kûh-ı Bîsütûn üzre henüz üstâd elinden çıkmış bir metîn kal‘adır. Limanında lenger-endâz olup rûzgâr sehel mayna olsun deyüp ârâm eyleyüp kal‘ayı temâşâ etdik. Yalçın kaya üzre şekl-i müdevver bir küçük kal‘adır, cirmi yedi yüz adımdır.

Ve şimâle nâzır bir kapusu var. Ammâ gâyet âlî olmak ile anda âdem ve âdemî-zâd olmayup mu‘attal yatır. Ammâ ahâlî-yi vilâyet küffâr havfinden ehl [ü] iyâllerin ve esvâb [ü] eskâllerin anda koyup muhâfaza ederlermiş.

Dizdârı ve neferâtı ve top u tüfengi yokdur. Ammâ aşağı limanında yalçın kayalar dibinde leb-i deryâda bir âb-ı hayât suyu kaynayup çıkar. On değirmen yürüdür bir âb-ı zülâldir. Cümle âyende vü revende gemiler andan sulanırlar, zîrâ suyu bir yıl dursa bozulmaz gâyet sükker-misâl zülâldir.

Andan yine firkateye süvâr olup Isbat kal‘ası dibinden kıyı sıra iki mîl gidüp yalçın kayalar üzre vardacılar koyup kâfîr gemileri olmaduğunun haberin alup Allâh’a sığınup altı mîl karşu sıyırma rûzgâr ile hamd-i Hudâ selâmetle ubûr edüp,

Evsâf-ı cezîre-i Nârenc Kal‘a-i İstanköy

Sene 928 târîhinde Ciniviz küffârı elinden Sultân Süleymân fethidir. Be-dest-i Kapudan Palak Mustafâ Paşa. Tarîh: [45]‘dır.

Cezâyir eyâletinde Rodos sancağı hükmünde maktû‘-ı kadem ve mefrûzü‘l-kalem Süleymân Hân evkâfıdır. Hâkimi mütevellîdir ve azîm evkâfdır. Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi ancak cezîre içinde vâki‘ üç kal‘adır. Biri İstanköy biri cenûb tarafında kal‘a-i Pili ve cenûbunda kal‘a-i Andimahi ve dahi cenûbunda kal‘a-i Kefaloz. Ve bu İstanköy cezîresinin garbında on iki mîl ba‘îd cezîre-i kal‘a-i Kalimyoz ve kurbunda Paşa adası. Nâhiyeleri bunlardır, gayri yokdur.

Ammâ mahkeme mahsûlü mâh-be-mâh bin sivilye riyal hâsıl olur, alâ-tarîku’l-hedâyâdan gayri. Müftîsi ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri yokdur ammâ yeniçeri serdârı ve cebeci çorbacısı vardır. Ve ze‘âmet ve tîmâr olmaduğundan **[Y 104b]** alaybeğisi ve çeribaşısı yokdur. Ammâ cezîrede dörd dizdâr ve bir mütevellî ve bir paşa kâ’immakâmı vardır.

Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu cezîre mahsûlünden on yük akçedir. Hîn-i seferde kapudan paşa ile bir pâre kadırga ile sefer eşer.

Ve Bodurum kal‘ası ile İstanköy cezîresinde olan beş kal‘anın cümle neferâtı altı yüz âdemdir. Ve üç yüz müsellem kefere kulu vardır. Cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âflardır. Dağlarda kâfir kalyonları içün ve âyende vü revende gemiler içün varda beklerler. Ammâ İstanköy kal‘asının üç yüz seksen neferât vardır ve dizdârı a‘lâ ağalıkdır. Ve cümle neferât ulûfelerin İstanköy gümrüğünden alırlar.

Ve bu İstanköy kal‘ası yüz yigirmi mîl şarkdan garba tûlânî bir cezîreye vâki‘ olmuşdur. Anın şark cânibinde bir kumsal burunda Menteşe cânibine Isbat kal‘ası burnuna altı mîl karîb horos sadâsı istimâ‘ olunur yakın bir burunda şekl-i murabba‘ Ciniviz

binâsıdır. Ammâ niçe elden geçmiş bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i kâr-ı insân bir kerb-i metîn kal‘adır. Ve cânib-i erba‘ası deryâdır. Ammâ karada varoş tarafı elli adım enli karadır ve elli adım derin handakdır. Küffâr zamânı ol handakdan deryâ dolaşır imiş. Ammâ şimdi karadır. Tathîr olunsa deryâ dolaşup kal‘a ada gibi olur. Ve bu handak içre ba‘zı kayık ve firkateler bağlanır.

Ve bu kal‘anın cirmi dâ’iren-mâdâr bin adımdır. Ve yalın kat dolma Şeddâdî dîvârdır ve serâpâ cânib-i erba‘ası altmış ayak enli rıhtım dolma dîvârı seng-i hârâdır. Ve bu dîvâr üzre at ile cilit oynamak mümkindir.

Ve bu dîvâr üzre hîn-i muhâsarada şehîdler mezârları vardır. Liman cânibine vâki‘ olmuşdur. Azîm ziyâretgâhdır, niçe kerre üzerlerine nûr-ı Yezdân nâzil olduğu müsbetdir.

Ve kal‘anın tâ ortasında bir kat iç kal‘ası var. Ol dahi çâr-kûşe bir kal‘adır. Mâ-tekaddem kal‘a bu imiş. Ba‘dehu Süleymân Hân havfinden taşra kal‘ayı binâ etmişler, ammâ yine fethi Süleymân Hân’a müyesser oldu.

Ve bu kal‘a içinde havlısız bâğ u bâğçesiz toprak ve kireç örtülü üç yüz hânedir. Ve kal‘a içi cümle yigirmi altı sadrenc nakşı sokakdır. Ve serâpâ kaldırım döşeli pâk sokaklardır.

Ve iç kal‘anın ve taşra kal‘anın cenûba nâzır bir demir kapuları var.

Ve büyük kapunun iç yüzünde câmi‘-i Süleymân Hân, cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve bir câmi‘ dahi kiliseden vely olunmuşdur. Fevkânî olmak ile altı mahzenlerdir. Mâl-â-mâl cebehâne imiş. Hikmet-i Hudâ ra‘d isâbet edüp evc-i semâya münkalib olup münhedim olmuş, ihyâya muhtâcdır.

Ammâ Süleymân Hân’ın küçük câmi‘i hareminin solunda bir âb-ı hayât kuyusu var, gâyet sovukdur. Cümle şehirli andan kifâflanırlar. Ve umku bir kulaçdır. Hikmet-i Hudâ bu kuyu deryâ içindedir, yine âb-ı zülâldir. [46] Ve bu câmi‘ minâresizdir.

Ve bu kal‘a cümle sekiz tabyadır. Ve cümle sağîr **[Y 105a]** ü kebîr iki yüz beş pâre topdur. Ammâ ellisi balyemez toplardır, deryâyı ve liman ağzın döğer. Ve her tabya üzre birer karavulhânesi var, şeb [u] rûz dîdebânları âmâdedir. Ve kal‘a kapusu mâbeyninde dîvânhâne kemerleri ve der-i dîvârları mâl-â-mâl ve gûnâ-gûn âlet-i harb ile müzeyyendir.

Ve kapudan taşra varoşa gitmeğe elli adım cisirdir. Ba‘zı yerleri makara ile her gece kalkup kal‘a kapusuna siper ederler. Ol hidmete me’mûr pâsbânları vardır. Ve bu cisir kapusu üzre bu târîh tahrîr olunmuşdur. Târîh:

“Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh, amel-i bende Hüseyin Çavuş, sene 1051”

Bu târîh bir beyâz mermer üzre tahrîr olunmuşdur.

Sitayiş-i çınâr-ı azîm-i kal‘a-i İstanköy: Ve bu kapudan taşra kal‘a ile varoş mâbeyninde Lonca meydânında bir çınâr-ı sun‘-ı Hudâ var kim Cenâb-ı Bârî yed-i kudreti ile bir dıraht-ı azîm halk etrniş kim atlas-ı felekde bu hakîr kırk bir sene on sekiz pâdişâhlık yer seyâhat edüp cihânbânlık eyledim ve rûy-i arzda sun‘-ı Hudâ‘ları im‘ân-ı nazar ile nazar etdim, bu dıraht-ı **[P 53b]** müntehânın misli meğer Çerkezistân memleketinde Âdemî kabîlesi içinde bir gûne **[Q 53b]** kavak dırahtı var. Ol

kavim ol ağacı hâşâ ve kellâ ma‘bûd ittihâz edinüp ana taparlar. Bu dahi sun‘-ı Girdigâr’dır. Anı gören zî-rûh sanır.

Ve bir dıraht-ı müntehâ dahi Dağıstân vilâyeti kurbunda kûh-ı Elburz dâmeninde Irâk-ı Dâdyân derler Nûşirvân oğlu Hürmüz-i Tâcidârın tahtı imiş. Hâlâ vîrândır, ammâ âsâr-ı binâdan bir günde ubûr olunmaz. Eyle bir şehr-i azîmdir. Hâlâ bunda olan ibret-nümâ meğer İsvân memleketinde ola. El-hâsıl bu Irâk-ı Dâdyân kurbunda Penç Hasan derler bir sahrâ-yı azîm vardır. Anda yılda bir kerre kırk gün kırk gece bir bâzâr-ı azîm olur. Hind ü Sind ve Belh u Buhârâ ve Çîn ü Mâçîn ve Fağfûr ve Hıtâ ve Hoten ve Maskov memleketinden niçe kerre yüz bin tüccâr gelüp bey‘ [u] şirâ ederler bir cem‘iyyet-i kübrâdır. Mezkûr Penç Hasan ziyâretgâh-ı azîmi dibinde bir dıraht-ı kavak vardır. Ammâ içi boşdur ve otuz atlı sığar ol kadar ecvefdir. Ve cânib-i erba‘ası dîvârdır. Ve cemî‘i halk bu dırahta mu‘tekidlerdir. Ammâ Çerkez’den gayri bir kavim tapmazlar. Ancak temâşâ ederler. Ve cümle halk ol zu‘m üzrelerdir kim bu dıraht altında İskender-i Zülkarneyn medfûn ola. Hattâ ol ağacın kovuğu içre benî âdem girüp çıkmadan fenâ bulmasın deyü ağacın kapu gibi yerine demir kaplamışlardır. Ve enderûn [u] birûnunda hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür ol kadar demir ve na‘l ve mıh ve bıçak ve hançer ve kılıç pâreleri mıhlamışlar kim cesed-i şecer gûyâ pûlâd-ı Nahçivânî‘den halk olunmuşdur. Ve bu dıraht evc-i âsumâna ser çeküp serâmed olması ile şöhre-i şehr olmuşdur.

Ammâ bu mezkûr İstanköy’deki çınâr-ı müntehâsı anlar gibi serâmed değildir, alçakdır. Ammâ bu diraht-ı azîme Cenâb-ı Bârî‘nin bir gûne nazarı ta‘allûk etmiş bir çınâr-ı şu‘bedârdır. Ve midhatinde lisân kâsırdır. Ammâ ihvân-ı bâ-safâya **[Y 105b]** ve zurefâ-yı bâ-vefâya ol dıraht-ı müzeyyenin keyfiyyet-i hâli şöyle ma‘lûm ola ki bu dırahtın vücûdun on âdem kucaklar.

Ammâ cemî‘i kuvveti dallarına müstevlî olmuşdur. Cümle şu‘beleri üç yüz daldır. Ve her dalın cüssesi birer ve ikişer ve üçer âdem dirâgûş edebilir, eyle kalındır. Ve her biri bir gûne sâye salmış nihâl-i sâyebândır. Ve cümle dalları serâperde-i Süleymanî-misâl cevânib-i erba‘asına yayılmışdır. Ve altına âyende vü revende müsâfirîn bir hoş safâ etsünler deyü sâhibü‘l-hayrâtlar cümle dalları altına yetmiş yedi sütûn-ı dırahtlar ve mermer ve sommâkî amûdlar diküp cemî‘i dalları bu amûdlar üzre durur. Ba‘zı direkler ardıc ve servi ve mîşe ve çam sütûnlardır. Ammâ gâyetü‘l-gâye kalın dalları altına yedi ve sekiz sommâkî amûd-ı müntehâlar dikilmişdir ve ba‘zı dalları altına beyâz mermer sütûnlar dikilmişdir. El-hâsıl cümlesi yetmiş yedi sütûndur.

Hikmet-i Hudâ ba‘zı dalları ol sütûn-ı müntehâlar üzre dura dura mezkûr dalların ağırlığından mermer sütûnlar dalların vücuduna gömülüp mezkûr dallar dahi cüssedâr oldukça hevâya münkalib olup mezkûr sütûnları kucaklayup hevâya mu‘allak dururlar. Sâhib-i hayrlar dahi âyende vü revendeden kimse helâk olmak ihtimâli ola deyü mu‘allak sütûnların altına mermer tabanlar binâ etmişler. Ammâ yine her sene mezkûr çınâr mu‘ammer oldukça ol mermer sütûnları hevâya kaldırup bu hâl üzre bir meydân-ı azîm sâyesi dutup koyah olmuşdur. Ve ba‘zı dalları cânib-i erba‘asına iki yüz üç yüz adım kol kanat misâli yayılup ba‘zı evlerin ve dükkânların ve câmi‘in damları üzre perîşân olmuşdur. Lisân-ı hâl ile geysûların âşıkân üzre sâyebân etmişdir.

Ve zîr-i dıraht eyle koyah u hıyâbândır kim gûyâ Çârbâğ-ı İsfahân’dır. Aslâ güneş te’sîr

etmez. Dâ’imâ bâd-ı sabâ uğrayup cemî‘i sâkinâna cân bahş eder.

Ve sâyesi düşdüğü yerde ol kadar meydândır. Şöyle ma‘lûm-ı sa‘âdet ola ki cümle kırk üç soffadır. On biri müsâfir soffalarıdır. Bu şehirde hân ve tevhâne olmamak ile cümle âyende vü revende müsâfirîn bu çınâr-ı müntehânın sâyesinde hoşnişînlik ederler.

Ve üç yerdeki soffaların her biri onar ve on beşer sommâkî direkler üzre kiremit örtülü soffalardır. Gerçi bu dıraht-ı müntehânın sâyesinde kiremit örtülü binâ lâzım değildir. Ammâ bârân-ı rahmetden hevâyic-i müsâfirîn mahfûz olsun içün sâhib-i hayrlar böyle ârâmgâh binâ etmişlerdir.

Ve yine bu çınâr-ı müntehânın altında üç kahvehâne soffası var, üstü açıkdır. Cemî‘i seyyâh-ı âlem ve zurefâ-yı benî âdem anda zevk u safâlar edüp ömür uğurlarlar.

Ve yine bu dıraht-ı Perverdigâr'ın altında Hüsâm oğlu Kapudan Alî Paşa kurşum örtülü bir ağaç kubbe ile binâ etmiş bir nakş-ı bûkalemûn bir âbdesthâne **[Y 106a]** havuzu var, on iki köşe bir havz-ı azîmdir. Ve ortasında bir şâzrevânı şeb [u] rûz revân olup emr-i ilâhîye imtisâl eden tecdîd-i vuzû‘ ederler. Ve her köşesinde birer çeşmesi var, gâyet lezîz âb-ı hayâtdır. Cümle şehir halkı andan def‘-i atşân ederler.

Ve bu dıraht sâyesinin garb tarafı dalları altında handak kenârında tâ aşağı çârşû başına varınca iki yüz adım bir soffadır. Ol soffa üzre yetmiş seksen turunc ağacı ile müzeyyendir. Ve bu mahalde yine Alî Paşa'nın bir âb-ı hayât çeşmesi var. Ve soffa üzre mihmân olan âşıkânın turunc şükûfesi râyihasından demâğları mu‘attar olur.

Ve bu soffaların şarkında yine çınâr-ı müntehâ altında bir çâh-ı mâ var kim hayât-ı cânfezâdır. Ve bir çâh-ı mâ dahi câmi‘in kapusu dibinde vâki‘ olmuşdur. Makaraları mezkûr çınârın dallarına bağlıdır. Bir âb-ı hayât sudur, cümle keştiyânlar andan sulanır, aceb âsâr-ı hayrât-ı azîmdir. Ve mezkûr âsârlar bi'l-cümle çınâr-ı müntehânın altında vâki‘ olduğundan tahrîr etdik ki yârân-ı safâya ma‘lûm ola kim ne kadar azîm dıraht-ı sun‘-ı Hudâ‘dır.

Ve Hikmet-i Hudâ bu çınârın niçe bin dalları birbirine halka halka bağlanup çim-ender-çim olmuşdur. El-hâsıl garîb ü acîb ibret-nümâ kâr-ı Perverdigâr'dır. Ba‘zı kimesneler bu çınârın evsâfın hikâyet edüp derler ki:

"Dedelerimizden eyle istimâ‘ ederiz ki bu kal‘a küffâr-ı hâksârda iken bir Mısır gemisin küffâr alup ümmet-i Muhammed esîrleri bu çınârın dibinde kayd-bend ederler. Meğer huccâcın birinde bir kumkuma âb-ı Zemzem var imiş 'Küffâra nasîb olmasun' deyü ol hacı bu âb-ı Zemzemi bu çınârın dibine döker. Hikmet-i Hudâ bu çınâr günden güne bu hâle girir ve hâlâ her sene büyümededir" deyü rivâyet ederler. Ammâ Allâhu a‘lem ol Çerkezistân'da ve Irâk-ı Dâdyân'daki kadar mu‘ammer olmamak var. Bu altı yedi yüz yıllık ancak olmak var. El-hâsıl kibâr-ı evliyâullâhın nazarı ta‘allûk etmiş bir sun‘-ı Yezdân'dır. Hakîr dahi teberrüken celî hatt ile ol şecer-i müntehânın bir dalına,

Seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhıyçün fâtiha

Sene 1082

deyü nevregân ve tilsiman demirleri ile elifleri birer arşın oyup tahrîr etdik. İnşâallâh ol hat şerha verüp mü'ebbed durur. Gören yârân-ı bâ-safâya muhtefî değildir.

Ve bu çınâr şehr-i İstanköy'ün şöhre-i şehir olmasına sebebdir. Ve bu mahal cemî‘i zurefâ ve yârân-ı bâ-safâ ve ehl-i urefânın cem‘iyyeti yeridir. *Hafizakallâhu Te‘âla.*

Der beyân-ı eşkâl-i varoş-ı kal‘a-i İstanköy

Ve bu çınâr olduğu mahal taşra varoşdadır. İç kal‘anın cenûbunda şekl-i murabba‘ bir sûr-ı azîmdir ve yalın kat Şeddâdî taş binâ kal‘adır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi iki bin adımdır. Ve iç kal‘aya muttasıldır. Başka kal‘a değildir, ancak çınâr tarafı mâbeyninde bir handak var.

Ve bunun dahi cemî‘i hâneleri kireç örtülü Şeddâdî binâ musanna‘ evlerdir. Cümlesi bin iki yüz **[Y 106b]** hânedir. Ve bu varoş içre ancak bir mahalle elli Müselmân hânesi vardır. Mâ‘adâ {900 (yüz)} kefere hânesidir.

Ve çınâr altında bir câmi‘dir. Gayri mesâcid ve tekye yokdur. Ve mezkûr câmi‘ tûlen ve arzan altmış ayakdır. Ve içinde amelî altı sütûn üzre tavandır, kubbe değildir. **[Q 54a] [P 54a]** Ve bir taş minâre-i mevzûnu var. Ve iki kapusu var, biri kıble kapusu ve biri kuyu dibinde yan kapudur. Ve gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir, zîrâ bu varoşda bundan gayri câmi‘ ve mescid yokdur.

Ve cümle tokuz yüz kefere hânesidir. Ve sekiz kefere mahallesidir. Ve sekiz kenîsedir. Ve bir Yahûdî cemâ‘ati vardır. Amrna Ermeni yokdur.

Ve bunda cümle yüz on dükkândır. Ve bezzâzistânı yokdur. Ve bu varoşda kırk satranc nakşı daracık sokaklardır. Ve cümle evleri havlısız daracık evlerdir. Ve cümle Urum avretleri evlerinde şarâb ve rakı satarlar.

Ve bu varoşun iki kapusu var, biri şark cânibinde leb-i deryâda iskele kapusudur. Cemî‘i gemiler ol cânibe yanaşırlar, zîrâ gümrük ol cânibdedir. Ve bu yalı kapusunun iç yüzünde bir hammâmı vardır. Çifte değildir, öyleden sonra avretler girir. Ve bu varoşun bir kapusu dahi garb cânibinde büyük varoşa açılır. Ve bu varoşun leb-i deryâda handakı yokdur. Ammâ kara cânibinde üç tarafı handakdır. Hattâ sene (–) târîhinde Cân Arslan Paşa anda muhâfazada iken cemî‘i ahâlî-i vilâyeti cem‘ edüp handakı beş kulaç tathîr etmiş. Murâd edinse deryâ ihâta eder, zîrâ alçakdır.

Evsâf-ı ikinci taşra varoş-ı azîm: Ve bu tavsîf olunan rabâtlı varoşun taşrasında cenûbu ve garbında bir varoş-ı azîm dahi vardır. Ammâ kal‘ası yokdur. Hemân bir sevâd-ı mu‘azzam bâğ u bâğçeli vâsi‘ bir şehr-i azîmdir. Cümle iki bin ma‘mûr [u] âbâdân kârgîr taş binâlı ve üzerleri kireç örtülü bâğ-ı İrem-misâl evlerdir. Ve cümlesi on sekiz kefere mahallesi ve yedi Müselmân mahallesidir.

Ve cümle beş mihrâbdır. Eski câmi‘ ve Yeni câmi‘ ve Tabahâne câmi‘i. Bu üçü çârsû-yı bâzâr içinde olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir ve kârgîr minârelidir.

Ve Abdullâh-ı Belhî tekyesi Halvetî âsitânesidir. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Ve mesciddir leb-i deryâda bir âsitâne-i bâğ-ı İremdir.

Ve Dede Mescidi ve bâzâr yerinde Meydân mescidi cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve bunlardan mâ‘adâ bu varoşda câmi‘ ve mesâcid yokdur.

Ve hân ve imâret ve medrese yokdur. Ammâ yedi mekteb-i sıbyân vardır. Her sene evkâfından yetîmlere hil‘at-i fâhire mebzûldür.

Ve bunda Yûsuf Paşa bâğçesi kurbunda bir küçük hammâm nev-binâ oldu. Ve bu varoşda kal‘a dibinde fevkânî mahkeme köşesinden tâ Yeni câmi‘e varınca üç sokak içi mâl-â-mâl iki yüz ma‘mûr u müzeyyen dekâkînlerdir. Gerçi bedasteni yokdur ammâ cemî‘i zî-kıymet eşyâ anda mevcûddur.

Ve bu varoş ile iç kal‘a mâbeyninde bir liman-ı azîm vardır. Boğazı dolmak ile **[Y 107a]** iri keştîler giremez. Ammâ firkate ve kayıklar girir. Eğer tathîr olsa a‘lâ limandır. Sekiz rûzgârdan mahfûz bir limandır. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile dolmuşdur, ammâ tathîr

olsa iki yüz keştî alur. Ve hâlâ bu kal‘anın asâleten limanı yokdur. Ancak kal‘anın şark cânibinde demir kuvveti ile yatılır ammâ güntoğusu gâyet pek dokunur ammâ batıdan ve keşişlemeden ve lodosdan halâs olup kal‘a dibinde a‘lâ yatakdır. Ve ba‘zı küçük kayıklar eski limandadır. Ve tabahâne elli dükkândır. Ol mahalde gemiler demir üzre yatırlar.

Ve bu İstanköy şehrinin taşra kıble ve cenûb ve garbında iki sâ‘atlik yer bâğ u bâğçe ve bostânı cihânı dutmuşdur. Ve bu adanın öşür alduğu defter hisâbınca bu cezîrede seksen altı bin dölüm bâğdır ve yedi bin limon turunc bâğçesidir. Ve kütüb-i tevârîhânda bu cezîreye Dâr-ı Nârenc deyü tahrîr etmişlerdir. Hattâ limon ve turunc şükûfesi mahallinde altı mîl karşu Bodurum kal‘asında şükûfenin râyiha-i tayyibesi istişmâm olunur, meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu cezîrenin âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim bâd-ı sabâ her bâr esüp benî âdemin reng-i rûyına bâde-i gülgûnuna humret verdiğinden ol kadar mahbûb ü mahbûbesi vardır kim ta‘bîr olunmaz. Ammâ Sakız cezîresinin cüvânı, bunun zenânesi meşhûrdur. Ve gâyet mestûre ehl-i ırz hâtûnları vardır. Hattâ Rûm avretleri bile ehl-i perdedir. Gündüz aslâ avret makûlesi sokağa çıkmazlar. Ammâ yine âşık-perestlerdir. Ve Urum keratsaları yüzü açık gezüp fistân geyerler ve başlarına havlu makrame örterler ve müslim avretleri gûnâ-gûn çuka ferrâce geyerler ve cümle halkı Cezâyir esbâbı geyerler.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından limonu ve turuncu ve kebbâtı ve ağaç kavunu çokdur. Ve on bir gûne limonu olur. Ve hikmet-i Hudâ bir gûne limonu olur, içinde bir küçük limonu dahi var, gâyet lezîzdir. Aceb sun‘-ı Hudâ‘dır ki taşrası ekşi içindeki tatlı [47] ve yedi gûne incîri ve âbdâr şeftâlûsu ve yigirmi gûne üzümü olur. Husûsâ Pilili Ahmed Ağa’nın ve Sıyâmîzâde bâğının cem üzümü ve âb-ı cân üzümü ve kaba parmak ve razakı üzümü bir diyârda yokdur.

Ve bir vukıyye lüffân nârı sicilde mastûrdur. Ve limon suyu ve limon rub‘u cümle vilâyetlere bundan gider. Husûsâ helvâhâne-i hâssadan ve kilar-ı âmireden Hünkâr helvâcıları ve kilarcıları gelüp iki yüz fıçı rub‘ ve limon suyu çıkarırlar. Her sene bu hidmete me’mûr halîfeler gelüp limon suyun tahsîl edüp mîrî keştîlere tahmîl edüp Âsitane’ye götürürler. Ammâ incîri ve zeytûnu az olur. Ve üzümün kurudup ve niçe kerre yüz bin desti üzüm turşusu yapup Mısır’a götürürler.

Ve halkı gâyet rencberdir ve gâyet garîb-dost mün‘im âdemleri vardır. Dâ’imâ mezkûr memdûh olan çınâr sâyesinde oturup gâribü‘d-diyâr **[Y 107b]** olan kimesneleri hânelerine da‘vet edüp ikrâm ederler. Anıniçün Cenâb-ı Bârî anlara ganîmet vermiş. Hudâ ma‘mûr [u] âbâdân eyleyüp halkı masûn u mahfûz ola.

Ve bu cezîre rub‘ dâ’ire-i irtifâ‘ı üzre iklîm-i râbi‘dir. Arz-ı beledi (–) ve tûl-i nehârı (–) ve kıblesi Anatolu cânibinde Gökova körfezi içine nâzırdır.

Ve bu cezîre sahrâlı ve otlu ve sulu yer olup emn ü eman olmak ile Anatolu cânibinden niçe yüz Türkman obası ve develeri ile gelüp vatan dutmuşlardır. El-hâsıl cemî‘i adalar bî-hâsıldır ammâ bu İstanköy cezîresi cemî‘i adaların Mısır’ıdır. Ve gâyet kâr yeridir *hafizakallâh ve’s-selâm.*

Ve bu İstanköy’den cenûb cânibine iki sâ‘at sâfî bâğ u bâğçeler içre zevk u safâ edüp ubûr ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Pili

Biliyo nâmında bir kefere pehlivânının kal‘ası olmak ile Pili derler. Sene (–) târîhinde içinde olan Urum küffârları Rodos fethin işidüp mâbeynlerinde ihtilâl olup hâkim zâbitleri olan Malta küffârın kılıçdan geçirüp cümle Urumlar kal‘anın miftâhların Kapudan Palak Mustafâ Paşa’ya teslîm edüp anlar dahi Süleymân Hân’a arz ederler. Hâlâ ol ecilden Pili kefereleri Süleymân Hân re‘âyası olup gayri tekâlîfden mu‘âflardır. Bu kal‘anın dahi târîhi: [48]dır.

Bu dahi Cezâyir eyâletinde Süleymân Hân tevliyeti hükmündedir. Ve İstanköy kazâsı nâhiyesi kazâsıdır. Serdârı ve kethudâyeri İstanköy’dedir. Ammâ dizdârı ve (–) neferâtı vardır. Ve kal‘ası evc-i âsumâna ser çekmiş bir küçük kal‘adır. Cânib-i erba‘ası mahûf u muhâtaralı olmak ile ne cirmde ve kaç adımdır add olunmadı, ammâ küçükdür.

Ancak içinde yigirmi hurde neferât evleri vardır. Ve bir Süleymân Hân mescidi var, minâresi yokdur. Ve bir buğday anbârı var, gayri binâ yokdur. Ve kıbleye nâzır iki kat tahta kapusu vardır. Ammâ şâhin yuvası-misâl bir yalçın kaya üzre sarp kal‘adır.

Ammâ taşra varoşu kal‘anın kıble ve şarkında bir varoşu var. Kayalı ve dere ve depeli yerde vâki‘ **[P 54b]** olmuş biri biri üzre havlısız, daracık evlerdir. Ammâ cümlesi kat-ender-kat kârgîr binâlardır.

Ve bunda bir âb-ı hayât su kayalardan **[Q 54b]** çıkup aşağı bâğ u bâğçelere cereyân eder. Eyle sovukdur kim mâh-ı Temmûz’da içinden âdem beş taş çıkaramaz. Bu kal‘a bu âb-ı zülâl hâtırıyçün binâ olunmuşdur. Ol sebebden cümle halkının reng-i rûyları humret üzredir. El-hâsıl misli yok bir âb-ı hâzımdır.

Ve kal‘a kapusunun eşiği dibinde Güzelce Alî Paşa’nın ceddi ve kendüleri bu Pili kal‘asında hâsıl olmak ile bir kârgîr binâ şekl-i murabba‘ bir câmi‘-i müferrih binâ etmiş, bir minâresi ve bir kıble kapusu var ve üstü kireç sıvalıdır. Bundan **[Y 108a]** gayri câmi‘ yokdur. Ve bir hammâm ve bir çeşme ve bir havz-ı azîm ve yigirmi dükkân, cümle hayrât Alî Paşa’nındır. Gayri hân ve imâret ve medrese yokdur, ancak iki mekteb-i sıbyân vardır.

Ve cümle sekiz yüz kireç örtülü kâ[r]gîr evlerdir. Cümleden ma‘mûr u müzeyyen ve havlılı ve bâğçeli a‘yân-ı vilâyet Ahmed Ağa sarâyı âb-ı hayât suları ve havz u şâzrevânları revân olur.

Ve bu şehirden evler mâbeyninde yokuş aşağı gidüp şehirden taşra sâfî bâğ u bâğçeler içre ubûr ederek nîm sâ‘atde Ahmed Ağa’nın bâğ-ı İrem hânesinde bir hafta zevk u safâlar etdik. Eğer bu bâğ-ı İrem sarâyın evsâfın tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. Ancak şöyle bir bâğdır kim içinde âdem gâyib olur. Yetmiş bin nâr ve incîr ve elma ve emrûd ve şeftâlû ve sâ’ir eşcârât-ı müsmirât vardır. Ol bâğ-ı ferah-fezâ içre olan üzüm ağaçlarının hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür. Tâ Güzelce Alî Paşa üç bin forsa esîrine binâ etdirmiş. Senede yedi bin guruş mahsûl verir bakçe-i pür akçedir.

Andan atlarımıza süvâr olup cenûb tarafına sarp dağ ve taşlıklar aşarak 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Andimahi

Bu İstanköy cezîresinde üç pâre kal‘alar feth olup bu Andimahi kal‘ası gâyetü‘l-gâye

sarp olrnak ile içinde olan Malta ve Ciniviz küffârları te‘annüd edüp vermeyince Sultân Süleymân Hân Rodos’da iken bu ahvâl mün‘akis olup Kapudan Palak Mustafâ Paşa iki yüz pâre kadırga ile ve İstanköy cânibinden karadan Rüstem Paşa’yı serdâr edüp,

“İnşâallâh bir ayda kal‘ayı feth edin, and-ı mâh etdim, yohsa siz bilirsiz” deyü fermân-ı şâhî olunca deryâ ve karadan deryâ-misâl asker hücûm-ı mehcûm edüp Hikmet-i Hudâ bir ayda feth edüp içinde olan cemî‘i küffârı dendân-ı tığdan geçirüp,

“Bir ayda feth edin” deyü nefes edüp “And-ı mâh etdim” dedikleri içün Andimahi kal‘ası demesinin sebeb-i tesmiyesi oldur.

Bunun dahi târîhi: [50] dır. Bu dahi İstanköy sancağı hükmündedir. Öşrün beğ alur. Harâcı Süleymân Hân evkâfıdır, mütevellî zabt eder.

Ve İstanköy nâhiyesidir. Ve dizdârı ve neferâtı var ve cebehânesi gâyet çokdur, zîrâ gâyet sarp ve metîn ve serhad kal‘adır. Leb-i deryâdan bir top menzili ba‘îd bir bayırlı evc-i âsumâna müntehî olmuş yed-i kudret ile binâ olunmuş bir ibret-nümâ Kahkahâ‘dır. Tâ kuşluk mahalli olmayınca kal‘anın zirve-i a‘lâsı ebr-i âlîlerden nümâyân olmaz.

Ve şimâlden cenûba şekl-i bâdemî tûlâni vâki‘ olmuş seng-i hârâ dîvârlı bir müstahkem kal‘adır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dîvâr üzre kâmil bin sekiz yüz adımdır. Ve cânib-i erba‘ası çâh-ı gayyâ derk-i esfelden nişân verir on minâre kaddi uçurum olmak ile bir cânibinde handak yokdur.

Ve kal‘adan aşağı bakmağa âdem cür’et edemeyüp Akdeniz **[Y 108b]** bir halîc-misâl görünür. Ve aşağı sahrâlarında dağı ve bâğı ve bâğçeleri nakş-ı bûkalemûn-misâl zâhirdir. Ve bu kal‘a bir kat dîvâr görünür. Ammâ kaya üzre aşağı dîvârlarının temelleri on beş adım enli rıhtım ve fîl cüssesi kadar taşlar ile bünyâd olunmuşdur. Yûnân tevârîhi tahrîri üzre İslâmbol’u binâ eden Yanko ibn Madyan’ın binâsıdır, deyü tahrîr etmişlerdir. Ve hakîkatü‘l-hâl kâr-ı kadîmden nişân verir. Ve içi dolma değildir, serâpâ yerli kaya üzre binâ olunmuşdur. Anıniçün kapudan içeri girdikde yokuş yukaru ve kesme kayalar üzre gidilir.

Ve cümle evleri yüksek kayalar üzre cihân-nümâ kâ[r]gîr binâ-yı metîn evlerdir. Cümlesi kireç örtülü damlardır. Ve cümle üç yüz seksen hânedir. Ve bir mahallesi müslim ve üç mahallesi keferedir. Ve sekiz kilisedir. Gayri Yahûdî ve Ermeni ve Kıbtî yokdur.

Ve kal‘a kapusunun iç yüzünde yarım minâreli bir küçük câmi‘ vardır. Mâ-tekaddem kilise imiş, Süleymân Hân nâmına câmi‘ olmuş. Ancak yüz âdem alur. Ve on dükkânı var. Suyu ve hammâmı ve mescidi ve hân ve imâret ve medrese ve mektebi ve bâğ u bâğçesi yokdur. Ancak kat-ender-kat daracık evlerdir.

Ve kapusu garba nâzır iki kat sarp demir kapudur, andan gayri kapusu yokdur. Ve bu kapu önünde bir azîm tabyası vardır, kara tarafına nâzırdır. Bu tabyanın cirmi iki yüz adımdır. Ve bir hayli meydândır. Ve bunda dahi azîm toplar vardır. Anın dahi şimâle nâzır bir kapusu var. Asma zemberekli cisir ile binâ olunmuşdur. Her şeb dîdebânları makaralar ile cisri ref‘ edüp tabya dîvârına seddederler.

Ve bu kal‘ada taşra aslâ bir hâne varoş yokdur, cümle kal‘a içindedir. Ve bu kal‘a aşağı İstanköy kal‘asından büyükdür ve metîndir. Ve cânib-i erba‘ası bin altmış bedendir ve

yigirmi dirsek kulledir. Ve her kullede beşer altışar top mukarrerdir. Ve yılda on gün bu İstanköy cezîresinin cemî‘i re‘âyâ vü berâyâsı at ve katır ve eşekleri ile gelüp bu kal‘a içinde olan yetmiş aded su sarnıcların mâl-â-mâl ederler. Tâ sene âhirine dek kifâyet eder, tedrîc ile istimâl ederler. Ve dâ'imâ tâze suları aşağı derelerden eşekler ile taşırlar. Ve her âdemde beşer onar eşek mukarrerdir, zîrâ kal‘anın garbında mezârlıkdan alarka cihânı bâğ u bâğçe dutmuşdur. Andan eşekleri ile cümle mahsûlâtların taşırlar.

Ve bu kal‘a eyle âlîdir kim küşâde hevâda yüz otuz mîl cenûb cânibine Girid adası görünür. Ve yüz mîl kıbleye Rodos cezîresi nümâyândır. Ve yine cenûb üstüne cezîre-i Hereke ve İliki ve cezîre-i İncirli 15 mîldir. Cümle evleri görünür. Ve şark tarafında yigirmi mîl Menteşe kıyıları cânibinde Tekir Burnu Dacca ve Dârâhiyye(?) dağları ayak altında-misâl zâhirdir.

Ve garb cânibinde on mîl cezîre-i Kalimyoz kal‘ası ve evleri ile âşikâredir.

El-hâsıl cihân-nümâ ve ibret-nümâ kal‘a-i bî-hemtâdır. **[Y 109a]**

Ve hevâsı gâyet latîf olduğundan al tebekânî ruhsârlı mahbûb u mahbûbesi "Andımâhî güzeli misin, ne istiğnâ edersin" deyü darb-ı mesel olmuşdur. Hakkâ gâyet şîvekâr mahbûbu vardır. Ve halkı gâyet garîb-dostdurlar. Ve cümle Cezâyir esbâbı geyerler.

Ve bu kal‘a İstanköy cezîresinin tâ ortasında vâki‘ olmak ile elzem-i levâzımından kilidi'l-ber'dir. *Hafizakallâhu ta‘âlâ.*

Bu kal‘ayı temâşâ edüp garb cânibinde bâğlar ve bâğçeler içre ubûr ederek andan cenûb cânibine dağlı ve taşlı yerlerde murg-ı keklik sayd [u] şikâr ederek 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kefaloz

Bu dahi Süleymân Hân fethidir. Be-dest-i Kapudan Palak Mustafâ Paşa. Bunun dahi târîhi: [51] dür. Zîrâ bu cezîrelerin cümlesi Rodos feth olunca cümlesi feth olmuşdur. İstanköy sancağı hükmünde Süleymân Hân evkâfıdır. Mütevellîsi hâkimdir, salb [u] siyâset sâhibidir. Harâcın tahsîl edüp imâret ve mürtezikaya mevâcîb verir azîm tevliyetdir. Ve İstanköy kazâsı niyâbetidir.

Ve bu kal‘a İstanköy cezîresinin **[Q 55a] [P 55a]** lodos cânibinde bir burunda vâki‘ bir yalçın kaya üzre bir küçük kal‘adır. Dâ'iren-mâdâr cirmi (–) adımdır. Ve (–) tarafına nâzır bir kapusu var. Gâyet sa‘b u metîn bir kal‘a-i müzeyyendir. Ammâ etrâfında handakı yokdur.

Ve içinde (–) mikdârı müslim ve kefere yetmiş kireç örtülü şeddâdî binâ evlerdir. Ve bir mihrâbdır. Gayri imâret yokdur. Gâyet küçük kal‘adır ammâ aşağıda varoşu ma‘mûr u müzeyyen (–) hânedir. Cümlesi kâ[r]gîr binâ kireç örtülü evlerdir.

Ve kal‘anın cümle otuz beş neferâtı ve dizdârı vardır. Ve kırk pâre hurde topları var ve hân u hammâm ve gayri binâ yokdur. Gâyet cezîre yerdir. Ve suları eşekler ile aşağıdan taşırlar, a‘lâ sarnıcları vardır. Ve bir kaç kerre Duka ve Papa ve Malta gemileri gelüp şebhûn etmişlerdir. Zafer bulmayup hâyib [ü] hâsir gitmişlerdir.

Ve aşağı varoşunda altı yedi dükkânları vardır. Ammâ taşrada bâğ u bâğçeleri çokdur.

Ve limanında gûnâ-gûn mâhîler çıkar kim ta‘bîr olunmaz. Ve bu kal‘adan rûşen hevâda lodos cânibine yüz elli mîl Girid cezîresi nümâyândır. El-hâsıl bu dahi intihâ-i serhad kal‘adır.

Anı temâşâ edüp gerü avdet edüp 4 sâ‘atde ol gün yine,

Kal‘a-i İstanköy

El-hâsıl bir ay zevk u safâlar edüp a‘yân [u] eşrâflarından hâne sâhibimiz Muslu Ağa ile ve birâderi Alî Çelebi ve Pilili Ahmed Ağa ve dâmâdı Müstedâm Ağa ve Serdâr Hüseyin Ağa ve Sıyâmîzâde ve Semiz Mûsâ Çelebi ve Dizdâr Mûsâ Ağa ve Cebecibaşı Hasan Ağa ve Cebeci Çorbacısı Mustafâ Ağa ve Lonca Câmi‘i imâmı Mu‘îd Efendi ve Abdülcebbâr Efendi ve Dervîş Abdullâh Efendi ve Nâ’ib Dervîş Efendi ve veliyyün-ni‘âm Mütevellî (–) Ağa ile ve cümle hukûkun kesb etdiğimiz yârân-ı safâ ile vedâlaşup cümlenin du‘âsın alup **[Y 109b]** bin seksen iki senesi Cemâziye’l-evvelin yigirmi beşinde pür-silâh bir firkateye süvâr olup ve [52] âyetin tilâvet edüp bâdbân-ı zevrakı çâk edüp keskin poyraz eyyâmı ile Rodos’a azîmet edüp giderken İstanköy’den yigirmi mîl ba‘îd Tekir burnu nâm mahalli dolaşınca sekiz kâfir kalyonları içine giredüşdük.

Hemân bizim Alî Re’îs tarfetü‘l-ayn içre pocalayup orsa orsa Anatolu cânibin isteyince mel‘ûn küffâr bir kat alabanda topların üzerimize atup cümle yelkenlerin döküp bizi ejder-i heft-ser-misâl “şikârımdır” deyü kova kova ra‘d-vâr gelmede.

Ammâ bizim firkate re’îsi bu hâli görüp baş yelkenin dahi bağlayup cunda seren edüp yan gösterüp ve pür-silâh âmâde olup alavere cânkurtaran kullanup ân-ı sâ‘atde yıldırım-misâl şakıyup küffârın gözünden gâyib olduk.

Hamd-i Hudâ “halâs olduk” deyü cezîre-i Hereke ve cezîre-i İliki ve cezîre-i İncirli mâbeynlerinde kullanup giderken hikmet-i Hudâ yine mel‘ûn küffâr keştîleri üzerimize çıkageldiler. İçlerinde iki balkarmataları var, kırlankıc kuşu gibi uçar. Anlar bizi özleyince yine Allâh’a sığınup yine Anatolu cânibin özledik.

Âhirü‘l-emr Rodos’a yapışmadan me’yûs olup bir gece bizi kovup hamd-i Hudâ yetişemeyüp Menteşe hâkinde Poça kıyılarına cân atup cân kurtarınca mel‘ûn küffâr gayri kovmayup hâ’ib ü hâsir dönüp cehennem-râ gitdi.

Biz ise eyyâm-ı müsâ‘id ile Poça kenârınca şarka on sekiz mîl gidüp Dacca kenârınca on mîl dahi ubûr edüp,

Kal‘a-i Kiliseli

Bir alçak kaya üzre bir burunda vîrân kal‘adır ammâ bir a‘lâ yatak yeri limanı var. Mâ-tekaddem gâyet ma‘mûr iskele imiş. Menteşe kenârlarında Dacca ve Poça ve Dârâhiyye kazâsı derler seksen akçe kazâ-i âsumânîdir, aslâ kasabası yokdur. Cümle nâhiyesi kırk yedi pâre âsî Türk kurâlarıdır. Ve dahi Menteşe paşasının hâssıdır. Voyvadası hükmeder. Ne‘ûzübillâh gâyet sarp ve çengelistân ve sengistân-misâl Frengistân yerlerdir. Bizi kâfir kovup “el-amân” deyü yanaşdığımız görüp ve Türk bizi dûr(?) edüp bir içim su vermediler. *Allâhümme âfinâ.*

Ve bu mahal garbdan şarka seksen mîl bir burundur. Bir cânibi Sönbeki adası kıyılarıdır. Ve bir cânibi Gökova körfezidir. Ancak bir burun üzre bu kazâ kurâları

âsî tüfeng-endâz kavimdir. Ammâ bizden üç gün evvel Malta gemileri bu kenâre asker döküp kurâları gâret edüp zahâyir ve esîr almak murâd edinüp asker döker. Mezkûr âsî Türkler fi'l-hâl yedi sekiz bini bir yere cem' olup hemân leb-i deryâya seğirdüp kâfir gemilerin kayalar mâbeyninden kurşum ile döğe döğe alarka ederler. Beri cânibde küffâr karada kalup aslâ birisi halâs olmayup dendân-ı tiğden geçirüp bakıyyetü's-seyfi **[Y 110a]** esîr edüp dağlarında keçi güderler idi. Gerçi mel'ûn kavimdir, ammâ gâyet bahâdır ve pehlivân ve tüvânâ kavimdir.

El-hâsıl bu kavimden bir nân-pâre alamayup yine firkatemize süvâr olup yüz mîl şark cânibine girmiş Gökova körfezi içre emn [ü] emân üzre iki cânibimizde yalçın kaya ve liman ve dağ ve bâğ u râğ ve ırağ u yakın cibâlleri seyr [ü] temâşâ ederek ubûr etdik.

Ammâ bu yüz mîl körfezin nihâyeti Söğüdcük nâm mahaldir. Eğer mülûk himmet etse bu Söğüdcük'den ol dere içre Sönbeki boğazına dak kesseler Dacca ve Poça ve Dârâhiyye kazâsı bir cezîre olur, ammâ himmet-i azîm ister.

El-hâsıl bu Gökova körfezi içre meymene ve meysere giderken "Eyyâm-ı muhâlif olur" deyü havfimizden Bodurum kal'ası kıyılarından kırk mîl gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Gereme

Leb-i deryâdan bir top menzili içeri bir sarp kaya başında bir şeddâdî sa'b taş binâ harâb kal'adır. İçinde âdem ve âdemî zâdı yokdur, ammâ kal'a dibinde bir ma'mûr [u] âbâdân bir müselmân köyü vardır. Sâfî bâğ u bâğçedir. Ve bu kal'a Menteşe hâkinde Gereme kazâsıdır. Kırk yedi pâre kurâdır. Kadı ve serdârı bu Gereme'de sâkindir. Ammâ kethudâyeri yokdur.

Ve bu kazânın leb-i deryâsında çamlı ve ardıclı dağlar temâşâ ederek elli mîl dahi şarka bu körfez içre ubûr ederek,

Evsâf-ı kal'a-i Gökova

Menteşe hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre ma'mûr ve mahsûllü kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı Ula'da sâkindir ve kadısı kurâ kurâ devr eder. Ve bu kal'a bu Gökova körfezinin nihâyetinde bir yalçın kaya üzre bir küçük kal'adır. İçinde dizdârı ve neferâtı ve âdemî zâdı yokdur. Ammâ gûyâ üstâd elinden henüz çıkmış bir musanna' çârkûşe kal'acıkdır. Ammâ taşra kal'ası azîm sûr imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları ayân u beyândır.

El-hâsıl bu kal'a gâyet elzem-i levâzımından ta'mîre muhtâcdır, zîrâ bu iskele Muğla ve Ula'nın ve Yerkesiği'nin ve Bozüyüğ'ün ve Menteşe ve Milâs'ın Mısır iskelesidir. Yılda niçe yüz pâre gemi tahmîl olunup cümle vilâyete gider bender iskeledir. Hattâ sene (–) târîhinde bu liman içre yigirmi pâre şayka yatırken ale'l-gafle Venedik donanması gelüp on sekiz pâre şaykayı mâl-â-mâl ıskarça yükü ile bî-pâk u bî-pervâ alup gitdi. Ve cümle halkı dağlara kaçup halâs oldular. Eğer bu kal'a limanı ağzında ma'mûr olsa aslâ küffâr bir gemi almağa kâdir olmazdı. Zîrâ limanı sekiz rûzgârdan emîn bin pâre gemi alur kapulu kudret limanıdır. Ammâ kayalar dibinden cereyân eden suyu acıdır. Ammâ lezîz suları dahi yakındır.

Ve bu limanda bir küçük hândan gayri bir şey yokdur. Cümle âyende vü revendeler

dıraht-ı müntehâlar sayesinde meks ederler. **[Q 55b] [P 55b]** Hakîr dahi bu iskelede bir gece mihmân olup küffârdan **[Y 110b]** halâs olduğumuza bin bin hamd ü senâlar edüp ve atları firkateden çıkarup süvâr olup refîklerimiz ile Marmaris'e revâne olduğumuz yol üzre Süleymân Hân "Sakar beli" deyü nefes etdüği yolu solumuza alup Süleymân Hân'ın taş döşeme kaldırımı üzre ubûr edüp ve dörd yerden taş binâ cisirleri güzer edüp Müşklü bel demek ile ma'rûf bir çamlı beldir ve cümle kûh-ı bâlâsı gûnâ-gûn dırahtların râyiha-i tayyibesinden âyende vü revendenin demâğı mu'attar olur.

Ve bu mahalde bir ırmak cereyân eder. Süleymân Hân anda çetrin kurup tahte'l-kahve tenâvül edüp o ayndan nûş edüp "Amber suyu" deyü nutk edüp,

"Tîz bu Ayn-ı amber üzre bir müşklü cisir yapsınlar" deyü emr edince fi'l-hâl ol mahalde iki göz bir cisir bünyâd edüp temeline misk dökerler, anıniçün Müşklü köprü derler.

Ve bunda Ayn-ı amber üzre bir çemenzâr nişîmen üzre bir namâzgâh binâ etmişdir. Âyende vü revendeye mihmângâh [u] ârâmgâhdır. Anı bir sâ'atde ubûr edüp bir bel dahi ubûr edüp ol hıyâbân-ı kudret içre olan gûnâ-gûn eşcârâtlar ki dıraht-ı tefne ve ardıc ve servi ve karabuhûr ve ispenet ve karagünlük ağaçları râyihasından demâğları mu'attar olup ol mahalle Amber beli deyü nefes etmişler. Ve ol mahalde dahi bir çay cereyân edüp anda dahi bir savma'a ârâmgâh ederler.

El-hâsıl bu râh üzre cemî'i ubûr etdüği yerlere birer ismile müsemmâ eder. "Sakar yokuşundan berü cennet yollarına geldik" deyü buyurmuşlar. Hakîkatü'l-hâl bu yollar üzre âdemin demâğı mu'attar olur.

Bu yolları zevk [u] safâ ile ubûr edüp yine cenûba 4 sâ'at gidüp,

Kal'a-i Kuruhisâr

Bir yalçın kaya üzre bir küçük vîrân kal'adır. Ve dibinde Ovava(?) deresi cereyân edüp Gökova körfezine mahlût olur. Ve bu nehir kenârında Cezâyirli Mustafâ Kapudan bir kâ[r]gîr toloz binâ bir hân-ı zîbâ bünyâd etmiş ve kapusu önünde bir çemenzâr soffa üzre dıraht-ı âlîler içre sâyesinde bir namâzgâh binâ etmiş, aceb ârâmgâh hayrâtdır. Anı ubûr edüp yine cenûb cânibine,

Söğüdcük nehri: Bu dahi Gökova körfezine mahlût olur. Bu nehir kenârınca ispet ağaçları ve karabuhûr ağaçları râyihasın istişmâm ederek 3 sâ'at gidüp,

Marmaris beli: Ol mahalden Marmaris kal'ası ve körfezi nümâyândır. Anı yokuş aşağı ubûr edüp vasi' dereler içre Süleymân Hân yolu ile yine cenûba bir sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Marmaris

Sene (–) târîhinde bizzât Süleymân Hân Rodos fethine ubûr etmek içün mukaddem târîh ile binâ olunmuşdur. "Hayli büyük kal'a binâ edün" deyü fermân-ı şehriyârî sâdır olup sengistân ve teng yerde vâki' olmak ile dâ'iren-mâdâr cirmi dörd yüz adım bir küçük kal'adır. Ammâ bir yalçın kaya-yı âlî üzre şekl-i murabba' gâyet metîn ü müstahkem kal'adır. **[Y 111a]**

Ba'dehu Süleymân Hân sa'âdetle gelüp Rodos'a ubûr ederken bu kal'ayı gezüp mi'mâra hitâben "Yâ mi'mâr, bu kal'a azdır" demek ile "mi'mâr azdır" diye diye galat-ı

meşhûr Marmaris derler. Sebeb-i tesmiyesi oldur.

Leb-i deryâda bir mâvî yalçın kaya üzre dörd tabyalı bir kal‘a-i beyz-âsâdır ve yalçın kaya üzre olmak ile handakı yokdur. Ve şimâle nâzır bir kapusu var. Kemeri üzre çâr-kûşe beyâz mermer üzre ammâ münhak olunması ile tahrîr olunmadı.

Ve kal‘a içinde ancak dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve kayyım hânesi ve buğday anbârları var, gayri şey yokdur.

Ve bir kemer altında minâresiz bir mescidi var. Ve otuz neferâtı vardır. Ve dizdârı liman sâhibi ağadır.

Ve taşra varoşu kayalar mâbeyninde elli dâne kiremitli ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı varoşdur. Ve iskele başında bir kârgîr binâ hânı var ve kapusu üzre çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

“Benâ hâze’l-imârete fî ümmi(?) Sultânü‘l-berreyn ve hâkânü‘l-bahreyn mâlikü memâliki’l-‘Arab ve’l‘Acem zıllullâhi fi’l-‘âlem es-Sultân ibn es-Sultân es-Sultân Süleymân Hân ibn es-Sultân Selîm Şâh halledallâhu mülkehu ilâ inkirâzi’d-devrân li-sene isnâ ve ‘ışrîn ve tis‘amie, ketebehu Hasan Çelebi ibn Ahmed el-Karahisârî.” [922] deyü ketebesi vardır.

Ammâ gûyâ bu hat sihr-i mübîndir. Üstâd-ı mermer-bür eyle kazmış kim gûyâ kudret kalemi ile tahrîr olunmuşdur.

Ve bu hânın önünde sekiz dükkândır. Hânın saçağı altındadır. Ve hân kireç sıvalıdır, kurşum örtülü değildir. Ve leb-i deryâda on aded bâzergân mahzenleri vardır. Cümle metâ‘ ile leb-ber-lebdir. Ve câmi‘ çârkûşe kâ[r]gîr binâ on iki ağaç sütûn üzre tavandır. Dahi üstü kireç sıvalıdır ve minâresi yokdur. Ve câmi‘ önünde bir âb-ı hayât ayn cereyân eder. Cümle halk ol sudan isti‘mâl ederler. Ve hammâm câmi‘in mihrâbı önündedir.

Ve kal‘adan gayri cümle hayrât Süleymân Hân vâlidesinindir. Ammâ gâyet cezîre yerdir. Hevâsı gâyet sakîldir ve halkı yay günleri dağlara çıkup kesb-i hevâ ederler. Ve kal‘ayı nevbet ile beklerler. Ve bâğ u bâğçe olmaz, ammâ koyun ve sığır ve ekin gâyet dânedâr olur.

Ve bunda cümle metâ‘dan gümrük alınup Rodos topcularına aklâmdır. Ve on yedi bin akçe senevî Marmaris kullarına verilür. Ve limanında beşer altışar vukıyye levrek balığı çıkar. Ve bu liman bin pâre gemi alur, sekiz rûzgârdan emîn âlâ yatakdır. Ve limanın nihâyetinde dıraht-ı müntehâlar sâyesinde bir namâzgâhı vardır. Ve bir âb-ı hayât suyu kaynayup çıkar. Gâyet lezîz zülâldir. Ve cânib-i erba‘ası kâ[r]gîr binâ dîvârdır, âyende ve revendeye ârâmgâh bir mesîregâh namâzgâhdır.

Ve bu kal‘anın iki tarafı dahi limandır. Her gece körfez taşra alup Rodos’a çeker ve gündüz Rodos’dan Marmaris’e **[Y 111b]** çeker aceb hikmetdir. Ve limanın sağ cânibi bir daracık boğazdır. Âdem ayağın sığayup geçmek mümkindir. Bir kerre küffâr bizim bir firkatemizi ol boğaza kısdırup liman ağzında küffâr lenger-endâht olup yatır. Derhâl ol firkate re’îsi mezkûr sığdan firkateyi beri cânibe aşırup halâs olup ale’s-sabâh küffârın yatduğu boğaza bizim firkate varup el vilâyete haber edüp cümle ahâlî-i vilâyet boğazın iki tarafından kâfir gemilerinin cümlesin emân vermeyüp feth ederler. Böyle bir sığ

boğazdır.

Ve hâlâ ol sığ yerde kibâr-ı evliyâullâhdan Gözcü Baba medfûndur. Cümle keştîbânlar ana mu‘tekiddirler, her bâr nüzûrât gönderirler. Ve Marmaris’den şimâle bir kurşum menzili ba‘îd Pilâv depesi demek ile meşhûr bir sivri depe vardır, anda,

Ziyâret-i Ya‘kûb Baba *kuddise sırruhu* Süleymân Hân ile mülâkât oldukda “Var Sarı oğlan [53] âyetin okuyup Rodos’u al” deyü keşf edüp bu âyet-i şerîf târîh olunmuşdur. Ba‘de’l-feth Süleymân Hân Ya‘kûb Dede’yi merhûm bulmuşdur *kuddise sırruhu*.

Ve bu Marmaris gerçi Menteşe hâkindedir, ammâ Süleymân Hân binâsı olmak ile Rodos’da Süleymân Hân mütevellîsi hükmündedir. Salb [u] siyâseti ve cürm ü cinâyeti anın elindedir. Hâlâ Rodos eyâletidir. Hîn-i tahrîrde Süleymân Şâh eyle tahrîr etmişdir. Ammâ kal‘adan bir top menzili Gökova kazâsı hükmündedir. Mezkûr namâzgâha her cum‘a Gökova kadısı gelüp da‘vâ fasl eder.

Ve bu limanın cenûb tarafı deryâ aşırı Tarâhiyye kazâsıdır ve Menteşe sancağıdır. Ve 8 sâ‘at cenûba sarp çengelistân ve sengistân dağlardır kim el-iyâzübillâh piyâde âdemden gayri hayvânât makûlesi yürümek **[P 56a]** mümkin değildir. **[Q 56a]**

Bu temâşâlardan sonra kal‘a-i Marmaris’den Habîb Bölükbaşı‘nın firkatesine Tokalac Ahmed Re’îs’i re’îs edüp yetmiş bahâdır pür-silâh şehbâz ile altı atlarımız ve beş refîkımız ve ba‘zı âmâde yolcular ile firkateye süvâr olup Marmaris’den yelken yırtup muvâfık eyyâm ile Hudâ‘ya sığınup ol körfez içre on bir mîl iki câniblerinde sun‘-ı Hudâ‘yı temâşâ ederek ubûr ederken hikmet-i Hudâ eyyâm aşağı koyup,

Kal‘a-i Serçecik‘e yanaşdık. Menteşe hâkinde Dârâhiyye kazâsı nâhiyesinde leb-i deryâda bir sarı yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i şeddâdî imiş. İçinde âbâdân yokdur. Ancak bir a‘lâ kapulu limanı var, iki yüz pâre gemi alur. Ve bu liman içre dağlardan bir âb-ı hayât su cereyân eder. Sekiz rûzgârdan mahfûzdur. Ve ne cânibe demir atsan a‘lâ yatakdır.

Ve bu limandan cümle şehbâzlarımız kürek çekerek sekiz mîl cenûba gidüp Marmaris boğazından altı mîl gidüp Kadırga burnu nâm mahalle varınca cenûb cânibinde Rodos nümâyân olup hamd-i Hudâ edüp isa seren **[Y 112a]** yelken döküp eyyâm-ı muvâfık ile üç mîl mikdârı çıkup Tekirburnu nâm mahalden üç pâre Zağra şaykası alavere yelkenlerin açup uçup şakıyup gelir.

Anı gördük, ardı sıra sekiz pâre kâfir kalyonları orsa bayrakların açup torompete ve nâkûsların döğerek fi‘l-hâl mezkûr şaykalara yetişüp bir yaylım top urup derhâl şaykanın birisine sarılup amân vermeyüp alup dikildi. Ammâ iki şayka ceng-i azîm âhenge başladı. Hemân iki kalyon bizim firkateyi özleyüp gelmede, biz dahi anı gözleyüp hemân iki mîl karîb,

Evsâf-ı cezîre-i kal‘a-i Sönbeki

Tarfetü‘l-ayn içre Sönbeki limanına dâhil olduk. Beri cânibden ceng [ü] cidâli temâşâ etdik. Bizi kovan iki kalyon dahi varup ol altı kalyona imdâd etdiler. Meğer mezkûr iki şayka içinde Mısır askeri var imiş. Kâmil yedi sâ‘at iki şayka yedi kalyon ile ceng edüp kâfirde ve şaykalarda direk ve yelken pâre pâre olup eyyâm bunları bizim cânibimize

karîb getirüp bir azîm temâşâ etdik. Hemân iki pâre kalyon büyük şaykanın biri sağına ve biri soluna çatup içine kâfir dökülünce şayka içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup kılıç şa‘şa‘ası ve top u tüfeng sadâsı cihânı dutup dûd-ı bârût evce ber-hevâ oldukda şayka ve kâfir gemileri nümâyân olunca şayka içinde kâfirler deryâya atılmağa başladılar.

Hemân şaykadan guzât-ı müslimîn sandallar ile deryâdan küffârları alup şaykaya çıkarup iki kâfir kalyonları içre guzât-ı müslimîn girüp kılıç ururken biz dahi beri tarafda atları firkateden taşra çıkarup “avanta” diyerek üzerlerine imdâda varırken gerüden ibtidâ alınan şaykayı altı pâre kalyon bırağup tarfetü‘l-ayn içre üzerlerine gelirken bir firkate büyük şaykaya yetişüp içine imdâd girdik. Ne gördük cân u kan Ceyhûn-vâr revân olmuş. Fî‘l-hâl cümle guzât-ı müslimîn küffâr kalyonlarında meşveret edüp büyük şayka askeri küffâr gemilerinden yedi sundûk guruş ve niçe yüz silâh makûlesi eşyâlar ve yigirmi altı mahbûb Freng oğlanı ve yetmiş beş esîr ve niçe kelepür makûlesi eşyâların zî-kıymetlerin şaykaya taşıyup ve küçük kalyonun kapudanın yaralı bulup otuz Freng mahbûbu ile tarfetü‘l-ayn ile şaykaya doldurup fi’l-hâl şaykayı bizim firkateye yedeğe alup cümlemiz küreğe girüp dîn aşkına eyle ribacsa çekmedeyüz.

Öbür küçük şayka dahi öbür kalyondan ol kadar mâl-ı ganâyim akdarup deryâdan çıkan kâfirlerden cümle yüz elli Freng ve niçe zî-kıymet eşyâlar alup anlar dahi bizim şayka sandalın ve kendü sandalın donadup yedeğe alup direk ve yelken yok. Bizim ardımız sıra yetişüp gelince mel‘ûn küffârın altı pâre gemisi yetişüp bizi toplaya toplaya hamd-i Hudâ fî‘l-hâl Sönbeki limanına cân atup halâs **[Y 112b]** olunca cümle guzât-ı müslimîn kan ile âbdest almışlar-misâl kanlı âbdest ile secde-i şükr edüp cümlesi bir ağızdan gülbâng-ı Muhammedî çeküp liman içre bir yaylım top ve iki yaylım tüfeng şâdumânları etdik ve birbirimiz ile öpüşüp görüşüp, “Siz bize Hızır yetişdiniz” deyüp şâdumânlar etdik. Ve iki şaykadan yetmiş şühedâ namâzın hakîr kılıverüp anda defn etdik.

Küffâr-ı hâksâr dahi bize liman içre bir yaylım top urup hâ’ib ü hâsir makhûr müdemmer firâr etdiler. Ardları sıra kayalardan nazar etdükde ibtidâ deryâ ortasındaki feth olunan bırakdığımız kalyonlara kâfir yakın vardıkda geminin birinden bir âteş zâhir olup [54] âyeti mazmûnunca tarfetü‘l-ayn içre kalyonun biri evc-i semâya münkalib oldu. Meğer bizim yedeğimizde olan şayka erbâbından bir yigit kâfir gemisine ganîmete girüp bizim gemiler alarka olunca anbârda kalup kâfir barçasına âteş eder.

Mezkûr altı kalyon mukaddemâ feth olup kalmış kalyonu yedeğe alup giderken azharun mine’ş-şems ol dahi gark oldu.

Mel‘ûn küffâr sekiz pâre kalyon iken altı pâre kalup bizden aldıkları şaykayı varup yedeğe alup Hereke cezîresine revâne olup bir pâresi seçilüp bizim Sönbeki adasına yakın gelüp beyâz bayrak diküp vere ile bir sandal çıkarup bizden ve Sönbeki Urumlarından âdemler varup su’âl olundukda,

“Bizim iryale kapudanın verin, on bin guruş verelim. Ve büyük kapudanımız âteşe yandı, iki oğlunu verin. Kralımızın akrabâlarındandır on bin guruş dahi verelim” deyü ricâ etdiler. Aslâ vücûd vermeyüp redd olunduğu gibi bir yaylım top dahi urup tehî dest cehennem-râ gitdiler.

Beri cânibde ol gece gâzîler helvâsı tabh olunup şühedâların rûh-ı şerîfleri içün Yâsîn-i şerîfler ve gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp ale’s-sabâh iki şaykayı mümkün olduğu mertebe ta‘mîr ü termîm edüp birer trinketa ve birer mancana yelken ile âmâde olmada.

Ve cümle guzât-ı müslimîn bir yere gelüp gazâ malların ortaya koyup kardaş gibi taksîm-i kuremâ edüp bizim firkatemizde olan yetmiş bahâdırlarımıza ve yigirmi beş yolcuya ve hakîre ve beş gulâm refîklerime el-hâsıl ale’s-seviyye yüzer sivilye riyal guruş verdiler.

Ve bizim firkateye üç aded Freng pîçe pençe-i âfitâb gulâm ve üç soltat kâfir ve üç pastav saya çuka ve on tüfeng verdiler. Ammâ hakîre pes ü perdeden elli altun ve iki sâ‘at ve bir altun kadeh verdiler.

Ve bu mâl-ı ganâyim herkese vâsıl olup summât-ı Muhammedî tenâvül olunup du‘â vü senâ ile gülbâng-ı Muhammedî çekilüp şâdumân olundu. Hakîr ol mahalde Sönbeki cezîresin ve kal‘asın temâşâ etdim.

Cezîre-i Sönbeki

Dâ’iren-mâdâr cirmi **[Y 113a]** yigirmi beş mîldir. Sene 928 târîhinde bizzât Süleymân Hân fethidir. Mâ-tekaddem üç kal‘a imiş, ammâ hâlâ ma‘mûr olan cezîrenin cenûbunda leb-i deryâdan ba‘îd bir yalçın kaya üzre bir küçük kal‘a-i metîndir ve Malta binâsı bir kal‘acıkdır. Ammâ dizdârı ve neferâtı (–) ve içinde askerî tâ’ifesi-misâl keferesi vardır. Gâyet bahâdır keferelerdir. Ve siyâh manlifke şapka geyerler.

Ve deryâ içre nehenkvâr şinâverlik edüp yüz kulaç deryâya gavvâslık edüp sünger çıkarırlar. Ve deryâya gark olan keştîlerden eli ile komuş gibi ba‘zı eşyâlar çıkarırlar. Ve deryâ içre ba‘zı nehenk ile ceng ederler. Bellerinde sünger kesmeğe tîğ-ı Dahhâkdan nişân verir bıçakları vardır. Ve mâbeynlerinde yüz kulaç yere talmayan kefereye kız vermezler. Ve ağızlarına zeytûnyağı alup deryâ dibinde ağzındaki zeyte rehâ verüp derhâl rûy-ı deryâya zeyt çıkup hubbâb-vâr zeyn olup her biri birer şems-i tâbân olup ka‘r-ı deryâda bir sûzen olsa rûz-ı rûşen-misâl nümâyân olur. Bu keferelerin bu gûne makdûr-ı beşer olmayan pesendîde san‘atları vardır.

Ve bu keferenin cümlesi Süleymân Hân’ın re‘âyâsıdır. Bu cezîrenin hâkimi cümleden milk-i Süleymâniyye mütevellîsidir. Harâc ve öşürleri anındır.

Ve bu keferenin cümlesi firkatecidir. Gemilerine aslâ bir korsan gemisi yetişmemişdir. **[Q 56b] [P 56b]** Ve Freng-i bedreng bunları bulsa esîr edüp kebâb eder. Zîrâ bunlar küffârın gemileri altına dalup ve burku ile delüp gark ederler.

Ve bu Sönbeki avretleri beyâz dülbend kâtib sarığı sararlar. Ve esbabları üzre beyâz gömlek geyerler.

Ve bu cezîrede bâğ u bâğçe yokdur ve suları sarnıcdır. Anı seyr edüp iki günden sonra on pâre Sönbeki firkatesi hâzır olup ve on pâre firkate ve sandal, Rodos’dan gelüp bizim firkate ile yigirmi bir pâre firkate ve sandal boğazı şaykanın ikisin yedeğe alup donanma-i azîm ile şâdumân ederek Sönbeki’den Rodos’a lodos üzre (–) mîl muvâfık eyyâm ile gidüp biz dahi “avanta kürek” deyüp fi’l-hâl Rodos limanı önüne vardıkda bizim alayımızdan bir yaylım top ve tüfeng şâdumânı edince Rodos kal‘asının burc [u]

bârûsundan ve mendirek kullesinden bir yaylım balyemez toplar atup kal‘a-i Rodos murg-ı semender-vâr âteş içinde kalup hamd-i Hudâ selâmetle kal‘a-i Rodos’a dâhil olduk.

Evsâf-ı Kilidülbahir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn Rodos
aleyke avnullâh

Sene 928 târîhinde bizzât Süleymân Hân Malta küffârı elinden kuvvet-i bâzû-yı tüvânâ ile beş ay döğüp mâh-ı Safer’in beşinci gün Ahmed Paşa kolundan feth ve Marmaris’de medfûn Ya‘kûb Dede tebşîr etdüği sâ‘atde fetih müyesser olup bu nass-ı kâtı‘, âyet-i kerîme târîh vâki‘ olmuşdur: Târîh: **[Y 113b]**

Feth-i Rodos çü gerdân-i şeh-i dîn

Kâr-ı küffâr cümle gird-i penâh

Güft hâtif berâ-yı ân târîh

Yefrahü‘l-mü’minûne bi-nasrillâh

Târîh düşmüşdür:

{Diğer târîh-i Rodos:

İnnehâ fethu Süleymân bin Selîm Sene 929.

Diğer târîh:

Mâ fütihat Sene 929

Fethün etem Sene 929

Fethün tâm Sene 929

Diğer:

Fetahtümâ Sene 929}

Ba‘de’l-feth elli iki mîl Rodos cezîresinde sağîr u kebîr yetmiş pâre kal‘a “El-amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân” deyüp vere verüp mutî‘ [u] münkâd olup cümle harâcı, Süleymân Hân câmi‘i evkâfı olup maktû‘-i kadem ve mefrûzu’l-kalem mütevvellî nasb olunup tahrîr ve imzâ olundu. Ve harâcından mâ‘ada öşr-i sultânîsi hâss-ı hümâyûn olup mîrimîrânlık olup deryâ kaleminde Kapudan Paşa eyâletinde sancakdır.

Ve eyâleti bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ karşu şimâl cânibinde yigirmi mîl deryâ aşırı kal‘a-i Marmaris ve on iki mîl yıldız cânibine cezîre-i Sönbeki ve cenûb cânibine on bir mîl cezîre-i Hereke ve cezîre-i İliki ve cezîre-i İncirli ve cezîre-i Kerpe ve cezîre-i İstanköy ve cezîre-i Kalimyoz ve cezîre-i Paşa ve kal‘a-i Bodurum. Bu mezkûr adalar eyâlet olup cürm [ü] cinâyeti ve salb [u] siyâseti paşasına taraf-ı pâdişâhîden sekiz yük yetmiş bin akçe hâss-ı hümâyûn ta‘yîn olunup hîn-i seferde Kapudan Paşa ile dörd pâre kadırga donadup sefer eşer, “Rodos yedekleri” deyü Akdeniz’de martı kuşu-misâl pervâz urup sayd [u] şikâr edüp muhâfaza eder.

Ve bu sancakda aslâ tîmâr ve ze‘âmet tahrîr olunmadığından alaybeği ve çeribaşısı yokdur. Ammâ kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ve üç yüz akçe mevleviyyet

pâyesi ile şer‘-i mübîn mollâsıdır.

Ve nâhiyesi bu Rodos cezîresi içre kırk dörd pâre kurâdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı dahi çokdur.

Ve **kal‘ası:** İslâmbol'dan Mısır'a huccâc-ı müslimînin ve tüccâr-ı sâlikînin ma‘beri üzre mezkûr 52 mîl cezîrenin Anatolu cânibinde Menteşe sancağı hâkinde Marmaris boğazında Kadırga burnuna on sekiz mîl karîb Rodos cezîresinin şimâlinde bir burunda leb-i deryâda bir küfeke taşlı yere vâki‘ olmuş şekl-i muhammesden mugâyir bir sedd-i İskender, şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i metîndir. Ve cirmi gûnâ-gûn ad olunmuşdur. Ammâ ana kal‘a dîvârı üzre dâ'iren-mâdâr beş bin yedi yüz adımdır. Ammâ tokuz tabya-i azîmi dolaşmadan hemân ana dîvârı üzre beş bin yedi yüz adımdır. Ve tokuz tabya ve yigirmi kulleler bu tabyalar mâbeyninde vâki‘ olmuşdur. Bu tabya ve kulle dîvârları üzre devr edüp tokuz bin yedi yüz adımdır.

El-hâsıl rûy-i arzda im‘ân-ı nazar ile temâşâ etdiğim üç bin yedi yüz kal‘ada böyle bir sedd-i İskender kâr-ı insân görmedim. Ba‘zı dîvârı kırk ve elli ve altmış ayak enli rıhtım şeddâdî taş dîvârdır.

Ve cümle taşları yumuşak küfeke taşdır. Hâlâ Süleymân Şâh'ın urduğu kırkar ve ellişer vukıyye gülle-i hadîdler kal‘anın sîne-i pür-kînesinde güzer etmiş durur. Aslâ te'sîr edüp münhedim etmemiş. Ancak birer âdem **[Y 114a]** sığar şayka topları ile üçer kantâr ve dörder kantâr taş gülle ile döğdüğü yerler münhedim olmuş ammâ hadîd gülleler hâlâ nümâyândır, te'sîr etmemiş.

Ve cümle der ü dîvârları kaplıbağa-misâl iç tarafa eğridir. Top güllesi kayar. Değme hâl ile darabât-ı top isâbet etmez. Ancak Kızılkapu nâm mahalden Rûmeli askeri kûh-ı Elburz-misâl toprak sürüp küffâr bu hâli görüp muztarib-hâl olup "Kal‘anın sebeb-i fethi toprakdır" deyü ol fetihde hâzır kimesneler hikâyet etdiler.

Hakkâ ki bir handak-ı amîkdir kim çâh-ı gayyâdan ve derk-i esfelden nişân verir kesme kayalı handakdır. Ve kal‘anın vücûdu dîvârlarından taşra ana handakın eni ba‘zı yeri bir tîrkeş oku menzilidir ve ba‘zı yeri el taşı menzilidir.

Ve bu ana handakdan taşra enli ve ensiz ikişer kat ve üçer kat bölme bölme makâs handak dîvârları sokak sokak olmuşdur. Ve bu handaklar içre olan kalın dîvârlar üzre beden beden mazgal delikleri vardır. Ve cümle handakları kesme kayadır, aslâ dîvârlı handak yokdur. Ba‘zı yeri yigirmi kulaç ve ba‘zı yeri otuz kulaç derindir. Ve bu handaklar içre hâlâ hâzır u âmâde binden mütecâviz lâğımât vardır.

Ve bu kal‘anın üç bölükde bir bölüğü deryâ döğer, handakı yokdur ve yalın kat dîvârdır. Ammâ yigirmi ayak enlidir. Ve gâyetü'l-gâye ilm-i mi‘mârî üzre şîrîn-kâr kulle ve burc u bârû müzeyyen bedenler vardır.

Ve kara cânibinde handak içre olan kesme kaya siperlere ana kal‘adan varacak yer altından yolları vardır, mezkûr siper dîvârlara gider. Ve ana handak içinde ana kal‘a dîvârı dibinde bir kat alçak hisâr-pîçe dîvârı var, on arşın yüksek ve üç arşın kalın dîvârdır. Ol dahi köşe köşe burclardır, handak içine nâzırdır ve kulleler altından yolları vardır. Tâ Eğri kapudan tâ Kızıl kapuya ve andan leb-i deryâda Anbâr tabyasına dek bu hisâr-pîçe dîvâr

kal‘ayı ihâta etmişdir. Ve handak içinde bârân-ı rahmetden hâsıl olan âb-ı rahmeti sarnıclara, andan zîr-i zemînden kal‘a içre deryâya cereyân eder.

Ve tokuz tabyasının her birinin önünde handak içre ikişer kat ve üçer kat alçak hisâr-pîçeler vardır. İçleri rıhtım dolma binâdır ve cümle birbirine yolları vardır. Hîn-i hücûmda yer altından ana kal‘aya firâr edecek lağımları vardır. El-hâsıl handakı içre olan hıyel ü şeytanat Kandiye kal‘asında yokdur.

Ve mezkûr tokuz tabyanın büyüğü zindân tabyasıdır, zîrâ kal‘anın cenûbunda bir köşesine vâki‘ olup bir sedd-i Kahkahâ‘dır. Ve içi yedi ve sekiz kat çâh-ı gayyâ ve ka‘r-ı cahîm zindândır. Mâ-tekaddem on iki binden mütecâviz ümmet-i Muhammed esîr var imiş. Zindân içre ba‘zı kayalarda mürekkeb ile ve kayaları oyup tahrîr etmişler kim,

“Şu mahalde kırk yıl zencîrkeş olup ibâdet etdim” ve biri dahi “Üç kerre esîr oldum” ve biri dahi “İki galyon mâl ile otuz yıl esîr oldum ve üç **[Y 114b]** bin deyenek yedim” ve biri dahi “Gözüm çıkardılar ve cümle dişlerim çekdiler ve kollarımdan üç gece asdılar” ve biri dahi “Mısır pâdişâhı Sultân İnal’ın Hanefî kadıaskeri idim. Şu günc-i gamda cümle esîrlere kadı idim” deyü herbiri sergüzeşt [ü] serencâmın tahrîr etmişler kim âdemin aklı perîşân olur.

Ammâ hammâm mescidleri handak içre hâlâ durur. Ve mahkemeleri bir kayalı soffadır. Ve avretler zindanı başkadır. Ana tavâşî Arablar hidmet ederler imiş. Ve ol asırda handak içre bu binâları cümle ümmet-i Muhammed **[P 57a]** esîrleri **[Q 57a]** yapmışdır.

Ve bu zindânın garb cânibinde yalçın kayada bir musaykal ve mücellâ delik vardır. gûyâ hakkâk elinden henüz çıkmış, eyle berrâkdır. Andan bir leyle-i Kadir’de ol mezkûr kaya iki şakk olup Mısır’dan Seyyid Ahmedü‘l-Bedevî‘nin dest-i şerîfleri zâhir olup kırk esîrin bend-i zencîrlerin alup kırkı dahi halâs olurlar. Hâlâ ol mahal ziyâretgâhdır. Koca Süleymân Hân feth edüp ibâdullâhı halâs etdi.

Ve bu kal‘anın dâ’iren-mâdârında cümle kırk bir kapudur, zîrâ kat-ender-kat bölme bölme hisârdır. Ammâ ana dîvârda cümle (–) kapudur. Evvelâ garb tarafında Eğri kapu yedi kat kapudur. Ammâ tabya kapuları ile hisâb olunsa on dörd kapudur, ammâ ancak dördü demir kapudur.

Ve bu Eğri kapu mahalli beş katdır ve her katı kırkar ellişer ayak enli şeddâdî dîvârdır. Ve orta kal‘aya ve Süleymâniyye câmi‘ine bu kal‘a dîvârı üzre bir şâhrâh yoldur.

Ve bu yolun iki tarafı çâh-ı gayyâ-misâl azîm enli handaklardır. Bir tarafı zindân tabyası handakıdır. Ve bir cânibi Freng hisârı handakıdır ki kırkar kulaç amîkdir.

Ve bu handaklar ana dîvârından içeri Eğri kapudan girdikden sonra vâki‘ olmuşdur. Ve bu Eğri kapudan girüp kal‘a dîvârı üzre poyraz ve yıldız tâ şark tarafına dolaşınca beş tabya ubûr edüp Kızıl kapuya varınca bin yedi yüz adımdır.

Andan yine şarka değirmen burnuna varınca bin üç yüz adımdır.

Andan kalyon limanı etrâfında yalın kat kal‘a dîvârı üzre tâ Arab kullesine varınca dörd liman kapusu ubûr edüp bin altı yüz adımdır.

Ve Arab kal‘asından garb cânibine Gömlekli tabyaya dak beş yüz adımdır.

Andan kıbleye üç yüz adım Parmaklı beden kapusudur.

Andan yine cânib-i garba dîvâr üzre üç yüz adım Freng Hisârı kapusu önünden dolaşarak Lonca sokağı ardı sıra yine Freng Hisârı dîvârı sıra geçüp Eğri kapunun iç hisârpîçe kapusun çıkup Eğri kapuya varınca dörd yüz adımdır.

Bu hisâb üzre kal‘a-i Rodos dâ’iren-mâdâr 9007 adımdır. Ammâ tabyalar bile devr olunmuşdur. Ammâ tabyasız beş bin yedi yüz adımdır.

Ve Ortahisâr başka bir kat metîn kal‘a-i kadîmdir. Kâmil iki bin adımdır.

Bu kal‘a dahi Süleymâniyye câmi‘i tarafı iki katdır. Nihâyeti gelüp Freng hisârına muttasıl olur.

Ve Freng hisârı Rodos’un **[Y 115a]** iç kal‘asıdır. Cümle kal‘anın şimâl cânibinde cümle kal‘a ve şehre havâle bir kaya üzre yüksek kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır ve yıldız tarafı elli kulaç handak-ı azîmdir, ammâ üç tarafı şehir içine vâki‘ olmak ile handakı yokdur. Ve Lonca ta‘bîr etdikleri dîvânhâne-i kadîmdir. Ol mahalle nâzır bir kat demir kapusu var.

Ve Ortahisâr’ın üç cânibi kesme kayalı uçurum yerlerdir. Süleymâniyye câmi‘i ol uçurum handak-misâl yerdedir. Ortahisâr’dan Süleymâniyye’ye kırk ayak taş nerdübân ile enilir. Ve bu mahaller handak-misâl yüz ayak enli bir kumsal yollardır.

Ve Ortahisâr yedi azîm kulledir. Nevbethâne kullesi ve Mütevellî kullesi gâyet büyükdür. Ve Murâdoğlu kullesi ve (–) Ağa kullesi ve Eski kulle. Ve bu kullelerin cümlesinin içinde kat-ender-kat kal‘a neferâtı evleridir. Ammâ Nevbet kullesi temâşâgâh ve mesîregâh yerdir. Ve bu Ortahisâr dîvârı etrâfı beş arşın alarka bir yoldur. Ve bu yol kenârınca bir kat alçak dîvârlı Ortahisâr’ın hisârpîçesidir.

Ve bu kal‘anın gerçi enderûn [u] birûnunda cümle (–) kapudur ammâ nefs-i ana dîvârında cümle altı kapudur. Evvelâ kara tarafında Eğri kapu ve kıble tarafına Kızıl kapu ve şarka nâzır İskele kapusu ve yıldıza nâzır Liman kapusu ve Kadırga limanı cânibinde yine yıldıza nâzır Çıksalın kapusu. Ba‘zı kimesneler Papa kapusu derler. Meşhûr ve ma‘bûr kapular bunlardır.

Ve hakîr bu Rodos’u handak kenârınca temâşâ ederek bir kat dahi adımlamışımdır, anı beyân eder

Evvelâ Arab kullesinin iç yüzünde garb cânibine Kıztopu dibinden Papa kullesine dek dörd yüz adımdır. Ve 4 kulledir.

Ve Papa kullesinden geçüp Kadırga limanı kapusundan taşra çıkup Çıksalın toprağı üzre handak kenârınca Çıksalın tabyası ile üç tabya vardır, ammâ küçükdür.

Andan yine garb cânibine Gömlekli tabya ve Liman burcu burnun ubûr edüp Mühürdâr Paşa bâğçesi içinden handak kenârınca Freng Hisârı burnu kullesi ile dörd tabyadır. Ve yedi yüz adımdır. Ammâ Liman burcu burnu kal‘adan uzakdır, anı dolaşmadım. Ancak Mühürdâr Paşa bâğçesinden ubûr etdim.

Andan yine handak kenârınca Eğri kapu önüne gelince yüz adımdır ve sâfî mezâristândır ve mezkûr Eğri kapu garba nâzır iki kulle-i mevzûnun ortasında vâki‘ olmuşdur. Ve üç göz şeddâdî cisirdir. Ammâ kal‘anın eşiği önü on adım asma tahta

cisirdir. Her gece makaralar ile kaldırup kal‘a kapusuna siper ederler.

Andan cenûb cânibine yine handak kenârınca üç yüz adım Zindân tabyasıdır.

Andan yine cenûba iki yüz adım Ahmed Paşa tabyası mukâbelesidir.

Andan yine cenûba iki yüz adım ubûr edüp Hurmâlı tabya mukâbelesidir. Ve bu taraflarda hisârpîçeler vardır.

Ve bu mahallerde handak ikişer üçer kat bölme kesme kayadan **[Y 115b]** siperler vardır. Ve Hurmâlı tabya önünde kıbleye handak kenârınca İbrâhîm Paşa-yı Maktûl tabyası mukâbelesine varınca iki yüz adım ve dörd kulledir. Ve bu mahallin handakları içi dahi ikişer üçer kat kesme kaya ve kalın dîvârlı siperler üzre mazgallardır. Ve mezkûr İbrâhim Paşa tabyası önünden yine handak kenarınca şark cânibince tâ Kızıl kapuya varınca dörd yüz adım ve dörd kulledir. Ve bu kulleler handakı içi ikişer ve üçer kat kesme kaya sedlerdir. Ve ardı önü yüzer adım enli handakdır. Ve ellişer arşın fecc-i amîk handakdır ve ol mahalde üç yüz lâğım delikleri vardır.

Andan yine handak kenârınca kıbleye iki yüz adım gidüp ve iki kulle ubûr edüp Karanlık kapu kıbleye nâzırdır. Ve iki göz cisr ile ubûr olunup kapu eşiği taşrası asma cisirdir. Her gece ref‘ edüp kal‘a dîvârına siper ederler.

Ve bu Karanlık kapunun iç yüzü eğri ve büğrü yol ile dörd kat kapudur. Ammâ bu kapu önünün handakı gâyet ensizdir ammâ gâyet amîkdir. Ve ensiz olduğu ecilden bu kal‘aya Süleymân Şâh toprağı bu mahalden sürmüşlerdir. Hâlâ âsâr-ı türâb zâhir ü bâhirdir. Ve bu koldan Sarı Rüstem Paşa kal‘a-kûpluk edermiş. Hâlâ kal‘anın sîne-i pürkînesinde niçe bin gülle-i hadîd âşikâredir.

Ve bu Karanlık kapudan yine handak kenârınca şarka Topçular loncası kullesi mukâbelesine varınca dörd kulle ve dörd yüz adımdır. Ammâ bu kullelerin önünde handak içinde aslâ sed [ü] siper yokdur. Ancak yüz elli adım enli handak-ı azîmdir ve ana dîvârı dibinde gayri tarafları gibi hisâr-pîçelidir.

Andan yine handak kenârınca karayel üzre iki yüz adım ubûr edüp Alçak tabya mukâbelesidir. Bu mahalde kulleler yokdur. Ancak iki kat ana dîvârıdır ve handak içre siperler yokdur ammâ metîn ü müstahkem siperler vardır.

Ve bu dirsekler önünde handak içinde iki yüz adım bir sedd-i azîm dîvâr vardır, tâ leb-i deryâya varır. Ve bu mahalde handak alçakdır, zîrâ leb-i deryâdır. Ve bu mahal serâpâ leb-i deryâda kefere meşâdlığıdır. Ve leb-i deryâdan kayık ile handak içine düşmen girmesin içün azîm dıraht-ı bâlâlar ile şaranpavlar binâ olunup ana dîvârı üzre her gece bir bölük neferât nevbet bekler. Ve bu mahalden gayri piyâde ubûr olmaz. Deryâdır.

Bu hisâb üzre Rodos kal‘ası handak kenârınca 3.005 adımdır. Ve 24 kulledir. Ve on tabya ve yigirmi burc ve yetmiş dirsek ve üç bin mazgal delikli ve yedi aded hisâr-pîçeli pîç-ender-pîç kal‘a dîvârıdır. *Hafizakallâh,* bir vechile evsâfın tahrîr etmek mümkin değildir. Ammâ alâ-kadari’l-imkân tahrîr etdik.

Andan yine gerü avdet edüp Karanlık **[P 57b]** kapudan içeri girüp kefere mahallesi içre taş nerdübân ile kal‘anın deryâ tarafı dîvârı üzre çıkup ve Alçak tabya ki taşra leb-i deryâda ol mahallinden **[Q 57b]** add edüp deryâdan ubûr edemeyüp içeri dîvâr üstüne anın

[Y 116a] berâberliğine gelüp bedenler üzre karayel cânibine ubûr ederek Kemerli kulleye dek iki yüz adımdır. Ve deryâ kenârı olmak ile kulle ve tabyalar yokdur. Ammâ cânib-i erba'ayı muhâfaza eder dirsekler vardır.

Ve mezkûr Kemerli kulle bir burunda vâki' olmuşdur ve bundan içeri galyon limanının etrâfı dolaşır kal'a dîvârındandır. Tâ Arab kullesine varınca bin altı yüz adımdır ve yalın kat dîvârdır. Ve cümle yigirmi kulledir.

Ve mezkûr Kemerli kullenin önünde handak aşırı şimâle doğru limanın deryâ tarafına sed olmak içün ol amîk deryâ içine bir sedd-i İskender amelî doldurmuşlar kim her taşı hammâm kubbesi misâldir. Ve ol seddîn tûlu beş yüz elli adımdır. Ve üstünde on pâre yel değirmeni vardır.

Ve Değirmenler burnunda liman ağzında Galata kullesi-misâl bir kulle-i serâmeddir. Her gece birer ağa nevbet bekleyüp Arab kullesine dek zencîr çeküp sed ederler. Ve her değirmen dahi birer kulle-i metîndir, her gece onar müsellah neferât anda pâsbânlık eder.

Ve bu liman burcundan karşu Arab kullesine el taşı yetişir liman ağzıdır. Ve bu limana Poyraz limanı derler. Cemî'i şayka ve karamürsel ve kalyon ve rencber gemileri bunda lenger-endâht olur. Ve liman ağzı poyraz cânibine nâzır olmak ile sehel salıntısı olur ammâ demir kuvveti ile âlâ yatakdır ammâ dardır. Ancak üç yüz pâre gemi alur.

Ve bu liman içinde Kemerli kulle altında bir alçak binâ üzre çâr-kûşe bir tabya vardır, on pâre topları var. Liman için korudur. El-hâsıl latîf limandır ve dâ'iren-mâdâr cirmi iki bin adımdır.

Netîce-i kelâm bu limanın Arab kullesinden taşra handak kenârınca Rodos kal'asın adımladığımız hisâb üzre dâ'iren-mâdâr 7.085 adımdır. Ve tokuz azîm tabya ve elli beş aded kulle ve yedi bin bedendir.

Ve bu Rodos'un şarkında Alçak tabya önünden tâ Kemerli kulle burnuna dak İstiridye limanı derler bir Hudâyî limandır, hurde kayıklar anda yatırlar. Sekiz rûzgârdan masûndur. Ammâ dîdebânları yokdur. Ve bunda yatan liman hakkı virmez ve ağzı poyraza nâzırdır. Ve gûnâ-gûn balığı olur ve istiridye ve midye ve kerevit ve teke ve pağurya ve yengeç ve ıstakoz bu gûne deryâ me'kûlâtları gâyet çok çıkar. Anıniçün İstiridye limanı derler. Ammâ Poyraz limanı gibi derin değil.

Der beyân-ı eşkâl-i kulle-i Arab-ı ibret-nümâ

Poyraz limanına girecek mahalde sağ tarafda Arab kullesi evc-i âsumâna ser çekmiş çârkûşe bir kulle-i Kahkahâ'dır ve seksen arşın bâlâ bir kulle-i vâlâ ve müntehâ ve cihân-ârâ bir kulle-i Arab-nümâdır, tâ zirve-i a'lâsının her köşesinde alçak minâre gibi ağzı açık kadeh gibi dörd kulle var. Her kadehin içine kırkar ve ellişer âdem sığar. Ve bu dörd kadeh kulleciklerin ortasında anlardan on arşın bâlâ bir kulle-i mevzûn dahi vardır. Bunun dahi ağzı kadeh-misâl açıkdır ve gâyet musanna' kulledir. Ammâ kenârlarında bedenleri yokdur. Ve bu orta kulleciğin **[Y 116b]** taşrasından tolaşma bir taş nerdübânı vardır ve kenârlarında korkuluk içün demir parmaklıkları vardır. Bir vâcibü's-seyr kulle-i mevzûn müzeyyendir kim bir diyârın kal'alarında böyle üstâdâne kulle-i serâmed yokdur.

Ve içi sekiz katdır. En aşağı katında liman ağzına nâzır on pâre balyemez topları var ve

leb-i deryâda bir kat hisâr-pîçesi dahi var. Anda dahi azîm şayka topları limana nâzırdır. Ve bu kullenin iki kapusu dahi garba nâzırdır. Biri aşağı hisâr-pîçesindedir, biri bedenler yolu üzredir. Gece ve gündüz ağavâtı ve neferâtı bu kullede sâkinlerdir. Ve Poyraz limanından Arab kullesine varacak bir yol vardır. Ol yoldan Kıztopu hisâr-pîçesi kapusundan çıkup anda Kadırga limanı kapusundan dahi çıkup,

Manzara-i eşkâl-i Mendirek kullesi

Deryâ içinde sedd-i İskender-vâr amelî taş yığılmış sed üzre şimâl cânibine Mendirek kullesine varınca kâmil beş yüz adımdır. Ve bu Mendirek kal'ası Kadırga limanının ağzında bir sedd-i Ye'cûc gibi bir metîn kal'adır ve dâ'iren-mâdârı yedi yüz adımdır. Ve deryâ içinde neheng-vâr cenge âheng etmeğe hâzır bir kilidü'l-bahirdir. Ve cümle der ü dîvârları kaplıbağa-misâl eğridir. Ve cânib-i erba'asın deryâ döğer, handakı yokdur, hemân cenûba nâzır bir kapusu önünde asma cisir ile geçilir bir küçük kapusu var.

Ve üç kat kal'adır. Leb-i deryâda olan dîvârı on arşın âlîdir. Anın içinde olan ikinci kat dîvârı yigirmi arşın bâlâdır. Dahi anın içindeki nârin kulle yigirmi beş arşın yüksekdir. Bu dîvârlar biri biri içinde gül evrâkı-misâl nümâyândır. Ve cümlesi şekl-i müdevver dîvârdır, içinde bir câmi'i ve yedi su sarnıcı vardır ve kırk havlısız küçük neferât evleri vardır.

Ve dizdârı ve üç yüz neferâtı şeb [u] rûz âmâde pür-silâhdırlar ve dâ'imâ dîdebânlık ederler. Ve bu kal'ada olan balyemez kırkar karış toplar ve şayka topları bir kal'ada yokdur, zîrâ Âl-i Osmân'ın cemî'i donanma kadırgaları ve Rodos paşası kadırgaları yaz u kış bunda yatırlar, zîrâ iki kat kapulu limandır ki misli meğer Kırım'da Balıklağa limanı ola.

Bu sekiz rûzgârdan emîn bir liman-ı kemîndir ki kenâra bir koltuk bağlayup yatılır. Ve kadırgalar içinde olan forsalardan dahi havf olunup kadırga basamazlar, zîrâ liman ağzında Mendirek kal'ası kirpi-misâl topları ile ejder-i heft-ser gibi şikâr gözler, gıdâ üzler ve dîdebânları düşman gözler. Ve şeb [u] rûz cümle topları ağızlı ve fitîl elde hâzır olduğu gibi düşmanı dahi hâzırdır.

Ve liman içine nâzır kat-ender-kat toplar yigirmi şayka topunun içine âdem sığar ve yigirmi topları dahi kırkar karış ve kırkar vukıyye gülle atar. Ve deryâya nâzır kırk pâre balyemez topları var kim Sönbeki **[Y 117a]** kıyılarında kuş uçurmaz. Ve şâhî ve saçma topları ile cümle sağîr ü kebîr yüz yedi pâre topdur, zîrâ Rodos kal'asının cânı bu Mendirek kal'asıdır.

Ve her cum'a gün Arab kullesinde ve Mendirek kal'asında gûnâ-gûn filandıra ve sancağ-ı İslâm ile zeyn ederler, *Hafizakallâh*.

Ve bu Mendirek'den şehre giderken liman dîvârı üzre beş yel değirmeni vardır. Anlar dahi her biri birer kulledir. Hîn-i mahalde anlar dahi ceng eder.

Bunları geçüp ve Paşa sarâyı altından ubûr edüp Liman câmi'i önünden tâ liman ağzında büyük Dilindi burnu kullesine varınca dâ'iren-mâdâr bu Kadırga limanı üç bin dörd yüz adımdır.

Ve bu Kadırga limanı taşrasında yine poyraz cânibine bir kat azîm liman dahi vardır. Ammâ anda kadırga yatamaz, zîrâ ağzı poyraza ve yıldıza açıkdır, kom gelir. Ammâ

kalyon ve şayka bir demir üzre yatır. Ve Kadırga limanına bu limandan girilir. Kadırga limanına bu liman siper olmuşdur. Ve bu limanların bu tarafı ağzında Mendirek kal‘asına mukâbil birer kulle-i metîn vardır. Ve bu Kadırga limanı beş yüz pâre gemi alur ve taşra liman bin pâre gemi alur. Ammâ sehel açıkdır. Ve bu limanlar Rodos kal‘asının poyraz cânibine vâki‘ olmuş koltuk limandır ve gâyet meşhûr-ı âfâk limanlardır. Ve bu Kadırga limanında Tershâne gözlerinde Süleymân Şâh'ın bindiği Yeşil Melek kadırgası felenkler üzre karada durur. Ve bu mahalde liman kenârında Rodos paşası sarâyı içli taşralı fevkânî sarây-ı âlîdir ve kurbunda Tershâne mühimmâtı ile leb-ber-leb mahzenler vardır.

Ve bu mahalde Liman câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve bu mahalle karîb liman kenârında bir köşede Kapudan Bekir Paşa'nın dörd göz çeşme-i âb-ı hayâtı var kim cemî‘i âyende vü revende keştîbân andan sulanırlar. Her gözü âdem kolu kalınlığı-misâl cereyân edüp cümle mahlûkât andan def‘-i atşân eder, aceb **[Q 58a]** hayrât-ı azîmdir. Ve çeşmeler üzre târîhi budur: **[P 58a]**

Târîh-i çeşme-i Bekir Paşa

Sâhibü'l-hayrât Bekir Paşa kim

Feyz-i Hakkile velî deryâdır

Bahr ü berre eser-i hayrâtı

Âlem-ârâ vü cihân-pîrâdır

Yapdı bu çeşme-i Kevser-meşreb

Katre-i âb-ı hayât-efzâdır

Teşneler alsa n'ola etrâfın

Reşhası rûha safâ-bahşâdır

Sâl-i itmâmına târîhi tamâm

Çeşme-i sâf-i Bekir Paşa'dır Sene 1042.

Ve bu âb-ı nâb-ı ayn-ı hayâtın kurbunda ve cânib-i erba‘asında sadrenc nakşı tarh olunmuş sun‘-ı Hudâ kırk çınâr-ı müntehâ var kim âyende vü revendeye mihmângâh ve ârâmgâh [u] namâzgâhdır ve mesîregâh ü teferrücgâhdır.

Sitâyiş-i eşkâl-i Freng hisârı ya‘nî İç kal‘a

Ve bu limanlara havâle Freng hisârıdır. Cümle topları ve burc u bârûları bu limanlara nâzır çâr-kûşe Freng hisârıdır, gâyet sarpdır. Ammâ taşra kal‘anın ana dîvârına muttasıl değildir. **[Y 117b]** Ortahisârın yıldız tarafı ucundadır ve dâ'iren-mâdâr cirmi seksen yüz adım ihâta eder kal‘a-i şîrînkârdır. Ammâ bâlâda tahrîr olunan adım hisâbına dâhildir. Ve ancak cenûb cânibine nâzır bir kapusu var. Ve içinde cânib-i erba‘ası kâr-ı küffâr sarây-ı âlîlerdir, cümle revzenleri aşağı şehre ve limanlara nâzır cihân-nümâ sarâylardır.

Ve bu sarâyların ortası beyâz mermer döşeli bir meydân-ı azîmdir. Ve zîr-i zemîni şarâb ve su sarnıçları ve yüz kıt‘a buğday kuyularıdır. Ve mâl-â-mâl gendüm, şa‘îr ve darıdır. Hîn-i muhâsarada halka tevzî‘ ederler.

Ve dizdârı ve kethudâyeri ve ba‘zı ağavât sarâyları bundadır. Husûsâ mahpûs Tatar

hânların sâkin olduğu cihân-nümâ sarây-ı âlî limana nâzır bir medd-i basarlı sarây-ı İremdir cümle yetmiş hücre. Ve bir Süleymân Hân zâviyesi var. Ve bu zâviyenin sol tarafında kanlı ve medyûn zindânıdır. *Allâhümme âfinâ.*

Ve bu zindân önü bir ulu dîvânhâne-i âlîdir, dizdârlar ve hânlar anda bayram ta'âmı tenâvül edüp dîvân ederler. Ve bu dîvânhâne ve sarâya ve zindâna kırk ayak taş nerdübân ile çıkılır sarâylardır. Ve bu sarây meydânında bir çâh-ı mâsı vardır kim buz pâre âb-ı hayât kuyusu vardır.

Ve bu Freng hisârının kapusu önünde binâ-yı küffâr bir lonca dîvânhânesi var kim âlât-ı silâh ile ârâste olmuşdur. Şeb [u] rûz cümle ağavât ve dizdâr anda sâkinlerdir. Eğer kal'a kulundan ve gayri âdemden bir müttehem bir kimesne olsa veyâhûd bir umûr-ı mu'azzama şey' olsa el-hâsıl cemî'i eşyâ içün anda dîvân-ı âlî edüp meşveret ederler bir cem'iyyet yeridir, cümle kul bunda cem' olur.

Ve böyle bir kal'a-i mu'azzamın cümle ağavâtı yigirmi dörd ağalıkdır. Ammâ cümleye serçeşme sâhib-i arz büyük dizdârdır. Kal'adan taşra çıksa katl ederler, mahpûs-ı kadîmdir.

Ve cümle neferâtı (–) ve bu kadar asker-i İslâm kulun kal'adan taşra evleri yokdur. Ve gayri kavmin kezâlik evleri yokdur, cümle şehir içindedir, taşrada varoş yokdur.

Ve bu kal'ada sağîr ü kebîr cümle dörd bin iki yüz ma'mûr u âbâdân ve müzeyyen evler ve sarâylardır. Cümle yigirmi dörd mahalle add olunur ve dörd mahallesi Urum'dur. Ammâ beş yüz harâcdır. Mâ'adâsı kal'anın ta'mîr ü termîmine huddâm tahrîr olunup mu'âf u müsellemlerdir. Ve iki mahalle Yahûdî mahallesidir ve Ermeni ve Çingane azdır.

Ve cümle evleri kireç-misâl gerz toprağı derler bir toprak vardır, bir garâ'ib ma'dendir, gemiler ile getirirler, anı cümle evlerin üzerlerine örterler. Aslâ yağmur te'sîr etmez. Ammâ cümle evlerin saçakları eğri olmak ile kiremit örtülüdür. Ve her evde birer ve ikişer kuyu mukarrerdir. Ve her hanede cüz'i ve külli bâğçe ve üzüm asması sokaklar üzre müzeyyen olmasını iltizâm etmişler. Ve limon ve turunc dırahtları bî-hisâbdır. Ve bu şehir içre nümâyân cümle hurmâ ağaçları vardır. Her **[Y 118a]** biri semâya ser çekmiş nahl-i Tûbâ misâldir.

Ve bu şehr-i müzeyyen içinde cümle otuz altı mihrâbdır, altısı cum'adır, mâ'adâ mesâciddir. Mükellef ü mükemmel meşhûr-ı âfâk selâtîn-i muazzam câmi'-i kebîr ki Freng hisârı önünde yol aşırı,

Sencovan câmi'i derler bir ma'bed-i kadîmdir. Bir serhadde böyle bir câmi'-i kebîr yokdur. Meğer Girit'de Hünkâr câmi'i ola. Ammâ bu Sencovan câmi'i Âdem-i Sânî Nûh Necî zamân-ı şerîflerinde binâ olunmuş bir ma'bed-i atîkdir. Ve "Niçe yüz yıl mihrâbının sağ cânibindeki mesdûd hücre içre Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîfleri anda pinhân idi" deyü aslı ve fer'i ile *Tevârîh-i Kıbtî*'de ve *Tevârîh-i Yûnâniyân* ki tevârîh-i kadîmlerdir hubût-ı Âdem'den evvel cân u cin kavmi havâdisâtların bile hâlâ bu âna dek cemî'i vakâyi'âtı tahrîr etmededirler. Cemî'i Arabî ve Türkî târîhleri anlardan me'hûzdur. *Yanvan Târîhi* ki lisân-ı Yûnân'da sahîh târîhdir, anda eyle tahrîr eder kim,

Malta küffârı bir zamân Mısır hâkinde İskenderiyye-i atîkde sâkinler idi. Behîce ve Hannâdî kabîlesinden bir alay eşirrâ kavim idi. Pâdişâhları olan Melik Filbatır, Kıbtî'ye

mutî‘ olmayup andan firâr edüp Filistîn şehri kurbunda Akke nâm kal‘a henüz İşpanya binâsı olup anların sâye-i himâyelerinde iki yüz yıl sâkin olup tenâsül bularak İşpanya elinden Akke kal‘asına mutasarrıf olup etrâf [u] eknâfı gâret ederek devletleri kalı-gelendi. Ol asırda Şâm ve Kudüs ve Nâbulus [ve] Hamâ ve Hıms ve Haleb ve Antakiye tâ Bağdâd ve Birecik ve Urfa cümle Rûm elinde idi. Husûsâ Acem ve Îrân ve Tûrân ve Türkistân vilâyetleri ve bizzât Dârâ Şâh dahi İskender-i Yûnâna harâc verir idi. Devletleri bu mertebede iken İskender’den sonra birez devletlerine rahne gelüp ol asırda Malta küffârı Hazret-i Yahyâ‘nın cesed-i şerîflerin Nâbulus kurbunda, Beyt-i Sabastiyye derler bir bayır üzre bir şehr-i azîm imiş. Hâlâ üç yüz hâneli bir köydür. Andan Malta küffârı Hazret-i Yahyâ‘nın cesedin alup “Bizim Akke kal‘ası ziyâretgâh olsun ve cümle nüzûrât bize gelsin” deyü cesed-i Yahyâ’yı alup Akke kal‘asında Sencovan nâmıyla hıfz ederler. Ve Hazret-i Îsâ Nebî hımârının kemiklerin dahi Remle şehrinde bulup Akke’ye getirüp iki yüz yıl anda dahi sâkin olurlar.

Der beyân-ı sebeb-i şehâdet-i Hazret-i Yahyâ *aleyhisselâm*

Hazret-i Yahyâ‘nın ise sebeb-i şehâdetleri Benî İsrâ’îl meliklerinden biri kendi kızın nikâh ile almasına Yahyâ Nebî mâni‘ olduğıyçün mevlûd-ı Îsâ Nebî günleri şehîd olmuşlardır. Hâlâ ol günlerde “Gerden-i şerîflerinden kan cereyân eder” deyü Malta küffârı cevâb ederler. Ammâ ser-i sa‘âdetleri bir mücevher altun kâse içinde câmi‘-i Ümeyye’nin ortasında kırk ayak taş nerdübân ile enilir zîr-i zemîn içre müsbetdir ki Timur-ı bî-nûr Şâm-ı şerîfi Yezîdîler elinden alup cümle Yezîdî‘yi dendân-ı tîğdan geçirüp ve bakıyyetü‘s-seyfi câmi‘-i Ümeyye **[Y 118b]** içinde ihrâk bi’n-nâr edüp ba‘dehu Hazret-i Yahyâ‘nın ser-i sa‘âdetinin haberin alup,

“Hayfâ dirîğ! Ne‘aceb hatâ etdim. Yâ ol sultânın ser-i sa‘âdeti bunda medfûn idüği ma‘lûmum olmayup böyle bir ibâdetgâhı ihrâk bi’n-nâr etdik” deyü te’essüf çeküp cümle âteşi söndürüp fi‘l-hâl kabr-i şerîfinin demir kapusun açup bizzât kendüleri ûd ve amber-i hâm yakup micmeri eline alup hidmet ederek câmi‘-i Ümeyye’nin ortasındaki mağâra içre mezkûr kırk ayak taş nerdübândan nüzûl edüp görür kim bir büyük altun kandîl san‘at ile mi yohsa mu‘cize-i Yahyâ *aleyhisselâm*ile mi berk urup nûr-ı mahz gibi şu‘le verir. Ve bir âdem kaddi bir sommâkî amûd üzre bir mücevher altun sini içre ser-i sa‘âdet-i Hazret-i Yahyâ *salavâtullâhi aleyh ve selâma* durur.

Hemân Timur bu hâli görüp secde-i şükür edüp iki rek‘at namâz kılup ceyrân derisinden tahrîr olunmuş birkaç kitâblar ve sığır ve deve küreğinde yazılmış gûnâ-gûn elsine-i acîbe hatları taşra çıkarup mağârayı ke’l-evvel sed edüp câmi‘-i Ümeyye ta‘mîr ü termîm olunmasın fermân edüp andan **[Q 58b] [P 58b]** Hazret-i Yahyâ‘nın kabr-i şerîfinden çıkardığı kitâbları terceme etdirüp Yahyâ *aleyhi’s-selâmın* sebeb-i şehâdetin tahrîr etmişler kim,

“Benî İsrâ’îl pâdişâhlarından bir melik-i cebbâr var imiş. İsmine (–) derler imiş. Senin akrabâlarından Meryem niçin babasız oğlan getirüp hâşâ zinâ etdi?” deyü Hazret-i Yahyâ‘ya itâb eder. Bir dahi ol cebbâr melik kendü kızın menkûhalığa Hazret-i Yahyâ‘dan fetvâ ister.

“Dînimizde yokdur. Allâh nehy etmişdir” dedikde Hazret-i Yahyâ‘yı şehîd etdiklerin ve ser-i sa‘âdetin câmi‘-i Ümeyye’ye ve cesed-i şerîfin Nâbulus kurbunda Beyt-i

Sabastiyye'de defn etdiklerin bu terceme olan kitâblarda böyle tahrîr olunur.

Ve hûn-ı Yahyâ'yı da'vâ ederek Kürdistân'da Nusaybin kal'asından Buhtu'n-nasr hurûc edüp Haleb ve Şâm'ı ve Filistîn ve Arz-ı Mukaddes'i ihrâk bi'n-nâr edüp niçe kerre yüz bin Benî İsrâ'îl'i katl eder, cemî'i kütüb-i tevârîhde mastûrdur.

Ez-în cânib ba'dehu Malta küffârı cesed-i Hazret-i Yahyâ'yı mezkûr Sabastiyye şehrinden serîka edüp Akke kal'asında bir mücevher sommâkî sandûkda pinhân edüp ana ibâdet [ü] ziyâret ederler.

Ba'dehu sene (–) târîhinde Tâhir Baybars yedi yılda Akke kal'asın feth edüp içinde olan Malta küffârı keştîlerine süvâr olup Silifke ile Tarsûs mâbeyninde Akdeniz kenârında Takyanus'un tahtı olan Kara Görgüz nâm şehirde Malta küffârı cesed-i Yahyâ ile anda iki yüz yıl sâkin olurlar. Ba'dehu anda dahi cânib-i erba'aların nehb [ü] gâret ederek halkı bîzâr ederler. Âhir Zülkadriyyelü ve Ramâzaniyyelü ve Karamaniyyelü bir yere gelüp bir ceng-i azîm ile Karagürgez'i feth edüp andan dahi Malta küffârı firâr edüp Rodos cezîresi bir arz-ı hâliye olduğundan ve Me'mûn Halîfe gemileri kalyonlar gemileri ile anda yetişüp iki yüz yıl sâkin olup böyle bir sedd-i Kahkahâ binâ edüp Hazret-i **[Y 119a]** Yahyâ'nın cesed-i şerîfin bu Sencovan câmi'inin mihrâbının sağ cânibindeki hücrede pinhân ederler. Ve Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîfleri ismi ile bu kenîse'yi yapup Sencovan dediler. Ve iki yüz sene bu cezîrede sâkin olup Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîfin ve bir elinde kılıç ile tasvîr edüp sancak ve bayraklarında eşkâlin tahrîr edüp uğur dutunmuşlardır. Ve hâkikatü'l-hâl her ne cânibe teveccüh etseler mansûr olmuşlardır. Ve Akdeniz'in leb-i deryâsında ne kadar kal'a var ise bir kaç defa her birine müstevlî olmuşlardır. Ve cemî'i küffârın Malta'ya i'tibârları bu vech iledir.

Hamd-i Hudâ Sultân Süleymân Gâzî iki yüz yıldan sonra döğe döğe beş ayda feth edüp andan dahi firâr edüp Misine ile Cezâyir mâbeyninde hâlâ Malta olan cezîrede sâkinlerdir. Ammâ sâ'ir yerlerde ikişer yüz yıl sâkin olurlar idi. Cenâb-ı Bârî'nin ihsânı olup an-karîbi'z-zamân anın dahi fethi müyesser olup ellerinden cesed-i Yahyâ'yı halâs edeler. "Ve sahîh cesed-i Yahyâ'dır ve hâlâ ter ü tâzedir" deyü kendüleri ve niçe esîr müselmânlar şehâdet etdiler. Ve hattâ ba'zı küffâr Rodos'daki Sencovan câmi'ine varup bevvâblara birkaç akçe verüp mihrâb yanında makâm-ı Yahyâ'yı ziyâret ederler.

El-hâsıl vâcibü'z-ziyâret bir câmi'-i atîkdir. Ve kıble kapusundan tûlu tâ mihrâba varınca yüz seksen beş ayakdır ve yan kapudan yan kapuya arzı altmış beş ayakdır. Ve mihrâbın iki yanında yan soffaları vardır, anların dahi arzı yüz otuz ayakdır. Ve câmi'in içinde iki yanında tâ mihrâb soffasına varınca sekiz serâmed sommâkî la'l-gûn sütûn-ı müntehâlar ki her biri cemâ'at-vâr kıbleye müteveccih olup dururlar ve dörd dahi amelî sütûndur. Bu hisâb üzre cümle on iki amûd-ı müntehhadır. Ve bu sütûnlar üzre tâk-i Kisrâ'dan nişân verir kavs-i kuzah-vâr kemerler üzre harpüşte tahta tavanlı kubbedir, kâ[r]gîr değildir.

Ve hurde nakş-ı bûkalemûn tavandır kim bu zamânda üstâd-ı bennâ tîşe urmada ve Mânî kalemin çekmede âcizlerdir. Ve cemî'i tahta ve kirişleri cümle servi levhasıdır. Müşk [ü] amber-i hâm-misâl râyiha-i tayyibesinden cemî'i cemâ'atin demâğı mu'attar olur ve rûh-ı pür-safâ bulur. Böyle bir kâr-ı kadîmdir.

Ve mihrâbın üstü kâ[r]gîr binâ nîm kubbe-i âlîdir. Ve mihrâbın altı toloz kâ[r]gir kemer binâ ile tarîk-ı âmdır.

Ve bu câmi‘in üç kapusu vardır. İki yan kapu ve bir kıble kapudur.

Ve Hünkâr mahfilinde Tatar hânlar ve sâ’ir emîrânlar ibâdet ederler bir musanna‘ mahfildir.

Ve mü’ezzinler mahfili dahi tarz-ı acîbdir. Ve enderûn-ı câmi‘de encüm-âsâ niçe bin billûr kanâdîller ile müzeyyendir. Ve gûnâ-gûn zî-kıymet maslûbât eşyâlar ile pîrâste olmuşdur.

Ve kıble kapusunun sağ cânibindeki kulle üzre (–) ayak taş nerdübân ile çıkılır bir şerîfeli bir minâre-i mevzûnu var kim gûyâ bir serv-i gülistândır.

Ve câmi‘in haremi yokdur. Cânib-i erba‘ası şâhrâhdır. Ve bu câmi‘in **[Y 119b]** üstü serâpâ kurşum örtülüdür. Bârân-ı rahmetden cereyân eden âb-ı zülâl cümlesi yollar ile altındaki sarnıclara cem‘ olup mâh-ı Temmûz’da cemî‘i Rodos halkı nûş edüp def‘-i atşân ederler. El-hâsıl bu câmi‘ fukarâların Kâ‘besidir.

Bundan sonra câmi‘-i selâtîn büyük hisâr içinde,

Süleymân Hân câmi‘i : İslâmbol câmi‘leri tarzı cemî‘i kubbeleri kurşumludur. Tûlen ve arzan seksener ayakdır ve bir musanna‘ mihrâb ve minberi var kim misli meğer şehr-i Sınab’da ola. Ve cümle revzenleri üzre gûnâ-gûn câmlar ile müzeyyendir.

Ve taşra soffalarında sekiz mermer ve sommâkî sütûn üzre kubbe-i âlîler. Ve bu câmi‘in kıble kapusu bir kenîse kapusu imiş. Sihr-i i‘câz bir âsâr-ı acîbe olmak ile Süleymân Hân *aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân* Koca Mi‘mâr Sinân izni ile bu câmi‘-i şerîfe kapu etmiş, midhatinde lisân kâsırdır.

Ne mertebede pesendîde âsâr-ı acîbe idüği şundan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim Cenâb-ı Bârî rûy-i arzda ne kadar meyve halk etmiş ise ol kapunun çerçive ve zıhlarında ve tâklarında olan mermer-i hâmlarda tasvîr olunmuşdur, vâcibü‘s-seyr bir bâb-ı mu‘allâdır.

Ve böyle şükûfe ve meyve tasvîrâtı ile bâb-ı musanna‘ın cânib-i erba‘ası müzeyyen olduğundan kapu üzere câmi‘in târîhinden bir alâmet yokdur. Lâkin câmi‘in sol cânibinde bir tabaka bir minâre-i serâmedi var. Anın aşağı kapusu yanında câmi‘ ve minârenin ta‘mîrine târîhdir:

Hâzâ Mi‘mâru Emîr makâm

Tekabbelallâhu cemî‘e’l-merâm

În nâm-râ Yûsufu’l-fakîr

Ve dizdâr-ı Rodos-ı bi-hakîr

Sene fî erbâ‘în ve tis‘i mi’e [940]

Ve mihrâb önünde bir bâğ-ı İrem-misâl şükûfezâr bir bâğ-ı İremi var ve hareminde bir âbdest havuzu var. Bu dahi musanna‘ ibret-nümâ şeydir. Ve cânib-i erba‘ası müsinn çınâr-ı müntehâlar ile müzeyyendir.

Ve bu Süleymâniyye'den sonra câmi'-i latîf ve cemâ'at-i kesîreye mâlik çârsû içinde,

Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa câmi'i: Bir kubbe-i âlîli ve bir minâre-i mevzûnlu ve taşra yan soffaları altı sütûn üzre beş kubbe-i âlîli ve serâpâ kurşum örtülü bir câmi'-i musanna'dır ve kıble kapusu üzre târîhi:

Sultânü'l-berreyn ve hakânü'l-bahreyn Sultân Süleymân bin Selîm Hân-ı Gâzî câmi'an cedîden habbezâ darü'l-fethi ve'l-guzât ve ma'beren li'l-hüccâcı ve'l-Arafât hamâhullâhu ani'l-âfât, dâhilun fî Rodos ve tekabelellâhü'l-Melikü'l-Kuddûs ve târîhuhu men dahalehu kâne âmînen dâ'imen. Sene 947.

Ve haremi yeri şâhrâhdır. Ancak bir âbdest havuzu var.

Ve bu câmi'den musanna' ve şîrîn ve rûşen,

Receb Paşa câmi'i: Bu dahi taşra kal'ada mahalleler mâbeyninde gâyet münakkaş ve müzeyyen câmi'dir. Cümle kubbeleri kâ[r]gîr ve kurşum örtülüdür. Ve bir minâre-i bâlâsı var, gûyâ bir serv-i bâlâdır.

Ve taşra soffaları altı sütûn-ı mücellâ üzre beş kubbe-i âlîdir. Ve kıble kapusu üzre mastûr olan târîhdir:

İşbu beytullâhı kim etdi **[Y 120a]** *Receb Paşa binâ*

Oldu bir cây-i şerîf ede kabûl anı Hudâ

Dediler ehl-i nazarlar tâlibî târîhini

Câmi'-i Paşa zehî zîbâ makâm-ı dilküşâ

Sene 990

Ve **Enderûn câmi'i** dahi Sultân Süleymân Hân'ındır. Kenîseden bozma Şeddâdî toloz kemer binâ serâpâ kurşum örtülü bir câmi'-i metîndir.

Ve **Memi Paşa câmi'i** ve **Bekir Paşa câmi'i** ve **Demirli câmi'i** ve **Mendirek câmi'i**. Bunlar kal'a içinde olan câmi'lerdir. Her birinin evsâfın kemâ hüve hakkuhu **[P 59a]** tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. Ammâ kal'adan bir sâ'at cenûb tarafına bâğ u bâğçeler içinde,

Karye-i Özkur'da **Özkur câmi'i** kâ[r]gîr kenîse imiş. Hâlâ bir **[Q 59a]** mesîre ve teferrücgâh yerde bir câmi'-i latîfdir. Anın kapusu üzre târîhi böyle terkîm olunmuşdur. Târîh:

Hazret-i Sultân Murâd'ın devr-i adlinde bu kim

Câmi' oldu ma'bed-i küffâr iken işbu makâm

Câmi'in ismin Murâdiyye dedi ol pâk zât

Bin otuz sekizde ta'mîr eyleyüp oldu tamâm

Ve bu Rodos içinde bunlardan mâ'adâ câmi' yokdur. Mâ'adâ yigirmi dörd mesâciddir. Ve,

Cemâ'at-i kesîreye mâlik olan mesâcidler bunlardır: Evvelâ Akmihrâb mescidi ve Tekye kapusu mescidi ve Gâzî mescidi ve Bedasten mescidi ve Freng hisârı mescidi. Bu beş mesâcidler cümle Süleymân Hân'ındır. Cümle mürtezikası vazîfelerin Süleymân Hân

mütevellîsinden alırlar. Ve bunlardan mâ‘adâ şeb [u] rûz cemâ‘at-i kesîre ile memlû limanın iskele kapusu önünde on beş kademe taş nerdübân ile çıkılır,

Buk‘a mescidi bir kubbeli ve cümle revzenleri deryâya nâzır bir mesîregâh ve ârâmgâh bir latîf zâviyedir. Ve cümle kurşum örtülüdür. Lâkin leb-i deryâ olup kal‘adan taşra kal‘aya hâyil olmasın içün minâresi yokdur. Bir tarz-ı acîb ü garîb mesciddir. Mihrâbının sağ tarafında beyâz mermer üzre bu târîh tahrîr olunmuşdur. [55]

Nemâned sâlhâ în beyt resm-vîre(?)

Zi-mâh-rû reh-i üftâde câyî

Garaz nakşît şet mârâ zi-mânde

Ki devrân-râ nemî bînem bakâyî

Meger sâhib velî ber rûz-ı rahmet

Küned der kân-ı dervîşân du‘âyî

Sene 950.

Ve Yeniçeri mescidi ve Kavaklı mescid ve Hurmâlı mescidi ve Lillezîn mescidi ve Halîl Beğ mescidi ve Liman mescidi. Meşhûr mesâcidler bunlardır.

Ve dörd medresedir: Hurmâlı medrese ve Timurlu medrese ve İbrâhîm Paşa medresesi ve Kâsımpaşa medresesi.

Ve dâr-ı kurâ birdir.

Ve on yedi mekteb-i sıbyândır. Cümleden mükellef Süleymân Hân’ındır.

Ve dârü‘l-hadîs birdir.

Ve tekye-i dervîşân dörddür. Cümleden mükellef Kadırga limanı burnunda Murâd Re’îs tekyesi bâğ-ı İrem bir nazargâhdır.

Ve dörd hammâmdır. Cümleden âb [u] hevâsı latîf Süleymân Hân’ın Çârsû hammâmı serâpâ kurşumlu çifte hammâmdır. Ve Eski hammâm, bu dahi Süleymân Hân’ındır ve gâyet rûşen ve müferrih hammâm-ı ferah-fezâdır ve kurşum örtülü ve çiftedir. Ve Sünbüllü hammâmı çifte değildir, ammâ gâyetül-gâye musanna‘ ve müzeyyen ve cânfezâ **[Y 120b]** hammâm-ı dilküşâdır, zîrâ suyu ayn-ı sünbülîdir ki âb-ı hayâtdan nişân verir. Ve Küçük hammâm dahi hoş-hevâdır, ammâ küçükdür. Bunlardan mâ‘adâ yigirmi sarây hammâmı vardır.

Ve Süleymân Hân’ın bir imâret[i] var, şeb [u] rûz âyende vü revende-i devendeye sofra-i bî-imtinânında ni‘meti mebzûldür. Bundan mâ‘adâ cümle şehrin ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutebâ ve meşâyih ve fukarâsına ta‘yînatları vardır, dâ’imâ cârîdir.

Ve çârsû-yı bâzârı gâyet müzeyyendir. Ve Süleymâniyye evkâfı dekâkînleri cem‘an üç yüzdür. Ve sâ’ir dekâkînler cem‘an dörd yüzdür. Ve bir bezzâzistânı vardır. Kefere zamânında dahi bezzâzistân imiş, gâyet musanna‘ toloz kemer binâdır.

Ve etmek furunu on sekizdir.

Ve kahvehâne dahi on sekizdir.

Ve tahmîs bir ve iskele başında gümrükhâne bir ve hân-ı bâzergân üç ve hân-ı âyende vü revendeye mekân yokdur, arzullâh-ı vâsı‘adır. Ammâ cümle halkı garîb-dostdırlar. Bir garîbü‘d-diyâr âdem gelse elbette anı bir kimesne ol gece müsâferete alup hâne-i bî-minnetine götürürler.

Ve bu şehre üç su gelir, biri Hünkâr suyu, biri Sünbüllü suyu gâyet âb-ı hayâtdır ve biri Bekir Paşa suyu. Ve bu sulardan şehir içinde cümle yetmiş çeşmedir. Hattâ çârsû içinde berberler önünde altı sütûn üzre bir tahta kubbeli bir şâzrevân havzı vardır, cânib-i erba‘asında kol kalınlığı çeşmeler cereyân edüp cümle keştîbân ve âm [u] hâs a‘yân andan def‘-i atşân ederler, zîrâ ayn-ı sünbülîdir.

Ve bu şehirde cümle yetmiş sarây-ı a‘yân [u] eşrâfdır. Cümleden musanna‘ ve şâhâne Alî Paşa sarâyıdır. İbret-nümâ binâ-yı musanna‘dır, zîrâ cümle Freng esîrlerinin hayâl-pesend san‘atları anda icrâ olunmuşdur. Ve her diyârın birer gûne binâsından ahz edüp tarz-ı âhar nev-binâ-yı vâcibü‘s-seyirdir. El-hâsıl medhinde lisân kâsırdır.

Ve bu sarâya karîb Değirmen bayırı üzre iki kulle yel değirmeni vardır.

Ve bu şehirde yetmiş hurmâ ağacı vardır.

Ve cümle sokakları yedi yüz kırk sokakdır. Cümle şâhrâhları kuş gözü safra taşı döşelidir. Ve dâ’imâ herkes hânesi önün ve dükkânı önün şeb [u] rûz pâk edüp hâr [u] hâşâk dökmezler, gâyet ayıbdır ve hâkim tarafından ta‘zîr ederler, zîrâ mezbele dökseler âb-ı rahmet nâzil oldukda cümle hâr [u] hâşâki limana götürüp liman dolar. Ol ecilden bu şehir gâyet pâkdir ve her husûsda pâk ü pâkîzelerdir.

Ve bu şehir içinde yol üzerlerinde üç yüz altmış altı mahzenler vardır. Küffâr zamanında bu mahzenlerde mâl-â-mâl buğday dururmuş. Rûz-merre bir müd buğday yeyüp bir sene müstevfâ yetişir imiş. Hâlâ ol mahzenler boşdur ve ağızı mesdûddur.

Ve Enderûn câmi‘inden baş yukaru bir ulu şâhrâhdır, tûlu kâmil beş yüz adımdır. İki tarafı gûnâ-gûn nakş-ı bûkalemûn musanna‘ Şeddâdî binâ dîvârlı ve müzeyyen ve mukarnas şâhnişînli sarây-ı âlîlerdir. Ve her birinin kapularında ve revzenlerinde olan tasvîrât-ı nükûşâtın medhinde lisân kâsırdır. Ve bu yolu üstâd mühendis çırpı ile eyle hemvâr etmişdir kim **[Y 121a]** bir ser-i mû kadar münharif değildir. Ve iki cânibi çırpıdan çıkma musaykal kaldırımdır. Ve şâhrâhın ortası serepâ kuş gözü hurde gûnâ-gûn safra taşı mebsût olunmuşdur. Tâ Freng hisârı önünde Lonca dîvânhânesine varınca böyle münakkaş hurde kaldırımdır.

Ve mezkûr Lonca dîvânhânesi beyâz mermer döşeli kemer-i âlîler üstü toloz kubbelerdir. Cümle kal‘a ağaları ve kulları bunda dîvân edüp ve müşâvere edüp mezkûr şâhrâhın iki cânibine cümle kal‘a neferâtı dizilüp mehterhâneler çalınup bu mahalde bayramlaşırlar ve cemî‘i umûrların bunda görürler. Ve bu dîvânhânenin sağ cânibi Sencovan câmi‘idir ve sol cânibi Freng hisârıdır.

Ve bu şehrin enderûn [u] birûnunda olan ziyâretgâhları beyân eder

Evvelâ Kadırga limanının yıldız tarafı ucunda bir kumsal burunda bâğ-ı İrem-misâl bir

gül-i gülistân ve sünbül ü destân içinde bir kubbe-i pür-envâr içinde fâtih-i Cezâyir Murâd Re'îs medfûndur. Cemî'i deryâ gâzîlerinin serçeşmesidir. Her tarafdan âsitânesine nüzûrât gelür. Merkadi üzre serinde turna telleri ile müzeyyendir ve sandûkası yeşil çuka örtülüdür. Ve cânib-i erba'asında gûnâ-gûn musanna' çerâğ u alem ve post ve seccâdeler ile döşelidir. Ve âsitâne-i Bektaşiyân âsitânıdır. Ve kapusu üzre çâr-kûşe beyâz mermerde böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

İşidenler vefâtın anın

Dediler Gâzîye târîh gâzi Sene 1018

Ve bu tekyede olan gûnâ-gûn üzüm bir diyârda yokdur, zîrâ her bir erbâb-ı ma'ârif birer aşlama kalem edüp ibret-nümâ engûrler hâsıl olmuşdur, *Sübhane'l-Hallâk.* Ve bu tekyenin bir köşesinde merkad-i şeyhü'l-harem kapusu üzre târîhi budur:

Kapu ağası İsmâ'îl Ağa kim

Olup şeyhü'l-harem bulmuşdu izzet

İşidenler dediler ana târîh

Umarız kim ede Allâh rahmet Sene 1049

Ve bu merkad-i şerîfin civârında Cânbe Geray Hân türbe-i pür-envârının kapusu üzre böyle tahrîr olunmuşdur. Beyt:

Şu serverler ki dağlar gibi baş eğmezdi eflâke

Yatırlar yerde best olmuş ne tîğ u ne kemer peydâ

Ve Gâzî Şâhin Geray Hân dahi murg-ı dili baz-ı ecel şâhini şikâr edüp *"İrci'î"* [56] emrine fermân-ber olup anda hâk-âlûde yatır.

Ve buna karîb Ca'fer Beğ merkadinin kapusu üzre târîhdir:

Âh kim bâkî değil ömr-i azîz

Ne gedâ kalur bu âlemde ne şâh

Hak yolunda oldu Ca'fer Beğ şehîd

Buldı iklîm-i bakâya izz ü câh

İşidüp Yahyâ dedi târîhini

Meşhedini cennet eyle yâ İlâh. Sene 965

Ve Koca Memi Paşa dahi Murâd Re'îs bâğçesinde medfûndur.

Ve bu mahalde niçe şühedâ ve sulehâ ziyâret edüp rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb etdik. Lâkin bunların makâmları birer âsâr ile zâhir u bâhir olmak ile tahfîf-i kelâm olundu. Andan Eğri kapunun taşrasında hîn-i muhâsarada şehîd olan yeniçerinin hâlâ cesed-i şerîfi ter ü tâze idüği nümâyândır. Ve hâlâ **[Y 121b]** ser-i sa'âdeti alâmeti taş üzre keçesi durur. *Himmetleri hâzır ola.*

{Ziyâret-i Güzelce Sinânzâde Monlâ Ahmed Efendi: Rodos'da Şeyhülislâm iken vefât

edüp kal‘a hâricinde Sünbüllü nâm mesîregâhda ziyâretgâh-ı has [u] âmdır, te’lîfâtı firâvândır.

Ve el-Mevlâ Ehlî Çelebi: Hekîmzâde Abdurrahmân Efendi’nin birâder-i kihteridir. Ve Sultân Süleymâniyye câmi‘i hazîresi nde medfûndur. İlm-i nârencâtda mânendi yok idi.} **[Q 59b] [P 59b]**

Ve bu Rodos’un bu mezâristânlardan mâ‘adâ kara cânibleri bir deryâdan bir deryâya varınca serâpâ bâğ u bâğçedir ve cümle bin tokuz yüz bâğdır. Andan mâ‘adâ mahsûllü dağdır.

Ve bu kal‘da cümle otuz altı değirmendir, cümle Süleymân Hân evkâfıdır.

Ve bu şehir içre aslâ tabak yokdur. Cümlesi kal‘anın garb cânibinde altı bin adım ba‘îd leb-i deryâda bir varoşdur. Cümle esnâf-ı tabbâğân tarîk-i Âh-i Evran anda sâkinlerdir ve Eski Rodos yoludur.

Ve bu şehrin cümle halkı Cezâyirli tarzı sıkma çâpüksüvâr esbâbı geyerler. Ve cümle babayâne çuka siyâblar geyerler. Ve bellerinde üçer çatal musanna‘ bıçakları ve şecî‘ u fetâ koçakları vardır. Ve cümle tâzeleri baldır duru ve levenddir ve ihtiyârları neccârdır.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzredir.

Ve mahbûb u mahbûbesi şöhre-i şehr olmuşdur. Ve cümle zenânesi ehl-i perdedir. gûyâ ki Râbi‘a-i Adeviyye’dir. Cümle çuka ferrâce geyüp ayaklarına kırmızı katîfe düğme çakşır geyüp başların çember ile yüzlerin kıl nikâb ile setr edüp gâyet mestûrelerdir. Bir avret hakkında bir yâve cevâb işitseler vâkıf-ı esrâr olup ol ân katl ederler, zîrâ halkı âr u gayret sâhibleridir ve gâyet garîb-dostlardır.

Ve lisânları Anatolu lehçesidir. Ve cümle re‘âyâsı Urumdur.

Ve halkı gâyet ehl-i zevkdir, bâğdan bâğa ve Sünbüllü teferrücgâhında sohbet-i hâslar ederler.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından fındık kadar bir yeşil Freng incîri olur, râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu‘attar eder ve gâyet serî‘u’l-hazmdır. El-hâsıl rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur. Allâhü a‘lem sûre-i Tîn bunun hakkında nâzil olmuşdur.

Ve bir sun‘-ı Hudâ dahi limon içinde bir limon dahi var. Taşradaki katı âb-ı hayât iç katı eyle ekşi kim gûyâ tîzâbdır. *Sübhânel’l-Hallâk.*

Ve gûnâ-gûn engûrü memdûhdur. Ve beyâz ekmeği gıdâ-yı rûhdur.

Ve iklîm-i sâlisde vâki‘ olmuşdur. Hevâsı sevâhil limon ve turunc ve incîr ve zeytûn ve hurmâ ve servi hâsıl olur. Ve arz-ı beledi (–) ve tûl-i nehârı (–).

El-hâsıl bu Rodos *“Yâ Kuddûs”* ismine mazhar olduğundan Cenâb-ı Bârî‘nin hıfz-ı emânında olup cümle halkının esmâları Yâ Kuddûs’dur. Ve anıniçün pâk i‘tikâdlardır. *Hafizakallâh.*

Eğer vâkıf-ı esrâr olduğumuz mertebe evsâfın tahrîr etsek bir mücelled kitâb olur. *Allâhü a‘lem bi’s-savâb.*

Anda bir ay zevk u safâlar edüp on beş yârân-ı bâ-sâfâ ile cümle cezîrede **[Y 122a]** olan kurâ ve kasabâtları ve kılâ‘ ve İreme-zâtları temâşâ ederek,

Lindos kal‘asına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Rodos’un Eğri kapusundan çıkup küheylân atlar ile garb cânibine tabakhâneyi ubûr edüp leb-i deryâ ile sa‘îd [ü] şehîd (–) Paşa’yı ziyâret edüp ve (–) cisri iki gözdür, anı ubûr edüp 3 sâ‘atda leb-i deryâ ile gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Eski Rodos: İbtidâ Süleymân Hân bunu yedi günde feth edüp hazîne ve bâr [u] büngâhın lâzım olmayanın azîm asker ile bunda koyup ba‘dehu Rodos’a teveccüh etti, hâlâ Süleymân Hân evkâfıdır. Kal‘ası leb-i deryâdan bir tüfeng menzili ba‘îd evc-i âsumâna ser-çekmiş bir beyâz sarp kaya üzre sedd-i İskender-misâl bir taş binha kal‘a-i bâlâdır. Şarkdan garba tûlânî vâki‘ olmuşdur. Ve cânib-i erba‘asından âdem aşağı bakmağa cür’et edemez. Ve ancak şark tarafından bir yolu var, bir sâ‘atde çıkılır ve garb tarafında yoldan bir sâ‘atde enilir iki yola münhasırdır.

Gayri cânibleri şâhin yuvalı kûh-ı Demâvend-misâl kayalardır. Ve üç kat kal‘adır. Ammâ taşra kal‘ası hîn-i muhâsarada münhedim olup hâlâ bâğ u bâğçedir. Ammâ dîvârların bâğ sâhibleri alâ-kadri’l-imkân metânet üzre ta‘mîr etmişlerdir. Ancak şarka nâzır bir kapusu vardır, yine bir yerden zafer bulup çıkmak mümkün değildir. Ve Rodos fethinden sonra bu kal‘anın şark tarafı köşesindeki kaya üzre bir iç kal‘a binâ etmişler, hâlâ Kahkahâ-vâr bir kal‘a-i âlîdir. İçinde hâlâ dizdârı ve kırk neferâtı ve yigirmi hânesi ve bir mescid binâ olunup ihyâ ederler.

Ve bu kal‘anın cirmi dörd yüz adımdır. Ve üç cânibi çâh-ı gayyâ-misâl olduğundan handakı yokdur. Ve ancak garba nâzır bir kapusu var. Ve her evde sarnıçları vardır ve dâ’imâ aşağı bâğlar içre âb-ı hayât suları vardır andan eşekler ile su getirirler. Ve bu kal‘anın garb cânibinde yokuş aşağı bir sâ‘atde enüp Alî Paşa oğlu Abdülkâdir Paşa’nın köyünde ta‘âm tenâvül edüp leb-i deryâya karîb,

Karye-i Velanova: Cânib-i erba‘ası bâğ u bâğçe ile müzeyyen yetmiş Urum hâneli bir ma‘mûr köydür. Ve câ-be-câ müselmânları vardır. Âl-i Osmân neslinden Cem Şâh, Sultân Bâyezîd ile ceng edüp âhir münhedim oldukda Menteşe hâkinde bu Malta’ya ubûr edüp bu karyeyi ana hâs verirler, hâlâ bu karyede olan ibret-nümâ âsâr-ı acîbe binâlar ve gûnâ-gûn fıskıyye ve şâzrevân ve havzı ve selsebîller ve câm-ı Cem ta‘bîr etdikleri câmın durduğu amûd-ı ibret-nümûn bu köydedir. Ve çok âsârları mürûr-ı eyyâm ile münhedim olmuşdur. Andan Cem Sultân firâr edüp Fransa’da karâr edüp Bâyezîd Hân tarafından taleb olundukda bi’z-zarûrî bir saruşın âdemi zehirli ustura ile tırâş edüp boğup, Cem’dir deyü Âsitâne’ye irsâl edüp Bursa’da Murâdiyye’de defn ederler, hâlâ Fransa ol zu‘m üzre- **[Y 122b]** -dirler kim böyle hîle edüp,

“Cem Şâh’ı vermedik, hâlâ krallarımız anın ırkındandır” deyü tefâhür kesb ederler. Ammâ hakîkate ihtimâli vardır.

Yine sadede rücû‘ edelim Cem Şâh köyünden sehil kıble cânibine meyilli gidüp,

Karye-i Köşkenoz ve karye-i Kalikes ve karye-i Afondoz ve karye-i Tahtalı: Bu kurâları ubûr edüp Tahtalı‘da mihmân olup zevk u safâ etdik. Bu kurâların cümlesi Süleymân Hân evkâfı Urum köyleridir. Her biri birer kasaba-misâl bâğ u bâğçeli ma‘mûr

u müzeyyen kurâlardır.

Andan yine cenûba ma‘mûr âbâdân kurâlar ubûr ederek 3 sâ‘atde,

Karye-i Kalanoz. Andan yine cenûba 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Lindos ber cebel-i Sindos

Süleymân Hân Rodos’u feth etdükde bu kal‘anın dahi miftâhların teslîm etmişler, yohsa Hudâ âlimdir bir vechile zafer mümkin değil idi. Anıniçün cümle re‘âyâsı mu‘âf [u] müsellemlerdir, ancak mütevellîye birer altun harâc verirler, maktû‘-ı kadem vakf-ı Süleymân Hân’dır, hâkimleri mütevellîdir. Cümle beş yüz yigirmi sekiz harâcdır. Ammâ beş bin kâfir vardır, gûyâ Malta’dır. Ve hakîkat her bâr Malta gemileri gelüp bir hafta zevk [u] safâ edüp gider, aslâ bir vaz‘-ı yed etmez. Ve cümle kâfirleri siyâh manlifke şapka geyerler ve mâbeynlerinde bir kaç müselmân şekilli ahiryanları vardır ve halkı gâyet mün‘imdir.

Ve aşağı varoşda cümle iki yüz hâne-i zîbâlardır. Ve müselmânlar içün bir mescidi var, mâ‘adâ kenîselerdir. Ve kat-ender-kat toprak örtülü kal‘a-misâl kâ[r]gîr binâ ma‘mûr u müzeyyen evlerdir, gûyâ herbiri birer sarây-ı âlîlerdir. Ve Freng tarzı musanna‘ evlerdir. Ammâ evlerinde havlıları dardır. Ve kesîf sokakları vardır, ancak iki âdem yanyana geçer, zîk sokaklardır.

Ve hân u hammâm ve bedestânı yokdur, ancak otuz yedi kefere dükkânları vardır. Balık ve havyar ve peynir ve soğan ve sarmısak [ve] etmek ve et bey‘ olunur. Ammâ meyhâneleri çokdur, her ev birer meyhânedir ve şarâbı memdûhdur. Ve her eşyâ bulunur, lâkin yine Rodos’a muhtâclardır. Ve bu varoşda hünkâr kapucıbaşılarından Papas kapucıbaşı ki millet-i Mesîhiyye üzre bıtrîk iken Sultân İbrâhîm Hân huzûrunda İslâm ile müşerref olup Kâsımpaşa’da Piyale Paşa merhûmun ehlin alup başkapucıbaşılık sadaka olunup fermân-ı şehriyârî ile Rodos kal‘alarının ta‘mîr [ü] termîmine me’mûr olup bu Lindos kal‘asının aşağı varoşunda mezkûr İsmâ‘îl Ağa bir hayrât-ı azîm etmişdir kim selef vüzerâlarından bir ferde nasîb olmadı.

Mâ-tekaddem bir kayadan sehel su çıkar alâmeti var imiş, anı üstâd lağımcılar getürdüp Ferhâdî külünkler ile azîm bacalar açup bir âb-ı hayât-ı cân-efzâ-yı ferah-fezâ su çıkup beş göz çeşme icrâ etmiş. Her lülesi âdem gerdanı kalınlığı pertâb eder. Cümle Mısır ve Cezâyir ve sâ’ir memâlik-i mahrûseye gidüp gelen bunda lenger-endâht olup sulanırlar ve yukaru kal‘alı, eşekler ile taşırlar. Kâmil yukaru kal‘aya bir sâ‘atde çıkılır. Hakîr dörd bin adımda **[Y 123a]** çıkdım.

Ve bir yoldan gayri yolu yokdur. Gayri yerleri şâhin ve zağanoz kuşu yuvalı yalçın kayalar[dır]. Ve (–) nâzır bir kapusu var. Ve şekl-i müdevver yigirmi kulleli bir küçük kal‘adır. **[P 60a]** Ve deryâya topları erişir. Rodos cezîresinin cenûbunda bir burun ucunda evc-i âsumâna ser-çekmiş bir kal‘a-i ibret-nümâdır. Rûy-i zemînde misli olmayan Van kal‘ası ve Mardin ve **[Q 60a]** Şebin Karahisârı ve Afyon Karahisârı bu beş pâre kal‘a ki desti Âl-i Osmân’da yed-i kudret kal‘asıdır. Ammâ bu Lindos kal‘ası mezkûr kal‘alardan metîn ve müstahkemdir. Eyle bir kal‘a-i bî-emândır ki Sultân Süleymân Hân Rodos kal‘asına yüz yigirmi kerre yürüyüş edüp zafer buldu. Ammâ bu Lindos vere ile feth olmasa içinde zahîresi oldukdan sonra yüz yıl muhâsaradan bî-pâk [ü] bî-pervâ bir

Sedd-i İskender'dir. Lâkin küçükdür. Cirmi dâ'iren-mâdâr dörd yüz adımdır. Ammâ hisâr-pîçesi ile sekiz yüz adımdır.

Ve her evde su sarnıcları mukarrerdir. Ve cümle kırk hânedir dizdârı ve yigirmi neferâtı bu yukaru kal'ada olurlar.

Ve Süleymân Hân'ın minâresiz bir câmi'i ve buğday anbârları vardır, gayri âsâr-ı binâ yokdur.

El-hâsıl otuz altı sene seyâhatimde böyle bir Kahkahâ-yı Rûm kal'a-i ibret-nümûn görmedim. Cebehâne kullesinden şimâl cânibinde olan zemîne nazar etsen cemî'i bâğ u bâğçe ve bostân nakş-ı bûkalemûn nümâyândır. Cenûb cânibine nazar etsen Bahr-i Sefîd halîç-misâl nümâyândır. Ve mu'tedil hevâda garb cânibine nazar etsen üç yüz mîl ba'îd Girid cezîresinin karlı karlı İsfakiye dağları azharun mine'ş-şems nümâyândır.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbe Urum keratsaları ve duhter-i nûr-ahterleri gâyet hüsündârlardır.

Ve me'kûlât [ü] meşrûbâtından turna kanı şarâbı âyende vü revendeye mebzûldür, zîrâ üç bin yedi yüz bâğı var, mütevellîye öşr-i sultânî verir.

Ve limanında tekir balığı ve kalkan balığı ve levrek mâhîleri her mâh bir gûne balığın mevsimidir.

Ve bir azîm limanı vardır. A'lâ yatakdır. Kefere zamânı gâyet ma'mûr imiş, mürûr-ı eyyam ile ba'zı yerleri münhedim olmuş.

Bu kal'ayı temâşâ edüp yine Rodos'a, şark cânibine teveccüh edüp on yedi pâre münhedim olmuş kal'aları temâşâ ederek 9 sâ'atde ma'mûr [u] âbâdân kurâ ve büldânları seyr [ü] temâşâ ederek,

Menzil-i karye-i Ahancoloz: Bir kefere köyüdür ve Süleymân Hân evkâfıdır, gâyet ma'mûrdur. Andan yine 8 sâ'at mahsûllü ve giyâhât nebâtâtlı kurâlar ubûr edüp,

Yahûdî Palambaoğlu Çiftliği: Bir ferah-fezâ mesîregâh yerdir. Anı ubûr edüp,

Karye-i Özkur: Bâlâda câmi'inin târîhi tahrîr olunmuş bir müferrih bâğ u bâğçeli müselmân köyüdür.

Andan **Sünbüllü mesîregâhı**nda cümle yârân-ı bâ-safâ ile görüşüp zevk [u] safâlar edüp kal'a-i Rodos'a dâhil olup ba'zı ihtiyâr kimesneler ile ihtilât edüp Rodos kal'asının ba'zı **[Y 123b]** ahvâlâtına muttali' olmak içün ba'zı şeyler su'âl etdim.

Süleymân Hân ile fetihde yigirmi yaşında hâzır olan Koca Mahmûd Re'îs hakîri cebehânesine götürüp temâşâ etdim. Hudâ alîmdir bu cebehâneyi ne Budin'de ve ne Belgrad ve Eğre'de görmedim, eğer tahrîr u tavsîf eylesem, kilk-i zebânım âcizmânde olur.

Ve bu Rodos'da olan toplar bir serhadde yokdur. İllâ Akdeniz Kilidü'l-bahr'inde ve Sarâyburnu'nda vardır. Cümle sağîr u kebîr iki yüz topdur. Ve mühimmâta müte'allik eşyâların hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ve yine Mahmûd Ağa bu hakîri oğlu ile Defterhâne'ye götürüp hîn-i muhâsara ne

kadar masrûf gitdi ve ne kadar âdem şehîd oldu ve ba'de'l-feth Kapudan Palak Mustafâ Paşa eliyle ne kadar kal'aların miftâhları geldi ve Akdeniz içre ne kadar cezîrelerden hedâyâlar gelüp mutî' [u] münkâd olup niçe tahrîr olundu. Ve her cezîre ne kadar mîldir ve her cezîrede ne kadar kal'a-i ma'mûr ve liman vardır, anları tahrîr edüp cümleden Rodos cezîresin takaddüm edüp cemî'i Akdeniz cezîrelerinin sedd-i sedîdi ve hısn-ı metîni deyü yüz elli altı mîl olmak üzre tahrîr olunup dâ'iren-mâdâr cümle (–) kal'adır. Ammâ el-hâletü hâzihi dörd kal'ası ma'mûrdur, mâ'adâsı münhedim olmuşdur.

Ve bu cezîreleri ve hâlâ sâkin olduğumuz cezîre-i rub'-ı meskûnu seksen yedi bin mîldir, deyü ilm-i hendese ve hey'et üzre tahrîr etmeleri muhakkakdır. Ammâ mîl ta'bîr etdikleri zirâ'-ı esved ile dörd bin zirâ'dır ve her zirâ' yigirmi dörd parmakdır.

İbni'l-verdî Cerîde'sinde demişdir kim,

"Batlîmûs katında istidâre-i arz yigirmi dörd bin mîldir. O takdîrce seksen bin fersâhdır. Ve her bir mîl zirâ'-ı mekkî ile üç bin zirâ'dır. Ve zirâ'-ı mezbûrun her biri üç şibirdir. Ve her şibir on iki ısba beş şa'îrdir, arzı kadardır" deyü defterhâne-i Rodos'da mîl hisâbın kırat-be-kırat böyle tahrîr edüp cümle cezîreleri bu hisâb üzre tavsîf [u] terkîm eylemiş.

Bu hakîr dahi mâ-tekaddem geşt [ü] güzâr etdiğimiz cezîreleri alâ-kadri'l-imkân tahrîr edüp mîl hisâbların bu defterhâneden istihrâc edüp tastîr eyledik.

Evvelâ bâlâda tahrîr olunan **Rodos**'dan sonra,

Cezîre-i İstanköy: Yüz yigirmi mîldir ve üç kal'a ve yedi limandır. Ve Rodos civârında,

Cezîre-i Heleke: Dâ'iren-mâdâr yigirmi mîldir ve bir metîn ü muhkem kal'ası ve limanı var. 928 Palak Mustafâ Paşa fethidir. Ve buna karîb,

Cezîre-i İliki: Cirmi otuz beş mîldir, iki kal'ası ve 2 limanı var. Sene 928'de Mahmûd Re'îs feth edüp anda tüfeng ile şehîd olup civâr-ı rahmete revân oldu. Ve bu cezîreye karîb,

Cezîre-i İncirli: Cirmi yigirmi mîldir. Bir limanı ve bir püşte üzre burc [u] bârûsu muhkem ve esâsı müstahkem **[Y 124a]** bir cezîre-i vâsi'adır. Sene 928 târîhinde ahâlîsi havf [ü] haşyetlerinden Süleymân Hân'a kal'anın miftâhların teslîm edüp cizye kabûl etdiler. Ve Rodos'un şimâlinde (–) mîl Menteşe cânibinde,

Cezîre-i Sönbeki: Cirmi yigirmi mîldir. Bir kal'ası ve iki limanı vardır. Feth-i Süleymân Hân'dır. Ve mezkûr cezîreler Rodos'un cânib-i erba'asında karîbdir. Ve,

Cezîre-i [A]ya Morgi: Cirmi seksen mîldir. Limanı ve kal'ası vardır. Ve buna karîb,

Cezîre-i Koç Papas: Altmış mîldir. Limanı ve kal'aları vardır. Ammâ alarkadan gördüm. Ammâ gâyet ma'mûr u müzeyyen cezîredir. Ve,

Cezîre-i Aniye: Cirmi kırk mîldir. Bir limanı ve bir kal'ası var imiş, görmedim. Ve,

Cezîre-i Nakşe: Toksan mîldir. Bir kal'a ve limanı var. Girid fethinden sonra vardıkda evsâfı bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Cezîre-i Barre: Cirmi elli mîldir. Limanı ve kal'ası vardır. Ve,

Cezîre-i Sıra: Cirmi otuz mîldir. Limanı ve kal'ası vardır. Ve,

Cezîre-i Mokine: Cirmi otuz beş mîldir. Limanı vardır, lâkin kal'asın Kılıç Alî Paşa harâb etmiş. Yabanî keçiler gâyet çokdur. Ve buna karîb,

Cezîre-i Sığırcıklar: Cirmi kırk mîldir. Kal'asın görmedim. Ammâ cirmi defterde mastûrdur. Ve,

Cezîre-i İstendil: yetmiş mîldir. Müte'addid limanları ve kal'aları vardır. Evvel ve âhir Venedik kâfiri hükmündedir, mâ-tekaddem sulhda eyle kalmış. Hakîr alarkadan gördüm, ammâ gâyet sa'b kal'adır. Ve,

Cezîre-i Andire: Cirmi toksan mîldir. Limanı ve kal'ası vardır. Ve,

Cezîre-i Ağriboz: Üç yüz altmış mîl bir cezîre-i amelîdir. Mâ-tekaddem Rûmeli cânibine muttasıl imiş. Bir handak kesüp iki deryâ birbirine muttasıl olduğu yer hâlâ bir cisr-i azîmdir. Ve altında değirmenler deverân eder. Azîm limanlar ve metîn kal'alar vardır. Ve gâyet mahsûldâr cezîre-i ra'nâdır. Sene (–) târîhinde Ebül'l-feth fethidir. Ve yine bu Rûmeli cânibinde,

Cezîre-i Mora: Cânib-i erba'ası deryâdır. Lâkin Gördüs nâm kal'ası cânibinde bir deryâdan bir deryâya sekiz bin adım karadır. Mâ-tekaddem selef kralları anı kesüp deryâ akıdup Mora cezîre olmuş. Ammâ hâlâ mürûr-ı eyyâm ile hafri dolup kara olmuşdur. Ammâ yine yedi yüz elli mîl cezîre add olunur. Ve on sekiz Kahkahâ-misâl kal'ası ve yetmiş limanı var, bir vâsi' cezîredir. İbtidâ Ebü'l-feth fethidir ve nısfı Bâyezîd-i Velî fethidir ve üçüncü Süleymân Hân fethidir, tamâm. Ve bu cezîrenin kıblesi cânibinde Termiş kal'ası önünde,

Cezîre-i Çamlıcalar: Büyüğü kırk mîldir. Cânib-i erba'ası a'lâ demir dutar limanlardır. Ammâ kal'aları vîrândır. Ve,

Cezîre-i Sulucalar: Kırk mîldir. Atina ile Mora mâbeyninde küçük cezîrelerdir. Ve,

Cezîre-i Keçi: Cirmi kırk mîldir. Latîf limanı vardır. Ve,

Cezîre-i İşkados: Cirmi on beş mîldir. Kal'ası vardır. Ve,

Cezîre-i İşkepolis: Cirmi yigirmi yedi mîldir. A'lâ liman-ı azîmdir. Ve,

Cezîre-i İskeri: Seksen mîldir. **[Y 124b]** Ve bir kal'ası vardır. Ammâ Venedik havfinden ahâlîsi firâr etmişlerdir. Ammâ gâyet mahsûllü cezîredir. Ve,

Cezîre-i Murtat: Elli mîl **[P 60b]** bir cezîre-i latîfdir. Limanları ve bir kal'ası vardır. Bu dahi mu'attal idi. Ve,

Cezîre-i Değirmenlik: Cirmi seksen mîl bir sengistân cezîredir. Cümle diyâra değirmen taşı andan tevzî' olunur. A'la limanları ve bir kal'ası var, cümle ahâlîsi keferedir. Ve mâldâr kefereleri vardır. **[Q 60b]** Ve,

Cezîre-i Koyunluca: Cirmi otuz mîldir. Ve kal'ası harâbdır. Ve,

Cezîre-i Yavuzca: Cirmi kırk mîldir. Bunun dahi kal'ası Venedik elinden mu'attaldır.

Ammâ acâ’ib şîrîn cezîre-i latîfdir. Ve,

Cezîre-i Tereme: Elli mîldir. Limanları ve bir kal‘ası tehîdir. Ve,

Cezîre-i Santoron: Cirmi yigirmi mîldir acâ’ib limanı var. Ve bir küçük kal‘ası var. Girid’den çıkdıkda muhâlif rûzgâr ile anda ikâmet etdik. Sene (–) târîhinde bu cezîre bi-emrillâh ihrâk olup üç ay dağı taşı yanup hammâm kubbesi kadar taşları mantar gibi deryâda şinâverlik ederdi. Hakîr vardıkda yine şiddet-i harâretden henüz alâmet var idi. *Yef‘alullâhu mâ yeşâ‘u bi-kudretihi ve yahkümü mâ yürîdü.* Ve,

Cezîre-i Anafiye: Cirmi otuz mîldir. Bir küçük vîrân kal‘ası vardır. Ve,

Cezîre-i İstanbulye: Dâ’iren-mâdâr cirmi kırk mîldir. Limanları ve kal‘aları var imiş, görmedim. Ammâ Allâhu a‘lem Eski İslâmbol ola. Ve,

Cezîre-i Misin: Otuz mîldir. Ve kal‘ası var imiş görmedim. Ve,

Cezîre-i Vaşka: Cirmi kırk mîldir, aslâ ma‘lûmum değildir. Ve Mısır ile Adalya deryâsı içinde,

Cezîre-i Kıbrıs: Cirmi dâ’iren-mâdâr yedi yüz mîldir. Silifke cânibinde Aklimandır. Geçmek murâd etdiğimiz günlerde mu‘tedil hevâda dûrbîn ile cümle tağların seçüp temâşâ etdik. Ammâ geçmek müyesser olmadı, zîrâ Köserelik’de küffâr gemileri katı vefret üzre idiler. Kıbrıs cezîresin görenler hikâyet eder, “Gâyet ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen kurâ ve kılâ‘ [u] büldân bir cezîre-i devr-i zamândır”, deyü tavsîf ederler. Andan ana akrân hasretü‘l-mülûk,

Cezîre-i Girid: Bu dahi yedi yüz yetmiş mîl ihâta eder bir cezîre-i zer-hâsıl bâğ-ı İremdir ve niçe latîf limanları vardır kim sekiz rûzgârdan masûn [u] mahfûzdur. Cümleden biri Suda limanının rûy-i deryâda misli yokdur. Beş bin pâre keştî lenger-endâht etse teng ü târ olmaz. Ve bu cezîrenin cânib-i erba‘asında yigirmi beş kal‘a vardır. Ba‘de’l-feth cümlesin seyr ü temâşâ edüp hamd-i Hudâ Hanya ve Kandiye gibi sedd-i Ye’cûc kal‘alarının fethinde bulunduk. *Hâzâ min fazli Rabbî.* Ve ale’t-tafsîl cümle evsâfı bâlâda tahrîr olunmuşdur. Ve bu Girid cezîresinin garbî tarafında,

Cezîre-i Çukalar: Cirmi altmış mîldir. A‘lâ limanı ve kal‘ası vardır ve gâyet ma‘mûrdur. Sene 1055 târîhinde Gâzî Durak Beğ ile gâret etdükde bu hakîr bile idim. Hâlâ yine Venedik kâfiri hükmündedir. Ve Girid’in Suda limanında, **[Y 125a]**

Cezîre-i Suda: Ancak bir kal‘adır. Hâlâ sulhde kâfirde kaldı. Ve Girid’in şarkında,

Cezîre-i İspirlonka: 6 mîldir. Kal‘ası ve limanı var, ammâ küçük cezîredir. Ve yine Girid”in garbında Çuka cezîreleri cânibinde Girid’e karîb,

Cezîre-i Karambusa: Cümle 4 mîldir. A‘lâ limanı ve kal‘ası vardır. Hâlâ Venedik hükmünde kaldı. Ve Mora cezîresinin cenûb tarafında bir top menzili ba‘îd,

Cezîre-i Zakilse: Etrâf-ı erba‘ası seksen mîldir. Mâ-tekaddem bizim idi. Kılıç Alî Paşa senesinde Ayamavra kal‘ası ile Venedik’den mübâdele olundu. Ammâ hâlâ mezkûr Zakilse gâyet ma‘mûr u müzeyyen cezîre olup seksen bin kefere vardır, derler. Ve a‘lâ limanları ve Mora’ya nâzır bir metîn kal‘ası var. Horos gülbângi Mora’da istimâ‘ olunur. Ve ana karîb yine Mora mukâbelesinde,

Cezîre-i Kefalonya: Müdevveri elli mîldir. Bu dahi bizim idi. Ayamavra ile mübâdele olunup hâlâ Venedik hükmünde bir ma'mûr [u] âbâdân cezîredir. Limanı ve kal'ası vardır. Hakîr buna Holumiç kal'asından vere ile geçüp temâşâ etdik. Âdem deryâsı bâğ-ı İrem-misâl bir cezîredir. Ve,

Cezîre-i Bahşiler: Otuz mildir, ammâ görmedim. Ammâ kal'ası kefere hükmündedir.

Cezîre-i Lefkade: Yigirmi mîldir. Kal'ası münhedimdir. Ammâ bir kal'a-misâl köy vardır. Cümle Ayamavralının bâğ-ı İremleri bundadır. Bir hafta safâ etdik. Ve ana muttasıl bir sığ deryâ içinden âdem ayakların sığayup,

Cezîre-i Ayamavra: Cirmi on yedi mîldir. Karaya muttasıl bir kilidü'l-bahir kal'adır. "Küçük Cezâyir" derler. Gâzîleri cemî'i Frengistân'ın ödün almışlardır. Gâyet şecî' u bahâdır kavmi vardır. Ve,

Cezîre-i Körfos: Dâ'iren-mâdâr cirmi toksan mîldir. Delvinye hâkinde Sayda'ya iki mîl karîb cezîredir. Pençe-i Süleymân Şâh'dan rehâ bulalı sedd-i İskender olmuşdur. Girid fethinden sonra iki gece bu cezîrede yatdım. Bir azîm limanı ve bir metîn kal'ası var. Hâlâ ba'zı muhîl [ü] şeytanat içün binâlar ihdâs ediyorlardı. Venedik kâfirinin kilidü'l-bahridir. Bin mîl tûlu bir körfez ağzına vâki' olmuş cân kurtaranlarıdır. Ve,

Cezîre-i Çicilye: Mesine dahi derler. Cirmi yedi yüz mîldir. Yüz elli pâre kal'ası ve yetmiş pâre limanı vardır. Ve altı kerre yüz bin benî âdem tahrîr olunmuşdur, deyü meşhûr-ı âfâkdır. Hakîr görmedim, ammâ sene (–) târîhinde Abdülmelik ibn Mervân ve Sultân Mansûr feth etmişdir. Ba'dehu yine İşpanya müstevlî olup bin seksen altı târîhinde Fransa'nın kabza-i tasarrufuna girmişdir. İşpanya tarafına seksen mîl karîb bir cezîre-i ibret-nümâ imiş. Ve bu cezîrenin cenûbunda yüz mil,

Cezîre-i Malta: Cümle devri yüz mîldir. "Cümle rûzgârdan mahfûz kapulu müte'addid limanları ve üç kal'a-i metîni var imiş ki her biri ibret-nümâdır" deyü esîr olan ümmet-i Muhammedler nakl ederler. Hudâ fethin müyesser **[Y 125b]** edüp görmek mukadder etmiş ola. Ve Malta garbında yüz elli mîl ba'îd,

Cezîre-i Korsika: Dörd yüz elli mîldir. Gûnâ-gûn limanları ve yedi metîn kal'ası var imiş. Hakîr görmedim. Hâlâ İşpanya hükmünde imiş. Buna karîb,

Cezîre-i Sardinye: Yedi yüz mîl bir cezîre-i ma'mûr imiş. Azîm limanları ve sa'b kal'aları ile ârâste bir cezîre-i mahsûldâr imiş. Ve hâlâ İşpanya tasarrufundadır. Ammâ Cezâyirliden hâlleri mükedder imiş.

Cezîre-i Minorka: Yüz yigirmi mîldir. Vasî limanları ve şeddâdî kal'aları var imiş. Görmedim. Bu dahi Âl-i Osmân'dan Kılıç Alî Paşa eline girmişdir. Hâlâ İşpanya destindedir. Ammâ Cezâyirli ile dâ'imâ vere etmişlerdir. Birbirleri ile bey' [u] şirâ ederler. Ve,

Cezîre-i Mayorka: İki yüz on mîl bir cezîre-i müzeyyen imiş. Biri biri içinde müte'addid limanlar ve kal'aları var imiş. Hâlâ İşpanya mutasarrıfdır. Ve,

Cezîre-i Yavise: Cirmi toksan mîldir. Bir kaç limanı ve üç metîn kal'ası var imiş. Cezâyir kal'ası mukâbelesine karîb imiş. Ve buna karîb,

Cezîre-i Kerpe: Altmış mîldir. Bir kal‘ası var imiş, Sultân Mansûr feth etmiş. Hâlâ İşpanya destindedir. Ve yine mağrib cânibinde,

Cezîre-i Cerbe: Altmış mîldir. Hâlâ (–) hükmündedir. Halkı gâyet mü’min ve muvahhiddir. Liman ve kal‘aları var imiş, görmedim. Ve bu mahalden bin iki yüz mil,

Sakız deryâsı içre olan cezîreleri beyân eder

Cezîre-i Gülmez: (—) mîldir**.** Limanı ve kal‘aları vardır. Ve,

Cezîre-i Leryos: Otuz üç mîldir. Limanı ve kal‘ası vardır. Ve,

Cezîre-i Batnos: Cirmi yigirmi mîldir. Bir azîm limanı ve bir kenîsesi vardır. Cümle kefere mâbeyninde i‘tibârlı deyr-i râhibdir. Ve,

Cezîre-i Şifnoz: Devri otuz mîldir. Limanı ve kal‘ası vardır. Ve bâğları çokdur. Ve,

Cezîre-i Ahigeri: Yetmiş mîldir. Bir kal‘ası vardır. Ve,

Cezîre-i İpsala: yigirmi beş mîldir. Liman ve kal‘aları vardır. Ve,

Cezîre-i bağ-ı Merâm-ı Sakız-ı gülfâm: Yüz yigirmi mîldir. Mâ-tekaddem Ciniviz destinden dest-i Piyale Paşa aldı. Her köşesinde müte‘addid limanları ve bir sedd-i metîn kal‘ası var. İzmir cânibinde Çeşme nâm buruna sekiz mîl karîbdir. Mâ-tekaddem ale’t-tafsîl evsâfı tavsîf olunmuşdur. Ve,

Cezîre-i Susam: Seksen mîldir. Sığla cânibine karîb ma‘mûr adadır ve gâyet muhâlif boğazları vardır. Ve bir latîf limanı vardır. Ve,

Cezîre-i Midilli: Yüz seksen mîldir. Limanları ve metîn kal‘aları vardır. Anatolu’da Kaz dağı câniblerine karîb bir behişt-âbâd cezîredir. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve anda hâsıl peynirin rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur.

Cezîre-i İlimni: Yüz yigirmi mîldir. Kapulu limanları ve kal‘ası vardır. Ve,

Cezîre-i Taşöz: yigirmi mîldir. Bir kaç a‘lâ yataklı limanları ve yeni hisârı ve eski hisârı vardır. Bu cezîre dahi mahsûllü yerdir. Ve,

Cezîre-i Semadirek: Otuz beş mîldir. Limanı ve kal‘ası vardır. Kurbundan güzer ederken gördük **[Y 126a]** ammâ içine girmedik. Ve,

Cezîre-i İmroz: Kırk mîldir. Limanı ve iki kal‘ası vardır. Ve gâyet ma‘mûr-âbâddır. Ve,

Cezîre-i Bozca: 60 mîldir. Bir metîn kal‘ası ve kapulu limanları var. Boğaz ağzında bu cezîre kilidü‘l-bahrdir.

Bu mahalde Akdeniz içre görüp seyâhat etdiğimiz ve görmeyüp istimâ‘ etdiğimiz Malta ve Mesine câniblerindeki cümle müte‘addid cezîreleri mîlleri ve evsâfları tamâm oldu. Ammâ,

Boğazhisâr’dan içeri İslâmbol denizi add olunur

Cezîre-i Marmara: Kırk mîldir. Sene (–) târîhinde Osmân Gâzî feth edüp **[Q 61a] [P 61a]** kal‘asın harâb etdi. Ammâ gâyet ma‘mûr cezîredir. Ve cümle keferesi mâldârdır. Acâ’ib kenîseler vardır. Ve,

Cezîre-i Emîr Alî: yigirmi mîldir. Bu dahi ma‘mûrdur. Halkı mün‘im Urumlardır. Ve ma‘mûr manastırı vardır. Ve,

Cezîre-i Tavşanlı: Ma‘mûrdur. Ve,

Cezîre-i Heybeli: Bu dahi ma‘mûr yan yana iki küçük adacıklardır. Ve halkı sâfî Urum keferesidir. Ve bu İslâmbol halîcinde bundan gayri cezîreler yokdur.

Ve Karadeniz'in tûlu bin yedi yüz mîl bir Bahr-i Siyâh‘dır. Ancak iki cezîre vardır. Biri **Kırım adası**dır ki Kırım pâdişâhları sikke ve hutbe sâhibidir. Anın Bâğçesarây'ında sâkin olurlar. Bu cezîre şekl-i müselles vâki‘ olmuş yedi yüz yetmiş mîl bir cezîre-i sedd-i İslâmdır. Cânib-i erba‘ası keferedir. Nısfı Âl-i Osmân hükmündedir. Kerş ve Kefe ve Sudak ve Menkûb ve Tat eli ve Balıklağa ve İnkirmân kal‘aları Âl-i Osmân tasarrufundadır. Bu cezîrenin şimâl cânibinde nısfı Menkûb kal‘ası ve Gözleve ve Çikişke ve Arbat ve Or Ağzı kal‘aları cümle Âl-i Cingiziyân hükmündedir. Ve bu Kırım adasının şarkında on sekiz mîl deryâ aşırı,

Cezîre-i Taman: Altmış iki mîldir. Kefe eyâletidir. Taman kal‘ası ve Temrik kal‘ası ve Kızıltaş kal‘ası üç kal‘adır. Bu mezkûr iki cezîreden gayri Karadeniz içre cezîre yokdur.

Ve Bahr-i Harez'in Dağıstân tarafın ve Terek ve Edil câniblerin geşt [ü] güzâr etdim, bu diyârda aslâ cezîre yokdur. Ve "görmedik" deyü keştîbânları şehâdet etdiler. Akdeniz cezâyirleri takrîbi ile bu Karadeniz ve Bahr-i Harez dahi tahrîr olundu.

Biz yine sadede rücû‘ edelim. Cezîre-i Rodos bu cümle cezâyirlerin sedd-i İskender'i ve kilidü‘l-bahri olup Deryâ kaleminde eyâlet olmuşdur, *Hafizakallâhu mine'l-âfât.*

Cümle ahvâlâtlarına vâkıf olup bir ay zevk u safâ edüp ba‘dehu cümle ahibbâ ile ve Tatar hân sultânları Mübârek Geray ve nûreddîn sultân ve dizdâr (–) ağa ve kadı efendi ve serdâr Edhem Çorbacı ve Monlâ Çelebiler ve Mütevellî Kâtibi Ömer Çelebi ve Abdülkâdir Paşa kethudâsı Mahmûd Çelebi el-hâsıl cümle ihvân-ı bâ-safâ ile vedâlaşup atlarımız bir firkateye koyup ve hakîre kal‘a ağaları elli pür-silâh dayı yiğitler ve niçe me'kûlât **[Y 126b]** u meşrûbâtlar verüp Anatolu cânibinde Mekri körfezine muvâfık keskin batı eyyâmı ile bayrak yırtup ve Allâh'a sığınup altmış mîl şarka engin söküp karşu kıyıda Kurdoğlu Burnu nâm mahalle selâmetle varup küffâr havfinden emîn olduk. Mezkûr,

Kurdoğlu burnu: Menteşe hâkinde Mekri kazâsı hudûdudur. Bu burnun karşu mukâbelesindeki buruna Elbesu burnu derler. Bu dahi Mekri kazâsı hudûdudur. Bu mezkûr iki burun bir boğaz ağzı vâki‘ olup bundan içeri şarka yüz elli mîl tâ Mekri kal‘asına varınca bir körfesdir. Yine Kurdoğlu burnu kıyıları ile on mîl batı eyyâm ile gidüp Göben limanı yüz pâre gemi alur a‘lâ yatakdır. Ve bu kıyılara Farki kıyıları derler, çamlı dağlardır. Andan yigirmi mîl gûnâ-gûn burunlar dolaşarak bir yalçın püşte üzre,

Kal‘a-i Seçen: Cümle deryâya nâzır olduğı içün Seçen kal‘ası derler. Ammâ içinde koyun çobanları sâkin olurlar. Andan beş mîl dahi gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Mekri

Sene (–) târîhinde Menteşe oğlu (–) Hân Ciniviz küffârı elinden feth edüp sene (–) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr feth etmişdir. Ba‘dehu yine küffâr müstevlî olup kal‘asın

münhedim etmişdir. Hâlâ azîm burc [u] bârûlarında Ciniviz hatları ve tasvîrâtları vardır. Leb-i deryâda bir azîm kal‘a imiş ve bir kal‘a dahi kayalar üzredir. Dîvârları sedd-i sedîddir.

Ve bu kayalar altında niçe yüz mağâralar var kim herbirine im‘ân-ı nazar ile nigerân etsen dîde-i bînâ hîrelenüp âdem vâlih [ü] hayrân kalur. Meselâ ol mağâraların kapularının cânib-i erba‘ası ve revzenleri ve nerdübânları ve gilvi ve rafları eyle seng-i hârâdan peynir oyar gibi oyup hurde rûmî ve islimî ve şükûfeler ile müzeyyen edüp nakş-ı bûkalemûn etmiş. Hâlâ üstâd mühendis destinden henüz çıkmış hurde münakkaşdır. Azamet-i Hudâ zamân-ı kadîmde dahi şîvekârlık şîrînkârlık ve üstâd mi‘mârlık var imiş. El-hâsıl ma‘mûr şehr-i azîm imiş. Ammâ hâlâ leb-i deryâda bir küçük kasabadır.

Menteşe sancağı hudûdunda yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Ve gâyet mahsûllü kazâdır. Ve hâkimi Menteşe paşasının subaşısıdır. Ve iskelesinde yedi yük akçe iltizâm ile gümrük emîni vardır. Rodos kulunun aklâmıdır.

Ve cümle elli toprak örtülü evlerdir. Ve kırk bâzergân mahzenleri vardır. Ve bir kâ[r]gîr binâ hânı ve bir toprak örtülü câmi‘i ve minâresi tahtalıdır, kâ[r]gîr binâ değildir. Ve bir küçük hammâmı var.

Ve on dükkânlı kasabacıkdır. Ammâ gâyet işlek iskeledir. Teke ve Hamîd’den cümle metâ‘ bunda gelür. İki dağın mâbeyninde bir düz sahrâda ve leb-i deryâda bâğlı ve bostânlı yerdir. Hattâ cümle kavunu ve karpuzu Rodos’a gemilerle gidüp Rodos’u ganîmet eder.

Bu şehri tamâm seyr **[Y 127a]** edüp emînden ve subaşıdan onar âdem refîk alup şarka bir sâ‘at sahrâ içre ubûr ederek,

Karye-i Kiriş: Mekri nâhiyesinde iki yüz müselmân evli alaybeği ze‘âmetidir. Ve bu mahalde azîm çınâr-ı müntehâlar var kim her biri ebrlere ser-i sebze çekmiş. Anların sâyesinde haftada bir ahâlî-i vilâyet cem‘ olup bey‘ [u] şirâ edüp şarâb içerler ve kanlı kebâb yeyüp safâ ederler. Andan yine şark cânibine altı sâ‘at çamlı beller ve ıssız yollar aşup ve mahûf u muhâtara boğazlar ubûr ederek,

Nehr-i Ulusu: Bir nehr-i azîmdir ki aslâ sayf u şitâda geçit vermez bir âb-ı hayâtdır. Teke sancağında Ağırıdos kazâsından çıkup Aş kazâsında Mekri kal‘asına karîb kasaba-i Kıyık’da Akdeniz’e mahlût olur. Anı yedi göz ağaç cisirden ubûr edüp karşu cânibinde bir dıraht-ı çınâr sâyesinde ârâm edüp refîklerimiz “edâ-i hidmet etdik” deyü avdet etdiler. Hakîr kendü tevâbi‘imizle kaldık. *“el-Garîbü ke’l-a‘mâ”* [57] mazmûnunca “Âyâ ne çâre ve ne cânibe azîmet etsek?” deyü meşveret ederken yine nehrin karşu cânibinde,

Karye-i Tekyeşînler: Beş on âdem gelüp selâm verdiler, aleyke alup tâze cân bulduk. Bize ikrâm edüp hayli ta‘âm getirüp ziyâfet etdiler. Esnâ-yı kelâmda köylerin su’âl etdim.

“Vallâhî biz bu cisrin ta‘mîr ü termîmine me’mûr cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf yüz evli köyüz. Ve ecdâd-ı ızâmımız Seki yaylasında Eşref Paşa tekyenişînleriyiz. Anıniçün köyümüze Tekyeşînler derler. Ol sultânın evlâdlarındanız. Ammâ siz ne cânibe gidersiz? Bu bî-amân yollarda bu oğlanlarla nereye gidersiz?” deyü su’âl etdiklerinde biz dahi,

“Teke vilâyetine gideriz. Bize hayırlı yol gösterüp ocağınızdan kulağız verin, yine hidmet bâkî” dedik.

“Ey imdi, bu Kaş kazâsı dağlarından aşman. Bugün ol dağlarda azîm ceng olup henüz tüfeng sadâsı şimdi kesildi. Gelin imdi, Seki yaylası bir konak Salcan’dır(?) ve sarp yollardır. Ammâ cümle Türkmân eli göçüp gelüp gitmede şenlikdir. Bir gece dağda el içinde yatırsız. Erte kalkup şenliğe erersiz” deyü on altı yem ve yigirmi ekmek ve beş tekerlek peynir verüp bize bir zengî küheyl atlı Arab yiğidi verdiler. Vedâlaşup şimâl cânibine Seki yaylağına revâne olduk.

Sergüzeşt-i hakîr: Beş sâ‘atde Seki yaylağı dağına ahşama karîb urûc edüp bir taşlık yalçın kayalar altında Karakeçeli obaları içinde bir mişezâr yerde bir dıraht sayesinde yüklerimiz yıkup atlarımıza yemler asup ta‘âm yerken oba sâhiblerinden on dâne ihtiyâr Türkmân babaları iş görmüş ataları gelüp selâm verdiler. Aleyke alup yer gösterüp kahveler aşk eyledik.

“Sultânım safâ geldiniz, yediniz, içtiniz, bizden bir şey istemeyüp ehl [ü] iyâlimiz üzre gelmediniz. Bu mahalle kondunuz. Hâs kişilermişsiz. **[Y 127b]** Sizden hâtırmânde olup yavuncluk görmedik. Ey imdi size bir yahşi nasîhatimiz var, kabûl eylen” deyü ricâ etdiler.

“Buyurun” dedim.

“Sultânım, seyishânelerin çınkırakların kesin, çıkarın. Bundan kalkup şu dağların içinde bir ıssız yerde yatın. Buradan yer değiştirin, yohsa bizim başımıza belâ olursuz, zîrâ sizden evvel beş atlı beş yaya gelüp yigirmi ekmek ve yigirmi yem aldılar ve ‘ahşamdan sonra koyun almağa geliriz’ dediler. **[P 61b]** Topaçoğlu nâm bir Türkmân asılacağıdır. Yüz atlıya mâlikdir. Yedi sekiz yıldır gündür bugün Kaş yaylasında bir kârbân bozup hayli âdem kırup bizden ekmek almağa gelen âdemlerinin biri dahi yaralı idi. **[Q 61b]** Bu kadar yıldan berü bir müsellem anı ele getüremedi, biz andan korkarız. İhtimâldir koyun almağa gelüp sizi bunda göreler, hâlimiz mükedder olur. İşte ahvâl-i pürmelâl budur” deyü cevâb etdiler. Hemân hakîr:

“Bire âdemler siz deli misiz, dîvâne misiz? Biz size doğrulup Tanrı müsâfiri olayız. Ve biz pâdişâh hidmetine me’mûr olup gezeyiz, ilerüde gerüde iki yüz altı kadar yoldaşlarımız vardır. Biz size galabalık olmasın, deyü geldik. Ve yoldaşlarımıza burayı gösterüp geldik. Anlar sabâh buraya gelüp bizim ölümüz ve dirimiz alırlar. Biz buradan bu bî-vakit zamân kande gidelim, bu ne sözdür ki söylersiz? Emir Hudâ‘nın, iki el bir baş içündür. Bu karanlık gecede bir adım gitmek ihtimâlim yokdur” deyüp aslâ vücûd vermez şeklin etdim. Ammâ yüreğimden kan gitdi, zîrâ mukaddemâ Tekyeşîn emîrler,

“Kaş yolundan gitmen ceng oldu” dedüğüne bunların cevâbı muvâfık geldi.

Hakîr bunlara bu gûne cevâb verince bunlar dahi kan kusmağa başladı. Gördüler kim bir vech ile hakîri kaldıramadılar. Cümle bir yere gelüp müşâvere etdiler.

“Neyliyelim, bu gece müsâfirimizdir, uğuruna kırılalım” deyüp etrâf [u] eknâfda olan obaların âdemleri cümlesi pür-silâh iki yüz âdem kuzuları ile hoşmerim ve gölemez ve kaymağ ve yoğurdları ile ve çeşte ve tanburaları ile gelüp yanımıza oturup tesellî-i hâtır etmeğe başladılar. Ve yedi yere âteş-i Nemrûd yakup her âteşe ikişer kuzu kebâb çevirüp sabâha dek Hüseyin Baykara meclisi edüp kanlı kebâblar tenâvül etdik. Meğer bir ihtiyârlarının gözleri ağrır imiş. Ana bir sürme çeküp ve bir kaç hıyârşenbe habbı verüp iltifât etdiğim görünce cümlesi bizim şem‘imize pervâne oldular.

Ale’s-sabâh gördük, şerîflerin bize refîk verdiği Arab firâr etmiş. “Cehennemrâ kıyılır(?)” deyüp atları silâhlayup ve seyishâneleri tahmîl edüp kırk atlı ve elli pür-silâh Türkmân piyâdesi önümüze düşüp 4 sâ‘at Hudâ hakkıyçün çekdiğimiz âlâm-ı şedâyidi Hudâ bilür. Hele yüz bin renc [ü] anâyile giderek **Gök Bel** nâm mahallin başına “selâmet vardık” dediğimizde hemân bir sarp kayalı dere içinden on atlı ve on yayan üzerimize at sürünce bizim Türkmânlar dahi anların üzerlerine **[Y 128a]** at sürüp birbirlerile hayli kelimât edüp,

“Epsem olun. Bunlar bizim müsâfirlerimizdir ve pâdişâh hidmetine giderler, yükleri çul torvadır”.

Alarka refîklerimiz silâha yapındılar. Hemân mel‘ûnlar gerü ol boğaza girüp firâr etdiler. Hamd-i Hudâ selâmetle 2 sâ‘atde Gök beli aşup öte yüzde,

Karye-i Akıncılar: Menteşe hâkinde alaybeğinin yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli bir ma‘mûr köydür. Bunda gelüp tâze cân bulup cümle refîklere beş guruş verüp avdet etdiler. Bir iki gün bu karyede meks edüp safâ etdik. Ve bu kurâ halkı,

“Ne aceb hatâ savdınız. Bu dağları nice aşdınız ve ne yol şaşdınız. Topaçoğlu bu dağları korutmuşdur ve yolların kurutmuşdur, var kurbân eyle” deyü cevâb ederlerdi.

Hâmd-ı Hudâ sıhhat selâmetle Menteşe sancağın geşt [ü] güzâr edüp bu mahalde yigirmi pâre sancağın altmış pâre kazâsın meymene ve meysere kırat-be-kırat geşt [ü] güzâr etdiğimiz kurâ ve kasabâtların ve dağ u taş ve râğların ve bostân u bâğların ve yollar ve bellerin ubûr ederek cemî‘i ahvalâtına vâkıf olup seyr [ü] temâşâ etdim. Ve dest-i Âl-i Osmân’da bu Menteşe sancağı kadar mahsûllü sancak yokdur. Ve benî âdemi gâyet çokdur. Ve kazâları ma‘mûr [u] âbâdân kurâları sıkdır.

Ve geşt [ü] güzâr etdiğim kazâları ale’t-tertîb birbirlerine müşâ olduğun beyân eder

Evvelâ taht kazâsı Muğla şehridir ki paşalar bunda sâkin olurlar. Bâlâda evsâfı tahrîr olunmuşdur. Anın kıblesinde kazâ-i Ula ve anın garbında kazâ-i Yerkesiği ve solunda kazâ-i Gereme ve anın garbında kazâ-i Karaova ve anın garbında kazâ-i Sıravala ya‘nî Kara bâğlar ve anın şarkında kazâ-i Milâs ve anın şimâlinde kazâ-i Mandaliyat ve anın şarkında kazâ-i Mazin ve anın şarkında kazâ-i Subuca ve anın şarkında kazâ-i Eskihisâr ve anın şarkında kazâ-i Bozöyük ve anın şarkında kazâ-i Müsevlî ve anın şarkında kazâ-i Davaz ve anın kıblesinde kazâ-i Gerenez ve anın kıblesinde kazâ-i Üzümlü ve ana karîb kazâ-i Averdos ve anın kıblesinde kazâ-i Döğer ve anın kıblesinde kazâ-i Eşen ve anın kıblesinde kazâ-i Mekri ve ana karîb kazâ-i Purnaz ve ana karîb kazâ-i Gökçegöz ve anın garbında leb-i deryâda kazâ-i Gökâbâd ve anın garbında kazâ-i Dabya ve anın garbında kazâ-i Dârâhiyye ve Mekri câniblerinde kazâ-i Kaş, leb-i deryâda Finike kal‘ası hâki ile müşâdır. Ve kazâ-i Kalkanlı, ba‘zı zamân Teke hâkinde kazâlara zamm olunur, bu dahi leb-i deryâya karîbdir.

Ve bu tahrîr olunan kazâların cümlesinden nebâtât, müsmirât ve mahsûlâtı ziyâde olan beş kazâdır. Evvelâ Gökâbâd. Bunda sığala yağı hâsıl olur. Ve kazâ-i Purnaz’da dahi sığala yağı hâsıl olur. Ve kazâ-i Gökçegöz’de dahi hâsıl olur. Ve kazâ-i Darende[‘de] dahi az hâsıl olur. Ve kazâ-i Dârâhiyye’de dahi bî-hisâb hâsıl olur. Bu beş kazâdan gayri Menteşe hâkinde değil rub‘-ı meskûnda olmaz. **[Y 128b]**

Sığala yağı ta‘bîr etdikleri oldur kim kavak misâli bir küçücük ağaçlardır, dağı taşı tutmuşdur. Ol diyârın sağîr u kebîr re‘âyâsı ellerinde birer eğri keskin kızağı-misâl demirler ile cümle ağaçların kabuklarını yol yol kazıyup çuvallara doldururlar. Ammâ ağaçların kabuğun bütün kazımazlar ki kurur. Zîrâ ze‘âmetleridir, mahsûl alırlar. Ba‘dehu ol kabukları cenderelerde sıkup kabukların tulumlara doldurup yedi iklîme gidüp mübârek gecelerde buhûr yakarlar. Amber-i hâmdan latîf râyiha-i tayyibesi vardır. Yağı Atina balı misâli humret üzre bir yağdır. Tulumlar ve fıçılar içine doldurup Marmaris iskelesinden Mısır'a, andan Süveyis deryâsı ile Hindustân'a gidüp anda terbiyet edüp zebât misâli burunlarına ve yüzlerine ve kulaklarına sürüp cüzâm zahmetinden halâs olur. Ve hukemâlar andan asel-bend yapup yine Rûm'a gönderirler. El-hâsıl Hindustân'da altun ile berâber tartup satarlar.

Ba‘zı hukemâ ana ispet yağı derler, ammâ değildir. Bunun bir zerre yağı âdemin eline ve esbâbına sürülse bir hafta müşk ü amber-i hâm misâl âdemin demâğın mu‘attar edüp râyihası esbâbdan çıkmaz. Çok hâssası vardır.

Ve bu beş kazâ yerin cümle halkı bunu tahsîl edüp öşr-i sultânîsin Milâs şehrinde (–) câmi‘i mütevellîsine öşür verirler. Kadîm eyyâmdan berü bu dağlar ol câmi‘in evkâfıdır. Öşürden mâ‘adâsın Rodos mukâbelesinde Marmaris iskelesine götürüp füruht ederler. Ve cümle Marmaris dağları ve dere ve depeleri cümle sığala ağacı ve tefne ağacı ve mersin ağacı ile müzeyyen olup âyende vü revendenin demâğın ıtr-ı şâhî-misâl mu‘attar eder. Hattâ Sultân Süleymân Hân Rodos fethine müteveccih olduklarında bu Gökâbâd hıyâbânı içinden ubûr ederken demâğı mu‘attar olup

"Bire benim mümessek Gökâbâd'ım" deyüp ol mahalde bir nehir ubûr edüp ayn-ı misk deyüp ol nehrin üstüne iki göz bir cisr-i latîf inşâ edüp Miskli cisir ve Misk suyu deyü tesmiye olunmuşdur. Ammâ mezkûr yağ Dârâhiyye kazâsında cümleden a‘lâ ve kuvvetli hâsıl olur, zîrâ âb [u] hevâsının letâfetinden azîm dıraht-ı müntehâlardan hâsıl olur.

Ve âb [u] hevâsı ol mertebede hoş-hevâdır kim sene (–) târîhinde Feylekos oğlu İskender-i Yûnân cihângîr olmağa sehel kalup ancak Pârs ve Irâk memleketleri kalmış idi. Âhir ana dahi müstevlî olmak içün leşker-i deryâ-misâl ile Dârâ Şâh'ın üstüne varup Nusaybin altında Kara Dârâ nâm mahalde Dârâ Şâh'ı münhezim edüp **[P 62a]** cümle mâmelekin ve cümle vüzerâ vü vükelâsın ve ehl [ü] ıyâlin esîr edüp ancak Dârâ Şâh kaçup eli vilâyeti gâret ve tâlân ve halkı nâlân olup cizye kabûl etdiler.

Ba‘dehu İskender, İskenderiyye tahtına mansûr gelüp karâr etdükde Dârâ Şâh'ın ehl [ü] ıyâli nâz [u] na‘îm ile perveriş **[Y 129a]** bulmuş ruh-ı musavverler sevâhil diyârda âlâm-ı şedâyid çekerek cüzâm zahmetine mübtelâ olurlar. Cemî‘i hukemâ ilâclarında âcizmânde olurlar. Âhir Dârâ Şâh kızı bir hokkasından mezkûr sığala yağın gösterüp,

"Biz bununla sıhhat buluruz, yohsa bize gayri ilâc te'sîr etmez" dediklerinde fi'l-hâl bunları Rodos karşusundaki dağlara bırağup azîm sarâylar ve bâğ u bâğçeler binâ olunup mezkûr yağdan cümle vücûdlarına sürünüp ve âb-ı hayât sularından nûş edüp vücûdları dürr-i beyz-âsâ olup ifâkat bulurlar. Hâlâ bu yaylağda medfûnlardır. Ve âsâr-ı binâları zâhirdir. **[Q 62a]** Anıniçün bu yaylağa Dârâhiyye kazâsı derler.

Ve sığala yağı meşhûrdur. Ammâ tahsîli müşkil olduğundan vukıyyesi bir guruşa bey‘ olunur, deyü Menteşe sancağında bunun emsâli niçe ma‘âdinler vardır. Ammâ tahsîli semtin bilmezler. Ve kitre ve karagünlük bî-hisâbdır.

Ve Anatolu eyâletinde bu Menteşe sancağından büyük sancak yokdur. Ve âdemi anka ve çokdur. Ve şimâl cânibi Aydın sancağı ile müşâdır. Ve yıldız tarafı Sığla sancağı ile muttasıldır. Ve şark tarafı Teke sancağı ile mülâhıkdır. *Vallâhu a‘lemü bi’s-savâb.*

Bu eyâleti tamâm edüp bâlâda tahrîr olunan karye-i Akıncılı ki Menteşe hudûdu anda tamâm olup andan kıbleye mezkûr Seki yaylağından eniş aşağı **Yeksi yaylasın**dan aşağı beşinci sâ‘atde,

Karye-i Yuvalı: Siyek dağı dibinde Teke sancağı hükmünde yüz elli evli ve bâğ u bâğçeli ve bir câmi‘li ve cümle saz örtülü evlerdir. Ve serbest ze‘âmetdir.

Ve bundan kıbleye **Gönye sahrâsı** içre ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr ederek Gönye gölü kenârınca güzer ederek yine ol sahrâ içre altı sâ‘at gidüp,

Ziyâret-i mahrem-i esrâr ve mukaddem-i ebrâr fukarâ-yı Âl-i Abâ Hazret-i Abdâl Mûsâ Baba *kuddise sırruhu’l-azîzin* **evsâfın beyân eder**

Bir kûh-ı bâlânın dâmeninde yüz evli bir câmi‘li ve bâğ u bâğçeli ve cümle tahta örtülü evlerdir. Ve mu‘âf [u] müsellem sultân-ı fukarâ Abdâl Musa evkâfıdır. Ol âsitânenin ta‘mîr [ü] termîmine ve me’kûlât [u] meşrûbâtının ve âyende vü revendegânların hidmetine me’mûrlardır. Ve bu karyenin kıblesi tarafında kal‘a-misâl kerpiç dîvârlı ve cirmi dörd bin adım bir bâğ-ı İremin ortasında âsitâne-i kadîm binâ merkad-i Abdal Mûsâ Baba, bir ulu kubbe-i nühtâk içinde medfûnlardır.

Ve kâ[r]gîr kubbesi üstü çam tahtası örtülü bir sivri kubbe-i âlîdir. Zirve-i a‘lâsında altun alemi beş sâ‘at yerden şu‘lesi nümâyândır. Ve merkad-i pür-envârı müşk [ü] amber-i hâm ile mu‘attardır. Ve sandûka-i şerîfin cânib-i erba‘asında kıt‘a kıt‘a hüsn-i hatt-ı gîrân-bahâ kelâm-ı izzetler ile bezenmişdir. Ve gûnâ-gûn altun-misâl çırâğ ve mücevher gümüş ve altun kanâdîller ile ve bî-had musanna‘ âvîzeler ile ârâste kılınmışdır.

Ve ser-i sa‘âdetlerinde tâc-ı bozdoğanî ki beş terkdir. Mâsivâyı terk [ü] tecrîd alâmetidir. Ol kisbet **[Y 129b]** üzre yeşil imâmeleri vardır ki ırk-ı tâhirden olup Horasân erenlerinden Hacı Bektaş-ı Velî fukarâsıdır. Ve kubbe-i münevveri içi gûnâ-gûn kıt‘alar ile her birin birer erbâb-ı ma‘ârif âsâr edüp tahrîr etmişler. Ve Rûm u Arab ve Acem ve Hind ü Sind ve Belh u Buhârâ ve Semerkand ve Horasân seyyâhları gelüp “Alâmetlerimiz olsun” deyü, pâlhenk ve zerdeste ve nefîr ve keşkül ve sapan-ı Dâvûdîler asmışlar. Hakîr dahi bâb-ı mu‘allâsı üzre celî hatt ile bu beyti tahrîr etdim. Beyt:

Pîşvâ-yı tarîk-ı Âl-i Abâ

Merkadi pâk tekyede Mûsâ Baba

Ve kubbenin cânib-i erba‘ası başka bir çevirme dîvârlı bir gül [ü] gülistânlı ve sünbül [ü] reyhânlı bâğ-ı İremdir.

Andan taşrası mezkûr kal‘a içre müte‘addid müsâfirhâne ve meydânlar ve kilar ve matbah-ı Keykâvus ve fukarâ meydânları ve mesâciddir. Ve câ-be-câ âb-ı revânlar üzre çemenzâr soffalar ve kasr-ı latîfler ile müzeyyendir. Ve her köşesi Uşşâkî hâlîçeleri ile mebsûtdur. Ve âlât-ı a‘vânın hisâbın Hudâ bilür. Ve meydânlarında niçe yüz altun-misâl alemler ve çerâğ ve deff ü kudüm [ve] nefîr ü nakkâreler ile pîrâstedir. Ve üç yüzden mütecâviz pâ-bürehne ve çârdarb ârif-i billâh terk-i tecrîd cânları var kim her biri akl-ı Arasto’dur. Şeb [u] rûz ilme ve ma‘rifetullâha meşgûllerdir. Ve gâyet ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at fukarâlardır.

Ve matbah-ı Keykâvus’unda kırk dâne telatin tennûrekeş huddâmları var kim her biri râhatü‘l-ervâh ta‘âmlar tabh edüp âyende vü revendeye sofra-i bî-imtinânında hon-ı beyâzı mebzûldür. Subh u şâm [58] âyetin tilâvet edüp Yâ Rezzâk ismine mazharlardır.

Ve fukarâ meydânı önünde bir çemenzâr meydânda cereyân eden aynın iki cânibinde gûnâ-gûn bîd-i sernigûn ve çınâr ve kavak ile (bir) müzeyyen bir çemenzâr mekân-ı dervîşândır. Ve anda bir namazgâh köşkü var, tahta örtülü sivri kubbedir. Ve altında bir âb-ı hayât kaynak suyu vardır. Mûsâ Baba’nın nazargâhıdır. Bi-emrillâh hasta nûş etse şifâ bulur. Ve bu meydânın bir tarafında yigirmi anbârdır. İçi gûnâ-gûn mahsûlât ile leb-ber-lebdir.

Ve bu meydândan taşra başka bir müsâfirhâne-i azîm var. Cânib-i erba‘ası başka

dîvârdır. Ve bu dîvânhâne fevkânîdir. Altı, iki yüz re’s at alur âhûrdur. Ve bu meydâna hidmet eden mihmândârlardır(lar), zeberdest cânlardır. Ve şeb [u] rûz âyende vü revendenin atlı ve piyâdesi eksik değildir. İki müsâfir gelse fi‘l-hâl mâhazar baba çorbası mukarerrdir.

Ve eyle hikâyet ederler kim Mûsâ Baba bu âsitâne’i inşâ edeli matbahında âteş sönmemişdir. Ve Hudâ söndürmeyüp inkırâzü‘d-devrân mü’ebbed ola. Aceb hâne-i bî-minnetdir ve azîm evkâfdır. On binden mütecâviz koyunu ve bin câmûsu ve on katâr devesi ve yedi katâr katırı ve binden mütecâviz sığırı ve yedi yüz kulunlu kısrağı ve yedi değirmeni ve bu kadar bâğ u bâğçe ve tarlası ve dağlarında korusu var. Ve her [biri] bir sâhib-i hayrâtın ihsânıdır, zîrâ bu Anatolu vilâyeti halkı bu sultâna **[Y 130a]** gâyet mu‘tekidlerdir. Yigirmi otuz konak yerden berr ü bahrden nüzûrât gelür gâyet ulu sultândır.

Niçe bin kerâmâtı zâhir u bâhir olmuşdur. Cümleden biri tekyesi önü gâyet batak ve çamurlu yer imiş. Bir niçe fukarâları,

“Sultânım, şu âsitâne önü gâyet çamurludur, gelen yârân [u] züvvârân hayli ta‘b u ıztırâb çekerler. Himmetiniz ile bir kaldırım etseniz” deyü ricâ ederler.

“N’ola güllerim” deyüp ol gece çerâğ ve meş‘aller yakup deff ü kudümlerin döğüp ve sûr [u] tabılların çalup hâlâ âsitânesine havâle olan taşlı tağa tevhîd-i erre ile varup,

“*Esselâmü aleyke yâ cibâlallâh”* deyüp iki rek‘at namâz kılup,

“Yâ cibâl! Bi-emrillâh senden ricâm oldur kim bir müsâfirhâne yapdım, gönüller ka‘besi yapmak içün, anın kaldırımı yokdur. Ecdâd-ı ızâmım Seyyidü‘l-kevneyn aşkına ve On İki İmâmân aşkına senden on iki bin taş isterim ki her biri at ve katır gevdesi gibi ola. Gelüp tarîk-ı Muhammedî üzre selâma duralar” deyü bir gülbâng-ı Muhammedî çeküp cümle huzzâr-ı abdâlân “Allâh” deyüp el yüze sürülünce azametullâh ol ân bir sâ‘ika ve ra‘d u berk kopar kim ba‘zı fukarâların zehresi çâk olup cümle çerâğlar sönüp bir rîh-i sarsar zemîni sarsup taşı ve toprağı savurup Mûsâ Baba cümle fukarâların el ele verüp,

“Güzeller du‘âmız kabûl oldu, gelün tarîk-ı Muhammed’e girin. Görün nice kaldırım döşenmişdir” deyüp ale’s-sabâh âsitâneden taşra çıkup görseler kim murâd-ı şerîfleri olan mahalde hâlâ üç bin adım tûlu sun‘-ı Hudâ bir kaldırımdır kim im‘ân-ı nazar ile nigerân eylesen çeşm-i ibret hîrelenir. Makdûr-ı beşer değildir. Eyle hemvâr taşlardır kim her biri üstâd-ı hakkâk elinde inhikâk olunmuş musaykal ve mücellâ taşlardır. Eyle tertîb ile dizilüp zeyn olmuşdur kim gûyâ bir râdde-i hattâtdır. Gören seyyâhâna hafî değildir. Bunun emsâli niçe kerâmâtları tevârîhâtlarda ve menâkıblarda mastûrdur. Himmetleri hâzır ola. Andan kıbleye altı sâ‘at taşlıklı yerler ile ubûr ederek,

Karye-i Sevindik Dede: Abdal Mûsâ hazretlerinin halîfelerinden bir sultân anda medfûndur. Bir kaç fukarâları vardır.

Andan yine kıbleye yedi sâ‘at mahsûllü kurâlar içre ubûr ederek ve iki cânibi sengistân cibâl-i serâmedler temâşâ ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Finike

Mâ-tekaddem Ciniviz keferesi binâsıdır. Sene (–) târîhinde Teke Bay oğlu Ahmed

Bay feth edüp Âl-i Osmân’dan Orhân Gâzî sûruna bin teke keçi ile ve bu Finike kal‘asının miftâhların saçı hedâyâ verdiği içün, “Teke bay olasın” deyü nutk etmişler. Anıniçün tekeleri çokdur ve “Teke vilâyeti” deyü andan kalmışdır.

Mezkûr Finike kal‘ası Teke eyâletinde paşa hâssıdır. Subaşısı vardır ve yüz elli akçe kazâdır. Serdârı ve dizdârı ve yetmiş neferâtı ve gümrük emâneti vardır. Kal‘a kulları **[Y 130b]** ulûfelerin gümrük emîninden alırlar. Ammâ kethudâyeri ve nakîbi ve şeyhülislâmı Elmalı şehrindedir. Leb-i deryâda bir derbend-i calenderdir.

Ve Mısır iskelesi olmak ile her sene vâfir gemiler gelüp gümrük alınır.

Ve kal‘ası bir musattah püşte üzre şekl-i muhammes bir şeddâdî taş binâ bir küçük kal‘adır. Cirmi ma‘lûmum değildir. İçinde bir câmi‘i ve dizdârı ve neferât evleri ve buğday anbârları vardır. (–) nâzır bir demir kapusu var.

Ve limanı ucunda deryâ içinde bir metîn mendirek kullesi var.

Toplar ile cânib-i erba‘asını muhâfaza eder. Bu kulle sonra binâ olunmak ile başka neferâtı ve dizdârı var. Ve bunun kal‘a dibinde bir varoşu vardır. Cümle toprak örtülü üç yüz hânedir.

Ve (–) mahalle (–) mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde (–) câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve hânı ve hammâmı ve cümle (–) (–) dükkândır.

Ve serâpâ bu şehrin **[Q 62b] [P 62b]** cânib-i selâsı limon ve turunc ve bâğ u bâğçedir. Hattâ yüz limon turunc bir akçeye bey‘ olunur.

Ve buna karîb (–) kasabasında Abdâl Mûsâ Sultânın bir âsitânesi vardır. Bu dahi limon ve turunc ve enâr ve incîr hıyâbânı içinde ürd-i bihiştden nişân verir bir İremezâtü‘l-imâddır. Ammâ evkâfı olmamak ile fukarâsı azdır. Ammâ yine kırk elli fukarâ eksik değildir. Ve bunun bâğçesi içinde Nazar Dede ve Balım Dede medfûnlardur. Andan şarka,

Kazâ-i Eğdir: Finike ile müşâ bir kazâdır. Yolları sarp ve vâcibü‘s-seyr bir şehri olmamak ile ol semte azîmet etmeyüp şark cânibine altı sâ‘at sarp çengelistân yollar ve beller aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Azrasan

Teke hâkinde ve Eğdir nevâhîsindedir. Serdârı ve kethudâyeri yokdur. Kal‘ası (–) bir sarp yalçın kaya üzre şekl-i muhammes bir şeddâdî binâ küçük kal‘adır. Ol gün bârân-ı rahmet çok yağmak ile çıkup murâd üzre seyr [ü] temâşâ etmedim. Ammâ gâyetü‘l-gâye evce ser çekmiş iki kat kal‘adır. Ve taşra katının ba‘zı yeri münhedim olmuş. Ammâ iç kal‘ası henüz üstâd mühendis elinden çıkmışdır.

Ve ol gün Teke müsellemi Çavuşzâde Mustafâ Ağa tarafından bir kaç kanlı ve harâmî haps olmak içün getirüp dizdârı Sefer Ağa’ya teslîm eylediler. Zîrâ Teke eyâletinde böyle bir sarp kal‘a-i bâlâ yokdur, kırk neferâtı vardır.

Ve aşağıda varoşu cümle toprak örtülü (–) evlerdir. (–) mahalledir. Ve cümle (–) mihrâbdır. (–) câmi‘i ve (–) hammâmı ve (–) hânı vardır. Ve bunun dahi limonu turuncu çokdur. Ve bâğ u bâğçesine nihâyet yokdur.

Ve bu kal‘anın şark tarafında bir konak ba‘îd leb-i deryâ üzre sarp kayalarla Adalya

körfezine karîb evc-i semâya ser çekmiş kayalardır. Ana **Elbisler** derler. Hikmet-i Hudâ ol kayalarda şeb [u] rûz alev ber-alev âteşler evce ser çekmişdir. Lâkin gece vakitleri Mısır'dan ve Kıbrıs'dan gelen gemiler yüz mîl yerden mezkûr Elbisleri seçüp selâmet yakın olduğun bilüp şâdımân ederler.

Hikmet bu kim ol âteşlerin **[Y 131a]** yanına bir âdem varsa bir âteş dahi zâhir olur. İki üç yâhûd on âdem varsa ol kadar âteşler zâhir olur. Kükürd-misâl râyihası vardır, ammâ benî âdeme zarar isâbet etmez. Ve temâşâ eden kimesneler gidince evvelki âteşler kalup sonraki âteşler gâyib olur. Ve şiddet-i harâretinden yanına varılmaz, zîrâ alevi hayli yerden te'sîr eder.[59]

Bu burundan içeri Adalya körfezidir ki tûlu kırk mîldir. Bu Elbisleri temâşâ edüp şimâl cânibine sarp sengistân yollar aşup sekiz sâ'atde,

Karye-i Gerenler: Yüz altmış toprak örtülü evlerdir. Bir câmi'i ve bir hânı var ve ze'âmetdir. Cümle halkı müselmânlardır.

Andan yine şimâl tarafına sarp çengelistân ve sengistân râhlar ubûr ederek sahrâ-yı Elmalı'ya çıkup hamd-i Hudâ atlarımızın ayakları hâke tokunup gayri taşdan eser görmeyüp bu sahrâ içre niçe ma'mûr u müzeyyen İremezât-misâl kurâlar ubûr edüp,

Gönye gölü: Bir azîm halîcdir. İçinde gûnâ-gûn mâhîler şinâverlik edüp kurâların halkı sayd edüp kifâflanırlar.Ve bu sahrânın şarkî cânibindeki kayalardır. Nehr-i Elmalı tulû' edüp geçit vermez. Sâ'ikasından âdemi dehşet alır. Bir değirmi mağâra kapusundan çıkup Elmalı şehri altından cereyân edüp mezkûr Gönye gölüne mahlût olup gâyib olur. Lâkin mezkûr göl ba'zı mevsimde taşup Elmalı sahrâsın ve köylerin gark edüp cemî'i mahsûlâtları hebâya gider. Ve mürtefi' yerlerde olan kurâlar cezîre cezîre-misâl kalurlar.

Ve mezkûr nehrin kayalardan çıkduğu mahalde dağ eteklerinde sâhibü'l-hayrât Ömer Paşa kâmil bir sâ'at tûlu bir sedd-i İskender-misâl bir dîvâr binâ edüp üzerin kaldırım edüp ve niçe yerleri cisirdir. Ba'zı zamân bu seddi dahi gark edüp beş altı ay yol dağlardan işleyüp ol nehir başı olan mağâradan bilâ-hadd ü lâ-gâyet elvân elvân balıklar çıkar kim ol vilâyet mâ'ide ile ganîmet olur. Bu hikmet kim ol mağârada ol kadar balık nerede hâsıl olup dururlar.

Bu temâşâları edüp Ömer Paşa cisrinden geçüp rub' sâ'atde Elmalı şehrinin bâğ u bâğçeleri içinden güzer edüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm
dâr-ı tüffâh Elmalı

Bu şehrin şimâl cânibinde zirve-i a'lâya ser çekmiş bir püşte vardır. Anda hâlâ nümâyân mağâralar vardır. Teke Bay oğulları asrında ol mağâranın birinden "almalı" birinden "almamalı" sadâsı istimâ' olunup niçe yıl bu hâl üzre mürûr edüp bir ferd-i âferîde dahme-küşâlık edüp bir kimseye muvaffak olmaz. Hâlâ ki herkes mağâra içindeki genci görürler. Âhir Germiyanoğulları'ndan Ya'kûb Germiyan'ın İshâk Fakîh nâm bir hâcesi gelüp mezkûr dahme dibinde bir erba'în çıkarup leyle-i Kadir(dir)'de altun ve guruş ırmak-misâl taşra akup Teke Bay oğluna öşrün verüp ve "almalı" diye diye cümle Elmalı halkı Teke Bay **[Y 131b]** iken Elmalı Bay olup bu şehre Elmalı demenin sebeb-i tesmiyesi oldur.

Ba‘dehu İshâk Fakîh Anatolu şehirleri halkın bay edüp bin deve yükü mâl ile Kütâhiyye’ye gelüp Ya‘kûb Germiyan’a bu kadar hazîne verüp rızâ’en lillâh bir câmi‘ ve bir medrese ve hammâm ve imâret binâ eder. Hâlâ Kütâhiyye çârsûsu içre “Sak Fakı” dedükleri galat-ı meşhûrdur, İshâk Fakîh câmi‘i oldur. Hâlâ Elmalı şehrinde ol mağâra ma‘lûmdur.

Ve bu şehir Anatolu eyâletinde Teke paşasının tahtıdır. Ve paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 328.000. Hîn-i seferde paşası hâssına göre kânûn üzre dörd yüz âdem ile sefer eşer. Ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve sekiz ze‘âmeti vardır. Ve üç yüz toksan iki tîmârı vardır. Kânûn üzre beş bin akçede bir cebelüsü ile sefer eşer. Paşa askeri ile cümle sancak askeri (–) olup sefere revâne olurlar.

Bu şehrin şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân [u] eşrâfı vardır. Ve yüz elli akçe şerîf kadılıkdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Senevî üç bin guruş hâsıl olur. Ber-vech-i adâlet sancak paşasına senevî elli beş kîse hâsıl olur. Gâyet mahsûllü vilâyetdir.

Ve sancağı kazâları cümle (–) kazâdır. Evvelâ baş kazâ taht-ı Elmalı ve garb tarafında kazâ-i Kaş ve yine garbında kazâ-i Kalkanlı ve anın şarkında kazâ-i Finike ve anın şarkında kazâ-i Eğdir ve anın kurbunda kazâ-i Azrasan ve anın şarkında körfez aşırı kazâ-i Adalya ve anın şimâlinde kazâ-i Istanaz ve anın şimâlinde kazâ-i Kızılkaya ve kazâ-i Teke Karahisârı. Bu sancakda meşhûr kazâlar bunlardır. Ammâ ba‘zı zamân kazâ-i Kaş ve kazâ-i Kalkanlı Menteşe’ye zamm olunur.

Ve bu Elmalı şehrinde kal‘a yokdur. Şehri, Elmalı cibâli dâmeninde Cihângîr Yokuşu-misâl evleri biri biri üzre dereli ve depeli yerde vâki‘ olmuş bir bâğ-ı Merâm-misâl şehr-i kadîmdir. Cümle otuz iki mahalle ve sekiz bin sekiz yüz seksen sekiz serâpâ tahta örtülü evlerdir.

Ve cümle otuz iki mihrâbdır ve (–) cum‘adır. Evvelâ cümleden mükellef ü müzeyyen ve ibret-nümâ binâ-yı rûşen kâr-ı musanna‘ câmi‘-i murakka‘ Ketenci Ömer Paşa câmi‘i. Çârsû-yı bâzâr içinde vâki‘ olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir câmi‘-i ferah-fezâdır ve enderûn [u] bîrûnu serâpâ nakş-ı bûkalemûn müzehhebdir kim Bihzâd kalemin çekmede âcizdir.

Ve kubbe-i nîlgûnu bir müdevver kubbedir kim misli meğer kubbe-i çarh ola. Ve bu kubbenin etrâfında sekiz hurde kubbeler var. Hemân misli İslâmbol’da Eyyûb Sultân’da Zâl Paşa resmindedir. Tûlen ve arzen seksener ayakdır. Ve bir surâhî minâresi var kim evce ser çekmiş bir mevzûn minâre-i musanna‘dır. Ve kıble kapusu üzre mastûr olan târîh budur:

Dîn-i İslâma şeref ***[Y 132a]*** *verdi Ömer Paşa bugün*

Nitekim Fârûk-ı a‘zam ile zeyn oldu bu dîn

Şâd olup itmâmının Yahyâ dedi târîhini

Câmi‘-i bünyâd beytullâh u hâdî rükn-i dîn

Sene 1016

Ve taşra soffaların yemîn ü yesârında olan revzenler üzre kâşî-i Çîn lâciverd ile celî hattile bu ebyâtlar tahrîr olunmuşdur. Beyt:

Tavk-ı tâ'at bağlayup ifrît-i nefsin boynuna

Âsaf-ı Hakla ri'âyet kıl Süleymânlık budur

Ve bir harem-i ferah-fezâsı var kim gûnâ-gûn şecere-i müntehâlar ile tezyîn olunmuşdur. Zıll-i himâyesindeki yeşil ve dühâvî katîfe-vâr çemenzârında cemâ'at râhat olup Hakk'a ibâdet ederler.

Ve bu haremin cânib-i erba'ası medrese hücreleridir. Ve bir kubbe-i âlî dershâne ve dâr-ı kurrâsı var. Cümle hücreler önü sütûnlar üzre tâklardır. Ve câmi'in taşra **[Q 63a]** soffası dahi amûd-ı müntehâlar üzre kubbe-i âlîlerdir.

Ve hareminin ortasında bir âbdest havuzu var kim ortasında bir şâzrevânı var, âdem gevdesi misâl tâ kubbeye pertâb **[P 63a]** eder. Ve havz-ı latîfin cânib-i erba'asından uyûnlar selsebîl-âsâ revân olmadadır. Ve bu hayrât [u] hasenâtın cemî'îsi nîlgûn kurşum örtülü binâlardır. El-hâsıl Anatolu eyâletinde Tire ve Ma'nisa ve Amasiyye'den gayri yerde böyle binâ-yı musanna' yokdur.

Bu câmi'den sonra cemâ'at-i kesîreye mâlik Eski câmi' binâ-yı kadîm olmak ile bir rûhâniyyet var kim içinde âdem iki rek'at namâz kılup du'â etse dünyevî ve uhrevî cemî'i hayır murâdâtı bi-emrillâh hâsıl olur, zîrâ kibâr-ı evliyâullâh nazargâhıdır ki meşhûr-ı âfâkdır.

Ve Şeyh Yûsuf Efendi câmi'i ve Ümmî Sinân Efendi câmi'i anındır. Ve Yeni câmi' Hanım kadınındır. Bu câmi'lerden mâ'adâ otuz iki mihrâb mesâcidlerdir.

Ve yedi mekteb-i sıbyân vardır. Evkâfından her sene cümle tıfl-ı ebcedhânlara surre ve atıyye ve birer kat esvâb sadaka ihsân olunur. Bu yedi mektebden mâ'adâ vakfı olmayan yetmiş mekteb-i sıbyân vardır, zîrâ bunda Kur'ân-ı azîme olan rağbet meğer Kastamonu'da ola. Gayri diyârda yokdur. Anıniçün Cenâb-ı Bârî bu şehir halkın ankâ edüp ganîmet ihsân etmişdir.

Ve dörd medrese ve bir imâret vardır. Ve beş hammâmı var. Tabahâne'de Tahtalı hammâm mahkemenin önündedir. Ve Eski hammâm ve Şeyh Paşa önünde Çavuş hammâmı ve Demirciler önünde Beğ hammâmı, âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve Kak mallesinde Karkalı hammâm.

Ve cümle üç yüz dükkândır. Ve şehir içinde nehr-i cereyân üzre cümle yetmiş değirmendir. Ve üç hânı vardır. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ bu hânlarda cemî'i zî-kıymet eşyâ mevcûddur.

Ve bu şehrin der [ü] dîvârı cümle dîvârlarının zeyli taşdır. Ve bâlâsı kerpiç dîvârdır. Ve cümle sokakları eniş ve yokuş taş kaldırımdır. **[Y 132b]**

Ve kıble cânibi serâpâ bâğ u bâğçelerdir. Ve bundan gayri her evde bâğçe mukarrerdir. Gûnâ-gûn engûr ağaçları ve çınâr ve kavak ve karaağaçlara sarılmış üzümleri olur kim mine'l-acâyibdir.

Ve her evde birer âb-ı hayât mâ'-i tâhir zâhirdir. Ve bu şehir dâmen-i kûhda vâki'dir.

Ammâ şimâl cânibi küşâde olmak ile âb [u] hevâsı letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet memdûhdur. Ve cümle halkı garîb-dostlardır. Ekseriyyâ Teke külâhı üzre sarık sararlar. Ve dâ'imâ müsâfir ararlar. Ve çuka ferrâce ve mâvî ve neftî boğası haftan geyerler.

Ve me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından kırk gûne elması ve yedi elvân üzümü ve beyâz ve hâs ekmeği meşhûrdur. Ve beyâz bezi Denizli boğasısına tercîh olunur.

Ve bunda olan kibâr-ı evliyâullâhları beyân eder, ziyâretgâh-ı Elmalı şehri: Evvelâ şehir içinde Şeyh Baba Sultân, Eski câmi' mihrâbı önünde medfûndur. Menâkıbı bisyârdır.

Ve Bınarbaşı'nda Abdülvehhâb Efendi, bir mesîregâh âsitânesi var kim cümle ahibbâ ve erbâb-ı zurefânın ârâmgâh [u] namâzgâhıdır, anda bir kubbe-i âlî içinde medfûndurlar. *Kuddise sırruh.*

Karaman Ereğlisi'nin Bınarbaşısı gibi bu şehre cümle âb-ı hayât bu mahalden taksîm olunur. Ve cümle aynların her biri birer dıraht-ı bâlânın altından çıkar. Azîm teferrücgâh [u] ziyâretgâhdır.

Ve şehir içinde Ümmî Sinân Sultân.

Ve şehrin tâ şark tarafı ucunda Istanoz yolu üzre Baltasıgedik Mahmûd Dede, bir mesîregâh [u] temâşâgâh cihân-nümâ bir mürtefi' âsitânede medfûndur. Abdâl Mûsâ Sultân'ın birâder-i cân-berâberleridir. Çok kerâmâtı zâhir olmuşdur.

Ve bu Elmalı şehrinin cümle sularından âb-ı zülâli bunlardır ki zikr olunur: Alaca Mescid mahallesinde Karabınar ve Ulubınarbaşı ve Hacı Ahmed bınarı. Bu cümle altmış bınardır bir yere cem' olup nehr-i azîm-i Elmalı'ya mahlût olup Gönye gölünde gâyib olur.

Ve bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp şark tarafında dağlar eteğinde yigirmi pâre ma'mûr [u] âbâdân kurâları ve Türkmân yatağı mahûf yolları güzer edüp on ikinci sâ'atde sahrâ ve bayırlar aşarak,

Evsâf-ı yaylağ-ı şehr-i Istanaz

Sene (–) târîhinde Teke Bay oğlu Ermeni keferesi elinden feth edüp ba'dehu Yıldırım Hân destine girmişdir. Teke sancağı hâkinde paşa hâssı voyvadalıkdır. Müftîsi ve nakîbüleşrâfı ve kadısı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı cümlesi Adalya'da sâkinlerdir. Lâkin yılda bir kerre bu yaylağa gelüp sekiz ay ayş [u] işret edüp kesb-i hevâ ederler. Ba'dehu güz eyyâmında sağîr ü kebîr Adalya'ya gidüp ancak nâ'ib ve subaşı yüz âdem ile cümle evleri hıfz [u] hirâset üzre olur.

Ve bu şehrin kal'ası garb cânibinde bir bayır üzre bir küçük vîrânca kal'acıkdır. Dizdârı neferâtı iç el olmak ile bir şey yokdur. Ancak içinde bir kaç fukarâ Ermeniler sâkindir ve Celâlî asrında münhedim olan yerlerin kerpiç ile ta'mîr etmişler. **[Y 133a]** Ve garba nâzır bir kapusu vardır. Bir alçak kayalı püşte üzre şekl-i murabba' kal'acıkdır. Ve cenûb cânibinde bir dere aşırı bir yalçın mağâralı kayalar bu kal'aya havâledir.

Ve bu yayla evlerinde ancak yüz hânede âdem kışlar yerlidir, mâ'adâsı göçerler. Ve bu Istanaz deresinin içi bir vâsi' özdür. Nehrin iki cânibinde kat-ender-kat on bin altı yüz içli ve taşralı ve müte'addid hammâmlı ve havz u şâzrevânlı sarây-ı âlîlerdir. Gâyet ma'mûr u

müzeyyen ankâ evleri nehrin iki cânibinde tabaka tabaka şâhnişînli gül [ü] gülistânlı ve bâğ [u] bostânlı havernaklardır.

Ve bu nehir üzre cümle yetmiş ağaç cisirdir. Herkes hânesinden yârânları ile gavvâs-vâr şinâverlik ederek mâhîler sayd ederler kim her bir alabalığı üç vukıyye gelür mâhî-i ilâhîdir.

Ve bu şehrin nehir kenârınca şarkdan garba tûlu kâmil iki sâ‘at yerdir. Ve arzı ancak üçer ve dörder sıra evlerdir. Mâ‘adâ tağ u taşı bâğdır.

Ve cemî‘i sokakları vâsi‘dir. Ve bâğ u bâğçe içleri olmak ile şâhrâhlarında aslâ güneş te’sîr etmeyüp Acem diyârının hıyâbânı-misâl koyahdır. Ve her kûçesinde birer âsiyâblı sokahdır.

Ve bu nehir (–) dağından tulû‘ edüp Finike kal‘ası ile Azrasan kal‘ası mabeyninde Akdeniz’e mahlût olur.

Ve bu şehir cümle iki yüz beş mihrâbdır. Her sâhib-i hayr birer mescid binâ etmek ile mesâcidleri çokdur. Ve çoğunun evkâfları yokdur. Ancak yayla mahallinde cemâ‘ati çokdur. Ammâ salât-ı cum‘a edâ olunur üç câmi‘dir.

Şehrin garb tarafı ucunda çârsû-yı bâzâr içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i Sultân Alâeddîn, bir câmi‘-i vâsi‘dir. Mâ-tekaddem kurşum örtülü imiş. Celâlî Karayazıcı gelüp kurşumun sekbân-ı bî-pâyânına verüp bu câmi‘-i münevveri ihrâk bi’n-nâr eder. Ba‘dehu sene (–) Sultân Ahmed asrında Kuyucu Murâd Paşa rûy-i arzı celâlî haşerâtından tathîr edüp bu câmi‘i termîm etmişdir. Hâlâ câmi‘ içinde yigirmi çam direkleri meydândadır. Ve yigirmi çam direkleri dahi câmi‘in dîvârlarına muttasıl kâyimdir. Cümle kırk sütûn-ı keştîvârdır. Direkler üzre yine çam kirişler üzre sâde-dil-misâl bî-nakış bî-şöhret tavanlardır. Kârgîr kubbeler değildir ve üstü kireç örtülü damdır.

Ve bu câmi‘in ortası Bursa’da Ulu câmi‘-misâl açıkdır. Mâ-tekaddem bir havz-ı azîmi varimiş. Hâlâ beyâz mermer-i hâm döşelidir.

Ve bu câmi‘ çâr-kûşedir. Kıble kapusundan mihrâba tûlu iki yüz ayakdır. Ve arzı yüz yigirmi ayakdır. Ve mü’ezzinler mahfili câmi‘in ortasında bir musanna‘ çam binâ-yı maksûredir. Ve mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîm sâde binâdır.

Ve kıble kapusundan on iki kademe taş nerdübân ile enilir. Ve bu kapudan mâ‘adâ kapusu yokdur.

Ve bu kapunın sağ tarafında bir kâ[r]gîr minâre-i mevzûnu var kim sihr-i i‘câz binâ-yı musanna‘ imiş. Lâkin celâlî ihrâk etdükde câ-be-câ yerleri **[Y 133b]** munharif olmuş. Ve minârenin taşra yoldan tarafında iki âdem kaddi mürtefi‘ yerde bu hat mastûrdur: Târîh:

“Benâ hâzihi’l-minârete’ş-şerîf Murâd Paşa fî evâili Rebî‘i’l-âhir, sene 979”

Ve bir medrese ve bir hân ve bir hammâm ve mâ-tekaddem bir imâret cümle Sultân Alâeddîn’indir. Ve bir hammâm dahi (–) nındır.

Ve cümle üç yüz dükkândır. Aslâ bu dükkânların kapuları ve kepenkleri yokdur. Herkes metâ‘ın gece hânesine götürürler. Ve cemî‘i sokakları kumsaldır. Kaldırımı yokdur.

Ve’l-hâsıl âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim cümle Adalya kavminin reng-i rûyları zerd çehredir. (–) (–) Bunun hevâsında safâ Bunda sekiz ay zevk [u] safâ **[Q 63b]** ederek kesb-i tarâvet edüp gül-çehre olup hayât bulurlar. Ve Adalya kavmi bu yaylağa gelmeseler memât bulurlar. El-hâsıl medhinde lisân kasırdır.

Ve cemî‘i **[P 63b]** müsmirât makûlesi memdûhdur. Ammâ kirazı ve emrûdu ve elması ve fındığı meşhûrdur.

Ve cümle sarâylardan musanna‘ı ve kâr-ı kadîm-i müzeyyeni İslâmbol’da Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Âdem Efendi hazretlerinin ebâ ve ecdâdından irsile intikâl eden sarây-ı âlîsi bir diyârda yokdur. Hattâ böyle yayla yerde limon ve turunc ve kebbât ve İremezât-misâl müzeyyen bir bâğ-ı Istanazdır.

Ve bu şehirde haftada bir pâzâr olur kim âdem deryâsı olup niçe yüz bin guruş metâ‘ cânib-i erba‘a vilâyetlerden gelüp bey‘ [u] şirâ olunur. Ve Âl-i Osmân’ın hükmünde Konya şehrinin Merâm’ı ve Malatya’nın Aspuzusu ve Peçoy-ı Sirem-mânend bâğ-ı İremin Bârûdhânesi ve Kırım vilâyetinde Kefe’nin Sudağ’ı ve bu Adalya’nın Istanaz’ı Rûm ve Arab u Acem’de meşhûr-ı âfâkdır. Eğer bu Istanaz yaylağına ıttilâ‘ hâsıl etdiğimiz kadar evsâfın tahrîr eylesek bir mücelled olur.

Andan şimâl cânibine dörd sâ‘at ma‘mûr kurâlar ubûr ederek,

Karye-i İncirli: Teke hâkinde bir ma‘mûr müselmân köyüdür.

Andan şarka on bir sâ‘at ma‘mûr kurâlar ve çengelistân dağlar aşup şiddet-i harâret çeküp renc [ü] anâ çekerek Merkez belin dahi ubûr edüp,

Evsâf-ı şehr-i şîrîn-i Isparta

Sene (–) târîhinde Ermen destinden Sultân Alâeddîn fethidir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Âl-i Osmâniyân’dan (–) fethidir. Anatolu eyâletinde Hamîd paşasının tahtıdır. Başka sancakdır. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 400.000 akçedir. Hîn-i seferde hâssına göre dörd yüz âdem ile sefer eşer. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır.

Ve tokuz ze‘âmeti ve beş yüz seksen beş tîmârı vardır. Ve cümle erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârın mutasarrıf oldukları mahsûlâtları ne kadar mâl olursa beş binde bir yarar cebelüleri ile sefer eşerler. Paşası askeri ile cümle sekiz bin asker olur.

Şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı **[Y 134a]** ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâsı çokdur. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Kadıya senevî altı bin guruş, paşaya otuz bin guruş ber-vech-i adâlet hâsıl olur. Ve cevz-i ma‘dûdu yedi bin guruş vardır. Bâc u bâzârdan ve kâr-i dilâzardan berrânî yedi bin guruş dahi hâsıl olur.

Ve bu sancak eyâleti gâyet vâsi‘ diyârdır. Cümle (–) kazâ yerdir. Ve Isparta şehri on yedinci iklîm-i örfiyyedendir. Ve Rûm şehirlerindendir ve diyâr beyti Elhamîd’dir. Ve bir medîne-i müzeyyenedir. Ve sâhib-i irşâd u keşf [ü] kerâmât sâhibi selefde ve hâzırda çok kimesneler vardır.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ Firdevs Beğ câmi‘i Koca Mi‘mâr Sinân binâ etdi.

Ziyâret-i eş-Şeyh Velî: Hamîd sancağında Agrasa kasabasındandır. Sılalarında bir

zâviye binâ edüp anda medfûndur. Firdevs Beğ câmi‘inde vâ‘ız ve nâsıh ârif-i billâh kimesne idi. Çok sebak kerâmâtı zâhir u bâhir olmuşdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bu Isparta şehrin alâ kadri’l-imkân iki günde seyr [ü] temâşâ edüp kıble cânibine ma‘mûr u müzeyyen kurâlar ubûr ederek sekiz sâ‘atde,

Karye-i Sarı Alî Beğ: Ma‘mûr müselmân köyüdür ve ze‘âmetidir. Andan yine kıbleye altı sâ‘at vâsi‘ sahrâlar ve ma‘mûr kurâların ubûr edüp,

Karye-i Karakaldırım nâm mahalle gelindi. Andan kâmil sekiz sâ‘atde kıble cânibine Karakaldırım üzre ubûr etdik ki mezkûr Karakaldırım Arab u Acem’de meşhûr-ı âfâkdır kim yüz iki yüz âdem âb-ı rûy ile hüsn-i hâl ile ubûr edemez. Cümle aşkıyâ ve harâmîlerin ârâmgâhları ve kemîngâhlarıdır.

Ve bu Karakaldırım’ın her cânibi fîl cüssesi-misâl seng-i hârâlardır kim üstâd mühendis destinden henüz çıkmış zann olunur. Ve bu şâhrâhın iki cânibinde olan ibret-nümâ mermer sandûklarla herbiri birer hücre zann olunur. Ve ba‘zısının kapakların açmışlar. Cümle lâşe ile ve üstühân-ı na‘şe ile memlûdur. Ve her sandûka üzre lisân-ı Yûnân ile ikişer üçer satır târîhleri vardır. Ve böyle niçe yüz bin sandûklar nümâyândır.

Ve niçe bin kenîse ve manastır ve kal‘a ve değirmen arkları ve kırkar ellişer ayak taş nerdübân ile enilir amûd-ı müntehâlar üzre su sarnıcları ve ibret-nümâ âsâr-ı binâlar var kim sekiz sâ‘atlik yolu dutmuşdur. Ammâ hâlâ vîrândır. Hamd-i Hudâ selâmetle bunları ubûr edüp,

Menzil-i Yenice Hân: Dâr-ı emândır. Adalya hâkinde bir yalçın kayalı dereli yerde üç kıt‘a hândır. Adalya ile Istanaz mâbeyninde vâki‘ olmuşdur. Âyende vü revendeye ârâmgâhdır. Henüz binâ olunur. Ve bir kahvehânesi ve bir kaç nev-binâ dükkânları var.

Ve Adalya kal‘asının dizdârı Celeb Ca‘fer Ağa hânın mukâbelesinde nev-binâ bir çeşme-i âb-ı zülâl inşâ ederken hakîrin bi’l-bedâhe bu târîhi celî hatt ile tahrîr olunmuşdur. Târîh:

*Sâhibü’l-hayra **[Y 134b]** suna mâ-i Kevser*

Şâd ola rûh-ı Hüseyn-i Hayder

Evliyâ dedi anın târîhin

Şâd [u] hurrem ola ayn-ı Ca‘fer

Sene 1078.

Andan kıble cânibine sarp kayalar ve dereler içre çengelistân ve ormanistân yerler içre güzer ederek beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Adalya

Sene (–) târîhinde Ciniviz elinden Sultân Alâeddîn fethidir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Orhân Gâzî destine girmişdir. Yine İşpanya küffârı müstevlî olup sene (–) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr fethidir. Ve Teke sancağı tahtı idi. Lâkin bir kenâr yerde vâki‘ olmak ile hâlâ Teke paşası Elmalı şehrinde sâkin olup taht olunmuşdur. Hâlâ üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve cümle nâhiyesi (–) kurâdır. Senevî sekiz bin guruş hâsıl olur, ber-vech-i adâlet.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve serdârı ve ulu, mün'im ankâ bâzergânları ve dizdârı ve yüz elli müselmân ve yüz elli kefere kal'a neferâtı vardır.

Ve kal'ası Adalya körfezinin nihâyetinde leb-i deryâda minâre kaddi yalçın kayalar üzre şekl-i mukavves bir şeddâdî taş binâ kal'a-i kadîmdir. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi liman kenârı dolaşmasıyla dörd bin dörd yüz adımdır. Garb tarafında Paşa sarâyı köşesinden nârin kulle ye ve varoş kapusu üzre mehterhâne kullesin ubûr edüp şark cânibinde Lala kullesine varınca bu kal'a iki kat kal'a metîn (–) dîvârıdır. Ve otuzar arşın, yedi ve sekizer arşın arzı sedd-i İskender-vâr muhkem dîvârdır.

Ve bu taraf kırk kulle ve bin üç yüz adımdır. Andan cenûba bin adım ve on sekiz kulledir. Andan garba Kız kullesi burnuna varınca bin adım ve on beş kulledir. Ve bu taraflar kara tarafları olmak ile ikişer kat kal'a dîvârı yigirmi arşın umku Şeddâdi binâ ve on arşın umku ve yigirmi arşın arzı vâsi' kesme kaya handakdır.

Ve mezkûr Kız kullesi katmer gül gibi biri biri içinde sâfî beyâz mermerden bir musanna' vâcibü's-seyr bir kulledir. Andan kulle ve mevzûndur. Andan bir kal'adır. Limanı dolaşınca bin yüz adımdır. Ve bu tarafı gerçi yalın kat dîvârdır, ammâ kırk arşın bâlâ dîvâr-ı metîndir. Ve gayri yerleri **[Q 64a]** on beşer, yigirmişer arşın bâlâdır. Ve liman etrâfı on iki kulle-i zîbâlardır.

Bu hisâb üzre cümle Adalya kal'ası seksen kulledir. Ve her kulle mâbeyni **[P 64a]** yigirmişer bedendir. Bu hisâb üzre Adalya kal'asının dâ'iren-mâdâr iki kat kal'a dîvârı bedenleri iki bin altmış bedendir.

Ve cümle dörd kapudur. Cümleden işlek şâh-râh taşra varoş kapusudur ki biri birinden geçme yedi kat eğri büğrü kimi şarka ve kimi garba nâzır kapulardır. Ammâ yine bir yoldur. Ve her bir kapu mâbeynlerinde niçe bin mahîl [ü] şeytanet tasnîfâtlar var kim âdem hayrân olur. Ve asma demir kafesler ve gûnâ-gûn âlet-i harbler ile ârâste ve cebehâne ile pîrâste kapulardır.

Ve dizdâr dîvânhânesi ve mescidi bu mahaldedir. Cümle neferât bu mahalde pür-silâh **[Y 135a]** hâzırlardır. Zîrâ gâyet sa'b u metîn kal'a olmak ile bir kaç kerre Âl-i Osmân paşaları kapanup Âl-i Osmân'a karşu komuşdur. Ve cemî'i kefere "Âh Adalya" deyü feryâd ederler. *Hafizakallâh*.

Ve bu varoş kapusundan gayri yerden karaya çıkar kapu yokdur. Cümle halk bu kapuya muhtâclardır. Mâ'adâ üç kapu liman cânibine işler. Ve büyük liman kapusundan limana kırk ayak taş nerdübân ile enilir cenûba nâzır bir kapudur.

Ve limanın orta kapusu şarka nâzırdır. Ve bu kapunun kemeri üzre bir beyâz mermer üzre be-dürüstî âdem kaddînce Freng-pesend bir dervîş tasvîri etmişler gûyâ zîrûhdur. Elinde asâsı ve serinde külâhı ve belindeki pâlhengi üzre "Allâhlı" lafzı yazılmışdır. Ve bu tasvîrin başı ucunda yine ol mermer üzre üç satır Yûnân lisânınca evsâfın tahrîr etmişler. Ve ol hattın tercemesi oldur ki:

"Bu ol Allâh kuludur ki Seyyid Ahmedü'l-Bedevî fukarâsıdır. Her sene Mısır'dan deryâ üzre yürüyerek gelüp bizim Angiliye kraldan ellişer esîr alup halâs edüp yine gözümüz önünde deryâ üzre giderdi" deyü tahrîr etmişler, gören seyyâhân-ı cihâna hafî

değildir.

Ve bu kapu ile Gümrük kapusu karîbdir. Gâyet küçük kapudur. Ve kıbleye nâzırdır. Ve Gümrükhâne bu kapunun iç yüzündedir. Yetmiş yük akçe mâl-ı pâdişâhî hâsıl olur azîm iskele-i Mısır'dır.

Ve bu dörd kapu taşra hisâr kapularıdır ki büyük kapulardır. Ammâ bölme bölme hisâr dîvârlarının mahalleler içre cümle sağîr ü kebîr yigirmi iki küçük kapulardır. Ba'zısı gecelerde kapanır, ba'zısı makfûllenmez. Zîrâ bu kal'a yedi kat bölme pîç-ender-pîç hisâr-pîçelerdir. Hazret-i Îsâ asrında ancak liman tarafı küçük kal'a imiş. Devletleri mü'ebbed oldukda kat-ender-kat kal'alar zamm edüp yedi katdır gûyâ kal'a-i Tokat'dır. Ve her katı birer hısn-ı hasîn kulle-i metîn dîvârlıdır. Lâkin bu katların handakları ve bedenleri yokdur. Ancak taşra iki katı bedenli ve handaklıdır ve Mevlevîhâne ile Eski câmi' iç kal'a-misâl altı kulleli bir kat bölme hisârdır.

Ve Paşa sarâyı dahi başka bölmedir. Ve alt yanında limana nâzır balyemez toplar durduğu hisâr-pîçe başka bölmedir. Ve çârsû bölmesi ve Hünkâr câmi'i bölmesi, el-hâsıl yedi bölme sa'b hisâr-ı sedd-i İskender'dir.

Ve bu eşkâlde olan kal'a içinde cümle dörd mahalle ve üç bin kiremit örtülü kat-ender-kat kâr-ı kadîm evlerdir ve gâyet sıkdr.

Ve cümle yetmiş sokakdır. Ve pâk ü pâkîze kaldırımlıdır. Ve her evde dörder direk üzre çardak mukarrerdir. Her gece anda kesb-i hevâ edüp yatırlar. Ve cümle hâneleri cenûba ve garba liman cânibine nâzırlardır. Ve bu şehir bir körfezin nihâyetinde vâkı' olmak ile aslâ sağ sağ rûzgâr isâbet etmez.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda cümle (–) mihrâbdır. On biri cum'adır. Cümleden **[Y 135b]** latîf ve binâ-yı nazîf câmi'-i rûşen ve bir vâsi' haremli ve mihrâb önü bâğ-ı İremli ve hareminin cânib-i erba'ası medrese hücreli ve cümle âsârları nîlgûn kurşum örtülü kubbe-i âlîler ile ârâste ve bir minâre-i mevzûn ile pîrâste fâtih-i celâlî Kuyucu Murâd Paşa câmi'i, bir hevâdâr, dâru'l-karâr câmi'-i dilküşâdır. Ve kıble kapusu üzre üzre târîhi budur:

Ola dâ'im Murâd Paşa'nın

Rahmet-i Hak revânına vâsıl.

Yapdı bu câmi'i murâd edinüp

Kıldı ukbâ savâbını hâsıl.

Ede hayrâtını Hudâ makbûl

Adn cennet ola ana menzil.

Sene 978.

Bir şehr-i azîm içinde olacak câmi'dir, lâkin taşra varoş kenârında kalmış bir garîb câmi'dir.

Bundan sonra câmi'-i zîbâ kal'a içinde Teki Paşa câmi'i: Cemâ'at-i kesîreye mâlikdir ve gâyet musanna' kurşum örtülü kubbe-i âlîlerdir. Ve bir minâre-i mevzûnu var kim bu

şehir içre misli yokdur. Ve yol kenârında vâkı‘ olmak ile haremi dahi yokdur, ammâ cemâ‘ati çokdur.

Andan sonra câmi‘-i kadîm Eski Câmi‘: Sultân Alâeddîn'indir, derler, ammâ mâ-tekaddem kenîse imiş. Kapusu üzre lisân-ı Yûnânca Hazret-i Îsâ‘dan mukaddem binâ olduğun işâret etmişdir,

Ba‘dehu yine mezbûr kapu üzre sâhib-i fethin câmi‘ etdüğüne târîhi budur:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, ba‘de fadlillâhi teâlâ ve cemîli eltâfiyyeti mâ hasalallâhu tebâreke ve teâlâ bi-inâyeti'llâhi'l-‘âliyeti min fethi Antâliyye benâ ceddede hâze'l-câmi‘ eş-şerîf el-mübâreke el-mükerrem el-mevâhibeti'l-vekâyâ emîrü‘l-mü‘minîn es-Sultânü‘s-sevâhil zemânü‘d-devâbb ve'd-dîn Muhammed bin Mahmûd bin Yûnus halleda'llâhu mülkehu el-hâdî ve'l-‘ışrûn min Zi'l-ka‘de li-seneti erba‘a ve seb‘în ve seb‘i mie ve mi‘mâruhu Balabân et-Tavâşî ." [774]

Ve bu câmie muttasıl medresenin kapusu üzre târîhi budur:

"El-mülkü lillâhi'l-vâhidi'l-kahhâr bi-‘imâreti'l-medreseti'l-mübâreketi devlet Sultânü‘l-a‘zam zıllullâhi fi'l-‘âlem gıyâsü‘d-dünyâ ve'd-dîn Ebü‘l-feth Keyhusrev bin Keykubâd hallede mülkehu li-seneti sitte mie'dir." [600]

Ve medresenin mukâbelesinde yol aşırı Darbhâne medresesi Sultân Keyhusrev hâtûnunundur. Ve bu medreseye karîb Sultân Mahmûd'un Nakş-ı Cihân derler bir medrese-i ibret-nümâsı vardır ki çeşm-i beşer rûy-i arzda mislin görmemişdir. Bir Acem üstâdı gelüp var makdûrun sarf edüp ilm-i mi‘mârîde ol kadar musaykal ve mücellâ taşları birbirlerine eyle mümtezic etmiş kim âdem engüşt ber-dehen edüp hayrân olur. Ve derveze ve revzenlerinin ve havuzu ve şâzrevânlarında olan hurde nakş-ı ibret-nümûn bir diyârda yokdur.

Ve bu medreselerde yine cum‘a ve mesâcid ve minâre olup câmi‘ evsâfında tahrîr olundu.

Ve kal‘anın ikinci katında Hünkâr câmi‘i derler, mâ-tekaddem kenîse imiş. Tûlu iki yüz ayakdır ve arzı yüz yigirmi ayakdır. Ve latîf rûhâniyyetli câmi‘dir.

Ve Yeni câmi‘ Sultân Korkud'undur.

Ve Karadayı câmi‘i dahi rûşen câmi‘dir.

Ve bu kal‘a içinde ancak beş minâre vardır.

Ve kal‘adan taşra **[Y 136a]** Murâd Paşa câmi‘i ve Bokçuzâde câmi‘i ve Balı Paşa câmi‘i kubbesi kâ[r]gîr binâ-yı âlîlerdir ve kiremit örtülüdür.

Ve Yassı Minâre câmi‘i ve Sofular câmi‘i ve Şeyh câmi‘i ve Kâzergâh câmi‘i. Meşhûr câmi‘ler bunlardır, mâ‘adâsı mesâcidlerdir.

Ve yedi medrese ve on yedi mekteb-i sıbyân ve bir dârü‘l-hadîs ve bir dârü‘l-kurrâ vardır.

Ve yedi tekyedir. Cümleden kal‘a içinde Mevlevîhâne, kâ[r]gîr kubbe-i âlîli bir âsitâne-i Celâleddîn'dir.

Ve sâhibü‘l-hayrât mihrâb önünde bir sivrice kubbe-i bâlânın içinde medfûndur. Ve Gülşenî tekyesi.

Ve Ahi Sultân Kızı tekyesi. Ve kal‘adan taşra şark tarafında handak kenârında tekye-i Koyun Baba, âsitâne-i Bektaşiyândır. Limonlu turunclu ve gül [ü] gülistânlı mesîregâh bir tekyedir. Şeyhi Boşnaku’l-asıl Zülfikâr Dede’nin demine hû, sâhib-i tarîk merdân-ı Hudâ cândır. Âyende vü revendeye ni‘meti bî-imtinândır.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda cümlesi sekiz hammâmdır. Kal‘a içinde Çukur hammâm ve Büyük hammâm ve Nâzır hammâmı ve Paşa hammâmı ve Mevlevîhâne hammâmı ve kal‘adan taşra Çavuş hammâmı ve Balı Beğ hammâmı ve Şeyh hammâmı. Ve bunlardan mâ‘adâ on bir sarây hamamları vardır.

Ve bu şehrin dâhil ü hâricinde cümle (–) hândır. Evvelâ kal‘a içinde gümrük dibinde Bezir hânı ve Kapan hânı ve Durveli hânı ve Pirinç hânı ve Murâd Paşa hânı ve Çavuş hânı ve Urum Alî hânı ve Serçe-i Nebî hânı azîm odalardır. Ve kal‘adan taşra varoşda Dizdâr Ca‘fer Ağa hânı ve çârsû pâzâr içinde [[(–) (–)]] içinde ve çârsû-yı pâzârında cümle altı yüz dükkândır, ammâ bezzâzistânı taşra varoşdadır.

Ve bu kal‘anın şimâl cânibinde vâki‘ olan varoş-ı azîm cümle yigirmi mahalledir. Ve on altı mahalle-i [[(–) (–)]] müslim ve dördü Urum keferesi mahallesidir. Ammâ keferesi aslâ Urumca bilmezler. Bâtıl Türk lisânı üzre kelimât ederler.

Ve cümle ka[r]gîr ve vâsi‘ [[(–) (–)]] yüz toksan hânelerdir. Ve cümle ma‘mûr u müzeyyen bâğ u bâğçeli vâsi‘ evlerdir.

Ve cümle beş yüz dükkândır. Ve dörd kapulu kubbe binâ bir sedd-i İskender metin [[(–) (–)]] **[Q 64b] [P 64b]** varoşdur.

Ve iki yüzden mütecâviz çeşmeleri var. Cümle suyu nehr-i Düden’den gelür. Nehr-i Düden bu şehrin yıldız ile şark mâbeyninde Donanma ta‘bîr etdikleri yollardan gelüp tâ Düden dağlarından tulû‘ edüp bu şehre gelince birkaç kol olmuşdur. Bir kolun selef pâdişâhları yalçın kayaları ve sa‘b yolları kesüp Adalya kal‘asına getirmişler. Bir kaç kolu dahi Manavgat nâhiyesine giderken taş binâ cisirler ile ubûr olunup ol mahalde deryâya mahlût olur. Ve bir kolu dahi Adalya kurbunda kayalar mâbeyninde gâyib olup Adalya kal‘asının limanı kenârlarında leb-i deryâda azîm kaynaklar vardır. Ve ba‘zı kaynakları iskele başında deryâ içre kaynayup çıkar. Selef pâdişâhları sahrâda gâyib olan sulara saman ve kömür döküp bu liman kaynaklarından hurûc edüp çıkdığı muhakkakdır.

Ammâ bu Adalya’nin cümle suyu lezîz değildir. Cereyân etdüği yollarda buz hâsıl olur, ya‘nî alçı gibi donar ve su yolların kapar. Ve her sene yolların tathîr ederler. El-hâsıl ma‘mûr [u] âbâdân şehirdir. Ammâ **[Y 136b]** âb [u] hevâsı sevâhil olmak ile sakîldir. Anıniçün her sene Istınaz yaylasına çıkarlar.

Ve limanı amelî limandır. Ancak iki yüz pâre gemi alur. Ve sekiz rûzgârdan emîndir. A‘lâ yatakdır, zîrâ kapulu limandır. Ağzında iki kulle-i azîmler vardır ki kirpi-misâl topları cânib-i erba‘ayı muhâfaza eder. Ammâ liman içre her rûzgârın kasırga ve sağnağı eksik değildir. Ol ecilden cümle gemileri lenger-endâht olup koltuk palamarların cümlesi limanın cânib-i erba‘asındaki minâre kaddi olan kayalara ve kal‘a kullelerine bağlarlar.

Altından cümle halk güzer ederler, a‘lâ latîf limandır. Ağzı keşişleme cânibine nâzırdır.

Ve gâyet ıssı havası vardır. Ol ecilden cümle ahâlîsinin reng-i rûyları saruya mâ’ildir.Ve hummâ marazı gâyet çokdur. Ammâ cemî‘i dertlerine devâ kâtı‘u’s-sümûm olan limonu fârûk-ı a‘zamdır. Safrâ ve balgamı pâre pâre edüp cümle emrâz-ı muhtelifeyi mahv eder.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından turunc ve kebbât ve hurmâ ve zeytûn ve incîri ve şeker kamışı ve nârı cihânı dutmuşdur.

Ve cânib-i selâsisi bâğ-ı İrem-misâl hıyâbân-ı bâğ-ı İremdir Cümle bâğçelerden vâcibü‘s-seyr Tekeli Paşa bâğçesi kal‘anın kıble tarafından handak kenârında hurmâ ve servi dırahtları sıra sıra tertîb ile müzeyyen olmuşdur. Ve limon ve turunc ve sâ’ir fevâkih dırahtları ve gûnâ-gûn havz u selsebîller ile inşâ olunmuş bir koyahdır.

Ve bu şehrin halkı cümle baba-yı âlem Anatolu halkı-misâl talâkat-i lisânları Türkçe kelimât ederler. Ve cümle çuka esbâblar geyüp kendü ticâretlerine mukayyed olup ankâ bâzergânlardır. Ve tâze yiğitleri Cezâyir levendi esbâbı geyüp kâr ederler. Ve zenâneleri çuka ferrâce geyüp başlarına sivri takyeler üzre beyâz izâr urunurlar. Ve cümle halkı ehl-i ırz ve garîb-dostlardır.

Ve bu şehirde medfûn kibâr-ı evliyâları beyân eder: Ziyâretgâh-ı Adalya: Evvelâ Ahi Evran Sultân ve yine kal‘a içinde Ahi Yûsuf Sultân ve Murâd Paşa câmi‘i kurbunda Âşık Doğan Sultân ve Ahi Sultân kızı ve niçe ziyâretler dahi etdik, ammâ meşhûr-ı âfâk bunlardır.

Ve bir hafta bu şehirde meks edüp niçe zevk u safâlar edüp mevlevîhâne şeyhi ile ve Dizdâr Ca‘fer Ağa ile ve Çavuş Beğ ile ve serdâr ile ve’l-hâsıl cümle ahibbâ ile vedâlaşup ve bize refîkler koşup kıbleye üç sâ‘at gidüp,

Karye-i Kondi: Sahrâsında Türkmân köyüdür. Anın şimâlinde bir sâ‘at ba‘îd Serik dağı eteğinde,

Evsâf-ı kal‘a-i Teke Karahisârı

Mâ-tekaddem Kayser binâsı imiş. Ba‘dehu Freng-i bedreng müstevlî olup ba‘dehu Sultân Keyhusrev fethidir. Andan Orhân Gâzî fethidir. Teke paşasının hâssıdır. Subaşısı hâkimdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır.

Ve kal‘ası bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır. Yedi kullesi ve cenûba nâzır bir kapusu vardır. Ve ensesinde havâlesi vardır. Ve handakı yokdur.

Ve kal‘a **[Y 137a]** dizdârı ve neferâtı ve kethudâyeri ve serdârı ve a‘yânı yokdur. Ancak yetmiş seksen hâne Türkmân kavmi sâkinlerdir. Anlar dahi Temmûz’da yaylağa çıkarlar. Ol kadar ma‘mûr kal‘a değildir. Ancak nâhiyesi ma‘mûr ve mahsûldâr kazâdır. Anı temâşâ edüp kıble cânibine dağlı ormanlı yollar ubûr ederek,

Nehr-i Aksu: Azîm sudur. Tâ şimâl tarafında Hamîd vilâyetinde Eğirdir dağlarından ve Hamîd derelerinden cem‘ olup bu Kondi sahrâsı içinden ubûr edüp yine bu mahalle karîb Akdeniz’e mahlût olur, ammâ kanlı ve hayırsız sudur.

Bu mahalde anı gemi ile güzer edüp karşu cânibinde,

Karye-i Görüş: İki yüz evli bâğlı ve bostânlı ma‘mûr köydür. Anı geçüp iki sâ‘at bir düz ormanlarda dıraht-ı âlîleri temâşâ ederek,

Nehr-i Ulusu: Bu dahi şark tarafında Hamîd dağlarından gelüp bu mahalde Sultân Alâeddîn'in on bir göz cisr-i azîmi altından cereyân edüp bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Deryâ-misâl azîm âb-ı hayât sudur. Ve gûnâ-gûn mâhîleri vardır.

Ve cisrin Adalya cânibinde binden mütecâviz saz u neyden külbe-i ahzân-misâl dükkânlar vardır. Haftada bir cum‘aertesi gün Serik nâhiyesinden ve Karahisâr'dan ve Alâ'iyye ve Adalya'dan ve Teke ve Hamîd'den kırk elli bin âdem bir gün bir gecede cem‘ olup azîm bâzâr durur.

Ve Serik subaşısı Nişâncı Paşa hâssıdır. Anın subaşısı ve kadısı ve Karahisâr ve Manavgat kadısı ol gün anda hâzır olup azîm gavgâ ve da‘vâlar fasl edüp kadılara sicil içün üç akçe hüccet içün on akçe verirler. Bir akçe ziyâde taleb etse kadıların pîş-tahtasın başında pâre pâre ederler giderler, eyle lecûc Manavgat kavmidir. Ve Manavgat ne yerdir? su'âl etsen, "Yâ gerü kaldı, yâ ileridedir" deyü cevâb ederler. Böyle mezmûm-ı âfâk kavimdir.

Ve bu vilâyet halkı bir hafta hisâbın salı ve çehârşenbe ve pencşenbe ve cum‘a deyü hisâb edemezler. Ancak her gün bir semtde pâzâr durur ol pâzâr günleri ile hisâb edüp "Ulu pâzâr, kiçi pâzâr, beri pâzâr, öte pâzâr ve Serik pâzâr ve Manavgat pâzâr" deyü sekiz günü sekiz pâzâr ismiyle add ederler, turfe kavimdir. Lâkin gâyet musallî halkdır.

Bu bâzârda bir gün meks edüp acîb ü garîb temâşâlar edüp Ulusu cisrinden ubûr edüp beş sâ‘atde düz ormanlar içre güzer edüp sol tarafda,

Evsâf-ı kal‘a-i Güvercinlik

Teke hâkinde Karahisâr nâhiyesinde bir yalçın püşte üzre şekl-i murabba‘ bir şeddâdî binâ sa‘b u metîn kal‘adır. Cirmi sekiz yüz adım bir kat kal‘a-i bâlâdır. Ve cenûba nâzır bir kapusu var. İçinde dizdârı ve neferâtı yokdur. Ve kırk elli mikdârı saz örtülü Türkmân evleri vardır. Anlar dahi kışın sâkin olurlar. Gayri zamân mu‘attaldır. Bunu dahi temâşâ edüp ve bir sâ‘at gidüp,

File deresin at ile ubûr **[Y 137b]** edüp Manavgat hudûdu derler. Ammâ köylerinden ve kasabalarından bir ferd haber vermeyüp âciz-mânde kaldık. Cümlesi "Manavgat'ı bilmeziz" deyü inkâr edüp ferdâya salarlar idi. Aceb harâmzâde kavimdir.

Ve bu dağlarda kaplan çokdur, zîrâ gâyet sarp taşlı ve ormanlı dağlardır. Hattâ hakîr "Âyâ, bu gece nereye konsak?" deyü serserî gezerken bir dere içre bir câmûsu bir kaplan sayd edüp ibtidâ ciğerin çıkarup yerken biz dahi üzerine varınca hemân şikârın bırağup derenin bir mürtefi‘ yerine çıkup bize aları aları bakarken fakîr câmûs cân havli ile ayağa kalkup giderken yine yıkıldı.

Hemân kaplan ra‘dvâr gürleyüp üzerimize hücûm edüp gelürken hemân hakîrin memlûkleri bir kaç kol tüfengleri atup kaplan bir püşte üzre karâr etdi. Hakîr alarkadan seyr [ü] temâşâ ederken dağlar içinden bir gürüldü zâhir olup mezkûr kaplanın şikârı üzre Kastamonu katırından mefret bir kaplan-ı beyâbân (–) (–) piyâde gelüp mezbûr câmûsı görüp hemân fi'l-hâl parça parça edüp ekl etmeğe başlayınca evvelki kaplan dahi gelüp birbirleri ile eyle

ceng [ü] cidâl edüp ikisi de birbirleriyle ceng ederek birbirini helâk etdiler [[(–) (–)]].

Hakîr bu hâli görüp şükr-i Yezdân eyleyüp kaplanların yanına varup derilerin yüzerken üç Türk âdemi gelüp anlar dahi bizlere yardım edüp fi'l-helâl yüzüp dahi [[(–) (–)]] gelüp (…) imdâd edüp fî'l-hâl dahi (–) (–) dahi gelüp (…) imdâd edüp fî'l-hâl iki kaplan derisi sâhibi olup ve azîm seyr [ü] temâşâ edüp vâlih [ü] hayrân olduk.

Ve bu Manavgat kavmi, kaplanlarından **[Q 65a] [P 65a]** mel'ûnlardır. El-hâsıl "İşte Manavgat bu mahaldir" der âdem bulmayup zâr u sergerdân vâlih [u] hayrân 9 sâ'at gezüp âhir,

Karye-i Yonmataş, demekle ma'rûf bir yalçın kaya dibinde yetmiş seksen evli bir Etrâk-i bî-idrâk köyünde müsâfir olup yüz bin renc [ü] anâ ile atlarımıza yem ve bizlere biraz ta'âm getirüp anda meks edüp Yonmataş nâm kayaya bir sâ'atde çıkup seyr [ü] temâşâ etdik. Bir sahrâda vâki' olmuş zirve-i a'lâya ser çekmiş bir sivri kaya üzre bi-emrillâh at eğeri gibi yonulmuş bir musaykal kırmızı kayadır. Ol diyâr kavminin zu'mu "Ûc bin Unûk bu kayaya gelüp at gibi binerdi" deyü efvâh-ı nâsda şâyi'dir ammâ lağvdir. Lâkin vâcibü's-seyr ibret-nümâ kûh-ı bâlâdır.

Andan yine konağımız olan Yonmataş'a geldik. Bunlar dahi "Manavgatlı değilüz" deyü inkâr etdiler. Ammâ tahkîk Manavgat hudûdudur ve Alâ'iyye sancağı hükmündedir. Teke hükmü bu Yonmataş'dan gerü kaldı.

Ve bu köyden kalkup 2 sâ'at düz yerlerde korular içre ubûr ederek,

Nehr-i Sarısu: Ol kadar azîm su değildir. Alâ'iyye yaylalarından gelüp bu cisr mahallinde Akdeniz'e mahlût olur âb-ı hayât sudur. Latîf ve lezîz mâhîleri olur. Ve menba'ı âb-ı zülâlli karlı dağlardan gelür. Ve nehrin kenârında büklükler içre kara cânverleri çok olur. Aceb avgâh ve mesîregâh yerlerdir. Anı cisrden ubûr edüp beş **[Y 138a]** sâ'at gidüp,

Nehr-i azîm Manavgat: Şimâl cânibinde Alâ'iyye ve Seydîşehri dağlarından cem' olup bir nehr-i azîm olup bu mahalle bir sâ'at karîb Akdeniz'e mahlût olur. Bu nehri gemi ile ubûr edüp,

Kasaba-i Manavgat (…) Irgat

Alâ'iyye sancağı hâkinde subaşılıkdır. Ve yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir. Ve nâhiyesi kırk bir pâre kurâdır. Ve paşa hâssıdır. Ve yetmiş seksen mikdârı sarı toprak örtülü evlerdir. Bir câmi'i ve bir hammâmı ve bir hânı ve yedi dükkânları var. Ammâ haftada bir gün azîm bâzârı olup binden mütecâviz koliva sazlı dükkânları vardır. Nehrin kenârında yigirmi bin âdem cem' olup hayli bâzâr olup köşe köşe sâye-i çınâr [ve] bîd-i sernigûnlarda germâ-germ zevk u safâ ederler.

Andan yine şarka 3 sâ'at düz sahrâlı ve ma'mûr [u] âbâdân mahsûllü kurâlar ubûr ederek,

Karye-i Çerçisli: Manavgat nâhiyesinde bir kayalı bayır dibinde yüz elli evli ve bir câmi'li müselmân köyü imiş. Hak anlardan râzı olsun. Meğer yol yanılup gelmişiz. Bize karşu çıkup,

“Bire hoş geldiniz. Çok âdemleriniz helâk oldu mu, nice halâs oldunuz?” dediler.

Biz âlem-i hayretde kalup,

“Siz ne dersiz?” deyü su’âl etdik.

“Be siz Manavgat bâzârından gelürken şimdi şu dağın ardında ceng etmediniz mi?” dediler. Biz yok, dedik.

“Bire şükür. Siz ol yere uğramayup Allâh sizi bu yola salmış. Ey imdi bize lâyık olan sizi buradan sâlimîn ü gânimîn Alâ’iyye’ye düşürmek boynumuza vâcibdir” deyü [60] deyü ta‘âm getirüp tenâvül olunca köyden bize yigirmi tüfengli piyâde şehbâz yiğitler refîk koşup yolladılar. İki sâ‘atde,

Nehr-i Karpuzlu‘ya varup nehrin kenârında kimi cânlı mecrûh ve kimi merhûm olmuş on yedi âdem ter ü tâze civâr-ı Hakka vâsıl olup yatırlar.

Meğer Çerçisli’de bize dedikleri ceng bu imiş. Cümle etrâf kurâlar halkı gelüp ve nâhiye nâ’ibi gelüp keşf olunca hakîri koyuvermeyüp sicillâta ism [ü] resmimizle tahrîr olunup şehîdleri bir püşte üzre defn edüp mecrûhları kurâlara tevzî‘ edüp yola revâne olup Karpuz nehrin atlar ile ubûr etdik. Küçük nehirdir, ammâ tuğyânında bir ay bekleyüp geçit vermez imiş. Alâ’iyye’nin şimâlinde Alara dağlarından gelüp bu mahalde Akdeniz’e mahlût olur.

Ve bu nehre karîb bir püşte üzre bir azîm vîrân kal‘a var. Türkler ana Alara kal‘ası derler. Hâlâ vîrândır. İçinde âdem âdemî-zâd yokdur. Ammâ gâyet azîm kal‘a imiş. Etrâfında âsâr-ı binâdan ve mezâristândan geçilmez. Tâk-ı Kisrâdan nişân verir binâlardır. Kış günleri içinde Türkmân sâkin olur imiş.

Andan yine şarka 4 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Alara: Bu dahi şimâl cânibinde Alara yaylağından tulû‘ edüp Alâ’iyye kurbunda Akdeniz’e mahlût olur.

Ve bu mahalde nehir kenârında bir topraklı mürtefi‘ bayır üzre,

Karye-i Alara: Alâ’iyye hâkinde altmış yetmiş mikdârı müselmân **[Y 138b]** evleridir. Bir câmi‘leri var. Ve bu Alara nehri kenârında azîm hıyâbân mesîregâh-ı cihân çemenzâr yerlerde dıraht-ı azîmler sâyesinde Alâ’iyye müsellimi anda meks edüp Çerçisli karyesinden bize refîk olan yigirmi tüfeng-endâz bizi müsellime teslîm edüp bizden sıhhat kâğıdları ve bir kaç guruş hakk-ı tarîk alup avdet etdiler.

Hakîr, müsellime, bu Karpuz nehri kenarında şehîd olan garîb tüccârların ahvâlâtın takrîr etdiğimde, fi‘l-hâl baş bölükbaşısı ile üç bayrak asker gönderüp teftîş ve tefahhus etmeğe gitdiler. Hakîr anda anlar ile bir gün tekâ‘üd edüp ertesi gün cemapur askeri-misâl derinti kavim ile gâh leb-i deryâ ile ve gâh sengistân ve cibâl ile mahûf u muhâtara yollarla, her kayanın zirve-i i‘lâsından âdem aşağı deryâya baksa zehresi çâk olur, eyle bir musîbet akabenin nihâyetine çıkdık. Gûyâ ebrler serimiz üzre güzer edüp sadâ-yı kerrûbiyân istimâ‘ olunurdu. Bu kûh-ı bâlâdan kal‘a-i Alâ’iyye leb-i deryâda nümâyân oldu. Anı serber-zemîn nüzûl edüp bir sâ‘at dahi kumsal düz yerde yürüyüp mecmû‘u altıncı sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Alâ’iyye

Sene (–) târîhinde Sultân Alâeddîn kuvvet-i bâzû ile İşpanya küffârı elinden feth etmişdir. Tâ zirve-i a‘lâda yukaru iç kal‘a kapusu şimâle nâzırdır. Ve iki kat kapusu garba nâzırdır. Bu kapunun kemeri üzre mastûr olan târîhdir:

“Es-Sultân Alâüddünyâ ve’d-dîn Keykubâd bin Keyhusrev bin Hây Emîrü‘l-mü‘minîn.” tahrîr olunmuşdur.

Ve taşra katındaki kapu şimâle nâzırdır, anın üstünde târîh:

“El-Mevlâ es-Sultânü‘l-a‘zam şehinşâhu’l-mu‘azzam Alâü‘d-dünyâ ve’d-dîn Ebü‘l-Feth Keykubâd bin Keyhusrev kayyim fî sene semâne ve ışrîn ve sitti mie.” [628] tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapunun bir köşesinde,

“Amel-i el-abdü‘l-fakîr Karaca.” tahrîr olunmuşdur.

Ba‘de mürûr-ı zamân Âl-i Osmân destine Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir. Be-dest-i Gedik Ahmed Paşa, sene 876 târîhinde girmişdir. Hâlâ Adana eyâletinde Alâ’iyye paşasının tahtıdır. Paşanın taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 250.000 akçe ile kânûn üzre gâh karaya gâh deryâya ta‘yîn olunur. Deryâda iki pâre mükellef kadırga ile sefer eşerler. Karaya ta‘yîn olunsa sekiz yüz asker ile edâ-i sefer eder.

Ve bu sancakda alaybeği ve çeribaşı vardır. Ve yedi (…) zü‘amâ (…) erbâb-ı zü‘emâ yedisi erbâbına(?) ze‘âmetdir. Ve yedi yüz altmış tîmârdır. Kânûn üzre cebelüleri ile cümle üç bin asker olup pür-silâh sefer eşerler.

Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır ve nâhiyesi yüz beş pâre âsî ve dağî kurâlardır. Cümle kavmi harbe ucuyla söyleşirler. Kadıya senevî ancak iki bin guruş, paşaya otuz bin guruş hâsıl olur (–) olacak yerdir olur ammâ cür’et sâhibi paşa ister.

Ve sancağı hâkinde cümle yigirmi altı kazâdır. Kethudâyeri yokdur. Ammâ serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve câ-be-câ **[Y 139a]** a‘yân [u] eşrâfı vardır. Ve iki dizdârı vardır.

Ve kal‘ası leb-i deryâda evc-i âsumâna ser çekmiş yalçın kırmızı kaya üzre şekl-i muhammes sedd-i İskender-misâl bir kal‘a-i azîmdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi (–) (–) on bir bin yüz niçe bin adımdır. Ve garb cânibi yüksek kayalar üzredir ki evce ser çekmişdir. Şark cânibi liman cânibine ilhâkdır. Cümle evleri biribiri üzerlerine (–) (–) biri biri üzre kat-ender-kat şarka nâzırdır ve birbiri üzerine yapılmışdır. Ancak şimâl cânibinde handak vardır. Mâ‘adâ gayri taraf el-iyâzenbillâh evc-i âsumâna berâber ser çekmiş yalçın kûh-ı Bîsütûn-vâr kırmızı kayalardır. Aşağı bakanın zehresi çâk olur. (–) (–) Ve kıble cânibi dahi eyle yalçın kanara kayalardır. Ve şark cânibi liman-ı azîmdir ki iki bin pâre gemi alur.

Ve bu kal‘a cümle beş kapudur. Cümle ikişer kat demir kapulardır ve küçük (–) (–) İç kal‘a altında şimâle nâzır Eğri kapu. Andan aşağı yedi yüz adım Eskibâzâr kapusu dahi şimâle nâzırdır. Andan içeri leb-i deryâ ile dörd yüz adım İskele kapusu. (–) (–) Bu dahi şimâle nâzır kapudur. Gümrük emîni bunda sâkin olur.

Ve bir kapu dahi Meyyit kapusu derler, ol kadar vâsi‘dir şöhreti yokdur (–) (–) şâh-râh

değildir. Şimâl cânibine mezâristâna nâzırdır. Ve bir **[Q 65b]** kapu dahi kıble cânibine nâzırdır, uğrın kapudur.

Ve bu kal‘anın iki iç kal‘ası vardır. Büyük iç kal‘a tâ zirve-i a‘lâda evc-i semâya münkalib çâr-kûşe bir sedd-i Ye’cûc’dur. Cirmi altı yüz adımdır. Ve iki kapusu var. Biri şimâle ve biri cenûba nâzırdır. Bu kapulara onar on beşer ayak taş nerdübân ile çıkılır, alçaçık küçücük kapulardır, zîrâ bu iç kal‘a içine at ve katır ve sâ’ir hayvân girmez. **[P 65b]** Başka bevvâbları vardır, zîrâ bu kal‘ada aslâ ev yokdur. Ancak bir çemenzâr düz sahrâdır. Altı serâpâ boşdur.

Üç yüz altmış sütûn-ı sommâkîler üzre deryâ-misâl su sarnıcıdır. Ve altı bölük sarnıçdır. Her biri ikişer ay kifâyet edüp bir yılda devr eder. Cümle bârân-ı rahmet bu sarnıçlarda cem‘ olup mâh-ı Temmûz’da buz pâre âb-ı hayâtı nûş edüp def‘-i atşân ederler. Ve herkes su almağa geldikde pâbûçların bu kal‘a kapularında bırağup pâ-bürehne gelüp çâh-ı mâdan su alırlar. Gâyet pâk sahrâdır.

Ve bu sarnıç kal‘asına aşağı iskeleden kâmil bir sâ‘atde çıkılır. Ve bu mahalden hevâ küşâde oldukda cenûb ile kıble mâbeyninde Kıbrıs cezîresi azharun mine’ş-şems râyegândır. Aceb mürtefi‘ kal‘a-i bâlâdır.

Ve bu sarnıç kal‘asından şimâle yokuş aşağı altı yüz adım küçük iç kal‘adır. Bu dahi orta hisârın şimâl cânib köşesinde şekl-i murabba‘ iki kat dîvârlı bir küçük iç kal‘adır. Ve kıble tarafında sehel handakı vardır. Gayri yerleri çâh-ı gayyâ-misâl kayalardır. Ve garba nâzır iki kat demir kapusu vardır. Dîvârları cümleden metîn ü bâlâ bir kal‘a-i vâlâdır. İçinde dizdârdan gayri bir merd olmaz. Ve bu iç kal‘a ile sarnıç kal‘ası orta kal‘anın biri şimâline ve biri cenûbuna vâki‘ olmuşdur.

Ve Ortahisâr içinde cümle üç yüz toprak örtülü kâ[r]gîr binâ evlerdir. Ve bunda dahi dörd azîm su sarnıçları vardır. Ve Sultân Süleymân **[Y 139b]** câmi‘i kâ[r]gîr binâ kubbe-i âlîleri kiremit örtülüdür. Tûlen ve arzen seksener ayakdır. Ve kıble kapusu kemerinin iç yüzünde beyâz mermer üzre: [61] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve minâresine yıldırım isâbet edüp münhedim olmuşdur.

Ve buna karîb Akşebîh mecsidi tula minârelidir. Ve bir kâr-ı kadîm mu‘attal bezzâzistânı var. Ba‘zı dükkânlarında âdem vardır. Ve ba‘zı dükkânları talebe hücreleridir.

Ve bir kahvehânesi var, mecma‘u’l-irfân yeridir. Ve bu kal‘ada bunlardan gayri hân u hammâm ve imâret ve medreseden bir alâmet yokdur.

Ve bu orta hisârdan aşağı büyük hisâra enecek ancak şarka nâzır gön kaplı ağaçdan üç kat kapular ve bu kapular mâbeyninde olan hisâr dîvârının taşları her biri fîl cüssesi kadar taşlardır. Gûyâ bu binâ dîv binâsıdır.

Andan aşağı büyük kal‘a içinde cümle altı mahalle ve sekiz yüz toprak ve kireç örtülü kat-ender-kat evlerdir ve bâlâda orta hisâr mihrâbları ile cümle on altı mihrâbdır. Bu aşağı kal‘ada ancak Bedreddîn câmi‘i cum‘adır. Mâ‘adâ mesâciddir.

Ve Bedreddîn câmi‘inin kapusu üzre târîhi budur:

“Takarrüben ilallâhi te‘âlâ fî eyyâmi devleti es-Sultânü‘l-a‘zam Gıyâsü‘d-dünyâ ve’d-

dîn halledallâhu saltanatahû bi-imâreti hâze'l-câmi'i'ş-şerîf el-abdü'r-râcî rahmete rabbihi Bedreddîn Emîrü's-sevâhili'l-mevâli'l-âlî Ömer ibn Emîri'l-Hac haşerallâhu fî şuhûri sene sitte ve seb'în ve sitti mie." [676] tahrîr olunmuşdur.

Üstü kireç örtülü tarz-ı kadîm câmi'dir.

Ve İskele mescidi cemâ'at-i kesîreye mâlikdir.

Ve iki medrese ve altı mekteb-i sıbyândır.

Ve üç hânı ve bir hammâmı var. Altı ay işler altı ay işlemez. Ve ancak Alâeddîn Şâh'ın bir çeşmesi var. Emr-i Hudâ ile kayadan çıkar bir ayındır. Ve bunda yüz elli dükkândır ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin cemî'i zî-kıymet bî-kıymet mevcûddur.

Ve cümle evlerinde birer sarnıç mukarrerdir. Ve aslâ bir evde havlı yokdur. Biribirinin damlarına esbâb sererler. Ve cemî'i sokakları nerdübân nerdübân yalçın kayalardır. Cümle halkı hımâr ve katır ile enüp çıkarlar.

Ve câ-be-câ ba'zı topraklı yerlerde ekşi kara dud ağaçları vardır.

Ve bu şehirde Yahûdî ve Ermeni ve Freng komazlar, ol sâ'at katl ederler. Selef pâdişâhlarından hatt-ı şerîfleri vardır. Ammâ kadîm-i eyyâmdan berü Urum keferesi bir mahalledir. Cümle üç yüz harâcdır. Ammâ aslâ Urum lisânı bilmeyüp bâtıl Türk lisânı bilürler.

Ve bu takrîr ve tahrîr etdiğimiz minvâl üzre bu kal'a beş bölme hisârdır. Ammâ limanı yed-i Kudret'dir, amelî binâ ile değildir. Şark cânibine vâki' olmuş bir liman-ı azîmdir. Lodosdan ve keşişlemeden ve garb rûzgârlarından emîn olur. Ne cânibe demir bıraksa bir vâsi' a'lâ yataklı limandır.

Ve kal'anın şark tarafında beş göz tershâne limanları var. Mâ-tekaddem anda kadırgalar binâ ederlermiş. Hâlâ ma'mûr ve şeddâdî kâ[r]gîr binâ gözlerdir.

Ve bu aşağı kal'anın leb-i **[Y 140a]** deryâda limana nâzır **Kızkullesi** demekle meşhûr sekiz köşe ve sekiz kat vâcibü's-seyrdir kim im'an-ı nazar ile nazar olunsa âdem vâlih [ü] hayrân olur. Evc-i âsumâna ser çekmiş bir kulle-i âlî-i musanna'dır kim Rodos'daki Arab kullesi anın zeylinde peşm ü hâye değildir. Bunda olan metânet ve şîvekâr san'atlar ve gûnâ-gûn mazgallar ve girih girih köşebendler ve sernigûn bacalar ve şekl-i müsemmen kûçeler bir serhad kal'alarında yokdur. Hîn-i muhâsarada iki bin âdem alur bir serâmed mendirekdir. Ve Sultân Alâeddîn'in binâsıdır. Ve cümle taşlar musaykal ve mücellâ beyâz mermerdir. Ve tâ zirve-i a'lâsında serv-misâl tahta çam ve cümle revzenleri çam örtülü bir ibret-nümâ kulle-i azîmdir.

Ve ikinci dizdâr bunda sâkin olup cümle kırk neferâtı ile âmâde dururlar. Ve limana nâzır kirpi-misâl balyemez toplar ile ârâste ve pîrâste kılınmışdır.

Ve tershâne gözleri tarafında bir azîm kulle dahi limanı muhâfaza eder. Anda dahi bir bölükbaşı neferâtı ile nevbet bekler.

Ve cümle sağîr ü kebîr seksen üç kulle ve dörd bin bedendir. Ve kal'anın aslâ bir tarafında havâlesi yokdur. gûyâ Mora cezîresinde Benefşe kal'ası misâldir.

Ve bu kal‘adan taşra yıldız tarafına beş yüz adım ba‘îd bir varoş-ı azîmi var imiş kim medhinde lisân kâsırdır. Hâlâ niçe hân u hammâm ve kâ[r]gîr binâ dekâkînler ve kenîselerin âsârı zâhir ü bâhirdir.

Bu varoş tarafını selef krallarından biri bir denizden bir denize bin adım kumsal kara yerdir, anı kesüp iki liman denizin birbirine mahlût edüp “Alâ’iyye kal‘ası bir cezîre-misâl ola” deyü varup hayli derin handak kazmış, hâlâ âsârları zâhirdir. Ömrü vefâ etmeyüp hâli üzre kalmış, eğer ol mülâhaza üzre itmâm bulsa rûy-ı arzda berde ve bâhrde bu Alâ’iyye kal‘asının misli olmaya idi. Yine bu hâli üzre böyle bir seddi kûh-ı Bîsütûn kal‘a-i kebîr yokdur. Ammâ iç el olmak ile âdemi azdır ve bütün ehl (–) (–) sevâhil olduğundan hevâsı sakîldir.

Ve bu şehrin şimâl cânibine bir sâ‘at ba‘îd Mavuca dağlarına varınca limon ve turunc ve enâr ve zeytûn ve incîr ve servi (–) (–) ve hurmâ ile müzeyyen bâğ u bâğçelerdir. Ve âb-ı hayât sulardır.

Ammâ mahsûlâtının memdûhu susamı meşhûrdur. Ve bu kal‘ada yufka aş ekmekleri olur (–) (–) ve bir dürme etmeği meşhûr-ı meşhûr-ı âfâkdır.

Ve cümle halkı beyâz külâh üzre sarık sararlar. Ve ayaklarına dizlerine dek dikişli postal geyüp beli kılıçlı ve eli dâlyân tüfengli aşkıyâ mızraklu bahâdır ve kalkanlı şâhbâz levendâtları vardır. Ve gâyet şecî‘ u bahâdır kavimdir. Cümlesi Akdağ‘a yaylağa çıkup bâğ u bâğçelerinde kesb-i hevâ edüp reng-i rûyları humret üzre olup rûz [u] şeb zevk u safâlarda olup tâze cân bulurlar. Ve lisânları Türk lisânıdır.

Ve bu Alâ’iyye sancağı Teke sancağından çok küçükdür. Ve kazâları bunlardır ki zikr olunur: Kazâ-i Alâ’iyye icmâlen (–) (–) anın garb tarafında kazâ-i Düşenbe ve kazâ-i Manavgat ve anın şimâlinde kazâ-i İbradi. Hâlâ şeyhülislâmı olan Zülfikârîzâde’nin şeyhülislâmın arpalığıdır ve anın şeyh (–) (–) kasabasıdır.

Ve kazâ-i Akseki, cümle bu beş kazâdır. Ammâ gâyet çengelistân ve sengistân ve sarp sanki (…) harâmîli kaplanlı ve (…) ve yalçın kayalık ve âdem arslanlı kazâlardır. **[Y 140b]**

Ve Alâ’iyye ziyâretleri bunlardır: Şehrin şimâlinde bir püşte üzre tekye-i **[Q 66a]** Sitti Zeyneb, iki kâ[r]gîr kubbeli bir âsitâne-i âlîdir. Bektaşiyândan **[P 66a]** birkaç fukarâsı var.

Orta hisârda Necmeddîn sarnıcı kurbunda Akşebîh Sultân u Hümâm Sultân ve niçe ziyâretler dahi etdik. Lâkin tahrîrinde tatvîl-i kelâm olur.

Ve bu şehrin ahibbâlarından ve hâl sâhibi mazınne-i kirâme kimesneler ile mülâkat olup hayır du‘âların alup Süleymâniyye imâmı Emîr Efendi ve Abdülhalîm Efendi ve dizdârân ağalar ile ve el-Hâc Alî Ağa ile vedâlaşup ve yigirmi tüfeng-endâz bahâdır refîkler alup Alâ’iyye’den kıble ile şark mâbeynine leb-i deryâ ile gidüp,

Nehr-i Demati: Şimâl cânibinde Bozdağ‘dan tulû‘ edüp bu mahalde Alâ’iyye limanına dâhil olur. Bu nehri atlar ile yüz bin meşakkat ile ubûr edüp leb-i deryâya karîb çengelistân içre,

Kal‘a-i Buzağılık: Hâlâ vîrândır. İçinde Alâ’iyye kavminin sığır ve atları ve cümle hayvânâtları sâkin olur. Anı ubûr edüp leb-i deryâ ile gâh dağ ve bâğ u râğ sengistân yerler aşup tokuz sâ‘atde,

Karye-i Selinti: Vilâyet-i İçel ya'nî hudud-ı Silifke sancağı hükmünde seksen akçe kazâ-i âsumanîdir. Ve nâhiyesi yigirmi altı âsî kurâlardır. Ammâ leb-i deryâda kasaba-misâl ma'mûr câmi'li ve hânlı kurâları vardır. Ve Selinti limanı, Kıbrıs iskelesidir. Karşu karşuya yetmiş mîldir. Ve cümle dağları nümâyândır. Ve Selinti Silifke paşasının hâssıdır. Subaşısı hâkimidir. Kadısı kurâları devr eder. Tahtı yokdur.

Ve bu Selinti kazâsına yayladan Türkmân aşkıyâsı nüzûl etdüği mahal olmak ile refîklerimiz bizi şimâl cânibine yaylaları aşırup on bir sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Ma'mûriyye

Mâ-tekaddem Venedik keferesi destinde şehr-i azîm ve kal'a-i kadîm imiş. Sene (–) târîhinde Selîm-i Sânî asrında be-dest-i Lala Mustafâ Paşa feth edüp ta'mîr ü termîm edüp Kıbrıs fethine memerr-i nâs eder. Hâlâ leb-i deryâda bir püşte üzre metîn kal'adır.

Silifke sancağında paşa hâssı ve voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe kazâ-i Ma'mûriyye'dir. Ve kurâsı otuz pâre nâhiye köyleridir. Bin guruş hâsıl olur kazâdır. Kethudâyeri ve nakîbi ve şeyhülislâmı yokdur. Ammâ yeniçeri serdârı ve dizdârı ve yüz elli neferâtı vardır.

Bir latîf limanı vardır. Kıbrıs iskelesidir. Etrâk kavmi Ma'mûriyye demeyüp Anamur iskelesi derler. Kıbrıs lodos cânibine yüz mîl karîbdir. Câmi'i ve hân u hammâmı vardır. Ammâ halkı dâ'imâ yaylalarda sâkinlerdir, zîrâ hevâsı pek sakîldir.

Andan bir gece dağlarda mihmân olup ertesi çengelistân ve ormanistân aşarak 9 sâ'atde,

Kazâ-i Günler: Bu dahi Silifke sancağı hâkinde iki yüz müselmân evli ma'mûr köydür. Ve Silifke paşasının voyvadalığı ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi otuz yedi pâre kurâlardır. Ve bu kazâda kasaba ve seyr [ü] temâşâ **[Y 141a]** edecek yerler olmayup refîklerimiz leb-i deryâ ile gitmeğe rızâ vermeyüp şark cânibinde sarp yaylalarda Re'îs dağı eteğinde on bir sâ'atde,

Karye-i kadîm Pirce Alâeddîn Sultân: Silifke hâkinde Selinti kazâsında bir kûh-ı bâlânın dâmeninde iki yüz ma'mûr u müzeyyen bâğ u bâğçeli ibâdetgâh-ı kadîm köydür. Ve Pirce Alâeddîn Sultân kutb-ı aktâb-ı zamân anda bir bâğ-ı İremezât-misâl içinde bir kubbe-i âlîde medfûnlardır.

Câmi'i ve imâret ve medrese ve tekyesi vardır. Âyende vü revendeye ni'metleri mebzûldür. Şeb [u] rûz mihmânhânesinde zayf eksik değildir. *"Ekrimü'z-zayfe"* deyüp müsâfire ikrâm edüp çul tobra ve kilim çıkartmazlar. Hemân hâne-i bî-minnetde sofra-i bî-imtinânları hâzırdır. Ve tarîk-ı zâhirîde eyle bir âsitâne görmedim.

Ve bu âsitânenin cânib-i erba'asında olan kûh-ı Bîsütûnlar içre hücre hücre mağâralar vardır. Ve cümlesi leb-ber-leb tâlib-i ilim sûhtelerdir. Ve bundan mâ'adâ her dıraht-ı müntehânın sâyesinde nezerât kurbânlarının postları üzre gûy gûy sohbet edüp tahsîl-i ilim ederler. Ve her mâ-i cârînin kenârında herkes şerîkleri ile mübâhase-i ilm edüp rûh-ı Nu'mân ibn Sâbit'i şâd ederler.

El-hâsıl arz-ı bihiştden bir köşedir. Ve hasîb ü nesîb ırk-ı tâhirden Çelebi Efendi hazretleri cemî'i ulûm-ı şettâya mâlik olup ders-i âmdır. Ve takrîrinde bir halâvet

ve lisânlarında bir fesâhat u belâgat var kim her kim istimâ‘ ederse feyza-yâb olur. Gûyâ Teftazânî ve Kadı Beyzâvî kendüleridir. Ve her kim bu âsitânede teyemmünen ve teberrüken bir kez *bismillâh* dedi ise Minkârîzâde gibi müftî-i enâm yâhûd dâr-ı bâkîde hümâm olmuşdur.

Hamd-i Hudâ bu hakîr, Çelebi Efendi hazretlerinin şeref-i sohbetleri ile müşerref olup iki gün Kuhistânî‘den teberrüken ders-i şerîfler tilâvet edüp dest-i şerîflerin bûs edüp du‘â-yı hayırların aldık, hamd-i Hudâ. Ve bizim refîklere ihsânlar edüp bize yigirmi gedelecli sûhteler koşup vedâlaşup kıble cânibine dağlar aşup yedi sâ‘atde,

İskele yaylağına azîm balkanlar aşup andan beş sâ‘at dahi evce urûc ederek **Koç Dâvûd yaylağı**na çıkup,

Ziyâret-i Koç Dâvûd Sultân: Alâ’iyye ve Selinti ve Karaman yolları ve bu mahalde bir yere cem‘ olduğu bir mahaldir ki yaz u kış bu cibâlin zirve-i a‘lâsından ebrler eksik değildir. Ve küşâde hevâda Kıbrıs’ın cümle dağları tahte’s-serâ-misâl nümâyândır.

Ve Koç Dâvûd Sultân bu mahalde tâ belin nihâyetinde bir ulu ardıçlıklar içinde medfûnlardır. Âsâr-ı binâdan zerre ve şemme alâmet yokdur. Ancak âyende vü revende cânib-i erba‘asına kuru ağaçlar ve deve ve at ve katır ve sığır sünüklerin yığup alâmet etmişlerdir. Fukarâ-yı Bektaşiyândan niçe keşf [u] kerâmâtı âşikâre olmuş bir cândır.

Anların rûhâniyyetlerinden istimdâd **[Y 141b]** taleb edüp andan şarka eniş aşağı 3 sâ‘at gidüp,

Tokar yaylası: Anda bir dıraht-ı müntehânın sâyesinde yükleri yıkup meks etdik. Ve Türkmânlar bize bir hayli i‘zâz ü kerem edüp ol gece refîklerimiz ile cân sohbeti etdik. Ale’s-sabâh yine şarka eniş aşağı çengelistân dağlar ubûr ederek 3 sâ‘atde,

Söğüdlü dere: Bir mahûf u muhâtara içre Karamanoğulları‘nın yaylaları olmak ile niçe kerre yüz bin bîd-i sernigûnları mezkûr derenin iki cânibine ale’t-tertîb hemvâr dikmişler kim âdem hayrân olur. Ve bu derenin kıble cânibi Silifke sancağı hâkidir. Şimâl tarafı Karaman sancağı hudûdudur. Ve bu derelerde eyle uçurum yerler vardır kim âdem aşağı baksa bî-tâb olur. At ve âdem düşmesin içün yollar üzre çam ağaçlarından korkuluk etmişler. Bu mahalleri yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp,

Nehr-i Kudurdu: Pirce Alâeddîn yaylağından tulû‘ edüp bu mahalden ubûr edüp Ma‘mûriyye kal‘ası dibinde Akdeniz’e mahlût olur. Bu nehir kenârları dahi mahûf yollardır. Ve Türkmân yoludur, aşkıyâsı çokdur. Andan yine şarka düz yollar ile dörd sâ‘atde,

Cebel-i Hurmâyân (–). Andan yine dörd sâ‘atde şarka,

Cebel-i Yalınca: Bu dahi çıplak kayalı dağ olmak ile Türkmân kavmi Yalınca derler. Ammâ âb-ı hayât suları çokdur vardır. Temmûz’da üç karış akup, andan dahi karşuya (…) kar sökerek gücile ubûr etdik. Andan yokuş aşağı bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kızılhisâr

Sene (–) târîhinde Karamanoğlu İbrâhîm Şâh Ermeni keferesi elinden feth edüp ba‘dehu Yıldırım Bâyezîd Hân destine girmişdir. Ve birkaç kerre sûhte tâ’ifesi muhâsara edüp hayli askeri

(…) dehr-i dûnda münâvebe ile elden alsa ler (–) (–) (–) olup feth olmuşdur. Hâlâ Silifke sancağı hükmünde evc-i âsumâna berâber yalçın kırmızı kayalar içinde niçe bin mağâralar vardır.

Deryâ tarafında bir kapusu vardır olup mevcûd ve müheyyâdır (–) (–) (–). Burc [u] bârûdan der ü dîvâr cebehâne ve neferâtdan bir şey yokdur. Ancak zirve-i a‘lâda Yed-i Kudret-i ilâhîdir. Ba‘zı eyyâmlarda nevbet çalınur ile halk olunmuş bir acâyibdir ve (–) (–) (–) **[Q 66b]** Cümle Karaman ve Silifke sancaklarının halkı zî-kıymet eşyâlarını bunda pinhân ederler. Hattâ Karayazıcı nâm celâlî bu kal‘ayı yedi ay muhâsara edüp bir vechile zafer bulmayup hâ’ib [ü] hâsir gitdi. Böyle bir sedd-i Ye’cûc’dur. Ve dâ’imâ kapusu makfûldür. Andan yokuş **[P 66b]** aşağı piyâde olup altı bin adım,

Karye-i Firişke

İki yüz evli ve toprak örtülü müselmân köyüdür. Vilâyet-i Silifke ile Karaman mâbeyninde bu Firişke hudûddur. Nısfı Silifke paşasının hâssı voyadalığıdır. Nısf re‘âyâsı Karaman paşasının hükmünde güherçile re‘âyâsıdır. Ve nehr-i Firişke Karaman cânibleri̇nden Firişke yaylalarından gelüp ve Başköy derelerinden cem‘ olup yine Silifke sancağında Kıbrıs iskelesi olan Köserelik nâm liman kurbunda Akdeniz’e deryâ-misâl mahlût olur, azîm âb-ı hayât nehir olur. Mezkûr Firişke karyesinin bâğçeleri içinde,

Ziyâret-i Büklü Baba Sultân: Karamanoğulları‘ndandır. Tâc **[Y 142a]** u tahtı raht u bahtı terk edüp bu mahalde sayd [u] şikâr ederken Hazret-i Hızır’a râst gelüp bu mahalde kat‘-ı mâsivâ edüp yetmiş yıl bu dırahtistân içinde ifnâ-yı vücûd edüp hâlâ kabr-i şerîfi bu mahalde azîm ziyâretgâhdır. Merkad-i pür-envârının kurbunda yerden bir yağlı çamur kaynayup çıkar. Ziyâretine kaç kişi varsa bi-emrillâh ol çamur çıkduğu mahalle kaç âdem varsa yerden ol kadar hübâblar çıkar.

Ve bu çamur Freng zahmetine ve tuzlu balgama ve temregeye ve behâka ve yerekâna sürseler Bi-iznillâh şifâ bulup dürr-i beyz-âsâ olup reng-i rûyu verd-i handân ve mâh-ı tâbân olur. Ve yılda bir kerre azîm cem‘iyyeti olup tıyninden vilâyet vilâyet götürürler. Ammâ hâssa yerinde sürmekdir.

Âsitânesi bir gül [ü] gülistân nahlistân içinde bir müfîd [ü] muhtasar tekyedir. Tarîk-ı Bektaşiyân’dan birkaç cânlar sâkinlerdir. Himmetleri hâzır u nâzır ola. Ba‘zı münkirîn,

“Belî, ol toprak üzre çok âdem vardıkça sakîl olup yerden çamur çıkar” derler. Ammâ gayri yerden çıkmayup ve bu ziyâretgâhdan çıkup bu kadar nef‘ müşâhede olunduğu kerâmet değil mi? Ve cemî‘i kütüblerde kerâmât-ı evliyâ hak değil mi? *Kuddise sırruh.*

Hamd-i Hudâ i‘tikâd-ı pâkimize göre ziyâret müyesser olup andan nehr-i Firişke’yi at ile ubûr edüp karşu tarafda bir ulu dağ dâmeninde bir mürtefi‘ püşte üzre,

Evsâf-ı kal‘a-i Firişke: Bir yalçın kaya üzre şekl-i müdevver bir küçük kal‘acıkdır. Kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Cânib-i erba‘ası câh-ı gayyâdır. İçinde bir kaç fukarâ evleri vardır. Serdârı ve dizdârı ve neferâtı yokdur. Anı ubur edüp yine şarka bir sâ‘at,

Karye-i Lamuran: Elli hâneli müselmân köyüdür.

Anı güzer edüp yine şarka **Lamur beli**n aşup yokuş aşağı şarka,

Karye-i Gargara: Bir bayır üzre bir kal‘a-misâl cümlenin evleri beyâz incü-misâl evli ma‘mûr karyedir. Bir câmi‘i ve bir hânı var. Ve bâğ u bâğçesi bî-şümârdır. Ve aşağı deresi kâmil bir sâ‘at ol vâsi‘ öz içi bâğlardır. Anı ubûr edüp kıbleye baş aşağı dörd sâ‘at,

Nehr-i Avari: Tâ Beğşehri dağlarından cem‘ olup Köserelik limanı kurbunda Akdeniz’e mahlût olur. Bu nehir kenârınca sun‘-ı Hudâ‘ları temâşâ ederek bir sivri yalçın kayacık üzre,

Gözcü kal‘ası: Zamân-ı kadîmde bunda bâc alınmak içün binâ olunmuşdur. Hemân bir sivri taş üzre bir kulledir. Kemend ile çıkılır imiş. İçinde benî âdem yokdur. Anı ubûr edüp ol mahalde Avari çayın bir göz cisir üzre ubûr edüp dörd sâ‘at dağlara çıkup,

Evsâf-ı kal‘a-i Ermenak

Sene (–) târîhinde Karamanoğlu Ermen kralı elinden yedi yıl muhâsara edüp âhirü‘l-emir fethi müyesser olmayup hîle ile uğurlayup mutasarrıf olmuşdur. Adana eyâletinde Silifke sancağı hâkinde paşa hâssıdır. Ve voyvada hükm eder. Ve yüz elli ve üç yüz akçe ile sadâka olunur kazâ-yı şerî‘atdir.

Ve iki nâhiyesi vardır. Biri İçel’dir. Cümle yetmiş kurâdır. Senevî üç bin guruş hâsıl olur. **[Y 142b]** Kethudâyeri ve serdârı ve nakîbüleşrâfı ve şeyhülislâmı ve dizdârı ve on sekiz neferâtı vardır.

Ve kal‘ası ayyûka ser çekmiş bir kırmızı levn cibâl-i müntehâ ortasında kudret-i Rabbânî ve hikmet-i Yezdânî bir sun‘-ı Hudâ vâcibü‘s-seyr kal‘a-i ibret-nümâdır. Ve otuz iki yılda on sekiz pâdişâhlık yerde berrde ve bahirde mislin görmedim bir kal‘a-i Yed-i Kudret’dir. Aslâ der-i dîvârdan ve burc [u] bârûdan alâmet yokdur. Ve şekl-i muhammes ve murabba‘ demekden müberrâ bir turfe hisârdır. Ve dâ’iren-mâdâr handak ve kulleler kaydından berî bir kûh-ı Demâvend kal‘a-i bî-mânenddir. Ancak şarka nâzır bir küçük kapusu var, ana dahi yüz kırk kademe ağaç nerdübân ile çıkılır.

Ve bir yanı ağaç korkulukdur kim ne‘ûzübillâh benî âdem aşağı baksa bî-hûd olur. Ta‘bîr ü tavsîf olunmadan müberrâ bir mağâradır. Evc-i semâya ser çekmiş bir yalçın kırmızı mücellâ dîvâr-misâl kayadır. Adem tırnağı ilüp ve kuşlar mekân dutup konacak yeri yokdur, eyle mücellâ ve musaykal kayadır. Zemînden iki minâre-i âlî kaddi yüksekde bi-emrillâh oyulmuşdur. Ve üç mızrak kaddi yüksek oyulmuşdur. Ve beş yüz adım tûlü ve bin adım içerisi kûh-ı Bîsütûn gibi oyukdur. Ve içi aydınlıkdır, zîrâ ağzı şarka nâzırdır. Ve içi gûyâ bir sahrâdır.

Ve bu mağâranın üstü semâya ser çekmiş kayalardır. Dahi üstü bir çemenzâr bir sahrâ-yı ferah-fezâdır. Ve bunu Ermen kralları İslâm askeri havfinden karâr-ı dârü‘l-bevâr edinmişler. Ve hâlâ demir kapusu kadîm-i eyyâmdan berü bir küçük kapudur.

Ve bu mağâranın içinde kırk elli mikdârı müte‘addid kâ[r]gîr binâ evler vardır. Ba‘zısının revzenleri ve şâhnişînleri şark ve kıble cânibinde aşağı şehre ve dağ ve taşlara nâzır evlerdir. Ba‘zı evler tahta örtülüdür. Ba‘zısı açıkdır, zîrâ yağmur isâbet etmez. Ve içinde bir câmi‘i var. Minâre mümkin değildir.

Ve bu evlerden Hudâ hakkı âdem aşağı şehre nazar etse gözü hîrelenüp sevdâsı galebe eder. Ve hikmet bu kim içinde yine kayalardan âb-ı hayât sular çıkup aşağı cereyân eder.

El-hâsıl medhinde lisân kâsırdır, bir kal‘a-i bî-misâldir. Lâkin ne top ve ne tüfeng ve cebehânesi yokdur. Sultân İbrâhîm bir avreti anda haps etmiş. Andan gayri benî âdem yokdur. Cümle ahâlîsi aşağı varoşda sâkinlerdir. Şeb [u] rûz kapusu mesdûddur.

Ve bu kal‘anın zeylinde kıble tarafında varoş-ı bâğ-ı İremi ve dere ve depeler üzre cümle sekiz yüz kâ[r]gîr binâ evlerdir. Ve cemî‘isi toprak ve kireç örtülü kâr-ı kadîm evlerdir.

On iki mahalle ve on iki mihrâbdır Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Karamanoğlu câmi‘i, toprak örtülü bir câmi‘-i azîmdir. Tûlen yüz yigirmi ayakdır. Ve arzı mihrâba varınca seksen ayakdır. Ve içinde yigirmi dörd ağaç sütûn-ı âlîler üzre kirişler ile ârâste tahta tavandır.

Ve bu câmi‘in kıble kapusu olmayup ancak iki yan kapusu vardır. Ve çârsû bâzâr kapusunun tarafındaki sağ yan kapu tarafında olan kapunun kemeri üzre: [63] **[Y 143a]** tahrîr olunmuşdur. Ve ağaç kapu kanatları üzre târîhi budur:

“Ammera hâze’l-câmi‘e’ş-şerîf (–) (–) *Mahmûd Beğ İbn Karaman ve’lcem‘el-latîf et-târîh li-sene hicreti’n-Nebiyyi aleyhi’s-selâm isnâ ve seb‘i mie.” [702]* tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapunun önünde yan soffaları var. Ve harem-misâl bir kat kapu dahi vardır. Bundan (–) (–) (–) Andan gayri haremi yokdur. Bu kapunun üstünde, [64] tahrîr olunmuşdur.

Ve bundan sonra Fâtıma Hâtûn câmi‘i.Ve bundan gayri dahi otuz câmi‘i var. (–) (–) (–)

Ve şehrin garbında Emîr câmi‘i toprak örtülü câmi‘dir ve kıble tarafında mihrâb üstünde bir âlî kubbesi ve bir ziyâretgâhı var. Kıble (–) (–) (–) kapusu önünde yol aşırı bir minâre-i mevzûndur kim tavsîf olunmaz.

Ve Sıfas câmi‘i Halîl Beğ‘indir.

Bunlardan mâ‘adâ niçe câmi‘ler (–) (–) (–) ve üç medrese ve altı mekteb-i sıbyân ve tekye-i seyyâhân ve üç hân ve bir mevlevîhâne ve iki hammâmı var. Ammâ Karamanoğlu’nun hammâmının âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet **[Q 67a]** latîfdir.

Ve on yedi çeşme-i âb-ı hayâtı vardır. Ve bâğı ve bâğçesi dağı ve taşı dutmuşdur.

Ve memdûhâtından Ermenak bezi ve nârı ve beyâz lavaş etmeği ve kal‘ası meşhûrdur. Ve cümle elli dükkândır. Ve bezzâzistânı yokdur. Lâkin her şey bulunup bir şîrîn kasaba-i kadîmdir. Ve halkı gâyet yoğun Etrâk-i Ermenak’dır ve fukarâlardır. A‘yânı Süleymân Beğ ve karındaşı Ahmed Ağa’dır. **[P 67a]**

Ziyâretgâh-ı Ermenak: Kara Mü’min Sultân ve Kesik yol önünde Kırklar makâmı ve şehir içinde Yalınca Baba ve Hızırlık Sultân ve anın kurbunda Kulacık Baba ve Pîr İlyâs Dede ve şehrin ucunda Arpaş Dede.

Ve bu şehirde sulehâ-yı ümmetden yahşi âdemler vardır. Hayır du‘âların alup şark tarafına şehrin kenârında Kepan kayası nâm mahalle varup bir mahûf uçurum yerdir. Bir âdem ol yola bir taş yuvalasa bin âdem helâk eder. Taşdan kesme nerdübânlı daracık yoldur. Ve iki cânibi kesme ibret-nümâ mağâralardır. Ve ayyûka ser çekmiş şâhin yuvalı

yalçın kayalardır. Ve şehir kenârı olmak ile emn-i tarîk vardır. Issız dağlarda olsa harâmîlerden bu yolda kuş uçmazdı. Anı yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp 4 sâ‘atde,

Nehr-i Aykadın: Aladağ‘dan gelüp Silifke kurbunda Akdeniz’e mahlût olur. Ve bu nehri bir göz cisirden ubûr edüp karşu tarafda Aykadın hânı, bir ulu mağâradır. İçine beş yüz atlı sığar. Ol mağâraya bir kemer kapu binâ edüp hân etmişler. Anı ubûr edüp yine şarka iki tarafı yalçın kayalı ve şâhin yuvalı yollardır. Kamışözü derler Türkmân yaylağı yoludur. Andan,

Telli bel: Ne‘ûzübillâh bî-emân yollardır. Kurâ ve kasabât yokdur. Ormanlı ve sengistân içre karlar aşarak 9 sâ‘atde,

Delendi hânı: Bir ardıçlı ve çamlı dere içinde Keyhusrev binâsı bir küçük hândır. Kapuların sedd edüp cümle memlûklarımız ile pür-silâh sabâha bî-dâr çıkdık. Andan yine şark cânibine,

Ardıçlı bel: Bir sa‘b çamlı yayladır. Bundan öte eyâlet-i Karaman’dır. Bir azîm boğazdır. Anı aşup 5 sâ‘atde,

Bıçakçı yaylası: Ulu çamlı dağlardır. Ve bu mahalde Bıçakçı hânı bir bî-emân ***[14bb]*** yerde bir küçük hândır. Ve serâpâ kayagan örtülü kâ[r]gîr hândır. Andan aşağı Bıçakçı cisri üç gözdür. Altından,

Nehr-i Göksu: Aladağ‘dan gelüp Silifke nehrine mahlût olup Akdeniz’e vâsıl olur. Ve bu Bıçakçı cisrinden sol cânibe giden yol Karaman eyâletinde Ogan kazâsına gider. Andan Kâfiryat kazâsına gider. Ammâ gâyet sarp yollar idiğin istimâ‘ edüp hakîr beri tarafda,

Karasakız beli: Bir vâsi‘ yoldur. Ammâ havf u haşyetden yüz bin renc [ü] anâ ile geçüp bir dere içinden hemân ol sâ‘at on bir âdemi katl edüp uryân bırakmışlar. Üçü kefere idi. Henüz kanları cereyân edüp cânları çıkmış idi. Aklımız başımıza gelüp âmâde olup fi‘l-hâl ol cây-ı muhâtarayı ubûr edüp hamd-i Hudâ selâmetle,

Karasakız kepanı: Bu dahi derbend-i calender-vâr bir dâr-ı bî-diyâr boğazdır. Ol ardıçlı yolları aşup,

Demelsin beli: Bu dahi bir çamlı beldir. Güzer edüp sıhhat ü selâmetle bu belleri ve yolları sekiz sâ‘atde aşup,

Büyük Çimen beli: ve bir sâ‘at gidüp nebâtât u giyâhâtlı ve âb-ı zülâlli yollar ile ubûr edüp,

Küçük Çimen: Bu mahallerde, Türkmân obaları içi olmak ile şenlik ve şâdumânlığa düşüp cânım yerine geldi. Yohsa bâlâda tahrîr olunan dağları ve belleri ve yolları bilâ-vesîle ıssız ve amânsız yerleri Cenâb-ı Bârî yâverimiz olup bu mahalle selâmetle vâsıl olup bir gece Türkmân obaları içinde çadırımız kurup mihmân olup tâze cân bulduk. Ve bu mahal,

Kâfiryat kazâsıdır. Andan şarka emn [ü] emân ve pür-îmân yollar ile 8 sâ‘at gidüp,

Elbis Çakılı demek ile ma‘rûf bir küçük depe-misâl yığındır. Berrde ve bahirde Cenâb-ı Bârî ne kadar gûnâ-gûn hurde ve mücellâ taş halk etdi ise anda mevcûddur. Bu diyâr kavminin zu‘mu oldur ki bu elvân hurde taşları şeytânlar yığmış olalar. Ve hakîkatü‘l-hâl

bu yığılan taşlar kâr-ı insâna müşâbeheti yokdur. Bu mahalden bir sâ'at gidüp,

Yalvar Cevizliği: Bir vâsi' dere içre niçe yüz ceviz ağaçları ile müzeyyen olmuş bir deredir. Anı güzer edüp on ikinci sâ'atde ba'de'l-ışâ,

Menzil-i Karabınarbaşı: Karaman sancağında Kâfiryat kazâsında Murâd Paşa oğlu ze'âmetidir. Kırk elli hâneli bâğlı ve bâğçeli müselmân köyüdür. Andan gerü yıldız tarafına 3 sâ'at gidüp,

Karye-i Akça Mahmûd: Bir kûh-ı siyâhın dâmeninde bâğlı ve bâğçeli yüz evli müselmân köyüdür ve ze'âmetdir. Anı ubûr edüp 3 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Ilısıra

Karaman eyâletinde Kâfiryat nâhiyesidir. Dizdârı ve on sekiz neferâtı vardır ve ze'âmetdir. Ve kal'ası celâlî havfinden ahâlî-i vilâyet cem' olup zemînden iki âdem kaddi kâ[r]gîr taş binâdır. Andan dörd âdem kaddi kerpiç binâ bir kal'a-i ra'nâdır.

Ve Kâfiryat sahrâsının tâ ortasında vâki' olmuş şekl-i murabba' bir kal'a-i köhnedir. **[Y 144a]**

Ve iç kal'ası bir mürtefi' yerdedir. Cümle dâ'iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Ve aslâ handakı yokdur. Ammâ biribirin gözler burcları vardır. Ve iki kapusu var. Biri yıldız cânibine nâzır Kâfiryat kapusudur. Ve biri kıbleye nâzır Karaman kapusudur. Ve bu tarafda bir kaç varoş evleri vardır.

Ve kal'a içi cümle dörd mahalle ve altı mihrâbdır. Ve üç yüz toprak örtülü evlerdir cümle tahtânîdir. Ve cemâ'at-i kesîreye mâlik (–) (–) câmi'i, tarz-ı kadîm toprak örtülü câmi'dir ve bir minâresi vardır. Ve bir kıble kapusu üzre: [65] âyet-i şerîfi tahrîr olunmuşdur. Ve sene 942 târîhinde binâ olunmuşdur. Ve bu câmi'e muttasıl mekteb-i sıbyân kapusu üzre:

"Allâhu müfettihü'l-ebvâb, sene erbaîn ve sitti mi'e." [640] tahrîr ve terkîm olunmuşdur.

Ve bundan mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve Köseoğlu'nun bir hammâmı var ve on bir dükkândır. Ve cümle halkı güherçile çıkarırlar. Aceb kâr ederler ve aceb me'âdindir.

Bâğ u bâğçeleri kûh-ı siyâh dibinde binden mütecâviz bâğdır. Ve sahrâları gâyet ekin ocağıdır. Kara arpası ve kırmızı buğdayı memdûh ve meşhûrdur.

Andan yine yıldız cânibine düz sahrâ içre bir sâ'at mahsûldâr tarlalar içre,

Evsâf-ı Gafirbat der kal'a-i Kâfirâbâd

Karaman eyâletinde hâss-ı hümâyûndan ifrâz Nişâncı Paşa hâssıdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi on sekiz pâre kurâdır. İki bin guruş hâsıl olur kazâdır. Kethudâyeri ve serdârı ve dizdârı ve on sekiz neferâtı vardır.

Ve kal'ası Kâfiryat sahrâsında Hacı Baba Sultân dağından bir top menzili ba'îd bir düz yerde şekl-i murabba' şeddâdî taş binâ bir kal'a-i zîbâdır. Ve dörd etrâfı iki bin beş yüz adımdır. Ve cânib-i erba'asında aslâ handak yokdur.

Ve dîvârı bir gûne beyâz taş binâ ile inşâ olmuşdur kim misli bir diyârda yokdur. Cümle taşı gûyâ kerpiç gibi bir kâlıbda kesilmiş serâpâ yassı taşlardır. Ve üstâd mühendis taşların birbirlerine eyle imtizâcın kasd etmiş kim bir taş kıl kadar sâ'ir taşdan hâric değildir. Ve gerçi yalın kat dîvâr-ı bâlâdır. Ammâ beş arşın kalın ve on beş arşın âlî ve gâyet metîn ve müstahkem dîvâr-ı musanna'dır.

Ve buna mu'âdil binâ Tire şehrinde ve Arnavudluk içinde Ergiri kasrı kal'asında gördüm. Anlar dahi böyle bir kıt'a taşlardır, ammâ kırmızıdır. Ammâ bu Kâfiryat'ın beyâz ve dahi tekellüflü binâdır.

Ve [[(–) (–) (–) (–) (–)]] garba şekil kapusu cenûba dağ kapusu ve cümle otuz kulle ve bin sekiz yüz seksen sekiz bedendir. Ve bu cirmde olan [[(–) (–) (–) (–) (–)]] toprak örtülü yine ol mezkûr taş dîvârlı mükellef evlerdir.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Sekizi mesâciddir. Ve cemâ'at-i kesîreye mâlik [[(–) (–) (–) (–) (–)]] ayakdır. Ve altı sütûn üzre tokuz kemerdir ve kirişler üzre musanna' tavan üzre kireç örtülü câmi'dir.

Ve Eski câmi'de mihrâb İslâmbol (–) (–) (–) (–) (–) (–) üzre **[Y 144b]** kûfî hatt ile iki kitâbe içinde, [66] yazılmışdır. Ammâ gâyet hüsn-i hatdır. Ve bu mezkûr olan hatdan gayri [[(–) (–) (–) (–) (–)]] Nevrûzoğlu ve gayri hatlar terkîm olmuş ammâ âlî olmak ile kırâ'ati müşkil olup tahrîr olunmadı. **[P 67b]**

Ve Yeni câmi'. Bir (–) (–) (–) (–) (–) (–) **[Q 67b]** İki cânibinde yan mahfilleri ve kıble kapusu üzre mü'ezzin mahfili gâyet şîrîn kârlı mahfildir. Ve cümle tavan üzre kireç sıvalıdır. Ve sâhibü'l-hayrâtı Mustafâzâde hayrâtıdır.

Ve Karamanoğlu hadımı Mercân Ağa mescidi ve Hacı İlyâs mescidi ve Pîr Ahmed Çavuş mescidi ve Hoca Hasanzâde'nin bir hammâmı var gayri yokdur. Ve üç medrese ve altı mekteb-i tıfl-ı ebcedhân var.

Ve kırk dekâkînler ve iki hânı var. Ve evlerinde aslâ bâğçeleri yokdur. Ammâ mahbûb u mahbûbesi çokdur. Ve kal'adan taşra aslâ bir hâne yokdur. Ancak Karaman kapusundan taşra mezâristânı çokdur.

Ve cenûb cânibine nîm sâ'at ba'îd Hacı Baba dağı dâmen[i] serâpâ bâğdır kim ta'bîr olunmaz. Ve sahrâsı gâyet ekin ocağıdır. Ganîmet şehirdir.

Ve cümle halkı rencberdir. Ekseri külâh üzre destâr-ı Muhammedî sararlar. Ve cümle ferrâce ve boğası esvâb geyerler ve nisâ tâ'ifesi sarı çizme geyüp beyâz çârşaf bürünürler.

Ve Kâfiryat halkı olmak ile avradları [67] âyetin tilâvet edüp "Yâ Hâdî el-mudallîn" esmâsına mazhar olmuşlardır. Ve gâyet garîb-dost kavimdirler. Müselmânları severler ve bu şehre kâfir ve Cuhûd komazlar.

Ve memdûhâtından hâs ve beyâz etmeği meşhûr-ı âfâkdır.

Ziyâretgâh-ı Kâfirâbâd: Bu şehir bir kabîhce ismile müsemmâdır. Sultânü'l-ulemânın nutk-ı şerîfleri böyle sâdır olmuşdur. Ammâ ulu kimesneler vardır.

Evvelâ Ulu câmi'in sol tarafında Karabaş Efendi kümmelînden bir kimesnedir.

Ve Karaman kapusundan taşra el-Hâc Ömer Efendi *kuddise sırruh*.

Ve Yağmurlar kapusundan taşra Mamadı Sultânzâde.

Ve el-Hâc İlyâs mescidinde pîşvâ-yı tarîkat Ya‘kûb Efendi hazretleri dahi ulu sultândır. Çok menâkıbı vardır.

Ve bu şehirde iki gün meks edüp zevk u safâlar etdik. Ba‘dehu Kâfiryat’dan Seydîşehri ve Beğşehri sancakları on birer sâ‘at ba‘îd olup bin elli sekiz târîhinde ol semtlerin seyâhati bâlâda tahrîr olunup varması elzem ü levâzımından olmayup Kâfiryat’dan yine rucû‘ edüp kıbleye,

Kal‘a-i Ilısıra, Karye-i Yoğunlar: Müselmân köyüdür. Andan,

Karye-i Bölme Dana(?)**:** Bir câmi‘li, yüz evli ve bâğ u bâğçeli müselmân köyüdür. Ve,

Karye-i Dirbin: Bir câmi‘i minâreli müselmân köyüdür. Andan,

Karye-i Kerenit ve bu mahalde nehr-i Karaman (–) (–) gelüp (–) mahalde Akdeniz’e mahlût olur. Anı Alâeddîn’in yedi göz cisri ile ubûr edüp 6 sâ‘atde mezkûr kurâları ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Lârende ya‘nî şehr-i Karaman-ı dâr-ı îmân

Karaman eyâleti tahtı budur. Lâkin Konya el vilâyet ortası olmak ile **[Y 145a]** vüzerâlar anda sâkin olurlar. Ammâ taht-ı kadîm budur. Ammâ bu Lârende hâss-ı hümâyûndur. Sene (–) târîhinde Âl-i Karamaniyân kal‘asın binâ edüp ma‘mûr etmişdir.

Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Kadıya senevî yedi bin guruş hâsıl olur, ber-vech-i adâlet. Alaybeğisi ve çeribaşısı, erbâb-ı zü‘amâsı ve erbâb-ı tîmârı cümle Konya’da cem‘ olurlar.

Şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve yüz elli neferâtı vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı ve e’imme ve meşâyih ve hutebâsı çok bir sevâd-ı mu‘azzam şehr-i kadîmdir.

Ve kal‘ası, Karaman hâmûnunun ortasında havâlesiz üç kat bir şeddâdî binâ sa‘b u metîn ve kavî kal‘adır. İç kal‘ası bir mürtefi‘ topraklı bayır üzre şekl-i murabba‘ şeddâdî iri taşlı kal‘adır. Ve bu iç kal‘anın cirmi altı yüz adımdır. Ve sekiz kulle-i azîmdir. Ve cânib-i erba‘ası amîk ve arîz handakdır.

Ve garba nâzır ancak bir kapusu var. Ağaç cisr ile geçilir üç kat demir kapulardır. Ve bu kapunun iki tarafında olan dîvâr taşlarının herbirinde celî hat ile esmâ’ü‘l-hüsnâ tastîr olunmuşdur. Ve dizdâr bunda sâkin olur. Cümle kırk altı hurde toprak örtülü evlerdir. Ve bir câmi‘den gayri bir şey yokdur.

Ve bu kal‘adan taşra bir kat kal‘a dahi çevrilmişdir. Ortahisâr derler şekl-i müdevver bir metîn kal‘adır. Ve başka handakı vardır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi bin yedi yüz adımdır. Ve cümle kırk kulledir. Ve iki kapudur. Garb tarafına Delikapusu, kıble tarafına Bâzâr kapusu.

Ve bu şehr-i azîmi ihâta eden taşra bârû kal‘ası üçüncü katıdır. Çepçevirme yedi bin adım kal‘a-i kebîrdir. Ve cümle yüz kırk kulledir. Ve cümle tokuz kapudur. Evvelâ Paşa

câmi‘i kurbunda kıbleye nâzır Emildenli(?) kapusu ve şarka nâzır Seki Çeşmesi kapusu ve yine şarka nâzır Şâm kapusu ve garba nâzır Kör Sovuk kapusu ve Hazret-i Mevlânâ vâlidesi türbesi dibinde Parmak kapu ve cenûba Toplar kapusu ve kıbleye İmâret kapusu ve cenûba Emîr Ahmed kapusu ve kıbleye Tekye kapusu.

Ve bu cirmde olan rabât-ı azîmin içinde cümle otuz iki mahalle ve elli üç mihrâbdır. Ve cümle yedi bin seksen toprak örtülü evlerdir.

Ve cümleden cemâ‘at-i bisyâra mâlik arasta içinde Bostâncı câmi‘i ve Hazret-i Mevlânâ vâlidesi câmi‘i, içinde medfûndur ve âsitâne-i Mevlevîdir. Ve kapu üzre terkîm olunan târîhi budur:

"Bi-imâreti hâzihi'z-zâviyeti'l-mübâreketi'ş-şerîf kutbü'l-ârifîn sultânü'l-âşıkîn sultânü'l-âlem Mevlânâ Celâlü'd-dîn el-Vâlidetü'l-Havvâ keddesallâhu sırrahü'l-'azîz es-sa'îd eş-şehîd binti Seyfü'd-dîn İbn Süleymân bin Halîl Beğ bin Mahmûd. Ammera sultânü'l-a'zam zıllullâhi fi'l-âlem mâlikü rikâbi'l-ümem selâtînü'l-Arab ve'l-Acem kâhirü't-tugyân ve'l-mütemerridîn kâtilü'l-kefereti ve'l-müşrikîn **[Y 145b]** *Ebü'l-Feth Alâeddîn halledallâhu mülkehu târîh evâyile Rebî'ülevvel sene isnâ ve seb'în ve seb'i mie." [1.Ra.772]* tahrîrdir.

Ve Yeni câmi‘ ve Hacı Beğler câmi‘i minâresizdir. Ve Hacıoğlu câmi‘i dahi minâresizdir. Kıble kapusu üzre: [68] hadîs-i şerîfi kitâbet olunmuşdur.

Ve Nûh Paşa câmi‘i, gâyet musanna‘ ve münakkaş kâ[r]gîr binâ kubbe-i âlîsi üzre nîlgûn kurşum örtülüdür. Ve bir minâre-i mevzûnu var kim bu şehirde misli yokdur. Ve hareminde fıskıyye ve şâzrevânı selsebîl-vâr pertâb edüp cümle cemâ‘at tecdîd-i vuzû‘ edüp Cenâb-ı Bârî‘ye takarrüb bulurlar. Ve câmi‘in kıble kapusu üzre:

"Kâle'llâhu tebâreke ve teâlâ fî kitâbin mübîn: [69]" âyeti Karahisârî resmi ile müzehheb lâciverd tezhîb olunmuşdur.

Vâcibü‘s-seyr bir câmi‘-i rûşendir. Bu şehirde bundan gayri kurşumlu câmi‘ yokdur.

Ve Dikbasan câmi‘i minâresizdir. Ve Karabaş câmi‘i minârelidir ve bir tekyesi vardır. Ve Orta hisârın Bâzâr kapusunun iç yüzünde minâresi nâ-tamâm Boyalı Kadı câmi‘i, kubbe-i âlîdir, ammâ kiremit örtülüdür.

Ve kal‘anın Bâzâr kapusu üzre kûfî hatt ile: [70] terkîm olunmuşdur.

Ve Keresteci Baba câmi‘i. Bu mezkûr olan câmi‘lerden mâ‘adâ elli üç mihrâba varınca mesâcidlerdir.

Ve cümle (–) medresedir. {Ve Mûsâ Beğ medresesi.} Ve cümlesinde cemâ‘at ile ibâdet olunur medârislerdir. Cümleden ma‘mûr ve mükellef Karamanoğlu İbrâhîm Beğ medresesinin kapusu üzre târîhi budur:

"Benâ es-sultânü'l-efham ve hâkânü'l-mu'azzam mâlikü rikâbi'l-ümem mevlâ mülûki'l-Arab ve'l-Acem, vâzı'u merâsimi'l-adli ve'l-ihsân, hâdimü kavâidi'l-cûdi ve't-tugyân ve kâtilü zenâdikati'l-müşrikîn, kâhirü'l-fecereti ve'l-mülhidîn, tâcü'd-dünyâ ve'd-dîn İbrâhîm bin el-merhûm Muhammed bin Karaman ez'afallâhu iktidârahu ve ile'l-hayrât hâzihi'l-imârâte'l-medresetil-mübâreke li-sene sitt ve selâsîn ve semâni mie."

[836] tahrîr olunmuşdur.

Ve bir minâreli medrese-i ma‘mûrdur. Ve âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl bir imâret-i hâs u âmdır.

Ve Hazret-i Mevlânâ vâlidesinin medresesi gâyet ma‘mûr ve evkâfı ve talebeleri çokdur. Ve bu medresenin misli yokdur. Meğer Sivas'da Kızıl medrese ola. Ammâ bunun kapusunun etrâfındaki nakşı etrâfında (–) (–) (–) (–) kşı etrâfında nakş-ı bûkalemûn gibi münakkaş kat-ender-kat eyle mermer-bür nakşı ile **[P 68a]** münakkaşdır kim çeşm-i ibret hîrelenüp âdem hayrân olur. Ve bu kapunun üzerinde pak hat [[(–) (–) (–) (–)]] ile Âyetü‘l-kürsî ve dahi üstünde Esmâ'ü‘l-hüsnâ tahrîr olunmuşdur. El-hâsıl midhatinde lisân batîdir. Ve minâresizdir. [[(–) (–) (–) (–)]]

Ve Müftî medresesi kapusu üzre sâhibü‘l-hayrâtı tahrîr olunmuşdur.

Ve Kas Arpa mahallesinde Şeyh Alî **[Y 146a]** Sultân el-ulemâ el-mubahhirîn medresesi ki [[(–) (–) (–) (–)]] kırkar ve ellişer tahtânî ve fevkânî hücreleri vardır. Ve herbiri bir bâğ u bâğçe içinde inşâ olunmuşdur.

Ve bir dâr-ı kurrâ ve iki dâr-ı hadîs [[(–) (–) (–) (–)]] ve üç imâretdir. Cümleden Karamanoğlu'nun ve Vâlide imâreti ve Karabaş tekyesi imâreti, bunlardır.

Ve cümle hâne-i **[Q 68a]** bî-minnet (–) hândır. Cümleden vâsi‘ Çârsû hânı ve Nûh Paşa hânı ve Sultân Alâeddîn hânı, meşhûr hânlardır.

Ve cümle altı hammâmdır. Âb [u] hevâsı latîf, binâsı nazîf Nûh Paşa'nın Yeni hammâmı. Ve Seki Çeşmesi hammâmı Karamanoğlu'nundur, kâr-ı kadîm olduğundan binâ-yı musanna‘ ve âb [u] hevâsı ferah-ı cândır.

Ve Karaman hocası Monlâ Fenârî hazretlerinin nazargâh hammâmı hasta girse şifâ bulur. Ve Karamanoğlu beğlerinden Nasûh Bey hammâmı ve Süleymân Beğ hammâmı ve Seyyid Hoca hammâmı meşhûr-ı hâs [u] âm hammâm bunlardır. Ammâ efvâh-ı nâsda "Yetmiş sarây hammâmları vardır" deyü tefâhür kesb ederler.

Ve cümle yigirmi üç çeşmedir ve çârsû içindeki çeşmenin târîhi budur:

Yâ İlâhî ecr-i hayrın eyle a‘mâlin cezîl,

Eyledi Hâce Mehemmed çeşme-i âlî sebîl,

Ehl-i diller cem‘ oluben dediler târîhini,

Çeşme-i hayvân mıdır yâ ayn-ı âb-ı selsebîl

Sene 1003

Ve cümle dekâkînler bir ulu şâhrâh üzre vâki‘ olmuş dörd yüz yetmiş dükkândır. Lâkin bezzâzistânı yokdur. Ammâ cümle zî-kıymet tefârûk makûlesi mevcûddur.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi meşhûrdur. Ve bâğ u bâğçesi cihânı tutmuşdur. Ve cümle halkı kırmızı boyalı kuzu kürkü geyüp külâh-ı Mevlevî üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar.

Ve lehceleri Türk lisânıdır. Baba-yı âlem kavimdir ve gâyet sulehâ-yı ümmetden

mazınne-i kirâme büyük kimesneler vardır. Ve cümle garîb-dostlardır. Ve a‘yân [u] eşrâflarından hânedân sâhibleri kimesneler vardır kim şeb [u] rûz müsâfirsiz olmayup zayfa ikrâm ederler. Ve dâ’imâ kapuları meftûhdur.

Ve cümle zenânesi sarı çizme geyüp üzerlerine beyâz car bürünürler. Gâyet ehl-i perde ve mestûre gezerler. Ve şehr-i kadîm olduğundan,

Ziyâretgâhları bunlardır: {Ziyâret-i el-Mevlâ Ahmed ibn Mahmûdü‘l-Asam: Mevleviyyeti terk edüp terk [ü] tecrîd iken maskat-ı re’si olan Lârende içre *“Lâ redde li-kazâih”* deyüp kazâya rızâ verüp vâsıl-ı cinân oldu. *Kuddise sırruh.* Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.}

Ve Hazret-i Mevlânâ vâlidesi (ve) Karamanoğlu Gâzî İbrâhîm Beğ medresesinde medfûndur.

Ve Şeyh Alî Sultân dahi medresesinde medfûndur.

Ve Karabaş Sultân tekyesinde medfûndur.

Ve Monlâ Fenârî hazretleri Şâm kapusunda *Menâr(?)* kitâbı mü’ellifi merkadi ve tarîk-ı Halvetîde Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî tekyesinde medfûndur.

Ve yine ol tekyede Şeyh Alâeddîn-i Rûmî merkadi ve yine ol âsitânede Hazret-i Şeyh **[Y 146b]** Nûrullâh-ı Karamanî merkadi ve iç kal‘a kurbunda Akbıyık Sultân merkadi ve Keresteci Baba câmi‘inde Yûnus Emrem hazretleri merkadi, Türkîce tasavvufâne ebyât [u] eş‘âr-ı ilâhiyyâtı meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bunlardan mâ‘adâ niçe bin kibâr-ı evliyâullâhlar vardır. Ve binden mütecâviz kibâr-ı evliyâullâhların âsitânesine bu âsî yüzüm sürüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik. Lâkin cümlesi tahrîr olunsa *Tabakât-ı Şa‘râvî* kadar bir mücelled kitâb olup seyâhatimize mâni‘ olur.

Ve bu şehirde üç gün mihmân olup alâ-kadri’l-imkân seyr [ü] temâşâ edüp ve cümle yârânlar ile vedâlaşup kıble tarafına 4 sâ‘at gidüp **Şeyh deresi** nâm bir zıyk sengistân dereyi ubûr edüp beş sâ‘at dahi güzer edüp,

Seki yaylası: Silifke sancağı hudûdudur. Ol yayla içinde âdem âdemî-zâd yok ıssız yollar ile gidüp on ikinci sâ‘atde ba‘de’l-mağrib bir bî-emân çengelistân içre yüklerimiz yıkup gulâmlarımızla anda Hudâ‘ya mihmân olduk. Hamd-i Hudâ selâmetle ba‘de’s-sabâh,

Alaca Hân: Ya‘kûb Hân binâsı bir küçük hândır. Bunu dahi ubûr edüp bu hânın solunda bir yalçın kaya üzre evc-i semâya ser çekmiş,

Kal‘a-i Takyanus: İçinde âdem ve âdemî-zâd yokdur, ammâ gâyet metîn kal‘adır. Hâlâ, henüz mi‘mâr elinden rehâ bulmuş bir kal‘a-i cihân-nümâdır. Ve gâyet ma‘mûr şehr-i azîm imiş. Mezkûr hân ile kal‘a mâbeyninde on binden mütecâviz beyâz mermer musanna‘ sandûklar içre kefere lâşeleri var. *El-ilmü indallâh.* Ammâ Yûnâniyân lisânı üzre târîhleri Hicret-i Nebevî‘den altı yüz otuz târîhlerine yakın târîhleri var. Ve ol hatlara taklîd edüp *tâbaka’n-na‘lu bi’n-na‘l* sûretlerin alup Kudüs-i Şerîfe geldikde papaslara kırâ’at etdirdim. Hazret-i Îsâ‘ya îmân getürenlerin mezâristânları imiş.

Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asında kayalar içre niçe yüz bin mağâralar var kim her birinde olan san‘at-ı mermer hâlâ zamânımızda olan üstâd kûhkenler bir tîşesin urmada âcizlerdir. Meğer ol zamân kavmine taşlar müsahhar olmak var kim her kayayı Fahrî oyması-misâl zıh-ender-zıh islimî ve rûmî ve şükûfeler oymuşlar kim âdem seyrinde vâlih [u] hayrân kalur. El-hâsıl vâcibü‘s-seyirdir.

Andan bu mahalleri geçüp yine şarka iri dıraht-ı müntehâ korular ve çemenzâr örüler ve zeytûn ağacı ile ârâste olmuş harâb kurâ yerlerin güzer edüp 3 sâ‘atde,

Karye-i Yapılı: Hamd ber Hudâ ol arz [u] semâvât selâmetle seyr [ü] temâşâ etdiren Cenâb-ı Bârî‘ye kim Lârende kal‘asından bu yaylaya gelince ma‘mûr u âbâdândan (–) (–) evi var (–) (–) (–) bir şey olmayup mahûf u muhâtara kanara-misâl kan kokar bî-emân yolları ubûr edüp bu Yapılı karyesine dâhil olduk. Silifke paşasının hâssı ve hâkimi voyvadadır. Ve iki yüz evli ve bir câmi‘li bir ma‘mûr **[Y 147a]** müselmân köyüdür. Ve a‘lâ pirinci hâsıl olur ve önünden cereyân eden,

Nehr-i Gümüş: Bağla yaylasından gelüp Köserelik limanı kurbunda Akdeniz’e mahlût olur. Ve bu karyenin garbında nehr-i Gümüş aşırı evc-i semâya kad çekmiş bir pilâv yığını-misâl bir sivri cibâl vardır. Aslâ bir dağa muttasıl değil bir kûh-ı mevzûndur. Anda mutalsam kenzler vardır, derler. Ve bu kûhun başında çok âdem kara kül gibi yanmış bulunmuşdur. Andan kıbleye bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Mut

Mâ-tekaddem Freng-i bed-reng destinden feth etmeğe Karamanoğlu Ya‘kûb Şâh azîm asker ile bunda münhezim olup cümle askeri şehîd olduğu için Dâr-ı Mût kal‘ası derler. Ba‘dehu yine Karamanoğlu İbrâhîm Şâh gelüp kuvvet-i bâzûyile feth edüp cümle kâfirlerin ve kralların dendân-ı tîğden geçirüp yetmiş bin lâşe-i murdârları kal‘anın şimâlî tarafında yığılı bir depedir, ana Maşatlık derler. Âl-i Karaman’ın bundan ulu gazâsı yokdur. Ba‘de’l-feth kal‘ayı yere berâber münhedim eder.

Ba‘de’z-zamân mürûr-ı eyyâm ile Sultân Ahmed devletinde celâlî kıran Kuyucu Murâd Paşa-yı sâhib-kırân Silifke sûhtevâtı aşkıyâsını def‘i içün ahâlî-i vilâyet masûn olmaların murâd edinüp bu kal‘ayı yeniden inşâ edüp içinde dizdârı ve yigirmi neferâtı vardır.

Ve kal‘ası bir kayalı dere başında şekl-i murabba‘dan tûlânî bir şeddâdî binâ kal‘a-i zîbâdır. Ve cirmi altı yüz adımdır. Ve bir kat dîvârdır, ammâ gâyet metîndir. Ve aslâ handakı yokdur. Ve içinde dizdâr ve cebehâneden gayri bir şey yokdur. Ammâ taşra kal‘ada bir câmi‘ ve elli yedi kireç sıvalı evlerdir. Ve şarka nâzır bir kapusu var. Metîn demir kapudur. Ve kıble kapusu mesdûddur.

Ve kal‘anın şarkında yedi dükkânı vardır. Ve bu dükkânlar önünde bir âb-ı hayât kaynağı vardır. Temmûz’da âdem elin sokamaz eyle buz pâresidir. Ve bu mahalde bir kasr-ı âlî-misâl mescidi vardır. Cümle halkın ârâmgâhıdır.

Ve bu kal‘anın kıblesi tarafında bir varoş-ı azîmi var imiş. Hâlâ zulm-i Osmâniyândan harâb u yebâb ve zemîni türâb ve halkı kebâb olup ancak iki yüz ocaklı bir kâ[r]gîr binâ hân-ı azîmi kalmış. Karamanoğlu İbrâhîm Hân binâsıdır.

Ve iki yüz ma‘mûr [u] âbâdân (–) (–) evi var (–) (–) (–) bir hammâmı var. Silifke Paşası

Konakçı Alî Paşa bunda sâkin olmak ile hammâmı pek işlerdi. Gâyet latîf hevâsı vardır (–) (–) büyük hammâmdır. Kireç (–) (–) (–) sıvalı ve kâ[r]gîr kubbeli câmi‘ vardır. Mihrâbı önünde sâhibü‘l-hayrâtı iki sivri kâ[r]gîr kubbe-i âlî içinde medfûndur. (–) (–) (–) (–) (–) Ve Karamanoğulları bu kubbelerde medfûndurlar.

Ve kal‘anın şimâlî cânibinden iki değirmen yüridür kadr-i âb-i hayât bir suyu vardır (–) (–) (–) (–) Besnî(?) Bınarı derler mâ-i cârîdir. Ve bu kal‘anın şimâlî cânibinde kal‘a altından cereyân eden nehir (–) (–) (–) (–) bu kal‘aya karîb bir sâ‘at yerde Akdeniz’e mahlût olur.

Ve bu nehrin kal‘a altından **[Y 147b]** nehir aşırı (–) (–) (–) (–) bir vâsi‘ varoşu var kim bir bostân **[Q 68b]** gül [ü] gülistân sünbül [ü] benefşe ve erguvân ve limon ve turunc rummân fâkihe eşcârı ile müzeyyen bir ma‘mûr varoşdur. Cümle yüz hânedir. **[P 68b]** Ve bir câmi‘i ve bir mescidi vardır.

Ve bu şehrin memdûhâtının meşhûru birer vukıyye nârı ve dânedâr beyâz pirinci meşhûrdur. Ammâ sevâhil olmak ile sehel hevâsı sakîldir.

Ve bu şehrin kıble cânibinde Konakçı Kara Alî Paşa iki yüz çadır ile meks edüp biz dahi anın sâye-i himâyesinde seyr [ü] temâşâ edüp bir at ve elli guruş ihsânın alup bizi Silifke kâ’immakâmına göndermek içün sûhte kemerbaşılarından üç kemerbaşı rehin alıkoyup bize on sûhte refîk verüp paşa ile ve sâ’ir ağavâtlar ile vedâlaşup kıble cânibine bir sâ‘at ol sahrâ içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Zenbûr

Takyanus binâsıdır. Bir pilâv depesi-misâl bir depe üzre bir şîrîn kal‘adır. Lâkin yanına varılmaz ve içine girilmez. Allâhümme âfina, alarkadan geçen âdemi arı askeri helâk eder. Efvâh-ı nâsda böyle şâyi‘dir ki Takyanus’un mutalsam kenzi bundadır derler. Niçe bin Hindî ve Mağribîler gelüp dahme-küşâlık edelim derken bir rîh-i akîm esüp âdemi sermest edüp arı askeri helâk eder. Azîm temâşâ kal‘adır. Hattâ hakîr bir hayli mesâfeden ubûr ederken kal‘a üstünde arı bulut-misâl tayerân ederdi. Hâlâ bir ıssız kal‘acıkdır. Ne‘ûzübillâh anı ubûr edüp ana karîb bir top menzili,

Nehr-i Kurd: Demaz dağlarından gelüp Mut nehrine mahlût olur. Bu nehri ubûr ederken seyishâne gücile güzer etdi. Şedîd nehirdir. Andan nîm sâ‘at seyrek ağaçlı ormanlar aşup,

Kasaba-i Zeynî Şerîf: Silifke sancağında yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi otuz sekiz kurâdır. Bin guruş hâsıl olur. Ve iki yüzden mütecâviz toprak örtülü bâğ u bâğçeli ma‘mûr ve şîrîn kasabadır. Ve bir bâğ-ı cinândan nişân verir bir âsitâne-i sa‘âdetin içinde şeyh ale’l-ıtlâk kutb-ı istihkâk âfitâb-ı nihâni kamer zindegânî Hazret-i Şeyh Alî-i Semerkandî *kuddise sırruhu’l-azîz* hazretleri yedi nefer evlâd-ı zevî‘l-ihtirâmları ki ırk-ı tâhir-i Resûlullâh’dırlar bir altun alemli kubbe-i âlî içinde medfûnlardır. Tarîk-ı Zeynîlerdir. Üç yüzden mütecâviz fukarâ-yı bâballâhı vardır. Bir gece anda mihmân olup halka-i zikrinde tevhîd-i erreye girüp fukarâlarile kucak kucağa olup mest [ü] medhûş der bucağ olup zevk [u] safâlar etdik. Andan ale’s-sabâh Çelebi Efendi’den me’zûn olup refîklerimiz olan sûhtelere tenbîh edüp,

“Bu ağayı gayre kıyâs etmen. Ri‘âyet-i hâtırları ile mukayyed olup, bir hoş götürün” deyüp vedâlaşdık. Andan şarka 4 sâ‘at,

Karye-i Kudurdu: Bir bayır başında yüz evli bir köydür. Anı ubûr edüp dere ve depeler **[Y 148a]** ve yalçın kayalı ve şâhin zağanos yuvalı kûh-ı Demâvendleri ve niçe bin sun'-ı Hudâ'ları seyr [ü] temâşâ ederek,

Nehr-i Kudurdu'yu at ile ubûr edüp bin adım mikdârı ba'îd,

Nehr-i Göksu: dahi azîm sudur. Bu iki nehir ol nehirlerdir kim Ermenak kal'asından çıkdığımız günlerde ubûr olunmuşdu. Ve ol yaylalardan tulû' edüp nehreyn bu mahalde birbirlerine mahlût olup Silifke'de Paşa sarâyı dibinden güzer edüp hemân ol mahalle karîb Çeltiklik nâm mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Ve hakîr nehr-i Göksu'yu at ile bî-bâk geçüp yine kıble cânibine çamlı beller ve yalçın mahûf uçurum yollar ve azîm mağâra ve kâr-ı kadîm su yolları temâşâ ederek {**[Kara] Henk beli** ve Kara Henk Sultân tekyesi} sekiz sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i taht-ı Takyanus Silifke

Kadîm-i ezelde Takyanus binâsıdır. Ba'dehu Kıbrıs cezîresi Venedik küffârının olmak ile buna dahi Venedik mutasarrıf idi. Sene 879 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir, be-dest-i serdâr-ı mu'azzam Gedik Ahmed Paşa. Ceng-i azîm ile feth olduğu tevârîhâtda mufassal tahrîr olunmuşdur.

Gâh Kıbrıs eyâleti olur. Ammâ hâlâ Adana eyâletinde Silifke sancağı paşasının tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden paşasının hâss-ı hümâyûnu 4.700.000 akçe ile hîn-i seferde altı yüz pür-silâh asker ile sefer eşer.

Ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve erbâb-ı ze'âmeti on altıdır. Ve erbâb-ı tîmârı altı yüz yigirmidir. Bu cümlesi kânûn üzre beş binde bir cebelüleri ile hîn-i seferde alaybeğinin livâsı altında sefer eşerler. Paşasının askeri ile bin yedi yüz âdem olur.

Ve üç yüz pâyesi ile şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre âsî kurâlardır. Üç bin guruş kadıya hâsıl olur. Paşaya yigirmi bin guruş hâsıl olur. Merhûm bizim Mostarlı Mustafâ Paşa kırk bin guruş hâsıl ederdi, zîrâ cümle sûhte aşkıyâların dağlarda kabza-i tasarrufa alup mutî' etmiş idi.

Ve bu sancak cümle (–) kazâdır. Evvelâ kazâ-i Silifke ve kazâ-i Ermenak ve kazâ-i Nevâhî ve kazâ-i Selinti ve kazâ-i Ma'mûriyye ve kazâ-i Zeynî Şerîf ve kazâ-i Sadı ve kazâ-i Karataş ve kazâ-i Sinânlı ve kazâ-i Mut ve kazâ-i Gülnâr.

Hamd-i Hudâ bu on bir kazânın Sinânlı'dan gayrisin selâmetle seyâhat edüp kal'a-i Silifke nümâyân olduğu Kara Henk belidir ki ol kûh-ı bâlânın zirve-i a'lâsında tekye-i Kara Henk Sultân'a yüz sürüp iki rek'at salât-ı şükür kıldım ki bu kûh-ı bî-emânlardan selâmetle ubûr etdim deyü Ol tekyede Şeyh Mûsâ hazretlerinin rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp Silifke'ye dâhil olduk idi.

Kal'a-i Silifke'de sipâh kethudâyeri ve yeniçeri **[Y 148b]** serdârı Kıbrıs yeniçerilerindendir. Zîrâ âsitâne yeniçerilerinin memerri değildir. Cümle Kıbrıslının at oynağı yerleridir. Gâyet girdâb sapa yoldur. Sıpasın gâyib eden gelmez ve gelen gülmez ve sıpasın bulmaz, böyle bir bî-emân yollardır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a'yân [u] eşrâfı ve dizdârı ve altmış neferâtı vardır.

Ve kal'ası bir yalçın kayalı ve bir cânibi topraklı bir mürtefi' püşte üzre havâlesiz bir

metîn ü müstahkem kal‘a-i âlîdir ve şekl-i bâdemî bir şeddâdî taş binâdır. Ve cânib-i erba‘ası bin üç yüz adım küçük kal‘adır. Ve yigirmi üç kulledir. Ve kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Ve içinde altmış toprak örtülü hânesi vardır. Ve aslâ handakı yokdur, zîrâ yalçın dağ üzre inşâ olunmuşdur.

Ve içinde bir câmi‘i Sultân Bâyezîd Hân'ındır. Ve dizdâr ve neferât bunda sâkin olurlar. Ve bu kal‘anın şarkî ve kıble cânibinde varoşu cümle (–) mahalle ve yedi yüz toprak örtülü evlerdir. Ve cümle (–) mihrâbdır. Ve üçü câmi‘dir. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Çârsû içinde kâr-ı kadîm Sultân Alâeddîn câmi‘i, tarz-ı kadîm bir alçak minâreli câmi‘dir. Küffâr müstevlî oldukda minâresin münhedim edüp ba‘de'l-feth minâresi alçak binâ olunmuşdur. Ve Ramazân Ağa mescidi ve Urup mahallesi mescidi ve Bozkır mescidi. Ma‘lûmumuz olan bunlardır.

Ve bir hammâmı var ve iki hânı var ve elli mikdârı dükkânı var. Ve mahkemesi cisr başındadır. Ve ana karîb Paşa sarâyı su kenârında ve cümle varoşu harâba yüz dutmuş ve bâğ u bâğçeleri içinde niçe bin kemer ve hân ve imâret âsârları var kim ta‘bîr olunmaz. Takyanus asrında bir şehr-i azîm imiş kim tavsîf olunmaz.

Ve âb [u] hevâsı gâyet sakîldir. Serçeyi ısıtma dutar. Lâkin bahârda cümle halkı ale'l-umûm yaylağa çıkarlar.

Ve bu şehirde limon ve turunc ve incîr ve enâr ve elma [[(–) (–) (–)]] bir kal‘adır. Ve halkı gâyet fakîrü‘l-hâldir. Ve bu şehrin cisri, Takyanus binâsıdır. On yedi gözdür derler [[(–) (–) (–)]] bir cisr-i azîmdir. Meşhûr-ı âfâk cisirlerin biri dahi budur. Ve bu cisrin mahkeme tarafı başında kal‘a kapusu [[(–) (–) (–)]] ederler. Ve cisir başında bir bâcdâr odası var. Anda bâc alınur.

Ziyâretgâh-ı Silifke: Cisrin şehir [[(–) (–) (–)]] bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Ve Göklü mahallesinde Dervîş Dede bu şehir ile Zeynî Şerîf mâbeyninde Kara Henk [[(–) (–) (–)]] hâlâ bâlâda mastûrdur. Anların birâderleri bu şehir içre kal‘anın şimâlinde kubbesiz bir mahalde medfûnlardır. İsm-i **[Q 69a]** şerîfleri Şeyh Şücâ‘eddîn'dir. Kabâyil-i Türkmân mâbeynlerinde birâderleri Şeyh Mûsâ ve kendüleri Şeyh Şücâeddîn mu‘teber ziyâretlerdir ve cümle halk anlara mu‘tekidlerdir. Himmetleri hâzır ola. Ve bu şehrin vîrâneliğinde niçe ziyâretler etdik ammâ meşhûrları bunlardır.

Ve bu şehirde refîklerimiz **[P 69a]** olan sûhtelere on guruş verüp **[Y 149a]** ve sıhhat haberimizi bir mektûb ile Alî Paşa'ya bildirüp hakîr Silifke'den garb cânibine dörd sâ‘at a‘lâ latîf yollar ile,

Evsâf-ı kal‘a-i Akliman

Mâ-tekaddem Venedik kal‘asıdır. Karamanoğulları feth edüp münhedim etmişler. Ba‘dehu sene (–) târîhinde fâtih-i Kıbrıs Selîm-i Sânî asrında ubûr-ı hubûr içün memerr-i nâsa elzem [ü] levâzımından olmak ile Lala Mustafâ Paşa ta‘mîr [ü] termîm etmişdir. Hâlâ Silifke paşasının hâssıdır. Voyvadası hâkimdir ve nâhiye nâ'ibi hükm eder. Azîm gümrükdür.

Ve kal‘ası leb-i deryâda bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir şeddâdî taş binâ kal‘acıkdır ve dâ'iren-mâdâr cirmi (–) adımdır. Ve içi bir mahalle ve iki yüz hurde evlerdir. Ve bir câmi‘ ve dizdârı ve (–) neferâtları vardır. Ekseriyyâ halkı Kıbrıs kuludur.

Ve bir hammâmı var, yaz günleri işlemez, deryâ Kapudan Paşa hammâmına girirler. Ve kırk dükkânı var. Cümle eşyâ mevcûddur. Ve Silifke halkı bu Akliman'a muhtâclardır, zîrâ cümle metâ'ların bunda fürûht ederler. Ve Silifke'den ma'mûr şehirdir.

Ve cümle halkı şecî' u bahâdır fetâlardır. Bir kaç kerre kefere beşer onar kalyon ile ale'l-gafle şebhûn etmişdir. Aslâ bir şey vermeyüp kâfirden niçe baş ve dil ve mâl-ı ganâyim alup küffâr-ı dûzah-karâr makhûr ve müdemmer firâr etmişdir.

Ve Kıbrıs iskelesi olmak ile şenlikli yerdir. Ve kal'adan taşra leb-i deryâda azîm mahzenler vardır. Cümle mün'im bâzergânlar anda metâ'ların koyup mihmân olurlar.

Ve limanı gerçi kapulu liman değildir, ammâ gün doğusundan ve poyrazdan ve yıldızdan emîn liman-ı metîndir ve ne cânibe demir bıraksan barça kalyonlar yatağı a'lâ sulu ve sığanaksız limandır. Ve her bâr kırk elli pâre gemi mevcûd iskeledir.

Anda dizdâr ağa bize bir müsellah ve müretteb bir uçkun yağlı firkateyi iki yüz guruşa dutup Kıbrıs kadısı İbrâhîm Efendi ile iştirâk-i sevî olmak üzre cemî'i eşyâ ve atlarımız firkateye tahmîl edüp biz dahi cümle yârânlar ile vedâlaşup firkateye süvâr olup üç pâre firkate ayakdaş ile mütevekkilen alallâh olup firişka rûzgâr ile pupa kullanup Akliman'dan yigirmi mîl ba'îd olunca Köserelik nâm mahalden üç pâre kâfir kalyonu zâhir u bâhir olup üzerimize tıramola deyüp gelir.

Hemân bizim refîklerimiz firkatelerin üçü bir yere gelüp "Gerü dönmek selâmetdir" deyü orsa orsa gerü Akliman'a, kaça kaça Akliman'a gelince akciğerimiz ağzımıza geldi. Mel'ûn küffârın biri hayli yüğrük kalyon imiş.

Bir hayli yakın gelüp bir alabanda top urup gemiyi sağ ve soldan geçüp aslâ zarar isâbet etmeyüp üç kalyon limandan taşra lenger bırağup yatdılar. Hakîr ve İbrâhîm Efendi firkateden taşra çıkup secde-i şükür edüp cümle eşyâlarımız ve atlarımızı gemiden çıkarup "Bin altmış târîhinde Kıbrıs cezîresin gördüğümüz kifâyet eder" deyüp Akliman'dan esb-i sabâ-reftârlarımıza süvâr olup **[Y 149b]** 4 sâ'at,

Kal'a-i Silifke: Bir gece mihmân olup dizdârdan refîkler alup Ramazân Ağa ile ve Zâ'im Mehmed Ağa ile ve Süleymân Ağa ile ve Sarı Beğ ile ve Mü'ezzin Ramazân Çelebi ile cümle vedâlaşup şehrin cisrinden ubûr edüp Göksu kenârınca sengistân ve ba'zı mahalli giyâhistân yerleri sekiz sâ'atde güzer edüp,

Karye-i Ağaz: Bir dere içinde kırk evli müselmân köyüdür. Anda bir dîvânhâneli ve bâğ u bâğçeli bir hânedâna konduk. Silifke dizdârından aldığımız yigirmi tüfeng-endâz piyâde şehbâzlar bir yerde konup dururken,

Serencâm-ı menâkıb-ı varta-i azîm

Kapudan bir fertûte-i cihâne ve azrak-ı zamâne kınalı saçlı ve bir hartâvî sarıklı bir nûhî avret elinde asâsı ile gelüp selâm verüp musâfaha edince âlem-i hayretde kalup,

"Safâ geldin kadın ana" dedim. Hemân,

"Siz safâ geldiniz" deyüp oturdu. Ve karşusuna otuz dâne bıyığı düm-i binâgûşunda şehbâzlar el kavşurup hidmetde durdular. Ba'de'l-letâ ve'l-letî,

"Bire Osmân uşağı avân! Sen bu yola nereden geldin ve nereye gidersin? Bu yollardan

kuş uçmaz, kulan yürümez” deyü hakîre hitâb etdi. Bu fakîr dahi,

“Âl-i Osmân’ın kuluyuz. Sûhte Mahmûd Paşa oğluna gideriz” dedim.

“Öyle olsa yâ benim öte gün iki şehbâz oğlumu Silifke’de bâzâr yerinde atlarından yıkup müsellim ile Silifkeli Ramazân Ağa dedikleri kâfir iki dâğ pâresi oğullarımı pâre pâre edüp katl etdiler. Osmânoğlu benim öcümü alur mu?” dedi. Vâh edüp ağladı. Hemân hakîr,

“Elem çekme. İnşâallâh şu yolları selâmetle geçüp Osmânoğlu’na varduğumda senin kannıların hakkından geldireyim” dedükde avret-i fakîre gerçek sanup başın açup du‘â edüp,

“Bire uşak alatlan, mâl-ı hâzırı getirin, ana kadının ta‘âmın yesin” dedikde cümle ayak duranlar târumâr olup derhâl kırk elli sahan ana baba aşı gelüp tenâvül edüp zevk [u] safâ etdik.

Ba‘de’t-ta‘âm bir boğça don ve gömlek ve bir keçe seccâde ve iki ağır Türkmân kilimleri hedâyâ getirüp anda mihmân olup zevk u safâ etdik, der iken hikmet-i Hudâ ol gece bu hâne sâhibimizin iki ihtiyâr karındaşları var imiş. Anların evleri tarafında bir fezâ‘ ve bir çezâ‘ vâveylâ ve vâveledâ kopdu kim zehremiz çâk olup Allâh Allâh sadâsından ve tüfeng ve balta ra‘d-vârından ol derelerin içi sıyt ü sadâdan doldu. Bu hakîr mebhût oldu.

Meğer Karataşlık sûhteleri bu avretin Silifke’de iki oğulları katl olunduğun istimâ‘ edüp fırsat ganîmetdir deyü bu hâtûnun iki karındaşının hânelerin üç yüz suhte şebhûn edüp fi‘l-hâl mezbûr avretin iki ihtiyâr karındaşların ve birer avretlerin ve dörd huddâmların cümle sekiz nefer kimesneyi katl edüp bu kadar mâl-ı ganâyim alup evlerin âteşe urup **[Y 150a]** ol dere içi çerâğân oldu.

Bu halde iken fertûte-i pîrezen başına serpenâhın ve eğnine zırhın geyüp bizim sarâya gelüp bizi pür-silâh hâzırbaş görünce ardı sıra yetmiş seksen pür-silâh tevâbi‘âtları gelüp,

“Âyâ hâl neye müncer olur?” derken derhâl bizim sarây kapusu önünde meş‘aller ve neft katrânlar yakup iki üç yüz sûhtevât kapumuz önüne gelüp bî-pâk ü bî-pervâ bir yaylım kurşum sarâya urup fakîre pîrezeni istediler. Hemân karının ve bizim refîklerimiz damlar ve şâhnişînler ve derveze ve revzenlerden cümle bir yaylım çatal kurşum ile durunca sûhteler yan verdiler.

El-hâsıl sabâha dek bir ceng-i âlî olmuşdur kim ta‘bîr olunmaz. Bizim pîrezen tarafından iki âdem şehîd ve yedi âdem mecrûh ve hakîrin bir atı âhûr deliğinden maktûl olup sûhtevâtdan on tokuz âdem mürd ve elli mikdârı âdem cümle mürd olup bu hâl üzre vakt-i sabâha dek sûhtelerin leşleri kapumuz önünde kalup almağa iktidârları olmayup karârları firâra mübeddel olup seg ber-sengistân gitdiler.

Bu hâlde iken bizim Silifke’den gelen refîklerimiz,

“Vallâhi ağa, biz sizi bundan ilerü götüremeziz. Hemân gerü Silifke’ye dönersiz” dediler. Hemân pîrezen,

“Sakın oğul ileri yola gitme. Benimle gerü şikâyet etmeğe Mut kal‘asına Alî Paşa’ya gidelim.” dedi (–) (–) (–) (–) (–) (–) dedüğine aslâ hâtırıma gelmedi ki hakîr gerü döne.

Bu müşâverede iken hikmet-i Hudâ Kıbrıs yeniçerilerinden ve Akliman'dan ve gayri nevâhîlerden üç yüz yigirmi mikdârı âdem [[(–) (–) (–)]] gelüp bizim sâkin olduğumuz köye gelüp sûhtelerin leşlerin görüp dibelik hâzırbâş olup [[(–) (–) (–)]] her cânibi hıfz [u] hırâset edüp âmâde olduk ve şehîd olan atımızın yerine vâlide iki küheylân ve yüz vukıyye ibrîşim ihsân edüp ve bizimle gelenleri (–) (–) (–) (–) (–) (–) yerlerine ihsân edüp gönderdik.

Ve pîrezen hâtûn Alî Paşa'ya şikâyete gitdi. Biz cümle tüccâr ile yola revâne olup cânib-i erba'amızı muhâfaza ederek sengistân yerler ubûr ederek [[(–) (–) (–)]] cümle piyâde olup 6 sâ'at şarka leb-i deryâ ile gidüp,

Karye-i Tirsendi: Bir sengistân dağ başına bâğ bağ [[(–) (–) (–)]] **[Q 69b]** halkının belinde *Kudûrî* ve *Mültekâ'l-Abhur* kitâbları bellerinde, ammâ kırkar ellişer dirhem tüfengleri ellerinde her biri yalçın kayalar üzre keklik gibi sekerler. Ve ayaklarında **[P 69b]** dizlerine dek postalları ve başlarında külâh üzre destârları var. Müslim geçinirler. Ve bu köyden gayri şimâl cânibine,

Karataş kazâsıdır. On bin bahâdırân eli tüfengli ve beli sapan-ı Dâvûdîli sûhtevât-ı haşerât askeri çıkar ve bu köyden bize iki yüz sûhte piyâdesi kulağız olup mâbeynimizde elli guruş hakk-ı tarîk cem' edüp yola revâne oldukda sûhteler bize tesellî-i hâtır verüp,

"Bundan böyle gayri havf etmen" deyü 4 sâ'at semâya ser çekmiş dağlar ve derk-i esfele enmiş gayyâ dereler ve mahûf u muhâtara kısık kayalı **[Y 150b]** boğazlar ve sa'b ve uçurum yollar ile ve gâh leb-i deryâ sengistânı ile yüz bin renc [ü] anâ çekerek ve Hudâ âlimdir, atlar ayak basacak yer keff-i mîzân kadar toprak bulmayup düşe kalka piyâde ve bî-dermân cânımızdan ol şiddet-i harâretde bî-zâr olup,

"Âyâ bu mel'ûn sûhteler bizi kankı boğazda ururlar ki?" deyü emniyyet üzre olmayup aklımız başımızda değil idi. El-iyâzübillâh eyle boğazlar var kim bir âdem on âdemi boğazından boğazlar vardır. Bu sengistân ve çengelistânları kırk bir yıldır seyâhat ederim, böyle bir derbend-i calender-i bî-emân yollar görmedim. Bu renc-i şedâyidi çekerek leb-i deryâya gelüp,

Nehr-i Kuruçay: Şimâl tarafında Karataşlık yaylalarından gelüp bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Bu nehri ve sûhteleri atlar ile geçirüp bir sâ'at ancak leb-i deryâ ile kumsal yerler ubûr ederken,

Lena beli: Ayyûka ser çekmiş sengistân kayaları piyâde ubûr ederken cümle huddâmlarımızın çizmeleri pâre pâre oldu. Mezkûr belin tâ zirve-i a'lâsında sûhtevâtlar,

"Bizim hudûdumuz budur. Bundan ötesi emn [ü] emândır. Müte'ahhid olduğunuz elli guruşu verin" deyü yol üzre tüfenglerine dayanup durdular. Mâbeynimizde azîm gûft ü gû olup,

"Yok siz bizi tâ Karagürgüz kal'asına emniyyet üzre götürmeyince cümlemiz kırılırız. Size bir akçe verenlerden değiliz" deyince anlar dahi me'yûs olup Lena belinden tîz aşağı enüp leb-i deryâ ile gâh türâb gâh niçe kurâ ve harâb ve niçe şeddâdî vîrân binâlar ve niçe ebre ser çekmiş kehkeşân-âsâ tâklı su kemerleri seyr [ü] temâşâ ederek 8 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i taht-ı kadîm-i Takyanus ve Kara Görgüs

Bu dahi Silifke sancağında Karataş kazâsı hudûdunda Türkmân sevâhili Kara

Görgüs’dür. Bunda meks edüp refîklerimiz olan sûhtevâtlara elli guruşu verüp cehennem-râ diyerek(?) avdet edüp gider.

Bu şehir leb-i deryâda bir sevâd-ı mu‘azzam imiş kim ne Mısır ve ne Bağdâd ve ne Eski Kırım ve ne Ahlât şehirlerine benzer bir şehr-i azîm imiş. Eğer im‘ân-ı nazar ile ayne’l-yakîn hâsıl etdiğimiz mertebe evsâfın tahrîr etsek bir şütür-bâr-ı tevârîh olup kırâ’at eden bî-zâr olur.

Ve hakkâ bir vîrân şehrin evsâfında meze yokdur. Ammâ dünyâ fânî olup “Mülk benimdir” deyü böyle binâ edenlere nush u pend olsun içün kilk-i cevâhirimizi zebân-ı hâle getirüp kıyl [ü] kâl etdik. Ve [71] âyetin kâl edüp dibelik mâsivâdan el çekmeğe kemer-beste olduk.

İmdi seyyâhân-ı cihâna ve müverrihân-ı benî âdeme şöyle ayân u beyân olunur ki sene 256 târîhinde Me’mûn Halîfe Âl-i Abbasiyân’ın eşbeh-i ser-efrâzı ve gâzî ve cânbâzıdır. Bağdâd’dan Mısır’a gelüp Mısır’da Ehrâm dağlarından mutalsam kenzleri çıkarup üstünden bir kat taşın münhedim etmiş, hâlâ âsârları zâhirdir.

Anda Ümmü‘l-kıyâs’ı ta‘mîr ü termîm edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek bu Kara Görgüs **[Y 151a]** kal‘asın yedi ay döğüp kuvvet-i bâzû ile İşpanya elinden feth edüp bilâd-ı İslâma zamm edüp âyîn-i Muhammedî olunurdu.

Yedi yüzden mütecâviz câmi‘ var kim her biri Mısır’da câmi‘-i Ezher ve Şâm’da câmi‘-i Ümeyye-misâl câmi‘lerdir. Ve niçe bin medrese ve hân u hammâm ve imâret mesâcid ve tekye ve dârü’ş-şifâ vardır. Ba‘zı câmi‘leri hâlâ ma‘mûrdur. Türkmân kabîlesi bunda sevâhile endükde ibâdet ederler.

Ve niçe bin kubbe-i âlî ziyâretgâhlar ve kâ[r]gîr binâ bedastenler ve niçe bin hemvâr Haleb çârsûsu-misâl dekâkînler ve niçe bin fıskıyye ve havz u şâzrevânlı sarây-ı âlîler var kim vasfında akıl kâsırdır. Ba‘zısı câ-be-câ ma‘mûrdur. İçinde Türkmânlar sâkin olurlar.

Ve niçe bin kenîse ve manastırlar var kim yılda bir kerre küffâr kalyonları bu şehrin limanında yatup bu manastırları ziyâret ederler. Ol zu‘m üzrelerdir kim Takyanus bir ûlü‘l-azm peygamber olup cihângîr pâdişâh ola. Ve Hazret-i Îsâ havâriyyûnlarından dörd havâriyyûn bunda leb-i deryâda yatır. Büyük manastırda medfûn oldukları muhakkakdır.

Ve kubbeleri üzre lisân-ı Yûnâniyân üzre târîhleri mastûrdur. Ve dest-i ümmet-i Muhammed’de iken mu‘teber ziyâretgâhdır. Hâlâ âyende vü revendeden hâlî değil bir âsitâne-i garîbdir. Cümle küffâr bunları ziyâret edüp gemilerin bî-pâk ü bî-pervâ kalafat edüp ve ba‘zı âyende vü revendeyi şikâr edüp tolanup giderler. Böyle bir rûhâniyyetli ziyâretgâhdır ki yol üzre vâki‘ olmuş pâk nühtâk-ı revâkı ayyûka ser çekmiş zer-ender-zer kubbe-i münevverdir kim hâlâ üstâd elinden henüz çıkmış sanursun eyle bir kubbe-i münevverdir. Ve zerre kadar bu kadar mürûr-ı eyyâm ile fenâ bulmamışdır.

Ve bu âsitâne ve manastırdan câmi‘ olma ibâdetgâhın şâhrâhında iki bin adım tûlu beyâz mermer vâsi‘ kaldırımdır. Ve iki cânibi üzüm asması çardağı içün niçe bin beyâz mermer ve gayri amelî sütûnlar üzre tâklar ve musanna‘ ve beyâz mermer-i pâkler ile kaldırımlar var kim her taşın imtizâcın yüz bin dikkat ile fark olunmaz.

Ve bunun emsâli bu şehirde niçe bin ibret-nümâ âsârlar vardır kim âdem engüşt ber-

dehen edüp vâlih [ü] hayrân olur bir bender şehir imiş. Şarkdan garba leb-i deryâ ile tûlu iki sâ‘at yerdir, arzı bir sâ‘atdir.

Ve bu şehrin garbında leb-i deryâda şehirden bir kurşum menzili ba‘îd bir kal‘a-i metîni var, ammâ küçükdür. Ve cirmi ma‘lûm değildir, ammâ şekl-i murabba‘ bir kâr-ı kadîm binâdır.

Ve bir liman-ı azîmi var. Sekiz rûzgârdan emîn olup a‘lâ yatakdır. Ve kayalar altından limana niçe âb-ı hayât aynlar cârîdir. Ve bu liman Girid cezîresinde Suda limanına ve İslâmbol boğazına benzer bir liman-ı azîmdir, her bâr küffâr yatağıdır. Anıniçün harâbdır.

Ve dahi harâbı İslâm destinde iken sene (–) târîhinde İşpanya küffârı bin yedi yüz **[Y 151b]** pâre keştî ile gelüp cümle halkın esîr [ü] kebâb ve şehrin kahr içün harâb u yebâb eder.

El-hâsıl belde-i kebîr imiş ammâ el-iyâzü billâh bu şehrin cânib-i selâsı ol kadar taşlıkdır kim âdem ayak basacak yer bulmaz. Lâkin kadîm-i evvelde ma‘mûr iken kesret-i âdem olmak ile dere ve depelerde amelî penbe-misâl topraklar yığup bâğ u bâğçeler var imiş. Hâlâ ba‘zı bâğçeleri zâhirdir.

Ve gerçi sengistân yerdir ammâ âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim Erzurum ve Sivas'dan cümle Türkmân bunda sehillenirler. Ve hevâsı hukemâ kavlince gâyet mukavvîdir. Cümle sâkin olan Türkmân "Hay yurtdur, hay" diye medh edeler.

Bu şehirden kalkup şarka kâmil iki sâ'atde ve türâbistân mûristânı ubûr ederken şâhrâhın iki cânibinde niçe kerre yüz bin beyâz mermer sandûkalar içinde mürdeler var. [72] Ne dîn ve ne îmân ve ne mezhebde idiler? Ba'zı sandûkların kapakların Türkmân-ı nikbetiyân kavmi mâl olmak mülâhazası ile kaldırmışlardır açup bakmışlar, ancak içinde lâşe görmüşler. (–) (–) (–) (–)

Ve bu şehirden şark cânibine iki gün gitdik. Dahi âsâr-ı binâdan ve su kemerlerinden geçemedik.

Bu şehirden şarka 4 sâ'at (–) (–) dere gidüp bir (–) (–) (–) (–) dere çemenzârda binâ-yı azîmler içre Takyanus'un mezârı zamân-ı kadîmde bu dere içi İrem derelerinden imiş. (–) (–) oğlu gûyâ ki (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Cümle kırk evdir. Göçer evli Türkmânlardır. Bahârda göçüp evleri bırağırlar.

Andan yine refîkler alup cânib-i (–) (–) gezerler (–) (–) (–) (–) bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Bu nehri atlar ile geçüp yaz u kış buz pâresi gibi sovuk olduğundan (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Hamd-i Hudâ bir sâ'at penbe-misâl topraklı yollar ile dıraht-ı âlîler sâyesinde atlarımızın ve bizim aklımız **[Q 70a]** başına gelüp,

Nehr-i Al Ata: Bu dahi Nûr yaylasından gelüp bu mahalde deryâya mahlût olur. Anı dahi at ile güzer edüp,

Karye-i Erdemoğlu: Cümle harâmîler Türkmân **[P 70a]** köylerindedir. Andan yine şarka bir sâ'at gidüp,

Nehr-i Bulur: Bu dahi Nûr yaylasından gelüp deryâya mahlût olur bir âb-ı hayâtdır. Anı dahi atlar ile ubûr edüp bu nehre karîb,

Karye-i Hacı Alâeddînoğlu: Bu dahi dağ eteğinde kırk elli evli ve bâğ u bâğçeli Türkmânlardır. Anı ubûr edüp ana karîb,

Nehr-i Gerendiz: Bir âb-ı nâbdır. Nûr yaylağından gelüp deryâya mahlût olur. Bu mahaller cümle leb-i deryâ ve topraklı yollardır. Mezkûr nehre karîb dâmen-i dağda bâğ u bâğçeli,

Karye-i Mersinoğlu: Yetmiş evli bir Türkmân köyüdür. Anda mihmân olup ale's-sabâh yine şarka leb-i deryâ ile 3 sâ'at gidüp,

Nehr-i Mah Kulaç: Bu dahi Nûr yaylasından gelüp bu mahalde deryâya mahlût olur. Bu nehr-i azîm olmak ile iki göz cisr-i âlîden ubûr edüp bu cisir kurbunda bir sivri depe üzre bir vîrân küçük kal'ası var. Mâ-tekaddem cisir başında bâc alınmak içün binâ olunmuşdur. Anı temâşâ edüp yine şarka 2 sâ'at gidüp,

Nehr-i Pambulis: Ashâb-ı Kehf dağlarından gelüp deryâya mahlût olur. Bu dahi nehr-i azîm olmak ile bir göz cisr-i **[Y 152a]** azîmden güzer edüp kurbundaki kûh-ı bâlânın dâmeninde,

Karye-i Mezîdoğlu: Elli evli Türkmân köyüdür. Ve bir küçük kal‘acığı var. Andan yine şarka leb-i deryâ ile hâk-i pây yollar ile 2 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Yumuk: Bu dahi Ashâb-ı Kehf kûhlarından gelüp deryâya mahlût olur. Bu nehri at ile geçüp kurbunda,

Karye-i Kara Îsâoğlu: Yetmiş evli Türkmân köyüdür.

Hikmet-i Hudâ bu bâlâda tahrîr olunan kurâların cümle bu Nûr yaylası tâ Silifke'den Ramazânoğlu yaylası ardından tâ Adana'ya varınca altı konak yer leb-i deryâdan ba‘îd dağ eteğine varınca bir sâ‘at ve nîm sâ‘at yerler ma‘mûr [u] âbâdân kurâlardır. Ammâ ma‘mûru Kara Görgüs'den Tarsûs cânibinedir. Ve mezkûr kurâlar bu dağın eteklerinde vâki‘ olmuşdur.

Ve sevâhil mahsûllü bâğ-ı İrem kurâlardır. Ve cümle kurânın evleri kıbleye nâzır deryâ tarafıdır, hevâdar köylerdir.

Ve Silifke'den altı konakda Tırmır kal‘asına gelince sağîr u kebîr yetmiş su ubûr etdik, ammâ bu tahrîr olunan nehr-i azîmlerdir. Ve bu mahalde Silifke hudûdu Karataş kazâsı tamâm olup Tarsûs sancağına kadem basup,

Evsâf-ı kal‘a-i Tırmır: Leb-i deryâdan ba‘îd bir düz sahrânın ortasında bir amelî yığma depe üzre şekl-i müdevver bir küçük köhne taş kal‘acıkdır. İçinde ba‘zı Urum evleri var, ammâ aşağı varoşda üç yüz Urum evleridir. Cümlesi Sûhte Mahmûd Paşa'nın re‘âyâsıdır. Ve hâkimleri subaşısıdır.

Andan yine şarka düz sahrâlar ki atlarımızın ayaklarına bir nokta-misâl taş isâbet etmeyüp Türkmân obaları içre 4 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Tarsûs

Mâ-tekaddem Takyanus binâsıdır. {Bir kavilde ibtidâ binâ eden Tarsûs bin er-Rûm bin el-Bakan(?) bin Sâm bin Nûh'dur. Ba‘dehu Reşîd ta‘mîr etdi, derler, rivâyetdir.} Ba‘dehu İşpanya müstevlî olup sene 256 târîhinde Me'mûn Halîfe kuvvet-i bâzûyile feth edüp cümle köhne der [ü] dîvârların müceddeden ta‘mîr ü termîm etmişdir.

Adana eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 240.260 akçedir. Kânûn üzre cebelüleri ile ve paşasının askeri iki bin iki yüz asker olup sefer eşerler.

Nakîbüleşrâfı ve şeyhülislâmı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve kırk beş neferâtı vardır. Ve yüz elli akçe ile sadaka olunur kazâdır ve nâhiyesi (–) kurâdır.

Ve sancağında cümle beş kazâdır. Tarsûs şehrinin şarkında kazâ-i Kusun ve Tarsûs şimâlinde Bulgar(?) yaylası dibinde kazâ-i Ulaş ve Tarsûs garbında kazâ-i Gökcelü ve Tırmır kal‘ası bu kazâdandır. Ve anın garbında kazâ-i Elvânlu. Bu kazâların beşin dahi seyâhat etdik, ammâ şehirler ve ibret-nümâ âsârlar olmamak ile müfîd [ü] muhtasar tahrîr olundu.

Ve Tarsûs sancağında gördüğümüz ma‘mûr kal‘alar bunlardır. Ramazânoğlu yaylası içinde evc-i semâya ser çekmiş Gülek kal‘ası Kusun kazâsındadır. **[Y 152b]** Ve Nemrun kal‘ası Ulaş kazâsında ve Gödibiz kal‘ası Gökceli kazâsındadır ve gâyet ma‘mûr

kal‘adır.

Ammâ Tarsûs kal‘ası bir düz sahrâ içre deryâdan bir sâ‘at ba‘îd şekl-i müdevver bennâ-yı sânî Me’mûn Halîfe’dir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi beş bin adımdır. Ve iki kat kal‘a-i metîndir ve cümle etrâfı handaklıdır.

Ve üç kapusu cenûb tarafına Gödibiz kapusu iki yanlarında tılısımât tasvîrleri vardır ki her bir arslan ve kaplan ve ejderhâ sûretlerin âdem gördükde dehşet hâsıl olur. Ve bir doğan sûreti var, şikârı üzre konmuşdur, gûyâ ki zî-rûhdur. Bu âsâr-ı acîbe ve garîbelerin cümlesi mermer taştan inşâ olunup mezbûr kapunun iki cânibinde dururlar. Ve bunun emsâli niçe ibret-nümâ şeyler vardır.

Ve yine bu kapunun iki cânibinde beyâz mermer kitâbeler içinde gûnâ-gûn kûfî hatlar ile Arabî ve Süryânî hatlar ile vâcibü‘s-seyr yazular var kim âdem hayrân olur. Cümle seyyâhân-ı cihân anı kırâ’at edüp tılısımât çıkarmağa çalışırlar. Ve cümle halk ol zu‘mdadırlar kim Me’mûn Halîfe Mısır’dan defîne getirüp bu kal‘ayı inşâ edüp cümle hazînesin bu kapuda mutalsam edüp kenz etmiş ola. Ve garb cânibine İskele kapusu ve şark cânibine Adana kapusu.

Ve bu cirmde kal‘anın içi üç mahalledir ve üç yüz toprak örtülü evlerdir. Ve niçe hâlî meydân ve niçe tarla ve bostân yerleri vardır.

Ve cümle on beş mihrâbdır. Cümleden mükellef ü müzeyyen ve rûşen binâ-yı musanna‘ ve dilküşâ(dır.) İbrâhîm Halîfe’nin Câmi‘-i Nûr’u Hudâ hakkı nûr desen nûrdur, belki nûrun alâ-nûrdur. Ve câ-be-câ yerlerinde [73] âyeti midhatinde tahrîr olunmuşdur. Hakkâ ki Câmi‘ü‘n-Nûr’dur. Midhatinde lisân kâsırdır. Tûlu iki yüz ayakdır. Kıble kapusundan mihrâba varınca yüz ayakdır.

Ve câmi‘ içi cümle on altı sommâkî mermer-i hâm ve ruhâm sütûn-ı mevzûnlar üzre tâk-ı mukavvesler üzre toloz kubbelerdir. Ve câmi‘in içi serâpâ cümle dîvârları iki âdem kaddi gûnâ-gûn yed-i Kudret ile münakkaş ebrî mermer ve sommâkîler var kim çeşm-i ibret hîrelenir, eyle temâşâğâh câmi‘dir.

Ve mihrâb ve minberinde olan hurdegîr mermer-bürün hayâl-pesend ve hezâr-ahsend ma‘rifeti İslâm diyârında bir câmi‘de olmadığından mâ‘adâ rub‘-ı meskûnda lâ-nazîrdir. Ve mü’ezzin mahfili hurde sütûnlar üzre eyle bir şebeke mermer maksûredir kim tavsîfden müberrâ bir cihân-ârâ makâm-ı Bilâlî‘dir. Ve gûnâ-gûn zer-ender-zer zî-kıymet hâlîçeler ile mebsûtdur.

Ve kubbelerinde gûnâ-gûn necef ve moran ve billûr kanâdîller ile tezyîn olunmuşdur. Ve niçe bin sihr-i i‘câz âvîzeler ile bezenmiş bir câmi‘-i nûrdur. Ve taşra haremi etrâfında elvân elvân mevzûn civânân-misâl ayağ üzre mermer-i beyâz sütûnlar üzre kubbeler ile müzeyyendir. Her kubbe üzre alemler mukarrerdir. **[Y 153a]**

Ve bu harem-i muhteremin ortasında cânib-i erba‘ası parmaklık içre bir gül [ü] gülistân ve benefşe vü reyhân içre Hazret-i Kaffâh *salavâtullâhi aleyh*, anda medfûnlardır.

Ve bu câmi‘de anların rûhâniyyetlerinden istimdâd olunup olundu olunurlar. [[(–) (–) (–)]] Ve cânib-i erba‘asındaki olan haremde her dem eyle musanna‘ hurde ruhâm döşelidir kim mücellâ âyîne misâldir. Âdemin (–) (–) (–) (–) (–) (–) reng-i rûyları nümâyân olur. [[(–) (–) (–)]]

üzre kemer altında bir müdevver dâ’ire içinde beyâz mermer üzre zemîn ü zamân, [74] âyet-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) kerîmesi tahrîr olunmuşdur. Ve kapunun üst eşiği üzre iki kıt‘a kitâbe içre hüsn-i hatt ile böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh: Târîh budur: [[(–) (–) (–)]]

“Allâhu’l-Melikü’l-kadîr ez-za‘îf el-fakîr İbrâhîm bin Perî bin Halîl bin Dâvûd bin İbrâhîm bin [[(–) (–) (–)]] **[Q 70b]** *tis‘i mie.”* terkîm olunmuşdur.

El-hâsıl vâcibü‘z-ziyâre câmi‘-i nûr-ı Hudâdır.

Ve Eski câmi‘ kenîseden câmi‘ olmadır. Kapusu üzre lisân-ı Süryânî hattı ile târîhi Hazret-i Risâlet’den üç yüz yıl mukaddem binâ olunmuşdur. Binâ-yı azîm ve ma‘bed-i kadîmdir. Bu iki câmi‘den mâ‘adâ bu kal‘a içre mesâcidlerdir. Tahtalı mescidi ve Emîr Paşa mescidi. Bu iki mesâcid Sûhte Mahmûd Paşa’nındır. **[P 70b]**

Ve altı medrese ve yedi mekteb-i tıflândır. Ve iki hammâmı var. Biri Ramazânoğlu İbrâhîm Beğ‘indir ve biri Mahmûd Paşa’nındır. Ve iki hânı var. Biri Ramazânoğlu’nun biri Mahmûd Paşa’nındır. Ve cümle üç yüz on yedi dükkândır.

Ve Câmi‘-i Nûr’a muttasıl kâ[r]gîr binâ seksen dükkândır. Bu şehrin bezzâzistânı budur. Ve cemî‘i sokakları kaldırımsızdır. Zîrâ kumsal pâk şâhrâhlardır, aslâ çamur olmaz. Ve bu kal‘a içinden cereyân eden,

Nehr-i Bulgar: Yine Bulgar yaylasından tulû‘ edüp bu şehirden güzer edüp bu şehre karîb Akdeniz’e mahlût olur.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı sakîl olduğundan bahârdan sonra şehirde bir ferd kalmayup Bolkar yaylasına çıkarlar. Şehirde ancak Paşa voyvadası beş on âdem ile kapuları sedd edüp âsûde-hâl dîdebânlık edüp şehri muhâfaza ederler. Ve bir şey zâyi‘ olsa tazmîn ederler, kânûnları budur.

Ve bu kal‘anın şimâl cânibi köşesinde bir küçük iç kal‘acığı var, gâyet ma‘mûrdur. Ve garba nâzır bir kapusu var ve çepçevre handakdır. Ve cirmi beş yüz adımdır. Ve yedi kulledir. Dizdârı ve neferâtı yaylağa gidemeyüp reng-i rûyları za‘ferân misâldir.

Ve bu şehir halkı cümle Türkmândır. Ve câ-be-câ Tat ve Arab fellâhları vardır. Ve bu şehrin minâreleri Arabistân tarzıdır.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından tatlı limonu ve turuncu ve zeytûn ve incîri ve nârı ve hurmâsı ve servi dırahtları meşhûrdur. Husûsâ Mahmûd Paşa sarâyı bâğ-ı İremdir. Cemî‘i müsmirât dırahtları ol sarây-ı Havernak’da mevcûddur. Ve şeker kamışı ve pembesi meşhûrdur. **[Y 153b]**

Ve cümle sahrâsında Türkmân ve Urbân sevâhillenür gâyet mahsûllü sahrâlardır. Ve a‘lâ câmûs yeridir. Ve bu şehirde ve etrâfında olan,

Evliyâ ve enbiyâların ziyâretlerin beyân eder: Evvelâ Câmi‘-i Nûr hareminde Hazret-i Kaffâh.

Ve yine bu câmi‘in sol cânibinde bir kesîf yerde merkad-i Me’mûn Halîfe. Mermer sandûkasında târîhleri ile ma‘lûmdur. Ammâ “Mezheb-i İ‘tizâldedir” deyü beyne’l-halk mezmûm olmak ile merkad-i âşiyânları ile âşikâre yerde değillerdir. Ammâ ba‘zı müverrihân mezhebden rücû‘ edüp ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at iken dâr-ı bâkıyeye irtihâl

eyledi, demişler. Bağdâd'dan azm-i Mısır edüp Mısır'da Ehrâm dağlarından gencîne çıkarup ol mâl ile kayâsıralar üzre sefere gidüp ba'zı fütühâtdan sonra 48 yaşında kendü karındaşı Me'mûn'u şehîd etdi.

Ve çârsû içinde cisr başında Hazret-i Dânyâl {Atâ'dan ve Bahr-i Ma'ârif mecmû'asından Fârisî Ashâb-ı Kehf yazıla}[75] İlm-i remil ile mu'cizeleri zâhir u bâhir idi, *salavâtullâhi aleyhi ve selâme*. Bu ulu âsitânede bir kubbe-i nûr-ı münevver içinde merkad-i pür-envârları vardır. Ve cânib-i erba'aları demir şebekedir. Eyle rûhâniyyet vardır kim âdem mebhût [u] mütehayyir olduğundan ma'lûmdur kim ol âsitâne kabr-i Resûlullâhdır. Ve kurbunda mescidi kabr-i şerîfe muttasıldır. Ve çârsûya nâzır taş nerdübân ile çıkılır bir kapusu vardır. Ammâ bu makâmın haremi yokdur ve ziyâretgâh-ı kadîmdir.

Ve bâzâr yerinde bir mağâra vardır. Andan ba'zı zamân savt-ı hazîn ile hoş-âvâzlar ve tarz-ı arazbâr ve hicâz ve uzzâller sadâsı zâhir olup istimâ' eden sermest olup hâmûş olur. Ve hâlâ niçe ârif-i billâh anda sâkin olup ol âğâze mahalline müterakkıb intizârda olup mihmân olmuşlardır. Makâm-ı Bilâl-i Habeşî derler. Gören seyyâhâna hafî değildir. Ve,

Ziyâret-i Karanî Kara Kâsım Dede, câmi'i kurbunda bir alçak kubbecikde medfûnlardır. Ve bu şehrin şimâlinde iki sâ'at ba'îd yerde,

Ziyâretgâh-ı Ashâb-ı Kehf: On iki yârânlar ile varup ziyâret etdik. Lâkin mağâranın kapusu mesdûd. İçinde ne âsâr var idüği nâ-ma'lûm. Ancak bir kovan-ı zenbûrî-misâl bir sadâdır istimâ' olunur, ziyâretgâh-ı kadîmdir.

Ve bir kerre Mar'aş eyâletine Elbistan ovasında Elbistan subaşılığında bir mağâralarda Ashâb-ı Kehf deyü ziyâret etdik, ammâ aslı yokdur. Asıl hakîkatde Ashâb-ı Kehf bu Tarsûs'da olmak müvecceh-i zîbâdır, zîrâ anlar Kur'ân-ı azîm ve Furkân-ı kadîm âyet-i şerîfi üzre [76] nassı üzre yedi ve sekiz kişi Takyanus'un zulmünden hemân ol mahalde mağâralara firâr edüp kapanup (–) sene hâb-ı Ashâb-ı Kehf meşhûr-ı âfâkdır. Takyanus ise bu Tarsûs'da ve Kara Görgüs'de sâkin idüği âsâr-ı binâlarından ve târîhlerinden ma'lûmdur. İmdi eyle olsa Ashâb-ı Kehf dahi bu mahallerde olmak münâsibdir. Mar'aş'da on konak **[Y 154a]** yerde olmak münâsib değildir, *el-uhdetü ale'r-râvî* [77]

Ezîn cânib bu Tarsûs şehrinin şimâlinde Bolkar yaylası dâmeninde kütüb-i tevârîhâtlarda meşhûr olan Mihr-i Vefâ dedükleri ale't-tevâtür bir mağârada medfûnlardır. Câ-be-câ cenûba nâzır delikler vardır. Andan içeri nazar olundukda mermer sandûkları nümâyândır. Ve içerden müşk ü amber-i hâm gülfâm-misâl bir râyiha-i tayyibe tulû' eder kim istişmâm edenin demâğı mu'attar olur. Ve bu Tarsûs'un cânib-i erba'asında niçe bin ziyâretler etdik ammâ meşhûrları bunlardır.

Ve hâlâ hayâtda sâhib-i vera', sulehâ-yı ümmetden Câmi'-i Nûr imâmı ve Eskici Dede ve Attâr Alî Dede, hamd-i Hudâ şeref-i sohbetleri ile müşerref olup du'â-yı hayırların alup dest-i şerîflerin bûs etdik.

Ve Mahmûd Paşazâde Ahmed Paşa'nın zifâf sûrun ve kethudâsının evlâdları hıtân sûrunda bir hafta zevk [u] safâ edüp paşadan bir at ve elli altun ve bir katır ihsân alup vedâlaşup Tarsûs'dan kıble cânibine iki bin adım düz sahrâ ile gidüp,

Nehr-i Tarsûs: Bolkar yaylasından gelüp bu mahalle bir sâ‘at ba‘îd Akdeniz’e mahlût olur. Beş göz cisr-i Takyanus’dur. Andan ubûr edüp yine ol hâmûn-ı âbâdân içre fûl-i Mısrî kadar bir taş olmayup ma‘mûr u müzeyyen devâbbât-ı kesîre ile meşhûr ferah-fezâları 6 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Ramazâniyye ya‘nî Adana

Sene (–) târîhinde kal‘asın Âl-i Abbasiyân’dan emîrü‘l-mü’minîn Muhammed bin Reşîd binâ etdi. Nehr-i Seyhân sâhilindedir kim anlar binâ etmişdir. Ba‘dehu sene 891 târîhinde Sultân Bâyezîd fethidir.

Kal‘ası nehr-i Cihân kenârında bir alçak püşte üzre şekl-i murabba‘ bir metîn ü müstahkem kal‘a-i âlîdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi beş yüz adım küçük kal‘acıkdır. Ve şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olmuşdur. Ve cümle yedi kulledir ve üç cânibi handakdır. Ve şark tarafı dîvârın nehr-i Cihân döğer, âdem geçemez. Ve iki kapusu var, biri kıble cânibine çârsûya nâzır biri şarka açılır su kapusudur.

Ve kal‘a içinde, cümle otuz yedi evdir. Ve bir küçük câmi‘i var. Evler gibi bu dahi toprak örtülüdür. Ve handakı içi serâpâ dud ağaçlarıdır. Ve dizdârı ve yigirmi neferâtı vardır.

Ve Adana eyâletidir. Ba‘zı zamân ber-vech-i arpalık vezîrlere ihsân olunur. Taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 1.095.000 akçedir. Hîn-i seferde cebelüleri ile bin iki yüz asker ile sefer eşer. Ve ber-vech-i adâlet otuz bin guruş tutar. Ve sancağında erbâb-ı zü‘amâ 43 ve erbâb-ı tîmâr 1059. Bunlar dahi kânûn üzre cebelüleri ile üç bin asker olup alaybeğisi ve çeribaşısı livâsı altında paşaları ile me’mûr oldukları yere sefere giderler.

Ve eyâletinde olan seyâhat etdiğimiz sancakları bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ Adana sancağı şimâlinde Sis sancağı ve Adana’nın garbında Tarsûs sancağı ve anın garbında Silifke sancağı **[Y 154b]** ve dahi anın yıldız cânibinde Alâ’iyye sancağı ve bu beş sancağın cümle alaybeğisi ve çeribaşısı ve erbâb-ı tîmârı ve erbâb-ı zü‘amâsı vardır. Hîn-i seferde paşaları askeri ile bir yere cem‘ olduklarında Adana paşası ile sefer eşdiklerinde on bin [[(–) (–) (–)]]

Adana sancağında olan ma‘mûr kal‘alar bunlardır: Perendi kazâsında kal‘a-i Ayaş ve Hacılı kazâsında kal‘a-i [[(–) (–) (–)]] içine girmedim. Ve Kara Îsâ kazâsında kal‘a-i Anaşa bu mezkûr kal‘alar ma‘mûrdur. Mâ‘adâ bî-hisâb kal‘alar var. [[(–) (–) (–)]] Mevleviyyet pâyesiyle ihsân olunur, şerîf mevleviyyetdir. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Senevî ber-vech-i adâlet on bin guruş hâsıl olur.

[[(–) (–) (–)]] kazâdır ki zikr olunur: Evvelâ kazâ-i taht-ı Adana ve kazâ-i Nûreler ya‘nî Misis. Cebel-i Nûr eteğinde olmak ile **[Q 71a]** **[P 71a]** kazâ-i Nûr derler. Ve kazâ-i Perendi Misis kazâsı ile müşâdır. Ve kazâ-i Perendi ve şarkında kazâ-i Kurdkulağı, Haleb ve Şâm yolu üzredir. Ve sol cânibinde kazâ-i Kınık. Ve Cihân nehrinin şimâlinde kazâ-i Sarıçam ve garbında kazâ-i Karakışla tâbi‘-i Adana ve kazâ-i Dîndârlı ve anın garbında kazâ-i Hacılı ve anın garbında kazâ-i Kara Îsâlı ya‘nî Çakıt. Eyâlet-i Adana’da olan seyâhat etdiğimiz kazâlar bunlardır.

Ve bu Adana şehrinde mevleviyyet pâyesi ile sancaklı taşır saçaklı abâyı taşır sançaklı abâyı taşra şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve

neferâtı ve a‘yân-ı eşrâfı vardır.

Ve kal‘asının garbında ve şimâlinde olan varoş-ı azîm kulle içinde değildir. Ammâ her sokak başında kal‘a kapusu-misâl tedribe kapuları vardır. Her gece şehir subaşısı tarafından pâsbânlar sedd ederler.

Varoş şekl-i müdevver vâki‘ olmuşdur. Bakçeler kenârınca piyâde dolaşup sekiz bin yedi yüz adımdır. Ve câ-be-câ bâğçelere çıkacak yollarında amîk handaklar kesmişlerdir. Ve bu cirmde olan varoş-ı kebîr içre cümle (–) mahalle ve sekiz bin yedi yüz toprak ve kireç örtülü kat-ender-kat bâğ u bâğçeler içre sarây-ı âlîler ve gayri hâne-i a‘yânlardır. Ve cümle evlerinin der-i dîvârları hemvâr kerpiçdir.

Ve cümle yetmiş mihrâbdır, beşi cum‘adır. Evvelâ cemâ‘at-i kesîreye mâlik olan çârsû içinde **Eski câmi‘** haremi kapusu üzre târîhi budur:

"Fî zemânı devleti sâhib Sultân Süleymân Şâh bin Selîm Hân azze nasruhu inşâ(?) fî hâze'l-medreseti ve ta'mîri hâze'l-câmi'i'ş-şerîf el-Emîr el-a'yân Perî bin Halîl bin Ramazân fî sene 965."

Ve bu câmi‘ mâ-tekaddem kenîse imiş. Tarz-ı kadîm toprak örtülüdür ve bir minâresi var ve hareminde dırahtları var.

Ve bundan sonra yine cemâ‘at-i kesîreye mâlik bu şehrin âb-ı rûyi **Ramazânoğlu câmi‘i**. Ve yan kapudan yan kapuya tûlu yüz ayakdır. Ve kıble kapusundan mihrâba altmış ayakdır. Ve mihrâb üzre bir kubbe-i müntehâsı var. Cümle kubbelerden âlî bir tarz-ı âhar eflâke ser çekmiş sivri kâ[r]gîr kubbedir **[Y 155a]** ve çar sütûn-ı serâmed üzre binâ olmuşdur. Bundan gayri kubbeleri toloz kâ[r]gîr binâdır.

Ve cümleden âlî kubbenin altun aleminin şa‘şa‘ası merdüm-i dîdeleri hîrelendirir. Ve bu kubbe-i mevzûn kurşumludur. Ve bu câmi‘in enderûn [u] birûnu serâpâ Bihzâd ve Mânî kalemi ile tahrîr olunmuş kâşî-i Çîn'dir. Ve ba‘zı kitâbeler içinde Karahisârî tarzı celî hatt ile âyet-i şerîfler tahrîr olunmuşdur.

Ve mihrâb ve minberi evsâfında zebân âciz [ü] kâsırdır. Ammâ mihrâb dîvârında revzenleri yokdur. Lâkin küşâde olmak içün üstâd mühendis kıble kapusu cânibinde yedi vâsi‘ kapu etmiş. Ve bu kapular üzre ve câmi‘in cânib-i erba‘asında eyle müşebbek billûr ve moran musanna‘ elvân câmlar var kim âyetün min âye[t]dir. Şemsin aksi urup câmi‘in içi nûrun alâ-nûr olur. Ve câmi‘in içinde niçe bin zî-kıymet âvîze ve kanâdîller maslûbdur kim vasfında lisân mânde ve cümle nuzzârân bî-dermânde olur. Ve mü'ezzin mahfili sütûn-ı rakîkler üzre müşebbek bir kasırdır kim gûyâ kasr-ı İremdir.

Ve taşra haremi eyle hurdekâr nakş-ı bûkalemûn hurde elvân zî-kıymet taşlar ile döşenmişdir kim gûyâ hakkâk elinden çıkmış bir mücellâ haremdir. Sevâhil diyâr olmak ile cümle cemâ‘at bu haremde ibâdet ederler.

Ve bu haremin cânib-i selâsında yan soffaları üzre mermer-i hâm ve siyâh ruhâm ve sommâkî ve zenbûrî ve seng-i yerekân cümle yigirmi üç sütûn-ı mevzûnlar üzre yigirmi kubbe tâs-ı sernigûn ve kâse-i nîlgûn misâldir, ammâ üzerleri sürh-reng musanna‘ kiremitlidir. Ve üstâd bennâ eyle hemvâr kiremit örtmüşdür kim biri birinden muhâlif değildir. Ve yine bu kubbecikler üzre ale't-tertîb alemler zer tâclı gulâmlar gibi dizilmişdir.

Ve bu soffalar dâ’imâ gûnâ-gûn hâlîçe-i ibret-nümûn ile döşenmişdir. Ve cemâ‘at-i kesîreden bir ân hâlî değildir.

Ve bu câmi‘in solunda câmi‘e muttasıl bir sivri kurşum örtülü kubbe-i âlî içre sâhibü‘l-hayrât Ramazânoğlu medfûndur. Ve bu türbeye muttasıl câmi‘ hareminin sol kapusu üzre vâki‘ olmuş bir minâre-i mevzûnu var, eflâke ser çekmişdir. Bir şeşhâne minâre-i musanna‘dır. Ve şerîfeleri Arabistân tarzı kasr-misâl örtülü minârelerdir, zîrâ leyle-i mübârekelerde mü’ezzinân elinden minâreler alınmaz. Anıniçün üzerlerin maksûre-vâr örterler. Ve bu minârenin altındaki harem kapusu üzre târîhi budur: [78] âyeti tahrîr olunmuşdur. Andan,

“Emera bi-inşâi hâzihi’l-mescidi’l-mübârek el-mu‘iz el-kerîm el-‘âlî benâ Halîl bin Ramazân e‘azzallâhu ensârahu bi-târîh-i hayr sahh.” terkîm olunmuşdur.

Ve haremin sağ kapusu üzre târîh:

“Benâ hâzihi’l-câmi‘eş-şerîf fî eyyâmi devleti’s-sultâni’l-a‘zâm ve hâkâni’l-mu‘azzam Sultân Süleymân Şâh bin Selîm Han **[Y 155b]** *halledallâhu sâhibe’l-hayrâti el-bâbü‘l-Emîrü‘l-kirâm bi-bni Perî Paşa Emîrü‘l-merhûm Halîl Beğ eş-şehîr b’ibni Ramazânî gurre-i Muharremü‘l-harâm sene semâne ve erbaîn ve tis‘i mie.”* [1.M.948] tektîb olunmuşdur.

Ve’l-hâsıl Cenâb-ı Bârî‘nin ihsânı üzre ekâlîm-i seb‘ada çok âsâr-ı acîb ve sihr-i i‘câz-ı garîb binâ-yı musanna‘lar gördüm ammâ bu câmi‘de olan rûhâniyyet ve hulûs-ı kalb ile olan ibâdet bir câmi‘de görmedim, zîrâ sâhibü‘l-hayrât gazâ mâlı ile binâ eylemiş bir câmi‘-i münevverdir. El-hâsıl misli bu arâzî-i ma‘mûrede yokdur. Ve ferzend-i benî âdem anın vaz‘-ı binâsı beyânında ve zîbâ san‘atları ve gûnâ-gûn tasarrufları beyânında âcizmândelerdir. Ve vech-i arzda eyle bir kâr-ı insân binâ olunmamışdır. Ve hüsn-i zarâfeti ve kâr-ı letâfeti vasıfdan hâric ve beyândan âric bir câmi‘dir.

Ve cisir başında **Ca‘fer Paşa câmi‘i** gâyet mesîregâh kasr-ı âlî-misâl câmi‘-i rûşendir. Ve âyende vü revendenin mihmângâh ve ârâmgâh u ibâdetgâhıdır. Ve hamse-i evkâtgâhıdır.

Ve bu câmi‘in solunda suya havâle on arşın bâlâ tahta-pûş soffalarında ba‘zı yârân-ı âşıkân anda soyunup kendüyi ol kadar bâlâ yerden Cihân suyuna atup cihân kaç bucak idüğin görüp şinâverlik eder. Ve bu câmi‘ fevkânîdir. Kapusu üzre târîhi budur:

“Bi-inşâi hâzihi’l-câmi‘i’ş-şerîf taleben li-merzâtillâhi’l-meliki’l-kadîr ez-zaîf Ca‘fer Paşa cezallâhu te‘âlâ hayran ve evsâhu ilâ mâ yeşâu ve etemmehu fî sene semâne ve hamsîn ve elf.” [1058] terşîd olunmuşdur.

Ve bir câmi‘ dahi **Hasan Ağa câmi‘i** ve bâb-ı Tarsûs’da **Zavcıoğlu el-Hâc Mustafâ câmi‘i**. Meşhûr câmi‘ler bu mezkûrlardır, bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle yigirmi iki medrese vardır, zîrâ ulemâsı gâyet çokdur. Ve fukarâ ve sulehâsı bî-hisâbdır. Ve gâyet ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at musallî halkı vardır.

Ve bir dâr-ı kurrâ ve üç dârü‘l-hadîs vardır. Ve medrese-i Pîrî Mehemmed Paşa ibn Ramazân yayla sâhibidir. Ve kırk mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân var.

Ve iki hammâmı var. Biri yalı tarafında Paşa hammâmı derler, âb [u] hevâsı latîf hammâm-ı rûşendir ve biri çârşû içinde Eski hammâm.

Ve on yedi hânları vardır. Cümleden mükellef çârsû içinde Ramazânoğlu hânı, yüz yigirmi ocak hân-ı kebîrdir. Ve bu hânın etrâfında olan üç yüz altmış kâ[r]gîr binâ dükkânlar cümle Ramazânoğlu binâsıdır. Ve bundan gayri bu şehir içre cümle yedi yüz otuz dekâkînlerdir. Ve kal'a-misâl bezzâzistânı dahi Ramazânoğlu'nundur.

Ve iki imâretdir. Âyende vü revendeye sofra-i bî-imtinânı dâyimdir. Ve üç yerde çeşmesi vardır. Cihân nehrinden dollâblar ile su kemerlerinden hammâm ve câmi'lere ve çeşmelere taksîm olunur.

Ve sevâhil vilâyet olmak ile kaldırımı yokdur, pâk hâk-pây yollardır. Ammâ çârsû-yı bâzâr içre dîvâr kenârlarında **[Y 156a]** piyâde kaldırımları vardır.

Ve bu şehrin cânib-i erba'asında "On bir bin bâğ u bâğçe öşür verir" deyü tevâtüre ermişdir. Ve bu şehir içre cümle (–) hândır. Ramazânoğlu hânı ve Pamuk hânı ve Sûhte Mahmûd Paşa hânı gâyet vâsi' meydânlı hân-ı azîmdir.

Ve bu şehir Cihân nehrinden zemîni bâlâda olup bir vech ile su gelmek muhâl olup bâlâda tahrîr olunan dollâb-ı azîm Gâzî Ramazânoğlu'nun hayrât-ı azîmidir. Eyle dollâb-ı âlîdir kim [[(–) (–) (–)]] Adana şehrinde olan ecnâs-ı mahlûkât def'-i atşân ederler. Kaddi kâmil kırk arşındır. Ve yetmiş kantâr demir ile [[(–) (–) (–)]] dahi sadâsı bir sâ'at yerden istimâ' olunur azîm hayrâtdır. Ve böyle şehr-i azîme bu dollâb kifâyet etmeyüp her evde [[(–) (–) (–)]] âbkeşânlık ederler.

Ve nehr-i Cihân tâ Sivas vilâyeti dağlarından hurûc edüp bu Adana şehrinin kenârından güzâr eder edüp [[(–) (–) (–)]] ve bu nehir üzre olan şehrin memerr-i nâsı cisr-i azîm Takyanus binâsıdır. Lâkin Me'mûn Halîfe târîhleri vardır. [[(–) (–) (–)]] **[Q 71b] [P 71b]** Ve cümle on altı tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir azîm gözlerdir. Ve beş göz dahi gayri cisir gözleri gibi küçük gözlerdir. Anlar ile cümle yigirmi bir göz cisirdir. Ve şarkdan garba tûlü beş yüz elli germe adımdır. Ve iki başında kal'a kulleleri gibi mazgallı ve dirsekli kullelerdir. Ve birer metîn kapuları vardır. Şeb [u] rûz bevvâbânı dîdebânlık edüp kal'a cânibindeki başında olan kullenin kapusunda âyende vü revende tüccâr tâ'ifesinden bâc ve gümrük alınup kal'a kullarına aklâm kayd olunmuşdur. Ve firâr eden memlûk ve gayri kayd-bend edüp sâhibine verirler.

Ve bu şehrin Temmûz'da hevâsı gâyet sakîl olduğundan bahâr eyyâmında bu beyti terennüm ederler. Beyt:

Bahâr erdi yine hengâm-ı geşt-i gülsitân oldu,

Güzel seyr eylemek uşşâk-ı zâre râyegân oldu.

deyüp sağîr ü kebîr pîr ü civân bay [u] nâtüvân cümle Ramazânoğlu yaylasına çıkup herkes mahbeshânesinden çıkup gûnâ-gûn cilveler eylerler.

Ve ol yaylada herkesin mülkü ve emlâki ve bâğ u bâğçesi vardır. Ol câ-yı ferah-fezâda zevk u safâlar edüp mahbûb ü mahbûbesi kesb-i tarâvet hâsıl ederler. Ancak Adana'da paşa ve mollâ ve garîb ü gurebâ ve ehl-i tüccâr ve âyende vü revendegân kalır.

Ve bu şehrin me’kûlât meşrûbâtının memdûhâtından limonu ve turuncu ve zeytûnu ve incîri ve nârı ve şeker kamışı ve pembesi gâyet çokdur kim cemî‘i diyâra pembe bundan gider. Ekseriyyâ halkının kârları oldur.

Ve halkı ekseriyyâ bülühdir ya‘nî Oğuz tâ’ifesidir. Oğuzlar hakkında Risâlet-penâh [79] buyurmuşlardır. Bir alay Türkmân kavmidir. Cümle külâh üzre beyâz destâr-ı Nebî ve taylesân-ı Muhammedî sarkıdırlar. **[Y 156b]** Ve çuka ferrâceler ve elvân boğası haftânlar geyerler.

Ve cümle zenânesi ayaklarına sarı çizme geyerler. Ve sivri takye üzre beyâz çarşaf bürünüp gâyet ehl-i perde gezerler.

Ve halkı gâyet garîb-dostlardır. Ve Arabistân ile müşâ‘ olmağın lisân-ı Arabî de tekellüm ederler. Ve Arab ve Tat Fellâh ve Urum ve Ermeni ve Yahûdî var bir şehr-i kebîrdir.

Ve vilâyet-i vâsi‘-i ma‘mûrdur. Ve buk‘aları hûb [u] mergûbdur. Husûsâ hâs ve beyâz etmeği meğer Macar vilâyetinde ola. Ve sahrâlarında mezra‘aları vâfir hayır u berekâtları mütekâsir ve ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı azîm-i nehr-i Cihân revândır.

Ve iklîm-i râbi‘in vasatîdir. Tûl-i nehârı 14 nîmdir. Vasatî arzı 36 derece ve 22 dakîkadır. El-hâsıl ma‘mûr şehirdir.

Ziyâretgâh-ı Adana: Evvelâ Tarsûs kapusundan taşra âsitâne-i Kurbân Baba fukarâ-i Bektaşiyân meydânıdır. Ve gülistân içre medfûnlardır. Ve cisrin şark cânibinde tekye-i Ca‘fer Baba, âsitâne-i Hindiyândır. Ve şehirde Monlâzâde Efendi, *kuddise sırruh.*

Bunları cümle ziyâret edüp çok hâl sâhibi kimesneler ile mülâkat olup ve vâlî-i vilâyet Küçük Hüseyin Paşa’dan elli şerîfî ve bir bayrak âdemler alup cümle yârân-ı bâ-safâyile ve paşayile vedâlaşup şark cânibine düz çemenzâr ve câ-be-câ dıraht-ı hezâr içre hezârân hezârın sıyt u sadâsın istimâ‘ ederek altıncı sâ‘atde âheste reviş,

Evsâf-ı kal‘a-i Misis

İbtidâ bânîsi Takyanus-ı Rûm’dur kim bir şehr-i azîm idi. Ba‘dehu Ebû Ca’fer el-Mansûr binâ edüp Freng harâb etdi. Adana hâkinde mu‘âf [u] müsellem Köpürlü Mehemmed Paşa evkâfıdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Ber-vech-i adâlet senevî bin beş yüz guruş hâsıl olur sadaka kazâlarıdır.

Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm ve kal‘a-i kadîm imiş. Hâlâ üç binden mütecâviz çuka dezgâhı kârhâneleri ve niçe bin âsâr-ı binâlar harâb u yebâb yatur. Ve niçe yüz yıl bu hâl üzre yatup cisr başında ancak bir küçük hân var idi.

Ba‘dehu Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ Köpürlü Mehemmed Paşa’ya emr edüp cisrin karşu cânibinde kal‘a-misâl bir hân-ı azîm inşâ etmişdir kim yüz yigirmi ocakdır. Ve mâ-tekaddem köhne hânı dahi ana ilhâk edüp mihmânhâne-i kebîr olmuşdur.

Ve bu kal‘a içre vüzerâ [ve] vükelâlara mahsûs müte‘addid hücreler ve haremhâneler binâ oluumuşdur. Ve bir kubbe-i âlîli câmi‘-i bî-bedel inşâ olunmuşdur. Ammâ ol kadar vâsi‘ değildir. Ve bir alçak minâresi var. Ve matbah-ı Keykâvus’unda âyende vü revendeye birer nân ve birer tâs baba çorbası ve birer şem‘a sadâka olunur. Eğer bay ve eğer gedâ ve

müslim ve gayri müslim ni‘meti mebzûldür.

Ve bir latîf küçük hammâmı ve mu‘âf [u] müsellem üç yüz kulu ve dizdârı ve mütevellîsi **[Y 157a]** vardır. Ve her gelüp giden tüccâr ve huccâca birer bayrak yüz yiğit koşup kankı cânibe azîmet murâdları ise maksûdlarına vâsıl edüp yanlarından bir ân münfek olmayup avdetde huccâc [u] tüccârdan selâmet kâğıdları alup Misis ağasına mektûbları ibrâz ederler. Hâlâ kânûnları budur. Ve mâ-tekaddem bu yoldan kırk elli atlı selâmetle ubûr etmek muhâl idi. Hamd-i Hudâ latîf hayrât oldu. İlâhi inkırâzü‘d-devrân mü’ebbed ola.

Ve bu hândan taşra varoş nev-binâ üç yüz seksen toprak örtülü hânelerdir. Ve cisirden hâna girecek mahal cânibinde yigirmi kâ[r]gîr dükkândır ve dîdebânlardır kim vecheyn kâr ederler. Ve âyende vü revendeden bu demir kapu dibindeki kullede bâc alurlar. Ve hâna girince yük yıkmadan mâhazar tahte’l-kahve gelüp leyle-i cum‘a ise pilâv zerde ve yahnî gelir. Ammâ şa‘îr kendü mâlları ile hâncılardan alınır.

Ve mâ-tekaddem cisr dahi niçe yıllar harâb olup cümle ibâdullâh güzer etmede usret çekerlerdi. Bu dahi ol mahalde müceddeden ta‘mîr edüp cisrin ortasında sol tarafda bir beyâz mermer üzre târîhi budur:

Harâbe kalmış idi çûn Halîlâ söyle târîhin

Cihân cisrin bile Sultân Mehemmed eyledi ta‘mir.

Sene 1072

Ve cisir başındaki hânın kapusu üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Cenâb-ı Hazret-i Sultân Mehemmed Gâzî-i mansûr

Reh-i Beytü‘l-harâm üzre yapup bir hâne-i emne

Su’âl edince târîhin aceb nutk eyledi Nutkî

Dedi Sultân Mehemmed Hân yapdı cây ola emne.

Sene 1072

Ve hân içinde paşaların mihmân-hâne köşkünün kapusu üzre târîhi budur:

Çün Cihân cisriyle hân ta‘mîrine emr eyledi

Hazret-i Sultân Mehemmed Hân şeh-i zıll-ı Hudâ.

Hâtife etdim su’âl itmâmının târîhini

Dedi a‘lâ cây-ı zîbâ-tarh köşk-i pür-safâ.

Sene 1072.

Ve bu cisrin karşu Adana cânibinde mâ-tekaddem âsitâne-i Bektaşiyândan bir tekye var idi. Âyende vü revendeler şeyhlerinden müteşekkî olup hâlâ ders-i âmmı ve talebeleri ile bir medrese olmuşdur.

Ve yine bu tarafda kâr-ı kadîm âsiyâblar var. Ve bu nehir tâ Elbistan sahrâsından ve Mar‘aş dağlarından cem‘ olup bu Misis’den aşağı kal‘a-i Yaman dibinde deryâya mahlût

olur. Ba‘zı zamân bu nehir Adana nehri ile ikisi cûş u hurûşa gelüp cümle vâdîleri gark edüp deryâya mahlût olur. Ve ba‘zı müverrih-i âlemler Adana nehrine Seyhûn-ı Rûm ve bu Misis nehrine Ceyhûn-ı Rûm derler. İkisi dahi yaylalardan nüzûl eder âb-ı hayât sulardır.

Ve bu Misis'den refîkler alup şark cânibine **Nehr-i Ceyhûn** kenârınca bir sâ‘at yer gidüp Alıcak belinde Misisli karavulları bulup Mar‘aş yolun anlardan su'âl etdim. "Hayırlı yoldur ve emînlikdir" dediler. **[Y 157b]**

Ve bu mahalde Şâm yolu Alıcak belinden sağ cânibde kalup biz refîklerimiz ile sol cânibde bir dere içre üç göz **Sarı Kula cisri**n ubûr edüp 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Şâhmârân

Misis sancağında ve kazâsında bir sivri yalçın havâlesiz evc-i semâya ser çekmiş burc [u] bârûsu muhkem ve esâs-ı binâsı müstahkem şekl-i muhammes bir şeddâdî taş binâ kal‘a-i âlîdir. Mâ-tekaddem Ermen pâdişâhları binâsıdır. Sene (–) târîhinde Ramazânlı ecdâdı yedi yılda hâh-nâ-hâh kuvvet-i bâzû ile feth edüp içinde olan Ermeni papasları dâğ-ı derûnlarından kal‘a içinde olan [[(–) (–) (–)]] yılan ve çıyan olup niçe bin guzât-ı müslimîn zahm-ı mârdan helâk olup ba‘de'l-feth eyle mu‘attal kaldı.

Anıniçün [[(–) (–) (–)]] kal‘a mahalleri yılan sürü sürü nümâyândır. Hattâ "Kal‘ada boynuzlu ve ensesi tüğlü yılan gördük" deyü [[(–) (–) (–)]] şehâdet etdiler.

Türkmân kavmi bu kal‘a altında meks edüp safâ ederler bir çerâgâh ferah-fezâ yerlerdir. Ve yakınında ma‘mûr kurâlar vardır, [[(–) (–) (–)]] dediler, ammâ görmedim.

Anı ubûr edüp ve nehr-i Ceyhûn tuğyânında adada(?) sahrâsın gark edüp etrâfında sâkin [[(–) (–) (–)]] yeridir. Anı dahi ubûr edüp yine **Ark sahrâsı** içre 4 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Ceyhûn'u geçitden atlarımız ile yüz bin [[(–) (–) (–)]]

[Sis] [80]

Melik-i Ermen Lâvî binâsıdır. Adana eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden paşasının hâss-ı hümâyûnu 260.299 akçedir. **[Q 72a]** Alaybeğisi ve çeribaşısı ve 2 zü‘amâsı ve 156 erbâb-ı tîmârı vardır. Kânûn-ı pâdişâhî üzre beş bin akçede bir cebelüleri ile paşasının ve alaybeğisinin **[P 72a]** sancağı altında me'mûr oldukları cânibe sefer eşerler ki cümle bin seksen asker olur.

Paşasına bu sancakdan ber-vech-i adâlet altı bin guruş ancak hâsıl olur. Ve yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir. Ve nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Senevî bin guruş hâsıl olur. Ve sancağı cümle (–) kazâdır.

Kethudâyeri ve serdârı ve dizdârı yokdur, zîrâ bir mükellef kasaba ve şehir değildir. Ancak bir karye-misâl kırk elli evli saz örtülü köydür. Temmûz'da paşa ve kadı ve cümle halkı yaylağa çıkup bir kaç dükkânı ve evleri harâb kalur.

Burada sancakbeği hakîre bir Türkmân seccâdesi ihsân edüp ve yigirmi şehbâz refîkler koşup yine nehr-i Ceyhûn'u ubûr edüp yine Ark sahrâsı içre giderek,

Kûh-ı Kürk: Dâmeninde bir manastır var kim cemî‘i Ermen kefereleri ana nezerât gönderirler. Yüzden mütecâviz kişdonları ve Mığdisi kefereleri vardır. Âyende vü

revendeye ni‘metleri mebzûl bir mihmânhâne-i Îsâ‘dır. Ve bu kûhun eteğinde serâpâ kat-ender-kat yaylalı ve âb-ı hevâsı latîf kurâlardır, ammâ Adana hâkindedir, zîrâ nehr-i Cihân’ın kıble cânibidir. Şimâl cânibi Sis [81] sancağıdır. Ve mezkûr Kürk dağı gediği altında bir düz sahrâda bir mürtefi‘ bayırda **[Y 158a]** bir püşte-i a‘lâ üzre,

Evsâf-ı kal‘a-i Kınık

Sene 611 târîhinde Ramazânlı Ermen pâdişâhları elinden kabz u teshîre alup karîbü‘l-ahd zulüm [ü] ta‘addî sebebiyle halkı perîşân olup kal‘a hâlî ve mu‘attal kalmışdır. Ammâ hâlâ üstâd mühendis destinden çıkmışdır. Ve bu binâ-yı zîbâdır ve şekl-i müdevverdir. Lâkin yukaru çıkup ne cirmde idüği ma‘lûmum değildir.

Anı ubûr edüp yine şarka bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çanakçı

Çanakçı yaylasının tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i müdevver çanak-misâl bir kal‘a-i cibâl olduğundan Türkmân kavmi Çanakçı kal‘ası derler. İçinde Türkmân-ı bî-gümân sâkinler imiş. Dizdârı ve neferâtları yokdur.

Anı alarkadan seyr [ü] temâşâ edüp Sis’den bu mahalle 9 sâ‘atde gelüp,

Evsâf-ı kasaba-i müzeyyen İsneyn

Adana eyâletinde paşanın hâssıdır, subaşılıkdır. Ve yüz elli akçe Kınıklı kazâsıdır. Ve nâhiyesi kırk sekiz pâre kurâdır. Kadıya senevî bir kîse hâsıl olur. Bir sahrâ-yı azîmin tâ vasatında nev-binâ bir şîrîn kasabadır. Haftada bir gün yigirmi otuz bin Türk ü Türkmân ve çoban ve pîr ü civân cem‘ olup azîm bey‘ [u] şirâ olur. Ve herkes metâ‘ın füruht edüp hayr-ı azîm ederler. Bu ecilden bunda hâlâ binden mütecâviz bâzâr yerinde yeni dükkânlar ve müte‘addid hânlar ve iki yüz yerli ve sâhibleri mukîm kâ[r]gîr dükkânlar ve iki minâreli muhtasar câmi‘ler ve beş kâ[r]gîr binâ hân-ı bâzergânlar ve iki hân dahi henüz esâsın bırakmışlar. İtmâmı müyesser olursa kal‘a-misâl hânlar olur. Türkmân aşkıyâsı havfinden metîn hânlar vardır. Ve bir hammâmı var.

İnşâallâhu Ta‘âlâ bu İsneyn bir şehr-i azîm olur, zîrâ cânib-i erba‘asında el vilâyet bî-şümârdır. Ve etrâfında olan bâğların üzümü Adana’ya ve Tarsûs’a ve Kurdkulağı‘na ve Payas’a gider. Üzümü dağı taşı tutmuşdur. Kâsım gününden iki ay sonra kar altından bir gûne üzümü çıkar, gâyet meşhûrdur.

Bu şehirde bâzârı temâşâ edüp bir gece mihmân olup ale’s-sabâh subaşıdan elimizde olan buyurdum ile yigirmi atlı ve on piyâde yiğit alup yine şark cânibine bâzâr içinden cereyân eden,

Nehr-i Karaçay: Arslanlı beli tarafından gelüp Kınık kal‘ası kurbunda nehr-i Ceyhûn’a mahlût olur. Ve bu mahalde yaylayan yaylayı yaylayı Türkmân kabîlesi Akçakoyunlu ve Avşarlı ve Keçeli uşağı yurdlarıdır. On bin bahâdır Türkmân olur ve bu etrâf vilâyetleri cümle Türkmân müstevlî olmuşdur. Ve Keçelioğulları‘nda ta‘âm yeyüp,

Nehr-i Mercân: Bu dahi Arslanlı belinden gelüp Ceyhûn’a mahlût olur. Bu nehri atlar ile ubûr edüp yine şarka hâmûn-ı çemenzâr içre ubûr ederek ve Türkmân obaları içre yeyüp içerek konup göçerek 4 sâ‘atde,

Nehr-i Ak Cihân: Bu dahi Arslanlı yaylağından gelüp nehr-i **[Y 158b]** Ceyhûn'a [mahlût olur] anı dahi at ile güzer edüp Arslanlı beline iki sâʻatde urûc edüp eyle bir çengelistân u hıyâbân gûnâ-gûn meyve ile memlû bir teferrücgâh yayladır. Ammâ her kûçe ve pûçesinde kemîngâh yerler var kim cümle râyihası hûn-ı insân şemm olunur bir vatan-ı aşkıyâ-yı Türkmân-ı bî-îmândır. Ve bu mahûf mahalleri ubûr ederken refîklerimiz "Vallâhi bî-tâb ve bî-mecâl kaldık. Şu görinen kalʻaya varalım, taʻâm yeyelim" dediler. Hakîr dahi tebaʻiyyet edüp,

Evsâf-ı kalʻa-i Sarvanlı

Bir kûh-ı Demâvend-vâr bir cibâl-i bâlânın üzerinde şekl-i müdevver şeddâdî taş binâ bir kalʻa-i bâlâdır. Ammâ altı ay vîrân ve altı ay Sarvanlı Türkmânı sâkin olurlar, yaylağ-ı azîmdir. Mukaddem Celâlî Karayazıcı girân-bahâ zî-kıymet eşyâların bunda hıfz etmiş bir kalʻa-i bî-hemtâdır. Anın altında Türkmân obalarında biraz taʻâm yeyüp yüz yaşında bir pîr-i nâ-tüvân hakîre hitâb edüp der kim,

"Bire avân! Bu ıssız dağlarda sana yoldaş olan asılacaklar ile ne yortup yopurup gezersin?" deyü vâfir itâb edüp kendü âdemlerinden on küheyl atlı âdem koşup andan yine şarka dağlar içre belin başında azîm mîller var, o mahalde İsneyn bâzârının Kınıklı kazâsı ve Adana eyâleti hudûdu tamâm olup belden aşağı şark cânibine **Marʻaş eyâleti**ne kadem basup ol bel başında kırk elli dâne çalıdan evler ve obalar var. İçinde pür-silâh yüz dâne Türkmân ve gayri şehbâzlar hakîre karşu çıkup taʻzîm edüp yer gösterdiler. Tarfetüʻl-ayn içre bir kuzu kebâb etmeğe mübâşeret edüp esnâ-yı kelâmda,

"Marʻaş paşasına gideriz" dedik.

"Hoş geldiniz" deyü bizimle gelen refîkleri gerü döndürdüler. Ve anlara bir kaç akçe verelim dedik, rızâ vermediler Sarvanlı kalʻasında kocanın koşduğu on yiğide üç guruş verüp anlar dahi gerü döndüler. Ve bunların gözü önünde İsneynliye mektûb-ı sıhhatimiz yazup gönderdik. Bu mahalde aşağı yoldan berü iki atlı seğirderek,

"Bir azîm Ayntâb kârbânı geliyor, ammâ sâfî âteş, yeniçerileri çokdur." deyü müjde etdiler. Hemân ol sâʻat bu konduğumuz bâcdârların benizleri mütegayyir olup hakîre,

"Ağam! Bu gece bunda mihmân olursunuz. İşte kuzucuklar, kurbân etdik, kalın. Eğer paşaya gideriz, derseniz, teng mahalle kalırsız. Yol eri yolda gerek" dediler. Ve taraf taraf "maʻkûl" dediler. Hakîr dahi gördüm ki bizi savmak isterler.

"Hayır kalmayız, hidmet-i pâdişâhîye me'mûruz" deyü beş on kîseli mektûblar gösterüp,

"Yol erenlerin tutmak olmaz. İnşâallâh paşadan ihsânlar alup yine buradan Adana paşasına varmalıyuz. Hemân gideriz" deyü ibrâm edüp hakîre beş âdem koşup,

"Bundan ilerüsü emînlikdir, yürü Allâh uğurun **[Y 159a]** âsân ede" deyü bunlar ile vedâlaşup şarka teper aşağı enerken kârbânın evveline râst gelüp hayli tereddüd etdiler. Gördüler kim yolcuyuz. Biraz kelâmdan sonra bunlara pes ü perdeden gâfil mebâş deyü haberdâr etdim.

Andan bir dahi dağlar ve orman-ı bî-amânlar geçüp Haleb cisri nâm mahal Haleb ve Azez ve Kilis yolu sağa gider. Haleb cisri bir göz küçük cisrdir, altından cereyân eden bir

müte‘addid nehir değildir. Anı ubûr edüp Arslanlı belin onuncu sâ‘atde aşup ikinci bâcdâr olan mahalde bir koyah-ı Acem hıyâbânı içre yerde mihmân olduk. Ammâ kesici ve harâmî asılacakları bunlardır. Ammâ şehre karîbdir. Ayağı ile gelene kıymazlar, ammâ gayri yerlerde kuş kondurmazlar.

Hamd-i Hudâ bî-pâk [ü] bî-pervâ bir gece konuk alup vâfir ikrâm etdiler. Ale’s-sabâh Bâcdârbaşı Alî Ağa ve gayri [[(–) (–) (–)]] alup bir sâ‘at dahi Arslanlı dağları içre şarka gidüp a‘lâ at oynağı yerlerdir. Ammâ Azez ve Kilis’in civ civ [[(–) (–) (–)]] küçük ubûr edüp sahrâ-yı Dip’de Kazgölü kenârınca ol deşt-i çemenzârda seyr [ü] temâşâ ederek piyâde refîkler [[(–) (–) (–)]] kazâsı dağlarından gelüp Mar‘aş‘a karîb nehr-i Ceyhûn’a mahlût olur ve sahrâ içre cereyân eden,

Nehr-i Kara Çay: [[(–) (–) (–)]] garbında nehr-i Ceyhûn’a mahlût olur. Andan bir sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Mâr-ı îş,
ya‘nî dâr-ı (–) (–) (–)

(–) (–) (–) **[Q 72b]** peydâ olup cümle halkını ol ejderhâ yedüğü içün Mâr-ı îşden galat Mar‘aş derler. Bir rivâyetde dahi Sultân Dahhâk’ın şehri idi. Dahhâk’ın iki omuzlarına şeytân aşcıbaşısı sûretine hulûl edüp bûs edicek **[P 72b]** Dahhâk’ın iki omuzlarında iki ejderhâ peydâ olup bu şehir halkının mücrim ve gayri bî-günâh âdemleri katl edüp beynilerini mezkûr yılanlara vere vere cümle halk âcizmânde olup Dahhâk-i Mârî‘yi bedest-i Kâve-i Âhenger katl ederler. Anıniçün halkını Dahhâk’ın omuzunda mârlar yediği içün Mâr-ı îş‘den galat Mar‘aş derler. Vech-i tesmiyesi oldur.

Zamân-ı kadîmde Kayser-i Rûm hükmünde Ermen pâdişâhları binâsı bir şehr-i azîm imiş. Ba‘de hicreti’n-nebevî kırk bin asker ile Esved ibn Mıkdâd hazretleri gelüp kuvvet-i bâzû ile feth edüp kal‘asın münhedim etdi. Ba‘dehu sene 921 târîhinde cümle halk-ı akûru âsî olup zabt u rabtları mümkin olmamak ile Selîm Şâh-ı Evvel Acem seferlerine giderken guzât-ı müslimînin ilerüsünden ve gerüsünden halkı rehzenlikler edüp âhir salâbet-i şehinşâhîden havf [u] haşyet üzre olup pâye-i serîre rûmâlide kılup mutî‘ [u] münkâd olup yine evlâd-ı Zülkadriyye’ye vilâyetleri ihsân olundu.

Yine Süleymân Hân asrında bir azîm tuğyân [u] isyân edüp memâlik-i Arabistân’dan ve Karaman’dan niçe yerler gâret etdiler. Âhir fermân-ı şehriyârî ile kal‘a-i kadîm yerinde bir kal‘a binâ olunmak fermân olundu. Hâlâ kal‘ası bir bayır üzre şekl-i murabba‘ bir küçük şeddâdî **[Y 159b]** binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Cirmi altı yüz adımdır. Ve bir topraklı püşte üzre olmak ile cânib-i erba‘asında aslâ handakı yokdur. Ve cümle (–) kulledir. Ve kıbleye nâzır şehre havâle üç kat kapusu var ve bu kapunun taşrasındaki kullelerin iki yanında birbirine nâzır siyâh taşdan dörd dâne mehîb arslan tasvîri vardır, gûyâ zî-rûhdur.

Ve bu kapu üzre kal‘anın târîhi budur:

“El-hamdü ve leyletü‘s-salât alâ Muhammedin hayrü‘l-‘ıbâd ve alâ leyâli’l-emcâd ve ba‘d emera kâle e‘azze’l-kadriyyeti’l-ma‘mûriyyeti sultânü‘l-berreyn ve hâkânü‘l-bahreyn Sultân Süleymân Hân ibn Selîm Hân. Sene 915” târîhinde.

Ve bu kapunun iç yüzünde kapular mâbeyninde dizdâr loncasında bir tahta üzre mastûr olan târîh:

Anınçün dedi hâtif târîhini

Devâm ü izz ü rif'at kıl ilâhî

Diğer târîh, ammâ ta'mîr olunduğuna târîhdir:

Saklıya Hak eyleye cümle elemlerden berî

Sene 1054

Ve bir uğrın kapu dahi şimâle nâzırdır ammâ dâ'imâ mesdûddur.

Ve bu kal'a içi bir mahalle ve yüz toprak örtülü hûrde evlerdir. Ve bir Süleymân Hân câmi'i var, küçükdür. Ve şeb [u] rûz dizdârı kapular mâbeyninde sâkindir. Ve cümle (–) neferâtı vardır.

Ve bu vilâyet eyâlet-i kadîmdir. Anatolu'dan sonra budur, ammâ kânûn üzre Anatolu paşası üzre tasaddur eder. Taht-ı Zülkadriyye'dir ve vilâyet-i kadîmdir. Selîm Şâh Mısır'a giderken mutî' olmuşlardır. Ve paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu altı yüz yigirmi sekiz bin dörd yüz elli akçedir.

Ve eyâletinde cümle hâsları bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ Elbistan ve Besni (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bunlardan cümle cürm [ü] cinâyet ve bâd-ı hevâ cümle eyâletinden senevî ber-vech-i adâlet kırk altı ve kırk yedi bin guruş hâsıl olup kânûn üzre beş bin akçede bir cebelüsü ile me'mûr olduğu sefere eşer. Cümle kendü askeri iki bin müsellah asker olur eyâlet-i azîmdir.

Ve dest-i hükmünde olan sancaklar bunlardır: Evvelâ Ayntâb sancağı ve Malatıyye sancağı ve Niğde sancağı ve Kars sancağı ve Samsâd sancağı. Bu beş sancak ile eyâlet olmuşdur.

Ve kendü sancağında alaybeğisi ve çeribaşısı ve mâl defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve defter kethudâsı ve çavuşlar emîni ve yüz yetmiş çavuşları vardır.

Bu mezkûr esnâf menâsıbların cümle Âsitâne-i sa'âdetden rü'ûs-ı hümâyûn ile alup zabt ederler.

Ammâ Mar'aş defter kethudâsının hâssı seksen yedi bin yedi yüz otuz akçedir. Ve tîmâr defterdârının hâssı 60.200 akçedir.

Ve Mar'aş sancağında tîmâr ve ze'âmet cümle bin on sekiz kılıçdır. Ammâ cümle eyâletinde iki bin yüz altmış tokuz kılıç tîmârdır. Ve cümle yigirmi tokuz ze'âmetdir. Bunlardan mâ'adâsı tezkirelü ve tezkiresiz tîmârdır.

Ve ümerâ ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın kânûnları üzre cebelüleri **[Y 160a]** ile cümle beş bin beş yüz asker olur. Ve bu askerin Mar'aş eyâletinde senevî hâsılları toksan dörd kerre yüz bin ve yigirmi üç bin on yedi akçe olur. Defter-i sultânîde böyle mastûrdur. Bu mezkûr asâkir bu kadar mâl-ı tîmâr ve ze'âmetlerinden tahsîl edüp alaybeğilerinin sancağı altında mevcûd bulunmak şartıyla sefer eşerler.

Ve bu Mar'aş sancağı beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ve nâhiye (–) kurâdır. Ve ber-vech-i adâlet senevî mahsûlü sekiz tokuz bin guruş hâsıl olur. Ve taht-ı hükûmetinde olan kazâlar bunlardır:

Evvelâ kazâ-i Mar‘aş ve kazâ-i Şehr-i etrâf ve kazâ-i Havsustol(?) ve kazâ-i Güvercinlik ve Cihân nehrinin öte cânibinde kazâ-i Yenice kal‘ası ve kazâ-i Zeytûniyye ve kazâ-i Bertiz ve kazâ-i Göynük ve kazâ-i Yürükân ve kazâ-i Hârûniyye ve kazâ-i Andırun(?) ve kazâ-i Elbeğili. Bu cümle on iki kazâ sancağ-ı Mar‘aş‘da ma‘mûr [u] âbâdân kazâlardır.

Ve şehr-i Mar‘aş‘da şeyhülislâm ve nakîbüleşrâf ve sipâhiyân kethudâyeri ve yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî serdârı ve dizdârı ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı vardır.

Ve şehr-i Mar‘aş cümle kırk iki mahalledir. Ve cümle dere ve depeler üzre bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revân sovuk mâ-i zülâlli dîvânhâne-i âlîli sarây-ı âlîli on bir bin hânedir. Ve cümle toprak ve kireç örtülü ve kâ[r]gîr dîvârlı ve câ-be-câ kerpiç dîvârlı evlerdir.

Ve bu şehir kıbleden şimâle bir dağ eteğinde vâki‘ olmuş tûlü yedi bin adımdır.

Ve cümle otuz tokuz mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Ada câmi‘i tûlü yüz elli ayakdır ve arzı elli ayakdır. Ve derûn-ı câmi‘de on amelî pâye-i âlî üzre tâk-ı havernaklardır. Anın fevkında çam kirişler üzre sâde tavandır ve üstü kireç örtülüdür. Ve iki kapusu var, biri sağ cânibde yan kapu biri kıble kapusu üzre celî hattile:

“Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne muhammeden abduhu ve resûlüh” merkûm olunmuşdur.

Ve bir minâresi var, kıble kapusu önündedir. Ve taşra soffaları vardır. Ve taşra haremi vardır. Ve bir kaç çınâr-ı müntehâ dırahtlar vardır. Ve hareminde bir azîm değirmen nehri cereyân edüp cümle cemâ‘at-ı kesîre andan tecdîd-i vuzû‘ ederler. Andan Kal‘a câmi‘i ve Boğazkesen câmi‘i ve Beğdûdiyye câmi‘i ve Hâtûniyye câmi‘inin kapusu üzre böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

“Ammera hâze’l-câmi‘a’l-mübârek Şemsî Mâh Hâtûn binti Rüstem ibn Nâsırüddîn bin Zeynelâbidîn. Sene (–)”

Ve Ese Dîvâne câmi‘i. Ve Hazînedârlı mahallesinde iki câmi‘dir, biri Hatîbzâde câmi‘i ve biri Şâdiyye câmi‘i. Ve Kara Mar‘aş câmi‘i. Meşhûr câmi‘ler bunlardır. Mâ‘adâ [[(–) (–) (–)]] cümle bin otuz tokuz mihrâba varınca mesâcidlerdir. Ve her câmi‘ ve mesâcidde sûhtevât hücreleri olduğundan mâ‘adâ on bir medrese-i [[(–) (–) (–)]] **[Y 160b]** ders-i âm âlimândır âm ile şöhre-i şehir olmuş medârislerdir.

Ve kırk mekteb-i sıbyân nihâl-i cân ebcedhân [[(–) (–) (–)]] ammâ medreselerde dahi şeyhü‘l-kurrâlar vardır. Ve medreselerin meşhûru bunlardır.

Evvelâ medrese-i Beğdû[diyye] [[(–) (–) (–)]] ve medrese-i Taşlı ve medrese-i Yenicekal‘a, gâyet ma‘mûrdur. Ve âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldur. [[(–) (–) (–)]]

Muhammedî ve imâret-i Ulu câmi‘ ve imâret-i Kadriyye.

Ve hammâm beşdir. Cümleden müferrih ve pâk ve hoşhevâ [[(–) (–) (–)]] hammâmı ve Çârsû hammâmı ve Çukur hammâm ve Boğazkesen hammâmı.

Ve cümle altı hândır. Cümleden ma‘mûr [[(–) (–) (–)]] ve yine çârsû içinde Acemler hânı ve Ulu câmi‘ kurbunda Müftü hânı. Ve cümle yetmiş çeşme-i **[Q 73a]** âb-ı zülâldir. **[P 73a]** Ammâ her evde birer mâ’-i cârî mukarrerdir.

Ve cümle bin kırk beş dekâkîndir. Ve iki bezzâzistânı vardır. Kuyumcular bezzâsteni dörd demir kapulu kâ[r]gîr binâdır ve biri hâlâ mu‘attaldır.

Ve ma‘mûr [u] âbâdân olan sarây-ı âlîlerin eşbehi cümleden Paşa sarâyı, cümleden mürtefi‘ yerde vâki‘ olmuş, şâhrâh üzre bir serâmed şâhnişîni var. Ve bir sarây-ı ra‘nâ dahi Zülkadiroğlu’nundur gûyâ ki bâğ-ı İremdir. Ve kapusu üzre târîhi budur ki beyâz mermer üzre celî hattile tahrîr olunmuşdur:

Zülkadirzâde Halîl Beğ ömrün olsun müstedâm

Bu sarây-ı dilkeşi kıldın mu‘ammer bi’t-tamâm

Bi’l-hurûfi mu‘ceminden hânesinin târîhin

Hoş müferrih menzil olmuş bu sarây-ı bâb-ı kâm.

Sene (–)

Ve bu şehirde niçe sarâylar vardır, ammâ bildiğimiz bunlardır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzredir. Ve gâyet zekiyyü‘t-tab‘ ulemâsı vardır.

Ve halkı gâyet mahbûb-dostdur. Kadd-i bâlâ ve mahbûb-ı ra‘nâ cüvânânın ekseri hacılar huddâmıdır. Ve gâyet mün‘im kimesneler vardır [83] deyüp sevdâgerlik ederler.

Ve kelimâtları lisân-ı Türkîdir. Ve ekseriyyâ halkı Türkmândır. Pâk çuka esvâblar ve katîfe kavuk külâh üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar. Ve kışı şedîd olup halkı levendâne olmak ile kırmızı boyalı kuzu derisinden Okçuoğlu harvânîleri geyerler. Ve ba‘zı ricâl makûlesi ol kadar mu‘ammer ve müsinn olur kim kuvveti gitmiş ve hey’eti bitmiş musâhabet [ü] melâ’ibden kalmış olur. Yine böyle iken çârsû-yı hüsn içre bir dükkânçede oturup âyende vü revende dilberâna nazar etmek içün burnuna gözlüğün geçirüp,

“Be, şu kuzucak bizim Halîm oğlunun oğlu mudur? Ah puh Bârekallâh” deyüp çeşm zekâtı ile geçinir fakîr nâ-tüvânlar var. Su’âl etsen “Behey Baba! Bu cüvândan ne fâ’ide” desen bu beyti îrâd eyler. Beyt:

Kocaldıkça gönül artar kara gözlülere meyli

Benim pîr olası gönlüm kocaldıkça gönül ister

Hattâ Hazînedârlı mahallesinde bir pîr-i nâ-tüvân var idi. “Selîm Hân Mısır’a giderken on bir yaşında idim. Ilıcak **[Y 161a]** belinde Osmânlı alayların seyr etdik” deyü şehâdet etdi. Ve hakîr hayr du‘âsın alup dest-i şerîfin bûs etdim.

Ve cümle zenâneleri ayaklarına sarı çizme geyüp başlarına sâfî gümüş tas takye yâhûd zerdûz sivri takye üzre endâmlarına beyâz çarşaf bürünürler. Ve gâyet hüsn-i cemâlde ve lûtf [ü] i‘tidâlde olup kelimâtları dürr-i meknûndur. Ve sûk-ı sultânîde bey‘ u şirâda ol kadar savt-ı hazîn ile tekellüm ederler kim tüccâr tâ’ifesi metâ‘ın değil belki cân metâ‘-ı nakdin yolunda hâk-i râh edüp var ömrün sarf ederler.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından yaz u kış yigirmi elvân üzümü

mevcûddur. Cümleden kabak üzümü ve Cem üzümü ve sarı üzümü kar altından çıkarup tenâvül ederler. Ve nârı, Şehribân nârından âbdâr ve dânedâr ve hoş-hâr olur. Cemî'i vilâyete ve husûsâ Sivas'a niçe bin deve yükü nâr Mar'aş'dan gider. Ve sâ'ir meyvesine dahi hadd [ü] hasır yokdur.

Ve bir konak yeri bâğ u bâğçesi dutmuşdur. Ve şehrin bâğçeleri altından cereyân eden nehr-i Ergenes âb-ı hayâtdan nişân verir bir âb-ı nâbdır. Bu mâ-i cân-bahşın te'sîrinden cümle halkı zinde ve ehl-i safâ ve yârândan garîb dilnüvâz kavimdirler. Ammâ sûhtevât tâ'ifeleri sehel aşkıyâdırlar.

Ve bu şehir Türkistân şehirlerindendir ve iklîm-i râbi'dedir. Ve bu şehir kadîm olduğundan kibâr-ı evliyâullâhı çokdur.

Ziyâretgâh-ı Mar'aş: Evvelâ serçeşme-i fukarâ Velî Fakîh Sultân, meşhûr-ı âfâkdır.

Ve civârında Omuzlu Küçi Dede.

Ve karşu cânibinde bir bayır üzre Derdmend Baba: Ulu sultân-ı Melâmiyyûndandır. Hattâ Uzun Hasan Sultân Ebü'l-feth ile ceng esnâsında iken buyururlar kim,

"Uzun Hasan, Sultân Mehemmed oğlan seni kırar ha! Mâlını cebine koyar ha" deyü keşf etmişlerdir. Hakkâ ki eyle bir ceng-i azîm olup Derdmend Baba Ebü'l-feth tarafında bulunup fütuhât-ı azîm olup târîhi:

Butlân keydü'l-hâ'inîn

olmuşdur.

Ve Derdmend Baba'nın altında Çomaklı Sultân.

Ve kurbunda Mâlik Eşter hazretleri: Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Risâlet'in silâhşoru idi. Çâpüksüvâr bir fârisü'l-hayl kimesne idi. Tebük gazâsında çeşm-i şerîflerinin biri yırtlas olduğundan Eşter deyü mülakkab olmuşdur. Hazret-i Alî'nin kemer-bestesidir. At binen sipâhiyânın silsileleri Mâlik Eşter'e müntehî olup pîr olmuşdur.

Ve Karlı Baba ve Çem Çerez Baba.

Ve Mar'aş'ın yolu üzre kıble tarafında Sûf dağı derler bir çıplak dağdır, tâ nihâyetinde Hazret-i Ukkâşe: Menâkıbı çokdur, bir kubbe-i âlî içinde medfûndur, azîm ziyâretgâhdır.

Ve anda âb-ı hayâtdan nişân verir bir kuyu var, cümle ehl-i züvvâr andan nûş edüp hafakân derdine bi-emrillâh devâdır.

Ve Ukkâşe hazretleri civârında Hazret-i Risâlet-penâhın aşbâzı Şeyh Çümcemeddîn: Hazret-i Risâlet-penâh'dan kemer-beste **[Y 161b]** olmuşdur. Ve cümle aşbâzların silsileleri ana müntehî olup pîrleri olmuşdur. Bu sultânlar Hazret-i Ömer hilâfetinde Esved ibn Mıkdâd ile gelüp bu kal'a altında şehîd olmuşlardır. *Kuddise ervâhuhum.*

Ve Ukkâşe hazretlerinin garbında görünen Kâfir dağı dibinde İbrâhîm Dede hazretleri.

Ve ziyâret-i Sa'deddîn-i Teftazânî hazretleri.

Ve ziyâret-i Manav Alî bin Balı Efendi, Alâ'üddevle câmi'inde medfûndur.

Târîh-i vefât-ı Teftazânî:

Akl-râ pürsîdem ez târîh-i sâl-i rıhleteş,

Güft târîheş bekey kem tayyebellâhu serâh

Sene 792.

Cümlesinin ervâh-ı şerîfleri şâd ola. Bunları ziyâret edüp ve sulehâ-yı ümmetden ba‘zı cânlar ile müşerref olup Zülkadiroğlu ile ve vâlî-i vilâyet Nişâncı Osmân Paşa’yile vedâlaşup ve refîkler alup kıble tarafına 4 sâ‘at,

Karye-i Elmalı: Bir kûh-ı bâlânın dâmeninde bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayât sulu elli evli müselmân köyüdür ve ze‘âmetdir.

Anda mihmân olup ale’s-sabâh şark cânibine dağlar ve ormanlı yollar içre 12 sâ‘at,

Evsâf-ı kal‘a-i Sadr-ı bâz ya‘nî Besni

Kayser-i Rûm’a tâbi‘ Besni kavmi derler bir kavmin binâsıdır. Sene 26 târîhinde Hazret-i Ömer hilâfetinde Esved ibn Mıkdâd hazretleri ceng-i azîm ile feth olunmayup âhir-i kâr içindeki Besni kavmi emân ile vere verüp cümle emvâl [ü] erzâkları ile Karadeniz kenârında Bafra’dan gemilere binüp Karadeniz’in karşu şimâl cânibinde ıssız dağlarda tavattun edüp Çerkes kavmi içre Besni aşîreti bu Besni kal‘ası kavmindendir.

Ba‘dehu müverrihler bu kal‘anın eşkâlin bir tülemiş doğan göğsüne müşâbeheti olup bir kal‘a-i mahbûb olduğu içün Sadr-ı bâz kal‘ası derler. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile Zülkadriyyeli destine girüp Selîm-i Evvel’e itâ‘at etmişlerdir. Mar‘aş paşasının hâssıdır. Ba‘zı zamân sâ’ir selâtînlere hâs ifrâz olunur.

Mar‘aş hâkinde üç yüz pâyesiyle şîrîn kazâdır. Ve üç nâhiyesi vardır. Evvelâ nâhiye-i Kesen ve nâhiye-i Tavk ve nâhiye-i Bârûra. Ve kal‘ası ve şehri Tohtamış dağı dâmeninde bir dereli yerde ma‘mûr şehir ve kal‘ası bir mürtefi‘ püşte üzre şekl-i muhammes bir şeddâdî binâ-yı kadîmdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin yetmiş adımdır. Ve handakı (–) ve (–) kapusu vardır. Ve dizdârı ve kırk neferâtı ve kethudâyeri ve serdârı vardır.

Ve kal‘ası yalçın kaya üzre olmak ile gâyet metîn ü mühkemdir. Lâkin ba‘zı yerleri ta‘mîr ü termîme muhtâcdır. Ve kal‘a içinde Süleymân Hân câmi‘i ve cümle yetmiş toprak örtülü sipâh evleri vardır.

Ve aşağı bâğ-ı İremli varoşu tokuz 9 ve(?) mahalledir. Meşhûru bunlardır: Meydân mahallesi ve Kâhta mahallesi ve Orta mahalle ve Aşağı mahalle ve Kızılca mahalle ve Yüz Mekân mahallesi. Ve bu mahallelerde cümle bin mikdârı toprak örtülü evlerdir.

Ve her mahallede birer câmi‘ **[Y 162a]** mukarrerdir. Ammâ cümleden çârsûya karîb Sultân Murâd-ı Râbi‘ musâhibi Zeyrek Çelebi C(–) Cerrâh câmi‘i. Gâyet rûşen ve musanna‘ câmi‘dir.

Ve iki medrese ve altı mekteb-i tıflânı ve dörd hammâmı var, cümleden âb [u] hevâsı latîf Meydân hammâmı ve Kâhta hammâmı [[(–) (–) (–)]] ve yetmiş seksen mikdârı dükkânlar vardır.

Ve âb [u] hevâsı yaylak yer olmak ile gâyet latîfdir. Ve bâğ u bâğçesi cihânı dutmuşdur. [[(–) (–) (–)]] meşhûrdur. Ve mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Ve halkı Türkmânü‘l-asl garîb-dost kavimdirler. Ve bunda bir [[(–) (–) (–)]] vâkıf olmayup ale’s-sabâh **[P 73b]** anda

Alî Ağa'dan beş cürd atlı refîkler alup cenûb cânibine yine [[(–) (–) (–)]] dağıstân ve hıyâbân dağıstân içre renc [ü] anâ çekerek,

Karye-i Defter Kethudâsı: Yüz evli müselmân köyüdür. Andan yine cenûba 6 sâ'at,

Karye-i Osmân Dede: [[(–) (–) (–)]] **[Q 73b]** Cümle at ve katârı ve develeri bundaki hânlarda yatup bu sahrâlarda otlarlar. Gâyet çemenzâr ve nebâtât [u] giyâhâtlı mahsûllü hâmûndur. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi kırk beş pâre kurâdır. Senevî bin iki yüz guruş hâsıl olur. Ve cümle re'âyâsı konar göçer Türkmândır. Ve bu Osmân Dede köyü cümle saz örtülü elli mikdârı evlerdir. Yaylaya gitdiklerinde evlerin âteşe ururlar. Ancak kâ[r]gîr binâ bir hân ve bir câmi' var. Câmi'in sol tarafında bir kubbe-i âlî içinde Osmân Dede Sultân medfûndur. Andan kıbleye 5 sâ'at şâhrâh ile gidüp,

Karye-i Gücile: Bir bayır dibinde yüz müselmân evli köydür ve Ayntâb kazâsıdır. Ve Dimos hâssıdır. Bir câmi'i ve bir hânı ve bir hammâmı var ve bâğ u bâğçesi çokdur. Andan yine kıbleye dağ ve taşlar ve bâğ u bâğçeli ma'mûr kurâlar ubûr ederek 6 sâ'at şâhrâh ile gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i şîrîn ve arûs-ı zemîn şehr-i Ayntâb

Kadîm-i evvelde kayser-i Rûm şehirlerinden bir şehr-i kadîmdir. Ba'dehu Hazret-i Ömer *radıya'llâhu annu* hazretlerinin zamân-ı sa'âdetlerinde otuz bin Arab askerine Esved ibn Mıkdâd hazretleri serdâr-ı mu'azzam olup bu Ayntâb kal'asın yedi ayda vere ile Cimcime pâdişâhın elinden feth edüp Cimcime cümle askeri ile Mar'aş'a varup dârü'l-karâr edeyin sandı. Ale'l-akîb Mar'aş'ı dahi Cimcime Şâh'ın elinden alup karârları dârü'l-bevâr oldu.

Ve vilâyet-i Ayntâb dâr-ı İslâma zamm olup gün-be-gün ma'mûr [u] âbâdân olup tâ sene (–) târîhinde Sultân-ı Mısır Tâhir Baybars hükmünde idi. Bi-emrillâh Tâhir Baybars dâr-ı bâkîye rıhlet edince hilâfet Âl-i Zülkadriyye'ye nasîb olup Sultân Alâ'üddevle Mar'aş ve Ayntâb ve Haleb sultânı oldu. Ammâ devletleri za'îf olmak ile ol asırda İşpanya küffârı fürce bulup Kudüs'ü ve Şâm'ı ve Haleb'i ve Ayntâb'a istîlâ etdi. Seksen bin **[Y 162b]** küffâr-ı şeyâtîn ve tevâbi'-i melâ'în ü la'în ile Ayntâb'a karîb Tumtum ovası nâm mahalde kara hayme vü hargâhlârı ile mezbûr çerâgâhda bî-pâk ü bî-pervâ meks edüp Ayntâb'dan bey' [ü] şirâ ederlerdi. Beri Mar'aş cânibinde Sultân Alâ'üddevle cümle a'yân [ü] vüzerâ ve vükelâsı ile meşveret edüp,

"Âyâ bu kâfir-i bed-kârı nice dünyâ sahîfesinden vücûdların hakk edelim" buyurduklarında meğer bir âkıl u dânâ kâr-âzmûde ihtiyâr vezîri var idi. Hîle ve fitnede mâhir ve re'y [ü] tedbîrde kâhir idi. Ser-âgâz edüp der: Beyt:

Serefrâz-ı cihân olmak nedenlü hûn-feşânlıkdır

Sipâhîler içinde hîle dahi pehlivânlıkdır

deyü bu ebyâtı terennüm etdükde Sultân Alâ'üddevle,

"Bu fende cümle re'y [ü] tedbîr senin olsun, hemân iş gör" deyü fermân etdi.

Vezîr-i hem-nazîr ser-ber-zemîn baş koyup tedbîr [ü] tedârüke şürû' etdi. Meğer Sultân Alâ'üddevle'nin yedi şehbâz ve tüvânâ ve fetâ şehzâdegânları var idi kim yedisi yedi

iklîme sipehsâlâr-ı mu‘azzam olup ekâlîm-i seb‘ayı seb‘a-i seyyâre-vâr devrân edüp sâlimîn [ü] gânimîn merkezlerinde kutb-ı ricâl-misâl sâbit olmağa istihkâkları var idi.

Fî‘l-hâl yedi şehzâdeye yedişer bin müsellah ve müretteb esb-i sabâ-reftârlı asker verüp ve her birine yedişer kat mehterhâne verüp âlem ağyardan bî-haber iken ve cümle küffâr Tumtum sahrâsında mest [ü] medhûş iken yedi şehzâde yedi koldan ve koca vezîr sekizinci koldan ceng tablına turralar ve nefîr kûs ve nakkârelere darblar urulup yedi şehzâdenin herbiri kûh-ı şecâ‘atde Sâm u Nerîmân ve vâdî-i heybetde yedi başlı su‘bân-misâl olup vakt-i Şâfi‘îde yek-dil [ü] yek-cihet tarfetü‘l-ayn içre sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup Kassâb Cömerd köçeği-misâl küffâra eyle bir dendân-ı tîg çekerler kim sahrâ-yı Tumtum cesed-i insân ile şecer-i Vakvâk zeyline dönüp ol fezâ deryâ-yı hûn olup bakiyyetü‘s-seyf küffâr-ı dûzah-karâr Ayntâb’a firâr edüp,

“Geldi geldi ha” deyüp Ayntâb’a müstevlî olan küffâr dahi Ayntâb’da karâr edemeyüp Ayntâb’ı hâlî ve mu‘attal bırağup Antakiye’ye firâr etdiler.

Andan yedi şehzâde yedi yâr-vâr at başın Ayntâb’da karâr edüp yine ibâdetgâhlarda âyîn-i Muhammedî olup niçe mülûkler mutasarrıf olmuşdur.

Ba‘dehu sene 921 târîhinde Sultân-ı Mısır el-Melikü‘l-Gavrî hükmünde iken Sultân Selîm Şâh-ı Evvel Mısır fethine giderken savlet-i şehin-şâhînin bîm ü ra’bından sene 922 târîhinden Ayntâb’ın miftâhların Yûnus Paşa destiyle pâdişâhı-ı Cem-azamete teslîm edüp Mar‘aş eyâletinde sancak olunmak fermân olundu.

Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 24.513 akçedir. Ve cümle hâsları (–) subaşılıkdır. Bunlardan senevî cürm [ü] cinâyeti ve salb [u] siyâseti ve bâd-ı hevâsı ile ber-vech-i adâlet kırk altı ve elli **[Y 163a]** bin guruş hâsıl olup beş bin akçede bir cebelüleri ile cümle sekiz yüz asker olup me’mûr olduğu sefere gider.

Ve sancağında 9 serbest ze‘âmet ve 119 tezkerelü tîmârdır. Bunlar dahi kânûn üzre cebelüleri ile iki bin asker olup alaybeğisi ve çeribaşısı sancağı altında mevcûd bulunmak şartıyla sefer eşerler. Ve paşasının ordusunda konup göçerler.

Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve (–) neferâtı ve şeyhülislâmı beş yüz pâyesi ile saçaklı abâyı taşır ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ-yı mollâsı ve e’imme ve hutebâsı ve meşâyihi vardır ki bunda olan ulemâ bir diyârda yokdur. Ve beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ve nâhiyesi cümle 107 kurâlardır. Ve senevî on iki bin guruş hâsıl olur.

Ve taht-ı eyâletinde cümle (–) kazâdır. Evvelâ kazâ-i taht-ı Ayntâb ve kazâ-i Telbeşer ve kazâ-i Birecik şark tarafında bir konak ba‘îddir.

………………(1 satır boş)………………..

Ve şehr-i Ayntâb cümle otuz iki mahalledir. Ve sekiz bin altmış yedi toprak ve kireç örtülü ma‘mûr u âbâdân sarây-ı âlîlerdir.

Ve cümle yüz kırk mihrâbdır. Ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik Arasta meydânında Boyacıoğlu câmi‘i.

Ve Uzun çârsû içinde Tahtalı câmi‘ gâyet musanna‘ ve müferrih binâ-yı azîm kubbe-i

âlîlidir. Ve mihrâb u minberi tarz-ı kadîm ve dilküşâ câmi‘dir. Ve iki kapusu var. Biri sağında çârsûya nâzır ve biri kıble kapusu üzre târîhi budur:

Ammera hâze’l-câmi‘a’ş-şerîfe li’l-enâm,

Osmân Paşa emîrü’l-ümerâi’l-kirâm,

Vaka‘a târîhahu min hâtif-i gaybi’l-enâm,

Mescidün üssise ale’t-takvâ ve bi’l-ilhâm.

Sene 986.

Ve Beğ câmi‘i’nin kapusu üzre celî hatt ile;

“Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün Resûlallâh”

Ve anın altında yine beyâz mermer üzre böyle merkûm olmuşdur: Târîh:

Çün ki etdi ol kerîm ü ol mutâ‘

Bu binâ hatmin müyesser Beg zibâ‘

Geldi bank-i târîhi içün binâ’

Cennet oldu bunun ahri bî-nizâ‘

Sene 986

Ve Tabahâne cisrinin karşu cânibinde Alî Neccâr câmi‘i ve anın kurbunda Eyyûbzâde câmi‘i ve Henk Baba Sultân merkad[i] kurbunda Monlâ Ahmed câmi‘i.

Ve yine ana karîb su kenârında Müftî câmi‘i ve Dayrıncak câmi‘i ve Alaybeği câmi‘i ve Pişmâniyye câmi‘i ve Şehre Küsdide Ağa câmi‘i ve Ramazân Efendi câmi‘i ve Şeyh Efendi câmi‘i ve Uzun Beğ câmi‘i ve Emîr câmi‘i ve Bostâncı câmi‘i ve Tabahâne câmi‘i ve Handâniyye câmi‘i ve Sultân Alâ’üddevle câmi‘i ve İç kal‘a câmi‘i.

Bunlardan mâ‘adâ yüz kırk mihrâba varınca mesâcidlerdir.

Ve her câmi‘de birer medreseden mâ‘adâ cümle (–) medresedir. Ve her birinde birer mescid mukarrerdir ki cemâ‘atle ibâdet olunur. Evvelâ medrese-i Muhâliyye ve medrese-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) Alî **[Y 163b]** Neccâr ve medrese-i Tahtalu ve Balı Paşa’nın Şeyh medresesi ve Monlâ Ramazân medresesi ve Tabahâne (–) (–) (–) (–) (–) (–) medresesi (–) (–) meşhûr-ı âfâk hayrât-ı azîm ve evkâf-ı kadîm medreseler bunlardır. Mâ‘adâ onar on beşer hücreli (–) (–) (–) (–) (–) (–) medreselerdir. (–) ve kâ[r]gîr binâ-yı azîmler değildir.

Ve yedi dârü‘l-hadîsler vardır. Ve ba‘zı câmi‘lerde ders-i âmm-ı hasbîler (–) (–) (–) (–) (–) (–) etmeyüp vardır. (–) (–) (–) Hafz kırâ’ati tilâvet olunur.

Ve yüz kırk mekteb-i tıfl-ı ebcedhân ve reşîd ü necîb mektebi. [[(–) (–) (–)]]

Ve anın altında Paşa hammâmı, âb [u] hevâsı ve binâsı ve bisâtı ve esbâbları pâk beyâz dellâk-ı dilberânlı hammâm-ı rûşenâdır. **[Q 74a] [P 74a]** Ve Sultân hammâmı ve Nâ’iboğlu hammâmı kal‘a dibindedir. Ve Tabak hammâmı ve Bâzârcık hammâmı ve Şeyh hammâmı ve nerdübân ile enilir Çukur hammâm ve Hengâme hammâmı ve Bâzâr hammâmı ve Mücellid hammâmı ve Keyvân Beğ hammâmı ve Piyale Paşa hammâmı ve

kurbunda Tüffâhiyye hammâmı ve Beşyaşar hammâmı ve Kal‘a hammâmı gâh işler ve gâh mu‘attaldır. Ve üç yüzden mütecâviz sarây-ı hâslar hammâmı vardır.

Ve cümle üç bin tokuz yüz dekâkîn-i sûk-ı sultânîdir. Ve iki bezzâzistânı var ammâ uzun çârsûsu ve sarrâchânesi ale’t-tertîb binâ olunmuş üstleri örtülü kâ[r]gîr ve metîn ve müzeyyen dekâkînlerdir.

Ve cümle yetmiş çeşmedir. Ve anlara dahi ihtiyâc yokdur. Zîrâ her hânedândan nehr-i ayn-ı hayât cereyân etmek mukarrerdir. Ve her hânede bâğ u bâğçe ve havz u şâzrevân selsebîller revân olup gûnâ-gûn serv [u] çınâr ve bîd-i sernigûn ve kavak ve limon ve turunc ve sâ’ir eşcâr-ı müsmirât ile müzeyyen olmuş İremezatü‘l-imâd-misâl bâğ u bâğçeli ve müşebbek bostân u gülistânlı bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsâtü‘l-eş‘âr bir şehr-i şîrîndir. Mâ-tekaddem bin elli sekiz senesinde gördüğümüzden yedi sekiz mahalle ve niçe hân ve câmi‘ ve dekâkîn ziyâde ma‘mûr olmuş ve hamd-i Hudâ dahi ma‘mûr olmadadır. *Ammerekallâhu Ta‘âlâ*.

Şehri bir düz yirde ve ba‘zı zemîni mürtefi‘ bayırlar üzre vâki‘ olmak ile âb [u] hevâsı latîf şehr-i azîmdir.

Ve cümle (–) hândır. Ammâ cümleden mükellef binâ-yı azîm Mustafâ Paşa hânı ve Pekmez hânı ve Tuz hânı ve İkikapulu hân ve Börekçi hânı ve Arasta hânı ve Mustafâ Ağa hânı. Niçe hânlar dahi vardır, ammâ meşhûru bunlardır.

Ve iki imâreti var. Âyende vü revendeye sofra-i bî-imtinânı mâh u sâl bi’l-gudüvvi ve’l-âsâl mebzûldür.

Ve cümle kırk tekyedir. Ammâ cümleden mükellef ü mükemmel ü müzeyyen imâretinde ni‘met-i mebzûl binâ-yı latîf Mevlevîhâne tekyesidir. Türkmân ağası Mustafâ Ağa binâ edüp Sultân Murâd-ı Râbi‘ silihdârı Mustafâ Paşa’ya hibe eyledi. Gâyet binâ-yı metîn ve kubbe-i âlî ve haremi etrâfında kırk elli fukarâ hücreli ve haremi serâpâ mermer-i hâm ve ruhâm döşeli ve haremin vasatında aşren fe-aşr havz-ı azîmi üzre kameriyyelerde gûnâ-gûn engûr **[Y 164a]** hûşeleri âvîze-misâl zeyn olmuşdur.

Ve bu âsitânenin cânib-i erba‘asında olan İrem-i hıyâbânında olan eşcârât-ı müsmirâtın şükûfeleri ve sâ’ir nebâtât şükûfelerinin râyiha-i tayyibesi insânın demâğın mu‘attar eder. Ve âyîn-i Mevlânâ günlerinde neyzenler fasl-ı nevâ-yı uşşâk ederken ana nazîre taşra gül [ü] gülistân murgistânda niçe hezârın hezârân nağme-i kûçek edüp cümle ahibbâya tâze cân-bahş olur. El-hâsıl âsitâne-i Mevlânâ‘da böyle bir nazargâh meğer Haleb’de ola. Ammâ binâ ciheti ile bu âsitâne merkad-i Mevlânâ‘dan gayriye tercîh olunur. Böyle bir meydân-ı âşıkândır. Ve bu binânın târîhi ki kerâmât-ı Mevlânâ‘dır kim dörd yüz yıl mukaddem târîh düşmüşdür kim im‘ân-ı nazar ile bakılsa aceb kerâmetdir. Ol târîh-i latîf budur:

Târîh-i kerâmet;

Mustafâ Ağa-yı sâhib hayr-râ,

Der dü âlem hakk inâyet mî-küned,

Kerd cânî bahr-i Mevlânâ-yı Rûm,

Tâ ki dervîşân ibâdet mî-küned,

Güft Mevlânâ-yı pîşîn târîheş,

Bişnev ez ney çün hikâyet mî-küned.

Sene 1048

Bu târîhî mısra‘ Mesnevî-i şerîfin ibtidâ mısra‘ıdır ki bu âsitâne-i Mevlânâ‘ya târîh vâki‘ olmuşdur.

Ve bir tekye dahi Tabak Efendi tekyesi.

Ve tekye-i Hâcegân. Ve bu şehrin halkı ekseriyyâ tarîk-ı Hâcegânîdir.

El-hâsıl ma‘mûr u müzeyyen şâhrâhları pâk şehr-i şîrîndir. Ve câ-be-câ sûk-ı sultânîsinde Haleb tarzı kâ[r]gîr binâ çârsûlarıdır. Ammâ bu medh etdiğimiz varoş-ı azîm kal‘a içinde değildir. Ammâ her sokak başında birer tedribe kapuları var kim herbiri kal‘a kapularından metîn ü mühkemdir. Ve her birinde birer bevvâbân açar kapar. Ve her şeb cümle sokaklarında kûçe-be-kûçe kanâdîller ile çerâğân olup dîdebân ve pâsbân eyle âmâde olup şeb-i tavîlde subaşı cümle tevâbi‘âtları ile kol dolaşır.

Ve bu vasf etdiğimiz şehr-i ma‘mûrenin tâ ortasında bir kudret kayası üzre şekl-i müdevver bir içkal‘a-i zîbâ-yı âlîdir ve gâyet metîndir. Ve handakı kenârınca dâ’iren-mâdâr cirmi bin üç yüz adımdır. Ve handakı kırk arşın enli ve yigirmi arşın amîk kesme kaya handakdır. Ve handak içinden tâ kal‘anın esâsına varınca kaplıbağa-misâl münharif eğri binâdır. Her taşı fîl cüssesi misâldir.

Ve bu kal‘a dâ’iren-mâdâr yigirmi altı kulle-i ra‘nâdır. Her birinde birer san‘at-ı mi‘mârî icrâ olunmuşdur. Ve cümle bin bir bedendir. Ve bu kal‘anın temeli altında kesme kayalar içinde dâ’iren-mâdâr kal‘ayı ihâta etmiş handaka nâzır mazgal delikleri vardır ki handak kenârında kuş kondurmaz.

Ve bu kal‘a(nın) ancak garba nâzır bir kapudur ammâ yedi kat demir kapudur. Herbir kapusunun mâbeyninde gûnâ-gûn muhyel ceng içün demir âletler ve demir asma kafesler ve paçarızlar ve gûnâ-gûn saçma toplar vardır. Bu kapu mâbeynleri âlât-ı harb ve elvân silâhlar ile ârâstedir ve kal‘a neferâtıyla pîrâstedir. Ve bâdger-misâl bir hevâdar câ-yı karârdır. Ve handak kenârında olan iki kat demir kapu **[Y 164b]** üzre beyâz mermerde celî hatt ile,

“Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh, Allâhümme salli alâ Muhammedin erham Ebû Bekra ve Ömera ve Osmâne ve Alî ve ummira hâze’l-bâbu fî eyyâmi Sultân Süleymân Hân ibn Selîm Hân, târîh fî şehri Muharremü‘l-harâm sene hams ve sittîn ve tis‘i mie.” [965] tastîr olunmuşdur.

Ve bu kapudan içeri yüz adım handak üzre cisirden geçüp ana kal‘a kapusudur, anın kemeri üzre tektîb olunan târîh budur:

“Emera bi-imâreti Mevlânâ es-Sultânü‘l-melik Ebû‘n-Nasr Kayıtbay azze nasruhu sene sitte ve semânîn ve semâne mie min hicreti’n-Nebeviyye.” [886] tahrîrdir.

Ve handak içine nâzır dörd kulle-i azîmler var. Anların dahi celî hatlar ile târîhleri var.

Her birin birer pâdişâh inşâ eylemiş. Tahrîrinde tatvîl-i kelâm olur.

Ve ana dîvâr kapusunun önünde asma kepenkli tahta cisir vardır. Her şeb mustahfızân makaralar ile çeküp kapuya siper ederler. Bu mahalden aşağı handaka bakmağa âdemin zehresi çâk olur.

Bu kapudan içeri yokuş yukarı bir kat demir kapudur. Andan içeri yine yokuş yukaru bir karanlık yoldur. Ol mahalde zindânı ubûr edüp sol cânibde bir parmaklık çekilmiş kemer altında ziyâret-i hazret-i Muhammed-i Gazâlî medfûndur. Anı geçüp bu kal‘a içi kırk hâne ve bir câmi‘ ve bir hammâm ve bir kaç buğday anbârı var. Gayri çârsû-yı bâzârdan bir imâret yokdur. Cümle aşağı şehirdedir. Ancak cümle neferât ile dizdâr ber-karâr bunda bîzâr mahpûsdur. Taşra bâğ u bâğçelere ve top menzili yere gitse katl ederler. Kânûn-ı kadîm böyledir. Ve cebehânesi ve yetmiş pâre topları iledir. *Hafizakallâh*.

Ve gûyâ bu kal‘a Haleb kal‘asının oğludur. Hemân eyle bir püşte üzre vâki‘ olmuşdur.

Ve böyle bir sevâd-ı azîme hayât-ı câvidân veren âb-ı hayât **nehr-i Sâcûr:** Battâl Öyük nâm mahal altından hurûc edüp bir kolu şehrin bâğ u bâğçe ve bostân ve gülistânlarına tevzî‘ olup ray eder. Ve bir bölüğü şehrin cemî‘i çeşme ve câmi‘ ve imâret ve medrese ve hammâm ve sarây-ı âlîlere taksîm olunup mâ-bâkîsi tabahâneden ve kal‘a altındaki cisirden ubûr edüp kıble cânibine cereyân edüp Haleb şehrine revân olur.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzredir. Zîrâ yazı yazdır, kışı kışdır, azîm karlar yağar. Ol ecilden cümle çârsû-yı bâzârı taş kaldırım döşelidir. [[(–) (–) (–)]]

Ve bu şehre “Arabistân’ın gelinciği” deyü tavsîf etmişlerdir. Ve ehl-i hikmet Arabistân hükmünde Halebü’ş-şehbâ civârında [[(–) (–) (–)]] **[P 74b]** halkı dahi eyle tefâhür kesb ederler. Ve hakîkatü‘l-hâl iklîm-i râbi‘dir. Arz-ı Mukaddes hükmündedir.

Ve ekseriyyâ halkı [[(–) (–) (–)]] Okçuoğlu kürk-i harvânî ve çuka ferrâce ve elvân boğası ve kavuk külâh üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar. [[(–) (–) (–)]] **[Q 74b]** **[Y 165a]** keferesi yokdur.

Ve mahbûbe zenânesi gâyet çokdur. Cümlesi ayaklarına sarı çizme ve başlarına gümüşden sivri takye üzre beyâz çârşef bürünüp gâyet ehl-i perde mü’eddebe havâtînleri vardır. Ve çârsû-yı bâzârda gezmeleri gâyet ayıbdır.

Ve görenlerden istimâ‘ ederiz, ol mertebe mahbûbe-i zamâne ve şems-i tabân-ı cihâne nisvânları sâhib-cemâl ve latîfü‘l-i‘tidâl hûr-manzar ve perî-peyker hadden efzûn hüsn [ü] cemal sâhibi duhter-i nâ-şüküfte pâkîze-ahterleri varimiş. Ve mahbûb dilberânı hadden bîrûndur.

Ve şîra-i şîrînlerin nûş etmeğile şîrîn kelâm garîb-dost erbâb-ı ma‘rifetden halîm ü selîm halkı vardır. Ve cümle kahvehânelerinde bir mahabbet ve meveddet üzre ihtilât ederler kim sâ’ir büldân kavmi anlara gıbta ederler. Ve dâ’imâ bâğ u bâğçe ayş ü işret ederler. Çoğu da erbâb-ı tevhîd olup “yâ hû” deyüp giderler.

Ve paşasının der-defterinde öşr-i sultânî verir yetmiş bin müseccel bâğdır. Ve cümle toksan üç kerre yüz bin ve kırk altı bin teyekdir deyü meşhûr-ı afâkdır.

Ve cümle cânib-i erba‘asında dağlar bâğlardır. Ve halkı sağlardır.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtından gayri memdûhâtın beyân eder. Evvelâ cihân-ârâ kırk elvân üzümü ve niçe kerre yüz bin tulum bekmezi ve bâdemli ve Şâm fısdıklı şîrîn köfteri ve basdığı ve bağrı basdısı niçe kerre yüz bin deve yükü Arab ve Acem’e ve Hindustân’a köfterin götürürler. Ve gûnâ-gûn helvâsı bir diyârda yokdur. Ve cümle halkı şîrîn yediklerinden şîrîn söylerler. Ammâ lisânlarında sehel lüknet vardır. Hurûf-ı râyı ve kâfı mahâric-i hurûfu ile icrâ edemezler. Ve limon ve turunc ve enâr ve incîri ve dud ve şeftâli ve zerdâlû ve kayısısı ve beyâz ekmeği ve yoğurdu meşhûr-ı cihândır. Ve elvân boğasısı ve Ayntâb eğeri ve yay ve gedeleci şöhre-i şehir olmuşdur.

Ve niçe bâğ-ı cinân-misâl bâğçeleri var kim yalancı fânî cihânın İremezâtıdır. Ammâ cümleden ma‘mûr [u] müzeyyen olan Musulluoğlu bâğçesidir.

El-hâsıl bu şehrin midhatinde lisân kâsırdır. Ancak vech-i arzda vilâyet-i vâsi‘ ve buk‘aları hûb ve cümle eşyâsı mergûb ve mezra‘aları vâfir ve hayrât u berekâtı mütekâsir ve ni‘metleri firâvân ve uyûn [u] enhârları cârî ve revân şehr-i Ayntâb-ı cihândır. *Hafizakallâh.*

Ziyâretgâh-ı Ayntâb: Evvelâ şehrin şimâlinde bir bayır üzre Dölük Baba: Selîm Şâh Mısır’a giderken râhına varup,

“Yolun kolay olsun Selîm oğlan, derler. Mısır’ı filân ayda alup Mekke Medîne sâhibi olıcak bana bir tekke yapar mısın?” deyü Mısır’ın fethin tebşîr ederler. Melâmiyyûn Bektaşiyândan bir ulu sultânmış. Hakîkatü‘l-hâl ta‘yîn eyledüğü günde Mısır feth olup ba‘de’l-feth Selîm Ayntâb’a gelüp Dölük Baba’yı merhûm bulup kabr-i **[Y 165b]** münevveri üzre bir âsitâne-i âlî binâ eder.

Ve Tabahâne kurbunda Emîr Dede.

Ve kal‘a kapusu mâbeyninde İmâm Muhammed-i Gazâlî, tâbi‘îndendir. Niçe bin te’lîfât[ı] var. İmâm-ı ekberdir. Ammâ mezheb sâhibi olmağa Hazret-i Risâlet-penâh vâkı‘asında destûr vermemişlerdir. Şâfi‘iyyü‘l-mezheb ulu sultândır. Ve mutâflık edüp kifâf-ı nefs edinirlerdi. Ve gazâzların ve mutâfların zu‘mu oldur ki “Bizim pîrimiz İmâm Muhammed-i Gazâlî‘dir” derler. Ni‘metullâh tarîkındandır. Ammâ galatdır. Pîr oldur ki Hazret-i Risâlet-penâh yâhûd Hazret-i Alî yâhûd Selmân-ı Fâris belin bağlayup sâhib-i seccâde etmiş ola, pîr oldur. Mahallinde îrâd olunur. Ve cümle Ayntâb halkının zu‘m-ı hüsünleri İmâm Muhammed-i Gazâlî ve birâderleri Ahmed Gazâlî, Ayntâb kal‘asında medfûnlardır, tevâtür ile meşhûrdur.

Ve Alî Neccâr kurbunda Elli Baba ve Elli Çınâr dibinde Topacık Baba ve kıble tarafında Kurbân Baba ve Aydın Baba ve Henk Baba.

Ve Şeyh Tabak Efendi karîbü‘l-ahd ulemâ-yı zâhirden müfessir ve muhaddis ulu sultân idi. Du‘â-yı hayrların almış idik. Şimdi dâr-ı bâkîde bulduk ve rûh-ı şerîfleri içün bir hatm-i şerîf tilâvet edüp cümle sükkân-ı karâfe-i Ayntâbiyân’ın rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp hayâtda olanlarla müşerref olup on gün on gece Ayntâb’da zevk [u] safâlar edüp a‘yân-ı kibârlarından Felek Efendi ve Boşnak Ahmed Ağa ve dizdâr ve serdâr ve Musulluoğlu ve Hacı Ağa ve Şeyh Ramazân Efendi ile vedâlaşup ve refîkler alup

Ayntâb'dan kıble cânibine,

Karye-i Nûrune ve **karye-i Nifak** ve **karye-i Öyücük** ve **karye-i Harpuşdil,** andan **Bekmez deresi**n ubûr edüp 9 sâʻatde,

Menzil-i karye-i Kara Melek: Bâlâdaki yüzer evli ve bâğ u bâğçeli müselmân köyleridir. Ve bu Kara Melek henüz binâ olunmuş yüz evli bir Türkmân köyüdür ve Ayntâb hâkindedir.

Andan **Keyfir gedüğü**n aşup 6 sâʻatde,

Evsâf-ı şehr-i Kilis

Haleb eyâletinde sancakdır. Lâkin vâlide sultânların hâss-ı hümâyûnlarından yetmiş yük akçe iltizâm ile mutasarrıf olunur sancakdır. Ve üç yüz pâyesi ile sadaka olunur şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi cümle (–) kurâdır. Ve sancağı cümle (–) kazâdır. Ve sancakbeği ber-vech-i adâlet seksen bin guruş hâsıl edüp iltizâmın edâ eder. Ve kadısı dahi senevî yedi bin guruş hâsıl eder. Ve kethudâyeri ve serdârı ve aʻyân [u] eşrâfı vardır. Kalʻası vîrân olmak ile dizdârı ve neferâtı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı yokdur. Ammâ celâlî ve cemâlî ve Cum Ekrâdı havfinden bu Kilis şehrinin cânib-i erbaʻası kalʻa-misâl dîvâr-ı âlîlerdir. Lâkin çok yerleri kerpiç kalın dîvârdır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil yedi bin üç yüz adımdır.

Ve cânib-i erbaʻasında cümle sekiz kapudur. Ammâ demirli değildir. Evvelâ kıbleye nâzır **[Y 166a]** büyük tedribe ve küçük tedribe ve ayn tedribesi ve Yûsuf Çelebi tedribesi ve şarka nâzır Neverrid Hüseyinzâde tedribesi ve Akcurun tedribesi ve alçak tedribe ve Çulha tedribesi. Ve bu tedribeler mâbeyninde baʻzı evler dirsek dirsek kalʻa kulleleri gibi ileri binâ olunmuşdur. Ve lâkin etrâfında handakları yokdur. Eğer handakı olsa bir metîn kalʻa olurdu. Ve bu cirmde olan varoş-ı azîm içre cümle beş mahalle dörd bin altı yüz altmış topraklı ve kireç örtülü mükellef maʻmûr evlerdir.

Ve cümle otuz mihrâbdır. Cümleden rûşen ve musannaʻ ve müzeyyen cemâʻat-i kesîreye mâlik pâdişâhâne câmiʻ, Cânpûlâdoğlu'nun câmiʻi dir ki bir kubbe-i âlîdir. Ve çâr nîm yan kubbeli ve bir musannaʻ mihrâb ve minberi var kim bu asırda şebekesine kalem urur mermer-bür yokdur. Çeşm-i ibretle nazar etsen âdem taʻaccübâne vâlih [ü] hayrân olur.

Ve bir musannaʻ maksûre-vâr müzeyyen mahfili var kim bu câmiʻ içre gûyâ bir kürsî-i müzeyyendir.

Ve taşra soffaları altı sütûn-ı ibret-nümâ üzre yedi kubbe-i sernigûndur kim her biri gûyâ kâse-i nîlgûndur ve nakş-ı bûkalemûn'dur. Ve bir ferah-fezâ cânfezâ haremi var. Serâpâ beyâz ve elvân mermer-i hâm ve münakkaş ruhâm ile müzeyyen bir haremdir. Ve vasatında bir âbdest havuzu var. Bu dahi nazîre kabûl etmeyen musannaʻ şâzrevânlardan biridir.

Ve bu haremin cânib-i erbaʻasında medrese hücreleri var. Ve kıble kapusunun etrâfında gûnâ-gûn zî-kıymet seng-i ferah seng-i balgamî ve seng-i yerekân ve seng-i siyâh ve seng-i ruhâm ve seng-i sommâkî ve seng-i safrâ taşları ile inşâ olunmuş bir câmiʻ-i ibret-nümâdır.

Ve bu câmi‘in cümle âsârı kurşum örtülüdür. Üç sâ‘at yerden ebr-i semâ-vâr nümâyândır. Ve bir şerîfeli bir minâre-i mevzûnu var kim Arabistân'da nazîri yokdur. Ve bu câmi‘ helâl [ü] zülâl mâl ile binâ olunmak ile [eyle] rûhâniyyet vardır kim i‘tikâfa niyyet edüp içinden çıkmamak iktizâ eder.

Andan Büyük câmi‘ ve Şeyh câmi‘i dahi kâ[r]gîr binâ-yı kavîdir.

Ve çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik Hasan Beğ câmi‘i kâ[r]gîr binâ ve kubbe-i âlîdir ve çârsû tarafından nerdübân ile çıkılır.

Ve Tabahâne câmi‘i kireç örtülüdür. Ve Cenbine câmi‘i kâ[r]gîr binâ kubbe-i âlîlerdir.

Ve Alî Subaşı câmi‘i kireç örtülüdür. Ve Alî Çavuş câmi‘i [[(–) (–) (–)]] kapusu üzre târîhi budur: [84] *"Ceddede haze'l-mekâne'l-âliyete* [[(–) (–) (–)]] *bi-avnillâhi Ta‘âlâ sene târîhahu şehr-i Cemâzi'l-evvel sene hamse ve erba‘îne ve tis‘i mie." [945]* tenmîd olunmuşdur.

Andan [[(–) (–) (–)]]

"İmârâte'l-mübârekete Mevlânâ el-abdü'z-za‘îf Velî Kadı, sene târîh isnâ ve tis‘i mie." [902] kayd olunmuşdur. [[(–) (–) (–)]]

Cümleden mükellefi ve binâ-yı metîni Hacı Hilâl mescididir.

Ve cümle yedi medrese ve on bir **[Y 166b]** mekteb-i sıbyândır. **[Q 75a] [P 75a]** Ve tokuz çeşme-i cândır. Ve on bir kâ[r]gîr binâ hândır. Ve iki bin yüz yetmiş dükkândır.

Ve üç hammâmı râhat-ı cândır. Ammâ cümleden âb [u] hevâsı ve binâsı ve huddâmları latîf çârsû içinde Cânpûlâdzâde hammâmı câmi‘ine vakıfdır. Kapusu üzre târîhi budur:

"İnşâü haze'l-hammâmi'l-mübâreketi elâ Cânpûlâd bin el-Emîr Kâsım ve eyyâmu Mevlânâ es-Sultânü'l-a‘zâm ve Hakânü'l-mu‘azzam es-Sultân ibnü's-Sultân Süleymân Hân bin Selîm Hân halledallâhu mülkehu. Sene 970.*"* Târîh.

Ve Hasan Beğ hammâmı ve Hoca hammâmı. Bu üç hammâm avâm [u] hâs içündür. Ammâ yigirmiden mütecâviz sarây hammâmları vardır.

Ve sûk-ı sultânîsinde olan dekâkînlerin çoğu Haleb ve Bursa çârsûsu gibi kâ[r]gîr kemer dükkânlardır. Ve ba‘zı çârsûsunun iki başında bezzâzistân-misâl demir kapuludur.

Ve on bir hânların eşbehi Cânpûlâdoğlu hânı, kal‘a-misâl demir kapulu metîn binâ hândır. Ve kırk kahvehânesi var.

Ve yedi tekyesi var. Cümleden mükellef binâ-yı cedîd Cânpûlâdiyye câmi‘i ile Beğ sarâyı mâbeyninde âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ, Kethudâyeri Alî Ağa'nın hayrât-ı azîmdir. Cânib-i erba‘ası gül [ü] gülistân ile müzeyyen ve havz u şâzrevân selsebîller ile pîrâste bir Mevlevîhânedir.

Ve bu şehrin cemî‘i sokakları pâk kaldırımdır. Ve cemî‘i halkı ehl-i hırefdir. Ve Arabistân olmağile cümle halkı alaca kereke geyerler ve başlarında kavuk üzre beyâz destâr sararlar.

Ve cümle zenâneleri gümüşden sivri takye geyüp beyâz car bürünüp sarı çizme geyerler. Ve cümle zenâneler sûrlarında zılkıt çağırırlar. Ve câ-be-câ Arab mahbûbları dahi vardır ammâ halkı fukarâdır.

Ve âb [u] hevâsı sevâhildir. Limon ve turunc nâr ve zeytûnu ve incîri cihânı dutmuşdur. Rûm ve Arab ve Aceme niçe bin yük gidüp Kilis incîri meşhûrdur.

Ve kırk elvân üzümü sicillâtda mastûrdur. Ve bâğ u bâğçesi Kilis sahrâsın zeyn etmişdir. Ve câ-be-câ servi dırahtları var kim serâmed yeşil meleğe benzer.

Ve cümle sarâylardan mükellef Cânpûlâdzâde Alî Paşa sarâyı ve Beğler sarâyı ve Mustafâ Ağa sarâyı ve Hacı Ağa sarâyı.

Ve bu şehir kadîm-i eyyâmda şehr-i âzim olmağile niçe bin kibâr-ı evliyâullâhlar medfûndur ammâ ziyâret etdiğimiz bunlardır kim zikr olunur:

Ziyâretgâh-ı Kilis: Evvelâ Şühed[â] mahallesi karâfesinde üç bin Sahâbe-i kirâm ismiyle resmiyle merkad-i şerîflerinin taşlarında mastûrdur. Cümlesi Hâlid ibn Velîd bu şehri muhâsara edüp şehîd olmuşlardır. *Kuddise sırruhu'l-az'iz.*

Ve bu şühedâlar kurbunda Hacı Hilâl mescidi dibinde bir kubbe-i âlî içinde Şeyh Ahmed ve Şeyh Muhammed hazretleri erbâb-ı soffadandırlar. Ve Odun bâzârında Şühedâ Sultân ve Cânpûlâdzâde hammâmı civârında Şehîd Cemâlî Sultân ve Akcurun **[Y 167a]** tedribesi kurbunda Şeyh Ivaz Sultân.

Ve şehrin şimâlinde bir kurşum menzili bir ba'îd bir kayalı bayır üzre bir tekye-i âlî var. Cümle şehir andan nümâyândır ve bir mecma'ü'l-irfândır. Anda bir kubbe-i pür-envâr içinde Hazret-i Şurahbîl medfûndur. Hazret-i Risâlet-penâh'ın akrabâlarındandır. Cenâb-ı Bârî tarafından nâzil olan âyet-i kerimeyi ve vahy-i Rabbanî'yi Mu'âviye hazetleri ile vahy kâtibi idi. Anlar kayıd ederlerdi. Ammâ nâzil olan vahiyyâtı ve cümle umûrun Hazret-i Risâlet bu sultân ile meşveret etdikleriyçün "Şûr el-Habîb" derler, Şurahbîl andan galatdır. Gâyet ulu sultândır. Niçe kerre üzerlerine nûr nâzil olduğu müsbetdir. Ve cihân-nümâ tekye-i bî-minnetdir.

Ve şehrin garbında bir tekye-i âlî dahi var. Anda Şeyh Muhammed-i A'râbî ve Rattâlî deyü meşhûrdur. Sahâbe-i kirâmdandır. Bunlara Hazret-i Risâlet-penâh zamân-ı sa'âdetlerinde birer rıtıl hurmâ ta'yîn etdiklerinden Muhammed Rattâlî derler.

Ve şehrin kıblesi tarafında bir kubbe-i münevver içinde Şeyh Muhammed-i Summâtî, Hazret-i Resûl'ün çâşnigîrbaşısı idi. Summât döşedüği içün Şeyh Muhammed-i Summâtî derler. Ve her bâr âsitânesinde fahfara nân pareleri mevcûddur. Def'-i cû' etmek murâd edinen fukarâ anda gelüp def'-i cû' edüp kifâflanırlar. El-hâsıl ulu sultân, sahâbe-i Peygamber-i âhir zamândır. Hazret-i Ebâ Bekir hilâfetinde şehîd olmuşlardır. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve bu sultânın kurbunda Şeyh İzzeddîn ve Şeyh Yûsuf, ikisi bir küçük kubbede medfûnlardır.

Ve Mevlevîhâne kapusu dibinde Hoca Dûr, karîbü'l-ahd bir ulu bâzergânmış. Bir kerre Leyle-i Kadre erüp ale's-sabâh yetmiş katâr deve zî-kıymet cevâhir makûlesi eşyâsın cemî'i fukarâya bezl eder. Ve cümle memlûklerin i'tâk edüp mâl-ı ganâyimle herbirin

behremend edüp kendüsi mâsivâdan el çeküp Mevlevîhâne yerinde dörd ay mu‘ammer olup ba‘dehu [85] emrine fermânber olup kurb-i Mevlâ‘ya müteveccih olup hâlâ kabr-i münîri Mevlevîhâne kapusu dibinde medfûndur. Ve Dede Şücâ’eddîn,

“Bin bir târîhinde biz ol cân ile müşerref olduk, Şamaki memleketinden bir sevdâger anka âdem idi” deyü buyurdular.

“Ve anlardan sonra mevlevîhâne binâ olundu” deyü cevâb etdiler.

Ve şehrin garbında bir top menzili ba‘îd bir depe üzre âsitâne-i Hazret-i Ûryâ Nebî *salavâtullâh aleyhi ve’s-selâme* azîm ziyâretgâh ve ibâdetgâh yerdir ve civârında Hazret-i Pârsâ Hâtûn. Cümlesinin rûh-ı şerîfleri şâd olsun.

Ba‘zısına sûre-i Fâtiha ve niçesine İhlâs-ı şerîf tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp şehir a‘yânlarından Halîl Ağa’yile ve serdârile ve Kara Bekir Ağa’yile ve serdâr ile ve Mevlevîhâne şeyhi ile ve Cânpûlâdzâde Alî Paşa’yile ve hâkimü‘l-vakit Boşnak Ahmed Ağa’yile vedâlaşup ve refîkler **[Y 167b]** alup Kilis sahrâsında kıble cânibine incîrli bâğları ve zeytûnlukları içre,

Karye-i Merc-i Dâbık: Sultân Selîm ile Sultân Gavrî mesaf cengi edüp Gavrî münhedim olup firâr etdüği sahrâdır. Anda bir bâğ u bâğçelik içinde bir kubbe-i âlîde Hazret-i Dâvûd *aleyhi’s-selâmın* evlâd-ı zevi’l-ihtirâmından Hazret-i (–) medfûndur, azîm ziyâretgâhdır. Hattâ ahâlî-i vilâyet efvâhında eyle şâyi‘dir kim Selîm Şâh ile Gavrî cenge mübâşeret etdükde Selîm Şâh bu İbn Dâvûd kubbesi yanında bulunup rûh-ı pür-fütûhlarından isti‘ânet taleb etdükde kubbe-i pür-envârı içinde bir sadâ-yı âhengerân çekiç ve sindân sadâsı istimâ‘ olunup beşâret-i muzafferiy[yet]dir, ceng tablına turralar urılup bir ceng-i sultâneyn olur kim müverrih-i âlemler zebânında dâstândır. Hâlâ bu kubbede niçe kerre tabıl kûs sadâları istimâ‘ olunduğu müsbetdir. Ve bu İbn Dâvûd’a karîb dağlar eteğinde,

Kal‘a-i Re’s-i Osmân: Sene (–) târîhinde içinde Sa‘îd Arab celâlî kapanup ba‘de’l-feth Kuyucu Murâd Paşa ba‘zı yerin münhedim etmişdir. Ammâ içinde ba‘zı İzoli Ekrâdı fukarâları sâkindir. Bunun zeylinde Şeyh Mansûr hazretleri bu kal‘a fethinde şehîd olup yine bu mahalde medfûndur. Ve bu mahalden bir sâ‘at kıbleye gidüp,

Karye-i Sücûd: Ma‘mûr müselmân köyüdür, ve Azez sancağı hâkindedir. Anda bir kubbe-i münevver içinde sultân-ı gâzîyân ve serdâr-ı sipâhân Mikdâd ibn Esved tevâtür ile bunda medfûnlardır. Andan yine kıbleye zeytûnlu ve incîrli hâmûn içre ubûr edüp,

Karye-i Leylup ve karye-i Tibil ve karye-i Sücûd-ı Sağîr: Bu kurâlar cümle incîr bâğlı ve müselmân evli köylerdir. 4 sâ‘at bunları ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm-i Azez

Sene (–) târîhinde hulefâ-i Eyyûbiyân binâsıdır. Kal‘ası bir sahrâ-yı azîmin tâ ortasında bir amelî yığma depe üzre şekl-i müdevver bir taş binâ, kal‘a içinde âdemî zâdı yokdur.

Ve Haleb eyâletinde yetmiş yük akçe iltizâmiyle sancakbeği mutasarrıfdır. Bin atluya mâlikdir ve senevî ber-vech-i adâlet yüz bin guruş hâsıl edüp Vâlide Sultân hâssı olmağın yetmiş yük akçesin Vâlide kethudâsına gönderir. Aslâ sefere me’mûr değildir.

Ve sancağında alaybeği ve çeribaşı ve erbâb-ı tîmâr ve erbâb-ı zü'amâ yokdur. Ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Ve yüz elli ve üç yüz pâyesile sadaka olunur şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi üç yüz pâre kurâdır. Ve sancağında dörd kazâdır. Ve kadısına senevî on kîse hâsıl olur. {Ve hâkinde bi'l-mesel(?) min Azâze inde zannî mine'l-fityâ'i(?) el-cerân, bir şey olmaz Azâz hâkinden, akreb üzre nisâr eylesen mürd olur} Ve şehri bir küçük kasabadır. Kadîm-i eyyâmda şehr-i azîm imiş. Hâlâ (–) (–) (–) (–) (–) cânib-i erba'ası kal'alı değildir. Bir perîşân kasabadır. Birkaç ev bir yerde ve beş on hâne bir yerde vâki' [[(–) (–) (–)]] olmuş toprak olmuşdur, üstü **[Y 168a]** örtülü evlerdir.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Ve cemâ'at-i kesîreye mâlik Âl-i Eyyûbiyân'ın Ulu câmi'i tûlu iki yüz ayakdır. [[(–) (–) (–)]] mevzûn gûnâ-gûn üzre otuz kubbe-i âlîlerdir. Ve cümle beyâz kireç örtülü kubbe-i pür-envârlardır. Ve cümle [[(–) (–) (–)]] [cânib-i] erba'ası yan soffalarıdır. Dahi üstü serâpâ kubbelerdir. Ve haremin ortasında bir azîm su sarnıcı vardır. [[(–) (–) (–)]] **[Q 75b] [P 75b]**

Kapusu üzre terkîm olunan târîhidir:

"Hâza emera bi-amelihi Mevlânâ es-sultânu'l-âlem el-âdil el-melik en-nâsır Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn Yûsuf bin el-meliki'l-azîz Muhammed bin el-meliki't-tâhir bin Gâzî Yûsuf bin Eyyûbiyân nâsıri emîri'l-mü'minîn halledallâhu mülkehû fî sene erba'a ve erba'în ve tis'i mie." [944] terkîb olunmuşdur.

Ve Hüseyin Ağa câmi'i . Bu iki câmi'den mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve bir hammâmdır. Nasreddîn Beğzâde'nin hayrâtıdır. Ve bir hânı var, Hüseyin Ağa'nındır. Ve cümle iki yüz seksen dükkândır ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve câ-be-câ evlerinde bâğçeleri vardır. Ve şehir içi kumsal zemîn olmağile kaldırımı yokdur.

Ve bu Azez nevâhîsi defter-i hâkân[î]de Kilis nevâhîsi addolunur. Ve bir nâhiyesi dahi Cum Ekrâdıdır. Azez'in garbî cânibinde sarp dağlar içre yetmiş pâre âsî ve harâmî köyler, Ma'ûc nâhiyesi derler. Ve bir nâhiyesi Revâide(?) kazâsıdır.

Cum kazâsından gayri kazâlarda cümle Arab ve Tat sâkinlerdir. Ve bu şehirde mahbûb ü mahbûbe ol kadar memdûh değildir ve sevâhil şehirdir.

Ziyâretgâh-ı Azez: Evvelâ Azez ile Kilis mâbeyninde Cum Ekrâdına karîb ziyâret-i Hazret-i Abdurrahmân ibn Avf, Aşere-i Mübeşşere'dendir. Bir mesîregâh yerde ve bir kubbe-i beyz içinde medfûnlardır.

Ve Azez'e karîb Şeyh Hamîs hazretleri ve civârlarında Şeyh Muhammedü'l-Vettâr ya'nî kirişçi demekdir, Sahâbe-i kirâmdandır. Cümle guzât-ı müslimînin yaylarına kiriş bağlayup yaparmış. Hazret-i Alî kemer-bestesidir. Kirişçilerin silsilesi ana müntehîdir ve anlara pîr olmuşdur.

Ve buna iki yüz adım kıble cânibine karîb Sa'dü'l-Halîl hazretleri Sahâbe-i kirâmın sikasından râvî-i hadîs-i Müslim [ü] Buhârî'dir. Ve Azez'in garbında Şeyh İzâm ve Şeyh Esved-i Hatabî ve Şeyh Vâdî. Bunlar üç bürâderler bir yerde medfûnlardır.

Ve Azez'in şimâlinde Şeyh Hazret-i İlyâs ve Azez'e karîb Şeyh Alîyyü'l-Yemânî ve

Şeyh Abdullâh Nu‘mânî, İmâm-ı A‘zam hazretlerinin evlâd-ı zevi’l-ihtirâmıdır. Ve Şeyh Nâsıreddîn ve Şeyh Karaca ve Şeyh Alîyyü‘l-Me‘âzî ya‘nî südcü. Bir sığırı var imiş. Kendü kifâf-ı nefsinden mâ‘adâ herkesin kapusu önüne sığırıyla varup cümle şehir halkına süd bezl edermiş. Ulu ziyâretgâhdır. Ve Şeyh Hâmid hazretleri Kilis yolu üzredir. Ve Hurme Hâtûn.

Bunları cümle ziyâret edüp birer Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp âşinâlık kesb edüp Azez hâkiminden ihsânlar ve refîkler alup Azez’den kıble cânibine sahrâlar içre **[Y 168b]** 2 sâ‘atde,

Karye-i Şeyh Hid: Anda ziyâret-i Abdünnebî Şebşebî. Bir kubbe içinde medfûnlardır. Andan yine 2 sâ‘at

Karye-i Kefrinay: Azez hâkinde yüz evli Urbândır. Ve anda ziyâret-i Şeyh Leylî. Andan,

Karye-i Ma‘reseti(?)**:** Yetmiş hâneli Arab köyüdür. Anda bir gece şeyhü‘l-beledde mihmân olup ikrâm etdiler. Andan yine kıble cânibine,

Karye-i Resyan: Andan,

Karye-i Başköy: Ubûr edüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm ve bî-misl-i edîm Halebü’ş-şehbâ

Cemî‘i kütüb-i tevârîhânda bu Haleb hakkında niçe kîl ü kâl etmişlerdir. Ammâ Tûfân-ı Nûh’dan sonra binâ olunan ibtidâ rû-yı edîmde Mısır hâkinde arz-ı Hâsân’da Arîş‘dir ve Şark Ahmîm’dir, ve Mısır’dır ve Şâm Haleb’dir. Benî İsrâ’îli memleketlerinin atîkidir. Tevârîh-i Arab’da ismi Zâtü‘l-avâmîd’dir, zîrâ cümle iç kal‘ası temelleri amûdlar üzre binâ olunmuşdur.

Ve niçe bin mülûkün kabza-i tasarruflarına girmişdir.

Ba‘dehu İbrâhîm Halîlullâh makâmı olmuşdur. Andan Freng-i bedreng niçe kerre müstevlî olmuşdur. Andan Âl-i Abbâsiyân ve Âl-i Eyyûbiyân ve Âl-i Fâtımiyyûn ve Âl-i Türkmân…

El-hâsıl niçe yüz divel mâlik-i Haleb olup âhır mülûk-i Çerâkise elinde gâyet ma‘mûr bender şehir olup anların destinden sene 921 târîhinde Âl-i Osmâniyân’dan Selîm Şâh-ı Evvel Mısır fethine giderken deryâ-misâl cüyûş-ı firâvân ile bu mahallere geldikde içinde olan Çerâkise hâkimi Hayre Beğ savlet-i pâdişâhîye tâkat getiremeyüp miftâhların teslîm edüp vezâretiyle Karaca Paşa’ya ihsân olunup mevleviyyeti Çömlekçizâde Kemâl Çelebi Efendi’ye ihsân olunup eyâlet olmuşdur.

Taraf-ı pâdişâhîden vezîrinin hâss-ı hümâyûnu sekiz yük on yedi bin yedi yüz altmış akçedir.

Ve sancağında olan hâs subaşılıkları cümle (–) evvelâ şehrin subaşılığı. Ve Bâb ve Bombuc ve Hantıman ve Selmin ve Rîha ve İdlib ve Yekfelûn ve Antakiye bunlardır.

Ve bunlardan ve cürm [ü] cinâyetden ve cevz-i ma‘dûddan ve bâd-ı hevâdan senevî ber-vech-i adâlet yetmiş bin guruş hâsıl olur. Beş bin akçede bir cebelüsü ile me’mûr olduğu sefere iki bin asker ile sefer eşer.

Ve eyâlet-i Haleb yedi sancakdır. Beşinde tîmâr ve ze'âmet vardır. İki sancağı sâlyâne ile olmağın tîmâr ve ze'âmet yokdur. Sancağı bunlardır: Evvelâ sancağ-ı Ekrâd-ı Kilis ve sancağ-ı Birecik ve sancağ-ı Ma'arra ve sancağ-ı Azez ve sancağ-ı Belîs, bunlardır.

Ammâ sâlyâne ile zabt olunan sancaklar bunlardır: Sancağ-ı Mazîk ve sancağ-ı Türkmân ve Haleb paşa sancağıdır. Ve yakın zamânlarda Azez ve Kilis sancakları Vâlide sultânlara hâs olmuşdur.

Ve Haleb'de mâl defterdârı vardır. Hâlâ (–) yük akçe iltizâm ile Haleb muhassılı derler cemî'i eyâletde mâl-ı pâdişâhî tahsîl edüp berât-ı pâdişâhîsini ibrâz edenlere ulûfelerin verüp Âsitâne tarafında defterdâr paşa ile muhâsebesi görülür azîm muhassıllıkdır.

Ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve tercümân **[Y 169a]** başı ve şâhbenderi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve çavuşu ve kal'a dizdârı ve cümle (–) kal'a kulu vardır.

Lâkin hazîne defterdârının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 127.826 akçedir. Ve ze'âmet kethudâyerinin hâssı 100.930 akçedir. Ve ze'âmet defterdârınm hâssı 81.146 akçedir.

Ve eyâlet-i Haleb cümle tokuz yüz üç kılıçdır. Yüz dördü ze'âmetdir. Yedi yüz toksan tokuzu tezkerelü tîmârdır. Ve bu erbâb-ı zü'amâ ve erbâb-ı tîmârın mutasarrıf oldukları (–) kurâdır. Ve senevî cümle mahsûlleri üç yüz yetmiş üç kerre yüz bin ve yigirmi yedi bin sekiz yüz akçe eder. Bu hâsıllarından beş bin akçe ile cebelüler yazup me'mûr oldukları sefere alaybeğisi ve çeribaşısı livâsı altında eşmek şartıyle sefere eşerler.

Ve cümle cebelüleri ile livâ-yı Haleb iki bin sekiz yüz asker olur ve iki bin asker dahi paşanın cebelüsüdür. Ve eyâletindeki sefere me'mûr beş sancak askeri dahi beş bindir.

Bu cümle eyâlet-i Haleb kânûn-ı pâdişâhî üzre on bin müsellah ve müretteb asker olup vâlî-i Haleb olan vezîr-i âlîşânın ordusunda kona göçe sefer eşerler.

Hakîr bu kânûnları (–) târîhinde Melek Ahmed Paşayla Haleb eyâletine mutasarrıf iken Defter-i Hâkânîye mürâca'at edüp tahrîr etdim.

Ve eyâlet-i Haleb beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ve cümle nevâhîsi (–) niyâbetdir. Ber-vech-i adâlet senevî otuz bin guruş hâsıl olur.

Ve Âsitâne tarafından bir keçeli kapucu rü'ûs-ı hümâyûnile muhzırbaşısı ve sipâh ocağından perîşânî destârıyla kethudâsı ve yeniçeriyândan keçeli çukadârı vardır.

Ve taht-ı eyâletinde olan kazâlar bunlardır ki zikr olunur. Evvelâ kazâ-i Kilis ve kazâ-i Azez ve kazâ-i Ma'arra ve kazâ-i Hantıman ve kazâ-i Selmin ve kazâ-i İdlib ve kazâ-i Rîha ve kazâ-i Bombuc ve kazâ-i Bâb ve kazâ-i Antakiye ve kazâ-i İskenderûn ve kazâ-i Payas ve Belen. (–) (–) Bu cümle (–) kazâları ma'mûr [u] âbâdân eyâletdir.

Ve nefs-i Haleb'de mezâhib-i erba'a şeyhülislâmları ve nakîbüleşrâfı ve Kevakibîzâde misilli yetmiş nefer ulemâdan saçaklı abâyı taşır mollâ ve ders-i âmları ve e'imme ve hutebâ ve meşâyih ve âmilleri vardır. Ve a'yân [u] eşrâfı lâ-yu'addir.

Ve (–) yük akçe gümrük emâneti ve harîr emâneti misilli yedi emânetdir. Ve bu mertebe hâkimi ve askerî tâ'ifesi ve a'yânı olan,

Şehr-i azîm ne cirmde ve eşkâlde ve ne hâlde idüği beyân olunur

Evvelâ müverrih-i âlemler [[(–) (–) (–)]] Irâk-ı Arab demişler. Heyhât sahrâsına nâzır bir vîrân şehr-i azîm vardır. Hâlâ içinde Ulu Nogay kavmi obalarıyla sâkindirler. Ammâ [[(–) (–) (–)]] ve kal'a-i kadîmdir.

Evvelâ iç kal'ası bir amelî püşte üzre evce ser çekmiş dürr-i beyz-âsâ bir kal'a-i bâlâdır. [[(–) (–) (–)]] Ve bu kal'anın etrâf-ı erba'asında olan şehr-i **[Y 169b]** azîmi ihâta etmiş bir kat şeddâdî binâ-yı metîn [ü] müstahkem [[(–) (–) (–)]] arşın bâlâdır. Ve onar zirâ'-ı Mekkî enli dîvârdır. Ve cânib-i erba'ası kırkar ellişer arşın enli handakdır. Ammâ [[(–) (–) (–)]] şekl-i murabba'dır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi (–) adımdır.

Evvelâ Antakiye kapusundan hakîr taşra çıkup [[(–) (–) (–)]] hâne köşesinde Sultân Ebûbekir kullesi köşesine varınca beş yüz adımdır. Ve sekiz kulledir. **[Q 76a]** **[P 76a]** Ve Sultân Ebûbekir kullesinin târîhi budur:

"Emera bi-imâreti hâzihi'l-burci'l-müşeyyedi fî eyyâmi devleti'l-mu'izz el-ebû el-müeyyed Ebû Bekir Gâzî azze nasruhu." kitâbet olunmuşdur.

Ve bu kulleden şark tarafına handak kenârınca sehel yokuş yukaru Kireç kapusuna varınca yine beş yüz adım ve on üç metîn kulledir, zîrâ bu tarafda varoş yokdur, açıkdır ve mezâristândır. Muhâsara ve muhâtara yeri bu Kireç kapusu mahalli olduğundan sa'b kulle ve amîk handakdır. Ve Kireç kapusu önü handak üzre dolma cisirdir, kemer üzre değildir.

Ve bu Kireç kapusundan içeri girecek mahalde sol kulle zindân-ı kâtil ü mücrim ü medyûndur. Sağ tarafdaki kullenin sînesinde celî hatt ile tektîb olunan târîhdir:

"Emera bi-imâreti Mevlânâ es-Sultânü'l-memâliki'l-eşref Ebu'n-Nasr Kalansu azze nasruhu ve izâ iktidârahu men bi-mahmedin(?) ve zâlike bi-târîhi şehri Rebî'i'l-âhir sene seb'a ve seb'i mie min hicreti'n-nebevî." [R.707]

Ve bu Kireç kapusu kıbleye nâzırdır. Ve bu kapudan taşra handak içinden gâh kıbleye ve gâh şarka Şâm kapusuna dek sekiz yüz adımdır. Dörd yüzü şarka ve dörd yüzü kıbleyedir. Ve beş kulle ve sekiz dirsekdir.

Ve bu Şâm kapusu dahi kıbleye nâzırdır. Ve bu kapudan içeri girecek mahalde sol tarafdaki kullenin ortasında kırmızı celî hattile resm olunan târîh budur:

"Cüddide hâze'l-bâbu'l-mübârek fî eyyâmi Mevlânâ es-Sultânü'l-a'zam mâlikü memâliki rikâbi'l-ümem seyyidü selâtîni'l-Arab ve'l-Acem es-Sultânü'l-melikü'l-eşref Ebu'n-nasr bin Sinân halledallâhu mülkehu bi-Muhammedin ve âlihî." makyûd olmuşdur.

Ve bu Şâm kapusu önündeki varoş içinden handak kenârınca Nîrâb köşesine dek şarka gidüp dörd yüz adımdır. Andan Bâb-ı Nîrâb'a şimâl cânibine müteveccih olup yine handak kenârınca üç yüz adımdır ve beş kulledir ve yedi dirsekdir. Anları ubûr edüp Bâb-ı Nîrâb cenûba nâzırdır. Ve bu kapunun iki cânibindeki kullelerde dahi târîhler vardır. Ammâ izdihâmdan fâsıla bulmayup tahrîre mecâl olmayup muhâl oldu.

Ve bu kapudan taşra dahi bir varoş-ı azîm vardır. Ve bu Bâb-ı Nîrâb'dan taşra handak içinde tâ Kızıl kapuya varınca şimâl cânibine gidilir. Altı yüz adım ve yedi

kulledir. Ve kızıl kapu şarka nâzır taş nerdübân ile çıkılır bir küçük kapudur. At ve katır ve deve ubûr edemez. Ancak piyâde kapusudır. Ve handakı içinde bir hammâmı vardır. Ve bir varoş-ı azîmi var.

Ve bu Kızıl kapudan **[Y 170a]** yine handak kenârınca yıldız tarafına Bâb-ı Menkûsa'ya dek tokuz yüz adım ve altı azîm kulle ve yigirmi dirsekdir ve şimâle nâzırdır.

Ve bu Menkûsa kapusundan taşra yine çârsû-yı bâzârı bir varoş-ı azîm vardır, gâyet ma'mûr [u] müzeyyendir.

Ve bu bâb-ı Menkûsa'dan taşra handak kenârında olan bir sıra evler sokağı içinden garb cânibine Karanlık kapuya dek altı yüz adımdır ve on bir kulle ve sekiz dirsekdir.

Ve bâb-ı Menkûsa'dan tâ Karanlık kapuya gelince handak içi serâpâ bâğ u bâğçelerdir. Ve Karanlık kapudan taşra bir şehr-i mu'azzam-misâl varoş-ı azîmdir.

Ve bu Karanlık kapudan taşra yine varoş içre cenûb tarafına bâb-ı Cedîde'ye varınca cümle kefere mahallesidir. Ve gâh handakın kenârın ubûr ederek tokuz yüz adımdır. Ve sekiz kulle-i metînlerdir ve on bir dirsekdir.

Ve bu Bâb-ı Cedîd garba nâzırdır. Ve bu taraf ve handakı alçakdır, ammâ cümle bakçelerdir. Ve handak içinde bir müsta'mel dere cereyân eder.

Ve bâb-ı Cedîde 'den taşra yine cenûba alçacık handak kenârında alçak dîvâr sıra bâb-ı Ferec'e varınca sekiz yüz adım ve yedi kulle-i metîn ve sekiz dirsekdir. Ve bu kapu dahi garba nâzırdır. Ve handak içi cümle bâğçe-i müzeyyendir. Andan yine cenûb cânibine bâb-ı Cinîn'e varınca dörd yüz adım ve beş kulledir ve garba nâzırdır.

Ve bâb-ı Cinîn'den yine cenûba alçak handak kenârınca Antakiye kapusuna dek beş yüz adım ve sekiz kulle ve bu kapu dahi garba nâzırdır. Ve bu kapudan adımlamağa mübâşeret edüp yine bu mahalde dâ'iren-mâdâr cirmi tamâm olup bu hisâb üzre Halebü'ş-şehbâ'nın taşra kal'ası yedi bin üç yüz adımdır ve seksen üç kulledir ve her kulle mâbeyni yigirmişer ve yigirmi beşer bedendir.

Cebr-i noksân cümle (–) bedendir ve cümle altmış iki dirsekdir ve cümle tokuz kapudur. Herbiri ikişer üçer kat demir kapulardır. Ve mâbeynlerinde âlât-ı silâhlar ile ârâste ve dîdebân [u] bevvâbân ile pîrâste derveze-i halbâdır. Ve her kullede gûnâ-gûn hatlar ile kankı pâdişâhın binâsı olduğuna müş'ir târîhler mastûrdur.

Ve bu tahrîr olunan kal'anın Kızıl kapu cânibine karîb iç kal'a bir amelî yığın püşte-i âlî üzre şekl-i müdevver cihân-nümâ bir kal'a-i bâlâdır. Ve dîvârının kaddi otuz arşın-ı mi'mârîdir. Ve handak kenârınca dâ'iren-mâdâr bin altı yüz adımdır. Ve handakı yüz adım enlidir. Ve leb-ber-leb mâ-i müsta'mel ile memlûdur. İçinde bir başdarda kadırga pala urup gezse mümkündür. Gûyâ ki Varat kal'asının handakıdır. Ve ba'zı kanlıları ve fevâhişeleri bu handaka atarlar. Gûyâ bir fecc-i amîk bir handak-ı atîkdir ve içi sâfî sazlıkdır. Ve gûnâ-gûn köpek balıkları vardır.

Ve handak suyundan yokuş yukaru kal'anın esâsına varınca kaplıbağa misâli eğri şeddâdî dîvârdır. Her taşı fîl-i Mengerûsî cüssesi kadardır. Bu dîvâr eğri binâ olunmak **[Y 170b]** ile handak kenârında olan ceyrânlar ve kûsfend-i beyâbânîler ve keçiler sürü sürü gezerler, yanlarına varılmak muhâldir. Ancak uğrın kapudan koyup dizdâr keçi ve

koyun lâzım oldukda ol kapudan âdemler çıkup sayd ederler.

Ve bu iç kal‘anın cenûbiyle kıble mâbeynine nâzır bir kapusu var. Gayri cânibinde kapusu yokdur. İbtidâ handak kenârında bir kulle vardır. Anda kapudan içeri girüp yokuş yukaru ve handak üzre (–) göz kâ[r]gîr cisrile ubûr edüp andan ikinci kapu ki kal‘anın ana dîvârında Dizdâr kapusudur. Dâ’imâ dizdârlar bu kapu mâbeyninde mahpûs gibi oturur. Taşra çıksa katl ederler. Meğer paşalar beyâz buyurdı ile da‘vet edeler. El-hâsıl bu kapudan taşra çıkmağa kâdir değildir.

Ve bu kapunun önü handak üzre ağaç cisirdir. Hîn-i muhâsarada ref‘ edüp kal‘a kapusuna siper ederler. Ve her gece kal‘a neferâtları bu emre me’mûrlardır. Ve bu kapunun iç yüzünde yolun iki cânibinde cümle neferât pür-silâh âmâde dururlar. Ve gûnâ-gûn âlât-ı silâh ve tuğulka ve cebe ve cevşen ve zemberekler ile müzeyyendir.

Ve bu kapu kanatları cümle müşebbek ve musanna‘ bâb-ı Dâvûdî‘dir. Ve bu kapunun demir kanatlarında yine üstâd-ı âhenger demirden celî hattile kitâbeler içinde yapışdırmışdır, gûyâ hatt-ı Karahisârî‘dir. Ol târîh budur:

“Emera bi-amelihi Mevlânâ Melikü‘t-Tâhir bin Kavs sene sitte ve seb‘i mie.” [706]

Ve bu kapudan içeri yokuş yukaru üçüncü kat kapu üzre bir mescid var. Andan içeri yokuş yukaru dördüncü kat kapu garba nâzırdır. Bu kapu üzre altun levha ile tahrîr olunmuş târîhdir:

“Emera bi-emri fermân bi-imâreti’l-bâb Sultânü‘l-a‘zam el-Melikü‘l-eşref salâhü‘d-dünyâ ve’d-dîn Halîl bin Yahyâ ed-devletü’ş-şerîfe sene hamse mie.” [500]

Bu kapudan içerü yine yokuş yukarı bir karanlık yol ile üç kat demir kapu dahi geçüp sağ cânibde çâh-ı mâ seksen kulaç bir âb-ı hayât kuyudur. Ve demir zincîrler ile dâ’imâ öküzler çeküp iç kal‘a halkı andan def‘-i atşân ederler.

Ve bu mahalle karîb makâm-ı Hazret-i Hızır vardır. Anı ubûr edüp on birinci kat kapudan içeri iç kal‘a evleridir. Cümle yedi yüz kireç örtülü şâhâne ve cihân-nümâ evlerdir.

Ve iki câmi‘dir. Hazret-i İbrâhîm *aleyhi’s-salât*ın câmi‘i bir rûşen câmi‘-i kadîmdir. Harem kapusu üzre mektûb olunan târîhdir:

“Emera bi-imâreti el-Melikü‘s-sâlih bin Nûreddîn Ebu’l-feth İsmâ‘îl bin Mahmûd bin Aksem Yâsir emîrü‘l-mü‘minîn fî sene (–) (–) (–) (–) (–) (–) *hamse ve seb‘în ve hamse mie.” [575]* temdîd olunmuşdur.

Ve bu câmi‘ haremi limon ve turunç ile müzeyyendir. Ve gayri yeri mermer-i hâm döşelidir. Ve minberin sağ tarafında Hazret-i İbrâhîm’in (–) (–) (–) (–) (–) (–) ibâdet etdüği makâm-ı şerîfidir ki niçe sene bunda ibâdet edüp Haleb hakkında du‘â etdüğüdür.

“*Allâhümme tayyib serâhâ ve hevâhâ ve mâehâ”* [86] (–) (–) (–) (–) (–) (–) **[Y 171a]** olup nazargâh-ı Halîlullâh’dır.

Ve bu câmi‘deki makâmında bir beyâz taşdan bir tekne-i çârkûşe (–) (–) (–) (–) (–) (–) var idi. İneği anın içine sağup yoğurd edüp kifâflanırlardı. Ba‘de’l-kifâf ümmetine bezl edermiş. Ve ibtidâ yoğurd ve peynir yapmak Hazret-i İbrâhîm’den kalmışdır. (–) (–) (–) (–) (–)

(–) Ve yoğurdcuların pîri ana müntehîdir. Ve beyâz ineği bunda sağduğu içün Haleb, “süd sağmağa” derler. Şehb, “beyâz”a derler. Anıniçün (–) (–) (–) (–) (–) (–) “Halebü’ş-şehbâ” deyü tesmiye olunur. **[Q 76b] [P 76b]**

Makâm-ı İbrâhîm câmi‘inden yukaru bir câmi‘-i kebîr dahi vardır. Ve bir çâr-kûşe minâre-i âlîsi var. Bir konak yerden nümâyândır.

Ve bu kal‘a gâyet bâlâ yerde olmak ile hevâsı gâyet latîfdir. Ve bir hammâmı ve yigirmi dükkânı vardır. Ve bu kal‘anın bedenleri üzre dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Ve cümle elli dörd kulle-i mevzûn [u] musanna‘lardır. Ve cümle der [ü] dîvârı on ayak enli kârgîr dîvâr-ı üstüvârdır. El-hâsıl vâcibü‘s-seyr bir kal‘a-i mahbûb nazargâh-ı Halîl’dir. Ve bu kal‘a taşra kal‘anın içinde kalmışdır.

Azîm bender vilâyetdir. Enderûn [u] bîrûnu cümle yetmiş iki mahalledir. (–) Nusayrî ve Ya‘kûbî ve Ermeni’dir. (–) mahallesi Yahûdî‘dir, mâ‘adâ Müselmân mahallesidir.

Ve cümle kireç ve cibs örtülü bâğ-ı İrem-misâl vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı kibâr u sıgâr sarây-ı âlîleri ve gayri avâm evleridir. Cümle (–) bin ma‘mûr evlerdir.

Ve cümle (–) mihrâbdır ve (–) cum‘adır. Cümleden meşhûr-ı âfâk ve cemâ‘at-i kesîre ile mâl-â-mâl bi’l-ittifâk Ulu câmi‘ ma‘bed-i kadîmdir. Bir yanından bir yanına tûlü dörd yüz ayakdır. Ve kıble kapusundan mihrâba dek arzı zergerdân ayak ile kâmil yüz ayakdır. Ve içinde cümle otuz iki amelî çâr-kûşe pâyedir. Ve otuz iki amelî pâyeler dahi kıble kapusu dîvârındadır. Cümle altmış dörd sütûn üzre toloz kemerler üzre binâ olunmuş bir câmi‘-i kebîrdir. Ammâ mihrâb üzre olan kubbe evce ser çekmiş bir kubbe-i âlîdir kim sâ’ir kubbelerin imâmesidir.

Ve bu câmi‘de mezâhib-i erba‘anın mihrâbı vardır. Ammâ bu kubbe-i vâlâda mihrâb-ı Hanefî üzre tahrîr olunan târîh budur:

“Emera bi-imâreti hâze’l-buk‘ati Mevlânâ es-Sultânü‘l-a‘zam el-melikü‘l-mansûr seyfü‘d-dünyâ ve’d-dîn Sultân Kalavun ve e‘azze ensâruhu.”

Ve bu târîhin üstünde:

“Bismillâhirrahmânirrahîm”

Ve dahi bunun üstünde bir müdevver dâ’ire içinde nakş-ı mühr-i Süleymân’da İhlâs-ı şerîf tahrîr olunmuş. Ammâ mihrâb ve minber tarz-ı kadîm eyle musanna‘dır kim vasfında lisân kâsırdır. Ve mü’ezzinân mahfili gûyâ mühr-i nigîn-misâl bir kürsîdir.

Ve cümle on iki bâb-ı mu‘allâdır. Lâkin bu câmi‘in sol cânibi bölünüp şâhrâh olmuşdur. Ammâ herkes yine na‘llerin çıkarup ubûr ederler ve cemâ‘at-i kesîre oldukda ol mahalde yine ibâdet ederler, ammâ tarîk-ı âmdır. Ve yolun öte cânibi nisa tâ’ifesi içün tarh olunmuşdur. Anda ibâdet ederler.

Ve bu câmi‘in mihrâbının sol **[Y 171b]** tarafında dîvâr dibinde Hazret-i Zekeriyyâ *aleyhi’s-selâm* medfûndur. Cânib-i erba‘ası münakkaş atlas ve ahdar ile mestûrdur. Azîm ziyâretgâhdır. Ve harem-i şerîfi beyâz mermer-i hâm-ı ruhâm ile döşenmiş bir mücellâ sahrâdır. Tûlen ve arzan iki yüz ayakdır. Ve cânib-i erba‘asında yan

soffalarında cümle (–) sütûndur. Ve üzerleri toloz kubbelerdir. Ve bu âsâr serâpâ kireç sıvalıdır, kurşumlu değildir.

Ve ulu minâre bu haremin garb cânibi köşesinde çâr-kûşe ve üç tabaka bir minâre-i âlîdir kim zirve-i a‘lâya ser çekmiş bundan serâmed minâre yokdur.

Ve harem etrâfında cümle (–) kapudur. Ve câmi‘in kıble kapusu üzre terkîm olunan târîhdir kim tûlânî beyâz mermer üzre celî hatt ile mastûrdur:

Lekad kâne mahmûden lemâ yertâcilen,

Yâ bi'l-fi'li'l-mükerremâti bidûdi mu'addemâ,

Benâ câmi'an lişehballâhi muhlisan,

Ve tâlibü rıdvânillâhi hûkınâ,

Yu'avvizahullâhu'l-kerîmü bifazlihi,

Kusûren bi-cennâti'n-na'îmi sükkenâ

Bidevleti zıllillâhi asrahu,

Neslü benî Osmân fi'l-mescidi ve'l-binâ

Min Murâdı selâtîni'l-vücûdi min gaden,

Makâmu hamâhu'l-ka'beti'l-cûdi mâi sinâ,

Fetûbâ lehu fîmâ benâhu müverrihan,

Bena'l-mescide'l-meşhûre Mahmûd senâ.

Sene 1302 132 1320

Ve bu târîhden aşağı:

“Hâzâ binâ-yı Sadrıa'zam Husrev Paşa yesserallâhu mâ yeşâ.” tahrîr olunmuşdur.

Ve Saraçhâne ardında Eski Husrev Paşa câmi‘i gâyet musanna‘ ve müzeyyen câmi‘-i latîfdir. Ve bir kubbe-i âlîsi eflâke ser çekmiş kubbe-i nîlgûndur. Ve mihrâb [u] minberinde olan nakş-ı Mânî-i gûnâ-gûndur. Ve haremi serâpâ beyâz mermer-i hâm ile döşenmişdir ki gûyâ yekpâre bir mücellâ sahrâdır. Vasatında bir âbdest havuzu var. gûyâ havz-ı Şâfi‘îdir. Her tarafda fevvâreleri pertâb edüp ehl-i salât ayınlarından tecdîd-i vuzû‘ edüp Cenâb-ı Bârî‘ye tekarrüb ederler.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asında yan soffalarda olan rengâreng mermer ve sommâkî mevzûn amûd-ı mümtehâlar üzre kubbelerdir. Ve bu âsârların cümlesi kurşum örtülüdür. Ve Rûm tarzı bir minâre-i mevzûn-ı serâmedi var kim gûyâ arûs-ı Haleb'dir.

Ve bu câmi‘in kıble kapusu üzre bu âyet-i şerîf ve bu târîh tahrîrdir:

[87] ”*Ummira devleti fi's-sultâni'l-a'zam Süleymân Hân 'azze nasruhu ve inşâ'u'l-vezîr Husrev Paşa”*

Ve bunun zeylinde bir kitâbe içinde,

“Haremu’t-takvâ ellezî fehüve emredehu fî kad hurmen ma‘bedi Haleb ve hâzâ mescidü müşerref kad essesâ.”

{Mi‘mâr Sinân binâsıdır.}

Ve bu câmi‘den sonra cema‘at-i kesîreye mâlik binâ-yı azîm ve kâr-ı kadîm dâr-ı emâniyye ya‘nî câmi‘-i Behrâmiyye. Bu dahi ibret-nümâ bir câmi‘-i dilküşâdır. Bu dahi Husreviyye akrânı bir câmi‘-i ferah-fezâdır. Cümle âsârı kurşum örtülü kubbe-i âlîlerdir. Ammâ bunun minâresinin nazîri Haleb şehrinde yokdur. Üstâd mühendis ilm-i mi‘mârîde gûnâ-gûn **[Y 172a]** tahayyülât ile inşâ etmişdir. İm‘ân-ı nazar ile temâşâ olundukda âdem hayretde kalur.

Ve bundan sonra Bâb-ı Menkûsa câmi‘i ve Tarakçılar câmi‘i ve Tuz câmi‘i ve Karlık câmi‘inin kapusu üzre târîh: *“Sene hamse mi’e”*dir. *[500]*

Ve câmi‘-i Adliyye dahi rûşen ve müzeyyen ve metîn binâdır. Ve kubbe-i âlîsi ve cümle âsâr-ı binâsı kurşumludur.

Ve bâb-ı Antakiye’nin iç yüzünde Şeyh Alî-i Rûmî câmi‘i ve Hacı Bayram tekyesi önündeki mezâristân içinde Bûhtî câmi‘i, tarz-ı kadîm kireç örtülüdür. Ve Demirci Bayram câmi‘i dahi kireç örtülüdür.

Ve Kanâsa câmi‘i ve İpşir Paşa câmi‘i ve Kastal Şeref câmi‘i ve Kastal Harâmî câmi‘i ve Kastal Kûrâd câmi‘i ve Bâb-ı Bayram câmi‘i Kastal Sultân Murâd kurbundadır. Ve bu mezkûr sekiz câmi‘ Hacı Bayram yolu üzre vâki‘dir. Cümlesi tarz-ı kadîm kireç örtülüdür.

Ve Antakiye kapusundan taşra cisir başında Haddâdîn câmi‘i. Haleb’in içinde cereyân eden nehrin kenârında vâki‘ olmağile mecma‘ü‘l-irfân ve mesîregâh u ârâmgâh ibâdetgâh bir câmi‘-i nazargâhdır.

Ve Bâb-ı Nîrâb dibinde câmi‘-i Tevbe [88] yazılmışdır. İbâdetgâh-ı kadîmdir ve du‘â müstecâb olacak makâm-ı meşhûrdur. Kırk sabâh ibâdet eden elbette mağfûrdur.

Ve Şâm kapusundan taşra (–) câmi‘i ve niçe cevâmi‘ler vardır. Ammâ görüp dâhil olup ibâdet etdiğimiz bu şöhre-i şehir olmuş câmi‘lerdir. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle altmış bir medresedir ve bâlâda mastûr olan cevâmi‘-i kebîrlerin elbette birer medresesi mukarrerdir. Tafsîle hâcet yokdur. Ve on yedi dârü‘l-hadîs vardır.

Ve iki yüz on yedi nazargâh-ı uşşâkân mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve mahbûb tıflân var. Ve yedi dâr-ı kurrâ vardır. Herbirinde niçe yüz hamele-i Kur'ân vardır. Şeb [u] rûz kırâ'at-i Hafz ve İbn Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ'atleri tilâvet olunur. Ve Vücûhât okuyanların vecihleri nûr-ı mübîn olmuşdur.

Ve altı imâret vardır kim şeb [u] rûz âyende vü revendeye *"ekrimu'd-zayfe"* minvâli üzre sofra-i bî-imtinânı mebzûldür kim, [89] dır.

Ve iki dârü'ş-şifâsı vardır. Ammâ (–) (–) (–) (–) (–) (–) âb [u] hevâsının letâfetinden mûristâna ihtiyâc yokdur. Lâkin selef mülûkları hayrile yâd olmağıyçün binâ etmişler, evkâf-ı azîmlerdir. Ve mîzân-ı harîrî ve tahmîs-i mîrîdir.

(–) (–) (–) (–) (–) (–) hammâm-ı âmdır, ammâ cümleden âb [u] hevâsı ve binâsı ve pâk bisâtı ve dellâkları latîf Antakiye kapusundan taşra (–) (–) (–) (–) (–) hammâmı ve Hadîde Kapusu hammâmı ve Baba Mürüvvet hammâmı ve Cinîn Kapusu hammâmı ve Baba Nîrân hammâmı (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve Ulbeciler hammâmı ve Kireç kapusunun iç yüzünde Ağa hammâmı ve Antakiye kapusunun iç yüzünde (–) (–) (–) (–) (–) (–) hammâmı ve Ulu câmi‘in kurbunda dörd hammâm var, İsimleri ma‘lûmum değil. Ve İç kal‘a hammâmı **[Y 172b]** (–) (–) (–) (–) (–) (–) hammâmları vardır. Ba‘zısına ahâlî-i mahalle girirler hammâm-ı hâsdır.

Ve cümle yetmiş hândır. Ammâ kırk yedisi (–) (–) (–) (–) (–) (–) kurşum örtülü hân-ı âlîlerdir. Ammâ cümleden ma‘mûr u metîn ve müstahkem binâ-yı kavî Gümrük hânı **[Q 77a] [P 77a]** ve Musulluoğlu hânı ve Çıkrıkçıoğlu hânı ve Hayre Beğ hânı ve Sâbûn hânı ve Bostâncı hânı ve Paşa hânı ve Behrâmiyye hânı ve İpek hânı ve Mutâf hânı ve Büyük Paşa hânı ve Freng hânı ve Elçi hânı ve Bakır hânı ve Kettân hânı ve Kazancılar hânı ve Çukur hân ve Karanlık kapuda üç hân vardır. Ve Mazı hânı ve ve Yoğurd hânı ve Peynir hânı ve Çuka hânı [ve] Vekâle hânı ve Kurd Beğ hânı ve Menkûsa'da Dâr-ı kurrâ hânı ve Sögüd hânı ve Üzüm hânı ve Hacı Mahmûd hânı ve Çufud hânı ve Mar‘aşlıoğlu hânı ve Bor hânı, şöhre-i şehir olmuş bu hânlardır. Ve yedi kârban sarâydır. Ve âyende vü revendeye hâne-i bî-minnet mihmângâhdır.

Ve bu Haleb şehri içre cereyân edüp def‘-i atşân olunan âb-ı hayâtlara kastal ta‘bîr ederler. Üç konak yerden nehr-i Murâd ve zülâl-i Furât'dan gelüp Ayntâb kurbunda karye-i (–) kurbundan ubûr [edüp] Sarıgana'nın Kırkbınar'ına mahlût olup Haleb'e revâne olur. Ve dâ'imâ nehr-i Furât humret üzre cereyân eder. Anıniçün Haleb'in suyu humret üzredir. Selef pâdişâhları getirmişlerdir. Bir kaç senede bir Furâd'dan berü cereyân eden yolların tathîr etmeğe me'mûr kurâlar vardır.

Haleb'in cemî‘i câmi‘ ve mesâcid ve medâris ve hân u hammâm ve sarây-ı âlîleri içre havuz ve fıskıyye ve kastalları nehr-i Furât'dandır. Ammâ mürûr-ı eyyâmile yolları münhedim olup Süleymân Hân Acem seferlerinden avdetde Haleb meştâsında su yolların tâ Furât'dan tathîr ü ta‘mîr edüp nefs-i Haleb'i âb-ı rahmete kandırup yigirmi yedi yerde kastallar binâ eylemişdir. Cümleden mükellef Bâb-ı Ferec'den taşra bir binâ-yı azîmli ve kâ[r]gîr kubbe-i kavîli ve bir namâzgâh ve bir devâbbât def‘-i atşân içün bir şâfi‘î havuzlu

kastal-ı zîbâdır. Ve civârında bir bâğ-ı İrem mesîregâhlı bir ârâmgâhdır. Bu kastal üzre celî hattile böyle terkîm olunmuş târîhdir:

“Bismillâhirrahmânirrahîm, Emera bi-inşâi hâze’s-sebîli’l-mu‘azzam es-sultânü’l-a‘zam ve’l-hâkânü’l-mu‘azzam el-efhamü’l-ekrem Ebü’l-Muzaffer Sultân Süleymân Hân ibn Selîm Hân ibn Bâyezîd Hân ibn Ebü’l-feth Gâzî Mehemmed Hân -halledallâhu mülkehu ve sultânehu.” tahrîr olunmuşdur.

Ve sâhibü‘l-hayrâtlar şehr-i Haleb’de niçe yüz mâ-i cârî âb-ı hayât kastallar inşâ etmişlerdir. Ve bunlardan mâ‘adâ yedi bin çâh-ı mâ-i hayât vardır.

Ve Haleb şehrinin garb cânibinde yedi bin kıt‘a bâğ u bâğçe ve bostân ve gül [ü] gülistân ve reyhânistân vardır. Cümleden Hünkâr bâğçesi İremezâtü‘l-imâddan nişân verir bir gaytân ve koyah hıyâbândır. Müte‘addid kâ‘a ve kasr-ı Havernaklar ile ârâste ve zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn kâşî-i Çînle pîrâste olmuş şâhnişînler var kim midhatinde **[Y 173a]** zebân âcizdir.

Bu bâğ-ı Şâh ile Haleb mâbeyninden cereyân eden nehre nehr-i Sâcûr derler. Ayntâb kurbunda Battâl Öyük nâm mahal altından tulû‘ edüp Ayntâb’ın bâğ u bâğçelerin ray ederek andan şark cânibine cereyân edüp Haleb içinde mezkûr bâğ u bâğçeleri rey edüp tabahâne altından ubûr edüp (–) (–) mahlût olur. Ammâ mâ-i müsta‘meldir, içilmez.

Ve bu şehr-i Haleb’in enderûn [u] bîrûnunda râh-be-râh çârsû-yı bâzârdan geçilmez. Ammâ cümle sûk-ı sultânî beş bin yedi yüz dekâkîndir.

Ve iki bezzâzistân-misâl hânları vardır. Niçe yüz bin guruşa mâlik sevdâgerler andadır. Cân otundan mâ‘adâ cânlar cânı anda râyegândır. Ve cümle zîkıymet kâlâ-yı metâ‘ anda mevcûddur. Ve cemî‘i çârsû-yı bâzârları kâ[r]gîr binâ kemerlerdir. Ve kûçe-be-kûçe dervezeleri vardır. Her şeb pâsbânları bâbları sedd edüp niçe bin kanâdîlleri çerâğân ederler.

Ve ekser hân ve çârsûları üzre kurşum örtülü olduğundan şiddet-i harâret te’sîr etmeyüp Temmûz’da Bağdâd serdâbı gibi sovukdur. Ve cemî‘i râhları sakkâlar sulayup bürûdet hâsıl olup ehl-i dükkân ve yârân [u] ihvân safâ ederler.

Ve bu sûk-ı sultânî sokaklarından mâ‘adâ cemî‘i mahallâtın şâhrâhları Frengî kaldırım döşelidir. Şeb [u] rûz râhları tathîr edüp zebbâller zenbîller ile hâr [u] hâşâkin kaldırup hammâmlarda ihrâk edüp reh-i râstlar pâkdir.

Ve cümle yüz beş kahvehâne vardır. Ammâ cümleden Rûm ve Arab u Acem seyyâhânı lisânında memdûh-ı âlem Arslan Deven Deve Dede kahvesi iki bin âdem alur bir mecma‘ü‘l-irfân ve mesken-i dervîşân-ı zarîfândır. Ve çâr mahâfilinde hânende ve sâzendegân ve mutrıbân ve kıssahânları var kim anda bir kerre varup rakkâs ve tabiyân destinden bir kahve nûş eden hayât-ı câvidân bulur.

Ve cümle sarây-ı âlîleri kal‘a-misâl binâ-yı metînler ve kâ‘a-i kadîmler ve müte‘addid maksûreler ve havz u şâzrevânlar ve selsebîller ile müzeyyen sarâylar var kim ta‘bîr olunmaz. İbtidâ iç kal‘a altında Paşa sarâyı yüzden mütecâviz hücreler ve dîvânhâne-i âlîleri var.

Ve bir meydân-ı azîmin cânib-i erba‘asında yüzden mütecâviz tevâbi‘ât hücreleri

altında ıstabl-ı âmir[e]dir. Ve câ-be-câ servi dırahtları vardır. Andan,

Cânpûlâdoğlu sarâyı temdîh [ü] tavsîfden müberrâdır. Ve Defterdârler sarâyı ve Muhassıllar sarâyı ve Salkım sarâyı ve Kevakibîzâde sarâyı. Ve niçe sarâylar dahi vardır kim âdem oğlanı anların beyânında âciz ü kâsırdır, zîrâ binâ-yı Haleb meşhûr-ı âfâkdır. Gûnâ-gûn mergûb san'atlar ve zîbâ tasarruflar ile üstâd bennâlar tarz-ı acîb ve tavr-ı garîb san'at-ı mermer-bürlük icrâ etmişdir kim nazar olundukda çeşm-i ibret hîrelenir. El-hâsıl vech-i arzda eyle bir kâr-ı âdem binâ olunmamışdır. Kemâkân hüsn [ü] letâfeti ve kâr-ı zarâfeti hadd-i medihden hâric ve beyândan âric binâ-yı Halebü'ş-şehbâ'dır. **[Y 173b]**

Ve bu şehirde sağîr ü kebîr cümle yüz yetmiş altı tekye ziyâretgâh [u] mesîregâh âsitâne-i dervîşân-ı seyyâhân vardır. Cümleden teferrücgâh-ı bâğ-ı İrem âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ki bâb-ı Ferec'den taşra vâki' olmuş bir İremezât içinde binâ-yı muhkemdir kim misli meğer yine âsitâne-i Mevlânâ ola. Ammâ bu binânın câmi'i nâ-tamâmdır. Bir sâhibü'l-hayrât tamâm etse huld-i berînden bir köşe-i cinân olur ve dervîşân tâze cân bulurdu.

Bu âsitânenin cânib-i erba'ası müte'addid fukarâ hücreleridir. Cümlenin revzenleri nahlistân [u] gülistâna nâzır olup hezârın hezârân efgân u nâlesin istimâ' edüp cân sohbeti eder ve semâ'hânesinde semâ'î faslı âgâze olundukda uşşâk makâmından çıkup devr-i revân usûlün âyîn-i Şemsî ve Sultân Veledî ederler.

Ve hareminde aşren-fe-aşr bir Şâfi'î havz-ı azîmi var kim içinde olan mâhîler dahi âyîn-i mâ'ide ederler. Ve bu havuzun cânib-i erba'asında bîd-i sernigûnlar ve çınâr [ve] servi-i gûnâ-gûnlar ile müzeyyen bir âsitâne-i Mevlevîdir.

Ve erbâb-ı ma'rifetden mü'ellif ve musannif fukarâsı çokdur. Ve şeyhi Sultân Murâd-ı Râbi' şâtırı (–) Efendi'dir. Sebük-rûh bî-kayd bir âşıkândır.

Ve bu tekyeden sonra ma'mûr [u] âbâdân ve mesîregâh-ı cihân tekye-i kutbü'l-aktâb hazret-i Şeyh Bekrî *kuddise sırruh* şehr-i Haleb'in şimâlinde beş bin adım ba'îd bir mürtefi' püşte üzre bir âsitâne-i zîbâ ve bir nazargâh-ı ra'nâdır kim cümle Haleb zîr-i pâyda temâşâ olunur. Sekiz kâ[r]gîr kubbe-i âlî ile binâ olunmuş bir nazargâh-ı Sıddîkîdir. Ve bânîsi Öküz Mehemmed Paşa'dır. Kendiler dahi bir püşte kenârında bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır. Bu vezîr-i dilîr Mısır vâlîsi iken Mısır kulun kırdığıyçün Mısır'da Kulkıran Mehemmed Paşa derler. Mısır içinde ve bender-i Süveys'de çok hayrât [u] hasenâtları vardır. *Rahmetu'llâhi aleyh.*

Ve bir azîm meydânı vardır. Anda her sabâh cümle fukarâ cem' olup evrâd [u] ezkârlarına müdâvemet ederler. Acîb ü garîb perhîzkâr fukarâsı vardır. Bunlar dahi sultânü'l-ulemâ külâhı geyerler. Ve bu meydânın kapusu üzre celî hatt ile [90] tenmîd olunmuşdur.

Ve haremi bir sahrâ-yı azîmdir. Serâpâ mermer-i hâm döşelidir. Ve bî-hisâb dıraht-ı çınâr, bîd-i sernigûn ve serv-i mevzûnlar ile müzeyyen bir haremdir. Ve ortasında bir havz-ı azîmi var. Ve matbah-ı Keykâvus'unda âyende vü revendeye ni'meti mebzûldür, zîrâ evkâf-ı azîmdir. Ve cümle ahâlî-i Haleb bunda cilvelenirler, temâşâgâh yerdir.

Ve bu âsitâne-i cihân-nümâ bir âlî yerde olmağile suyu çâh-ı mâlardan dollâblar ile

çekilüp havuz ve çeşmelere taksîm olunur. Ve çeşmesinin (–) (–) (–) (–) (–) (–) târîhi budur:

Sultân Ebûbekr ismine bu çeşmeyi

Yapdı İsmâ'îl Ağa hayr eyleyüp nâm-ı nigû

Tâ ki feyzinden mezâr-ı Şeyh (–) (–) (–) Ebûbekir,

(–) (–) Anı kamu (–)

Âhir oldukda Cemâlî dedi anın târîhin

Zemzem-âsâ ka'be-i uşşâka akdı geldi

[[(–) (–) (–)]] Kal'a içinde âsitâne-i İhlâs Dede Tabanıyassı **[Y 174a]** Mehemmed Paşa'nın binâsıdır. Mescidi ve kırk elli fukarâ [[(–) (–) (–)]] evkâf-ı kavîdir. Şeb [u] rûz mihmânlara ni'meti mebzûldür. Ve hareminin şâhrâha nâzır kapusu üzre târîhi budur: [[(–) (–) (–)]] **[Q 77b] [P 77b]**

Andan Ayntâb'ın yolu üzre varoşdan taşra Hacı Bayram Dede âsitâne-i Bektaşiyân'dır. Gürbüz erdir ve gâyet ma'mûr u müzeyyen yerdir. Anda olan alem ve çerâğ ve kanâdîl meğer Bağdâd'da İmâm Alî'de ola. Evkâf[ı] za'îfdir. Pârsâ-yı Muhammedî ile kanâ'at ederler ammâ yine lokmaları mebzûldür. Ve bu sultânın mu'tekidleri çokdur. Her tarafdan nezerât bî-nihâye gelir. Ve pâ-bürehne ve ser-bürehne ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at abdâlânı çokdur.

Andan iç kal'a handakı kenârında Kırklar tekyesi dahi ma'mûrdur. Tarîk-ı Uşşâkıyândandır. Yol üzre vâkı' olan pençeresi üzre târîhi budur:

Hazret-i paşa-yı felek-kadr kim

Gitdi bekâ milkine îmânile

Kıldı rakam Sakinî târîhini

Rûhiyçün Fâtiha kıl cânile Sene 1001

Ve Paşa sarâyı kurbunda Gülşenî tekyesi, İbrâhîm Gülşenî hazretlerinin gülşen-âsâ âsitâne-i Gülşenî'dir. Ve şeyhi dahi İbrâhîm'dir. Aceb ehl-i perhîz hâl sâhibi kimesnedir.

Ve yine iç kal'a handakı kenârında Hazret-i Şeyh Nesîmî tekyesi bir küçük âsitâne, ammâ başka bir rûhâniyyet var. Mağmûm varan mesrûr olur. Aceb seyr-i sürûrdur.

Ve Kırklar sokağının ardında tekye-i Şeyh Cemâleddîn-i Şirvânî hazretleri, ulu sultândır. Tabakât-ı Şa'râvî'de niçe kerâmâtı mastûr kutb-ı âfâk sultân-ı Irâk'dır. İbrâhîm-i Edhem hazretlerinin mürşid-i kâmilidir. Âsitânesine hasta varsa bi-emrillâh şifâ bulur. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve bu şehr-i Haleb'de tekye-i Halveti ve Celvetî ve Rûşenî ve Gülşenî ve Kadirî ve Bedevî ve Desûkî ve Râ'î ve Rufa'î ve Sa'dî ve Alevî ve Nakşıbendî ve Fenâyî ve Vefâyî ve Bayramî ve Ni'metullâhî ve Zeynî ve İdrîsî ve Bürhânî ve Uşşâkî ve Celâlî ve Cemâlî ve Settârî ve Vâhidî ve Edhemî ve Şemsî ve Mevlevî ve Yesevî ve Bektaşî ve Kalenderî ve Yemenî ve Abbâsî ve Haydarî ve Kümeylî ve Zeynî ve Veysî ve Bekrî, el-hâsıl yetmiş tarîkin tekyeleri Haleb'de mevcûddur. Ammâ bu hakîrin ziyâret etdüği bâlâda

tahrîr olunan âsitânelerdir.V e bu mahalle münâsib olmağile,

Şehr-i Haleb'in karîb ve ba'îdinde ziyâret etdiğimiz enbiyâ ve evliyâullâhları beyân eder

Ziyâretgâh-ı Haleb: Evvelâ Ulu câmi'de Hazret-i Zekeriyyâ *aleyhi's-selâm*. Be-kavl-i müverrih-i âlem hubût-ı Âdemden sonra beş bin beş yüz seksen senede erre-i Zekeriyyâ'dan geçirüp şehîd etmişlerdir, be-dest-i kavm-i Yahûd-ı cuhûd. Esahh-ı kavilde sinn-i şerîfleri yüz yıla bâliğ idi.

Ve iç kal'ada makâm-ı Hazret-i İbrâhîm *aleyhi's-selâm* bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ve yine iç kal'ada Hazret-i Hızır makâmı şeb [u] rûz kandîl yanar. Aşağı Karanlık kapuda yine Hazret-i Hızır makâmı. Nesîmî hazretleri derisi yüzülmüş iken bu mahalde gâyib olup evinde **[Y 174b]** tilâvet-i Kur'ân ederken bulup yine meydân-ı siyâsete getirdiler.

Ve handak kenârında Hazret-i Nesîmî ve kutbü'l-aktâb Şeyh Bekrî *kuddise sırruh.*

Ve Şeyh Bayram ve Şeyh İhlâs Dede karîbü'l-ahd ulu sultân idi. Hamd-i Hudâ şeref-i sohbetlerile müşerref olduk.

Ve Antakiye kapusunun iç yüzünde bir aralıkda Şeyh Alî-i Rûmî. Ve Gedelecciler içinde Şeyh Kerhî. Ma'rûf-ı Kerhî başkadır, Bağdâd'da medfûndur.

Ve Dellâllar mahallesi tedribesinden taşra Şeyh İbrâhîm ve civârında Şeyh Arabî ve Kırklar makâmı ve Şeyh Ebûbekir'den aşağı Şeyh Yaprak ve civârında Şeyh Memi ve Şeyh Bayram civârında Köse Şeyh Mehemmed ve Nesîmî hazretlerinin şer'ile derisin yüzdüren müftîyyü's-sakaleyn ya'nî ins [ü] cinne fetvâ verir Şeyh Şehâbeddîn ve pîşvâ-yı tarîkat Hazret-i Şeyh Cemâleddîn.

Ve bunlardan mâ'adâ ziyâret etdiklerimiz bâlâda mahallinde terkîm olunmuşdur. Ammâ meşhûr-ı âfâk olan ziyâretgâhlar bu sultânlardır. Bunların herbirin ziyâret etdükde rûh-ı şerîfleriyçün birer Yâsîn yâhûd bir Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp hâklerine yüzüm sürüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdim. Hamd-i Hudâ hâzâ min fazlı Rabbî ve Hudâ hakkıyçün şehr-i Haleb'e on bir kerre uğramak müyesser olmuşdur. Ve niçe bin âsitâneye yüzüm sürüp birer Fâtiha-i şerîfile âşinâlık kesb etmişimdir. Ammâ tahrîri tatvîl-i kelâm olup seyâhatden ârâm bulamam kim sâ'ir müverrih gibi âb ü tâb verüp tavsîf edem. Ancak alâ kadri'l-imkân bu mertebe iktidârımız oldu. Afvile mestûr buyurula.

{Ziyâret-i el-Mevlâ Şeyh İbrâhîm-i Halebî, bahr-i zû-fünûn idi. Seksen kıt'a mücelled te'lîfâtı var. Ve hâlâ İbrâhîm-i Halebî nâmıyla kırâ'at olunan kütüb-i mu'tebere anlarındır. [[(–) (–) (–)]] medfûnlardır.

El-Mevlâ Mehemmed bin Mehemmed eş-şehîr be-İmâmzâde, Bağdâd'dan gelirken Haleb'de merhûm olup kubûr-ı Sâlihînde medfûndur.

El-Mevlâ Muharrem Efendi Bağdâd'dan gelirken merhûm olup Şâm kapusu hâricinde seng-i mezârı târîhiyle medfûndur.

Haleb'de el-Mevlâ Mehemmed Kara Gülmez Efendi demekle meşhûr ve Hâcegîzâde demekle mezkûrdur. Şeyh Bekrîler civârında medfûndur.

Ziyâretgâh-ı Enbiyâ-i Sittîn *rıdvânullâhi aleyhim ecma'în,* Sûku'l-Yahûd semtinde

şâhrâh üzre [[(–) (–) (–)]] memâlik-i muhtelife lisânında bu hacer tahtında yetmiş enbiyâ-i izâm vardır, derler. Ve niçe bin sulehâ-yı ümmetden kimesneler bu seng-i mübâreke üzre Leyle-i Kadir'de nûr nâzil olduğun görmüşlerdir. Ve leyle-i mübârekelerde bu sahre üzre gülâb dökerler. Yahûdîler bu hacere kerrâtile on bin altun vermişlerdir. Cümle ahâlî-i vilâyet ol zu'm üzredirler kim bu hacer-i Yed-i Kudret hemân ki bu şehirden gide, bu şehir harâb olur. Hazret-i İbrâhîm pederi Âzer'in tılsımâtıdır. Küffâr bu taşı ol zamandan berü i'tibâr eder, andan içün [[(–) (–) (–)]] isterler deyü cümle a'yân-ı vilâyet bu taşı vermemek üzre akd-i kelâm etmişler. Bir çâr-kûşe musaykal ve mücellâ sahra-i ibret-nümâdır.} [91]

Ve bu şehrin halkı **[Y 175a]** cümle ehl-i tarîkdir. Kibâr-ı evliyâullâha mu'tekidlerdir. Ve mezâhib-i erba'ada sâbitlerdir. Gayri gürûh-ı dâlle mezhebin bilmezler. Gâyet mu'tekid ve perhîzkâr ve dîndâr mü'min ve muvahhid tüccâr kavimdir.

Ve Koca Husrev Paşa tahrîrinde nefs-i Haleb'de dörd kerre yüz bin âdem olduğu sicilde mastûrdur. Haleb Tatı derler. Ammâ Halebî Çelebi evsâfiyle muttasıflardır.

Ve bunda Arab ve Kürd [ve] Türkmân sâkinlerdir. Ve tüccâr tâ'ifesinden ecnâs-ı mahlûk mevcûddur. Ve Urbân'ının kelimâtları lisân-ı Arabîde fesâhat u belâgat üzre edâ-yı kelimât edemezler. Gayri lehcedir.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzre olup mahbûb [ü] mahbûbesi câ-be-câ vardır. Ve erbâb-ı devleti gâyet çokdur. Elvân elvân sammûrlu çukalar geyerler. Ve evsat hâllisi alaca kereke abâ geyerler. Ammâ garîbü'd-diyâra gâyet ikrâm edüp dilnüvâzlık ve çâresâzlık ederler.

Ve zenânesi altun ve gümüş ve dîbâdan sivri takye geyüp üzerlerine beyâz car bürünüp pâylerine sarı çizme geyüp mü'eddebâne reftâr ederler. Ve ol kadar nerm [ü] râmlardır ve garîb insâna dâmlardır kim gûyâ hevâ-yı dünyâdır. Ve kelimâtları dürr-i şehvâr bedî'ü'l-beyân ve fasîhü'l-lisândırlar.

Ve cümle halkı ehl-i zevkdirler. Köşe köşe yetmiş mesîregâhlarda sohbet-i hâs ederler. Şeyh Bekrî'de ve Mevlevîhâne'de ve Gök meydânda ve Hünkâr bâğçesinde zevk u safâ edüp cümle hünkâr bostâncıları hidmet ederler.

Ve bu şehri niçe bin şu'arâ şehrengîzlerinde medh etmişlerdir. Ammâ bu hakîr kırk bir yıldır on sekiz pâdişâhlık yere kadem basdım, bu Haleb'in âb [u] hevâsının letâfetin bu lâciverd kubbe altında görmedim. İllâ Acem diyârında Tebrîz dahi buna mu'âdildir. Anın dahi bâlâda evsâfı mastûrdur.

Ammâ bu Haleb andan benderdir ve Arz-ı Mukaddese'dendir. Bâ-husûs şâ'ir-i mâ'ir Ma'arrâvî buyururlar kim *"Mâuhâ binâuhâ hevâuhâ ve ebnâuhâ yâ Halebü'ş-şehbâ"* demişler ve bu ebyâtı lisân-ı hâlile tasavvufâne şu'arâlar buyurmuşlar. Beyt:

Halebü'ş-şehbâ kâlet sâyirü'l-müdün,

Abdî encelî fî tahtı bahtî beyne sa'd u sa'îd ü aden.

Ve niçe ebyâtlarile tavsîfâtı vardır. Şi'r-i dîğer-i fasîh ü belîğ güfte-i Küşâcim:

Eretke yedü'l-gaybi ezhârehâ

Ve mâ mene'at cârehâ beldetün

Kemâ mene'at Halebu cârehâ

Hiye'l-huldu yectemi'u mâ teştehî

Fezurhâ fetûbâ limen zârehâ.

Ve ilm-i usturlâb üzre irtifâ' alup iklîm-i râbi'in vasatında bulunmuşdur. Arzı 36 derece ve 22 dakîkadır. Ve atvel-i nehârı 14 buçuk sâ'atdir.

Ve bu şehrin me'kûlât [u] meşrûbât ve melbûsât ve tasnîfâtının memdûhâtın beyân eder: Evvelâ hâs ve beyâz ekmeği ve Mersin yemişi ve ziyâfetlerinde gûnâ-gûn lezîz ta'âmları ve dilber yanağı şeftâlûsü ve tüffâhı ve Şâm fısdığı ta'bîr etdikleri isnâddır, Haleb'e ve nevâhîlerine **[Y 175b]** mahsûsdur. Ve şerâben tahûr-vâr âb-ı hayâtı meşhûr-ı âfâkdır.

Ve sanâyi'âtından elvân katîfe ve atlası ve kutnîsi ve harîr-i mukaddemi ve kuyumcusu ve üzengisi şöhre-i dünyâdır. Ve cemî'i mevcûdât Haleb'de mevcûddur. Böyle bir nazargâh-ı peygamberândır. *Ammerekallâh.*

Ve bu şehre niçe kerre gelüp evsâfın bir hoş tahrîr etmedim idi. Ammâ şimdi evvelkiden ma'mûr görüp ve birkaç gün safâ-yı hâtır ile meks edüp böyle tavsîf olundu.

Anda olan a'yân-ı kibârdan Cânpûlâdzâde Alî Paşayla ve Şeyhülislâm Kevâkibîzâde ile ve Şeyh Bekrîyle ve Şeyh Haydar Efendi'yle ve dizdâr ve serdâr ve niçe eşrâf-ı kibâr ile vedâlaşup Haleb'den kıble tarafına ma'mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr edüp beşinci sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Hân-ı Yetîmân

Hantıman galat-ı meşhûrdur. Kadîm-i eyyâmda bilâ-vâris fevt olan kimesnenin anın lerin mâllarıyla bu mahalde bir şehir binâ olunup cemî'i cüzâm ve miskîni bunda nefy edüp Hân-ı yetîmân demişler. Bir rivâyetde Âl-i Abbasiyân'dan [[(–) (–) (–)]] nefy etmiş. Anıniçün Hân-ı yetîmân derler. El-hâsıl memerr-i nâs olup ârâmgâh olmağiçün sene [[(–) (–) (–)]] dibinde şekl-i murabba' şeddâdî taş binâ bir küçük kal'adır. Ve cirmi beş yüz adımdır. Ve sekiz kulle [[(–) (–) (–)]] vardır.

Ve Haleb paşasının hâssıdır. Ve hâkimi subaşıdır. Ve nâhiyesi nâ'ibi vardır. Ve bu kal'a [[(–) (–) (–)]]. Ve bu kal'ada müte'ehhil kimesne yokdur. Ancak kırk elli oda ve bir câmi' vardır. Ve on bir ayak nerdübân ile çıkılır. [[(–) (–) (–)]] târîhi budur:

"Bi-inşâi hâzihi's-sâkıyeti'l-mübâreketi fî eyyâmi Sultân İbrâhîm halledallâhu mülkehü **[Q 78a] [P 79a]** *sene isnâ ve hamsîn"* tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kal'anın şark tarafında kırk elli müselmân evleri vardır. Kal'a neferâtları anda sâkin olup âyende vü revendeye mu'âvenet edüp her şeb kal'ayı muhâfaza ederler. Altı pâre hurde topları vardır.

Hâssa-i bi'r-i aceb: Bu Hân-ı yetîmân'ın nevâhîlerinde Bi'r-i Sıyfe nâm bir kuyu vardır. Kudurmuş kelb-i sarîh bir âdemi ısırsa kırk gün mürûr etmeden ol âdem ol sudan nûş etse halâs olur. Ammâ kırk gün mürûr etmiş olsa nef'i yokdur. Bu kal'adan yine kıbleye ma'mûr kurâlar güzer edüp sahrâlar içre 6 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Serâkıb: Haleb hâkinde Selmin nâhiyesidir. Ve bir bayır üzre kırk

elli evli Arab karyesidir. Ve kal‘a-misâl bir kâr-ı kadîm hânı vardır. Andan şimale bir sâ‘at,

Evsâf-ı kasaba-i Selmin

Haleb hâkinde Paşa hâssıdır. Hâkimi voyvadadır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Ve şehri bir düz yerde ma‘mûr ve şîrîn kasabadır. Zeytûnu ve karpuzu Arab ve Acem'de meşhûrdur. Ve suyu yokdur. Cümle halkı sarnıclara muhtâclardır. Ve altı mahalledir. Ve bin toprak örtülü evlerdir. Ve sekiz mihrâbdır. Biri cum‘adır, mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle yetmiş dükkândır. Ve iki hân ve iki hammâmdır. Ve halkı cümle Fellâhîn'dir **[Y 176a]**ve gâyet rencber kavimdir. Ve incü dânesi-misâl buğdayı olur. Ve beyâz etmeği meşhûrdur. Ve,

Ziyâret-i Şeyh Nu‘mân: Anda bir kubbe-i âlîde medfûndur. Andan kıbleye bir sâ‘at,

Evsâf-ı kasaba-i rîh-i râhat Rîha

Bu dahi Haleb hâkinde paşa hâssıdır. Hâkimi voyvadadır. Ve yüz elli akçe ile sadâka olunur şîrîn kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Bunun dahi kethudâyeri ve serdârı yokdur.

Ve şehri bir dâmen-i kûhda niçe yüz âb-ı hayât cereyân eder bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı ve âb [u] hevâsı latîf rîh-ı râhat şehr-i ferah-fezâdır. Hudâ hakkı andelîb murgânın hezâr ve hezârânın feryâdından âdem hayât-ı cân bulur.

Cümle altı mahalle ve altı yüz türâb örtülü ma‘mûr [u] müzeyyen hânelerdir. Ve tokuz mihrâbdır ve iki câmi‘dir ve bir hammâmdır. Ve iki hândır. Ve yetmiş dükkândır. Ve üç bin bâğdır.

Ve cümle halkı Tat ve fellâhândır. Ve mahbûb u mahbûbesi meşhûr-ı cihândır. Ve me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından âb-ı revânları hayât-ı cândır. Ve üzümü ve fısdığı firâvândır. Ve,

Ziyâretgâh-ı Rîha: Evvelâ şehir kurbunda Şeyh Ahmed-i Şeybânî ve şehrin garb tarafında Şeyh Yûsuf ve şehrin şimâlinde Şeyh Kasîf ve ana karîb Kırklar makâmı ve şehrin kıble tarafında bir bayır dibinde vâki‘ olmuşdur. Ve şehir içinde Şeyh Mehemmed Gâzî *kuddise sırruh* himmetleri hâzır ola.

Andan garba 2 sâ‘at zeytûn bâğları içre gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Yekfelûn

Haleb hâkinde Selmin nevâhîsidir. Ve şehri bir bayır dibinde sâfî zeytûnluk içinde iki yüz elli hâneli fellâhân kasabasıdır. Ammâ kadîm-i eyyâmda gâyet ma‘mûr şehir imiş. Hâlâ bir câmi‘i ve üç mesâcidi ve bir hammâmı var, çârsû-yı bâzârı yokdur.

Andan garb cânibine zeytûn bâğları, tağları ve taşları zeynetmiş ma‘mûr kurâlar ubûr ederek 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i İdlib

Haleb sancağında maktû‘-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem Köpürlü Mehemmed Paşa'nın evkâfıdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır.

Ve şehri bir vâsi‘ sahrâda on dörd mahalle ve bin üç yüz kırk beş toprak örtülü ma‘mûr u müzeyyen hânelerdir. Ve on dörd mihrâbdır. Ve üçü hutbedir ve çârsû içinde cemâ‘at-i

kesîreye malîk (–) câmi‘i tarz-ı kadîm toprak örtülüdür.

Ve iki hammâmı ve üç hânı ve bir medrese ve altı mekteb-i sıbyân ve üç yüz dükkân var, lâkin bezzâzistânı yokdur.

Ve on dörd sâbûn kârhânesi var. Rûm [u] Arab ve Aceme sâbûn bundan niçe bin deve yükü sâbûn gidüp bu şehirde hazîne hâsıl olur. İdlib sâbûnu meşhûr-ı âfâkdır.

Ve halkı fellâhân-ı âkdır. Ve libâsları alaca abâ ve ayaklarına zarbun ya‘nî postal geyerler. Gâyet rencber kavimdir.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi bisyârdır. Ve garîb-dostlardır. **[Y 176b]**Ve bu şehirin cânib-i erba‘asında olan deşt [ü] sahrâ sâfî zeytûn ormanıdır, Âdem gâyib olur. Âdem vardır kim on bin yigirmi bin zeytûn ağacı vardır. Bunda mütevellî ağada bir gece zevk edüp ale’s-sabâh,

Ziyâret-i Hazret-i Şeyh Şûmân: Şehir içinde bir kubbe-i âlîde medfûn. Emr-i azîm sultândır. Andan şimâl tarafına zeytûn hıyâbânı içre 4 sâ‘at,

Evsâf-ı kasaba-i (–): Haleb hâkinde yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (–) kurâdır. Ve hâkimi Paşa hâssı subaşısıdır. Ve (–) mahalle ve (–) mihrâbdır. Ve (–) toprak örtülü hânelerdir.

Ve çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘i tarz-ı kadîm toprak örtülüdür. Ve bir hânı ve hammâmı ve yigirmi dükkânları vardır. Ve ol kadar ma‘mûr değildir, zîrâ İdlib’de adl [u] adâlet olup evkâf-ı Köpürlü olmağile bu şehir halkı ekseriyyâ İdlib’e hicret ediyorlar. Ve bâğ u bâğçeleri cümle zeytûnlukdur.

Ve şehri bir düz yerde vâki‘ olmuş. Bunun dahi sâbûnu meşhûrdur ve yedi kârhânedir. Ve cümle halkı garîb kalmağile mahzûnlardır. Ne cânibine nazar etsen âşiyân-ı bûm ve masasa olmuşdur. Andan cenûba zeytûnluk içre ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ve,

Karye-i Ahmed Beşe: Yüz evli Arab karyesidir. Anı dahi ubûr edüp altıncı sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Şu‘ûr

Haleb hâkinde (–) nâhiyesidir. Mâ-tekaddem derbend-i calender-misâl harâmîler kemîngâhı bir küçük hân-ı bî-emân idi. Sene 1069 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ fermânıyla Köpürlü Mehemmed Paşa bir kal‘a-i cedîd ve bir hân-ı sedd-i sedîd binâ etdi kim İslâmbol’dan Mısır’a varınca nazîri yokdur.

Kal‘ası bir bayır başında şekl-i murabba‘ bir taş binâ kal‘a-i metîndir. Ve burc [u] bârûları vâki‘ olduğu âlî zemîndir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. Ve kıbleye nâzır bir kapusu var. Dizdârı ve kırk neferâtları vardır. Ve kal‘a içinde yüz mikdârı havlısız hurde hâneler vardır.

Ve bu kal‘anın önünde bir kal‘a-i azîm gibi üç kat bir hân-ı kebîri var. Taşra havlısında elli dükkânları ve bir âb [u] hevâsı latîf kubbeleri beyâz kireçli hammâmı ve yüz mikdârı evler ve mütevellî sarâyı ve bir câmi‘-i âlî ve kırk kubbeli imâret ve kilar ve mahzenleri var.

Ve müte‘addid hücreli harem odaları ile inşâ olunmuş a‘yân [u] eşrâf müsâfirhâneleri ve köşe köşe at ıstablları var. Bu binâlardan içeri büyük hân başka demir kapulu kal‘a

misâldir. Ve cümle yüz yigirmi ocakdır. Ve cânib-i erba‘ası yan soffalı ve gûnâ-gûn tarz-ı âhar harîm odalı mihmânhâneler ve niçe bin at ve katâr [u] mehâr sığâr develiği ve kibâr âhûrları var, içinde âdem gâyib olur.

Ve bu hân-ı âlînin sahrâ-misâl beyâz taş kaldırım ile döşenmiş meydânın tâ vasatında niçe pâyeler üzre bir câmi‘-i fevkânî altında aşren fe-aşr bir havz-ı azîmi var. Cümle devâbbât andan def‘-i atşân edüp ayınlarında tecdîd-i vuzû‘ olunur. Müsâfirîn ibâdet edüp sâhibü‘l-hayrâta du‘â ederler.

Ve bu hayrât-ı azîm serâpâ nîlgûn kurşum **[Y 177a]**örtülüdür. Ve cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden berî bir hayrât-ı cedîddir. Ve bu âsârın tâ taşra kapusu önünde tokuz göz bir cisr-i kadîm vardır. Altından nehr-i Âsî, Gülbin dağlarından gelüp Antakiye’ye karîb Bahr-i Sefîd’e mahlût olur.

Ve Şu‘ûr’da cümle mihmâna birer sofra çorba ve birer nân-ı azîz ve birer şem‘ [[(–) (–) (–)]] mâ-hazarı bi’l-guduvvi ve’l-âsâl vâsıldır. Ve evkâf mütevellîsi Halîl Ağa’dan ihsânlar alup ve kal‘a neferâtından yigirmi pür-silâh refîkler alup [[(–) (–) (–)]] bâğlar yollar aşup Eski Şu‘ûr sağımızda kalup 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Budama: Haleb hâkinde [[(–) (–) (–)]] köyüdür ve ze‘âmetdir.

Andan kıbleye dere ve depe ve mahûf u muhâtara orman-ı bî-amânlı yerler ubûr edüp [[(–) (–) (–)]] Lâtikıyye şehri kurbunda Akdeniz’e mahlût olur. Ve bu mahalde Gülbin dağlarının yüzü garb cânibine Akdeniz tarafına [[(–) (–) (–)]] garb cânibine piyâde olup renc [ü] anâyile yokuş aşağı,

Makâm-ı İbrâhîm-i Edhem hazretleri: Bir müdevver kubbe-i âlî [[(–) (–) (–)]] **[Q 78b] [P 79b]** yedleri ve zânûları mezkûr hacere gömüldüğü alâmeti zâhir ü bâhirdir. Âyende vü revendelere ziyâretgâh olmuşdur. Anı ziyâret edüp andan sağ tarafımızda bir bayır üzre

Kal‘a-i Livânâ: Dürûziyân elinde olmağile ve yolumuzdan hilâf vâki‘ olup seyr [ü] temâşâ etmedik. Anı ubûr edüp yüz bin renc [ü] anâyile 9 sâ‘atde,

Karye-i Behlûliyye

Şâm-ı Tarabulus eyâletinde Lâtikıyye sancağı hâkinde bir bayır üzre yüz mikdârı toprak örtülü bâğlı ve zeytûnlu ve dud ormanlığı içinde bir ma‘mûr köydür. Ammâ ne‘ûzübillâh iki bin âdemdir. Cümlesi Nusayrî mezhebindedirler ve pinhânî şems tulû‘ etdükde perestiş ederler ve beyne’l-halk namâz kılarlar ve kızlarun kendüleri nikâh ederler.

Ve gâyetü‘l-gâye la‘lgûn verd-i handân-misâl yanaklı mahbûbeleri var kim âdemin zülâli iki yerden akar ve gören âşık olup mestâne-vâr bakar. Ve cümle zenânesi harîr libâslara müstağrak olup uşşâk arar ve gerdânları halhâllı ve gûşları menkûşlu ve yed-i Kudretile çeşm-i gazâllı mükehhal bâkireler var kim,

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu

mısra‘ı anların hakkındadır.

Ve sağîr ü kebîri nikâbdâr değildir. Cümle kâlây-ı hüsnü hüsn bâzârında bî-direm ve bî-dînâr görülür ve gâyet şîvekâr işvekârdırlar. Ve geysû-yi müşkbârları çim-ender-cim ve

ham-ender-ham mergûle mergûle sarkıdup dil-i uşşâkı zülüfleri şebekesiyle sayd ederler. Ne'ûzübillâh dâm-ı şeytândır.

Ve bu halka kâfir desen ol ân âdemi katl edüp on bin guruş cerîme verirler. Ve gâyet bahâdır ve şecî' kavimdir ve cümle tüfeng-endâzdır.

Ve bu kavim sengistân [u] dağıstânlar içinde sâkin on binden mütecâviz Nusayrî kavmi imiş. Eğer bunları görmesem ekâlîm-i seb'ada bir şey görmemişdim, ammâ müsâfire azîm ikrâm edüp makdûrların sarf edüp dirîğ etmezler.

Bu menzilde Şu'ûr kuluna icâzet verüp bu kavimden **[Y 177b]**on âdem refîk alup cenûba giderken yol üzre bir kubbe-i âlî içinde Şeyh Tırayra, Tarîk-i Edhemîdendir. Anı ubûr edüp Akdeniz nümâyân oldu.

Andan nîm sâ'at bir düz sahrâda Ayasofya eşkâlinde bir binâ-i kadîm manastır-ı Nısyât gâyet ma'mûrdur. Ve yüzden mütecâviz ruhbânları ve mahbûb mûğpîçeleri vardır. Cümle Frengistân'dan nezerâtı gelir.

Anı ubûr edüp Behlûliyye'den 4 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Lâtikıyye: Mâ-tekaddem Hazret-i Ömer hilâfetinde Antakiye kal'ası fethinden mukaddem Hâlid ibn Velîd ve Esved ibn Mıkdâd bu Lâtikıyye kal'asın İşpanya küffârı destinden kuvvet-i bâzûyile feth edüp Kûfe hâdiseleri mahallinde yine küffâr müstevlî olup devlet (–) Melikü't-Tâhir'e gelüp zor-â-zor feth edüp bilâd-ı İslâmiyye'ye zam edüp âyîn-i Muhammedî olurdu.

Ba'dehu sene (–) târîhinde Selîm Şâh-ı evvel Mısır fethine giderken Çerâkes-i nâkes kavmi bî-kes kalmağile miftâhların Ayas Ağa yediyle kal'a Selîm Şâh'a teslîm olunup Şâm-ı Tarabulus eyâletinde iltizâm ile mutasarrıf sancakbeği tahtıdır. Hâss-ı hümâyûnu ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve erbâb-ı zü'amâ ve erbâb-ı tîmârı yokdur.

Cümle (–) yüz kurâları mîrîdir ve üç yüz kîse hâsıl olur mukâta'adır. Ammâ kurâları cümle sengistân dağlarda olmağile beği kırk elli bayrak sekbân ve sarıca askeri besler.

Ve yüz elli ve üç yüz akçe ile ihsân olunur şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (–) kurâdır. Ve ber-vech-i adâlet senevî yigirmi kîse hâsıl olur.

Kethudâyeri ve serdârı ve mezâhib-i erba'a müftîsi ve nakîbüleşrâfı ve a'yân [u] eşrâfları vardır.

Ve kal'ası leb-i deryâda liman ağzında şekl-i murabba' bir küçük kal'adır. Cirmi üç yüz adımdır. Ve cânib-i erba'asını deryâ döğer, handakı yokdur. Ve şimâle nâzır bir demir kapusu var.

Ve kal'adan taşra iskele başına gitmeğe on beş göz kâ[r]gîr binâ cisr-i tavîl ile geçilir. Gerçi büyük kal'a değildir, lâkin limanı muhâfaza etmeğe gâyet latîf kal'adır. Ve dizdârı ve (–) neferâtı vardır.

Ve kal'a içinde yedi havlısız hurde evler vardır. Ve bir mescidi var. Ve mezkûr cisir başında bir kasr-ı latîf gümrük emînleri sâkin olacak bir teferrücgâh yerdir ve iskele başıdır. Ve bu mahalde kırk elli mahzenler vardır. Ve üzerleri bâzergân odalarıdır. Niçe kerre yüz bin guruşa mâlik Mısır ve Frengistân bâzergânları sâkindir ve metâ'ları

mahzenlerinde mâl-â-mâldir. Ve bu mahalde aslâ müte'ehhil kimesne olmaz.

Ve iskele başında taş nerdübân ile çıkılır bir mescidi var. Ve limanı üç yüz pâre keştî alur bir amelî limandır. Sekiz rûzgârın şiddetinden emîn, her ne cânibe demir bıraksan a'lâ yataklı limandır. Ve kal'anın burclarında kirpi-misâl şâhâne topları liman ağzına nâzırdır.

Ve bu limanın üç tarafı ve şark cânibi serâpâ şehr-i kadîmin vîrânistânı içre hurmâ bâğlarıdır ve bâğçelerdir.

Ve hâlâ şehr-i ma'mûr iskeleden şarka bin adım ba'îd şehr-i Lâtikıyye mâ-tekaddem şehr-i **[Y 178a]**azîm olduğuna tâk-ı Kisrâ'dan ve kasr-ı Havernak'dan ve binâ-yı Şeddâd'dan nişân verir alâmetler var kim âdem gördükde vâlih [ü] hayrân olur.

Sebeb-i inhidâmı Hazret-i Ömer fethinden sonra İşpanya küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârı bin pâre keştîyle gelüp istîlâ eder. Âhir guzât-ı Arab'dan emân bulmayup hâke berâber olup karârları firâra mübeddel olur. Hâlâ ma'mûru cümle tokuz yüz kal'a-misâl kârgîr binâ hâne-i zîbâlardır. Ve cümle kireç örtülü evlerdir.

Ve tokuz mihrâbdır. Ve üçü cum'adır. Evvelâ çârsû içinde bu şehir halkının müverrihleri zu'mları üzre bizzât Hazret-i Ömer fethidüp bu câmi'i binâ edüp bir ay bunda imâmet etmişdir. "Ve hîn-i muhâsarada şehîd olan Sahâbe-i kirâm bu Ulu câmi'in hareminde medfûnlardır" deyü rivâyet ederler.

Hakîkatü'l-hâl bir mehâbet ve rûhâniyyet var kim anda iki rek'at tâ'at eden elbette mahrûm kalmamışdır. Azîm ziyâretgâh ve ibâdetgâh-ı kadîmdir. Câmi'-i Ömer derler ve Ulu câmi' derler hayli büyük câmi'dir. Ve hareminde nahl-i hurmâlar vardır. Ve tarz-ı kadîmdir, eyle müzeyyen değildir. Ve bir minâresi vardır.

Ve çârsû içinde Tokatlı'nın Yeni câmi'i ve yine çârsûda Eski câmi' cemâ'at-i kesîreye mâlikdir.

Ve iki hammâmı ve üç hânı var. Çârsû içinde Mataracı hânı ve Dervîş Beşe'nin iki hânları ve Mûsâ Beşe hânı ve iki medrese ve bir dârü'l-hadîs ve üç mekteb-i sıbyânı var. Ammâ Eski câmi' kurbunda nev-binâ Mataracı mektebi iki yüz tıfl-ı ebcedhâna her sene birer kat esvâb ve yüzer para ve beher yevm merreteyn çorbaları vardır.

Ve cümle iki yüz dükkândır. Lâkin bezzâzistânı yokdur, ammâ mezkûr hânlarda dünyânın zî-kıymet eşyâları mevcûddur.

Ve mâ-tekaddem cereyân eden su yolları harâb olup cümle halkı sarnıca muhtâçdır. Ve Temmûz'da berd zülâldir. Ve sûk-ı sultânîde ve gayri râhların yan kaldırımları vardır. Sevâhil vilâyet olmağile çamur olmaz. Lâkin hevâsı sakîldir. Şiddet-i harâretden âdem büryân olur, zîrâ cânib-i erba'asın niçe kerre yüz bin nahl-i hurmâ dırahtı zeyn etmişdir, isâbet edecek rûzgârın kat' etmişdir.

Ve a'yânları çuka esvâblar ve evsatı alaca abâ kerekeler ve ednâsı bellerinde birer peştemâl ve başlarında birer peştemâl destâr ve ayaklarında zarbun geyerler. Fellâhânı çokdur. Ve mahbûb u mahbûbesi yokdur.

Ve me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından beyâz hubzu ve hurmâsı. Ve şeker

kamışı üçü ve dördü bir maksûs Mısır parasınadır. Ve habbu'l-lezîz [[(–) (–) (–)]] hâsıl olur gâyet mukavvîdir. Ve Frenk incîri garîb temâşâdır. İki âdem kaddi kalın yeşil haşebeler üzre babuç gibi yeşil yapraklarının kenârında [[(–) (–) (–)]] -misâl darısı vardır. Bu dahi mukavvîdir. Ve acûr ve kassâ ve kurkâs ve karnebît ve cümmeyz ağaçları [[(–) (–) (–)]] dıraht-ı azîmlerdir. Bi-aynı incîr-misâl la'lgûn ve beyâz cümmeyzi olur. Ammâ hikmet-i Hudâ bu kim cemî'i müsmirât [[(–) (–) (–)]] dıraht-ı azîmlerin bir âdem iki âdem kucaklar. Kalın **[Y 178b]**yerlerinde beşi onu ve on beşi bir yerde top top [[(–) (–) (–)]] bir âdem on dâne ve beş dânesin isti'mâl edüp üzerine bir kaç yudum su içse tabî'ati mülâyim edüp [[(–) (–) (–)]]

Hikmet-i Hallâk oldur kim ibtidâ hâsıl olup yedi sekiz seneye bâliğ olunca meyve vermez, bâğbânı bir kaç nefer [[(–) (–) (–)]] dıraht üzre çıkup teber ile niçe yerinden dırahtı zahmdâr edüp keser ile keser gibi olup haşebât-ı berk-i ahzarın **[Q 79a] [P 78a]** hâke pâymâl etdüğün ma'hûd âdemler görünce çıkagelüp,

"Ey ricâl! Bu fakîr-i nâ-murâd tâze şeceri ne kat' edersin? Hâf mine'llâh!" derler. Şecer sâhibi dahi,

"Neyleyim? Bî-hâsıl bir ağaçdır, anıniçün kat' ederim" dedikde mezbûr herîfler ricâ edüp,

"Lutfeyle, kesme, meyve versin" dediklerince ol dahi neccâr-vâr baltalar urur. Yine ricâ edüp,

"Afv, afv! Biz mütekeffil olalım, bu sene semer versin" deyü ricâ etdiklerince mezkûr dırahtın zahimdâr olan yerlerinden hûnâbe-misâl cereyân eder.

Bu hâl üzre niçe bin yerden zahm-âlûd oldukdan sonra ma'hûd herîflerin ricâları hayyiz-i kabûlde vâki' olup meyve vereceğine her sene mütekeffil olup kasem billâh inşâallâh ile Fâtiha tilâvet edüp giderler.

Garâbet bunda kim ol sene ol kadar berk-bârı hâsıl olur kim salkım saçak ta'bîri üzre bî-nihâye meyve verir, acîb ü garîb tılsımâtdır.

Ve bu şehirde ibret-nümâ çokdur. Ammâ biz muhtasar üzre tahrîr etdik. Ve cümle halkı kibâr-ı evliyâullâha mu'tekid ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at mü'min ve muvahhid kavimdir.

Ziyâretgâh-ı Lâtikıyye: Şehrin yıldız cânibinde nîm sâ'at ba'îd leb-i deryâya karîb Hazret-i Risâlet-penâh'ın ammetesi Hazret-i Mes'ûd ibn Ümmühânî vâlideleri künyeti ile meşhûrlardır. Râvî-i hadîsdir ve bir kubbe-i pür-envârın içinde medfûnlardır. *Radıyallâhu anh.* Şehirde bir hatm-i şerîf tilâvet edüp kabr-i şerîflerine yüz sürdükde hatm-i şerîf eyleyüp âşinâlık kesbetdik ve savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik.

Ve şehre karîb Ebü'd-Derdâ hazretleri ki Derdâ-yı Âmirî derler, Sahâbe-i kirâmın erbâb-ı soffasından idi. Ve serhalka olup cemî'i ehl-i rıyâzatın silsileleri ana müntehîdir. Ve Hazret-i Risâlet-penâh'ın huzûrunda Hazret-i Alî'den me'zûn olup sâhib-i tarîk oldu. Ve anın hakkında Risâlet-penâh, İbn Abbâs rivâyetile buyururlar: [92] deyü nutk etmişlerdir. Hadîs-i sahîhdir.

Ve şehrin şark cânibinde bâğçeler içinde İbrâhîm-i Edhem vâlidesi, bir çâr-kûşe üstü açık mihrâblı mescid içinde medfûnlardır. Yevm-i isneyn ve yevm-i cum‘ada şehrin cümle nisvânları varup isyânlar edüp oğul kız isterler. Ne‘ûzübillâh şirk-i hafîdir.

Ve kurbunda şehre karîb Şeyh Mûsâ Sâdık *kuddise sırruh*. Ve şehirden şimâl cânibinde bir sâ‘at ba‘îd leb-i deryâda ziyâret-i İbn Hittâ**,** Sahâbe-i kirâmdandır. Bunlar dahi bir **[Y 179a]**kubbe-i münevverede medfûnlardır.

Ve şehre karîb Şeyh Ebubekr-i Batranî hazretleri *kuddise sırruh* ve limana karîb leb-i deryâda Şeyh Sa‘îd ve ana karîb hazret-i Emîr Sultân ve şehir içinde Şeyh Emîr Cemâ‘a ve Şeyh Emîr Esed. Cümlesinin himmetleri hâzır u nâzır ola.

Ve bu şehirde bir hafta seyr [ü] temâşâ edüp beş yüzden mütecâviz ziyâretler etdik. Ammâ meşhûrları bunlardır. Ve hânemiz sâhibi Mataracızâde Arslan ve Kaplan Ağalar ile vedâlaşup ve refîkler alup şark cânibine sahrâlar içre ve hıyâbân [u] dırahistân içre sevâhile enmiş Türkmân obalarında yiye içe ve kona göçe,

Nehr-i Kebîr: Yedi göz cisr-i azîm imiş, münhedim olmuş. Yüz bin renc [ü] anâ ile atları uryân edüp yıldırdık. Zîrâ tuğyân üzre cereyân ederdi. Gülbin dağlarından gelüp bu mahalde Bahr-i Sefîd’e mahlût olur. Andan,

Nehr-i Kırbaşı: Küçük nehirdir. Atile ubûr edüp bu nehir Kürd cebelinden gelüp yine bu mahalde deryâya mecrâ eden,

Nehr-i Arab: At ile ubûr olunur. Ve,

Nehr-i Mıdık: Bu nehrin menba‘ı Şâm yolunda Mıdık kal‘ası gölündedir. Ve,

Nehr-i Rü’üs dahi at ile güzer olunup mezkûr nehreyn Gülbin dağlarında Pılatınoş kal‘ası altından hurûc edüp Bahr-i Sefîd’e mahlût olurlar.

Ve bu nehirleri ve sahrâ [vü] ormanları ubûr edüp gâh leb-i deryâyile gâh kumsal sehel râhile ve hevâ-yı latîfde bî-âhile Türkmân obaları içre Yâr bin Hî‘le(?) ayş [u] nûş ederek beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Cübeyle

Bu dahi İşpanya keferesi binâsıdır. Hazret-i Ömer hilâfetinde feth olunup yine küffâr-ı dûzah-karâr istîlâ etmişdir. Ba‘dehu Hazret-i Ömer hilâfetinde Medîne-i Münevvere içre kabâyil-i Kureyş‘den Cebel-i Elheme nâm bir şeyhü‘l-arab bir urbânın gözün çıkarup şer‘ile Hazret-i Ömer Cebel-i Elheme’nin gözün çıkarmak murâd edindikde bir gece Cebel-i Elheme kabîlesiyle firâr edüp Antakiye’de Hırkîl Kayser’e gelüp dâhil düşer. Hırkîl Elhem’e Cübeyle dağların verir. Andan bir gece Cübeyle kal‘asına İşpanya elinden şebhûn ile istîlâ edüp kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp anıniçün Cebel-i Elheme’den galat Cübeyle kal‘ası derler.

Ba‘dehu Cebel-i Elheme üzre Hazret-i Ömer Kudüs fethine geldikde Hâlid ibn Velîd’i serdâr ta‘yîn edüp ceng-i azîm ederler. Bi-emrillâh Cebel-i Elheme münhezim olup beş evlâdı ve kabâyiliyle gemilere süvâr olup İşpanya’ya firâr edüp dâhil düşer. Anlar Cebel’e Kuryeleş dağı verirler. Bunlar Kureyşî olduğundan ol cebele Kuryeleş dağı derler. Arnavud bunlardan hâsıl olup ol Kuryeleş dağları Avlonya ve Delvinye mâbeyninde ulu

dağlardır.

Ba‘dehu Cebele’nin bir oğlu Lazka Tırabzan’da Ciniviz’e gidüp Laz kavmi olur. Bir oğlu Mikril olur ve bir oğlu Abaza olur ve bir oğlu Çerâkis olur. Bu beş kavim cümle Kureyş‘dir.

Ba‘dehu Cebel-i Elheme mürd olup Elbasan şehri içinde Büzürg Seng nâm bir mesîregâhda yatır. İnşâallâh bu beş millet mahalleriyle mufassal tahrîr olunur.

Ba‘dehu Cübeyle şehrinde İşpanya kâfiri kalup tâ Melikü‘t-Tâhir asrına dek mutasarrıf **[Y 179b]** olup sene (–) târîhinde Melikü‘t-Tâhir hazretleri hâh-nâ-hâh rımh-ı bi-emânile emân vermeyüp feth etdi.

Ba‘dehu sene 921 târîhinde mutasarrıf olan hâkim Senyal miftâhların Selîm Şâh’a teslîm edüp Hayre Beğ ile ma‘an Mısır fethine Selîm Şâh’a vesîle oldular. Ve Selîm Şâh bu şehri Şâm-ı Tarabulus eyâletinde iltizâm ile sancakbeği tahtı eyledi.

Bunun dahi alaybeğisi ve çeribaşısı ve ze‘âmet ve tîmârı ve kethudâyeri ve serdârı ve beğinin hâss-ı hümâyûnu ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı yokdur. Ve ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i azîm değildir. Ammâ bu dahi Lâtikıyye gibi sevâd-ı mu‘azzam imiş. İşpanya ve Portakal gelüp dâğ-ı derûnların harâb [u] yebâb, binâların türâb edüp ancak iç kal‘ası ma‘mûr kalmış. Ammâ böyle bir temâşâgâh kal‘a yokdur.

Ve sancakbeği (–) yük akçe iltizâmile mutasarrıfdır. Cümle sancağında üç yüz altmış pâre âsî ve dagî ve yağı ve dürûzî kavimdir. Bunlardan mâl-ı pâdişâhî tahsîl içün yigirmi bayrak levendât askeri vardır. Kendüye senevî ale’l-gasb yigirmi bin guruş hâsıl olur.

Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (–) pâre kurâdır. Kadıya dahi senevî üç bin guruş hâsıl olur.

Ve hâlâ kal‘ası leb-i deryâdan şarka dörd yüz adım ba‘îd karada bir kal‘a-i fevkânîdir. Yedi binden mütecâviz kal‘aları im‘ân-ı nazarla seyr [ü] temâşâ etdim. Böyle mu‘allak ve ber-hevâ kal‘a-i bâlâ görmedim. Serâpâ altı metîn ve müstahkem toloz kemerlerdir. Ve cümle şehirlinin devâbbâtları ve atları bu kal‘a altında yatırlar gûyâ serdâb-ı Bağdâd’dır.

Ve şarka nâzır bir kapusu var yigirmi ayak taş nerdübân ile çıkılır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd yüz adım şekl-i müdevver bir kal‘a-i münevveredir, zîrâ bunda olan mühendis tasarrufât-ı şîrînkârlığın bir kal‘ada görmedim. Ve handakı içi mâl-â-mâl dud bâğçesidir.

Ve bu kal‘anın dizdârı ve neferâtı yokdur. Ancak kal‘a içinde İbrâhîm-i Edhem hazretlerinin şeyh Seyyid Efendi cemî‘i ta‘allukâtıyla anda sâkin olup âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl olup mihmândârlık ve dizdârlık edüp her şeb bâbları sedd eder.

Ve bu kal‘anın cenûbî tarafında leb-i deryâya dek bir varoşdur. Cümle üç yüz kârgîr ve metîn binâ evlerdir. Aslâ ağaç binâ yokdur, üzerleri serâpâ kireç sıvalı evlerdir.

Ve altı mihrâbdır, üçü cum‘a ve üçü mesâciddir. Eski câmi‘ ve Yeni câmi‘ ve Sultân İbrâhîm câmi‘i meşhûrdur.

Ve bir medrese ve üç mekteb-i sıbyân u tıflân ve yedi tekye ve iki hammâm ve yetmiş dükkân ve üç hân vardır. Ve çeşmeleri yokdur, lâkin şehrin bâğ u bâğçeleri ve varoşu içre

İbrâhîm-i Edhem'in değirmenlerinin ayınları aynü'l-hayât-misâl bir âb-ı hayvândır. Selsebîl-âsâ cereyân edüp leb-i deryâda değirmenlere gider. Bu şehrin gerçi üzüm bâğları yokdur. Ammâ hurmâsı ve zeytûnu ve incîri ve dudu çokdur.

Ve bu şehrin dahi Lâtikıyye gibi taşra kal'ası vîrândır. Hâlâ câ-be-câ âsar-ı binâları nümâyândır. Ve bu şehir dahi taşlık ve kayalıklı **[Y 180a]** yerde vâki' olmağile hevâsı sakîldir, ammâ halkı perhîz ile ten-dürüstlerdir. Ve fukarâsı çokdur. Ve fâhişe ve Yahûdî ve kefere gelüp tavattun etmez ve gelirse mu'ammer olmaz, zîrâ nazargâh-ı mahbûb-ı Hudâ İbrâhîm-i Edhem'dir.

Ve me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından, evvelâ âb-ı hayâtı ve limonu ve turuncu ve sâ'ir müsmirâtı ve ipeği ve penbesi meşhûrdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı
Sultân İbrâhîm ibn Edhem

Sene (–) târîhinde dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye irtihâl etmişdir. Bir ulu âsitâne-i âlîsi vardır kim Mısır [u] Şâm ve Irâk ve Acem'de böyle âsitâne inşâ olunmamışdır. Zîrâ her selef pâdişâhının birer âsâr [[(–) (–)]] bir binâ-yı azîm olmuşdur. Ammâ hayrâtının ekser binâsı Lâtikıyye'de medfûne vâlide-i merhûmesinin hayrâtlarıdır. Cümle [[(–) (–) (–)]] Aslâ açık yeri yokdur. Cümle kâ[r]gîr kubbelerle örtülüdür.

Ve bu âsitânenin cenûba nâzır bir musanna' zıh-ender-zıh [[(–) (–)]] bir kubbe-i mu'allâdır. Andan tâ mihrâba varınca tûlu iki yüz ayakdır. Ve yüz ayak ve ba'zı yeri yüz elli ayak arzı var. [[(–) (–) (–)]] Ve minberli ve mü'ezzin mahfilli câmi'-i azîmdir. Ve gûnâ-gûn ibrîşim hâlîçe-i münakkaşlar ile mebsûtdur. Ve kubbelerin [[(–) (–) (–)]] rîz-i(?) bâlâlarıyla ve safkı câmlarıyla zemîni nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn musaykal ve mücellâ haremdir. Ammâ yine üstü kubbelidir.

Ve bu meydân [[(–) (–) (–)]] **[Q 79b]** şâzrevânlar revân olmada. Gören ehl-i züvvâr hayrân olmada. **[P 79b]** Ve bu haremin şark tarafında bir meydân-ı vâsi' soffa vardır. Zî-kıymet hâlîçeler ile döşenmişdir. Ve çeşm-i benî âdem görmemiş zer-ender-zer çerâğlar ve şem'dânlar ve kanâdîller var kim her biri birer üstâd-ı kâmilin pesendîde kârlarıdır kim mülûklar bu sultân içün inşâ etdirüp teberrüken komuşlardır.

Ve bunda ol kadar maslûbat-ı garîbe ve acîbe ve makdûr-ı beşer olmayan âvîzeler var kim âdem gördükde engüşt ber-dehen olup hayrân olur.

Ve bu mezkûr soffanın kıblesindeki kapudan içeri kabr-i şerîf-i sultân-ı evliyâ bahr-i vefâ kân-ı şifâ Hazret-i İbrâhîm ibn Edhem medfûndur. Cümle züvvâr kubbe-i pür-envârına dâhil oldukda elbetde âdemin vücûduna bir lerze ve bir dehşet hâsıl olur.

Ve bu kubbe cümle kubbelerden âlî ve vâsi'dir ammâ yine öbür kubbelere muttasıldır.

Ve bu kubbenin tâ ortasında zer-ender-zer sihr-i mübîn üstâd-ı harrâtîn eyle musanna' şebeke îcâd eylemiş kim akıllar çâk olur. Ol şebeke-i müzehhebin içinde hâzırlardır.

Ve cânib-i erba'asında gûnâ-gûn zî-kıymet ve bî-bahâ hüsn-i hat kelâm-ı izzet-i Bârîler var kim zamânımız hattâtları kalemin çekmede âciz ve kâsırlardır. Ve merkad-i pür-envârı atlas-ı ahzar ile mestûr olup dahi fevkında bir çetr-i mülemmâ' zerkâr kurulmuşdur.

Ve bunda olan kanâdîl ve şem‘dân ve buhûrdân ve gülâbdân ve maslûbât âvîzeler meğer Hazret-i Alî ve İmâm-ı A‘zam’da ola.

Temâşâ-yı kerâmet-i Hazret-i İbrâhîm-i Edhem: Evvelâ cemî‘i akâyid kitâblarında kerâmât-i evliyâ hakdır ve anlar ölmemişlerdir. Ancak hadîs-i sahîh: [93] hadîsi üzre dâr-ı dünyâdan dâr-ı âhirete nakl ederler. Eyle olsa hayâtda olmuş olup mutasarrifîndendirler. **[Y 180b]**

Sultân hazretleri zamân-ı sıhhatlerinde *“El-mü‘minü hulviyyun”* deyü asel-i musaffâ ([[(–) (–) (–)]] Gâr-ı savma‘alarında niçe yüz bin bal arısı âşiyân edinüp bal yaparlar imiş. Andan sultân asel tenâvül edüp kût edinirmişler. Bi-emri Hudâ sultân hazretleri [94] emrine itâ‘at edüp cânib-i Hakk’a azîmet edüp kabr-i şerîfinde [[(–) (–)]] kabr-i İbrâhîm’e girirler. Âhirü‘l-emr kimesne mâni‘ olamaz. İlâ mâşâallâh ilâ hâze’l-ân vallâh kabr-i şerîfinin sandûkasının köşesinden ve dîvârının bir köşesinden niçe bin bal arıları girüp çıkup bu kadar yüz yıldan berü bal yaparlar, azîm temâşâdır.

(–) bu şehre istîlâ edüp âsitâne-i Sultân İbrâhîm’i nehb ü gâret ederken bi-emri Hudâ kabr-i İbrâhîm’den âşiyân edinen arılar bir kerre boşanup gürûh-ı kefereye gürûh-ı enbûh girişüp küffâra eyle nîş-i zehirnâk ururlar kim ol şehre dâhil olan [[(–) (–) (–)]] keştîleri sâhil-i bâhirde kalır. Ahâlî-i vilâyet mâl-ı ganâyimle muğtenim olup gemileri mîrîye ahz ederler. Ol zamândan berü küffâr bu Cübeyle tarafına gelmeğe tevbe eylemişdir. Tevâtürle meşhûr-ı âfâk menâkıb-ı kutb-ı istihkâkdır.

Ve bu kubbenin kıblesinde bir mihrâb vardır. Ve sağ cânibindeki revzenler câmi‘e nâzırdır. Ve bu kabr-i şerîfde ûd ve amber ve abîr ve ûd-i mülebbes râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olup râhatü‘l-ervâh bulur.

Ve bu âsitânenin cânib-i erba‘asında olan gül [ü] gülistân içre limon ve turunc şükûfelerinin fukarâlar inbîkleriyle gülâbın çıkarup cemî‘i züvvârın münevver rûylarına sultânın yüzü suyuna suları nisâr ederler. Ve cümle züvvâr ve müsâfirîn bunda ârâm edüp cânib-i erba‘adaki bâğ-ı İrem içre hezârın hezârân nâliş [ü] efgânın istimâ‘ ederler. El-hâsıl terk-i mâsivâ edüp uzlet-nişîn olacak cây-ı râhatdır.

Ve bu âsitânenin içinde bir kubbede Baba Haykıran hazretleri medfûndur. Sultân’ın refîkı imiş. Aceb gürbüz erdir. Bunların dahi sandûkalarının etrâfında zî-kıymet Kelâm-ı Kadîmler var. Ve gûnâ-gûn mevzûn çerâğlar var. *Kuddise sırruh.*

Ve câmi‘in minberinin sağ tarafında Baba Haydar Sultân medfûndur.

Ve mihrâb önünde bâğçe içinde İbrâhîm Hattâb hazretleri bir gülistânda medfûndur.

Ve bu âsitânenin cânib-i erba‘asında bin altmış kibâr-ı evliyâullâh medfûn idüği ism [ü] resimleriyle mastûrdur. Ammâ tahrîri müşkildir. Himmetleri hâzır ve nâzır ola.

Ve bu sultânların rûh-ı şerîfleriyçün birer Fâtiha tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden isti‘ânet taleb etdik.

Ve bu âsitânenin kapusundan taşra bir meydân-ı azîm haremdir. Serâpâ beyâz taş döşelidir. Câ-be-câ yerlerinde gûnâ-gûn sâyedâr dıraht-ı mevzûnlar vardır. Vasatında aşren fe-aşr bir havz-ı kebîri var. Dahi etrâfı limon ve turunc ve dud Yâvedûd sun‘uyla halk

olunmuş dırahtlar ile müzeyyendir.

Ve bu haremin kıble kapusu dibinde âb [u] hevâsı latîf bir hammâmı var. Gâyet rûşen ve rûşenâ hammâm-ı dilküşâdır.

Ve bu hammâmın **[Y 181a]** yol aşırısında bir hân-ı azîm vardır. Cemî‘i âyende vü revendegâna hâne-i bî-minnet kârbânsarâydır. Dünyâ misâli konan göçer.

Ve bu hâna muttasıl bir imâret-i sultânîsi var. Cemî‘i müsâfirîne ni‘meti mebzûldür. Ve bu âsitâne ve imâretlerin el-hâsıl cümle binâlarının aslâ ağaç binâsı yokdur. Ve cümle üzerleri beyâz kireç sıvalıdır. Beş sâ‘at yerden dürr-i beyz-âsâ pür-nûr nümâyândır.

Ve bu şehir halkının cümlesi Sultân İbrâhîm'e mu‘tekid olup tarîk-ı Edhemî üzre tâc u hırka geyerler. İbrâhîm hazretleri san‘at-ı harrâtînde mahâretleri olduğundan ba‘zı fukarâları iktisâb-ı helâl-i zülâl çıkrıkcılık kârın dönderirler. Sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibi fukarâları çokdur. *Rafe‘allâhu kadrehu* [95].

Ve Sultân İbrâhîm hâl-i hayâtlarında sâkin oldukları mağârası şehirden beş yüz adım ba‘îd leb-i deryâda değirmenleri kurbundadır. Ba‘zı mahalde deryâ temevvüc etdükde mağâra kapusun döğer. İki âdem kaddi deryâdan bâlâdır. Ve kapusu kıbleye nâzır pençere-misâl bir küçük kapucukdur. Tâ kadîm-i eyyâmda oyulmuş bir yassı kubbe şekilli mağâradır. İçine elli adem sığar.

Ve bu meydânın etrâfında âdem beli kaddince sekiz küçük mağâralar vardır. Herbirinde birer İbrâhîm isimli sultânlar var imiş. İbrâhîm-i Edhem ile uzlet-nişînler imiş. Bi-emrillâh şol mertebe kuvvet-i kudsiyyeye mâlik olmuşlar kim meşhûr-ı âfâkdır.

Menâkıb-ı Hazret-i İbrâhîm ibn Edhem: Bir gün İbrâhîm'in vâlidesi gelüp eydir:

"Ey oğul! Kül oldun, bu riyâzat nedir? Gel, terk eyle" dedikde İbrâhîm-i Edhem hırka-i peşmînesinden sûzenin çıkarup deryâya atar ve balıklara hitâb edüp,

"Benim iğnem getirin" derler. Bir hayli zamândan sonra iğneyi bir balık ağzına alup getirir.

"Niçün geç getirdin, benim iğnemi?" derler. Balık lisâna gelüp,

"Yâ İbrâhîm! Ağızdan ağıza teberrüken ziyâret içün gezdirdiğimizden geç getirdik" dedikde,

"İlâhî! Ey mâhî! Sen benim iğnemi ağzınla getirdin ve azîz dutdun. Cenâb-ı Bârî seni sayyâdlar elinden halâs edüp azîz olasın ve senin neslin yiyenler marîz ola" deyü du‘â etmişlerdir.

Hâlâ hakîr ol mağârada üç sâ‘at mikdârı teberrüken ve teyemmünen Kur'ân-ı azîm tilâvet ederken o mâhîleri gördüm. Semeke-i İbrâhîm derler kulaklarında ve ağızlarında iğne-misâl püskülleri vardır bir mâ'ide-i Hudâ‘dır. Bir sayyâd anı sayd etmeğe kasd etmez. Eğer hatâ'en şebekeye giriftâr olur, yine âzâd ederler. Hâlâ bu şehrin halkı bu semekden havf ederler.

İbrâhîm-i Edhem'in vâlidesi bu hâli görüp bildi ki oğlu sultân-ı bekâ olmuş vedâlaşup gider. Vâlidesi de Râbi‘a-i Adeviyye-vâr terk-i dünyâ eder. Ve bu şehrin erbâb-ı tarîkleri

teberrüken bu mağârada erba‘în ve hamsîn çıkarırlar bir savma‘a-i mübârekdir.

Ve bu mağâranın şarkında beş yüz adım ba‘îd şehrin limanıdır. Ancak on pâre küçük gemiler alır. Ve bu limanda bir sivri kaya üzre bir küçük kubbecik vardır. Cânib-i erba‘asın deryâ döğer.

Ve bu kubbeye havâle yine bir yalçın kaya üzre bir mahzen vardır. Ve bu liman kurbunda, ziyâret-i eş-Şeyh Abdullâhü‘l-Mağârevî *kuddise sırruh.*

Ve bu şehirde bin **[Y 181b]** seksen iki mâh-ı Ramazân'ını ibtidâ cum‘aertesi gecesi terâvîhi Sultân İbrâhîm câmi‘inde kılup cemâ‘at-i kesîre ile du‘â ve senâda bulunup sıhhat-i bedenle hacc-ı şerîfe gidüp sâlimîn ve gânimîn vatanımıza vâsıl olmağı ricâ etdim. Hamd-i Hudâ hedef-i icâbetde kabûl oldu.

Ale's-sabâh Cübeyle voyvadasından refîkler alup şarka bir sâ‘at gidüp Mataracı değirmenlerin seyr etdik. İki göz değirmen-i kâ[r]gîrdir. Anı ubûr edüp,

Nehr-i Harîsûn: At ile ubûr olunur. Ve,

Nehr-i Çivi Çay: At ile güzer olunur. Andan hayli gidüp,

Nehr-i Betîs. Mezkûr üç çay-ı azîm Dürzî dağlarından gelüp bu yol üzre deryâya mahlût olur. Andan bir mesâfe gidüp,

Kal‘a-i Betîs

Yolun sol cânibinde bir kâr-ı kadîm kal‘adır. Henüz üstâd elinden rehâ bulmuş zann olunur. Türkmân kabîlesi bu mahallere sevâhile nüzûl etdükde bu kal‘ada sâkin olup bahâr vaktinde mu‘attal kalur.

Ve bu sahrâlar cümle Türkmân çerâgâhıdır. Sayf u şitâda nebâtâtı eksik değildir. Gâyet mahsûllü sevâhil yerlerdir. Ve bu sahrâ-yı âbâdânı [[(–) (–) (–)]] sene (–) târîhinde İşpanya keferesi destinden iki sene muhâsara-i ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl ile Melik Tâhir [[(–) (–) (–)]] sene (–) târîhinde emân ile feth edüp Şâm-ı Tarabulus paşasının hâssıdır ve subaşılıkdır. Ve yüz [[(–) (–) (–)]] kadıya üç kîse hâsıl olur.

Ve kal‘ası kâmil bir sâ‘atde çıkılır ebr-i semâya ser çekmiş bir yalçın kaya üzre [[(–) (–) (–)]] bir kara taşlı bir kara kaya üzre bir kara belâ-yı siyâh kal‘a-i bî-penâh metîn ve üstüvâr sedd-i İskender-vâr [[(–) (–) (–)]] bin adımdır. Ve cümle kırk kulle-i bâlâdır.

Ve garb cânibinde kesme kaya handakı var. Gayri cânibleri neûzübillâh [[(–) (–) (–)]]. Handak Yed-i Kudret'dir ve ancak cenûba nâzır bir kapusu var. Mezkûr handak üzre kemer cisir ile ubûr olunur. [[(–) (–) (–)]] Hân oğlu âsî oldukda,

"Bire meded! Markab kal‘ası hâlîdir, ana kapanmasın" deyü mukaddem târîh ile **[Q 80a] [P 80a]** Bektaş Ağa'yı Âsitâne'den on oda yeniçeriyân ile ve yedi sancak asker ile bu kal‘a-i Markab'ı muhâfaza etdiler.

Böyle bir sedd-i Ye'cûc'dur. Hâlâ içinde kenîseden velî olunmuş bir câmi‘i var. Anda bir gece terâvîh kılmak müyesser oldu.

Ve on yedi müselmân hâneleri var. Ve sağîr u kebîr altmış su sarnıçları var. Bârân-ı rahmetden cem‘ olup [96] olur.

Ve bu kal‘a iki katdır. Ve aslâ âsımândan gayri havâlesi yokdur. Ve serâpâ dîvârlarının kaddi kırk arşın bâlâdır. Ve yigirmişer ve otuzar ayak enli rıhtım dolma esâsdır.

Ve bu kal‘anın kıblesi köşesinde üç kat iç kal‘ası eyle sa‘b [u] kavîdir kim her taşı fîl-i mahmûdî cüssesi kadardır. Hudâ hakkı akıl ihâta etmez kim bu kâr-ı insân-ı za‘îf ola. El-hâsıl makdûr-ı beşer değildir. Meğer makdûr-ı beşîr ola.

Ve bu iç kal‘anın altı serâpâ tâk-ender-tâk zîr-i zemînlerdir. Lâkin iç el olmağile dizdârı ve neferâtı **[Y 182a]** içinde sâkin olan bî-ulûfe kimesnelerdir. Ammâ tekâlîflerin tenzîl üzre alırlar. Anıniçün bu kal‘ayı muhâfaza edüp her şeb kapuların sedd ederler.

Ve bu kal‘ayı Melik Tâhir feth etdikden sonra elzem-i levâzimindendir deyü şimâl cânibine bir kal‘a-i azîm ihdâs eylemiş kim gûyâ sedd-i kûh-ı Elburz’dur. Evâyil-i eyyâmda ilm-i mi‘mârîde üstâd-ı kâmiller var imiş. Bu kulle kal‘aya bir hüsn vermiş ve celî hattile târîhleri var. Lâkin mürûr-ı eyyâm ile hatları rahnedâr olup ve hayli âlî olduğundan alarkadan dûrbînle nazar etdim, yine istihrâc edemediğimden tahrîr olunmadı.

Ve bu kal‘anın şarkî tarafında üç bin âdem piyâde reviş edüp bir varoşu vardır. Evâyil-i a‘sârda ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i büldânmış. Hâlâ niçe bin âsâr-ı binâlar âşikâredir. Hâlâ ma‘mûr olan beş yüz mikdârı müselmân hâneleridir. Ve sâfî dud bâğçeliği içinde bir hevâdâr karyedir. İki câmi‘i var, gayri şey yokdur.

Ve bu varoşun mukâbelesinde bir hayli bâlâ sivri depe üzre, **ziyâret-i ricâl-i erba‘în**

Andan aşağı bir dere içre bir kubbe-ı ılıca-misâl bir hammâmı var, hammâm-ı kudretdir. Ve kal‘a-i Markab’dan kıbleye leb-i deryâyile ve düz sahrâlı yerler ile kulleler ve vîrân kal‘alar seyr [ü] temâşâ ederek Tartûs’a karîb,

Memleha İskelesi: Emîn nâmında bir hâyin âdemi var. Gâyet lezîz tuzu hâsıl olup cânib-i erba‘a vilâyetlere tuz bundan mebzûldür. Yigirmi yük akçe iltizâmdır ve Avret adası kuluna aklâmdır. İskele başında hân-misâl emînhânesinde şeb [u] rûz dîdebânlar âmâde dururlar. Anı ubûr edüp nîm sâ‘at dahi gidüp tâ Markab’dan yedinci sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Tartûs

Sene (–) târîhinde Melik Tâhir üç ay döğe döğe İşpanya küffârı elinden feth edüp ba‘zı yerlerin münhedim etmiş. Ba‘dehu sene 921 târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel Mısır fethine giderken Hayre Beğ kâ’immakâmı Cânberd Yûnus Paşa’ya kal‘ayı teslîm edüp Şâm-ı Tarabulus hâkinde voyvadalık ve yüz elli akçe kadılık olmuşdur.

Kal‘ası Bahr-i Ebyaz’ın sâhilinde bir kurâ nihâyetinde vâki‘ üç kat şeddâdî kal‘a-i ibret-nümûndur. Ve şekl-i murabba‘ vâki‘ olmuşdur. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi bin sekiz yüz hatvedir. Ve her kat dîvârının ardında ve önünde arzı ellişer adım yalçın kayadan kesme handakı vardır, ammâ amîk değildir. Zamân-ı kadîmde leb-ber-leb deryâ imiş.

Ve dîvârlarının herbir taşı altışar zirâ‘ taşdır. Ve üstâd mühendis bennâ herbir taşı birbirlerine hadîd-i rusâs ile eyle mümtezic etmiş kim dikkat olunsa iki taşın imtizâcı fark olunmaz. Ve herbir seng-i ebyazı eyle mücellâdır kim ibret nazariyle nazar edenin reng-i rûyları nümâyândır. Ve bu der-i dîvârda aslâ kireç ve cibs ve tîn yokdur. Cümle demir kened ile binâ olunmuşdur.

Ve şimâl cânibine üç kat demir kapudur, dîdebânlar anda sâkinlerdir. Ve her kapu mâbeyni birbirlerine yüzer adım ba‘îddir. Ve yine mâbeynlerinde handak mukarrerdir, cisr ile ubûr **[Y 182b]** olunur.

Ve dizdârı ve yüz aded kal‘a neferâtı var. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Ve kal‘a içinde yüz yigirmi toprak örtülü hâneleri var. Ve iç kal‘ada dizdâr ve imâm ve mü’ezzin sâkin olur.

Ve kal‘a ortasında bir meydân-ı âlîsi var. Anda bir câmi‘ var, Selîm Hân’ındır. Bir kasîr minâresi ve bârân-ı rahmet ile memlû bir sarnıcı var. Ve yedi dükkân ve iki galâl anbârı var.

Ve hân uhammâm ve imâreti yokdur. Ve iskelesinin limanı çokdur. A‘lâ yatakdır, ammâ rîh-i garbîde muhâlifdir.

Ve taşra varoşunda elli mikdârı re‘âyâ hâneleri ve bir harâbe hammâmı ve bir mu‘attal kenîsesi var. Câmi‘-i Ümeyye tarzı binâ olunmuş ve ol kadar vardır. İçinde benî âdemden bir cân yokdur. Ancak kıblesi cânibinde millet-i Mesîhî‘den Hazret-i Îsâ havâriyyûn Şem‘ûn Safâ‘nın pederi anda medfûndur. Ziyâretgâh-ı Rûm u Freng’dir. Bu kal‘a anlar içün binâ olunmuşdur, deyü Yanvan-ı Yûnân tevârîhinde mastûrdur.

Ve bu varoşun taşrada olan temelleri bir sâ‘at yere varınca nümâyân azîm binâlar vardır kim âdem hayrân olur, gâyet şehr-i azîm imiş.

Ve bu kal‘adan cenûba bir dalyan tüfeng ile bir kurşum menzili ba‘îd,

Evsâf-ı cezîre-i Zenân

Bu cezîreye Avret adası demenin sebeb-i tesmiyesi oldur ki, kaçan kim İskender-i Zülkarneyn Irâk memleketlerine sefer edüp Nusaybin kurbunda Karadere nâm mahalde Dârâ Şâh’ı münhezim edüp cemî‘i evlâd [u] ıyâlleri ile sâlimîn ve gânimîn İskenderiyye’de mütemekkin iken Dârâ Şâh’ın cemî‘i avretleri ve oğulları Mısır hevâsına alışamayup cümle cüzâm marazına mübtelâ oldular. Âhir hukemâ-yı İskender bunlara nafaka tedârük görüp mezkûr Avret adasına nefyedüp cümlesi ifâkat bulup halâs oldular.

Altı mîl ihâta eder bir cezîredir. Ammâ hevâsı latîfdir. Ammâ sene 1068 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ ki fâtih-i Kandiye’dir, anların asrında Bahr-i Sefîd içre cümle küffârın isyânı zâhir olup her bâr bu Avret adasında beş on küffâr barçaları limanında lenger-endâht olup bî-pâk [ü] bî-pervâ yatırlardı. Akke ve Sayda ve Beyrût ve Şâm-ı Tarabulus’dan gelen gemilerin önüne çıkup alırdı. Ve her sene niçe bin tüccârın cânı ve başı helâk olup esîr olup küffâr-ı bedgirdâr mâl-ı ganâ’ime mâlik olurdu. Âhir-i kâr Köpürlü Mehemmed Paşa Tarabulus hâkimi iken bu ahvâle vâkıf olup sadrıa‘zam oldukda Tarabulus paşasına hatt-ı şerîf göndürüp,

“Muhâsebene mahsûb olur, Avret cezîresinde bir kal‘a binâ edesin” deyü cemî‘i mühimmâtı ile üstâd-ı kâmil mi‘mârlar gönderilüp bir kal‘a binâ olunmuş kim gûyâ burc-ı Kahkahâ‘dır.

Kal‘a-i Zenân: Binâ-i Mehemmed Hân-ı Râbi‘, be-dest-i Mehemmed Paşa-i Cisrî, yedi mîl bir cezîrenin şarkî cânibinde limana nâzır bir küçük kal‘adır. Cirmi bin adımdır. Tartûs kal‘ası kulunun nısfın ana ta‘yîn edüp cümle üç yüz kuldur. Ve dizdârı vardır. Ve

şarka nâzır bir kapusu var. Ve cümle yetmiş evdir. Cümle neferâtları gece ve gündüz burc [u] bârûlarda **[Y 183a]** sâkinlerdir.

Şekl-i murabba‘ bir sedd-i İskender-vâr metîn ü müstahkem üstüvâr kal‘a-i cedîddir. Ve kırk balyemez av almış [[(–) (–) (–)]] mühimmâtları âmâdedir. Ammâ gayri hân ve imâret ve çârsû-yı bâzârı yokdur. Ancak dizdârhânesinde [[(–) (–) (–)]]

Tartûs cânibinden kayıklarla suları gelir ve bey‘ [ü] şirâları Tartûs'dandır. Hikmet-i Hudâ bir kerre küffâr gemileri [[(–) (–) (–)]] ile gelüp lenger atup yatdılar. Hemân sâ‘at cümle toplara âteş edüp üçü gark olup âye[t]: [97] [[(–) (–) (–)]] Üç gemileri gark olup muhâlif eyyâmda demirlerin kat‘ edüp nücûm-ı menhûsları yıldız rûzgâr-ı zorkârına [[(–) (–) (–)]] üçü dahi karaya düşüp pâre pâre oldu.

Ancak biri halâs olup kal‘a halkı ve ahâlî-i vilâyet ol kadar mâl-ı ganâyim aldılar kim hadd [ü] pâyân yok. [[(–) (–) (–)]] **[Q 80b]**

Tarabulus paşası **[P 80b]** zabt edüp kal‘a neferâtlarına bî-hisâb ihsân [ü] in‘âm olunup deryâya gark olan üç pâre paturna sığ yerde gark olmak ile cümle cebehânesi ve topların ve esîrlerin çıkarup ve keştîlerinin dahi lâşelerin dolâb gemileri ile çıkarup halâs edüp mîrîye kabz olundu.

Ba‘dehu Köpürlü Mehmed Paşa'ya arz olundukda Köpürlü hamd-i Biçün edüp,

"Mülâhazamda hatâ etmedim, binâ etdiğimiz kal‘anın fâ‘idesin gördük" deyüp Tarablus paşasına mukarrer ve Avret cezîresi dizdârı ve neferâtlarına terakkîler ihsân olunup cemî‘i neferât rağbet bulup hamd-i Hudâ küffâr ol inhizâm-ı rahneden berü ol mahallerde görünmeyüp ümmet-i Muhammed halâs oldular. Hudâ hıfz eyleye. Elzem-i levâzımından bir kal‘adır.

Temâşâ edüp yine beri Tartûs'a kayık ile ubûr edüp esb-i tâzîlerimize süvâr olup leb-i deryâ ile Tartûs sahrâların seyr [ü] temâşâ edüp leb-i deryâda küffâr zamânından kalmış karavul kulleleri ve niçe âsâr-ı azîmeler güzer ederek Harîşü‘t-Tartûs ormanın ubûr edüp şark cânibine,

Sahrâ-yı Cinîn içre Türkmân obaları içinde yiye içe ve kona göçe zevk [u] safâ ederek 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i mahbûb-ı Hüsnâbâd

Zamân-ı kadîmde Şeddâd binâsıdır. Ba‘dehu Hazret-i Îsâ asrında İşpanya destine girmişdir. Ba‘dehu sene 54 târîhinde Emeviyyûn'dan Mu‘âviye feth edüp yine Freng-i bedreng istîlâ edüp kabza-i tasarruflarında niçe sene âsûde kalup ba‘dehu sene (–) târîhinde Melikü‘t-Tâhir yedi ayda var kuvvet[i] bâzûya getirüp feth etmişdir.

Ba‘dehu sene 921 târîhinde Selîm Şâh, Şâm-ı cennet-meşâmı feth edince Şâm hâkimi Melik Senyal'in karındaşı Temres Beğ bu kal‘anın miftâhların pâdişâha teslîm edüp Şâm-ı Tarabulus'a eyâlet kayd olunup hâlâ paşa hâssı olup voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve yedi nâhiyedir. Kadıya senevî üç bin guruş hâsıl olur. Cümle yetmiş Arab karyeleridir.

Yeniçeri serdârı ve kethudâyeri yokdur, ammâ dizdârı ve merdümân-ı hisârı **[Y 183b]**

yetmiş nefer vardır. Ve on bir topu ve kifâyet mikdarı cebehânesi vardır. Ammâ sene (–) târîhinde Ma‘ânoğlu âsî iken yedi bin yeniçeriyân ve on bin gayri eyâlet askeri muhâfazacıyân asker ta‘yîn olunmuşdu. Eğer Ma‘ânoğlu destine girse inkırâzü‘d-devrân Dürûzî elinden alınmak mümkin değil idi.

Kal‘ası bir hâmûnun şarkında evc-i âsumâna ser çekmiş bir topraklı ve yalçın kayalı bir kûh-ı bâlâ üzre üç kat sedd-i Ye’cûc dîvârlı bir kal‘a-i âlîdir. Ve her kat dîvârı kırkar arşın bâlâdır. Ve on iki arşın enli şeddâdî kalın ve rıhtım dîvârlardır. Hakîkatü‘l-hâl bu kal‘anın her taşının büyüklüğü birer hammâm kubbesi kadar vardır. Hakkâ ki şeddâdî binâdır, zîrâ bu yakın a‘sârların halkının kârları değildir.

Ve bu kal‘a dâ’iren-mâdâr handak kenârınca taşradan kâmil üç bin adımdır. Ve şarka şekl-i tûlânî vâki‘ olmuşdur. Cümle üç kat kal‘asında yüz beş kulledir. Ve her kat kal‘a dîvârında birer demir kapu muhakkakdır. Ammâ taşra kapusu Tartûs cânibine mekşûfdur. Ve bu kapunun handakı önünde aşağı varoşa ve sahrâya nâzır bir lonca köşkü var, cihân-nümâdır. Cümle âyende vü revende ve kal‘a neferâtları anda dünyâyı temâşâ ederler bir mesîregâhdır.

Ve bu kapudan içre girüp yokuş yukaru üç yüz adım bir muzlim kemerler altıdır. Üstü kat-ender-kat kullelerdir. Bu karanlık mahalli ubûr edüp bir kat demir kapu dahi vardır. Andan içeri bir kat demir kapu dahi var. Anı ubûr edüp kal‘a içre ol mahalde bir câmi‘ var. Andan içeri iç kal‘ada Selîm Hân câmi‘i var. Ve taşra kat kal‘ada dahi bir câmi‘ var. Minâreleri tarz-ı kadîmdir.

Ve cümle üç yüz ma‘mûr u mükellef toprak ve kireç örtülü hânelerdir. Ve hammâm ve hân ve dükkân ve bezzâzistân ve medrese ve imâret bu kal‘a içre yokdur. Ve bu kal‘a-i dâ’iren-mâdâr handak ihâta etmişdir. Ba‘zı yerinde âb-ı rahmet ile memlûdur. Ba‘zı yerleri yâbisdir ve amîk olan yerlerinde gûnâ-gûn mâhîler şinâverlik ederler. Ve ahâlî-i kal‘a bu âb-ı rahmetden def‘-i atşân ederler. Ve bundan gayri kal‘a içre azîm sahrîcler vardır. Bârân-ı rahmet ile leb-ber-lebdir. Sayf u şitâda suları eksik değildir.

El-hâsıl Şâm-ı Tarabulus eyâletinde değil, belki kal‘a-i Van ve kal‘a-i Mardin ve kal‘a-i Şebin Karahisâr ve Acem’de Kahkahâ ve Kırım’da kal‘a-i Menkûb böyle sa‘b değildir. Gerçi anlar da Yed-i Kudret kal‘asıdır, ammâ herbirinin birer kubhu vardır. Bunun misli meğer kal‘a-i Moton ve kal‘a-i Koron ve kal‘a-i Yanık ve kal‘a-i Beç ve kal‘a-i Kandiye’dir. Yine anların herbirine Âl-i Osmân zafer bulup feth etmişdir. Ammâ bu Hüsnâbâd kal‘ası yâ muhâsara ile yâhûd hîle ve emân ile feth olmuşdur. Zîrâ kendüye havâle ebr-i kebûd ve şems ü kamerden gayri havâlesi yokdur. Meğer ilm-i kâfe mâlik bir pâdişâh feth ede, deyü yazmışlar.

Ve bu kal‘adan şark tarafına aşağı bin adımda enilüp varoşu vardır Kal‘ası yalın katdır, ammâ bu dahi gâyet metîndir. Cümle yüz **[Y 184a]** hâne-i neferâtdır. Bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir mekteb-i sıbyân ve bir hammâm ve iki vekâle ve kırk elli mikdârı dekâkînler var.

Ve iki çeşme-i hayât-efzâsı var, biri Tarabulus râhı üzre ve biri şehirden ba‘îd hammâm yolu üzredir. Ve yine şehrin garbında bir birke‘-i azîmi var, bârân-ı rahmetden cem‘ olur âb-ı nâbdır. Cümle kal‘a ahâlîsi andan hımârlar ile su taşırlar.

Âb [u] hevâsı latîfdir. Ammâ bâğ [u] bâğçesi azdır. Ekseriyyâ mahsûlü harîr olduğundan dud ağacı bâğçeleri ve zeytûn dırahtları çokdur. Hurmâ ve limon ve turunç yokdur, zîrâ yaylak yerdir.

Ve mahbûb u mahbûbesine nihâyet yokdur. Hulvu'l-kelâmları lisân-ı Arabî tekellüm ederler. Ve bey' [ü] şirâları Freng gemileri ve Dürûzî iledir. Ve bu kal'a deryâdan iki sâ'at ba'îd olmak ile cemî'i metâ'ların at ve katırlar ile iskeleye götürüp bey' [ü] şirâ ederler. Gâyet mün'im bâzergân âdemleri vardır.

Ve kal'a dizdârı Rıdvân Ağa ve Ahmed Ağa ve Kör Mehemmed Ağa ile vedâlaşup kal'a neferâtlarından on âdem refîkler alup Cinîn sahrâsı içre garb cânibine sayd [u] şikâr ederek 9 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Kalî'ât

Müfîd [ü] muhtasar bir küçük kal'adır. Cinîn sahrâsı içre şekl-i murabba' şeddâdî binâdır. Neferâtı ve top u tüfengi yokdur. Tarabulus paşasının cümle at ve deve ve katârı bu sahrâ çerâgâhında gezer. Ve cümle harbende ve şütürbân ve sarrâcîn bu kal'ada sâkinlerdir. Ve bir kaç mu'âf [u] müsellem Urbânlar hâneleri var. Anda bir şeb mihmân olup ale's-sabâh yine Cinîn sahrâsı içre bir sâ'at, andan leb-i deryâ ile bir sâ'at kıble cânibinde Tarabulus bâğ u bâğçeleri içre bir sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Hâm, ya'nî Tarabulus-ı Şâm

Tûfân'dan sonra Nûh aleyhisselâm oğlu Hâm vatan edinmişdir. Ba'dehu İşpanya binâ etmişdir. Ba'dehu Emeviyyûn'dan Abdülmelik feth etmişdir. Yine küffâr istîlâ edüp sene 921 târîhinde Mısır meliklerinden Sultân Kalâvûnu's-Sâlihî dest-i Efrenc-i pür-rencden niçe bin renc [ü] anâ çekerek feth etmişdir. Ve on kerre dahi küffâr istîlâ etmişdir. Ammâ sene (–) târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel Sultân Gavrî'yi münhedim edüp bu kal'a hâkimi Çerkes Kertbay debdebe-i Âl-i Osmân'dan havf edüp kal'anın miftâhların Hayre Bay vâsıtasiyle cümle hazâyinin pâdişâha teslîm etdi. Selîm Şâh dahi vezâretin (–) Paşaya ihsân edüp eyâlet tahrîr olunmuşdur. Ammâ sâ'ir eyâletler [[(–) (–) paşasına (–)]] kîse iltizâm ile ihsân olunur.

Hâs ve tîmâr ve ze'âmet ve evkâf yokdur. Cümle maktû'-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem [[(–) (–) (–)]] sancağ-ı Lâtikıyye ve sancağ-ı Cübeyle ve sancağ-ı Gülbin ve sancağ-ı Hüsnâbâd ve sancağ-ı Ma'ân ve sancağ-ı Kademus [[(–) (–) (–)]] taht-ı Tarabulus, Paşa bunda sâkindir. Hîn-i fetihde bu on sancak eyâlet olunmuşdur. Ammâ ba'zı [[(–) (–) (–)]] sefer eşerler. Zîrâ bu iki sancakda tîmâr ve ze'âmet vardır.

Ve Ma'ân dağları gibi sâb yerde değillerdir. İç el [[(–) (–) (–)]] sekiz sancağı ne'ûzübillâh sengistân ve dağıstân **[Y 184b]** ve çengelistân içinde bir alay bî-mezheb yağı ve [[(–) (–) (–)]] Mîrî mâlları şeyhleri tahsîl eder. Şeyhlerine Kavvâs derler. Muhteşem mel'ûnlardır.

Ve cümle eyâleti [[(–) (–) (–)]] kal'a-i metînlerdir. Aslâ tahrîr kabûl etmez kavimdir. Ve bu diyârda aslâ harâc yokdur, zîrâ kavmi bir gûne **[Q 81a]** **[P 81a]** mezhebde değillerdir. Kâfir desen âdemi katl ederler.

Ammâ Yahûdî'den eşeddirler. Bir kaç kerre küffâr-ı hâksâr bin pâre gemilerle gelüp

Akke Sayda ve Beyrût ve bu Şâm-ı Tarabulus'u kabza-i teshîre alup bu Dürûzî kavmi küffâra imdâd edüp kırk elli bin müsellah ve mükemmel küheylân atlı asker verüp Kudüs-i şerîfi alup yetmiş sene mutasarrıf oldular.

Ve bu Dürûzî kavmi küffârdan kız alup verdiler. Anıniçün bu Şâm-ı Tarabulus dağlarındaki ecnâs-ı mahlûkât bî-mezhebdirler. Cemî'i zî-rûh kısmın tenâvül edüp duhter-i bed-ahterlerin ibtidâ kendüleri vatıy edüp ba'dehu yine oğluna yâhûd akrabâlarından birine verir.

Bu sengistân içre cümle (–) fırka-i dâldir. Ammâ cümleden hâkimleri kavm-i Dürûzî'dir ve Teymânî Yezîdî ve Mervânî ve Hûbârî ve Ma'rûfî Aklı ve Kızıllı ve Şehâbî ve Şehbâzî ve Zeydânî ve Zübdânî ve Tâtekî ve Musallânî ve Kınâğî ve Nusayrî ve bunun emsâli niçe kavm-i dalâlet-âyîn melâ'în kâfirlerdir. Ammâ bu kavim gâyet mâldâr ve mün'im kavimdirler.

Bu âsîlerden şeyhleri (–) (–) kîse tahsîl edüp mâl-ı pâdişâhîyi paşaya teslîm edüp hil'atler geyerler, ya'nî bunlar ile müdârâ edüp geçinmeğe muhtâçlardır, zîrâ isyân etseler yüz bin tüfeng-endâz haşerât cem' olup Ma'ânoğlu gibi âsî olurlar. Ammâ müdârâ ile cân verirler.

Ve bu kavmin lisânları birbirlerine muhâlifdir. Ammâ Nusayrî mezhebinde olan kavmin lehçe-i mahsûsalarından bu ebyâtları tahrîr olunmuşdur:

Lisân-ı Nusayrî: Şi'r-i girye:

Dur veleddup buduhi

Dur velemen tus sutuhi

Abid kaba kuşlukluk

Ali'lkalender debuhi

Gerçi Arabî elfâza müşâbihdir, ammâ ma'nâsında murâdları gayridir. Ve hulkûmdan unfile kelimât eder lecûc kavimdir, ammâ Arabî dahi tekellüm ederler.

Hulâsa-i kelâm şerî'at ve tarîkat ve haşre neşre münkirîn kavimdirler. Ammâ libâsları alaca abâ ve kemer kuşak ve serlerinde Kızıllı kavminin kırmızı mukaddem ve Aklı kavminin beyâz destâr ve beyâz serbend sararlar. Dağda ve bâğda bellerinde kılıcı, ketiflerinde kalkanı ve ellerinde tüfengi elbette mukarrerdir. Zîrâ Hâbil ve Kâbil zamânından berü mâbeynlerinde ihtilâl olmağile bir kurâdan bir belîdeye silâhsız gidemeyüp şeb [u] rûz birbirleri ile ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâlden hâlî değillerdir, zîrâ bir alay dağî ve bâğî melâ'înlerdir.

Eğer bu kavim mutî' olsalar on Mısır hazînesi mâl hâsıl olur, zîrâ vilâyetleri gâyet mahsûldârdır. Evvelâ cümle mahsûl-i hâsları niçe kerre yüz bin kantâr harîr hâsıl olur. Ve niçe kerre yüz bin Mağrib cerresi zeyt yağı ve zeytûn hâsıl olur. Ve kılye ta'bîr ederler bir türâb vardır, niçe **[Y 185a]** bin deve yükü iskeleye getirüp Freng gemilerine bey' ederler. (–) yük akçe iltizâm gümrükdür. Beher sene ekâlîm-i seb'adan bin pâre gemi gelir. Husûsân İngilis ve Felemenk ve Fransa'dan gemiler gelir kim herbiri altışar ayda leb-ber-leb olup giderler. Hâsıl mahsûlünü paşa kal'a neferâtlarına ve Bağdâd kuluna ve mâl-ı

pâdişâhîye verir.

Ve bu eyâleti paşa iki bin âdem ile zabt eder. Ve paşanın taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu (–) yük akçedir. Ba‘de’l-azil hîn-i seferde iki bin askeri ile sefer eşer.

Ve eyâlet-i Tarabulus beş yüz akçe mevleviyyetdir ve (–) nâhiyedir. Ve ber-vech-i adâlet mollâya kırk kîse hâsıl olur. Ammâ paşaya üç yüz kîse olur. Eğer halkla hüsn-i ülfet ederse dahi ziyâde olur. Ve beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle şeyhülislâmı vardır. Ve nakîbüleşrâfı ve ulemâ-yı a‘yânı çokdur. Ve mezheb-i Hanefî‘den gayri mezâhib-i selâsede müftîleri vardır.

Ve sipâh kethudâyeri ve dergâh-ı âlîden bir oda yeniçeri vardır. Ağaları Kıbrıs yeniçerilerine dahi hükm eder. Zîrâ Kıbrıs bu Şâm-ı Tarabulusu’nun garbında (–) mîl karîb olmağile cümle Kıbrıs askeri bunda ticâret ederler.

Ve Âsitâne’den birer oda topçu ve cebeciler var idi, ref‘ olundu. Ve kal‘a dizdârı ve on iki bölük nefer ağavâtları ve cümle (–) altmış kal‘a neferâtlarıdır. Ammâ leb-i deryâda limana nâzır altı pâre kulle-i metînlerin ağaları ve her birinde yüzer neferâtları vardır. Azîm kullelerdir ki herbiri birer hisâr-ı metîndir, zîrâ Tarabulus limanı vâsi‘ limandır. Bin pâre barça ve karavana alır. Mâ-tekaddem kal‘a-i metîn bu mahalde imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları âşikâredir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde İşpanya elinden Mısır pâdişâhlarından Sultân Kalâvûn feth edüp kal‘asın yere berâber münhedim edüp leb-i deryâdan şark cânibine kâmil bin adım ba‘îd Cebelü‘l-Lübnân dâmeninde bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir metîn ü müstahkem bir kal‘a-i sengîn binâ edüp küffâr elinden halâs olur. Ammâ Âl-i Osmâniyân’dan Selîm Şâh-ı Evvel destinden halâs olmayup hâlâ bir şehr-i mu‘azzamdır. *Hafizakallâh.*

Hâlâ kal‘ası bir alçak kayalı dağcuğaz üzre şekl-i murabba‘dan tûlânî kıbleden şimâle memdûd bir metîn kal‘adır ve kaddi otuz arşın bâlâdır. Ve içinde Sultân Kalâvûn câmi‘i ve dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve hatîb ve neferât hâneleri vardır.

Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘ası uçurum yalçın kaya olmak ile handakı yokdur. Ancak garba nâzır bir demir kapusu önünde sehel handakı vardır, asma tahta cisir ile ubûr olunur. Ve garba nâzır kapudan içeri üç kat demir kapular dahi vardır. Herbirinin mâbeyni dîvânhâne-i âlîlerdir. Dâ’imâ kal‘a ağaları ve nigehbânları anda sâkin olup kal‘ayı muhâfaza ederler.

Ve bu dîvânhâne mahallerinin der [ü] dîvârını cebe ve cevşen ve zırh [u] zereh-külâh ve katlavî ve tuğulka ve serpenâh ve tüfeng ve zemberek ve tîr ve kemân ve salık ve gürz ve nebbût ve zerdeste ve kalkan ve kılıç ve mızrağ **[Y 185b]** harbe ve şiş ve meç ve sün[g]ü ile gâyetü‘l-gâye tezyîn olunmuş kapu mabeynleridir.

Ve ibtidâ taşra handak kenârındaki kapu üzre tahrîr olunan mermer üzre târîhdir:

“Etemme’l-emre’ş-şerîfe’l-âlî es-Sultân el-melikü‘l-muzafferî es-Sultân Süleymân Hân ibn es-Sultân Selîm Hân halledallâhu mülkehu temme fî şehri Şevvâl sene seb‘a ve ışrîn ve tis‘i mie.” [L. 927] tahrîr olunmuşdur.

Ammâ orta kapu üzre terkîm olunan târîh,

Sultân Kalâvûn es-Sâlihî.

deyü bir târîhdir.

Ve bu kapulardan taşra şehre ve limana nâzır bir kasr-ı meşîd var kim cümle deryâ ve şehrin bâğ u bâğçesi ve âsâr-ı binâları nakş-ı bûkalemûn-vâr nümâyândır.

Ve bu kal'adan aşağı garb cânibine vâki' bir varoş arz-ı behişti var kim selâtîn-i selef câmi'ler ile nûr-ı müzeyyen olmuşdur. Cânib-i erba'ası şekl-i müdevver yalın kat bir kal'adır. Ammâ sâ'ir kal'alar gibi metîn [ü] müstahkem olup burc [u] bârû ve bedenleri yokdur, ammâ dîvârları yine kâ[r]gîr binâdır. Ve ba'zı yerlerine sarây-ı âlîlerin dîvârları vâki' olup kal'adan metîndir. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi sekiz bin adımdır. Ve kal'a tabyaları gibi köşe köşe vâki' olup *allâhümme âfinâ* hîn-i muhâsarada mazgal mazgal yerlerden korutmak mümkindir. Lâkin alçak yerde vâki' olup sulu yer olmak ile handakı yokdur.

Ve cümle on tokuz metîn demir kapulardır. Evvelâ bâb-ı Ihtarık(?) ve bâb-ı Kınvân ve bâb-ı Emîr Mehemmed Çelebi ve bâb-ı Iyşu'l-beşinnetî. Bu kapu bir hurme ismi ile müsemmâ bir bâb-ı şâhrâhdır. Ve bâb-ı Su hânı ve bâb-ı Hân-ı cedîd ve Bâbü'l-halk ve Şeyh-hâne kapusu ve bâb-ı Tennâne ve Bâbi'l-âkıbe ve bâb-ı Kubbetü'n-nasır ve bâb-ı Akabetü'l-hâk [[(–) (–)]] ve bâb-ı el-Kal'atü'l-hisâr-pîçe ve Bâbü'l-ahmer ve Bâbü'l-aveynât ve kıbleye nâzır bâbü'l-Be[y]rût ve Bâbü'r-remil ya'nî Kum kapusu [[(–) (–)]] kavî ağaç kapulardır. Her gece bevvâbları sedd edüp nevbet beklerler.

Ve bu cirmde olan varoş-ı azîm içindeki [[(–) (–)]] altı bin kârgîr binâ sarây-ı âlî ve toprak ve kireç ile pûşîde hâne-i ma'mûrlardır.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Evvelâ **câmi'-i** [[(–) (–)]] **[Q 81b]** tûlu iki yüz kırk ayakdır. Ve derûn-ı câmi'de cümle (–) altı amelî sütûnlar üzre toloz kemer binâ-i azîmli câmi'-i kebîr'dir. Arzı yüz ayakdır. **[P 81b]** Ve mihrâb ve minberi ol kadar musanna' değildir. Tarz-ı kadîmdir ve mihrâbı üzre bir levhada âye[t]: [98] âyeti ilâ-âhirih tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi'in altı kapusu vardır. Ve haremi gâyet musaykal ve mücellâ mermer ile mefrûşdur. Ve haremin cirmi tûlen ve arzan ikişer yüz ayakdır. Ve cânib-i erba'ası toloz kemerler altında yan soffalardır.

Ve bu haremin ortasında ve çâr amelî sütûn üzre bir kubbe-i âlî altında bir Şâfi'î havuzu var. Ve bu harem içre gûnâ-gûn limon ve turunc dırahtları ile müzeyyendir. Şükûfesi, mevsiminde ibâdet eden cemâ'at-i kesîrenin demâğları râyiha-i tayyibeden mu'attar olur. Ve herbir dırahtın sâyesi gûyâ birer Acem hıyâbânı gibi koyah ve sâyebândır. **[Y 186a]**

Ve bu haremin beş kapusu vardır. Kıblenin sol tarafı kapusu üzre celî hat ile *"Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh"* mektûb-ı dürr-i meknûn bî-nukatdır. Ve haremin kıble kapusu üzre böyle târîh tahrîr olunmuşdur:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Emera bi-inşâi hâzihi'l-câmi'i'l-mübâreketi Mevlânâ es-Sultânü'l-a'zam semendü mülûki'l-Arab ve'l-Acem fâtihu'l-emsâr ve müşeyyidü'l-küffâr el-melikü'l-eşref salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn halîl Kasem emîrü'l-mü'minîn Mevlânâ es-sultânü'l-melikü'l-mansûr Seyfü'd-dünyâ ve'd-dîn Kalâvân es-Sâlihî halledallâhu mülkehu sene selâse ve seb'în ve sitti mi'e." [673] tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapu üzre kal'a kullesi-misâl bir serâmed üç tabaka bir minâre-i mevzûnu var.

Hakîr şehr[i] seyr [ü] temâşâ içün urûc edüp iki yüz ayakdır. Ammâ her kademesi üç karışdır. Ve leyle-i mübârekelerde bu minârede üç bin kanâdîl yanup nûrun alâ-nûr olur.

Ve bu şehirde zeyt yağı firâvân olmağın bu câmi‘in enderûn [u] bîrûnunda beş bin kandîller ile çerâğân edüp içinde sâkin olan ulemâ çırâğa muhtâç olmazlar.

Hamd-i Hudâ sene 1081 Ramazânü‘l-mübârekesinde sekiz gece terâvîhi bu câmi‘de edâ edüp zevk [u] safâ etdik. Ve kırk mü’ezzini ve dörd mezheb imâmı ve hatîbi cümle hamele-i Kur’ân hâfız-ı Kelâmullâh’lardır.

Hulâsa-i kelâm gazâ mâliyle binâ olunmağın bir rûhâniyyet var kim âdem taşra gitmeğe istemez. Ve bu câmi‘den sonra cemâ‘at-i kesîreye mâlik eski cisir başında,

Sultân Îsâ câmi‘i: Nakş-i bûkalemûn sihr-i i‘câz bir musanna‘ câmi‘-i pür-envârdır. Ve derûn-ı câmi‘in çâr-kûşe dîvârı cümle gûnâ-gûn mermer-i hâm kaplıdır. Ve bir kubbe-i âlîsinin ortası küşâdedir. Bu mahalde bir havuz ve bir fıskıyye üzre âb-ı şâzrevân olup cemâ‘at tecdîd-i vuzû‘ ederler. Ve mihrâb ve minbereynin medhinde lisân kâsırdır. Lâkin bu câmi‘ teng yerde vâki‘ olmağile haremi yokdur. Ammâ câmi‘ kapusu üzre bu târîh tektîb olunmuşdur. Târîh:

“Bismillâhirrahmânirrahîm, Vakafa hâze’l-medresete’l-mübârekete el-abdü‘l-fakîr ilallâhi te‘âlâ Îsâ bin Ömer el-Bertâsî afallâhu anhü ale’l-müştegılîn bi’l-ilmi’ş-şerîfi alâ hidmeti’l-İmâm eş-Şâfi‘î li-seneti ihdâ ve sittîn ve sitti mi‘e.” [661] tahrîrdir.

Ve şehir içre cereyân eden nehir kenârında câmi‘-i Tevbe: Çârsû içre olmağın cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve bir kâ[r]gîr binâ-i latîf câmi‘dir.

Ve uzun çârsû içinde câmi‘-i Attâr ve câmi‘-i Tahhân.

Ve câmi‘-i Mahmûdiyye: Yigirmi bir ayak taş nerdübân ile çıkılır bir câmi‘-i a‘lâdır ve altı tarîk-ı âmdır. Sâfî toloz kemerin iki cânibi dekâkînlerdir. Ammâ câmi‘ kapusu şîrîn ve mahbûb ve küşâde nakş-ı bûkalemûn câmi‘-i rûşendir.

Ve câmi‘-i Veysiyye: Bu dahi şîrîn câmi‘dir.

Ve Bertâsiyye câmi‘i ve Mahmûd Beğ câmi‘i ve Tüffâhiyye câmi‘i ve Argun Şâh câmi‘i ve bâb-ı Remil’den taşra mezâristân içinde yedi kubbeli Taylûn câmi‘i ve iç kal‘ada câmi‘-i Sultân Kalâvân ve leb-i deryâda İskele câmi‘i.

Bunlardan mâ‘adâ cümle mahalle mesâcidleridir.

Ve yedi **[Y 186b]** medrese ve üç dârü‘l-hadîs ve on yedi mekteb-i sıbyân ve yedi tekyesi var. Ammâ cümleden ma‘mûr ve hevâdâr ve binâ-yı latîf ve teferrücgâh ve mesîregâh kal‘anın ardı şarkîsinde şehir içinden cereyân eden nehr-i Gumiyyaza’nın kenârında bir mürtefi‘ yerde tekye-i hazret-i Mevlânâ ya‘nî Mevlevîhâne, bir bâğ-ı İremin içinde limon ve turunc ve gül [ü] gülistân ve bülbül-i destânlı yerde bir hoş-hevâ ve hoş-binâ Mevlevîhâne-i ra‘nâdır. Cümle fukarâ hâneleri ve semâ‘hânesi cereyân eden nehre nâzırdır. Ve gûnâ-gûn fıskıyye ve şâzrevânları revân olmadadır. Ve erbâb-ı ma‘rifet fukarâları çokdur, zîrâ evkâfı çokdur. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldur. Ve Şeyh (–) Efendi ehl-i tab‘ hoş-meşreb Mesnevîhân (…) lisân kimesnedir.

Ve tekye-i Hızır Beğ: Bu dahi rûşenâbâd tekyedir.

Ve bu şehir içre cümle on iki hammâmdır. Cümleden âb [u] hevâsı latîf Hamâlı Arnavud Mehemmed Paşa hammâmı. Bu diyâra bir kaç kerre vâlî olup bu rûşenâ hammâmı binâ etmişdir. Ammâ gâyet hoş-hevâ ve tâhir hammâmdır.

Ve Nûrî hammâmı ve Takyeci hammâmı ve İzzeddîn hammâmı ve Hâcib hammâmı ve Karakaş hammâmı ve Kadı hammâmı ve Dullâb hammâmı ve Attâr hammâmı ve Kal‘a hammâmı ve Düyveydâr hammâmı ve bir hammâmı dahi mu‘attaldır.

Ve cümle on iki hândır. Cümleden mükellef Kuyumcular hânı ve Yeni hân ve Pirinc hânı ve Mısrıyyûn hânı ve Tüccâr hânı ve Çavuş hânı ve Zeyt hânı ve Cânbeğ hânı ve Mutâf hânı ve Arasta hânı ve Hınnâ hânı ve Gumiyyaza. Meşhûr ve ma‘mûr vekâle bunlardır. Mâ‘adâ hurde hânlardır.

Ve bu şehir içre cereyân eden nehir üzre iki kantara vardır. İkişer ayn cisr-i kavîlerdir. Altından cereyân eden nehre nehr-i Gumiyyaza ve nehr-i Isyân derler. Şehrin şimâlinden nîm sâ‘at ba‘îd Cebel-i Lübnân içinde cem‘ olup liman kurbunda Bahr-i Ebyaz’a munsabb olur. Ve başı yakın olmağile mâh-ı Temmûz’da gâyet sovuk bir âb-ı rakîk ve âb-ı nâbdır. Ammâ şitâda mülâyim olup safâ ile içilir.

Ve bu şehrin cümle hânelerinde elbette birer mâ-i cârî cereyân edüp havz u şâzrevânlar vardır. Bundan mâ‘adâ cümle yetmiş âb-ı hayât çeşme vardır.

Ve sûk-ı sultânîsi cümle iki bin yedi yüz dükkânlardır. Ve mün‘im hâcegîler sâkinlerdir.

Ve bir bezzâzistânı var. Cümle dükkânları kâ[r]gîr kemerli ve üzerleri pûşîdeli dükkânçelerin râhında aslâ tîn [ü] türâb yokdur, pâk esvâkdır.

Ve bu şehrin şimâlinde Balıklı ayazma kapusundan içeri şâhrâh ile çârsûyu temâşâ ederek ve eski cisri ubûr edüp tâ kıble cânibine Bâbü‘r-remil’e varınca şehrin tûlu üç bin adımdır.

Ve bu varoş kal‘asından taşra aslâ hâneler yokdur. Cümle dâhil-i sûrda vâki‘ olmuşdur. Ve bu şehir ile liman mâbeyni kumsal yerlerdir. Serâpâ ma‘mûr [u] âbâdân bâğ ve gaytândır. Muhtesib hisâbınca cümle limon ve turunc ve rummân ve sâ’ir müsmirât **[Y 187a]** ve hurmâ dırahtları ile müzeyyen bir şehr-i ma‘mûrdur.

Ve liman bu şehrin garbında bin adım ba‘îd bir limanı azîmdir. Küffâr zamânında gâyet ma‘mûr imiş. Hâlâ bin pâre galyon ve bin karaka ve kadırga alur. Lâkin cânib-i garb ve şimâl ve yıldız rûzgârlarına ağzı açıkdır, demir kuvveti ile yatılır.

Ve gâyet büyük liman olmağile âsûde olan gemileri düşmandan halâs içün leb-i deryâda altı dâne kulle-i üstüvâr binâ etmişler kim herbiri birer rükn-i Kahkahâ‘dır.

Ve herbiri birbirlerine birer dalyan tüfeng kurşumu menzili birbirlerinden ba‘îddir. Ve herbirinin dizdârı ve merdümân-ı hisârı mevcûd ve mükemmeldir. Ve deryâya nâzır balyemez topları ve cebehâneleri âmâdedir. Ammâ limanın garbî tarafındaki Arab burcu (–) (–) (–) semender-vâr (–) (–) içinde kulle-i Feltaberyüz karadan tokuz göz cisir ile varılır bir sedd-i Ye’cûc kulledir.

Andan Tekye burcu ve Kethudâ burcu. [[(–) (–) (–)]] Zîrâ iskele başı ve amîk yerde olmağile cümle keştîler bu mahalde lenger-endâht olup yatırlar ve metâ‘ların çıkarup

fürûht ederler. (–) (–)

Kal‘a-misâl (–) (–) bir hân vardır. İçinde yüz elli bâzergân hücreleri vardır. Ve bu hâna karîb gümrük emîni hânesi [[(–) (–) (–)]] tarafından emîndir. Ba‘zı mahalde paşalar âzmâyiş içün bu varoşa gelüp emîn kasrında kesb-i hevâ **[Q 82a]** edüp seyr [ü] temâşâ ederler

Ve bu emîn köşkü sırasında iki yüz kâ[r]gîr binâ mahzenler vardır. Mâl-â-mâl mâl-ı sevdâgerler ile memlûdur. Ve yigirmi mikdârı dükkânlar vardır.

Ve bir câmi‘-i muhtasarı ve iki âb-ı hayât çeşmesi vardır. Sâhibü‘l-hayrât tâ şehirden getirmiş bir hayrât-ı azîmdir. Cümle keştîbân tüccârân-ı berr ü bihârân **[P 82a]** andan def‘-i atşân ederler.

Ve iki yüz mikdârı bâğ u bâğçeli tüccâr evleridir. Ammâ ol kadar mükellef değillerdir. Ve bu vilâyet bender şehir olmağile iskelesi gâyet işler. Cümle Frengistân ve gayri diyârlar bu iskeleye muhtâclardır, zîrâ yedi kralın balyozları ve konsolozları ve tercemânları bundadır.

Evvelâ bu diyârda olan kılye toprağı bir diyârda olmaz. Küffâr alup andan altun çıkarırlar, derler. Zeytûnu ve zeytûnyağı ve sâbûnu ve ipeği cemî‘i Frengistân’a, dünyâya gider. Anıniçün bender şehir olmuşdur.

Ve şehrin taşrasında bir kumsal mürtefi‘ yerde Kurd Paşa hâkimü‘l-vakt iken bir kasr-ı muhtasar inşâ edüp bir cilid meydânı etmişler. Ve şehir içi serâpâ seng-i beyâz ile kaldırım döşenmişdir. Gâyet pâk şehirdir ve ecnâs-ı mahlûkât bu şehirde mevcûddur.

Ve âb [u] hevâsı sevâhil ve yaylak mu‘tedil olduğundan merâlî ve gazâlî gözlü mahbûb u mahbûbesine nihâyet yokdur. Ve zenâne kısmı gâyet mü’eddebe ve mestûrelerdir. Sîm ü zer-i hâlisden bir gûne sivri takye geyüp beyâz izâr u dutuk bürünürler. Ve bir yere gitseler sarı çizme geyüp izdihâm-ı râhlardan gitmeyüp tenhâ yollardan giderler. Gâyet ehl-i perde hâtûnları vardır.

Bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbât [ve] masnû‘âtının memdûhâtından hâs **[Y 187b]** ve beyâz verd-i ebyaz-misâl etmeği vech-i arzda meğer Havrân ve Busrâ‘da ola. Ve çöreği ve kübeybesi ve muklesi ve katâyifi ve şekeri ve kurkası ve karnabîti ve zeytûnu ve zeytûnyağı ve sâbûnu cihânı dutup meşhûr-ı âfâkdır. Ve pembesi ve harîri ve poşusu ve mukaddemi firâvândır.

Ve cümle memdûhâtından memdûh halkının garîb-dost olup birbirlerine dahi tevâzu‘la âşinâlık etmeleri bir diyâr halkında yokdur.

Ve fuzelâyi’d-dehirden meşhûr-ı âfâk kimesne çokdur. Ve bir a‘mâ şeyhülislâmı vardır. İsm-i şerîfleri (–) kibâr-ı evliyâ olduklarında şübhem yokdur. *Zâdekallâhu ta‘âlâ merâtibehu.* [99]

Bu şehrin evsâfı ilmimiz lâhik olduğu kadar tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olup seyâhatimize mâni‘ olur. Ancak rub‘ dâ’ire hükmünce bu şehir iklîm-i hakîkîde iklîm-i râbi‘dedir. Arz-ı beledi (–) ve tûl-i nehârı (–) gâyet mu‘tedil hevâlı şehr-i latîfdir. *Hafizakallâh.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı belîde-i Tarabulus Şâm

Evvelâ Tarabulus a‘yânı Hızır Ağa tevâbi‘lerinden Alî Beşe nâm kimesne delîl olup on süvârî yârân-ı bâ-safâlar ile şehrin şimâlinde nîm sâ‘at ba‘îd, karye-i Meneb’de,

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Yûşa‘ Nebiyyullâh, Hazret-i Nûn’un oğludur. Yüz yigirmi sene mu‘ammer oldu. Yine sahrâsına karîb Semûd şehrinde sâkin idi. Hazret-i Mûsâ ba‘zı zamân mülâkat olup koyun güderlerdi. Hazret-i Mûsâ vefâtından sonra yedi sene mu‘ammer olup bu âsitâne-i sa‘âdetde medfûndur. Ale’l-ittifâk cemî‘i ulemâ-yı Tarabulus bu i‘tikâd üzredir. Ve Yûşa‘ Nebî‘nin ehli Hazret-i Mûsâ aleyhisselâmın hemşîresi idi. İsmine Meryem derlerdi. Kudüs-i şerîfde Tûr-ı Zeytâ‘da medfûndur.

Ve **ziyâretgâh-ı Hazret-i Nûn** bin Hazret-i Efrâyim bin Hazret-i Yûsuf bin Hazret-i Ya‘kûb aleyhimüsselâmdır. Bunlar dahi Tarabulus hâricinde cânib-i şarkîde Yûşa‘ Nebî civârında Cebelü‘l-Lübnân-ı sağîr üzre medfûndur. Ammâ Mısır ulemâsı zu‘munca İmâm Şâfi‘î hazretlerinin âsitâne-i sa‘âdetlerinden kıble cânibinde râvî-i hadîs Sahâbe-i kirâmdan Şeyh Ukbe-i Cüheynî hazretleri civârında âsûde olan Hazret-i Zannûn oldur derler. Ammâ hilâf fehm etmişler. Hakka Zannûn’dur ammâ ol Zannûn’dur kim Melik Mukavkıs bu Mısır’da medfûn olan Zannûn’u bir Habeş‘e ve bir Kıbtî câriyesi ve bir katır ve bir tîğ ile Hazret-i Risâlet’e hedâyâ ile gönderdikde hemân Zannûn Hazret-i Risâlet’in cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede edince İslâm ile müşerref olup Sahâbe-i kirâm oldu. İlm-i tıbda Lokmân ve ilm-i şi‘irde Hassân akrân idi. Mısır’a Amr ibnü‘l-Âs ile varup anda merhûm olup Şeyh Ukbe-i Cüheynî civârında defn olunan Zannûn-ı Mısrî‘dir yohsa Hazret-i Yûsuf oğlu Efrâyim oğlu Nûn Nebî değildir. Bu Nûn Nebî be-kavl-i tevârîh-i Kabâbıta bu Şâm-ı Tarabulus’da bu âsitânede medfûndur ve kavl-i sahîh budur. *El-uhdetü ale’r-râvî.*

Andan cümle yârân-ı bâ-safâ ile Tarabulus şimâlinde,

Ziyâret-i Bi’rü‘l-Künûz: Balıklı ayazma derler ammâ niçe bin âdem bu âsitânede **[Y 188a]** olan hikmet-i Hudâ‘ya vâkıf-ı esrâr değillerdir. Hikmet oldur kim bu kenz-i mâ içinde niçe bin elvân mâhîler şinâverlik ederken bir gün gâyib olurlar. Bir iki ândan sonra nümâyân olup kimi yaralı ve kimi bereli kanları akarak zâhir olurlar. Hikmet-i Hudâ bir diyârda ceng olsa bu mâhîler dahi gâyib olup mecrûh gelirler. Aceb hikmetdir kim bu Bi’rü‘l-künûz’dan bir âdem su içse ve mâhîlerinden sayd edüp tenâvül etse elbette(ye) ağmak ya‘nî ahmak olur. Ve yârân mâbeyninde ba‘zı latîfe esnâsında darb-ı mesel olmuşdur kim bir âdem eblehâne bir nâhemvâr evzâ‘ işlese halk ana levm edüp,

“Aceb olmıya, belki çelebi mâ-i Künûz’dan su içmişdir. Anıniçün ahmak olmuşdur” deyü şaka ederler. Ammâ hakîkatü‘l-hâl her kim nûş ederse har-ı lâ-yefhem olur.

Ammâ ısıtma marîzına mübtelâ olan kimesne üç cum‘aertesi ale’s-sabâh anda varup pâk gusl ede. Bi-emrillâh dürr-i beyz-âsâ olup halâs olur. Zîrâ bu âsitânede niçe bin kibâr-ı kümmelînden kimesneler medfûndur.

Husûsan ârif-i samedânî Şeyh Muhammed Beddâvî hazretleri bu makâmda medfûndur ve cümle şehir halkı haftada bir kerre yâhûd ba‘de’l-asır gelüp ziyâret edüp teferrüc ederler aceb ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır

Ve şehir şarkî cânibi ensesinde Cebelü‘l-Lübnân-ı sağîr üzre Hazret-i Zannûn âsitânesi

civârında,

Makâm-ı Hazret-i Hızır: Cümle ricâlü'l-gayb ya'nî ümenâ ve evtâd ve nücebâ ve büdelâ ve nukabâ bunda cem' olur, derler. Bir âdemin mühim umûru olup üç gün bu âsitânede hulûs-ı kalb ile ibâdet edüp tazarru' [u] nâlîşler eylese bi-emrillâh hayır murâdâtı hâsıl olur.

Ve câmi'-i Taylûn kurbunda Şeyh Fazlullâh.

Ve Cümmeyz-i kebîr dibinde Şeyh Tâhir Bâb-ı Savîtü'l-hayl kurbundadır. *Kuddise sırruh.*

Ve Paşa sarâyı kurbunda (–) câmi'i haremi içinde merhûm Çetrefiloğlu Ahmed Paşa türbesinin revzeni üzre tahrîr olunan târîhdir:

Rihlet etdi cennete Ahmed Paşa

Hak te'âlâ eyliye kabrin gırâk

Recebü'd-dâ'î dedi târîhini,

Gitdi Ahmed dünyeden âh el-firâk

Sene 1008

Ve şehir içinde hazret-i Şeyh Mes'ûd.

Ve Şeyh Muhammedü'l-Acemî el-Bektûtî bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır. Her leyle-i mübârekelerde fukarâları cem' olup âyîn-i Muhammedî sürülüp tevhîd-i sultânî olur. Âsitânesinde tabl ve sırâf ve tabl [u] kudüm ve nakkâre ve def ve nefîr ve zilleri hâzırdır. Âyîn mahallinde icrâ edüp cem'iyyet-i azîm olur.

Ve Şeyh Abdülvâhid el-Mağribî ve eş-Şeyh İzzeddîn el-Musulî ve eş-Şeyh Alî el-Gazzâzî ve Ahi Tohtamur el-Behlivân ve Şeyh Şemsüddîn ve şehirden taşra Şeyh el-Kınvânî ve Taylûn câmi'i kurbunda Şeyh Tâhir hazretleri ve bunlara karîb Şeyh Dâvûd ve şehir içinde kal'a altında Şühedâ medresesi civârındaki âsitânede medfûndur.

Cümlesi Sahâbe-i kirâmlardır kim deşt-i Kerbelâ'da Yezîd kılıcından halâs olup İmâm Hüseyn gibi şehzâdenin şehâdetin bu hâl ile gördüğü gibi (–) (–) gördüklerinde "Ölmek yeğdir" deyüp Tarabulus gazâsına gelince cümlesi **[Y 188b]** dîn-i mübîn yoluna şehîd oldular.

Ba'zı tevârîhde yedi yüz nefer kimesneler idi, deyü rivâyet ederler. Ammâ (–) (–) hîn-i ma'rekede defn olunup esâmîleri ma'lûm değildir. Ve niçe kerre leyle-i mübârekelerde üzerlerine nûr nâzil olduğu kerrât ile müşâhede olunmuşdur. (–) (–) Çok müsbetdir. Sulehâ-yı ümmetden kimesneler varup ziyâret ederler. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve kabr-i el-Mevlâ (–) (–) dendir. Şâm-ı Tarabulus kurbunda Dürûzîler ale'l-gafle basup şehîd etdiler. Na'şın Bâbü'r-remil'de kurbunda defn etdiler. cemi'î ulûmda **[Q 82b]**

Ve bu ziyâretleri edüp ve şehri seyr [ü] temâşâ edüp a'yân-ı vilâyetden Hızır Ağa ile ve Mehemmed Çavuş ile ve dizdâr ile ve vâlî-i vilâyet olan Kara Mehemmed Paşa ile vedâlaşup ve firâvân ihsânın alup ve nâmdâr on müsellah refîk koşup Tarabulus'da bâb-ı Remil'den kıbleye revâne **[P 82b]** olup mevz fezâsı içre 3 sâ'at ubûr ederek leb-i deryâ ile

yine sengistân yerler içre güzer ederek,

Karye-i Enfiyye: Leb-i deryâda mutî‘ kefere köyüdür.

Andan yine kıbleye gidüp **Musaylaca(?) belin** aşup bir sengistân zıyk dere içre,

Kal‘a-i Ma‘ân

Sene (–) târîhinde Ma‘ânzâde isyân etdükde bu yolları kat‘ etmek içün bir ma‘ber-i zıykda bir yalçın kaya üzre bu kal‘ayı binâ etmiş ammâ küçükdür. Ancak beş yüz âdem alır bir kulle misâldir. Hâlâ içinde benî âdemden bir ferd yokdur Ammâ Tarabulus nâhiyesidir ve subaşılıkdır.

Kasabası leb-i deryâda bir düz kayalı yerde iki mahalle ve iki yüz toprak örtülü fellâh ve Nusayrî kavmi hâneleridir. Bir câmi‘i ve bir hammâmı ve iki dükkânı vardır. Ve bunun bâğ u bâğçesinde ulu cümmeyz dırahtları var kim eflâke ser çekmiş. Ve âb-ı hayât kuyuları vardır. Ve bunda,

Ziyâret-i Abdullâh-ı Samedânî: Zamân-ı hayâtlarında bir küffâr keştîsi bu belîdeyi gâret etmeğe gelüp kenâr olunca şeyh hazretleri pây-i şerîflerinden na‘leynin çıkarup küffâr gemisine na‘leyn ile urunca gemi gark olup cümle küffâr karaya çıkup cümle esîr olurlar. Himmetleri hâzır ola, ulu sultândır.

Bu kasabayı ubûr edüp yine kıble cânibine leb-i deryâ ile **Reyhâniyye** nâm bir burc-ı üstüvârı ubûr edüp 5 sâ‘[atde],

Evsâf-ı kal‘a-i Cübeyle

Tarabulus paşasının hâssı ve voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi sengistân dağlarda yüz pâre kurâdır. Senevî iki kîse hâsıl olur.

Ve bu dağların hâkimi paşa tarafından Şeyh Tarhan'dır. Yetmiş kîse mâl-ı pâdişâhî verir. Ve kendüye dahi yetmiş kîse kalur. Ammâ kâmil üç bin tüfeng-endâza mâlikdir, zîrâ Dürzî ve Teymânî dağlarıdır.

Ve bu kal‘a leb-i deryâda düz kayalı yerde şekl-i murabba‘ bir köhne kal‘adır. Cirmi dâ'iren-mâdâr bin üç yüz adımdır. Ve cânib-i erba‘asında handakı içi dud ağacı bâğlarıdır.

Ve iki kapusu var: Biri kıbleye nâzır demir kapudur, biri liman kapusudur. Bu kal‘a İşpanya binâsıdır. Sene (–) târîhinde Sultân Kalavân feth edüp ba‘dehu sene 921 târîhinde Selîm Şâh Mısır'a **[Y 189a]** giderken itâ‘at edüp kal‘ayı teslîm etmişlerdir. Bu kal‘ada cümle iki mahalle ve iki yüz toprak örtülü Arab ve Dürzî evleridir. Ve dud ve zeytûn ağaçları ile müzeyyendir.

Cümle beş mihrâb ve biri Selîm Hân câmi‘idir.

Ve iç kal‘ası, bu kal‘anın kara cânibinde bir bayır üzre şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır. Ve bir demir kapusu şimâle nâzır on kademe taş nerdübân ile urûc olunur.

Kal‘a içinde ancak dizdâr ve imâm ve mü'ezzin ve elli neferât evlerinden gayri bir şey yokdur. Ve her âdemi komazlar. Dâ'imâ dîdebânları Dürûzîden havf edüp muhâfaza ederler.

Kethudâyeri ve serdârı yokdur, zîrâ gâyet cezîre yerdir. Hımârın zâyi‘ eden varmaz.

Ammâ bu hakîr cân-ı azîzim zâyi‘ ederek vardım. Ve cümle halkı Tat ve Nusayrî‘dir.

Ve yigirmi dükkândır. Ve bir hânı vardır. Ve bu kal‘a içre bir ibret-nümâ manastır var kim âsâr-ı binâsına âdem dikkatle temâşâ etse vâlih [u] hayrân olur. Bunda olan san‘at-ı mermer-bürlük İslâmbol’da ve Ayasuluk’da ve Atina’da yokdur. Hattâ yetmiş beşde Alman diyârında bu hakîr bu Cübeyle’deki deyr-i azîmi su’âl edüp “Ah ma‘bed-i kadîmimizdir” derlerdi. Meğer Şem‘ûn-ı Safâ bunda sâkin olurmuş. Hakkâ ki vâcibü‘s-seyr bir deyrdir. Ammâ hâlâ içinde at ve katır ve şütür bağlı hândır.

Ve bu kal‘anın liman tarafı yalın kat kal‘a dîvârıdır. Ve limanı iki yüz pâre barça alır latîf limandır. Ağzında iki mendirek kulleleri var, a‘lâ yatak limandır.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp Dizdâr Kâsım Ağa’dan on tüfengli refîk alup yine kıbleye 3 sâ‘at leb-i deryâ ile gidüp,

Cisr-i Hazret-i ibrâhîm

Nehr-i Habur üzre üç gözdür. Bu nehir Dürûzî dağlarından gelüp bu mahalde Akdeniz’e mahlût olur. Ve bu mahalde bir hân vardır. Hazret-i ibrâhîm binâ etdi derler. Ve bu mahallin sol cânibleri ki şarkdır, âlî cebeller üzre kat-ender-kat kal‘a-misâl Dürûzî kurâlarıdır. Ne‘ûzübillâh yanlarına varılmak muhâldir. Hattâ bizi gördüklerinde köğden köğe âteş işâretleri etdiler.

Anları ubûr edüp yine 3 sâ‘at kıbleye gidüp **Nehrü‘l-kelb** üzre iki güz kavs-i kuzahdan nişân verir bir cisirdir. Ve bir küçük hânı var.

Ve bu nehir şark cânibinde Ma‘ânoğlu dağlarından gelüp bu cisir dibinde Bahr-i Ebyaz’a mahlût olduğu yerde bir kumsal yerde at kadar bir kelb bi-emrillâh taş olmuş bir sun‘-ı Hudâ‘dır.

Hikmet-i Hudâ, bu mahalden bir gün Hazret-i Ya‘kûb oğlu Hazret-i Yahûdâ bu Kelbü‘l-akabe dedikleri zıyk mahalden ubûr ederken hemân bu kelb sübû‘-vâr Hazret-i Yahûdâ üzre hücûm etdükde gazûb şehzâde hemân bir kerre,

“Yâ kelb üskün bi-emrillâhi misle’l-hacer” [100] dedikleri gibi taş olup hâlâ dörd ayağ üzre esed-vâr durur. Aceb hikmetdir kim seng-i hârâ gibi çakmak taşıdır. Bu kadar bin yıldan berü şiddet-i hârda ve deryâ talattumundan aslâ eşkâli mütegayyir olmamış bir sûret-i kelbdir kim sun‘-ı Hudâ‘dır.

Ve bu nehrü‘l-Kelb üzre üç **[Y 189b]** göz Cisrü‘l-Kelb gâyet metîn kantaradır. Bir gözü Cübeyle tarafındadır ki ol tarafda bir kayayı oyup çâr-kûşe bir mermer üzre cisrin târîhi sene seb‘i miedir ki Sultân Kalavân binâsıdır. Cisri ubûr etdükde ol kûh-ı Bîsütûn-ı nehrü‘l-Kelb kenârında Ferhâdî külünkler ile kûhkenler Ferhâd-vâr oyup bir şâhrâh etmişler ammâ ubûr eden benî âdem aşağıda cereyân eden Nehrü‘l-kelb’e nazar etse aklı gider. Bu hâl ile yalçın kayalar içre evce çıkup Kelb akabesi derler bir muhâtara yerdir.

Cemî‘i zamânda bu mahalde emn-i tarîk yokdur. Zîrâ bir tüfengli bir kayaya dursa kuş uçurmaz, eyle bir sa‘b ve zıyk yerdir. Hattâ hakîr bin elli sekiz târîhinde cülûs-ı Hân Mehemmed-i Râbi‘de Silihdâr Murtazâ Paşa ile şâm’da iken bu Nehrü‘l-kelb akabesinden yetmiş tüfeng-endâz âdem ile ubûr ederken vakt-i seherde bu mahalde bir azîm ceng edüp cümle piyâde olup iki sâ‘at ceng-i âşûbdan sonra bizden iki âdem şehîd, Dürûzîlerden yedi

âdem katl olunup Akabü'l-kelb'de köpek cengi edüp hırren fe-hırren ceng ederek hamd-i Hudâ selâmetle ubûr etdik. Ammâ şimdi on beş âdemle bî-pâk ü bî-pervâ ubûr etdik. Zîrâ bu nehrin Cübeyle cânibi şâm-ı Tarabulus hükmüdür. Temâm olup beri tarafı Sayda eyâletine mutasarrıf Hacı ishâk Paşa hükmünde olmağın zâbıt u râbıt ve hâkim olmağın bu Akabü'l-kelb'i selâmetle ubûr edüp,

Burc-ı Tarrâhîn: Sayda hudûdudur. Ve bu mahalde bir azîm körfezdir. Enli yeri dağlar içre (–) girmiş bir liman-ı azîmdir ammâ ağzı garba açıkdır. Ve leb-i deryâsı ne'ûzübillâh eyle sengistân yerlerdir kim at ayak basacak yer bulmayup cümle piyâde yürüdük. Yüz bin renc [ü] anâ ile güzer çekerek anı ubûr edüp Cübeyle'den bu mahalle 9 sâ'atde gelüp evler ve dud bâğçeleri içre giderek,

Nehr-i Berût: Ma'ânoğlu dağlarından gelüp bu mahalde (–) (–) (–) deryâya mahlût olur. Ve bu nehir üzre tokuz tokuz göz bir cisr-i kavî var kim bu eyâletde misli yokdur. Bu cisir dibinden tâ deryâya varınca Sayda ve Beyrût gemileri bunda (–) (–) (–) kışlaya bağlarlardı. Misâl-i âb-ı zülâl nehr-i sâfîdir. Bu cisirden yine piyâde olup bâğ u bâğçeler içre sekiz bin adım gidüp,

Evsâf-ı dâr-ı mevz kal'a-i [Beyrût] (–) (–) (–) (–)

işpanya keferesi binâsıdır. Ba'dehu Rûm eline girmişdir. Andan sene (–) târîhinde Çerâkise asrında şâm hâkimi Senyal Beğ ale'l-gafle Rûm elinden **[Q 83a]** feth edüp Ma'ânoğlu ecdâdlarına vermişdir. Ba'dehu sene 921 târîhinde Selîm Hân'a mutî' olup kal'anın miftâhların teslîm edüp Sayda eyâleti hükmünde iltizâm ile sancak olmuşdur. Ammâ sâ'ir sancaklar gibi kurâ ve kasabâtlarında tîmâr ve ze'âmet yokdur. Ve alaybeğisi ve çeribaşı dahi yokdur.

Ve beği dahi sefere me'mûr olmayup iltizâmında olan iki yüz kîse tahsîline me'mûrdur. Ve bin asker ile âsî dağlarda ceng ederek mâl tahsîl edüp kendüye dahi yüz kîse hâsıl olur sancağ-ı âlîdir.

Ve dest-i hükmünde cümle altı yüz pâre kal'a-misâl dağlar içre ma'mûr Dürûzî kurâlarıdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve sekiz nâhiyedir. Senevî **[Y 190a]** yigirmi kîse **[P 83a]** kadıya mahsûl hâsıl olur.

Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a'yân-ı kibâr-ı kübbârı vardır.

Ve şehri leb-i deryâda iki burun ortasında bir kumsal yerde şehr-i müzeyyendir. Ve mezkûr iki burunda deryâ içre iki metîn liman kal'aları inşâ olunmuş kim herbiri metîn ü müstahkem burc [u] bârûlu kal'a-i ra'nâlardır. Ve başka dizdârları ve yüzer neferât merdüm-hisârları ve cebehâneleri vardır. Ve limana nâzır azîm topları vardır, dâ'imâ küffâr havfinden âmâdedirler.

Bir liman kal'ası gümrükhâne önünde yalçın kaya üzre şekl-i murabba' bir şeddâdî kal'a-i üstüvâr içinde dizdâr ve imâm ve neferâtdan gayri bir şey yokdur. Her şeb neferâtları gelüp nigehbânlık ederler.

Ve cenûba nâzır bir demir kapusu var. Ve içinde bir câmi'i var ve iki hurmâ dırahtı var kim eflâke ser çekmişdir. Garâ'ib bunda kim bu kulle bir yalçın kaya üzre vâki' olup içindeki hurmâlar ol kaya üzre hâsıl olmuş aceb hikmetdir. Ve kapusu önünde deryâ üzre

kasr-ı âlî-misâl bir tahta binâ mescidi var. Ârâmgâh-ı âyende vü revendedir.

Ve bu limanın öbür burnunda dahi bir iç kal‘adır. Karadan iki yüz adım alarkadır. Cânib-i erba‘asını deryâ döğer. Bu kal‘aya dahi karadan bir ince dîvâr cisrile varılır. Ammâ göz göz cisir gibi değildir, liman dîvârıdır.

Bu kal‘a dahi şekl-i murabba‘ bir sa‘b mendirekdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır ve gâyet metîndir. Deryâdan bir minâre kaddi bâlâdır. Cümle topları limana nâzırdır. şeb [u] rûz dizdârı ve neferâtları mevcûddur. içinde dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve yüz elli neferâtdan gayri kimesne giremez. Bunda dahi bir câmi‘ ve âb-ı hayât sarnıcları vardır. Cenûba nâzır bir demir kapusu vardır. Ammâ bu limana büyük keştîler giremez. Dökündülü kayalı yerler vardır. Cümle rûzgârdan emîn a‘lâ liman olmak ile alarkada lenger-endâht olup yatırlar. Ammâ yıldız ve karayelden ihtirâz lâzımdır, zîrâ limanın ol rûzgârlara ağzı küşâdedir.

Ve bu limanın leb-i deryâsında iskele başında iki yüzden mütecâviz bâzergân mahzenleri ve on altı hân-ı azîm var, gûyâ herbiri birer kal‘a-i metînlerdir ve emvâl [ü] erzâk ile mâl-â-mâldir. Ve bu mahalde iskele başında gümrükhâne köşkü mâ-tekaddem bir çeşme imiş. Mürûr-ı eyyâm ile bu kasrı inşâ edüp emînhâne olmuş. Köşkün dîvârında çeşme olduğunun çâr-kûşe mermer üzre celî hatt ile Karahisârî tarzı bir hatdır kim misli meğer islâmbol’da ola. Târîh:

“Bismillâhirrahmânirrahîm, inşâu hâzihi’s-sebîli’l-mübâreki el-abdü’l-fakîr ilâllâhi’l-kadîr memlûkü’l-merhûm es-Sultânu’s-sa‘îd eş-şehîd el-emîr Rüstem bin Abdullâh emînü Beyrût el-mahrûsa -hatemehullâhu’s-sâlihât amalehu- fî eyyâmı Mevlâna’l-Arab ve’l-Acem Sultân ibn es-Sultân Süleymân şâh ibn Selîm Hân -e‘azzallâhu nasrahu ve hallede mülkehu- fî târîhi şehri Recebi’l-mürecceb sene tis‘ ve ışrîn ve seb‘i mi’e. Ketebehû Dede Muhammedel-fakîr.” [L. 729]

Üstâd bu mermere eyle mermer-bürlük **[Y 190b]** edüp bir direfş urup kazmış. Gûyâ Yed-i Kudret ile yazmış. Böyle bir sihr-i i‘câz etmiş. El-hâsıl görmeğe muhtâç vâcibü‘s-seyr bir sihr-i mübîn hatdır.

Ve bu liman kal‘alarından mâ‘adâ şehr-i azîm-i Beyrût varoşu bir kal‘a-i azîmdir. Bir düz yerde vâki‘ olmuş. Kadîm a‘sârda gâyet metîn imiş, lâkin mürûr-ı eyyâm ile niçe kerre muhâsara göre göre ba‘zı yerleri münhedim olup yine ta‘mîr olarak hırka-i peşmîneye dönmüş. Ammâ yine azîm varoşdur. Ve garb tarafı hâlâ metîndir.

Ve şekl-i muhammes vâki‘ olmuşdur. Dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin dörd yüz elli adımdır. Ve kulle ve burc [u] bârûları muhkemdir ve cümle (–) kapulardır. Garb cânibinden gayri handakı yokdur. Ve cenûb tarafındaki yer kumsaldır. Bu cirmde olan varoş-ı azîm içre (–) mahalle ve iki bin altı yüz toprak kireç ile pûşîde sarây-ı âliler ve gayri hânelerdir.

Ve bu şehir içre cümle otuz yedi mihrâb ve yedi hutbedir. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik cânib-i erba‘ası çârşû-yı bâzâr olan Ulu câmi‘dir. Yan kapudan yan kapuya varınca tûlü yüz elli ayakdır ve arzı yüz yigirmi ayakdır. Mâ-tekaddem bir deyr-i mu‘azzam imiş. Kefere destinde iken gün doğusuna mihrâbları olan hâlâ kapudur. Hâlâ bizim mihrâbımız yan dîvâra vâki‘ olmuşdur kim arzının hükmü kıblemize eyle vâki‘ olmuşdur, zîrâ bu

şehrin arzı gayri arza muhâlifdir. Ve mihrâbımız üzre âye[t]: [101] âyeti ilâ âhirih tahrîr olunmuşdur.

Ve derûn-ı câmi'de sekiz amelî sütûn toloz kemer binâ-yı atikdir. Ve sağ tarafındaki yan kapu üzre Hayre Beğ fethinin târîhi tahrîr olunmuşdur. Ve bunda olan cemâ'at-i kesîr ve tâlib-i ilim ve rûhâniyyet şâm'da câmi'-i Ümeyye'de Mısır'da câmi'-i Ezher'de yokdur. Elli yerde ders görülür. Mâl-â-mâl fukarâ-yı bâbullâhdır.

Bir câmi'-i rûşen dahi Paşa sarâyı kurbunda Seyfoğlu Assâf Paşa câmi'idir ki gâyet rûşen ve şîrîn musanna' ve müzeyyen câmi'dir. Derûn-ı câmi'de çâr sommâkî sütûn-ı âlî üzre bir nîlgûn kubbe-i sernigûndur kim gûyâ kubbe-i eflâkdir. Bu câmi' tûlen ve arzen yetmişer kademdir. Ammâ bu şehirde ve gayri diyârda misli yokdur, meğer Haleb Kilisi'nde Cânpûlâdzâde câmi'i ola. Eyle bir câmi'-i behişt-âsâdır.

Ve çârsû içinde Mîr Münzîr câmi'i. Bu dahi musanna' câmi'dir ammâ bunun haremi cümleden musanna' ve küşâde harem-i ferah-fezâdır kim haremin cânib-i erba'asında sekiz mücellâ ve musaykal sommâkî sütûnlar var kim âdemin reng-i rûyları nümâyândır. Ve harem vasatında aşren fe-aşr bir havz-ı latîfinde âb-ı zülâli cereyân edüp cemâ'at tecdîd-i vuzû' ederler.

Ve biri dahi câmi'ü'l-Amrî'dir. Bu dahi tarz-ı kadîm câmi'dir. Bunlardan mâ'adâ mesâcidlerdir ki cümlesi otuz yedi mihrâbdır. Cümlesinde talebe ve fukarâ vardır.

Ve dörd hammâmdır ammâ Paşa sarâyı kurbunda Seyfoğlu hammâmı latîf ve rûşen hammâmdır.

Eğer Benî Seyfoğlu sarâyın medh etmesem deryâda **[Y 191a]** katre güneşde zerre tavsîf olunmaz. Havlısı içre limon [ve] turuncun şükûfesi âdemin demâğın mu'attar eder. Ve bu dırahtların sâyesinde deryâ-misâl tûlânî bir havz-ı azîmi var kim âdem nazar etdikçe hayât-ı cân bulur.

Ve bu şehirde on yedi medrese ve sekiz mekteb-i sıbyân ve yedi çeşme-i hayât-bahş, ve üç yüz dükkân ve kırk kahvehâne ve sekiz hân-ı bâzergân ve bedasteni olmamağile bu hânlar bedasten olup cümle zî-kıymet akmişe-i fâhire bunda bî-kıymet ve bî-minnet bulunur. Lâkin zâlim şehrin esvâkları râhı teng ü târdır. Ve âdem izdihâmından omuz omuzu sökmez zıyk derblerdir. Ammâ bu râhların iki cânibleri kaldırımdır. Ve cümle binâları kâ[r]gîr kemer ve toloz metîn binâlardır. Aslâ dekâkîn ve hâne bâbları ve revzen hapenklerinden mâ'adâ ağaç binâ yokdur.

Ve ganîmet şehir olmağile bu şehir içre ecnâs-ı mahlûkât mevcûd olup cümle halkı Arab ve Dürûzî ve Teymânî kavmi mevcûddur. Cümlesi elvân kereke geyüp başlarına beyâz şâş ve muhattem sararlar. Ve avretleri serlerine sîm ü zer-ü hâlis arakıyyeler geyüp beyâz car bürünüp sarı çizme geyerler.

Mâ-tekaddem bu şehrin hevâsı bed imiş. Ba'dehu Ma'ânoğlu şehrin kıble cânibindeki **[Q 83b]** sahrânın tûlen ve arzen birer sâ'atlik yerin niçe bin (–) âdemler âdem ile kazup alâ mehil beş kerre yüz bin sanavber dırahtları diküp hâlâ bir azîm ormandır. içinde benî âdem gâyib olur. Hakkâ ki aceb himmet-i şâhânîdir kim bu şecere-i tayyibelerin râyiha-i tayyibesi şehrin evvelki kesâfet-i hevâsın def' edüp hâlâ âb [u] hevâsı **[P 83b]** latîf olup mahbûb u

mahbûbesi dahi bezm-i râm âdemlerdir.

Hadd-i zâtinde bir diyârda çam ve fısdık dırahtı olup halkı çam bardağından su iç[er]ler. Hukemâ-yı kudemâ kavlince gâyet nâfi‘dir. Hâlâ bu Beyrût halkının ol dırahtistân içi teferrücgâhlarıdır Cümle dırahtlar çırpı ile ale’t-tertîb dikilmiş dıraht-ı müntehâlardır. Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası dud ve zeytûn şecereleri ile zeyn olmuş bir mahsûldar şehr-i kadîmdir. *Ammerekallâh*.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Beyrût: El-istemmü‘l-Harâm hazretleri ammet-i Resûlullâh’dır. *Kuddise sırruh.*

Ve cisir kurbunda Hazret-i Hızır makâmı bir tekye-i ma‘mûr. Bir hayli fukarâsı vardır. Limon ve turunc ve hurmâ dırahtları ile müzeyyen bir tekye-i rûşendir. Ve şehrin şarkında şeyh Ebü‘n-Nidâ *revvahallâhu rûhahu*.

Bu şehri seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp ahibbâ ve asdıkâları ile vedâlaşup ve hâkimden beş âdem refîk alup kıble cânibine bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Burter: Bir dere içre vâki‘ olmuş iki yüz fellâh evli ve bir câmi‘li bir ma‘mûr belîdedir. Beyrût hâkiminin hâssıdır. Voyvadası hükûmet eder nâhiyedir. Âb [u] hevâsı lâtif olduğundan mevz-i Veys el-Karanî bunda hâsıl olur. Niçe bin âdemlerinin kâr [u] kisbleri bu mevzdir. On bir yük akçe senevî hâsıl olur, gâyet mahsûldar köydür. Ammâ bi-emrillâh Yemen’den sonra bu mertebede olan mevz bir diyârda olmaz. şâm ve Haleb ve Mısır’a bundan **[Y 191b]** niçe bin deve yükü gider.

Eşkâl-i şecere-i mevz ve hâsiyyet-i misâl-i levz: Ve bu mevz bir turfa ağaçdır. iki âdem kaddi olur, dahi âlî olmaz. Ve cüssesi uyluk kalınlığı olup ağaçın sıksan suyu çıkar. Ve herbir varakları kilim kadar tûlânî yaprakları filandıra bayrak gibi salınır, gâyet sebzgûn berklerdir.

Ve meyvesi dahi bir turfa bârdır. Yılda bir kerre verir, gayri vermez. Ba‘dehu anı dibinden kat‘ edüp kamış gibi biri dahi dibinden zâhir olur. Meyvesi yaprağı yanında bir kol kalınlığı dalın ucunda bir sini cirminde bir sininin cânib-i erba‘asında iki yüz, üç yüz patlıcan ve hurde hıyâr gibi evvel yeşil, ba‘dehu sarı sarı hâsıl olup kemâlin buldukda araba tekerleği gibi tertîb ile dizilüp durur. Ba‘dehu kat‘ edüp kabuğu bî-te’essüf soyulup şekerle ve yâhûd şekersiz tenâvül olunur.

Gâyet lezîz ve mukavvî ve serî‘u’l-hazmdır, derece-i ûlâda hârdır. Ve âdemin bedenine kuvvet-i kuvâ verüp lahm tenâvül etmiş kadar gınâ verir. Gûyâ tâze pâlûde köfteri gibi terdir. Çekirdeği gibi bir şeyi yokdur. Ancak kökünden zâhir olan filislerin diküp hâsıl olur. Gûyâ kamış nev‘idir ammâ dâ’imâ su içinde ağacı turmak ister.

Sebeb-i hilkat-i şecere-i mevz misli’l-levz: Ol gün ki Hazret-i Mefhar-i mevcûdât ve Server-i kâ’inât Uhud gazâsında mübârek dendân-ı dürdâne-i şerîfi şehîd olduğun Yemen’de Veys el-Karanî hazretleri istimâ‘ edüp,

“Âyâ Hazret-i Risâlet’in şehîd olan mübârek sinn-i şerîfleri bu mudur, yohsa bu mudur?” deyü mübârek dişlerin çeke çeke biri kalmayup mübârek ağzı yarı ile kanın yere tükürdüke bi-emrillâh ol kandan der-akab mevz ağacı zâhir olup ol sâ‘at meyve verüp ilhâm-ı Rabbanî ile Veys hazretleri tenâvül edüp def‘-i cû‘ eder. Hakkâ ki ihtiyâr

kimesnelerin zülbiyyât-ı katr-ı nebâtıdır. Hikmet-i hilkat budur. *Yef'alullâhu mâ yeşâ'ü bi-kudretihi yahkümü mâ yürîdü bi-izzetihî?*

Bu karye hâkimi hakîre elli batman mikdârı mevz verüp şekerle tenâvül ederek andan kalkup 3 sâ'at,

Karye-i Na'ma: Andan nîm sâ'at,

Nehr-i Demiz: Ma'ânoğlu dağlarından gelüp bu mahalde deryâ-misâl Bahr-i Ebyaz'a munsabb olur. Atlarla gücile ubûr etdik. Gâyet lezîz ve zarblı cereyân etdüğünden aslâ cisir kabûl etmez. Bahârda gemi ile ubûr olunur. Andan yine leb-i deryâ ile,

Karye-i Muksabiyye: Yüz hâneli bir câmi'li müslim karyesidir. Anı ubûr edüp yine leb-i deryâ ile kıbleye gidüp,

Karye-i Ciyeyye: iki yüz evli bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayâtlı ve bir câmi'li ma'mûr u âbâdân köydür. Leb-i deryâda dıraht-ı müntehâlar içre bir kubbe-i âlî vardır. Bu karye ve Sayda ve Beyrût ulemâları zu'mları üzre ol âsitâne-i Hazret-i Yûnus Nebiyyullâh *aleyhisselâm* ibn Mitte. Balık Hazret-i Yûnus'u bu mahalde kayy edüp ba'de zamânın bunda merhûm olup yine bunda medfûn olmuşdur, derler.

Hakîkatü'l-hâl cemî'i ulemâ-yı Sayda ve Beyrût, şâm-ı Tarabulus **[Y 192a]** bu i'tikâddadırlar kim Hazret-i Yûnus bin Mitte ümmetlerinden rûger[dân] olup Musul diyârından bu mahalle gelüp bir keştîye süvâr olup Mısır'a giderken zevrakları telattum-ı deryâya uğrayup kur'a ile deryâya bir kaç âdem atarlar. Hikmet-i Hudâ kur'a-i menhûsun biri Hazret-i Yûnus'a düşüp emân vermeyüp deryâya atarlar. Hemân ol dem bir nûn dem çeküp Hazret-i Yûnus'u bel' edüp kırk gün kırk gece nûnun karnında mihmân olup fakîr nûn yutduğuna peşîmân olup yedi deryâyı yedi kerre deverân eyleyüp âhir hazm edemeyüp bu Sayda kurbunda karye-i Ciyeyye'de balık karaya düşüp Hazret-i Yûnus'u taşra çıkardı.

Ve Hazret-i Yûnus'un bu serencâmının aslını ba'zı müverrihîn eyle tahrîr etmişler kim kaçan Hazret-i Yûnus, ümmetlerinden ayrılup kavminden âzürde-dil oldukda,

"Yâ Rab! Bu kavim bana îmân getirmezler. Bunları kahr eyle, yâhûd beni bu âsîlerden halâs edüp yedi deryâ seyâhatin nasîb eyle" deyü du'âsı hedef-i icâbetde vâkı' olup bu Sayda şehrindeki makâmında gemiye süvâr olup bi-emri'llâh Yûnus Nebî'yi deryâya ilkâ edüp Cenâb-ı Bârî yedi deryâyı balık karnında seyâhat etdirüp kırkıncı gün ki yevm-i Âşûrâ idi, cümle balıklar Yûnus balığına hücûm edüp anların hücûmundan emr-i Hakk ile balık bu mahalle gelüp çıkdı.

Hakîkat leb-i deryâda bir küçük kubbedir, ammâ yine mesciddir. Kendüleri kubbenin kapusu önünde bir kumsal yerde beyâz kireç ile mebnî bir merkad-i pür envârıyçün cümle ulemâ-yı Sayda kabr-i Yûnus oldur, derler. Ve bu Hazret-i Yûnus merkadi olduğuna bu dahi delîldir kim Cenâb-ı Bârî Hazret-i Risâlet'e Hazret-i Yûnus hakkında alâ-tarîku'l-hikâye bu âyet-i şerîfi nâzil etmişdir. El-âye[t]: [102] buyuruşlardır kim Hazret-i Yûnus uryân balık karnından çıkup uryânen bî-tâb ü bî-mecâl şiddet-i harâretde yatırken Cenâb-ı Bârî Resûl'ün esirgeyüp ol ân cesed-i şerîfin hıfz içün kabak ağacın halk edüp ol ulu berkleri Hazret-i Yûnus üzre sâyebân olur. Hâlâ âsitânesi etrâfında ol yaktîn-

i beyâbândan geçilmez. Ve cezîre-i Sakız'dan gayri diyârda sakız dırahtları olmazken niçe sakız dırahtları vardır.

Hikâye: Sene (–) târîhinde Mısır pâdişâhlarından Yûsuf Salâhaddîn bu Sayda'yı küffâr-ı Freng-i bedreng elinden darb-ı kahır ile alup mutasarrıf iken küffâr-ı füccâr

"Bizim vatan-ı aslîmizi bu Yûnus peygamber anda olmağile Muhammedîler dahi ana rağbet etdiklerinde şehr-i kadîmimiz elimizden gitdi" deyüp yigirmi pâre gemi ile Hazret-i Yûnus'a ve beş yüz pâre gemi ile kırk bin Freng Sayda kal'asın muhâsara eder.

Bu yigirmi pâre geminin kefereleri "Hazret-i Yûnus'u kabr-i şerîflerinden çıkarup işpanya'ya götürelim" deyü tâ vaz'-ı yed etmek sadedinde iken yigirmi geminin küffârı cümle ihrâk bi'n-nâr olup kara hâkister olurlar. Ve bir rîh-i akîm dahi zâhir olup kal'a-i Saydayı kam' **[Y 192b]** eden beş yüz pâre gemi temevvüc-i deryânın şiddetinden talattum deryâya birbirlerine ura ura pâre pâre olup karaya düşerler. Bir cân halâs olmayup esîr olup ahâlî-i Sayda halâs olup mâl-ı ganâ'ime mâlik **[Q 84a] [P 84a]** olurlar.

Ve Hazret-i Yûnus'u yudan nûnun üstühânları hâlâ merkad-i pür-envârının civârında medfûndur. Ve bu kavillere cümle meşâyih-i Arab müttefiklerdir.

Ammâ hakîr Sene 1059 târîhinde Bağdâd'a giderken râhımız kal'a-i Musul'a uğrayup Musul'un karşu cânibinde nehr-i şattı'l-arab aşırı Bağdâd hâkinde bir âsitâne-i azîm içre sandûkası ve türbedârı ve evkâfı ile bir imâret-i azîm içre medfûn Hazret-i Yûnus'dur dediler. Hattâ Bağdâd şeyhülislâmı olan mevlânâ Mustafâ Efendi'den su'âl edüp eyitdim:

"Sultânım tâ şâm-ı şerîfe iki merhale yer Sayda kal'ası kurbunda yatan Hazret-i Yûnus alâmetleriyle ya ol nedir?" dedim. Anlar eyitdi:

"Beli, Hazret-i Yûnus bu Musul ve Nusaybin ve şehrezol câniblerine ba's olunmuşdu. Ammâ kavmi bundan mu'cize istediler. Niçe mu'cizeler gösterüp biri îmâna gelmeyüp terk-i diyâr etdi. Zîrâ ol asırda bu iklîmler tavâ'if-i mülûk idi.

Âhir Hazret-i Yûnus seyâhat ile Sayda nâm şehir kurbunda niçe müddet sâkin olup anda makâm edinmişdi.

Âhir ol diyârdan kalkup deryâ seferin ederken talattum-ı deryâdan halâs içün Hazret-i Yûnus'u deryâya atdılar.

Hemân sâ'at bir balık Hazret-i Yûnus'u yudunca zâhir bir mürsel peygamber anın karnında olunca başına kıyâmet kopup Akdeniz'i yedi kerre devr edüp Sebte boğazından taşra çıkup Bahr-i Okyunus'u ve Bahr-i Muhît'i ve Bahr-i Çîn'i hulâsa-i kelâm yedi deryâyı seyrân ederek Lahsa deryâsından içeri girüp andan Basra'ya gelüp şattı'l-arab ile baş yukarı Bağdâd'a gelüp anı dahi cân havli ile fakîr balık ubûr ederek tâ Musul'a gelüp garîb balık gayri gitmeğe dermânı olmayup bunda Hazret-i Yûnus'u çıkarup balık dahi bâr-ı sakîlden halâs olup Hazret-i Yûnus'u ümmetleri görüp bin bin hamd-i Yezdân ederler. Münkirînden niçe bin âdem bu hâli görüp insâfâ gelüp islâm ile müşerref olur. Yüz yıl bunda nübüvvet ile mu'ammer olup bunda medfûndur." deyü nakl edüp,

"Sayda kurbundaki makâmlarıdır" deyü buyurduklarında anlara mu'âraza içün mâ-tekaddem Bağdâd şeyhülislâmı olan Zeynelâbidîn Efendi buyurdular kim:

“Evliyâ Çelebi cemî‘i kütüb-i mu‘teberelerimizin esah kavl-i akvâsı bi’l-ittifâk Haleb’de Hazret-i Zekeriyyâ ve şâm’da Hazret-i Yahyâ ve Kudüs’de Hazret-i Mûsâ ve Halîlü‘r-rahmân’da medfûn olan cümle enbiyâ ve bizzât Medîne’de Hazret-i Muhammed Mustafâ medfûn olduğu her sene sicill-i şer‘-i mübîne kayd olunup Âl-i Osmân pâdişâhına arz olunup Kudüs ve şâm ve Haleb’de ve cümle Arz-ı Mukaddes’de olan enbiyâ makâmlar sahîh müsbetdir. Ammâ mâ‘adâ sâ’ir enbiyâlar Tûfân-ı **[Y 193a]** Nûh’da ve mürûr-ı eyyâm ile hâlden hâle uğrayup nâ-ma‘lûm olmuşlardır. Ammâ ki şâm-ı şerîfde câmi‘-i Ümeyye mihrâbı önünde on iki bin peygamber medfûndur, derler, ba‘zı müverrihler beyne’l-erze ve’l-berze medfûndur, derler. El-ilmü indallâh” deyü Zeynelâbidîn Efendi cevâb etdiler.

Netîce-i kelâm Sayda kurbunda Hazret-i Yûnus’u bu hâl üzre ziyâret edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb edüp yine leb-i deryâ ile bir sâ‘at taşlık içre gidüp,

Karye-i Rümeyle: Bir sarp püşte başında kal‘a-misâl bir köydür. Anı ubûr edüp bir sâ‘at taşlık ve bir sâ‘at kumsal ve nîm sâ‘at türâblı yerler ubûr ederek nehr-i Evvel üzre cisr-i Evvel derler. Ve bu nehir Ma‘ânoğlu dağlarından gelüp bu cisr-i Evvel kurbunda deryâya mahlût olur bir âb-ı hayat sudur. Menba‘ı karlı dağlardır. Gâyet lezîz olduğundan selefde bir pâdişâh bu nehrin âlîsinden Ferhâd-vâr dağları sekiz sâ‘at yerden keserek Sayda kurbuna geldikde kemerler ile Sayda şehrine getirüp hâlâ şehir içinde isti‘mâl olunan ol âb-ı nâbdır. Andan mâ‘adâ şehrin cemî‘i bâğ u bâğçeleri bu nehrile saky olunur. Azîm hayrâtdır.

Ve bu nehir üzre cisr-i Evvel’den ubûr edüp bir sâ‘at dahi Sayda bâğ u bâğçe ve besâtînleri içre seyr [ü] temâşâ ederek tâ Beyrût’dan tokuzuncu sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sayda

Kadîm-i eyyâmda işpanya keferesi binâsıdır. Ba‘dehu Hicret-i Nebeviyye’nin sene 26 târîhinde Hazret-i Ömer Kudüs-i şerîfi feth etdükde bu kal‘ayı dahi feth edüp câmi‘ler binâ olundukdan sonra yine küffâr istîlâ edüp sene (–) târîhinde Mısır sultânlarından Melik Nâsır ibn Kalâvân fethidir. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Selîm şâh-ı Evvel Mısır fethine azîmet buyurduklarında bu Sayda hâkimi Karçığa Bay velvele-i Âl-i Osmân’a tâkat getiremiyeceğin idrâk edüp şâm-ı şerîfde kal‘anın miftâhların pâdişâha teslîm edüp hîn-i tahrîrde şâm eyâletinde iltizâm ile sancak olmuşdu.

Ammâ sene 1071 târîhinde Sultân Mehemmed-i Râbi‘ asrında Köpürlüoğlu Fâzıl Ahmed Paşa şâm vâlîsi iken bu sancağı müceddeden tahrîr edüp eyâlet olmağa tahammülü olduğundan Kuneytara evkâfı Süleymân Hân vezîrlerinden Lala Mustafâ Paşa evkâfıdır ki üç yüz pâre ma‘mûr u âbâdân kurâları var idi kim gûyâ herbiri birer kasaba idi. Bu kadar zamândan beri vakfullâhdır, deyü ığmâz ederlerdi. Ammâ Köpürlüzâde Ahmed Paşa tahrîr edüp vakfın mürtezikasın ve imâret ve gayri masârıfın ihâta edecek kadar alıkoyup mâ-bâkî kurâların Sayda sancağına ilhâk edüp bir eyâlet tahrîr olunup hâlâ vezâretdir. Ammâ şâm-ı Tarabulus’u gibi iltizâmdır.

Eyâletinde olan sancaklar bunlardır ki tahrîr olunur

Evvelâ livâ-yı Beyrût ve livâ-yı Sıfet ve livâ-yı Akke ve livâ-yı vilâyet-i Türâbî ve

livâ-yı Sayda paşa tahtıdır. Ve livâ-yı Cebel-i Ma‘ân. Bu sancaklarda alaybeği ve çeribaşı ve tîmâr ve ze‘âmet olmayup cümle iki bin altmış pâre âsî ve gayri kurâlar iltizâm ile eyâlet olmuşdur.

Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu sekiz yük on bir bin akçedir. Ve paşasına **[Y 193b]** sefer yokdur, zîrâ mansıbı üzerine (–) kîse maktû‘dur. Paşası bu kadar âsî kurâlardan bu mâl-ı mîrîyi tahsîl etmek içün iki bin piyâde asker ile zabt eder ve kendüye dahi ba‘de’l-hisâb ve’l-masrûf iki yüz elli kîse kalır.

Ve bu eyâlet beş yüz akçe pâyesiyle üç yüz akçe mollâya dahi ihsân olunur yedi nâhiyesi var. Monlâya senevî beş bin guruş hâsıl olur. Hacı ishâk Paşa zamânında aceb ma‘mûr [u] âbâdân eyâlet olmuşdu. Ammâ cümle halkı sengistân dağlarda Dürzî ve Teymânî yetmiş mezheble âlûde ecnâs-ı mahlûkât-ı haşarâtdır.

Ve bu Sayda kal‘ası Bahr-i Ebyaz’ın sâhilinde bir küfekeli kaya üzre şekl-i murabba‘ı şimâlinden kıbleye tûlânîce bir kal‘a-i köhne-âbâddır. Dâ’iren-mâdâr cirm-i murabba‘ı üç bin yedi yüz adımdır ve handaksızdır.

Ve dörd kapusu vardır. Kıble cânibine bâb-ı Hayme. iki yanı şarka mekşûfdur. Biri leb-i deryâda iç kal‘aya gider. şimâle nâzır bir küçük kapudur.

Bundan iç kal‘aya varınca deryâ üzre beş yüz adım şeddâdî binâ cisr ile iç kal‘aya varılır. On bir göz taş cisrdir. iç kal‘a deryâ içinde gûyâ bir cezîrede vâki‘ olmuş, bir kal‘a-i metîndir.

Devr-i müdevveri beş yüz adım küçük kal‘adır. Ammâ cebehânesi ve balyemez topları kirpi gibi limana nâzırdır.

Dizdârı ve iki yüz merdüm-i hisârı vardır. Hükm [ü] hükûmet sâhibi ağalıkdır, niçe bin pâre gemilerin herbirinden beşer guruş liman hakkı alır. Hattâ hakîr sene (–) târîhinde cülûs-ı Mehemmed Hânî‘de Murtazâ Paşa fermânıyla bu Sayda kal‘ası kulların yoklamağa gelüp bin esedî guruş aldım. Âlâ dizdârlıkdır. Dâ’imâ kal‘anın kıbleye nâzır demir kapusu önündeki Lonca köşkünde dizdâr oturup top menzilinden ba‘îd gitse ma‘zûl ederler. gûyâ hapisdir. şeb [u] rûz evkât-ı hamsesin kal‘a kapusu önündeki mescidde edâ-yı salât edüp ol kasrda oturur.

Ve bu kal‘a içre Selîm Hân câmi‘i ve dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve neferât hâneleri ve iki buğday anbârından gayri bir imâret yokdur. Ve bir serâmed ibret-nümâ dıraht-ı hurmâ var kim bu cezîre içre eflâke kad çekmişdir. Hakîr Bağdâd ve Basra ve Lahsa ve Aden’de eyle cüssedâr ve müntehâ nahl-i hurmâ görmedim. A‘yân-ı vilâyetin ihtiyârları bu hurmâ içün **[Q 84b]** bin yaşındadır, dediler. Alâmeti oldur ki hûşesi az olduğu mahalle karîb kıble cânibine rukû‘a vardıkda ol dıraht bin sene mu‘ammer olmuşdur, deyü nakl etdiler. [103] **[P 84b]**

Ve bu Sayda limanı bu iç kal‘a önünden tâ garbdan şark tarafında şehir ucuna varınca tûlu iki bin adım bir liman-ı azîmdir. Kefere destinde iken gâyet ma‘mûr [u] âbâdân liman imiş. Hâlâ ba‘zı yerleri ma‘mûrdur. Çoğu harâbdır, ammâ yine a‘lâ demir tutar amelî limandır ki makdûr-ı beşer değildir. Deryâ içre sedd-i Ye’cûc gibi şeddâdî binâlar inşâ etmişler kim **[Y 194a]** âdem hayrân olur. iç kal‘adan tarafa deryâ içre kapu imiş,

cümle gemiler andan girir.

Ve hikmet-i Hudâ bu limanın şimâlinde deryâ içre Yed-i Kudret'den tûlânî tûlânî kayalar dizilmişdir. Akdeniz cûş [u] hurûş etdükde talattum-ı deryâ bu kayalara urup mevci kat' eder. Ve bu kayalar içre azîm mağâralar var kim ibret-nümâdır. Bu kayalar ile kal'a mâbeyni dahi bir azîm limandır. Azîm barçalar ve kadırka ve galyonlar bu mahalde lenger-endâz olup yatırlar. El-hâsıl Akdeniz iskelelerinde böyle bir liman-ı azîm yokdur kim eyle açık deryâ altı yerde böyle bir liman vâki' olmuşdur, ammâ tathîre muhtâcdır.

Ve bu limanın kıblesi tarafındaki şehr-i azîm Sayda varoşu kal'ası içre cümle üç mahalle ve bin iki yüz toprak ve kireç ile pûşîde sarây-ı âliyeler ve gayri hânelerdir. Bu şehirde aslâ ahşâbâtdan binâ yokdur, cümle kârgîr toloz binâlardır.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Altısı cum'adır, mâ'adâ mesâcidlerdir. Cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Yeni Câmi' bâbı üzre târîhi:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, inşâ'u hâze'l-câmi'i'l-mübâreki el-abdü'l-hakîr Alî bin Mehemmed el-Ferrâg, sene 1001."

Bir câmi'-i vâlâ rûşen binâ-yi a'lâdır.

Ve Câmi'ü'l-bahr. Bunun dahi cemâ'ati çokdur, zîrâ leb-i deryâda ve sûk-ı sultânîde mecma'ü'n-nâs mahallinde vâki' olmağla âşıkân-ı ehl-i salât cem' olurlar. Ammâ haremi yokdur, zîrâ teng mahalde mebnî olmuşdur. Ve kulle-misâl bir minâresi vardır. Ammâ imâmı aslâ vazîfe kabûl etmeyüp her şeyden ma'sûm ve hâfız-ı Kelâmullâh şeyh Nâsır Efendi'dir. Kibâr-ı evliyâdan olduğuna şübhe yokdur. Halkdan münzevî bir kimesnedir. Hamd-i Hudâ dest-i şerîfin bûs edüp du'â-yı hayırları ile behredâr olduk.

Ve Kethudâ câmi'i hareminde aşren-fe-aşr bir şâfi'î havuzı var.

Ve Kutayşoğlu câmi'i kâr-ı kadîm bir câmi'-i azîmdir.

Ve Câmi'ü's-sûk. Cemâ'ati çokdur.

Ve câmi'-i Hazret-i Ömer *radıyallâhu ta'âlâ anh.* Kendüler imâm olduğu câmi'-i pür envârdır kim müstecâbü'd-da've mahaldir. gûyâ Mısır'da câmi'-i Ezher'dir.

Ve Bâb-ı Aras'dan taşra kapu önünde câmi'-i Berrânî bir küçük câmi'dir. Bu câmi'lerden mâ'adâ mesâcidlerdir.

Yedi medrese ve dârü'l-kurrâ ve iki dârü'l-hadîs ve yedi mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân.

Ve üç hammâmı var. Biri Emîr hammâmı ve biri Çârsû hammâmı, âb [u] hevâsı latîfdir ve biri şeyh hammâmı.

Ve dörd hânı var kim herbiri kal'a-misâl hânlardır. Evvelâ Pirinc hânı ve Küçük hân ve iskele başında Freng hânı yedi kralın konsolozları bu hânda sâkin olurlar, kal'a-misâl bir hân-ı metîndir. içinde üç yüz kat-ender-kat hücrelerdir.

Ve taşrada der [ü] dîvârının cânib-i erba'ası dekâkînlerdir. Cümle dükkân bu şehir içre dörd yüz ma'mûr dekâkînlerdir. Cemî'i zî-kıymet eşyâlar mevcûddur. Ammâ bedasteni yokdur. Ve cemî'i esvâkları vâsi'dir ve iki cânibleri yaya kaldırımıdır, pâk [ü] pâkîze tarîk-ı âmları vardır.

Ve halkı dahi pâk mezheb ve pâk i‘tikâd **[Y 194b]** ve muhibbü‘l-fukarâ ve garîb-dostlardır. şâfi‘î ve Mâlikî ve Hanbelî mezhebler ve ehl-i tevhîdlerdir. Ancak paşalı Nu‘mân ibn Sâbit mezhebindendir. Ve müfessirîn ve muhaddisîn ve huffâz-ı Kur’ân bî-hisâbdır. Ve mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân-ı vilâyeti vardır.

Ve halkı ekseriyyâ ehl-i tüccâr ve ehl-i bihârdır. Cümle halkı alaca cübbe ve kereke geyüp başlarına beyâz destâr sararlar.

Ve nisvânları sîm ü zer-i hâlis arakıyyeler geyüp üzerlerine beyâz car bürünüp ayaklarına katîfe çakşır geyüp sarı çizme ile reftâr ederler. A‘lâ ve ve ednâsı ve ricâl [ü] nisâsı gözlerine kuhl-i arabî çekerler.

Ammâ bu şehrin hevâsı sakîldir. Temmûz’da hurmâ pişiminde ne‘ûzübillâh âdem serinden pişer. Anıniçün halkının reng-i rûyları humret üzre olmayup asfarü‘l-levn olduklarından mahbûb u mahbûbesi memdûh değildir. Ammâ halkı gâyet rencberdirler. Ve hâkimlerine mutî‘ [u] münkâddırlar.

Hakkâ ki bu şehrin suyu âb-ı hayât olmasa hevâsının bedliğinden âdemleri helâk olurlardı. Bu şehrin garb tarafından cereyân eden nehre nehr-i Kumil ya‘nî Kehle suyu derler. Ve kıble cânibinden cereyân eden nehre nehr-i Bergûs ya‘nî Pire suyu derler. Anıniçün halkı pire ve kehleden âciz ü bîzârlardır. Bu nehirler tılsımât ile cereyân etmişdir. Aceb hikâyeti vardır.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbât [u] masnû‘âtının memdûhâtından hurmâsı ve limon turuncu ve şeker kamışı ve zeytûn incîr ve rummân ve cümmeyzi ve mevzi olur.

Ve cümle zenânelerinin kârları harîr kurdu beslerler, zîrâ a‘lâ mahsûlleri dud ve pembedir. Gâyet mahsûldâr ve ganîmet şehr-i benderdir. *Sellemeka’llâhu mine’l-beliyyâti’s-semevî ve’l-arzî, âmîn yâ mu‘în.*

Ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullâh-ı Sayda

Evvelâ Bâb-ı Hayme’den taşra leb-i deryâda tekye-i hazret-i Eba’r-rûh alemdâr-ı Resûlullâh’dır. Bir bâğ-ı irem mesîregâh tekke-i teferrücgâh-ı Bektaşiyân’da âşiyân edinüp âsûdedirler. Pâ-bürehne ve ser-bürehne âşık-ı şeydâ fukarâ-yı Bektaşiyânları vardır. şehrin vüzerâ ve ulemâsı bunda ayş [u] işret ederler bir nazargâhdır. şeyhi Kandiye kal‘ası gâzîlerinden Yeniçeri Dede derler bir cândır, âyende vü revendenin yoluna cânlar fedâ edüp hüsn-i ülfet ile ârâste bir halûk dervîşdir kim bu tekyeyi ihyâ edüp iremezâtü‘l-imâd-misâl bir ravza etmişdir.

Ve Bâb-ı Aras’dan taşra şeyh Mûsâ ve şeyh Eba’r-rîş ve şeyh Cemâleddîn. Bunlar Beyrût’dan gelüp Sayda’ya girecek mahalde sûrun hâricinde şâhrâh üzre medfûnlardır ve Sahâbîlerdir.

Ve bunlara karîb şehre giren âb-ı hayâtın su kemerleri dibinde vüzerâlara mahsûs bir kasr-ı müşeyyed vardır. Ol mahalde şeyh Abdullâh-ı Hamâvî bir kubbe-i âlîde medfûndur. Her kimin atı sıraca getirse anın kabrin üç sabâh üçer kerre devr ederse biemrillâh şifâ bulur, mücerrebdir.

Ve şeyh Kâsım ve ziyâret-i Hazret-i Saydûn Nebiyullâh *aleyhi’s-selâm***:** Bunlar Benî **[Y 195a]** isrâ’îl peygamberlerindedir Kudüs’den bu Sayda’ya gelüp ibtidâ Sayda’yı bunlar

imâret edüp sâkin oldukları içün Saydûn'dan galat Sayda derler. Bu nebînin ismiyle müsemmâ bir ma'mûr şehirdir ve sebeb-i tesmiyesi oldur. Bu şehirde niçe ziyâretler vardır. Ammâ hakîr âsitânelerine yüz sürdüğüm bu sultânlardır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ba'dehu vâlî-i vilâyet Hacı ishâk Paşa'dan ihsân u in'amlar ve on süvârî refîkler alup alâ tarikı'z-ziyâret bu varoş kal'asın deverân edüp kal'a hâricinde aslâ hâneler yokdur. Serâpâ bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân ve nahlistân [u] bostândır.

Andan leb-i deryâda Beyrût cânibinde Seb'atü'l-uyûn ile nehr-i Evvel mâbeyninde üç bin Sahâbe-i kirâm medfûnlardır. şehrin sulehâ-yı ümmetinden ba'zı kimesneler her leyle-i cum'ada pâ-bürehne varup sûre-i Tekâsür tilâvet ederek ziyâret ederler.

Hazret-i Ömer hilâfetindeki muhâsarada bunlar dest-i Rûm'dan ve Ermeni ve Çingân'dan şehîd olmuşlardır. Ol ecilden bu şehirde Urum ve Kıbtî ve Yarmeni mu'ammer olmaz ve gelmezler, ammâ Yahûdî çokdur. Cümlesi muhattem ve siyâh poşu işlerler. Bu Sahâbe-i kirâmları ziyâret edüp kıble cânibine müteveccih olup,

Karye-i Hâre: Yüz elli hâneli müselmân köyüdür. Andan,

Karye-i Kaziyye ve ana karîb,

Karye-i Deyr-i Zihrânî: Kal'a-misâl bir deyr-i Kıbtî ve Rûm Freng'dir. Âyende vü revendeye ni'meti mebzûldür. Ve ana karîb,

Nehr-i Zihrânî: Bir âb-ı zülâldir. Cebelü'l-Lübnân-ı kebîr'den cem' olup bu mahalde Bahr-i Ebyaz'a munsabb olur. Hakîr atlar ile renc [ü] anâ ile ubûr edüp,

Karye-i Akabiyye, andan güzer edüp,

Karye-i Sarfa'el: Hazret-i Yahûdâ oğlu Sarfa'el bunda bir püşte üzre medfûn ziyâret-i Yahûdâdır. Ve bu karyenin leb-i deryâsında bir beyâz kubbe-i âlî içinde Hazret-i Hızır makâmıdır. Ziyâretgâh-ı hâss u âmmdır. **[Q 85a] [P 85a]** Andan yine kıbleye,

Karye-i Ensâr: Kurbunda bin yedi yüz Sahâbe-i kirâm sene 54 târîhinde Mu'âviye şâm'da iken bunlar şehîd olup bu mahalde nümâyân âsûdelerdir. Ba'zıları kubbeli ve kimi seng-i mezâr ile ma'lûmlardır. Anıniçün bu mahalle karye-i Ensâr derler. Zîrâ bu sahâbelerin çoğu Muhâcirîn [ü] Ensârlar idi. Ba'dehu bunları Abdülmelik bir dîvâr içine alup âsâr-ı binâ târîhi ile ma'lûm bir ziyâretgâhdır. Ve bu Ashâb-ı güzînin şarkında bir âlî yerde dürr-i beyz-âsâ bir kubbe-i âlîde,

Ziyâret-i Hazret-i Meyâ'îl ibn Hazret-i Ya'kûb: Gerçi mürsel nebî değildir, ammâ nebîzâdedir. Ve efvâh-ı nâsda "Hazret-i Yûsuf'u kuyuya atan bunlardır" deyü isnâd ederler. Ve ol kadar i'tibâr edüp ziyâret etmezler ve yoldan sehel ba'îddir. Andan,

Karye-i Adlûn: iskender hukemâlarından bir hâkim Adlûn bunda medfûndur. Anı ubûr edüp yine ol mahalde leb-i deryâda bir göz cisr-i âlî kim kehkeşân-ı felekden nişân verir bir kara köprüdür. Altından cereyân eden nehr-i Reytân ve nehr-i Rebve ve nehr-i Berîd üçü bir olup bir âb-ı hayât sudur. Sahrâ-yı Ba'albek'den ve şıkıf kal'ası cibâllerinden **[Y 195b]** ve Zübdâniyye dağlarından tulû' edüp bu Kâsımiyye kal'ası dibinde Bahr-i Ebyaz'a munsabb olur bir âb-ı zülâl-i hayât-efzâdır. Anı cisirden ubûr edüp tâ Sayda'dan 12 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Kâsımiyye

Sayda hâkinde paşa hâssıdır ve subaşılıkdır. Ve nâhiye olmak ile niyâbetdir. Kal'ası leb-i deryâya bir top menzili karîb nehr-i Reytân kenârında bir püşte üzre şekl-i murabba' bir küçük kal'acıkdır. Cirmi dörd yüz adımdır. içinde kırk elli Urbân hâneleri var. Dizdârı ve neferâtı ve gayri imâretden bir âsâr yokdur. Sene (–) târîhinde (–) (–) binâ etmişdir. Andan kıbleye leb-i deryâ ile bir sâ'at gidüp,

Evsâf-ı Re'sü'l-uyûn acîbe-i ibret-nümûn

Bu memleketler iskender-i Yûnân hükmünde iken hukemâları hikmet ile binâ etmiş. Sâhil-i deryâdan yüz adım ba'îd, deryâ içinde bir kulle-i âlî binâ etmişler kim kaddi elli

zirâ‘-ı Mekkîdir. Bu kullenin ortasının tâ zirve-i a‘lâsında aşren fe-aşr bir havz-ı azîm vardır, gâyet âb-ı rakîkdir. Ka‘rında niçe zî-kıymet eşyâlar nümâyândır. Niçe serdengeçdi âdemler gavvâslık edüp dalarlar, bir âdem kaddi gitmeden katı yaydan ok çıkar gibi sudan yukaru pertâb ederler, ammâ zarar isâbet etmez. Ba‘zı cânlar sakîl olmak içün iri taşları dirâgûş edüp dalarlar, yine bir âdem kaddi nüzûl etmeden rûy-ı mâya çıkar. Her çend ki zî-rûh kısmı girüp talsa ol an taşra çıkar. Ammâ hacer şecer makûlesi ilkâ etseler zarar etmez.

Ve girüp gasl edenlere dahi zarar isâbet etmeyüp hummâdan halâs olur. Ve kırk gün suyundan nûş eden cüzâm zahmetinden kurtulur. Mücerreb âb-ı hayâtdır.

Hikmet bu kim bu deryâ içinden böyle âb-ı hayât bu kulle-i âlînin tâ zirve-i a‘lâsında coşkun bahr gibi taşup kullenin cânib-i erba‘asından deryâya dökülüp mahlût olur. Garâ’ib bu kim bu kullenin yakınında havâle bir kûh-ı bâlâ yokdur kim bu uyûn andan gele, aceb hikmetdir. Hattâ Ma‘ânoğlu âsî iken

“Bu kulle mutalsamdır. Bunda nümâyân zî-kıymetden mâ‘adâ kenz vardır”, deyü âdem üşürüp Ferhâdî külünkler ile bir taşın koparamayup niçe eyyâm toplarla döğüp zerre mikdârı zarar isâbet etmedüğün görüp ferâğat eder. Azîm temâşâgahdır. Bu nâb-ı âb-ı hayâtı nûş edüp andan bir sâ‘at,

Evsâf-ı kal‘a-i Sûr

Leb-i deryâda iskender-i Kübrâ binâsıdır. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Melikü‘t-Tâhir fethidir. Ba‘dehu Selîm şâh’a bilâ-cidâl mutî‘ olup miftâhların Hayre Beğ vâsıtasıyla Selîm Hân’a teslîm etdiler. Sayda hâkinde voyvadalık ve nâhiyedir. Kal‘ası Bahr-i Ebyaz sâhilinde bir körfez nihâyetinde bir köhne kal‘a-i sengîndir. Mâ-tekaddem azîm kal‘a imiş. Hâlâ harâbesi çokdur. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı bin adımdır.

Ve ma‘mûr yerinde cümle üç mahalle ve üç yüz toprak örtülü hânelerdir. Ve bir câmi‘i var, Melikü‘t-Tâhir’indir. Mâ-tekaddem kenîseden velî olunmuş. Ve üç mescid ve bir hammâm-ı muhtasarı var. **[Y 196a]** Temmûz’da mu‘attal durur. Yigirmi dükkânı ve bir küçük hânı var.

Ammâ bir deyr-i ma‘mûru var kim cemî‘i kefereler i‘tibâr edüp dib Frengistân’dan me’kûlât [u] meşrûbât nezerâtları gelir ibret-nümâ manastırdır. Keferenin zu‘m-ı bâtıllarınca iskender’in ibâdetgâhıdır, derler. Ve bu mahalde bu deyre i‘tibâr-eser bir mahalle kefere hâneleri vardır. Cümle Rûmlardır. Ammâ aslâ Türkçe bilmezler, cümle lisân-ı Arabî tekellüm ederler ve Urumca dahi bilmez[ler]. Yemîn eyleseler *Vahhedallâhu bi-sırrı şem‘ûn* derler.

Ve bu Sûr kal‘ası bir kumsal yerde vâki‘dir. Leb-i deryâda limana nâzır bir ma‘mûr u âbâdân kulle-i metîni var, Sinân Paşa binâsıdır. Dizdârı ve merdüm-hisârı elli neferdir.

Ve limana nâzır bir kaç hurde topları var, ammâ gâyetü‘l-gâye büyük limana mâlikdir. Ve kal‘anın şimâlî ve kıble cânibi dahi sekiz rûzgârdan sâlim liman-ı kebîrlerdir. Akke limanında kışlamadan havf eden galyonlar bunda gelüp demir bırakmadan yatırlar, latîf limandır. Ammâ şehrini günden güne kum deryâ gibi gelüp gark etmededir. Zamân-ı kadîmde kum tılsımâtı var imiş. Ma‘ânoğlu “Bunda defîne vardır” deyü harâb edince hemân kum her tarafdan bu şehre girüp müstevlî olur. Anıniçün ma‘mûr değildir.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp leb-i deryâ ile Akke cânibine azîmet etmedik, zîrâ sene 1058 târîhinde cülûs-ı Mehemmed Hân-ı Râbi‘de Murtazâ Paşa ile bu mahalleri seyâhat etmeğile sol cânibde şarka dağlar içre 3 sâ‘at gidüp,

Karye-i Ma‘reke: Sengistân içre yüz evli ve bir câmi‘li müslîm karyesidir. Zeytûnluk cihânı dutmuşdur. Ve bu mahalde Sıfet sancağı hudûdu tamâm olup Sıfet sancağıdır ki,

Vilâyet-i Taberistân ya‘nî eyâlet-i Ken‘ân: Cümle kütüb-i tevârîhlerde Ken‘ân eli dekikleri bu mahallerdir. Andan kıbleye 2 sâ‘at gidüp,

Karye-i Terzâd: iki yüz evli bâğ u bâğçeli hevâsı hûb halkı-mahbûb u merğûb müselmânlardır. Ve bunda Hazret-i Hesyân ibn Hazret-i Ya‘kûb, bunların nübüvvetinde ihtilâf vardır, ammâ tevârîh-i Yahûdâ‘da,

“Ya‘kûb evlâdları cümle nebîlerdir” deyü tahrîr etmişler. Ve bu Hesyân ibn Yâmen ile ve Yahûdâ ile Mısır’a Hazret-i Yûsuf’dan gılâl almağa gidenlerdendir.

“Bu karyede bir kubbe-i âlî içinde medfûndur” deyü i‘tibâr edüp ziyâretgâhdır.

Ve karyenin tağ u taşı dud ve zeytûn ağacıyla müzeyyendir. Ammâ halkı dürüst Râfızîlerdir.

Bir şeb mihmân olup andan evce ser çekmiş bir cebel-i müntehâya çıkup garb cânibinde Bahr-i Ebyaz’ı ve kal‘a-i Akke’yi ve Nâkûra boğazın temâşâ etdik. Ve şark cânibinde Ba‘albek sahrâları ve Cebelü‘l-Lübnân ve kal‘a-i şıkıf ve kal‘a-i Zübdâniyye bi’l-külliye nümâyân idi. Sahîfe-i rûy-ı zemîn nakş-ı bûkalemûn-vâr zâhir idi. Ve bu kûh-ı bâlâya ol mertebe urûc etdik ki gûyâ kerrûbiyânın sadâsı istimâ‘ olunur.

Cebel-i Nâkûr derler, meşhûr-ı âfâkdır. Bu dağda cümle ahcâr u eşcârât mevcûddur. Ammâ şecer-i cümmeyz nâ-mevcûddur. Zîrâ ol dıraht-ı **[Y 196b]** mübâreke sevâhil yerlerde olur. Andan kıbleye dağlar ve taşlar aşup bir püşte üzre,

Ziyâret-i Hazret-i Sayyâh ibn Yahûda ibn Hazret-i Ya‘kûb

Bu Hazret-i Sayyâh bülend âvâz ile sayha urduğıyçün mübâlaga ile Sayyâh dediler. Ya‘kûb Nebî‘nin nebîresidir. Peygamber olup suhuf nâzil olmuşdur. Bir kubbe-i âlî alâmetleri var. Ammâ ancak bir bûriyâ döşelidir. Kanâdîl ve türbedârı yokdur. Ve âsitânesine karîb kurâlar cümle Dürûzî mezhebinde Râfızîlerdir. Ve ibrî lisânı bu dağlardaki mel‘ûnlarda isti‘mâl olunur.

Ve bu Hazret-i Sayyâh’ın cânib-i erba‘asında birer ok ve kurşum menzili püşteler üzre nümâyân olan kubbelerde bi’l-cümle Hazret-i Ya‘kûb ve ishâk ve Ays ve Efrâyim ve Yahûdâ evlâd-ı emcâdlarıdır. ism [ü] resimleri ile mastûr ziyâretgâhlardır. Zîrâ bu diyâr Benî isrâ’îl vilâyetidir. Peygamberlerini ve evlâdlarını ism [ü] resmleri ile bilüp birer alâmet binâ etmişlerdir ve tevârîhlerinde cümle mastûrdur.

Ammâ bu hakîr hemân yolumuz üzre yakın olup ziyâret etdiğimiz **[Q 85b]** evliyâ ve **[P 85b]** enbiyâları tahrîr eyledik. Ammâ bu mahallerde yigirmi sekiz merkad-ı pür-envâr dahi ziyâret eyledik. Anların esmâları ma‘lûmumuz olmamağile tahrîr olunmadı. Ve su’âl edecek kimesneler bulunmadı. Gerçi bu diyârın Dürûzî, Râfızî kavimleri âbâ ve

ecdâdlarından biri irsile intikâl eden peygamberleri ve oğullarını ne cânibde medfûn olup ve esmâları ile firâden firâden bilirler. Ammâ su'âli müşkil bir alay yağı bağî âdemler ile üns [ü] ülfet müşkil ve lisânları Arab lisânına karîb bir gayri lehce-i mahsûsaları var, tercümâna muhtâc. Ve ümmet-i Muhammed'i bir nân pâre içün katl ederler.

Hamd-i Hudâ bu Benî Ken'ân elinde zikr olunan otuz yedi peygamberi ve peygamberzâdeleri ziyâret edüp rûh-ı şerîfleri içün herbirine birer Yâsîn-i şerîf ve Seb'ü'l-mesânî tilâvet edüp şefâ'atlerin ricâ' etdim ve rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp sıhhat ve selâmetle hamd-i Îzid yola revâne olup yine kıble cânibine bir sâ'at gidüp,

Ziyâret-i şecere-i seyyidinâ Hazret-i Alî
kerremallâhu vechehu

Tarîk-ı âm üzre bir vâsi' çemenzâr yerde evc-i semâya ser çekmiş beş âdem ancak dirâgûş eder ne çınâr ve ne kavak ve ne cümmeyzdir, bir gûne dıraht-ı şîrîndir kim diller ile ta'bîr olunmaz. Hazret-i Alî bu mahallerde âsûde olan Anterleri Hazret-i Resûl'ün izniyle gelüp,

"Yâ Anter" deyü nidâ etdükde niçe Anterler hâkden baş kaldırup cümlesi âlât-ı silâhları ile defn olunmuşlar idi.

"Ne'am yâ Alî" deyüp cevâb verirler. Bunları Hazret-i Alî görüp birinin elinden nobutun ya'nî asâsın alup ol asâyı yere sokup bi-emrillâh ol kuru ağaçdan berk-i sebzler zâhir olur. Anterlerin ba'zı Alî'den bu kerâmeti görüp,

"Âmentü billâh yâ Alî" derler. Hazret-i Alî dahi "Mûtû biemrillâh" buyurdukları sâ'at cümlesi hâke berâber olurlar. Hâlâ ol mahalle Anter deresi derler. Ol asâdan hâsıl olan **[Y 197a]** dıraht-ı Alî ol mahaldedir. Hâlâ bin seksen yıldan berü ol şecer-i nev-nihâl âsâ bir sâyedâr dıraht-ı a'lâdır.

Ve bu dıraht zâhir olduğu gibi Hazret-i Alî Düldül'ün şecere bağlayup zât-ı şerîfleri sâyesinde istirâhat edüp ser-i sa'âdetlerin kodukları yerde bir taş tâs gibi çukurdur. Ba'dehu hâbdan bîdâr olup tecdîd-i vuzû' etmeğe su bulunmayup mübârek dest-i şerîfleri ile yeri hafr edüp ol dıraht-ı Alî sâyesinden bir âb-ı hayât tulû' edüp tecdîd-i vuzû' eder. Hâlâ Ayn-ı Alî ismile müsemmâ turna aynına benzer aynı bir ayn-ı zülâldir. Âyende vü revendelerin atşânına hayât-ı cândır. Ve bu mahalde bir taşa Düldül'ün ayakları te'sîr edüp hâlâ nişândır.

Bunları seyr [ü] temâşâ edüp yine kıbleye bir sâ'at dere ve depeler içre ubûr edüp,

Evsâf-ı ayn-ı Tibnîn: On yerden kaynar uyûnlardır. Herbirinin lezzeti ve ismi ve hâssası vardır. Ve bu mahalde bir hân-ı azîm binâ olunmuşdur kim her sene evvelbahârda niçe bin âdem bu fezâya hayme vü hargâhları ile gelüp meks ederler. Bir cem'iyyet-i kübrâ olup ayş [u] işret edüp mezkûr uyûnlardan herbiri emrâzına göre nûş edüp şifâ bulurlar. Herbiri defe'âtile tecrübe olunmuş uyûnlardır. Evvelâ,

Ayn-ı Tibnîn: Yürek ağrısına ve yürek sıkılmasına ve hafakân ve sar'a bi-emrillâh yedi gün nûş eden dürr-i yektâ olur. Ve,

Ayn-ı Râdim: Nikrîse ve istiskâya ve berasa ve yerekâna enfa'dır. Ve,

Ayn-ı Serî', Cüzâma ve kubâya ve gayri harârete gâyetü'l-gâye serî'

şerbet olduğundan ayn-ı Serî‘ derler. Bunu nûş eden kendüyü gâyet ıssı hfız edüp ıssı ta‘âmlar yeyüp sovukdan ihtirâz lâzım. Ve,

Ayn-ı Dilbiyye: Bir kayadan şâzrevân-misâl pertâb eder. On adım mikdârı cereyân edüp yine ol mahalde şeyh Mes‘ûd hazretleri bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Mezkûr nehir ol âsitânenin altına girüp gâyib olur. Ammâ bu aynın hâssası bir âdem hummâ marazına mübtelâ olsa ale’s-sabâh üç gün girse halâs olur. Cenâbet âdem girse gâyib olur. Su içmek murâd edinen âdem aynın başına varup *“Yâ şeyh Mes‘ûd iskınî atşânî”* [104] deyü ricâ etse, ol ân bi-emrillâh yine ayn cereyân edüp nûş ederler. Bir âb-ı lezîzdir, *“Alâ memerri’s-sinîne ve’ş-şuhûr”* [105] dâ’imâ hilkati böyle olup bu hâl üzre cârîdir. Ba‘zılar bu ayna Mes‘ûd Atşânî derler, ulu ziyâretgâh ve âb-ı nâbdır. Andan,

Ayn-ı Hâs: Kırk gün bu ayndan nûş eden gözü nûru bir mertebe münevver ola kim rûz-ı rûşende âsumâna nazar etse nücûmu müşâhede ede. Bi-emrillâhi te‘âlâ sıhhat bula.

Aynu’l-hayât: Demâğdan nüzûl eden illetlere ve sevdâya ve bevâsıra ve beheka ve felce gâyet nâfi‘dir.

Ayn-ı Rûh: Yedi gün nûş eden vücûdundaki çıbanlardan ve kabarcıklardan ve cereb ve sızılardan ve sâ’ir emrâz-ı bedeniyyeden halâs olup kuvvet-i rûh **[Y 197b]** bula, bi-emrillâh.

Ayn-ı Hazret-i Ya‘kûb *aleyhisselâm***:** Bundan yedi gün perhîz edüp nûş eden cemî‘i emrâz-ı muhtelifeden bedeni pâk ü tâhir olup vücûdunda aslâ ve kat‘â zerre elem ve illet kalmayup dürr-i mâderzâd ve mesrûr [u] dilşâd ola, bi-iznillâhi ta‘âlâ.

Aynu’n-nisâ: Bunu nûş eden merd-i zamân yedi gün perhîz ede. Tendürüst olup ol mertebe kuvvet [ü] kudrete yete kim eğer on câriyesi olsa cümlesinin hâtırın hoş ede. Gâyet mukavvî ayn-ı zülâldir.

Ayn-ı Jerjîb: Bundan kırk sabâh ve ahşam nûş eden kişinin bülûhiyyeti gidüp eyle âkıl u dânâ olup hıfzı bir mertebeye erişe kim efvâh-ı nâsdan istimâ‘ etdüği kelimâtları fi‘l-hâl hıfz edüp unutduğu ma‘nâlar hâtırına gelüp akl-ı Arasto ola. Bâkî *ve’s-selâm.*

imdi ihvân-ı bâ-safâya şöyle ma‘lûm ola ki bu uyûnların cümlesi Hazret-i Ya‘kûb’un mu‘cizesiyle Cenâb-ı Bârî ihsân etmişdir. Sebebi oldur kim Hazret-i Ya‘kûb’dan kavmi mu‘cize isteyüp niçe mu‘cizeler görüp îmâna gelmediler. Âhir Hazret-i Ya‘kûb anlara beddu‘â edüp cümlesi marîz oldular, cânlarına te’sîr eyleyüp,

“Bizi bu derdden halâs eyle. Îmâna gelelim” deyü te‘ahhüd etdiler. Hazret-i Ya‘kûb Cenâb-ı Bârî‘ye tazarru‘ edüp du‘âsın kabûl eyledi. Hâtifden bir nidâ gelüp

“Yâ Ya‘kûb! On evlâdınla filân sahrâya var. Her oğlun birer yer kazsınlar. Andan çıkan suları nûş etsinler”, deyü emr etdükde fi‘l-hâl Hazret-i Ya‘kûb on evlâdıyla bu uyûn-ı Tibnîn mahalline gelüp herbiri birer yer kazup bu uyûnlar nümâyân olunca ol ân Hazret-i Cibrîl-i Emîn kıbel-i Hak’dan nâzil olup herbir aynın hâsıyyetin ilm-i hikmet üzre bildirüp cemî‘i kavimleri nûş etmeğe başlayup bi-emrillâh cümlesi dürr-i beyze dönüp bir ağızdan *“Lâ ilâhe illallâh, Ya‘kûb nebiyyullâh”* [106] deyüp islâm ile müşerref oldular. Hâlâ ol kavmin evlâdlarından bu uyûnlar kurbunda sâkinlerdir. Bir derde mübtelâ olan anlara gelüp anların ta‘lîmi ile mezkûr uyûnlardan nûş edüp tendürüst olurlar. Aceb ihsân-ı

Hudâ‘dır.

Ve bu uyûnları Hazret-i Ya‘kûb oğullarına kazdırdığı içün Uyûn-ı Tibnîn ya‘nî [ayn-ı] ibnî demek olur. ibret-nümâ sun‘-ı Hudâ‘dır. Ba‘zı hukemâ gelüp ba‘zı uyûnun nef‘in anda zâhir olan hücrelere yazmışlar, ve kazmışlar. Hamd-i Hudâ hakîr ol gün cümlesinden şifâ niyyeti ile nûş edüp şeyh Mes‘ûd-i Atşânî ve Hazret-i Ya‘kûb rûhıyçün Yâsîn-i şerîf tilâvet ederek yola revâne olup bu uyûnlar kurbunda,

Kal‘a-i Tibnîn: Sene (–) târîhinde Buhtu'n-nasr nusret bulmasın deyü bu kal‘ayı Benî isrâ'îl kavmi binâ edüp tahassun etdiler. Buhtu'n-nasr Kudüs'e gelüp harâb [u] yebâb ve bu kal‘ayı dahi alup kavmin **[Q 86a] [P 86a]** kebâb etmişdir.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde işpanya destinden Melikü‘t-Tâhir feth edüp yine küffâr tama‘ etmesin deyü ba‘zı yerlerin münhedim etmiş. Hâlâ içinde Hazret-i ibrâhîm Halîlullâh **[Y 198a]** hânesinden gayri bir âsâr-ı binâ yokdur. Sıfet hâkinde nâhiyedir ve Halîlullâh hânesi sebebiyle ba‘zı kabâyil-i Urbân gelüp haymeleriyle meks ederler.

Ve bu Halîlullâh'ın sa‘âdet hâneleri kâr-ı kadîm binâ-yı sengîn beyt-i gevher-nigîn bir hânedir. Hazret-i ibrâhîm'e Hazret-i Cibrîl-i Emîn suhufile nüzûl etdükde dîvâr-ı kârgîr iki şikka olup gûyâ peynir gibi kat‘ olunmuşdur. Bir musaykal ve mücellâ yarıkdır.

Ve bu hâne-i sa‘âdetde mahadde-misâl tûlânî bir seng-i asfer vardır. Hazret-i ibrâhîm Halîl'in girde-bâlişi imiş. Ser-i sa‘âdetleri yeri hâlâ zâhirdir. Bir kaç kerre Freng-i bedreng yerinden kal‘ edüp serîka etmeğe murâd edinüp bir kırat koparamayup hâli üzre bırakmışlar ve bir kaçı helâk olup halâs olanlar kaçmışlar.

Hâlâ bu beyt-i şerîf ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Perverdigâr'a bin bin hamd [ü] senâ olsun, anı dahi ziyâret etdim. Ve bu ziyâretin şimâlî kurbunda bir kayalı püşte üzre,

Ziyâret-i Hazret-i Sadîk ibn Hazret-i Efrâyim ibn Hazret-i Yûsuf ibn Hazret-i Ya‘kûb *aleyhimâ‘s-selâm* **:** Gâzî Sinân Paşa bir ulu âsitâne inşâ edüp Hazret-i Sadîk anda medfûndur. Ammâ Râfızîler içinde kalmış. Lâkin mu‘tekidlerdir, yemîn etseler "Bi-hakkı Hazret-i Sadîk" derler. Andan yine kıbleye,

Karye-i Aynete: Bir öz içinde yüz evli Dürûzîlerdir. Andan yine kıbleye bir sâ‘at,

Karye-i Sûk-ı Unûk, Ûc'un babası Unûk bunda yatır. Kabri bir kayalı dere içinde bir mağârada âsûdedir. iki yüz hâneli Dürûzî zemîme köyüdür. Haftada bir kerre bâzâr durduğıyçün karye-i Sûk derler. Andan,

Karye-i Ceyş: Yüz evli tenâsühî mezhebinde mel‘ûnlardır. Ammâ mahbûb [u] mahbûbelerine ve âb [u] hevâsına aşk olsun kim herbirinin meralî re gazâlî çeşm-i câdûları var kim,

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu

mısra‘ı anların hakkınadır. Andan bu karyeyi ubûr edüp yokuş aşağı,

Cinîn deresi derler bir derecikdir kim derk-i esfelden nişân verir bir mahûf u muhâtara bî-emân yerdir. Tâ Sayda'dan bizimle ta‘yîn olunan refîklerimizin akılları başlarından gidüp âlât-ı silâhlarımızla mukayyed olarak hamd-i Hudâ bî-pâk [u] bî-pervâ selâmetle ubûr edüp dereden dar çıkup,

Karye-i Yâzûn: Bu dahi yüz evli Râfızîlerdir. Andan,

Evsâf-ı karye-i Aynü'z-zeytûn ve ayn-ı Mîrûn

Bu iki uyûn Sıfet'in garbında cebel-i Zabulke dâmeninde karye-i Yâzûn'da iki uyûndur. Ammâ ayn-ı Mîrûn bu karyede azîm mağâralar vardır kim herbirine biner ikişer biner âdem sığar. Âd ibn şeddâd'dan kalmış. Anda bir mağâra içre azîm havuzlar vardır. içinde bir katre âb yokdur. Tâ ki ıyd-i Yahûd günleri ya'nî Kamış-ı bednâmları olacağı gün Arab u Acem'den ekseriyyâ Dürûzî ve Teymânî'den Yezîdî ve Mervânî'den niçe bin haşarât ecnâs-ı mahlûkât cemapur askeri gibi mağâralar içre cem' olup dururlar.

Hikmet-i Hudâ bir seneden berü tehî olan havuzlar ol ıyd-i Yahûdî günü kayalardan ra'd-vâr gürleyerek bir âb-ı sâfî **[Y 198b]** hurûc edüp cümle havuzlar mâl-â-mâl olup giren girenin olup cümle milel-i muhtelife girüp gasl ederler. Hikmet-i ilâh meshûr ve mesmûm ve mahmûm ve meflûc ve mağmûm olan kimesnelerin üstlerinden nühûset ref' olup tâze cân bulurlar. Bu hâl üzre üç gün üç gece niçe bin âdem bunda ayş u işret edüp bu âb-ı cânfezâdan teberrüken kumkumalara ve cerrelere doldurup berre ve bahre vilâyet vilâvet "ayn-ı Mîrûn" deyü hedâyâ gönderirler, yetmiş derde devâdır.

Ve üç günden sonra yine su gâyib olup sonra gelenler havuz içindeki sulardan nûş edüp alırlar. Ve ahâlî-i vilâyetin zu'mu anın üstünedir kim "Bu ayn Hazret-i Ya'kûb'un gözü yaşından bir katre alâmetdir" derler ve "Hazret-i Ya'kûb ve ishâk bu mağâralarda sâkin idi" derler. Hakkâ ki ulu nazargâhdır. Ammâ hakîr ziyâret etdiğimizde mevsimi olmamak ile havuzlarda bir katre su yoğidi. Ancak iki rek'at namâz kılup du'â etdik.

Andan bu ziyâret etdiğimiz kurâları cümle on bir sâ'atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal'a-i Dârü'l-Yahûd Safed-i Sıfet

ibtidâ rûy-ı arzda ba'de't-Tûfân âbâdân olan Musul kurbunda kasaba-i Cûde'dir ki hakkında âye[t]: [107] âyeti nâzil olmuşdur. Andan şâm, Sâm bin Nûh binâsıdır. Andan bu Sıfet'i binâ etdi. Tâ Hazret-i Ya'kûb'a gelince eyle ma'mûr oldu kim dere ve depesinde benî âdem mâl-â-mâl idi. Benî isrâ'îl'in vatan-ı aslîleridir. Ba'dehu hûn-ı Yahyâ Nebî'yi taleb içün Buhtu'n-nasr gelüp kavm-i isrâ'îl'i katl-i âm edüp Sıfet'i dahi harâb etdi. Hulâsa-i kelâm yetmiş divel destine girüp sene (–) târîhinde Selîm şâh-ı Evvel Çerâkes-i nâkes elinden bilâ-cidâl feth edüp içine askerin Mısır'a gitmeğe iktidârları olmayan askeri koyup Mısır'a gitdi.

Hâlâ Sayda eyâletinde sancakdır. Ammâ iltizâm ile tasarruf olunur. Mîrlivâsının hâssı taraf-ı pâdişâhîden 373.800 yük akçe bin tüfeng-endâz askerle (–) (–) yük akçe mâl-ı pâdişâhî tahsîl eder ve kendüye senevî yüz kîse kalır. Mâ-tekaddem şâm eyâleti olmak ile hîn-i tahrîrde tîmâr 106 ve ze'âmet 9. Bunlar sefere me'mûr olmayup âyende vü revendeyi ve huccâc-ı müslimîni ziyâretlere ve Kudüs'e ve şâm'a ve bender iskelelere götürüp getirmeğe me'mûrlardır.

Alaybeğileri ve çeribaşıları vardır. Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi dörd yüz âsî kurâdır. Senevî kadıya altı kîse hâsıl olur.

Kal'ası harâbdır. Dizdârı ve merdüm-i hisârı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a'yânı yokdur. Ammâ Yahûdîsi çokdur. Ve mezâhib-i erba'adan şeyhülislâmı ve

nakîbüleşrâfı vardır.

Ve kal‘ası evc-i âsımâna ser çekmiş bir kal‘a-i âlîdir. Aşağı derelerden ve şehirden bir sâ‘atde çıkılır. Ol cebel-i müntehânın zirve-i a‘lâsında şekl-i müdevver bir sengîn-bünyâd bir kal‘a-i köhne-âbâddır. Ammâ hîn-i fetihde Melikü‘t-Tâhir Efrenc elinden feth etmede üsret çeküp ba‘zı yerlerin münhedim etmiş. Hâlâ **[Y 199a]** içinde keçi ve koyun kışlar. Benî âdemden ve imâretden bir şey yokdur.

Ammâ aşağı varoşu ma‘mûrdur. Gayyâ deresi-misâl yerlere vâki‘ olmuş kat-ender-kat hânelerdir. Cümle yedi mahalle ve bin üç yüz ma‘mûr toprak ve kireç ile pûşîde hânelerdir.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde şeyh Ni‘me hazretlerinin câmi‘i çâr-kûşe dîvâr üzre bir kubbe-i âlî tarh-ı musanna‘ bir câmi‘-i murabba‘dır. Tûlu ve arzı ellişer ayakdır. Ve derûn-ı câmi‘in cânib-i erba‘ası birer âdem kaddi beyâz mermer-i hâm kaplıdır. Ve andan yukarusu iki arşın kaddi nakş-ı bûkalemûn şükûfe-i ibret-nümûn ile tahrîr olunmuş kâşî-i Çîn’dir. Ve mihrâbı üzerinde kâşî kitâbeler içinde âye[t]: [108] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve yan pençereleri üzerine kâşî kitâbeler içre âye[t]: [109] âyeti mastûrdur. Bu câmi‘in kıble kapusu taşrasında yine câmi‘ sâhibi şeyh Ni‘me hazretleri medfûndur.

Ve bu câmi‘e karîb câmi‘-i Mu‘allak. Altı boş olup mahzenler olmağile câmi‘-i Mu‘allak derler. iki tarafdan yedişer ayak taş nerdübân ile çıkılır azîm câmi‘-i kadîmdir.

Ve Kızıl câmi‘ tahtânîdir. Cümleden büyükdür. şehir hâkimi Sâlih Beğ ta‘mîr ü termîm edüp cennet olmuş tûlen yüz yigirmi kademe arzen seksen ayakdır. Ve derûn-ı **[Q 86b]** câmi‘ **[P 86b]** sâfî kâ[r]gîr kemer toloz kubbe binâdır. Ve minberi üzre ta‘mîrine târîh

Ce[ddede]hu Sâlih key yelka’r-rızâ anhü‘l-kazâ,

Yâ dâhi Mevlâhu’l-kerîm târîhuhu leke’r-rızâ.

Sene 1082

Ve mihrâbı üzre celî hatt ile Âyete’l-kürsî terkîm olunmuşdur. Ve câmi‘in ve hareminin altı amûd-ı müntehâlar ile mebnî sarnıcdır. Vakt-i şitâda leb-ber-leb olup Temmûz’da cümle ehl-i belde nûş edüp def‘-i atşân ederler. Âb-ı rahmetden cem‘ olup buz pâre bir âb-ı cân-safâdır. Ve bu hareminin tûlu ve arzı yüzer ayakdır. Ve kıble kapusu üzre kulle-misâl bir minâresi var. Serpûşu rusâs ile pûşîdedir. Ve câmi‘ sütûhu cümle kireç sıvalıdır. Ve haremi kapusu üzre târîhi budur:

“Bismillâhirrahmânirrahîm, Emera bi-inşâi hâze’l-câmi‘i’l-mübâraki Mevlânâ es-Sultânü‘l-melikü‘d-dünyâ ve’d-dîn Sultânü‘l-islâmi ve’l-müslimîn, kâtilü‘l-keferati ve’l-fecerati ve’l-mütemerridîn, serîrü‘s-sâlihi [Baybars as-Sâlihî] aksimu Emîrü‘l-mü‘minîn ve zâlike fî seneti erba‘ ve seb‘în ve sitti mi’e.” [674] terşîd olunmuşdur.

Ve câmi‘-i Eynesî ve câmi‘-i Eşertâh ya‘nî Kırklar câmi‘i ve Suvâbîn mahallesinde şeyh Îsâ câmi‘i ve Kürd mahallesi câmi‘i ve Mismâr câmi‘ine Medrese câmi‘i dahi derler. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve altı medrese vardır. Evvelâ Mismâriyye medresesi binâ-yı azîm ve evkâf-ı

metîndir. Ve bir dârü'l-kurrâ ve yedi mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân-ı tıflân var.

Ve yedi zâviye ve altı hammâmı var. Üçü sayf ü şitâda işler. Paşa sarâyı kurbunda hammâm-ı Amberiyye: Hakkâ ki Hudâ hakkıyçün cemî'i der-i dîvârı dâ'iren-mâdâr amber-i hâm kokar. Âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîfdir. Bu hammâmın misli meğer Aydın Güzelhisârı'nda **[Y 199b]** Sultân hammâmı ola. Ve bir hammâm dahi Yeni hammâm. Bu ol kadar mükellef değildir. Ve bir dahi hammâm-ı Attârîn. Ve hammâmın biri mesdûddur.

Ve üç hânı var. Biri kal'a altında (–) Paşa hânı, kal'a-misâl demir kapulu hân-ı azîm şekl-i murabba', tûlu ve arzı müsâvîdir. Dâ'iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. Kat-ender-kat dörder kat hücrelerdir. Mâ-tekaddem içinde on iki bin Yahûdî sâkin imiş. Ammâ hâlâ iki bin mikdârı kalmışdır.

Ve bu şehrin üç bedasteni vardır. ikisi hâlâ mu'attal ve dekâkînleri makfûldür. Âyende vü revendeye mihmânhâne olmuşdur. Ammâ şeyh Ni'me câmi'i kurbunda Sinân Paşa bedasteni ma'mûr u müzeyyendir. On beş ayak taş nerdübân ile enilir ve çıkılır. iki başında demir kapuları vardır. Cümle yigirmi 2 dükkândır. Cümle kârgîr binâdır. Bundan mâ'adâ bu şehir içre cümle yüz yigirmi dekâkînlerdir. Cemî'i zî-kıymet eşyâ anlarda mevcûddur.

Ve cümle evleri kâ[r]gîr binâdır. Çâr-kûşe seng-i ebyazdan mebnîdir. Aslâ haşeb binâ yokdur. Meğer hâne kapuları ola. Cümleden mükellef binâ-yı metîn ve sarây-ı azîm ve hevâdâr mürtefi' Paşa sarâyıdır. Yetmiş kıt'a mükellef ü mükemmel hücrelerdir. Dâ'imâ hâkimlere meşrûtadır. Dîvânhâne-i âlîsinin bâbı üzre târîhi budur:

Elâ yâ dâmî lâ yedhulke zulmî

Ve lâ ya'dirke sâhibüke eyne mânî

Fe-ni'me'dâru te'vî külle dayfın

izâ câe'd-dayfu bihi zâka'l-mekânî

Ve hâza imâretü Mehemmed bin Perî. Sene 980

Li-Mevlânâ ızzinâ Es-sultânu'l-Melikü't-Tâhir Ebû Sa'îde."

Ve bu Sıfed şehrinin bâğ u bâğçesi dud ve zeytûndur. Ve âb [u] hevâ latîf yayladır, zîrâ evce ser çekmiş bir kûh-ı bâlâ üzre vâki' olmuşdur. Gâyet lezîz âb-ı hayât suları şehre havâle dağlardan gelir. Melikü't-Tâhir'in iki ayn çeşme-i cân-fezâsı vardır. Ammâ zulümden bu şehrin halkı fukarâdır. Müselmânından Yahûdîsi çokdur.

Cümle yedi mahalle Yahûdî tokuz bin harâcdır. Mâ-tekaddem yetmiş bin Yahûdî mevcûd bir şehr-i mu'azzam imiş. Hâlâ kat-ender-kat dere ve depeler üzre hâneleri ma'mûrdur. Ammâ içinde benî âdemden bir ferd-i âferîde yokdur. Cümlesi şehr-i Selânik'e göçmüşler. Mâ-tekaddem bu şehirde üç bin Sıfet keçesi işlenir kârhâne var imiş. Hâlâ kırk kârhâne kalmışdır. Sıfet keçesi rub'-ı meskûnda meşhûr-ı âfâkdır.

Ve kavm-i Yahûdâ'nın bu şehirde kesretinin sebebi oldur kim Benî isrâ'îl kavminin vatan-ı aslîleridir ve bilâ-teşbîh ka'beleridir. Beytü'l-hazeni ve cümle peygamberleri ve peyamberzâdeleri bunda neşv [ü] nemâ bulup bunda medfûnlardır. Tevârîhlerinde evsâf-ı

Sıfet içün yedi mücelled kitâb vardır.

Ve Yahûdî mahallelerinin fevkında iki mahalle Ekrâd vardır. Cümle halkı alaca abâ geyerler. Ve mahbûb u mahbûbeleri az bulunur. Zenâneleri beyâz car bürünürler.

Ve me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtlarından hâs ve beyâz ekmeği ve zeytûnu ve aseli memdûhdur. Sanâyi'inden kilimi **[Y 200a]** ve keçesi ve seccâdesi mevsûfdur. *Zâdekallâh.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Sıfet

Evvelâ âsitâne-i makâm-ı Hazret-i Ya'kûb, Hazret-i Yûsuf'un firâkından kapanup uzlet-nişîn olduğu Gâr-ı Beytü'l-hazen kal'anın cenûbî tarafında azîm mağâralardır. Ve içinde bir mescidi var, ammâ binâ ile değildir. Mihrâbı Kudüs-i şerîfe doğrudur, ammâ iklîm hisâbı üzre yine Ka'be-i şerîfe doğrudur. Zîrâ bu Sıfed'den Kâ'be'ye giden kimesne rah-i müstakîm Kudüs'e vara. Andan Mısır Akabesi'ne, andan Bahr-i Kulzüm sâhili ile Mekke-i Mükerreme'ye doğrudur. Ol ecilden Beytü'l-hazen'in dahi kayadan oyma mihrâbı Kudüs'e müteveccihdir.

Âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Cümle mağâralardır. Taşrasında bâğ-ı irem-misâl bâğçesi var. Yed-i Kudret ile binâ olummuş bir tekye-i nebiyyullâhdır.

Ve bâğçesinin cânib-i erba'asında niçe bin kibâr-ı evliyâ ve sulehâ ve meşâyih ve a'yân medfûnlardır. Ammâ Beytü'l-hazen'in kapusu şarka nâzır bir alçak küçük kapusu üzre tûlânî bir beyâz mermeri kayaya geçürüp celî hattile böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Felemmâ en câ'e'l-beşîru elkâhu alâ vechihi fe'rtedde basîran emera bi-imâreti hâze'l-mezâri'l-mübâreketi alâ sarîhi seyyidi'l-lezî bi-kamîsi Hâcûr es-Sadîk ilâ ebîhi Ya'kûb aleyhime's-selâm mine'l-abdi'l-fakîr ilallâhi'l-makarru's-safî Murî evlâdı edhemi's-semi'l-mu'azzama bi-kal'ati Sıfedi'l-mahrûsa. Bi-ebîke Aref Sa'dı Hâmıı'l-Edhemî rahmetullâhi aleyh. Bi-târîhi şehri Rebî'u'l-evvel sene hams ve ışrîn ve semâni mie." [825]

Bu bâbdan içeri mescid olan mağâra-yı azîmdir. Cânib-i erba'asında def ve nakkâre ve kudüm zil [ü] bem tabıllar ile müzeyyendir. Ve mihrâbın iki cânibinde alem-i Ya'kûbî alem-i Abbâsî var, siyâh-gûndur, ale't-tertîb mihrâbın tarafeynine dizilmişdir. Ve gûnâ-gûn çerâğ ve şem'dân ve kanâdîller ile müzeyyen bir mesciddir. Leyle-i isneynde ve leyle-i cum'ada ve gayri leyle-i mübârekelerde şehrin cümle meşâyihleri ve serçeşme olan şeyh Abdülkâdirü'l-Gîlânî. şeyhi cümle fukarâsıyla gelüp ol şeb deff [ü] kudüm çalarak tevhîd-i erre ederek cümle uşşâk mest [ü] medhûş olarak ihyâ ederler. Âyîn-i kadîmleri böyledir.

Ve bu mescidin kıblesi ardında bir mağâra kapusu dahi vardır. Beytü'l-hazen budur. Hazret-i Ya'kûb bir pençere-misâl bir hücrede otururlar imiş. Bir büyük mağâradır. Cânib-i erba'asında on iki küçük mağâralar vardır. Herbirinin birer küçük ağızları vardır. Bunların her birinde Hazret-i Ya'kûb'un on iki evlâd-ı zevi'l-ihtirâmları münzevî imişler. Âdem içeri girdikde bir dehşet hâsıl olur. Ve bir rûhâniyyet var kim müsk [ü] amber-i hâmın râyihasından âşıkân-ı züvvârın demâğı mu'attar olur.

Ve bu mağârada Hazret-i Ya'kûb kırk yıl firâk-ı Yûsuf'dan bükâ ederek a'mâ olup

seyl-âb-ı çeşminden taşlar delik delik olmuşdur. Kütüb-i tevârîhlerde hüzn-i Ya‘kûb mastûrdur.

Ve bu mahalde Hazret-i **[Y 200b]** Ya‘kûb'a Cibrîl-i Emîn **[Q 87a]** **[P 87a]** nâzil olup bu mağâraya duhûl etdüği mahal bi-emrillâh kaya iki şakk olup musaykal ve mücellâ kayadır. Gûyâ dest-i hakkâkdan çıkmışdır. Görmeğe muhtâc bir mevzi‘dir, ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Mısra:

şenîden key büved mânend-i dîde [110]

manzûmunca Yed-i Kudret âsârı bir kayadır.

Ve makâm-ı Hazret-i Hızır bu mağâra içindedir.

Ve makâm-ı Hazret-i Dânyâl dahi bundadır. Hattâ Buhtu'n-nasr bu diyârları harâb etdükde Hazret-i Dânyâl'ı bu mağârada bulup esîr edüp Acem'e götürmüşdür.

Ve bu mağâradan taşra mescid olan mağâranın sağ tarafında bir azîm mağâra vardır. Be-kavli *Tevârîh-i Hüsn-i Muhâdara* Hazret-i Ya‘kûb'un on üç evlâdının onu bu mağârada medfûnlardır.

Evvelâ makâm-ı Hazret-i Yahûdâ. Nübüvvetinde ihtilâf var.

Ve Hazret-i Rûyil, nebî değildir.

Ve Hazret-i şemmûn, nübüvvetinde ihtilâf vardır.

Ve Hazret-i Meshara nebî değildir.

Ve Hazret-i Zâhîl nebî değildir.

Ve Hazret-i Dârim nebî değildir, ammâ âlim ve hakîm idi.

Ve Hazret-i Lâvî nebî değildir.

Ve Hazret-i Âzeryâ nebî değildir.

Ve Hazret-i Redâm nebî değildir.

Bu cümle Hazret-i Ya‘kûb evlâdları bu gârda medfûnlardır. Ammâ iki evlâdı Hazret-i Miyâ'il ve Hazret-i Hesyân bâlâda kurâlarda tahrîr olduğu tahrîr olunmuşdur. Ammâ bizzât Hazret-i Ya‘kûb ve Hazret-i ishâk ve Hazret-i Yûsuf {ve ibni Yâmin Mısır'da medfûndur.} bunlar Kudüs-i şerîf'e karîb Halîlü‘r-rahmân'da âsûdedirler.

Ve yine bu Beytü‘l-hazen'de bu gâr içre Hazret-i ismâ‘îl evlâdları medfûndur ki ism-i şerîfleri beyân olunur. Evvelâ Hazret-i Müsma‘ ve Hazret-i Demâ ve Hazret-i Sâbit ve Hazret-i Mâş ve Hazret-i Edbîl ve Hazret-i Kays ve Hazret-i Ma‘înâ. Bunlar cümle bir mağârada medfûnlardır.

Ammâ kal‘a altında gâr-ı Kutûr derler bir mağârada yine Hazret-i ismâ‘îl evlâdları medfûndur. Evvelâ Hazret-i Kutûr ve Hazret-i Âzeryâ ve Hazret-i Kaydâ ve Hazret-i Fütdemâ ve Hazret-i Taymâ. Bunların gâr kapuları mesdûddur, ammâ huzûrlarına varup ziyâret ederler. Ekseriyyâ bunları ziyâret etmeğe Yahûd tâ'ifesi gâyet sa‘y ederler. Zîrâ tevârîhlerinde mastûrlardır.

Ve kabr-i Sâmir başka bir küşâde yerdedir.

Ve yine Beytü'l-hazen'de Hazret-i Ya'kûb evlâdlarının kabr-i şerîfleri olan gârın mescidi tarafında Hazret-i Yahûdâ'nın pây-ı şerîfleri vâki' olmuşdur. Ol mahalde bir gâr-ı azîm dahi vardır. Kapusunda bir yeşil atlas perde vardır. Andan içeri bir kimesne giremez, memnû'dur, zîrâ harem-i resûlullâh medfûnlardır. ism-i şerîfleri nâ-ma'lûmdur. Ammâ Hazret-i Eyyûb Nebî hâtûnu Râhime Ana binti Hazret-i Efrâyim ibn Hazret-i Yûsuf *aleyhisselâm*dır. Yûsuf oğlu Efrâyim nebînin kerîmeleridir. Bu gârda âsûdedir.

Bu diyârda sâkin olan peygamberlerin ehl-i beytleri bu gârda medfûnlardır. Ba'zı zamân içerden nisvân sadâsı istimâ' olunur imiş. Birkaç kerre ba'zı âdemler hamâkat edüp perdeden içre nazar etdükde bi-emrillâh â'mâ olurlar. **[Y 201a]** Hâlâ bevvâbân türbedârân bakmağa komayup men' ederler.

Hamd-i Hudâ bu âsitâneyi âdâb üzre ziyâret edüp salât-ı fecri edâ edüp tâ vakt-i asra dek bir hatm-i şerîfi min-evvelihi ve âhirihi tamâm edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp âşinâlık kesb eyledik. *Rahmetullâhi aleyhim ve aleyhâ ecma'în.*

Andan, Beytü'l-hazen'e karîb Beyt-i Hazret-i ishâk bir cânibi mağâra ve bir tarafı kârgîr binâdır. içinde Hazret-i ishâk evlâdları medfûndur. Ammâ ism-i şerîfleri ma'lûmum değildir.

Andan yine şark cânibine elli adım gidüp Beyt-i Hazret-i ismâ'îl. içinde âb-ı hayat suyu var bir gâr-ı kûhsârdır.

Ve buna karîb Beyt-i Hazret-i Eyyûb. Hazret-i Yûsuf oğlu Hazret-i Efrâyim'in kerîmelerin aldıkda cümle vücûdun kurdlar bu şehirde yeyüp hayât bulmuşdur. Müddet-i ömürleri 31 senedir. Kabr-i şerîfleri ma'lûmum değildir. Ahâlî-i Sıfet "Hıyâbân-ı Sıfed'de medfûndur" derler.

Ve Beytü'l-hazen-i iremezâtı içre ulemâ-yı Rûm'dan Alem-şâh Abdurrahmân Efendi. Kabr-i şerîfi beyâz mermer-i hâm ile mebnî sulehâ-yı ümmetden âlim ve fâzıl bir kimesne imiş. Belde-i tayyibe-i islâmbol hâki olup Saçlı Emîr Efendi hazretlerinin veled-i mükerremi imiş. ibtidâ Sıfet bunlara mevleviyyet ile ihsân olunduğundan füc'eten merhûm oldu, derler. Karîbü'l-ahd imiş. Asâr-ı binâsından malûmdur. Sicillâtda hüsn-i hatları ile âlimâne tahrîrâtları vardır.

Ve câmi'i dâhilinde ziyâret-i şeyh Ni'me ve hammâm-ı cedîd kurbunda şeyh Ahmed el-Kamîsî ve kemerler üstünde şeyh Edîb ve Kürd mahallesi fevkında eş-şeyh şemseddîn el-Acemî ve Musallâ'da Seyyid Abdülkâdir ibn Habîb ve kurbunda bir mürtefi' yerde eş-şeyh Hasan-ı Hindî ve bunun kurbunda şeyh Haydarî ve câmi'-i Mu'allak kurbunda eş-şeyh Ammâr ve Paşa sarâyı önündeki küçük namâzgâhda şeyh Kürbel ve anda makâm-ı Kırklar ve iki Kardeşler cânibinde şeyh Îsâ ve şeyh Mismâr'dırlar, bir yerde medfûnlardır.

Ve esb-i sabâ-reftârlarımıza süvâr olup şehrin kıblesinde bir sâ'at ba'îd cebel-i Ken'ân'da hıyâbân-ı Beytü'l-hazen: Hazret-i Ya'kûb'u evlâdları bu dırahtıstân içre getirüp anda kesb-i hevâ ederdi. Bir gûne hıyâbândır kim bir diyârda misli yokdur. Arab geysûları gibi cümle dırahtın şu'beleri bir birine mahlût olup sâyebân olmuşdur. Aslâ şems

te’sîr etmez bir koyahdır kim ok ursan te’sîr etmez bir teferrücgâh [u] mesîregâh yerdir. Sıfet hâkinin a‘yânı bunda gelüp ayş [u] işret eder bir cihân-nümâ temâşâgâh yerdir.

Ve Hazret-i Ya‘kûb’un seyl-i eşkinden bu dağlar göz göz olup Ya‘kûb Nebî gözden çıkmışdır. Anıniçün bu mahalle hıyâbân-ı Hazen derler. Ammâ varup ziyâret eden mesrûr [u] handân olur. Zîrâ bu mahalde be-kavl-i ulemâ-yı Sıfet “Yedi yüz peygamber vardır” deyü i‘tibâr ederler.

Hamd-i Hudâ anı dahi ziyâret edüp hâkimü‘l-vakt Sâlih Ağa ve birâder- **[Y 201b]** zâdesi Mîr Assâf ile vedâlaşup on âdem refîk ile bir buçuk sâ‘at Sıfed’den yokuş aşağı enüp sol tarafımızda,

Cebel-i Ukkâb: Kadîm eyyâmda kal‘asın Buhtu’n-nasr münhedim etmiş. Cebelinde beş yüzden mütecâviz gârlar var. Herbiri gâr-ı yetîmândan nişân verir. Benî isrâ‘îl tâ‘ûndan firâr edüp bu mağâralara kapanmışlar. Cenâb-ı izzet bunlara bir rîh-i akîm gönderüp cümlesi ol gârlar içre helâk olurlar. Hâlâ üstühânları yığın yığın nümâyândır. Ba‘zı zamân içinde ahâlî-i vilâyetin keçileri ve koyunları kışlar. Ol mahalli geçüp yine kıble cânibine bir sâ‘at ubûr edüp,

Leymûn deresi nâmıyla meşhûr bir ayn-ı zülâldir. Cebel-i Anter’den gelüp bu mahalde buhayre-i Minye’ye mahlût olur. Bu mahalden sene 1058 târîhinde Murtazâ Paşa ile ubûr olunmuşdu. Yine andan güzer edüp dere ve depeler ve dağ ve bayırlar ve çıplak dağlar aşup,

Aynü‘t-tîn ya‘nî incir ırmağı Akke dağlarından tulû‘ edüp bu râha karîb buhayre-i Taberiyye’ye ya‘nî Minye gölüne munsab olur âb-ı hoş-güvardır.

Ve bu nehrin kenârı gâyet mahûf u muhâtara pusu yerleri ve Türâbîoğlu aşkıyâsının şikârgâhlarıdır. Selâmetle ubûr edüp,

Ayn-ı Vâdî: Bu Türâbîoğlu dağlarından gelüp yine Minye gölüne mahlût olur bur küçük ırmakdır, ammâ lezîzdir. Ve bu mahalde Taberistân kal‘ası Minye gölü kenârında bir azîm kal‘a imiş. Timur-ı bî-nûr şâm’ı harâb etdükde bu kal‘ayı dahi esâsından münhedim edüp Kudüs’e varmışdır.

Bu kal‘a gûyâ Haleb kadar var imiş. Âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Ve bu buhayre bu kal‘a ismiyle müsemmâdır. Ammâ efvâh-ı nâsda Minye gölü derler. Sahîhi buhayre-i Taberiyye’dir. **[Q 87b] [P 87b]** Ve bu mahalde Ken‘ân eli tamâm olup,

Vilâyet-i Taberistân

Ammâ hâlâ yine Âl-i Osmân tahrîrinde Sıfet hâkidir. Ve bu mahalde buhayreden ba‘îd bir top menzili bu gölün garbında evc-i semâya ser çekmiş bir kızıl yalçın kaya üzre bir dîdebân kullesi var ve kayaları Âd ibn şeddâd oyup, kal‘a-i Kahkah-ı Arab derler Yed-i Kudret ile binâ olunmuş bir kal‘adır. Dîvârdan bir alâmet yokdur.

Sene (–) târîhinde Ma‘ânoğlu’nun ba‘zı haşerâtları olan kavm-i Devrîrûzî [Dürzî] mâl-ı ganâyimleri ile kapanup Küçük Ahmed Paşa asker gönderüp ol cebel-i âlînin zirve-i a‘lâsından sakb edüp o gârlar içre âteşler ve bârûdlar ilkâ ederek içindeki melâ‘înler muztarib olup emân ile ol gâr feth olup içinden çıkan mâl-ı Kârûn’u guzât-ı müslimîne taksîm oldu. Aceb sa‘b kal‘adır.

Garba nâzır bir kapusu var. Kayaları sakb edüp birer âdem geçecek yol etmişlerdir. Gayri yerden varılmak muhâldir. Kapuya vardıkda bir minâre kaddi kemend ile urûc olunup kapudan içeri dâhil olunur.

Ve bu gârların içi zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn'dur. Kayalardan suları çıkar. Her bir gâr biner âdem alur, **[Y 202a]** birbirinden geçilir. Ol cebel-i müntehânın altı serâpâ böyle gârlardır, ammâ hâlâ içinde benî âdemden kimesne yokdur. Ve bu kal'anın misli Silifke sancağında kal'a-i Ermenak derler bir kal'adır, ol dahi böyle sa'b hisârdır ammâ kal'a-i Kahkah andan âlîdir. Andan bu kal'ayı seyr [ü] temâşâ edüp garb cânibine bir sâ'at gidüp,

Karye-i Hattîn: Sıfet hâkinde iki yüz evli müselmân köyüdür. Bu nâhiyelerde Dürûzîler yokdur. Bu karye, kasaba-misâl bir ma'mûr belîde bâğ u bâğçe ve besâtîni firâvândır. Ve âb [u] hevâsı râhat-ı cândır. Haftada bir gün azîm bâzârı durup on bin âdem etrâf nevâhîlerden cem' olup bey' [ü] şirâ olunur. iki cânibi alçak kayalı bir vâsi' öz içre vâki'dir. Bir câmi'i ve bir hammâmı ve bir hânı var.

Ve bir limon ve turunc ve zeytûn ve incîr ve hurmâlı bâğ-ı irem içre Tekye-i Mağribî derler bir âsitânesi var, yüzden mütecâviz fukarâsı ve âyende vü revendeye ni'meti mebzûl bir tekye-i lâ-nazîrdir. Ve tekyenin sebeb-i ihyâsı bu âsitânede medfûn şeyh imâdeddîn hazretleri Hazret-i şu'ayb Nebî zürriyyetinden olmak ile bu tekyeye muttasıl beyt-i Hazret-i şu'ayb vardır. Bir cânibi gârlardır. Bir cânibi bu tekyenin bâğçesidir. Bu azîz ol âsitânede eben-an-ceddîn sâkinler imiş. Bizzât şeyh imâdeddîn perhîz [ve] mücâhede ile iki yüz yıl mu'ammer olup Mısır sultânı olan Sultân Salâhaddîn Yûsuf bu azîzi ziyârete geldikde azîz hazretleri sultâna ta'zîm edüp ser-i sa'âdetlerin sultânın zânûsuna koyup rûh teslîm ederler. Ba'dehu bu mahalde defn olunup Sultân Salâhaddîn yanında nesl-i Fâtımiyyûn'dan şeyh Mağribîyi bu azîz üzre koyup bu türbeyi inşâ eder. Anıniçün tekye-i Mağribî derler. şeyh Mansûr-ı Mağribî anda âsûdedir. *Kaddesallâhu sırrahu'l-azîz.*

Ba'dehu bu tekyeden baş yukaru üç yüz adım,

Ziyâret-i Hazret-i şu'ayb Nebî *salavâtullâhi aleyhi ve selâme*: Bu dere içre tarîk-ı âmmın sağ tarafında kayalar altında azîm gârlardır. Ol gâr-ı pür-envârların derûnunda medfûnlardır. Be-kavl-i tevârîh-i Âzeryâ. Ol tevârîhdir kim Tûfân-ı Nûh'dan sonra Mısır'da Heremeyn dağları ki efvâh-ı nâsda Fir'avn dağı derler ba'de't-Tûfân bu dağlar içre bulunan hatlar kim Hazret-i idrîs Nebî'nin ve gayri kehenelerin hattları kim deve ve sığır ve koyun kemikleri ve kürekleri üzre lisân-ı ibrî ve Süryânî hatları ile tahrîr olunmuşdu. Ol hatları Sâm oğullarından Âzeryâ nâm hakîm cem' edüp tahrîr etmişdir. Cümle tevârîhler andan istihrâc olunup cemî'i peygamber ve peygamberzâde ve cemî'i vakâyi'ât ve hâdisâtlar anda tahrîr olunup mu'teber tevârîhdir. Cümle Mısır Kıbtîleri i'tibâr ederler. Anın kavl-i mu'teberi üzre bu Arz-ı Mukaddes'de medfûn olan peygamberleri ziyâret edüp evsâfların alâ-kadri'l-bizâ'a istinsâh etdik. Cenâb-ı Bârî bu müsevvedâtımız ziyâret etdiğimiz sultânların âb-ı rûyiyçün **[Y 202b]** ola, itmâmı müyesser ola.

ihvân-ı sa'âdetmende şöyle ma'lûm ola kim Hazret-i şu'ayb Nebî Bahr-i Kulzüm ki hâlâ Bahr-i Süveys derler, ol bahrın sâhilinde şehr-i Medyen derler bir şehr-i mu'azzam

idi. Cenâb-ı izzet kavmin helâk edüp şehrin harâb etdüği Kur'ân-ı azîm'inde âye[t]: [111] ây[et]inden murâd ol şehr-i Medyen'dir Hazret-i şu'ayb bu şehirde sâkin idi. Bu şehir Mısır'dan Mekke-i Mükerreme'ye giderken Muveylah nâm kal'aya bir menzil karîb mahaldedir. Ve bu şehire karîb dağlar içre huccâc-ı müslimîn meks ederler. şu'aybü'n-ni'am derler bir bâğ-ı iremezât ve âb-ı hayât sulu yerlerdir. Huccâc bu mahalle geldikde tâze cân bulur. Hazret-i şu'ayb neslinden âdemleri vardır.

Ve bu dağlarda bu halkın bir gûne küçük koyunları vardır, Hazret-i şu'ayb koyunlarındandır. Zîrâ Hazret-i şu'ayb Nebî mün'im ve mâldâr peygamber idi ve Hazret-i Musâ *aleyhi's-selâm* ba'de'n-nübüvve Hazret-i şu'ayb'ın çobanı idi. Hazret-i şu'ayb'ın bir duhter-i pâkîze-ahterin nikâh ile alup dâmâd-ı şu'ayb Nebî oldu. Hâlâ ol cebelde olan koyunlar ol döldendir.

Be-kavli tevârîh, yüz yigirmi dörd bin peygamberden a'mâ peygamber olmamışdır. illâ Hazret-i şu'ayb olmuşdur. Eğer su'âl olunursa Ya'kûb Nebî dahi a'mâ idi denirse, Hazret-i Ya'kûb firâk-ı Hazret-i Yûsuf ile zâr [u] giryân olarak kesret-i bükâdan a'mâ oldu. Ammâ sonra Hazret-i Ya'kûb Nebî Mısır'ın Feyyûm şehrinde Hazret-i Yûsuf ile mülâkat oldukda bi-emrillâh nûr-ı dîdesi Yûsuf'un görüp çeşmi rûşen oldu. Ammâ şu'ayb Nebî mâderzâd a'mâ idi.

Ba'dehu Cenâb-ı Bârî Medyen şehrinde şu'ayb Nebî'nin kavmin helâk edüp şehrin harâb etdükde Hazret-i şu'ayb "Bu diyâra azâb nâzil oldu" deyüp evlâd [u] ensâbı ile Beyt-i Mukaddes'e gelüp bu kabr-i pür-envârları kurbunda tahrîr olunan karye-i Hattîn'de sâkin olup ba'de'l-vefât bunda medfûndur. Merkad-i pür-envârları gerçi gârlardır. Ammâ taşrasında kârgîr kubbe binâlar ve mesâcid ve zâviye ve hücreleri var. Ammâ cümle binâları yine kayalara muttasıldır, zîrâ bir teng mahaldir.

Ve türbe-i şerîfleri kapusu şimâle nâzırdır. Ol kapudan içeri bir gül gülistânlı bâğçedir, ammâ küçükdür. Andan içeri bir kapu dahi şimâle nâzırdır. Atebe-i âlîsi üzre olan kemerde bir beyâz mermer-i hâm üzre üstâd-ı mermer-bür ibret-nümâ şükûfeler içre iki tâvûs birbirine mukâbil tasvîr etmiş kim görenin çeşmi hîrelenüp hayrân olur. Sihr-i i'câz tasvîr-i tâvûs-ı iremdir.

Ve bu kapudan içeri sol tarafda bir kârgîr binâ kubbe-i âlîli köşk vardır. Cânib-i erba'ası gül nesterîn [ü] zerrîndir. Râyihasından züvvârın demâğı mu'attar olur.

Bu mahalde a'yân-ı vilâyetden ba'zı sulehâ-yı kibâr evliyâlar medfûnlardır. Andan yukaru mehbit-i nûr olan merkad-i münevverlerine yedi kademe taş nerdübân ile çıkılır. şarka nâzır **[Y 203a]** bir bâb-ı sa'âdeti vardır. Ve mübârek kabr-i şerîfleri bu kapudan içre ol kubbe-i pür-envârın kıble solunda bir gâr-ı pür-nûr içinde âsûdedirler. Sandûkaları zer-ender-zer atlas-ı sebzgûn ile pûşîdedir. Ve Mısır ve şâm halîfeleri ve a'yân [u] eşrâflar hedâyâlar getirüp gûnâ-gûn hâlîçeler ile mefrûşdur. Ve zî-kıymet âvîze-i musanna'lar maslûbdur. Ve her züvvâra türbedârân gülâb ve buhûr ve amber-i hâm yakup i'zâz u ikrâm ederler, zîrâ bu türbedârlar zürriyyet-i şu'aybîlerdir.

Müddet-i ömürleri be-kavli Tevârîh-i Muhammed bin ishâk (–) sene ve zamân-ı şerîflerinden velâdet-i Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'ya gelince 3300 sene olmuşdur. Ve âsitâneleri kubbesi önünde olan kubbe-i âlî mesciddir. Mihrâbı içinde secde mahallinde

kademeyn-i şerîfleri bir taş **[Q 88a] [P 88a]** üzre zâhirdir. Tûlu iki karışdır. Ve ökçeleri ve mübârek parmakları hamîre te'sîr eder gibi te'sîr etmişdir.

Bu mescid kubbesinin sağında bir küçük kubbecik vardır. Anın bâbından içeri girdikde sağ tarafda Hazret-i Mûsâ'nın sol kadem-i şerîfleri bir bucakdadır. gûyâ henüz basmışdır. Bir seng-i hârâdır. Nakşının tûlu iki karış iki parmakdır. Miskîn ve marîzler içine su koyup nûş ederler. Bi-emrillâh şifâ bulmaları muhakkakdır.

Ve bu kadem-i şerîf kubbesinin sağ tarafında kaya içre bir gâr vardır, ibâdetgâh-ı Hazret-i şu'ayb'dır. Hudâ hakkı râyiha-i tayyibeden demâğ mu'attar olur. Bir demir kafes kapusu vardır, ammâ bu halvethâne sehel muzlimdir, küşâde değildir.

Ve bu makâmın kıblesi tarafında yalçın seng-i hârâ kaya şakk olup Cibrîl-i Emîn vahy ve suhuf getirdiği mahal bir mücellâ yerdir kim tavsîf olunmaz. Ve bu âsitâneyi ziyâret etdiğimiz mahalde sûretü'l-Mülk'de kalmış bir hatm-i şerîfim var idi, anı tamâm edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp rûhâniyyetlerinden şefâ'at [u] istimdâd taleb edüp âşinâlık kesb etdik, *rahmetullâhi aleyh* Hudâ kabûl ede.

Ve bu âsitânenin dere aşırısında yine kayalar içre bir kubbe-i âlîde ziyâret-i bint-i Hazret-i şu'ayb Nebî ammâ harem-i Resûlullâh olmağile kapuları mesdûddur. Ba'zılar "Hazret-i Mûsâ'ya verdiği kızdır" derler. Andan bir sâ'at kıbleye sahrâlar içre gidüp,

Kal'a-i atîk Medînetü'l-Karn: Kadîm-i a'sârda şehr-i mu'azzam ve kal'a-i mukaddem imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır. Benî âdemden bir ferd yokdur. Anı güzer edüp,

Karye-i Lûbiyâ: Elli hâneli müselmân kurâsı ve Sıfet hâkidir. Anı dahi ubûr edüp şehr-i Sıfed'den 8 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Ayn-ı Tüccâr

Sene (–) târîhinde şâm-ı şerîf ve Kudüs-i şerîf ve Mısır mâbeynlerinde emn-i tarîk olsun içün fâtih-i Yemen Sinân Paşa binâsıdır. Bir çemenzâr vâsi' yerde şekl-i murabba' bir kâ[r]gîr binâ bir kal'a-i ra'nâdır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi altı yüz adım kal'adır. Dizdârı ve yüz elli merdüm-i hisârı vardır. Ve şimâle **[Y 203b]** nâzır iki kat demir kapusu vardır. Ve derûn-ı kal'ada kırk elli neferât hâneleri vardır. Ve Sıfet livâsı hudûdunda subaşılıkdır. Ve (–) nâhiyedir.

Sıfet hâki bu mahalde tamâm olup Nâbulus hudûdudur. Ve bu kal'a neferâtları âyende vü revende ve huccâcı ve tüccâr-ı ehl-i berr ü bihârı murâd edindikleri yere götürüp getirirler. Ve kavm-i tüccârdan bâr başına altı akçe kânûndur, alup bu râhları hıfz [u] hirâset ederler.

Kal'a içinde Sinân Paşa'nın bir kurşum ile pûşîde bir câmi'-i musanna'ı var kim gûyâ nûrdur. Revzenleri ve câm-ı mînâları serâpâ necef ve billûr ve morandır. Tûlen ve arzen seksen kademe câmi'dir. Ve hareminde üç serâmed serv-i bâlâsı var kim *Sübhâne'l-Hallâk* gûyâ birer nâzenîn sebzgûn civân-ı mevzûndur.

Ve yedi kubbe-i âlîsinde âyende vü revendeye ni'meti ve birer nânı ve birer şem'-i revganı ve her at başına birer torba şa'îri bî-imtinândır.

Ve bu kal‘anın iki cânibi hândır. Ve sekiz dükkândır. Bu hândan taşra hâne yokdur. illâ bir mu‘attal hammâm vardır.

Ve kal‘a kapusu önünde Ayn-ı Tüccâr nâmıyla müsemmâ olan âb-ı zülâl uyûndur. Bir soffa-i âlîsi ve bir kaç bîd-i ser-nigûnu var. Sâyesinde müsâfirîn istirâhat ederler. Bu kal‘a bu ayn ismiyle yâd olunur.

Ve bu kal‘anın garbında iki yüz adım ba‘îd bir kal‘a-i atîk vardır. Gûyâ mühendis destinden henüz çıkmış bir kal‘adır. Aslâ havâlesi yokdur. Bir mürtefi‘ yerde şarka nâzır bir bâbı var. Cirmi altı yüz adımdır ve sekiz kulledir. içinde benî âdemden kimesne yokdur. Vakt-i şitâda kal‘a kulunun koyunları kışlar. Ve bu kal‘anın kıble tarafına bin adım gidüp,

Evsâf-ı Cebel-i Tûr-ı Hirâven ve Tûr-ı Tînâ derler bir vâsi‘ sahrâda yalnız bir cebel-i pür-nûrdur. Ammâ ol kadar âlî değildir. Ammâ kurb-i Hudâ‘da âlîden âlî ve evsâfdan ârî bir cebelullâhdır, cemî‘i enbiyâya nazargâhdır. Tâ zirve-i a‘lâsında bir kal‘ası vardır, ammâ içinde benî âdemden bir ferd yokdur ve câ-be-câ gârlar vardır. Arz-ı Taberistân’dır. Ve arz-ı Filistîn’den ve arz-ı Hâsân’dan ba‘zı sulehâ-i ümmetden kimesneler gelüp bu gârlarda çille-i erba‘în çıkarup tekmîl-i tarîk ederler.

Ve bu cebelde makâm-ı seyyidinâ Mûsâ Nebî ve makâm-ı şu‘ayb Nebî ve makâm-ı Ya‘kûb Nebî ve makâm-ı ishâk Nebî. Netîce-i kelâm cemî‘i enbiyânın makâmları vardır ki münâcât etdikleri cebeldir.

Ve be-kavl-i müverrih-i âlem “Bu cebel-i pür-envârda altı yüz peygamber medfûndur” derler. Zîrâ bu arz-ı Mukaddesede üç tûrdur, ya‘nî Cenâb-ı Bârî ile bilâ-vâsıta kelimât etdikleri ve münâcât etdikleri üç tûrun biri budur.

Biri Kudüs-i şerîf içinde Tûr-ı Zeytâ‘dır ki hakkında âye[t]: [112] nâzil olmuşdur kim zeytûndan murâd Kudüs ve Tûr-ı Zeytâ ile müfessirîn tefsîr etmişler. Biri dahi Mısır’dan Mekke-i mükerreme’ye giderken sekizinci menzile karîb leb-i deryâdan bir sâ‘at sengistânlar içre cebel-i Tûr-ı Sînâ‘dır, âye[t]: [113] âyetinden murâd Tûr-ı Sînâ‘dır.

Buna atlarımız ile urûc edüp hamd-i Hudâ ziyâret etdik. **[Y 204a]** Ba‘dehu aşağı enüp Ayn-ı Tüccâr dibinde Mısır yolu sağ cânibde kalup bu hakîr sol tarafda Kudüs-i şerîf yoluna müteveccih olup kıbleye bir vâsi‘ kurâ içre bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Tabbâğa: Yüz evli müselmân karyesidir. Bir câmi‘-i muhtasarı var. Bu mahalde Sıfet hudûdu tamâm olup Türâbîoğlu hudûdudur, ammâ cebel-i Aclûn sancağı hükmündedir. Bu kurânın halkı cümle tabbâğdır. Anı ubûr edüp yine kıbleye,

Karye-i Na‘ûra: Yüz hâneli müselmânlar ve ze‘âmetdir. Andan,

Karye-i Zer‘ayn: iki yüz evli müselmânlar ve ze‘âmetdir. Ve bu karyenin kıblesi cânibindeki sahrânın nihâyetinde 3 sâ‘at ba‘îd kal‘a-i Cebelü‘l-Aclûn nümâyândır. Ol taraf hilâf olmağın gitmeyüp,

Karye-i Akkâre: Bu dahi ze‘âmet ve yüz evli müselmânlardır. Bu kurânın şimâlindeki cebel üzre,

Ziyâret-i Hazret-i şeyh Dâhî: Sahâbe-i kirâmdandır. Kendüleri bir kubbe-i âlî içinde

medfûnlardır. Türbedârı ve evkâfı vardır. Bu âsitânenin cânib-i erbaʻasındaki kurâ halkının ekseriyyâ mâlları bundadır. Kimesne vazʻ-ı yed etmeğe kâdir değildir. Hakkâ ki ulu ziyâretgâhdır. Andan,

Karye-i Jelmi: Elli müselmân hâneli tîmârdır. Bir câmiʻ-i muhtasarı var. Ve bu karyenin cenûbundaki sahrâya Merc ibn Âmir derler. Mısır yolu bu sahrâ içre gidüp Hân-ı Leccûn nümâyândır. Ammâ biz Ayn-ı Tüccâr'dan 8 sâʻatde sahrâlar içre maʻmûr kurâlar güzâr edüp,

Evsâf-ı kalʻa-i Cinîn

Sene (–) târîhinde Mısır pâdişâhlarından Sultân (–) binâsıdır. Baʻdehu Âl-i Osmân'da (–) Paşa dahi tevsîʻ edüp bir kalʻa-i metîn olmuşdur. Cebel-i Aclûn hâkinde maktûʻ-ı kalem ve mefrûzü'l-kadem (–) evkâfının hâssıdır. Hâkimi mütevellîdir. Kalʻa dizdârı ve iki yüz neferâtları vardır.

Ve kalʻası bir musattah yerde şekl-i murabbaʻdan tûlânîce bir maʻmûr u metîn kalʻacıkdır. Cirmi bin adımdır. Ammâ handakı yokdur. Ve iki bâbı var, biri (bir) kıbleye, biri yıldıza mekşûfdur. Ve kalʻa içi serâpâ müsâfirhânedir.

Ve tâ vasatında bir câmiʻ-i rûşeni ve bir minâre-i mevzûnu var. Serâpâ rusâs ile pûşîde bir câmiʻ-i dilküşâdır. Ve hareminde aşren fe-aşr bir havz-ı azîmi var.

Ve imâretinin niʻmeti âyende vü revendeye birer nân ve birer tâs çobra ve her ocağa birer şemʻ-i revganı bî-imtinândır. Eğer müteʻayyin kimesneler gelirse summât-ı Muhammedî çekilüp üç gün mihmândârlık edüp her re's hussâna birer torba şaʻîr ve alef mukarrer bir evkâf-ı kavîdir.

Ve kâ[r]gîr binâ bir şâhrâh kemerlerin iki cânibi yüz dükkândır. iki başında demir kapulardır.

Ve bu kalʻanın kıblesi tarafında taşra varoşu bir bayır üzre yüz hâneli maʻmûr belîdedir. Bir mescidi ve bir hammâmı var. Ve hâna karîb yedi hurmâ ağacı var kim semâya ser çekmiş nahllerdir. Misli meğer Mısır elvâhâtında ola. Ve bunda bir kubbe-i nazîf içinde ziyâret-i şeyh izzeddîn ibn şeyh Muhammedü'r-Rufâʻî ve civârında Türâbîoğulları ecdâdı anda **[Y 204b]** medfûnlardır. **[Q 88b]**

Bu Cinîn kalʻasında Türâbîoğlu şeyhü'l-Emîr (–) anda bulunup hakîri vilâyetine götürdü. Cinîn'den garb cânibine dağlar içre **[P 88b]** gidüp,

Evsâf-ı ve kasaba-i nâhîfe-i ve kasaba-i (–) Türâbîoğlu

şâm-ı şerîf eyâletinde Cebel-i Aclûn sancağında ber-vech-i te'bîd mîrlivâdır. Selîm şâh Mısır'a giderken bunlar guzât-ı müslimîne talîʻa-i asker olduklarında vilâyetleri kendülere mü'ebbed ihsân olunmuşdur. Ellerinde Âl-i Abbâsiyân'dan berü yarlığ-ı belîğ-i şâhîleri vardır. Ve bunların zuʻumlarınca hasîb [ü] nesîbleri tâ Sâm bin Nûh aleyhisselâma müntehîdir. şâfiʻiyyü'l-mezheb bir kavimdir, ammâ sengistân ü çengelistân yollarda olmak ile Dürûzî tabîʻatlerdir.

Ve cümle yigirmi bin tüfeng-endâz ve küheylân-süvâr askerdir. Cümle hâneleri toprak ve kireç ile pûşîde yedi yüz hânedir. Câmiʻi ve mesâcidi ve bir kaç muhtasar dükkânları vardır. Ve bâğ u bâğçesi vardır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Anda bir şeb mihmân olup şeyhü'l-Emîr'in bir at ve elli guruş ve bir alaca kereke ihsânın alup hakîre elli pür silâh hayyâl refîk koşup kıble cânibine beş sâ'at gidüp Cinîn deresi içre bir sâ'at dahi gidüp,

Karye-i Kanâriyye: Anı ubûr edüp,

Karye-i Arrâbe: Yüz evli müselmânlardır. Ve Nâbulus paşası hükmünde paşanın hâssıdır. Anı ubûr edüp,

Karye-i Mağâra: Tîmârdır. Cümle mahsûlâtı zeytûndur ve iki yüz hâne müselmânlardır. Andan,

Karye-i Sitle: Cümle müselmânlar ve tîmârdır. Andan,

Karye-i Kûrfâğ: Müselmânlardır. Zeytûnu ve dud ağacı firâvândır. Andan,

Karye-i Findikavmiyye: Andan,

Karye-i azîm-i Sabastiyye: Bir bayır üzre ma'mûr belîde imiş. Hâlâ içinde müslim ve nasârâ vardır. Bu bayır üzre bir deyr-i âlî var kim binâsın gören mebhût olur. Bir musanna' manastırdır, bir vâcibü's-seyr deyrdir. Bu manastırda ve bu şehirde sâkin olan kavmi, Me'mûn Halîfe Mısır'dan Tartûs ve Kara Görgüz fethine giderken bu belîdeye uğrayup cümlesin katl-i âm eder. Ol ecilden bu deyrde ruhbân yokdur, hemân hâli üzre durur.

Ve bu deyr civârında beyt-i Sabastiyye Hazret-i Yahyâ hânesidir, hâlâ durur. Bu belîde bu beyt-i mübârekenin ismiyle müsemmâdır. Hazret-i Yahyâ *aleyhisselâm* asrında bir cebbâr melik var idi. Kendü kızın nikâh ile almak murâd edinüp Hazret-i Yahyâ'dan fetvâ istedi. Hazret-i Yahyâ,

“Dînimizde Allâh harâm eyledi” deyü fetvâ vermedi.

Ol zâlim bu nebîyi ve Hazret-i Meryem babasız oğul doğurduğun bahâne edüp bu deyr-i Sabastiyye'de Hazret-i Yahyâ ibâdet ederken şehîd etdirüp ser-i sa'âdetlerin şâm'da (–) mel'ûna gönderdiler. Rûm kavmi cesed-i şerîfin bu deyr içre bir mermer sandûka içine koyup âdet-i kadîmeleri üzre defn etdiler.

Tâ ki ba'dehu Mısır iskenderiyyesi'nde sâkin olan Behîce ve Hannâdî kabîlesi Kalyatır(?) nâm meliklerinden rûgerdân olup Akke kal'asına gelüp işpanya himâyesinde **[Y 205a]** iki yüz yıl sâkin olup tenâsül buldular. Ol asırda Rûm batâliselerinin ihtilâli sebebiyle bu kavm-i Behîce ve kavm-i Hannâdî Arabından Malta keferesi olan kavim Akke kal'asına istîlâ edüp mülkiyyet üzre mutasarrıf olup müstakil beğ olurlar. Ve Arab mezhebin terk edüp millet-i Mesîhî'den geçinirler.

Ol asırda her sene yılda bir kerre cemî'i Rûm kavmi cesed-i Yahyâ'yı ziyârete gelüp ruhbânlarına nezerât ihsân ederler idi. Akke'den bu Malta kâfiri gelen nezerâtlara tama' edüp ziyâret tarîkiyle bu mezkûr Sabastiyye şehrin ale'l-gafle basup cesed-i Yahyâ Nebî'yi alup Akke'de cevâhir sandûkalar içine koyup Sencovan nâmıyla ziyâretgâh ederler.

Ve Remle'den dahi Hazret-i Îsâ'nın hımârı üstühânların bulup anı dahi Akke'ye getirirler. Akke'yi bir ziyâretgâh ederler kim cemî'i millet-i nasârâ nezerâtlar ile gelüp beher sene niçe Mısır hazînesi mâl tahsîl ederler. Tâ Melikü't-Tâhir asrına dek Akke'de bu hâl üzre sâkin olurlar.

Sene (–) târîhinde Melikü‘t-Tâhir dahi yedi yılda döğe döğe Akke kal‘asın feth edüp deryâ tarafından Malta küffârı cesed-i Yahyâ‘yı ve üstühân-ı hımâr-ı Îsâ ile firâr edüp Tartûs kurbunda Kara Görgüz nâm kal‘aya varup anda sâkin olurlar. Anda dahi niçe yıllar sâkin olup cânib-i erba‘aların harâb [u] yebâb ederek berde ve bâhirde isyânları cihângîr oldu.

Tâ ahir-i kâr mülûk-ı Zülkadriyye ve Germiyaniyye ve Âl-i Selçukıyye ve Aydın Bay ve Sarhan Bay ve Teke Bay ve Menteşe Bay bu cümle mülûklar ale’l-ittifâk Malta küffârının sâkin olduğu Silifke sancağında Kara Görgüz’i muhâsara edüp yedi ayda feth edüp yine küffâr-ı Malta cesed-i Hazret-i Yahyâ‘yı ve Hazret-i Îsâ hımârının üstühânların alup deryâdan altı pâre kadırgaları ile cezîre-i Rodos’a varup anda dahi iki yüz yıl sâkin olup sene (–) târîhinde *“Fetahtümâ”* lafzı târîh düşmüşdür.

Bâzû-yı kuvvet ile Süleymân Hân Rodos’u feth edüp mukaddem târîh ile cesed-i Yahyâ‘yı hâlâ Malta’ya göndermişler idi. Bakıyyetü‘s-seyfi Rodos’dan hâlâ Malta’da karâr edüp Sedd-i iskender-vâr bir kal‘a bünyâd etmişlerdir. inşâallâh anın dahi zevâli karîbdir. Zîrâ her kankı diyârda sâkin oldularsa iki yüz seneden tecâvüz etmemişdir. Ve anlar dahi bilirler kim bu Malta dahi yakın zamânda feth ola deyü ihtirâzlarından yeni dünyâ önünde bir yeni Malta dahi ma‘mûr etmişlerdir, deyü hakîr Alaman’da iken ruhbânlar nakletdiler.

Ve cümle yedi kralın ve yedi banın ve kırk herseğin ve bir pirinc-pirimin ve bir çarna’nın ve’l-hâsıl cümle millet-i Mesîhiyyenin bu Malta’ya i‘tibârları Hazret-i Yahyâ cesedi ki Sencuvan ta‘bîr ederler ol cesed-i şerîf Malta’da olduğiyçün imdâd edüp rağbet ederler. Ve sancağ u bayraklarında Hazret-i Yahyâ‘nın bir kolun tasvîr **[Y 205b]** edüp taşırlar.

Hikmet-i Hudâ ne cânibe altı pâre gemi ile varırlarsa mâl-ı ganâ’im alırlar. Hâlâ Malta küffârı cesed-i Yahyâ ile tefâhür ederler. Hakîkatü‘l-hâl zikri sebkat eden Sabastiyye’den serîka eyledikleri Rûm tevârîhlerinde ve Orhân Gâzî şu‘arâlarından *Tevârîh-i Tuhfe* sâhibi Yahyâ Çelebi dahi tahrîr etmişdir. Ve kırk yedi sene Malta’da esîr olan Mü’ezzinzâde,

“Ben kendi gözümle gördüm. Bir mermer çâr-kûşe sandûka ki tûlu dörd adımdır. Ol sandûka üzre bir kat rusâs ile pûşîdedir. Mübârek cesed-i şerîfleri ol sandûka içre âsûdedir. Ve mübârek dizleri bükülmüşdür, ser-i sa‘âdetleri yok bir azîm ceseddir. Ve altında sâ‘at kumu döşelidir. Her sene baş huddâmı olan ruhbân sandûkanın kapağın açup ol cesed-i şerîfe gâyet koyu tuzlu su sürer. Ben ol papasın esîri idim. Hattâ tuz sürdüğü altun taştı ben dutardım.

‘Göre Türk! Sizin Muhammed böyle yumuşak mıdır? Yapış’ dedi. Ben te’eddüb edüp yapışmadım. Ammâ tuzlu suyu sürdükçe ruhbânın parmakları cesed-i şerîflerine batardı.

Ve bir kerre Hızır-ilyâs günü idi, beni götürüp sandûka içre gördüm ki mübârek gerdeninde kırmızı kan cereyân ederdi. ‘işte Yahûdîler bu peygamberi Kudüs yanında bu günde şehîd etdiler. Anıniçün bu günde kanı akar’ dedikde, hakîr dahi:

‘Sinyora, mübârek başı kandedir?’ dedim.

‘Dımışk’â’ dedi. “

Hakîrin dahi ilmi lâhik oldu kim “Cesed-i Yahyâ anlardadır” deyü esîr Mü’ezzinzâde Çelebi yemîn-i mugallaza ile,

“Gözüm ile gördüm” deyü şehâdet etdi.

Ve hâlâ hakîrin Nâbulus yanında ziyâret etdüği Sabastiyye’de beyt-i Hazret-i Yahyâ ve mezkûr deyr-i kebîr ki Hazret-i Yahyâ‘yı anda şehîd etdiler. Hâlâ ol deyrin sol cânibindeki beyâz seng üzre hûn-ı Yahyâ bulaşup yılda bir kerre rûz-ı Hızır’da ol hûn-âlûde olan hücreler gark-ı hûnrîz **[Q 89a] [P 89a]** olur.

Bu ahâlî-i vilâyet ve ba‘zı meşâyih-i ehl-i kerâmet eyle şehâdet etdiler. Hakîr seng-i hârâlar üzre la‘lgûn bulaşmış hûnu gördüm. Ammâ rûz-ı Hızır olmamak ile nem(?) hûn olduğun görmedim, ammâ beni âdem kanına ve sâ’ir mahlûkâtın demine müşâbeheti yokdur. Zâhir ü bâhir bir hûn-ı Yahyâ‘dır.

Ve bu hûn-ı Yahyâ olduğu direk mukâbelesinde bir top menzili cânib-i şarkîsinde yine bir püşte üzre,

Karye-i Sırabite: Yüz evli bir köydür ve ze‘âmetdir.

Ve bunun mukâbelesinde yine bir bayır üzre kal‘a-misâl **tekye-i Hazret-i şeyh şu‘le**: Gündüz savma‘asında ibâdet edüp gece şeb-i zulmânîde cümle fukarâları cem‘ olup meş‘al ve çerâğ yoğ iken ders okutmağa şurû‘ etdikleri meclis-i şerîfleri sabâh olunca sohbet-i şerîfleri münevver olurmuş. Anıniçün şeyh şu‘le derler. Ulu sultân ve ma‘mûr âsitânedir. **[Y 206a]** Ziyâret edüp hayâtda olan evlâdlarından şeyh Sun‘ullâh hazretlerinin dest-i şerîflerin bûs edüp du‘â-yı hayrları ile şerefyâb olduk.

Andan **karye-i Nâkûra**, andan **karye-i Deyr-i Sırre**, andan **karye-i Betîle**, tâ Cinîn kal‘asından bu kadar ma‘mûr [u] âbâdân kurâları 7 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Nâblîs
şehr-i kadîm-i Sâmirî

şâm eyâletinde sancakdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 296.450 akçedir. Ve sancağında 7 ze‘âmet ve 44 tîmârdır. Bu sancak şâm emîr-i haccına ihsân olunup erbâb-ı tîmârları cebelüleri ile her sene Mekke-i Mükerremeye gitmeğe me’mûrlardır. Mîrlivâsı dahi Kudüs ile emîrü‘l-hac olur. Beş yüz nefer âdem ile Mekke’ye sefer eşer.

Nâbulus’dan senevî paşaya on yedi bin guruş hâsıl olur. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi iki yüz kurâdır. Senevî kadıya altı bin guruş hâsıl olur. Bu şehre şehr-i Sâmirî’ derler.

Kal‘ası bir püşte üzre Benî isrâ’îl kavmi Buhtu’n-nasr nusret bulmasın deyü binâ etdiler. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Freng-i bedreng yetmiş yıl mutasarrıf olup bu vilâyetlere istîlâ etdiler. Ba‘dehu sene (–) târîhinde Nûreddîn-i şehîd’in vezîri Yûsuf Salâhaddîn gelüp muhâsara edüp feth etdi. Ammâ fethinde usret çekdiğinden kal‘asın münhedim etdi. Hâlâ yine âsâr-ı binâları Tûr-ı Aynâ üzre zâhirdir.

Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân ve nakîbüleşrâf kâ’immakâmı vardır. Ammâ şeyhülislâmı Kudüs-i şerîfdedir.

Ve şehir iki dağın mâbeyninde bir vâsi‘ dere içre şarkdan garba tûlânî bir müzeyyen şehirdir. Cümle on sekiz mahalle ve dörd bin altmış kâ[r]gîr binâ sarây-ı âlîler ve gayri hânelerdir. Bu şehir içre aslâ ağaç binâ yokdur. Bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayât sulu kal‘a-misâl üstleri kireç sıvalı müzeyyen beyt-i ma‘mûrelerdir.

Ve cümle (–) mihrâbdır. (–) cum‘adır. Cümleden mükellef cemâ‘at-i kesîreye mâlik sûk-ı sultânî içinde Ulu câmi‘ mâ-tekaddem kenîse imiş. Yûsuf Salâhaddîn feth edüp câmi‘ etmiş. Kefere zamânı mihrâbı olan mahalli hâlâ şark tarafında kapudur. Ve bu kapunun iki cânibindeki bâblarında anda sekiz nahîf mermer mevzûn sütûnlar ile mebnî kapu kemerleridir kim sihr-i i‘câz mertebesi san‘at-i mi‘mârîdir.

Ve bu câmi‘in tûlü bir yanından bir yanına üç yüz elli ayakdır kâmil ve arzı yüz ayakdır, ensiz vâki‘ olmuşdur. Eğerçi dahi vâsi‘ olsa şâm-ı şerîfde câmi‘-i Ümeyye cirminde olurdu. Ammâ bunun derûnunda cümle elli beş sommâkî ve câ-be-câ çâr-kûşe amelî sütûn-ı müntehâlar üzre toloz kâ[r]gîr kemer binâ câmi‘-i kadîmdir. Ve mihrâbı gâyet büyükdür, içine yigirmi âdem sığar. Ve minberi tarz-ı kadîmdir. Ammâ câmi‘e göre haremi münâsib değildir, gâyet küçükdür. Zîrâ teng mahalle düşüp harem cânibi esvâk-ı sultânî ve tarîk-ı âmdır. **[Y 206b]** Ve harem kapusu üzre kulle-misâl çâr-kûşe bir minâre-i mevzûnu vardır.

Cebbâneyle câmi‘i, ziyâretgâhdır.

Ve Câmi‘ü‘n-nasr mâ-tekaddem deyr-i mu‘azzam imiş. Bu câmi‘in derûnında olan la‘lgûn sommâkî sütûnlar bir diyârda yokdur.

Ve Câmi‘ü‘l-Hadrâ tûlen ve arzen 87 ayakdır. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve yedi medrese ve yedi zâviye ve yedi mekteb-i sıbyân-ı tıflân vardır. Ve iki hammâmı var. Ve sûk-ı sultânîsinin iki başında kapuları vardır. Her şeb bevvâbları sedd ederler. Bir kapudan bir kapuya tûlu kâmil bin iki yüz adımdır. iki cânibi ale’t-tertîb üç yüz yetmiş dükkândır. Gerçi bedasteni yokdur, ammâ cümle eşyâ mevcûddur. Ve bu esvâkın ortasında üstü kâ[r]gîr kemerler ile mebnî yüz dükkândır.

Ve bu dükkânların sol cânibinde kal‘a-misâl bir hân-ı azîm var. Cümle yüz elli ocak bir yatacak hândır. Ve hânın vasatında bir câmi‘i var. Kurşum ile pûşîde bir câmi‘dir. Bu çârsû-yı kârgîrin ve bu hayrâtın cümlesi Koca Mustafâ Paşa’nın hayrâtıdır. Hakkâ ulu hayrâtdır. Ve bu şehir içre bu hân câmi‘inden gayri ve kurşumlu imâret yokdur.

Ve bu şehir gerçi iki kûhsârın derûnuna düşüp mahbûb-ı cihân gibi dirâgûş etmişlerdir. Ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi çokdur. Ammâ herbirinin hasîb [ü] nesîbin su’âl eylesen birer peygambere müntehî olur.

Ve halkı gâyet garîb-dostlardır ve lâkin fukarâlardır.

Ve libâsları alaca abâ geyerler ve şâl ve beyâz destâr sararlar. Ve zenâneleri beyâz car bürünürler.

Bu şehrin cânib-i erba‘ası tağı ve taşı bâğ u bâğçesi limon ve turunc ve rummân ve zeytûn ve tîn ve hurmâ ile müzeyyen olmuş bir şehirdir.

Ve cümle sarây ve gayri hânelerinde birer âsiyâb yürüdür mâ-i cârîleri cereyân edüp

havuz şâzrevân ve selsebîllerinden cereyân etmededir. Ve çârsû-yı bâzârlarında âsiyâb-ı mâları vardır. Ve bu şehirde,

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Nâblîs

Evvelâ **Hazret-i Âbid şemsûn ibn Hazret-i Eyyûb**: Nübüvvet gelmemişdir, ammâ dîn-i Îsâ üzre halkı dîne da'vet ederdi. Zira Hazret-i Yahyâ ile Hazret-i Îsâ mâbeyninde Hazret-i Cercîs ve Hazret-i Yûnus ve Hazret-i şemsûn idiler. Ammâ şemsûn'a nübüvvet gelmedi, demişler. şehrin şimâlinde bâğ-ı müşeyyedler içinde medfûn Âbid şemsûn deyü ziyâret ederler. Ve yine şehrin şimâlinde bâğçeler kenârında bir arz-ı behişt-âsâ yerde,

Ziyâretgâh-ı evlâd-ı Hazret-i ishâk ve evlâd-ı Hazret-i Ays: Bir kûhsârın dâmeninde bir gâr-ı azîm içre on iki vücûd-ı şerîf âsûdedirler. Ammâ medfûn değillerdir, zîrâ türâb yokdur. Kimi oturur ve kimi yatır ve kimi sücûd eder şeklinde hâlleri üzre âsûdedirler. Be-kavl-i tevârîh bunlara suhuf nâzil olmuş nebîlerdir, deyü tahrîr etmişler. Ammâ türbedârlar bunların yanına varmağa men' edüp rızâ vermezler, zîrâ kefenleri mürûr-ı eyyâm ile rîze rîze olup ba'zı **[Y 207a]** avret yerleri mekşûf imiş. Ol ecilden huzûrlarına varmağı men' edüp gâr kapusundan du'â ederler. Hakîr dahi bu pendi kabûl edüp eyle du'â etdik ve şefâ'atlerin ricâ eyledik. Ve bunlardan taşra ol bâğ-ı iremde bir kaya dâmeninde bir kubbe-i âlî içre,

Ziyâret-i Hazret-i Ays ibn ishâk *aleyhime's-selâm*: Ays'a suhuf nâzil olduğu müsbetdir. Ve müddet-i ömrü (–) Ve Rûm kavmi bunun zürriyetindendir. Ammâ kavm-i Yahûd aceb ziyâret ederler, zîrâ tevârîhlerinde mastûrdur. Ve bu Hazret-i ishâk oğulların dahi ziyâret ederler. Ve bu mahalle karîb

Makâm-ı Hazret-i Yûşa': Ve şehrin şarkîsi cânibinde ziyâret-i Cennet kapusu. Hazret-i Mu'âviye asrında niçe bin askerle bu şehire gelüp bi-emrillâh üç bin Sahâbe-i Resûlullâh şehîd olup bu gâr içre yatırlar. Hâlâ kimi ter ü tâze ve kimi kadîd ve ba'zısı hemân üstühân kalmış. Bir kerre bir âdemin oğlu babasından firâr edüp bu gâr içre girüp nâbînâ feryâd ederek a'mâ olmuş taşra çıkar. Hâlâ gârın bâbı mesdûddur. Ve,

Ziyâret-i bi'r-i Hazret-i Ya'kûb: A'mâ olmazdan evvel (–) sâkinler idi. Mübârek dest-i **[Q 89b]** şerîfleri ile bu bi'r-i cân-perveri kazmışlardır. Hâlâ âb-ı Zemzem lezzetine müşâbeheti vardır. Cümle ahâlî-i vilâyet ve sulehâ-i ümmet kimesneler emrâz-ı muhtelifeye mübtelâlar **[P 89b]** kırk elli gün nûş edüp bi-emrillâh şifâ bulurlar. Ve bu mahalle karîb,

Ziyâret-i Sicn-i Hazret-i Îsâ *aleyhi's-selâm*: Yahûd tâ'ifesi haps edüp, bu sicin içre kırk gün mahpûs edüp su vermediler. Hazret-i Îsâ dahi ol gârın cânib-i şarkîsinde olan kayaya nazar edüp mübârek parmakları ile kayayı delüp bir âb-ı hayât çıkup zindân kapusundan taşra hurûc etdükde seccânlar firâr edüp hâkime bildirirler. ilm-i sihir ile etmişdir, deyü iğmâz-ı ayn ederler. Hâlâ bir âb-ı nâb-ı zülâldir. Ba'zı yürek sıkılmasına mübtelâ olanlar nûş edüp şifâ bulurlar.

Ve hâlâ bu Sicn-i Îsâ mahalli bir deyr-i mu'azzamdır, yetmiş seksen ruhbânları vardır. Cemî'i kefere diyârlarından nezerât gelir. Ve ba'zı kefere masrû' ve mecnûn olsa bu Sicn-i Îsâ'da bir kaç gün haps ederler. Bi-iznillâh halâs olur.

Ve bâğçeler içinde **şeyhü'l-gafîr.**

Ve bunun sağındaki bâğçeler içinde **Hazret-i Süfyân-ı Sevrî:** Sahâbe-i güzîndendir.

Ve şehrin cânib-i şarkîsinde bir cebel-i müntehâ üzre **şeyh imâdeddîn.**

Ve bu bâğçelerden taşra **eş-şeyh Mücâhid** ve civârında **şeyh Mücîreddîn**.

Ve şehrin cânib-i garbîsindeki cebel-i müntehâ üzre **Âsitâne-i Hazret-i Serîr-i Sakatî [Serî es-Sakatî]:** Kutbü'l-aktâbdır. *Kuddise sırruh.* Azîm ziyâretler var, ammâ kendüler anda medfûn değildir. Kal'a-i Bağdâd-ı Behiştâbâd'ın mukâbelesinde şattı'l-arab aşırı Kuşlar kal'ası cânibinde medfûnlardır. Ammâ bu Nâbulus'da sâkin olup bu âsitâneyi anlar binâ etmişler, azîm tekyedir. Her leyle-i cum'ada şeyh [ü] meşâyih anda sabâha dek def ü kudüm **[Y 207b]** ile tevhîd-i ilâhî edüp ihyâ ederler.

Ve yine şehrin şarkîsindeki cebel-i âlî üzre **ziyâret-i şeyh Gânim-i Makdisî**.

Ve şehrin sağındaki kûh-ı âlî zirvesinde **ziyâret-i şeyh Cüneyd-i Tayyârî**: Hîn-i zikrullâhda kerrât ile uçdukları içün Cüneyd-i Tayyârî dediler.

Ve bu şehrin karâfesinde çemenzâr namâzgâh kurbunda **Mevlânâ Kadı şücâ'eddîn**. Ulûm-ı kesîrede ve fıkıh [u] ferâyiz mesâ'il-i şer'iyyede Monlâ şücâ'eddîn merd-i şecî' sâhib-i sülûk bir merd-i suhendânmış. şehir kadısı iken merhûm olmuş. Monlâ-yı Rûm deyü ziyâret ederler.

Ve bu şehirde niçe bin kibâr evliyâullâhlar vardır. Ammâ bu hakîrin ziyâret etdüği bunlardır ki tahrîr olundu, *rahmetullâhi aleyhim(â).* Ve bunda niçe sulehâ-yı ümmetden müstecâbü'd-da've kimesneler vardır.

Anlar ile mülâkî olup du'â-yı hayırlarıyla behremend olup Emîr-i hac Harmuş Paşa'dan on tüfengli refîk alup bu şehirden kıble cânibindeki sahrâların cânibeyninde olan kurâlardır ki zikr olunur. Evvelâ,

Karye-i Harî ve **karye-i Balâta** ve **karye-i Avorta** ve **karye-i Hovâra** ve **karye-i Beytâ**, Hazret-i Üzeyr'in beyt-i şerîfi bunda hâlâ mesciddir. Anıniçün karye-i Beytâ derler, ma'mûr câmi'dir. Ba'zı marîzler anda bir kaç gün ibâdet edüp şifâ bulurlar.

Ve **karye-i Akraba ve karye-i Yâmûk ve karye-i Sâvî.** Bu kurâlar cümlesi bu vâdîlerde ve püşteler üzre kırk pâre ma'mûr [u] âbâdân câmi'li ve zeytûn ve incîr ve dud bâğlı ma'mûr [u] âbâdân kurâlardır. Ammâ tarîk-ı âm üzre ubûr etdiğimiz bu kurâlardır ki tahrîr olundu. Ve cümlesi Nâbulus nâhiyesi kurâlarıdır. Bunları altı sâ'atde ubûr edüp,

Akabü'l-hân: Bir kûh-ı bâlânın tahtında bir hân-ı azîmdir. Cânib-i erba'asında âbâdân yokdur. Anı güzer edüp ensesindeki kûh-ı bâlâya yüz bin renc [ü] anâ ile urûc etdik. Gâyet sa'b u sengistân akabedir. Anı ubûr edüp hudûd-ı Kudüs-i şerîf'e dâhil olup,

Karye-i Sencîl: iki yüz evli müselmânlardır. Ammâ âsîlerdir. Andan,

Karye-i Beyrût: Müselmânlar ve ibrâhîm Halîl evkâfıdır. Andan râhımıza muhâlif cenûb cânibinde,

Karye-i şemûyil: Bir alçak cebel-i sağîre üzre iki yüz evli bâğ u bâğçeli ve bir câmi'li ma'mûr belîdedir. Ve bu karye âsâr-ı binâları ile gûyâ kal'adır. Ve halkı gâyet mün'im

âdemlerdir. Anda,

Ziyâret-i Hazret-i şemûyil ibn işmû'il *aleyhimâ's-selâm'*dır. Bunlar Hazret-i Mûsâ zürriyetindendir. ikisine de suhuf nâzil olmuş nebîlerdir. Hazret-i şemûyil bu karyede câmi'e muttasıl bir âsitâne-i âlîde medfûndur. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ammâ pederleri Hazret-i işmû'il Keyân(?) kubbede medfûn idüği ma'lûmum değildir. Bir şeb bu âsitânede mihmân olup vâfir ikrâm etdiler. Andan yine nîm sâ'atde tarîk-ı âmma çıkup yine kıble cânibine,

Karye-i Ayn-ı Tâhir Baybars: iki yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli mahsûlâtı zeytûnlu bir karye-i müslimdir. Çeşme-i sâfîsi dörd **[Y 208a]** yerden cereyân eder bir âb-ı zülâldir. Anı ubûr edüp tathîr olmuş bir şâhrâh ile Kudüs-i şerîf bâğları içre tarîk-ı Cüneyn'de

Ziyâret-i şeyh Cerrâh-ı Resûl: Sahâbe-i kirâmdandır. Hattâ Hazret-i Risâlet'in mübârek dendân-ı şerîfleri Uhud gazâsında şehîd oldukda bunlar hidmet edüp Hazret-i Resûl belin bağlayup cerrâhlara pîr-i perver olmuşdur. Ulu ziyâretgâhdır.

Anı bir Fâtiha ile rûh-ı şerîfin yâd edüp yine kıbleye bâğ u bâğçeler içre tâ Akabe hânından 6 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i kadîm ve kıble-i atîk Beyt-i Mukaddes

Lisân-ı Yûnân'da vilâyet-i ilyâ derler. Lisân-ı Süryân'da Makdine derler. Lisân-ı ibrî'de Hâs derler. Lisân-ı Arab'da Beyt-i Mukaddes ve Kudüs derler. Yüz yigirmi dörd bin peygamberin âsitâneleridir. Kable't-Tûfân ve bade't-Tûfân ibn âdemin kıblegâhı idi. Ba'dehu Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'den Medîne-i Münevvere'ye emr-i Hak ile hicret-i şerîfleri elli bir yaşında ve 9 mâh iken vâki' olmuşdur. Ve 10 sene Medîne-i Münevvere'de sâkin olup ikinci senede Cenâb-ı Bârî'den Cibrîl-i Emîn vâsıtasıyla sûre-i Bakara'da âye[t]: [114] âyeti nâzil olup kıble Kudüs'den Mekke'ye tahvîl olundu. Ve bu mahalde sıyâm dahi farz oldu. Ammâ kıble-i kadîm Kudüs-i şerîf idi. Hakkâ ki kıblegâh-ı fukarâ imiş.

Netîce-i Merâm cemî'i milelin hasretü'l-mülûku bu Kudüs-i şerîfdir. Husûsâ millet-i nasârâ Hazret-i Îsâ bu Kudüs-i şerîf'de rahm-ı mâderden müştak olalı cemî'i ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl bu Kudüs-i şerîf içündür. Ammâ sâ'ir nasârânın ceng [ü] cidâlleri Mekke-i Mükerreme içün idi. Ashâb-ı Fîl ve Ebrehe ve kavm-i Tübba' hikâyetleri kândikleri(?) (–) ma'lûmdur. Ammâ bu Kudüs'ün kal'asın ibtidâ Hazret-i Dâvûd halîfe iken bedest-i Tâlût ile inşâ kıldı. Zîrâ Câlût Melik Haleb ve Azez câniblerinden bir kaç kerre Kudüs-i şerîf üzre hurûc edüp niçe kerre ceng etdikleri zabt olunmuşdur.

Hazret-i Dâvûd Kudüs'ü binâ edüp Melik Tâlût ile Hazret-i Dâvûd Haleb kurbunda Merc-i Dâbık nâm mahalde ceng-i azîm olup Hazret-i Dâvûd seng-i sapan ile âye[t]: [115] âyeti ile sâbitdir. Ba'dehu Hazret-i Dâvûd müstakil pâdişâh olup sâlimîn ve gânimîn Kudüs'e gelüp Câlût Melik'in mâl-ı ganâyimiyle Hazret-i Dâvûd kal'a-i Kudüs'ü dahi ziyâde amâr etdi. Peygamber ve pâdişâh iken yine haddâdlık edüp ceng âlâtı içün zırh düzer. Anıniçün haddâdların pîri Hazret-i Dâvûd'dur.

Ba'dehu sene (–) târîhinde Buhtu'n-nasr Kürdistân'dan Nusaybin şehrinden hûn-ı Yahyâ'nın intikâmın almak içün hurûc edüp Kudüs-i şerîfe gelüp kal'asın ve cemî'i âsâr-ı

binâsın harâb [u] yebâb ve halkın kebâb edüp niçe bin Benî isrâ'îl'i katl edüp tâ ki cesed-i Yahyâ'dan hûn-ı Yahyâ dökmeyince kılıç urmadan ferâğat etmedi. Ve Hazret-i Dânyâl'ı dahi şehr-i Sıfet'de bulup esîr edüp **[Y 208b]** Musul'a götürdü.

Andan yine Kudüs ma'mûr olup kayâsıralardan Hırkîl nâm kayser-i Rûm iken Hicret-i Nebeviyye'nin sene 26 târîhinde bizzât Hazret-i Ömer altmış bin askerle muhâsara etdükde emân ile Kudüs-i şerîfi teslîm etdiler. Ammâ Kumâmeleri yine kendülerine ma'bedhâneleri **[Q 90a] [P 90a]** olmak üzre ahd [u] şart edüp Kudüs'ü teslîm etdiler. Ve Hazret-i Ömer dahi Kumâme'ye muttasıl bir câmi' binâ edüp derûn-ı kal'aya on bin asker koyup Amr ibni'l-Âs hazretlerin Mısır fethine gönderüp kendüler Mekke-i Mükerremeye müteveccih oldular.

Ba'dehu Kudüs-i şerîfe yine küffâr istîlâ edüp sene (–) târîhinde Yûsuf Salâhaddîn şâm'da Nûreddîn şehîd'in vezîri iken yüz bin asker ile gelüp Kudüs'ü dest-i bâzû ile feth edüp bir dahi küffâr gelüp mutahassın olmasın içün kal'asın münhedim etdi. Ba'dehu dest-i Çerâkize'de iken sene 922 târîhinde cemî'i ulemâsı ve sulehâsı Selîm şâh'a istikbâle çıkup Mescid-i Aksâ'nın ve Sahratullâh'ın miftâhların teslîm etdiler. Selîm-i Evvel

"Elhamdülillâh, kıble-i evvel sâhibi oldum" deyü secde-i şükür edüp cümle a'yânına ihsânlar edüp cemî'i tekâlîf-i şâkkadan mu'âf u müsellem etdi. Ve Rûm ve Freng ruhbânlarının elinde olan Hazret-i Ömer'in hatt-ı şerîflerini yüzüne ve gözlerine sürüp mazmûnunca cemî'i ruhbân cizye vermeyüp yine ke'l-evvel Kumâme'leri kendülere âyîngâh ola deyü hatt-ı şerîf verüp hükûmetin (–) Paşaya ve mevleviyyetin Mevlânâ Ahfeşzâde'ye beş yüz akçe mevleviyyet ile sadaka olunup eyâlet tahrîr olundu.

Hâlâ eyâleti ber-vech-i arpalık vezâret olmuşdur. Taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 257.485 akçedir. Ve ze'âmet 9 ve tîmâr 106. Paşası hâlâ beş yüz asker ile şâm emîrü'l-haccı olup huccâc-ı şâm'a pîşvâ olup götürüp getirmeğe me'mûrdur.

Ve senevî paşasına kırk bin guruş hâsıl olur ma'mûr vilâyetdir. Ammâ eyâletinde olan erbâb-ı tîmâr bir sefere me'mûr değillerdir. Ancak gelen züvvârı bayrakları ile ziyâretlere götürmeğe me'mûr cümle altı yüz âdemdir.

Ve mollâsına dahi paşası kadar mâl hâsıl olur, zîrâ nâhiye ve bin altmış pâre kurâlardır. Cümlesine kul nâ'ibleri gider şerîf mevleviyyetdir. Zîrâ ba'zı zamân bıtrîk ve kıssîs ve çelipa ve ruhbân ve papasların mâddeleri zuhûra gelir. Monlâ ve paşa ol mâddelerden kırk elli bin guruş alırlar.

Husûsâ küffârın Beyz-ı Ahmer ya'nî Kızıl yumurta bednâmları günü Kumâme önüne paşa ve monlâ varmayınca bâb-ı Kumâme küşâde olmaz. Ve beş on bin nasârâdan onar on beşer guruşunu papaslar alup öşrün paşa ve monlâya verirler, hayli mâddedir.

Ve paşasının eyâletinde olan Selîm Hân tahrîri üzre sancaklar bunlardır. Evvelâ izzetü'l-hâşim sancağı ve Cebel-i Aclûn **[Y 209a]** sancağı ve Leccûn sancağı ve Nâbulus sancağı. Kudüs-i şerîf sancağı paşa tahtıdır.

Ve beş sancak dahi çöl beğleri vardır. Anlar vilâyetlerin mülkiyyet üzre mutasarrıf ederler. Lâkin hîn-i mahalde hidmet-i pâdişâhîde bulunurlar. Ve eyâletinde evkâf kurâları

vardır. Ammâ çoğu eşkinci tîmâr ve ze'âmet sâhibi kurâlarıdır.

Sancağının alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve erbâb-ı tîmârı huccâc-ı müslimîni Hazret-i ibrâhîm Halîl'e ve Hazret-i Îsâ'nın doğduğu Beytü'l-lahm'a ve Hazret-i Mûsâ'ya götürürler, zîrâ yolları Arab aşkıyâsından muhâlifdir.

Ve bu Kudüs'ün sipâh kethudâyeri ve dergâh-ı âlî yeniçeri serdârı ve şâm yeniçerisi serdârı vardır. Ve mezâhib-i erba'anın şeyhülislâmları ve nakîbüleşrâfı ve a'yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı gâyet çokdur. Ve kal'a dizdârı ve iki yüz merdüm-i hisârı vardır.

Mollâsı kal'a neferâtların ba'zı müşkil nâhiyelere ve dest-i hükmünde olan kazâlara gönderir ki kazâları bunlardır: Evvelâ kazâ-i Kudüs-i şerîf ve kazâ-i Halîlü'r-rahmân ve kazâ-i Nâbulus ve kazâ-i Remle ve kazâ-i Kerek ve kazâ-i Leccûn ve kazâ-i Cinîn. Bu kazâlar cümle ilhâk olunup mevleviyyet olmuşdur. Ammâ ba'zı zamân mollânın isti'dâdına göre kazâ ilhâk ederler. Ammâ ba'zısına yalnız Kudüs ihsân olunur. Hulâsa-i kelâm ber-vech-i adâlet kırk bin guruş hâsıl olur şerîf mevleviyyetdir.

Ve dahi mollânın taht-ı destinde mahkeme hidmetine me'mûr berât-ı pâdişâhî ile yigirmi ağalık vardır. Evvelâ muhzırbaşı rikâb-ı hümâyûn tarafından keçeli kapucudur. Rü'ûs-ı hümâyûn ile zabt eder. ikinci Ağa Kudüs-i şerîfe gelen su nâzırı mükellef ağalıkdır. Üçüncü Ağa mi'mârbaşı ve dördüncü mühendisbaşı beşinci mu'temedbaşı ve altıncı sarrâfbaşı, cemî'i ulemâya surre-i pâdişâhî geldikde bunun elinden çıkar. Ve yedinci ağa veznedârbaşı ve sekizinci subaşı ve tokuzuncu bâzârbaşı ve onuncu şehir kethudâsı ve on birinci bedasten kethudâsı.

Hulâsa-i kelâm cemî'i esnâfın şeyhleri her gün mahkemede hâzır olup hidmet ederler. Ve Kudüs-i şerîfde yedi yüz evkâf vardır. Cümlesinin mütevellîleri birer hedâyâ ile mollâya gelüp mahkeme dîvânında mevcûd bulunurlar. Azîm hükûmet ve mevleviyyetdir.

Evsâf-ı kal'a-i Kudüs-i şerîf

Cemî'i kütüb-i tevârîhlerde bu zemîne Arz-ı Filistîn derler. Kur'ân-ı Mecîd'inde Cenâb-ı izzet tasrîhan ve tenzîhan kırk iki yerde medh etmişdir. Ol ecilden cemî'i milel bu Kudüs'e mâlik olayım, deyü niçe yüz kerre muhâsaralar göre göre kal'ası harâb idi. Tâ ki Sultân Süleymân bin Selîm Hân asrında on iki sancak ile Lala Mustafâ Paşa mücedderen bir kal'a-i azîm binâ olunmasına me'mûr olup bir kal'a-i sengîn-bünyâd binâ olmuşdur kim evsâfında lisân kâsır [u] kasîrdir. Kadîm zamânda münhedim olan kal'a esâsından kırkar ve ellişer zirâ'-ı Mekkî taşradan binâ edüp Sahratullâh'ı ve Mescid-i **[Y 209b]** Aksâ dâhil-i sûra alup şekl-i murabba' Kahkahâ-vâr bir binâ-yı azîme kal'a olmuşdur kim üssünde(?) her bir taşı birer fîl-i mengerûsî cüssesi kadar vardır. Ve,

Dâ'iren-mâdâr cirmin ve derûn-ı kal'ada imârâtın beyân eder

Evvelâ Bâb-ı Meğâribe kıbleye mekşûf bir küçük kapucukdur. Mağribîler bu kapudan feth etdikleriyçün Bâb-ı Meğâribe derler. Bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre böyle tesbît olunmuşdur. Târîh:

"Emera bi-inşâi hâzihi'l-bâbi fî eyyâmi Sultânu'l-a'zam es-Sultân Süleymân Hân bin Selîm Hân halledallâhu mülkehu, târîh Muharremü'l-harâm fî seneti seb' ve erba'în ve

tis‘i mie.” [M.947] zabt olunmuşdur.

Cemî‘i kapular ve burc [u] bârûlar ve köşe köşe dirseklerde celî hattile bu târîh tescîl olunmuşdur.

Ba‘dehu bu Bâb-ı Meğâribe’den taşra handaksız kal‘a dîvârı kenârınca garba tâ Su kullesi kemerine varınca beş yüz germe adımdır. Andan yine garba baş yukaru tâ Bâb-ı Hazret-i Dâvûd’a varınca bin adımdır. Ve bu kapu kıbleye nâzırdır. On iki arşın âlî bâb-ı cedîd’dir. Andan yine garba Yassı kulle köşesine dek iki yüz elli adımdır. Bu mahal kal‘anın bir rüknüdür. Bundan şimâle teveccüh olunur.

Bu mahalden handak kenârınca şimâle gidüp Bâb-ı Halîlü‘r-rahmân’a varınca altı yüz germe adımdır. Ve bu kapu garba nâzır, kaddi on zirâ‘ bâlâ iki kat demir kapudur. Tahrîr olunan târîh bunun dahi atebe-i âlîsinde merkûmdur.

Ve bu Bâb-ı Halîl’den yine taşra handaksız kal‘a zeylinden ubûr ederek cânib-i garba Eğri kulleye varınca dörd yüz adımdır. Ve bu mahal dahi kal‘anın ikinci rüknüdür.

Bu mahalden şimâl cânibine müteveccih olunup bu Eğri kulleden şarka handak içre olan bâğ u besâtînleri temâşâ ederek yokuş aşağı Bâb-ı Bozdoğan’a varınca tokuz yüz adımdır. Ve bu kapu şimâle nâzır iki kat metîn demir kapudur. Ve bu kapu üzre bir gürz-i pehlivânî maslûb olduğundan Bâb-ı Bozdoğan derler.

Ve bu kapudan taşra handak içre şark cânibine gidüp yüz adımda handak içre kesme kayadan Dîvler mağârası, Süleymân Nebî dîvleri bunda haps edermiş. ibret-nümâ mutalsam bir gâr-ı yetîmdir ki vâcibü‘s-seyrdir.

Bu mahalde Mağâra kullesi önünde yine handak içre şarka üç yüz **[Q 90b]** adım gidüp Bâb-ı Zehriyye, bir küçük demir kapudur ve şarka nâzırdır.

Andan yine şarka handak kenârınca Rüstem Paşa kullesi rüknüne dek beş yüz adımdır. **[P 90b]**

Bu mahalden gayri kıble cânibine eniş aşağı handak içre Bâb-ı şubât, Meryem Ana bu mahalde medfûn olduğıyçün Bâb-ı Meryem derler. Beş yüz adımda gelinir. şark cânibinde Cebel-i Tûr’a mekşûf iki kat demir kapudur.

Ve bu Bâb-ı Meryem’den handaksız kenârca Mescid-i Aksâ‘nın haremi köşesinde makâm-ı Meryem Ana rüknüne varınca altı yüz adımdır. Bu mahalde kal‘anın dördüncü rüknü tamâm oldu kim kal‘a-i Kudüs çâr-kûşe vâki‘ olmuşdur.

Ve makâm-ı Meryem rüknünden garba handaksız uçurum ve mahûf yerler ile Mescid-i Aksâ‘nın mihrâbı **[Y 210a]** önünden ubûr ederek tâ yine Bâb-ı Meğâribe’ye varınca sekiz yüz adımda tamâm oldu. Ve bu hisâb üzre kal‘a-i Kudüs-i şerîf dâ’iren-mâdâr yedi bin elli adımdır.

Ve cümle elli yedi burc-ı müstahkemlerdir. Ve yetmiş sekiz dirsekdir ya‘nî sâ’ir dîvârlara nâzır köşelerdir. Ve cümle dörd bin kırk bedendir. Ancak Bâb-ı Meryem’den ve Bâb-ı Meğâribe’ye ve andan Bâb-ı Dâvûd’u ubûr edüp rükn-i şimâle varınca kal‘a taşrası sa‘b u sengistân olmağile bin yedi yüz adım yeri handaksızdır ve elzem-i levazımından değildir. Ve handak mahalli dahi yokdur. Ve gayri câniblerindeki handakları dahi amîk

değildir. Üçer ve ikişer âdem kaddi ancak vardır.

Ve iç kal‘ası Bâb-ı Halîl’in iç yüzünde yine bir tarafı ana kal‘aya muttasıl bir küçük iç kal‘adır, cirmi dörd yüz adımdır.

Ve büyük kal‘anın derûnuna mekşûf üç kat demir kapulardır. Evvelki kapusundan içeri ağaç cisr ile ubûr olunur. Ve bu kapu mâbeyni mâl-â-mâl âlât-ı harb ile müzeyyen bir dîvânhânedir.

Ve bu kal‘a içinde dizdâr ve kethudâ ve imâm ve hatîb ve mü’ezzinân ve neferât-ı merdümân sâkinlerdir. Cümle yetmiş aded kireç ile pûşîde hânelerdir. Ve gâyet küçük hücre-i sağîrelerdir. Dizdârın bâğçesi bu iç kal‘a handakı içre bir bâğçe-i müşeyyedi var.

Ve bu iç kal‘a kapusunun sağ tarafı köşesindeki kulle bizzât Hazret-i Dâvûd’un binâ etdüği kulle ve beyt-i şerîfidir. Hâlâ teberrüken kimesne sâkin olmayup demir kapulu cebehâne ve hazîne kullesidir. Her bir taşı beşer altışar arşın seng-i hârâlar ile mebnî olunmuşdur. Hakkâ ki dîvler binâsı olduğuna şübhe yokdur.

Ve bu iç kal‘anın Bâb-ı Halîl’den taşra olan cânibinin handakı kırk arşın umku vardır. Ve elli zirâ‘-ı Mekkî arzı vardır. Ve bu iç kal‘a üç kat binâ-yı metîndir. Her taşı fîl cüssesi kadar vardır. Ve içinde câmi‘-i Hazret-i Dâvûd, kıblesi şimâle şehir içinde Mescid-i Aksâ‘ya müteveccih imiş. Ba‘dehu Hazret-i Muhammed *aleyhis’s-selâma* âye[t]: [116] âyeti nâzil olup kıbleler Mekke’ye tahvîl olundukda Eyyûbiyân’dan Sultân Îsâ bu mescid-i Dâvûd’u câmi‘ etdüğine mihrâbın sol tarafında bir kıt‘a beyâz mermer üzre bu târîh tenmîk olunmuşdur.

“Bismillâhirrahmânirrahîm, Lâilâhe illallâh Muhammedün-Resûlullâh” âye[t]: [117] Ve dahi [118] âyeti ve,

“Amelü hâze’l-burci’l-mübâreki min Mevlânâ el-Melikü‘l-mu‘azzam şerefü‘d-dünyâ ve’d-dîn Îsâ bin Melikü‘l-âdil bin Seyfüddîn bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Eyyûbiyân bin şâdî halledallâhu devletehu ve tevellâ imâratehu izzeddîn ve ammera imâretehu arza Filistîn, fî şuhûri sene ‘aşer ve sitti mi’e ve ilallâhi rabbü‘l-âlemîn.” [610] tahrîr olmuşdur.

Ve bu Kudüs-i şerîf kal‘asından taşra cânib-i erba‘asında Bâb-ı Dâvûd’dan taşra Hazret-i Dâvûd varoşundan gayri imâret yokdur. **[Y 210b]** Cümle kırk hânedir. Serâpâ bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistândır.

Andan mâ‘adâ imâretleri kal‘a içindedir. Cümle (–) mahalle-i müslimîndir. Ve cümle bin kal‘a-misâl sarây-ı âlîler ve sâ’ir hânelerdir.

Bu şehir içre cümle kârgîr binâlardır. Aslâ ahşâbdan binâlar yokdur. Meğer cümle kapuları levhdendir. Ve bi’l-külliyye hâneler üstü kireç ile pûşîdedir. Ve cümle (–) mihrâbdır, ikisi cum‘adır. Biri iç kal‘a câmi‘i ve biri nass-ı kâtı‘la âye[t]: [119] dır ki Cenâb-ı Bârî Kur’ân-ı azîminde yâd eylemişdir. Ve bu ikisinden gayri câmi‘ yokdur. Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Evsâf-ı mescid-i kadîm Câmi‘-i Aksâ-yı azîm

ibtidâ binâsı Hazret-i Dâvûd aleyhi’s-selâmındır.

Sebeb-i binâ-yı Mescid-i Aksâ: Hazret-i Dâvûd hilâfetinde Benî isrâ'îl'e tâ'ûn olup Dâvûd Nebî du'âsiyle tâ'ûn ref' olunca ol du'â makâmına Mescid-i Aksâ binâ olundu. Tamâm olmadan Dâvûd fevt olup Süleymân Nebî tamâm etdi. Bir âdem kaddi temeli nümâyân olup Hazret-i Dâvûd gazâ-yı Câlûd'dan sonra civâr-ı rahmete revâne olup hilâfet Hazret-i Süleymân'a intikâl edüp cemî'i mahlûkâta pâdişâh olıcak dîvlere emr edüp bu mescid-i Aksâ'yı binâ etdi. Müddet-i medîde mürûr-ı eyyâm ile câmi' itmâm olduğu gün Hazret-i Süleymân asâ-yı pîrânına dayanup câmi' itmâmına sa'y ederken meğer [120] emri nâzil oldukda asâya söykenüp rûh-ı şerîfleri evc-i illiyyîne urûc etmiş. Bu hâlden bir ecnâs-ı mahlûkâtın haberi olmayup mescid-i Aksâ'yı tathîr ederlerken hukemâ-yı Süleymân ve vüzerâ-yı Âsâf-ı Berhayâ vâkıf-ı esrâr olup kable'l-mağrib cemî'i cinn ü perîlere iş tamâm oldu, deyü izin verüp vüzerâ-i ukalâların re'y-i tedbîrleriyle Bâb-ı amûd'dan taşra handak içinde olan mahbeshâne-i kadîmlerine cümle dîvleri haps edüp bu tılsım[ı] icrâ ederler. Mürûr-ı eyyâm ile cümlesi mürd olup hâlâ ol gâr içre üstühânları nümâyândır. Ammâ bir muzlim yerdir, âdem bakmağa cür'et edemez.

Ba'dehu Hazret-i Süleymân'ın asâsı içre bir kurd asâyı yiyüp Hazret-i Süleymân düşer. Cümle ulemâ Hazret-i Süleymân'ı pederleri Hazret-i Dâvûd cenbinde defn eder. Niçe kütüb-i mu'teberelerde musarrahdır.

Ba'dehu Mescid-i Aksâ kıble olunmak fermân-ı Rabbânî olup ba'dehu niçe mülûkler gelüp herbiri Mescid-i Aksâ'ya birer âsâr-ı binâ zamîme ederek cennet-i a'lâ olmuşdur. Tâ Hazret-i Risâlet-penâh ba'de'l-hicre Medîne-i Münevverede on sene mutavattın iken âye[t], [121] âyeti nâzil olup kıble Kudüs'den Mekke'ye tahvîl olundu. Ammâ yine Kudüs-i şerîf hakkında âye[t] [122] âyeti nâzil olmuşdur. Hâlâ fukarâların Kâ'besidir azîm câmi'-i pür-envârdır.

Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlu üç yüz ayakdır kâmil ve arzı şark **[Y 211a]** tarafında Hazret-i Ömer mihrâbından tâ Mâlikî mihrâbı köşesine varınca dörd yüz ayakdır. Ve içinde sağîr ü kebîr sommâkî ve gayri elvân amûd-ı müntehâlar ve amelî pâyeler cümle yetmiş sütûn sun'-ı Hudâ'dır. Herbiri birer cevâhirdir kim birer Mısır hazînesi değer.

Ve bu câmi'in iki cânibi sonradan binâ olunup amelî sütûnlar üzre toloz kemer kubbelerdir. Ammâ ortasındaki kadîmî binâsı kat-ender-kat bu yed-i kudret sütûnları üzre kemerlerdir. Dahi fevkinde sütûhu harpüşte tahta tavandır. Ve yigirmi aded servi haşebi kirişler üzre nakş-ı bûkalemûn tavan ibret-nümûndur. Ve ferşden kubbeye kaddi kırk arşın bâlâdır. Ve iki cânibindeki yeni binâların kaddi yigirmişer arşın âlîdir.

Ve derûn-ı câmi'de cümle sağîr ü kebîr yüz yigirmi kemer üzre mebnîdir. Ve mihrâb üzre vâki' olan kubbe cümleden âlî bir kubbe-i münevverdir kim edîm-i arzda misli yokdur. Kaddi elli arşın âlîdir ve sâ'ir kubbelere dayanmışdır. Gûyâ sâ'ir kubâbın tâcdârıdır. Ve gayri kubbeler gibi müdevver değildir, surâhîdir. Ve içi serâpâ altun yaldızlı gûnâ-gûn sırça nakş-ı bûkalemûn ile şecere-i Tûbâ ve gûnâ-gûn şükûfe ile müzeyyen bir nûrun alâ nûr kubbedir kim kubbenin etrâfında [123] tahrîr olunmuşdur.

Ta'mîr-i Süleymân Hânî'de ve mihrâb u minberinin medhinde lisân-ı insân kâsırdır, ta'bîr ü tavsîfden müberrâdır. Gerçi minberi ahşâbâtdandır. Ammâ üstâd-ı kül kemâl-i ma'rifetin ızhâr içün bir minber-i musanna' tarh etmiş kim **[Q 91a]** **[P 91a]** gûyâ bir sihr-i

mübîndir.

Ve mihrâb ise zer-ender-zer gûyâ mücevher binâ-yı mînâdır. Vech-i arzda ne kadar ma‘âdin makûlesi zî-kıymet taş var ise üstâd-ı kâmil ol taşları kuş gözü gibi hurde doğrayup mihrâb içre zer-nişân edüp mücevher-misâl bir mihrâb olmuşdur. Ve vasfında lisân kâsırdır.

Ve bu mihrâb u minberin ve kubbe-i pür-envârın musanna‘lığına göre Süleymân Hân mu‘allimlerinden câmcı Serhoş ibro nam üstâd câm inşâ etmek semtinde mâhir olmağile câm-ı Cem’den cem âyînin görüp bu câmi‘-i şerîfin mihrâbı üzre on iki câm-ı gûnâ-gûn ve hurde nakş-ı bûkalemûn sihr-i i‘câz etmiş kim şems-i âteştâb ebr içinden pertâb edüp ziyâsı zemîni münever etdükde bu mezkûr câmlara ziyâsı mün‘akis oldukda câmi‘-i nûr iken nûrun alâ-nûr olup cümle cemâ‘at-i kesîrenin çeşmleri münevver olup huşû‘ [u] hulû‘ ile ibâdet ederler. Bu vasf olunan on iki câmlardan mâ‘adâ cümle necef ve billûr ve moran nakş-ı cihân yüz beş câm-ı morandır.

Ve bu câmi‘in mihrâb tarafındaki dîvârı üç âdem kaddi biçme tahta gûnâ-gûn sun‘-ı Hudâ nakş-ı bûkalemûn ebrî mermerler kaplıdır. Her birine im‘ân-ı nazar ile nazar olunsa niçe sun‘-ı Hudâ müşâhede olunur. Gâyet mücellâ ve musaykal ebrî mermer-i hâmlardır.

Ve bu dîvârda mihrâbın yemîn [ü] yesârında sahrâya nâzır yedi revzendir. Ve minber önünde mahâfil-i mü‘ezzinân on iki mevzûn ve rakîk sütûn-ı nâzik **[Y 211b]** üzre kasr-misâl bir mahfildir ve kürsî-i Süleymân-vâr bir vâ‘iz kürsîsi var. Üstâd-ı Hind ana bir tîşe ve nevregân urmuş kim gûyâ Fahrî oymasıdır. Her mutahhılında birer kasd-ı şîrîn ihtirâ‘ı var.

Ve bu câmi‘ içre sihr-âsâr ibrîşim hâlîçeler var kim herbiri Rûm ve Arab [u] Acem yâdigârları kim gayri cevâmi‘lerde nazîri yokdur. Ve bu câmi‘ içre niçe bin zî-kıymet musanna‘ âvîzelerden mâ‘adâ cümle yedi bin hurde kanâdîllerdir. Her şeb bin mikdâr kanâdîl-i kebîrler yanup mâ‘adâsı leyle-i mübârekelerde yanup câmi‘ içi nûr iken nûrun alâ-nûr olup derûn-ı câmi‘ nûr-ı pür-envâr olur.

Ve bu câmi‘de cümle on kapudur. Yedisi kıbleye mekşûfdur. Bu yedi kapunun vasatındaki bir bâb-ı âlîdir kim kaddi kâmil on beş arşındır. Ve kâr-ı kadîm kalemkârı bir pirinç mînâ kapudur. Bu bâbın yemîn [ü] yesârında bundan alçak üç kapular vardır. Anlar dahi vâcibü‘s-seyr birer üstâd-ı kâmil kârıdır. Ve sol cânibinde Hazret-i Hızır kapusu ve sağ tarafda bâb-ı Mâlikî ve minber dibinde bâb-ı Medrese ve kıble kapularından taşra altı amelî sütûn üzre kubbelerdir. Bu kapulardan taşra gûyâ dehlîzdir.

Ziyâret-i Câmi‘-i Aksâ: Evvelâ şark tarafı köşesinde Hazret-i Ömer mihrâbı, bizzât kendüleri ba‘de’l-feth bir hafta ibâdet etdikleri mihrâbdır. Ana karîb Hazret-i Dâvûd mihrâbı, ibtidâ esâs urduklarında bu mahalde ibâdet etdikleri mihrâbdır. Ve bu mihrâbın solunda Hazret-i Osmân hattı ile olan Kelâm-ı izzet kûfî hat ile tahrîr olunmuş kim gûyâ Yed-i Kudret ile yazılmış bir kürsî üzre hâzır olmuş Kelâm-ı Kadîm’dir.

Ve minberin sağında Hazret-i Îsâ makâmı, bir musanna‘ demir kafes içre bir ibâdetgâhdır. Başka kapusu vardır. Ve câmi‘in sol cânibindeki kapuda Hazret-i Hızır makâmı.

Hamd-i Hudâ bunları ziyâret edüp her birinde rek‘ateyn ibâdet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledik.

Ve bu mescid-i Aksâ‘nın kâmil sekiz yüz murtezikası ya‘nî huddâmları vardır. Dörd mezâhib imâmı ve dörd hatîbi vardır. Rûz-ı cum‘ada hatîbleri minbere kılıç ile urûc ederler. Ol seyf-i miczem tâ Hazret-i Ömer şemşîridir. Her hatîb birer hafta hidmet ederler. Ve elli mü’ezzinân ve müsebbihân ve mu‘arrifân ve na‘thân ve devirhân ve eczâhân ve kayyımân huddâmları vardır. Cümle vazîfeleri hazîne-i pâdişâhîdendir. Her sene surre emîni gelüp surre ve atıyyeleri ihsân olunur.

Ve bu Mescid-i Aksâ kubbeleri serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile cümle pûşîdedir. Ve cümle kubâbları üzre birer âdem kaddi altun alemler ile müzeyyendir kim şa‘şa‘asından merdüm-i dîdeler hîrelenir, vesselâm.

Evsâf-ı mescid-i Sahratullâh

Mezkûr Mescid-i Aksâ‘dan şimâl cânibine çemenzâr üzre andan Süleymân Hân’ın binâsı beyâz mermer-i hâm üzre kâmil iki yüz adım gidüp andan Süleymân Hân vâkı‘asında görüp ale’s-sabâh kendü ta‘lîmleri ile inşâ olunan yek pâre mermer-i azîm bir havz-ı müdevverdir kim vech-i arzda misli yokdur. Bu harem-i azîmin **[Y 212a]** ortasına vâki‘ olmuş ibret-nümâ bir sun‘-ı Hudâ havz-ı ra‘nâdır. Anı ubûr edüp yine şimâle on iki adım gidüp Sahra-i şerîfin haremi nerdübânına kadem kadem sâhib-i ikdâm olup basılır, yigirmi iki ayak beyâz mermer nerdübândır. Ve yigirmi arşın vâsi‘dir. Bir yerden bin âdem çıksa izdihâm olmaz. Anı çıkup Sahra-i şerîf nümâyân olup bir beyâz mücellâ mermer döşeli harem-i azîmin tâ vasatında bir kasr-ı müşeyyed gibi berk urur gördükde bu du‘âyı tilâvet edeler. Du‘â:

“Allâhümme’c‘al fî kalbî nûran ve fî sem‘î nûran ve fî basarî nûran ve’c‘alnî nûran bi-rahmetike yâ erhame’r-râhimîn” deyüp Câmi‘-i Aksâ tarafından geldikde bu harem kapusu dibinde bir küçücük minber vardır. Ol mahalde züvvâr olan kimesne pâypûşların eline alup yalın ayak bu beyâz mermer döşeli harem üzre kâmil yüz adım gidüp,

Mescid-i Sahratullâh: Bâb-ı şerîfine vardıkda na‘leynin bevvâblara verüp ziyârete şurû‘ ede.

Evvelâ bu Sahra-i şerîfi sene 85 târîhinde Abdülmelik bin Mervân binâ etdi. Ba‘dehu niçe selâtîn mülûklar dahi kıble-i kadîm olmağile niçe âsâr-ı acîbeler zamîme ederek nûr olmuşken sene (–) târîhinde Sultân Süleymân ibtidâ-i cülûsunda kal‘a-i Belgrad’ı ba‘dehu cezîre-i Rodos’u Malta elinden feth edüp mâl-ı Kârûn’a mâlik olup müstakil pâdişâh oldukda bir leyle-i mübârekde menâmında Hazret-i Risâlet-penâh’ı görüp,

“Yâ Süleymân, kırk sekiz sene mu‘ammer olursun ve çok gazâlar edersin, ınkırâzü‘d-devrân zürriyyetin munkatı‘ olmaz ve sana şefâ‘atim erzânîdir. Lâkin şu gazâ mâlından Mekke ve Medîne’ye bezl edüp Kudüs-i şerîfe bir kal‘a inşâ et kim evlâdların asrında küffâr istîlâ etmeye. Ve haremine bir havuz ve Sahratullâh’ı tezyîn eyleyüp fukarâ-yı Kudüs’e surre ve atıyyeler ihsân edüp Kudüs-i şerîfi ma‘mûr eyle” deyü emr-i Resûlullâh olup derhâl Süleymân Hân hâbdan bî-dâr olup gazâ mâlından bin kîse Mekke’ye ve bin kîse Medîne’ye ve bin kîse bu Kudüs-i şerîfe sâ’ir mühimmât ile Koca Mi‘mâr’ı Kudüs’e gönderüp Lala Mustafâ Paşa’yı Mısır’dan ma‘zûl edüp şâm-ı şerîf’i

ihsân edüp Kudüs-i şerîf imâretine me’mûr oldukda eyâlet-i Mısır’da ve şâm’dâ ve Haleb’de ne kadar üstâd mühendis ve mermer-bür nakkaş-ı Mânî ve Bihzâd üstâdân var ise cem‘ edüp Kudüs-i şerîf’i ve Sahra-i nazîfi eyle müzeyyen eylemişdir kim Sahra-i şerîfin cennet kapusu üzre âye[t]: *“Hâzihi cennâtü adnin* [124] âyeti tahrîr olunmuşdur. Hakkâ ki cennet-misâl bir kasr-ı ılliyyîndir.

Bu hakîr otuz sekiz sene on yedi pâdişâhlık yer seyâhat etdim, temâşâ etdiğim binâlarda böyle mânend-i ürd-ı behişt-i heşt görmedim. içine benî âdem girdikde dehşet-âlûd olup dem-beste ve hayrân olarak ol ân engüşt ber-dehen eder. Bir beyâz mermer döşeli sahrânın vasatında bir kasr-ı Havernak-misâl bir câmi‘-i pür-envârdır. Ve taşrasından **[Y 212b]** haremi dâ’iren-mâdâr üç yüz adımdır. Ve şekl-i müsemmendir ve taşrası üç âdem kaddi ebrî ve sommâkî ve yeşim harakânî mermerler kaplıdır. Ve herbir parça mermerlerde niçe bin sun‘-ı Hudâ nümâyândır. Ve bu mermerlerden yukarusu tâ kubbe saçağına varınca münakkaş ve musanna‘ kâşî-i Çîn ve şekl-i nîlgûn ile bir gûne tezyîn olmuşdur kim pesendîde-i **[P 91b]** âlem-bîndir.

Ve bu kâşî üzre Ahmed el-Karahisârî hattıyla dâ’iren-mâdâr Yâsîn-i şerîf tektîb olunmuşdur. Ve herbir köşesinde celî hattile âyet-i sûre-i Yâsîn: **[Q 91b]** [125] [126] âyetleri tahrîr olunmuşdur.

Bu kâşîler üzre olan hatlardan yukaru âb-ı rahmet cereyân etmesiyçün nuhâsdan kalaylı mîzâb-ı rahmetler vardır. Bundan yukaru rusâs ile pûşîde dâ’iren-mâdâr kubbe saçaklarıdır. Ve bu kurşumlu saçaklardan yukaru on arşın âlî kalem-i Çîn ile münakkaş kâşî-i Çîn kaplıdır. Ve sihr-i i‘câz mertebesi musanna‘dır.

Andan yukaru evc-i semâya ser çekmiş kubbe-i nîlgûn ve pür-nûrdur. Lâkin sâ’ir kubbeler gibi müdevver değildir, Konya’da Celâleddîn-i Rûmî âsitânesinin kubbesi gibi surâhîdir, tâ ki semâya ser çekmişdir. Ve alem-i şerîfi on iki arşındır, derler. Zer-i hâlis ile kurûs(?) olmuş kim bir merhale yerden şa‘şa‘ası ol diyârı pür-nûr eder. Ve Sahratullâh bu kubbe-i âlînin altındadır.

Ve bu âsitânenin dörd kapusu vardır. Kıbleye nâzır bâb-ı (–) ve şarka nâzır bâb-ı (–) ve şimale mekşuf bâb-ı Cennet ve garba nâzır bâb-ı (–). Ve bu kapular ikişer kat altun gibi saru pirinçden yapılmış bâblardır kim bu asırda bir sûhânın urur üstâd yokdur. Ve her birinin kaddi onar arşın âlîlerdir.

Ve her kapuya ikişer kat münakkaş çuka perdeler var, zîrâ bu Kudüs’ün şiddet-i şitâsı şedîd olur. Ve her kapunun ve perdelerinin birer gûne nakşı vardır.

Ve bu kapulardan içeri tâ Sahratullâh’a varınca dörd kat binâdır. Evvelki katı tahrîr olunandır ki bunun dahi iç yüzü tâ başdan başa taşrası gibi yeşim ve harakânî ve safrâyî yerekânî ve sommâkî ve beyâz mermer-i arakânî ile ve gûnâ-gûn sun‘-ı Hudâ mevcli ve ebrî mermerler ile mezkûr derûn-ı dîvâr kaplıdır. Ve herbir mermeri üstâd-ı mermer-bür birer san‘at ile biçmiş kim sahîfeteyni yan yana geldikde gûnâ-gûn kitâbeler ve eşkâl-i acîbe [vü] garîbeler nümâyândır. Hattâ bâb-ı (–) taşrasında Sahra-i şerîfe müteveccih oldukda bu kapunun sağ tarafında dîvâra kaplı mermerde iki horos tasvîri birbirine minkâr minkâra cenâhların küşâde kılup dururlar. Bi-emrillâh biçme ebrî seng-i elvânlarda böyle ibret-nümâ firâvândır. im‘ân-ı nazarla görüldükde dürlü dürlü eşkâller ve şükûfeler zâhir

olur.

Ve bu evvelki kat dîvârda taşra hareme nâzır cümle (–) pençerelerdir. Ve bu revzenler üzre sihr-i i‘câz nakş-ı bûkalemûn câm-ı gûnâ-gûndur. Her birinde,

“Lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh.” Ve [127] **[Y 213a]** âyeti ve Çâryâr esmâları tahrîr olunmuş sihr-i i‘câz (–) kıt‘a câmlardır.

Ve bu evvelki kat dîvârın iç yüzünde bir kat dahi vardır, dîvâr değildir. Cümle yigirmi dörd sütûn-ı müntehâ üzre mebnî kemerlerdir kim mezkûr kubbe-i âlîye müntehîdir. Ammâ bu yigirmi dörd sütûnun on altısı Hudâ hakkıyçün Yed-i Kudret ile halk olunmuş nûr-ı Hudâ ebrî amûd-ı müntehâ sommâkî sütûnlardır kim vasfında zebân kâsırdır. Ve sekizi amelî çâr-kûşe imâdlardır kim çâr rükünden nişân verir. Ammâ üstâd Ferhâd bu sütûn-ı amelîleri eyle zer-ender-zer halkârî nakş-ı bûkalemûn etmiş kim gûyâ sâ‘at mînâsı-misâl nakş-ı Mânî‘dir. Cümle câmların şa‘şa‘ası bu amûdlara pertev urdukça garîb insânın çeşmi hîrelenir.

Ve bu yigirmi dörd sütûnlar kim zikr olundu, anlar ile evvelki dîvârın mâbeyni deve gönü üzre mücellid kârı gibi ibret-nümâ tavandır. Mûy-i kilkisini Bihzâd ve Mânî ve şâh Kulu ve Velî Cân ve Ağa Rızâ nakkâşlar bile yazmada âcizdirler.

Ve bu tavan sekiz terk üzre tarh olunup herbir terki birer gûne nakış olmak üzre tarh olunmuşdur. Ve bu kat sütûnlarının kemerlerinin altı dâ’iren-mâdâr âdem gezüp kanâdîller yakacak tabakalardır.

Ve bu kat amûdların önündeki evvelki dîvârda Hanefî mihrâbı vardır. Cemâ‘at-i kesîre ile salât-ı hamse edâ olunur. imâmı ve mü’ezzinânı var. Ve Sahra gârı kapusu üzre mü’ezzinân mahâfili vardır. Ammâ minberi yokdur. Ve bu mahalde zî-kıymet ibrîşim hâlîçeler ile mefrûşdur.

Ve ikinci katdan içeri bir kat sütûnlar dahi vardır Cümle dâ’iren-mâdâr on iki sommâkî sütûn-ı gûnâ-gûndur. Her biri Rûm harâcı değer la‘l-pâre amûdlardır. Ve mezkûr kubbe-i nûr-ı Hudâ bu sütûnlar üzre olmak ile müdevver tertîb mebnî olmuşdur.

Ve ikinci kat sütûnları ile bu üçüncü kat sütûnları mâbeyni yine deve derisinden tavan nakş-ı devr-i zamândır. Bu tavan on altı terk üzre taksîm olunup her biri birer üstâd-ı kâmilin arz-ı ma‘rifetidir ki sihr-i hilâldir.

Ve bu üçüncü sütûnların mâbeynleri cümle dâ’iren-mâdâr demir kafes ile inşâ olunmuş kim gûyâ mu‘cize-i âhenkâr Hazret-i Dâvûd kârıdır. Ve bu demir kafeslerin Sahra-i şerîfe girecek dörd yerden bâbları vardır. Anlar dahi demir şebekedir. şarka ve garba, şimâle ve cenûba mekşûf bâb-ı musanna‘lardır.

Ve bu kafeslerden içeri bir kat dahi servi ahşâbâtından hurde sadefkârı doğramacı işgâli parmaklıklar Sahra-i şerîfi dâ’iren-mâdâr dirâgûş etmişdir. Bunun kapusu bacası yokdur. Bundan içre bir ferd duhûl etmeğe kâdir değildir. Ancak hasîb ü nesîb (–) zâde yılda bir kerre girüp menşefe ile süpürüp gubârdan tathîr eder. Ve cümle züvvâr taşradan tavâf ederler.

Evsâf-ı Sahratullâh

ihvân-ı züvvâr-ı seyyâhâna hafî olmaya kim Sahratullâh dedikleri bu parmaklık içinde el-ân bir beyâz taşdır. Cirmi parmaklık kenârınca kâmil yüz adımdır. **[Y 213b]** Ve parmaklıkdan nümâyân bir yassı taşdır ana Sahratullâh derler.

Ba‘zı müfessirîn âye[t]: [128] âyet-i şerîfinin tefsîrinde "Habîbim Muhammedim! Rûy-i arzı halk etdim. Ba‘dehu makâlîdler ile kilidledim, ya‘nî dağlar ile berk etdim" buyururlar.

Ba‘zı müfessirîn makâlîd-i evvel cebel-i Arafât'dır. Ba‘dehu Sahratullâh'dır kim ana kudret nazarı ta‘alluk edüp cân ve cin kavimlerine Kudüs-i şerîf secdegâh idi. Ol asırda dahi Sahratullâh ziyâretgâh idi. Benî âdemin dahi kıblegâhı idi. Nitekim bâlâda zikri sebkat etmişdir.

Ba‘dehu Hazret-i Risâlet-penâh'a Mekke-i Mükerreme'de kırk yaşında nübüvvet gelüp on üç sene Mekke'de mütemekkin olup elli bir yaşında tokuz aylık iken Cenâb-ı Rabbü‘l-izzet'den Hazret-i Cibrîl-i Emîn gelüp,

"Yâ Muhammed! Cenâb-ı izzet sana selâm eyledi. Tayy-i mekân ile Kudüs'ümü ziyâret eylesün" deyüp Hazret-i Habîb-i Hudâ tayy-i mekân edüp Cibrîl-i Emîn bile idi. Ba‘zı sâhib-i sekr,

"Yok, Mekke'den Kudüs'e Burâk ile geldi" deyü ihtilâf-ı kesîre vardır. Netîce Hazret-i Resûl Kudüs-i şerîfe gelüp cemî‘i ervâh-ı enbiyâ,

"Hoş geldin yâ Muhammed" dediler. Hazret-i Risâlet Sahratullâh altındaki mağârada namâz kılup el yüze sürdükde derhâl Cibrîl-i Emîn Cenâb-ı Hak tarafından yine gelüp,

"Yâ Muhammed! Allâh sana selâm eyledi ve Firdevs uçmağından bir uçkun Burâk gönderdi. Binüp gelsin, benim arş [u] kürsümü ve levh u kalemimi ve sekiz cennetimi görsün. Ve beni bilâ-vâsıta müşâhede-i cemâl etsün, deyü emir eyledi" deyince Hazret-i Risâlet emr-i Hakk'a imtisâlen Sahra-i şerîf gârından çıkup Sahratullâh üzre iki rek‘at namâz kılup hâlâ ser-i sa‘âdetleri secdeye geldüğü mahal ve mübârek zânûları Sahra'ya te'sîr edüp hâlâ alâmetleri zâhirdir, derler. Ammâ ziyâret etmeğe komazlar. Andan Hazret edâ-yı salât etdikden sonra *Bismillâhirrahmânirrahîm* deyü Burâk-ı refrefe süvâr oldukda âye[t]: [130] deyüp tâziyâne-i tevhîdi Burâk'a urup evc-i semâya sehel urûc etdükde akîblerinden bir sâ‘ika istimâ‘ edüp sa‘âdetle gerüye nazar-ı şerîfleri olup gördüler kim Sahratullâh yerinden kopup,

"Yâ Muhammed! Huzûr-ı Hakk'a beni dahi ilet" deyü lisâna gelüp feryâd etdi.

Derhâl Hazret-i Risâlet hitâb edüp,

"Yâ sahratellâh! **[Q 92a] [P 92a]** *Kıf mu‘allekun bi-emrillâh"* deyü hitâb edince, Sahra yerden ne mikdâr hevâya ağdı ise bi-iznillâh hâlâ ol mertebede mu‘allâkdır kim bir yere muttasıl değildir. Hâlâ beyne's-semâ'i ve'l-ard mu‘allâk durduğıyçün Mu‘allak Taş derler, ammâ Sahratullâh oldur. Ve kavl-i müverrihîn rûy-i arzda ikinci halk olunan makâlîd-i Sahra budur, derler. *El-ilmü inde'llâh.*

Ve be-kavl-i *Tevârîh-i Tuhfe:* Cennet-i A‘lâ‘dan çıkan iki Sahra'dır. Biri Hacerü‘l-esved ki la‘l-reng idi, tûfân-ı Nûh'da zulemât suyunda kalup ve âsîlerin yüzleri süründüğünden **[Y 214a]** levni mütegayyir olup Hacerü‘l-esved oldu. Ve biri dahi bu

Sahra-i şerîfdir, derler. *El-ilmü inde'llâh.*

Ve bu Sahra üzre Sultân Ahmed merhûm zer-ender-zere müstağrak bir sâyebân-ı mülemmâ' cibinlik etmişler kim zer ü cevâhirine bahâ ermez bir serâperdedir.

Etrâfında olan sütûnlara ibrîşim tınâblar ile kayd edüp Sahra üzre sâyebân olmuş. Bu sâyebândan tâ bu kubbenin zirve-i a'lâsına varınca kırk elli arşın âlîdir. Ve kubbe-i nîlgûn-ı sernigûnun içi serâpâ altun levhalı mînâ oturtma taşdır. Ve cânib-i erba'asın nakş eden şâh Kulu nâm nakkâşdır.

Ve Sahra-i şerîf Hazret-i Risâlet ardı sıra hevâya tayerân etdükde emr-i Resûl ile mu'allâk kalup altı bir gâr-ı azîm kalmış, iki yüz âdem alır bir âsitânedir. Kapusu Hanefî mihrâbının ardında mü'ezzinler mahâfilinin altında (–) ayak taş nerdübân ile nüzûl olunur bir demir şebeke bâbı var.

Andan aşağı bir vâsi' meydândır. Ve ibâdetgâh-ı erbâb-ı züvvârândır. Ammâ bu Sahra-i şerîfin mu'allâk durduğundan ziyârete gelen ehl-i züvvâr görüp havf [u] haşyet çekmesin içün ve niçe hâmile hâtûn bu gâra girüp Sahra-i şerîfi mu'allâk görünce, âh deyüp havfinden niçe kerre vaz'-ı haml etmiş hâtûnlar vâki' olmuşdur. Ol ecilden halîfe-i selefin biri Sahra altına bir ince dîvâr çekmişler kim halk havfden berî olup huzûr-ı kalb ile ibâdet edeler. Ammâ ne mümkün yine dîvâr ile Sahra mâbeyninde parmak girir ve ba'zı yerine el girir aralıkdır.

Makâmât-ı gâr-ı Sahratullâh

Evvelâ nerdübânı enerken gârın sağında Hazret-i Cibrîl makâmı ve mihrâbı. Ve dahi sol cânibinde Hazret-i Dâvûd makâmı. Ve Hazret-i Risâlet ibâdet ederken Sahra-i mübârekeye destâr-ı şerîfleri dokunup te'sîr etdüği çukura ziyâret eden kimesne elin ol mahalle sürüp andan yüzüne sürüp du'â:

"Allâhümme beyyız vechî bi-bereketi tâcı mi'râcı Muhammed aleyhi's-selâm" diye.

Ve makâm-ı soffa-i Hazret-i Hızır. Ve hücre-i Hazret-i Süleymân.

Ve Hazret-i Risâlet'e Cibrîl-i Emîn geldikde Sahra gârının yanından çıkmayup gârın üstündeki Sahra şakk olup taşra çıkdıkları delik anda bir kandîl-i azîm Leyle-i Mi'râc'dan beri sönmemişdir. Huddâmları dâ'imî dühnün koyup fitîlin tecdîd edüp bu hidmete me'mûrlardır. Bu gârın içi anınla pür-envârdır. Bu kandîl-i rûşenin altında iki rek'at namâz kılan Hudâ hakkıyçün mahrûm kalmaz, *ve's-selâm.*

Ba'dehu bu gârdan taşra çıkarken gârın kapusu yanında bir ince mevzûn mermer sütûnu kapu yanından Sahra-i şerîfe dayamışlar. gûyâ Sahra lerzân olursa ol sütûncuk medâr olup halk tesliyyet-i hâtır bulalar.

Ve bu gârın kapusu kıbleye mekşûfdur. Ve bu âsâr-ı binâlar cümle Sahratullâh kubbesinin içinde vâki' olmuş bir azîm kubbe-i surâhîdir kim gûyâ tâc-ı eflâkdir. **[Y 214b]** Hubût-ı âdemden berü misli bünyâd olunmamışdır. Ve rub'-ı meskûnu geşt eden seyyâhân görmemişdir. Ve,

Sahra kafesinden taşra makâmları beyân eder

Evvelâ gümüş kafesli dollâb içinde Hazret-i Resûl'ün mübârek sağ kadem-i şerîfi, şeb

[u] rûz gülâb ile memlûdur, zâyirler yüzlerine sürerler.

Ve bu kadem-i şerîfin mukâbelesinde bir bucakda Hazret-i Hamza kalkanı. Ba‘zılar âyîne-i iskender derler. Zîrâ bir turfa ma‘cûn-ı ekber mutalsam bir mir’âtdır kim gûyâ mir’ât-ı kâ‘inâtdır. Merreten vâhide bin âdem nazar etse firâdâ firâdâ nümâyândır. Bir acîbe-i ibret-nümûndur. Âyîne-i iskender olduğuna şehâdet eden bu hakîr-i zû-fünûndur.

Ve Sahratullâh parmaklığı üzre Hazret-i Dâvûd’un demirden nâr ağaçları meyveleri, eyle îcâd etmiş kim hakkâ ki mu‘cize-i Resûl-i Hudâ ve sanâyi‘-i Dâvûd nebiyyinâ aleyhisselâmdır.

Ve bu sahrânın dörd yanında makâm-ı Çâryâr-ı Güzîn. *Rıdvânu’llâhi aleyhim ecma‘în.* Bâb-ı şarkda Hazret-i Alî makâmı, Bâb-ı kıblede Hazret-i Ebâ Bekri’s-sıddîk, Bâb-ı garbda Hazret-i Ömer, Bâb-ı cennetde Hazret-i Osmân-ı Zinnûreyn makâmı.

Ve bu Sahra kubbesinde maslûb Fânûs-ı Nûr derler kâmil bin kandîldir. Altında rek‘ateyn ibâdet edenin elbette hayır murâdâtı hâsıl olur. Ve bundan gayri bu âsitâne içre cümle üç bin kanâdîl-i rûşen fürû‘dur. Ve gûnâ-gûn âvîze-i zî-kıymetler maslûbdur kim her biri birer üstâd-ı kâmilin arz-ı kâlâyıdır ki zî-kıymet girân bahâ yâdigârlar vardır kim niçe Mısır harâcı değer mâl-ı tuhef vardır.

Bu âsitâne içinde olan hâlîçe bir ibâdetgâhda ve bir mülûk sarâyında yokdur. Hâlâ rûy-ı arzda Âl-i Osmân’dan muhteşem ve mu‘azzam pâdişâh-ı rûy-ı zemîn yok iken böyle bir cennet-âsâ envâ‘-i nüküş nakş-ı Bihzâd ile nakş-ı nigârhâne-i Çîn ü meh-cebîn olduğu cümle mülûkler mabeyninde şöhret-i şehr olup dilpesend ve dehr-i rûzgâr-ı zorkârda bî-mânend bir hayrât-ı hezâr pesend beytullâha ancak Âl-i Osmân pâdişâhı mâlikdir.

Hamd-i Hudâ bin seksen iki Ramazân’ının on gün on gecesinde taraf taraf ziyâretlerin edüp Leyle-i Kadir’de mescid-i Aksâ beytullâh içre bir hatm-i şerîfi itmâm edüp savâbın Kudüs-i şerîfde medfûn zerre ve şemme îmân ile intikâl edenlerin rûh-ı pürfutûhlarına hibe eyledim vesselâm. Andan,

Evsâf-ı harem-i Mescid-i Aksâ ve Sahratullâh-ı şerîf

Evvelâ Sahra-i şerîfin haremi bir beyâz mermer döşeli bir sahrâdır. Yedi yerde ikişer kemerli kapulardır, ammâ kapuların kanatları yokdur. şark tarafında bir kemerli kapudur. On sekiz ayak taş nerdübân ile Sahra-i şerîf haremine çıkılır.

Ve şimâl tarafında üç yerden çıkılır kapulardır. Üçünün dahi kapu kanatları yokdur. Yigirmişer ayak taş nerdübân ile Sahra haremine çıkılır. Ve kıble tarafında dahi üç yerde kemer kapulardır. Bunun dahi kapakları yokdur. Bu kapulardan dahi yigirmişer kademe taş nerdübân ile Sahra **[Y 215a]** haremine çıkılır.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asından böyle nerdübânlar ile çıkınca bu harem zemînden yedi zirâ‘-ı mekkî âlîdir. Gûyâ mescid-i Sahratullâh hareminin ortasında bir kasr-ı âlî gibi bir vâdî-i beyâz ortasında Sahratullâh’dır.

Ve altı serâpâ mağâra mağâra zîr-i zemînlerdir. Hazret-i Süleymân dîvleri bunda haps edermiş. Hâlâ bend ü zencîr yerleri zâhirdir. Cür’et eden girüp temâşâ ederler, zîrâ bir muzlim ü mahûf yerdir. Hâlâ ecinne yatağı olmuşdur.

Ve içi serâpâ kum döşelidir. Mesdûd olan kapuları aralarından câ-be-câ ba‘zı yerleri nümâyândır. Mâl-â-mâl üstühândır.

Bu gârların üstü Sahratullâh haremidir. Beyâz mermer-i hâm döşeli olduğıyçün Ak yayla derler. Her kim mahzûn ü melîl bu harem içre reftâr eylese bi-emrillâh pür-şevk ü mesrûr olur. Harem-i def‘-i gamdır.

Cirmi kâmil dâ’iren-mâdâr add etdim. şark cânibinden garba arzı iki yüz adımdır. Ve iki yüz adım dahi Sahra’nın garb cânibidir. Ve kıble cânibi ve şimâl cânibi dahi üç yüz adımdır. Bu hisâb üzre Sahratullâh haremi dâ’iren-mâdâr bin adımdır. Ve Sahra bu bin adım meydânın ortasında evc-i âsumâna ser çekmiş bir kubbe-i pür-envârdır, *ve’s-selâm.*

Ve bu harem içre olan makâmatların ziyâretin beyân eder

Ziyâret-i harem-i Sahratullâh. Evvelâ Sahra’nın garb kapusu ile şimale nâzır Cennet kapusu mâbeyninde Sahra dîvârına karîb makâm-ı Kızıl mihrâb, dörd ince mermer sütûn üzre bir küçücük kubbecikdir. Ve mihrâbı bir kırmızı Yed-i Kudret taşından alçacık bir mihrâb-ı sağîrdir. Zamân-ı kadîmde bu mihrâb kızıl yâkûtdan imiş. Tûfân-ı **[P 92b]** Nûh’da zulemât-ı azâb suyu te’sîrinden **[Q 92b]** levni mütegayyir olup hâlâ bu humret üzre kalmış.

Ve bu mihrâbın sağ tarafında Hazret-i Risâlet-penâh’ın Mi‘râc kubbesi, şekl-i müsemmen bir kubbe-i latîfdir. Ve her köşesinde ikişer ince mermer sütûncuklar bitişikdir. Üstâd mühendis eyle inşâ etmiş. Serâpâ mermer kaplıdır. Ve kubbe-i musanna‘ı rusâs ile pûşîde ve altun alemlidir. Ve şimâle nâzır bir kapusu var, dâimâ mesdûddur. Derûn-ı kubbede ne olduğu ma‘lûmum değildir. Ve cânib-i erba‘asında pençeresi yokdur. içine girmek terk-i edeb olduğundan mesdûddur. Ve kapusu üzre bu târîh ile bu âyet-i şerîf mahrûrdur ve bir beyâz kitâbe üzre celî hatdır.

“Bismillâhirrahmânirrahîm, ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin nebiyyihi ve âlihî ve sellim.” [131] [132]

“Ka‘betü‘n-nebiyyi sallallâhu aleyhi ve alâ âlihî ve sellem. ilâ zikrihi ehlü‘t-târîh fî kütübihim kavlî ızhârehâ ba‘de ademiha ve imâratehâ ba‘de demârihâ(?) bi-nefsihi ve mâlihi, el-fakîrü ilâ rahmeti Rabbihi el-emîrü‘l-ehallü‘l-isfehsâr el-kebîr Emîrü‘l-mü‘minîn Ebî Ömer bin Osmân bin Azîz bin Abdullâh ve zâlike fî şuhûrı sene seb‘ ve seb‘în ve hamsi mi’e.” [577] tahrîr olunmuşdur. **[Y 215b]**

Ve Cennet kapusu önünde Cânlar kapusu. Bu harem-i şerîfe nâzil olan bârân-ı rahmet bu Cânlar kapusuna cereyân edüp Temmûz’da nûş eden cânların cânına cân verdiğiyçün Cânlar kapusu derler. Bir azîm sahrîc imiş.

Ve bu haremin kıblesinde Bâb-ı Hutbe, Leyle-i Mi‘râc’da Hazret-i Risâlet-penâh bu minbere çıkup cemî‘i ervâh-ı enbiyâya nasîhat etmişdir. Bir küçük minberdir. Ba‘zı zamân anda du‘â-yı istiskâ için ahâlî-i vilâyet cem‘ olup du‘â ederler.

Ve bu mahalle karîb Kubbetü‘l-Ervâh ve buna karîb Bâbü‘l-mîzân. Bu mahalde mîzân ve terâzû eşkâli tasvîr olunmuşdur.

Ve Sahra’nın maşrık kapusu önünde yedi adım ba‘îd Sahra ile saçak saçağa muttasıl mahkeme-i Hazret-i Dâvûd Nebî *aleyhi’s-selâm.* Tahtânî bir kasr-ı müşeyyed bir musanna‘

kubbe-i nühtâkdır. Serâpâ sütûnlar üzre mebnîdir. Dîvârdan nişân yokdur.

Taşra kat sütûnları tokuz amûd-ı zî-kıymetdir. iç katı altı sütûn-ı girân-bahâ üzre kubbe-i âlîdir. Bu kubbenin enderûn-ı birûnu sâfî kâşî-i Çîn-i lâciverdîdir.

Ve kubbesi eyle musanna‘ kurşum örtülüdür kim misli meğer islâmbol’da Süleymâniyye câmi‘i kubbesi ola. Ve bu kasrın sütûnlardan taşra cirmi dâ’iren-mâdâr elli adımdır.

Ve ferşi serâpâ mermer-i hâm ile döşelidir. Bir mihrâbı vardır.

Anda dahi du‘â ve senâ edüp bu mahalde Sahra hareminin ziyâretleri tamâm olup yine Sahra haremi içre Bâb-ı Mîzân’a vardıkda bir seng-i kebîr üzre Fisagores-i Tevhidî‘nin sihr-i i‘câz güneş mîkâtı rub‘-ı meskûnda nazîri [yokdur]. Sahra ve mescid-i Aksâ mü’ezzinleri bununla amel edüp medreseler minârelerinde ezân-ı Muhammedîler kırâ’at olunur. Mescid-i Sahra’da minâre yokdur.

Ve bu Sahra-i şerîf hareminin cânib-i erba‘asında kırk medrese hücreleri vardır. Her birinde mazınne-i kirâme ehl-i hâl kimesneler vardır. Ba‘zısı haftada bir iftâr eder. Ba‘zısı kırk elli seneden berü zî-rûh lahmı tenâvül etmemişlerdir. Böyle sâhib-i sülûk cânlar vardır. Her biri ilm-i ledünne mâlik pâdişâhlardır.

Bu mahalde evsâf-ı harem-i Sahratullâh tamâm oldu, ve’s-selâm. Bu haremin cânib-i erba‘asında,

Evsâf-ı harem-i kebîr-i Mescid-i Aksâ

Sahra-i şerîfin haremini ihâta etmiş bir sahra-yı azîmdir kim bir tarafdan bir tarafa ricâl ve nisvân idüği fark olunmaz bir çemenzâr vâdîdir. Dâ’iren-mâdârı kıble tarafında Mescid-i Aksâ sırası ile dörd yüz adımdır. Ve şimâl tarafında Bâb-ı Hıtta sırası ile dahi dörd yüz adımdır. Ve şark tarafında kal‘a dîvârı sırası ile dahi altı yüz adımdır. Ve garb tarafında Mahkeme kapusu sırası ile dahi altı yüz adımdır. Bu hisâb üzre bu harem cümle iki bin adım gül [ü] gülistân ve sünbül ü reyhân ve mül bülbül-i destân âşiyânlı dırahtistândır kim gûnâ-gûn şecere-i tayyibe olan Cennet-i Me’vâ ağaçlarından **[Y 216a]** çınâr ve kavak ve bîd-i sernigûn ve niçe bin zeytûn ve incîr ve serv-i ibret-nümûn dıraht-ı mevzûnlar ile müzeyyen bir mesîregâh ve teferrücgâh yerdir. Ve seksen üç yerde ulu dırahtların sâyelerinde seksen üç yerde ibâdetgâh soffacıkları var. Ve her birinde birer mihrâbı var kim her biri birer kibâr-ı evliyâullâhın savma‘asıdır.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asında olan şâhrâhlardaki kapuları beyân eder

Evvelâ şimâle nâzır Bâb-ı Meryem. Anın soffalarında Hindîler sâkin olurlar. Yine ol sıra ile Bâb-ı Hıtta âye[t]: [133] âyeti nâzil olmuşdur.

Ve yine ol sırada Bâb-ı Hıtta-i sağîr ve Paşa sarâyı dibinde Bâb-ı Nazar. Bu mezkûr beş kapu şimâl cânibine mekşûfdur ve ağaç bâblardır. Andan Bâb-ı Gavrânî ve Bâbü‘l-hadîd. Hadîd hakkında bu âyet-i şerîf nâzil olmuşdur. âye[t]: [135] âyeti nâzildir.

Ve bâb-ı Kattânîn ve bâbü‘l-Mütevazzeyn ve bâb-ı Silsilî. Bu kapu iki kat yan yana pirinç kanatlı kapulardır. Bu kapuya Mahkeme kapusu dahi derler. Gâyet müzdahim kapudur.

Andan Bâb-ı Meğâribe bir küçük kapudur ve demirli kanadı vardır. Paşa sarâyı dibinden bu mahalle gelince altı kapudur ve garba nâzırlardır. Ve mescid-i Aksâ sırasında ve şark tarafınca kal'a dîvârları olup uçurum yer olmak ile bu iki yerde kapular yokdur. Ancak bu tahrîr olunan on kapu ulu harem kapusudur.

Ve bu haremin kıble ve garbî ve şimâlîsi taraflarında üç yüz altmış amelî sütûnlar üzre kubâblar ve kemerlerdir. Ve cümle kemerlerde her şeb kanâdîller ile çerâğân olup rûz-ı rûşen-misâl olup bu soffalar üzre mihmân olan Hindî ve Sindî ve Belhî ve Acem Kürd ve Tatar ve Moğol ve Ervâm fukarâları şem'a muhtâc olmayup kırâ'at-i Kur'ân ve tevhîd ü tezkîr edüp sâhibü'l-hayrâta hayır du'â ederler.

Ve bu soffaların mâbeynlerinden mezkûr kapuların râhlarıdır kim iki cânibleri dîvârdır. Ve birer mihrâb vardır. Ammâ bu haremin cânib-i şârkîsi kal'a dîvârı olmak ile ol tarafda yan soffalar yokdur. Ammâ ba'zı burclarda savma'alar vardır.

Ve bu zikr olunan bâblardan eğer Sahratullâh'a ve eğer mescid-i Aksâ'ya ubûr etmek içün bu çemenzâr harem içre beşer onar arşın enli beyâz mermer-i hâm ruhâm kaldırımdır. Âdemin pâypûşına zerre kadar tîn [u] gubâr olmaz.

Ve bu harem-i azîmin üç tarafında ve Sahratullâh hareminin tahtânîsinde haremi ihâta etmiş cümle iki yüz medrese hücreleridir. Ve şehir içinde olan medreselerin sağîr ü kebîri ile cümle üç yüz altmış medrese ve zâviye vardır.

Ammâ cümleden mükellef ü mükemmel medrese-i bâb-ı Hıtta ve minâresi var.

Andan medrese-i bâb-ı Nasriyye Paşa sarâyı dibinde, köşededir ve bir nâzik minâresi vardır.

Ve bâb-ı Gavrânî'de medrese-i Gavriyye. Bu medrese minâresizdir.

Ve Bâbü'l-mutavazzîn'de medrese-i Sultâniyye. Cümleden mu'azzam **[Y 216b]** ve mükellef medrese-i ma'mûrdur. Bir minâre-i mevzûnu var, üç tabaka ve yüz otuz kademe minâre-i âlîdir. Hakîr bu minâreye urûc edüp serâpâ şehri seyr [ü] temâşâ etdim.

Ve bu harem etrâfında bu üç minâreden gayri minâre yokdur. Mescid-i Aksâ'nın ve Sahra-i şerîfin dahi minâreleri yokdur. Ezân-ı Muhammedî bu üç minârede tilâvet olunur kim şehre karîbdir. Ammâ Aksâ ve Sahra bir sahrâda vâki' olup minâreler inşâ etmemişler kim şehre ba'îddir.

Ve bu harem-i kebîrin bâb-ı Meğâribe dibinde câmi'-i Mâlikî kâ[r]gîr toloz binâ bir mescid-i ra'nâdır. Kıble kapusundan mihrâba varınca tûlu iki yüz ayakdır. Ve arzı **[Q 93a] [P 93a]** yetmiş ayakdır. Lâkin minâresi yokdur. Ba'de salâti'l-fecr bu mescidde bir tevhîd ü tezkîr sürülür. Cemî'i âşıkân mest [ü] medhûş olurlar. Ve kurşum ile pûşîde bir mescid-i ma'mûrdur.

Ve Bâb-ı Silsilî üzre şerî'at-i Muhammedî mahkemesi dahi harem-i kebîre nâzırdır. Ve ana karîb sarây-ı Sultânî dörd tabaka binâ-yı âlîdir. Hâlâ medresedir. Bunda olan sihr-i i'câz zer ü zîver ve sanâyi'ât meğer Sahra-i şerîfde ola. Bu medresenin cânib-i erba'ası dîvârlar yeşim ve arakânî ve mermer-i sommâkî seng-i gûnâ-gûn ile kaplıdır.

Ve bu haremin cânib-i erba'asındaki âsâr-ı binâları ilmimiz lâhik olduğu mertebe

evsâfın tahrîr eylesek bir müdevven olur. Ammâ bu harem-i kebîrde olan ziyâretleri ve makâmları beyân edelim. Savâbdan hâlî değildir.

Ziyâretgâh-ı harem-i Mescid-i Aksâ

Evvelâ bâb-ı Meğâribe dibinde mescid-i Mâlikî ve Mescid-i Aksâ ve Hazret-i Hızır makâmı ve Aksâ şarkında Hazret-i Dâvûd Nebî kubbesi.

Ve bu haremin tâ şark köşesinde mescid-i Hanbelî on iki amelî sütûn üzre mebnî kubâblardır. Ve bu mescidin altı tâ Mescid-i Aksâ'ya varınca serâpâ gârlardır. Bunda dahi Hazret-i Süleymân dîvleri haps ederlermiş. Ba'zı yerleri amelî yetmiş aded sütûn üzre mağâralardır.

Ve bu gârların şark tarafı köşesinde yigirmi kademe taş nerdübân ile enilir bir gâr vardır, makâm-ı Meryem Ana. Lisân-ı ta'n-âmîz-i halkdan müte'ezzî olup bu gârda sâkin olurdu. Bir küçük mihrâbı vardır. Mihrâbı şarka nâzırdır. Ve bunda Hazret-i Îsâ beşiği tekne-misâl bir seng-i mücellâ ve musaykaldır. Bu makâm içre Hazret-i Îsâ'nın on iki halîfeleri ki anlara havâriyyûn derler, anda makâm-ı Havâriyyûn {var}.

Ve yine bunda Hazret-i Cibrîl makâmı. Bu mezkûr beş makâm bu gârdadır. Ammâ hikmet-i Hudâ bu gâra yigirmi kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur. Bir yerden zerre kadar şu'le girecek yeri yokdur. Bir muzlim yer olmak gerek idi. Ammâ Cenâb-ı Bârî Hazret-i Îsâ beşikde rûz-ı rûşende âsûde olsun deyü kudret nazariyle nazar edüp Cenâb-ı Bârî'nin nazarı ta'allûk etdiğinde gûyâ bir münevver gârdır. Ne âteş ve ne âteşdân ve ne kandîl ve ne şu'le-i fürûğân var. Böyle bir nazargâh-ı Hudâ'dır.

Ve bu gârın **[Y 217a]** sağında bir küçük mağâra deliği vardır. Andan içeri ba'zı cânlardan cân baş terk edenler girüp seyr [ü] temâşâ ederler. Ammâ ol kadar muzlim mahal değildir, âdem âdemi seçer. Tâ mescid-i Aksâ altına dak gâr-ı azîmdir. Meğer dîv-i Süleymânîlerin mahbeshâneleri imiş bir muzlim küncdür. Dîv ve perî üstühânları mâl-â-mâldır. Bir incik üstühânı yedi karış geldi ve ba'zı kafâlar Rûm kîlesi kadar idi.

Ve bu gâr içre yarasa kuşları var kim humâm gibi pervâz edüp âdemin çehresine urur. Ve bu gâr içre serâpâ sâ'at kumu gibi rakîk rimâl döşelidir. Zamân-ı kadîmde dîvler bu rimâl üzre rimâl-âlûd olup yatırlar.

Ve ba'zı kaya deliklerinde hurmâ lîfi ipleri bağlıdır. Bize vesîle olan huddâmlar "Hazret-i Süleymân dîvleri bu habller ile kayd edermiş" dediler.

"Ammâ akla muhâlif. Tutalım, mu'cize ile dîvleri ol iplerle bağlamış. Ammâ Süleymân Nebî zamânından be-kavl-i Tevârîh-i Muhammed bin ishâk vilâdet-i Resûl-i Hudâ'ya gelince bin altı yüz sene oldu. Ol hisâb üzre vilâdet-i Resûl-i Kevneyn'den berü bu Kudüs'ü ziyâret etdiğimiz mahalle gelince iki bin kırk üç sene oldu, zîrâ biz Kudüs'ü bu ziyâret etdiğimiz bin seksen birde idi. Ve altmış üç sene Hazret-i Risâlet-penâh mu'ammer oldu. Bu hisâb üzre Hazret-i Süleymân Nebî asrından bin seksen bir asrına gelince üç bin altı yüz kırk yıldan berü dîvler bağlanan hurmâ ipleri çürümedi mi?" dedim. Ammâ ulemâ-yı Kudüs böyle buyurdular kim,

"Hazret-i Süleymân halîfe-i ins [ü] cin ve hûş [u] tuyûr idi. Böyle iken hurmâ yaprağından zenbîlbâflık edüp kifâflanırdı ve dîvleri kayd-bend etmeğe hurmâ lîfinden

mübârek elleriyle habl-ı kavî örüp dîvleri kayd ederdi. Ol ipler dest-kârları olduğundan fenâ bulmamışdır" deyü hakîre cevâb verüp i'timâd etdim.

Hulâsa-i kelâm bu gâr içre olan rimâl üzre gûnâ-gûn hayvânât izleri nümâyân oldu kim bir mahlûkun nakş-ı pâyine müşâbeheti yokdur. Hemân vesîlemiz avdet edüp beri gâr kapusuna gelirken ba'zı züvvârlar bu rimâl üzre beşer onar taşları biribiri üzre yığarlarmış. Anları ubûr edüp gârın deliğinden taşra çıkup mezkûr Meryem Ana gârından taşra çıkup hamd [ü] senâ etdik.

Der vasf-ı sütûn-ı Sırât Köprüsü

Andan şimâle hisâr dîvârı üzre makâm-ı Sırât köprüsü misâli kal'a bedeninden taşra uzanmış bir müdevver ü mücellâ sommâkî sütûn-ı musaykaldır kim üstüne murg-ı hümâ pervâz edüp konamaz ve bir murg-ı hevâyî konup duramaz. Aşağısı ise bin arşın amîk derk-i esfelden ve gayyâ-yı hümezeden ve çâh-ı cahîmden nişân verir bir sakar deresidir. Ve hakîkatü'l-hâl Cehennem deresi ismiyle müsemmâdır, zîrâ ol dere içre cemî'i Yahûdîlerin gûrıdır ve ol bî-dinlerin meşâdlığıdır.

Sene (–) Süleymân Hân asrından evvel bu Sırat köprüsü mîli sütûn **[Y 217b]** yine bu mahalde bir kaya üzre tûlânî dururmuş. Bir mücrim âdemi bu sütûn üzre yürüdüp sütûnun nihâyetine dek varırsa âzâd ederlermiş. Eğer düşerse "ehl-i cehennem" deyü na'şına bakmayup bu dere içre çürür gidermiş. Ol zamân-ı cehâletden berü ol sütûn ol hâl üzre kalup sene (–) târîhinde Süleymânî'de kal'ayı inşâ ederken kal'anın esâsı bu sütûn üzre gelüp bu sütûnu yerinden kal' edüp kal'a dîvârı üzre kal'adan hâric tûlânî korlar. Evvelkiden dahi âlî olmuş, anıniçün Sırât köprüsüdür.

Anı ubûr edüp harem-i kebîr içre kal'a dîvârına muttasıl Birler ve Pîrler ve Üçler ve Yediler ve Kırklar makâmları çemenzâr yerde soffalar üzre mihrâblardır.

Ve yine bu sırada kal'a dîvârına muttasıl makâm-ı bâb-ı Tevbe ve makâm-ı bâb-ı Rahmet. Benî isrâ'îl bu kapuda tevbe edüp bâb-ı Rahmet'den çıkdılar, azâbdan halâs oldular. Ve bu bâb-ı Rahmet üzre tekye-i Bâyezîd-i Bestâmî fukarâsı ile her cum'a gecesi aceb tevhîd-i sultânî olur.

Ve yine bu sırada kal'a dîvârına muttasıl Hazret-i Süleymân kürsîsi iki kubbe-i âlî ve yedi pençeredir. Kürsî-i Süleymân bundadır. Bu makâmlar Meryem Ana gârından berü zikr olundu. Bu haremin cânib-i şarkîsindedir. Andan,

Haremin cânib-i şimâlîsindeki ziyâretleri beyân eder

Bâb-ı Hıtta'da makâm-ı hazret-i Kaffâh Nebî ibn (–).

Ve buna karîb makâm-ı Kubbetü'r-rûh. Sekiz sütûn-ı nahîf üzre bir küçük kubbedir.

Ve kubbe-i Süleymân Nebiyyullâh ve mahkeme kapusu önünde imâm şâfi'î havuzu kenârında kubbe-i Hazret-i Mûsâ ve imâm-ı A'zam sebîli ve imâm Alî sebîli Danyâl Paşa binâ edüp imâm Alî rûhuna hibe eylemiş.

Ve makâm-ı hazret-i Üzeyir Nebiyyullâh ve makâm-ı ricâlü'l-gayb ve makâm-ı ümenâ ve evtâd ve nukabâ ve nücebâ ve (–) budalâ. Bunların cümlesi birer çemenzâr soffacıklardır. Ve bu tahrîr olunanlar mescid-i Aksâ hareminde vâki' olmuşdur. Ve Sahra hareminde âsâr-ı makâmât ve kubâbâtlar ve medâris [ü] zevâvîler var ise cümle

kurşum örtüsü iledir. Tûr-ı Zeytâ‘dan şehr-i Kudüs-i şerîf gömgök kurşumlu binâ-yı azîmlerdir. Andan Kudüs-i şerîfin şarkında dere aşırı,

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı ibâdetgâh-ı Tûr-ı Zeytâ (–) (–) (–) Cebel-i Tûr-ı Zeytâ

Müfessirîn [136] âyetin Kudüs ile ve bu Tûr-ı Zeytâ ile tefsîr etmişlerdir ki min-indillâh makbûl-i Hudâ bir Tûr-ı Zeytâ‘dır kim yüz yigirmi dörd bin peygamberin münâcât etdikleri nazargâh-ı enbiyâ-i zîşânların ma‘bedgâhları idi. Hâlâ yine ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

Evvelâ Kudüs-i şerîf kal‘asının bâb-ı Meryem’den çıkup kal‘a **[Q 93b]** kapusu şarka mekşûfdur. Ve kapunun iki cânibinde üç âdem **[P 93b]** kaddi bâlâda siyâh taşlardan dörd arslan tasvîri var. iki esed kal‘a kapusunun sağında ve iki sebû‘ kapunun solundadır. Ammâ üstâd-ı kâmil bu seng-i hârâya eyle tîşe urmuş kim gûyâ **[Y 218a]** bu şîrler zî-rûhdur. Bunları temâşâ edüp şark cânibine dere aşağı beş yüz adım gidüp yine ol derede,

Ziyâret-i Cesîmâniyye ya‘nî kabr-i Meryem Ana *radıyallâhu anhâ***:** Haremine on üç kademe taş nerdübân ile enilir. Andan bu haremin şimâlinde kabr-i şerîfi bâbına otuz ayak taş nerdübân ile enilir. Kıbleye nâzır bir bâb-ı kebîrdir ammâ santa ağacındandır. Âsitânesi bir kubbe-i âlîdir. Lâkin harem-i muhterem olmak ile bâbı mesdûddur, içine girüp yatmak memnû‘dur. Ve bu kubbenin sütûhu kireç ile pûşîdedir.

Ve bu âsitâne hareminin sol tarafında bir gâr-ı azîme vardır. Ol gârın yine kendü zâtından kesme üç sütûndur. Hazret-i Îsâ münkirîn ta‘nından bu gârda kûşe-nişîn olup ibâdet ederken Cibrîl-i Emîn nâzil olup mübârek cenâhıyla kayayı yarup incîl nâzil olduğu gârdır. Ve hâlâ Cibrîl’in girdüğü kaya şakkı mücellâ ve muşa‘şa‘ yeri ma‘lûmdur. Aceb hikmet-i Perverdigâr’dır.

Bu zîyaretden yine şarka baş yukaru altı yüz adım gidüp cebel-i Cebs-i Zeytûn’da,

Ziyâret-i Melik Gâdir: Bu kabir oldur kim Benî isrâ’îl’den bir âdil ve mu‘tedil pâdişâh idi. intikâl edeli üç yüz sene ubûr etmişdi. Münkirîn-i Kudüs Hazret-i Îsâ‘dan mu‘cize isteyüp,

“şu âdil pâdişâhımızı mürde iken ihyâ eyle, sana îmân getürelim” deyü ta‘ahhüd etdiler. Hazret-i Îsâ dahi,

“Kum bi-iznillâh” dedükde yerden kalkup derhâl,

“*Lâilâhe illallâh Îsâ rûhullâh”* deyüp îmâna geldi.

Münkirînin dahi ba‘zısı bu mu‘cizeyi görüp îmâna geldiler. Ba‘dehu bu pâdişâh yetmiş sene mu‘ammer olup pâdişâh oldu. Ba‘dehu Hazret-i Îsâ bunun asrında emr-i Hak ile hicret edüp seyyâh oldu.

Ve bu ziyârete karîb bir deyr-i atîk vardır. Hâlâ içinde kıssîsleri vardır. Bu deyrin cenûbunda zeyl esâsından bir ayn çıkar. Sehel şorcadır. Ammâ cemî‘i hukemâ muğlab eşribelere bundan halt ederler. Yedi sekiz amel eder. Ammâ beden-i insândan cemî‘i ahlâtı sürer, mu‘tedil-i sehel aynü‘l-hayâtdır. Bu dahi Hazret-i Îsâ‘nın mu‘cize-i bâhiresidir, derler.

Ve bu aynın nihâyeti taht-ı arzdan cereyân edüp ayn-ı Selvân ayağına varup ikisi bir

yerden halîc-i Sidrem’e mahlût olurlar. Ve bundan yukaru yine Tûr dağına giderken yüz adım dahi gidüp,

Makâm-ı asâ-yı Hazret-i Mûsâ: Bu mahalde bir tekye-i ma‘mûrede bir kubbe-i âlî içinde mahfûz bir dollâb-ı tavîl içre kırmızı keçeden kîse içinde bir gûne asâdır. Kaddi altı zirâ‘dır. Ve cismi bâzû kalınlığı vardır. Ve levni kebûtî-levn butrak butrak bir asâdır. Ammâ gâyet sengîndir ve bir ucu çataldır. Ve bu dünyâ ağaçlarına benzemez. Ba‘zı müverrihler Cennet şecerelerindendir, derler. Hele hakkında âye[t]: [137] Ve Cenâb-ı Bârî Hazret-i Mûsâ‘ya hitâb-ı müstetâb edüp âye[t]: [138]

[Y 218b] Bu âyet-i şerîfin sebeb-i nüzûlü oldur kim Hazret-i Mûsâ vâdî-i Tîh’de yedi yıl, kırk yıl gezdiğinde ihtilâf vardır. Ammâ kavl-i sahîh yedi sene serserî gezdiklerinde ümmetleri su istediler.

Hemân Cenâb-ı izzet’den bu âyet-i Tevrât, Kur’ân’da dahi vardır, nâzil olup Mûsâ Kelîmullâh emr-i Hak ile elindeki asâyı bir küçük taşa darb edince bi-emrillâh ol taşdan yedi yerden uyûnlar cereyân edüp cemî‘i ümmetleri ve devâbbâtları def‘-i atşân edüp yine ol taşı tobraya koyup bilelerince gezdirirlerdi. Hîn-i ihtiyâcda yine asâyile ol taşı ururlardı âb-ı hayât mâ çıkardı. Hâlâ ol seng-i asfer şâm-ı şerîf’de Hazret-i Îsâ minâresinde makâm-ı Hazret-i Îsâ‘da dîvâr içre mebnîdir. Cümle züvvâr bu taşa Cenâb-ı Bârî‘nin nazarı ta‘allûk etmişdir, deyü destlerin sürüp yüzlerine sürerler. Hemân i‘tikâd lâzımdır.

Bu Kudüs’deki asâyı dahi ziyâret edüp cennet asâsıdır. Ve Hazret-i Mûsâ‘nın yed-i beyzâları yapışmışdır, deyü mu‘tekid olan ehl-i züvvâr eline alup yüzlerin sürerler. Aceb sun‘-ı Hudâ asâdır kim mu‘cize-i Hazret-i Mûsâ ile iki başlı ejder olup kavm-i Firavn’un cemî‘i seherelerin ve sihir ile inşâ etdiklerin yudardı. [139]

Andan yine kıbleye baş yukaru Tûr-ı Zeytâ‘ya varınca serâpâ bâğ u bâğçerlerdir kim Tûr-ı Zeytâ bir surâhî-i sebzgûn serv-misâl görünür.

Bu bâğları güzer edüp karye-i Tûr’da yigirmi bir kademe taş nerdübân ile enilir,

Mağâra-i Râbi‘a-i Adeviyye: Bir karanlık gâr içinde medfûndurlar. Ekseriyyâ havâtîn tâ’ifesi çok ziyâret ederler. Harem-i muhterem olmak ile gârından içeri girmeyüp taşrada zâviye olan gârda du‘â ve senâ edüp avdet ederler.

Ve bu gârın zirvesi Hazret-i Mûsâ mescididir. Ve iki kubbe-i âlîdir ve kireç ile pûşîde kubâbe-i şîrînlerdir. Ve kıble kapusu üzre beyâz mermer üzre hüsn-i hatt-ı celî ile bu târîh:

Elhamdülillâhi’l-lezî arş istevâhu şâmihî

Ve ale’l-habîbi Muhammedin min dînihi lâ yüfsehâ

Kâle’bnü Es‘ad sa‘dun ve müverrihun

Fî Tûri Zeytâ mescidün ebnâhu Es‘adâ.

Sene (–)

Ve bu mescidin haremi kapusu dibindeki küçük kapudan içeri yigirmi ayak nerdübân ile enilir, **ziyâret-i eş-şeyh Muhammedü‘l-ilmî:** Meşâyih-i Rufâ‘îden kutbiyyete kadem basmış bir ulu sultândır. Bu gâr-ı münevverenin içinde kırk yıl sâ’im ve

gece kâ’im olup bunda medfûndur. Ve mübârek hâk-i pâları ucunda ehl-i beyti medfûndur.

Ve bu Tûr-ı Zeytâ‘nın tâ zirve-i a‘lâsında **kal‘a-i Tûr**. Garba nâzır bir kapusu var. içinde kubbe-i kadem-i Hazret-i Îsâ. Seng-i hârâya te’sîr etmiş dü pây-i şerîfleridir. Bu kal‘a içre bu kubbeden gayri binâ yokdur. Kal‘a dahi gâyet küçükdür, cirmi yüz elli adımdır. Ve bu kal‘anın şarkında mezâristân içinde,

Ziyâret-i Hazret-i Selmân-ı Fâris: Bir kubbe-i münevver içinde medfûndur. Hazret-i Resûl’ün hidmetkârı idi ve pîr-i tüvânâ **[Y 219a]** idi. Resûl-i Hudâ anın hakkında hadîs: [140] buyurmuşlardır. Yüz otuz yaşında, bunda medfûndur. Ba‘zılar Medâyin’de âsûde derler, ammâ Sahâbe-i kirâmdan olan Selmân-ı Fâris budur. Bağdâd’da Selmân-ı Pâk’dir, berberlerin pîrîdir. Ammâ bu Selmân-ı Fâris’in belin Hazret-i Risâlet huzurunda Hazret-i Alî kemerin bağlayup huddâmlara pîr olmuşdur. Kabr-i münevveri ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

Bu Selmân Hazret-i Alî‘nin seccâdesi üzre cülûs edüp izn-i Resûlullâh ile elli dörd kimesnenin bellerin bağlayup fütüvvet-i Resûl-i mübîn üzre cümle pîrlere ve huddâmlara ve ehl-i hirefe pîr [ü] pîşvâ olmuşlardır. Ve bu Selmân Enes’den evvel Hazret-i Resûl’e huddâm olmuşdur. *Kuddise sırruhu’l-azîz.*

Ve buna karîb ziyâret-i (–) ve ana karîb **ziyâret-i Hazret-i Hârûn** ibn (–) (–) ve Hazret-i Mûsâ‘nın birâder-i kihteri idi ve vezîri idi. Hazret-i Mûsâ‘dan evvel vefât etmişdir. Kabr-i şerîfi bu mahalde bir alçak kubbe-i pür envârın içinde âsûdedirler.

Andan **ziyâret-i Rabika Hâtûn:** Bu dahi bu gârda medfûndur.

Ve Likâ Hâtûn türbesi ve Hazret-i Yûnus makâmı ve Hazret-i ishâk makâmı ve Hazret-i Dâvûd makâmı ve Hazret-i Ya‘kûb makâmı ve Hazret-i Mûsâ makâmı ve Hazret-i Üzeyr makâmı ve Hazret-i Âdem kademi ve Hazret-i imâm Mâlik mescidi ve Hazret-i (–) (–) Dede Davde Çoban Dede türbesi ve Hazret-i Râhil Ana türbesi ve şühedâlar kubbesi.

Bu mahalde Tûr-ı Zeytâ‘nın ziyâretleri tamâm olup her bir âsitânede birer Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp savâbın âsitâne sâhiblerinin rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp bu Tûr-ı Zeytâ‘nın şarkında bir püşte üzre (–) nâm bir mahaldir. Cemî‘i enbiyâ bu mahalde Cenâb-ı Bârî‘ye tazarru‘ [u] nâlişler edüp du‘â ederlermiş. Ve Hazret-i Mûsâ bilâ-vâsıta âye[t]: [141] nassı üzre Cenâb-ı Bârî ile bin bir kelimât edermiş. Hakîr dahi bî-edebâne ol mahalle varup rek‘ateyn salât-ı **[Q 94a] [P 94a]** hâcet kılup dünyâda emn [ü] emân âhir nefesde îmân isteyüp bu âsî yüzüm hâk-âlûd edüp bükâlar eyledim.

Ve bu mahalden şark tarafında şâm’ın Ka‘be yolları tâ Zerka ve Barka’ya varınca yolları ve belleri nümâyândır. Tâ böyle âlî bir cebel-i Tûr-ı Zeytâ‘dır. Ve lisân-ı ibrîde lafz-ı Tûr cibâl ismine ıtlâk olunur. Ammâ Ayn-ı Tüccâr dibinde Tûr-ı Hirâven ve bu Tûr-ı Zeytâ ve Mısır’a karîb Tûr-ı Sînâ‘ya. Bu üç cebele Tûr alem olmuşdur.

Hâsıl-ı kelâm bu Tûr-ı Zeytâ‘dan âlî dağ bu mahalde yokdur. Cânib-i erba‘asında beşer altışar merhale yerler nümâyândır.

Ve Hak katında dahi mertebesi âlî olduğundan Kudüs-i şerîfin a‘yân-ı kibârı intikâl etdükde bunda cebbâne-i Kübrâ‘ya defn ederler.

Hattâ dedemiz Ahmed Beğ‘in birâderi Sâlimî Beğ‘in merkadin peder-i azîzimizden istimâ‘ etdiğimiz üzre seng-i **[Y 219b]** mezârı târîhi ile bulup rûhiyçün Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp kabr-i şerîfinin ba‘zı yerlerin tathîr etdim.

Bu diyârda intikâllerine sebeb fâtih-i Mısır Selîm Hân-ı Evvel Mar‘aş pâdişâhı Alâ’üddevle’yi Göksün yaylağında münhezim edüp kendüyi katl edüp başı ile on iki boy beğlerin dahi kayd-bend edüp Mısır’da Sultân Gavrî‘ye gönderir. Ol mahalde akrabâmız Sâlim Beğ boybeği imiş. Kayd-bend Gavri’ye vardıklarında cümlesin âzâd eder. Mezkûr Sâlim Beğ akrabâmız dahi devlet-i dünyâdan ferâgat edüp bu Tûr-ı Zeytâ‘da uzlet-nişîn olup vefât etdükde vasiyyetleri üzre bu karâfede defn ederler.

Mazanne-i kirâme bir hâlisü‘l-ayâr ma‘lûm-ı kübbâr kimesne imiş. Ve Sâlimî mahlası ile tasavvufâne eş‘âr-ı âbdârları vardır, hâk-i Germiyanî‘dir. Ve,

Ziyâret-i Mevlânâ Karaca Ahmed Efendi: Kudüs-i şerîf monlâsı iken merhûm olup bu Zeytâ karâfesinde bir soffa üzre medfûndur. Hâk-i Hamîdî olduklarından ahlâk-ı hamîde ile mevsûf ve şerefyâb olmuş kimesne imiş. Ve dahi bu mahalde,

Ziyâret-i Mu‘îdzâde Mehemmed Efendi, eş-şehîr Bektutîzâde: Hâk-i Mar‘aşîdir. Mevleviyyetine târîh:

Hayrü‘l-enâm’dır. Sene 933

Ve cedd-i mâderîsi Abdurrahmân Efendi’nin fevtine Kara Çelebi târîh demişdir.

Hayf Bektute. Sene 931

Ve def‘â târîh-i güft-i Atâyî Çelebi,

Biri kalkup dedi ol dem târîh

Fevtine hayf ibn-i Bektute Sene 983

Âl-i Bektutiyân’dan azîmü‘l-unvânlardır.

Bu mahalde Tûr-ı Zeytâ‘nın karâfe ziyâretleri dahi tamâm olup Tûr’dan aşağı bin adımda Cehennem deresi nâm mahalle enüp bu dere içre yekpâre kayalardan çâr-kûşe kasır-misâl gûnâ-gûn kubbeler var kim her birinin ilm-i mi‘mârîsine âdem hayrân olur.

Evvelâ Firavn kubbesi ve Kârûn kubbesi ve Bel‘am ibn Bâ‘ûr kubbesi ve şeddâd kubbesi ve Buhtu’n-nasır kubbesi. Bu mezkûr kubbeler cümlesi yekpâre beyâz taşdan oyulmuş ibret-nümâ kubbelerdir. Ammâ içinde bir şey yokdur, derler. Ve bu âsârlar cümle Cehennem deresi içre vâki‘ olmuşdur. Cânib-i erba‘aları kefere ve Yahûdî gûristân-ı mûristânı olduğundan Cehennem deresi derler. Hakkâ ki derk-i esfelden nişân verir bir kesîf deredir. Cümle şehrin çirkâb mâ-i müsta‘meli bu dere içre cereyân eder.

Ve bâlâda zikri sebkat eden sütûn Sırat Köprüsü taşı bu dereden evc-i âsumâna berâber kal‘a dîvârı üzre nümâyândır.

Bu dereden aşağı bin adım gidüp,

Ziyâret-i Bi’r-i Ayn-ı Zemzem-i Selvân: Bu Selvân önünde kubbesiz bir çemenzâr soffa üzre bir musallâ vardır. Mibrâbı üzre bir beyâz mermerde celî kalem ile böyle tahrîr

olunmuşdur. Târîh:

Hazret-i Maksûd Paşa hâfız-ı izz ü Mısır

Hak Te'âlâ eyleye devletle ömrini füzûn

Fikr edenler dediler târîh-i itmâmın anın

Lütfile sâhib sa'âdet **[Y 220a]** *yapdı Selvân'ı bugün.*

Sene 1052(?)

Âb-ı Selvân bu namâzgâh dibinde otuz kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir gârdan çıkar âb-ı Zemzem lezzetinde bir mâ-i hayâtdır. Serî'u'l-hazm ve tabî'ate mülâyim ve mukavvî ve def'-i cû'a fâ'ide, nûş eden ta'âm tenâvül etmiş gibi def'-i cû' eder.

Hikmet-i Hudâ altı sâ'at med ve altı sâ'at cezm bir ayn-ı hayâtdır. Gerçi lezzetde sehel şorcadır. Ammâ nûş edenin demâğını müşk [ü] amber-i hâm râyihası mu'attar eder. Ve cemî'i dünyâdan milel-i muhtelife gelüp bu âb-ı rahmetde yedi gün yâhûd kırk gün gasl edüp cümle emrâz-ı muhtelifeden halâs olup bir dahi hukemâ dükkânına varmaz. illâ Hakîmü Lem-yezelü'l-ezel kapusuna varır. Ve bu ayn tuğyân etdükde tahte'l-edîmden halîc-i Sidrem'e munsabb olur. Hakîr teberrüken bu mâ'-i tâhirle gasl edüp tâ'ib ü tâhir oldum. Ve bu aynü'l-hayâta karîb beş yüz adım aşağı

Bi'r-i Hazret-i Yûnus: Bir zamân bu mahalde gârlarda Hazret-i Yûnus sâkin olup münkirînler bu gûne mu'cize istemişler kim,

"Bu mahalde bir kuyu kazalım, vakt-i sabâh suyu âb-ı hayât ola, vakt-i zuhur ekşi ola, vakt-i gurûbda acı ola. Bizim harâretlerimize dermân ola. Böyle mu'cize gösterirsen sana îmân getirelim", dediklerinde Yûnus Nebî Tûr-ı Zeytâ'ya münâcâta varup du'âsı kabûl olup bu bi'ri ibtidâ kendüler kazmağa mübaşeret edince bi-emrillâh yerden bir âb kaynayarak kuyu cirminde toprak taşraya pertâb edüp hâlâ yedi zirâ' bir çâh-ı mâdır.

Vakt-i sabâh âb-ı hayât-ı cân nûş edenin cânı hayât bulur, gûyâ bir kuzu tenâvül etmiş olur. Vakt-i zuhurda ta'âmı turşdur. Sirke yerine isti'mâl ederler. Vakt-i gurûbda gûyâ bir âbdır. Beras ve behak ve cüzâm ve temreği ve cereb bu makûle emrâz-ı muhtelifeye bi-iznillâh sürünce nâfi'dir. Bu mu'cize-i azîmi gördüklerinde cümlesi îmân ile müşerref olurlar. Hâlâ ol bi'r ilâ-mâşaallâh eyle isti'mâl olunur. *Yef'alullâhu mâ yeşâ'u yahkümü mâ yürîdü.*

Ve bu bi'r ile Ayn-ı Selvân'ın cânib-i şarkîsinde dere aşırı,

Karye-i Yûnus Nebî: Kırk elli hâneli karyedir. Bunlar ol zu'm üzrelerdir kim Hazret-i Yûnus'dan bu bi'r mucizesin isteyen ümmetlerinin neslindeniz, derler. Fukarâlardır. Hakîkatü'l-hâl bu Arabistân'da husûsâ Arz-ı Mukaddes'de hasîb [ü] nesîbe i'tibâr edüp küflerin gözedirler. Rûm diyârı gibi Nedelko ve Dimço ve Yuvan nâm memlûklarına kız verüp kız almazlar. Her biri ecdâdları kime müntehîdir bilirler. Ve bu Ayn-ı Selvân'ın taraf-ı cenûbîsinde bir püşte üzre,

Deyr-i Hayhûn nâm bir manastır vardır. Hâlâ içinde ruhbânları vardır. Hazret-i Îsâ bunda ibâdet etdüği bir deyr-i atîkdir. Hazret-i Îsâ'ya bunda mâ'ide nâzil olup on iki havâriyyûnları ile tenâvül ederlermiş. Hâlâ bu deyrin mağâralarından ol mâ'ideden râhibler teberrüken ve teyemmünen tuc sandûklar içre mahfûz durur. Ve mâ'ide ile nâzil **[Y 220b]** olan kılâye ve sofra andadır muhakkak. Zîrâ bu Rûm kavmi Hazret-i Îsâ cemî'i eşyâsın hıfz edüp sâ'ir ahvâlât mu'cizelerin tahrîr etmişlerdir. Ve yine Ayn-ı Selvân'ın şarkında,

Deyr-i Batûs: Bunda dahi Hazret-i Îsâ sâkin olmuşdur. Hâlâ içinde bıtrîkleri vardır.

Buna karîb **mahalle-i Gurebâ** derler, taşdan oyulmuş niçe yüz gâr-ı azîmler vardır. Hâlâ her birinde niçe yüz mü'min ü muvahhid âdemler kapanup künc-i uzletde ibâdet ederler. Bî-hisâb ehl-i hâl câzibe sâhibi meh-cemâl âdemler vardır. Ve bu Ayn-ı Selvân kurbunda,

Ziyâret-i Arabî ibnü'n-Nebbâş: Sahâbe-i Resûlullâh'dandır. Hazret-i Risâlet huzurunda Selmân-ı Fâris Hazret-i Alî'nin seccâdesinde cülûs edüp bu Arabî ibnü'n-Nebbâş'ın belin bağlayup bakkâl ve bâzârcıların pîrîdir. Yüz yigirmi yaşında dâr-ı âhirete nakl etdi. Hazret-i Ömer'le Kudüs fethinde kaldı. *Rahimehullâh.*

Her sene bakkâl ve bâzârcıyân bu mahalle me'kûlât [u] meşrûbâtlarıyla alâ-tarîkı's-seyr gelüp bu pîrlerin ziyâret edüp vâfir et'ime-i nefîse ve müsmirât-ı latîfe bezl ederler. Anların sebebiyle niçe bin âdem cem' olup teferrüc ederler.

Ba'dehu bu Selvân'dan yokuş yukaru garba bin adım renc [ü] anâ ile çıkup Kudüs-i şerîfin Bâb-ı Dâvûd'u önüne varılır. Kal'adan taşra,

Karye-i Dâvûd: Yüz hâneli bâğ u bâğçeli müselmânlardır. Ve bir ma'mûr câmi'-i şerîfi var. Bu câmi'in **[P 94b]** sol tarafında,

Âsitâne-i Hazret-i Dâvûd ve Hazret-i Süleymân, *salavâtullâhi aleyhime's-selâm*: Hazret-i Dâvûddan vilâdet-i Risâlet-penâh'a gelince 1600 sene. Ve iki nebînin sanâyi'i Hazret-i Dâvûd ceng âleti içün hadîdden zırh yapardı. Ve Hazret-i Dâvûd onuncu atada Hazret-i Ya'kûb'a müntehîdir. Ve Hazret-i Süleymân zenbîlbâf idi. Müddet-i ömr-i Hazret-i Süleymân (–) sene ve müddet-i ömr-i Hazret-i Dâvûd 102 sene.

Bu iki resûl-i Hudâ bu mahalde bir kubbe-i âlî içinde âsûdedir. Sandûkaları dîbâ ve zîbâ ve şîb ü zerbâf ve kâmhâ ve atlas-ı münakkaş ile **[Q 94b]** pûşîdedir. Ve etrâflarında şebekeler vardır ammâ ahşâbdandır ve gâyet musanna'dır. Ve kabr-i şerîflerinin cânib-i erba'asında hatt-ı Yâkût-ı Musta'sımî ve hatt-ı Karahisârî ile ve gayri gûnâ-gûn hüsn-i hat ile yigirmi kıt'a Kelâm-ı izzet vardır.

Ve hareminin cânib-i etrâfında yigirmi medrese hücreleri vardır. Her kim ol medresede sâkin olup ilme meşgûl olur, tekmîl-i fünûn edüp ferîd-i asır olur. Ve elbette Hazret-i Dâvûd-misâl hüsn-i savta mâlik olur.

Ve dahi bu Kudüs-i şerîfi ziyâret eylediğimiz enbiyâların cümlesini tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olup kesret-i kitâbeti seyâhatime mâni' olup bu mertebe ta'rîf ü tavsîf ile iktifâ olundu. Ve meşâhîr-i enbiyâlar bunlardır ki tahrîr olundu. Cümlesinin şefâ'atlerin ricâ' edüp birer Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp âşinâlık kesb eyledik. Rûhlarıyçün el-Fâtiha. **[Y 221a]**

Evsâf-ı enderûn-ı imâret-i Kudüs-i şerîf

Cihân-bîn âşıkâna ma'lûm ola kim bu Kudüs-i şerîf küçük şehir görinür, ammâ cümle iki yüz kırk mihrâb add olunur. Mescid-i Aksâ ve iç kal'a câmi'inden gayri cümle medrese ve zâviye [ve] mesâcidlerdir.

Ve yedi dârü'l-hadîs ve on dârü'l-kurrâ ve kırk mekteb-i sıbyân ve yetmiş tarîkın birer

tekyeleri vardır. Ammâ cümleden Abdülkâdir-i Gîlânî ve Seyyid Ahmed el-Bedevî ve Sa‘dî ve Rufâ‘î ve Bâb-ı Amûdun iç yüzünde tekye-i Mevlevî cümleden ma‘mûr ve teferrücgâh yerdir. Ve bu mezkûrûn tekyelerin cümle fukarâları mevcûd olup her leyle-i mübâreklerde âyîn-i Muhammedî olur, metîn evkâfları vardır.

Ve cümle altı hân-ı azîmi var. Hân-ı Gavriyye ve hân-ı Hâsekiyye ve imâret hânı ve Sûk hânı. Meşhûr kal‘a-misâl hânları bunlardır.

Ve altı hammâmı var. Cümleden âb [u] hevâsı latîf Meryem Ana hammâmı ve Sultân hammâmı ve şifâ hammâmı hammâm-ı kadîm olmağile bir marîz girse bi-emrillâh tâhir olup ol marazdan halâs olur.

Ve Ayn hammâmı ve Sahra hammâmı ve Bıtrîk hammâmı. Bu hammâma ekseriyyâ nasârâlar girdiğinden Bıtrîk hammâmı derler ve anların semtine karîbdir.

Ve üç imâreti var. Âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldür. imâret-i Hâsekiyye kavî evkâfdır.

Ve cümle on sekiz çeşmedir, cümlesi Süleymân Hân’ındır ve cümle uyûnları üzre târîhleri *“Sene seb‘ ve erba‘în ve tis‘i mie” [947]* resîd olunmuşdur.

Ve bu uyûnlardan mâ‘adâ şehir içre yetmiş yerde havz u fıskıyye ve şâzrevânlarda revân olan mâ-i cârî Süleymân Hân Halîlü‘r-rahmân tarafında dörd sâ‘atlik sengistân u çengelistân yerlerdir, bir Mısır hazînesi mâl harc edüp Kudüs-i şerîfi seylâb etdi. Aceb hayrât-ı azîme idi. Mâ-tekaddem şehr-i Kudüs’de cümle sarnıclar imiş. Hattâ Bâb-ı Meryem ile Bâb-ı Hıtta mâbeyninde Benî isrâ’îl Bürkesi derler elli zirâ‘ umku ve yüz adım tûlu ve seksen adım arzı bir azîm sarnıcdır. Hâlâ içinde suyu yokdur. Ve ba‘zı sarnıclar dahi Bâb-ı Amûd’dan taşra handak içindedir. Ve Bâb-ı Meryem’den taşra yine handak içre mu‘attal birkeler vardır. Ve Mescid-i Aksâ hareminde ve Sahra hareminde sarnıçlar var imiş. Bu şehir anlara muhtâc imiş. Süleymân Hân bu halkı bu ihtiyâcdan berî edüp bir nehr-i azîm cârî edüp her def‘-i atşân eden rûh-ı pür-fütûhlarına Fâtiha tilâvet ederler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve bu şehrin cümle sûk-ı sultânîsi muhtesib ağa defteriyle iki bin kırk beş dükkândır. Lâkin râhları dardır. Ekseriyyâ çârsûsu Haleb binâsı mîsal kârgîr kemer binâlardır. Hân-ı Sûk’un cânib-i erba‘ası sipâh bâzârıdır. Cümle zî-kıymet eşyâ anda mevcûddur. Ve Sûk-ı tavîl ve zergerler ve hallâclar ve gazzâzlar çârsûsı cümle kâ[r]gîr kemer toloz binâlardır. Aslâ çamur olmaz. Ve Sahra **[Y 221b]** kurbunda Bâb-ı (–) dâhilinde kavvâflar çârsûsu cümle kâ[r]gîr binâdır.

Ve bu şehrin cemî‘i sokakları sâfî beyâz seng-i mücellâ ile kaldırımdır. Ve galle bâzârından tâ Kumâme dîvârına muttasıl Hazret-i Ömer mescidi bâbına varınca kilim cirminde seng-i kebîreler ile mefrûş bir şâhrâhdır. Hazret-i Süleymân dîvleri binâ etdi, derler.

Ve kırk yerde sebîlhâneler vardır. Ammâ bu şehirde demir kapulu başka bezzâzistânı yokdur. Lâkin rub‘-ı meskûndan gelen zî-kıymet kâlâ-yı vâlây bu şehirde mevcûddur, zîrâ bir bender şehr-i ma‘mûre ve âdem deryâsıdır.

Ve bu şehir içre yedi kenîse vardır. ikisi Yahûdîlerin ikisi Ermenilerin üçü Urumların.

Ammâ cümleden Urumların deyr-i Kumâmeleri Yanko ibn Madyan iskender-i Yûnâniyân'dan (–) binâ etmişdir. Lisân-ı Yûnâniyân ile kapu üzre târîh-i binâsı tahrîr olunmuşdur. Bilâ-teşbih Hazret-i Îsâ asrında millet-i mesîhiyyenin ka'beleri idi. Hâlâ her sene keferenin Beyza-i Ahmer günleri ya'nî Kızıl Yumurta bednâmlarında beş on bin küffâr-ı feccâr-ı dûzah-karâr cem' olup ekâlîm-i seb'adan Urum ve Ermeni ve on sekiz krallıkdan Freng-i bedreng dahi cem' olduğu günler paşa ve mollâ ve şeyhülislâm dahi ve a'yân-ı vilâyet ve cümle asker-i sultânî pür-silâh bu Kumâme mahallinde hâzır olurlar kim "Beş on bin küffâr ziyâret tarîkiyle cem' olup istîlâ etmeyeler" deyü Kumâme önünde âmâde durup Kumâme mütevellîsi pâdişâh-ı dîn-i islâma hayır du'â ve küffâra beddu'a edüp Kumâme bâbının paşa ve monlâ mührün bozup Kumâme kapusun açarlar, zîrâ bir seneden bir seneye memhûrlu durur. Ammâ içinde Freng ve Rûm ve Ermeni ve Kıbtî ve gayri millet-i mesîhîden iki üç yüz mikdârı kıssîs ve bıtrîk ve çelipa ve ruhbân ve papas ve râhib ve keşîş ve kisdofa vardır. Mahpûs gibi anda sâkin olurlar.

Ve me'kûlât [u] meşrûbâtları taşra deyrlerinde imâretleri vardır. Andan mûğpîçeler getirüp mezkûr kapunun deliğinden ta'âm verirler. Dâ'imâ böyle kapanup perhîz ile birer sene mu'tekif-i deyr olup ulûm-ı rıyâzıyyeye meşgûl olurlar.

Ol günki paşa ve monlâ huzurunda kapusu açılup içeri giren girir, taşra çıkan çıkar. Bu mahalde içeri ziyârete giren küffârdan onar altun alup kapudan içeri korlar. Ve bu altunları paşa ve mollâ hissemend olurlar.

Ol gün azîm velvele-i kefere-i bed-âyîn olup tâ ahşama dek cem'iyyet olup ba'de'l-mağrib paşa kapuyu sed edüp giderler. Ammâ asker tâ'ifesinden pür-silâh mustahfızân korlar ve şehri ve kal'ayı dahi hıfz [u] hirâset ederler, zîrâ ba'zı zamân yigirmi bin küffâr-ı feccâr cem' olur.

Üç gün bu hâl üzre üç kerre kapuyu açarlar. Ba'dehu sedd edüp cem' olan hazîneden ulemâ ve sulehâ-yı meşâyihâna dahi hisse verirler. Zîrâ bu ahâlî-i Kudüs'ün bu Kumâme deyri mahsûlü gûyâ ze'âmet mahsûlüdür. Ve bed-âyîn günleri tamâm olup **[Y 222a]** dellâllar nidâ edüp cemî'i kefereler târumâr olup sâ'ir ziyâretlerine giderler.

Netîce-i kelâm bu vech-i arzda böyle bir vâcibü's-seyr ibret-nümâ bir deyr-i kübrâ yokdur. Meğer Alman diyârında Beç şehri içinde istifan manastırı ola. Ammâ bu andan musanna' ve müzeyyen deyr-i münakkaşdır. Cemî'i der [ü] dîvârı eyle nakş-ı ibret-nümûndur kim hâlâ zamânımızda cümle sanâyi'in kemâlin işler üstâd-ı kâmiller vardır. Ammâ bu deyrin kapusu revzenleri tâklarında olan san'at-ı mermer-bür bir binâda yokdur. Gûyâ hıtâyî kâğıdı mıkrâs-ı lâ ile Fahrî oyması gibi mermer-i beyâz oymuşlar. Âdemin aklı perîşân olur.

Ve kapusunun iki cânibinde üçer ince mermer-i hâm rakîk sütûnlar var. Ve bu kapunun solunda on yedi kademe taş nerdübân ile çıkılır Kostantîn'in bir musanna' kubbe-i bâlâlı köşkü var. Bu dahi ibret-nümâ kâhdır kim misli meğer kasr-ı Kisrâ ola. Ve kapusu önünde haremi beyâz mermer döşelidir. **[P 95a]**

Hakîr bu Kudüs-i şerîfi niçe kerre ziyâret eyledim ammâ sene 1058 târîhinde cülûs-ı Mehemmed Hânî'de Zileli Çavuşzâde Mehemmed Paşa Kudüs-i şerîf eyâletine mutasarrıf iken bu

Der vasf-ı deyr-i ibret-nümûn Kumâme-i bûkalemûn: ibtidâ kapusu kıble-i Muhammedî'ye mekşûfdur. Andan içeri *e'ûzü billâh* ile duhûl edüp sağîr ü kebîr yedi kubbe nümâyândır. Ortası harpüşte kubbe tavandır. Ammâ kubbe-i kebîri çâr amelî pâyeler üzre mebnî bir kubbe-i sernigûndur. içi zer-ender-zer altunlu sırça mînâ ile mertebe-i sihr-i nakş-ı Rûm'dur.

Ve bir kubbe-i mevzûn dahi dörd sommâkî sütûn-ı ahmer üzre binâ olunmuşdur kim her amûd birer harâc-ı Rûm değer. Bu sütûnlar eyle mücellâdır kim âdemin reng-i rûyları nümâyândır. Bilâ-teşbîh kıblesi şark cânibine vâki' olmuş bir nîm kubbe-i zer-ender-zerdir.

Ve bu ortada kubbenin garb tarafına muttasıl bir kubbe-i âlî dahi vardır, gûyâ şehr-i Selânik'deki Ayasofya kubbesidir. Ammâ bunun ortası **[Q 95a]** açıkdır. Hazret-i Risâlet-penâh be-kavl-i Tevârîh-i ibn Abbâs, iskender-i Kübrâ'nın vefâtı târîhinden vilâdet-i Habîb-i Hudâ'ya gelince 882 senedir. Ve Yûnâniyân tevârîhi üzre Hazret-i Îsâ zamânından Hâtemü'l-enbiyâ'ya gelince 600 sene, re's-i mâ'ide mâh-ı Rebî'ülevvel'in on ikinci gece isneyn gecesi sa'âdetle rahm-i mâderden müştakk olup Tâk-ı Kisrâ ve Kasr-ı Havarnak ve kubbe-i Ayasofya ve bu mezkûr Kumâme kubbesi ol gece münhedim olup niçe kerre kralların imdâdıyla ta'mîr ü termîm edüp aslâ esâs dutmayup örtüsü hâlâ küşâde olup telden şebeke edüp hûş [u] tuyûrdan emîn olmuşlar.

Ba'dehu bir kralın mâlı ile bu küşâde kubbenin altına bir küçük kubbe dahi inşâ etmişler. Bu dahi ibret-nümâ âsâr-ı hoş temâşâdır. Bu kubbenin kıble tarafında nasârâ-yı Rûm sâkinlerdir. Büyük kapudan tarafa Frengler sâkindir. şimâlden tarafa Ermeniler olurlar. Künc-be-künc elsine-i muhtelife mileli ile mâl-â-mâldir. Ammâ hüküm Rûmlarındır, **[Y 222b]** zîrâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* feth etdükde Rûm kayser elinden feth edüp ruhbânlarının ellerinde olan Hazret-i Risâlet-penâh'ın ahidnâmeleri üzre Hazret-i Ömer dahi tecdîd-i ahidnâme ile bu Kumâme'yi Rûm eline verip cemî'i ruhbânların harâcdan mu'âf [u] müsellem edüp ellerine afvnâmeler verdi.

Ba'dehu Selîm Hân-ı Evvel fethinde cemî'i râhibler Hazret-i Risâlet'in ve Hazret-i Ömer'in ve sâ'ir mülûk-i Mısır'ın afvnâmelerin ibrâz edüp Selîm Hân dahi mücedded ahidnâmeler verüp hâlâ her cülûs-ı Âl-i Osmânîde tecdîd-i berât ederler. Ol ecilden hüküm Rûm elindedir.

Ve bu deyrin altı serâpâ zîr-i zemînlerdir. Yedi iklîm krallarından ve cemî'i millet-i nasârâdan gelen nezerâtlar bu deyr-i mu'azzama içre ol kadar memlûdur kim bu kadar bin yıldan berü hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ve bunda olan musanna' ve murassa' zî-kıymet âvîzeler ve mücevher gûnâ-gûn kanâdîller bir deyrde yokdur. Ve ol kadar putlar ve sanem ve timsâller var kim her biri Vüdd ü Suvâ' ve Yeğûs ve Ye'ûk gibi putlardır kim ta'bîr olunmaz.

Ve bu deyre hayrât u hasenât edüp nezerât gönderen kralların sûretleri var kim gûyâ amel-i Âzer'dir, gören vâlih olur. Ve mihrâbları tarafında bir mahfil üzre bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ timsâli var. Gûyâ münâcât eder gibi iki ellerin kaldırup du'â eder. Su'âl etdim, Rûhullâh'dır, deyü cevâb etdiler. Ammâ gûyâ zî-rûhdur. Her ne cânibe nazar etsen ol dahi

ol cânibe nazar eder, yemîn ü şimâline varsan sana muntazırdır. Ve hande etsen ol dahi tebessüm eder. Bükâ etsen ol dahi girye-künân olur. Hudâ hakkı kalemin çekmede Mânî ve Bihzâd Erjenk Velîcân âcizlerdir. Beyt:

Güzel tasvîr edersin hâl [u] hatt-ı dilberi ammâ

Füsûn-ı işveye geldikde ey Bihzâd neylersin

mazmûnunca bu deyr-i atîkde mertebe-i sihr-i‘câz tasvîrâtlar çokdur.

Ve bu timsal-i Îsâ‘nın önünde bir büyük kandîl-i billûr büyük kubbenin vasatında maslûbdur.

Der vasf-ı kandîl-i nûr: Zu‘m-ı bâtıllarınca “Kudretden yanar” derler, ammâ hakîr im‘ân-ı nazar ile takayyüd eyleyüp vâkıf-ı esrârı oldum. Bu kandîl bir mücevher ve musanna‘ zî-kıymet bir necef yâhûd moran veyâhûd billûr bir kandîldir. Mezkûr kubbenin vasatından bir ağreb ü garâ’ibden zencîr-i mücevher ile maslûbdur. Kızıl Yumurta bednâmlarında yanmasının sebebi oldur ki bu kubbenin tâ zirve-i a‘lâsında kurşum içre pinhân bir tûtyâ kumkuma vardır. Ol kumkuma içre dühn-i zeyt ve cüz’î dühn-i neft ile mahlût olmuş yağ ile memlû bir kumkumadır.

Ol bednâm günlerde şiddet-i hârdan kumkumadaki yağ kandîlin ol musanna‘ zencîri içinden çekîde çekîde akup bir kefere haberdâr olmadan kandîl leb-ber-leb olmada.

Ba‘dehu üstâd mühendis-i kâmil ârif-i kâbil cânib-i şarkda kıbleleri olan mihrâbı üstünde **[Y 223a]** billûr ve necef ve moran câm-ı ibret-nümâlar ile zeyn olmuş bir dîvârdır. Kızıl Yumurta günleri ise şems-i âteş-tâbın şiddet-i hârı mahallidir.

Vakt-i zuhurda elbette güneşin te’sîri ol necef ve billûr câmlara te’sîr edüp câmlar dahi âteşpâre oldukda câmların şiddet-i harâreti kandîl-i kebîre te’sîr edüp ol ân şu‘le-fürûgân olur. Eğer bu Kızıl Yumurta bednâmları gününde hevâda kesâfet olup şemsde te’sîr yoğise ruhbânın bir ârifi pes perdeden kubbe üzre çıkup mezkûr zencîrin ucuna âteş gösterdiği gibi neft ile mülemmâ‘ olmuş yağ zencîrden aşağı âteş alâ-mele’i’n-nâs ener.

Cümle küffâr gökden nûr eniyor mülâhazasıyla başların açup “Kiryeleys, Kiryeleys” diyerek du‘â ederler.

Bu üslûb üzre kandîle âteş nüzûl edüp alev-ber-alev âteş-i Nemrûd manastırın için çerâğân edince ruhbânlar ol kandîlden niçe bin küffârın destinde olan ve şem‘-i asel kâfûrların bu kandîlden yakup iklîm iklîm kâfirler kâfûrî şem‘aları götürüp millet-i Mesîhiyye’ye tevzî‘ ederler.

Ve bundan dahi firâvân hazîne hâsıl olur. Ammâ hakkâ ki acâ’ib musanna‘ kandîl san‘atıdır. Ve bu esrâra ol deyr içre ifnâ-yı vücûd etmiş ruhbânlar dahi vâkıf olmamışdır. Ancak bu kandîle hidmet eden bilür. Tâ ol mürd olmayınca biri dahi hidmet edemez. Mâbeynlerinde bir sırdır.

Ve bu kubbenin ortasında bir sâyebân vardır. Cânib-i erba‘asındaki amûdlara tınâblar ile makyûd bir münakkaş ve zî-kıymet zer-ender-zer bir cibinlikdir.

Ve bu deyr hâlîçeler ile mefrûş değildir. Zemîni kuş gözü Hind püsûs-kârîsi gibi hurde zî-kıymet taşlı döşemedir.

Ve bu deyrin cânib-i erba‘ası niçe yüz zî-kıymet sandalîlerdir kim herbiri birer kralın ve birer kefere-i kibârın yâdigârıdır. Ve şark cânibinde bir tâk altında Meryem Ana timsâli var, gûyâ Hazret-i Îsâ‘yı âlem-i sabâvetinde dirâgûş eylemiş. Bu dahi gûyâ zî-rûh olup ümm-i rûhullâhdır. Ve gerdeninde olan incü-yi dürr-i yetîm ve la‘l yâkût ve elmâs beş Mısır hazînesi mâl var. Ve gûnâ-gûn heyâkiller var kim her biri birer kâfirelerin teberrüküdür.

Ve bu deyr içre Hazret-i Îsâ‘nın na‘leyni ve siyâh hırkası ve hurmâ lîfi kuşağı ve siyâh imâmesi ve bir incîl-i sahîhi bir mücevher sandûkadadır. Ve bir mücevher sandûka içre dahi Hazret-i Resûl’ün *“Lâ ilâhe illallâh”* mührüyle memhûrlu ahid-nâmesi ve bu âna dek gelen hulefâların ahid ve şart-nâmeleri cümle bu deyr içre mahfûzdur.

Ve bunda sâkin olan ruhbânların perhîzlerine aşk olsun, ammâ biz ana nazar etmeziz. Zîrâ bizim mezhebimizde *“Lâ ruhbâniyyete fi’l-islâm”* [142] dır. Hikmet bu kim bu kadar zîb ü ziynet ile rûhâniyyet yokdur. Gûyâ bir temâşâgâhdır.

Hakîr (–) (–) r bunu (–) (–) r temâşâdan sonra bir küncde rek‘ateyn hâcet namâzı kılup ibâdetgâh-ı müslimîn olmasıyçün du‘â edüp taşra çıkdım. Hakîr ile içeri girüp gezdiren ruhbâna taşrada su’âl etdim. **[Y 223b]** Keferenin mülhidi şeklinde bir fecere idi.

“Bire mel‘ûnlar! Bu yapdığınız putlara ne taparsız ve ne selâm edüp ma‘bûd ittihâz edinüp ta‘zîm edersiz?” dedim. Ol dahi cevâb etdi kim,

“Vallâhi biz anlara ne secde ve ne ibâdet ederiz.Ancak bizim Rûm tâ’ifesi bir alay ahmak mu‘tekid âdemlerdir. Va‘z [u] nasîhatde **[P 95b]** takrîr ile râhiblerimiz anladamadıklarından sûretlerin gösterir ve her kim manastırımıza bir nezerât gönderse yâhûd bir yerin imâret eylese anın timsâlin yazup filân hayrât sâhibidir deyü manastırda defn edüp niçe yüz bin altun mâlın alup anı görenler i‘tibâr edüp ze‘âmetimiz olup cümle mâlların bu üslûb üzre alup paşalara ve size ve bize mâl tahsîl ederiz, yohsa secde ve ibâdet Allâh’adır” deyü hüsn-i ta‘bîr etdi.

Ba‘dehu bu deyrden yedi adım şâhrâh ile kıble cânibinde yine bu deyr dîvârına muttasıl bir çanlığı var. Kâmil yigirmi tabaka evce ser çekmiş bir merkab-ı nâkûsdur, ammâ çanı çalınmaz. Zirve-i a‘lâsın Hazret-i Ömer münhedim etmişdir. Ammâ bu mahalde yine deyre muttasıl bir erganûn-hâne vardır. Bednâm günlerinde bir erganûn Mizmerât-ı Dâvûdî icrâ ederler kim rehâvî makâmında âgâze etdiklerinde âdem mest [ü] medhûş olup lâ-ya‘kıl olur.

Ve bu mahalden nerdübân ile çıkup bir kapudan içeri girdik. Meğer bu deyrin imâreti imiş. iki yüz mikdârı pis ü nâ-pâk bî-idrâk sîneçâk aşbâzları var. Cümle ta‘âmları perhîze müte‘allik ta‘âmlardır. Zî-rûh kısmı bu matbahda tabh olunmaz, dediler.

Ve bu deyrin cümle binâları kalın kurşum örtülüdür. Kurşumun her bir kıt‘ası **[Q 95b]** tûlen ve arzan dörder karışdır. islâmbol rusâsı gibi üç zirâ‘ değildir. Ba‘zı zergerler bu kurşumda altun çokdur, derler. Ve altun olan yerde kurşum dahi olur derler. Bu matbahın bâbından şâhrâha çıkup,

{Der beyân-ı bânî-i deyr-i Kumâme: Be-kavl-i müverrihân-ı Yûnâniyân, Hazret-i Îsâ‘nın mevlûdundan 328 sene sonra islâmbol’u binâ eden Kostantîn’in vâlidesi Hellane

Mayfirav avret Ruha şehirli bir melik kızı idi. Kostantîn'den kırk milyon mâl ile Kudüs'e gelüp Hazret-i Îsâ'nın ba'zı âsârların bulup (–) hayrâtlar binâ ederken Kudüs'de Mağaryos nâmında bir pîr-i nâtüvân ve bıtrîk-ı mugân buldu. Meğer kavm-i Yahûd Hazret-i Îsâ'yı bu papas üzre salb etmişler ve salb olunan ağacı bu papas bilirdi. Âhir Mağaryos papas Hellane avrete Îsâ'nın salb olunan ağacın yerini gösterüp Hellane emriyle dibin kazup içinden bir kabir ile salîbler şeklinde ya'nî haç gibi üç pâre ağaçlar çıkdı. Nasârâ zu'munca ol ağaçları bir bir ol kabir içindeki meyyit üzre bırakdılar. Ol ân ol meyyit hayât bulup turugeldi. Ol gün ki mâh-ı Eylûl'ün on dördüncü günü idi. Hâlâ nasârânın ol gün ha haç suya ilkâ etmeler (–) (–) ve kefere haçlarına ta'zîmleri bundan kalmışdır kim **[Y 224a]** meyyit üzre ol haçları bırağup meyyit hayât bulduğu Kabâbıta ve Yûnân tevârîhlerinde merkûmdur.

Ba'dehu mezkûr Hellane avret mezkûr haçları bir altunlu mücevher sandûkda hıfz etdirdi. Ve yedi yılda bu Kumâme deyrin binâ etdi kim kavm-i nasârâ [[(–) (–)]] "Hayât bulan meyyit üzredir. Ve ol meyyit ise hâşâ sümme hâşâ Hazret-i Îsâ olup ba'dehu âsumâna urûc etdi" derler. Ve bir fırkası "Yok hayât bulup halkını yine da'vet edüp merhûm oldu" derler. Ammâ bir zümresi "Rûhullâhdır", diyen kavm-i Mesîh'dir. Hâlâ âsumânda idrîs Nebî ile Îsâ Nebî hâlâ sağdır haremi(?) (–) (–). Mâbeynlerine şek şübhe düşmüş bir alay dalâlet-âyîn kavm-i nasârâdır.

Ammâ mezkûr Hellane deyr-i Kumâme'yi ve Mescid-i Aksâ'yı meremmât edüp ve Sahratullâh'ı müzeyyen ve Beytü'l-lahm'i mücedded binâ edüp herbirin birer ürd-i behişt-misâl imâretler edüp azm-i Rûm ederken niçe kerre yüz bin Yahûdîleri kıra kıra Kostantîn'e gelirken bir alay-ı azîm ile Makedonye şehrine girüp altun sandûk ile kabr-i Îsâ'dan çıkan haçları Îsâ'nın yâdigârıdır ve Allâh'ın ismidir, deyü Kostantîn'e hedâyâ verüp ol dahi haçlara yüzün sürüp hıfz etdiler. işte Kudüs'de deyr-i Kumâme böyle binâ olunmuşdur.}

Evsâf-ı mescid-i Hazret-i Ömer
radıya'llâhu anh

Yigirmi kademe taş nerdübân ile çıkılır bir mescid-i sağîrdir. Tûlu altmış ayakdır, arzı kırk ayakdır. Ve etrâfında tâlib-i ilim hücreleri var ve her leyle-i cum'ada âyîn-i Muhammedî olup tarîk-ı Rufâ'î fukarâları sâkinlerdir.

Ve cânib-i şarkîsinde olan hücrelerin sütûhu bu Kumâme deyrinin üzerine musallatdır. Ve bu mescidin cânib-i şarkîsindeki dîvâr Kumâme dîvârıdır. Bu mescidde evkât-ı hamse edâ olunurken Kumâme içinde keferelerin dahi incîl okudukları ve erganûn çaldıkları istimâ' olunur. Hîn-i fetihde Hazret-i Ömer böyle ahd [ü] şart ile Kumâme'de böyle mescid binâ etmişdir kim cemî'i küffâra dâğ-ı derûn olmuşdur, garîb temâşâdır. Bu mescid içre,

Makâm-ı Hazret-i Ömer'de rek'ateyn namâz kılup yine şehir içre yedi yüz adım gidüp Bâb-ı Dâvûd'un iç yüzünde,

Ermeni keferelerinin manastırı: Bu dahi ibret-nümâ bir deyr-i ra'nâdır. Ve bir kubbe-i ulyâdır. Ve cânib-i erba'asında yan kubbeleri ile mebnî bir şîrîn ve musanna' binâdır. Ammâ orta kubbesi yan kubbelerinden kırk arşın bâlâdır. Ve sâfî zer-ender-zer münakkaşdır. Gûnâ-gûn timsâl ve tasâvir ve kanâdîl-i mücevherler ile müzeyyendir. Ve bu

Kumâme deyri gibi mühürlü değildir, şeb [u] rûz meftûhdur. Lâkin Kumâme kadar büyük değildir, ammâ Kumâme'den rûşendir. Zîrâ cânib-i erba'asında necef ve billûr câmlar ile müzeyyendir.

Ve Selîm Hân Ermenilere hatt-ı şerîf verüp ol asırda ta'mîr etmek bahânesiyle cümle keferelerin isti'ânetiyle bir deyr binâ etmişler kim gûyâ bir selâtîn câmi'idir. Cenâb-ı Bârî ibâdetgâh-ı müslimîn olmasın müyesser ede.

Ve henüz **[Y 224b]** üstâd mühendis elinden çıkmış bir dürr-i beyz-âsâ deyr-i küşâdedir. Sâ'ir kenîseler gibi ferşi taş değildir. Serâpâ Uşşâk ve Sıfet ve Acem'in ibrîşim hâlîçe-i zer-ender-zeri ile döşelidir ve gâyet pâkdir. Ve taşra yan soffaları elvân elvân Mısır hasîrleri ile döşelidir.

Ve hareminin cânib-i erba'asında müsâfirhâneleri var, kârbânsarây-vâr. Âyende vü revendeler gelüp üç gün mihmân olup matbah-ı Keykâvus'undan ni'meti mebzûldür. Eğer müslim ve eğer milel-i muhtelifeye ol kadar i'zâz u ikrâm ederler kim me'kûlât [u] meşrûbâtlarından kuş südün istesen der-akâb peydâ edüp getirirler. Ve müte'addid âdemler mihmân oldukça ol kadar mihmândârlık edüp dîbâ ve şîb ü zerbâft câmehâblar getirüp gülâb ûd u ambere varınca getirüp müsâfirin demâğın mu'attar ederler. Ve tıfl-ı mürekkeb hidmete müsta'id reşîd ü necîb mûğpîçecikler geysûların târumâr edüp hidmet ederler. Ve bu gûne hidmeti Urum keferelerine rağmen ederler.

Ve Kumâme'den ziyâde ol kadar tezyîn etmişlerdir kim Rûm ve Arab [u] Acem ve Hind ü Sind'den cemî'i Ermeni ankâları mücevher kanâdîller ve mücevher haçlar ve alemler ve zî-kıymet buhûrdânlarda şeb [u] rûz ûd [u] amber ve aselbend ve sandal ve sünbül-i hıtâyî ve günlük ve kâfûr yakarlar kim beyni-i âdem ıtır-dem olur.

Ve bu deyrin yanında bevvâb nâtüvân kefereler vardır, anlara pâypûşları teslîm edüp girilir. Haremine bile pabuc ile basmağa komazlar, gâyet pâkdir. Ve bu harem kapusu üzre kemer zeylinde bir kıt'a beyâz mermer kitâbe üzre bu târîh:

"Emera hâze'd-deyra milleti'l-ermeni'l-mesîhiyye müsellemün bi-tekâlîfi'l-'örfiyye fî ma'rifeti Selîm şâh ibn Bâyezîd Hân." deyü tahrîr olunmuş.

Bu hatdan aşağı ellerinde olan ahid-nâme mûcebince la'netnâmeleri tahrîr olunmuş kim bunlara hilâf-ı ahid-nâme rencîde olunmaya, deyü tahrîr olunmuşdur. Hudâ-yi Bîçûn mihrâb-ı müslimîn etmeği müyesser ede. *Âmin.*

Bu kenîsenin kurbunda Dâvûd Nebî bâbının iç yüzünde,

Ermeni avretlerinin manastırı: Bu dahi vâcibü's-seyr budur kim ol kadar pençe-i âfitâbe merâlî ve gazâlî mukehhal gözlü ve şîrîn sözlü duhter-i pâkîze-ahterler var kim herbiri sûret-i Meryem ve Züleyhâ'dan nişân verir. Cümle üç yüz Mığdisiyye bikirler vardır. Ba'zıları yüze çıkmış sinni yüze bâlig fertûte-i zâl-i zamâne bâkireler var, bu deyrde ifnâ-yı vücûd etmişler. Ve bunların herbiri birer diyârdan gelmişdir kim âlem-i tufeyleliğinde hasta olup babaları,

"Eğer kızım bu derdden halâs olursa, Hazret-i Îsâ'ya bağışladım. Âhiretde nikâh ile alsın" deyü nezr etdükde eğer ol kız sıhhat bulursa babası ahde vefâ edüp bu deyre me'kûlât [u] meşrûbâtıyla gönderüp bunda mürde olunca bir et parçacığı yemeğe hasret

olup ölürler. Bir temâşâgâh deyrdir, ammâ gayri deyrler gibi mükellef değildir. Huddâmları yine fertûte zen-i pîrezenlerdir. Kefereleri içeri deyre komazlar ammâ ba‘zı müselmânları ol deyre koyup seyr **[Y 225a]** olunur.

Ve bu şehr-i Kudüs'ün ibret-nümâ temâşâgâhı gâyet çokdur ammâ tahrîri tasdî‘a bâ‘isdir, bununla iktifâ olunup,

Kudüs'ün âb [u] hevâsın beyân eder

Hevâsı gâyet hoş hevâdır. Ve âbı hayrât-ı Süleymân Hân âb-ı hoş-güvârdır. Âbının letâfetinden mahbûb [u] mahbûbesi gâyet çokdur. Ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâsı ve on yedi saçaklı beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle fuzelâyi'd-dehirden mollâları vardır. Ve kuzât tâ'ifesinden yedi yüz kadısı vardır. Ve elli tüccârı ve [143] kabîlesinden ehl-i esnâfı çokdur.

Ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa tahrîrinde kırk altı bin âdem tahrîr olunmuşdur. Ve sekiz bin eli berâtlı ehl-i vezâyifi var ve bin âdemi taraf-ı pâdişâhîden surre emînleri geldükde (–) altun bu bin âdeme taksîm olup pâdişâha du‘â-i hayır ederler.

Ve hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzredir. Ve gâyet garîb-dost **[Q 96a] [P 96a]** ehl-i zevk ehl-i tarîk ve ehl-i hâl âdemleri var. Fukarâsı alaca abâ ve çuka ferrâce ve beyâz sof geyerler. Ve ağniyâsı sammûr ve elvân çuka ve helâlî sof geyerler. Ve nisvân tâ'ifesi gâyet mü'eddebedirler. Altun ve gümüş takye geyüp üstlerine beyâz car bürünürler. Ve ayaklarına cümle çizme geyüp reftâr ederler.

Ve bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Ve me'kulât [u] meşrûbâtının memdûhâtından ve sanâyi‘âtından mevsûfu bunlardır: Evvelâ hâs ve beyâz çakıl ekmeği ve engûr-i gûnâ-gûnu ve mümessek sâbûnu ve ıtriyyât makûlesi buhûru. Ve sanâyi‘âtından pirinçden buhûrdânı ve gülâbdânı vilâyet vilâyet hedâyâ götürürler. Ve sengistân yerdir ammâ engûrü gâyet lezîzdir. Ve dağı ve taşı zeytûndur. Hattâ müfessirîn aye[t]: [144] âyet-i şerîfin zeytûndan murâd Kudüs-i şerîf ve Tûr-ı Zeytâ‘dır derler.

Gâyet yayla yerdir, cibâllerinde kar yağar. Mahsûlâtı firâvân bir memâlik-i mu‘azzam ve bî-hisâb tevâyif-i ümemle mâl-â-mâl bir bender şehr-i mu‘azzamdır. *Hafizakallâhu mine'l-beliyyât* [145].

Ba‘de'z-ziyâre mîrlivâdan yigirmi atlı refîk alup,

Halîlü‘r-rahmân'a gitdiğimiz menzilleri beyân eder

Evvelâ Kudüs'ün Bâb-ı Halîl'inden taşra çıkup kıble cânibinde,

Sahrâ-yı Buk‘a: Hâlâ kırk üç bin bâğdır, ammâ ancak bin beş yüz bâğda bâğ kulleleri vardır. Mâ‘adâ kullesi harâbdır, ammâ yine bâğları ma‘mûrdur. Herkes ehl [ü] ıyâliyle iki üç ay bâğlarında ayş [u] işret ederler. Bu bâğistân olan sahrâ-yı Buk‘a'yı ubûr edüp bir sâ‘at gidüp,

Deyr-i Mühr-i ilyâs: Bir bâğ-ı irem içinde bir küçük deyrdir. Hâlâ ma‘mûr ve ruhbânları var. Bunda makâm-ı Hazret-i ilyâs vardır. ibâdet etdüği yerde mübârek re's-i şerîfleri ve zânû-yı mübârekleri te'sîr etdüği mahal kaya üzre âşikâredir. Ve hatt-ı şerîfleri üstühân üzre vardır. Ve pûlâd üzre mühürleri bunda olduğiçün Mühr-i ilyâs derler. Anın

kurbunda şâhrâh üzre,

Ziyâret-i Hazret-i Sâre Ana: Hazret-i (–) [ishâk'ın] vâlide-i müşfikasıdır. **[Y 225b]** Çâr amelî sütûn üzre binâ olunmuş bir kubbe-i pür-envârda medfûndur. Halı ve kilim ile döşeli değildir. Ve türbedârı yokdur, ancak kubbenin vasatında bir kireçli sandûka içinde âsûdedir. Ve niçe yüz Sahâbe-i kirâm bu mahalde medfûndur. Ve bu mahalle yüz adım karîb,

Ziyâret-i Cân bin Cân: Bir kabr-i tavîl vardır. Ve bu mahalle karîb,

Der-vasf-ı Beytü'l-lahm: Kudüs hâkinde iki yüz hâneli bâğ u bâğçeli müslim ve kefere karyesidir. Ve bu karye içre Beytü'l-lahm ibret-nümâdır. Hazret-i Dâvûd Câlût'u katl edüp cümle askerin dahi dendân-ı tîg-ı âteştâbdan geçirüp gazâ mâliyle bu Beytü'l-lahm'i binâ etmişdir, ammâ ibtidâ ismi ilyâ'dır.

Ba'dehu Hazret-i Îsâ bu manastırda rahm-ı mâderden müştak olduğıyçün bu deyre Beytü'l-lahm dediler. Ve mevlûd-ı Îsâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın hicretinden altı yüz yıl evveldir. Ve babası yokdur, Rûhullâh'dır. Hazret-i Cibrîl-i Emîn Hazret-i Meryem'in kamîsi yenine nefh edüp hâmile kalup Îsâ Nebî rahm-ı mâderde iken va'z [u] nasîhat edüp cümle Yahûdîler istimâ' ederlerdi. Anası karnında iken on iki âdem îmân getirüp Îsevî oldular. Anlara havâriyyûn derler on iki halîfedir.

Hazret-i Îsâ'nın vâlidesi Meryem Ana'dır. Ve imrân kızıdır. imrân'ın babası Mâsân ibn Feylekos'dur. Beşinci atada Hazret-i Süleymân'a müntehîdir. Ve Hazret-i Îsâ ûlü'l-azm peygamberdir. Cenab-ı izzet ana Kitâb-ı incîl'i gönderüp Yahûdîleri dîne da'vet etdi. Sene (–) rûy-i arzda halkı dîne da'vet eyleyüp niçe bin mürdeleri ihyâ etdi. Âhir Yahûdîler dînini kabûl etmeyüp katl etmeğe murâd edüp Nâbulus'da bir gâr içre haps etdiler. Hâlâ ol gâra Sicn-i Îsâ derler.

Andan Hazret-i Îsâ Hazret-i Cibrîl vâsıtasıyla çıkup azharun mine'ş-şems âsumâna urûc etdi. Ba'dehu şâhrâhda bir saruşın garîb miskîn bir âdemi Yahûdîler dutup "işte Îsâ budur" deyü fakîr herîfi haça gerüp göbeğinden ve iki elleri ve pâlarından mismârlar ile kadayup havâriyyûnlara gösterdiler.

"işte Îsâ'yı bu hâle koduk. Ağlasanız ya" dediler. Havâriyyûnlar dahi,

"Bizim peygamberimiz Rûhullâh idi yine âsumâna urûc etdi. Bu fakîre böyle ne işkence edersiniz" dediler. Derhâl Yahûdîler,

"Hay Îsâ olmasa ne işkence edersiz, deyüp halâs olmasın ricâ etmezlerdi" deyü ol mülâhaza ile kırk gün çarmıhda ol fakîr durup bir gece ümmet-i Îsâ Yahûdîlere rağmen ol çarmıhdaki na'şı serîka eyleyüp hıfz edüp hikmet-i Hudâ ol dahi gâyib olup nasârâ kavmi ol zu'm üzredirler kim haça gerilen Hazret-i Îsâ ola, hâşâ sümme, hâşâ. Ol Rûhullâh idi yine semâya urûc edüp Hazret-i idrîs ile hem-celîsdir.

Âhir zamânda şerî'at-i Muhammedî üzre âsumândan nâzil olup şâm-ı şerîfde câmi'-i Ümeyye'nin minâresinde bulunup Hazret-i Îsâ babasız halk olundu, Hazret-i Âdem türâbdan halk olunup müfessirîn **[Y 226a]** ikisin de bir sûretde idi deyü bu âyet-i şerîf ile istidlâl ederler. Âye[t]: [146] Hakîkatü'l-hâl eyle bir ulu pâdişâh-ı ûlü'l-azm imiş kim rahm-i mâderden müştak olduğu mezkûr Beytü'l-lahm'deki gâr içredir. Âdem ol gâra

girdikde cemî‘i vücûdu lerzân olur, bir mehîb gârdır.

Ammâ deyr-i Beytü‘l-lahm’in tûlu iki yüz ayakdır ve arzı yüz ayakdır. Ve derûn-ı deyrde altmış ibret-nümâ sütûn-ı müntehâlardır. Otuzu üçer âdem dirâgûş eder cüssedâr amûd-ı âlîlerdir. Cümlenin kadleri kâmil otuzar zirâ‘ kad senglerdir. Ve herbiri birer hikmet ile tahmîr olunmuş gûnâ-gûn mevzûn ibret-nümûn sütûnlardır kim kırk bir senede müşkilim hall oldu.

Seng-i sommâkî meğer ma‘cûn imiş, zîrâ bu sütûnların emsâli Heyhât sahrâsı ki ana ba‘zı müverrihîn Deşt-i Kıpçak derler, bu hâmûnun cânib-i şarkîsinde Vilâyet-i Alatır derler bir şehr-i azîm var kim mahallinde evsâfı tahrîr olunmuşdur. Bu şehre karîb Rüstem ü Sam [u] Nerîmân ve Zâl [u] Köstehem merkadlerinin başları ve ayakları ucunda seng-i mezârları olan amûd-ı müntehâlar kim herbiri semâya ser çekmiş birer serâmed amûdlardır kim ilm-i hendese üzre yetmiş seksen arşın âlî amûdlardır. Anlara âdem parmağıyla yazılmış mezkûr pehlivânların ismiyle resmiyle ve sinn-i sâlleri ile bir gûne hat ile yazılmışdır.

Hakîr ol zamândan berü “Seng-i sommâkî amelî midir yohsa ma‘âdin midir?” deyü şübhede kalup müşkilim idi. Hamd-i Hudâ bu Beytü‘l-lahm’de müşkilim hall olup bu amûdlarda müşâhede etdim ki seng-i sommâkî dîvlerin kârı ile amel olunmuş alçı-misâl dökmedir ve murâd edindikleri cüssede ve kâmetde inşâ ederlermiş. Zîrâ bu sütûnlarda dahi tâze iken Hazret-i Dâvûd’un dest-i hattıyla Zebûr esmâullâhı yazılmış mu‘cizesinde mübârek parmakları hamîre girir gibi girüp “Yâ Dâ‘im ve yâ Kâ‘im ve yâ Bâkî” misilli esmâlar tahrîr olunmuş kim esmâlar yazılmış ve ba‘zısında dîv pençe alâmeti var ibret-nümâdır deyü deyü (–) (–) ve bu otuz sütûndan mâ‘adâ hurde sütûnlardır.

Ve bu deyrin zemîni beyâz mermer-i hâm döşelidir. (–) (–) içinde ol kadar âvîzeler yokdur, ammâ kanâdîlleri gâyet çokdur. Ve der-i dîvârı serâpâ ebrî kâğıd misâli sun‘-ı Hudâ seng-i gûnâ-gûn. Her bir kıt‘ası birer kilim cirmi kadar vardır kim cemî‘i kanâdîller (–) (–) anda nümâyândır.

Ve kubbeleri ve tâkları serâpâ müzehheb sırça mînâ ile münakkaş (–) (–) (–) harpüşte tavandır. Cümle (–) hoş-bûlu servi ağaçlarıdır. Mürûr-ı eyyâm ile sehel harâbe yüz dutmağile Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘den ta‘mîr [ü] termîmi içün hatt-ı şerîf vârid olup **[P 96b]** cümle keferelerin imdâdıyla eyle ma‘mûr etdiler kim gûyâ kasr-ı irem olup cümle kurşumlarını tecdîd etdiler.

Ve cânib-i erba‘asında müsâfirhâneler ihdâs etdiler. Bu ise memnû‘âtdandır, hâli üzre kalmak gerekdir, tâ ki harâb ola, ihdâs binâ olmaya. Ve bunun dahi bilâ-teşbîh kıblesi cânib-i şarka nâzırdır ve nîm kubbededir. **[Y 226b]** Ve cânib-i erba‘asında câmları yokdur. Ammâ içi cemî‘i melik-i nasârâ ile mâl-â-mâldir. Ammâ kıblesinin sağında **[Q 96b]** on iki kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir gârdır. Beytü‘l-lahm dedikleri mağâra budur. Üç köşe bir gârdır. içine beş yüz âdem sığar, hayli vâsi‘dir. Nerdübânı dibinde,

Makâm-ı Hazret-i Îsâ: Âlem-i tufûliyyetde mübârek vücûd-ı şerîfi konduğu bir beyâz mermer-i hâmdır. Mübârek arkası üzre yatduğu gibi cesed-i şerîfleri gömülüp re’s-i şerîfleri ve mübârek kitifleri ve mübârek pây-i şerîfleri taşa te’sîr edüp hâlâ nümâyândır. Ve kaddi hakîrin şibriyle beş karışdır. Zîrâ dahi âlem-i mehdde iken bu seng-i beyâz üzre

komuşlar. Hâlâ mübârek ser-i sa'âdetlerinin çukuruna iki vukıyye gülâb doldurup cemî'i züvvâr yüzlerine sürerler. Ve bu çukurun etrâfı zer-ender-zer murassa' ile tezyîn olmuşdur. Ve bu mahalde on iki kanâdîller var kim herbiri birer Rûm harâcı değer.

Ve bu mahalde bir küçük kemer altı gibi bir küçük gâr vardır. Zer-ender-zer dîbâ ve şîb ve zerbâft ve dârâyî ve kâmhâ ile müzeyyendir. Dâ'imâ şeb [u] rûz şem'-i kâfûrîler ile çerâğândır. Ve huddâmları ruhbânân-ı pîr-i mugândır. Bizzât Hazret-i Îsâ bunda doğmuşdur, muhakkak. Zîrâ âdem girdikde vâlih olur. Ve zer ü zîver ile gâyet müzeyyendir. Ve bu gârın karşusunda dörd adım karîb bir küçük kemercik altında,

Hazret-i Îsâ Beşiği: Bir seng-i ahmerdir ve tekne gibi oyulmuşdur. Gâyet mücellâ seng-i musaffâdır. Hattâ Hazret-i Cibrîl-i Emîn bu beşik içre Hazret-i Îsâ'i üğürdüğü vakit dest-i şerîflerinin yerleri beşik taşda zâhirdir. Bu mahalde dahi on iki kandîller var kim herbiri birer kralın yâdigârıdır kim birer Mısır hazînesi değer.

Ve bu beşiğin önünde leyle-i Mi'râc'da **makâm-ı Hazret-i Server-i Kâ'inât ve Mefhar-i Mevcûdât** makâmıdır ki bunda iki rek'at namâz kılup du'â etmişdir. Ol mahalde bunda bulunan ruhbânlar cümle îmâna gelmişlerdir. Anıniçün küffâr Hazret-i Risâlet'i inkâr edemezler, zîrâ bu mahalle gelüp semâya urûc etdüğin müşâhede etmişlerdir. Ammâ "Kavm-i Araba ba's olundu. Biz Îsevîyiz" derler.

Bu gârda Hazret-i Resûl-i Kibriyâ bunda ibâdet ederken ser-i sa'âdetleri ve zânû-yı mübârekleri seng-i hârâya te'sîr edüp hayli çukurdur. Ve leb-ber-leb gülâbdır. Cümle ehl-i züvvâr yüzlerine sürüp rûyları münevver olur. Ve kefere dahi "Muhammed-i Arabî'nin secdegâhıdır" deyü mübârek re's-i şerîfleri hafrinin cânib-i erba'ası[n] eyle mücevher etmişler kim gûyâ murassa' tavkdır. Ammâ bu ne hâletdir? Bizim evkâflarımızda bir mücevher taş değil, bir seng-i bî-ma'nâ kosan yerler, elbette gâyib olur. Ammâ bu ruhbânlar bu kadar bin yıldan berü hıfz ederler. Aceb i'tikâd ve garîb istikâmetdir.

Ve bu secdegâh-ı Resûl-i aliyyede dahi on iki kandîl var. Cümleden Mısır selâtînlerinden Sultân Kaytbay'ın **[Y 227a]** ve Sultân Tumanbay'ın kanâdîlleri gâyet zî-kıymetdir. Ba'dehu Selîm-i Evvel Mısır'ı feth edüp gazâ mâlından bir mücevher altun kandîl etmiş, cümleden büyük ve musanna'dır. Bir Mısır hazînesi değer derler.

Ve bu Hazret-i Risâlet'in secdegâhı mahallinde bir köşede mücellâ kayalardır. Anda bir acîb ü garîb sun'-ı Hudâ var kim diller ile ta'bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Hazret-i Îsâ beşiği olan taşın cenbinde mağâranın yalçın kayası eyle mücellâdır kim âdemin reng-i rûyları anda nümâyândır. Ol kayada bi-emrillâhi ta'âlâ Yed-i Kudret ile nakş olmuş bir pîr-i râhib-siyâb var kim gûyâ zî-rûhdur. iki ellerin dizine komuş tebessüm-künân durur. Hazret-i Îsâ beşikde yatırken bu pîre nazar ederek avunup bükâ eylemez imiş. Ba'dehu Hazret-i Îsâ âlem-i kemâliyyetde havâriyyûnlara buyururlarmış kim,

"Bu taş içindeki sûreti Cenâb-ı izzet bana akrabâ olan Hazret-i Yahyâ sûretinde halk edüp anı gördükde mütesellî-i hâtır olurdum. Ve bu sûretden bana sadâ gelüp benimle kelimât ederdi" buyurmuşlar. Hakkâ ki kudret kalemiyle tahrîr olunmuş bir sûretdir. Lisân-ı Yûnân'da *Yanvan Tevârîhi* vardır. Bu Beytü'l-lahm evsâfı anda mufassaldır.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan gârların cümlesi büyük gârın etrâfında vâki' olmuş makâmlardır. Bunları tamâm ziyâret edüp bu Beytü'l-lahm gârının cânib-i şarkîsinde yedi

kademe taş nerdübândan yukarı çıkılır, gâr-ı azîm,

Makâm-ı havâriyyûnlar: Bir kubbe-misâl gâr-ı kebîrin cânib-i erba‘asında on iki hurde gârlardır. Her birinde birer Havâriyyûn sâkin imiş, ammâ cümleden vâsi‘ ve müzeyyen şem‘ûn-ı Safâ makâmı hâlâ döşelidir.

Ve bunda sâkin olan ruhbânlar hikâyet etdiler. "Ekseriyyâ bu gârda incîl sadâsı istimâ‘ olunur" deyü nakl etdiler. Ve her bir gârda kankı havâriyyûn sâkin idi, anların isimleri gârcuğazların kapuları üzre Yûnân lisânınca tahrîr olunmuşdur.

Ve cümle gârlar zer-ender-zer ile döşelidir. Ammâ anların zamânında kum üzre otururlar imiş. Ve bu büyük gârın dahi cânib-i erba‘ası zî-kıymet cibinlik ile pûşîdedir. Ve gârın kubbe yeri bir çetr-i mülemmâ‘ ile sâyebân-âsâ kuruludur. Altında rakîk rimâl döşelidir. Ba‘zı künceleri ebrî taşlardır. Üstünde riyâzât-keş keşîşler küşte-nefs edüp celîslerdir. Haftada bir kerre ta‘âm tenâvül eder ruhbân vardır. Ol kadar za‘îf ü nahîf olmuşlardır kim gûyâ Ahlât şehri kadîdleridir. Ammâ her biri ilm-i akliyyât ve felsefiyyât ve riyâzâtta der-ser-i Arasto'lardır. Ammâ yine dalâlet-âbâd tekyesinin kûşe-nişînânları ve dervîşân-ı bî-nişânlardır ki âye[t]: [147] anların hakkındadır.

Bu makâmların temâşâsından sonra taşra çıkup Deyr-i Lahm'in cânib-i erba‘asındaki hücreleri seyr [ü] temâşâ edüp her bir hücrede sâkinân ruhbân-ı Rûm ve Freng istikbâl edüp ta‘zîm etdiler. Ammâ bunlar perhîzkâr **[Y 227b]** değillerdir. Ammâ bunlarda mûğpîçe pençe-i âfitâb şems-i tâbân mahbûb gulâmlar var kim görenin aklı perîşân olur. Bunları dahi seyr-i cemâl edüp bu deyrden taşra iki yüz adım ba‘îd bir zeytûnluk hıyâbânı içinde,

Ziyâret-i Hazret-i Melik Rac‘îm ibn Hazret-i Süleymân *aleyhisselâm***:** Rûm kavmine on yedi sene pâdişâh olup bu mahalde bir gâr-ı azîme içre âsûdedir. Ammâ hâlâ hurmâ lîfi kefeniyle ter ü tâze durur. Ve bu gâr içre Hazret-i Îsâ bir nahl dikmiş. Ol ân âye[t] [148] vermiş ammâ yakın zamânlarda kurumuş. Zîrâ gâr içinde kesb-i havâ etmez. Ve kasîrü'l-kâme bir nahl-i cesîmdir. Hâlâ kökü ile vücûdu kalmış.

Ve bu gâr içre makâm-ı Hazret-i Yahyâ ve dahi makâm-ı Hazret-i Îsâ. Mezkûr hurmâ kökünün biri dahi Beytü'l-lahm gârının havâriyyûnlar makâmında bir bucakda Hazret-i Îsâ dikdiği hurmâ kökü (–) (–) var idi, zîrâ bizzât kendüleri ratb-ı temre mâyiller imiş. Ba‘dehu Melik Rac‘îm gârında olan ruhbânlar eyitdiler:

"Bu Melik (–) (–) Rac‘îm bizim pâdişâhımız olup cümle dîvler ana müsahhar oldu. Ve gâyet âdil idi" deyü (–) etdiler. Anı ubûr edüp şark tarafında yine bir gâr içre, (–) (–) ve,

Makâm-ı Ebî Tâlib: Hazret-i Alî'nin babasıdır. Ammâ islâmında ihtilâf (–) (–) olundu. (–) (–) Ve bu mahalli güzer edüp (–) (–) tarafında bir bayır dibinde,

Karye-i Beyt-i Hâle: Bâğ u bâğçeli ve üç yüz hâneli kefere köyüdür. **[Q 97a] [P 97a]** Andan iki sâ‘at,

Karye-i Hızır-ilyâs: Tarîk-ı âmma karîb yüz evli bâğ u bâğçeli ma‘mûr karyedir. Anı ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Murâdiyye

Sene (–) târîhinde fâtih-i Bağdâd Sultân Râbi‘ Murâd bu mahalde îcâd eylemişdir kim Kudüs-i şerîfe giden Sultân Süleymân suyunun aynları üzre binâ olunmuşdur. Ba‘zı zamân Arab aşkıyâsı bu uyûnların yolun bozup Kudüs ahâlîsi usret çekerlerdi, bir vukıyye su bir guruşa bulunmazdı. Anıniçün bu kal‘a uyûnlar üzre inşâ olunup Urbân aşkıyâsından su yolları ve tarîk-ı âmları emn [ü] emân oldu.

Bir metîn kal‘adır. Uyûnlar üzre bir çukur yerde şekl-i murabba‘ bir sengîn bünyâd kal‘a-i Murâd-âbâddır. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. Ve çâr rüknünde çâr kulledir. Ve garba nâzır bir kapusu vardır.

Ve dizdârı ve kırk nefer merdüm-i hisârı vardır. Topları ve cebehânesi mükemmeldir. Ve derûn-ı kal‘ada bir câmi‘ ve elli mikdârı hurde evler vardır. Kal‘adan taşra aslâ binâ yokdur. Ve Urbân havfinden neferâtları taşra çıkmazlar, dâ’imâ su yolların gözedirler.

Ve bu uyûnlar kal‘a dîvârı dibinde tulû‘ edüp bir azîm kaynakdır. Andan aşağa üç aded azîm birkelerdir kim herbiri tûlen ve arzen ikişer yüz adımdır. Bu birkeler leb-ber-leb olup ba‘dehu kemerlerle ve ka‘r-ı zemîn ile Kudüs-i şerîfe cereyân eder azîm hayrâtdır. Bu kal‘ayı ubûr edüp yine kıble cânibine,

Karye-i Kûfîn: Zeytûn bâğlı iki yüz evli akûr müselmânlardır ve ze‘âmetdir. Ammâ bu mahal eyle sengistândır kim Hudâ âlimdir at ayak basacak yer bulmayup düşe **[Y 228a]** kalka ve hakîr piyâde olup kıbleye bir sâ‘at,

Karye-i Aynü‘d-dervî: Yolun sol cânibinde seksen evli müselmânlar ve ze‘âmetdir. Ve Halîlü‘r-rahmân hudûdudur. Andan,

Karye-i Sa‘îr: Müselmânlardır. Bir câmi‘i var. Andan,

Karye-i Ayn-ı şeyyâre: Üç yüz evli bir ma‘mûr bâğ u bâğçeli ve bir câmi‘li karyedir. Hazret-i Ahnûh kızı şeyyâre bunda bir kubbede medfûndur. Ve bu mahalde bir âb-ı sâfî uyûn vardır, nehr-i azîm gibi cereyân eder. şeyyâre kayayı kazup çıkardığıyçün bu ayna Ayn-ı şeyyâre derler. Ve bu karye dahi ol ismile müsemmâdır. Andan,

Karye-i Halhûl: Yoldan beş yüz adım ba‘îddir. Üç yüz evli müselmân karyesidir. Bir câmi‘i var. Anda makâm-ı Hazret-i Yûnus Nebî *aleyhisselâm* var ammâ kabr-i şerîfi Sayda kurbunda sâhil-i bahrdedir. Ba‘zılar Musul mukâbelesindedir derler. Ammâ bu Halhûlde makâmıdır. Anı ubûr edüp nîm sâ‘at dahi gidüp tâ Kudüs-i şerîfden 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i dâr-ı enbiyâ Hazret-i Halîlü‘r-rahmân
Salavâtullâhi aleyhi ve selâme

Ba‘zılar Kal‘a-i Dâr-ı Ebu’l-enbiyâ derler. Kudüs-i şerîf sancağı hâkinde paşa hâssıdır ve subaşılıkdır. Üç bayrak asker ile mutasarrıfdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Mollâ nâhiyesi olmuşdur. Cümle nâhiye kurâları yetmiş beş âsî beldeleridir. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, ammâ dizdârı ve kal‘a neferâtları vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfı gâyet çokdur. Cümlesi ehl-i huzûrdur. Hazret-i Halîl himâyesinde surre-i sultânî ile kifâflanırlar bir alay senâhân pîr ü cüvânândırlar.

Ve kal‘ası bir kayalı bayır dibinde şekl-i murabba‘ bir binâ-yı kadîmdir kim diller ile her seng-i hârâsının evsâfı ta‘bîr olunmaz. Ve bânîsi ma‘lûm değildir. Ba‘zıları Cân bin Cân binâsıdır derler. Bir binâ-yı Kahkahâ‘dır. Dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil bin adımdır. Ve

kıbleye nâzır bir kapusu var ve içinde iki yüz kireç ile örtülmüş hâneleri var. Ammâ çârsû-yı bâzârı ve hân u hammâmı yokdur. Ancak bir mescidi var.

Cümle ma'mûrâtı taşra varoş-ı ma'mûrundadır. Ve bu varoş kal'aya muttasıl cânib-i cenûbî ve garbîsi tarafında cümle kâ[r]gîr binâ bâğ u bâğçeli âb-ı revânlı ve kireç ve toprak ile pûşîde altı yüz hâne-i ma'mûrelerdir. Cümle (–) mihrâbdır. Ammâ cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'-i selâtîn fukarâlar Ka'besi,

Câmi'-i pür-envâr-ı Hazret-i ibrâhîm Halîlullâh

Bu câmi' bir kat kal'a içindedir, gûyâ iç kal'adır. Bu câmi'e aşağı kal'adan gelen üç yerden kapusu vardır, anlardan duhûl ederler. Evvelâ, kal'a kapusu dibindeki garba nâzır Harem kapusundan içeri yokuş yukarı kırk adım gidüp ba'dehu otuz kademe mermer-i hâm nerdübân ile çıkılır bir vâsi' harem sokağıdır. Câmi' haremine girmeden ibrâhîm Halîl mihrâbı derler, bir mahaldir. Andan aşağı yine otuz ayak taş nerdübân ile enilir. Bir yol dahi budur, câmi'-i şerîfe çıkar. Bu yolda çeşme-i Halîl derler bir ayn-ı sâfî vardır. **[Y 228b]** Ol mahalde bir küçük mahalle kapusu vardır. Bu dahi bir şâhrâh mermer-i hâm döşeli imâret-i Halîl önünden haremin taşra kapusuna sehel yokuş ile varılır bir demir kafesli kapudur. Atebe-i âlîsindeki kemerde bir tûlânîce mermer-i hâm üzre bu târîh tahrîr olunmuşdur. Târîh;

"Bîke siyâ(?) fî eyyâmi Mevlânâ es-Sultân el-Melik en-nâsırü'd-dünyâ ve'd-dîn Muhammed halledallâhu mülkehu ibn Mevlânâ es-Sultân es-sa'îd eş-şehîd el-melikü'l-mansûr Kalâvân es-Sâlihî teğammedehullâhu bi-rahmetihi bi-nasrı el-fakîr ilallâhi ta'âlâ sene ışrîn ve seb'i mie." [720]

Ve bu kapudan içeri yedi adım iç harem-i şerîf kapusu üzre celî hatt ile,

"Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh ibrâhîmü Halîlullâh" istinsâh olunmuşdur.

Ve bu kapudan içeri aslâ pâypûş ile girilmez. Bevvâb fukarâları nigehbânlık edüp hıfz ederler. Gâyet mücellâ beyâz mermer-i hâm döşeli bir harem-i pâkdir. Ve cânib-i erba'ası kal'a-misâl kırk arşın bâlâ dîvârdır. Ve harem içinde her taş cüssesi hammâm kubbesi kadar olduğu nümâyândır.

Bu haremden câmi'i pür-envâr içine girme, üç kapudan duhûl olunur. Sağ tarafda bâb-ı Yûsuf ve ortada bâb-ı ibrâhîm ve solda bâb-ı Sâre. Ve bu kapulardan girüp tâ mihrâba varınca câmi'in tûlu ve arzı ikişer yüz ayakdır. Ve ortadaki kubbe-i âlî çâr amelî sütûnlar üzre eflâke ser çekmiş bir kubbe-i nîlgûndur. Ve bu kubbenin cânib-i erba'ası toloz kemer kubbelerdir. Ve câmi'in cevânib-i etrâfı serâpâ üç âdem kaddi bâlâ sâfî sommâkî ve yeşim ve yerekânî mevvâc seng-i mücellâlar kaplıdır.

Ve bu mermerlerden yukaru Hazret-i ibrâhîm hakkında Cenâb-ı Bârîden nâzil olan âyet-i şerîfler celî hüsn-i hatt ile tahrîr olunmuşdur. Meselâ âye[t]: [149] ve [150] ve [151] Bunun emsâli niçe yüz âyet-i şerîfeler yazılmışdır. Ve câmi'in sağ tarafındaki dîvârlarda Hazret-i Ya'kûb ve Yûsuf ve ishâk hakkında nâzil olan âyetler tahrîr olunmuşdur. Meselâ âye[t]: [152] âyeti gibi âyetlerdir.

Ve bunlardan yukaru câmi'i dâ'iren-mâdâr celî hatt-ı müzehheb ile min-evvelihi ve âhirihi Yâsîn-i şerîf tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi‘in minberi gerçi haşebdir, ammâ engüşt ber-dehen edecek musanna‘ minberdir. Ve mihrâbı dahi hurde elvân taş ile murassa-misâl müzeyyendir.

Bu câmi‘in (–) (–) (–) içindeki ziyâretleri beyân eder

Evvelâ câmi‘in orta kapusundan içeri girirken sağ tarafda bir kubbe-i pür-envârın içinde bizzât,

Kabr-i Hazret-i ibrâhîm *Halîlullâh* *aleyhisselâm***:** Be-kavl-i ibn Abbâs (–) (–) (–) şehr-i Ruha’da vücûde geldi. Babası Âzer’dir, asnâmlar düzerdi. Anası (–) Nemrûd la‘în ateşe atup Cenâb-ı Bârî âteşe hitâb edüp. âye[t]: saklayup nârı gülzâr eyledi, âye[t], sûretü‘l-enbiyâ: [153] fermânıyla nâr râm olup hâlâ mancınık ve âteşgede-i Nemrûd Urfa’da (–) (–) (–) ya‘nî Ruha şehrinde nümâyândır.

Andan yine gelüp bir zamân anda makâm edinüp andan emr-i Hakk ile Mekke’yi binâ edüp ba‘dehu Kudüs-i şerîfde sâkinler idi. Zamân-ı **[Q 97b]** sa‘âdetlerinden be-kavl-i Muhammed ibn ishâk vilâdet-i Hazret-i Muhammedü‘l-Mustafâ‘ya gelince 3070 senedir. Ve müddet-i ömr-i azîzleri 200 sene. **[Y 229a]**

Kâr [u] kisbleri dihkânî ya‘nî ekinci idi. Zirâ‘at edüp müsâfirlerin toylardı. Ve Haleb şehrinde **[P 97b]** sâkin iken bir beyâz ineği var idi, anın südüyle cemî‘i halkı ziyâfet edüp ikrâm ederdi. Ve peynir ve kaymak îcâd etmek bunlardan kaldı. Ve ol beyâz inek Haleb’de fevt olup ince Kına’da defn etmişlerdir. Anıniçün Haleb’e Halebü’ş-şehbâ derler, ya‘nî beyâz inek yeri demek olur.

Ba‘dehu [154] emrine imtisâlen Cenab-ı Bârî tarafına müteveccih olup vücûd-ı nâzenînleri bu câmi‘ içre âsûdedirler. Sandûka-i şerîfi zer-ender-zer sebiz-gûn atlas ile pûşîdedir. Bi’l-bedâhe âdem görünce masrû‘ olur.

Niçe bin peygamberlerin kabr-i şerîflerinde ihtilâf vardır. Ammâ hadîs-i sahîh ile bu kabr-i ibrâhîm Halîl müsbetdir. Leyle-i Mi‘râc’da Hazret-i Risâlet-penâh gelüp ziyâret eyleyüp cemî‘i bunda medfûn niçe bin ervâh-ı enbiyâ ile görüşüp semâya urûc etdüği müsbetdir.

Ve bu âsitânenin içi zer-ender-zer hâlîçeler ile mefrûşdur. Ve kubbe içi serâpâ lâ’l ve yâkût ve zümürrüd ve elmâs ile müzeyyen kanâdîller var kim her biri birer Rûm harâcı değer, birer pâdişâhın hedâyâsıdır. Ve altun şem‘dân ve çerâğdân ve buhûrdân ve gülâbdânlar var kim bunlar dahi birer vüzerâ-yı sâhib-re’ylerin hayrâtlarıdır.

Ve cümle züvvârân içerü girdikde ıtrıyyâtdan demâğları mu‘attar olur.

Ve âsitânesinin atebe-i âlîsi ve tahtânîsi serâpâ sîm-i hâlisdendir. Ve kapu kanatları dahi serteser gümüş ile pûşîdedir. Ve dahi ser-i sa‘âdetleri önündeki pençerenin dahi kafesleri serâpâ sîm-i sâfîdir. El-hâsıl vasfında lisân kâsır bir âsitâne-i pür-envârdır.

Hakîr bunda bir hatm-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı pür-futûhlarına hibe eyleyüp şefâ‘atlerin ricâ eyledim. *Allâhümme yessir.*

Ba‘dehu bu âsitânenin solunda yine câmi‘ içinde ve câmi‘e girirken sol tarafda,

Ziyâret-i Hazret-i Sâre Ana *radıyallâhu ta‘âlâ anhâ***:** Bir küçük kubbe-i pür-nûr

içinde âsûdedirler. Ammâ harem-i Resûlullâh olmağile bâbı mesdûddur. Ammâ zer-ender-zer ile mülemmâ‘ bir murassa‘-misâl kapudur kim üstâd zerger ana bir sûfân-ı mıtraka urmuş kim vasfında zebân lâl bî-zebândır.

Ve bir mücevher kuflu var kim sâfî zer-i hâlis üzre elmâs ve lâ’l [ü] yâkût ile murassa‘ bir kufl-i gencîne-i enbiyâdır ve hayrât-ı Züleyhâ‘dır. Mısır’dan gönderüp yine bir Mısır hazînesi vardır.

Bu zikr olunan iki âsitânenin mâbeyninde câmi‘ içre bir tevhîd-i sultânî olur kim cümle uşşâkân-ı müştâkân mest [u] medhûş olurlar. Ve minberin sağ cânibinde çâr-kûşe bir alçacık kubbecik içre,

Ziyâret-i Hazret-i ishâk ibn Hazret-i (–) [ibrâhîm]: Sıfet şehrinde sâkinler idi. Hâlâ Yahûd tâ’ifeleri hâne-i şerîflerin ziyâret ederler. Mâbeynlerinde tevâtürle meşhûr-ı âlemdir ve tevârîhlerinde mastûrdur. Ve kâr [u] kisbleri râ‘î idi. Ba‘dehu Kudüs-i şerîfe hicret edüp dâr-ı bâkîye intikâl edüp na‘ş-ı şerîflerin bu âsitânede defn etdiler. Müddet-i ömürleri yüz altmış sene **[Y 229b]** oldu. Âsitânesine yüz süren mesrûr [u] şâdân olup kesâfetden halâs olur, aceb sırr-ı Hudâ‘dır. Kubbesinin iki pençeresi var, câmi‘in kıble kapusuna nâzırlardır. Ammâ bu kubbe ol kadar müzeyyen değildir. Rûh-ı şerîfiyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlarin ricâ eyledik. *Allâhümme yessir.*

Ve bu Hazret-i ishâk’ın sol cânibinde kırk ayak ba‘îd ishâk Nebî kubbesine müşâbih bir çâr-kûşe ve alçacık kubbe içinde,

Ziyâret-i Rabika Hâtûn: Zevce-i Hazret-i ishâk Nebî‘dir. Harem-i Resûlullâh olmak ile bâbı mesdûddur. Ve bu câmi‘in sol cânihinde,

Makâm-ı Hazret-i Havvâ Ana. Bu mahalde bir çâr-kûşe taşda ibrî lisânı ile bir hatt-ı acîbe var kim bir hatta aslâ müşâbeheti yokdur. Andan Hazret-i ibrâhîm’in türbesi önünde câmi‘ içinde

Ziyâret-i Serdâb-ı şerîf: Bu câmi‘in altı serâpâ mağâralardır. Hazret-i Risâlet-penâh’ın hadîs-i sahîhi üzre bu şehrin ulemâları nakliyle cemî‘-i enbiyâ-yi güzîn ve ûlü‘l-azm mürselînin zuhûr ve sudûr bulan menkabet-i şerîfleri ve türbet-i latîfleri bu gârlarda âsûdedirler. Tevârîh-i Kabâbıta ve Yûnâniyân’da ve tevârîhât-ı Arab’da müverrihînler kavli üzre bu Serdâb gârında üç bin peygamber medfûndur(dur).

Be-kavl-i ibn Abbâs, bu gârın kapusuna bâb-ı Serdâb derler. Taşra harem altından yolu vardır, ammâ kâ[r]gîr binâ ile mesdûddur. Buhtu’n-nasr-ı ahmak cesed-i Hazret-i ibrâhîm’i ve gayri enbiyâların na‘ş-ı şerîflerin çıkarmağa sa‘y-i ihtimâm murâd edindikde niçe bin ummâlleri helâk olup ferâgat etmiş. Ammâ câmi‘ içre âsitâne-i Halîl dibinde bir menfez yeri vardır. Destâr ile bir âdem kellesi sığar bir mevzi‘dir. Ve fevkında iki nahîf mermer-i nazîf üzre bir küçücük kubbeciği vardır. Ve iki rakîk sütûn-ı mermer dahi dîvâra muttasıldır. Bu çâr sütûn üzre mebnî kubbe içre ancak Serdâb türbedârı sığar ve andan gayri bir merd oturmağa kâdir değildir. Zîrâ bu azîz hasîb ü nesîbdir. Bunların zürriyyetine mahsûs bir hidmetdir. Ve bu türbedârın başı ucunda üç dâne murassa‘ ve mücevher kanâdîller maslûbdur.

Ve Serdâb deliğinden aşağı dahi yedi kanâdîl maslûbdur. şeb [u] rûz ilâ mâşâellâh

çerâgân olmadadırlar. Bu kanâdîllerin şu‘lesinden Serdâb’ın içi bedr-i münîr gibi münevver olup beyâz kireç ile sıvanup cennet-misâl olduğu nümâyândır. Ammâ aşağı Serdâb-ı enbiyâlar içine bakmağı men‘ ederler. Hattâ bir kerre bir kebûter bu delikden aşağı düşüp ölmüş. Râyihasından âsûde olan mürselînler müte’ezzî olmasın içün bir nâ-bâliğ tıfl-ı mürekkeb ma‘sûm-ı pâki habl-i kavî ile bu Serdâb deliğinden aşağı endirüp ma‘sûm humâmın cîfesin alup gârın içinde âsûde olan peygamberleri ve iyâllerin seyr [ü] temâşâ edüp “Çekin beni” derken ma‘sûm feryâda başlayup taşra nâ-binâ çıkar. Ol zamândan berü bu delikden aşağı bakmağı revâ görmeyüp men‘ ederler. **[Y 230a]**

Bu mahalde câmi‘-i şerîfin içindeki ziyâretler tamâm olup te’eddüben biz dahi Hazret-i ibrâhîm’e **ziyâret-i vedâ‘-ı ibrâhîm Halîl** ede. içerüye girdikde,

“Bismillâhi Lâ ilâhe illallâh ibrâhîm Halîlullâh” deyüp meydân-ı ziyâretde def‘-i atşân içün üç kerre salavât parmağın emüp üç kerre,

“Sübhânallâh” diye sünnet-i Halîl’e ittibâ‘ olmuş olur. Zîrâ bizzât kendüleri mübârek (–) emüp âb-ı zülâl nûş ederlerdi. Tâ âlem-i sabâvetden berü mu‘tâdları eyle idi. Zîrâ rahm-ı mâderden müştak oldukda vâlideleri Nemrûd la‘în havfinden Hazret-i ibrâhîm’i varup bir gârda bırağup,

“Yâ Rab! Sana emânet verdim” deyü gitdi. Der-akab Cibrîl-i Emîn nâzil olup Hazret-i ibrâhîm’in mübârek parmağın ağzına koyup emmeğe başlayup vâlidesi lebeninden ziyâde safâ etdi. Vâlidesi dahi gâhî-be-gâhi gelüp süd verirdi ve görüp giderdi. Hâlâ ma‘sûmlar parmağın emmek Hazret-i Halîl’den kalmışdır.

Hakkâ ki her ma‘sûm parmağın emdüğü görülmüşdür. Ana binâ’en vedâ‘-ı ziyâretde üç kerre parmağın emmek sünnet-i Halîl’dir.

Andan bu du‘âyı okuya:

“Allâhümme zidnî ilmen ve gınâen ve vakâren” diye. (–) (–) (–)

Elbette Cenâb-ı izzet ol âdeme ilm ü hilm ve berekât-ı Halîl verüp beyne’l-akrân vaka‘ [u] vakâr sâhibi olur. Zîrâ ibtidâ (–) (–) (–) benî âdemde sakal ağarmak Hazret-i ibrâhîm’e vâki‘ olup ta‘accüb edüp,

“Yâ Rabbî! Bu nedir?” dedi.

Cenâb-ı izzet’den hitâb-ı müstetâb gelüp (–) (–) (–) “Halîl’im ya‘nî sevdiğim, vakârdır” dedi. Hemân ibrâhîm Halîl dahi,

“Allâhümme zidnî vekâran” deyü du‘â etdükde serâpâ ser-i mûyi bile ağarup nûr-ı mahz (–) (–) (–) oldu. imdi bu mahalde eyle du‘â eden (–) vakar sâhibi olur. Hemân i‘tikâd lâzım.

Andan gerü gerü “Es-selâmu aleyke yâ Halîlallâh” deyüp, **[Q 98a] [P 98a]**

Câmi‘den taşra harem-i şerîfin cânib-i erba‘asındaki ziyâretleri beyân [eder]

Evvelâ bu harem şekl-i murabba‘ bir beyâz mermer ile döşeli bir meydândır. Tûlen ve arzan ikişer yüz adımdır. Evvelâ haremin cânib-i şimâlîsinde,

Ziyâret-i Hazret-i Ya‘kûb ***aleyhisselâm*** **ibn Hazret-i (–) [ishâk]:** Sıfet’de sâkinler idi. Firâk-ı Yûsuf ile girye ve hüzünden a‘mâ olup evlâdları kendüyi Mısır diyârında

Feyyûm şehrinde Hazret-i Yûsuf'un hilâfet [ü] nübüvvetinde varup mülâkat oldukda, bi-emrillâh dîdeleri rûşen olup baba ve oğul birbirlerin bağrına basup niçe sene Feyyûm'da sâkin olup anda vefât etdi. Müddet-i ömürleri (–) sene olup na'ş-ı şerîflerin Hazret-i Yûsuf Ebü'l-enbiyâ olan Halîlü'r-rahmân'a gönderüp hâlâ bu mahalde âsûdedir. Sanâyi'inden bir şey ma'lûm değildir, illâ hüzn-i Ya'kûb ile şöhret bulmuşdu. Ûlü'l-azm peygamberdir. Bir kubbe-i pür-nûr içindedir, sandûka-i şerîfi sebzgûn atlas ile pûşîdedir. Ve etrâfında hüsn-i hat Kelâm-ı izzetler vardır. Ve bir kaç musanna' kanâdîller ve âvîzeler vardır. Bunda bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ'atlerin ricâ etdik. Kabûl-ı Hudâ ola. Ve bu âsitâneye karîb yedi adım gidüp yine bir örtü altında başka bir kubbe-i âlî içinde,

Ziyâret-i Hazret-i Likâ Hâtûn: Hazret-i Ya'kûb'un zevcesidir. Ammâ Hazret-i **[Y 230b]** Yûsuf ile Hazret-i ibn Yâmen gayri anadandır. Ve bu kubbe harem-i Resûl olmağile mesdûddur. Ve Hazret-i Ya'kûb ile Likâ Hâtûn mâbeynindeki mahal hanefî mescididir. Ammâ mihrâbı yokdur. Hamd-i Hudâ yedi gece salât-ı terâvîhi bunda edâ eyledik. Andan haremin cânib-i garbîsinde yan soffası altında,

Ziyâret-i Hazret-i Yûsufü's-Sıddîk ibn Hazret-i Ya'kûb *aleyhimesselâm***:** Kıssa-i Yûsuf Nebî cemî'i tevârîhlerde mastûr, tahrîre muhtâc değildir. Hazret-i Yûsuf babası {Hazret-i Ya'kûb Nebî fevtinden sonra yigirmi sene mu'ammer oldu.} Zamân-ı hilâfetlerinde Feyyûm'da dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya rıhlet edüp bir tuc sandûka içre cesed-i şerîfin koyup nehr-i Nîl-i mübârekeye ilkâ etdiler. {Zîrâ vasıyyetleri eyle idi.} Ba'dehu bir müsinne hâtûn ilkâsıyla Süleymân Nebî asrında Nîl'den çıkarup sandûkasıyla bu mahalde defn olundu. Müddet-i ömreş 102 senedir.

Hâla bu harem-i şerîfde başka bir kubbede medfûndur. Sandûkası sebzegûn atlas ile pûşîdedir. Ve cânib-i erba'asında yigirmi kıt'a Kelâm-ı Kadîmler var kim her biri birer diyâr-ı islâm hattâtlarının hüsn-i hatlarıdır. Ve hikmet bu kim bu âsitâne-i Hazret-i Yûsuf'a mağmûm giren mesrûr çıkar. Ammâ gayri enbiyâlarda âdeme bir dehşet hâsıl olur. Ser-i sa'âdetleri tarafındaki Kelâm-ı izzet'in birin alâ-tarîkı't-tefe''ül açınca âye[t]: [155] âyeti geldi.

Hakîre ilhâm olup bildim "Mısır seyâhati bu za'îfe müyesser olur" deyüp derûnum şehâdet etdi. Ol sâ'at bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp rûh-ı şerîflerine hibe edüp şefâ'atlerin ricâ etdim. Ve Mısır seyâhati müyesser olursa bir hatm-i şerîf tilâvet etmeğe ta'ahhüd etdim.

Bu mahalde harem-i şerîfde olan ziyâretler tamâm oldu. Ammâ ihvân-ı zî-sa'âdetler, ma'lûm ola kim bu âsitânede ne kadar Resûl-i Hudâ medfûnlar ise pây-i şerîfleri hâlâ kıblemize doğrudur. Ser-i sa'âdetleri Kudüs'e müteveccihdir. Zîrâ anların zamân-ı sa'âdetlerinde Kudüs-i şerîf kıble idi. Hâlâ Kudüs ise kıblemizin şimâline vâki' olmuşdur. Anıniçün ser-i sa'âdetleri Kudüs'e müteveccihdir. Hâlâ bu asrımız kavmi defn olunduğu gibi başları garba, pâları şarkadır. Bunlar kıbleye müteveccih oldukları gibi değildir. Ammâ bu harem içre aslâ şecer mecer makûlesi olmayup haremin cânib-i şarkîsinde bir beyâz seng-i azîm vardır. Anın altında,

Ziyâret-i Hazret-i ismâ'îl ibn Hazret-i ibrâhîm *aleyhisselâm*: Bunda âsûdedirler. Ammâ mezkûr seng kabr-i şerîfi üzre hâlâ mevtâlarımız gibi kıbleye doğrudur. *El-ilmü indallâh.* Bu mahalde dahi bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ'atlerin ricâ eyledik. Ba'dehu

bu haremin şark cânibinde olan bâbdan çıkup yol aşırı beş adım,

Câmi‘-i Cavliyye: Allâhü a‘lem Mısır pâdişâhlarından Yûsuf Salâhaddîn binâsıdır. Kaçan Hazret-i Halil câmi‘inde cemâ‘at-i kesîre oldukda bu câmi‘de **[Y 231a]** edâ-yı salât ederler. Gerçi mâbeyninde yol vardır, ammâ yine pâk harem yoludur, anda dahi namâz kılınır. Ve bu câmi‘in cemâ‘ati câmi‘-i Halîl cemâ‘atin görüp salât-ı sahîh olmağıyçün bu câmi‘in ol tarafı amûdlardır, mâbeynleri demir ve tuc kafeslerdir.

Ve bu câmi‘ tûlen ve arzen yüz ellişer ayakdır. Ve altı sütûn üzre mebnî toloz kemer binâlardır, kubbeler değildir ve ortası açıkdır. Ve derûn-ı câmi‘in cânib-i erba‘ası dîvârları birer âdem kaddi bâlâ gûnâ-gûn sun‘-ı Hudâ mevvâc ebrî mermerler kaplıdır. Ve bu câmi‘in mukâbilinde Halîl câmi‘i kapusuna nâzır bir kapusu var, ol dahi şebekedir. Kemeri üzre bu târîh kitâbet olunmuşdur. Târîh:

Hâzâ câmi‘ Cavliyye. Sene 875

Ve bu câmi‘in mihrâbı önünde matbah-ı Hazret-i ibrâhîm Halîlullâh subh u mesâ fukarâ-yı billâha ve âyende vü revendeye ni‘meti bezl etmeğiçün tabl-ı Halîl’i kütür kütür döğülüp ahâlî-i şehre i‘lân oldukda azamet-i Hudâ ol kadar âdem cem‘ olup her kes kas‘asın şorbâ-yı Halîl ile pür edüp ehl [ü] iyâlleri ile kifâflanırlar. Hakîr dahi teberrüken ol fukarâlar bölüğünden olup bir sahan buğday şorbâsı aldım. Hudâ âlimdir, bir vüzerânın ve bir ulemânın ta‘âmında o lezzeti müşâhede etmedim.

Bu gürûh-ı enbûh gidüp ardı sıra müte‘addid âdemler ve ba‘zının huddâmları bakır sahanlar ile gelüp bunların cümlesine pilâv ve yahnî ve zerde ve şorbâ bezl olunur. Zîrâ bunlar, e’imme ve hutabâ ve meşâyihîn ve mürtezikadırlar. Aşcıbaşı kelâmiyle “Rûz-merre yedi bin sahan ta‘âm bezl olunur. işte cümle bu yedi kazandır” dedi. Ammâ Hudâ âlimdir, bin kazgan ta‘âm o taşınan sahanlara yetişmez. Ammâ Cenâb-ı Bârî berekât-ı Halîl vermiş. Acîb aceb hikmetdir. Ammâ bu ta‘âmlardan mâ‘adâ leyle-i cum‘ada südlü aş ve dibs-i Halîl pâlûdesi bî-imtinân çıkup cemî‘i a‘yân-ı şehre mebzûl olup âye[t]: [156] fehvâsınca birer beyâz nân dahi verirler. Ammâ gayri günlerde yigirmi bin esmerü‘l-levn ekmek verirler.

Ve bu leyle-i cum‘ada tâ vaktü‘l-ışâya dek mehterhâne ve tabl u nakkâre ve kûs u nefîr ve kudüme turralar uruldukda dağ ve taşlar ra‘d-vâr gürler. Hulâsa-i kelâm bu şehir halkının ağniyâsı ve fukarâsının hânelerinde âteş yanup ni‘met bişmez. Meğer cenâze guslü içün âteş yakalar, yâhûd müsâfirleri gelüp bir kaç gûne ta‘âm tabh etmeğiçün âteş yakalar. Andan ma‘lûmdur kim filân kişinin hânesinde âteş yanar. “Acabâ aslı ne ola? Mevtâsı ola yâhûd müsâfiri ola?” deyü ol hâne sâhibinin hâlin bu gûne su’âl ederler.

Bundan me’âl-i kelâm oldur kim Hazret-i ibrâhîm Halîlullâh’ın ni‘metiyle mücâvirîn ve müsâfirîn matbah-ı Halîl’den geçinirler. Ve bu matbahda Hazret-i ibrâhîm zamânından berü âteş sönmemişdir. Dâ’imü‘d-dehr ilâ yevmi’l-kıyâme mü’ebbed ola. *Âmîn yâ Mu‘în.*

Ve dahi bâlâda tahrîr olunan cümle âsâr-ı binâları şehrin şimâlinde bir mürtefi‘ yerde şehre havâle âlî binâlardır. Cümle âsârları **[Y 231b]** kurşumlu değildir. Sâfî mücellâ kireç ile pûşîde beyâz incü-misâl nümâyândır. Allâhu azîmü’ş-şân ma‘mûr eyleye.

Ve bu câmi‘ hâlîçe ile mefrûşdur. Kulle-misâl bir minâresi vardır, gâyet âlîdir. Ve bu

câmi‘e muttasıl şehrin a‘yân [u] eşrâfının hevâdâr hâneleri vardır. Kat-ender-kat kâ[r]gîr binâlardır. Cümle evlerinin revzenleri aşağı şehre ve cânib-i cenûba ve garba nâzırdır. Ve bu aşağı şehrin ortasında bir ulu **[P 98b]** çay cârîdir. Ba‘zı zamân münkatı‘ olur. Ve ol mahalde bir birke-i azîm vardır.

Ve bu varoş cümle (–) mahalle ve (–) hânedir. Cümlesi bâğ u bâğçeli ve kârgîr kal‘a misâli kulleli hânelerdir.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası serâpâ sarp taşlıkdır. Ve cümle evleri **[Q 98b]** sütûhu beyâz kireç sıvalıdır. Ve Halîlü‘r-rahmân’dan gayri selâtîn câmi‘i yokdur. Ammâ şehrin şimâlinde câmi‘-i Hazret-i Osmân var, ammâ şehir hâricinde kalmış, cemâ‘ati yokdur. Ve bir tarz-ı kadîm minâre-i mevzûnu var. Bunun dahi sütûhu kireçlidir.

Ve bu semtde cümle Yahûd tâ’ifesi sâkindir. Anıniçün Hazret-i Osmân câmi‘inin cemâ‘ati yokdur. Ammâ e’imme ve hutebâsı ve mü’ezzinânları ve mürtezikası vardır. Rûz-ı cum‘ada azîm cemâ‘at cem‘ olup edâ-yı salât ederler. Bundan gayri mâ‘adâ yedi mesâcidlerdir.

Ve iki tekye ve üç hammâmı var. Ammâ Halîlullâh hammâmı aceb tarz-ı garîb binâ-yı enbiyâdır ki mu‘cize ile bünyâd olmuşdur. Hasta girse bi-emrillâh şifâ bulur. Âb [u] hevâsı latîf u rûşenâ hammâm-ı ferah-fezâdır.

Ve üç hânı var. Ammâ Koca Mustafâ Paşa hânı kal‘a-misâl bir hân-ı mu‘azzamdır. Paşa tarafından voyvada bunda beş bayrak asker ile hükûmet eder. Cümle iki yüz hücredir ve iki bin at alur bir meydân-ı azîmi var. Ve cânib-i erba‘asında hücrelerin altı serâpâ ıstabl-ı hussândır. Ammâ suyu birkedendir. Ve gayri hânlarda kuyular vardır.

Ve bu varoşun cânib-i erba‘asında kal‘a yokdur. Ammâ Halîlü‘r-rahmân âsitânesi iki kat kal‘adır. Dizdârı ve neferâtları (–) (–). Zîrâ ol âsitânede olan mâl-ı hazâyin meğer Medîne-i Münevvere’de ola.

Ve bu şehir gâyetü‘l-gâye intihâ-i serhaddir ve bâdiye-i Arabistân’dır. Cânib-i şarkîsi ve kıblesi sengistân ve çöl ü çölistândır, tâ Bağdâd’a varınca vâdî-i hâmûndur. Ve ol türbeler içre niçe bin milel-i muhtelife Urbân u uryân ve giryân kavim vardır. Anlardan havf olunup bu Halîlü‘r-rahmân hıfz [u] hirâset edüp kal‘a içine almışlardır. Ammâ bu âsitâneye kec nazar eden kerrât ile helâk olmuşlardır.

Ve hâlâ bu şehir halkı himâyetullâhdadırlar. Zîra cemî‘i koyunları ve sığırları mer‘alarında çobansız gezerler. Aslâ kurddan havf etmezler. Ve ba‘zı âdem hânelerinin bâbların mesdûd etmezler. Ammâ ba‘zısı “Ehl-i beyte harâmî gelür” deyü bâbların sedd ederler. Zîrâ âb [u] hevâsı letâfetinden mahbûb u mahbûbesi çokdur.

Ve cümle halkı Arabdır ve gâyet lecûclardır. Ekseriyyâ alaca abâ geyerler. Ve beyâz destâr imâme geyerler. A‘yânı çuka ve sof cellâyî mevsûfu ahmer **[Y 232a]** sof geyerler. Ve zenânesi altun ve sîm-i hâlis takye üzre beyâz izâr bürünürler.

Ve re‘âyâsının çoğu Yahûdî ve Karâyî ve Ya‘kûbî ve Dürûzîlerdir. Ammâ Ermeni ve Urum aslâ gelüp tavattun edemez. Ticârete gelen bile üç günden ziyâde duramaz, hemân mürd olur.

Ve cümle iki yüz dükkânı var. Bezzâzistânı vîrândır. Ve bazı evler altında sebîlhâneleri

vardır. Ve bâğ u bâğçesi Kudüs-i şerîf yolu üzre dağı taşı yedi sâ‘atlik yer serâpâ bâğ u bâğçedir. Her sene Cenâb-ı Bârî eyle berekât-ı Halîl verir kim Mekke ve Medîne’den ve Mısır ve Irâk’dan niçe kerre yüz bin deve gelüp ineb-i Halîl deyü bâzergânlar kuru üzüm yükledüp vilâyet vilâyet götürürler. Ve incîri ve rummânı ve gûnâ-gûn âbdâr üzümü ve elması ve ayvası ve dibs-i Halîl’i ya‘nî bekmezi ve zeytûnu meşhûr-ı âfâkdır.

Ve cemî‘i halkı bâğbândır, zîrâ zirâ‘at yeri azdır. Ve bir gûne bir çekirdekli engûrü olur, izmir ve Kuşadası ve Karabâğlarda ve istanköy’de ve Acem Hoy Menendi’nde olmaz. Kırmızı akîk-i Yemenî-misâl bir üzümdür. Ammâ hikmet-i Hudâ şarâb etseler sirke olur, mu‘cize-i Halîl’dir. Ammâ zeytûnu ve zeyt yağı ol kadar çok olur kim Mühr-i ilyâs iskelesinden her sene gemilere üzüm ve incîr ve zeytûn ve zeyt yağın doldurup dib Frengistân’a gider.

Ve taşlık yer olmağile şiddet-i hâr ziyâdedir. Ve câ-be-câ halkının reng-i rûyları humret üzredir. Ammâ birbirleriyle hüsn-i zindegâneleri yokdur. Ve şeb [u] rûz gavgâları çokdur, gâyet lecûc kavimdirler. Ve dağlarında beş on bin tüfeng-endâz kavmi vardır. Hâkime itâ‘at etmezler. Gâyet ganî ve sahî kavimdirler. Cenâb-ı Bârî mâllarına ve bâğlarına berekât-ı Halîl vermiş. Ta‘âmların tek ü tenhâ yemeyüp elbette müsâfirle tenâvül ederler. Hak Te‘âlâ berekât vermiş kavimdir.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda olan ziyâretleri beyân eder

Evvelâ şehrin şimâlinde mezâristân içindeki makâm-ı Kırklar ve (–) câmi‘i kurbunda şeyh Kehen‘ûş ve şehrin şimâlî ucunda bir kubbe içinde şeyh Aliyyü‘d-Dekâvî ve bu mahalde niçe bin sâdât-ı kirâm ve niçe bin sahâbe-i izâm ve niçe bin kibâr-ı evliyâullâhlar bu Halîlü‘r-rahmân sebebiyle bu mahalde medfûnlardır.

Ve şehr içinde şeyh Abdurrahmân Hazret-i Ebâbekru’s-sıddîk tarîkı ki tarîk-ı Nakşibendiyye’dir anların hulefâsından kutbiyyete kadem basmış bir ulu sultândır.

Ve bunların civânrında şeyh Reyhân, Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Risâlet’e her bâr reyhân hedâyâ götürürler imiş. Ulu sultândır. Bunların birâderleri şâm-ı şerîfde Paşa sarâyının iç hammâmının kapusu dibinde medfûndur.

Ve yine bu Halîl şehri içre Hazret-i şeyh Yûsuf Neccâr, Hazret-i Risâlet huzûrunda bunların belin Selmân-ı Pâk bağlayup neccârlara pîr oldu. Bunların intikâlinden sonra yine Selmân-ı Pâk Hazret-i Alî huzûrunda Ebû‘l-kâsım Abdülvâhid Neccârî‘nin belin bağladı. Bu dahi neccârlara pîr oldu. Kabri Bakî‘dedir. Be-kavl-i Fütüvvetnâme-i imâm Ca‘fer.

Ve yine şehr-i **[Y 232b]** Halîl içinde mahkeme medresesi sâhibi eş-şeyh Muhyi’l-mücerred bir azîmü’ş-şân hayrât [u] hasenât sâhibi ulu sultândır. *Tabakât-ı şa‘râvî’*de menâkıbı mastûrdur. *Kuddise sırruhu’l-azîz ve enbiyâi’l-kirâm alâ nebiyyinâ ve aleyhim efdalü‘s-salavâtı ve eşrefü‘s-selâm, satara suhufa’l-vesîkati mine’l-enbiyâi’l-kirâm ve makâmâtihim. Zârehum el-fakîrü‘l-hakîr el-hâc hâfizu’l-Kur’ân Evliyâ-i Gülşenî ricânâ minhümü‘t-tevessülü li-mağfireti Zü‘l-Celâli ve’l-ikrâm. Yes’elullâhe lenâ ve lehu hüsne’l-hitâm ve’s-selâm.*

Hamd-i Hudâ bu şehirde bir hafta bâğ u bâğçede zevk u safâlar edüp evliyâ ve enbiyâları ziyâret edüp niçe mazınne-i kirâme kimesnelerin sohbetiyle müşerref olup hayır du‘âlariyle behremend olduk. Kırk nefer erbâb-ı zü‘amâ ile yine

şehr-i Halîl'den şark cânibine bâğlı ve dağlı şâhrâh ile bir sâ'at,

Karye-i Sa'îr: Yetmiş seksen evli bir Arab karyesidir. Ba'zı zamân şâm hâkinde sâkin Âl-i Umûr Urbânı bunları uryân edüp emvâl [ü] erzâkların nehb ü gâret edermiş. Bu karyede bir câmi' vardır. Câmi'e muttasıl bir kubbe-i beyâz vardır. Anda,

Ziyâret-i Hazret-i Seryâ ibn Hazret-i Ays ibn Hazret-i ishâk: ammâ ahâlî-i karye bizzât Hazret-i Ays dahi bunda medfûndur derler, *el-ilmü indallâh.* Ammâ bu Hazret-i Seryâ âsitânesinde bir şeyhi var. Dâ'imâ savm-ı Dâvûd'a müdâvim bir mazınne-i kirâme kimesnedir. Hakîrin derûnundan geçdi ki bu Hazret-i Seryâ rûhuna bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edem, deyü hâtırda iken hemân şeyh,

"Yâsîn-i şerîfi tilâvet edin" buyurup keşf etdiler. Hakîr dahi bilâ-lahn savt-ı a'lâ ile tilâvet edüp savâbın Hazret-i Seryâ'nın rûh-ı şerîfine hibe eyledim. Ve şeyhin dest-i şerîfin bûs edüp hayır du'âların aldık.

Ve bu (–) (–) nâm bir mahalde imâm yan Urbân fukârası içre olmağile ol kadar müzeyyen değildir. Ancak sandûkası ahdargûn atlas ile mestûrdur. Ve câmi' hareminde bir âb-ı rahmetle memlû bir sarnıcı var. Cümle halk andan isti'mâl ederler. Ve bu karyeden bize şeyh **[Q 99a] [P 99a]** hazretleri elli tüfeng-endâz Urbân şehbâz refîk verdi. Zîrâ Gazze paşası şeyh Beşîr'i katl etmiş. Ol ecilden cümle Urbân dağı ve taşı kaplamışlar ki Gazze'yi basup şeyhlerinin intikâmın alalar. Biz dahi Nâbulus yoluna gitmeyüp Rabbü'l-Belhî nâm sengistân ve çengelistân yerlerden şiddet-i harâret çekerek ol mahûf u muhâtara yolları ubûr edüp Hazret-i Mûsâ yoluna azîmet etdik. 12 sâ'at,

Karye-i Nu'aym: ibrâhîm Halîl evkâfıdır. iki yüz evli bâğ ve zeytûn ve incîri ve dud eşcârlı ma'mûr karyedir. Hân u hammâmı ve bir latîf ma'mûr câmi'i ve minâresi ve haremi altında bir âb-ı hayât sarnıcı vardır. Câmi'in sağında,

Ziyâret-i Hazret-i Lût ibn (–) *aleyhime's-selâm:* Bir âsitâne-i münevverdir kim cânib-i çihârı iremezâtü'l-imâd gibi bir bâğ [u] bostân gül [ü] gülistân [ve] nahlistân içre bir kubbe-i âlîde âsûdedir. Ammâ müzeyyen değildir, ancak sandûkaları **[Y 233a]** yeşil sof ile pûşîdedir. Müddet-i ömürleri 200 sene oldu. Hazret-i ibrâhîm'in ammisidir. Kavm-i Sâmirî'dendir. Mü'tefikât şehri ki Sıfet şehrine karîbdir, anın halkını dîne da'vet etmeğe me'mûr oldular. Kırk yılda üç kişi îmâna geldi. Hak azze ve celle Cibrîl-i Emîn'e emr edüp ol şehri cümle halkıyla hevâya çıkarup rûy-i zemîne urup yere geçirdi. Hazret-i Lût dahi Kudüs'de mütemekkin iken bu karye-i Nu'aym'de merhûm olup hâlâ bu câmi'de medfûndur.

Ammâ bu karye-i Nu'aym şehr-i azîm ve bir sevâd-ı kadîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır. Ve bu âsitâneye cemî'i masrû' ve mehmûm gelüp ziyâret edüp şifâ bulurlar. Hakîr bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ'atlerin ricâ eyledik. Ve bir gece bunda mihmân olup şeyhin bize koşduğu kırk âdeme beş guruş verüp avdet etdiler. Ba'dehu bu karyeden yigirmi tüfeng-endâz vesîle alup yine cânib-i şarka 3 sâ'at sâfî taşlık içre ubûr edüp,

Karye-i Veşle: Yüz evli kal'a-misâl bir ma'mûr köydür. Bunda sehel istirâhat edüp ve tahte'l-kahve ve tenâvül edüp cümle refîklerimizin ve hakîrin atlarına ikişer at yemi alup cümle toksan dörd yem alup üç guruş verdik. Hâzâ bereket-i Mûsâ deyüp bir kaç âdem

silâhlarıyla bize refîk oldular, zîrâ bu mahaller gâyet havf ü haşyet çekecek yerlerdir. Andan yine göz göz gön olmuş sa‘b [u] sengistân içre 6 sâ‘at,

Ziyâret-i Hazret-i Mûsâ ibn Karn imrân *aleyhi's-selâm***:** Vâlideleri Yuhâna'dır. Menûçehr irân ve Tûrân pâdişâhı idi. Velîd bin Masûn ya‘nî Firavn Mısır pâdişâhı idi. Ba‘dehu iğvâ-yı şeytân ile hâşâ sümme hâşâ rubûbiyyet da‘vâsın edüp Âye[t]: [157] dedi.

Bunların zamânında Hazret-i Mûsâ Sa‘îd-i ibrîm'e karîb (–) (–) vücûde gelüp anası Yuhâna Hazret-i Mûsâ‘yı bir sandûka içre koyup Firavn havfinden Nîl'e atdı. Hikmet-i Hudâ ol sandûkayla Hazret-i Mûsâ Fir‘avn'un haremi önünden ubûr ederken Fir‘avn'un hâtûnu sandûka'yı Nîl'den çıkarup pinhânen perveriş edüp mürûr-ı eyyâm ile Mûsâ bir fetâ olup âlem-i seyâhat içre kendülere Mısır hâkinde Bahr-i Kulzüm sâhilinde Tûr-ı Sînâ‘da münâcât ederken kendülere kırk yaşında nübüvvet ihsân olunup Fir‘avn'u dîne da‘vet etmeğe me'mûr olup bilâhire yine Süveys deryâsı kenârında Hazret-i Mûsâ Fir‘avn ile ceng edüp Hazret-i Mûsâ‘ya askeriyle Süveys deryâsına girmek fermân-ı Hudâ olup âye[t]: [158] mazmûnunca Hazret-i Mûsâ askeriyle deryâya girüp halâs oldu. Fir‘avn bu hâli görüp,

"Âyâ bu ne hâldir?" derken derhâl Hazret-i Cibrîl bir kısrak ile Fir‘avn'ın aykır atı önüne düşüp deryâya girdi. Fir‘avn'ın aykır atı dahi kısrağı görüp ardına **[Y 233b]** düşdü. Fir‘avn ol kadar licâmın çeküp zabtı mümkin olmayup deryâya girüp Mûsâ Nebî leşkerin kova gitdi. Fir‘avnîler bu hâli görüp,

"Bire Allâhımız gitdi, biz ne te'hîr ederiz" deyü cümlesi deryâya girüp gürûh gürûh gitmede. Tâ ki mâba‘dlarında bir Fir‘avnî kalmayup bi-emrillâhi ta‘âlâ cümlesi Süveys deryâsında Kolundur boğazı nâm mahalde gark oldular. Ba‘dehu Cenâb-ı Bârî ol gark olan Fir‘avnîlerin lahmın ekl eden balıklardan kırıç balığın halk eyledi, mel‘ûn balıkdır. Mahallinde evsâfı tahrîr olunur.

Ba‘dehu Hazret-i Mûsâ Bahr-i Kulzüm'ün Habeş cânibine gelüp Funcistân ve Berberistân ve isne ve isvân memleketinin halkın dîne da‘vet ederek Sa‘îd'de vatan-ı aslîsi olan beled-i Ermen-i isfûn'a gelüp andan Mısır-ı Atîk ki şehr-i Fustât'dır, anda halkı dîne da‘vet etdi. Zamân-ı bâ-sa‘âdetlerinden vilâdet-i Hazret-i Muhammed'e gelince 3300 senedir. Ömreş (–) sene ve sebeb-i ma‘îşet-i sanâyi‘i Hazret-i şu‘ayb'ın çobanı idi. Ve Kelîmullâh idi ya‘nî bilâ-vâsıta Cenâb-ı Bârî ile kelimât ederdi. Âye[t]: [159] Cemî‘i tevârîh-i mu‘teberelerde hikâyeti mastûrdur. Ve hâlâ bu mahal ki Kudüs-i şerîfin cânib-i şarkîsinde yedi sâ‘at ba‘îdde,

Buhayre-i Sidrem ya‘nî buhayre-i Lût

Semm-i helâhil-misâl suyu vardır. Sâhilinde bir kubbe-i mehbıt-ı münevverde âsûdedir. Çöl [ü] çölistân ve berr [ü] beyâbân ve bir cânibi sengistân olmağile cânib-i erba‘asında şenlik yokdur. Ammâ kubbe-i âlîsine muttasıl bir câmi‘-i âlîsi var kim dürr-i beyz-âsâ beyâz münevverdir. Ve câ-be-câ etrâfında hücreleri vardır. Ve hareminde bârân-ı rahmet ile memlû bir âb-ı hayât bârid çâh-ı mâsı var. Ve minâre-i mevzûnu var kim misli meğer Mısır'da Gavriyye minâresi ola. Ve haremden taşra yine bârân-ı rahmetden memlû bir birke-i azîmi var.

Ve sandûka-i şerîfi Kudüs'de Hazret-i Dâvûd sandûkası gibi zer-ender-zer atlas-ı ahdar

ile pûşîdedir. Ve kubbe-i âlîsi zî-kıymet hâlîçeler ile döşelidir, ammâ mücevher ve murassâ'at makûlesi zî-kıymet kanâdîl ve çerâğ ve çerâğdân ve buhûrdân ve gülâbdân yokdur. Ancak yüz mikdârı kanâdîllerdir. Ve câmi'i dahi hem-çünân tekellüflü değildir, zîrâ hâlî yerdedir.

Bu âsitânenin cânib-i kıblesinde iki yüz evli bir karye vardır. Müselmân ve Ya'kûbî ve Yahûdîler vardır. Huccâc [u] züvvârân her bâr bu âsitâneye geldiklerinde mezkûr kurâdan ahâlîsi gelüp ehl-i züvvâra hidmet edüp me'kûlât [u] meşrûbât levâzımâtların getirüp hidmet ederler. Türbedâr dahi bu karyedendir. Ammâ bu âsitânede Hindîden gayri kimesne yokdur. Ve her sene ziyâret eden kavm-i Yahûd çokdur, zîrâ anlar Mûsâyî dirler. Kudüs'den beş altı yüzü bir yere gelüp alaybeği bayrağıyle asker alup gelüp ziyâret ederler.

Bu âsitâne ve câmi' gûyâ üstâd bennâ elinden henüz çıkmışdır. Merkad-i pür-envârının kanâdîl ve hâlîçeleri dâ'imâ hâli üzre durup **[Y 234a]** türbedârları bâbını sedd etmezler. Dâ'imâ mekşûfdur. Bir kerre Arab ve Dürûzîler ba'zı eşyâların serîka etmişler, cümlesi mürd olmuşlar.

Bir celâl sâhibi ûlü'l-azm peygamberdir kim âdem kubbe-i münevveri içine dâhil oldukda vücûd-ı insâna lerzân hâsıl olup vâlih olur. Hakîr vardıkda âsitânesin bûs edüp cümle refîklerimizle,

"es-Selâmü aleyke yâ Kelîmallâh, destûr yâ Kelîmallâh" deyüp dâhil olduk.

Pây-i sa'âdetleri cânibinde müvâce[he]-i şerîflerine varup cümlemiz âdâb üzre oturup hakîrin Sûre-i Nebe''de kalmış **[Q 99b]** bir hatm-i şerîfi tamâm edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp şefâ'atlerin ricâ eyleyüp taşra câmi'e varup ibâdet etdik. Ve ol gece anda mihmân olup ahâlî-i karye elli tavuk ve bir koyun ve beş hımâr yükü nîlgûn taşlar getirdiler. **[P 99b]** Hakîr dücâcların ve ganemin bahâların verüp,

"Bu taşlar nedir?" dedim.

"Yâ Sultânım! Bu hacerât misli şecerât-ı hatabdır" dediler.

Hakîr i'timâd etmedim. Ba'dehu kav yakup tancereleri gayri taşlar üzre koyup ba'zı hâr [u] hâşâk ile alev zâhir olup mezkûr taşlara tancere altına kodukda alev-ber-alev olup neft u katrân-misâl yanardı.

Hikmet-i Hudâ meğer ol dağların cümle seng-i hârâları böyle yanarmış. Hikmet-i acîbe ve garîbedir. Âye[t]: [160]

Ba'dehu bu taşlardan bârımıza bir kaç kıt'a koyup ziyâret-i vedâ' edüp cümle refîklerimizle bu buhayre-i Sidrem ve Buhayre-i Lût derler kenârınca sengistân içre gidüp kabâyil-i Âl-i Umûr haymeleri içinde sehel istirâhat edüp bu buhayre-i Sidrem'den latîf ahmer-levn semekeler sayd edüp ale'l-fevr tabh etdiler. Tenâvül edüp def'-i cû' etdik, ammâ gâyet lezîz mâhîleri olur.

Ve bu halîcin dâ'iren-mâdâr cirmi tokuz mîldir. Gûnâ-gûn mâ'ideleri olur. Ammâ sehel şordur, hayvânât içerler, şitâ eyyâmlarında seyl-i rahmetden lezîz olur. Bu buhayrenin cânib-i garbîsinde kabr-i Kelîmullâh'a karîb,

Cebel-i Zeyt-i Hâr derler bir cebele-i sağîredir. Anda bir gâr-ı azîm vardır. Hazret-i Lût Nebî bu gâr içre ümmetlerinin ehl [ü] iyâllerin kavm-i Lûtîler havfinden bu gârda pinhân eylemiş. Hâlâ bu gârdan her gece bir ziyâ zâhir olup bu etrâfa ziyâ-bahş olup meh-i çârdeh gibi cevânib-i erba‘a münevver olur. Hikmet bu kim rûz-ı rûşende bî-pâk ü bî-pervâ ol gâr içre girüp seyr [ü] temâşâ edersen ne çerâğ ve ne kandîl ve ne fitîl ve ne âteş ve ne âteşdân var. Ancak sun‘-ı Hudâ‘dan bir şem‘-i şebistân zâhir olur kim akıl perîşân olur.

Ammâ Hazret-i Meryem Yahûd kavmi ta‘nından Kudüs’den firâr edüp bu halîc-i Sidrem ve ba‘zılar Buhayre-i Meryem derler, bunda kapanup Hazret-i Îsâ ile bunda sâkin olurmuş. Cenâb-ı Bârî anlara Cibrîl-i Emîn ile [161] ihsân edüp leyle-i zulmetde ziyâ ihsân ederdi. Ol ecilden hâlâ bu gârdan âteş zâhir olur. Hattâ hakîr ol gece bu ziyâyı **[Y 234b]** müşâhede edüp ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn hâsıl etmegiçün ol şeb Âl-i Umûr haymelerinde mihmân olup hayli ikrâm etdiler. Ba‘de’l-gurûb cüz’î âteş nümâyân olarak vakt-i aşâda cihân âlem-tâb oldu. Tâ vakt-i şâfi‘î mahalline dek ber-karâr olup ba‘dehu muzmahil oldu.

Âye[t]: *Yahlükullâhu mâ yeşâu bi-kudretihi* [162] Bunları seyr [ü] temâşâ edüp bu muhalden şimâl cânibine beş sâ‘at gidüp,

Def‘â menzil-i Kudüs-i şerîf: Ekâlîm-i hakîkîde iklîm-i sâlisdedir. Tûl-i nehârı (–) ve atvel-i leyâlı (–) ve tâli‘-i binâsı (–). Bunda cemî‘i ahibbâ ile vedâlaşup Mısır’da ibrâhîm Paşa’ya gidüp andan hacc-ı şerîfe gitmek sadedinde iken Kudüs-i şerîf paşası Hârmûş Paşa’ya emr-i şerîfler gelüp,

“Sâ’ir seneden on gün mukaddem şâm huccâcın Hüseyin Paşa ile ma‘an şâm’dan çıkup Mekke-i Mükerreme’ye azîmet edesiz ve Mısır emîrü‘l-haccına dahi fermânım eyle sâdır olmuşdur” deyü hatt-ı şerîf-i sa‘âdet-makrûn gelince hakîr hisâb etdim ki Kudüs’den Mısır yigirmi konak yerdir. Bu hisâb üzre huccâc-ı müslimîn çıkmağa yigirmi gün kaldı.

Dönüp bi’z-zarûrî Mısır râhına gitmeği ferâğat edüp bin seksen iki Ramazân’ının salât-ı ıydını Mescid-i Aksâ‘da kılup ba‘de’d-du‘â cümle ahibbâ ile musâhafa ve vedâ‘ edüp **şâm cânibine azîmet edüp** Kudüs’den cânib-i şimâle 9 sâ‘at sâfî zeytûn ve tînli bâğ u bâğçeli kurâlar içre ubûr ederek,

Menzil-i karye-i Selîmâ: Bir bayır üzre iki yüz Arab evli ve âb-ı hayât sulu bir ma‘mûr karye ve ze‘âmetdir. Andan yine şimâle mahsûllü sahrâlar içre 8 sâ‘at,

Menzil-i karye-i Nâşifoğlu: Ze‘âmetidir. Yüz hâneli belîdedir. Andan yine şimâle âbâdân hâmûn içre 6 sâ‘at gidüp şiddet-i harâret ile bî-tâb u bî-mecâl olup,

Evsâf-ı kal‘a-i Cebelü‘l-Aclûn

Arz-ı Filistîn’de sene (–) târîhinde şehr-i Busrâ sâhibi Melik Busrâm binâsıdır. Ba‘de’l-hicret sene 60 târîhinde Hazret-i Mu‘âviye şâm’da emîrü‘l-mü’minîn iken ta‘mîr [ü] termîm etdi. Ba‘dehu sene 922 târîhinde kal‘a miftâhın Çerâkiseler Selîm şâh’a teslîm edüp şâm eyâletinde sancakbeği tahtı oldu.

Hâlâ beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 26.000 yük akçedir. Ze‘âmet 4 ve tîmâr 51. Paşası ve erbâb-ı zü‘amâsı ve erbâb-ı tîmârları kânûn-ı pâdişâhî üzre cebelüleri

ile bin iki yüz pâkîze asker olup her sene şâm huccâcı Mekke'den avdet etdikleri mahalde huccâcı âsî Hurmâ'da istikbâl edüp âsîlerden halâs etmeğe me'mûrlardır, gayri sefere gitmezler.

Ve paşasına kırk kîse hâsıl olup ve sancağı yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve yüz kırk pâre nâhiye kurâlarıdır. Ammâ Arab espinin pâyinde pâymâl ve sergerdân kurâlardır. Kadıya senevî altı bin guruş olur. Kethudâyeri ve şâm serdârları ve a'yânı ve dizdârı ve merdüm-i hisârı vardır. Cümle yüz elli pür-silâh **[Y 235a]** neferâtlardır.

Ve kal'ası bir püşte üzre şekl-i murabba' ve seng-i musanna' ile mebnî bir kal'a-i şîrîndir. Dâ'iren-mâdâr cirmi (–) ve (–) nâzır bir demir bâbı vardır. Ve içinde bir câmi' ve yetmiş seksen mikdârı toprak ile mestûr hânecikler vardır. Beği kal'ada sâkin olu. Ve hân u hammâmı ve bezzâzistânı yokdur. Ve aşağıda varoşu,

……………. (1 satır boş)………………..

Ve âb-ı hevâsının letâfetinden bâğ u bâğçesi firâvândır. Ve engûrü Halîlü'r-rahmân inebine müşâbihdir. Ve şehrinin yıldız cânibi iki konak yere tâ Ayn-ı Tüccâr'a ve Kâkûn ve Leccûn'a varınca Heyhât-misâl çemenzâr lâle ve erguvân bahâr ile mahsûldâr bir dâr-ı diyârdır kim her sene kırk elli bin Türkmân sehillenüp mihmân olurlar. Bu şehrin cânib-i şarkîsinde iki sâ'at,

Buhayre-i Zağr: Dâ'iren-mâdâr altı mîldir. Âb-ı hayât sudur. Gûnâ-gûn mâhîleri sayd olunup cânib-i erba'asına kabâyil-i Vahîdât ve Âl-i Umûr ve Benî Zühd meks edüp tarâvet kesb ederler. Bu buhayre Minye buhayresi ile cebel-i Aclûn mâbeyne-hümâsında vâki' olmuşdur. Ve bu Zağr sâhilinin cânib-i garbîsinde bir beyâz kubbe-i münever vardır. Anda,

Ziyâret-i Zağr binti Hazret-i Lût *aleyhi's-selâm* anda medfûndur ammâ türbedârı ve kanâdîli ve hâlîçeden hâlîdir, zîrâ âbâdândan nişân yokdur. Cümle kabâyil-i Urbân çokdur. Bu âsitânenin cenbinde bir ayn vardır. Bu kerîmenin ismiyle müsemmâ olup Ayn-ı Zağr derler. Kabâyil-i ulemâ-yı Urbân efvâhında böyle şayî'dir kim bu ayn kıyâmete karîb ya'nî eşrât-i sâ'atde cûş [u] hurûşa gelüp bu sahrâ ve şehirleri gark ede, derler. Hakîkatü'l-hâl eğer tuğyân etse tâ şâm'a gelince önüne hâ'il yokdur. *Allâhümme afvnâ.*

Bunu dahi ziyâret edüp yine kal'a-i Aclûn'a gelüp ol gece mihmân olup ba'dehu Aclûn'un bâğlarından taşra kıble cânibinde şâhrâhdan ubûr etdüği (–) (–) etdüği Katrân kal'ası râhı üzre,

Ziyâret-i Hazret-i Beşîr ibn Hazret-i Eyyûb *aleyhime's-selâm***:** Çemenzâr yerde bir beyâz kubbe-i münevverde medfûndur. Türbedârı ve ehl-i civârı yokdur. Ol ecilden müzeyyen değildir. Ammâ ziyâretgâh-ı hâs [u] **[Q 100a]** âmdır. Ba'zı mahalde Benî Reşîd kabîlesi bu mahalle gelüp Vâdî-i Beşîr deyü meks edüp ziyâret **[P 100a]** ederler. Suhuf nâzil olmuş peygamberdir. Hakîr hamd-i Hudâ ziyâret edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ'atlerin ricâ eyledik. Müddet-i ömürleri (–) sene. Sanâyi'i bâğbân imişler. {Hazret-i Eyyûb ibn (–).}

Andan yine Cebelü'l-Aclûn'a gelüp ba'zı ahibbâ ile vedâlaşup yine cânib-i şimâle 9 sâ'at gidüp,

Def'â kal'a-i Ayn-ı Tüccâr: Mukaddemâ evsâfı tahrîr olunmuşdur. Anı ubûr edüp 4

sâ‘at türâblı sahrâ içre güzer edüp Sıfet şehri hudûdunda Minye gölü kenârınca sa‘b u sengistân yerleri geçüp nehr-i Vâdî buhayre-i Minye’ye mahlût olduğu mahalli atlar **[Y 235b]** ile ubûr edüp ana karîb,

Aynü‘t-tîn ve Ayn-ı Leymûn: Bu 2 uyûnlar buhayre-i Minye’ye munsabb olduğu mahalden atlar ile geçüp,

Evsâf-ı harâbî-i
şehr-i Taberistân

Ba‘de’t-Tûfân ma‘mûr [u] âbâdân olan büldânlardandır. Bu Taberistân’ın sık ormanlar ile kat‘ etdikleriyçün Tibristân’dan Taberistân derler. Cânib-i garbîsi tâ Sıfet şehrine cânib-i cenûbîsi kal‘a-i Kahkaha, cânib-i şarkîsi buhayre-i Taberistân’ın nısfına varmış şehr-i mu‘azzam imiş. Sene 76 târîh-i vilâdet-i Îsâ‘dan sonra Buhtu’n-nasr harâb edüp yine ma‘mûr olup bu şehirde yetmiş peygamber bir asırda cem‘ olmuşlardır. Yahûd tâ’ifesi bu nebîlerin çoğun katl ederler.

Hâlâ ba‘zı ziyâretler var kim “nebîlerdir” deyü ziyâret etdik. Ammâ esmâları ma‘lûmumuz değildir. Ba‘dehu sene 792 târîhinde Timur Kudüs’e giderken bu şehir kavmin katl-i âm edüp şehrin harâb eder. Hâlâ harâbdır ammâ bunda olan imâret-i kadîmeler ve âsâr-ı azîmeler meğer Ayasulug’da ve Mısır’ın şark Ahmîminde ola.

Bu şehri ubûr edüp yine Minye gölü kenârınca gidüp tâ Ayn-ı Tüccâr’dan 6 sâ‘at,

Menzil-i hankâh-ı Minye ve evsâf-ı buhayre-i Taberistân: Efvâh-ı nâsda Minye gölü derler. Bu buhayrenin cânib-i garbîsinde bir kayalı alçacık cebel dâmeninde buhayre kenârında bir küçük hândır, ammâ gâyet bî-emândır. Zîrâ cânib-i erba‘ası Dürûzî ve Urbân’dır ve serâpâ uryân-ı bî-îmân insândır. Âyende vü revendeleri kendüleri gibi uryân edüp katl-i ebdân ederler.

Sene (–) târîhinde şâm ve Kudüs mâbeyne-hümâsı emn-i tarîk olsun içün Lala Mustafâ Paşa binâsıdır. Ve Sıfet hükûmetinde gâyet mahallinde binâ olunmuşdur. Kıblesi cânibi sâhil-i buhayre-i Minye’dir. Serâpâ ılkın ağacı hıyâbânıdır. Bu ormanların türâbında Sıfet keçesi boyayacak gûnâ-gûn kök boyalar çıkar. Tâ Frengistân’a niçe bin yük götürürler. Sıfet hâkimi öşrün alur.

Ve bu buhayre-i Minye kıbleden yıldız cânibine tûlânî vâki‘ olmuşdur. Tûlu iki konakdır ve arzı Müzeyrib kal‘ası kurbundan tâ Taberistân cânibine varınca elli mîldir. Ammâ gâyet âb-ı hayât suyu vardır. Ve Kudüs-i şerîf râhı üzre sâhil-i bahirde ma‘mûr âbâdân kurâları vardır. Ammâ cânib-i şarkîsi ve cânib-i kıblesi şâm’ın Ka‘be yolları ve Urbân yatakları olmağile ma‘mûr değildir. Ol cânib beyâbân olmağile sâhil-i buhayre çengelistân ve hıyâbândır.

Ecnâs-ı mahlûkât olduğundan mâ‘adâ Benî isrâ’îl koyunları vardır ki ibtidâ müştakk olmuş kuzu kadardır. Ammâ gâyet semiz ve karnları yine sâ’ir koyun boynuzu gibi kıvrılmışdır. Ve kuyruğu tavşan poçığı gibidir.

Bu buhayrede arslan dahi olur, derler ammâ hakîr görmedim. Ammâ Marzifon şehri hımârı kadar hınzîrları olur kim ta‘bîr olunmaz. Sayd [u] şikâr olıcak yerdir. Ammâ beş on kişi varsa rehzenler âdemi şikâr ederler.

Ve bu buhayreye azîm nehirler mahlût olur. Evvelâ **[Y 236a]** cânib-i garbîsinde şıkıf ve Zübdâniyye dağlarından ve Ba‘alebekke sahrâsından hâsıl olan nehr-i Tennûr-ı sağîr ve nehr-i Halhûl-i kebîr. ikisi bir yere munsabb olup cisr-i Ya‘kûb altından ubûr edüp bu buhayre-i Minye’ye munsabb olur.

Ve cânib-i şarkîsinden nehr-i Hüreyyân kal‘a-i Müzeyrib altından cereyân edüp buna mahlût olu. Ve cânib-i şimâlîsinden nehr-i Kisve ve belîde-i Sanemeyn cenbinden uyûn-ı Sanemeyn dahi bu buhayre-i Minye’ye mahlût olur.

Ve şâm’ın Ka‘be yolunda Ayn-ı Zerka dahi buna rîzân olur. Âb-ı hayât bir buhayredir. Ahâlî-i vilâyet yetmiş gûne semek-i lezîzi olur derler. Ve hukemâ-yı kudemâ yetmiş hâssasın yazmışlar.

Ve bu buhayrenin cânib-i erba‘asında olan ucûbe-i dehrden niçe yüz ibret-nümâlar vardır. Ammâ cümleden biri bu buhayrenin cânib-i (–) bir harâb şehir vardır.

Evsâf-ı harâbî-i şehr-i Zağzağa

Hazret-i Lût’un şehridir. iklîm-i Filistîn’dendir. Bunu dahi Buhtu’n-nasr harâb etmişdir. Hâlâ bu buhayrenin sâhilinde dağı ve taşı dutmuş bir harâb-âbâd diyâr-ı deyyârdır. imâret-i harâbîsi bir günde devr olunmaz. Bunda olan binâlar tâk-ı Kisrâ‘dan nişân verir. Amûd-ı müntehâlar ve mutalsam köhne âsârları var kim âdem hayrân olur. Ammâ etrâfı ma‘mûr belîdeler ile ârâste ve mahsûldâr vâdîleri var. Bu harâbistân içre kabâyil-i Vahîdât ve kabâyil-i Rubâh ve kabâyil-i Reşîd’in ganemleri kışlar, azîm gârlar ve sarâylar vardır. Bunda bir,

Germâb-ı Zağzağa: Fârisîde germâb Arabîde ayn-ı hâr Türkîde ılıca ve kaplıca ve Mogolîde (–) ve lisân-ı Yûnânîde (–) nero ve lisân-ı Latin’de bana derler ve lisân-ı Ekrâd’da çermik bir hikmet-i ayndır. Hukemâ kavlince mâ-i cârîsi kükürd ma‘âdini üzre uğrayup şiddet-i harâretinden ol ayn ateşpâre olup bir yerden tulû‘ eder. Ammâ benî âdeme ol kadar nâfi‘dir kim bir vech ile evsâfı ta‘bîr olunmaz. Ammâ bu Zağzağa ılıcasının cümle hâssasından biri kırk gün bir cüzâm nûş etse dürr-i beyz-âsâ olur. Hâssa-i sânîsi cereb ve behak ve frengî marazların frengî şemşîr gibi kat‘ eder. Karîb ü ba‘îd diyârlardan bu kudret hammâmına girüp şifâ bulurlar. Ve yine bu buhayrenin cânib-i şimâlisinde,

Hammâm-ı Demâmîr derler, bu dahi kudret hammâmıdır. Ammâ bu ucûbe-i dehrden i‘timâd etmeyecek sun‘-ı Hudâ‘dır. şâhrâha karîbdir. Cümle ahbâb ile varup görmek olmuşdur. Ma‘ânoğlu girüp nikrîs zahmetinden halâs olup nef‘in müşâhede etdiğiyçün bu germâb üzre kubbe-i âlîler binâ etmiş. Etrâf kurâlardan ahâlî-i büldân gelüp gusl ederler. Ammâ taşra çıkınca sovukdan gâyet ihtirâz lâzımdır. Tâ ki nef‘i müşâhede oluna. Ammâ zî-rûh hayvânât makûlesinden bu germâba düşse tüğü dökülür. Ve,

Garâbeti garîbetü‘l-acîbe: Bir dest-mâl içre üç yâhûd beş yâhûd yedi hâsıl-ı kelâm tek beyza ya‘nî yumurta kosan su içinde bişüp **[Y 236b]** taşra çıkarsan biri gâyib olup beyzalar çift kalır. Ammâ çift beyza kosan bişüp yine çift yumurta çıkar. Hâlâ ki dest-mâlde bir rahne yok iken yine böyle olur, aceb hikmetdir. Ba‘zılar,

“Bir ecinne müvekkili vardır. idrîs Nebî kehenelerinden bir kâhinin mâ-i mutalsamıdır. Kaçan kim tek beyzayı bu suya koyup bişirseler biri ol cinnîye gıdâ olur. Eğer çift kosalar

yine dürüst çift yumurta çıkar, böyle mutalsamdır" deyü nakl eylediler. Ammâ ekseriyyâ bu ılıcaya Kudüs ve Sıfet Yahûdîleri çok girirler, (–) (–) *ve's-selâm.*

Ve bu Minye buhayresinde bir cezîrecik vardır. Kudüs râhından nümâyândır. Ana Cezîretü'n-neml derler, bir küçük cezîrecikdir. Hazret-i (–) (–) Süleymân (–) edüp "Yâ Süleymân! Sencileyin yedi Süleymân gördüm" diyen mûr-ı za'îf bu cezîrede sâkindir" derler ammâ görmedim.

Bu mahalde Minye gölünün evsâfı tamâm olup Minye cânibinden yine şimâle **Ak Taşlık beli**n geçüp üç sâ'at renc [ü] anâ çeküp el-iyâzen billâh cândan bî-zâr olup piyâde derd [ü] mihen çekerek âhir atlara süvâr olup üç sâ'at dahi türâblı yerler ile **[P 100b]** gidüp,

Ziyâret-i cübb-i Yûsuf *aleyhi's-selâm***:** şâm'a giderken şâhrâhın sağ tarafında bir ziyâretgâh kuyudur ki Hazret-i Yûsuf'u birâderleri bu çâha atınca Cenâb-ı Bârî "Yetiş yâ Cibrîl" deyü emr etdükde Cibrîl-i Emîn dahi berk-i hâtif gibi **[Q 100b]** tarfetü'l-ayn içre yetişüp kanadı üzre Hazret-i Yûsuf'u alup çâhın bir köşesinde bir taş üzre koyup gitdi.

Bu çâha Cenâb-ı izzet'in nazarı ta'allûk edüp çah iken Hazret-i Yûsuf'a câh oldu. Bu bi'rin hakkında niçe yerde âye[t]: Sûre-i Yûsuf'da [163] misilli âyetler vardır.

Ba'dehu Mısır kârbânı geçerken bu kuyudan su çekerken âye[t]: [164] nassı dahi Hazret-i Risâlet'e alâ-tarîkı'l-kısas nice nâzil olmuşdur, hikâyeti cemî'i tefâsîr ve kütüb-i mu'teberelerde mastûrdur.

Ba'dehu tüccâr Hazret-i Yûsuf'u kuyudan çıkarup Mısır'da azîz-i Mısır'a satdılar. Mürûr-ı eyyâm ile kendüye kırk yaşında nübüvvet gelüp Mısır'a halîfe olup bu kuyuyu ma'mûr etdi. Hâlâ bu çâh üzre çâr nahîf mermer sütûn üzre bir alçacık kubbecik vardır, âdemin başı değer. Bu kubbenin içi âyende vü revendenin gûnâ-gûn hatları mastûrdur. Ve kuyunun umku bir gönder kaddi ya'nî beş zirâ' ancak vardır.

Hattâ hakîr sene 1057 târîhinde Silihdâr Murtazâ Paşa ile Kudüs'den gelirken ziyâret edüp hakîrin bir sırma mebrûm matarası ve miftâh gulâmın bir hıştı düşdükde hakîr hemân iki çember kolanın bir yere bağlayup hakîr Yûsuf-vâr nüzûl etdim. Ammâ suyu gâyet kalîl idi.

Ve bu çâhın suyu aslî değildir. Bârân-ı rahmetden cem' olur, kesme kayalı sarnıcdır. Ve Hazret-i Yûsuf'un cülûs etdüği kayada mübârek zânûları yeri âşikâredir. Ve bir yerli kayacıkdır.

Bu mahalle Yûsuf ve Hazret-i Cibrîl nâzil olduğu hâtıra hutûr edüp kuyu içre hakîre bir bükâ ârız olup ol kadar tazarrû' **[Y 237a]** [u] nâlişler edüp Cenâb-ı Bârî'den sıhhat-i beden seyâhat-i tâm ve âhir nefesde îmân ricâ edüp cemî'i atşânın delvelerin ve mataraların doldurup def'-i atşânlarına sebeb olup hakîr dahi mataramız pür edüp ve mezkûr gümüşlü hışti taşra çekdirdim. Hattâ su kalmayup tıyn türâblı bulanık su kalup yine çember kolanlarıyla hakîr taşra çıkdım. Ba'zı âdemler dahi enüp su bulamayup taşra çıkdılar.

Ve bu bi'r-i mübârekeye muttasıl kıblesi tarafına üç adım karîb bir hân-ı azîm vardır. Bunda bir mescidin atebe-i âlîsi üzre celî hatt ile târîhleri var. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile matar u selcden hattı mütegayyir olup tahrîri mümkün olmadı.

Ve bu mescidin sol cânibi dîvârına muttasıl kal'a-misâl bir hân-ı kebîredir. Cümle yüz

ocakdır. Havlısı bin at alur. şimâle nâzır bir kapusu vardır. Bu mahalde bu hân ve mesâcidden gayri imâret yokdur.

Ve bu hânın cânib-i şarkında hâna muttasıl bir püşte vardır. Ol püşte üzre Minye gölünün cirmi ne mikdâr idüği bu tepe üzerinden nümâyândır. Zîrâ bu cübb-i Yûsuf mahalli gâyet âlî yerlerdir. Bu püşte üzre Hazret-i Yûsuf bürâderlerinden Hazret-i Yahûdâ'nın makâmı var. Hazret-i Yûsuf'u bürâderleri kuyuya ilkâ etmek murâd edindiklerinden Yahûdâ rızâ vermeyüp hiddetinden püşte üzre olan taşları tırnağile kazduğu seng-i hârâlara mübârek pençeleri te'sîr etdüği yerler zâhirdir. Ve kurd Yûsuf'u yedi deyü bürâderleri Hazret-i Ya'kûb'a yalan söylediklerinde bu Yahûdâ bile değil idi, zîrâ peygamber olmuşdur. Peygamberlerden kizb sâdır olmamışdır. Ve cübb-i Yûsuf'un cânib-i cenûbîsinde yol aşırı,

Ziyâret-i şeyh Muhammedü'l-Arâbî: Bir alçacık kubbe içinde âsûdedirler. Ve türbe-i envârı kurbunda bir kaç şecerecikler vardır.

Bunları ziyâret edüp 3 sâ'at yıldız cânibine yılma aşağı andan yine düz çemenzâr sahrâ ile 3 [sâ'atde],

Ziyâret-i Hazret-i Sa'd-ı Vakkâs: Bir sengistân yerde bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Ve bir âlî âsitânesi var. Türbedârları ve fukarâları vardır. Sahâbe-i güzîndendir. Hazret-i Risâlet-penâh'ın huzûrunda Selmân-ı Pâk Hazret-i Alî'nin seccâdesi üzre oturup kırk beşinci pîr bu Sa'd-ı Vakkâs olup belin bağladı ve icâzet verdi. Cemî'i kemânkeşlerin ve tîr-endâzların silsilesi bunlara çıkar. Bi-emrillâh ol mertebe ok atarlardı kim yanmış çerâğın şu'lesin urup söndürürlerdi. Hattâ Hazret-i Risâlet'e kayserden elçi gelüp,

"Yâ Muhammed siz cengde ok atarmışsız. Ne gûnedir? Görelim" dedikde Hazret-i Risâlet-penâh Sa'd-ı Vakkâs'a hitâb edüp,

"Yâ Sa'd! Bu leyle-i zulmetde bir cilcile asup ol cilcileye sehm ur" buyurduklarında Hazret-i Sa'd ol şeb-i zulmânîde ol maslûb çınkırağa kırk ok atup kırk sehmi dahi isâbet edüp elçi âlem-i hayretde kalup derhâl,

"Yâ Muhammed! Senin mu'cizendir" deyüp îmâna gelir. Hâlâ islâmbol'da ve gayri diyârlarda ta'lîm-hâne-i sehm dükkânçesinde maslûb çınkıraklar **[Y 237b]** vardır, şast ber-kabza ok urdukca celâcil-vâr sadâ verir. Ol Sa'd-ı Vakkâs'dan kalmışdur.

Ve bunlar Aşere-i Mübeşşere'dendir kim bunlara "ehl-i cennetsiz" deyü Hazret-i Seyyidü'l-kevneyn kelâm-ı dürerbârları ile tebşîr edüp hadîs-i şerîf buyurmuşlardır. Hâlâ âsitânesinde olan tîr [ü] kemânın hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür, zîrâ âyende vü revendeden ne kadar tîrkeş sâhibi var ise bu dergâha gelüp sadağın kabr-i şerîfin sandûkası altında koyup ba'dehu tekbîr ile şeyh ol kimesnenin kemerine balayup tîrkeşden üç ok bırağup bu âsitâneden teberrüken bir ok alup sadağına kor. Kânûn-ı kemândârân böyledir.

Ve Sa'd hazretlerinin yay ve okları maslûbdur. Ve her hünerver pehlivânın makdûr-ı beşer olmayan pesendîde darblarından birer alâmetleri var. Ba'zısı ok ile saban demiri delmiş. Kimi taşa, kimi tuca urup geçirmiş. ibret-nümâ eşyâlar vardır.

Hâttâ hakîr bu ziyâret etdiğimde tîrkeşim tekbîrledüp üç ok bırağup fâtih-i Mısır Selîm Hân'ın bir elmâs peykân-ı hadengin teberrüken alup tîrkeşime koyup du'â [vü] senâ ile

kuşandım. Hudâ-yı Müte‘âl seyâhat etdiğimiz gazâlarda icrâ etmesin ricâ edüp rûh-ı pür fütûhlarıyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdük.

Ve bu ziyâretin cânib-i cenûbîsinde cibâlde şehr-i Sıfet’dir ve Beytü‘l-hazen hıyâbânının ağaçları nümâyândır. Ve bu ziyâretin cânib-i erba‘asındaki sengistân serâpâ göz göz delik delik sünger-vâr olmuşdur kim Hazret-i Ya‘kûb’un gözü yaşından pâre pâre dîde dîde nümâyândır. At ve âdem basmada usret çeker. Ve bu vâdîlere Ken‘ân eli derler. Bu ziyâreti edüp yine şimâl cânibine bir sâ‘at gidüp,

Makâm-ı Vâdi’z-Zi’b: Bir çemenzârda bir soffacıkdır. Hazret-i Ya‘kûb (–) (–) (–) bu mahalde on iki oğluna “Kanı Yûsuf’um” deyü su’âl etdükde fevri, [165] [166] dediklerinde derhâl Hazret-i Ya‘kûb cümle nâhiyede sâkin kurdları çağırup der-akab cümle hâzırûn (–) (–) (–) mahzûn olup,

“Benim Yûsuf’um kankınız yedi?” deyü su’âl buyurdular. Ammâ ma‘lûm-ı sa‘âdetiniz leridir kim Yûsuf nice oldu. Derhâl cümle (–) ve kellâ kim (–) (–) (–) Biz peygamberzâde ve ibn âdem tenâvül edeyiz” deyü yemîn etdiler. Ve,

“Yâ Ya‘kûb, Allâh ile **[Q 101a]** bundan sonra **[P 101a]** ahd edelim. Sen dahi şâhid ol. Bir dahi cânlı kısmından hayvân eti yemeyelim. Hâşâ ki biz senin Yûsuf’unu yemiş olavuz” deyü bu Ken‘ân elinin gürgleri yemîn etdiler. Hâlâ yine ol vâdînin kurdlarını görmüşüz, ot otlarlar ve beni âdemden ol kadar kaçmazlar, bir halûk kurdcuğazlardır kim gürg ile ganem âsûde-dem olup mu‘cize-i Ya‘kûb ile geçinirler.

Rûy-i arzda bir diyâra mahsûs değildir. Bir pâdişâhı medh etseler, zamân-ı devletinde kurd ile koyun yürür dedikleri bu Ken‘ân elidir kim Âl-i Osmân’ın hükmündedir. Ve bu mahalle Vâdî-i Zi’b derler.

Anı ubûr edüp tâ Minye cânibinden 9 sâ‘atde nehr-i Halhûl’u cisr-i Ya‘kûb’dan ubûr edüp cisirden yüz adım ba‘îd,

Menzil-i hân-ı cisr-i Ya‘kûb: Bu nehrin öte cânibi Ken‘ân eli **[Y 238a]** ve Sıfed hâkidir. Bu beri cânibi şâm hudûdudur. Mâ-tekaddem bu hân (–) (–) binâsıdır. Mürûr-ı eyyâm ile harâba yüz tutup sene 1082 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ ki fâtih-i Girid’dir, anın akrabâsından Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa müceddeden binâ edüp evvelki esâsından tûlen ve arzan yigirmişer arşın ziyâde tevsî‘ edüp bir hân-ı âlî olmuşdur kim gûyâ bir kal‘adır.

Bir mescidi ve havlısında bir havz-ı azîmi var ve cânib-i erba‘asında mazgal delikleri var ve bir demir kapusu var kim kal‘a kapularından metîndir. Hakkâ ki elzem-i levâzımından yerinde bir hayrât-ı azîmdir. Allâh âkıbetin hayr eyleye.

Andan yine şimâle bu hândan bir bayır yukaru altı zirâ‘ arzı siyâh seng-i hârâ kaldırım üzre beş sâ‘at gidüp bu hayrât dahi Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa’nındır. Vakt-i şitâda bu râh üzre evvel niçe yüz at gark olup âdem helâk olurdu.

Andan ubûr edüp bir mîşezâr hıyâbân içre ve ba‘zı sengistân yerleri ubûr ederek 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kunaytıra

Sene (–) târîhinde Süleymân Hân vezîrlerinden Lala Mustafâ Paşa binâsıdır. Mâtekaddem bir sa‘b derbend-i calender kemîngâh-ı rehzender yer imiş. Hakkâ ki mahallinde binâ olunup hayrât-ı azîme olmuşdur. şâm vezîrinin hâssıdır. Üç yüz asker ile bir paşa ağası hükûmet eder. Yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (–) kurâdır. Kethudâyeri yokdur ammâ şâm yeniçerisi serdârı ve dizdârı ve (–) nefer merdüm-i hisârı vardır.

Kal‘ası bir düz çemenzâr sahrâda şekl-i murabba‘ bir kara taşdan bir küçük kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. şimâle nâzır bir demir kapusu var ve yetmiş seksen mikdârı toprak ile mestûr neferât evleri ve bir mescidi var.

Ve bu kal‘aya muttasıl bir kal‘a dahi var. Dâ’iren-mâdâr iki bin yedi yüz adımdır. içinde yüz yetmiş ocak bir hân-ı azîmi var kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Istablına üç bin at sığar.

Ve bir câmi‘-i bî-misli var kim vüzerâ câmi‘lerinde nazîri yokdur. Ve yigirmi iki kıt‘a Kelâm-ı şerîfleri ile mihrâbın iki cânibi zeyn olmuş kim her bir Kelâm-ı izzet biner altun değer. Hatt-ı Yâkût ve hatt-ı şeyh ve Karahisârî ve Abdullâh-ı Kırımî gibi hattâtların hüsn-i hatlarıdır. Ve cânib-i etrâfında olan revzenlerin üstünde kâşî-i Çîn üzre âyet-i şerîfler tahrîr olunmuşdur. Ve zî-kıymet hâlîçeler ile mefrûşdur.

Ve müzehheb şem‘dânları ve çerâğdânlar ile tezyîn olunmuşdur. Ve Rûm tarzı bir minâre-i mevzûnu vardır. Ve kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Atebe-i âlîsi üzre târîhi budur: (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Bu târîh mermer üzre zemîni lâzüverd zemânı müzehheb bir hüsn-i hattır, ammâ sihr-âsârdır [nazîri] yokdur. Ve haremi bir mesîregâh küşâde bir haremdir kim gûnâ-gûn dıraht-ı sâyedâr ile ârâstedir. Ve aşren fe-aşren bir havz-ı tâhir var kim içinde gûnâ-gûn mâhîler şinâverlik **[Y 238b]** ederler.

Ve bu haremin cânib-i şimâlinde yigirmi kubbe imâreti ve kiları ve mahzenleri var. Sabâh ve ahşam hânda hâzır olan müsâfirîne bir bakır sini çorba ve âdem başına bir nân ve her ocak başına birer şem‘a verüp ni‘meti mebzûldür. Ve cümle at başına birer yem verirler.

Ve bu şehirde ne kadar âdem var ise matbah-ı Keykâvus’undan ta‘yînleri vardır. Azîm evkâfdır, gün başına birer belîdesi vardır. Mütevellîsi iki yüz âdem ile tahsîl-i mâl eder bir eyâlet yerdir.

Ve bu câmi‘in harem kapusu önünde bir çârsû vardır. Cümle yüz elli kârgîr toloz kemer binâ dekâkînlerdir. Her esnâfdan bulunur. Bu hayrât [u] hasenâtın cümlesi Lala Mustafâ Paşa’nındır. Ve cümle imâreti rusâs-ı nîlgûn ile pûşîde bir hayrât-ı azîmdir.

Ve bu hayrâtın cânib-i erba‘asındaki çemenzâr sahrâ-yı merâ‘îler cümle bunun evkâfıdır. Yaz u kış çayır ve çemeni eksik değildir. Cümle şâmlının ve hacca giden huccâc-ı müslimînin ve paşanın cemî‘i hayvânâtları bunda çayırlar bir mahsûldar hâmûndur. Ve hevâsı sehîldir, kışı katı olmaz. şâm’ın cümle odunu ve kömürü bu Kunaytıra dağlarından gelir, azîm ormanlıkdır. Bu ormanlıkların içinden refîklerimiz ile meşeyistân içre Kunaytıra’dan cânib-i kıbleye 5 sâ‘atdir.

Ziyâret-i Hazret-i Ukkâşe *radıyallâhu ta‘âlâ anh* ki Sahâbe-i güzînin güzîdesi olduğundan mâ‘adâ Hazret'e kemâl-i mahabbetinden zahr-ı Resûlullâh'da olan mühr-i nübüvveti öpmüşdür kim cemî‘i siyerlerde ne takrîb ile mühr-i nübüvveti bûs etdüği mastûrdur. Ammâ bu âsitâne-i Ukkâşe bir acâyib hıyâbân ormanistân içre bir beyâz kubbe içinde medfûndur kim eser-i binâsı Abdülmelik ibn Mervân binâsıdır. Niçe fukarâları türbe-i pür-envârına hidmet ederler.

Bu âsitâne Kunaytıra ile Hazret-i Eyyûb ziyâreti mâbeynine vâki‘ olmuşdur. Ammâ bu hakîr sene 1059 târîhinde diyâr-ı Rûm'da şehr-i Mar‘ayş‘a uğradığımızda Mar‘aş‘a karîb kıblesi tarafına Sof dağının tâ nihâyetinde Hazret-i Ukkâşe kabri var ve bir âb-ı hayât kuyusu var. Andan nûş eden hafakân marazından halâs olur. Azîm ziyâretgâh-ı ünâsdır. Belki o Mar‘aş‘daki makâmı olup bu Kunaytıra kurbundaki kabr-i pür-envârı ola. *Kuddise sırruh.*

Bundan kalkup dörd sâ‘at bir iki yerlerde ma‘mûr [u] âbâdân şâm kurâlarından,

Karye-i Turunciyye: iki yüz evli ze‘âmetdir. Nehr-i Turunciyye derler bir ayn-ı zülâli vardır. Ba‘zı sâhib-i tabî‘at olan vüzerâya bu âb-ı nâbdan götürürler. Âdeme hayât-ı câvidân verir.

Anı ubûr edüp bu râhın nısfından bir sengistâna düşdük kim ne at basacak yer var ne âdem piyâde gitmeğe imkân var, gûyâ râh-ı sakardır. Tâ Sa‘sa‘a'ya varınca böyle taşlıkdır kim niçe bin âdem atile tekerlenüp ayakları hurd olmuşdur. Hudâ rahmet eyleye, Tatar Hân kapu kethudâsı Tatar Süleymân Ağa iki sâ‘at yerin tathîr etmiş. Du‘â ederek anı ubûr edüp 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sa‘sa‘a

Sene (–) târîhinde fâtih-i Yemen Sinân Paşa binâsıdır. **[Y 239a]** şâm nevâhîlerinden yüz elli akçe kazâ niyâbetdir. şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i seng-âbâddır. Cirmi altı yüz adımdır. Garba nâzır bir vâsi‘ ve âlî bir demir kapusu var. Dizdârı ve merdüm-i hisârı mevcûd olup neferât evlerinden gayri bir şey yokdur. Ammâ bu kal‘aya muttasıl yine kal‘a-misâl bir hân-ı azîmi var kim vasfında lisân kâsırdır. Cümle yüz yigirmi ocakdır. Ve ıstablı iki bin devâbbât alur.

Ve bu mahalde bir musanna‘ ve mükellef ü müzeyyen bir câmi‘-i rûşeni var kim ta‘bîr olunmaz. Mihrâb u minberi hayâl-pesend bir serbülend minberdir. Ve mihrâbın cânibeyninde yigirmi kıt‘a Kelâmu'llâhlar var kim her biri birer memdûh-ı âlem hattâtların yâdigârlarıdır. Ve gûnâ-gûn necef ve billûr câmlar ve musanna‘ âvîzeleri ve zî-kıymet **[P 101b]** hâlîçeler ile döşenüp zeyn olmuş bir câmi‘-i pür-envârdır. Ve bir minâre-i mevzûnu var kim gâyet serâmed minâre-i musanna‘-ı mevzûndur.

Ve hareminde bir şâfi‘î havzu var. Mâ-i zülâl ile memlûdur. Ve bu haremden taşra bir vâsi‘ harem dahi var. Müsâfirîn çok geldikde hayvânâtlar bunda kayd etmegiçün yerde niçe yüz demir halkalar vardır.

Bu mahalle karîb sekiz kubbe-i âlî imâreti ve kubbe-i hâbbâzîni ve kilarları var. şeb [u] rûz âyende vü revendeye mâhazar tahte'l-kahve futûrundan mâ‘adâ subh [u] mesâ müsâfirîn ü mücâvirîne birer tâs çobra ve birer nân ve her buhâriye birer şem‘-i revgan verirler. Müte‘ayyin kimesnelere birer demir sini ile üç gûne ta‘âm verirler. Ammâ

hâs u âmmın **[Q 101b]** hayvânâtlarına birer at yemi evkâfdan mukarrerdir.

Hân ile câmi‘ mâbeyninde yigirmi dükkânı ve bir hammâmı var. Cümle bu binâ-yı azîmler kurşumludur. Bu hânın cânib-i şarkîsinde yüz mikdârı evkâf re‘âyâlarının kamışdan külbe hâneleri var. {Ammâ bu hânın taşra cânib-i şimâlîsinde yüz adım ba‘îd bir bayırcık üzre bir hân-ı atîk var azîm dahi binâ olunmuşdur. (–) Paşanın hayrâtıdır. Asker ve müsâfirîn firâvân olsa bunda dahi meks ederler. Ammâ çârsû-yı bâzâr ve şâdumânlık yokdur. Bunda,

Ziyâret-i şeyh Verdi (–) (–) (–) **Ebu'n-Nidâ:** Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Selmân-ı Pâk belin bağladı ve icâz[et] verdi. Dellâlların silsilesi ana müntehîdir.}

Ve bu Sa‘sa‘a sahrâsında aslâ arz-ı hâliye yokdur. Cümle a‘yân-ı şâm'ın çiftlikeleri ile müzeyyen bir mahsûldar serâpâ zirâ‘at olunur fezâdırlar ve kurâlardır. Bu ma‘mûr vâdî içre şimale 2 sâ‘at,

Karye-i Dârûye: şâm halîfelerinden Âl-i Atabegiyân'dan Nûreddînü'ş-şehîd ibn Ak Sunkur el-Bersakî hazretlerinin evkâfından altı yüz bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ve mesâcid ve hammâmlı ve sûk-ı muhtasaralı ma‘mûr u müzeyyen belîdedir. Bunun bâğ [u] bostanlarına muttasıl şâm bâğlarıdır. 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i şâm-ı cennet-meşâm toprağ-ı müşk-i amber-hâm Dımışk-ı dârü‘s-selâm

Mukaddemâ bin elli sekiz senesi bu mahrûse-i mübârekeye def‘ateyn gelmek müyesser oldu. Ammâ karâr-dâde olmayup ziyâretlerinde ve ba‘zı ahvâlâtına vâkıf olmadan def‘ateyn Âsitâne-i sa‘âdete Murtazâ Paşa'nın emriyle ulaklığile gidüp **[Y 239b]** gelmeden evsâfına cür'et olunmadı.

Hamd-i Hudâ bu bin seksen iki şevvâl'inin beşinci günü bu Dârü‘s-selâm'a sıhhat u selâmetle vâsıl olup *merhûm [ve] mağfûrün-leh* Siyâvuş Paşa'nın bürâderi vezîr-i âsaf-ı şîr Hüseyin Paşa'ya gelüp sarây-ı âlîde bir hücre döşeyüp sekiz nefer âdemlerimin ve atlarımın me'kûlât [u] meşrûbâtlarıyla birer kat libâs-ı fâhire ihsân edüp zamân-ı devletinde evsâf-ı şâm'a cür'et olundu.

Evvelâ ihvân-ı zevi'l-ukûle pûşîde olmaya kim be-kavl-i ibn Abbâs edîm-i arzda bade't-Tûfân-ı Nûh *aleyhi's-selâm* ibtidâ Musul kurbunda cebel-i Cûdî dâmeninde şehr-i Cûde'yi binâ etdi. Hâlâ bir belîdedir. Andan binâ-yı sânî Haleb'dir. Andan binâ-yı sâlis bu şâm'dır. ibtidâ Sâm bin Nûh binâsıdır. Sâm'dan galat şâm derler. Bu şehir ibn âdem ile eyle ma‘mûr oldu kim cennet-meşâm olup Hazret-i Nûh dahi gelüp tavattun etdi. Tâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın zamân-ı bâ-sa‘âdetlerine gelince niçe bin divel mülûk mâlik olup âhir kayâsıralardan Hırkîl nâm bir kralın kabza-i destine girdi. Devletleri mümted olup âlemgîr oldu.

Ba‘dehu Hicret'in sene 13 Hazret-i Hâlid seksen bin asker ile şâm üzre gelüp Hırkîl Kayser'in elinden kuvvet-i bâzû ile feth edüp mutasarrıf oldu. Ba‘dehu Hazret-i Ebâ Bekir halîfe iken merhûm olup Hazret-i Ömer halîfe oldukda Hazret-i Hâlid'i şâm'dan ma‘zûl edüp şâm'ı Ubeydetü‘l-Cerrâh'a verdi. Ba‘dehu Emeviyyûndan Hazret-i Mu‘âviye Hazret-i Alî hilâfetinde sikke ve hutbe sâhibi emîrü‘l-mü'minîn olup Hazret-i Alî ile ve Âyişe Sıddîka ile Sıffîn cenglerin etmişdir kim tarafeynden niçe bin Sahâbe-i kirâm şehîd olduğu tevârîh-i mu‘teberelerde mastûrdur.

Ba‘dehu şâm’a niçe mülûk dahi mutasarrıf olup Hicret’in sene 500 târîhinde Sayda ve Berût Tarabulus şâm’a küffâr-ı Freng-i pür-reng istîlâ edüp anda Dürûzî Teymânî ve Yezîdî ve Mervânî ve Nusayrî mel‘ûnlarının mu‘âvenetiyle şâm’a istîlâ etdi. Ve memâlik-i şâm’ı ve Kudüs’ü 80 sene zabt etdi. Hikmet-i Hudâ ol asırda Âl-i Fâtımıyyîn’den Hâfızlidînillâh oğlu Zâfirbillâh Mısır halîfesi idi. Bir gün Mısır kulu gulû edüp Zâfirbillâh’ı katl edüp yerine Hâfızlidînillâh oğlu Ebülkâsım Îsâ‘yı halîfe etdiler.

Bu hâdise-i menhûs Bağdâd’da Âl-i Abbâsiyân’dan Elmüttekîbillâh’a haber varınca derhâl ümerâlarından Mahmûd Nûreddîn-i Zengî‘yi ve Esedüddîn şirkûh’ı Mısır üzre serdâr edüp emân ile Mısır’ı feth edüp sikke ve hutbeyi Elmüttekîbillâh ismine okudup andan cümle asker şâm-ı şerîfde olan Freng-i pür-ceng üzre vardıkda kırk bin asker ile dahi Elmüttekîbillâh tarafından Âl-i Ekrâd’dan Sultân Nûreddîn eş-şehîd ve ammizâdelerinden Yûsuf ibn Salâhaddîn dahi bir koldan hücûm edüp şâm’ı ve Kudüs’ü ve Akke ve Remle’yi cümle halâs edüp Nûreddîn-i şehîd şâm’a müstakil pâdişâh oldu.

Ba‘dehu küffâr Reşîd’e ve Dimyât’a ve Mansûre’ye bin pâre gemi ile **[Y 240a]** istîlâ edüp Nûreddîn eş-şehîd’in emriyle Yûsuf Salâhaddîn deryâ-misâl askerle varup mezkûr şehirleri feth edüp Mısır’a halîfe oldu. Sikke ve hutbeyi kendi ismine etdi ve şâm’da velî-ni‘amı olan Nûreddîn-i şehîd ismine kırâ’at etdirmeyüp Bağdâd halîfeleri Âl-i Abbâsiyân ismine hutbe tilâvet etdirüp Abbasiyân dahi Yûsuf Salâhaddîn’e menşûrlar gönderüp müstakil pâdişâh-ı Mısır oldu.

Ammâ beri tarafda Nûreddîn-i şehîd bu hâli istimâ‘ edüp Salâhaddîn’i şâm’a da‘vet etdi. Salâhaddîn dahi avdete icâbet şeklin edüp Mısır’dan Bilbeys’e gelüp bir bahâne ile yine Mısır’a avdet edüp Nûreddîn-i şehîd havfinden Mısır’da cebel-i Mukattam üzre sene (–) târîhinde hâlâ Paşa sarâyı ve Yeniçeri odaları olan kal‘ayı müceddeden binâ edüp eski Mısır harâb oldu. Ana kadîm a‘sârda Mısır-ı Fustât derlerdi.

Hikmet-i Hudâ Salâhaddîn kal‘ayı inşâ ederken bu şâm-ı şerîfde Nûreddîn-i şehîd merhûm olup Salâhaddîn Mısır’da müstakil pâdişâh olup şâm’a dahi mâlik oldu. Tâ Çerâkise devletine geldi.

Sene 913 târîhinde Çerâkise pâdişâhlarından Sultân Gavrî Mısır pâdişâhı iken vezîr-i sâlisi Melik Senyal şâm hâkimi idi.

Sene 921 târîhinde dahi dest-i Çerâkes-i nâkes-i bîkesden Selîm şâh-ı Evvel Mısır fethine giderken Melik Senyal salâbet-i pâdişâhîye tâkat getiremeyüp Hayre Bay vâsıtasıyla şâm-ı şerîfi Selîm Hân’a teslîm edüp cemî‘i a‘yân-ı şâm [167] deyü pây-i semendine yüzler sürdüler. Ve Selîm Hân ol meştâyı şâm-ı amber-fâmda edüp şâm’ı (–) Paşa’ya ve mevleviyyetin (–) Efendi’ye ihsân edüp eyâletin tahrîr etdi. Ve yigirmi bin asker koyup bir iç kal‘a inşâ olunmasın fermân edüp gitdiler. Mısır fethine müteveccih oldular. Hamd-i Hudâ ilâ hâze’l-ân bir eyâlet-i vezâretdir.

Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu on kerre yüz bin akçedir. Ve hâs-ı defterdâr-ı hazîne-i şâm 140.335 ve hâs ze‘âmet-i kethudâ-yi defter-i şâm 130.000 ve hâs ze‘âmet defterdâr-ı tîmârhâ-yı şâm 740.000. şâm sancağında cümle kılıç ze‘âmet 128 ve kılıç tîmâr 868.

Ve eyâlet-i şâm cümle on üç sancakdır. Yedisi hâs ile zabt olunur. Üçü salyâne ile zabt

olunanda tîmâr ve ze‘âmet yokdur. Ve kırk bin dahi çöl [ü] çölistânında kabâyil-i aşâ’ir beğleri vardır. Her vüzerâdan tecdîd-i livâ edüp hedâyâların verüp hil‘at geyerler. Ammâ bunların dahi vilâyetlerinde tîmâr ve ze‘âmet yokdur. Ancak huccâc-ı müslimîne hidmet etmeleri mukâbelesinde **[P 102a]** kânûn-ı Selîm Hân üzre yetmiş kîse surreleri ve birer destâr hil‘atları olur. Ammâ,

Eyâlet-i şâm’da olan sancakları beyân eder

Evvelâ Sancak-ı Kudüs-i şerîf ve livâ-yı Gazze ve livâ-yı Sıfet ve livâ-yı Nâbulus ve livâ-yı Cebelü‘l-Aclûn ve livâ-yı Leccûn ve livâ-yı şâm paşa sancağıdır ve tahtıdır. Ve sâlyâne **[Y 240b]** ile zabt olunan bunlardır: Evvelâ livâ-yı Tüdmîr ve livâ-yı Sayda ve livâ-yı Beyrût ve livâ-yı Kereknûh. Cümle sancakları bunlardır.

Ve şâm’ın hazîne defterdârı ve defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve defter emîni ve alaybeği ve çeribaşısı ve yerli yeniçeri ağası ve kethudâsı ve başçavuşu ve orta çavuşu ve küçük çavuşu vardır.

Ve bin beş yüz müsellah ve müretteb yerli yeniçerisi vardır. Ammâ on bin asker-i güzîde olur. Gâyet ankâ kuldur. Beher sene emîr-i hac ile beş yüz yiğit huccâc-ı müslimîni hacc-ı şerîfe götürüp getirirler. Ve bu tâ’ifenin me’kûlât [u] meşrûbâtları içün kilar emîni ve habbu’r-rummân çavuşu ta‘yîn olunup hacca varup gelince kırk dörd bin guruş şâm hazînesinden masrûfları olur. Ve her âdeme mîrîden birer kısrak verirler. Ba‘zına heccân ve mahâfe verirler.

Ve eyâlet-i şâm ale’l-ûmum kâmil tokuz yüz toksan altı kılıçdır, yüz yigirmi sekizi ze‘âmetdir ve sekiz yüz altmış sekizi tîmârdır. Bu askerin kânûn-ı pâdişâhî üzre cebelüleri ile tokuz bin altmış beş kılıç ve nâmdâr asker olur. Vezîrlerinin dahi hâss-ı hümâyûnuna göre iki bin askeri ile ve eyâleti askeri ile sefer eşerler. Acîb ü garîb müzeyyen (–) (–) (–) askerdir. Hâlâ Köprülü Mehemmed Paşa’nın re’y-i tedbîri **[Q 102a]** ile şâm’ın iç kal‘asına Âsitâne-i sa‘âdet’den üç oda yeniçeri kodular. Ammâ yamakları ile iki bin askeri olur (–) (–) (–) asker olup iç kal‘ayı zabt etdiler, zîrâ şâm kulu vüzerâya tasaddur etmişler idi. Anların zor-ı bâzûların kırmak içün kapu kulu ta‘yîn olundu.

Ve eyâlet-i şâm’dan paşasına ber-vech-i adâlet seksen bin guruş olur. Ve eğer cür’et sâhibi ise dâ’imâ çöl tarafında isyân edüp huccâcı ve gayri tüccârı nehb edenleri paşa dahi kâret ederse yüz bin guruş hâsıl olur bir vezâret-i âlîdir, zîrâ eyâlet-i azîmdir.

şark cânibinde tâ nehr-i Furâd’a varınca Bağdâd ile müşâdır. Ve cânib-i cenûbîsinde tâ Arîş‘e varınca Mısır ile müşâdır. Ve cânib-i şimâlisinde tâ Ma‘arra’ya varınca Haleb ile hudûddaşdır. Ve cânib-i garbîsinde Gülbin dağlarına varınca şâm-ı Tarabulus ile sınırdaşdır. Hulâsa-i kelâm eyâleti dâ’iren-mâdâr beş aylık yoldur.

Ve eyâlet-i şâm beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ber-vech-i adâlet kırk bin guruş hâsıl olur. (–) nâhiye niyâbetidir.

Sancağında cümle (–) pâre kurâdır. Ve eyâleti cümle (–) kazâ yerdir. Bâlâda tahrîr olunan sancakların herbiri birer kazâdır.

Âsitâne tarafından mollâ hidmetinde rü’ûs-ı hümâyûn ile Dergâh-ı âlî bevvâblarından zerdûz keçeli muhzırbaşısı ve yeniçeri çukadârı vardır. Ve mezâhib-i erba‘adan

şeyhülislâmı vardır, ammâ imâm-ı A‘zam mezhebinin müftîsi beş yüz akçe mollâdır. Ve nakîbüleşrâfı kezâlik saçaklı abâyı ile mollâdır. Ve bu asırda yetmiş mollâ var idi. Yevm-i ıydde paşaya saçaklı abâyî ve yigirmişer otuzar tevâbi‘ ile gelirler. Ve iki bin kuzât tâ’ifesi ve gayri a‘yân [u] eşrâfı hadden efzûndur. Kal‘a dizdârı, **[Y 241a]** (–) nefer merdüm-i hisârı vardır. Cümlesi iç kal‘a içinde sâkinlerdir.

Evsâf-ı kal‘a-i Sarı Arslan

Sene 922 târîhinde Selîm Hân Mısır’ı feth edüp gelince bu kal‘a tokuz ayda itmâm bulup Selîm Hân gördükde safâsından “Benim Sarı Arslan’ım” deyü nutk etmişler. Hakkâ ki bir seng-i asferden bir kal‘a-i metîndir kim misli yok bir kal‘a-i üstüvârdır. Kaddi kırk arşın âlîdir. Ve her seng çâr-kûşe fîl cüssesi-misâl hacer-i asferlerdir.

Ve şekl-i murabba‘dır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (–) adımdır. Ve cânib-i şarkîsinde câmi‘-i Ümeyye tarafına mekşûf üç kat demir kapulardır. Ve taşra kapunun etrâfı dîvârında gûnâ-gûn gürz ve amûd ve alâmetler vardır. Ve kapu önünde handak üzre ağaç cisir ile ubûr olunur. Ve dâ’iren-mâdâr handakdır. içi serâpâ gül gülistân bâğ u bostândır.

Ve bu kal‘a içre Selîm Hân câmi‘i ve yetmiş neferât hânesi ve cebehâne ve anbârları ve bir hammâm-ı muhtasarı ve darbhâne ve yeniçeri ağası ve dizdârhânesi vardır. Ve şimal cânibi rüknünde bedenler mahallinde bir kasr-ı âlî var kim cihân-nümâdır. Sene 1029 târîhinde Sultân Osmân içün binâ olunmuş bir kasr-ı Havernak’dır. Bu kasırdan Paşa sarâyı bir seng menzili yerdir. Sarâya gâyet havâledir.

Bu kal‘a taşra kal‘anın cânib-i garbîsi o[r]tasına vâki‘ olmuşdur. Taşra kal‘a bu iç kal‘anın cânib-i şarkîsi ve kıblîsine vâki‘ olmuş bir şeddâdî sengîn binâdır. Kal‘a-i ferâh-âbâddır. Benî âdem devr edüp seyrân ederken şâd [u] ferahnâk olduğundan bazı müverrihîn kal‘a-i Ferah-âbâd demişler. Bazılar kal‘a-i Dımışk demişler. Böyle bir ferah-fezâ-yı musattah yerde şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘dır. Sene (–) târîhinde (–) binâsıdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (–) adımdır. Ve cânib-i erba‘asında handakı vardır. Ammâ ol kadar amîk değildir, zîrâ alçak yer olmak ile suyu çıkar. Anıniçün handakı derin değildir.

Bu kal‘anın kıble ve şimâl cânibi çöl çölistân ve beyâbândır. Ammâ sevâhil berristânı sâfî Urbân’dır. Garb ve cenûb cânibi cibâl-i sengistândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu cirmde olan kal‘a-i azîme içre (–) mahalle ve on bin sarây-ı âlîler ve gayrilerdir. Ve serâpâ hâneleri kârgîr selef mülûkinin sarây-ı ibret-nümâlar[ı] kim cümle beyâz kireç ile mestûrlardır, sâ’ir diyâr gibi toprak ile pûşîde değildir. Ve her birinde ravza-misâl gül [ü] gülistân sünbül reyhânlı hadîkalar var kim gûyâ her bir hâne ravza-i Rıdvân’dan nişân verir.

Ve bu iremezât-ı şâm içre cümle (–) mihrâbdır, (–) hutbedir. Mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Ammâ cümleden Selâtîn ma‘bed-i kadîm ve câmi‘-i azîm,

Evsâf-ı câmi‘-i Ümeyye

Müverrihîn kavilleri üzre ibtidâ bânîsi Tûfân-ı Nûh’dan sonra Sâm bin Nûh binâsıdır. Niçe bin mülûkün kabza-i tasarruflarına girüp ibâdethâneden gayri bir şey olmamışdır. Ammâ sene 84 târîhinde Velîd ibn Abdülmelik tevsî‘ ü ta‘mîr edüp ol kadar müzeyyen

etdi kim anda bir vakit ibâdet eden du‘â edüp, **[Y 241b]**

“Yâ Rabbî! Beni şu cennetden çıkarma” deyü du‘â ederdi. Hakkâ ki yine edîm-i arzda misli yokdur. Letâfet ü zarâfet (–) (–). Müverrihîn “Bu câmi‘-i nûr-ı lâmi‘in binâ-yı mübârekine dörd yüz sandûk altun sarf olunmuşdur” deyü takrîr etmişlerdir. [Timur] [[(–) (–)]] gibi şâm cümle Yezîdî mezheb oldukların istimâ‘ [edüp] bu şâm’a gelüp ibtidâ “Hazret-i Yezîd [[(–) (–)]] benim gizlice Rabb’im” deyüp secde etdi.

Ve kendüye ne kadar pâdişâhlar mutî‘ oldularsa anların alâ-tarîkı‘l-hidâye verdikleri zî-kıymet eşyâları âvîzeler edüp mücevher çerâğ ve kanâdîller ile tezyîn eyleyüp iki bin kîse hazînesin anda koyup bir kerpiçi altun ve bir kerpiçi gümüş edüp Yezîd’in âsitânesin bâğ-ı irem-misâl bir binâ etmeğe mühendisler getirüp şurû‘ etdi. Ve eyâlet-i şâm Haleb’de ve Tarabulus’da ve Beyrût Sayda ve Kudüs’de dellâllar nidâ etdi kim,

“Her kim Hazret-i Yezîd’i severse nezerâtından ve zekât sadakasından mâlın getirüp hâşâ gizlice tanrı yoluna bezl eylesün” deyü etrâf-ı âleme bu haber şâyi‘ olunca el-azametü lillâh cemî‘i Yezîdîler Dürûzî ve Teymânî ve Mervânîler tâze cân bulup,

“Bire meded! Timur Sultân bizim Hazret-i Yezîd’i severmiş. **[P 102b]** şâm-ı cennet-meşâm içinde bir cennet dahi yaparmış ve bizim Hazret-i Yezîd’i anda secdegâh edermiş” deyü cemî‘i Yezîdîler âşikâre olup bir senede ol kadar mâl geldi kim hisâbın Cenab-ı Bârî bilür.

Be-kavl-i *Tuhfe,* altı kerre yüz bin altun kerpiç ve altı kerre yüz bin gümüş kerpiç kesildi. Ve her kerpiçi onar vukıyye ki sekizi bir at yükü on altısı bir şütür bârı olmak üzre kerpiç kesmiş. “Ve kubbe-i âlîsin ve mihrâb [u] minberin sâfî murassa‘ ve mücevher ederim” deyince eyâlet-i şâm’da cevâhir kalmayup Yezîd’in binâsına fertûte-i Zâl-i zamânlar dahi mâlik olduğu cevâhirin getirirlerdi. Böyle ol kadar cevâhir makûlesi dahi cem‘ oldu kim hadd [ü] hasrı yok idi. Ba‘dehu Timur Yezîd’in imâreti mahallinden câmi‘-i Ümeyye’ye gelüp cemî‘i a‘yân-ı kibâr-ı Yezîdîyi kığırdı ve dîvân etdi.

“Ey âlimân-ı Yezîdân, sizlerden murâdım oldur kim beni everesiz, zîrâ ben bu şâm’ı tahtgâh edinürün. Bana bir pençe-i âfitâbe bir bikr-i nâ-şüküfte olsun kim felekde misli olmıya” dedikde şeyhü‘l-yezîdî,

“Pâdişâhım! Eğer câriyeliğe kabûl edersen benim kerîmemi firâşetiniz hidmetine kabûl edin” dedikde Timur,

“Kabûl etdik” deyüp kırk gün kırk gece sûr-ı hümâyûn olup ol kadar hedâyâ mâl cem‘ etdi kim Gök meydânında hayme vü hargâh kuracak menzilgâh kalmadı.

Yine kırk birinci gün cemî‘i âlimânları câmi‘-i Ümeyye içine cem‘ edüp “Kırk sekiz bin âdem cem‘ oldu” derler.

Menkûhası olan duhteri alâ-mele’i’n-nâs Timur câmi‘-i Ümeyye içinde Hazret-i Yahyâ kabr-i münevveri kurbunda Yezîdî müftîsinin nâ-dürüst kızın bedürüstî vaty etmek murâd edindikde cümle ulemâ-yı Yezîd rızâ vermeyüp,

“şeyhü‘l-yezîdimizin ırzına şe’n gelür. Bu kadar halk içinde **[Y 242a]** ol nâ-şüküfte Züleyhâ‘nın avret yerin nice keşf edersiz” dediler.

Hemân Timur-ı pürnûr hitâb edüp buyurdular kim,

“Yâ bire mel‘ûnlar! âye[t]: **[Q 102b]** [168] âyet-i şerîfi Hazret-i Risâlet-penâh’ın âl-i evlâdı içün bu nass-ı şerîf nâzil ola da siz Yezîdîler deşt-i Kerbelâ‘da imâm Hüseyn’i şehîd edüp mübârek ser-i sa‘âdetlerin cıda üzre diküp vilâyet vilâyet gezdirüp evlâd-ı zevi’l-ihtirâmın susuzlukdan helâk edüp niçe bin Sahâbe-i kirâmı ehl-i beytleri ile katl edüp imâm Hüseyn’in ehl-i beytini uryânen avret yerlerin keşf ederek cemel üzre bindirüp teşhîr-i âlem ederken Cenâb-ı izzet develerin zahrını şakk edüp avret yerlerin setr etmişken yine develerden ol ehl-i beytleri endirüp piyâde yürüdüp uryânen bu kadar cünd-i cünüb-i Yezîdî içre gezdirüp melâmet edesiz. Hazret-i Risâlet-penâh’ın ve cümle imâmânın ırz-ı şerîflerine şe’n gelmez miydi ki şimdi bir sizcileyin Yezîdî mel‘ûnun bir kızın nikâh ile alup şunda bir köşede nihânî vaty edem, demek ile şeyhü‘l-yezîdimizin ırzına şe’n gelür diyesiz. Bire mel‘ûnlar, sizin ırzınız nedir? Sizi nice katl edem?” deyüp câmi‘-i Ümeyye’den taşra çıkup cânib-i erba‘asındaki bâbların sedd edüp asker-i Tatara emr edüp câmi‘-i Ümeyye’nin cânib-i erba‘asına dağlar gibi hîme ve hîzemleri yığup taraf taraf âteş edüp cümle Yezîdîler âteş-i Nemrûd içinde kaldılar.

Andan Yezîd’in kabrine gelüp cümle bennâlar ki Yezîdîler binâ etdüği hırz-i cân ile işlerlerdi, cümlesin dendân-ı tîg-i âteş-tâbdan geçirüp Yezîd’in kabrin açup hikmet-i Hudâ na‘ş-ı Yezîd’i ter ü tâze buldu.

“Sahâbe-i kirâmdandır. Sultânım afv eyle” deyü ricâ eden askerin bile Yezîd’in cesediyle on üç âdem dahi âteşe yakup külün göğe savurdu.

Ve kabri içine fermân edüp cümle Tatar’a yesteh bârânzede etdirdi. Hâlâ ol Yezîd’in meşâdı olduğu mahal Koyunkapusu’nun iç yüzünde âyende vü revende ubûr etdükde “Yezîd-i anîd mezârıdır” deyü tebevvül ü tegavvüz ederler.

Hâlâ ba‘zı Yezîdîler ol mahalden güzer etdükde yâ istilâm eder yâhûd seng-sâr olunmuş bir hacerinden yâhûd dâmeniyle üzerindeki bevlinden kaldırırlar, ya‘nî zu‘umlarınca Yezîd’in azâbın tahfîf ederler.

Bu hâli ba‘zı paşalı mu‘tekidleri görüp kemîngâhlarda âmâde olup kavm-i Yezîdîler ol Yezîd mezârından tahfîf-i azâb içün taşın yâhûd bevlin ref‘ etdüği gibi hemân paşalılar nühüfte olduğu yerden pertâb edüp ol Yezîd-i Yezîdîyi dutup tecrîm edüp haddîne göre beş on guruşun alırlar.

Netîce-i kelâm Timur şâh bu tedârük ile memâlik-i şâm’da olan Yezîdîleri köşe-be-köşe kıra kıra mâl [ü] emvâlin nehb ü gâret ede ede ol kadar mâl-ı firâvân cem‘ oldu kim hisâbın Kerîm-i Lâ-yezâl bilür. Ba‘dehu vüzerâ ve vükelâ ve ulemâlardan (–) (–) hazretleri buyurdular kim,

“Pâdişâhım **[Y 242b]** bu mel‘ûn Yezîdîler’in sebebiyle câmi‘-i Ümeyye içinde Hazret-i Yahyâ bile yandı. Amân pâdişâhım şu âteşi teskîn edelim. Amân cığı” deyince deryâ-misâl cünûd-ı Tatar der-akab lâşe-i murdâr-ı Yezîdî‘den derûn-ı câmi‘i mülevvesâtdan tathîr edüp niçe bin şîşe gülâblar nisâr edüp müşk ü ûd ve amber-i hâm ihrâk edüp Hazret-i Yahyâ‘nın kabr-i şerîfin açup on yedi kademe taş nerdübân ile zîr-i zemîne enüp bir kubbe-i pür-envâr içinde bir âdem kaddi sommâkî amûd üzre bir mücevher altun tepsi içinde Hazret-i Yahyâ‘nın ser-i sa‘âdetleri âsûde durur ve müvâcehe-i şerîflerinde bir

mücevher kandîl şu‘ledâr var. Bunları gördükde Timur şâh yüzün yere sürüp ibâdet eder.

Ba‘dehu taşra çıkup yine zîr-i zemîni kârgîr binâ ile sed edüp câmi‘-i Ümeyye’nin ta‘mîr [ü] termîmine başlayup hâlâ bu mertebede ta‘mîr [ü] termîm etmişdir.

Andan Timur Hân Kudüs-i şerîf ziyâretine gidüp Mısır pâdişâhı Sultân (–) Timur’a hedâ[yâ] göndermeyüp itâ‘at etmediğinden Timur Hân Mısır üzre yetmiş bin aded güzîde şebhûncu ve yağmâcı Tatar askeri gönderir. Meğer Mısır sultânı şehr-i Sâlihiyye’de nahlistân içre kemîngâhlarda âmâde imişler.

Tatar askeri Ümmü‘l-hasen nâm çölü aç susuz yorgun argın atları durgun şehr-i Sâlihiyye’ye gelince Mısır askeri pusudan çıkup “Allâh Allâh” deyü Tatar askerine eyle tîğ-i Mısır ururlar kim yetmiş bin Tatar’dan yetmiş âdem kurtulur.

Timur Kudüs’de bu inhizâmı istimâ‘ edüp kûs-i irtihâlin çalup yine şâm’a gelüp şâm’dan Timur şâh bu kadar bin katâr ester-i üştür bâr cevâhir sîm ü zer-i hâlis ile Hind’e gidüp [[(–) (–)]] merhûm oldu. Anıniçün Hindustân’da mâl-ı firâvândır, derler.

Hulâsa-i kelâm câmi‘-i Ümeyye Timur ta‘mîrinden sonra Mısır sultânlarından Sultân Gavrî vezîri Emîr Senyal ma‘mûr etdi. Anın destinden Selîm şâh-ı Evvel feth edüp bu şehir içre (–) (–) bir meştâ edüp Sâlihiyye’de Muhyiddînü‘l-Arabî ve iç kal‘a olan Sarı Arslan [[(–) (–) (–)]] evsâfı tahrîr olunur.

Der sitâyiş-i câmi‘-i Ümeyye

Evvelâ şâm kal‘asının tâ ayne’l-fi‘linde bir vâsi‘ düz yerde hare[[(–) (–) (–)]] câmi‘-i lâ-nazîrdir. Kıble kapusundan mihrâba varınca yüz altmış ayakdır. Ve câmi‘in cânib-i şarkîsinde [[(–) (–) (–)]] Bâb-ı Umrânî‘ye varınca tûlu altı yüz ayakdır. Ve derûn-ı câmi‘de gûnâ-gûn kırk sommâkî amûd-ı müntehâlar var kim herbiri birer kayser harâcı değer. Ve cüsseleri ikişer âdem dirâğûş edüp her birinin kadd-i bâlâları kırkar zirâ‘dır. Ve eyle musaykal ve mücellâdır kim herbirinde âdemin reng-i rûyi nümâyândır.

Ve mihrâb üzre olan kubbe-i nîlgûn-ı mücevher dörd amelî pâye üzre mebnî olduğundan gayri kıble kapularının **[P 103a]** iki câniblerinde olan amelî sütûnlar dahi yigirmi dörd pâyedir.

Ve bu câmi‘in enderûn [u] birûnunda cümle yigirmi dörd kapudur. On ikisi kıbleye mekşûfdur. Sol **[Y 243a]** tarafda Îsâ minâresi bâbı, sağ tarafda kıble dîvârında Bâb-ı (–) sahhâflar ve mücellidler sûkuna nâzırdır. Gâyet musanna‘ şuğl-ı zergeri pirinçden mebnî kapulardır.

Ve derûn-ı câmi‘de cümle iki yüz seksen kemerdir. Ve iki yüz seksen câm-ı gûnâ-gûndur ki her biri pertev-i nûr-ı envâr-ı Hudâ‘dır. Ve bu câmlar üzre iki yüz seksen revzenlerdır kim herbirinde birer şebeke kafesler var kim sihr-i i‘câzdır. Bu kafesler hûş u tuyûrun câmi‘ içre duhûlüne mâni‘ olup pâk durur.

Ve bu kemerler üzre cümle dörd kubbe-i nüh-tâkdır ki envâ‘-i fusûs-ı mukavvim ki her biri dest-i hakkâkdan bin kez güzer etmiş ruhâmlar ma‘kûd kılınmışdır.

Ve kubbe-i nîlgûnun cümle der-i dîvârında müzehheb ve mutallâ mencûklar ki her biri bir elvân-ı gûnâ-gûn zî-kıymet hurde taşlar ile münakkaş şükûfeler ve nahl-i tûbâlar

sûretleri nakş olunmuşdur ki her bir sengi dîde-i tuyûra benzer hacerâtlar ile nakş-ı bûkalemûn olmuşdur.

Ve bu kubbelerin iki cânibi serâpâ tahta tavan-ı münakkaş ve müzehhebdir. Kemer kubbeler değildir. Cümle yüz elli ahşâbât kirişlerdir. Bu münakkaş kirişlerde niçe bin zî-kıymet maslûbâtların herbiri birer üstâd-ı kâmilin kârı âvîzeler var kim merdüm-i dîdeler hîrelenir. Ve cümle on bin kanâdîl-i gûnâ-gûn ile müzeyyendir ki her şeb bu kadar kanâdîl câmi‘ içre şu‘le verüp cemî‘i cemâ‘at ve mu‘tekifîn çerâğa muhtâc olmazlar.

Ve bu câmi‘i üstâd üç sıra sütûnları ale't-tertîb eyle tezyîn eylemiş kim bir amûd bir amûddan ser-i mû kadar hâric değildir. Bu hisâb üzre câmi‘ içi üç sıra tûlânî yoldur. Sâfî mermer-i hâm üzre gûnâ-gûn münakkaş hâlîçeler ile müzeyyendir. Ve cümle yetmiş safdır. Ve derûn-ı câmi‘de bir kasr-ı musanna‘ mü'ezzinler maksûresi var. Gâyet musanna‘dır. Ve mihrâb-ı Hanefîsinin sihr-i i‘câz san‘atı meğer Kudüs-i şerîfde Sahratullâh'da ola.

Ve bu mihrâbın iki cânibinde hurde sütûnlar var kim rû-yı arzda misilleri yokdur. Yemen'de Sabâ şehrinde Belkîs'ın tahtından me'hûzdur, derler. Hakkâ ki sun‘-ı Hudâ‘dır.

Ve bu câmi‘ içre karîb sütûnların on ikisi eyle **[Q 103a]** sütûn-ı hamrâdır kim gûyâ la‘l-i Bedahşân'dır. Misli bir diyârda yokdur, illâ islâmbol'da Süleymâniyye câmi‘inde çâr sütûn-ı hamrâ vardır, hakkâ ki bu amûdlara mu‘âdil olsa sezâdır.

Ve minberi gerçi ahşâbâtdandır ammâ servi ve sandal ve palasanta ve sindiyân ve çimşîr ve ceviz şecerleri ahşâbâtından üstâd-ı püsûs-kâr Fahrî oyması mânend buna bir nevregân-ı tislimân urmuş kim gûyâ sihr-i mübîn oymuş. Netîce Sınab şehri câmi‘indeki minberden musanna‘dır. Ammâ sâ'ir câmi‘ler gibi mihrâb dîvârında pençereler yokdur.

Ve bu câmi‘e niçe bin kerre girsen bir kerre dahi duhûlde niçe görmedüğün sanâyi‘âtı ve ibret-nümâyı müşâhede edersin. El-hâsıl şi‘ir:

Ra'eynâ câmi‘a'd-dünyâ cemî‘an

Velâkin mâ ra'eynâ misle hâzâ [169]

Ve bu câmi‘in taşra haremi beyâz mermer-i hâm döşeli bir sahrâ-yı **[Y 243b]** müneverdir. Arzı kıble kapusundan kıble-i Hanefiyye'ye varınca iki yüz elli ayakdır. Ve tûlu şarkdan garba altı yüz ayakdır.

Ve bu haremin cânib-i erba‘ası kırk iki sommâkî ve beyâz mermer sütûnlardır. Ve yigirmi dördü çâr-kûşe amelî sütûnlardır. Ve bu sütûnların mâbeynleri dâ'iren-mâdâr yan soffalardır. Ve bu soffa sütûnlarının kemerleri üzre birer kat dahi rakîk hurde sütûncuklardır. Kimi sommâkî ve kimi tûtyâ ve ba‘zısı beyâz şeşhâne mermer ve yerekânî zıhlı amûdcuklardır ki her birinde birer gûne burma ve münakkaş san‘atlar vardır. Bu amûdcuklar üzre dahi otuz iki hurde kemercikler vardır kim üstâd-ı mebânî binâ sakîl olmasın içün otuz iki sütûn ve otuz iki kemer etmişdir. Bu hisâb üzre haremin cânib-i erba‘asının zîr [ü] bâlâsında sağîr ü kebîr yüz elli sütûndur ve sağîr ü kebîr yüz elli kemerlerdir. Ve bu kemerler üstü tavandır. Ve gâyet münakkaşdır ki gûyâ kalem-i Bihzâd [u] Mânî‘dir.

Ve bu haremin cânib-i selâsında üç kapudur. Cânib-i garbîsinde bâb-ı (–) bu kapu

hâricinde müşk [ü] amber ve ûd u gülâb ve za‘ferân müşk ü kâfûr ve zebât bey‘ olunur. şimâle nâzır bâb-ı Kellâsiyye.

Ve cânib-i şarkîsinde bâb-ı Ceyrûn: Bir şâfi‘î havzu var, ortasında bir şâzrevânı var, âdem beli kalınlığı pertâb eder. Nehr-i Ceyrûn derler bir mâ-i zülâldir. Bu nehir ismiyle müsemmâ olduğundan bâb-ı Ceyrûn derler. Kapudan bu havuza (–) kademe nerdübân ile nüzûl olunur.

Ve bu kapudan hareme girecek mahalde sağ cânibde dîvârda böyle tenmîk olunmuşdur. Târîh:

“Cüddide hâze’t-terhîmü fî eyyâmi Mevlânâ es-Sultân el-Melikü‘l-eşref şâh Ermen Ebi’l-Feth Mûsâ bin Ebu Bekir bin Eyyûb azze nasruhu şuhûri sene selâse ve selâsîn ve sitti mie.” [633] kitâbet olunmuşdur.

Ve bu câmi‘in üç minâresi vardır. Cânib-i garbında bâb üzre (–) minâresi dörd tabaka bir musanna‘ minâre-i mevzûndur. Kibâr-ı evliyâullâhdan Kuloğlu gündüz sâ’im gece kâ’im bu minârede ibâdet eder. Sulehâ-yi ümmetden azîz kimesnedir. Ve Hak celle ve alâ bu azîze bir savt-ı Dâvûdî vermiş kim nısfu’l-leylde yâ Mevlâ dedikde sadâsın istimâ‘ eden hâbdan bîdâr olup ibâdete meşgûl olurlar. Bi-emri lillâh eyle mü’essir savtı vardır. Ve hakîr bu minâreye çıkup dest-bûsleri ile müşerref olup du‘â-yı hayırların aldık. Sinn-i sâlleri kırka bâliğ değiller idi. Aslâ bir merd ile muhtelit değillerdir. Vâlideciği birer fahfara nân-pâre ve bir pâre gendüm çorbası getirüp iftâr eder. Ve her sene elbette birer seng-i hârâ koyup ol hacerler üzre oturur. Müşerref olduğumuz mahalde yigirmi iki taş olmuşdu ki yigirmi iki seneye işâret idi ki bu çille-i merdânı çekerdi.

Ve bâb-ı Kellâsiyye üzre bir minâre-i âlî dahi vardır, bu dahi dörd tabakadır. Ve kulle-misâl bir kulle-i âlîdir. Ve muvakkit sallî sadâsına rehâ buldurdukda ibtidâ **[Y 244a]** şâm içre bu minâreden ezân-ı Muhammedî şâyi‘ olur. Her evkâtda onar mü’ezzin gülbâng-ı Muhammedîyi kırâ’at ederler. Bu iki minâre haremin etrâfındadır.

Der vasf-ı Ak Minâre-i câmi‘-i Ümeyye: Ammâ câmi‘ içinde cânib-i şarkında Hazret-i Îsâ minâresi: Hadîs-i sahîh ile müsbetdir ki âhir zamânda Hazret-i Îsâ câmi‘-i Ümeyye’nin cânib-i şarkîsine nüzûl ede. Cümle muhaddisîn-i şâm nüzûl-i Îsâ bu minâre-i âlî olmak üzre müttefiklerdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. iki yüz on üç kademedir. Her kademesi ikişer karışdır. Ve üç karış bir zirâ‘-ı Mekkîdir. Bu hisâb üzre minâre-i Îsâ tâ zirve-i a‘lâsına varınca (–) arşındır. Ve (–) tabakadır. Her tabakada kibâr-ı evliyâullâh hücreleri vardır ki anda erba‘în çıkarırlardı. Ve hâlâ yetmiş seksen kadar sulehâ-yı ümmetden münzevî kimesneler vardır.

Kulle-misâl çâr-kûşe eflâke ser çekmiş bir minâre-i âlîdir. şâm-ı şerîf bu minâreden ne cirimde olduğu nümâyândır kim bir sahrâ-yı bî-pâyân içinde niçe kerre yüz bin hadîka gülistân [u] bostânı ve eşcâr-ı meyveleri var, dırahtistân içre nümâyân bir şehr-i şöhre-i cihândır kim mülûk-i Emeviyyûnun dârü‘l-hilâfesidir. *Ebbedallâhu ilâ memerri’ş-şuhûr ve’l-a‘vâm*.

Ve pesendgâh-ı halâyık-ı enâm ve ziyâretgâh-ı hâss [u] avâmdır. Ve bu minâre mecma‘-ı fuzalâ-yı âlem (ve âlim) ve merci‘-i umûr-ı benî âdemdir. Bu minârenin evsâfı çokdur. Ammâ hakîr ihtisâr üzre tahrîr etdim. Evvelâ evvelki tabakada makâm-ı

Üçler ve tabaka-i sânîde makâm-ı Yediler ve tabaka-i sâlisde makâm-ı Kırklar ve dördüncü tabakaya urûc ederken makâm-ı Hâcer-i Hazret-i Mûsâ. Bu hacer ol hacerdir kim,

Hikâye: Hazret-i Mûsâ **[P 103b]** cesed-i şerîfin halka göstermedüğünden kavmi derlerdi kim "Mûsâ'nın gevdesi ayıblıdır" derlerdi.

Bir gün Mûsâ Nebî Nîl kenârında gusl ederken hırkasın bir taş üzre koyup gusl edüp taşra çıkınca hemân bu taş hırka üstünde iken Mısır'a doğru yürüdü. Mûsâ dahi taşın ardına uryânen düşüp Mısır'a girdi. Cümle halk Hazret-i Mûsâ'yı gördüler kim böyle bir vücûd kim yed-i beyzâsı gibi vücûd-ı şerîfi dahi dürr-i beyza müşâbih.

Cümle halk yavuz gümân etdiklerine peşimân oldular. Hazret-i Mûsâ ol taşa erüp üstünden hırka-i peşmînesin alup mübârek tenine geyüp elindeki asâ ile ol taşı on iki kerre urup on iki delik oldu. Derhâl ol taş bi-emrillâh lisâna gelüp

"Yâ Mûsâ! Ben izn-i Rab ile yürüdüm. Senin vücûdunun pâklığına şehâdet eyledim" dedikde Hazret-i Mûsâ eyitdi:

"Yâ hacer! Bilmedim, seni urdum. Hele dervîşe dervîşân" deyüp özür diledi. Hâlâ fukarâlar mâbeyninde dervîşe dervîşân deyü özür dilemek andan kaldı. Pes ol taş eyitdi:

"Yâ Mûsâ! Beni bile al sakla. Bir gün ola kim bir mühim işine yarayım" dedikde Hazret-i Mûsâ **[Y 244b]** ol taşı deliğinden ip ile bağlayup mübârek boynuna asdı. Hâlâ abdâlların gerdenlerine asdıkları sekel taş Hazret-i Mûsâ sünnetidir, andan kaldı.

Ba'dehu mürûr-ı eyyâm ile Hazret-i Mûsâ Tîh sahrâsında üç yüz bin âdem ile kırk sene bir rivâyetde kırk gün vâlih gezerken Cenâb-ı izzet'den menn ü selvâ ü mâ'ide nâzil olup cümle askeri def'-i cû' ederlerdi. Bu tenâvül etdikleri mâ'ide incîr ve üzüm hurmâ ve sirke ve tere idi kim her bâr Cenâb-ı Hak'dan nâzil olurdu ammâ def'-i atşân etmegiçün Hazret-i Mûsâ'dan ümmetleri su istediler. Derhâl mezkûr taş,

"Yâ Mûsâ! Beni asâ ile ur" deyüp söyledi.

Hemem Hazret-i Mûsâ yine ol taşa bir asâ urup bi-emrillâh **[Q 103b]** ol taşın on iki yerinden on iki ayn cârî olup cemî'i asâkir-i Mûsâ ve cemî'i devâbbâtları def'-i atşân ederlerdi. Hazret-i Mûsâ ol taşa işâret edüp dikerdi. Bu minvâl üzre Hazret-i Mûsâ deşt-i hâmûnda gezerdi. Bu taş hakkında Kur'ân-ı Azîm'de Cenâb-ı Bârî Resûlüne alâ-tarîku'l-hikâye âyet nâzil etmişdir: Âye[t]: [170]

Ba'dehu bu taş-ı mu'teber divelden divele değüp Emeviyyûn'dan Velîd ibn Abdülmelik eline girüp bu minâre-i Îsâ kim Ak Minâre derler, anda koyup cümle züvvâr yüzlerin süre süre mücellâ ve musaykal olmuşdur.

Ve bu minârede iki rek'at namâz kılup du'â eden her ne hâceti var ise revâ olur, *ve's-selâm.*

Andan nüzûl edüp haremde iki amûd-ı müntehâlar var, biri şarka ve biri garb cânibindedir. Mâbeyne-hümâları (–) kademedir. Bu iki mîl mâbeyni **hatve-i Hazret-i Âdem** *aleyhisselâm*'dır derler. Hâlâ bu amûdlar üzre micmereler vardır. Leyle-i mübârekelerde içinde ûd u amber ve kâfûr yakarlar. Ve bu haremin cânib-i garbîsinde şeş

sütûn-ı mevzûn mermer-i ibret-nümûn üzre bir müdevver kubbe-i musanna‘ vardır, gûyâ bir kasırdır. Ammâ urûcu mümkin değildir. Kıbleye nâzır bir kapusu var, demirdendir, ammâ gâyet musanna‘dır. Ve mukaffel mesdûddur. Ba‘zı ihtiyârlar bu câmi‘in evkâfâtının hüccet-i şer‘iyyeleri ve hudûdnâmeleri vardır, derler. *el-uhdetü ale’r-râvî* [171].

Ve bu câmi‘in e’imme ve hutebâ ve meşâyihlerinden mâ‘adâ cümle sekiz yüz huddâmı vardır. Ve serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile pûşîdedir. Ve kubâblarının cânib-i erba‘ası bir gûne musanna‘ beden beden mebnîdir.

Ve bu câmi‘ içre rûz-ı cum‘ada kırk yerde tarîk-ı Halvetî ve Celvetî ve Rûşenî ve Gülşenî ve Sa‘dî ve Kâdirî ve Bedevî ve Râ‘î ve Rufâ‘î ve Dessûkî ve Edhemî misilli tarîklerin meşâyih-i kirâmları cevk cevk şevk-ı pür-şevk ile tevhîd [ü] tezkîr ederler kim istimâ‘ eden mest [ü] medhûş olur.

Ve Îsâ minâresi bâbına karîb bir çâh vardır. Câmi‘ üzre nâzil olan matar-ı rahmetden cem‘ olup **[Y 245a]** mâh-ı Temmûz’da cümle cemâ‘at nûş edüp def‘-i atşân ederler. (–) (–) (–).

Bu câmi‘-i Ümeyye’den sonra Bekşımât câmi‘i büyük câmi‘dir. (–) binâsıdır, ammâ tarz-ı kadîmdir. Bu câmi‘ kal‘adan taşra varoşda vâki‘ olmuşdur.

Ve câmi‘-i Haşr.

Ve câmi‘-i Dervîşiyye cemâ‘at-i kesîreye mâlik tarz-ı Rûm bir müferrih câmi‘dir.

Ve Kanâvât mahallesinde Addâsiyye câmi‘i.

Ve Sinâniyye câmi‘i bir rûşen-âbâd bir ferah-bahş dilküşâ bir câmi‘-i zîbâdır. Bir yeşil minâre-i mevzûnu var.

Ve Gök meydânında Süleymâniyye câmi‘i Rûm tarzı Sultân Süleymân Hân’ın sene (–) târîhinde binâsıdır. iki minâreli ve birer tabakalı minâre-i mevzûnlardır. Mi‘mâr Sinân binâsıdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu selâtîn câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle iki bin yüz zevâvî vardır. Anlarda dahi birer mihrâb ve cemâ‘at-i kesîre mukarrerdir.

Ve yetmiş tarîk meşâyihlerinin tekyeleri vardır. Cümleden âsitâne-i şeyh Arslan ulu âsitânedir.

Andan tekye-i Abdülkâdiri’l-Cîlânî Bağdâd kurbunda Cîlân nâm bir belîdeden zâhir olmuşlardır. Acem’de Gîlân şehrinden değillerdir. şâm’a gelüp azîm âsitâneleri vardır.

Andan tarîk-ı Bedevî ve Sa‘dî ve Râ‘î ve Rufâ‘î ve Halvetî ve Celvetî ve Rûşenî ve Gülşenî [ve] Bektaşî ve Mevlevî tekyeleri var kim her biri birer selef pâdişâhlarının ve vüzerâ-yı izâmların hayrâtlarıdır. Ammâ Mencik köşkü râhı üzre bir mevlevîhânesi var kim ta‘bîr olunmaz. Gûyâ bir iremezâtü‘l-imâd içinde bir kasr-ı müşeyyed âsitâne-i Celâleddîn-i Rûmî‘dir. Bizzât Hazret-i Mevlânâ şems-i Tebrîzî hazretleriyle bu mahalle gelüp bu hıyâbân içre bir külbe-i ahzânda sâkin olup cân sohbeti ederler. Ba‘dehu teberrüken bu âsitâneyi bu mahalle (–) inşâ ederler. Kırk elli fukarâ hücresi ve semâ‘ ve safâhânesi ve matbah ve mihmânhânesiyle bir bâğ-ı behişt makâmdır. Ve içinden nehr-i (–) cereyân edüp teferrüce gelen uşşâkânlar selsebîl-vâr çağlayup revân olduğundan def‘-i

gam ve ref‘-i endûh [u] elem edüp bîd-i ser-nigûn-ı gûnâ-gûnun sâyesinde ayş [u] işret edüp sohbet-i dem bu dem edüp köşe-be-köşe sohbet-i hâs ederler.

Ve bu ayn üzre küçük dollâblar deverân ederler. Ba‘zı ehl-i teferrüc koyunların ve kuzularının sîhlerin bu âsiyâblara geçirüp germ-â-germ ve âteş-i nerm edüp dollâblar mâ-i cârî ile deverân ederek latîf ü ter kebâblar olur kim tenâvül eden âşıkân [u] yârâna kuvvet-i beden olur.

Ve bu âsitânede niçe pâ-bürehne ve ser-bürehne ârif-i billâh Mesnevîhân fenâ fillâh cânlar vardır. Hâsıl-ı kelâm şâm içre tekye çokdur, ammâ âyende vü revendeye böyle nazargâh yokdur.

Ve cümle (–) medresedir. Ammâ cümleden Süleymâniyye medresesi tarz-ı Rûm evkâfı metîn bir medrese-i şer‘-i mübîn tahsîl-i dârü‘l-ulûmdur. **[Y 245b]** (–) (–) (–) (–)

Ve kırk aded dârü‘l-kurrânın herbirinde ilm-i Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ’ati tilâvet olunur. Hamele-i Kur’ân ders-i âmları vardır. (–)

Ve cümle yedi yüz mekteb-i sıbyân-ı tıflân püserân-ı ebcedhân mektebleri vardır. Her re’s-i senede cümle ma‘sûmlara ıydiyye hil‘atler ve surre ve atıyyeler ihsân olunur.

Ve yedi yerde imâreti var. Evvelâ Sultân Süleymân imâretinin ni‘meti cümle ganî ve fakîre ve civân u pîre sofra-i bî-imtinânı ni‘met-i bî-kusûru pür-futûr mebzûldür ki matbah atebesi üzre âye[t]: [172] terkîm olunmuşdur.

Ve imâret-i **[P 104a]** Nûreddîn-i şehîd: Bu dahi mâh u sâl bi’l-gudüvvi ve’l-âsâl murtezika ve mücâvirîn ü müsâfirîne ni‘meti mebzûldür kim Cenâb-ı Bârî‘nin it‘âmıdır. Beyt:

Râzık-ı bî-ta‘b Hudâ-yı Kerîm

Hâlık-ı cennet na‘îm ü mukîm

dir.

Ve imâret-i câmi‘-i Ümeyye evkâf-ı azîm olduğunda şeb [u] rûz cemî‘i câmi‘ huddâmlarına ta‘âm-ı lâkişe ve Havrân buğday çorbası bezl olunur. Ammâ her cum‘a gecesi pilâv yahnî ve zerde tabh olunup niçe ulbe ve kas‘a ve sahan ta‘âm bezl olunur.

Ve üç bîmâristânı ve dârü’ş-şifâsı vardır. Cümleden iç kal‘a kurbunda Nûreddîn eş-şehîd hazretlerinin mûristânı gâyet metîn binâ-yı âlîdir ve evkâfı metîndir. şeb [u] rûz yüz iki yüz bîmârı ve mecnûn-ı sergerdânı eksik değildir. Büdelâ-yı şâm gâyet çokdur, zîrâ ki esmâ-i evrâd [u] ezkâr [u] efkâr yeridir. Ammâ ehl-i tarîkı inkâr yeri değildir. Ba‘zılar esmâ’ullâhın te’sîrinden silsilekeş olup tîmârhânede karâr eder. Hukemâ ve etıbbâ anlara kuvvetu’r-rûh ma‘âcinlerin verüp “Yâ Hayy yâ Kayyûm” diyerek hayât bulup “Yâ Tabîbe’l-kulûb” diyerek halâs olurlar.

Bu dârü’ş-şifâda senevî on bin guruşluk ma‘âcin ve meşrûbât masrûf olunup cemî‘i bîmârlara sündüs-i istebrak-vâr dîbâ ve şîb ü zerbâf katîfe ve sereng ve gûnâ-gûn şuğl-i Freng akmişe-i fâhireden yorkan ve döşekler var kim bir a‘yân sarâyında yokdur.

Ve cümle yetmiş huddâmı vardır. Ve deli bürâderlere ve tahsîl-i mîzâca karîb olanların

def‘-i gamı içün üç vakitde hoş-elhân üstâd-ı kâmil hânende ve zühreye mânende sâzendegânlar gelüp fasıl etdükçe deli bürâderlerimizin kimisi hâmûş-bâş ba‘zısı lecc-i savaş eder.

Ve Sultân Nûreddîn eş-şehîd asrından berü millet-i Mesîhiyye’den kavm-i Ya‘kûbî Hedâye nâmıyla müsemmâ bir hekîmbaşısı var, gûyâ Eflâtûn veya Bokrât veya Câlinûs ve Sokrât’dır, **[Q 104a]** cemî‘-i ulûm-ı şettâya mâlikdir. Ve gâyet hüsn-i hattı var. Hattâ sene 1058 târîhinde şâm’a vardığımız esnâda *Devâ-yı Rûh* nâmıyla ilm-i tıbba müte‘allik bir kitâb te’lîf edüp bir hüsn-i hatt-ı ta‘lîk ile tahrîr ederdi kim asrımızda değme fuzalâ te’lîfine kâdir olmayup hattâtlar terkîmine kâdir değillerdi. ibtidâ hutbe-i kitâbında zât-ı sıfât-ı Rabbü‘l-âlemîn’in **[Y 246a]** vahdâniyyetinden ve kevn [ü] mekânın lâfz-ı kün ile hilkatinden bed’ edüp kavâ‘id-i musannifîn üzre âlimâne bir kitâb etmişdir kim hakkâ ki devâ-yı rûh-ı pür-futûh deseler sezâdır.

Ve bu şâm içre cümle (–) hammâmdır. Ve iki bin sarây-ı âlîler ve hânedân-ı azîmler hammâmı vardır. Vüzerânın çadır mehterbaşısının bu hammâmlardan avâyidi vardır. Ve üzerlerine hâkim nasb olunmuşdur. (–) (–)

Sinâniyye hammâmı âb [u] hevâsı ve musanna‘ binâsı bir tarz üzre tarh olunmuşdur kim vâcibü‘s-seyr bir pâk hammâm-ı rûşenâdır.

Ve câmi‘-i Benî Ümeyye kurbunda Küçük Defterdâr hammâmı gâyet ferah-fezâ ve dilküşâ bir hammâm-ı rûşenâ germâdır. Taşra câmekânının cânib-i erba‘ası kâşî-i Çîn’dir ve dellâkları dilberân-ı meh-cebîndir. Bunun dahi âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet memdûh-ı âlemdir.

Ve Melik Tâhir kabri kurbunda Küçük hammâm tavsîfden müberrâ bir pâk tâhir hammedir. Ve cemî‘i huddâmları cümle dilberândır. Sâhibü‘l-hayrât böyle vasiyyet edüp vaz‘ etmiş, *rahmetu’llâh.* Ve köşe köşe halvetleri cümle kapuludur. Ol halvet-i pür emânlarda âye[t]: [173] emrine imtisâl ederler. Âye[t]: [174] nassına (–) gusl edüp tâ‘ib ü tâhir ve pâk zâhir olup taşra çıkdıkda şart-ı vâkıf tarafından hammâmcı gâsile bir fincân kahve bir mukaşşer tüffâh verirler. Zîrâ be-kavl-i hukemâ ba‘de’l-hammâm bir âdem elma yese kuvvet-i basarı ve dûrbîn-i nazarı ziyâde olup menîsi yerine kâ’im olup vücûda takviyet verir.

Andan Sarrâchâne içinde Defterdâr hammâmı. Bu şâm içinde bundan müferrih ve bundan binâ-yı musattah bir hammâm-ı hayât-efzâ yokdur ve cümleden vâsi‘dir. Ve âb-ı firâvânı ve huddâmları cümle mahbûb gılmân [u] gulâmândır. Ve müte‘addid halvetleri vardır. Ve ferşi serâpâ mücellâ ve musaykal ruhâmlardır kim sihr-i i‘câzdır. Ve kubbe-i sernigûnlarında gûnâ-gûn câmlar ile müzeyyendir kim şu‘le-i şems-i âteştâbdan pençe-i âfitâblar meh-i mihr-tâb gibi görünür. Ve her şeb şeb-çerâğlar ve kanâdîller ile şu‘ledâr olup halk yine halvetde âb-ı germâ ile gusl ederler.

Ve bu hammâmın tâ vasatında aşren fe-aşr bir havz-ı azîmi var. Mevsim-i erguvânda ve vakt-i verd-i handânda bir kaç şele berk-i gülü âb-ı havz (–) edüp havz içre neheng-i bahr-i ma‘ânî-vâr şinâver gavvâsân-ı âşıkân mahbûb-ı cüvânânın sîm-i hâm-vâr endâmına berk-i gül-i hamrâ yapışup gûyâ havz-ı Kevser’den bir perî zâhir olup cümle uşşâk Subhâne’l-Hallâk deyü vâlih [ü] şeydâ olurlar. Ve bu havz içre mâhî-vâr şinâverlik eden ihtiyâr

cüvân-ı bî-karâr bilâ-vâsıta kuc kucağ olup sîne ber-sîne olup kâm alurlar. Ve her bâr ûd [u] amber râyihasından gâsillerin demâğı mu‘attar olur.

Ammâ ibtidâ şâm’a vardığımız esnâda yeniçeri ağası tarafından iki eli asâlı yeniçeri bu hammâmın câmekânında mekân dutmuşlar idi. Zîrâ berber dükkânı ve kahvehâne ve hammâm-**[Y 246b]**-hâne-i bî-minnetdir. Ecnâs-ı mahlûkâtdan âdemler gelüp ehremenler havz içre cüvânâne nâ-şinîde evzâ‘ edüp gayri âşıkânın nazargâhına mâni‘ olup hammâmın ibtâline sebeb olmasın içün nevbet ile ikişer yeniçeri dîdebânlık ederdi.

Hulâsa-i kelâm şâm-ı cennet-meşâmda böyle bir hammâm yokdur. Erbâbına göre ibrîşim zer-ender-zer fûtalar ve kuskusî havlılar var kim bir diyârda yokdur. *Ammerekellâh.*

Ve bu şâm içre cümle iki yüz kırk hân vardır. Vekâle ta‘bîr ederler (–) (–) (–) (–) Ammâ meşhûr-ı âfakı ve kal‘a-misâl olan binâ-yı metînli hânlar bunlardır ki zikr olunur.

Evvelâ Atbâzârında Koca Lala Mustafâ Paşa hânı: Yüz yetmiş hücre ve havlısında bir mescidi ve iki bin at alur ıstablı var demir kapulu hândır. Ve kapusu önünde yüz dükkân esvâk-ı muhtasarı vardır.

Ve Dervîşiyye hânı ve Sinâniyye hânı.

Ve Mîzân-ı harîr hânı: Bu dahi yetmiş ocaklı ve demir kapulu hândır. Mîzân-ı harîr emîni bunda sâkin olup bu vilâyetde ne kadar harîr bey‘ u şirâ olursa bunda mîzâna urulup fürûht olur. Ba‘dehu emîn zekât-ı şer‘îsin alur, yetmiş kîse iltizâmdır.

Ve Muhtesib hânı: Cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbât bunda kantâra urulup narh verirler. Ba‘dehu bey‘ olunur. Bundan gayri yerde bey‘ olunsa muhtesib ağası bulup metâ‘ın girift eder. Zîrâ muhtesib ağası paşaya yedi kîse küşûfiyye verir. Ve muhtesib ağası ve muhtesib kadısı dâ’imâ bunda sâkin olurlar.

Ve şâhbender hânı: Bu dahi hân-ı azîmdir. şâhbender cümle sevdâger tüccârânın serçeşmesidir. Rûm ve Arab u Acem’den Hind ü Yemen’den bir metâ‘ gele, bunun ma‘lûmu olmayınca olmaz. Zîrâ cümle vüzerâ ve a‘yân-ı kibâr bu şâhbender eliyle zî-kıymet eşyâlar alırlar.

Ve Gümrük emîni hânı: Cemî‘i diyârın metâ‘ı bu hâna gelüp gümrük alınır. Kırk elli yük akçe iltizâmdır.

Ve Gök meydânında Süleymâniyye hânı: Sene (–) târîhinde Süleymân Hân câmi‘i inşâ etdirdikde bu hân-ı azîmi dahi binâ edüp ıstablı bin **[P 104b]** hussân küheylân atlar alur. Ve erbâb-ı düvelin ehl [ü] iyâlile sâkin olacak tevhânesi vardır. Acâ’ib hayrât-ı azîmdir. şehir içindeki gibi hücre hücre hân değildir. Hemân ârâmgâh [u] mihmângâhdır. Ve cümle rusâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. şâm içre meşhûr hânlar bunlardır.

Ve sağîr ü kebîr şâm vüzerâsının şâtırbaşılarının der-i defterinde iki yüz on yedi kahvehâneler vardır kim şâtırbaşı bunlardan kahve avâyidi alur. Meşhûr kahâvîler bunlardır:

Çadırcılar kahvesi ve Harrâtîn kahvesi ve Fahhâmîn kahvesi ve Türkmâniyye kahvesi ve Sipâhî kahvesi ve Addâsiyye kahvesi ve Mahkeme kahvesi ve Sükkerî

kahvesi ve Muklî kahvesi ve Nâşif kahvesi.

Ve Sinâniyye kahvesi: Mecma‘ü‘l-irfân u yârân seyyâhân kahvesidir. Cümle erbâb-ı ma‘ârif anda cem‘ olur. Dörd **[Y 247a]**maksûre üzre hânendegân mutrıbân meddâhân şebbâzân(?) mahâfilleridir. Ve Avvâdîn A‘mâ şeyh Mansûr nâmıyla bir üstâd-ı kâmildir kim mizmar [u] ûdun ele alup bir ferdaş verüp makâm-ı hicâzda âgâze etdükde uşşâkı bî-nevâ edüp kadlerin râst-ı dütâr ederdi.

Andan Mansıb kahvesi: şâm’ın tâ vasatından cereyân eden Kanâtü‘l-mîze sâhilinde bir kahvehâne-i azîmdir. On bin âdem alup kâmil üç yüz tabisi vardır. Ammâ sâ’ir kahâvîler gibi kârgîr kubâb kahve değildir. Dıraht-ı müntehâlar ve bîd-i sernigûnlar sâyesinde külbe-i berk pûşîde kahvesidir. Çâr yerde kahve tabh olunup her birinin tabileri başkadır, zîrâ kesret-i nâsdan bir ocak iki ocak kahve kifâyet etmeyüp huccâc şâm’a geldikde yevmiyye birer deve yükü kahve sürülür. Ammâ altı ay işler, şitâ vakti işlemez.

Ve yedi yerde mutrıbân ve meddâhân nagamât ederler. Ecnâs-ı mahlûkât bunda mevcûddur. Mücrim ve âsî bu kahveye duhûl etse hâkim ahz edemeyüp halâs olur. Ve cereyân eden nehir içre kimi şebeke ile mâhîler sayd eder, kimi gusl edüp şinâverlik eder. Bir hây hûydur kim mısra‘: **[Q 104b]**

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu

Bu mısra‘ mazmûnunca aceb temâşâgâh [u] nekbetgâhdır. Ve cereyân eden nehre fincânları koyup matbahhâne cenbinde kefgîre fincânlar gelüp kahveci andan alur, bir temâşâdır.

Ve iğneciler kahvesi. Bu dahi kârgîr binâ bir kahve-i ra‘nâdır ki şeb [u] rûz a‘yân-ı kibâr bunda sohbet ederler. Fellâhîn ve huddâmîn bu kahveye duhûl edemez. Ve bunda tabh olunan mümessek ve mu‘amber kahve ve çay ve bâdyân ve sa‘leb ve eşribe ve leben-i hâlis ve kışır ve pâlûde bir kahvede bişmez. Hakîr müddet-i ömrümde kahve nûş etmemegile bunda çay ve süd nûş edüp ba‘zı erbab-ı ma‘ârif ile müşerref olurduk. Fıskıyye ve havz [u] şâzrevânları revân olup cânib-i selâsındaki gül [ü] gülistân içre murgân-ı andelîbânın hezâr hezârân nagamâtından ve selsebîllerin cereyânından rûha gıdâ hâsıl ederdik. Böyle bir râhat-ı cânbahş kahve-i sûzengârdır. Ve cenbinde esvâk-ı sûzengârlar olduğundan iğneciler kahvesi derler, *ve’s-selâm.*

Ve bu şâm kal‘ası cânib-i kıblesinde ve cenûbunda ve garbîsinde ve şimâlîsinde olan varoş-ı azîmde cümle on bin sarây-ı âlîler ve gayri hâne-i azîmlerdir ki her birinde birer hadîka ve birer uyûn-ı câriye mukarrerdir. Cümlesi sengîn-bünyâd ve metîn-âbâd hânelerdir. Cümle sütûhları beyâz kireç ile mestûrdur. Kal‘a içindeki gibi kat-ender-kat teng ü târ büyût-ı bîtâr değildir. Her birinde birer bâğçe mukarrerdir. Ve Paşa sarâyı dahi bu varoşa vâki‘ olmuşdur. Ammâ sûr içinde değildir ve mümkin dahi değildir. Zîrâ bu varoş tûlen ve arzen ikişer buçuk sâ‘atlik yerdir.

Ve bu şâm kal‘ası **[Y 247b]**ve taşra varoşda muhtesib ağa defteriyle cümle yetmiş esnâf altı bin üç yüz dükkândır. Eğer her esnâfı firâden firâden tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olup seyâhatimize mâni‘ olur. Ammâ cümleden ma‘mûr [u] âbâdân Sinâniyye çârsûsu ki fâtih-i Yemen Sinân Paşa’nındır. Bir şâhrâh üzre tarafeynde zülcenâh-vâr dekâkînlerin hapenkleri küşâde olup perr-i tâvûs-vâr nümâyândır. Ve cümle

kârgîr dükkânçelerdir kim şâhrâhı üzre ahşâbât ile pûşîdedir. Câmi‘i ve hammâmı ve kahvesi bu esvâk içre vâki‘ bir ârâmgâh memerr-i nâs bî-gubâr pâk çârsûdur. Beyt:

Çârsû-yı hüsnü seyr edem serâser hâcem

Bir vefa bâzârı yokdur hep cefâ bâzârıdır

deyüp âyende vü revende ve devendeyi temâşâ edecek bir şâhrâhdır. Ve sarrâchânesi bir diyârda yokdur. Bu dahi bir tarik-ı âm üzre cümle kâ[r]gîr binâ pâk esvâkdır kim cümle bir şâhrâh üzre pûşîdedir.

Ve Çakmak bâzârı ve Sipâh bâzârı ve Koca Mustafâ Paşa bâzârı ve Zarbun bâzârı ve Atbâzârı ve Attâr bâzârı ve Nebât-ı hamevî bâzârı ve câmi‘-i Ümmeyye kapusunda Itriyyât bâzârı ve Nisvân bâzârı ve Fahhâmîn bâzârı ve Hallâcîn bâzârı ve Hayyâtîn bâzârı ve Hakkâkîn bâzârı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bu şâm’ın subaşısı paşa ağalarından bir a‘lâ hükûmetdir. Yedi kîse hâsıl olup iki yüz kavvâs ve levendât ile şeb [ü] rûz şâm’ın enderûn [u] bîrûnunda olan yetmiş beş şâhrâh-ı tavîlde ve üç bin sekiz yüz râh-ı kasîrde kol dolaşup hıfz [u] hirâset üzre olup niçe sayd [u] şikârlar basup haklarından gelüp şehri âsûde-hâl eder. Zîrâ bu şâm içre milel-i kesîre ve ecnâs-ı vefîre vardır. Anıniçün her kûçe ve puça başında birer tedribe bâbları vardır ve birer bevvâbı ve ikişer pâsbânı vardır ki cümle tokuz bin âdem olur. Cümlesi subaşının kabza-i destindedir. Bir mahallede bir kan ve yâhûd bir hâne gâret olunsa subaşıdan su’âl olunup ol dahi bevvâbân [ve] pâsbânândan su’âl edüp anlara örf eder. şâm bu tertîb üzre mazbûtdur yohsa bir vech ile zabtı mümkin değildir. Bu bevvâb ve pâsbânlara ahâlî-i mahalle evkâflarından ulûfe verirler.

Ve bu şehr-i şâm Melikü‘t-Tâhir tahrîri üzre (–) hâne-i avârıza makyûddur. Hâlâ beddu‘â edüp nâ-tâhir derler. Hakkâ ki ümmet-i Muhammed’e şebeke-i azîm olmuşdur.

Ve bu şehir içre mâ-i cârîler çok olduğundan tarîk-ı âmlara sâhib-i hâne ve sâhib-i dükkânlar âb-ı firâvânı râhlara nisâr edüp mezbelesin zebbâller zenbîller ile taşıyup hammâmlar külhânlarında ihrâk ederler. Gâyetü‘l-gâye pâk tâhir şehr-i mutahharadır.

Ve bu şâm içre sekiz nehr-i azîm cârîdir. Anların menba‘ları şâm’ın cânib-i garbîsinde cebel-i Kaysûn verâsında uyûn-ı Kayhâ‘dan tulû‘ edüp Mîze boğazından aşağı ra‘d-vâr gürleyerek aşağı şehre yakın hadîkalar **[Y 248a]**içre geldikde sekiz fırka olup şehr-i şâm’a müstevlî olur.

Esmâları bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ ayn-ı Berdâ ve Berîdâ ve Tûrâ ve Kanâtü‘l-Mîze ve Banyas ve nehr-i Kastâ ve ayn-ı Yeşkûr ve nehr-i Âdiye.

Ve bu nehirler hâr [u] hâşâk ile cereyân edüp müsta‘mel olunduğundan içilmeyüp niçe bin bâğ u bâğçeye ve hânedânlara ve çârsû-yı bâzâra ve reh-güzâra uğrayup ve şehir içre niçe cisirler altından güzer eder. Husûsâ haffâflar esvâkı içre cisir cenbinde âsiyâb-ı dakîklere uğrayup ve niçe yüz dinglere uğrayup şâm’ın cânib-i şarkîsinde dahi niçe bin ravzalara uğrayup beyne’l-Erze ve’l-Berze efendimiz Melek Ahmed Paşa’nın çiftliği kurbunda bir buhayre-i azîm olup girdâb-vâr anda gâyib olur.

Andan cânib-i şarkîsi çöl [ü] çölistândır. Ammâ nûş olunan âb-ı zülâlleri bunlardır. Gâyet lezîz âb-ı nâbdır, ammâ zâlim su yolcular ba‘zı künklerin rahnedâr yerleri mesdûd

olmağiçün at fışkısı döküp menfez yerleri sedd olup su bir hoş cereyân eder. Ol ecilden âbı mezmûmdur, **[P 105a]** yohsa aslında böyle bir âb-ı hayât su meğer Ma'arra'da ola. Ol uyûnlar bunlardır.

Cümleden biri uyûn-ı Mencik Köşkü önünden cereyân edüp mevlevîhâneye uğrar. Andan ayn-ı Kanâvât ve ayn-ı Baybarsiyye ve ayn-ı Sinâniyye ve ayn-ı Ceyrûniyye ki câmi'-i Ümeyye'nin cânib-i şarkîsinde bâb-ı Ceyrûn önündeki havuza gelen âb-ı rakîkdir. Mezkûr uyûnlar niçe hânelere ve câmi' ve hammâmâta ve sarây-ı âlîlere taksîm olup şâm-ı cennet-meşâm olur. Ammâ Mîze boğazından cebel-i Kaysûn dâmeniyle Sâlihiyye şehrine cereyân eden nehre nehr-i Gûta derler. Bu dahi beş fırka olup Sâlihiyye kasabasını rey eder. Bu hayrât-ı azîme Sultân Selîm-i Evvel'indir.

Evsâf-ı kasaba-i Sâlihiyye: şâm-ı şerîfin cânib-i garbîsinde cebel-i Kaysûn dâmeninde bir hevâdâr belîde-i ma'mûredir. şâm'dan nısf sâ'at sâfî iremezâtü'l-imâd içlerinden güzer edüp Sâlihiyye'ye duhûl olunur. şâm vezîrinin hâssı ve subaşılıkdır. Altı kîse muhâsebesi vardır, yüz âdem ile zabt eder. Ve şâm mollâsının niyâbetidir. Cümle on bir mahalle ve üç bin bâğ u besâtînli hânelerdir. Ve cümle (–) mihrâbdır. Ve (–) hutbedir. Cümleden ma'mûr u müzeyyen,

Câmi'-i Sultân Selîm Hân-ı Evvel: Mısır'a giderken Selîm şâh Muhyiddînü'l-Arabî'nin bir risâlesinde *"izâ câe's-sînü dehale'ş-şînü ezhara bi-merkadi'l-mîm"* lâfz-ı dürer-bârların görüp şîn'den murâd Selîm şâh ola, *dehale'ş-şîn'*den murâd şâm ola, *bi-merkadi'l-mîm'*den murâd Muhyiddîn olduğun Kemâl Paşazâde Sultân Selîm'e i'lâm edüp ol gece Selîm şâh rûhâniyyet-i şeyhden istimdâd taleb edüp hâb-âlûd olup menâmında Hazret-i Muhyiddîn'i görürler:

“Yâ Selîm, senin gelmene muntazır idim. Safâ geldin. Mısır gazân müyesser oldu. Sana tebşîr etdim. Sabâh ıstablında bir siyâh ata süvâr olup ol at **[Y 248b]**seni bana getirüp bulur. Beni hâk-i mezelletden kaldırup bu Sâlihiyye’yi imâret eyle. Ve bana bir âsitâne ve câmi‘ **[Q 105a]** ve medrese ve imâret ve hammâm ve mahkeme-i Muhammedî binâ eyle. Yürü, işin râst olup Mısır fethi müyesser ola.”

Hemân Selîm Hân hâbdan bîdâr olup,

“Tîz bir siyâh at getirin, süvâr olayım” buyurduklarında,

“Siyâh atdan nişân yokdur” dediler.

Bilâhire bir siyâh sakâ bârgîri buldular, tîmâr edüp huzûr-ı Selîm’e yetirdiler.

Hemân Selîm Hân süvâr olup licâmın eğer hânesine bırağup ata süheyl urarak cünbüş-i merdâne edüp haykırarak Sâlihiyye’ye varup bir mezbelistân gömlüğü üzre varup eşinmeğe başladı. Ol mertebe eşindi kim Selîm Hân bi’z-zarûrî nüzûl edüp bir yerde karâr etdi. Tâ kim ol mezbele altından bir seng-i azîm zâhir olup at dahi eşinmeden fârig olup Selîm Hân’ın yanına gelüp lisân-ı hâl ile,

“işte hidmeti edâ etdim” dedükde ol taşa nazar etdiler. Gördüler kim bir celî kûfî hatt ile “Hâzâ kabrü Muhyiddîn” terkîm olunmuş. Meğer münkirînler şeyhin ba‘zı te’lîfât-ı tasavvufâtının gavrına ve mezâyâsına vâsıl olmayup tekfîr etmişler. Ve kabr-i şerîfi üzre hâk-i mezellet yığmışlar.

Derhâl Selîm şâh bizzât mübârek dâmeniyle ol mezbeleden zibil taşıyınca azamet-i Hudâ tarfetü‘l-ayn içre cemî‘i guzât-ı müslîmîn müzahrafâtları ref‘ edüp bu sebeb ile Selîm şâh şâm’da kışlayup bir âsitâne ve bir câmi‘ ve hân u hammâm ve imâret ve tîmârhâne ve medrese ve mekteb-i sıbyân ve mahkeme-i edyân binâ etmişdir kim vasfında lisân kâsırdır. Ve bir kârgîr binâ sûk-ı muhtasarı vardır. Cümle bu hayrâtlar rusâs-ı nîlgûn ile pûşîde bir hayrât-ı azîmedir.

Ve şeyhin kabr-i şerîfine (–) kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir gâr-misâl bir merkad-i pür-envârdır. Sandûka-i şerîfi zer-ender-zere müstağrak sebzgûn atlasdır. Hamd-i Hudâ hakîr bu âsitâneye üç kerre yüz sürmek müyesser olup rûh-ı pür-fütûhlarından isti‘ânet taleb edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdik, ziyâretgâh-ı hâss [u] âmdır.

Sene (–) târîhinde civâr-ı rahmete lâyık oldular. Maskat-ı re’sleri Endelüsîdirler. Müddet-i ömürleri (–) sene olup gün başına birer cild kitâb te’lîfâtları vardır kim cümleden *Fusûs* ve *Fütûhât* ve bunun emsâli niçe yüz kütüb-i mu‘tebere ve niçe bin resâ’il-i mütekâsire tasnîfâtları vardır. *Kuddise sırruhu’l-azîz.*

Bu Sâlihiyye’den yine hadîkalar içre (–) adımda Paşa sarâyına gelüp sarâyın enderûn [u] bîrûnun seyr [ü] temâşâ etdik.

Sitâyiş-i sarây-ı vüzerâ-yı şâm-ı cennet-meşâm Dârü‘s-selâm

ibtidâ şâhrâh üzre şarka nâzır sarây kapusu üzre kethudânın hücreleri ve andan içeri mahbeshâne andan içeri sarây meydânı bir vâsi‘ fezâdır. Ba‘zı zamân iç ağaları cirit oynarlar. Cânib-i erba‘ası karakullukcu odalarıdır. **[Y 249a]**Andan içeri bir meydân dahi vardır, Istabl meydânıdır. Bunun dahi etrâfı bin at alır ıstabldır. Ve yine etrâfı

emîr-i âhûr ve yedekciler ve sarrâcîn odalarıdır. Bir cânibi matbah-ı Keykâvus'dur. Ve bir cânibi çalıcı mehterânı ve bir cânibi mehterân-ı hayme hücreleridir. Ol sıra ile dîvânhâne-i âlîdir kim iki cânibinden taş nerdübân ile çıkılır, bin âdem alur münakkaş kâ'a-i âlîdir.

Ve (–) sütûn üzre mebnî zer-ender-zer tavan-ı münakkaşdır. Andan içeri paşanın arz odası sarây meydânına nâzır bir münakkaş câm-ı billûr ve necef ve moran elvân câmlar ile ârâste bir maksûredir. Andan içeri paşanın {iskemle ağasının} şâhâne ve münakkaş ve dîvârları kâşî-i Çîn ile müzeyyen bir kâ'adır. iki cânibi bâğçeye nâzırdır. Andelîbânın feryâdından âdem tâze cân bulur. Bâğçe tarafında bir küçük havuz ve bir şâzrevân var ve ana muttasıl bir kâşî hücre var.

Ve bu iskemle odasından içeri bir kubbe-i âlîdir. iç ağaları bu meydânda ta'âm yerler. Cânib-i erba'ası kâşî-i Çîn ile mebnî silihdâr ve çukadâr ve nişâncı ve mühürdâr hücreleri vardır. Ve'l-hâsıl cümle yetmiş odadır.

Ve iç ağaları ve paşa içün bir hammâm-ı latîfi var kim ve mine'l-acâyib bir ferah-fezâ hammâm-ı cânfezâdır. Kapusu önünde şeyh Reyhân hazretleri medfûndur. Ammâ mukaddemâ harem odaları olan binâ-yı atîkleri Köpürlüzâde Ahmed Paşa sene (–) târîhinde müceddeden bir tarh-ı nazîf ve bir tarz-ı zarîf kâ'a ve havz u şâzrevânlar ve müte'addid kâşî hücreler ve gûnâ-gûn maksûre-i münakkaşlar etmiş kim gûyâ sarây-ı şâm henüz cennet-meşâm olmuş. Ammâ sene 1058 târîhinde hakîrin sâkin olduğu hücreyi kitâbhâne etmiş. Bu hücremizde üç yüz hatm-i şerîf tilâvet etmişdik. Hamd-i Hudâ yine varup der [ü] dîvârda hatlarımız görmek müyesser oldu.

Bu sarâydan sonra ma'mûr ve ibret-nümâ sarâyları beyân eder

Evvelâ Sipâh bâzârının iç yüzünda Kâsım Ağa sarâyı ve Nâşifoğlu sarâyı ve Türkmânoğlu ve Emîr-i hac Sinân Paşa ve Rahtuvân ve Geyvânoğlu ve Kadıasker sarâyı ve Mencik sarâyı ve Nûreddîn sarâyı ve Başçavuş sarâyı ve Receb Ağa ve Abdüsselâm Ağa sarâyı. Niçe yüz sarây-ı a'yân vardır, ammâ bu sarâylar cümle selef mülûklarının birer sarây-ı ibret-nümûnlarıdır ki her birinde birer âb-ı firâvân ve gülistân [u] bostân ve eşcâr-ı meyvedârı bî-pâyândır.

Böyle bir şehr-i mu'azzam ve müzeyyendir kim vech-i arzda âlem-i seyâhatde seyr [ü] temâşâ etdiğimiz on iki bilâd-ı azîme vardır. Dördü kâfiristânda, altısı Âl-i Osmân'dadır.

Kâfiristân'da olan Nemse çâsârı hükmünde Alman şehri **[P 105b]** ve kal'a-i Bec ki hâlâ taht-ı inpiratordur. Ve biri de Prak şehridir. Biri de şehr-i müzeyyen-i Kaşa'dır. Hakîr Alman'da iken Fransa'da şehr-i Paris'i medh ederlerdi, ammâ görmedim. *Allâhümme yessir bi'l-hayr.*

Ammâ Âl-i Osmân'da **[Y 249b]**olan bilâd-ı sitte ibtidâ dünyâ-yı mâfîhâda misli ve nazîri olmayan belde-i tayyibe ya'nî şehr-i Kostantiniyye'dir. Biri dahi taht-ı sânî Edirne ve biri dahi taht-ı evvel Bursa ve Bâb-ı Mekke ve Medîne Mısır *hamâhullâh.* Ve kal'a-i Halebü'ş-şehbâ ve Dârü'l-hilâfe-i Bağdâd-ı Behişt-âbâd ve bu memdûh-ı âlem şâm-ı cennet-meşâm. Böyle bir şehr-i azîmdir ki Arz-ı Mukaddes şehirleri içre dâr-ı enbiyâ deyü cemî'i tevârîh-i mu'teberelerde ta'rîf ü tavsîf olunmuşdur kim ba'zı müfesssirîn âye[t], [175] den murâd şâm'dır.

Ve âye[t]: [177]

Ve âye[t]: [178]

ki şeddâd'ın bâğ-ı iremi bu şâm'da idi, derler. Ba'zılar şâm'a karîb Busrâ şehrinde idi, ba'zılar Erze ve Berze mâbeyninde idi, derler.

Âye[t]: [179]

Bu âyet-i şerîf dahi şâm hakkındadır derler. Hattâ Hazret-i Risâlet-penâh kable'n-nübüvve Hadîce-i Kübrâ'nın mâlıyla ticâret edüp Mekke'den Busrâ şehrine gelüp ticâret ederdi ki [180] dır. Busrâ'dan şâm'a bir merhale yerdir. şâm'a gelüp cebel-i Kaysûn'da Kademü'n-nebî olan seng üzre basup alâmet etmişlerdir. Hâlâ ziyâretdir. Andan şâm'ı seyr [ü] temâşâ edüp refîkleri,

"Yâ Muhammed şâm'a girelim" dediklerinde,

"Ben iremezâtü'l-imâd olan dünyâ cennetine girmem" buyurmuşlardır. Hakîkatü'l-hâl behişt-i dünyâ ve dâr-ı enbiyâ ve mecma'-ı fuzalâ-yı âlem ve merci'-i umûr-ı benî âdem mahrûse-i islâm şâm-ı dârü's-selâmdır.

Ve bu şehir içre olan ulemâ ve sulehâ-yı meşâyih sâdât mazınne-i kerâme mahzen-i esrâr-ı ilâhî kimesneler vardır kim misli meğer Yemen ve Aden'de ola. Ammâ bu şâm'da budalâ ve melâmiyyûndan sene 1058 târîhinde Hazret-i şeyh Bekkâr uryân-ı bî-efkâr var idi.

Hikâye-i Sergüzeşti: Kara Murtazâ Paşa ile şâm'da iken iç ağalarından on dâne şehbâz tüvânâ yiğitler,

"Evliyâ Çelebi lutf eyle, hazînedârdan bize izin alıver. Türkmân mahallesinde akrabâlarımıza gidelim" dediler. Hakîr bunlara **[Q 105b]** rızâ vermedim.

"Belki paşa biniş ede, nâ-mevcûd bulunursuz. Su'âl etdükde 'Taşra gitdiler' derlerse hâliniz neye müncer olur?" deyüp hazînedâra ricâ etmedim.

Bunlar miftâh gulâm[ı] vesâtatıyla me'zûn olup hakîrin hücresine gelüp,

"Sensiz bize dirlik yokdur. Elbette bu cem'iyetimiz perîşân etme, bilece olun" deyü ricâ edüp hâh-nâ-hâh on bir yârân-ı zarîfân piyâdegân reftâr ederek Sinâniyye çârsûsu izdihâmı içre vardıkda mezkûr Hazret-i şeyh Bekkâr iki ellerin kitiflerine koyup uryânen hurde ve türtüllerin sallayarak dal yarak olup gelir.

Hemân hakîrin yanıma gelüp çehreme bir sille-i mecâzibûn eyle urdu kim burnumdan dem-i gülgûn hil'at-i ahzargûnum üstüne cereyân edüp serâsîme oldum. Gördüm ki yanımdan **[Y 250a]** cümle refîkler firâr etmişler.

Derhâl destimden şeyh Bekkâr yapışup ol müzdeham sûk içre esîr dellâlı gibi,

"Beyyi'nâ hâze'l-gâfile'l-âsî, vâhid cedîd beyyi'nâ vâhid cedîd" diye diye hakîri mezâd edüp rüsvâ-yı âlem edüp hacâletimden vücûdum pul pul kabardı.

Hakîri gören halk âlem-i hayretde kaldı. Ba'zı veled,

"Yâ şeyh kem fizza işterayte?" deyü su'âl ederler.

Hakîrse hicâbımdan araka gark olup gezdire gezdire tâ şeyh Arslan hazretlerinin âsitânesine götürüp tecdîd-i vuzû‘ teklîf edüp bade’l-vuzû‘ şeyh Arslan’ın kabr-i şerîfine girüp,

“Ikra’ sûrete’l-Mürselât” dedi.

Hakîr dahi savt-ı a‘lâ ile tilâvet edüp,

“Ikra’ sûrete’n-Nâzi‘ât” dedi.

Anı dahi kırâ’at edüp tamâm etdim. Ol dahi elin açup bir gûne haltıyyât-ı kalenderî-vâr mır mır deyüp bir gûne du‘â edüp hakîre,

“Hâze’d-du‘â melîhun melîhun” deyü hitâb edüp,

“Kul estağfirullâh” dedi.

Hakîr dahi *“tûbû ilallâh”* dedim.

Derhâl kalkup alnımdan öpüp,

“Hâze’l-kabru üstâdî ente evlâdî” deyüp yine elimden yapışup âsitâneden taşra çıkınca pabuclarım öpüp önüme kodu.

Hakîr dahi destin bûs edüp pabuclarımı geydim. Ne çâre uryân dîvâne her ne hâl ise halâs mümkin değil. Yine elimden yapışup sürüyerek yine şâm çârsûsı içre,

“Yâ nuzzârîn ve yâ nukebâ, hâze’l-veledî‘l-mazlûmu’l-mağfuv. Beyyi‘nî elfe elfe kîse” deyü feryâd ederek hakîri rüsva-yı âlem bednâm etdi. Ammâ evvelki gibi müte’ellim olmadım.

Bu hâl üzre beni sarây meydânına getirüp anda dahi feryâd ederek dîvânhâneye çıkarup yeden-be-yed Murtazâ Paşa’nın destine hakîri verüp,

“Hâzâ veledü‘l-ma‘nevî” deyüp yine alnımdan bûs edüp gitdi.

Murtazâ Paşa’ya sergüzeşt [ü] serencâmım bir bir takrîrim ederken sarây kapusundan berü yetmiş seksen şâm yeniçerisi ve şehir subaşısı üç aded meyyiti atlar üzre yükletmişler. Ve yedi sekiz mecrûhu dahi getirmişler.

“Amân Sultânım. Senin iç ağaların Türkmân mahallesinde bir hânede fısk [u] fücûr ederken bilmeyüp basdık. Bu kadar âdemlerimiz katl edüp ve bu kadar kimesneyi dahi mecrûh etdiler. Hâlâ ol hânede kapanup küt-a-küt ceng ederler” deyince leşleri paşanın huzûruna bırağup yer öpdüler. Der ân hemân paşa ukkâb-misâl yerinden pertâb edüp,

“Bire haznedârı çağırın” dedi. Hazînedâr gelince emân vermeyüp bir kaç yerden hançer ile mecrûh eyleyüp deli ve gönüllü ağaları tevâbi‘iyle atlanup mahall-i ma‘rekeye vardıkda bir azîm ceng edüp iç ağalarından üçü ol arbedede merhûm olup yedisin ba‘de’l-ışâ getirüp iç ağaları içinde yedisin de ma‘nûkan katl edüp şeyh Reyhân yanında defn etdiler.

Bundan me’âl-i kelâm bu hakîr anlar ile mahall-i ma‘rekeye gidermişiz. Cenâb-ı Bârî‘nin hamele-i Kur’ân-ı Azîmi ve Furkân-ı Mecîd’i olduğumdan şeyh Bekkâr hazretlerine ilhâm-ı **[Y 250b]** Rabbânî olup hakîri ol merhûmların içinden alup

“hâze’l-gâfilü’l-âsî” diyerek bu kadar yerleri gezdirüp halâs edüp keşfeyledi. *Kuddise sırruh.* Ol sultân sebebiyle ol vartadan halâs oldum. *Elhamdü lillâh.*

işte şâm-ı şerîfde böyle cânlar vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfı gâyet çokdur. Erbâb-ı dîvân ve asker-i sultân (–) (–) olanlar hil‘at-i hil‘at-i fâhireler üzre sammûr postin kaplu elvân çuka ferrâceler ve kontuş ve kerekeler geyerler. Vasatü’l-hâl olanlar şâde ve helâlî ve hâre-harâmî geyerler. (–) (–) Ve sâfî kırmızı muhattem sarup ayaklarına zarbun geyerler.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet hüsn-i cemâlde ve nermiyyeti i‘tidâlde [[(–) (–) (–)]] çîm ender çîm ve ham-ender-ham kâküllerin perîşân etdiklerinde uşşâkların dahi akılları perîşân olup cân riştelerini (–) (–) (–) umûmen zerâfet ve letâfeti ve mahbûbunun melâhati gibi olmazdır.

Ve kelimâta gelseler bedî‘ü‘l-beyân ve fasîhü‘l-lisândırlar. Zîrâ bu şehrin mahbûb [u] mahbûbesinin çoğu Havrân diyârından gelmişdir. Ve sâhib-i tabî‘at olan kimesneler Havrân’dan kız alırlar. Havrân Hûrân’dan galatdır kim Hazret-i Âdem Havrân sahrâsında zirâ‘at edüp anda sâkin iken tenâsül olsun içün ikiz müştak olanları birbirinden ayırup gayri kardaşa kız verir. Hazret-i şîs ana bir kız karındaşlarından birini menkûhalığa kabûl etmeyüp Hazret-i Âdem âlem-i hayretde kalup Cenâb-ı Bârî‘den nidâ **[P 106a]** gelüp,

“Yâ Safiyyüddîn! Ne perîşânsın?” dedikde derhâl Âdem Sâfî,

“Yâ Rabbî! Sana ma‘lûmdur. şîs kızlarımdan almayup bir hûrî ister” dedikde Cenâb-ı Bârî Cibrîl-i Emîn’e emr edüp Cennetden hulle tonuyla bir hûrî çıkarup bir mücevher tabak içre Cennet meyvelerinden üzüm ve incîr ve hurmâ ve zeytûn ve rummân ve pembe ile hûrîyi Cibrîl-i Emîn Hazret-i Âdem’e getirüp,

“Yâ Âdem! Rabbin sana selâm eyledi. işte sana bir hûrî gönderdi kim oğlu şîs’e versin, dedi” deyince hemân şîs’in karârı kalmayup hûrî‘ye vaz‘-ı yed edem dedikde Hazret-i Cibrîl,

“Bu hûrî‘nin mihrini ver” dedi. şîs,

“Mihri nedir?” dedi. Cibrîl-i Emîn eyitdi:

“Mihri lâ ilâhe illallâh Âdem Safiyyullâh” dedi.

şîs dahi böyle deyüp hûrî‘yi alup ibtidâ nikâh emr-i Hak ile Cibrîl-i Emîn ta‘lîmiyle rûy-i arzda Hazret-i şîs ile mezkûr Cennet hûrîsine olmuşdur. Ammâ Cennet-i Me’vâ‘da nikâh Hazret-i Âdem ile Havvâ Ana’ya olmuşdur.

Ba‘dehu ol hûrî kızından Hazret-i şîs’in bir oğlanı vücûda geldi. ismine (–) derlerdi. Ammâ ol asırda Hazret-i Âdem Cennet’den hubût edüp zemîne kadem basdıkda kendüye nisyân gelüp lisân-ı Cennet olan Arabî‘yi ferâmûş edüp lisân-ı ibrîce kelimât ederlerdi. Bu kerre hûrî Arâbî kelimât eder. şîs ibrîce kelimât eder. Birbirlerinin lisânların fehm etmede hayli usret çekdiler.

Bu kerre Hûrî‘den müştak olan (–) (–) anasının lisânın ve babasının lisânın öğrenüp mâbeyne-hümâda **[Y 251a]** tercümânlık ederdi. Hâlâ tercümânların pîri (–) (–) silsileleri ana müntehîdir.

Ba‘dehu ol Hûrî‘den niçe yüz evlâdlar zuhûra gelüp tenâsül buldular. Ve anlar

Hûrân'da sâkin olduklariyçün Hûrân'dan galat Havrân diyârı derler. Merâlî ve gazâlî Yed-i Kudret ile mükehhal âhû gözlü pençe-i âfitâbları olur kim hakkâ ki hûrî-sıfatlardır. şâmlı bunlardan kız alup tenâsül bularak anıniçün şâm'ın mahbûb u mahbûbesi meşhûr-ı âlemdir.

Ve bu şehrin misli arâzî-i ma'mûrda yokdur. Vilâyet-i vâsi'i ma'mûr ve belîdeleri ve buk'aları hûb u mergûbdur. Ve fezâlarında sadrenc nakşı mezra'aları mahsûldar ve ahâlîsi mâldâr ve ni'metleri firâvân ve uyûnları ve enhârları cârî ve revândır.

Ve cânib-i erba'ası bâğ u bostândır. Her bâğda bülbüllerin nağamâtları ve hoş-elhân tuyûrların asvât-ı hazînleri âdeme hayât verüp ferahnâk olur. Ve hâki ol kadar rakîk ve latîfdir kim **[Q 106a]** gûyâ gırbâlden geçmişdir. Fağfûr-ı Çîn-misâl kâseler ve kûzeler işlenir. Ve bâğlarında semâdan bârân-ı rahmet nâzil olsa müşk-i amber-i hâm-misâl bir râyiha-i tayyibe âdemin demâğın mu'attar eder.

Ve muhtesib ağası ve mîrâb ağa defteriyle şâm'ın cânib [ü] etrâfında yetmiş üç bin bâğ u bâğçe öşür verir derler. Ve mîrâb ağa bu bâğlara nevbet ile su salar. Eğer hâkim tarafından su nâzırı olmasa bir katra âb içün hûn âb olur. Ve Allâhümme âfinâ, bir garîbü'd-diyâr âdem bu şâm bâğları içre girse selâmet bulmayup serserî geze geze gâyib olur. ihtimâldir katl ederler.

Ve bu bâğlar içre kırk bin kasr-ı irem vardır, derler. Her birinde andelîbânın ve gayri hoş-elhân tuyûrların feryâdlarından âdem mest olur.

Hikâyet ederler kim şeyh Mehemmed Sadreddînzâde bir kimesneden on kîseye bâğın almağa ricâ eder. Ol bâğ sâhibi dahi inâd edüp bâğın vermez.

Vakt-i şitâ oldukda bâğı almağa tâlib olan kimesne cemî'i tevâbi'i [u] levâhıkı ve niçe ummâller ile bir gecede herîfin bâğının der-i dîvârın ref' edüp kendü bâğına zamm edüp cemî'i eşcârların dahi tebdîl eyleyüp kendü bâğın ve serîka etdüği bâğı serâpâ çapaladup suların salup rey eder.

Bâğ sâhibi herîf vakt-i bahârda bâğı tarafına varup râh-ı bâğda ol kadar serserî gezer kim bâğının der-i dîvârından ve ahcârât [u] eşcârâtından nâm [u] nişân bulmayup,

"Âyâ ben meshûr mu oldum?" deyü şehire gelir.

Ertesi hidmetkârları ile yine bâğa varup bâğ u bâğbândan eser yok. Civârında olan âdemlerden su'âl edüp anlar dahi dem-beste ve hayrân kalırlar. Âhir mahkemeye varup da'vâ eder. isbâta kâdir olmayup sifri'l-yed kalup gider. şâm-ı şerîfde bu bâğ hikâyesi darb-ı meseldir. Ve hâlâ ol bâğ meşhûrdur ki teferrücgâh-ı has [u] âmdır.

şâm'ın mesîre ve teferrücgâhların beyân eder: Evvelâ fezâ-yı Gökmeydânı şâm içinden cereyân eden nehr-i Mîze cânibeyni bir çemenzâr-ı bî-gubâr bir sebzezâr sahrâdır. Ba'de'-**[Y 251b]**-l-asır cümle uşşâk anda gelüp vakt-i gurûba dek kimi mâhî sayd eder, kimi mâhpâreleri sayd eder bir temâşâgâh ferah-fezâ yerdir.

Andan kasr-ı Mencik bu sahrâya nâzır bir kasr-ı âlîdir. Ammâ paşalara mahsûs bir kasr-ı Havernak'dır.

Ve şâm'ın cânib-i kıblesinde kasr-ı Küçük Ahmed Paşa (–) (–)

…………….(1 satır boş)………………..

Ve şâm'ın me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından beyân eder: Evvelâ hâs ve beyâz Havrân gılâlından beyâz çakıl ekmeği ve Acem çöreği ve peynirli böreği ve lahm-ı acînli böreği ve kehki rûy-i zemînde nazîri yokdur. Arab ve Acem'e, Hind ü Sind'e Fağfûr [u] Çîn'e hedâyâ götürürler.

Ve elvân elvân kaysısı olur ammâ kamerî ve mışmış âlûları olur. Ammâ Hamevî kaysısı bu dünyâda nazîri yokdur. Meğer Cennet bâğında ola. Ammâ bu hamevî öbür kaysılar gibi kuruyup vilâyet vilâyet gitmez, zîrâ cîrmi yokdur. Bir hurde çekirdeği vardır. Bir sâ'at yere gitmek ihtimâli yokdur. Ol kadar terdir kim zebânzede oldukda âb-ı zülâli âdeme hayât verir, bir hoş-hor âlûdur. Bir tarafı beyâz ve bir cânibi la'lgûndur. Ne kadar tenâvül olunsa sikleti yokdur ve hâzımü'l-ifrâtdır.

Ve tüffâhı gâyet latîfdir ve *"Ve râhin râhrâhın misle tüffâh"* [181] bunun hakkındadır. Hattâ bu elmadan müselles-i şer'iyye içre beş on dânesin mukaşşer edüp bile tabh eylesen bir kâsesin nûş eden hayât-ı câvidân bulup hem mukavvî hem müferrih bir latîf eşribe olur.

Ve ayvası dahi meşhûrdur. Gerçi Lefke şehri ayvası kadar iri değildir, ammâ gâyet lezîzdir. Göbeğin oyup içine mastaki sakızı koyup nerm hâkister içre bişirüp isti'mâl etsen kuvvet-i basarı ziyâde edüp tabî'atı mu'tedil eder.

Ve limon ve turuncu ve câ-be-câ hurmâsı ve reybâsı {ve kand-i nebâtı} ve kebbâtı meşhûrdur. Ve zeytûnu cihân ârâdır, cevz-i rûmî kadar olur. On dânesin tenâvül eden bir vukıyye lahm-ı kûsfend yemiş kadar gınâ bulur, memdûh-ı cihândır.

Ve incîri ve engûrü gâyet firâvândır. Ammâ zeynî üzümü derler bir mevzûn kıt'a-i âbdâr kehrübâr-vâr bir bâr-ı berdir kim Hudâ âlimdir, nazîri meğer Adn uçmağında ola. Âye[t]: [182] âyeti bu şâm'ın zeynî üzümü hakkında nâzil olmuş ola. Her ne kadar isti'mâl etsen aslâ harâret vermeyüp sıkleti olmaz. Ve,

şâm-ı şerîfin sanâyi'âtının şöhre-i şehr olanların beyân eder

Evvelâ atlası ve hâresi ve dârâyîsi ve helâlîsi ve gûnâ-gûn muhattemi ve kutnisi ve abâyisi ve dikdiki vüzerâlara mahsûs zerdûz dikdikler işlenir kim sihr-i i'câzdır. Ve katîfesi ve bu makûle kâlâ-yı metâ'ın gûnâ-gûnları vardır, ammâ meşhûrları bunlardır. Hakkâ ki Arabistân'ın cennet-meşâmıdır. Ve gâyet bender şehirdir. Beher sene niçe Mısır hazînesi mâl tahsîl olunup masrûf olunur, gâyet mahsûldâr **[Y 252a]** diyârdır.

Acîbe-i garîbe: şâm şehri içre çârsû-yı bâzârda sürü sürü beledî keçiler gezer. Her birinin emçeğinde beşer altışar vukıyye südü var. Tulum gibi sarkıp gezer. Sâhibi ise *"Halebü't-teysi'l-asfer"* [183] deyüp süd satar, ammâ südden nişân yok. Murâd edinenin mikdârı südü keçiden ulbe içre sağup sana verir. Ziyâdesin yine **[P 106b]** keçinin ağzına döküp gider, garib temâşâdır. Ve her keçinin belinde pâybendi ve kösdeği hâzırdır. Südleri kalmayup çayıra götürüp bağlar.

Ve bu şâm içre niçe ibret-nümâ şeyler vardır ammâ tahrîri tasdî' verir. Ve Defterdârzâde Mehemmed Paşa hâkimü'l-vakit iken cemî'i hânelerin hânesin hâne-i avârızdan ref' edüp arz eylemek murâd etdüği mahalde ol takrîb ile şâm içre ne kadar ibâdullâh var tahrîr etmek murâd edüp ve ne kadar koyun tenâvül olunup ve ne kadar

müsâfirîn ve mücavirîn var ise tahrîr edüp altı kerre yüz bin âdem bulunmuşdur. Böyle bir âdem deryâsıdır. Ammâ bî-vefâ halkı vardır. Ammâ hâk-i Rûm olan askerî tâ'ifesi garîb-dostlardır.

Âb [u] hevâsının hükmü odur. Ve tâli'-i nücûmîsi (–) mensûbdur. Ve iklîm-i sâlis içindedir. Tûl-i nehârı (–) ve arz-ı beledi (–) Ve halkın reng-i rûyları ebyazü'l-levndirler. (–) (–) Bu mahalde şâm-ı cennet-meşâmın deryâda katre güneşde zerre evsâfı tamâm oldu. *Ammerekallâhu ve ebbedallâhu ilâ memerri'ş-şuhûr ve'l-a'vâm âmîn yâ Mu'în, bi-hakkı Seyyidi'l-Mürselîn.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı dâr-ı enbiyâ ve makâmât-ı merâkıd-ı evliyâ-yı şâm-ı dârü's-selâm

Evvelâ şâm'ın cânib-i garbîsinde Sâlihiyye nâm kasabaya hâ'il cebel-i Kaysûn tâ zirve-i a'lâsına sekiz bin adımda urûc olunur bir musattah yerdir. Anda bir kubbe-i âlî içre Hazret-i Risâlet-penâh'ın taşa te'sîr etmiş kadem-i şerîfleri nakşı vardır. Bu mahalden Dımışk'ı temâşâ edüp rücû' etmişlerdir ki "Dünyâ cennetine girmem" buyurmuşlar. Bu mahalden sahrâ-yı şâm ve imârât-ı dârü's-selâm leme'a-i ilâhî gibi berk urduğu zâhir ü bâhirdir.

Bu cebelde şehre nâzır bir gâr vardır ana **makâm-ı Sâlihîn** derler ve Sâlihiyye şehri bu gâr ismiyle müsemmâdır.

Ve **makâm-ı Üçler** dahi bir kehfdir.

Andan **makâm-ı Yediler,** bu dahi bir gârdır.

Ve **makâm-ı Kırklar,** bu dahi bir kehf-i latîfdir. Bu ziyâretlerin mihrâblarında ibâdet edenin du'âsı müstecâbdır. Ve sulehâ-yı ümmetden ehl-i hâl kimesneler vardır.

Makâm-ı Budalâ: Ricâl-i gaybdan bunlar kırk kişi şâm'a me'mûrlardır. Bir gâr içre ziyâretgâhdır, ammâ türbeden bir âsâr yokdur.

Ve Kabrü'l-Melikü'l-cevâd Yûnus bin Mevdûd bin el-Melikü'l-Ârif: Karındaşı olan el-Melikü's-Sâlih ismâ'îl elinden şâm'ı alup merkûm el-Melikü'l-Cevâd Yûnus'a verüp şâm'a müstakil hâkim oldu. Hikmet-i Hudâ üç aydan Melik Kâmil'in kemâl-i ömrü kâmil olup hilâfet el-Melikü's-Sâlih'e müyesser oldu. Derûnundaki adâvetin izhâr edüp,

"Karındaşım **[Y 252b]** asrında **[Q 106b]** sen beni şâm'dan niçün ma'zûl eyledin" deyü el-Melikü'l-Cevâd Yûnus'u şâm'da katl etdirdi. Melik Cevâd üzre nûr yağdığın istimâ' edüp Mısır'dan ılgar ile şâm'a gelüp Melik Cevâd'ın kabrine yüz sürüp üstüne azîm kubbeler binâ etdi. Hâlâ şâm ile Sâlihiyye beyninde ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

{(–) bin el-Melikü'l-mücâhid şîrkûh Mahmûd: Vâlî-i Hıms iken sâhil-i bahrde ve berde çok gazâsı vardır. Mısır'a giderken rehzen-i ecel yolun kesüp şâm'da ahşam edüp Sâlihiyye kurbunda âsûdedirler.

(–) ibn şehinşâh ibn Eyyûb: Sultân Salâhaddîn Yûsuf'un birâderzâdesidir. Bunlar şâm hâkimi iken küffâr-ı hâksâr Medîne-i Münevvere'yi gâret etmeğe asker cem' edüp çölde giderken bu Melik Mansûr cünd-i küffârın ardın ve önün alup cümle küffârı dendân-ı tîgden âteş tîğden (–) geçirüp Salâhaddîn Yûsuf'un evâsıt-ı ahdinde bunu dahi felek elekden geçirüp şâm içinde (–) medfûndur.}

Ve bu âsitânelerin şimâlinde bir gâr vardır, ana **makâm-ı Hâbil** derler. Anda bir müdevver sürhgûn bir taş vardır. Kâbil Hâbil'i ol taş ile ser-i sa'âdetlerine urup şehîd eyledi. Anıniçün bu taş kırmızıdır, derler.

Ve buna karîb bir gâr dahi vardır. Köşe köşe oyulmuş muzlim küncleri vardır. **Gâr-ı Cû'ân** derler. Benî isrâ'îl zamânında kavm-i Yahûd kırk nebîyi bu kehf içre mahpûs edüp yedi sene savt-ı hazînleri istimâ' olunup kırkı dahi cû'dan helâk oldu, derler.

Andan Sâlihiyye içinde nemek-i hân-ı melâhat ve kamer-i âsumân-ı semâhat yegûsü'l-vâsılîn matlûbü't-tâlibîn **Hazret-i şeyh Muhyiddînü'l-Arabî:** Ömr-i şerîfi 78 sene, vefatı sene 572. Evsâfı mezkûrdur. Ammâ yine şâm'ın cânib-i garbîsinde nısf merhale râh-ı karîbde medfûndur. Cümle âsâr-ı binâları fâtih-i Mısır Selîm Hân'ındır. Sultân-ı Mısır ve'ş-şâm el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Ebûbekir asrında merhûm olmuşdur. Monlâ Hünkâr ile hem-asırdır. Muhyiddînü'l-Arabî Konya'ya varup nikâh-ı şer'-i Resûl-i mübîn üzre Sadreddîn-i Konevî'nin vâlidesin almışdır.

Cebel-i Hayyü's-selc ya'nî "Diri Kar" demek olur. Rûm'da âb-ı zülâl dedikleri kar kurdudur demek olur. "Kün" emriyle edîm-i arz halk olunaldan berü niçe bin yıllık karı sayf u şitâda mevcûddur. Bu cebel üç günlük râh-ı ba'îdeden beyâz kulle-misâl kubbe-i eflâke ser çekmiş bir kûh-ı bâlâdır. Rûz merre şâm'a niçe bin üştür bârı selc-i bâridi gelüp şâm'ın suları içine bu kardan idhâl edüp sıkletin def' edüp âb-ı zülâl olur. Ve bu dağda âb-ı zülâl dedikleri kar kurdu hayvânı çokdur. Hukkâmlara kar-keşânlar hedâyâ getirirler.

Ve bu cebelde **ziyâret-i Ebü's-Selc:** Dâ'imâ şâm'a kar taşıyup halka bezl edermiş. Hazret-i Risâlet ile şâm'a gelüp girmeyüp **[Y 253a]** bu cebelde kalmışdır. Sahâbe-i kirâmdandır. Bir kubbe-i sağîrde medfûndur.

Ve buna karîb **Hazret-i Ebü's-Selc-i Hindî:** Aşk-ı ilâhî ile âlûde bir za'îf ü nahîf ve perhîzkâr merd-i Hindî imiş. Dâ'imâ şiddet-i şitâda uryânen kar içinde sâkin imiş. Selîm şâh Mısır'a giderken gelüp du'â-yı hayırların alup Mısır fethinden sonra,

"Bizim Mısır'da Hindîlerimize bir tekye inşâ eyle" deyü Mısır'ın fethin tebşîr ederler. Ba'dehu Selîm Hân Mısır'ı feth edüp geldikde civâr-ı rahmete gitmiş bulup kabr-i şerîfleri üzre bir kubbe binâ etmek murâd edindiklerinde Selîm Hân'ın vâkı'asında,

"Yâ Selîm dünyâda ve âhiretde uryân gezmeği ricâ edüp ancak murâdım müşâhede-i cemâl idi. Elhamdülillâh müyesser oldu, lütf eyle, benim na'şım üstüne bir bâr-ı azîm ihdâs eyleme" deyü ricâ etdükde Selîm Hân dahi cânib-i erba'asına bir soffa binâ edüp âyende vü revendeye ârâmgâh bir ziyâretgâhdır.

Ve bu cebelden yine garba Mîze boğazın ubûr edüp nısf sâ'at gidüp,

Cebel-i Rebve: şâm'dan bir merhale yerdir. Müfessirîn bu cebel hakkında âye[t]: [184] âyeti nâzil olmuşdur, derler.

Bir kûh-ı dırahtistândır. Tâ zirve-i a'lâsında Hazret-i Îsâ havâriyyûnlarından Hazret-i (–) medfûndur. Anda Mu'âviye bir mescid-i a'lâ binâ etmişdir. Mâh-ı Temmûz'da ahâlî-i Kerek ve âyân-ı Ba'albek ziyâretine varup kesb-i tarâvet ederler. Cânib-i erba'ası gül [ü] gülistân ve bâğ [ü] bostân ve murg-zâr lâlezâr yerdir. Ve nehr-i Rebve bu cebelin dâmeninden tulû' edüp nehr-i Berîd'e munsabb olur. ikisi bu cebelin esfelinden cereyân

ederek Kâsımiyye kal‘ası dibinde Bahr-i Ebyaz’a mahlût olur.

Ve bu cebel-i Rebve’de bir gâr-ı azîm vardır. Bu nâhiyede şıkıf kal‘ası ve Zübdâniyye kal‘ası ahâlîleri ol zu‘m üzrelerdir kim “Hazret-i Meryem Hazret-i Îsâ‘yı bu gârda müştakk etmiş ola” deyü bu âyet-i kerîmeyi istidlâl edinirler. Âye[t]: [185] Bu âyetden murâd bu mahaldir derler. Ammâ sahîhi Kudüs-i şerîfin cânib-i cenûbîsinde iki sâ‘at Beytü‘l-lahm dedikleri gârın evsâfı bâlâda sebkat edüp tahrîr olunmuşdur. Muhakkak Hazret-i Îsâ anda vücûda geldiği Rûm tevârîhlerinde sıhhati üzre mastûrdur kim hilâf yazmazlar.

Ve bu cebel-i Rebve dâmeninde **ziyâret-i Hazret-i Yûhâ Nebiyyullâh**: Bir çemenzâr yerde bir kubbe-i âlîde âsûdedirler. Ammâ asl [u] fer‘iyle ma‘lûmumuz değildir. Andan yine,

şâm’a gelüp enderûn [u] bîrûnunda olan ziyâretleri beyân eder

Evvelâ “Câmi‘-i Ümeyye’nin mihrâb dîvârı sâhasında on iki bin peygamber **[P 107a]** medfûndur” deyü müsbetdir, zîrâ câmi‘-i Ümeyye ibâdetgâh-ı kadîmdir. Maktûl ve merhûm peygamberleri ana defn ederlermiş.

Ve yine câmi‘-i Ümeyye’nin tâ vasatında mazhar-ı envâr-ı nübüvvet ve masdar-ı âsâr-ı mürüvvet Hazret-i Yahyâ şüd nasîb-i şehâdet ibn Hazret-i Zekeriyyâ *aleyhimâ‘s-selâm* ibn Mâsân ibn Feylekos ibn Melik Rac‘îm ibn Hazret-i Süleymân **[Y 253b]** ibn Hazret-i Dâvûd *aleyhimü‘s-selâm*a müntehîdirler.

Hazret-i Yahyâ, Hazret-i Îsâ akrabâlarından idi. Urûc-ı Îsâ‘dan sonra bunlara nübüvvet gelüp isrâ’îl’i dîn-i Mesîhiyye’ye da‘vet ederdi. Ve halkı ma‘âsîden nehy ederdi. Ol asırda Melik (–) filân kendü kızın nikâh ile almak murâd edinüp Hazret-i Yahyâ men‘ etdiğiyçün mezkûr melikin avreti iğvâsıyla Hazret-i Yahyâ Nâbulus kurbunda karye-i Sabastiyye’de bir deyr içre incîl tilâvet ederken şehîd edüp ser-i sa‘âdetlerin şâm-ı şerîfe getirüp bu câmi‘-i Ümeyye içre bir zîr-i zemînde bir amûd pâre üzre bir altun tepsi üzre kodular. Hâlâ bu câmi‘-i Ümeyye içre âsûdedir. Ve cesed-i şerîfin Sabastiyye’den Malta küffârı serîka edüp Sencovan nâmıyla kendülerde mahfûzdur. Ammâ re’s-i şerîfi câmi‘-i Ümeyye içre bir musanna‘ ahşâbâtdan parmaklık içre sandûka-i şerîfeleri vardır. Zerdûs atlas-ı sebzdûz ile pûşîdedir. şâm vüzerâları ser-i sa‘âdetleri tarafında kâşî-i Çîn maksûre üzre salât-ı cum‘ayı edâ ederler. Bir ulu ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Müddet-i ömürleri (–) sene ve şehâdetleri (–) sene. Zamân-ı şerîflerinden vilâdet-i Hazret-i Risâlet’e gelince 605 sene. Sanâyi‘i vâ‘iz u nâsıh idi.

Ve câmi‘-i Ümeyye’de makâm-ı Hazret-i Îsâ.

Ana karîb câmi‘in sol cânibi küncünde makâm-ı Hazret-i Hızır.

Andan kıble dîvârında Enbiyâlar kapusu ve dahi (–) (–) Zi’n-nûreyn eliyle Kelâm-ı izzet, gûyâ kudret kalemiyle tahrîr olunmuş bir Kelâm-ı Kadîm’dir.

Bu câmi‘ içre Birler ve Üçler ve Yediler ve Kırklar makâmları vardır.

Ve câmi‘-i Ümeyye’nin cânib-i (–) (–) şarkîsindeki bâb-ı Ceyrûnda havz-ı Ceyrûn. Andan gasl edüp tecdîd-i vuzî‘ eden yetmiş dürlü emrâz [[(–) (–) (–) (–)]] olduğu mahaldir.

Ve haremde mîleyn Hatve-i Hazret-i Âdem. Andan kıble dîvârında mihrâb-ı Fukarâ.

Bu arada câmi‘-i **[Q 107a]** Ümeyye ziyâretleri ve makâmları tamâm oldu.

Koyunkapusu cânibindeki ziyâretleri beyân eder

Evvelâ Âl-i Emeviyyûn’dan Emîrü‘l-mü’minîn Hazret-i Mu‘âviye ibn Ebî Süfyân. Hazret-i Risâlet’in vahiy kâtibi idi. Vefâteş der Receb sene 60, ba‘de hicreti’n-nebeviyye intikâl edüp hilâfet oğlu Yezîd’e nakl etdi.

{Ve bu[na] karîb Sahr bin Harb bin Ümeyye Hicret’in sene (–) târîhinde Hüseyn bin Alî‘nin sulh ferâğında müstakil halîfe oldu. Hicretin sene (–) pederi Ebî Süfyân islâm ile müşerref olmuşlardı. Hazretden 163 hadîs nakletdi. Zamân-ı hilâfetlerinde memâlik-i şâm ve Mısır ve Mağrib ve Endelüs ve Fârs ve Arab ve Âzerbâycân ve Deylem ve Horasân ve Mâverâ‘ü‘n-nehir ve Hindustân’a varınca hükm etdiler. Nefer aded 14. Müddet ise 91 sene, ömreş 78 sene mâh-ı Receb fî sene 90 Mervân-ı Hımâr’da inkırâz buldular. Bu şâm-ı şerîf tahtları idi. Mu‘âviye Emeviyyûn’un ibtidâsıdır Yezîd’in pederi olduğıyçün şetm etmemek gerekdir, zîrâ neseb-i Resûl’dendir ve cümle ahvâlâtları **[Y 254a]** min-indillâhdır. Ömr-i şerîfleri 78 sene ömreş (–) sene. Sebeb-i mevtleri oldur kim ehl-i Medîne Hazret-i Osmân’ı katl etdikleriyçün cümle a‘yân-ı ahâlî-i Medîne’yi katl edüp cesed-i Resûlullâh’ı yerinden ref‘ edüp şâm’a götürmeye mübâşeret etdi. Ol gün minber-i Resûl lerzân oldu. Ve asker-i Mu‘âviye şâm’dan hurûc etdüği gün câmi‘-i Ümeyye minberi münhedim olup şems dahi münkesif oldu. Cümle ahâlî-i şâm zulmetde kalup ol sâ‘at Mu‘âviye havfinden lakve mar[azına] mübtelâ olup cân verdi. Ve bâ (–) el-Câbiyye’de defn etdiler. Künyeleri Abdurrahmân’dır. Ve nakş-ı hâteme *“Li-külli amelin savâb”* idi.

Hilâfet oğlu Yezîd’e intikâl eyledi. Ahd-i Yezîd ibn Mu‘âviye ibn Ebî Süfyân. Bî‘at-i Yezîd fî sene 60. Müddet-i evkâtı (–) sene ve şehr 3. Müddet-i ömr-i Yezîd 39 sene. Hazret-i Hüseyin Yezîd’den bî‘at etmediği ecilden şehîd oldular. Evlâd-ı imâm Hüseyin imâm Zeynelâbidîn ve oğlu imâm Muhammed el-Bâkır ve evlâdı Hazret-i Ca‘fer-i Sâdık.}

……………. (1 satır boş)………………..

Ve buna karîb mü’ezzinlerin pîri Hazret-i Bilâl-i Habeşî hakkında Hazret-i Risâlet *“Yâ Bilâl ganni’l-uzzâl”* [186] buyurmuşlardır. Hicâz ve uzzâl makâmında âgâze etdüği mahal cemî‘i uşşâk mest [ü] medhûş olurlarmış. Hazret-i Alî Hazret-i Risâlet’in izn-i şerîfiyle seccâde-i Resûlullâh üzre oturup ibtidâ Selmân-ı Fâris’in ikinci Amr bin Zamîrînin, üçüncü bu Bilâl-i Habeşî‘nin belin bağladı ve icâzet verdi. Mü’ezzinlerin silsilesi ana müntehîdir.

Ve buna karîb Hazret-i ikrime sahâbe-i kirâmdandır. Ve ikrime hazretlerinin evlâd-ı zevi’l-ihtirâmlarından Hazret-i Hişâm ve Hazret-i Amr bu iki nûr-ı dîde Hazret-i Hâlid Kayser-i Rûm olan Hırkîl üzre sene 13 şâm’a gelüp iki bürâder-i kihter-i mihter Hırkîl cenginde şehîd oldular. Bu mahalde medfûndurlar.

Ve yine bu mahalde Koyunkapusu’nun iç yüzünde meşâd-ı Yezîd bin Mu‘âviye {ömreş 39} hicret-i nebeviyyenin sene 64’de rûh-ı bî-fütûhu kâlıb-ı bî-beden olup kaldı. Sene (–) târîhinde Timur cesedin âteşe yakup hâkisterin bâda verüp meşâdına cemî‘i Tatar’ı

tenehnüh ve yestahzede etdirüp hâlâ âyende vü revende deng(?) teşelşülgâhı ve hergâhıdır.

Bu Yezîd-i bî-sa'îdden sonra hilâfet oğlu Mu'âviye'ye nakl etdi. Künyeti Ebû Leylâ idi. Bu dahi fevt olup dedesi Hazret-i Mu'âviye cenbinde medfûndur. Ve Mervân bin Hakem halîfe iken merhûm olup bu mahalde âsûdedir. Ve kurbunda elli adım ba'îd Emîrü'l-mü'minîn Abdülmelik bin Mervân sene 85 târîhinde fevt olup başka bir kubbe-i âlîde medfûndur. Azîmü'ş-şân pâdişâh-ı cihân imiş.

Ve buna karîb Hazret-i Mu'sab Hazret-i Zübeyr'in birâder-i kihteridir ve Hazret-i Risâlet'in hâletezâdeleridir. Bu Hazret-i Mu'sab Abdülmelik cenginde sehm-i kazâ ile şehîd oldu.

Ve buna karîb Velîd bin Abdülmelik dahi **[Y 254b]** berde ve bahrde feth etmedik diyâr komamışdır. Hattâ islâmbol'a iki kerre serdâr üçüncüde bizzât kendüler varup nısf-ı Kostantiniyye'yi feth edüp Ayasofya-i Kebîr'de ibâdet edüp sulh ile rücû' edüp bin pâre keştî ile Mora'yı ve Girid'i ve Kıbrıs cezîrelerin feth edüp şâm Tarabulus'a gelüp lenger-endâht oldu. "Gazâ-yı Velîd müyesser ola" deyü efvâh-ı nâsda darb-ı meseldir. {Fevt olup gazâ mâlıyla câmi'-i Ümeyye'yi ta'mîr edüp sene 96 Cemâziye'l-âhiresinde merhûm olup bâb-ı Sagîr hâricinde medfûndur.

Ve cenbinde Süleymân bin Abdülmelik: Âl-i Emeviyyûn'un güzîdesidir. Birâderi Mesleme'yi yüz bin asker ile islâmbol'a serdâr eyleyüp Galata'yı feth edüp bâ-sulh şâm'a geldiler. Remle'deki câmi' bu Süleymân'ındır. Sene 99 imtilâdan merhûm oldu.

Kabr-i el-Melik el-emced Mecdeddîn bin Behrâm şâh bin el-melik el-mansûr izzeddîn Ferahşâh, sene 627. Gulâmları şehîd etdi. Bu dahi azîmü'ş-şân halîfe-i zamân idi.}

Ve yine buna karîb Eyyûb bin Süleymân dahi âdil pâdişâh imiş. Pederi cenbinde medfûndur. Bu halîfelerin cümlesi Âl-i Emeviyyûndandırlar. Eğer cümlesin tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur.

Ve ziyâret-i Hazret-i Ömer ibn Abdülaziz: Bu dahi halîfe-i Resûlullâh'dandır. Ammâ başka bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Gâyet âdil olduğundan ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

Ve ana karîb Aşere-i Mübeşşere'den Hazret-i (–) ve ana karîb Hazret-i Risâletin hâletesi.

Ve Monlâ mahkemesi kurbunda Âl-i Ekrâd Atabegiyân'dan Hazret-i Sultân Nûreddîn eş-şehîd ibn Ak Sunkur el-Bersakî. Hazret-i Risâlet'in kabr-i şerîfine Râfızîler lağım ile varup vaz'-ı yed edecek mahalde hemân Hazret-i Risâlet-penâh Nûreddîn-i şehîd'in rü'yâsına girüp,

"şu zâlimler beni kabrimden çıkarmak isterler. Senin gelmene müfevvâz olunmuşdur. Bunda sırrullâh var, elbette yetiş" dedikde der-akab Nûreddîn hâbdan bîdâr olup bu kadar heccân ve hussân-ı küheylân ile yedi gün ve yedi gece berk-i hâtif gibi erüp cümle ahâlî-i Medîne'yi alâ-tarîkı'z-ziyâfe da'vet edüp cümlesine nigerân eder. Ammâ menâmında Hazret-i Risâlet'in şu zâlimler deyü gösterdiği âdemler yok. Nûreddîn-i şehîd eydir:

"Ey ümmet-i Muhammed! Elhamdülillâh ta'âm firâvân, dahi garîbü'd-diyâr mücâvirînden kimesneler yok mu?" deyince,

“Hayır pâdişâhım hâs u âm ve pîr [ü] civân cümle geldiler. Ammâ iki garîb beze miskîn halkdan münzevî kimesneler var, gâyet perhîzkâr âdemlerdir, anlar kaldı. Ammâ bu ta‘âmı anlar yemezler ve da‘vet etseniz gelmezler. Ehl-i hâl sâhib-i sülûk merd-i Hudâ‘lardır” deyü hüsn-i hâllerine şehâdet etdiler. Nûreddîn eydir,

“Elbette cebren varup anları getirin. Bizim hasbeten lillâh olan ta‘âmımıza anların dest-i nâ-mübârekleri dokunsun” deyü huddâmlarına işâret edüp meclise hâzır edince koca Nûreddîn “Sadakte yâ Resûlallâh” deyüp secde-i şükr etdi.

Der-akab hücrelerin basdurup **[Y 255a]** lağım yolunda yedi âdem dahi kazma ve kürekleri ile meydân-ı mahabbete çıkarup bunları birer birer söyledüp tokuzun dahi katl edüp Hazret-i Risâlet’in kabr-i şerîfi etrâfın kazup cânib-i erba‘asın üskündürelere alup altından dahi lağım-misâl kazup ıskaralar üzre alup bizzât hemân Hazret-i Risâlet’in ol hâk-i müşk-i amber-fâmı sandûka-vâr bir mu‘allak şey oldu, andan niçe bin kantâr nühâs-ı hâs ve rusâs ve kalay ve nühâs a‘vânî her ne kadar var ise bahâları ile cem‘ edüp bu cümleyi âteş-i azîm ile eridüp uyûn-ı câriye-misâl cereyân etdirüp ol hafr içi leb ber-leb olup Hazret-i Risâlet-penâh bir tuç kal‘a içinde hâlâ âsûdedirler, gûyâ pûlâd-ı Nahcivânî‘dir, bu mezkûr tuç sandûkanın üstün dahi parça parça tuçlar ile pûşîde edüp yine dahi taşradan bir kat dahi demir kafesler kim herbiri kol kalınlığı demirler ile ihâta etdirüp vücûd-ı şerîfleri üzre hâlâ bu kubbe-i âlîyi binâ **[P 107b]** edüp Medîne-i münevvere’yi kal‘a içine aldı. ibtidâ kal‘a-i Medîne Hazret-i Nûreddîn-i şehîd’in binâsıdır.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ münhedim olup sene (–) târîhinde Sultân Süleymân Hazret-i Risâlet’in ta‘lîmiyle bir kal‘a inşâ etmişdir kim inşâallâh mahallinde ale’t-tafsîl evsâfı tahrîr olunur.

Netîce-i kelâm işte bu Hazret-i Nûreddîn-i şehîd böyle bir azîmü’ş-şân pâdişâh idi. Bu şâm mahkemesi kurbunda şâhrâh üzre bir kubbe-i âlîde medfûndur. Bir marîz âsitânesine girüp ziyâret etse bi-emrillâh derhâl şifâ bulurlar. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve şehrin cânib-i şimâlîsinde bâğlar içinde sultân-ı âşıkân kutbü‘l-aktâbi’z-zamân Hazret-i şeyh Arslan. Bir ulu âsitânesi ve firâvân fukarâları ve imâreti ve câmi‘i vardır. Hattâ leyle-i mubârekelerde şâm esvâkı içre bir asfarü‘l-levn bir azîm arslan sûretinde gezdüğün niçe kimesneler müşâhede etmişlerdir. Hattâ bu âsitânede şeyh Bekkâr ile olan sergüzeştimiz ki, bâlâda tahrîr olunmuşdur, andan sonra bu şeyh Arslan rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı pür-fütûhlarına hibe eyledim. *Kuddise sırruh*.

Ve câmi‘-i Ümeyye’nin cânib-i şimâlinde karîb Sultân Melikü‘t-Tâhir Âl-i Ekrâd Atabegiyân’dandır. Aceb şecî‘ ve gâzî pâdişâh imiş. Sene 653 târîhinde Gazze ve Remle ve Akke ve Sayda ve Beyrût’a Freng-i bedreng istîlâ edüp bu Melikü‘t-Tâhir istihlâs eylemişdir. Ammâ şâm’a hâne-i avârızı bunlar ihdâs etdiğiyçün ahâlî-i şâm Melikü‘t-Tâhir’e hâtır-mânde olup ziyâret etmezler. Kubbe-i âlîsinin bâbı mestûrdur. Ammâ gâyet musanna‘ kubbe-i murassa‘dır.

Andan Paşa sarâyının taşra kapusu cenbinde şeyh Sâlih ve Hazret-i şeyh Halîl iki bürâderler bir kubbede yatırlar. Hazret-i Risâlet’in Uhud gazâsında ve Bedr-i Huneyn gazâsında izn-i şerîfleri ile ba‘zı **[Y 255b]** müşrikîni bunlar katl ederlermiş. Cellâdların silsileleri bunlara müntehîdir. Hattâ Paşa’nın cellâdı Bekir ale’s-sabâh Dîvânhâne’ye

gelmeden bu türbe içre girüp kılıcın türbe sandûkası içine koyup yine alup kemer-beste ederdi. Ve Melek Ahmed Paşa efendimizin bir ciğerkûşesi bu âsitânede medfûndur.

Ve her bâr cümle mücrimi bu âsitâne önünde katl ederler. Ammâ ibtidâ meydân-ı siyâsete çökerüp cellâd mücrimin başı üstüne kendi dâmenin sütür edüp cellâd hırkası içinde mücrime bir hâl edüp dâmenin kaldırup garîb mücrim nergis gözlerin yumup perîşân-vâr otururken beyt:

Cellâd-ı felek boynun urup bir niçe şahsın

Gördüm kafesi başka yatur başka kafâsı

mazmûnunca herîf kelleyi Yâ Vedûd'a [[(–)]] ol dem içinde ol dem cellâd "Maktûlün rûhuna Fâtiha" deyüp pîri olan şeyhin âsitânın bûs edüp gider. Garîb temâşâdır. **[Q 107b]** **"**Mazlûmların gerdenlerine kılıç geçmeyüp halâs olmuşlardır" deyü nakl ederler.

Ve Koyunkapusu kurbunda kutbü'l-ârifîn şeyh Hasanü'r-Râ'î *kuddise sırruh.*

{Kabr-i Mu'âz bin Cebel: Sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîsdir. Hazret-i Ömer hilâfetinde mat'ûnen vefât etdi. Karâfede medfûndur.

Ve kabr-i Vasîle bini'l-Eska': Benî Leys kabîlesindendir ve Ashâb-ı soffanın güzîdesidir. Hazretden(?) nakl eder. Hazret-i Ömer şâm'a gönderüp merhûm olıcak Bilâl-i Habeşî cenbinde medfûndur.

Ve kabr-i Abdullâh bin (…) el-Mâzinî: Sahâbîdir. Sene 80 târîhinde yüz yaşında vefât etdi. Cebbânede âsûdedir.

Abdülmelik: Mu'âviye duhteri Atîke nâm hâtûndan mütevelliddir. Halîfe olup sene 50(?) Bâbü'l-ebvâb'a ve şirvân ve şamâkî'ye varınca feth edüp bu esnâda Habbâbe nâm bir dürr-i nâ-şüküfte kızı merhûme olup gammından ömrü 40 sene iken sene 50(?) târîhinde şâm hâricinde Belkâ nâm karyede medfûndur.

Ve kabr-i Hişâm bin Abdülmelik. Diyâr-ı Acem'de Hâkânı münhezim etdi. Ve Dağıstân'da Tâbeserân ve Kumuk ve şamâkî'yi feth edüp cümle ahâlîsin islâm ile müşerref etdi. Ba'dehu Hişâm sene 125 Kınnesrîn'de Rusâfe nâm mahalde medfûndur. Müddet-i ömrü 55 sene ve müddet-i hilâfet 19 sene şehr 8.

Ve kabr-i Emîrü'l-mü'minîn [[(–) (–) (–)]] dendir. Hişâm bin Abdülmelik asrında şâm kurbunda Belkây nâhiyesinde Hamîme karyesinde sâkin iken merhûm olup anda medfûndur.

Ve kabr-i el-Melikü'l-mu'azzam Îsâ Sene 29. şâm vâlîsi [[(–) (–)]] binâsıdır ve Sâlihiyye'de binâ etdüği medresede medfûndur.

Ve kabr-i el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd bin el-Meliki'l-mu'azzam Îsâ. şâm hâricinde medfûndur. Eş-şeyh ibn Hacîb bunların ricâsıyla Kerek nâm kal'ayı binâ edüp anda medfûndur. Ammâ ibn Hacîb diyâr-ı Mısır'da mütevellid olup iskenderiyye'de sene 656 sâhil-i bahrde kubbesiz çâr-kûşe bir dîvâr içinde medfûndur.}

Ve bâb-ı Kesân'da, Hazret-i **[Y 256a]** şeyh Kennâs ve şâm hadîkaları içre şeyh Sem'ûn ve bâğların Katîfe cânibinde şeyh Sâdât ve Hammâm kahvesi kurbunda Sitti

Rukiye (–) (–) hazretlerinin duhter-i pâkîze-ahterleridir.

Ve Hazret-i Resûl'ün sarrâcı şeyh Ahmed-i Sürûcî ve şeyh Arslan cenbinde şeyh ibrâhîm el-Havrânî ve ana karîb bir bâğ-ı irem içre şeyh Elhân ve bu mahalle kırk elli hatve karîb kabrü's-sitt.

Ve yine bu âsitâne cenbinde şeyh Ebû şa'rî hazretleri. Hamd-i Hudâ sohbet-i hâsları ile müşerref olup dest-bûslarıyla behreyâb olduk. A'izze-i kirâmdan bir ulu sultân idi.

Ve def'a-i sâlisede şâm'a vardığımızda mürşid-i kâmilimiz olan Hazret-i şeyh Bekkâr civâr-ı rahmete intikâl edüp kabr-i şerîfi (–) âsûdedir. Yerine ma'nâ oğlu şeyh (–) on seneye bâliğ bir uryân pençe-i âfitâb bir veled-i pâk idi. şeyh Bekkâr hazretleri ne kadar "Sümmün ve bükmün" idi, bu ma'nâzâdesi anın aksi ol kadar pür-gûydur kim ân-ı vâhid hâlî durmayup âyende vü revendeye güft ü gû edüp niçe keşf [ü] kerâmet izhâr etmede.

Bu zât-ı şerîfin sebeb-i mevlûdu oldur kim Hazret-i şeyh Bekkâr beyne'l-halk uryân gezerdi. Ammâ dâ'imâ avretler hammâmına girüp kemerine fûta bağlayup cemî'i havâtînlere kîse ve sâbûn sürüp hidmet ederdi.

Hikmet-i Hudâ (–) Ağanın hâtûnu hammâmda bulunup ol hâtûna sâbûn sürüp hidmet ederken bir tâs içre şeyh Bekkâr ağzı yarın ilkâ edüp mezkûr hâtûna *"üşrüb"* deyü emr eder.

Hâtûn dahi şeyhin ağzı yarın nûş edince, şeyh hâtûnun karnın sığayup *"inşâallâh müştakkuküm evlâdü'l-ma'nâ"* deyüp gider.

Hâtûn dahi hânesine gelüp bir kaç günden nifâsdan ve hayzdan kesilir. Meğer bu hâtûn kırk yıldan berü evlâddan kesilmiş idi. Ba'dehu şeyh Bekkâr şeb [u] rûz ol hânedâna varup ol hâtûna hedâyâlar götürür.

Ba'dehu hâtûndan tokuz aydan sonra bir pençe-i âfitâb oğlan vücûda geldiği sâ'at şeyh Bekkâr gelüp ma'sûmun üzn-i şerîfine ezân-ı Muhammedî tilâvet edüp gider. Bu ma'sûm bir seneye bâlig olunca kelimâta başlayup harekât [u] sekenâta başlar.

Bir gün şeyh Bekkâr gelüp bu ma'sûmu kundağından çıkarup uryânen cemî'i murâd edindiği yerlerdeki ziyâretlere götürüp gezdirir. Ol gün ol gulâm piyâde yürümeğe başlayup ilâ hâze'l-ân hakîr sene 1081 târîhinde gördükde bir rûh-ı musavver ma'sûm-ı pâk idi. Böyle uryân keşf [ü] kerâmâtin âşikâre ederek seyrân ederdi.

Ve şeyh Bekkâr hazretleri: Bağdâdîdir, câmi'-i Hulefâ'da mü'ezzin imiş. Bir leyle-i Kadir'de temcîd tilâvet ederken nısfü'l-leylde rahmet kapusun küşâde görünce, "Hay" deyüp o kaddi bâlâ minâre-i ulyâdan kendüyü pertâb edüp gözün açar. Kendüyi şâm'da bulup uryân olur, ulu sultân idi.

Hattâ hakîrin kemterhânesine gelüp *"Gannî yâ ursâ"* deyü emr etdükde segâh makâmında ba'zı besteler okudum. Anlar şallak **[Y 256b]** mallak **[P 108a]** raks ederlerdi. Ba'zı zamân dâ'ireyi destimden alup keza *"A'linü'd-defâf"* deyü tarz-ı Acemâne bir dâ'ire depredirdi kim nazîri yok idi. *Rahmetullâhi aleyh.*

Andan şeyh Fahreddîn-i Irâkî.

Ve kasr-ı Mencik cenbinde Gazâlî Paşa medfûndur. Sultân Gavrî ulemâlarından idi. Selîm şâh şâm'ı feth edüp Hayre Beğ ilkâsıyla Sultân Selîm şâm'ı bu Gazâlî'ye verdi. Ba'dehu Süleymân Hân asrında der-i devlete da'vet olunup havfinden gitmeyüp isyân etdi. Deryâ-misâl asker ile Ferhâd Paşa'yı üzerine ta'yîn edüp Gazâlî münhedim olup Karalar nâm mahalde başına kara belâ gelüp katl olundu ve kellesi der-i devlete gönderilüp Gazâlî çeşm-i gazâlin yumup devlet-i dünyâdan el yuyup rûh-ı revânı Firdevse revân oldu.

Ve el-Mevlâ Hazret-i Hurrem Efendi: şehr-i Sofya'da Sofu Mehemmed Paşa ki câmi' ve medrese sâhibidir, bu Hurrem Efendi anın abd-i müşterâlarından idi. Gâyet mün'im ve dîndâr sâhibü'l-hayrât kimesne imiş. Mencik köşkü nâm maksûre kurbunda şâhrâh üzre âsûdedir.

Ve bu mahalde Kırk Vezîr: Birer soffa üzre merkad-i münevvereleri zâhirdir. Ve Kırk Vezîr hikâyeleri dahi bâhirdir.

Ve Mevlânâ şeyhülislâm Tâceddîn Efendi: Maskat-ı re'sleri şehr-i Hamîd'dir. şâm fetvâsına mutasarrıf olduğuna Allâh'a hamd ederek merhûm olup Gök meydânda Süleymâniyye câmi'i sâhasında âsûdedir.

Ve buna karîb şeyh Mehemmed Reşîdî: Bedevî tarîkında bir ulu âşık imiş.

Ve Mevlânâ Abdullâh Belhî şâm mollâsı iken vefât edüp Mencik kasrı kurbunda bir soffa üzre medfûndur.

Mevlânâ Ahmed bin Mehemmed bin Ramazân eş-şehir be-Nişâncızâde def'ateyn Mekke-i mükerreme mollâsı olup ma'zûlen şâm'a karîb geldikde Müzeyrib nâm kal'ada rûhu revân olup na'şın dahi taht-ı revân ile şâm-ı şerîfe getirüp Sâlihiyye'de şeyh Muhyiddîn el-Arabî cenbinde defn olundu. Fusehâ-yı büleğâdan mü'ellif ve musannif kimesne imiş.

Ve Mevlânâ Abdülhalîm bin Alî: Hâk-i Kastamonu'dandır. Selîm şâh-ı Evvel'in imâmı idi. şâm meştâsında iken intikâl edüp Muhyiddîn el-Arabî civârında âsûdedir. Hamele-i Kur'ân a'izze-i kirâmdan ulu kimesne imiş.

Ve Mevlânâ Zeyneddîn bin Mehemmed bin Mehemmed şâh-ı Fenârî: Selîm Hân-ı Evvel ulemâlarındandır. şâm mollâsı iken intikâl edüp Mencik kasrı cenbinde medfûndur.

Ve Halîmî Çelebi: Bu dahi Selîm şâh-ı Evvel ile şehzâdeliği âleminde Çıldır ve Mısır gazâlarında bile imiş. Nâzikâne pâkîze eş'âr-ı dürer-bârı vardır. Hâk-i Kastamonu'dandır. Bilâl-i Habeşî kurbunda medfûndur.

Ve Mevlânâ Acem Halîmî: Bu dahi Selîm şâh-ı Evvel ulemâlarındandır. *Lügat-i Halîmî* bunlarındır, latîf lügatdir. Mu'âviye'yi sevmezler imiş. Hikmet-i Hudâ Mu'âviye cenbinde bir soffa üzre medfûnlardır.

Ve Kutb-ı âfâk, meşâyih-i şâm u Irâk eş-şeyh Hazret-i Noktacı Alî Efendi: Cezîre-i Midilli'dendir. Sâlihiyye'de zâviye ve türbesinde **[Y 257a]** medfûn olan Hazret-i şeyh Üveys-i Halvetî hidmetleriyle şerefyâb olup şeyh Üveys'den sonra mezkûr Noktacı Alî Efendi seccâdenişîn olup müstecâbü'd-da've olmuşdu. Ba'dehu bunlar da azîzî şeyh Üveys türbesinde medfûndurlar. Ve Muhyiddîn el-Arabî'den sonra bu azîzleri ziyâret ederler.

El-Mevlâ Ahmed bin Evvel el-Kazvinî: Monlâ-yı vâlâ-kadr rükn-i râsih-i ders-i fetvâ ve cebel-i şamih-i fazl [u] takvâ ile meşhûr-ı âlem bir mollâ-yı benî âdem idi. şâm monlâsı iken merhûm olup Süleymâniyye câmi‘i kurbunda medfûndur.

Eş-şeyh Hasan Dede bin Hızır bin Mehemmed: Mahmiyye-i Edirnevî‘dir. Mısır’a hicret edüp ibrâhîm-i Gülşenî hazretlerinden tekmîl-i tarîkât eyleyüp şâm-ı şerîfe gelüp kûşe-i vahdetde uzlet-nişîn iken ferâgat edüp dâr-ı bâkîde karâr edüp Sâlihiyye’de Muhyiddînü‘l-Arabî ile hem-bâliş oldular.

Ve ziyâret-i el-Mevlâ Yahyâ el-Acemî: şâm fetvâsına mutasarrıf iken çırâğı şâm’da ahşâma karîb olmağile rîh-i fenâdan fânûs-ı vücûdu sönüp civâr-ı rahmet ile rûşen-çırâğ olup Gök meydânda kasr-ı Mencik’de makâm edindi. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve kabr-i el-Mevlâ Ahmed bin Hasan Beğzâde Çelebi: Hâk-i pâk-i Belde-i Tayyibe ya‘nî Kostantiniyye’dendir. şâm mollâsı iken merhûm olup mahkeme civârında Nûreddîn eş-şehîd cenbinde âsûdedir. Cemî‘i ulûmda mahâret sâhibi idi. Ammâ ilm-i mantıkda gûyâ Mantıku’t-tayr idi. Ve,

Merkad-i el-Mevlâ Defterdâr Ebü‘l-fazl**:** Mevleviyyetden asr-ı Sultân (–) Defterdâr Paşa bir gece vâkı‘asında Resûl-i Ekrem’i görüp: [187] derler. Hemân ale’s-sabâh me’zûn olup şâm kurbunda Katîfe nâm kal‘aya vardıkda Beyt:

Cennet kohusu gelmeğe başladı meşâma,

Erişdi gibi kâfilemiz menzil-i şâm’a.

deyüp merhûm olur. Muhyiddîn el-Arabî kurbunda medfûndur. (–) nâm kal‘ada ilm-i nahivde *Kitâb-ı Kâfiye* metnin te’lîf etdi. Ammâ hakkâ ki hummûs-ı Nahşivânî gibi bir demir leblebidir. Ammâ, **[Q 108a]**

{El-Mevlâ Fevrî Çelebi: Arnavudluk’da Dırac kal‘asındandır. Bir gece vâkı‘asında Muhyiddîn el-Arabî hazretlerin görüp “Fevrî bize îmân ile gel” buyururlar. Hemân ale’s-sabâh Fevrî fevrîce islâm ile müşerref olup Ferhâd Paşa hidmetinde neşv [ü] nemâ bulup ulemâ-yı kibârdan olur. Âhir şâm fetvâsıyla ahşam eyleyüp mevtine târîh:

Revân oldu bekâ dârına Fevrî

Diğer târîh:

Fevrî be-reft

sene 978 târîhinde (–) (–) ishâk Çelebi (–) kırk sene mukaddem Muhyiddîn el-Arabî islâm ile bize gel buyurduklarından Fevrî da‘vete icâbet edüp civâr-ı Muhyiddîn’de din-i islâm ile medfûndur.}

işbu sene 1081 mâh-ı şevvâl’inde şâm-ı cennet-meşâmdan Ka‘be-i şerîfe gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

şâm-ı şerîfe bu gelişimizde on beş gün tamâm meks edüp mümkün olduğu mertebe evsâf-ı şerîfin tahrîr edüp hacca azîmet etme tedârüklerin görmeğe mübâşeret etdik, Hudâ **[Y 257b]** âsân ede.

Evvelâ Siyâvuş Paşa merhûmun bürâder-i kihteri Vezîr Hüseyin Paşa hazretleri

şâm eyâletine mutasarrıf olup cemî‘i huccâc-ı şâm’ı Ka‘be-i şerîfe götürüp getirmeğe me’mûr oldu. Zîrâ Arab aşkıyâsı her sene huccâc-ı müslimîni nehb ü gâret ve bu kadar gadr ü hasâret etdikleri der-i devlete mün‘akis olup şâm eyâleti sancakları ve erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârı ve bin beş yüz şâm yeniçeriyânı ve ağaları ile Hüseyin Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup şâm-ı Tarabulus’da Kara Mehemmed Paşa’dan kırk kîse ve Sayda paşası el-Hâcc ishâk Paşa’dan kırk kîseyi Hoca Bekir Ağa tahsîl edüp Hüseyin Paşa’ya teslîm etdükde paşa-yı mükerrem dahi tevâbi‘atına bezl edüp evvelâ yigirmi kapucubaşıya üçer yüz guruş ve beşer deve ve birer akkâm ve birer sakkâ ve birer meş‘alciyân verdi.

Ve yüz aded vacîbü‘r-ri‘âyeye ellişer guruş ve yüz aded müteferrikaya kırkar guruş ve yüz deli ve yüz gönüllü ve yigirmi bayrak sekbân ve sarıca cümle iki bin levend atlıya yüzer guruş mahâfe-süvârlara ellişer guruş ve iki Tatar bayrağı iki yüz pür-silâh yığitlere dahi yüzer guruş ve elli sarrâcîn ve elli aşbâz ve elli çâşnigîr ve elli kilarciyân ve elli mehterân-ı hayme, bu esnâflara dahi ellişer guruş verildi. Ve otuz mehterân-ı çalıcıyâna **[P 108b]** beş kîse ve bin sakkâ ve üç yüz meş‘alciyân ve üç yüz akkâm ve bin katâr devenin bin sârbânına dahi bu cümle esnâfa onar kelbî guruş verildi. Ve yüz nefer iç ağalarına dahi yüzer guruş ihsân olundu.

Hulâsa-i kelâm cümle sagîr ü kebîr beş bin yüz yigirmi âdeme iki yüz yetmiş kîse ihsân olundu. Ve üç yüz kîse dahi sâ’ir ma‘ûnet ve mesârîflerine sarf olunup mâh-ı şevvâl’in (–) günü Hazret-i Risâlet-penâh’ın mahfil-i şerîfin alay-ı azîm ile şehr-i şâm’ı deverân u seyerân etdirüp sâ’ir huccâc dahi tedârüklerin görmeğe cidd ü ihtimâm etdiler.

Hikmet-i Hudâ ol gün Erzurum ve Diyârbekir cânibinden iki bin nefer Acem huccâcı gelüp bu kadar mâl-ı ganâyimle şâm’a dâhil olup Hüseyin Paşa efendimize zî-kıymet hedâyâlar verdiler kim ta‘bîr olunmaz. Ve üzerlerine paşa ağalarından bir ağa ta‘yîn olunup durma başına yigirmişer altun ve âdem başına on beşer altun kânûn-ı pâdişâhî üzre tahsîl olunup hayli imdâd oldu.

Ol gün hakîre iki yüz sikke-i hasene beş deve ve bir hecîn ve bir eşheb kısrak ve dörd mahâfe ve bir hayme ve bir mehter-i hayme ve bir sakkâ ve bir akkâm ve bir meş‘alci ve beş aded memlûküme onar guruş ve rûz-merre ikişer sofra ta‘âm ve üç aded esbime dörd alîk ve her sabâh tahte’l-kahve beşer fağfûrî ta‘âm-ı mâ-hazar ve birer şem‘-i asel ve sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbâtımı ve cümle levâzımâtlarımı dahi ale’t-tertîb görüp kendi otağının sâyesinde meks olunmağı fermân eyledi.

Ba‘dehu sene 1081 mâh-ı şevvâl’in yigirminci günü bismi-ilâh ile şâm-ı şerîfden **[Y 258a]** bu kadar eyâlet-i şâm askeri ve emîrü‘l-hac Hârmûş Paşa askeri ve beş bin yüz yigirmi müsellah ü müretteb ü mükemmel Paşa askeriyle şâm-ı şerîfden bir alay-ı azîm ile hurûc olunmuşdur kim şâm cennet-meşâm olalı böyle bir asker-i gülfâm zevi’l-feccâm görmemişdir. Bu deryâ-misâl asker ile şâm’dan çıkup kıble tarafına bâğlar içre bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i Kasr-ı Küçük Ahmed Paşa: Bu alay-ı azîmi gören Urbân meşâyihlerinin câsûsları Urbân’a haber uçurdular kim “Bu seneyi sâ’ir seneye kıyâs etmeyesiz. Sübû‘-ı Asfer ya‘nî Sarı Arslan nâmıyla bir vezîr-i rûşen-zamîr ve bir müdebbir-i re’y-ârâ ve bir âsaf-ı dilârâdır ki seyf-i miczeminden dem cereyân edüp isyân eden bir dem emân

bulmayup ol dem dem-beste olup adem râhına revâne olur. Hemân hidmet-i şehriyârîye gelüp cümle evlâd [u] iyâllerinizle gelüp hidmet edesiz" deyü cemî'i şeyhlere câsûslar gidüp haber verince bir kaçı hemân bu Ahmed Paşa kasrında birer hussân-ı sâfinâtü'l-ciyâd küheylân atlar ile gelüp paşa ile müşerref olduklarında birer hil'at-i fâhire ile behre-mend olup gitdiler.

Mezkûr Kasr-ı Ahmed Paşa bir vâsi' bâğ u bâğçeler içinde bir kasr-ı musanna'dır. Cemî'i vüzerânın ârâmgâhıdır. Bağdâd senesinde Hille'de şehîd olan Küçük Ahmed Paşa'nın binâsıdır.

Bu mahalde dîvân-ı pâdişâhî olup cemî'i a'yân-ı şâm ve erbâb-ı dîvân ulemâ-yı izâm cem' olup paşa huzûrunda mahmil-i şerîfi üç kerre seyrân eyleyüp Paşa kethudâsı mahmil-i şerîf şütürünün licâmın paşanın destine verüp paşa dahi emîrü'l-hacca,

"Al imdi Hazret-i Risâlet'in mahmil-i şerîfin" dedikde emîrü'l-hac dahi "aldım" deyüp şâm mollâsı sicille kayd edüp eline hüccet-i şer'iyye aldı.

Ba'de'd-du'â ve's-senâ kurbânlar kesilüp ahâlî-i şâm, şâm'a gitdiler. Anda cümle huccâc zeytûn bâğları içre meks edüp üç gün meks edecek iken nısfu'l-leylde şedd-i rahil nefîrleri çalınup ale's-sabâh yine alay-ı azîm ile yine kıble cânibine Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi'in vâlidesi tathîr etdüği şâhrâh ile ma'mûr belîde ve çiftlikler ubûr ederek 4 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Kisve: Bir kayalı dere kenârında bâğ u bâğçeli ve iki yüz toprak örtülü Arab hâneleridir. (–) evkâfıdır. iki câmi'i ve bir mescidi ve bir hammâmı ve bir hânı var. Cümle sağîr ü kebîri ve pence-i âfitabe mahbûbları, râh-ı huccâc üzre beyâz çörek ve börek ve matbûh tavuk ve kuzu ve yoğurd ve kaymak ve arpa ve saman ile huccâcı ganîmet ederler, gâyet ma'mûr karyedir. Ve halkı gâyet mün'imdir. Çoğu şütürbândır.

Ve bu karye içre cereyân eden nehr-i Kisve şâm'ın cânib-i garbîsinde zikri sebkat edüp Cebelü's-selc'den ve Ayn-ı Turuncî'den gelüp şâm çölünde gâyib olur bir âb-ı nâbdır. şâm'ın sâhib-i tab' olan kimesneleri ve vüzerâsı sakkâlar ile bu âb-ı zülâlden nûş ederler. Ve şâm içre bir âdem **[Y 258b]** semîn olup ten-perver olsa, "Kisve suyu içmişdir" deyü darb-ı mesel olmuşdur.

Ve bu belîdenin âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ü mahbûbesi gâyet meşhûrdur. Ve bu belîdenin kıblesinde bir bayır üzre,

Tarhana Hânı: şâhrâhın iki cânibinde iki hândır, ammâ küçük hânlardır. Huccâc-ı müslimîn hacdan avdet edüp bu mahalle gelüp mâh-ı Âşûrâ'da meks ederler. Bu hânların içinde şart-ı vâkıf üzre niçe yüz kazgan âşûrâ aşı ve tarhana aşı bişüp cemî'i huccâca bezl ederler kim sahan ve kas'a gürüldüsünden sahrâ velvele-ârâ olur. Anıniçün bu hânlara Tarhana hânı derler. Azîm evkâf (–) ve hayrât-ı azîmdir.

Andan kalkup gâh eniş gâh yokuş ammâ bu râhı dahi Vâlide Sultân tathîr etdirüp seng-i hârâların râhın tarafeynine yığmışlar. Mâ-tekaddem bu râhda at ve üştür ve ester gark olurmuş. Tathîr olup bir hayrât-ı azîme olmuş kim sâhibü'l-hayrâtın Cenâb-ı Bârî sırât-ı müstakîmin böyle tathîr edüp selâmetle ubûr edüp Cennet-i a'lâ müyesser ola, *âmîn.*

Bu râh-ı tâhir içre 10 sâ'atde ubûr edüp,

şâm hâkinde Havrân hâkimi hükmünde bir sahrâda bir buhayrecik kenârında şekl-i murabba‘ bir kara seng-i hârâdan mebnî bir küçük kal‘acıkdır. Cirmi altı yüz adımdır. Dizdârı ve neferâtları yokdur, ammâ kal‘a içinde tekâlîf-i örfiyyeden berî elli Arab neferâtları ve hâneleri var.

Binâsı zamân-ı câhilîden kalmış bir atîk kal‘adır. (–) (–) bâbı bayır şimâle nâzır bir ağaç bâbı vardır. Kal‘anın cânib-i şarkındaki buhayrenin cânib-i erba‘asında seng-i esvedden mebnî bir kal‘a-i metîndir. Bir câmi‘i ve bir minâre-i mevzûnuyla ve iki mesâcidi ve bir hammâmı ve bir hân-ı **[Q 108b]** mu‘azzamı var. Ammâ esvâk-ı muhtasarı yokdur. Lâkin şâhrâh üzre bay u gedâsı ve mahbûb u mahbûbesi metâ‘ların meydân-ı mahabbete arz-ı cemâl ederek bey‘ ü şirâ ederler.

Ve bu kal‘anın göle nâzır kullesi üzre zamân-ı dalâletde iki sanem var imiş, yılda bir kerre yüz bin âdem bu putların müvâcehesine cem‘ olup bu putlar birbirlerine su’âl cevâb edüp,

“Bu sene kaht [u] galâ olur, yâhûd ganîmet olur veyâ tâ‘ûn olur ve matar firâvân olur ve bu vilâyete yağı müstevlî olur” deyü gûnâ-gûn ahvâlât-ı dünyâ için birbirleri ile kelimât ederlermiş. Ve,

“Muhammed ise bu sene bu diyârı alup harâca kesüp vilâyeti harâb eder” dediği sene Hazret-i Risâlet-penâh Ömer ibn Abdülazîz’i ve Hâlid ibn Velîd’i serdâr edüp altmış bin asker ile gelüp ibtidâ bu mahalle karîb Busrâ şehrin feth edüp andan bu Sanemeyn’i feth edüp mezkûr putları kırup taşların mezkûr göle ilkâ ederler.

Hâlâ biri buhayrenin sâhilinde beyâz mermerden ve gözleri ile âdem timsâlinde bir musanna‘ sûretdir. Ammâ biri halîc içinde nümâyân müstağrakdır. Anıniçün bu kal‘aya **[P 109a]** Sanemeyn derler. iki put kal‘ası demek olur. **[Y 259a]**

Ve bu kal‘a cenginde şehîd olanlardan şeyh Alî Abbâsî ve şeyh Ubeyd-i Tâ’ifî. Bunlar meşhûr-ı âfâk Sahâbe-i kirâmdandırlar. Birer kubbe içinde medfûnlardır.

Ve bu kal‘anın kıble tarafında bir alçacık cisir vardır. On tokuz hurde gözleri vardır, altından Ayn-ı Busrâ cârîdir. Cânib-i garbda buhayre-i Minye’ye mahlût olur. şiddet-i şitâ olmağın gâyetü‘l-gâye tuğyânı var idi. Anı ubûr edüp Sanemeyn’den bir sâ‘at dahi kıbleye gidüp {(–) sâ‘atde,

Karye-i Zera‘: Altı yüz hâneli ve câmi‘ ve hânlı ma‘mûr köydür kim şâm-ı şerîfde Süleymâniyye câmi‘i vakfıdır. Andan yine kıbleye (–) sâ‘atde,

Karye-i Busrâ-yı sağîr: Üç yüz hâneli ve câmi‘li ma‘mûr köydür. Hazret-i Risâlet’in ticâret ile vardığı Busrâ-yı kebîr’in kıblesi cânibine beş sâ‘at ba‘îddir. Ammâ Busrâ-yı sağîrin kıblesinde (–) sâ‘atde,

Ziyâret-i Hazret-i Elîsa‘ bin Ahtuvan *aleyhi’s-selâm***:** ilyâs Nebî‘nin refîkıdır. ilyâs Nebî bu Elîsa‘ Nebî‘yi yerine halîfe eyleyüp kendüsi isrâ’îlî üzre serdâr olup gitdi. (–) sene kırk yaşında peygamber olup (–) sene mu‘ammer olup merhûm oldukda Busrâ-yı sağîr kurbunda medfûndur kim azîm âsitâne-i kârgîr binâlı ve altı aded kubbeli âsitânedir. Ve Elîsa‘ Nebî‘nin kaddi tahmînen kırk arşın gelir kim üzerinde beyâz kubbelerdir ve

huddâmlarıyçün üç [[(–)]] vardır. Ve âsitânesinde bir azîm câmi‘i vardır. Ve mihrâbının iki tarafında sancak ve bayraklar ve iri tesbîhler ile müzeyyendir. Ve câmi‘in yemîn ü yesârında iki aded minâre-i bâlâları var. Ve köyü şâm’da Ferrûhoğlu köyüdür kim Keçe dağının kenârındadır. Bu sultândan gerü yine avdet edüp} cümle 12 sâ‘atde,

Menzil-i Küteybe: Havrân çölü içre bir sivri püştecikdir. Mâ-tekaddem bir ma‘mûr belîde imiş. Eşirrâ-i Urbân zulmünden harâb olmuşdur. Mezkûr püşte dibinde bir âb-ı hayât su kaynağı var, mâ-i zülâlden nişân verir. Bu ayn-ı hayât içün bunda meks olunup cümle huccâc kifâyet mikdârı suların aldılar. Havrân kazâsı hudûdunda cânib-i erba‘ası ma‘mûr u âbâdân belîd ü büldân-ı Havrân’dır. şâm’ın ze‘âmet ve tîmârının gâyet mahsuldâr yerleridir.

Ve bu Küteybe etrâfında olan karyelerde ol kadar mahbûbe pençe-i âfitâbe perî-peyker kamer tal‘at bâkire nâzenînler olur kim âdemin aklı perîşân olup niçe huccâc hacca gitmeden fârig olayazdılar. Zîrâ bu Havran Hûrân’dan galatdır. Hazret-i Âdem bunda sâkin olup dihkânî ya‘nî ekinci san‘atıyla kifâflanırken tenâsül-i kesîre olsun içün izn-i Hak ile ikiz ikiz müştak olan evlâdları birbirinden ayırup gayrısıyla müştak olana verirdi.

Hikmet-i Hudâ Hazret-i şît ile bir kız vücûde gelüp kâmil bülûğıyyete geldiklerinde şît’e bile doğan kızı verdi, kabûl etmeyüp Hazret-i Âdem’den bir hûrî istedi. Hazret-i Âdem dahi Cenâb-ı Bârî‘ye ricâ edüp Cennet’den Cibrîl-i Emîn ile bir hûrî verüp Hazret-i şît ile hem-enîs ü hem-celîs olup ol hûrîden niçe yüz evlâdı **[Y 259b]** vücûda gelüp bu Havrân diyârında tenâsül bularak ilâ haze’l-ân bu Havrân güzeli şît Nebî neslinden olup ol hûrîden müştak olduklarıyçün hûrândan galat Havrân derler.

Gâyet ma‘mûr u mahsûldâr kazâdır. şâm’ı ve Kudüs’ü ganîmet eden bu diyârdır. Zîrâ ibtidâ Hazret-i Âdem bu arâzî-i latîfde zirâ‘at etmişdir. Hâlâ Âdem Sâfî tarlası derler Küteybe uyûnunun cânib-i şarkîsinde niçe bin dölüm bir hâmûn-ı ferah-fezâdır. Ol hâk-i amber-pâk her kimin kabza-i tasarrufunda ise bir mük buğday ekse, yüz mük hâsıl olur kim âye[t]: [188] mazmûnunca bir dâne hıntadan on on beş ve yigirmi sünbüle zâhir olup her birinin kâmeti hadenk kalınlığı olur ve her sünbülede *mi’etün habbe* mukarrerdir.

Ve yedi elvân gendümü hâsıl olur. Bir nev‘inde aslâ kılçık olmaz ve samanı gâyet latîf olur ve nazîf olur. Ve yedi gûne şa‘îri olur. Beş vukıyye arpasın bir at yese kifâyet eder gâyet yağlı şa‘îri vardır. Bu Âdem Sâfî hâkinden mâ‘adâ yerleri bir kîlesi kırk elli kîle ancak verir.

Ve bu diyârda hâsıl olan hubûbât şâm’ı ve Kudüs’ü değil dünyâyı ganîmet ederdi. Âmma çöl [ü] çölistândan Basra ve Lahsa’dan Mekke ve Medîne’den ve Musul ve Mardin cânibinde Mevâl Urbânından ve mezkûr büldânlar Urbânlarında niçe kerre yüz bin deve ile Urbân aşkıyâsı gelüp hırmende kendüleri döğüp müft [ü] meccânen vilâyet vilâyet taşırlar. Bir ferd-i âferîde karşu durup söylemeğe kâdir olmazlar. Yohsa bu diyârın mahsûlâtı böyle nehb ü gâret olunmayup şâm’a gelse bir yem bir akçeye ve bir kıyye nân bir nukraya olurdu. Hakkâ ki dânedâr buğdayı vardır kim âdemin reng-i rûyi nümâyândır. Anıniçün şâm’ın hâs u beyâz nânı ve kâkı rub‘-ı meskûnda meşhûrdur. *Zâdekellâh.*

Ba‘dehu bu Küteybe’den kalkup deşt [ü] hâmûnlar içre tathîr olmuş tarîk-ı âm üzre

yemîn ü yesârda yigirmi altı pâre hân ve câmi‘li kurâlar ubûr ederek 15 sâ‘atde,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Müzeyrib: Ba‘de Hicreti’n-nebeviyye Hazret-i Ebâ Bekir hilâfetinde bu kal‘ayı müceddeden binâ eden Hâtem-i Tay binâ etmişdir. Ol asırda şâm üzre serdâr-ı mu‘azzam olmuşdu.

Bu mahalde bu kal‘a elzem-ı levâzımından olmağile binâ etmişdir. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile cüz’î harâbe yüz dutup sene (–) târîhinde (–) Hâtûn ta‘mîr [ü] termîm etmişdir.

Kal‘ası bir kara taşlık içinde bir bayır üzre şekl-i murabba‘ bir sengîn kara kal‘adır, ammâ gâyet metîndir. Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. Dizdârı ve seksen nefer merdüm-i hisârı vardır. Ve şimâle nâzır bir demir bâbı vardır. Cebehânesi ve topları mükemmeldir.

Ve paşa ağalarından bir munsab ağa Havrân hâkimi olup üç yüz âdemiyle bunda sâkindir. Ve yüz elli akçe Havrân kadısı dahi bunda sâkin olur. Nâhiyesi iki yüz yetmiş pâre kurâdır.

Ve kal‘a içre elli neferât hâneleri ve bir câmi‘i ve bir hammâmcığı var, ammâ çârsû-yı bâzârdan **[Y 260a]** alâmet yokdur. Ve kal‘a içinde cümle mahzenlerdir. Paşaların ve emîrü‘l-haccın ve kilar emîninin ve’l-hâsıl cümle hacca gidecek mâl-ı mîrî gılâl ve sâ’ir tüccârın me’kûlât [u] meşrûbât metâ‘ları bunda beş altı ay mukaddem mahzen mahzen leb-ber-lebdir. Ve cümle huccâc-ı müslimîn bu kal‘anın dibinde cereyân eden nehr-i Hürreyân’dır kim cânib-i şarkda Busrâ dağlarından gelüp cânib-i garba cereyân ederek Minye buhayresine mahlût olur. Huccâc bu nehri cisirden ubûr edüp karşu cânibde bu nehir kenârında Hüseyin Paşa hazretleri otağın kurup meks edüp sâ’ir huccâc-ı müslimîn dahi kol kol hayyâmâtları ile meks etdiler.

“Mâh-ı Zilka‘de’nin ibtidâsına varınca on gün on gece oturakdır. Yâ huccâc! Cümle tedârükleriniz görün” deyü dellâllar nidâ edüp herkes elzem-i levâzımâtından ma‘ûnâtların görmeğe mukkayyed oldular. Ve günden güne cânib-i erba‘adan huccâc-ı müslimîn gelüp eyle cem‘ oldular kim altı bin üç yüz hayme vü hargâh hisâb olundu. Zîrâ “Haccü‘l-ekberdir” deyü ol kadar huccâc geldi kim hisâbın Cenâb-ı Bârî **[P 109b]** bilür.

Ve bu ordunun hâricinde beş bin çadır ve külbe ile esnâf-ı hıref haymeleri var idi. Ve rûz [u] şeb ziyâd-ber-ziyâd olup hemân cümleden üç yüz ekmekçi dükkânı ve aşbâz ve habbâz ve bezzâz ve gazzâz dükkânları var idi. Sâ’ir dekâkînler dahi ana kıyâs oluna.

Hakîr alâ-tarîkı‘s-seyir piyâde reviş ile ordunun bir ucundan bir ucuna kâmil sekiz bin adım idi. Omuz omuzu sökmez âdem deryâsı idi. Ve cân otundan mâ‘adâ bu bâzârda dîbâ ve şîb ü zerbâf atlas ve kâmhâ ve dârâyî ve hârâ ve gûnâ-gûn kalâ-yı vâlây dârâyî füruht olunur. Zîrâ kırk elli bin şâm huccâcının bu bâzâra beş altı Mısır hazînesi mâlları bu bâzârda sarf olunup kırk elli bin deve içün kabâyil-i Urbâna verüp deve alırlar. Urbân dahi ankâ olup yılda bir kerre bu bâzârda ehl [ü] iyâlleri içün gûnâ-gûn akmişe-i fâhire ve libâs-ı nâdireler almağa gelüp âdem deryâsı olur. Evvelâ,

Kânûn-ı Süleymân Hân üzre [Q 109a] bu Müzeyrib sahrâsında huccâc-ı müslimîne imdâd edüp deve getiren Kabâyil meşâyihlerin beyân eder

Evvelâ Benî (–) ve Âl-i Umûr ve Âl-i Reşîd ve Âl-i Ribâh ve Âl-i Ma‘ân ve Âl-i

şehâb ve Âl-i Turâbî ve ibn Harfûş ve ibn Haneş ve ibn Sa'îd ve Benî ibrâhîm ve Benî Sâlim ve Benî Atâ ve Benî Atıyye ve Benî Safer ve Benî Zühd ve Benî Vahîdât. Ve meşâyih-i Nâbulus ve meşâyih-i Aclûn ve meşâyih-i Benî Zeyt ve meşâyih-i Sıfed ve meşâyih-i Akke ve meşâyih-i Remle ve meşâyih-i Gazze ve meşâyih-i Kudüs ve meşâyih-i Halîlü'r-rahmân. Ve'l-hâsıl kânûn-ı pâdişâhî üzre şâm hazînesinden surre ve atıyye alan yetmiş yedi kavmin meşâyihleri tevâbi'leri ile bi-esrihim cümlesi bu Müzeyrib sahrâsına gelüp kırk elli bin deve ile huccâca mâlları ile hidmet etmek kânûn-ı Süleymânî'dir ki bu sahrâda ecnâs-ı mahlûkâtdan güzer olunmaz. Ammâ herkes dâ'iresin gözetmeğe mukayyed olmak gerek, zîrâ sürmeden gözü çalup sürme **[Y 260b]** sürülmeyüp yerinde kalır.

Ve paşa hazretleri bu meşâyihlerden üç bin salma deve alup iki bin deve su içün ki her bir devede dörder keçi tulumu su ola ve bin deve dahi arpa ve bakla ola. Ve paşanın iki yüz katâr devesi sâ'ir mühimmâtı içün ve elli katâr katır dahi kendi ma'ûneti içün yüklenürdü. şâm'dan Mekke'ye katır gâyet mütehammildir. Ve iç ağalarının ve ba'zı askerin dahi cümle binidleri küheylân kısraklar idi. Ammâ aykır at müşkil tahammül eder.

Hikmet-i Hudâ: Bu Müzeyrib sahrâsında herkes bey' [ü] şirâda hac râhına tedârükde iken mâh-ı şevvâlin yigirmi beşinci günü vakt-i zuhurda hevâda bir kesâfet nümâyân olup bir şiddet-i şitâ oldu kim herkes cânından bîzâr olma mertebesine varmışken semâdan bir bârân-ı rahmet yağdı kim gûyâ ebrler saçın çözüp ağladı. Hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh sâhibleri ciğerlerin tâğladı.

Netîce-i kelâm ol gün ol gece eyle matar nâzil oldu kim bir âdem bir âdeme varmak mümkin olmayup cümle çadırlar deryâ-yı seyle müstağrak oldular. Cümle Urbân bu hâli görüp kâr [u] kisblerinden ferâğat edüp develeri ile ordu hâricinde ba'zı dereler daldasında pinhân oldular. Ba'zıları gayret edüp kaldılar.

Hikmet-i Hudâ ol gece bir berd-i şitâ olup bir dipi ve boranlı serçe başı kar yağdı kim sovukdan iki yüz mikdârı deve ve yetmiş seksen Urbân-ı uryân rûh-ı revân oldu. Ve ol gece şiddet-i şitâdan niçe bin at ve katır pâybendi ve kösdeğin sürüyerek bu çöl içre rûzgâr-ı zorkâra kıçın verüp belîdelere gidüp sığındılar. Sabâh olup gördüler kim kimin atı ve kiminin katırı ve ba'zısının hımârı gâyib olmuş. Hamd-i Hudâ biri zâyi' olmayup Hüseyin Paşa havfinden cemî'i devâbbâtları sâhiblerine teslîm etdiler.

Yine ol gün bir matar nâzil oldu kim sakkâ meşkınden cereyân eder. At ve katır ve develer dizlerine dek gark olup berk-i hazân gibi dir dir didrerler. Cümle ibâdullâh âlem-i hayretde kalup "Yâ Rabbî! Bu ne hâldir" deyü cümle halk telâşa vardı.

"Mâh-ı Zilka'de'ye de üç gün kaldı ki gurre-i şehri görüp kalkılsa gerek. Bin tedârükde bir şey âmâde değil, hâl neye müncer olur" deyü herkes güft [ü] gûyâ vardılar. Âhir cümle halk çadırları içre cümle esbâbların yığup herkes esbâbı üzre oturdu. Hakîr hemân üç re's atlarımı kilim ve keçe ile sarup tîz tîz yerlerin tayy-ı mekân etdirüp rûzgâra kıçın verirdim. Ve başlarından tobra ile arpa ve samanın eksik etmezdim. Ammâ yağmur göz mü açdırır.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde zîr-i arzda tavattun edinen sıçanların cây-ı menâsı kalmayup çadırlardaki esbâblar içine girüp cemî'i esbâbları delik delik kesegenler kesüp pâre pâre eyleyüp mûşlar bîhûş oldu. Ammâ havâyic sâhibleri medhûş oldu. Ve ba'zı yatan

atların yelilerin ve kuyrukların **[Y 261a]** fâre yeyüp kâmil küheylân iken nâ-kâmil deste kuyruk tay eylediler. Hudâ âlimdir, sehel hâba varanın burnun kulağın kemirdiler. Bu dahi bir musîbet idi.

Ve şâm'da geri kalan huccâc-ı müslimînden kul kethudâsı Ahmed Ağa ve vezîr-i a'zam dâmâdı kapucular kethudâsı Siyâvuş Ağa bir remmâ huccâc ile mezkûr Sanemeyn nâm mahalde bu dipi ve borana râst gelüp bu kadar emvâl [ü] erzâkdan ayrılup ve niçe huccâc sovukdan helâk olup yetmiş bin renc [ü] anâ çekerek salt cânların halâs edüp ordu-yı islâma dâhil oldular. Ammâ bir meks edecek cây-ı râhat yok. Âhir paşa bunları otağına aldı.

Hikmet-i Hudâ ol gün bir rîh-i sarsar esüp cümle çadırları pâre pâre edüp hevâya perrân etdi. Her tınnâba birer âdem yapışmak ile olmayup tınnâblar ellerinde kalup haymeler yerde kurulurken semâda ber-havâ dururdu. El-hâsıl cümle halk vâveylâ [ü] vâveledâya düşüp ale'l-ittifâk yalın ayak paşanın otağına gelüp müşâvere etdiler.

Der beyân-ı müşâvere-i huccâc-ı zevi'l-ihtiyâc be-huzûr-ı vezîr-i âsaf-ı dilîr Hüseyin Paşa

(ki) "Huccâcın gerisi şâm'dan gelemedi ve şiddet-i şitâdan meşâyih-i Urbân dahi develer getiremedi. Bir kaç nev'a âlâm [u] şedâyid huccâc-ı müslimîne rahne verdi. işte mâh-ı Zilka'de geldi. Konaklarımız müte'addiddir. Bir gün gerü kalsak mahmil-i şerîf Arafât'a ermeyince cenâb-ı şerîfiniz şânına halel gelür. Sultânım buna bir çâre edelim. şâm'dan gelen huccâc dahi gark olup mâldan cândan ayrılup bu kadar nehb [ü] gâret oldu" deyince hemân paşa hazretleri eydir:

"Elhükmü lillâh. Bu sene huccâc gidemezse emn-i tarîk olmayınca {hacc-ı şerîf farz değildir.} Ben huccâcı götürmeğe me'mûr değilim. Ancak mahmil-i şerîfi ve vakfullâhın iki Mısır hazînesi mâlı Mekke-i mükerremeye vâsıl etmeğe me'mûrum. Mısır mahmili Mekke'ye vara da şâm-ı şerîf mahmili varmaya. Ol zamân Âl-i Osmân'ın ırzına şe'n gelür. Yohsa benim ırzıma bundan ne noksân gelse gerek? Mahmil-i şerîfi bozup sarup sarmalarım. Ve yarar katırlarım var, hazîne-i mahmili yükledirim. Salt üç konağı bi-emrillâh bir ederim. Çekilüp Ka'betullâh'a giderim" dedi.

Ve "Her kimin isti'dâdı var ise böyle ılgar ile gitsin vüs'ati olmayana farz değildir, avdet **[P 110a]** eylesin {Zîrâ Cenâb-ı Kibriyâ hacc-ı şerîfi Kur'ân-ı Azîminde sûre-i Âl-i imrân'da [189] âyetin buyurmuşdur.}" dedikde cümle pîr ü cüvân taraf taraf "ma'kûl ma'kûl" denilüp Fâtiha tilâvet olundu.

Andan bu minvâl üzre dellâllar nidâ edüp yedi taht-ı revân sâhibi taht-ı revânların Müzeyrib kal'asına bırağup hussân-süvâr oldular. Dörd beş yüz huccâc ve niçe tüccâr ve altı yüz piyâde derdmendler cümle gerü Müzeyrib kal'asına gitdiler.

Yine ol gün ol gece bir kar yağmur yağdı kim aslâ ârâm vermeyüp Tûfân-ı Nûh'dan nişân verir bir günler oldu. Bu gece cümle devâblar yine boşanup kurâlar karaltısı **[Y 261b]** gördükleri yerlere dek gitdiler. Yine cümle kurâ halkları zabt edüp kimi uryân ve kimi mecrûh yine sâhiblerine getirdiler. Hemân ol gün paşa hazretleri cümle iç ağalarına def'-i belâ içün bin En'âm-ı şerîf tilâvet etmek fermân etdi.

Ve cümle huccâc-ı müslimînin eşbehlerine iki kerre yüz bin salavât-ı şerîfe ve yüz bin ihlâs-ı şerîf tilâvet olunmasın defterle alay çavuşlarıyla tevzî' edüp bi-emrillâhi te'âlâ nice

kırâ‘at etmeğe mübâşeret olundu ise bârân-ı azâb sâkin olup şems-i âteştâb kulle-i felekden baş gösterüp cümle ricâlullâh devâbbât tâze cân buldu. (–) (–) (–) çamur deryâsından at ve âdem gark olur. Deve hâli pes nice ola. Ol gece mâh-ı Zilka‘denin (–) (–) görüp top atup kalkarlar. Ammâ ne mümkin, cemî‘i yükler su içinde kaldı. Cümle asker (–) (–) (–) **[Q 109b]** yine {bu mahalden hakîr bir kaç refîkler ile,

Hazret-i Eyyûb ziyâretine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Müzeyrib’den cânib-i kıbleye 3 sâ‘atde,

Karye-i Nevâ: Üç yüz hâneli ve câmi‘li ve azîm birkeli tîmâr köyüdür.

Ziyâret-i eş-şeyh Sa‘diyye: Bir beyâz kubbe içinde medfûndur. Merkad-i pür-envârı dîvârlarında kılıcı ve kalkanı ve bir azîm ciridi ve iri tesbîhi vardır. Bunlar Hazret-i Eyyûb’un huddâmları imiş. Ammâ Eyyûb Nebî asrında değildir niçe bin yıl sonra âsitânesi huddâmı imiş. Hattâ şâm pâdişâhlarından (–) (–) olup Melik Tâhir Akye kal‘asın muhâsara edüp fethinde usret çekdiklerin bu şeyh Sa‘d istimâ‘ edüp ve türbe-i pür-envârındaki ziyâret etdiğimiz hıştin “Bismillâh niyyetü‘l-gazâ” deyüp Akke kal‘ası tarafına atar. Cümle asker görürler kim ber-hevâ bir hışt gelüp kal‘aya vurur (–) (–). Ol ân kal‘ayı münhedim edüp hâlâ temelleri hevâya ve cümle ebrâcları zemîne geçmişdir. Ba‘dehu Melik Tâhir bu köğü kendülere temlîk etmiş. Ulu sultândır.

Andan cânib-i kıbleye yarım sâ‘atde,

Karye-i ziyâret-i Hazret-i Eyyûb ibn (–) *aleyhi’s-selâm***:** Vücûd-ı şerîflerin kurdlar yeyüp bir kerre âh demedi ve müddet-i ömürleri otuz sene oldu. Hâtûnuna Râhime derlerdi. Hazret-i Yûsuf oğlu Efrâyim Nebî‘nin kerîmesidir. Ammâ bu Hazret-i Eyyûb’un yatdığı hâk-i amber-pâke nâhiye-i Çevlân derler. Köyü ol kadar ma‘mûr değildir. Ancak (–) (–) içinde bir türbe-i âliyesi var. Ve kubbesi eflâke ser çekmiş beyâz serâmed kubbedir. Ortasında yeşil bez ile mestûr sandûka içre âsûdedir. Kubbesinin kapusu şimâle nâzır. Bir âdem eğilüp geçer küçük kapudur. Ammâ taşra haremi kapusu garb tarafına Kuneytıra’ya nâzırdır ve (–) (–)-bının yemîn ü yesârında sancağ u bayrağları vardır. Hâssa bir âdem sâfî maraz olsa bu Eyyûb Nebî türbesi kurbundaki Sa‘dûn köyündeki Eyyûb Nebî aynına ol âdem girse be-emr-i Hayy-ı Kadîr ol âdem cemî‘i illetden halâs olup vücûdu dürr-i beyz-âsâ olur.} Hâlâ (–) (–)

Sabâh olup cümle Urbân şeyhleri gelüp paşa otağına cem‘ olup eytdiler kim:

“Yâ vezîr! Bu askere kifâyet **[Y 262a]** mikdârı zahîre getür kim bunda kalan zahîreyi biz size avdetinizde yâ Ma‘ân ve Ulâ ve Medîne’ye dek yetişdiririz. Ve Ulâ ve Ma‘ân’da bizim şeyhlerimiz vardır. Anlara sizinle mektûb veririz kim cemî‘i levâzımâtınızı anlar size versin. Siz anlara temessük verin. Biz anlar ile fod oluruz. Hemân hevâ latîf iken bu mahalden hareket edin ki mâh-ı Zilka‘denin üçüncü günüdür. Teng mahalle kaldınız” dediler. Bu mahalde Ayntâb ve Mar‘aş ve Türkmândan beş on ankâ kimesneler gelüp,

“Devletli vezîr! Biz bu ordunun cânib-i erba‘asını hep devr etdik. şu yolumuz üzre bir göl kenârında Tarra köğü derler bir çemenzâr ve bir cânibi kumsal yerler vardır. Huccâc-ı müslimîni bu çamurdan çıkarup anda nakl edin. Yer yerden kutludur. inşâallâh, ola kim hevâ dahi yahşi ola” deyince Paşa hazretleri derhâl cümle Türkmân beğlerine ve boylarına ve Acem hânlarına fermânlar yazup mübâşir ağalar ta‘yîn eyleyüp cümle huccâc-ı

müslimîn içre ne kadar tâvûsî ve arvana ve beserek ve ner ü mâye tülü develer var ise yedi bin kadar deve cem‘ olup nefîr-i şedd-i rahile dem urulup cümle huccâc harekete şurû‘ edüp paşanın cemî‘i bâr [u] büngâhın ref‘ edüp niçe kerre yüz bin derd [ü] belâ ile gark [u] müstağrak-ı tîn [u] türâb olarak bir sâ‘at olan yere dörd beş sâ‘atde vardılar. Ammâ niçe develerin çatıları ayrılup çamur içre kaldı. Meğer bu şâm-ı şerîfin gök devesi ve beledî devesi çamura dayanmazmış. Ammâ tülü Rûmun Türkmân devesi ve Acem'in tâvûsî mâye develeri çamur deryâsın sökerek cemî‘i bârları selâmete çıkarup paşa bizzât iç ağaları ile menzil mahalline gelüp yine cümle develeri gerü dönderüp yurd yerinde kalan bî-kes huccâcın bâr [u] büngâhı ve hayme [vü] hargâhın yükledüp yurd yerine gönderdi.

Bu hâl üzre yurd yerinde bir huccâc ve bir yük kalmayınca paşa yerinden hareket etmedi. Hakîr dahi beş Türkmân devesine bârlarım tahmîl edüp menzil yerine iki kerre vardım, geldim. Hamd-i Hudâ hevâ latîf ammâ çamur deryâsı mevc urur.

Ba‘dehu paşa dahi mehterhânesin çalarak gerüde düşeni kaldırarak batak ve çatakı yararak mâh-ı Zilka‘de'nin dördüncü günü,

Menzil-i karye-i Tarra: Bir püşte üzre iki yüz Arab hâneli ve bir câmi‘li karyedir. Cemî‘i huccâc bu mahalde çemenzâr yerlere konup Cenâb-ı Bârî bir şems-i âteştâb verdi kim cemî‘i esbâb [u] eskâller hafîf bârlar olduğundan mâ‘adâ cümle mahlûkun yüzü güldü. Ve bu menzilde cemî‘i firâr eden meşâyihler develeri ile geldi. iptidâ kilar emîni olan Demir Paşa oğlu Osmân Beğ kilar-ı pâdişâhî içün bin deve ve paşaya üç bin deve ve Surre Emîni Topkapulu Mahmûd Ağa'ya iki yüz deve bu tertîb üzre cümle huccâca kifâyet mikdârı **[Y 262b]** develer tevzî‘ olundu. Bir gece bu menzilde istirâhat edüp Tarra deresi birez tenezzül bulup öte tarafda gark-ı tîndan halâs olup kalan huccâc dahi beri tarafa nakl edüp cümle huccâc,

"Âyâ halîmiz neye müncer olur? Zilka‘de'nin altı günü geçdi. Âyâ Arafât'a bu sene erebilmez miyiz?" deyüp Tarra köyünün cânib-i garbında bir bayır üzre bir kubbe-i âlî var. Meğer Hazret-i Dânyâl Nebî *aleyhi's-selâm* suhuf nâzil olmuş bir peygamber imiş. Cümle huccâc anda varup du‘â eyleyüp kurbânlar edüp fukarâlara bezl edüp,

"Rabbü'l-âlemîn bizi bu sene haccü'l-ekberden mahrûm etme ve bizi bu çölde koma. Bize eyyâm-ı muvâfıklar ve hevâ-yı latîfler ihsân eyle" deyü bîhad sağu sağlayup tazarru‘ [u] nâlişler edüp el yüze sürdüler.

Hikmet-i Hudâ ol mahalde kıble tarafından bir bâd-ı sabâ esüp rûy-i semâda kesâfet komayup bir mu‘tedil havâ oldu kim Mısra‘:

Âlem hayât-ı nev bulur cânlar bağışlar dembedem

mazmûnu **[P 110b]** üzre cemî‘i huccâca gûyâ rûz-ı îd oldu.

Hemân ol ân topçubaşıya fermân olunup altı pâre toplara âteş verildi ve nefîrler çalındı. Hârmûş Paşa çarkacı olup ileri ta‘yîn olundu. iki şâm çorbacısı ve iki paşa ağası beş yüz yiğit ile gerüye dündâr ta‘yîn olunup cümle şâm askeri sol kola ve cümle paşa askeri sağ kola me'mûr olup cümle huccâcı on katâr ve iki câniblerinde salma develeri dahi huccâc ile ortaya alup bir yaylım top ve bir kat tüfeng şâdumânından sonra bir gülbang-ı Muhammedî çekilüp paşa hazretleri cümle huccâcın akîbinde sekizer kat

mehterhânesin çalarak sahrâ-yı Busrâ ra‘d-var gürliyerek kırk elli pâre ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr ederek cümle ahâlî-i kurâ cemî‘i metâ‘ların tarîk-ı âm üzre çıkarup cümle huccâc me’kûlât [u] meşrûbâtdan müstağnî oldular. Bu mahalde bir musanna‘ beyâz kubbe-i âlî var.

Ziyâret-i Hâtemü‘t-Tay: Hazret-i Resûl asrında Hâlid bin Velîd şâm üzre serdâr oldukda bu Hâtem-i Tay dahi çöl Urbânına serdâr olup şâm’da Hırkîl ile ceng ederken mecrûh olup Busrâ şehrinde sâkin idi. Anda merhûm olup bu kubbe-i âlî içre medfûndur. Ve Busrâ şehri bu mahalle karîbdir kim Hazret-i Risâlet-penâh Hadîce-i Kübrâ‘nın mâlı ile ticâret edüp dâ’imâ bu Busrâ şehrine gelirdi. Ba‘de’n-nübüvve gelmediler. şehr-i azîm imiş, ammâ Urbân aşkıyâsının zulmünden harâbdır. Bu kurâları 12 sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Mafrak: Sene (–) târîhinde Benî Hilâl pâdişâhı binâsıdır. Bir sahrâ-yı azîmin ortasında şekl-i murabba‘ bir kârgîr kal‘acıkdır. Ammâ içinde benî âdemden kimesne yokdur. Ba‘zı mahalde Urbân içine keçi ve koyunların korlar. Gâyet çemenzâr mahsûllü vâdîdir ve azîm muğaylân ağacları vardır. Ve âb-ı hayât suları dahi vardır. Sehel bunda istirâhat edüp yükleri yıkmadan ve çadırları kurmadan nefîrler çalınup bu mahalde cemî‘i huccâcı katara tertîb **[Y 263a]** ederler. Herkes yerlü yerinde giderler. Anı ubûr ederek dağlı ve taşlı yollar içre derelerde âb-ı hayât sular nûş edüp def‘-i atşân ederek latîf hevâ ile 13 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ayn-ı Zerka: Sene (–) târîhinde Nûreddîn eş-şehîd binâsıdır derler. Bir sivri kaya üzre şekl-i murabba‘ bir kal‘a-yı ra‘nâdır. Gûyâ üstâd mühendis destinden şimdi çıkmış bir küçük kal‘adır. Ammâ içinde bir ferd-i merd yokdur. Kudüs-i şerîf hâkinde Kerek nâhiyesindendir. Bu kal‘a altında cemî‘i huccâc-ı müslimîn çadırsız meks edüp üştür esterlerinden bârların endirmeyüp nehr-i Zerka kenârında istirâhat edüp develere yumakların verüp ve ta‘âmlar tenâvül olunup niçe bin tulum âb-ı hayât sular alınup nefîr-i şedd-i rahil çalındı.

Bu Ayn-ı Zerka, cebel-i Zerka’dan gelüp kadîm a‘sârda çöle gidermiş. Ba‘dehu Hazret-i Risâlet-penâh Mekke kârbâniyle Busrâ şehrine gelirken bu nehr-i azîme işâret buyurup dağı ve taşı aşarak Hazret-i Risâlet ile tâ bu Ayn-ı Zerka kal‘ası cenbine gelüp andan cânib-i garbda Buhayre-i (–) mahlût olur bir âb-ı hayât-ı cân-bahşdır, zîrâ menba‘ı karlı cebel-i müntehâlardır. Ve iki cânibi Bağdâd kargısı gibi neyistândır kim bir (–) (–) (–) ve neyleri (–) (–) (–) bu neyistândan kesüp vilâyet vilâyet hedâyâ götürürler. Gâyetü‘l-gâye mevzûn ve sun‘-ı Hudâ‘dır. (–) (–)

Ve bu neyistân (–) (–) içre Bağdâd çölünden gelmiş arslan çokdur derler, ammâ görmedim. Hakîkatü‘l-hâl Bağdâd bu mahalle çölden karîbdir (–) (–) (–) (–) (–) ve arslan gelse vechi vardır. Hakkâ ki arslan yatağı evce ser çekmiş yalçın cebel-i müntehâlar vardır. Bunda dahi yem kesdirüp,

“Fırsat ganîmetdir. Hevâlar mu‘tedil iken şu dağıstândan **[Q 110a]** çıkup çölistâna kadem basalım” deyüp 10 sâ‘atde bu taşlı akabe boğaza varılup âsân vech ile ubûr etdiğimiz gibi bir musattah cibâl üzre,

Menzil-i Tebrike: Bir bayır üzre bir vîrân hânı var. Bu mahalde yine yükleri yıkmayup

ve çadırlar kurmayup sehel rada edelim derken bi-emrillâh yağmur yağmağa başladı. Cümle huccâcın aklı şaşdı. Bir kaç kerre ubûr eden huccâc,

"Âyâ bu geçeceğimiz Balka sahrâsın nice geçeriz? Niçe kerre bunda huccâc gark olmuşdur. Hattâ Melek Ahmed Paşa şâm vâlîsi iken bu sahrâda huccâc hacdan avdet mahallinde niçe bin at ve âdem ve deve gark olup Melek Ahmed Paşa asker gönderüp bu mahalde gâret olunan esbâbları Urbândan teftîş u tefahhus edüp deryâda katre ancak hâsıl edüp esbâbları halâs olan sâhibine verdiler. işte bu Balka sahrâsı böyle oynak ve batlak çamurlu yerlerdir" deyü feryâda başladılar.

Âhir cümle huccâc ve umûr-dîde iş erleri paşa huzûruna gelüp âye[t]: [190] **[Y 263b]** deyüp müşâvere etdiler. Hemân paşa,

"*Yesserallâhu mâ yeşâ'*nın âkıbeti hayr olsun. Kanı şâm'ın iş erleri ve delîl ibrâhîm Çelebi? Bu mahalden kırk kerre ubûr etmişdir. Tîz bir kaç âdem ile salt atlılar ileri varup yol baksınlar" deyü fermân edince şi'âroğlu ve başçavuş ve Habbu'r-rummân çavuş dahi niçe kâr âzmûde iş erleri ve askerin pîr [ü] hünerverleri mütevekkilen alallâh deyüp gitdiler. iki sâ'atden yine geldiler:

"Sultânım, sahrânın sol cânibinde bir yol vardır. Kumsallı yoldur. Ammâ yolumuza muhâlif iki gün gerü kalır" dedikde hemân paşa,

"Bire âdemler, biz doğru yolumuzla gitsek Arafât'a yetişmeziz derken, siz bizi iki menzil gerü sevk edersiz. Pâdişâh başıyçün sizi şurada kelle ederim" dedikde ba'zı şâmlılar,

"Sultânım, bu Balka sahrâsı üç sâ'at yerdir. inşâallâh dahi yağmur te'sîr etmemişdir, geçeriz. Hemân fırsat ganîmetdir, hareket edelim" deyüp altı pâre toplar atılup nefîrler çalınup herkes yola müteveccih olup eniş aşağı gidüp huccâc-ı müslimîn içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup cemî'i âdemler develerinden enüp piyâde yalın ayak deveciklerin yederek eniş aşağı giderek düz sahrâya endik. Ammâ henüz çamur deryâsına geldik ve yine bârân-ı rahmet göz açdırmayup yağmada. Âhir bir kadem ileri gitmeğe mümkin olmayup 5 sâ'atde,

Menzil-i Balka boğazı: Ol gece tâ nısfu'l-leyle dek eyle yağdı kim cümle çadırlar ve develer deryâ içinde kaldı. Sabâha beş sâ'at kalarak hamd-i Hudâ yağmur sehel ârâm verüp nefîrler çalındı. Hareket olunup yükler bağlandı. Cümle hüccâc bâr [u] büngâhları ile âmâde iken bir ra'd u sâ'ika ve bir rîh-i akîm esüp bir kar yağdı kim ne meş'al ve ne meş'alciyân kaldı. Zulemât dünyâyı kaplayup

Ne reh ne râhber peydâ

ebyâtı üzre yükü ile çökmüş devenin niçesi helâk oldu ve niçe âdem mâlı ve rızkı ile gâyib oldu ve niçe çadırlar kurulu kaldı.

Âhir alay çavuşları nidâ edüp sabâha dek yine bu mahalde "Develeriniz ıhırın" deyü tenbîh olunup emîrü'l-hacca fermân olundu kim bu şeb-i zulmetde huccâcı ileri koyvermesin deyü tenbîh olundu ve tâ sabâha dek bu hâl üzre develer yüklü karâr olundu. Sabâh olunca ne bakarsın cemî'i sahrâ deryâ olup mevc urur.

Âhir nefîrler çalınup paşa hazretleri cânı başında olan yiğitlere kırkar ellişer altun ihsân edüp pâ-bürehne bu deryâ içre develeri çekerek Balka sahrâsının çamurlu oynak olmayan yerlerden herkes aklına mülâyim yollar ile niçe bin benî-âdem piyâde bu hâmûn içre Allâh deyüp feryâd ederek ve develerine *“îdek”* diyerek sahrânın sol tarafında bir hân-ı atik var, ol hânda sehel çamur ve su olmayup cümle huccâc ol tarafa müteveccih oldular. Ol hâna,

Hân-ı Aynu’t-Tayr derler Benî Hilâl **[P 111a]** halîfesinin binâsıdır. Her taşı kuş gözü **[Y 264a]** gibi hurde taş olduğundan Hân-ı Aynu’t-Tayr derler. Cânib-i erba‘asında binâ-yı azîmler vardır. Mâ-tekaddem şehr-i kebîr imiş.

Bu mahalden huccâc güzer ederken huccâc içre Arab geldi güft [ü] gûsu oldu. Bu havfden huccâcın ba‘zısı yine ulu yola sapup niçe yüz develerin çatıları ayrılup helâk olunca yükleri meydânda kaldı. Cümle huccâc bu vâdî içre pârekende ve perîşân herbiri fırka fırka ta‘allukâtı ile cân bâzârına düşüp herkes emvâl [ü] erzâkdan ayrılmada. Cümle at ve katır ve deve ve hımâr gark olup niçe kerre yüz bin guruşluk mâllar harâr gırâr pâymâl olmada.

Ve niçe taht-ı revân ve mahâfîleri ve avret ve oğlanlar piyâde olup aşağısı deryâ yukardan yağar berd ü serd ümmet-i Muhammed’i helâk etdi. Gûyâ mahşerden bir nişân dahi oldu. Ammâ Türkmân huccâcı ve Acem huccâcı bî-pâk [u] bî-pervâ tâvûsî ve tülü develerle serpüp ol batağı selâmetle çıkdılar.

Beri cânibde gark olan develerin ayakları altına niçe bin kilim ve keçeleri pâyendâz ederek boş develeri derkenâr etdiler. Ammâ kilar-ı âmire ve surre-i pâdişâhî meydânda kaldı. Hemân paşa bu batağı ubûr edüp ileri geçen Acem huccâcının ve Türkmân a‘yânının huccâcının önlerin alup “Tîz bu mahalde konakdır” deyü paşanın otağını yüz bin renc [ü] anâ ile tarfetü‘l-ayn içre kurup halkın yüzü güldü.

Cümle huccâcın yarar develerin sâhibleri ile gerü dönderüp sahrâ içinde pâymâl olan ibâdullâhın mâllarından bir habbe-i hardal kalmayup cümle pâymâl olan garîb gurabâları dahi selâmete çıkarup Balka sahrâsı üç sâ‘atlik yer iken on sâ‘atde bu zikr olunan âlâm-ı şedâyid ile,

Menzil-i sahrâ-yı Balka: Bu mahal bir çemenzâr ve kumsal yerlerdir, ammâ yine yağmur yağmada. Derhâl Hüseyin Paşa atına süvâr olup ordunun cânib-i erba‘asın dolaşup pârekende ve perîşân konanı bir yere cem‘ edüp her kankı huccâcın devesi bir kerre iki kerre gerüde kalan ibâdullâhın mâlın getiren deve sâhiblerine birer altun verüp cümle bin iki yüz yetmiş altun ihsân edüp aceb adl-i Ömer edüp cemî‘i huccâc hayır du‘â etdiler. Ve bu şiddet-i şitâda on kazan çorba bişirüp ba‘zı huccâca bezl etdirdi. Ammâ Müzeyrib’den ne kadar zahîre ile salma develeri var ise Balka başında ol bârânı çekdiğimiz gece üç bin yük mâlı Urbân-ı uryân bırağup ba‘zısının devesi ve bazı kendüleri kırılup firâr ederler.

Beri tarafda cemî‘i huccâcın me’kûlâtları bu hâle uğrayınca ol gece bir yem beş altuna ve bir vukıyye beksumât üç altuna oldu. Ve huccâcın çoğu Arafât’a yetişmeden me’yûs oldular.

Ve bu mahalde yine bir rîh-i sarsar kopdu kim cümle hayme [vü] hargâhları **[Y 264b]** yerinden koparup pâre pâre etdi. Ne hâl ise paşaya bir gayri cerge kurdular. Hemân paşa

cümle iç ağalarına ve huccâca En‘âm-ı şerîf ve ihlâs-ı şerîf ve salavât-ı şerîfe fermân edüp tâ vakt-i gurûba dek tilâvet olundukda hamd-i Hudâ bârân sâkin olup ol gece bir kuru sovuk oldu kim on bir âdem ve iki yüz deve ve katır ve at ve hımâr dondu. Ve cemî‘i tulumlarda sular yahpâre oldu. Ve Balka ve Mafrak gölleri ve Ka‘be çölleri dondu.

Ertesi ale’s-sabâh huddâmlar (–) (–) (–) huccâc bu hâli gördüler kim bir zerre çamur kalmamış Allâh’a sad lek hamd [ü] senâ edüp nefîrler çalındı. Hikmet-i Hudâ dünki gün Balka sahrâsı çamuru içinde kalan develer çamur don olunca pâydâr olup (–) (–) (–) yedi sekiz yüz mikdârı develer ordu-yı islâm başında otlayup gezerler. Hemân sâhibleri (–) (–) (–) varup deveciklerin alup hafîf yükcüğezler tahmîl **[Q 110b]** olup herkes katârında yola revâne olup giderken Cenâb-ı izzet bir hûrşîd-i dırahşân ihsân eyledi kim cümle âdem u hayvânât mesrûr [u] şâdumân olup çöl [ü] çölistân ve sahra-yı rimâlistân içre garîb develer seke seke giderken bir ulu boğaza girdik. 14 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Katrân: şâm eyâletinde Kudüs-i şerîf sancağı hâkinde Kerek kal‘ası subaşısı hükmündedir. Ammâ re‘âyâsı gâyet isyân üzrelerdir. Hattâ bu hakîr “iki yüz mikdârı salt cürd atlı kimesne eyle deve ayağıyla gitmek ne belâdır” deyü mukaddemce gidüp bu Katrân kal‘ası nümâyân oldukda kırk elli atlı Urbân zâhir oldu. Ammâ cür’et edemediler, yine ol mahalde kaldılar. Anları ubûr edüp sağ tarafımızdan yüz atlı kadar var Urbân mızrakların silküp “Hov Hov” diyüp üstümüze at sürdüler.

Hemân şehbâzlarımızın nısfı ileri at sıçradup bunlara bir yaylım kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırınca derhâl iki mel‘ûn atdan taklahâ-yı kertem-pereset oldu ve üç dahi kısrakları düşüp derhâl leşlerin alup firâr etdiler.

Biz selâmetle Katrân kal‘asına gelüp atlarımıza yem asdık. Ammâ kal‘a kapusu mesdûd olup bir kimesneye bir dâne-i hardal vermemek içün ellerinde bizim paşadan fermânları var.

Kal‘ası bir çölistânda şekl-i murabba‘ bir küçük sengîn bünyâd kal‘acıkdır. Dâ’iren-mâdâr üç yüz adımdır ammâ handakı yokdur. Ve kıbleye nâzır bir kapusu var. Ve içinde yedi hâne ve gayri mahzenler ve bir mescid var. Dizdârı ve yetmiş nefer merdüm-i hisârı vardır. Ve Kerek nâhiyesinden zahîre getirüp bunda huccâca füruht edüp azîm kâr ederler.

Ve bu kal‘ada hamd-i Hudâ bir at yemi bir guruşa bulundu. Ammâ kal‘a bedenlerinden zenbîl ile ibtidâ guruşu alup murâdları üzre metâ‘ların verirler. Dîvârlarının kaddi yigirmi arşın bâlâdır. Ve kal‘anın şark tarafı dîvârı önünde bir birke-i azîmi var. Tûlen ve arzan ikişer yüz adımdır. Vakt-i şitâ olmak ile leb-ber-leb mâ-i tâhir idi. Ve yigirmi arşın amîk idi. Hakîr bu mahalden kal‘a **[Y 265a]** kulu ile ve iki yüz tüfeng-endâz refîklerimizle salt atlı olup cânib-i garba dağlar ve taşlar ve sengistân yollar aşarak iki sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kerek: Kudüs-i şerîf eyâletinde başka sancakdır. Voyvadalıkdır, iki yüz âdem ile hüküm eder. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Sene (–) târîhinde Âl-i Abbâsiyân binâsıdır. Sene 922 târîhinde içinde olan Urbân kal‘anın miftâhların Selîm şâh’a teslîm etmişlerdir.

Eflâke ser çekmiş bir kûh-ı bâlâ üzre sengîn bünyâd binâ-yı Ferhâd bir kal‘a-i üstâddır. Ve şekl-i muhammes burc-ı bârûsı metîn ve müseddes kulleleri vardır. Cümleden cânib-i cenûba nâzır Tâhir Baybars kullesi gûyâ burc-ı kal‘a-i Kahkahâ‘dır. içinde yüz elli toprak

örtülü hâneler ve bir câmi‘i ve bir hânı ve bir hammâmı ve sûk-ı muhtasarı var. Ammâ bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır.

Mâ-tekaddem bu kal‘a Mısır pâdişâhlarının mahbeshâneleri idi. Mücrim olan kimesneleri bunda haps ederlerdi. Hâlâ bu Arabistân’da bundan sa‘b u metîn ve müstahkem kal‘a yokdur. Hattâ Âl-i Abbâsiyân’dan (–) (–) bunda kal‘a hâricinde medfûnlardır. Yedi sene bunda haps olup merhûm olmuşlardır.

Ve ziyâret-i şeyh şücâ‘ tarîk-ı Burhânî‘den ulu sultândır. Ve bu kal‘a eyle âlîdir kim cânib-i garbîsinde buhayre-i Hazret-i Mûsâ ve âsitânesi nümâyândır. şark cânibinde Katrân kal‘ası ve çölistânı nakş-ı bûkalemûn zâhirdir.

Hâsıl-ı kelâm bu şehirden me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız ale’l-acele alup yine cânib-i şarka teper aşağı Katrân kal‘asın temâşâ ederek anı gördük: Huccâc-ı müslimîn gürûh-ı enbûh gibi katâr katâr çekilmede. Aklımız başımızdan gidüp iki sâ‘atde yine Katrân kal‘asına geldük. Cümle huccâc gitmiş. Ancak dümdâr kalmış. Anı görüp râhat-ı cân bulup **[P 111b]** âheste âheste hevâ-yı mu‘tedilde gâh kumsal gâh hurde taş içre ve câ-be-câ dıraht-ı muğaylân içre 14 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i Tâbût: Kudüs-i şerîf hudûdudur. Ammâ bu mahalde aslâ kurâ ve kasabâtdan bir âsâr yokdur. Ancak bir bayır üzre bir menzilgâhdır. Lâkin cânib-i erba‘asında sâkin olan Urbânlar metâ‘ların getirüp orduyı ganîmet eder. Fursat bulursa huccâcı gâret edüp firâr eder ve dağlara gider.

Hamd-i Hudâ bu mahallerde günden güne hevâlar latîf ve i‘tidâl üzre olup kumsal yollar ve ısıcak çöller olmağa başladı. Ve cümle develerin ve gayri hayvânâtların yüzü gözü ışıladı.

Ve bu mahalde bir ayn-ı câriye vardır. Tâ Halîlü‘r-rahmân dağlarından berü gelüp cânib-i garbda çöl içre gâyib olup cümle huccâc ol âb-ı rakîkden def‘-i atşân edüp vakt-i gurûba karîb cemî‘i devâbbâtların saky ederken üç katâr şütürü Urbân urup alıcak vâveylâ kopunca paşa derhâl beş bayrak levendât ta‘yîn edüp akîblerince yetişüp ceng ede ede altı **[Y 265b]** kelle ve üç dil kayd-bend-i dil edüp develeri halâs edüp sâhiblerine teslîm olunup baş ve dil getiren gâzîlere kırkar altun ve gayriye üç altun ihsân olundu. Ve paşa dilleri söyledüp,

“Yâ Sultân, ale’s-sabâh gâfil olman, sizi Arab urur” deyü haber verüp bu dilleri sarıcalar hapsine verüp nısfu’l-leylde nefîr çalınup yola revâne olunup ileri giden çarkacı kolundan bir dil dahi dutulup,

“Vallâhi sizi Benî Zühd ve Benî Âl-i Umûr ursa gerekdir, gâfil olman” deyü evvelki dillerin diline bu dil dahi muvâfık gelüp derhâl paşa cebehâneyi meydân-ı mahabbete döküp cümle asker-i islâm pür-silâh olup on iki katâr yan yana huccâcı koyup taht-ı revânlar iki tarafda üç kat Türkmân huccâcın ve Acem huccâcın ortaya, şâm askeri sol cânibe, paşa askeri sağ cânibe zü‘l-cenâheyn-vâr, sekbân ileri çarka ile sarıca gerüde dündâr ile huccâc içinde salt atlı olan pür-silâh askeri dahi yemîn ü yesâra ale’t-tertîb âmâde edüp kendüleri iç ağaları ile kalb-i askerde rikâb rikâba bu minvâl üzre gök demire müstağrak asker mevc ü mevc ve fevc ü fevc cümle huccâc huzûr-ı kalb ile gidüp sekiz sâ‘at mehterhâne-i Osmâniyân güm güm ötüp tağ u taşlar ra‘d-vâr gürleyerek Aneze nâm

mahalle karîb oldukda dağı ve taşı Urbânın sırık ormanı dutmuş. Bir hayli bulandılar ve çalkandılar. Ammâ gördüler kim bu geliş sâ'ir huccâc gelişi gibi değil. Bilâhire karârları firâra mübeddel olup târumâr misâl-i mûr-ı mâr olup 19 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı menzil-i Aneze: Bu mahalde kurâ ve kasabâtdan bir şey yokdur. Ancak bir vâsi' sahrâdır. Bu mahalde paşa cümle askeri tınâb tınâba kurup âmâde dururken Aneze Urbânı'ndan ve Vahîdât'dan ve Benî Zühd'den âdemler gelüp surre istediler. Hüseyin Paşa buyurdular kim:

"Kânûn-ı Süleymânî'de sizlere surre anıniçün ta'yîn olunmuşdur kim cümle huccâca mâlları ile niçe bin zahîre getiresiz ve önlerine düşüp kulağız olasız. Ve cümle huccâca mâlları ile zahîre getirüp birkeleri su ile doldurup gözedesiz. Ve Bu hidmet mukâbelesinde size surre ve atıyye ihsân olunur. Yohsa dağ başında beş on bin Urbân ve uryân ile alay göstermekile surre değil, size bir nukre vermem" deyüp,

"Kaldır bu kâfirleri" deyince on ikisin dahi Kâtev bölükbaşı dest ber-kafâ zencîr ile kayd-bend edüp (–) (–) (–) (–) (–) (–) Nâbuluslu Küçük Yûsuf Çorbacı ve Yeğen Beğ'i iki bayrak asker ile şeyhlere varup,

"Buyurun, eğer pâdişâhın doğrusu iseniz pâdişâhın bir [[(–) (–) (–) (–)]]."

"Vallâhi biz dağ âdemîsiyiz. Böyle bir vezîr-i dilîr huzûruna varmağa havf ederim. Zirâ yedi kerre Osmânlı (–) (–) (–) (–) (–) gördüm. (–). Gazze paşası bir hîle ile karındaşım oğlu Beşîr'in başın kesüp Sultân-ı Rûm'a gönderdi. Eğer paşa surremiz ihsân ederse, **[Q 111a]** sene-i sâbık üzre on bin **[Y 266a]** guruş eder, alup, du'â-i hayr ederiz. Nitekim bizim ol âdemlerimiz anda mahpûsdur. Bu vezîr-i âlî-şân zemânında ne huccâca ve ne âyende vü revendeye vaz'-ı yed etmeziz. Ve sizleri dahi haps etmeziz" deyü tevâzu'âne mu'âmele etdiler. Yûsuf Ağa dahi,

"Yâ şeyh! Sizin kânûn-ı pâdişâhî üzre surreniz yedi yüz guruş ve bir hil'at-i fâhire. Ve sizlerden hâkime birer küheylân at hedâyâ verilir. Paşa sizlere kânûndan ziyâde vermeğe me'mûr değildir. O dahi hidmet etmeğe gelirseniz, müstahak olursuz" dedikde,

"Vallâhi, hedâyâsın gönderirem, kendim varmam". deyüp üç dâne küheylân at gönderdi kim her ayakları birer kîse değer. Zîrâ bunlar mâbeyninde küheylân atların hasîb nesebiyle gerdenlerinde şecereleri vardır kim girân-bahâlı sâfinâtü'l-ciyâd atlar olur. Bu atlar ile elli çift kaplan postları ve yigirmi şemâme amber-i hâm gönderüp paşa hedâyâsın kabûl etmeyüp,

"Ta kendüsi cemî'i Urbânile huccâc-ı müslimînin hidmetinde bulunmayınca ana bir mankır vermek ihtimâlim yokdur. inşâallâh selâmetle avdet etdükde ben anı ka'r-ı deryâda olsa bulurum. Zîrâ sene-i sâbıkada anlar huccâca ne işlediler, anı unutdular mı? Tîz şu evvel gelen mel'ûnların pek zabt edün" deyü tenbîh edüp nefîr çalınup lâtif hevâ ile çölistân içre gâh kumsal ve gâh sengistân u muğaylistân içre 11 sâ'atde,

Evsâf-ı menzil-i ka'a-i Ma'ân: Sene (–) târîhinde (–) binâsıdır. Bir bayır dâmeninde şekl-i murabba' handaksız bir küçük kal'adır. Dâ'iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır. Ve kıbleye nâzır bir demir kapusu var, beş ayak nerdübân ile çıkılır. Ve içinde yigirmi aded hurde hânecikler ve bir zâviye var. Mâ-tekaddem şâm yeniçerisi hükmünde imiş. Ba'dehu

Urbân içinde olan mustahfızânı bir hîle ile cümlesin katl edüp mutasarrıf olmuşlardır. Hâlâ dizdârı neferâtı yokdur. Ve kapusu üzre târîhi var, ammâ izdihâmdan tahrîr edemedik.

Ve bu kal‘adan taşra cânib-i erba‘asında bâğ u bâğçeli âb-ı hayât sulu ve bilâ-hisâb nahl-i hurmâlı ve bin beş yüz mükellef ü mükemmel Urbân hâneleri vardır. Ve halkı gâyet mün‘imdir. Yılda bir kerre her bir Arab beş altı bin guruş kâr eder. Ehl [ü] ıyâli ve nisvânları zer-ender-zere müstağraklardır. Ve merâlî ve gazâli gözlü mahbûb ü mabûbeleri var kim ta‘bîr olunmaz.

şâm-ı şerîf eyâletinde Kudüs-i şerîf sancağı hâkinde ma‘mûr [u] âbâdân kasabadır. Üç câmi‘i ve bir hammâmı var, ammâ sûk-ı muhtasarı yokdur.

Ve bu şehrin halkı gâyet âsîlerdir. Beş âdemden ahâlî-i vilâyet şikâyet edüp zencîre uruldu. Ve bir âdem bir huccâcın devesin serîka edüp bir hânda saman içinde deveyi pinhân etmiş. Bulunup ba‘de’s-sübût paşa anın boynun urdu. Cümle ehl-i beled havf u haşyete düşüp dağlardan develerin getirüp iki bin deve mikdârı huccâca ucuz kirâları ile tâ Ulâ‘ya **[Y 266b]** on konak yer götürmek şartıyla develerin verüp huccâca hidmet etdiler.

Ve paşa otağın birisin bu kal‘ada bırağup sâ’ir bî-ma‘nâ eşyâları dahi huccâc-ı müslimîn defter ile bırağup sebükbâr oldular. Ve a‘yân-ı şehir paşaya iki bin erdeb şa‘îr ve elli çuval un ve elli çuval beksumât imdâd eylediler. Ve mâ-tekaddem Müzeyrib’de çamur içinde kalan iki bin yük şa‘îr ve fûl içün meşâyihler,

“Ma‘ân kal‘asındaki şeyhler versinler” deyü der‘uhde edüp dest-i hatları ile paşanın destine temessükâtlar vermişlerdi.

Paşa kethudâsı o temessükâtları ibrâz edüp **[P 112a]** bin deve yükü şa‘îr ve fûl verüp bin deve yükü dahi avdetde vermeğe ta‘ahhüd etdiler. Huccâc-ı müslimîn bu şehirde eyle ganîmete nâ’il oldular kim Müzeyrib kal‘asında çekdikleri âlâm [u] şedâyidi ferâmûş etdiler.

Ve bu şehrin şâm yolu cânibinde niçe yüz âb-ı hayât kuyular vardır. Ol mahalde ibret-nümâ bir beyâz kelb timsâli var, seng-i hârâdandır. Ammâ gûyâ bi-emrilillâh zî-rûh zann olunur. Mu‘cize-i Resûlullâh’dır.

Hikmeti oldur kim kaçan Hazret-i Resûl-i Hudâ Muhâmmedü‘l-Mustafâ kable’n-nübüvve Busrâ şehrine ticârete giderken bu mahalde bir münkir fedâyî da‘vâ-yı merd ile Hazreti katl etmeğe hücûm etdükde derhâl Resûl-i Ekrem *“Kıf yâ kelb, misle’l-hacer”* [191] buyurduklarında bi-emrilillâh taş olup bir kelb-i akûrdur kim âdem görünce vehm eder.

Ve bu mahalde cânib-i cenûba bir şâhrâh vardır. Halîlü‘r-rahmân şehrine bu râh ile bir konak yerdir. Ve Ayn-ı Zerka’dan tâ bu mahalle gelince bu dağların seylleri ve uyûnları cümle buhayre-i (–) munsabb olur.

Ve bu Ma‘ân kal‘asından kalkup çöl ü çölistân gâh kumsal ve gâh çengelistân ve gâh sengistân içre ubûr ederek 16 sâ‘atde,

Menzil-i Akabe: Bir sarp enişdir. iki cânibi eflâke ser çekmiş yalçın kayalardır. El-ıyâzen billâh niçe deve helâk olur. Bu mahalde huccâcın katârı bozulup cümle ibâdullâh

piyâde olup herkes cemellerini birer birer çekerek enerler. Gâyet mahûf u muhâtaralı yerlerdir. Bir kaç kerre Urbân aşkıyâsı huccâcı bu Akabe'de nehb [ü] gâret etmişdir. Hemân paşa cümle bayrakların dere ve depelerin kemîngâhlarına koyup bilâ-havf cümle ricâlullâh ubûr etmeğe başladı. Bir ulu azîm deredir. Bu Akabe'yi aşup 10 sâat dahi gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i kudret Cuğaymân: Bir sahrânın cânib-i cenûbîsi nihâyetinde bir cebel-i müntehâya karîb sun'-ı Hudâ yek pâre bir kaya kal'adır. Ammâ der [ü] dîvârdan alâmet yokdur. Ve içinde âdemî-zâd dahi yokdur. Bir püşte-i sağîre üzre vâki' olmuşdur.

Ve bu mahallin cânib-i cenûbunda nısıf sâ'at yerdir, bir sazlı gölün ayağına Süleymân Hân duhteri ismehân Sultân bir birke-i azîm binâ etmiş. Ma'ân kal'asından su getirmeyen bundan alır. Ammâ sehel şûrcadır, çok nûş etmemek gerek. Ammâ hayvânâta zarar etmez. Bu mahalden sulanup yine nefîrler çalınup muğaylânlar içre ubûr **[Y 267a]** edüp anı geçüp bir sahrâ-yı bî-pâyân içre ceyrân ve hargûş sayd [u] şikâr ederek 12 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Peygamber Eşmesi: Sene 56 târîhinde Hazret-i Mu'âviye binâsıdır. Bir çöl ü çölistân yerde şekl-i murabba' şeddâdî binâ-yı sengîndir ve dâr-ı müdevveri dörd yüz adımdır. Garba nâzır bir kapusu vardır. Beş ayak taş nerdübân ile urûc olunur.

Bu kal'a içre şâm yeniçeriyânından bir çorbacıyla iki yüz neferâtı vardır. Topçu ve cebeciyânı ve mükellef topları ve cebehânesi vardır. Bu kal'a içre iki yüz mikdâr hücreleri vardır. Ve bir mescid ve bir hammâm-ı sağîresi var. Ve Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'den Busrâ şehrine ticâret ile giderken bizzât mübârek dest-i şerîfleri ile eşdiği eşme kal'a içinde kaynar bir âb-ı zülâl-i cân-perverîdîr. Ve huccâcdan ishâl marazına mübtelâ olan nûş etse bi-emrillâh şifâ bulur. Mu'cize-i Resûlullâh'dır. Anıniçün Peygamber Eşmesi derler. Ve bu kal'a ol şerefiyyet içün binâ olunmuşdur.

Ve bu eşme kenârında bir mescid var. Ancak beş âdem alur, gâyet küçükdür. Bizzât Hazret-i Risâlet anda ibâdet edüp istirâhat etmişlerdir. [[(–) (–) (–)]] niyyetine hâb-ı râhata varan eğer hasta ve bî-dermân sıhhat [u] selâmet bulup tendürüst olur.

Ve bu kal'a [[(–) (–) (–)]] ile hidmet etseler bir habbe ve cübbeye muhtâc iken bir senede cümle ihtiyâcdan berî olup mâl-ı ganâyime mâlik olur. [[(–) (–) (–)]] bu kal'aya nevbetci yazılmağa cân atarlar.

Ve bu kal'anın şimâlinde bir birke-i azîmi var. Kal'adan pinhânîce [[(–) (–) (–)]] bu birkeye nâzırdır. Zîrâ çöl Arabı dâ'imâ gelüp suyu keser.

Ve bu mahalde iki yüzden mütecâviz eşmeler var ve herkes gece çadırları önün eşerse su (–) (–) (–) çıkar ammâ şûrcadır. Hayvâna a'lâdır, benî âdeme müshildir. Az nûş etmek gerekdir. Her şeyin kesretinde zarar vardır.

Ve bu kal'anın cânib-i erba'ası **[Q 111b]** mahsûldâr kurâlar olmağile ma'mûr kurâları ve ferah-fezâları vardır. Niçe yüz bin Urbân hayme vü hargâhları ile gelüp meks edüp cümlesi metâ'ın getirüp bey' [ü] şirâ edüp huccâcı ganîmet ederler. Andan kalkup yine çölistân içre 7 sâ'atde,

Menzil-i Kâ'a'l-basît bi-atıyye: ya'nî Kuru Konak derler bir bî-hâsıl çölistân yerdir. Suyu dahi yokdur. Sâ'ir zamân huccâc bunda meks edermiş. Ammâ bu senede teng mahal olmağile iki konağı bir edüp şeb [u] rûz ârâm etmemeğile bunda dahi yükleri yıkmadan

yine kûs-i rıhlet çalınup mahûf u muhâtara yerleri ubûr ederek 13 sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Âsî Hurmâ: şâm'dan Mekke-i mükerremenin nısf râhıdır. Ve huccâc avdet etdükde Nâbulus paşası ve Aclûn paşası sancaklarında olan erbâb-ı tîmâr ve zu‘amâ ile beş altı bin deve ile mâl-â-mâl metâ‘ ve me'kûlât [ü] melbûsât ile tâ bu mahalle gelüp huccâcı ganîmet ederler. Huccâc tâze **[Y 267b]** cân bulup giderler.

Bu dahi şâm eyâletinde bir cedîd kal‘a-i latîfdir. Sene (–) târîhinde Nûrreddîn eş-şehîd binâsıdır. Mürûr-ı eyyâm ile harâba yüz dutup Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘den hatt-ı şerîf vârid olup Nâşifoğlu binâ etmişdir.

Kal‘ası bir düz yerde bir mürtefi‘ kumsal depe üzre çâr-kûşe ve çâr kulleli bir kal‘a-i yekpâredir. Ve cirmi dörd yüz adımdır. Ammâ handakı yokdur. şimâle nâzır bir demir kapusu vardır. Atebe-i ulyâsı üzre kâşî-i Çîn içre bu târîh tahrîr olunmuşdur: (Târîh)

"Fî eyyâmı Mevlânâ es-Sultân Mehemmed Hân ibn ibrâhîm Hân medde zıllahu bi-sebebi ta‘mîri Emîn-i Defter-ı Dımışk Nâşifzâde Mehemmed el-fakîr sene 1062."

Ve bu kal‘a içre bir şâm çorbacısı ve iki yüz şâm yeniçerisi ve topçu ve cebecisi ve şâhâne şâhî topları ve cebehânesi vardır. Ve cümle yigirmi hücre ve bir câmi‘i ve bir hammâm-ı muhtasarı ve bir âb-ı hayât çâh-ı mâsı vardır. Ve kal‘anın garbında bir birke-i azîmi var, yerden kaynar. Gâyetü'l-gâye âb-ı hayâtdır. Ve mu‘cize-i Resûlullâh ile tulû‘ etmişdir, zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh bu mahalden ubûr etdükde ahâlîsi ehl-i tüccârı müte'ezzî edüp me'kûlât [u] meşrûbâtdan bir şey vermeyüp ehl-i kârbân,

"Yâ Muhammed Emîn! Bu kavim bize i‘ânet edüp hurmâ vermezler" deyü şikâyet etdiklerinde Hazret dahi buyururlar kim,

"Hurmâları da kendüler gibi âsî olup mahsûl vermesin" buyurduklarından anıniçün Âsî Hurmâ derler. Hakîkatü'l-hâl evce ser çekmiş nahl-i hurmâları var ammâ mahsûlleri bir gûne iri âsî hurmâdır. Bir semîn temrdir ve çekirdeğinin içi boşdur. Biberdân ve nemekdân ederler, iri hurmâdır. Tenâvül eden serâsîme olur. Ve eşcârı sâ'ir hurmâ gibi bir serâmed nahl değildir, çatal çataldır. Ve berki dahi gayri gûne olduğundan ehl-i beled bildiler kim Muhammed Emîn bed-du‘â etdi. Der-akab,

"Yâ Muhammed! Biz etdikse, sen etme, zîrâ sen rahmeten li'l-âlemînsin. Iyâlimiz ile kifâf kifâyetimiz kalmadı. Suyumuz yokdur. Bize rahmet du‘âsı eyle" deyü ricâ etdiklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup derhâl mübârek dest-i şerîfleri ile bu kumsal yeri eşüp üç aded yerden uyûn-ı zülâl zâhir olur kim hâlâ cümle huccâc andan def‘-i atşân ederler. **[P 112b]**

Ve bu mâ-i tâhirin ayağında serâpâ bâğ u bâğçe ve limon ve turunc ve ağaç kavunu hâsıl olur kim her biri ikişer vukıyye gelür ve lezîz incîri olur. Ve kavunu ve karpuzu gâyet âbdâr ve firâvândır. Huccâcı ganîmet etdi. Ve bâğçelerden aşağı fezâsı serâpâ mahsûldâr alefzâr fezâlardır.

Ve kal‘adan taşra yetmiş seksen mahâzinler ve bir kaç dükkânçeler vardır. Mâl-â-mâl zahâyir-i gûnâ-gûn ile memlûdur. Bunda dahi huccâc ganî olup bâr-ı zevâyidlerin bu kal‘ada bırağup bir sâ‘atden sonra nefîrlere demler urulup yola revâne olundukda yine paşa tarafından alay çavuşları kol kol "hâzırbâş **[Y 268a]** olun" deyü tenbîh edüp

meymene ve meysere zü‘l-cenâh-vâr asker-i islâm huccâcı ortaya alup ol şeb-i zulmetde niçe kerre yüz bin meş‘al ve fânûs ve şem‘-i rîhler ile çerâğân olup leyle-i zulmetde âlem mehtâb olup zemîn münevver oldu. Ba‘dehu sabâh olup 8 sâ‘at,

Menzil-i Mekâbir‘de yükile yapile ârâm olunup cümle şütürlere nafakaların verüp bir sâ‘at istirâhat olundu. Bu mahalle Mekâbir demenin aslı oldur kim zamân-ı kadîmde bir şehr-i mu‘azzam var imiş, hâlâ harâbistândır. Bu mahalde,

Mekâbir-i Âsaf-ı Berhayâ: Bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Ammâ yoldan nîm sâ‘at ba‘îddir. Dîvler binâsı olmak gerek, zîrâ kubbesi yek pâre taşdandır. Bu binânın misli şâm kurbunda Ba‘albek kal‘asıdır. Âsaf-ı Berhayâ oldur kim Hazret-i Süleymân’ın vezîri idi ve Belkîs’ı Sabâ şehrinden ism-i a‘zam ile Hazret-i Süleymân’a getiren Berhayâ‘dır.

Ve bu mahalde Âl-i Berhî derler, beş bin mikdârı Urbân-ı uryân-ı za‘îflerdir, ammâ celâl sâhibi kavimdirler. Zu‘mlarınca Âsaf-ı Berhayâ neslinden geçinirler Tâ’î kavimdirler. Bu mahalden yine kalkup dağ u râğlar içre tathîr olmuş tarîk-ı âm içre 6 sâ‘atde,

Menzil-i Akabe: Bunda yine katârlar bozulup cümle huccâc piyâde olup âsân vech ile ubûr olunup 12 sâ‘atde,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Haydar: Bu mahalde Haydarî Urbânı sâkindir. Anlar Hazret-i Haydar Alî sülâlesinden geçinirler. Anların kavli üzre ba‘de Hicreti’n-nebeviyye sene 47 târîhinde bu kal‘ayı Hazret-i Alî Haydar-i Kerrâr binâ etdiğinden kal‘a-i Haydar derler. Hikmet-i Hudâ sene (–) târîhinde şâm vezîri Haydar Paşa müceddeden binâ etmişdir, derler. Hâsıl-ı kelâm üç dere dehânında bir yalçın kûh-ı bâlânın dâmeninde rükn-i murabba‘ bir metîn kal‘acıkdır. Ve dâr-ı müdevveri kâmil dörd yüz adımdır. içinde bir şâm çorbacısı ve bir oda şâm yeniçerisi mustahfızândır.

Ve kapusu şimâle nâzır bir demir kapudur. Ve içinde kırk elli bekâr Arab hücreleri ve cebecisi ve topçusu ve on iki kıt‘a şâhî topları ve bir mescidi vardır. Ve bâbının sağ cânibinde bir birke-i azîmi var. Eyle sermâb zülâl idi kim Hudâ hakkı gûyâ [192] idi.

Ve tulû‘ etdüği zemîn gâyet yakındır. Mustahfızân-ı çeriyân andan su taşıyup birkeyi leb-ber-leb ederler.

Hâmd-i Hudâ bu kal‘ada dahi ol kadar zahîre bulundu kim bir yem iki pâreye ve bir fûl yem üç pâreye sâ’ir zahâ’ir dahi ana göre idi. Gerçi huccâcın cemî‘i zahîreleri Müzeyrib kal‘ası şitâsında kaldı. Ammâ âye[t]: [193] dir. [194] nass-ı kâtı‘ları üzre Rabbü‘l-âlemîn her menzilde ter ü tâze ni‘met ganîmetler ihsân edüp [[(–) (–) (–)]]

Hakîr Hüseyin Paşa der-i devletinde her menzilde kendü ile ni‘met-i nefîseler tenâvül edüp huddâmlarıma [[(–) (–) (–)]] idi. [195] Cümle huccâc ganîmet üzre idiler. Ammâ bir menzilde **[Y 268b]** hâb-ı râhat yok idi. [[(–) (–) (–)]] gece ve gündüz şedd-i rahil edüp giderdik, ammâ kuvvet ve kudret sâhibi Allâh cemî‘i üştür ester bârkeşlere [[(–) (–) (–)]] kalsa ermek ihtimâli yok idi.

Ve bu Haydar kal‘asının ganîmet olmasının aslını su’âl eyledim. Meğer Mısır [[(–) (–)]] Haydar kal‘asına bir menzil yer imiş. Mâbeyne-hümâsında bir cebel var imiş. Cümle zahîreleri Mısır’dan ol iskeleye, andan kal‘a-i Haydar’a develer ile gelirmiş. Anıniçün ganîmet olurmuş. Yohsa bu Haydar kal‘asının cânib-i erba‘asında kurâ ve kasabâtdan bir

[Q 112a] imâret yokdur. Cânib-i şarkîsi çöl [ü] çölistândır. iki günde Urbân heccân ile nehr-i Murâd'ı geçüp Bağdâd'a gider.

Ve bu kal'ada sâkin olan ihtiyârlar nakl etdiler kim "Bir kaç kerre biliriz nehr-i Murâd taşup bu sahrâyı deryâ edüp tâ bu kal'a dibine geldi" deyü hikâye eylediler ve sahîhdir. Hattâ hakîr şâm'da iken Mevâl Urbânın urmak içün yedi bin askerle kal'a-i Ane ve kal'a-i Selme üzre dörd gün ılgar edüp nehr-i Murâd kenârında Urbânı basup nehb [ü] gâret etdik. Nehr-i Murâd ise Bağdâd'a karîbdir. Bu Haydar kal'asına gelmesi sahîhdir.

Ve yine bu kal'a ihtiyârları haber verdiler kim Mısır huccâcı ubûr edeli on bir gündür, dediklerinde şâm huccâcı "Âh vâveylâ! Korkarız bu sene hacdan kalırız" deyü te'essüf çekdiler. Derhâl bu sûr-ı Haydar'dan atîk kal'a neferâtların çıkarup yeni mustahfızânlar konuldu. Zîrâ her kal'ada birer sene neferâtlar nevbet bekleyüp sene-i âtiyede huccâc ile hacc edüp avdet ederler. Bunda dahi yem kesdirüp sûr-ı Osmâniyânlar çalınup çöl ü çölistân ve berr [ü] beyâbân hurde taşlı sahrâlar içre gece gündüz gidüp 18 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i şîrîn Birke-i Mu'azzama

ibtidâ bânîsi Âl-i Eyyûbiyân'dan el-Melikü'l-mu'azzam Tûrân şâh ibn el-Meliki's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb'dur. Bu Tûrân şâh Kürdistân'da Hısn-ı Keyfâ kal'asında iken pederi el-Melik Necmeddîn Sâlih Mısır Mansûresinde küffâr-ı Freng-i bedreng ile neberd günü esnâ-yı cengde şehîd olup hâtûnu şecerüddür nâm melike ahâlî-i Mısır'ın ittifâkıyla Mısır'a melike olup Ka'be-i şerîfe siyâh kisve bu şecerüddür Hâtûn'un hâlâ vakfiyyesidir.

Ba'dehu nihânîce oğlu el-Melik-i Mu'azzam Tûrân şâh'a Kürdistân Hısn-ı Keyfâsı'nda haber gönderüp Tûrân şâh üç ayda Mısır'a gelüp müstakil pâdişâh olup sene 648'de Mansûre şehrinde Freng'i münhezim edüp pederi intikâmın alup Mısır'a geldikde kulları gulû edüp Tûrân şâh'ı şehîd etdiler. Eyyûbiyân bunda inkırâz buldu. Zamân-ı hilâfetlerinde bu birke-i mu'azzamı Melik-i Mu'azzam Tûrân şâh binâ etdigiyçün Birke-i Mu'azzam derler. Ammâ hakkâ ki mu'azzam birkedir.

Ba'dehu sene 981 târîhinde Sultân Murâd binâsıdır. Be-dest-i Koca Sinân Paşa. Gâyet cedîd ve misl-i hadîd kal'adır. **[Y 269a]**

Ammâ sene 1035 târîhinde Urbân bir hıyel-i şeytanat ile bir dârûlu helvâ peydâ edüp birkaç duhter-i nâ-şüküfte ile kal'aya gönderirler. "Merhûm helvâsıdır" deyü feryâd edüp giderler. Neferâtlar dahi "cân helvâsıdır, savâbdır" deyü tenâvül edince cümle mest [ü] medhûş olup andan cümle Urbân cıdaların birbirine kayd-bend edüp nerdübânlar ihdâs edüp kal'aya bî-pâk [ü] bî-pervâ duhûl edüp cümle guzât-ı müslimîni mezbûhan hürr şehîd ederler. Cümle mâl-ı ganâ'imlerin alup giderler. Bu vâkı'ât sene 1035 târîhinde karîbü'l-ahd olmuşdur. Ol asırdan berü hâlî ve mu'attal bir kal'a-i mufassaldır.

Bir havâleli yerde şekl-i murabba' ve çâr kulle-i musanna'dır. Dâ'iren-mâdâr dörd yüz adımdır. şarka nâzır bir kapusu var. Tarafeyninde celî hatt ile binâsının târîhi var. Ve derûn-ı kal'ada cümle hücreleri metîn ü müstahkemdir. Hâlâ üstâd mühendis destinden henüz çıkmışdır. Ancak bir demir kapu lâzımdır. Gayri şey noksânı yokdur.

Ve bu kal'a pek ma'mûr olup kul konulması elzem-i levâzımındandır, zîrâ **[P 113a]** gerüde Haydar kal'asından gelen bu kal'ada su bulmazsa gidecekleri konak şakkü'l-acûz'dur, anda sudan nişân yokdur, huccâcın usret çekmesi mukarrerdir. Ammâ bu kal'a

ma‘mûr olsa beş on bin Urbân iki kerre yüz bin hayvânâtile gelüp su içüp tüketmeğe kâdir olmazlar idi. Zîrâ bu çölün Urbânı suya ihtiyâcları vardır. Anıniçün bu kal‘a kulların katl etmişlerdir. Ammâ şimdi hâlâ niçe bin Urbân-ı uryân her bâr gelüp kırk elli gün meks edüp bir remmâsı gider, bir aşîreti gelir. Bu hâl üzre birkede su kalmaz. Hattâ biz vardığımızda bir arşın mikdârı su var idi, gücile kifâyet etdi.

Mısır ve şâm’ın râhında böyle bir deryâ-misâl birke-i azîm yokdur. Tûlen ve arzen ikişer yüz ellişer germe adımdır. Ve on kulaç amîkdir. Cânib-i erba‘asından yollar eylemişler. Bârân-ı rahmetden cereyân eden âb-ı zülâl gelüp leb-ber-leb eder.

Ve bizden bir sene mukaddem seksen birde Reşîdoğlu nâm la‘în bu kadar Hasan Paşa aşkıyâsı tüfeng-endâz ile bu kal‘aya kapanup huccâca kurşum urup bir katre su vermezler. Cümle huccâc ve niçe yüz bin cemâlât ve sâ’ir devâbbât susuz giderken mel‘ûn kırk elli bin Urbân ki haklarında âye[t]: [196] nassı vardır, bu kadar eşirrâ-yı Arab bu mahalde bir teng ü târ yer vardır, huccâcın ardın önün alup eyle kırmışdır kim bizim senemizde na‘ş-ı ümmet-i Muhammed çakıl taşı-misâl şiddet-i hârda kadîd-i mahz olup âsûde idiler. Ve huccâcdan on Mısır hazînesi mâl aldı derler. Lâyık-ı Muhammedî değildir kim bu mel‘ûnlardan intikâm alınmaya. Bî-garaz kimesnelerden su’âl olunsa anlardan intikâm almak emr-i seheldir. Ammâ cemî‘i **[Y 269b]**huccâcın işi Azizün Zü‘l-intikâm Allâh’a kalmışdır. Bu bed-nâmlık cihân-ârâ olmuşdur.

Netîce-i kelâm bu kal‘a ma‘mûr olunması farz-ı ayn mesâbesi bir şeydir. Hamd-i Hudâ Hüseyin Paşa efendimizin velvelesinden cemî‘i Urbân-ı bî-edyân senta baş olup bu mahalde bir sâ‘at meks edüp yine azm-i râh ederek çöl [ü] çölistân mugaylistân içre beyâz kumrularının esvât-ı hazînlerin istimâ‘ ederek ve deve kuşların kovarak ve hargûş ve ceyrânları şikâr ederek 18 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i şakku’l-Acûz: Bir çölistân sahrâdır. Hazret-i Alî bu mahalde bir câzûyu Zülfikâr ile iki pâre edüp bi-emrillâh lâşe-i murdârı râhın cânib-i garbîsinde bir siyâh seng-i hârâdır. Aceb kerâmet-i Kerrârî‘dir ki ibret-nümâdır. Anıniçün bu mahalle şakku’l-Acûz derler. Ervâm efvâhında Kazık Geçmez Konağı derler. Hakîkatü‘l-hâl ba‘zı şâm tüccârı bu mahal içün demir çadır kazıkları getirirler.

Bu sene-i mübârekede Vâlide Sultân birkaç çâh-ı mâlar kazdırmış. Her biri âb-ı hayâtdan nişân verir. Bunda dahi sehel rada edüp yine nefîrler çalınup hurde taşlı çölistân-ı bî-pâyân içre reybâs-ı amber-bâris tenâvül ederek ve muğaylânlar sâyesinde meks edüp beyâz kumruları ve sürhgûn Yûsuf kumrularının savt-ı hazînlerini gûş ederek ubûr edüp alay çavuşlarına(?) sadâsın istimâ‘ etmeğe başladık kim,

“Bu gün vakt-i zuhurda Hazret-i Sâlih Kayası nâm zıyk mahalle varırız. Hâzır u âmâde olun, zîrâ bıldır Reşîdoğlu nâm mel‘ûn huccâc-ı müslimîni bozup niçe yüz âdem helâk etdi. Gerçi hâlâ Reşîdoğlu sâhib-i devlet efendimize gelüp mutî‘ oldu, ammâ ihtimâldir gayri kabâyil-i Urbân lezzet almışlardır. Gâfil mebâş” deyüp derhâl paşa iki bin pür-silâh cengâver ve asâkir-i hünerveri cebel-i Sâlih’in kemîngâhlarına gönderdi. Beri tarafda dahi asâkir-i islâmın bahâdırân-ı serverânları pür-silâh âmâde olup,

“Gerçekdir, Urbân bu kadar günden berü görünmediğinin aslı bu zıyk boğazı gözedirler” deyüp gönlünde olanlar emîrü‘l-hac olan Hârmûş Paşa yanına varup çarkaya

hâzır oldular. Paşa dahi asker-i islâm içre kudurmuş sarı arslan gibi askeri kol kol müheyyâ edüp âheste âheste ubûr ederken ileri giden askerden bir heccânlı yiğit gelüp,

"Müjde Sultânım. Bir kaç kelle ve dil geliyor. Hayli ceng etdik. Arab boğazı almadan biz vardık. Meğer anlar huccâcı iki günden sonra gelir mülâhazasıyla ba'zı derelerde hınzîr gibi yatırlarmış. Bir hayli ceng edüp münhedimen firâr etdiler" deyince ol gâzîlerden altı kelle ve üç dil getirdiler. Paşa söyledüp haps edüp gelen guzâta yigirmişer altun ihsân edüp giderek Nâka boğazı kumsalına varıldıkda,

Akabetü'l-Rimâl derler bir kum deryâsıdır ve gâyet enişdir. Niçe yüz develer feryâd ederek **[Y 270a]** kalup bâr-ı eskâllerin gayri yedek cemâllere tahmîl edüp yine ol mahalde,

Evsâf-ı [[(–) (–)]]**:** Bu kûh-ı bâlâya Nâka kayası demenin vech-i tesmiyesi oldur kim Hazret-i Sâlih bu mahalde sâkin idi. Semûd kavmine ba's olunmuşdu (–) (–). Da'vetin aslâ kabûl etmezlerdi. Bir gün cümle münkirîn bir yere gelüp,

"Yâ Sâlih, eğer şu yalçın kayadan bize köçeğiyle bir dişi nâka (–) (–) (–) cümlemiz südüyle kifâflanalım ve sana îmân getirelim" dediler.

Hazret dahi Cenâb-ı Bârî'ye niyâz edüp murâdları üzre (–) (–) (–) deve köçeğiyle zâhir oldu. Ve otuz sene sahrâda otlayup cümle halk südün sağarlardı. Ve yine bir kimesne îmâna gelmeyüp **[Q 112b]** dişi deveyi katl etdiler. Ve köçeği bi-emrillâh tulû' etdüği kayaya girüp ra'd-vâr gürledüğünden Cenâb-ı Bârî ol köçekden bir sayha-i sâ'ika çıkardı kim her kim işitdi ise ol sayhadan zehreleri çâk ve cân ber-cehennemest dâr-ı karârları zîr-i hâk oldu. Nâka kayası demenin sebebi oldur. Cemî'i kütüb-i tevârîhde bu hikâye tafsîlen tahrîr olunmuşdur.

Ancak bu kayadan yine ol sadâ istimâ' olunur. Ba'zı develer ol sadâyı işidüp anda kalırmış dedüklerinde bu mahalle gelmeden cümle toplar ve cemî'i tüfeng-endâzlar ol kaya mahalline varup hâzır oldular. Hakîr dahi ol asker ile at sürüp ol zıyk mahalle bile vardım. Hakkâ ki Yed-i Kudret ile halk olunmuş bir yalçın dağlardır kim zirve-i a'lâsı ebr-i nîlgûn içinde cânibeyni şâhîn ve zağanos âşiyânlı kırmızı mehîb kayalardır kim gören benî âdemin aklı perîşân olup *"Sübhâne'l-Hallâku'l-Bâkî"* der.

Bu kayaların mâbeyne-hümâsı kâmil elli adım bir enli yoldur. Zamân-ı kadîmde bu kayalar mâbeyninde kapu var imiş, zîrâ Mısır'dan tâ Hicâz'a varır. Bu dağlar sedd olmuşdur, gayri yerden usret ile güzer olunur. Ve bu kayalar eyle mücellâdır kim bir tuyûr ve bir zenbûr tırnak ilişdirecek yer yokdur. Ancak Hazret-i Cibrîl-i Emîn taraf-ı Hak'dan nâzil olup Medîne tarafına ol kayadan giderken yolun sol tarafındaki kayaya bir kanat urup iki şakk edüp *"Yâ cibâle ıhfız hâzihi nâkatullâh"* deyince kaya iki pâre olup devenin köçeği içeri mağârada kalup hâlâ mübârek kanadıyla kayayı şakk etdüği zâhir ü bâhirdir.

Zemînden bir âdem kaddi bâlâdadır. Hakkâ ki Yed-i Kudret ile ol kaya muttasıl olmuşdur kim akıl ermez. Bu kayanın bundan gayri rahnedâr yeri yokdur. Anıniçün Rûm kavmi bu kayaya Köçek kayası derler.

Ve Hazret-i Sâlih asrında yine Ka'be-i şerîf farz idi. Bu mahalden cemî'i huccâc ubûr edicek Hazret-i Sâlih'in deve köçeği feryâd etdüğin huccâc develeri istimâ' edüp niçe bin

deve kalırmış. **[P 113b]**

Ba‘dehu Hazret-i Sâlih’den sünnet kalmışdır kim hâlâ bu mahalden ubûr eden huccâc “Köçek sadâsını develerimiz istimâ‘ etmesinler” deyü feryâd ederler.

Ammâ bizim huccâc dahi bu mahalle geldiklerinde azemetullâh kâmil cümle huccâcın nihâyeti **[Y 270b]** üç sâ‘atde ubûr ederken asker-i islâm içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopdu kim zemîn ü âsumân dir dir ditredi. Ve niçe kerre yüz bin tüfeng ve beş yaylım toplar atılup gûyâ cemî‘i dağlar pâre pâre oldu. Tâ cümle huccâc ubûr edince bu hây hûy vâveylâ ve debdebe velvele sadâsı munkatı‘ olmadı. Yine böyle hengâme mâbeyninde semîn ü şâtır develerden yetmiş seksen deve kaldıkda deve sâhibleri eydir:

“Kayada köçek deve sadâsın işitmişlerdir. Artık bu develerden bize fâ‘ide yokdur” deyü huccâcın nihâyetinde paşa geldikde paşa uğruna cümlesin kurbân etdiler. Ve tarfetü‘l-ayn içinde lahmin yağmâ etdiler.

Ve bu mahalden Hüseyin Paşa hazretleri bu kadar deryâ-misâl asker ile ve bu debdebe-i tantana ile ubûr edince cümle çöl Urbânı aşkıyâlarına câsûslar gidüp cümle Bağdâd çöllerine ve Tâ’if yollarına pârekende ve perîşân oldular.

Andan Nâka boğazın ubûr edüp Mekke ve Medîne hudûduna kadem basdık. Nâka boğazından şimâle şâm hudûdudur, tamâm oldu. Hakîkatü‘l-hâl Nâka kayası hudûddur, zîrâ şâm’dan 19 konak bu mahalle gelince yokuşa meyyâl gidilirdi. Ammâ Nâka kayasından cânib-i kıbleye enişe meyyâl gidilirdi. Hakkâ ki Nâka kayası a‘lâ hudûddur. Selefde Mısır pâdişâhları bu mahalle bir demir kapu yapup hudûd etmiş. Hâlâ yine Mısır hudûdudur. Zîrâ Mısır’a kankı pâdişâh mutasarrıf ise Mekke ve Medîne dahi anın hükmündedir. Zîrâ Mısır’dan Süveys deryâsı ile Mekke iskelesi Cidde’dir. Ve Medîne-i münevvere iskelesi Yenbû‘‘a bin mîl bir körfez şab deryâsıdır kim Mekke ve Medîne’ye gılâl Mısır’dan bu deryâ ile gelüp ganîmet eder. Eğer Mısır olmasa Hicâz ve Tâ’if kavmi cû‘dan helâk olurlar.

Ammâ sene 26 târîhinde Mısır Rûm elinde idi, Mekke ve Medîne’ye gılâl gelmezdi, zîrâ Mekke ve Medîne’ye Zengîler müstevlî olmuşdu. Ve ol asırda Dârâ şâh Bağdâd pâdişâhı idi. iki kerre yüz bin asker ile Mekke üzre gelüp cümle Zengîleri dendân-ı tîgden geçirüp arz-ı Hicâz’ı feth etdi. Ba‘dehu Bağdâd’a varup Basra ve Lahsa ve Ummân ve Hille ve Kûfe ve Cevâzir ve Musul’dan niçe kerre yüz bin deve cem‘ edüp Mekke ve Medîne’ye beher sene zahîre gönderirdi. Hamd-i Hudâ Mekke ve Medîne zamân-ı câhiliyyetden beri kefere eline girmemişdir ve girmez de. Ammâ sâ‘ir mezâhib-i muhtelife kavmi ellerine girmişdir. Allâhu ta‘âlâ hıfz ede.

Ezîn-cânib mezkûr Nâka kayası hudûdundan içeri kadem basan huccâc atından ve devesinden enüp piyâde olup du‘â:

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Allâhümme sebbit kademî alâ tarîkı‘l-Arafât ve a‘tınî bi-sıhhati’l-ebdân” deyüp iktidârı olduğu mertebe piyâde yürüye.

Ba‘dehu süvâr olup Nâka **[Y 271a]** kayasından kıbleye bir sâ‘at eniş aşağıca kumsal yer ile ubûr edüp tâ şakku’l-Acûz’dan 18 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kavm-i Semûd ya‘nî menzil-i Ebyâr-ı Sâlih

Ka‘be hudûdudur. Bir sahrâ-yı çemenzârın cânib-i erba‘ası birer konak yer ihâta eder. Dağıstân ve sengistânın tâ ortasında yedi şehr-i azîme var imiş. Hâlâ âsâr-ı binâdan ba‘zı yerleri âşikâredir ve bu yedi şehir birbirine karîbdir. Hâlâ âsâr-ı binâdan ba‘zı yerleri âşikâredir. Ve bu yedi şehir birbirine karîbdir ve hâlâ bâğ u bâğçeleri ma‘mûrdur. Ve niçe bin yerde çâh-ı mâları vardır. Birer âdem kaddidir, ammâ âb-ı zülâlden nişân verir kuyular olduğundan bu mahalle Ebyâr-ı Sâlih derler ve Hazret-i Sâlih’in şehirlerindendir.

Âb u havâsının letâfetinden gûnâ-gûn alefzâr yerleri vardır. Ve her sene niçe yüz bin Urbân bu yedi şehrin vîrânesinde amâr kalan hânelerinde meks edüp bâğ u bâğçesin tîmâr edüp müsmirâtını tenâvül etdikden sonra beriyyeye tayy-ı mekân ederler. Ve bu mahalde vîrân olan şehirlerin birine,

Vâdi’l-atîk derler. Cânib-i erba‘ası hurmâ bâğçeleridir. Kendi bitüp kendi yeter ammâ bunda olan rutab-ı cenî meğer Bağdâd’ın hastâvî hurmâsı ola. Mevsiminde Urbân gelüp zevkin ederler. Ve bu mahalle karîb bir şehir dahi vardır.

Vâdî-i Safrâ derler. Bunda dahi bâğ u bâğçe ve besâtînler firâvândır. [Ve] hâne-i vîrânelerine Urbân eşirrâsı gelüp meks ederler. Kesret-i hurmâ ile ârâste ve mezâri‘-i dilküşâ ile pîrâste bir şehr-i harâbdır. Cümle simârın Urbân tenâvül ederler. Ammâ âbâ ve ecdâdlarından kalmış milk-i mevrûsları olmağın gayri Urbân müdâhale edemezler. Ancak mahsûl zamânı gelüp mutasarrıf olurlar. Ve yine bu mahalle karîb,

Kal‘a-i Vâdi’l-Kurâ: Bu dahi Semûd kavmi binâsıdır. iki cibâl-i müntehânın mâbeyninde bir atîk kal‘a-i bâlâdır. Cümle hâneleri seng-i hârâdan oyulmuş gâr-ı musanna‘lardır.

Ve bu harâbe şehirlerin sahrâsı etrâfında sun‘-ı Hudâ ve ibret-nümâ kayalar var kim misli ne Kürdistân’da ne Hakkâri ve Nahcivân’da ve ne Manya ve Alman’da böyle bir sun‘-ı aceb ibret-nümâ-yı garîb dağlar görmedim. (–) (–) (–) “Sübhâne’l-Hallâk” deyü engüşt ber-dehen eder. Zîrâ bu dağların kimisi servi gibi serâmed kimi evc-i semâya ser çekmiş ve kimi surâhî kabak-misâl ve kimi burc [u] bârûlu kal‘a-misâl ba‘zısı aşağı sernigûndur, âdem bakmağa havf eder kim (–) (–) görenler yanından acele ile güzer ederler. Ve ba‘zıları ejderhâ-misâl ve kimi esed-misâl ve kimi keştî ve niçesi kûh-ı Bîsütûn gibi altı boş asker geçer ammâ âdemin aklı gider. Gûyâ bir mu‘allak sahra-i mu‘allâkdır. Ve kimi hücre hücre ve kimi göz göz Tâk-ı Kisrâ‘dan nişân verir. Ve ba‘zısı fîl hortumu gibi birbirlerine uzanmış ammâ mâbeynlerinde bir vâsi‘ fezâ var, altından ubûr eder. Hâsıl-ı kelâm bu kûh-ı ibret-**[Y 271b]** nümûnlara im‘ân-ı nazarile nazar eylesen Hallâk-ı (…) âlî âlem ne idüğin fehm ederdin. Ve bu cibâllerin zemîni sâfî sâ‘at kumudur **[Q 113a]** ve gâyet rakîkdir. Hikmet-i Hudâ bu rimâl içre deryâya müta‘allık olan hayvânâtlardan balık kemikleri ve yengeç ve kerevit ve pağurya ve ıstakoz ve midye ve istiridye kabukları vardır. Bu ecnâs-ı mahlûkât ise deryâda olur. Bundan anlanan oldur kim zamân-ı kadîmde bu mahaller deryâ imiş. Hattâ hakîr bir tevârîh-i Yûnâniyân’da gördüm iskender-i Zülkarneyn Sebte boğazın açmazdan evvel bu şâm ve Mekke ve Medîne çölleri cümle deryâ imiş. iskender Sebte boğazın kat‘ edicek Bahr-i Rûm Bahr-i Muhît’e akup bu mahaller çölistân olmuşdur. Ve akla mülâyimdir kim bu kayalara temevvüc-i deryâ ura ura hâk-i amber-fâmı gidüp yalçın kayalar kalduğu deryâ tellatumu alâmetidir.

Ol deryâdan ancak Habeş‘in Zeylâ‘ tarafından Yemen’in Tağâr benderi mâbeyni iki

yüz mîldir. Küşâde hevâda Yemen dağlarından Habeş, Habeş cibâllerinden Yemen nümâyândır. Bu boğazdan içeri Bahr-i Kulzüm tâ Mısır kurbunda bender-i Süveys'e varınca tûlu bin mîl bir acı zehr-i mâr deryâdır. Bahr-i Muhît'den bir koldur. Süveys benderinden bir âdem murâd edinse zevrak ile tâ Hind'e ve Sind'e gider. işte mâ-tekaddem Ka'be çölleri deryâ iken kuruyup ancak bu mezkûr **[P 114a]** Süveys deryâsı kalmışdır. Âye[t]: [197]

Ezîn-cânib Ebyâr-ı Sâlih nâm mahalde vakt-i asra dek rada edüp bu seyr [ü] temâşâları edüp kûs-i rıhletler çalınup yola revâne olup bir hatve mikdârı gidüp yine evc-i semâya ser çekmiş ibret-nümâ kayalar içre giderken,

Vâdî-i sâlis şehr-i Hazret-i Sâlih

Hazret-i Hûd ve Hazret-i Sâlih ve Hazret-i Semûd ve Hazret-i Kaffâh bunda sâkinler idi. Ve Semûd kavmine ba's olunmuşlar idi. Huccâcın önünden nihâyeti ubûr edince yetmiş seksen salt atlı refîk-ı yâr-ı muvâfık ile bu şehri seyr [ü] temâşâ eyledik. El-azemetü lillâh bu kûh-ı bâlâları kehf-ender-kehf gâr-ender-gâr edüp eyle sarây-ı âlîler ve kâ'a-i azîmeler var kim bu ibret-nümâyı bir diyârda temâşâ etmedim.

Âd ve Semûd kavmine seng-i hârâlar bi-emrillâh müsahhar imiş kim böyle seng-i hârâları kalem tıraş ile peynir keser gibi kesüp mezkûr gârların der-i dîvârlarına ve revzen ü tâklarına ol kadar emek sarf edüp hûrdegîrlik etmişler kim gûyâ hıtâyî kâğıdda Fahrî oyması gibi nüküş-ı garîbe oymuşlardır. Ammâ hikmet-i Hudâ her bir hânedânın kayası başka başka yaradılmış. Herkes birin oyup vatan edinmiş. Ve her birinin mâbeyninden yol geçer kumsal yollardır. Bu râhlara nâzır kat-ender-kat hücreler ve gûnâ-gûn maksûreler vardır. Ve dîvânhâne ve zîr-i zemînler var kim her birine biner ikişer biner benî âdem sığar. Ol çölistânın şiddet-i hârında içine dâhil olduğumuzda gûyâ Bağdâd-ı behişt-âbâd **[Y 272a]** serdâblarına girmişe döndük. Ve gûnâ-gûn kapular oymuşlar kim kapunun cânib-i erba'aları kat-ender-kat zıh-ender-zıh hurde rûmî ve eslimî ve şükûfeler ile ârâste atebelerdir kim hâlâ asrımızın üstâd mermer-bürleri tîşe ve nevregân ve tilismân urmağa kâdir değillerdir. Meğer diyâr-ı Rûm'da Atina şehrinde Sultân Mehemmed câmi'indeki mermerlerin musanna'âtı ola.

Ve bu şehrin kapuları üzre birer ikişer satır ibrî ve Süryânî lisânı üzre târîhleri mastûrdur. Mümkin olduğu mertebe ol hatlara nazar eyleyüp nakş almışızdır. inşâallâh bu müsevveddâtımız tas[h]îha geçdikde tahrîr olunur. Ve ba'zı kapuların atebe-i âlîleri üzre mehîb iki cenâhlı kuş timsâlleri yâhûd ucbe-likâ dîv sûretleri tasvîr olunmuş. Ve'l-hâsıl her birinde birer ibret-nümâ âsârlar vardır. Eğer manzûrumuz olduğu mertebe tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Ve hakîr bu gârlar içre girüp niçe serdâblar vardır, anlarda yığın yığın benî-âdem na'şeleri cildleri üstühânlarına sarılup kadîd kalmışlar. Başları Adana kabağı kadar ve kadleri yedişer sekizer zirâ' na'şelerdir. Ve ba'zısı çürüyüp ikişer üçer arşın incik kemikleri var. Ve'l-hâsıl ibret-nümâ şehir imiş.

Ammâ bu ahâlî-i şehir Hazret-i Sâlih'in dişi ibilini katl eyleyüp bir âdem îmâna gelmediğinden Cenâb-ı izzet tarafından bir sayha zâhir olup bu halkın îmâna gelenden mâ'adâsı ol sayhadan helâk olurlar. Ve Hazret-i Allâh Cibrîl'e emr edüp kanadıyla bu

şehri ka‘r-ı zemînden kal‘ edüp hevâya ref‘ edüp yere eyle urur kim hâlâ bu zikr etdiğimiz münakkaş ibret-nümâ zer-ender-zer sarâyların niçe bini zîr ü zeber ber hâk-âlûd olup yatır. Cümle kapularının atebe-i süflîsi ulvîdir. Ve cümle tâkları mün‘akis ber-zemîndir. Ba‘zısı aslâ münkesir olmayup altı üstüne gelmişdir. Nice ta‘bîr ü tavsîf edeyim kim kahr-ı Hudâ isâbet etmiş, takrîri mümkin değildir. Ammâ ba‘zı görüp temâşâ etdiğimiz ma‘mûr hâneler Hazret-i Sâlih’e ve gayri peygamberlere îmân getirenlerin hâneleridir. Hattâ bir tûlânî kaya içre bir ma‘mûr sarây-ı gârın üzerinde,

Ziyâret-i Hazret-i Semûd ibn (–): Ömreş (–) sene. Hazret-i Sâlih’in karındaşıdır ki hakkında âye[t]: [199] Merkad-i şerîflerinin kaddi yetmiş adımdır. Hattâ bir kerre asel-i zenbûr kabr-i şerîfi içre tavattun edüp asel ihdâs eylemişler. Urbânlar kabrinin bir cânibin keşf edüp bal almak kasd edince cümlesi helâk olurlar. Ol mahalde medfûnlardır. Ve bu mahallin temâşâların ubûr ederek bin adım dahi gidüp anda,

Kal‘a-i Dûte’l-Cezel: Bir cibâl-i âlînin zirve-i a‘lâsında yine taşdan oyulmuş bir hisârdır. Ammâ teng mahal olmak ile temâşâ etmedik. Allâhü a‘lem içinde âdemî zâdı yokdur. Ammâ tahtında bir ma‘mûr hurmâ bâğlı belîde-i ma‘mûresi var. Ana, **Karye-i Cezle** derler. Bu kurâyı dahi ubûr **[Y 272b]** edüp tâ Ulâ‘ya varınca böyle yalçın dağlar ve ibret-nümâ temâşâlardır. Anda Ebyâr-ı Sâlih’den 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Ulâ

ibtidâ bu şehri Hazret-i Hûd binâ etdi, Ebyâr-ı Sâlih yanındaki şehri mezkûr Nâka kayasındaki köçek sayhasından şehri harâb olup bu Ulâ şehrin Hûd Nebî binâ etdi. Ba‘dehu sene 358 târîhinde Âl-i Fâtımiyyûn’dan Halîfe Mu‘izzüddîn Mısır hâkimi iken bu kal‘ayı müceddeden binâ edüp şehri amâr etdi. Hâlâ Mısır eyâleti hükmünde şerîfin zabt-ı tasarrufunda Medîne-i münevvere mollâsının niyâbeti hükmündedir.

Kal‘ası iki tarafı yalçın kayalı derenin ortasında bir sivri cebel-i sağîre üzre şekl-i murabba‘ bir küçük sengîn bünyâd kal‘acıkdır. Kulu ve neferâtı Arabdır, ulûfeleri yokdur. Ve cebehâne ve topu ve tüfengleri dahi yokdur. Kal‘a içinde ancak on hânesi var. Ammâ taşra varoşu bir vâsi‘ çemenzâr dere içre yedi yüz aded toprak örtülü ma‘mûr u müzeyyen hâneleri cümle kal‘a-misâl dîvârı metîn evlerdir. Ve halkı cümle Mâlikiyyü‘l-mezheb lecûc kavmi vardır. Ve her hânelerinde birer âb-ı hayâtlı bâğ [u] besâtînli (–) (–) cennet bâğlarıdır. Bu belîde içre olan elif hurmâsı Mısır’da ve Sa‘îd’de ve Elvâhât’da olmaz. Gâyet latîf (–) (–) (–).

Ve bu şehir içre bir âb-ı hayât-ı cânfezâ cereyân eder kim cümle huccâc nûş edüp tâze cân buldular. Bu ayn şehrin cümle bâğ [u] bâğistân [ve] gülistânının tûlu bir sâ‘atlik yerdir. Âdem kellesi kadar ekşi ve lezîz limonu ve turuncu ve kebbâtı olur. Ve Cenâb-ı Bârî (–) (–) (–) iki ayda bir buğday hâsıl olup mahsûl alurlar. Ahâlî-i vilâyet Hazret-i Hûd’un mu‘cizesidir derler. Ve bir latîf (–) (–) (–) muhtasarı yokdur. Lâkin cümle ahâlî-i beledin pîr ü cüvânı ve pençe-i âfitâbesi merâlî ve gazâlî Yed-i Kudret ile mükehhal gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü sittîleri meydân-ı mahabbete çıkup yetmiş bin nâz [u] cünbüş ile kâlâ-yı metâ‘ların bey‘-i **[Q 113b]** men-yezîd edüp huccâcı ganîmet ederler. Ve cümlesi siyâh izâr bürünürler. Bu bâzâr içre altun ve maksûs paradan gayri bir şey râyic değildir.

Ve halkı gâyet akûr tabî‘at ve âsîlerdir. Huccâc-ı müslimîne Karamanî yâ kara îmânî ve Evlâdu’n-nasârâ deyü sebb ederler. Ehl-i beledden bir fellâh Arab gayri zamâna kıyâs edüp bir garîbi “Gel beksumât al” deyü hânelerinin içine korlar. Fakîr garîb dahi belinde kemerinden altunların çıkarırken derhâl kapadup başın bir kaç yerden vetâh ederlerken meğer civârında dahi eyle huccâclar var imiş. Anlar Evrâm âdemi sadâsın istimâ‘ etdikleri gibi taşra çıkup ol hâneyi basup cümle kâtilleri kayd-bend **[P 114b]** edüp mecrûh kimesne ile paşa huzûruna getirüp birin katl etdi, yedisin haps edüp şeyhü‘l-beled’i ve on iki **[Y 273a]** bî-beled zinâ-yı veledi dest ber-kafâ haps edüp,

“Bu şehirde bir gün oturak, turakdır” deyü nidâlar olundu.

Ve “Herkesin hânesindeki metâ‘ın sûk-ı huccâca çıkarmazsa kellesi galtân olup mâlı gâret olunur” deyü fermânlar sâdır olunca el-azametü lillâh cemî‘i sokaklarda beksumât ve sâ’ir me’kûlât dağlar gibi yığılup ikişer pâreye at ve deve yemi ve bir rub‘a bir koyun oldu.

Ve etrâf nevâhîlerden on bin salma develer gelüp huccâcın za‘îf cemâllerin bırağup kirâları ile yeni develer dutdular. Ve bir kaç âdemi getirüp serâperde önünde biner deyenek urdular. Ve kânûn üzre emîr-i haclara bin at yemi verirler imiş. Anı edâ edüp Hüseyin Paşa’ya dahi bin erdeb bakla ve şa‘îr verdiler. Ve bin erdeb dahi Müzeyrib huccâcının temessükâtları mûcebince fûl ve şa‘îr verdiler. Ve paşaya iki yüz deve kirâsıyla verdiler. Vakt-i gurûb oldukda alay çavuşları cümle agavâtlara tenbîh edüp,

“Her kim bu gece çadırından bir şey serîka etdirilirse bilmiş olsun esvâbdan çıkdığından mâ‘adâ dişden tırnakdan çıkar, gâfil olman” deyü tek’îd olundu.

Ve ol gece paşa yedi yere bin âdem pusuya kodu. işte nısfu’l-leyl ki tamâm oldu, garîb huccâc şâm’dan berü hâb-ı râhatı görmemiş âdemler menâm-ı Ashâb-ı Kehf’e varınca Urbânın kara hırsızları kol kol dere ve depelerden ve belîde içinden kemendleri ile yürüdüler. Hemân ki orduya dâhil olunca kemîngâhlardan sekbân ve sarıca bahâdırları sarıca arı gibi sarılup hırsızları kemendleri ile kayd-bend edüp paşa huzûruna getirdiklerince emân vermeyüp şirp kelle ve paf gevde ederlerdi. Bir dahi bir hırsız ordu içinden bir yük esbâb ile taşra çıkarken anı dahi dutup kayd-bend etdiler. Meğer bir huccâcın şâmlı akkâmı imiş, anı dahi katl edüp esvâbları gırârıyla sahîbine teslîm eylediler.

Netîce-i kelâm sabâha dek on bir harâmî katl olunup ba‘zısın paşa huzûruna getirmeyüp garîb yiğitler kelepürlerin derelerde katl eylediler. Ertesi meks olunup cümle huccâc ve hayvânât tâze cân bulup ve cemî‘i zahâyirlerin tutup yine ol gece bu minvâl-i meşrûh üzre tenbîh olundu. Ammâ bir şey zuhûr etmedi.

Ba‘dehu nısfu’l-leylde paşa Ulâ boğazı olan teng tar yerin giderken sağ cânibindeki yalçın kayalara beş bayrağile beş yüz yiğit gönderüp kemîngâhlarda âmâde oldular. Vakt-i şâfi‘îde nefîrler çalınup cümle huccâc ol dar boğazdan ubûr ederken hemân sağ tarafdaki kayalar içinden Ulâ Urbânı ve gayri beriyye Urbânı eyle kurşum urdular kim ta‘bîr olunmaz. Ammâ hamd-i Hudâ bir ata ve bir kaç huccâca ve bir kaç deveye isâbet edüp aslâ zarar olmadı.

Hemân paşa **[Y 273b]** tarafında olan gâziyânlar dahi atlarından ve heccânlarından enüp

piyâde olup keçi kayaya tırmaşır gibi Urbânın ardı sıra kurşumlaşarak ceng ederken dağların verâsından nısfu'l-leylde pusuya giden bahâdırân-ı dilîrân bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup Urbân dönüp ardına bakup gördü kim enselerinden dal tîg-ı Dahhâk gelir. Aşağıdan dahi bu kadar tüfeng-endâz gelir.

Ne çâre *"Firâren an tevâli'l-kesürât"* deyüp karârı firâra mübeddel edem sandılar. Ammâ Mısra‘:

Neresi ya neresi cây-ı selâmet neresi

mazmûnu üzre iki askerin miyânında kalup köpek cengi ede ede kırk kelle ve on bir dil getirüp cümlesi boğaz ağzında dendân-ı tîg-ı âteş-tâbdan hûn-âb nûş-ı nîş etdiler.

Ve üç yüzden ziyâde ol sengistân içre tâvûsî heccânların ve küheylân hussânların ganîmet edüp her bir yiğit yigirmişer otuzar guruş ihsân ile behremend oldular.

Ol mahalli dahi hamd-i Hudâ suhûletle ubûr edüp mehterhâne-i Âl-i Osmân'a darblar urılup Ulâ dağları güm güm ra‘d-vâr gürleyüp yalçın kayalı dereler ve ılgın ve muğaylânistân içre ve levzünnebî yiyerek ya‘nî peygamber bâdemi yerde bir karış alçacık ağaçlarda hâsıl olur, gâyet lezîz bâdemdir, anları tenâvül ederek 16 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i Bi'r-i Zümürrüd lân lâ

Bir kayalı çöl [ü] çölistân yerde âb-ı hayât sulu bir konakdır. Ammâ suyu az olmağın gavgâ olup bir yiğit şehîd olup anda defn olundu. Anı ubûr edüp bir sâ‘at dahi gidüp bir kayalı boğazda beyne's-salâtda yem kesdirüp kalkındı ve çavuşlar nidâ edüp,

"Ey ümmet-i Muhammed gâfil mebâş! Bu gece Hayberistân Yahûdîleri içinden ubûr ederiz. Ümmet-i Muhammed'in kanın içerler, âgâh olun. Her kime mâlı ve cânı başı lâzım ise basîret üzre hâzır olsun" deyü tenbîh olunup ahşam radası olunup sakâbaşılar Sultân Murâd vâlidesi ve Sultân Mehemmed vâlidesinin evkâfı sularını ümmet-i Muhammed'e bezl edüp cümle huccâc def‘-i atşân edüp ve salât-ı ışâ dahi edâ olunup yüz bin meş‘al u fânûs ile cümle huccâc-ı müslimîn mâbeyni eyle çerâğân oldu kim gûyâ rûz-ı rûşen olup nısfu'l-leylde Hayberistân hudûduna dâhil oldukda ne‘ûzübillâh her köşe ve puçası kan kokar mugaylistândır. Ve câ-be-câ feryâd kopup der-akab üç Hayber Yahûdîsi getirüp kelle perrân parça etdiler.

Andan huccâcın tarafeynin deryâ-misâl asker-i pür-silâh olup kuşadıcak hırsızdan emîn olup dere depe ve muğaylân hıyâbânların gücile ubûr ederken kiminin sarığı ve kiminin mukaddemi ve kiminin kalpağın muğaylân dikenleri alup ba‘zısının çehresin yarup çehrelerinden kan revân olarak kimi gülüp kimi ağlayarak bir hây hû ile ol mahall-i muhâtarayı ubûr eder.

Bir serhadli Boşnak âdemi at (–) (–) (–) bu âdemi bir muğaylân **[Y 274a]** ağacı altına götürüp muğaylân dahi herîfin başından destârın alup çehresin (–) (–) (–) bîdâr serâsîme-i evgâr olup kendüyi Hayber Yahûdîsi urup destârın aldı zann edüp "Bire ha bira" (–) (–) (–) ve elfâz-ı nâsâz-ı Boşnak ile haykırup dalkılıç olup kendü refîklerinden üç âdemi mecrûh edüp (–) (–) (–) oldu. Hamd-i Hudâ bu senede bundan gayri bir merd mecrûh olmayup anlar dahi mühlik zahimler olmayup (–) (–) (–) ve misvâk dırahtları içre kâmil 17 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı menzil-i Bi'r-i Cedîd, ya'nî Yeni Kuyu

Sene 1081 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi'in vâlidesi müceddeden binâ etmişdir kim kırk kulaç amîk bir çâh-ı âb-ı hayât-ı cân-bahşdır. Ve cirm-i câhı kâmil yüz adım bir vâsi' bi'r-i azîmdir. Ammâ Arab küffârı içine muğaylân ve seng-i yerekân ve sâ'ir ahşâbât-ı elvân ilkâ edüp kuyuyu pür **[Q 114a]** eylemişler. Hemân Hüseyin Paşa hazretleri deryâ-misâl askeri kuyu başına cem' edüp yarar iş erlerin bi'rin dâhiline endirüp bir sâ'atde cümle hâr [u] hâşâki çıkardup âb-ı zülâl nümâyân oldu. Hakkâ ki hayrât-ı azîmdir.

Ve bu kuyu cenbinde bir musallâ soffası ve bir mihrâbı var. Bu mahallin cânib-i erba'asında sınâmekî beyâbânı gâyet çokdur. Her diyâra bu mahalden gelir sarı sarı şükûfeleri **[P 115a]** olur. Hukemâlar isti'mâl edüp müshilât ma'âcinlere idhâl ederler. Aceb latîf edviye-i mu'tedildir. Eğer bu mahalle bir sâhibü'l-hayır bir kuyu dahi kazsa yetmiş bin hac savâbı ederdi, zîrâ gâyetü'l-gâye muhtâcdır.

Ve bu vâdîye şu'aybü'n-ni'am derler. Bir çerâgâh ve bir alefzâr yerdir kim ta'bîr olunmaz. Hazret-i şu'ayb'ın koyunların Hazret-i Mûsâ bu fezâda güderdi. Ve bu mahalde bir kabr-i tavîl vardır.

Ziyâret-i Hazret-i Hûd ibn (–) *aleyhime's-selâm***:** Âd kavmin dîne da'vet edüp aslâ kabûl etmediler. Âhir Cenâb-ı Bârî bu kavme bir rîh-i sarsar azâbı gönderüp bu minâre-misâl kavmi bu rîh-i akîm birbirlerine çarpa çarpa cümlesi helâk oldular. Cenâb-ı Bârî habîbine alâ-tarîkı'l-kısas bu âyeti Cibrîl-i Emîn vesâtatıyla nâzil etmişdir. âye[t]: [200]

Bu nass-ı kâtı' ol âsîlerin hakkında nâzil olmuşdur. Beyt:

Dünyâda ol yel bir kez esipdürür

Âd kavminin kökün kesipdürür

Ba'dehu Hazret-i Hûd bu mahalle gelüp ömr-i azîzin ibâdetle geçirüp âhir [201] emriyle rûh-ı pürfütûhları dâhil-i Illiyyîn olup vücûd-ı nâzenîni bunda âsûdedir. Ammâ kubbeleri ve bir imâret alâmeti yokdur. Ancak bir kabr-i tavîldir. Rûh-ı şerîfleri içün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ'atlerin ricâ eyledik. Müddet-i ömürleri 105 sene mu'ammer oldu. Sanâyi'-i müşâheresi tüccâr idi. [202] deyüp ticâret edüp **[Y 274b]** kût-ı lâ-yemût kifâflanırdı.

Ve bu mahalden hareket olıcak mahalde yetmiş seksen dâne küheylân atlı ve heccân develi Urbân gelüp paşaya bî-pâk u bî-pervâ buluşdular. Paşa tercümân ile su'âl etdikde,

"Yâ şeyh, inti mîn" deyince,

"Ene hâkimü Bi'ri'z-zümürrüd ve hâzâ Bi'rü'l-cedîd. A'tî hakkî, surrete Sultân, yâ vezîr Hüseyn eş-şedîd" dediler.

Tercümân derhâl redd-i cevâb edince Arablar eydir:

"Surre innâ sadakatü's-sultân. Sitte mie âlâfin ve sitte mie kırşın" dediler, ya'nî altı bin altı yüz guruş isteriz dediler. Hemân paşa,

"Bu kâfirler bu kuyuları hâr [u] hâşâk ile doldurup biz tathîr etdiğimiz içün mi isterler"

deyüp surreleriyçün deftere mürâca‘at olunup üç yüz guruş ve üç alaca şâm abâsı iken altı bin altı yüz guruş isterler. Paşa dahi,

“Kânûn budur, ziyâde vermem” dedikde Urbânlar eydir:

“Biz sene-i mâzîde Reşîdoğlu’yla böyle aldık, verirseniz hoş, vermezseniz görelim Medîne’ye varınca ne içersiz ve yollardan nice geçersiz” deyü cevâb edince tercümân hüsn-i ta‘bîr edem derken hemân paşa yanından bir fasîh belîğu’l-lisân Enderûn-ı Hâssa gılmânından biri “Sultânım şöyle dediler” deyince derhâl paşa kelâm-ı sahîha vâkıf-ı esrâr olup,

“Bire kâfirler Reşîdoğlu’yla aldığınız dahi anar mısız? Ve bu kuyuları böyle doldurur musuz? Yanınıza bu etdikleriniz kalır mı sanırsınız? Kaldırın şu on iki mel‘ûnları” deyince yumruk sille sademe rahmet gibi iken anlara la‘net gibi yağup sekbân ve sarıca mezbûr şeyhlerin başların yararak ve kolların kırarak dest ber-kafâ kayd-bend edüp boğazlarına silsile-i la‘neti geçirüp piyâde yalın ayak, başları kabak, konak konak yayak yakın ırak ve lâ-yatak ve lâ-durak yâ Fettâh ve yâ Rezzâk esmâsın çekerek bunları deveye bağlayup on beş gece ve gündüz cî‘ân u atşân şiddet-i hârda ikisi mürd oldu. Ba‘zı huccâc-ı zevi’l-ihtiyâc,

“Bıldır hacıları urmak nicedir gahbe cırbağı bacaklı Arablar. işte bu gün sizi Reşîdoğlu gelsin kurtarsın” deyü lehce-i Etrâk ile bu mel‘ûnlara şütûm ederlerdi.

Bu Arabların biner guruşluk atların ve berrânî hecînlerin cümle levendât yağmâ etdiler. Ve zencîr ile keşân-ber-keşân edüp gitdiler.

Ve bu mahalde çöl [ü] çölistân içre ubûr ederek gazâl ve erneb sayd [u] şikâr ederek muğaylânlar üzre beyâz kumru ve yûsufcuk murgânlarının savt-ı hazînlerini istimâ‘ ederek ubûr olundu. Ammâ rûz-merre kuyularında su az bulunmağile bu mahallerde dahi suyun vücûdu olmamağile niçe deve ve hımâr kaldı. Ve mahpûs olan Urbândan biri dahi öldü. Bâkî yetmiş Arab kaldı.

Bu menzilde 17 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı menzil-i Hediyye Eşmesi

Bu mahalde imâret yokdur. Ancak nebâtât [u] giyâhâtlı ve muğaylân ve ılgın ağaçlı bir vâsi‘ dereler ve büklerli yerlerdir. **[Y 275a]** Ba‘zı dereler içre âb-ı rahmetden cem‘ olmuş sular bulunup def‘-i atşân etdiler. Ammâ zemîni arz-ı şûre olmağın suya te’sîr edüp sular dahi şûrca olmuş.

Ve bu dereleri cümle huccâc kazup eşmeler eşüp sular zuhûra geldi. Ammâ kesret üzre nûş edene beş altı amel etdi. Gâyet müshil suyu vardır. Aslı oldur kim bu vâdînin fezâsı serâpâ sınâmekîdir, hukemâlar isti‘mâl eder, müshil bir ahşâbâtdır, anın te’sîrinden suları dahi müshildir.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde ne deryâ var ve ne de buhayre var. Kapukulu kethudâsı Ahmed Ağa ve şâm başçavuşu Hasan Ağa paşaya birer peştemâl hurde ve münakkaş balıklar getirdiler. Paşa su’âl edüp,

“Bu mâhîleri bu çölde nerede buldunuz? Bunda dere ve deryâ yokdur. Bu ne gûne

balıkdır” buyurduklarında,

“Vallâhi sultânım! Bu balığa Hediyye derler. Cenâb-ı Bârî Hazret-i Hudâ mâ’ide endirir imiş. Tenâvül edüp kemiklerin kum içine atdıkça bi-emrillâh bu balık hâsıl olurmuş. Hâlâ suluca kum içinden bizim huddâmlarımız getirdiler” deyü şehâdet etdiler. Ammâ hakîr tenâvül etdim, gâyet lezîz ve mukavvî balıkdır. Ve eyle muşa‘şa‘dır kim gûyâ şeb-çerâğdır. Ve burnu sivridir. Sâ’ir mâhîler bahrde nice şinâverlik ederse, bunlar dahi yerde rimâl içre eyle şinâverlik eder, mâ’ide-i Hediyye’dirler. Anıniçün bu vâdîlere Hediyye eşmesi derler. Bunda dahi yükleri yıkmayup yine yola revâne olup sâfî sınâmekî ve ılgın muğaylânistân ve gâh kumsal ve gâh sengistân içre 18 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Fahleteyn

Bir ismi dahi Selâm kayasıdır. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Hazret-i Risâlet-penâh bu mahalden ubûr ederken Hazret-i Risâlet,

“Es-selâmü aleyke yâ cebele’l-münevvere” buyurduklarında bi-emrillâh bu kayadan,

“Ve aleykümü‘s-selâm yâ Resûlallâh” sadâsı istimâ‘ olunup anıniçün Selâm kayası derler.

Ve tevârîhlerde bu vâdîlere vilâyet-i Anteristân derler. Bir sivri kara dağın tâ zirve-i a‘lâsında iki çatal kârgîr kal‘a-i cihân-nümâdır. Târîh-i iskenderin sene (–) sinde Anter binâ etmişdir. Ammâ içinde âdemî-zâd yokdur. Ve hakîr çıkup temâşâ etmedim, zîrâ mûr mârı firâvân imiş.

Ve bu kal‘anın cânib-i şarkîsinde bir sâ‘at ba‘îd cibâl-i mu‘azzamlar dâmeninde âb-ı hayât kuyular vardır. Cümle huccâc-ı müslimîn suyun döküp bu mâ-i zülâlden tulumların pür edüp yola revâne olunup ol gece Hayber Yahûdîleri huccâc-ı müslimîn (–) (–) (–) mel‘ûnlardan üç kelle alınup bir Kürd âdemi şehîd oldu. Ammâ vilâyet-i Hayberistân ve bâğ u bostân ve gül [ü] gülistân (–) (–) (–) dar olmak ile şerîf hazretleri üzerlerine varamazlar.

Ve gâyet şecî‘ kavmi vardır. Arab kavmin buldukda gerdeninden boğazlar. Ammâ Rûm huccacın esîr edüp besâtîn ve hadîkaların **[Y 275b]** tîmâr etdirirler.

Ammâ be-kavl-i *Kitâb-ı* **[P 115b]** *Siğer* Hazret-i Risâlet-penâh’ın bizzât yigirmi sekiz gazâları vardır. Mesaf cengi **[Q 114b]** olanlara Gazâ derler idi. Ammâ Ashâb-ı kibârın birin serdâr etseler ana Sefer-i Seriyye derlerdi. Ammâ bizzât kendileri bile hâzır oldukları yigirmi sekiz gazânın tokuzu da kâfirler ile kılıç kılıça yaka yakaya ceng-i azîm olanların beşinci gazâları bu Hayberistân’da kal‘a-i Fidik’dir. Ammâ şehri Medîne’dir kim kal‘a bir şâhrâhdan nümâyândır. Bir püşte-i âlînin zirve-i a‘lâsında Anter’in anası Fidik nâm zengiye avret binâsıdır.

“Bu Fidik kal‘ası cenginde çok Sahâbe-i kirâm fedâ-yı Muhammedî oldu” deyü siğerlerde mastûrdur.

Ve gazâ-yı sâdisleri yine bu Hayberistân’ın cânib-i kıblesinde Medîne’ye nâzır Gazâ-yı Uhud’dur ki Hayber hudûdu sengistânı anda tamâm olur.

Ve bu Hayberistân önünden cümle asâkir-i islâm âmâde ubûr ederek vâsi‘ dereler içre

yine on iki katâr huccâc gürûh gürûh çekilerek muğaylânlar içre gâh kumsal ve gâh hurde seng-i çıkal üzre güzer ederek şiddet-i hârdan ve hâbsızlıkdan elli mikdârı deve kalup cümlesin râh-ı Hakda kurbân edüp fukarâya bezl olunup ve elli piyâde âdem bî-tâb ü bî-mecâl kalup Hüseyin Paşa hazretleri kendü develerine bindirüp 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i Vâdi'l-kurâ-yı Atîk

Eski Medîne dahi derler. Bir çölistân yerde âb-ı hayât bi'r-i mâları vardır kim gûyâ âb-ı zülâldir. Cümle huccâca kifâyet edüp bu vâdîlerde olan ma‘mûr [u] âbâdân ahâlî-i kurâlar cümle metâ‘ları ile gelüp huccâcı ganîmet etdiler. Ba‘de'z-zuhr yine nefîrler çalınup sengistân ve muğaylânistân ve seng-i hurde üzre dar boğazları ubûr edüp ba‘de'l-gurûb yine Hayberistân küffârları derdinden kânûn üzre niçe bin meş‘al u fânûs ile huccâc içi çerâğân olup encüm-âsâ zeyn oldukda gûyâ hilâl-i rakîk-i meh-i çârdeh olup rûz-ı rûşen oldu.

Yine kânûn üzre huccâcın cânib-i erba‘asın asâkir-i islâm kuşadup bî-pâk u bî-pervâ selâmetle ubûr ederek ertesi dahi ale's-sabâh tâ vakt-i asra dek deryâ gibi cereyân edüp bir yerde karâr etmeyüp 17 sâ‘atde asır radası olup yükler hall olmadan,

Menzil-i Vâdî-i istikbâl ve Dâr-ı Vedâ‘

{Ve Dâr-ı Cürf dahi derler.} Cânib-i erba‘ası yüce çıplak dağlardır. Dahi nice şâm'dan bu mahalle gelince cümle cibâller Urbânı gibi uryânlardır. Aslâ eşcârâtdan bir şey yokdur. Ancak vâdîlerinde muğaylân ve hurmâ ve santa ve misvâk ağaçları çokdur. Bu Dâr-ı Vedâ‘da cümle hayvânâta şa‘îr ve fûlleri verilüp ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunup cümle ahâlî-i Medîne-i münevvere bu mahalle istikbâle geldikleriyçün Vâdî-i istikbâl derlermiş. A‘yân-ı Medîne ve delîller beyâz kisveler ile mülebbes yüzü nûrlu gözü hûrlu sözü şîrîn yanakları gülberk-i Çîn **[Y 276a]** mütevâzı‘, halîm ü selîm mübârek âdemler hedâyâları ile gelüp hayme hayme gezüp dostların bulup, dostları olmuşlar dahi birer a‘yâna intisâb edüp müşerref oldular. Ve cümle Hüseyin Paşa hazretlerine,

"Sultânım! Bu sene sene-i mâzıyelerden yedi gün sonra geldiniz ammâ inşâ'allâh Mekke'ye selâmetle varup bir gün dahi mütekâ‘id olursuz" deyü tebşîr etdiler. Cümle huccâc tâze cân bulup iki sâ‘at meks edüp kûs-i rıhletler çalındı, zîrâ vakit dar olup mâh-ı Zilhicce'ye dahi bir gün kaldı.

Medîne'den Mekke'ye on konakdır. Bir gün Medîne'de meks, bir gün Mekke'de meks olunursa on iki gün olur. Arafât'da vakfe ise mâh-ı Zilhicce'nin onunda olur.

Bu havfi mülâhaza edüp Müzeyrib'den bu mahalle gelince bir yerde Ulâ ve Ma‘ân'dan gayri yerde ârâm etmeyüp yigirmi beş sâ‘at otuz sâ‘at yollar yürüyüp herkes cenbinden beksumât yiyerek yola giderek develere dahi giderken yumakların vererek su gibi âdem deryâsı akardı. Anıniçün bu kadar at ve üştür ve ester ve hımâr kalmasının aslı oldur.

Ve sâ'ir zamân gibi huccâc konakları üzre konmayup iktizâ etdüği yere konduk, yohsa şâm-ı şerîfden Medîne-i münevvereye yigirmi dörd konakdır ve deve ayağıyla üç yüz elli sâ‘atdir. Ammâ yollar ma‘mûr [u] âbâdân şâdumân olup me'kûlât [u] meşrûbâtları bulunsa salt atlı ve katırlı menzili ile kâmil yüz sâ‘atlik yoldur. Ammâ yollarda şâdumân olmayup zâd-ı râhileyi deve ile götürmeğe muhtâc ve deve dahi götürdüğün yer. Yine insân bir pâre nân ile def‘-i cî‘ân eder. Ancak çekilen derd [ü] mihnet ta‘zîb-i hayvân bilâ-fâyide olur.

Eğer mülûk himmet etse, şâm'dan Mekke'ye gidince ma'mûr olsa, develer bâr-ı belâ olmayup salt atlı zevk u safâ ederek gidüp gelirdi. *Allâhümme yessir.*

Ancak Cenâb-ı Bârî'nin bu develere nazarı ta'allûk edüp cümle cemâllere bir kuvvet-i kâhire vermiş kim Hudâ âlîmdir bu kadar bâr-ı girân ile cümle develer hem gider hem uyur. Ve Allâh şâhiddir, ba'zı meş'alciyân gûyâ pûlâd-ı Nahcivân'dır, anlar dahi meş'aleleri kitiflerinde hem gider hem uyur, aceb sırr-ı Hudâ'dır.

Netice-i kelâm, bu Vâdî-i istikbâl'den acele ile kalkup Medîne'den gelen delîller bu mahalden delâlete bed' edüp

"Bu dağ filândır, bu dere filândır" diyerek bir sâ'at gidüp bir mürtefi' bel başıdır. Bu mahalle gelince kıble cânibine teveccüh etdükde Medîne-i münevverenin bâğ u bâğçeleri ve bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın kubbe-i âlî-i münevveri eflâke ser-çekmiş nümâyân olup müzehheb ve mutallâ alem-i şerîfinin şa'şa'asından sahrâ-yı Medîne-i münevvere içre nûrun alâ-nûr leme'ân urup çeşm-i insân hîrelenüp derhâl âşık-ı sâdık olan kubbe-i mehbat-ı nûr-ı Hudâ'yı görünce atından ve üştür esterinden piyâde olup du'â:

"Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Resûlallâh, es-salâtü **[Y 276b]** *ve's-selâmü aleyke yâ Habîballâh, es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn ve selâmün ale'l-mürselîn"* deyü aşka dâ'ir bir şeydir.

Eğer kuvvet-i bedenin var ise bu mahalden ba'zı âşıklar tâ Medîne beş sâ'at eniş aşağı kumsal latîf yerlerdir, piyâde olup gider. Eğer sâhib-i özür ihtiyâr isen esb üştür ester hımâr-süvâr olup salavât-ı şerîfi tekrâr be-tekrâr edüp müdâvemet etmek gerekdir kim salavâtın envâ'ı var. Ammâ müfîd [ü] muhtasarı budur.

Salavât: *"Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed" diye.*

Hemîn Medîne'ye karîb oldukça kubbe-i Resûlullâha nazar etdikçe,

"şefâ'at yâ Resûlallâh" demeden dahi hâlî olmaya.

Ammâ aceb hikmetdir, bu bel başına gelinüp kubbe-i Resûlullâh nümâyân olunca ümmet-i Muhammed feryâda başlayınca cemî'i hayvânâta bir hâlet vâkı' olup bî-mecâl olan develer pür-mecâl olup ra'd-vâr gürleyerek atlar kişneyerek bağl ve hımârlar segâh makâmında âye[t]: [203] ile feryâd ederek başları zabt olunmayup Medîne'ye doğru sür'at ile gider.

Ve bu belden Medîne görününce ahâlî-i Medîne delâleti ile ba'zı âşık-ı şeydâ (–) (–) (–) pâ-bürehne ve ser-bürehne varup "Özrüm ricâ edem" deyü bu mahalde ihrâma girirler. Ammâ Bi'r-i Alî'de ihrâma girmek (–) (–) (–) ve bu du'âları tilâvet etmez. Hemân salavât-ı şerîfe ile mukayyed olur. şer'an mâni' olunmaz. Aşka (–) (–) (–) ihrâma girüp aslâ başın yülütmese dahi nûrun alâ-nûrdur. Kâşki garîb insân her ân muhrem olsa ve cânib-i Hakk'a yönelse dahi yönlice olup kâlâ-yı metâ'ı bâzâr-ı mîzânda sakîl gelüp ziyâde bahâ ederdi.

Anıniçün ba'zı âşıklar mısra':

Tâc-ı fenâyı terk edüp uryân olalım bir zamân

buyurmuşlardır. **[P 116a]** Eyle olsa ihrâma girmek mâsivâdan el çekmekdir. Her şeyden terk [ü] tecrîd aceb pâdişâhlıkdır. Mısra':

Mücerredî be-hakîkat azîm saltanat-est. [204]

Hakkâ ki azîm sultânlıkdır. Anıniçün Hazret-i **[Q 115a]** Risâlet-penâh bu râh-ı Mekke’de ihrâma girmeği (–) (–) di kim,

“Ümmetim cemî‘i alâyıkdan berî olup derûn-ı dilden Rabb’isine tazarru‘ u nâlişler etsin” deyü ihrâmı (–) eylemişlerdir. Ana binâ’en ba‘zı cânlar bu mahalden ziyâret-i Resûlullâh’a muhrem gelir. Ezîn-cânib,

Der fasl-ı ahvâl-i ahâlî-i Medîne

Bu mahalden ki Medîne zâhir olunca ol sahrâ âdem deryâsı olup sağîr ü kebîr ve pîr [ü] cüvân nisvân u sıbyân-ı ebcedhân huccâca istikbâle çıkup ba‘zı tıflân insân ellerinde hurmâ ciridleri üzre birer küçücük berk-i hurmâdan zenbîlcikler bağlayup huccâc-ı müslimîn içre uryân püryân evlâd-ı Urbân ve niçe bin bintân ve asru(?) kâsır ve emred develer üzre mahâfîlerde olan huccâca çubuklar üzre olan zenbîlleri uzadup,

“Elhamdülillâh Bi’s-selâme yâ huccâc. Ziyâret kabûl makbul” deyüp du‘â ve senâ ederek ihsân ricâ ederler. **[Y 277a]** Huccâc dahi,

“Hamd-i Hudâ Rahmeten li’l-âlemîn efendimizin âsitânesine geldik. Bunlar anların hemcivârıdır” deyü aşk-ı Resûlullâh için bunların birin mahrûm göndermeyüp in‘âm [u] ihsân ederler.

Tâ Medîne’ye dek bu beş sâ‘atlik yeri bile gidüp gûnâ-gûn fesâhat [u] belâgatle kasâyidler ve na‘t-ı Resûlullâhlar tilâvet ederek savt-ı hazîn ve Dâvûdî bülend nefesli ma‘sûmlar ba‘zı kasîdeler okur kim âdemin zehresi çâk olup şâd ferâhnâk olur. Ve ekser nisvân [ü] bintânları mevlûd-ı şerîf tilâvet ederler. Bu hâl üzre tâ Medîne-i münevvereye taht-ı revân ve mahâfîler yanı sıra gidüp ayrılmazlar.

Sitâyiş-i asâkir-i Serdâr Sarı Hüseyin Paşa: Ve bu mahâlden Hüseyin Paşa asker-i deryâ-misâlin gök demire müstağrak eyleyüp yine emîrü‘l-hac ileride çarhacı ba‘dehu şâm ceyşi ba‘dehu Paşa askeri zer-ender-zere müstağrak olup bir alay-ı Muhammedî olup şehr-i Medîne-i münevvereye Koca Sarı Arslan Hüseyin Paşa eyle girmişdir kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Zîrâ Medîne-i münevvereye fâtih-i Yemen Sinân Paşa ve Rıdvân Paşa ve Tavâşî Süleymân Paşa’dan beri böyle bir müzeyyen ü müretteb ve müsellah güzîde asker girmemişdir. Bu askerin istikbâline cemî‘i ehl-i Medîne’nin a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ vü sulehâsı ve e’imme vü hutebâsı ve meşâyih-i sâdâtları ve pîr [ü] cüvân ve ganî ü fakîri istikbâle çıkup tarîk-ı âmmın iki cânibine pâyendâzlar edüp her esnâf metâ‘ın paşanın yoluna hâzır edüp niçe yüz ganem semîn kepişler kurbân olundu.

Ve cemî'i şâhrâhın iki cânibi kat-ender-kat âdem deryâsı olup cemî'i hânedânların revzenlerinden ve sakf [u] sütûhları üzre şîb ü zerbefe müstağrak nisvân tâ'ifeleri paşayı görünce bir ağızdan zılkıt sadâsı evc-i âsumâna peyveste oldu.

Paşa dahi tuğ u bayrağı ve yedekleri ile güzer edüp semmûr kabaniçse üzre tîrkeş kuşanup ser-i sa'âdetlerinde selîmî destâr ile ve şâtırları zer-ender-zere müstağrak olup incü düğme kantûralar ve serlerinde altun tâslar üzre otağalar ve mataracı ve tüfengciyânlar dahi sürh levn çukalar ile mülebbes olup zerdûs keçeler ve ellerinde mücevher tüfengler ve bellerinde murassa' şemşîrler ve mataracıbaşı destinde bir gûne mücevher ve murassa' matara var idi kim hakîr anı bir vüzerâda görmedim.

Ve yüz nefer iç ağaları küheylân arabî atlarla her biri biner guruş değer küheylân atlar altışar pâre müzehheb yancık ile ve bahrî hotaz ile her bir ağalar dahi gök demire müstağrak olup Bağdâdî sırıklar ile silâhdâr ve çukadâr çârkâb tîrkeş ve şalvar ve serlerinde zerdûz keçe-i sürhgûn ile paşaya kafâdârlık ederek ubûr ederek dahi ardı sıra sancak ve bayrağ ardında sekizer kat mehterhâneyi güm güm tabl-ı Muhammedî döğerek ravza-i Muhammedî cenbinde otağ-ı **[Y 277b]** âsaf-ı şehriyârîde karâr[dâ]de olup ehl-i Medîne âlem-i hayretde kaldılar. Zîrâ ehl-i Medîne ömr-i azîzlerinde böyle bir vezîr-i garrâ görmemişler idi.

Paşa hazretleri serâperdesinde karârdâde oldukda Medîne-i münevvere kal'asının burc [u] bârûlarından yetmiş seksen pâre topa âteş edüp sahrâ-yı Medîne güm güm ötdü. Ve Hüseyin Paşa hazretleri bu alayı tertîb etdikleri mahalde kıble cânibinde Medîne-i münevvere nümâyân oldu. Ve cânib-i şimâlde cebel-i Uhud zâhir oldu. Bir ahmerü'l-levn bî-hâsıl kûh-ı bâlâdır. Mahallinde tavsîf olunur. Bu mahalden paşa alay ile Medîne'ye gidüp ba'dehu hakîr alaydan bize efdal olan ziyâretgâhdır, deyü bir memlûk ve bir delîl alup dâbbelerimize süvâr olup,

Medîne-i münevvere hâricinde olan ziyâretleri beyânındadır

Evvelâ bu şâm yoluyla Medîne'ye giderken yolun sağ tarafında,

Hadîka-i Hazret-i Osmân *radiya'llâhu [anh]:* âb-ı hayât kuyuları ve eşcâr-ı müsmirâtları ve sâ'ir mahsûlâtı mütekâsir bir bâğdır. Bu mahal yine Medîne-i münevverenin bâğlarına müşâdır. Ve Hazret-i Osmân bâğı kurbunda,

Câmi'-i Kıbleteyn bir câmi'de iki mihrâbdır. Biri hâlâ kıblemiz olan Mekke-i mükerremeye nâzırdır. Biri garb cânibine Kudüs-i şerîfe nâzırdır. Zîrâ Kudüs-i şerîf hakkında âye[t]: [205] nâzil olmuşdur.

Kıble-i kadîm oldur. Ammâ bu Kıbleteyn câmi'inde Hazret-i Resûl-i Kibriyâ Muhammedü'l-Mustafâ hicretin on dördüncü senesinde ibâdet ederken bu câmi'-i Kıbleteyn içre Hazret-i Cibrîl-i Emîn Cenâb-ı Kibriyâ tarafından nâzil olup bu âyet-i şerîfi getirdi. Âye[t]: [206] âyet-i şerîfi nâzil olup bu câmi' içre kıble garb cânibine müteveccih Kudüs-i şerîfe iken Hazret-i Risâlet-penâh ol sâ'at müceddeden bir kıble dahi binâ etdirüp kıble emr-i Hak ile Mekke-i mükerremeye velî olunup ilâ hâze'l-ân ve inkırâzu'd-devrân kıble-i Muhammedî Mekke-i mükerremeye olmağile Kıbleteyn câmi'inde iki mihrâb olmağile Kıbleteyn derler. Hazret-i Risâlet-penâh Muhâcirîn [u] Ensârlarına

dâ'imâ bunda imâmet ve va'z u nasîhat ederdi.

Her kim bunda rek'ateyn namâz kılarsa bilâ-hisâb ve lâ-azâb ehl-i cennet olacağına şübhe yokdur. Zîrâ Aşere-i Mübeşşere ibtidâ kıble velî olunup vakt-i zuhur edâ olanda cemâ'at bulunduklarından Aşere-i Mübeşşere'ye ehl-i cennetlersiz, deyü tebşîr etdiler. Ey imdi Hudâ kâdirdir. Bunda dahi bir kerre ibâdet edeni mahrûm komayup, Cennet'ine koya. *Âmîn. Bi-hakkı Seyyidi'l-mürselîn.*

Ve Hazret-i Risâlet-penâhın bizzât kendüleri yigirmi sekiz gazâ etmişlerdir. Tokuzunda küffâr ile kendüler şecî'âne yaka yakaya ceng etdikleri gazânın üçüncüsü bu Kıbleteyn kurbunda gazâ-yı Handak'dır. Hâlâ münkirînin ihdâs edüp mahsûr oldukları handaklar zâhir ü bâhirdir.

Ve bu mahalde dörd mescid dahi vardır. Hazret-i Risâlet **[Y 278a]** Hicret etdikden sonra yetmiş bin Sahâbe-i kirâmın çoğu bu mahallerdeki hadîka-hânelerinde meks edüp mesâcidler inşâ etmişlerdir. Ol mescidlerin biri mescid-i Selmân-ı Fâris minâresiz ve mescid-i Hazret-i Osmân minâresizdir ve mescid-i Hazret-i Alî minâresiz, küçük mesâcidlerdir. Ammâ cemâ'atleri azdır, zîrâ Medîne bâğlarının içinde kalmışlar, ol ecilden cemâ'atleri azdır.

Ve bu mesâcidlerin cenûbunda bâğlar içinde bir münevver cebel-i sağîre vardır. Ana Cebel-i (–) derler. Hazret-i Risâlet ol kûh üzre çıkup dâ'imâ anda ibâdet edermiş.

Makâm-ı Hazret-i Resûl: Bir küçük mihrâbdır. Mübârek re's-i şerîfleri (–) (–) te'sîr etmişdir. Ehl-i züvvâr ol mahalle yüz sürerler. Ve bu cebel içün Hazret-i **[P 116b]** Risâlet-penâh,

"Ben bu cebele (–) (–) beni sever ben dahi anı severim" deyüp bu dağ içün du'â etmişdir. Hakkâ ki nûr-ı mahz bir dağ-ı ibret-nümâdır. (–) (–) karîb,

Cebel-i 'Ayr: Bir küçük kara kayalı dağdır. Cebelü'l-'Ayr ya'nî Cehennem dağı demekdir. şarkdan garba tûlânîce bir zift ve katrân elvân dağ-ı süflîdir. Zamân-ı cehâletde **[Q 115b]** ibrîlerin meşâdları bunda imiş. Cânib-i erba'asında bâğ u bâğçeler vardır ammâ bî-hâsıl zemîn-i şûre olmağile meyvesi firâvân olmaz. Hazret bu cebelden şikâyet edüp,

"Bu cebel bana söğüp beni sevmez. Ben dahi anı sevmem" buyurmuşlardır. Efvâh-ı ulemâda tevâtür ile meşhûrdur. Ammâ hakîr yerin görmedim. Belki bir hadîs-i sahîh ola, zîrâ bu rivâyât-ı sahîhayı Sükkerîzâde hazretinden istimâ'ımız olmuşdur. Bu cebel anıniçün kara, nûrsuz bir muzlim dağdır.

Bu mahal bâğları içre niçe bâğ-ı iremler ve besâtîn ü hadîkalar ve âb-ı hayât bi'r-i azîmleri birer kulaç ve ikişer kulaç yakındır.

Ba'zı zamân ol kadar leb-ber-leb olurmuş kim her kuyudan el ile su alınup habl ile çekmeğe ihtiyâc olmazmış. Limon ve turunc ve kebbât ve sâ'ir şükûfe ifrât üzredir. Râyiha-i tayyibelerinden âdemin demâğı mu'attar olur.

Ve yine bir cebel dahi vardır. Medîne-i münevvereye havâle Cebel-i (–) derler, bir alçak kara kayalıca dağcuğazdır. şehrin cümle ehl-i ırz hurme havâtinleri huccâc-ı müslimîn ve asâkir-i muvahhidîn alayın bu cebelden temâşâ ederler. Râh-ı Medîne üzre

olup bu cebel varoş evleri içinde vâki‘ olmuşdur.

Bu hakîr anı dahi seyr [ü] temâşâ edüp bu Medîne varoşunda doğru (–) hammâmına varup anda pâk kîse ve sâbûn sürünüp gusl edüp ba‘dehu haymeme gelüp cümle siyâb-ı râh çıkarup bism-i ilâh ile ihrâma girüp pâ-bürehne ve ser-bürehne olup dünyâ alâyıkından müberrâ bir gül-i ra‘nâ abdâl oldum.

Hemân ol ân haymeden taşra olup Medîne-i münevvere kal‘asının Bâb-ı Mısır’dan içeri girdikde bu âyet-i şerîfi okuya: [207] deyüp doğru âsitâne-i **[Y 278b]** Hazret-i Resûl-i Hudâ ve Muhammed Mustafâ ol rahmeten lil-âlemîn câmi‘-i şerîfinin Bâb-ı Selâm’dan bu hakîr duhûl etdükde sâ’ir uşşâkları gibi ayak üzre gitmeyüp balık gibi bu âsî yüzümü hâk-i izzetine süre süre bî-dest ü bî-pâ sürüne sürüne giderdim.

Hamd-i Hudâ yine benî âdemde merhamet var imiş. Darb-ı meseldir kim yerde yatan yüzü kimse basmaz, derler. Gerçek imiş, kırk elli bin huccâcın izdihâmı içre tâ şebeke-i Resûlullâh’da huzûr-ı müvâcehe-i Resûlullâh’a varup âsitâne-i hâssasın bûs edüp ba‘dehu ber-zânû olup andan ber-kıyâm durup âdâb-ı huşû‘ ile,

“Es-selâmü aleyke yâ Resûlallâh” deyüp şefâ‘atlerin ricâ eyleyüp mest [ü] medhûş ve vâlih bî-hûş olmuşum.

Ba‘de zamânın aklım başıma gelüp ihlâs-ı şerîfde kalmış bir hatm-i şerîfi tamâm edüp yine gerü gerü âdâb üzre gidüp inşâ’allâh ale’t-tertîb ne gûne ziyâret olunur mahallinde beyân olunur.

Andan yine haymemize gelüp cüz’î ta‘âm tenâvül edüp alay çavuşları “iki gün iki gece oturakdır” deyü nidâ eylediler.

Ba‘dehu dîvân-ı vezîr-i âlî-şân olup sekiz kat mehterhâneler çalınup ba‘de’l-ferâğ cemî‘i a‘yân-ı vilâyet paşaya gelüp buluşduklarında kahve ve şerbet ve gülâb buhûrdan sonra yol üzre dutulan kuttâ‘u’t-tarîkleri ve Urbân-ı rehzenleri cümlesin zencîr ile meydân-ı siyâsete getirüp,

“Âsitâne-i Resûlullâh’da katl-i nefs olmasın. Bunları dizdâra teslîm edelim. Tîz dizdârı çağırın” deyü fermân edüp dizdâra haber gitmede.

Ba‘dehu a‘yân-ı vilâyetden ulemâ ve sulehâ ve mücâvirînden niçe muhteşem âdemler gelüp bu mücrim âdemleri ricâ etdiler. Paşa dahi,

“Ben anlar nice afv olunacağın bilirim. Bire şu dizdâra kim gitdi?” deyince bu âdemlerin içinden bir muhteşem semmûr kürklü yeniçeri kıyâfetli bir âdem,

“Buyurun sultânım! Dizdâr ağa hazretleri biziz” dedi. Paşa dahi:

“Hay sultânım, siz misiz?” deyü ayağa kalkup ta‘zîm eyledi. Hemân ki gördüm paşanın yanakları kızardı ve rîş-i şevâribi diken diken oldu.

“Bire dizdâr, sen nesin?”

“Yeniçeriyim” dedi.

“Hele pâdişâh kulu musun?” Herîf,

“Belî” dedi.

“Ya bire mel‘ûn! Benim kapucular kethudâm ve bölükbaşılarım yok mudur ki anlara buluşup anlar dahi bana i‘lâm edeler? Sen pâdişâh kulu olasın, sâ’ir mücâvirîn gibi yârâncasına gelüp bî-pervâ oturasın. Ben dizdâr deyü feryâd ederim, sen bunda durasın. Bu sakalı kande ağardın? Kaldır şu kâfiri. Bu Arab kâfirleri ile kulleye urun” deyü dizdârı mataracıbaşıya teslîm edüp kulleye haps edüp kethudâsın dizdâr eyledi.

Hakîr bu temâşâyı edüp haymemden silâhım kemerime kuşanup ziyâretden ziyârete gidüp cümle şehri ve kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp,

Evsâf-ı şehr-i Yesrib *nevverahâ‘llâhu ta‘âlâ bi-envârı rahmetih bi-hurmeti Muhammedin aleyhi’s-selâm ve ıtretihi* **ya‘nî Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Medîne-i münevvere** *Hafizakallâhu ta‘âlâ ilâ inkırâzı‘d-devrân âmîn yâ Mu‘în* **[Y 279a]**

Zamân-ı cehâletde Yesrib nâmıyla bir belîdecik idi. Ba‘dehu Hazret-i Risâlet-penâh Mekke-i mükerremede iskender-i Kübrâ‘nın vefâtı târîhinden sene 882’de mâh-ı Rebî‘ü‘l-evvel’in on ikinci gece isneyn gecesi Emîne Hâtûn rahminden müştakk olup sa‘âdetle edîm-i arza kadem basup âlemi münevver kıldıkda mâh-ı Nisanın yigirmisi idi. Kırk yaşında kâmil olup nübüvvet geldi. Nübüvvetden sonra mi‘râcları Mekke’de vâki‘ olup sinn-i sâlleri elli bir yaşında ve tokuz aylık iken Mekke münkirleri ile bilâhire geçinmek mümkin olmayup emr-i Rabb-i Celâl ile Mekke’den Medîne’ye hicret etdi. Hâlâ cemî‘i *Tevârîh-i Âl-i Osmân* ve *Tevârîh-i Urbân* Hicret-i Nebeviyye’den tahrîr ederler. Ammâ Yûnâniyân iskender’den zabt ederler. Yahûdâ Âdem-i Sânî Nûh’dan tahrîr ederler. Kabâbıta Hazret-i idrîs’den terkîm eder. Hâlâ bu zikr olunan ecnâsın târîhleri böyle mazbût u merbûtdur.

Netîce-i kelâm Hazret-i Risâlet Medîne’ye hicret edüp Sahâbe-i kirâmın Muhâcirîn [ve] Ensâr ile Medîne-i münevvere ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân oldu kim iki kerre yüz bin âdem var idi, derler.

Ba‘dehu sene (–) târîhinde Hazret-i Risâlet-penâh’ın kabr-i şerîflerine (–) kâfirleri vaz‘-ı yed edecek mahalde Nûreddîn eş-şehîd ibn Ak Sunkur el-Bersakî halîfe-i şâm iken şâm’dan ılgar ile tokuz günde yetişüp düşman elinden hazretin cesed-i şerîfin halâs etdüği mahallinde tahrîr olunur.

Andan Medîne-i münevverenin cânib-i erba‘asına ibtidâ Nûreddîn eş-şehîd müfîd ü muhtasar bir kal‘a binâ etdi. Mürûr-ı eyyâm ile harâbe yüz dutup Hazret-i Risâlet-penâh Sultân Süleymân’ın vâkı‘asına girüp,

“Yâ Süleymân! Belgrad’ı ve Rodos’u ve Budum’i feth edüp gazâ mâlıyla Kudüs-i şerîfe bir kal‘a ve Bağdâd’da benim ümmetime sirâc-ı ümmet olup muktedâ-yı nâs olan Nu‘mân ibn Sâbit imâm-ı A‘zam’a bir kal‘a ve benim Yesrib şehrime bir kal‘a binâ edüp Medîne’mi ma‘mûr edesin” deyü menâmında Süleymân Hân görünce bildi kim buyurdukları Belgrad ve Rodos ve Bağdâd feth olması tebşîr olundu.

Hamd edüp ba‘dehu ol kal‘alar bel (–) (–) (–) ve Medîne-i Münevvere’ye bir kal‘a binâ etmişdir kim gûyâ sedd-i Kahkahâ‘dır.

Evsâf-ı eşkâl-i **[P 117a]** **kal‘a-i Medîne:** Sene 959 târîhinde kal‘a (–) (–) şerîf hükmündedir ve şerîf tarafından yine bir şerîf sancakbeği pâyesiyle hükûmet ederdi.

(–) (–) Hân-ı Râbi‘den hatt-ı şerîfler varîd olup,

“Her kim şeyhü‘l-harem ise Medîne’ye ol hâkim ola” deyü emr-i şerîfler gelüp “şerîf hazretlerinin tarafından olan hâkimi ref‘ olunup, yılda bir kerre şerîf hazretleri gelirse Medîne’den taşra konup Hazret-i Risâlet-penâh[‘ı] ziyâret ede, gayri şey’e karışmaya” **[Q 116a]** deyü hatt-ı şerîfler geldi.

Ve Medîne mevleviyyeti kânûn-ı kadîm üzre beş yüz akçe mevleviyyet idi. Ammâ mesâfe ba‘îde olup bî-hâsıl olduğundan **[Y 279b]** bî-i‘tibâr mevleviyyet idi. Ammâ yine Sultân Mehemmed Hân hazretleri,

“Mekke ve Medîne mollâsı olmayınca islâmbol mollâsı olmaya” deyü kânûn etdi. Zîrâ bu Medîne bî-hâsıl fukarâ yeridir. Nizâ‘ ve cidâl ü cedel yokdur, cümle halîm [ü] selîm âdemlerdir. Sicille ve hüccete müte‘allık bir da‘vâ olsa maslahatları tamâm olup Fâtiha deyüp kapudan taşra olurlar. Ammâ hâlâ mollâlara ve şeyhü‘l-haremlere surre-i pâdişâhîden biner altun ve Mısır’dan ikişer yüz erdeb gılâl ta‘yîn olundu.

Ve şeyhü‘l-harem beş yüz mikdârı askerle hüküm hükûmet eder. Ve mollâsı dahi kırk elli âdem ile *“Hâzâ şer‘u Resûlillâh”* deyü kat‘-ı da‘vâ eder. Ve nevâhîsi (–) kurâ-yı ma‘mûrelerdir. Taht-ı hükûmetinde olan kazâları bunlardır:

Evvelâ kazâ-i Yenbû‘ü‘l-ber ve nâhiye-i Yenbû‘ü‘l-bahr ve nâhiye-i Cedîde ve nâhiye-i Safrâ ve nâhiye-i Dârü‘l-kurâ ve nâhiye-i Fidik ve nâhiye-i Nısf-ı Hayber ve nâhiye-i Ulâ (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) bu nâhiyelerde dahi kadılara hüccet akçesi yerine bir Fâtiha ve üç hurmâ verirler.

Bu Medîne’de kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Ammâ dizdârı ve yüz merdüm-i hisârı ve topçubaşı ve cebecibaşı ve mehterbaşı ve seksen pâre kolomburna ve şâhî darbzen şâhâne mahbûb topları var.

Ve kal‘ası çöl ü çölistânda kara kayalı ve kara ufak taşlı kayalar mâbeyninde şekl-i muhammes bir metîn ü müstahkem kara taş ile mebnî bir kal‘a-i kâvîdir. Ammâ bu binâ üzre beyâz kireç badana urup gûyâ bir dürr-i yektâ gibi mücellâ kal‘a-i rûşen binâ-yı şîrîndir ve cümle (–) kapudur. Âheste reviş ile elde devât ve kalem,

Dâ’iren-mâdâr cirmin beyân eder: Evvelâ cenûba nâzır Bâb-ı Mısır Mekke-i mükerremeye bu bâbdan gider bir azîm vâsi‘ âlî kapudur. Ve iki kanatları gâyet musanna‘ demir kanatlardır, gûyâ kâr-ı Dâvûd Nebî âhengerdir. Bu kapunun iki cânibinde azîm kulle-i âlîler vardır. Kapu kemerleri ve kulle taşları cümle kırmızı ve siyâh ve beyâz alaca münakkaş taşlardır.

Ve kapunun atebe-i âlîsi bir kitâbe içinde âye[t]: [208] tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapudan şimâl tarafına kal‘a dîvârı dibinden üç yüz adım gidüp,

Bâb-ı Hac ya‘nî Kıble Kapusu. Hakîkatü‘l-hâl yine kıbleye nâzır ulu demir kapudur. Andan yine kal‘a dîvârı dibinden şimâl cânibine tâ Emîrü‘l-hac kullesine varınca iki yüz adım yokuş yukaru gider. Andan yine yokuşa meyyâl iç kal‘a kullesine dek yüz adımdır. Ve bu mahal gâyet metîn ü üstüvâr binâ-yı hemvârdır, zîrâ havâlesi vardır. Anıniçün iki kat iç kal‘a dîvârıdır. Ve her katı beşer arşın enli sedd-i metîn dîvârlardır.

Ve bu iç kal‘a burnundan cânib-i şarka yalçın kaya üzre yokuş aşağı iki yüz adım yürüyüp Bâb-ı şâm. Yıldız cânibine nâzır bir metîn demir kapudur. Andan cânib-i şarka köşe köşe dolaşup tâ şerîf kullesine varınca kâmil bin adımdır. Bu cânibleri sâfî hurmâ bâğlarıdır.

Ve bu kulle kal‘anın şarka nâzır bir rüknüdür. Bu köşeden **[Y 280a]** kıble cânibine yine kal‘a dîvârı dibinden Bakî‘a nâzır Bâb-ı Bakî‘ kâmil üç yüz adımdır. Ve şarka nâzırdır ve büyük demir kapudur. Ve bu kapudan cenûba dek yüz adımda gidüp kal‘anın cenûb rüknü tamâm olup andan cânib-i garba teveccüh olunur.

Yine kal‘a dîvârı dibinden eğri ve büğrü köşe köşe ve dirsek dirsek ceng tedârüki içün her dirsekde birer metîn kulleler inşâ olunmuş. Anları ubûr edüp seyr [ü] temâşâ ederek tâ yine Bâb-ı Mısır’a gelince bin yüz adımdır. Bu mahalde adım hisâbı tamâm olup bu hisâb üzre kal‘a-i Medîne dâ’iren-mâdâr üç bin üç yüz elli adımdır.

Ve bu cirmde kal‘a dîvârının kalınlığı altışar arşın esâsı dörder arşın binâsı vardır. Ve dâ’iren-mâdâr yigirmişer arşın âlîdir ve elli arşında bir kulle vâki‘ olup (–) kulledir. Ve cümle (–) bedendir. Ammâ bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr handakı yokdur ve lâzım değildir, zîrâ cümle esâsı sa‘b kayalar üzre vâki‘ olmuşdur. Ve gâyet şîrîn ü müzeyyen ü metîn ve ma‘mûr [u] âbâdân kal‘a-i mahbûbdur.

Ve bu cirmde olan kal‘a içre sağîr ü kebîr dörder beşer kat ma‘mûr u müzeyyen hâne-i âlîler vardır. Serâpâ sütûhları kireç ile pûşîde cümle iki bin âbâdân beyt-i musanna‘lardır. imâretinin çoğu hân ve câmi‘ ve medrese ve sebîl ve imâret tekye ve mekteb ve dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâdır. Ammâ mescid ve gayri câmi‘ yokdur. Ammâ kal‘adan taşra mesâcid ve cevâmi‘ vardır. Ve kal‘a içre sûk-ı sultânî çokdur. Ve hammâmât dahi vardır

Ve cümle evlerde bâğ u bâğçeli ve meydânlı hâneler yokdur. Ancak yedi hânede havlı vardır. Bunlardan mâ‘adâsı kat-ender-kat evlerdir.

Ve bu kal‘a içinde olan hâneler cümle beş mahalledir. Ve (–) mihrâbdır. Ve iç kal‘ada dahi mescid vardır. Cümle kal‘a neferâtları anda edâ-yı salât ederler, zîrâ Arab aşkıyâsından kal‘ayı hâlî komazlar. Zîrâ Medîne-i münevverenin bu iç kal‘a rûhudur. Cemî‘i mâl-ı hazâyin ve defâyin bu iç kal‘adadır. şehir içinde şarka nâzır bir demir kapusu vardır. Ve kapunun iç yüzünde bir dîvânhâne-i azîmi vardır. Cümle mustahfızân anda âmâdedir.

Ve bu kal‘anın cümle der-i dîvârları âlât-ı silâhlar ile ârâste ve pîrâste. Ve bu mahalde bir kubbe-i âlî vardır. Anın bir mermer-i hâm döşeli bir vâsi‘ meydândır, tâ vasatında bir havz-ı latîfde bir şâzrevânı var. Suyu dollâblar ile çekilir. Cümle nigehbânlar ve pîr [ü] cüvânlar andan tecdîd-i vuzû‘ edüp etrâfında meks ederler. Dâ’imâ dizdâr ağanın ve sâ’ir a‘yânın cem‘iyyet yeri bu mahaldir ve bunda dîvân olur.

Ve bu kal‘a içine bir âdem komazlar. Meğer huccâc-ı müslimîn ola, koyarlar. Yohsa Arab tâ‘ifesinden bir âdem girmeğe kâdir değildir, gâyet mazbûtdur.

Ve bu iç kal‘a içre çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur. Ancak bir kaç anbâr ve cebehâne-i âmire ve yetmiş seksen hâne-i sağîre **[Y 280b]** vardır. Gâyet sa‘b u metîn iç kal‘adır.

Ve mescidi dahi gâyet musanna‘dır, Sultân Süleymân Hân binâsıdır.

Bundan gayri taşra kal‘a içinde mesâcidler ol kadar vâsi‘ ve mükellef değildir. Ve hutbe tilâvet olunur ancak Câmi‘-i Kebîr’dir.

Evsâf-ı câmi‘-i Ravza-i Mutahhara

Cümle ümmet-i Muhammed’in maksûd ve matlûbu olan Hazret-i Risâlet-penâh’ın ravza-i mehbat-ı pür-envârı olan kabr-i şerîfi bu câmi‘ içindedir. Ve bu Medîne kal‘ası içre bundan gayri yerde cum‘a kılınmamak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Husûsan huccâc vaktinde secde edecek yer bulunmaz bir ulu câmi‘dir kim ekâlîm-i seb‘adaki islâm diyârı ola böyle bir câmi‘-i ruhânî yokdur. Cemî‘i mülûk-i selef Hazret-i Risâlet- **[P 117b]** penâh hâtırıyçün nev-beste ederek eyle musanna‘ ve münakkaş ve mücevher eylemişler kim gûyâ cennetdir.

Hakkâ ki yine cennetdir. Zîrâ bu câmi‘ hakkında hadîs-i sahîhi var olmuş(?) hadîs-i sahîh ola [209] buyurmuşlardır.

Ve Hazret-i Muhammedüzzâd Mekke-i mükerremede iken bu câmi‘ yeri Hazret-i Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerinin beyt-i şerîfleri idi. Hazret-i Resûl Mekke’den hicret edüp Medîne-i münevvereye geldikde,

“Âyâ kankı hâneye varup mihmân olsak?” derken Cenâb-ı Hak kıbelinden Hazret-i Cibrîl nâzil **[Q 116b]** olup,

“Yâ Muhammed Rabb’in sana selâm etdi. ‘Var habîbim Muhammed’imin şütürbânı olup benim dostum Eyyûb-ı Ensarî‘nin beytine habîbimi götür’ dedi” deyüp nâkanın licâmın Cibrîl-i Emîn deveci gibi çeküp götürürken Eyyûb-ı Ensârî ilhâm-ı Rabbânî ile Medîne’den taşra câmi‘-i Kubâ‘ya dek seğirdüp hâkipây-i Resûlullâh’a düşüp,

“Hayr mukaddem yâ Resûlallâh” diyerek Muhammed-i Arabî‘nin cemeline pîşvâ-yı râh olup Hazret-i Resûl’ü beyt-i şerîfine getirüp Hazret-i Cibrîl-i Emîn,

“Mübârek-bâd yâ Muhammed! işte makâmın budur” deyü işâret buyurup gâyib oldu. Andan cemî‘i Sahâbe-i kirâmın Muhâcirînleri ki hazret ile bile göçenlerdir, anların cümlesine birer süknâ verüp ehl-i Medîne’den her kimin sünnet üzre dörder menkûhası var ise ikişerin üçerin mutallaka edüp birer ehl-i beytleri ile kalup Hazret-i Resûl ile gelen Muhâcirîn’e birer avretlerin vermişler idi. Zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh hicret edince niçe bin Sahâbe-i kirâmın avretleri

“Siz Muhammedîsiniz. Biz sizinle bile gitmeziz” deyü talâk-ı selâse ile mutallaka olup Sahâbe-i kirâm Hazret-i Habîbullâh ile Medîne’ye geldiklerinde Ebâ Eyyûb-ı Ensarî böyle nusret edüp her birisin birer hâtûn ile ehl-i beyt etdi, zîrâ Hazret-i Eyyûb Medîne şehrinin kübbârından idi.

Bu hâl üzre Medîne eyle ma‘mûr oldu kim gûyâ ürd-i behişt olup bu şehirden ne cânibine teveccüh etdilerse mansûr u muzaffer olup sâlimîn ve gânimîn Medîne’ye vâsıl olurlar idi. Bu ahvalât mufassalan cemî‘i siyerlerde mastûrdur. Ammâ bizim murâdımız câmi‘-i şerîfin evsâfıdır.

Ba‘dehu Hazret-i Ebâ Eyyûb-i Ensârî Hazret-i Risâlet-penâh’a beyt-i şerîfin **[Y 281a]**

ihsân edüp hazrete hüccet-i şer‘iyyelerin teslîm edüp gitdiler. Gayri hânelerinde sâkin oldular. Ba‘dehu Hazret-i Risâlet bu beyt-i şerîfin cenbinde bir latîf mescid-i şerîf inşâ edüp cümle Sahâbe-i kirâm ile anda ibâdet ederdi kim hâlâ ol mescid Ravza-i Mutahhara olan câmi‘dir. Ve bizzât dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye hicret edecek mahalde cümle Sahâbe-i güzîni cem‘ edüp gûnâ-gûn vasiyyetler edüp,

“Evvelâ beni Hazret-i Alî gasl etsin. Ve Hazret-i Abbâs ammim iki evlâdı Fazl ve Kaysüm ile su sab edüp kamîsım tenşûy üzre döşeyüp beni üzerinde gasl edeler. Ve iki kefen edeler. Ve Hazret-i (–) namâzım kılup beni bu beyt-i şerîfe defn edün” deyü tenbîh buyururlar.

Ba‘dehu rûh-ı şerîfleri Yed-i Kudret ile kabz olunup civâr-ı rahmetde Adn-i Illiyyîn’de karâr edüp cümle Sahâbe-i kirâm ve Çâryâr-ı Güzîn cem‘ olup vâveylâ vü vâveledâ yâ Hâteme’l-enbiyâ Mustafâ diyerek bükâ-i feza‘ ederek Hazret-i Alî-i Kerrâr gasl edüp ol beyt-i şerîf içre defn etdiler.

Ba‘dehu Hazret-i Ebâ Bekrü‘s-Sıddîk halîfe-i Resûlullâh olup cümle Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn [ü] Ensâr ve Erbâb-ı Soffa bî‘at edüp mustakillen halîfe olup cümle kibâr-ı kümmelîn ve Sahâbe-i güzîni cem‘ edüp âsitâne-i Resûlullâh’ı zer-ender-zere müstağrak edüp cennet-misâl bir köşe etmeğe emr eder. Hazret-i Alî ve Fâtımatü‘z-Zehrâ ve sâ‘ir sahâbe-i ağniyâ,

“Cümle mâl [u] mâ-melekimiz hazret uğuruna fedâ olsun. Bir kerpiçin altun ve bir kerpiçin zer-i hâlisden ve kubbesin yekpâre altundan edelim” deyüp Fâtiha tilâvet edüp herkes hânesine gidüp var makdûrun meydâna koyup Hazret-i Resûl rûhiyçün masrûf etmeğe mâlların hâzır ederler.

Hikmet-i Hudâ ol gece cümle ehl-i beytin ve cemî‘i Sahâbe-i kirâmın vâkı‘asına Hazret-i Risâlet görünüp,

“Yâ ümmetlerim! Benim hâtırım dilersiz bana cevâhir ve altun ve gümüş kubbe lâzım değildir. Biz Cenâb-ı Bârî‘den dünyâ devleti ricâ etmedik. Rahm-i mâderden beri ümmetim der idim. Eğer benim rızâm isterseniz beni münkirîn ü müşrikînden hıfz içün şeş cihetime şebeke edüp mescidimi vüs‘at üzre edüp sünnetim üzre gidüp gazâ-yı ekberler edüp Sahâbe-i kirâmlarım gazâ mâlıyla bir hoş gözedesiz” buyururlar.

Ale’s-sabâh cümle Sahâbe-i kirâm bu vâkı‘ayı birbirlerine nakl edüp âsitâne-i Resûlullâh’ı mücevher etmeden ferâgat edüp emr-i Resûlullâh üzre ibtidâ Hazret-i Osmân mescid-i şerîfi câmi‘ edüp tevsî‘ edüp azîm binâlar edüp ibtidâ kıble dîvârın inşâ etdi. Ba‘dehu Hazret-i Alî binâ etdi.

Ba‘dehu Emeviyyûn’dan Velîd bin Abdülmelik andan Mısır sultânlarından Sultân Kaytbay ve Sultân Gavrî ve Âl-i Osmân’dan Sultân Süleymân Hân ve Sultân Murâd-ı Sâlis ve Sultân Ahmed. Bu mezkûrûnun cümlesi Hazret-i Risâlet-penâh’ın şefâ‘atlerin ricâ edüp her biri birer âsâr-ı azîme inşâ ederek **[Y 281b]** bu câmi‘-i şerîf cennet-misâl olmuşdur.

Ne kıt‘ada ve ne cirmde ve ne eşkâlde olduğun manzûrumuz olduğu üzre beyân eder

Evvelâ harem ile câmi‘ dâ’iren-mâdâr taşradan sekiz yüz adımdır. Ammâ mihrâb tarafı

dîvârı önü bâğçe ve mahalle içi olmak ile Bâb-ı Selâm'dan içeri girip tâ müvâcehe-i Resûl önünden mü'eddebâne ubûr edüp câmi'in Ömerü'l-Fârûk köşesine dek iki yüz adımdır. Bu hisâb üzre câmi'in devr-i müdevveri bin adımdır.

Andan yine câmi' içinden adımlayup Hazret-i Risâlet'in pây-i şerîfleri ucundan ve Bâb-ı Cibrîl'den ve şeyhü'l-haremler soffasından ve Bâb-ı şifâ'yı ubûr edüp yine haremin iç yüzünden tâ yağ mahzenleri önüne varınca yüz yetmiş adımdır.

Ve yağ mahzeni köşesinden yine haremin iç yüzünden imâret küpleri durduğu bucağa varınca yüz elli adımdır. Ve bu mahalden yine iç yüzünden Bâb-ı Rahmet'e varınca anı ubûr edüp Bâb-ı Selâm'a gelince yüz yetmiş adımdır. Bu hisâb üzre bu câmi'-i şerîf iç yüzünden altı yüz toksan adımdır, taşradan bin adımdır.

Ve harem-i şerîfi serâpâ hurde çakıl taşı döşelidir. Dâ'iren-mâdâr altı yüz adım bir haremdir. Ve bu haremin tâ ortasında bir kubbe-i âlî vardır. Cümle kanâdîllerin diyâr-ı Mağrib Sûse'sinden gelen zeyt yağı Mısır'a gelüp andan Yenbû'a andan Medîne-i münevvereye gelüp bu kubbede mahfûzdur.

Ve bu yağ kubbesi önünde çâr-kûşe bir soffacık vardır. Cânib-i erba'ası parmaklıkdır. içinde bir serâmed nahl-i hurmâ vardır. Bizzât Hazret-i Risâlet-penâh mübârek dest-i şerîfleri ile dikmişlerdir. Ve hâlâ yanında bi-emrillâh bir hurmâ fidanı dahi hâsıl oluyor. Bu hurmâ mahalli Hazret-i Eyyûb'un hânesi havlısı idi. şimdi harem-i şerîf olmuşdur.

Bu harem-i şerîfin cânib-i erba'ası soffalardır. Ve ale't-tertîb gûnâ-gûn zî-kıymet beyâz mermer ve sommâkî ve zenbûrî elli iki aded amûd-ı müntehâlardır kim misilleri Sahratullâh'dadır.

Ve etrâf-ı harem elli iki tâk-ı musanna'lardır. Ve kemerinin mâbeyne-hümâlarında Karahisârî **[P 118a]** hattı tarzı celî hat ile lafza-i celâller mersûmdur.

Ve bu harem-i şerîfin cânib-i erba'asında üç minâre-i müntehâlardır kim her biri eflâke ser çekmiş üçer tabaka musanna' ve mevzûn minâre-i kanaralardır. Bir minâre Hazret-i Ömer köşesinde gâyet binâ-yı mühendis bir serâmed minâre-i mîldir. Ve biri Bâb-ı Rahmet hâricinde Sultân Kaytbay medresesi kapusu üzre bu dahi ibret-nümâ bir makâm-ı Bilâl minâre-i icrâ-yı makâm-ı uzzâldır. Ve biri dahi harem-i şerîfin şimâlî tarafı rüknünde tarz-ı kadîm bir minâre-i azîmdir. Ammâ anlar kadar musanna' değildir.

Ve bu câmi'-i şerîfin serâpâ (–) (–) pûşîde. Ve bu câmi'in içinde haremiyle cümle sağîr ü kebîr üç yüz amelî müdevver sütûnlardır. Cümlesi yigirmişer (–) (–) (–) sütûnlar üzre yine üç yüz aded kemerlerdir kim her biri kavs-i kuzahdan nişân verir.

Ve bu tâklar üzre nakş-ı bûkalemûn tavanlardır **[Q 117a]** kim Mânî **[Y 282a]** ve Bihzâd [ve] Erjenk kalem mûyin çekmede kemeri mûmiyân olurlar. Böyle bir sihr-i mübîn ve sihr-i i'câz kalemdir kim bu kadar yüz yıldan berü henüz altun ve levha ve lâciverd silu'su nîlgûn-vâr şa'şa'a urur bir ibret-nümûn nakş-ı bûkalemûn tavandır. Ammâ muvâce[he]-i Resûl-i Mübîn önü üzre kârgîr binâ altı kubbe-i hurdedir. Ammâ bunların dahi içleri eyle nakş olunmuşdur kim gûyâ nigârhâne-i nakş-ı Çîn'dir. Bu kubâbların cânib-i erba'asındaki câm-ı gülgûnlara şems-i âteştâb fer urdukça Hazret-i Risâlet-penâh'ın kubbesi içi nûrun âlâ-nûr olur.

Ve bu Hazret-i Resûl'ün ibtidâ inşâ etdüği câmi'in dâhili ve Hazret-i Osmân'ın ana ilhâk etdüği câmi'in cümle içindeki sütûnları tâ Bâb-ı Selâm'a varınca ol sütûnlar birer âdem kaddi kadar sebz-gûn kâşî-i Çîn kaplıdır. Ammâ harem etrâfında olan soffa sütûnları cümle sâde amûd-ı mücellâlardır. Ve Hazret-i Osmân zamm eyledüğü binâ ile Hazret-i Risâlet'in câmi'-i kadîmi mâbeyni tâ Bâb-ı Selâm'a varınca amûdlar mâbeyni gûnâ-gûn musanna' şebekelerdir. Kimi servi ve kimi ceviz ve kimi santa ahşâbâtlarından münakkaş kafeslerdir.

Hazret-i Osmân binâ etdüği dîvârda bir mihrâb-ı musanna' vardır. Kimesne ol mihrâbda ibâdet etmez, zîrâ câmi'-i kadîm gerüde Hazret-i Risâlet'indir ve minber dahi andadır. Ancak Hazret-i Osmân'ın binâsı Hazret-i Risâlet'in câmi'ine harem olmuşdur. Ve ba'zılar teberrüken rek'ateyn namâz kılarlar, du'â müstecâbdır.

Ve aslâ hasîr döşeli değildir. Gûyâ Bâb-ı Selâm'dan bir şâhrâh haremdir ammâ üstâd-ı kâmil bu hareme eyle hurde zî-kıymet musanna' taşlar döşemişlerdir kim gûyâ Hind püsûs-kârîsidir kim serâpâ mermer-i hâm ve yeşim arakânî ve asfer yerekânî ve balgamî ve sommâkî seng-i gûnâ-gûn ruhâm ile eyle tezyîn etmiş kim âdem hayrân olur.

Ammâ Hazret-i Risâlet câmi'i zer-ender-zer her biri birer pâdişâh ve vezîr [ü] vüzerânın hayrâtı hâlîçe-i münakkaş ile ârâste ve pîrâste olmuş câmi'i nûr-ı Hudâ'dır. Hudâ-yı Lem-yezel hakkı eğer kim alâyık-ı dünyâ ile âlûde olup seyâhate mâyil olmasam bu câmi' içinden bir kadem hebâya gitmezdim.

Ve niçe bin âdem bu câmi' içre müvâce[he]-i Resûlullâh'da tâ'at [u] ibâdât edüp mücâvir olmuşlar alâyık-ı dünyâdan münzevî olmuşlardır.

Ve dahi mü'ezzinân mahfili beyâz mermer-i hâm hurde sekiz aded sütûn-ı nahîf üzre cânib-i erba'ası yine mermer-bür san'atı ile münakkaş ibret-nümâ bir maksûredir.

Ve Hazret-i Risâlet ravzasına karîb imâm-ı Hanefî mihrâbı bir alçacık mihrâbdır. Ammâ bu dahi kuş gözü hurde taş ile eyle münakkaşdır kim temâşâ etdiğimiz mihrâbların memdûhlarından biri dahi bu mihrâbdır. Ammâ bu mihrâbın iki cânibinde âdem kaddi bâlâ altun şem'dânlar üzre sekizer arşın bâlâ beyâz şem'-i asel kâfûrîler var kim her biri amûd-vârdır. Ve her birin birer âdem kucaklar cüssedâr mûmlardır. şu'leleri gûyâ nûr-ı ilâhîdir. Mısır'dan gelir.

Ve bu mihrâbın sağ tarafında Sultân Murâd-ı Sâlis bir mimber-i peygamber binâ etdirmiş kim **[Y 282b]** Hudâ hakkıyçün cemî'i memâlik-i islâmın ibâdetgâhlarında böyle bir mermer-i musanna' minber-i serâmed görmedim. Gûyâ bu câmi'in rûh cüz'idir. Rûh-ı a'zamı Ravza-i Mutahhara'dır.

Ve bu minberin bâb-ı nazîfi üzre bu ebyât tahrîr olunmuşdur. Beyt:

Erşedü's-sultân Murâd ibnü Selîm,

Hayru minber zâdehu beyne'l-mi'âd

Kâle Sa'd emme'l-hisâb târîhuhu,

Minberün ammerehu Sultân Murâd.

Sene 1002

Ve bu mihrâbın sağında mihrâb-ı imâm-ı şâfi'î vardır. Ve mihrâb-ı imâm-ı Mâlikî ve mihrâb-ı imâm-ı Hanbelî vardır. Bunlar dahi musanna' mihrâblardır.

ibtidâ salât-ı hamse edâ olunan evvel mezheb-i şâfi'î ba'dehu Hanefî ba'dehu Mâlikî ve ba'dehu Hanbelî kılarlar. Ammâ mü'ezzinler mahfilinden kalkmayup edâ-yı salât etdiklerinden sonra mezâhib-i selâse ku'ûd üzre mü'ezzinlik ederler.

Ve Bâb-ı Selâm'ın iç yüzündeki kemer altında târîh:

"Emera bi-inşâi hâze'l-binâi'l-mübâreketi Mevlânâ es-Sultân Kaytbây azze nasruhu sene fî (–) (–) (–) (–) (–) (–)" tahrîr olunmuşdur.

Gâyet musanna' şuğl-ı zergerî pirinç mücellâ kapudur. Anı gören altun zann ederler.

Ve Bâb-ı Rahme ve Bâb-ı şifâ ve Bâb-ı Cebrâ'îl bu câmi'in cümle dörd kapusu serâpâ musanna' pirinç kehrübâ-vâr musaykal ve mücellâ bâblardır. Ammâ Bâb-ı Selâm'dan içeriye girdikde kapunun içeri sol tarafı köşesinde bir âdem kaddi bâlâda bir mâvî kâğıdlı levha üzre bu ebyâtları celî ta'lîk hattile tahrîr olunmuş bir kitâbedir. Kıt'a:

Budur âyîn-i Arab bir kavmin olsa seyyidi

Az olur kim kabri üzre bende âzâd olmaya

Sen ki Fahrü'l-âlemîn ü Seyyidü'l-kevneynsin

Haşelillâh kabrine yüz süren âzâd olmaya

deyü tektîb olunmuş. Ammâ mahalle münâsib kemâl-i Hassânîsin ızhâr eylemiş. *Sad-lek bârekellâh.*

Ve yine bu Bâb-ı Selâm'dan içeri girdikde sağ köşede bir âdem kaddi bâlâda âye[t]:

E'ûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm, [210] [211] âyeti mastûrdur. Yine o sıra ile, âye[t]: [212] âyetleri ilâ-âhirihi tâ Hazret-i Osmân mihrâbına varınca bu âyet-i şerîfeler celî hatt-ı müzehheb ile tahrîr olunmuşdur.

Bu hatlardan aşağı kâr-ı ferşe varınca Hazret-i Osmân binâ etdüği dîvâr cümle gûnâ-gûn mevvâc sommâkî ve yeşim ve yerekânî ebrî seng-i ibret-nümûnlar kaplıdır. Ve bu seng-i musanna'lar üzre bir kat dahi celî hatt-ı müzehheb ile tâ Bâb-ı Selâm'dan Bâb-ı Cibrîl'e gelince sûre-i Feth-i şerîf tahrîr olunmuşdur. Ammâ Allâhu a'lem hatt-ı Yâkût-ı Musta'sımî'dir, zîrâ hatt-ı kadîmdir. Ve kâ'idesi dahi ana yakındır.

Ve bu Hazret-i Osmân dîvârının ta'mîr ü termîmine şâfi'î köşesinde çâr-kûşe bir mermer-i beyâz üzre böyle mektûbdur, târîh:

şâfi'î dîvân haşr ü mehbıt-ı rûhu'l-emîn

Sadr-ı cem'-i enbiyâ tâc-ı rü'ûsü'l-ârifîn

Feyz-i Hak'dan düşdü târîhi du'â-i hayr ile

Dî n [ü] dünyâsın mu'ammer ede Rabbü'l-âlemîn.

Sene 1042 10543 104..

Ve bu Hazret-i **[Y 283a]** Osmân binâ etdüği dîvârda aslâ pençere yokdur, illâ Hazret-i

Risâlet-penâh'ın müvâce[he]sinde nîm âdem kaddi bir pirinç kafesli pençere vardır. Taşrası gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] reyhânlı bir bâğ-ı irem hadîka-i iremdir.

Ve bir pençere dahi Hazret-i Risâlet'in pây-i şerîfleri şebekesi önünde **[P 118b]** bir pençere dahi vardır. Tarîk-ı âma nâzırdır. Bu dahi pirinç kafesli revzendir. Bu câmi'de bu iki pençereden gayri yokdur. Gûyâ cânib-i erba'ası bir mahfûz kal'adır. Hakkâ ki kal'a içinde kal'adan metîn bir kal'a-i gevher-nigîndir.

Ve yine bu câmi' içre şeyhü'l-haremler kasrı önünde Erbâb-ı Soffalar soffası dahi başka bir ibâdetgâhdır ki şebeke-i Resûlullâh içinde Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'ya nâzır bir soffadır. Bu tarafdaki demir şebekeler üzre niçe bin erbâb-ı ma'ârifin levha üzre birer hüsn-i hat âsârları var. Hamd-i Hudâ Hakîr Evliyâ-i bî-riyânın dahi bir levha üzre celî hat ile:

Seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhiyçün el-Fâtiha.

deyü tahrîr edüp âsârımız vardır.

Bir âsârımız dahi müvâce[he]-i Resûlullâh'ın mukâbelesindeki mezkûr şükûfezâra (–) (–) (–) şebeke celî kalem ile rûy-i dîvârda,

şefâ'at yâ Muhammed Evliyâ'ya

Sene 1082

deyü tahrîr eylemişimdir. (–) (–) (–) âdem destârı kadar billûr kanâdîller içinde birer kandîller dahi vardır.

Mısır'a ve (–) (–) (–) Mısır'da inşâ olunur. Cümle yedi bin kanâdîldir. Her şeb huddâmları yakup sabâha dek rûz-ı rûşen olup cemî'i mücâvirîn ü müsâfirîn kırâ'at-i Kur'ân **[Q 117b]** ve mübâhase-i edyân ederler. Eğer bu câmi'-i şerîfin evsâfın ma'lûmumuz olduğu mertebe tahrîr etsek bir mücelled kitâb olur.

Ve ibtidâ kal'a evsâfın tahrîr etmeden murâd oldur ki bu câmi'-i Resûlullâh kal'anın tâ vasatında olduğu ma'lûm oluna. Ve Hazret-i Resâlet dahi bu câmi'in ne cânibinde idüği ma'lûm-ı sa'âdet ola.

Evsâf-ı Ravza-i Mutahhara ve kubbe-i mehbıt-ı nûr-ı münevvere, ya'nî kabr-i şerîf-i Hazret-i Muhammed Emîn *âye[t]:* [213] *sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem ilâ yevmi'd-dîn Nevverahâllâhu Ta'âlâ bi-envârı rahmetihi Bi-hurmeti Muhammedin aleyhi's-selâm ve ıtretihi*

Evvelâ bu âsitâne-i mahzen-i esrâr-ı Hudâ dergâhının sebeb-i binâsın alâ kadri'l-imkân beyân edelim. ibtidâ Hicret-i Nebeviyye'nin sene 14 târîhinde Çâryâr-ı Güzîn *rıdvânullâhi ta'lâ aleyhim ecma'în* ve Ehl-i beyt-i tâhirîn anlardır kim Hazret-i Alî ve imâm-ı hümâm Hasan ve imâm Hüseyn ve Fâtımatü'z-Zehrâ. Bunlar Ehl-i Beytdirler kim şân-ı şerîflerinde âye[t]: [214] âyet-i şerîfi zât-ı şerîfleri içün nâzil olmuşdur. Bu sultânlar cümle bir yere cem' olup meşveret edüp Hazret-i Risâlet'in cesed-i şerîfin bir hâl ile hıfz etmeğe bezl-i himmet edüp buyurdular kim:

"ihtimâldir mürûr-ı eyyâm ile devlet bir hâlden bir hâle varup münkirînler cesed-i Resûlullâh'a bir fürce bulalar. Gelin bir hâl edelim" deyü **[Y 283b]** ale'l-ittifâk cesed-i şerîfinin cânib-i erba'asına handaklar kazup kârgîr binâlar üzre tarz-ı kadîm bir kubbe-i

azîm inşâ etdiler.

Ba‘dehu Âl-i Abbasiyyân’dan Hârûnü‘r-Reşîd ve oğlu Me’mûn Halîfe ve niçe mülûkler dahi binâ-yı zamîme ederek bir âsitâne-i azîm olmuşdur. Mürûr-ı eyyâm ile târîh-i Hicret-i Nebeviyye’nin (–) senesinde Âl-i Atabegân-ı Ekrâd Nûreddîn eş-şehîd şâm halîfesi iken düşmen-i dîn olan işpanya’da Papa nâm la‘în-i bî-dîn cümle kıssîs ve bıtrîk ve ruhbânlar ile meşveret-i fâside edüp eytdiler kim,

“Gelin sizinle Muhammed’in dîn [ü] devletine rahne verelim. Ceng [ü] cidâl ile anlara mukâvemet etmek olmaz. Berren ve bahren anlar mansûr [u] muzaffer olup bu kadar seneden berü millet-i Mesîhiyye Hıristiyanlarını pâymâl eylediler. imdi tedârük oldur kim bunarı başından alalım. Bir kaç yarar âdemlerimize mâl-ı firâvân va‘de edelim. Ve bunda evlâd [u] iyâllerine bî-hisâb şeyler verelim ve cemî‘i levâzımâtların görelim, Medîne-i münevvereye gönderelim. Anda varup harem etrâfında bir hücrede mihmân olup halkdan münzevî olup hücrelerinden lağım ile Muhammed’i kabrinden serîka edüp bizim işpanya şehirlerinden Roma’ya getirsinler. Olmaya illâ hayr” deyü şehrinde cân u başın Papa nâm mel‘ûnun uğuruna fedâ edenlerden yigirmi aded âdem bulup bunlara hayli mâl u mâmelek ve bu kadar kitâb verirler ki bu mel‘ûnların her biri akl-ı Arasto veled-i zinâ mel‘ûnlar kim cemî‘i elsine-i muhtelifeyi fesâhat u belâgat üzre tekellüm eder mel‘ûnlar idi. Papa mel‘ûn bunlara murâdı üzre ta‘lîm edüp

“Eğer şu Muhammed‘in meyyitin bu şehre getirirseniz kılıcınız arşa asılup Hazret-i Îsâ ile haşr olursuz ve cümle Hıristiyanlar içre tevârîhlere yazılırsız” deyü bunları Medîne cânibine gönderir.

Bu mel‘ûnlar Mısır’a gelüp murâd [u] maksûdları üzre tedârüklerin görüp birer çemenderlere süvâr olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek huccâc ile Medîne-i münevvereye gelüp on dânesi ulemâ kıyâfeti ile şeyhü‘l-hareme buluşup hedâyâların verirler.

Hemân şeyhü‘l-harem “Safâ geldiniz” deyüp Harem-i şerîfin bir köşesinde bunlara bir hücre gösterirler. Anlar dahi ilme meşgûl olup evkât-ı hamselerin müvâce[he]-i Resûlullâh’da edâ edüp kimesne ile ihtilât etmeyüp hücrelerine giderler.

Bu mel‘ûnların on neferi dahi şehir içre ikişer üçer sepişüp bir kaçı hımârları ile zebbâlci olurlar ya‘nî şehrin hâr [u] hâşâklerin süpürüp hammâmlara yakarlar. Ve ba‘zısı hacer ve şecer makûlesin dahi taşıyup şehrin ba‘zı çukurların düz edüp ba‘zı muzahrafâtları şehir hâricine taşımağı mu‘tâd edinüp sûret-i Hak’dan görünürler.

Beri tarafda mel‘ûnlar kâmil üç yıl hücrelerinde sâkin olup tedrîc ile lağım yollarından hâk-i amber-pâki mezkûr hımârları ile ve gâhîce kendüler tobralar ile türâb taşıyarak ol mahalle varırlar kim kabr-i Resûlullâh **[Y 284a]** altı zirâ‘ kalmış. Ammâ ol Hazret-i Sabûr [u] gayûr Allâh’ın hikmeti var. Anlar bu işe mübâşeret etdikleri gibi helâk etse, olur, ammâ hikmeti var. ihmâl etmez, imhâl eder. Me’âl-i kelâm hemân ol mahalde bir gece bizzât Hazret-i Risâlet-penâh şâm-ı şerîfde Nûreddîn eş-şehîd pâdişâh iken Nûreddîn’in vâkı‘asına girüp eydir:

“Yâ Nûreddîn! Bu mel‘ûnlar benim kabrim kazup beni serîka edüp cesedimi kâfiristâna götürmeğe kasd edüp kabrime yakın gelmişlerdir. işte şu mel‘ûnlardır” deyü

eşkâlleri ile birer birer bunları gösterüp,

“Yetiş yâ Nûreddîn! Senin gelmene tevfîz olunmuşdur. Bu hidmet-i celîle sana müyesser olmuşdur. Ve benim şeş cihetim hadîd ve tuçlar ve Horasânî kârgîr binâlar ile mazrûf ve niçe mâl-ı hazîne masrûf eyle. Senin gelmende sırrullâh vardır. Hidmetin mukâbelesinde sana şehâdet müyesser olup benim alemim dibinde haşr olup, sana şefâʻat ederim” dedikde hemân Nûreddîn hazretleri hâbdan bîdâr olup görse kim hâne-i Nûreddîn nûr-ender-nûr ve kendü dahi pür nûr olmuş. Tîz pâk tecdîd-i vuzûʻ edüp nısfu’l-leylden tâ vakt-i sabâha dek on iki bin heccân ve küheylân hussân cemʻ edüp altı bin âdem ile heccânlara zâd-ı râhilelerin tahmîl edüp, “Tevekkülen alellâh” deyüp şâm’dan kıble cânibine müteveccih olup âlem ağyârdan bî-haber katʻ-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Aneze nâm mahalde nüzûl edüp sehel istirâhat mahallinde Nûreddîn fikr edüp

“Âyâ bu cânibe müteveccih olduk. Ammâ Sayda ve Berût kalʻaları **[P 119a]** cânibinden küffâr şâm-ı şerîfe istîlâ eylemeye” efkârıyla hâb-âlûd oldukda derhâl Hazret-i Risâlet-penâh:

“Yâ Nûreddîn! Elem çekme Mekke ve Medîne ve şâm benim himâyetimdedir. Inkırâzüʻd-devrân anlara bir zarar-ı azîm isâbet etmez. Ammâ böyle baʻzı ihtilâl vâkiʻ olursa da kâr-ı dünyâ böyledir. Andan zarar yokdur. Gam yeme” buyururlar. Hemân yine Nûreddîn kalkup gece gündüz berk-i hâtif gibi giderek şâm’dan Medîne’ye yigirmi beş konak yeri atlı ayağıyla yüz sâʻat yeri üç gün üç gecede alup Medîne-i münevereye dâhil olup bir ziyâfet-i azîm tertîb eyleyüp hâs u âm ve bay [u] gedâ gelüp sadakât [u] nezerâtları cümle ehl-i Medîne’ye ihsân edüp taʻâm tenâvül olunmağa başlandı. Bir kaç remmâ âdemler taʻâm yiyüp kalkup gitdiler. Ammâ vâkıʻasında Hazret-i Risâlet’in gösterdiği melʻûnlardan kimesne zâhir olmadı. Hemân Nûreddîn eyitdi:

“Yâ ehl-i Medîne! Elhamdülillâh, taʻâm kesîr ve hayr [u] berekât kesîr. Dahi fukarâdan kimesne yok mudur ki ol garîbüʻd-diyârlar dahi gelüp niʻmetimizle muğtenim olalar” dedi. Ehl-i Medîne eyitdiler:

“Vallâhi Sultânım! şu Bâb-ı şifâʻnın medresesi hücresinde on aded kimesne vardır, (–) (–) (–) münzevî âdemlerdir. Gündüz sâ’im ve gece kâ’im evkât-ı **[Y 284b]** hamselerin câmiʻ-i şerîfde kılarlar. Ehl-i sünnet ve’l-cemâʻat sâhib-i sülûk âdemlerdir. (–) (–) (–) Ve kimesnenin taʻâmın yemezler. Bir perhizkâr ve dîndâr âdemlerdir. Üç senedir bunda (–) (–) (–) ve sâkin olup sâhib-i firâş olup hâlet-i nezʻe varmışlardır. Ancak bir kaç hidmetkârları (–) (–) (–) eylediler”. Hemân Nûreddîn:

“Tîz anları huzûruma hâlet-i nezʻde ise getirin. Sadaka ve ihsânlarımız alsınlar ve taʻâmlarımız **[Q 118a]** yesinler ve hilʻatlerimiz geysinler” deyü üç kerre âdem vardı, gelmediler.

Derhâl Nûreddîn huddâmlarına işâret edüp ibrâm [ü] ilhâh ile üçün dahi kilim ile hâlet-i nezʻde ise getirdiler. Mâʻadâsı kendi kadem-i nâ-mübârekleri ile huzûr-ı Nûreddîn’e gelince Nûreddîn-i şehîd,

“Sadakta yâ Resûlallâh” deyüp Hazret-i Risâlet’in vâkıʻasında gösterdiği gibi görüp secde-i şükr etdiler.

Der-akab hücrelerin basdırup bu kadar mühimmât-ı şeytanat ve bu kadar levâzımât-ı mel‘anet ile bu kadar mâl dahi getirüp ve bu kadar kazma ve kürek çapa ve külünk ve küskü ve tîzâb misilli zehirli sular kim seng-i hârâ geldükde bu tîzâbları seng üzre ilkâ edüp pâre pâre ede.

Bu hâli ahâlî-i Medîne görünce “Ne‘ûzübillâh” deyüp bu mel‘ûnların hüsn-i hâllerine şehâdet etdiklerinden hicâb-âlûd olup gitdiler. Nûreddîn,

“Eyle olur. Hicâb etmesinler. *Hamlü‘l-mü’min ale’s-salâh’*dır. Anlar zâhirlerine şehâdet eylediler” deyüp yine cümle a‘yân-ı kibâr-ı kümmelîni huzûruna kığırup bu mel‘ûnlara cezâ tertîbine şürû‘ edince sâhib-i firâş olan mel‘ûnun biri ukkâb gibi yerinden sıçrayup Nûreddîn üzre dal meç olup hücûm eyledi.

Biri dahi yerinden sıçrayup Nûreddîn üzre bir tüfeng atdı. Hamd-i Hudâ biri de isâbet etmeyüp bunları cellâd-ı felek ele alup vücûdlarını elek elek edüp bir bir söyledirler:

“Vallâhi bizim taşrada on aded refîklerimiz vardır. Bu şehir içre zebbâl sûretinde hımârlar ile hidmet eder şeklinde haftada bir iki kerre bize gelüp toprak taşırlardı. Ve ba‘zı mahalde tobralar ile biz de taşırdık” deyince tîz ol on aded zebbâli dahi hımârları ile getirüp anlara dahi işkence edüp bülbül-i gûyâ gibi bir bir mâhiyyât-i hâl-i pürmelâllerin söylediler. Ammâ hücreleri içre lağım yolların bulamadılar.

Âhir mel‘ûnın biri “Âteş yakup ta‘âm bişirdiğimiz taşın altındadır. Ol taş tuç tekerlekler üzredir. Ol taşı beri çekin, lağım yolu zâhir olur” deyü ta‘lîm edince hakîkatü‘l-hâl ocakda âteşleri yanup tancereler üzre ta‘âmları tabh olunmada.

Derhâl cümle ehl-i Medîne huzûrunda ocak taşın meydân-ı mahabbete çekince azamet-i Hudâ bir gâr yolu gibi bir lağım râhı zâhir olup şem‘ler yakup, bizzât Nûreddîn-i şehîd bükâ ederek bu lağıma girüp **[Y 285a]** *“Eş hâl yâ Resûlallâh”* diyerek kâmil yüz adım kabr-i şerîfe doğru giderler. Vücûd-ı Resûlullâh’a ancak bir adım yer kalmış. Bu hâl üzre keşfidüp cümle taşra çıkarlar ve mel‘ûnları be-dürüstî işkenceye çeküp söyledirler. Ser-i kârlarında olan mel‘ûn eydir:

“Vallâhi biz işpanya râhiblerindeniz. Cümlemiz dîn-i Muhammed zuhûr edeli huzûrumuz gidüp millet-i Mesîhiyye pâymâl oldu. Husûsâ bu Emeviyyûn’dan Velîd bin Abdülmelik asrında cemî‘i cezîrelerimiz ve berren ve bahren vilâyet-i azîmelerimiz husûsâ ma‘bed-i kadîmimiz olan Kudüs-i şerîf ve Mısır ve islâmbol ve Mağrib-zemîn ve Tunus ve Tarabulus ve Fes ve Merânkûş ve Tilimsân ve Endelüs cümle Urbân elinde kaldı. Bunlardan nice intikâm alsak, deyü meşveret edüp âhir dînimiz ulusu Papa mel‘ûnun re’y-i nâ-tedbîri ile,

‘Gelün Arab kavmi bir ahmak kavimdir. Medîne’den Muhammedlerini uğurlayalım. işpanya’ya götürüp eski papalarımız yanında defn edelim. Ba‘dehu ellerinde olan Mısır’ı ve şâm’ı, Irâk’ı ve’l-hâsıl mâ-tekaddemden berü milk-i mevrûsumuz olan bilâd-ı azîmelerimiz ve sevâd-ı mu‘azzamlarımız ve sevâhil-i deryâda olan bender iskelelerimiz taleb edelim. Husûsâ hasretü‘l-mülûkümüz olan Kudüs-i şerîfi alalım, cânib-i erba‘asına sâfî tuc ve demirden bir hisâr edelim. Ba‘dehu cümle hıristiyan anda göçelim. Arab yine çölde kalsın. işte tedârük budur, yohsa biz Arab ile başa çıkamazız. Hemân Muhammedlerin uğurladalım’ dediler.

Mâbeynimizden bir kaç ruhbân, 'Muhammed ol Muhammed'dir kim anadan doğunca cümle kıblelerimiz yıkıldı ve âteşgedeler söndü ve Tâk-ı Kisrâ ve Ayasofya ve bu işpanya deyri yıkıldı. işte başınız ucundadır. Bin kerre yapdık. Mümkin olup binâ tutmadı. Ve selef ruhbânlarımızdan tevârîhimizde mastûr olan Papa Mîkâ'îl ve Papa Angeli ve Papa Mîhâ'il ve Papa Aya Yorgi cümle on iki ruhbân Dobra Venedik'in Latin ruhbânlarından on iki dahi Mekke'ye varup Muhammed'e buluşdular ve elin öpüp görüşdüler ve harâc-ı ruhbân afv olunması içün ahidnâmeler alup barışdılar. Ol zamân Muhammed'in âlem-i sabâveti imiş vücûdunun gölgesi yere düşmezmiş ve ne cânibe gitse vücûdu üzre bir pâre bulut bile gezermiş, deyü eski papalarımız Muhammed'i görüp böyle yazmışlar. Ey imdi bu evsâf ile muttasıf olan Muhammed'in kabri hâfızı Allâh'dır. Ve Arabın kitâbında yazar kim Dürüst Muhammedî olan çürümez, meyyiti tâze durur, derler. Ey imdi ümmeti çürümeyen Muhammed'in kendi vücûdu çürür mü' deyü bir kaç papaslarımız bu bizim bu Medîne'ye gelmemizi men' etmek istediklerinden cümle papaslarımız bu men' edem diyen on iki papasa hitâb etdiler kim

'Besbelli siz Muhammedîlersiz ve sizin bu sözlerinizden anlanan oldur kim mezhebinizde Arab râyihası vardır' deyü on ikisin **[Y 285b]** dahi katl etdiler. Ve ol **[P 119b]** gece anların üzerlerine nûr yağdı. Cümle işpanya kavmi bu nûrullâhı alâ-mele'i'n-nâs gördüler ammâ bu re'y-i bâtıllarına musırr olup, bize bu kadar mâl-ı hazîne verüp Papa mel'ûnun beddu'âsıyla başımız tobraya koyup üç yıldır bu işgâle mukayyed iken bir ay vardır Papanın bir mektûbları geldi.

'Gâfil olman. Üzerinize bir asker varır. Ammâ zarar etmeyüp işinize mukayyed olasız. Ne vechile olursa olsun eğer Muhammed'in nâşesin işpanya'ya getirirseniz defn edüp işpanyayı Ka'be ederiz ve her sene yetmiş seksen bin Arab ve Etrâk gelirse yüzer altun harâc alup ziyâret etdiririz. Ve sizleri türbedâr edüp Arab başına onar altun alıveririz' deyü bu mektûblar geldi" deyü kâğıdları Nûreddîn eş-şehîd huzûrunda ibrâz etdiler.

"Ve andan sonra biz dahi ziyâde takayyüd etmeğe var makdûrumuz sarf edüp koynumuzda cüzdânlarla türâb taşımağa başladık. Ba'dehu Papanın mektûblarında ol cânibe bir asker varır, deyü tahrîrlerinden bir nakş alup bir remil etdik. Bize havf u hatar menzili göründü ve bizi vakt-i sabâh kayd-bend etdiniz. Merrîh hükmüdür. Merrîhin hükmü kandır. Bu mahalleri def' etmeğiyçün sâhib-i firâş olduk. Bilâhire huzûruna câmehâb ile gelüp anda dahi halâs olamayup cenâbınıza kasd etdik, yine halâs olmadık. Eğer dîn-i Muhammed'e girirsem beni âzâd edin" deyü ricâ eyleyüp cemî'i sergüzeşt [ü] serencâmların min-evvelihi ve âhirihi nakl ederler. Hemân koca Nûreddîn eydir:

"Hazret-i Allâh senin dîne gelmene mi muhtâcdır? Ancak sizi ne eşedd-i ukûbet ile katl edem kim ibret-i âlem ola?" Ba'zılar,

"Sultânım! Bu mel'ûnları ihrâk bi'n-nâr edin" derler. Nûreddîn eydir:

"Yok. Âteş ile azâb Cenâb-ı Bârî'ye mahsûsdur." (–) (–) (–)

Eşedd-i azab-ı elîm ile her gün birin katl edüp ibret-i âlem eder. Lâşe-i murdârların zikri sebkat eden (–) (–) (–) Cebelü'l-'Ayr ya'nî Cehennem dağıdır. Ba'de Hicreti'n-nebeviyye bu Medîne-i münevvereye küffâr kademi basmamışdır. Ammâ (–) (–) (–) Hamd-i Hudâ mu'cize-i Resûlullâh ile girîbânların ele verüp katl olundular. ilâ-hâze'l-ân

Mekke ve Medîne-i münevvereye‘ye (–) (–) (–)millet-i Mesîhiyye ve Mûseviyyeden milel-i muhtelifesi yokdur. Hattâ hakîr şâm-ı **[Q 118b]** şerîfde iken bir yârânımız islâmbol'dan bir mûğpîçe huddâm ile şâm'a gelüp hacca gitdi. Medîne-i münevvereye vardığı sâ‘at gulâmı bilüp pâre pâre etdiler. Ol kimesneyi dahi gâyib etdiler. Bu dahi mu‘cize-i Resûlullâhdır kim karîbü‘l-ahd olmağile ma‘lûmumuzdur.

Ve hâlâ ehl-i Mekke destinde la‘net-nâme-i Nûreddîn vardır kim "Cemî‘i tüccârın metâ‘ın açup bakalar. Ve birbirine mütekeffil âdemler koyalar" deyü ellerinde cemî‘i bevvâbların la‘net-nâme ve tenbîh-nâmeleri vardır.

Der beyân-ı mübaşeret-i binâ-yı Ravza-i Mutahhara-i Fahr-i dü-[Y 286a] -âlem Seyyid-i kâ'inât ve Mefhar-i mevcûdât be-dest-i imârât-i Nûreddîn Sultân eş-şehîd

Ba‘dehu Hazret-i Nûreddîn-i şehîd şâm'dan getürdüğü üstâd bennâları Mekke-i mükerremeden cümle ehl-i fennâları cem‘ edüp Mekke ve Medîne'den ve şâm u Haleb'den niçe bin kantâr nühâs ve kalây ve rusâs getirüp ve niçe bin kantâr ve katar hadîd ve gayri mühimmât-ı cedîd getirdüp mukaddemâ Çâryâr-ı Güzîn'in inşâ etdüği kubbe-i Resûl'ü münhedim edüp bir musattah zemîn kaldıkda bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın defn olunduğu hâk-i amber pâkin tûlen ve arzen yigirmişer zirâ‘-ı mekkî alıkoyup cânib-i erba‘asından handaklar kazmağa başlar. Zîrâ bu yigirmi zirâ‘ kalın pâk türâb içinde Hazret-i Ebâ Bekir ve Hazret-i Ömer ve Hazret-i Fâtıma dahi medfûndur.

Andan mâ‘adâsına üstâd fa‘‘âller şeb [u] rûz bir handak kazdılar kim tâ ka‘r-ı zemîne nüzûl edüp mâ-i zülâl zâhir olup yalçın kayalar dahi nümâyân oldu.

Hâsıl-ı kelâm yigirmi zirâ‘-ı mekkî amîk ve on zirâ‘ arîz bir hafr-i azîm oldu. Andan cemî‘i üstâd mühendisler ile meşveret edüp,

"ihtimâldir, düşmen bu hâk-i amber-âsânın ka‘rından nakb edüp penâhımızın ka‘rından gireler, ana bir ilâc" deyüp bu hafr içre hazretin defn olunduğu çâr-kûşe kalın türâbı üskündürelere ve pâyendelere alup cânib-i erba‘asın ıskaralara alup bu türâb-ı mübârekenin tâ suya berâberinden kazup cümle tîn [ü] türâbların taşra atup altına desdekler koya koya lağım yerin tathîr edüp Hazret-i Peygamber'in defn olunduğu ol hâk-i müşk-i amber-i hâm sandûka-vâr bir mu‘allak şey oldu.

Ba‘dehu cemî‘i üstâdlar cem‘ olup ibtidâ su içre rıhtım ıskaralar edüp Horasân kireç ile mebnî bir havz-ı azîm etdiler. Ba‘dehu ol havz içre niçe bin kantâr nühâs ve kalay ve rusâsı âteş-i azîm ile kal edüp bu havz içre tucu akıdup cümle rûy-i arza çıkınca ol havuz, yekpâre tuc ile leb-ber-leb olup Hazret-i Risâlet-penâh refîkleri ile gûyâ bir tuc kal‘a içinde kaldı. Anıniçün hâlâ Urbân-ı fassâh mâbeyninde Hazret-i Risâlet'e yâ sâhibe'n-nühâs ve ba‘zılar yâ molla'n-nühâs derler. Hâlâ bu yekpâre pûlâd-ı Nahcivânî içre Hazret-i Habîb-i Hudâ âsûdedirler. Üzerlerin dahi pâre pâre kilim cirminde tuçlar ile pûşîde edüp dahi üstüne kurşum akıtdı.

Netîce-i kelâm Hazret-i Risâlet'in şeş ciheti tuc olup rûyden bir sandûka içinde âsûdedirler.

Bundan mâ‘adâ tâ Hazret-i Osmân binâ etdüği dîvâr dibinden tâ Erbâb-ı Soffa soffasına andan Bâb-ı Cibrîl'den taşra, andan câmi‘ içre, bu zikr olunan mahallerden ihtiyâten birer kat handak dahi kazup niçe kerre yüz bin kantâr âdem beli kalınlığı demir

kafesler ve kârgîr metîn binâlar **[Y 286b]** ile inşâ edüp kat-ender-kat sedd-i iskender olup kabr-i şerîfleri üzre dahi tekrâr demir kafesler inşâ olunup kubbe-i âlîlerin binâ etmişlerdir kim mahall-i münâsebetiyle evsâfın tahrîr ederiz. Ve Nûreddîn-i şehîd Sultân bu binâ-yı azîme himmet edüp şehr-i Medîneyi ibtidâ kal'a içine anlar alduğun Arab tevârîhlerinde tafsîl üzre tahrîr etmişlerdir. Ammâ bizim murâd [u] maksûd [u] merâmımız olan,

Hazret-i Risâlet-penâhın Ravza-i Mutahharası ne eşkâlde ve ne cirmde ve ne hey'etde ve ne ziynetdedir ve nice âdâb üzre ziyâret olunur anı beyân eder

Evvelâ Nûreddîn-i şehîd asrında Hazret-i Risâlet-penâh'ın vücûd-ı şerîfine kasd edenler içün ba'zı tevârîhde Râfızîlere isnâd ederler. Ammâ hilâfdır, işpanya keferesi fi'lidir, zîrâ dîn düşmanlarıdır. Hattâ bu hakîr şâm-ı şerîfde iken emr-i pâdişâhî ile Nûreddîn eş-şehîd evkâfının mütevellîsi oldukda yedi aded mücelled evkâf-name-i Nûreddîn'de aslı ile mastûrdur. Ve ne kadar binâ ve ne kadar mühimmât gidüp kal'a ve bu kubbe-i âlî kâmil yedi senede itmâm bulduğu mastûrdur.

Evvelâ kubbe-i pür-envâr-ı Hazret-i Risâlet-penâh'ın câmi'-i şerîfinin cânib-i şarkîsinde Bâb-ı Cibrîl dîvârı ile kabr-i pür-envârı şebekesi mâbeyni ancak iki âdem eni bir yoldur. Ammâ yine câmi' içidir, *ve's-selâm.*

Sitâyiş-i kubbe-i kabr-i Hazret-i Seyyidü'l-kevneyn ve's-sakaleyn: Bu kubbe-i pür-envârın enderûn [u] bîrûnu etrâfında on tokuz amelî pâye-i azîmeler üzre evc-i âsumâna ser çekmiş kubbe-i **[P 120a]** nîlgûndur kim kaddi elli arşın âlîdir. Ve gâyet musanna' kurşum örtülüdür. Ve iki âdem kaddi altun alemi Sultân Süleymân Hân'ın hayrâtıdır kim bir fersah yerden nümâyândır. şa'şa'asından merdümek-i çeşm merdüm-i dîdeleri hîrelenir, zîrâ nûrun alâ-nûrdur.

Ve bu kubbe-i şerîfin cânib-i erba'asındaki on tokuz tâkların mâbeynleri dâ'iren-mâdâr âdem parmağı sığmaz musanna' demir kafes şebekeleridir kim üstâd-ı âhenkâr-ı hurdekâr eyle san'at sarf etmişdir kim gûyâ kâr-ı Hazret-i Dâvûd'dur. Her tarafında hurde hadîdden lâle ve sünbül ü reyhân ve gül [ü] erguvân tasvîr etmişdir. Ancak râyihasın edememiş. Ammâ bunda olan râyiha-i tayyibe râyiha-i Resûlullâh'dır kim şemm eden uşşâkın demâğı mu'attar olur.

Ve Hazret-i Risâlet-penâh'ın ser-i sa'âdetleri tarafındaki şebekede gümüş kilidli yine şebeke kapu üzre hurde hadîd ile üstâd-ı âhen bir Karahisârî hattı tarzı bir celî hatt ile,

"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh" tahrîr etmişdir, gûyâ hatt-ı Hazret-i Osmân'dır. Ve,

"Ammera hâze'l-şebeke eyyâmı Mevlânâ es-Sultân Kaytbay" tahrîr olunmuşdur. Bu dahi yine hurde hadîd ile muharrerdir.

Ve bu şebekeler beş âdem kaddi bâlâdır. Andan yukaru hûş [u] tuyûr serâperde-i Resûlullâh'a duhûl etmesinler deyü tâ tâk-ı müntehâlara çıkınca kalın tel kafesdir.

Ve Hazret-i **[Y 287a]** Fâtıma âsitânesi dahi Hazret-i Peygamber kafeslerinin şimâline muttasıl yine böyle şebekelerdir. Ammâ yine Hazret-i Risâlet'in kubbesi saçağı altındadır.

Ve bu şebekelerin ferşi hâlîçeler ile döşeli değildir. Cümle kuş gözü hurde taş-ı zî-kıymet ile Hind püsûs-kârîsi gibi döşelidir, *ve's-selâm.*

Bu mahalde kubbe-i pür-envârın evsâfı dahi tamâm olup şurût [u] kuyûtuyla ne gûne ziyâret olunmasın beyân eder

Evsâf-ı ziyâret-i Ravza-i Mutahhara ya‘nî *Seyyidü'l-kevneyn ve Resûlü's-sakaleyn ve Nebiyyü'l-Haremeyn ve imâmü'l-Kıbleteyn ve Ceddü's-Sıbteyn ve şefî'u men fi'd-dâreyn:* Ol zât-ı pâkin na‘t-ı şerîfidir kim şânında Cenâb-ı Bârî hadîs-i kudsî ile [215] nâzil olmuşdur kim bir tâlibân-ı tarîk-ı îkân ve şâribân-ı rahîk-ı irfân ye‘ûbü‘l-vâsılîn ve matlûbü‘l-kâmilîn hurşîd-i sipihr-i imâmet, Süleymân-ı serîr-i kerâmet, vâkıf-ı mi‘râc-ı lâhût, ârif-i bedayi‘-i nâsût, menbı‘-ı uyûn-ı şâhide, mecma‘-ı fünûn-ı mücâhede, mazhar-ı envâr-ı fütüvvet, masdar-ı âsâr-ı mürüvvet, Fâtiha-i kitâb-ı velâyet, hâtime-i mushaf-ı vesâyet, unvân-ı sahîfe-i inâyet, dibâce-i risâle-i hidâyet, merkez-i dâ’ire-i siyâset, kutb-ı felek (–) (–) ve çemen-i sabâhat, nemek-hân-ı melâhat, kamer-i âsumân-ı semâhat, kâdî-i mahkeme-i kazâ ve kader, sâhib-i (–) (–) (–) esmâ ve sıfât-ı ilâhî, lâyık-ı mertebe-i hilâfet ü şâhî, mansûsu bi-nassı [216] (–) (–) (–) inticâh, âhiru enbiyâ, hâtemu asfiyâ, sâhib-i aksâm-ı menâkıb, **[Q 119a]** nâsıb-ı a‘lâm-ı menâsıb, makbûl-i bülegâ-yı (–) (–) (–) Maşrık ve Magrib ki bu evsâf-ı zât [u] sıfât ile muttasıf olan ol Resûl-i Mekkî, Medenî, Hâşimî, Kureyşî‘dir ki ism-i şerîfleri Muhammed nâm-ı mahmûdu kendülere alem olmuşdur. ism-i Muhammed anlardan evvel istimâ‘ olunmamışdı. Zamân-ı cehâletde lakab-ı şerîfleri Emîn idi. Sâ’ir sıbyânlar ile lu‘b ü lehve meşgûl değiller idi. Kabâyil-i Kureyş‘in a‘yân-ı kibârı i‘timâd edüp emîn derlerdi. Ba‘zılar Muhammed Emîn derlerdi.

Ba‘dehu kırka bâliğ kâmil ve mükemmel oldukda Rabbü‘l-izzet nübüvvet hil‘ati teşrîfine anları ıstıfâ eyleyicek lakab-ı şerîfleri Mustafâ oldu. Zamân-ı risâletlerinde velvele-ârâ ve cihan-ârâ oldukda Muhammede el-Mustafâ dediler. (–) Ahmed’dir ve (–) Mahmûd (–) bu dörd ism-i şerîf kendülere mahsûsdur ki hâssu’s-hâss Muhammed bin Abdullâh bin Abdülmuttalib bin Hâşim bin Abdi Menâf bin Kusay bin Külâb bin Murre bin Ka‘b bin Lü’ey bin Gâlib bin Fihr bin Mâlik bin en-Nadr’dır. Bu cümle kabâyil-i Kureyş‘dir kim yigirmi sekizinci atada Hazret-i ismâ‘îl’e çıkar. Yigirmi tokuzuncu atada Hazret-i ibrâhîm ibn Âzer’e müntehîdir.

Hazret-i Risâlet’in pederi Abdullâh’dır. Ceddi **[Y 287b]** Abdülmuttalib’dir. Ve Abdülmuttalib’in beş oğlu var idi. Biri Hazret-i Hamza biri Hazret-i Abbâs biri Ebî Tâlib hazretsizdir, derler. Biri Hazret-i Hâşim biri Hazret-i Abdullâh’dır ki Hazret-i Risâlet’in pederidir. Hamza ve Abbâs ve Ebî Tâlib ve Hâşim Hazret’in ammileri olmuş olur. Hazret-i Alî ammizâde-i Resûl olmuş olur.

Muhammed bin ishâk kavlince Hazret-i Risâlet’in vilâdeti ve bâ-sa‘âdeti Hazret-i Îsâ zamânına dek sene 600, iskender zamânından vilâdete gelince sene 882 olmuşdur. Ve Mekke-i mükerremede vücûde gelmişlerdir kim mâh-ı Rebî‘ü‘l-evvel’in on ikinci gece isneyn gecesi rahm-i mâderden müştakk olduğu mâh-ı Nîsân’ın yigirmisi idi ki âlem münevver oldu. Ammâ cemî‘i kâfiristânda kıyâmet kopup Tâk-ı Kisrâları ve cümle âteşgedeleri sönüp cümle esnâmları sernigûn olup zîr [ü] zeber oldu.

Ba‘zı müverrihîn eyle yazmışlar kim Hazret-i Habîb-i Hudâ vücûda geldükde babası Abdullâh merhûm olmuşdu. Anıniçün efvâh-ı nâsda Muhammed-i Yetîm derlerdi. Ammâ dedesi Abdülmuttalib hayâtda idi. ism-i şerîflerin ol Muhammed kodu ki *“El-esmâu tenzilü mine's-semâ”*dır. Ve dedesi gâyet mahabbet edüp kundağıyla kucağına alup

gezdirirken,

“Oğlumun oğlu sa‘âdet-i dâreyn sâhibi Muhammed’im” deyü bağrına basup bir ân ansız olmazmış. Hamza ve Abbâs ve Tâlib ve Hâşim’den ziyâde severmiş. Bu dörd evlâdına,

“Siz dahi Muhammed’i sevin” deyü birbirlerine öpüşdürüp kucuşdurup Muhammed’e,

“i‘ânet edün. ihânet etmen” buyururlar imiş. Tâ ki Hazret-i Risâlet kırka bâlig olup nübüvvet geldüğü mahalde Abdülmuttalib intikâl edüp Mekke münkiri fürce bulup Resûl-i Kibriyâ ile mu‘ârazaya başladılar.

Ve hazretin vâlidesi Vehb kızı Emîne Hâtûn’dur. Dâyesi Benî Sa‘d kabîlesinden Halîme Hâtûn’dur. Ve kendiler vücûde geldikde Bağdâd halîfesi Enûşirvân âteş-perest idi, ammâ adâleti cihân-ârâ idi.

Hil‘at-i nübüvvet ile on üç sene Mekke kavmin dîne da‘vet edüp mi‘râcı Mekke’de vâki‘ oldukda elli bir yaşında ve tokuz aylık idi. Andan Mekke münkirleri ile geçinmek mümkin olmayup emr-i Rabbü‘l-âlemîn ile Mekke’den Medîneye yetmiş bin Sahâbe-i kirâm ile hicret edüp on yıl mutavattın oldukda ikinci senede sıyâm farz olup Kudüs’den Mekke’ye âye[t]: [217] âyeti ile kıble Mekke’ye tahvîl olundu.

Ve Hâtem-i nübüvvete mâlik oldu. Cenâb-ı izzet zahrına mühr-i nübüvvet dest-i kudret ile yazmışdır kim gazâ-yı fî-sebîlullâh ile me’mûr olup enbiyâ askerinin mansûr u muzaffer şâhı ve risâlet memleket-i ma‘mûrunun pâdişâhı efdal-i enbiyâ ve ekmel-i asfiyâdır. Gerçi cümle enbiyâdan âhirde geldi, ammâ min-indillâh cümleden evvel geldi. Hadîs [218] buyururlar.

Bin bin dürûd-ı bî-tü‘ad salavât u selâm anın âl ve evlâdı ve ezvâcı **[Y 288a]** ve ashâbı üzerine olsun *rıdvânullâhi ta‘âlâ aleyhim* **[P 120b]** *ecma‘în* ki anın zât-ı şerîfi edîm-i arza rahmet gelüp dîn-i Muhammedî âşikâre olup şarkan ve garb ümmeti cihângîr oldu. inkırâzü‘d-devrân mü’ebbed ola.

Ve zamân-ı sa‘âdetlerinde dörd erkek evlâdları oldu, Kâsım ve ibrâhîm ve Tayyib ve Tâhir’dir. Ve dörd kızı oldu, Fâtımatü‘z-Zehrâ ve Ümmü Külsûm ve Rukıyye ve Zeyneb.

Ve sülâle-i pâk-zülâllerin cümlesi hazretden evvel vefât etdiler, illâ Hazret-i Fâtıma Hazret-i Alî‘nin taht-ı nikâhında kaldı kim menba‘-ı Âl-i Muhammedî‘dir kim inkırâzü‘d-devrân Âl-i Hâşimiyân münkariz olmaya kim ecdâd-ı izâmları şefî‘ü‘l-müznibîn ve Resûl-i Rabbü‘l-âlemîn Muhammed Arabî‘dir ve Dürr-i Yetîmi’dir ve Emîn-i Ümmî‘dir. Lâkin cümle ilimde mükemmeldir.

Evsâf-ı şerîfleri böyledir kim Hâşimiyyen, Kureyşiyyen, Ebtahıyyen, Kerrûbiyyen, Rûhiyyen, Rûhâniyyen, Takıyyen, Nakıyyen, Nebiyyen, Kevkeben dürriyyen, şemsen mudî’en, Kameriyyen nûriyyen nûrâniyyen, Beşîren, Nezîren, Sirâcen kameren bedren, Nezîren müzîren, Münziren evsâfları ol hâtemü‘n-nebiyyîn hakkındadır.

Ve dahi Cenâb-ı Bârî hakkında âyet[t]: [219] deyü âyet[-i şerîf] nâzil olmuşdur. Herkes ile hüsn-i ülfet ederlerdi.

Ve Cenâb-ı izzet her Peygambere niçe bin mu‘cize ile kifâf-ı nefsleriyçün birer sanâyi‘

emir eylemişlerdi.

Evvelâ Hazret-i Âdem Safî *aleyhi's-selâm* ekinci idi.

Ve Hazret-i idrîs yazıcı idi.

Ve Hazret-i Nûh neccâr idi.

Hazret-i Hûd tüccâr idi.

Hazret-i Sâlih dahi tüccâr idi.

Hazret-i ibrâhîm dahi ekinci idi.

Hazret-i ismâ'îl kannâs idi ya'nî avcı idi.

Hazret-i ishâk a'mâ olmazdan evvel çoban idi.

Hazret-i Yûsuf mâlik [idi].

Hazret-i Eyyûb tüccâr idi.

Hazret-i şu'ayb umyâ âbid idi.

Hazret-i Mûsâ dahi râ'î idi.

Hazret-i Hârûn vezîr idi.

Hazret-i ilyâs nessâc ya'nî cüllâh idi.

Hazret-i Dâvûd zerrâh ya'nî ceng âleti içün cebe yapardı.

Hazret-i Süleymân zenbîlbâf idi.

Hazret-i Zekeriyyâ zâhid idi.

Hazret-i Yahyâ meşâyih idi.

Hazret-i Dânyâl remmâl idi.

Hazret-i Îsâ seyyâh-ı âlem idi.

Hatemü'l-enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ mücâhidü fî-sebîlullâh idi. Âye[t]: [220] emrine imtisâlen gazâ ederdi. Müddet-i risâletleri 23 sene olmuşdur. Bu müddet içre,

Hazretin cemî'i gazâların beyân edelim: Bizzât kendüleri yigirmi sekiz gazâya gitmişlerdir. Tokuzunda bi-nefsihi kendüler cenge girmişlerdir. Bu tokuz gazâya "Gâzâ" derlerdi. Evvelâ gazâ-yı Bedir gazâ-yı Uhud ve gazâ-yı Handak ve gazâ-yı Benû Kureyz[a] ve gazâ-yı Beniyü'l-Mustalık ve gazâ-yı Hayber ve gazâ-yı Feth-i Mekke ve gazâ-yı Bedr-i Huneyn ve gazâ-yı Tâ'if. Bu zikr olunan tokuz gazâda Mefhar-i Âlem bile idiler. Ammâ Ashâb-ı kübbârdan birini serdâr eyleseler ana sefer-i seriyye derlerdi. Ba'zılar ceng ü cidâl ve harb [ü] kıtâl olmadan bâ-sulh itâ'at etdiler.

Cümle (–) sefer-i seriyyedir. Evvelâ gazâ-yı Veddân ve gazâ-yı (–)(–) (–) ve gazâyu's-Sevîk ve gazâ-yı **[Y 288b]** Atfân ve gazâ-yı Bahrân ve gazâ-yı Benî Kaynukâ' ve gazâ-yı (–) (–) (–) er-Rukâ' ve gazâ-yı Bedrü'l-âhir ve gazâ-yı Cevka'l-hanzal ve gazâ-yı Benî Lihyân. (–) (–) (–) Bu gazâlar seriyye gazâlardır. Ba'zı siyerde bu gazâlar otuz tokuz kerre

vâki‘ olmuşdur. (–) (–) (–) **[Q 119b]**

Eyyâm-ı nübüvvetlerinde otuz bin mu‘cizât-ı bâhireleri var der. Ve Hazret-i Cibrîl-i Emîn izn-i Hak ile berzemîn otuz bin kerre nâzil olmuşdur. Üç bin kerre sâ’ir enbiyâya nüzûl edüp yigirmi yedi bin kerre Hazret-i Risâlet’e enmişdir. *Va’llâhu a‘lem.*

Be-kavl-i ehl-i siyer müddet-i nübüvetleri 23 sene ve müddet-i ömr-i azîzleri 63 sene olup mâh-ı Rebî‘u’l-evvel’in on ikinci gece isneyn gecesi vâki‘ olup bilâ-vâsıta Cenâb-ı Bârî‘ye rûh-ı pürfütûhun teslîm edüp dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye hicret-i sahîh eyleyüp rûh-ı şerîfi firdevs-i illiyyînde huzûr-ı Rabbü‘l-âlemînde karâr etdi. Zîrâ bu dünyâ dâr-ı fânîdir, dâr-ı bâkî değildir. Âye[t]: [221] Âye[t]: [222]

Beyt:

Eger dünyâ bekâ bûdî Muhammed Mustafâ bûdî

Eger hüsneş bekâ bûdî ne-mürdî Yûsuf-ı Ken‘ân [223]

Hakîkatü‘l-hâl dâr-ı dünyâ bir kârbânsarâydır. Elbette konan göçer. Hazret-i Risâlet’e dahi bâkî kalmayup vücûd-ı şerîfin bu zikr olunan kubbe-i nûr-ı Hudâ‘da defn etdiler. imdi ihvân-ı bâ-safâya şöyle ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim,

Hazret-i Server-i Kâ’inât‘ı ziyâret etmenin şurût [u] kuyûdun beyân eder

Âdâb-ı ziyâret-i Hazret-i Risâlet-penâh: Evvelâ hammâma varup pâk ü pâkîze gusl edüp mümkin olduğu mertebe pâk esvâblar geyüp râyiha-i tayyibeli ıtriyyât makûlesi şeyler sürünüp ve ûd(u) ve amber ve gayri buhûrlar yakup âdâb üzre hüzn-i kalb ile derûn-ı dilden niyâzmend olarak vara. Ammâ bî-edeplik etmeye. Dünyâda pâdişâhlar huzûruna nice varırsan, buna yüz bin kat ziyâde mü’eddebâne varmak gerek, zîrâ anlar ölmemişlerdir, ancak dünyâlar değişdirmişlerdir. Niçe bin kerre kabr-i şerîflerinden sadâ zâhir olmuşdur. Hattâ Bursa’da Emîr Sultân’a “yâ veledî” sadâsı zâhir olmuşdur kim menkıblarında mastûrdur. Ey imdi anları dahi hayâtda bilüp Bâb-ı Selâm’a varup câmi‘-i Resûlullâh içre kadem basdıkda şebeke-i Resûlullâh nümâyân oldukda,

“Bismillâhirrahmânirrahîm, Rabb, üdhulnî medhale sıdk, ve uhrucnî mahrece sıdk, ve ec‘alnî min ledünke sultânen nasîrâ” deyüp âheste âheste delîl ile gitmek gerek, zîrâ delîlsiz olmaz. Mısra‘:

Cânını terk etmeyen cânâna olmaz âşinâ

Bî-vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ

mazmûnunca delîl lâzımdır.

Anda delîl kırâ’at ederse kırâ’at ederek âdâb-ı hulû‘ [u] huşû‘ ile iki ellerin göğsüne koyup vara. Zîrâ Sened-i âlem ve Mefhar-i benî âdem huzûruna varırsın kim şefâ‘at ricâ etsen gerek. Hemân ki şebekeye yakın vardıkda âye[t]: [224] **[Y 289a]**

deyüp muvâce[he]-i Resûlullâh’a vardıkda,

“Es-selâmü aleyke yâ Resûlallâh” deyüp boynun bükerek gözlerinden yaşlar dökerek adım adım ileri vararak muvâce[he]-i Resûlullâh’a varup şebekeye yapışup feryâd etmeye. Ol mahalde okunacak du‘â bunlardır:

Du‘â-yı ziyâret-i Resûl-i Kibriyâ: *“Es-selâmü aleyke yâ Resûlallâh. Es-selâmü aleyke yâ Nebiyyallâh, Es-selâmü aleyke yâ hayra halkıllâh, Es-selâmü aleyke yâ Habîballâh, Es-selâmü aleyke yâ Safvetallâh, ve yâ seyyide’l-enbiyâi ve’l-mürselîn ve yâ hâteme’n-nebiyyîn ve yâ hayra’l-halâyıkı râhimîn ve yâ kâ’ide’l-gurri’l-muhaccelîn ve yâ imâme’l-müttakîn ve alâ ehli beytike’t-tâhirîn ve alâ ezvâcike’t-tâhirâtı ümmehâti’l-mü‘minîn ve alâ âlike ve ashâbike’l-ecma‘în ve alâ sâ‘iri’l-enbiyâi ve’l-mürselîn ve alâ sâ‘iri-ibâdillâhi’s-sâlihîn. Es-selâmü aleyke yâ eyyühe’n-nebiyyü ve rahmetüllâhi ve berekâtuhu, cezâkallâhu annâ yâ Resûlallâh, efdalu mâ cezâe seyyi’en an kavmihi ve resûlen an ümmetihi , sallallâhu aleyke küllemâ zekereke’z-zâkirûn ve küllemâ gafele an zikrike’l-gâfilûn. Ve sallallâhu aleyke fi’l-evvelîne ve’l-âhırîn, efdalü ve ekmelü ve atyabu mâ salle alâ ahadin min halkihi ecma‘în. Kemâ istenkadenâ bike mine’d-dalâleti ve bassarnâ bike mine’l-amâyeti ve hedânâ bike mine’l-cehâleti ve eşhedü en lâ ilâhe illallâh vahdehu lâ şerîke leh ve eşhedü enneke abduhu ve resûlüh ve emînnüh ve hayretüh* **[P 121a]** *min halkihi ve eşhedü yâ Resûlallâh enneke bellağte’r-risâlete ve eddeyte’l-emânete ve nasahte’l-ümmete ve keşefte’l-gammete. Ve kad ci’nâ bike yâ Resûlallâh zâlimîne bi-enfüsinâ, müstağfirîne li-zünûbinâ ve eşfa‘ lenâ yâ Resûlallâh. Ülâike refîkan yâ Resûlallâh, eş-şefâ‘atü’ş-şâfi‘atü yâ Resûlallâh”*deyüp el yüze süre.

Andan Hazret-i Resûl’ün muvâce[he]sinden şark cânibine yine bu şebeke sırası ile iki adım gidüp,

Ziyâret-i Hazret-i Ebâ Bekri’s-Sıddîk: Bunlar dahi Hazret-i Risâlet-penâh ile bir kubbede medfûndurlar. Muvâce[he]-i şerîfine vardıkda yine âdâb üzre,

“Es-selâmü aleyke yâ seyyidinâ Ebâ Bekri’s-Sıddîk ve yâ evvele gârı‘r-refîk Es-selâmü aleyke yâ halîfe-i Resulullâh, ve safvetehu ve sâniye fi’l-gâr, cezâkallâhu ta‘âlâ an ümmeti Muhammedin hayran vi lekâke fi’l-kıyâmeti berren ve emnen ve emânen” deyüp şefâ‘atlerin ricâ edüp rûh-ı şerîflerine bir Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleye.

Beyân-ı menâkıb-ı Hazret-i Ebâ Bekrü‘s-Sıddîk: Bunlar Hazret-i Risâlet-penâh’ın vasıyyet-i şerîfleriyle halîfe-i Resûlullâh olup adl ile bilâd-ı islâm emn [ü] emân oldu ve dîn-i Muhammedî nizâm [u] intizâm buldu. Beyt:

şerî‘at râ nühüstîn kurretü‘l-‘ayn

Refîk-ı Mustafâ sâniye’l-isneyn [225]

Mukaddemâ isimleri Abdü‘l-Ka‘b idi. Ba‘dehu Hazret-i Resûl Abdullâh buyurdular. Anlar ibn Ebî Kuhâfe, Amr bin Âmir ve hüve Temîm bin Murre bin Ka‘bdır. Yine Hazret-i Risâlet-penâh neslinden Ka‘b’a müntehîlerdir. Bunlar ibtidâ Hazret-i Resûle nübüvvet geldikde tasdîk etdikleriyçün Sıddîk **[Y 289b]** buyurdular.

Ve Atîk dediler, zîrâ bunlar hakkında Nebiyy-i Mükerrem buyururlar *“Ente atîkun mine’n-nârı”* [226] deyü müjde etmişlerdir. Ve künyeleri Ebâ Bekir deyü iştihâr bulmuşlardır. Beyit:

Sadâkatde odur Sıddîk-ı ekber

Velî-ahd eyledi anı Peygamber

ibtidâ bunlar mâh-ı Rebî‘ü‘l-evvel’in sene 11 halîfe oldular. Müddet-i hilâfetleri 2 sene şehr 3 yevm 9. Maskat-ı re’sleri Abbâs bâğ-ı ireminde vücûda gelmişlerdir. Rıhletleri sene 13 leyle-i Cum‘ada vâki‘ oldukda ol leyle-i mübârekede Ravza-i Mutahhara’da tâ sabâha dek Hazret-i Risâlet-penâh,

“Ta‘al indî yâ evvele’r-refîk ta‘al” [227] sadâsı gelüp cümle ehl-i Medîne bu sadâyı istimâ‘ edüp ale’s-sabâh hâzır edüp Hazret-i Ömer lahde nüzûl etdirirken hazretin dest-i mübâreki nûr-ı münevver gibi merkad-i pür-envârından çıkup cenb-i şerîflerinde yer ederler. Ve Hazret-i Ömer’in dahi mübârek kâ’bından çeker, işâretin eder. Hazret-i Ömer andan fehm ederler kim kendüler dahi anda defn oluna.

Bu mahalde ehl-i siyer eyle tahrîr etmişler kim Hazret-i Risâlet’in Kabr-i şerîfi Arabistân tarzı bir küçük kemer fıskıyye ola. Hâsıl-ı kelâm Hazret-i Ebâ Bekir’i anda defn ederler. Sebeb-i mevtin ba‘zı müverrihîn böyle tahrîr ederler kim Hazret-i Ebâ Bekir Hayberistân’a gidüp anda bir Hayber Yahûdîsinin zehirli (–) (–) (–) (–) (–) (–) ta‘âmından tenâvül edüp bir seneden sonra semm-i helâhil vücûd-ı şerîflerine te’sîr edüp [[(–) (–) (–)]] Hazret-i Risâlet ile dünyâ gârında refîk iken gâr-ı gûrda dahi refîk oldu.

[[(–) (–) (–)]] sânî isneyn. [228]

Bu âhir mısra‘ nass-ı kâtı‘dan (dan). Bundan gayri Hazret-i [[(–) (–) (–)]] [rahmet]ullâhı aleyh. Bunların muvâcehesinden yine cânib-i şarka iki adım gidüp, [[(–) (–) (–)]] anlar dahi Resûl-i Ekrem ile bir yerde âsûdelerdir. Bunların dahi müvâce[he]-i şerîflerine **[Q 120a]** varıldıkda yine âdâb üzre,

“Es-selâmü aleyke yâ Ömere’l-Fârûk, Es-selâmü aleyke yâ halîfe-i Resulullâh, yâ Ömer bin el-Hattâb ellezî e‘azzallâhu bike’l-islâm fe-cezâkallâhu ta‘âlâ ani’l-islâm ve an ümmeti Muhammedin sallallâhu aleyhi ve sellem hayri’s-selâm aleykümâ yâ dacî‘â ve yâ vezîr resûlillâh el-mu‘âvineyn lehu fi’d-dîn, ve nahnu netevesselü bikümâ ilâ resûlillâh li-yeşfa‘a lenâ, yâ halîfe-i Resûlullâh” deyüp rûh-ı şerîfleriyçün Fâtiha-i şerîf kırâ’at oluna.

Ba‘dehu Hazret-i Risâlet’in şebekesi köşesinden şimâle yedi adım gidüp Hazret-i Risâlet’in pâ-yi şerîfleri ucunda,

Makâm-ı Hazret-i Cibrîl: Bu dahi Hazret-i Habîb’in şebekesi içindedir. Bunda dahi âdâb üzre bu du‘âyı okuya:

“Es-selâmü aleyke yâ Cibrîle emînallâh, Es-selâmü aleyke yâ mûnise Resûlillâh li-yeşfa‘a lenâ, yâ kerrûballâh” deyüp dünyevî ve uhrevî hayır murâdatın ricâ ede.

Andan yine ol şebeke-i Resûl sırası ile yedi adım şimâle gidüp,

Ziyâret-i Hazret-i Fâtımatü‘z-Zehrâ binti Hazret-i Risâlet-penâh: Bunlar dahi Hazret-i Risâlet-penâhın kubbesi sâhası dâhilinde **[Y 290a]** başka şebeke içindedir. Ammâ şebekelerinin kıble cânibi Resûl-i Hudâ‘nın şebekesine muttasıldır. Ammâ kendüleri Hazret-i Resûl gibi cibinlik içinde değildir. Zer-ender-zere müstağrak sandûkaları ile âşikâredir. Bu mahalle dahi âdâb ile gelüp bu du‘âyı okuya,

“Es-selâmü aleyki yâ Fâtımate’z-Zehrâ, Es-selâmü aleyki yâ binte Resûlillâh, Es-selâmü aleyki yâ zevcete Aliyyi’r-Rızâ, Es-selâmü aleyki yâ ümme Hasan ve’l-Hüseyn,

istevda‘tüki’ş-şehâdeteyn, yâ binte Resûlillâh” deyüp şefâ‘atlerin ricâ edüp rûh-ı şerîfleriyçün Fâtiha-i şerîf tilâvet olunur.

Bu Medîne şehri içre bir kız vücûda gelse bu merkad-i Fâtıma’ya getirüp bir sâ‘at mikdârı dururlar ve Hazret-i Fâtıma’nın mevlûd-ı şerîfleri sene (–) nübüvve Mekke’de vücûda gelmişlerdir. Müddet-i ömr-i azîzeleri (–) sene. Cümle sâdât-ı kirâmın silsileleri bunlara müntehî olur.

Menâkıb-ı Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh***:** Bunlar Hazret-i Ebâ Bekir’den sonra halîfe oldular. Hicret-i Nebeviyye’nin sene 23 vâki‘ oldu. Beyit:

Emîr-i hıtta şer‘ -i ibn-i Hattâb,

Çerâğ-behişt-i huld-i şem‘-i ashâb.

Hazret-i Ömer’in nesebleri bunlar kim beyân olunur: Hazret-i Ömer ibni’l-Hattâb bin Lefîde bin Abdül‘uzzâ ibn Reyyâh bin Abdülfart bin Zerrâh bin Adî bin Kâ‘b bin Lü’ey bin Hûced bin Gâlib’dir.

Vâlidelerinin ismi Cesîme bint el-Hâşim bin el-Mugîre’dir kim Ebû Cehil la’înin kız karındaşıdır. Ebû Cehl Hazret-i Ömer’in dayısı olur ve Ebû Cehil’in ismi dahi Ömer’dir. Lakabı Ebû Cehil’dir. Hazret-i Ömer’e Hazret-i Resûl Ömerü‘l-Fârûk dediler. Hakkı bâtıldan fark etdikleriyçün bunlara Fârûk buyurdular. Müddet-i hilâfetleri 10 sene şehr 2 yevm 4. Hazret-i Resûl cümle Sahâbe-i kirâmlarına bir künye ya‘nî lakab korlar idi. Bunlara Hafz künye kodular. Ve duhter-i pâkîze-ahterleri Hafza‘dır. Gâyetü‘l-gâye zekî hâfıza-i Kur’ân idi. Hattâ Hazret-i Osmân-ı câmi‘ü‘l-Kur’ân Kur’ân-ı azîmi cem‘ ederken bu bint Ömer Hafza’dan istimâ‘ edüp cem‘ ederdi. Anıniçün hâlâ cemî‘i kurrâ meşâyihleri mâbeyninde kırâ’at-i Hafz i‘tibâr etdikleri Hazret-i Ömer kızı Hafza’dan kalmışdır. Ve hayli mu‘ammere olmuşdur. Ammâ Hazret-i Ömer’in müddet-i ömürleri sene 23 Hicret’den sonra vefât etmişlerdir.

Sebeb-i mevtlerin beyân eder: Muğîre bin şu‘be’nin Ebâ Lu’lû-yı Fîrûz nâm bir gulâmı şehîd etdi. *Rahmetullâhi aleyh.* Ammâ bunların zamân-ı hilâfetlerinde olan feth-i fütûh, Hazret zamânında olmamışdır. ibtidâ Haleb ve şâm ve Kudüs-i şerîf ve Mısır ve Bağdâd ve Basra ve Lahsa ve Yemen ve Aden ve Acem’de Nihâvend cümle revâfızları Acem’de dendân-ı tîğdan geçirdiler. Anıniçün tâ’ife-i revâfız Hazret-i Ömer’i sevmezler, ammâ se yâr-ı Resûl’e dinmezler, *ve’s-selâm.*

Bunların dahi menâkıbı ve ziyâreti evsâfı tamâm olup beyt:

*Ömer Fârûk olupdur yâr-ı sânî **[Y 290b]***

{Cihâna doldu adl ile emânı

Olupdur sâniyen Mekke’de vâlî}

Hazret-i Fâtıma’nın şebekesi köşesin üç adımda dolaşup,

Makâm-ı Erbâb-ı Soffa: **[P 121b]** Soffasına varup kıble cânibine müteveccih olup anda iki rek‘at namâz kılup hukûk-ı vâlideyni yâd edüp dünyevî ve uhrevî hayr murâdâtları husûliyçün hayr du‘â edüp cümle Erbâb-ı soffa rûhlariyçün Fâtiha-i şerîfe tilâvet edüp bu mahalde sâkin olan fukarâlara pinhânîce tasadduk oluna. Ammâ sadakayı âşikâre

vermeye. Eğer âşikâre kîse çıkarup nukra-i sîm ü zer göstersen yüz kîse mâl kifâyet etmez. Âdemin esvâbın pâre pâre ederler. Ve ırza müte‘allik nâ-hemvâr evzâ‘ edüp müvâce[he]-i Resûlullâh’da vâveylâ ve vâveledâ kopar. Hemân nezâket oldur kim bu âsitâne içre bir şey vermeyüp taşrada erbâbın gözedüp pes-i perdeden tasadduk etmek gerek ve savâb dahi andadır. Ba‘zı müstahıkkîn fukarâlar vardır, anlara birer ikişer altun verüp hatm-i şerîfler tilâvet etdirile.

Hulâsa-i kelâm her ne ihsân etsen nihânîce gerekdir. Zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh’ın yedi yüz tavâşî siyâh çerde huddâmları herbiri muhteşem semmûr kürklere müstağrak mülebbes ankâ lalalar vardır. Cümleye hâkim şeyhü‘l-haremdir, bu dahi tavâşî‘dir. Hazret-i Risâlet-penâh’ın üç yüz altun ve gümüş miftâhları bunların destindedir. Bunlardan mâ‘adâ câmi‘ huddâmlarından bin âdem dahi bu mahalde hâzırdır. Hemân ki nezerâtdan alâ mele’i’n-nâs bir şey versen mâlı değil âdemi bile pâre pâre ederler. Zîrâ fukarâ ve ağniyâsı yılda bir kerre huccâc-ı müslimînin gelmesine muntazırlardır. Ne kadar ihsân olunsa vechi vardır. Ammâ hufyeten vermek gerek.

Evsâf-ı derûn-ı kubbe-i Ravza-i Mutahhara; Velî-ni‘amımız Vezîr Hüseyin Paşa hazretleri ile kubbe-i Resûlullâh içine girdiğimiz beyân eder

Evvelâ pâk helâl libâslar geyüp girmek gerek ve dâ’imâ salavât-ı şerîfe müdâvemet etmek gerek. Ve şeyhü‘l-harem hazretleri on iki siyâh çerde tavâşî halîfeleri ile kemerlerine beyâz pembe fûtalar kuşanırlar. Bu halîfelerin her biri birer kutb-ı aktâb mertebesinde ulu kimesnelerdir kim Hazret-i Resûl’ün yoluna bezl-i cân ve ifnâ-yı vücûd edüp kırkar ellişer yıl hidmeti sebkat etmiş lala-yı siyâh zülâlelerdir. Her birinin destinde micmer-i amberdân ve gülâbdân buhurdân-ı mücevher ile şebeke-i Resûlullâh’ın bâb-ı şerîfi önüne gelüp ibtidâ şeyhü‘l-harem paşa hazretlerinin kemerine bir beyâz fûta kuşadup paşanın destine bir cârûb ya‘nî süpürge verir.

Netîce-i kelâm hakîr ile yedi âdem olup âsitâne tarafında ve vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve a‘yân-ı kibârın ferrâşları vardır. Anların kâ’immakâmları bu Medîne-i mutahharada hâzırlardır. Bizzât Âl-i Osmân pâdişâhının ferâşeti vekîli şeyhü‘l-haremdir. Ol dahi destine bir minşefe **[Y 291a]** ya‘nî süpürge alup du‘â ve senâ ile Hazret-i Fâtıma tarafından şebeke-i Resûlullâh’ın bâb-ı şerîfin küşâde kılup cümle on iki tavâşîler ve bâlâda zikr olunan kâ’immakâm ferrâşlar içeri girüp ba‘dehu bâb-ı sa‘âdeti sedd edüp bir âdem bu Ravza-i Mutahhara içine komak ihtimâlleri yokdur.

Ve cümle ferrâşlar mu‘temedün-aleyh âdemlerdir. Anları dahi kara ağalar yılda bir kerre Ravza-i Mutahhara’ya korlar. Gayri zamân taşra câmi‘i süpürürler. (–) (–) (–) Ka‘be örtüsün bûs ederler. şefâ‘atlerin ricâ edüp rûhlariyçün Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp “Yâ binte Resûlillâh” diyerek dahi içeri giderler, zîrâ Hazret-i Fâtıma Hazret-i Risâlet’den (–) (–) (–) (–) girilir.

Ve cemî‘i micmerede ûd u amber ve kâfûru ve sünbül-i hıtâyı ve ûd-i mülebbesi ihrâk ederler (–) (–) (–) Allâh deyü bükâ ederek ser-i sa‘âdetleri berâberine varıldıkda şemâme şemâme amber-i hâmlar ihrâk ederler. (–) (–) (–)

Hicret-i Nebeviyye’nin ikinci sâlinde izdivâc-ı Hazret-i Alî bâ Hazret-i Fâtımatü‘z-Zehrâ. Ol mahalde Fâtımatü‘z-Zehrâ on sekize bâliğe idi. Hazret-i Alîyy-i **[Q 120b]** velî yigirmi seneye bâliğ fetâ-yı şecî‘ idi kim ba‘de’z-zifâf ertesi ale’s-sabâh bâ-ceng-i

pehlivân Ebû Cehil-i lâ'in yetmiş aded feceresi ile maktûl olup ammi-i Hazret-i Resûl Abbâs ve ammizâde-i Resûl Ukayl ibn Ebî Tâlib ile yetmiş aded münkîrin dest-i Alî ile esîr olup niçesi [islâm] ile müşerref olup Sahâbe-i kirâm oldular.

Ba'dehu vefât-ı Fâtımatü'z-Zehrâ-i ümmü'l-Haseneyn için kabr-i şerîfi, bu kafesler içinde Resûl-i Fahr-i Kâ'inât'ın mübârek pây-ı şerîfleri cânibinde vâkı' olmuşdur. Ve Ravza-i Mutahharadan taşra cemî'i züvvârın demâğları mu'attar olup "şefâ'at yâ Resûlallâh" deyü feryâd ederler.

Paşa hazretleri ve hakîr zemîn bûs edüp şefâ'atlerin ricâ eyleyüp ferş-i şerîfin süpürmeğe mübâşeret etdik. Sâ'ir kara ağalar ile sâhib-i devlet yedi kandîl yakup hidmet etdi. Sâ'ir kâ'immakâm ferrâşlar birer ikişer kerre süpürüp taşra çıkardılar. Biz on beş âdem ile Ravza-i Mutahhara içinde kaldık. Ammâ hakîrde kalmağa cân kalmadı. Aşkımdan mest [ü] medhûş oldum. Ba'dehu rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb edüp aklım başıma gelüp hakîr dahi üç kandîl ihrâk eyledim.

Bu kubbe-i âlînin tâ ortasında mu'allak bir cibinlik vardır. Niçe Mısır hazînesi girân-bahâ zerdûz murassa' bir çetr-i mülemmâ'dır kim cihân pâdişâhları ana mâlik olmamışlardır. Bu cibinlikden içeri bir ferd-i âferîde giremez. Zîrâ bizzât Mahbûb-ı Hudâ bunda yeşil dokuma Ka'be örtüsü sandûka içre âsûdedirler.

Bu serâperde-i Resûlullâh içinde ol kadar zî-kıymet mücevher şem'dân ve kandîldân ve buhûrdân ve gülâbdân vardır kim intikâl-i Resûlullâh'dan bu bin seksen iki **[Y 291b]** târîhine gelince niçe selef pâdişâhları ve vüzerâ ve vükelâları ve a'yân-ı kibârları Hazrete mahabbeten gönderdikleri nüzûrât-ı cevâhirât cümle bu serâperde içinde biri biri üzre yığın yığın hâzırdır. Ammâ maslûb değildir. Hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür. Anıniçün bu perdeden içeri bir ferd komazlar. Hazrete mahsûs mahaldir. Ammâ yılda bir kerre hâdım huddâmların sulehâ-yı ümmetlerinden girüp zerre-i gubârdan tathîr edüp taşra çıkarlar.

Ve Hazret-i Ebâ Bekir dahi ol cibinliğin içinde hazretin mübârek uylukları sağında ol berâberlikde siyâh Ka'be örtüsü ile pûşîde sandûkada âsûdeler imiş. Ve yine bu cibinlik içinde Hazret'in mübârek pây-i sa'âdetleri sağında bir yeşil Ka'be örtüsü ile pûşîde sandûka içinde Hazret-i Ömer ibnü'l-Hattâb âsûdedirler. Bu kubbe-i âlîde bunlardan gayri kimesne medfûn değildir. Hazret-i Fâtıma bu kubbeden hâric sâhasında medfûndur.

Ve bu cibinlik ile taşra demir şebeke mâbeyni üç adım vâsi' bir yerdir, serâperdenin cânib-i erba'ası devr olunur bir yerdir. Ferşi serâpâ akîk ve yemenî ve pîrûze ve zeberced ve billûr ve necef ve moran ayn-ı semek ve aynü'l-hir ve aynü'l-mâr ve Seylân ve Sebîl-i allâm ve sadef ve Kıbrıs elmâsı ve Alman elmâsı makûlesi, bu zikr olunan zî-kıymet hacerler ile ferşi eyle döşenmişdir kim görenin aklı perîşân olur. Anıniçün bu mahal hâlîçeler ile mefrûş değildir.

Ve bu mahalde râyegân kubbe-i âlî içinde maslûbâtdan âvîzeler vardır kim her biri birer pâdişâhın yâdigârıdır kim her birinin kıymetin Hudâ bilür. Niçe bin murassa' kanâdîl ve müşebbek altun toplar ve mühr-i Süleymânlar ve surâhî mücevher kanâdîller ile tezyîn olunmuşdur kim gören âdemler dembeste olur. Bu kubbe-i âlî içre bu **[P 122a]** âvîzelere yer kalmayup yetmiş seksen yerde bu müzeyyenâtları yetmiş seksen yere yine

cevâhir zencîrleri ile kubbe-i nühtâkın ba‘zı köşelerine küme küme âvîze eylemişler. Andan sonra gelen musanna‘âtlar ile tezyîn etmişler.

Ve yine bu mahalde âdem kaddi altun şem‘dânlar var kim her biri Rûm harâcı değer. Her şeb huddâmları gelüp yedişer sekizer zirâ‘ şem‘-i asel kâfûrîlerin yakup çerâğân ederler.

Ve bu şem‘dânlar cenbinde âdem kaddi musanna‘ ve mücevher çerâğdânlar ve buhûrdân ve gülâbdânlar şa‘şa‘asından merdüm-i çeşm hîrelenir. Ve yedi yerde yedi kıt‘a âdem kaddi çerâğdânlar var kim her biri birer âdem kaddi serâpâ murassa‘ çerâğdânlardır. Biri Nûreddîn-i şehîd'indir, biri Sultân Kayıtbay'ındır, biri dahi Sultân Gavrî‘nindir, biri fâtih-i Mısır Selîm şâh'ındır, biri Süleymân Hân'ındır, biri Hind pâdişâhı Celâleddîn-i Ekber'indir, biri Sultân Ahmed'indir. Bu cümleden müzeyyen ve musanna‘ ve mücevher çerâğdândır kim her biri onar Mısır hazînesi değer derler.

Ve müvâce[he]-i Resûlullâh'da serâperde üzre dikili iki pâre elmâs vardır. Biri yetmiş kıratdır. Biri ma‘sûm eli ayası kadar vardır.

Hudâ hakkı **[Y 292a]** gece ile im‘ân-ı nazarla nazar etdim, şu‘lesinden kubbe nûr iken nûrun alâ-nûr olurdu. Âşikâre elmâslardır. Hakkâ ki şeb-çerâğ deseler sezâdır. Ba‘zı tâlib-i ilimler bu elmâsların şu‘lesinde ders tilâvet ederler. Bu şeb-çerâğ elmâsı olan perde tâ kubbe-i âlînin ortasında kol kalınlığı ibrîşim tınâblar ile maslûbdur.

Bu serâperdenin cânib-i erba‘asının tınâbları dahi kubbe-i âlînin etrâfında olan amûdlara ve şebekelere makyûddur. Gûyâ bu kubbe-i âlî içinde bir çetr-i mülemmâ‘ Hazret-i Risâlet üzre mazrûfdur. Hazret-i Resûl içinde hâzırdır. Ammâ dâmenleri zemîne berâberdir ve aslâ kapusu ve bacası yokdur. Ve bu kubbe elli arşın bâlâdır. içi zer-ender-zer müzehheb mînâdır. Ve silu ve lâjüvert ile münakkaş ra‘nâdır.

Ve bu kubbe-i pür-envârın etrâfında âye[t]: [229] âyet-i nûrı, nûrun alâ-nûr tahrîr olunmuşdur.

Hamd-i Hudâ bu tertîb üzre ziyâret edüp âdâb üzre avdet edüp hakîr taşraya çıkup yine müvâce[he]-i Resûlullâh'a geldim. Bu mahalde şebeke-i Resûl üzre altun ile tahrîr olunmuş celî hüsn-i hatlar var kim ta‘bîr olunmaz. Evvelâ:

"Bismillâhirrahmânirrahîm,

Yâ seyyidî yâ Rasûlallâhi huz bi-yedî

Mâlî sivâke velâ elvî ilâ ehadî

Ente nûru['l-]hüdâ [li-]külli kâ'inetî

Ve ente sırru'n-nidâ yâ hayra mu‘temedî

Ve bu levhanın altında yine bir altunlu levha üzre âye[t]: [230] âyeti mastûrdur.

Ve yine bu mahalde levha üzre müzehheb celî hatt ile âye[t]: [231] âyeti merkûmdur.

Ve bu hatların ortasında bir büyük gümüş tahta üzre Karahisârî tarzı celî hatt ile:

[232] [233] âyetleri altında min nesl-i Âl-i Osmân Sultân Ahmed ibn Mehemmed Hân ilâ-âhiri Âl-i Osmân'a varınca tahrîr olunmuş bir kâr-ı kalemkârdır kim bu kârı şimdiki üstâdlar etmeğe kâdir değillerdir.

Ve bu mahalde Hazret-i Ebâ Bekir ve Hazret-i Ömer muvâce[he]sinde kitâbeler içre anların evsâf-ı şerîfleri tahrîr olunmuşdur. *Radiyallâhü anhümâ.*

Ve Hazret-i Risâlet'in ser-i sa'âdetleri tarafı şebekesi köşesindeki pâyende üzre bu hadîs-i şerîf bir beyâz mermer üzre celî hatt ile tahrîr olunmuşdur: [234] *radiyallâhu te'âla aleyhim ecma'în"* tahrîr olunmuşdur.

Ve bu hadîsin (–) (–) (–) sürh ile münakkaş olmuş. Hadîs-i şerîf: *Kâle'n-Nebiyyü sallallâhu aleyhi ve sellem:* (–) (–) (–) (–) merkûm olunmuşdur.

Hulâsa-i kelâm kemâl-i mahabbet-i aşkımdan ilmimiz lâhik olduğu mertebe tahrîr olundu. (–) (–) (–) (–) olup ziyâret-i Resûl-i Hudâ'ya **[Y 292b]** mâni' olur, ammâ bu kesîrü't-taksîr ve kalîlü'l-bizâ'a (–) (–) (–) müsevvedâta kâdir olup ve yine bu mâbeynde kırk kerre bu ravzatun min-riyâzı'l-cenne (–) (–) (–) Resûlullâh'da bulunup şefâ'atların ricâ eyledim.

Hattâ elli senesinde âlem-i sabâvetimizde (–) (–) (–) edüp hakîr mü'ezzinlik edüp ba'de's-salât dest-i şerîflerin bûs edüp, **[Q 121a]**

"şefâ'at yâ Resûlallâh" dedim.

Hemân nutk-ı dürer-bârlarıyla buyurdular kim,

"şefâ'atî ve ziyâretî ve seyâhatî, el-fâtiha" dediler.

Hamd-i Hudâ nutk-ı şerîfleri bu sene-i mübârekde vücûd bulup bu tertîb üzre ziyâret etdik. Ve şâm-ı şerîfden Müzeyrib kal'asına gelüp şiddet-i şitâdan haymemizden taşra çıkamayup on yedi günde yedi hatm-i şerîf tilâvet edüp birin sûre-i Ve'd-duhâ'da ve birin sûre-i Yâsîn'de ve bir kaçın sûre-i ihlâs'da alıkoyup hamd-i Hudâ hazrete lâyık bu hatm-i şerîfleri hedâyâ getirüp hâkipây-i sa'âdetlerine rûmâlîde eyleyüp şefâ'atlerin ricâ edüp dünyâda seyâhat ile emn [ü] emân âhir nefesde îmân temennâ eyledik. Hak kabûl eyleye.

Hattâ ihlâs-ı şerîfde kalmış hatm-i şerîfin birin salât-ı zuhur edâ olunup ba'dehu hakîr mü'ezzinler mahfilinde bir hatm-i şerîfi tamâm edüp bahr-i tavîl-vâr bir du'â etdim ki cümle huccâc vâlih [ü] hayrân oldular. Hamd-i Hudâ ol du'â hürmetinde niçe a'izze-i kirâmdan hayır du'âlar aldık. Hak kabûl eyleye, *vesselâm.*

Bu mahalde cümle ziyâretlerimiz tamâm olup,

Medîne-i münevvere kal'ası içindeki ma'mûr [u] âbâdân olan hânedân ve imâretleri bildirir

Evsâf-ı enderûn-ı imâret-i kal'a-i Medîne-i münevvere: Evvelâ

Der fasl-ı medâris-i tahsîl-i dâr-ı ulûm: Bâb-ı Rahmet'in taşrasında Seyfeddîn Sultân medresesinin kapusu üzre olan şükûfe ve bahâriyyesi içinde celî hatt ile âye[t]: [235] âyeti merkûmdur.

Bu hattın alt yanında:

“Emera bi-imâreti hâze’l-medreseti’l-mübâreketi el-emîrü’l-kebîr el-muhtâc ilâ afüvvi’r-Rahmân mâlikü’l-ümerâ Seyfeddîn Hûbân ve’l-hâtûn el-mu‘azzama. Sene erba‘ ve ışrîne ve seb‘i mie” [724] mektûb olunmuşdur.

Ve bu medreseye muttasıl Mısır halîfelerinden Sultân Kayıtbay medresesinin cümle hücrelerinin pençereleri Hazret-i Risâlet’e nâzırlardır.

Ve Bâb-ı Cibrîl’den taşra Sokollu Mehemmed Paşa medresesi ve Bâb-ı Selâm kurbunda imâret-i Sultân Mehemmed-i Sâlis binâ edüp Hazret-i Risâlet’e hibe etdüğiyçün imâret-i Mehemmediyye derler. Evkâf-ı azîmdir. Ve’l-hâsıl kal‘anın enderûn [u] birûnunda cümle yüz on sekiz medresedir. Ba‘zısın ulemâ ve mücâvirîne meşrûta hâne etmişlerdir.

{Ve bu kal‘ada iki hammâm var. Biri Sokollu Mehemmed Paşa’nındır. Âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîf hammâmdır. (–) (–) (–) (–) gâyet musanna‘ **[P 122b]** hammâm-ı rûşinâdır. **[Y 293a]**

Ve kal‘a içindeki hânların a‘lâ mükellefi Mısır kapusunun iç yüzünde kal‘aya girirken sağ cânibde (–) hânı, yüz yigirmi ocak hân-ı musanna‘dır. Ve mukâbelesinde (–) hânı elli hücredir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–). Ve mescidler. Meşhûr hânlar bunlardır.}

Ve bu kal‘anın içi serâpâ çârsû-yı bâzârının tarîk-ı âmları beyâz kaldırım döşelidir ve gâyet pâkdir. Dâ’imâ sakkâlar bu tarîk-ı âmma su nisâr ederler.

Ve cümle yigirmi aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır. Ve yedi yerde dâr-ı kurrâdır kim her birinde kırâ’at-i Hafz ve ibn Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ’atleri tilâvet olunur. Ve yedi yerde dârü‘l-hadîs vardır.

Ve cümle yetmiş sebîlhânedir. Ba‘zı sebîllerin evkâfı metîn olmağile huccâc-ı müslimîn geldikde asel şerbeti ve sükker şerbeti ile ehl-i atşânı saky ederler.

Ve bu kal‘a içre üç yerde yigirmişer otuzar kademe taş nerdübânlar ile enilir ikişer lüleli çeşme-i âb-ı hayât-ı cân-bahşı vardır. Hazret-i Risâlet’in mu‘cize-i bâhiresiyle bu şehre gelen Ayn-ı Zerka’dandır. Ve Sultân Süleymân hayrâtıdır. Bu Ayn-ı Zerka gâyet amîkden gelir, ammâ yine gâyet ıssıdır. Lâkin cüz’î kûzede durup kesb-i hevâ etse buz pâresi olur. Gâyet âb-ı hayât ve serî‘u’l-hazm ve mu‘tedil âb-ı tahûrdur.

Ba‘zı sebîller üzre âye[t]: [236] ve ba‘zısında [237] ve ba‘zısında [238] ve [239] ve [240] [241] âyet-i şerîfleri celî hatt ile tahrîr olunmuşdur.

Hakkâ ki bu Medîne-i münevverede sudan azîz hayrât yokdur. Ammâ câmi‘-i Resûlullâh’a dahi bir sâhibü‘l-hayrât dollâblar ile su getirüp havz-ı şâfi‘î Hanefîler inşâ eylese bin haccü‘l-ekber savâbı bulurdu. Bu kadar mülûkler gelüp birine bu hayrât müyesser olmamışdır. Gâyet muhtâcdır. Hattâ huccâc-ı müslimîn vardıkda garîbü‘d-diyâr âdemler

“Bire meded tecdîd-i vuzû‘ edüp Hazret-i Resûl’ü ziyâret edem” deyü sa‘y eder. Âhir ba‘zı fukarâlardan birer ibrîk suyu birer ikişer pâreye alup âbdest alır, hayli sıklet çekilir.

Ve bu şehir içre cümle yedi yüz esvâk-ı müzeyyenedir. Gerçi kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, ammâ Hind ü Sind ve Arab u Acem ve Belh [u] Buhârâ ve Çîn ü Mâçîn Hıtâ vu

Hoten müşk-i tâtârîsi ve Habeş zebâdı hâsıl-ı kelâm ekâlîm-i seb‘anın bunda zî-kıymet eşyâları bulunup yetmiş bin huccâc ve tüccâr ehl-i berr ü bihâr metâ‘ların getirüp bunda çözüp yük bağlayup giderler, bender şehr-i münevveredir. Ve halkının ekseri, [242] deyüp ticâret ederler. Gâyet pâk ve nazîf ü zarîf garîb-dost halkı vardır.

Ve bu Medîne şehri **[Y 293b]** Receb ve şa‘bân ve Ramazân'da şeb [u] rûz küşâde olup niçe yüz bin kanâdîller ile çerâğân olup Medîne iken Münevver olur. Ammâ huccâc-ı müslimîn geldikde ıyd-ı şerîfleri ol gündür. Zîrâ ol günde surre ve atıyyeleri vâsıl olup şâdımân olurlar. Ve pâk libâsların geyüp huccâc-ı müslimîni hânelerine da‘vet edüp ziyâfet ederler. Ve ihsân ü in‘âm alup mesrûr olup geceleri Kadir rûz-ı rûşenleri ıyd-ı Adhâ olur. Ve cümlesi huccâc ile hüsn-i ülfet edüp ziyâret-be-ziyâret delâlet edüp kâr ederler, *ve's-selâm*.

Evsâf-ı varoş-ı Medîne-i Münevvere: Bu kal‘anın kıble tarafı ve cenûb cânibi ve garb cânibi ve şimâl cânibi serâpâ bâğ u bâğçeli ma‘mûr u âbâdân sarây-ı hânedânlardır kim yedi mahalle ve iki bin kârgîr binâ ikişer kat vâsi‘ evlerdir. Kal‘a hâneleri gibi teng hâneler değildir. Ve cümlesi beyâz kireç ile pûşîde müzeyyen ü musanna‘ evlerdir ve keraste ve ahşâbları hurmâ ağacındandır. Câ-be-câ Rûm ahşâbâtları da Mısır'dan Süveys'e andan gemi ile Yenbû‘a andan develer ile Medîne'ye gelüp hâneler binâ ederler.

Bu varoş-ı müzeyyen sûr içinde değildir. Ammâ Hikmet-i Hudâ bu şehrin cânib-i erba‘ası handak-misâl bir kuru kara deredir. Ve cânib-i şarkîsi bir vâsi‘ fezâdır. Tâ kal‘a dîvârında nihâyet bulur. Bu mâbeynde huccâc-ı müslimîn [[(–) (–) (–) (–)]] kal‘a dîvârına kakarlar.

Bu varoş da cümle (–) mihrâbdır. Evvelâ câmi‘-i Kebîr [[(–) (–) (–) (–)]] câmi‘-i şerîfdir. Bu Medîne-i münevverede bundan gayri ve kal‘a içinde Ravza-i Mutahhara [[(–) (–) (–) (–)]] bu câmi‘in kıble kapusundan mihrâba varınca seksen ayakdır. Cânibeyni yüz ayakdır. [[(–) (–) (–) (–)]] âli değildir. Ammâ gâyet musanna‘ tarz-ı kadîm dürr-i yektâ-misâl beyâz münevver câmi‘dir ve haremi (–) (–) (–) (–). Ve muktedâ-yı nâs oldukları mihrâb dahi sâdedir. Ve mihrâb **[Q 121b]** üzre âye[t]: [243] mersûmdur.

Ve minâresi alçakdır. Ve haremi yokdur, ancak taşra soffası vardır. Ve câmi‘ içi mermer ve gayri hacer ile döşeli değildir, hemân Ravza-i şerîf haremi gibi hurde kara çakıl taşı ile döşelidir. Âdem pâ-bürehne üzerine bassa huzûr ile basamaz. şöyle dökülüp yapılmışdır. Ve gayri câmi‘ler gibi müzeyyen değildir, sâde güzelidir. Bir kez ibâdet edenin du‘âsı müstecâbdır. Zîrâ Hazret-i Risâlet eyle du‘â eylemişdir.

Bu câmi‘in garb tarafı mukâbelesinde mescid-i Hazret-i Ebâ Bekir *radıyallâhu anh* bir küçük kubbeli ve alçak minâreli mesâcid-i şerîfidir. Ve Hazret-i Resûl câmi‘inin cânib-i kıblesine yüz adım karîb bir musattah yerde,

Mescid-i Hazret-i (–) (–) *radıyallâhu anh* Bu dahi mükellef binâlı bir küçük kubbeli ve bir alçak minâreli mesâcid-i şerîfdir. Bu varoş içre ibâdet **[Y 294a]** etdiğimiz mesâcidler bunlardır.

Kırk altı medresenin ba‘zıları hâneler olmuşdur. Ve altı dâr-ı kurrâ ve on bir dârü'l-hadîs ve yigirmi mekteb-i sıbyân nâ-resîde-i tıflân-ı ebcedhân vardır. Cümlesinin senevî surre ve atıyyeleri ve kisveleri müte‘ayyindir. Bu Medîne-i münevverede olan hayrât [u]

hasenât bir diyârda yokdur.

Ve bu varoşda bir hammâmdır. Biri Hazret-i Risâlet câmi‘inin kurbu mukâbelesinde yol aşırı Dâvûd Paşa hammâmı, gâyet latîf pâk hammâmdır. Ve âb [u] hevâsı hûb ve huddâmları mahbûb hammâm-ı musanna‘dır. Ve (–) (–) ammâ her bâr küşâde değildir.

Ve bu hammâm kurbunda Hâsekiyye medresesi kârgîr binâ-yı metîn kal‘a-misâldir. Hücrelerine huccâc-ı müslimîn meks ederler.

Ve Hazret-i Alî‘nin kuyusu âb-ı zülâldir. Bu varoşdadır. Huccâc andan nûş ederler.

Ve bu varoşda dörd imâret-i azîm vardır. Cümleden Süleymân Hân’ın ve Murâd Hân-ı Sâlis’in, hammâm kurbundadır. Ve Hâsekî Sultân’ın üçer kazgan çorbaları şeb [u] rûz tabh olunup merreteyn huccâca ve garîb gurebâya ve sâ’ir mesâkînlere sofra-yı bî-imtinânları ile birer nân ve birer tâs buğday çorbaları mebzûldür kim âye[t]: [244] Ammâ leyle-i mübâreke **[P 123a]** ve leyle-i cum‘ada yine bu matbah-ı Keykâvus’da lahm-ı ganem ve pilâv zerde ve âşûrâ bişüp ağniyâ ve fukarâya kifâyet mikdârı bezl olunur. Bu imâretler kal‘a içinde imâretlerden meşhûrdur. Anlar huddâm ve mürtezikalara ve mücâvirîne bezl ederler. Ammâ bu imâretlerde hâss [u] âmma ve bay u gedâya mebzûldür kim aceb hayrât-ı azîmdir.

Ve bu varoşda kırk sebîlhâne vardır. Cümleden mükellef Emîr-i haclar soffası üzre Teftîşçi Mehemmed Paşa sebîli meydân-ı mahabbetde başka bir kubbe-i âlîli sebîl-i âlîdir. Ve kapusu üzre târîhi var, ammâ aceleden tahrîr olunmadı. Gümüş yaldızlı bakır üzre kalaylı sakâlar ile âb-ı hayâtın nûş ederler.

Ve Mısır kapusu hâricinde Ağa sebîli, bu dahi hayrât-ı azîmdir. Pençeresi üzre [245] tesbît olunmuşdur.

Ve Hâsekî Sultân cisri başında Dârü‘s-sa‘âde Ağası sebîli ve cümle hân ve câmi‘ ve medrese ve ba‘zı hâneler altında birer sebîl mukarrerdir. Cümlesin Ayn-ı Zerka’dan taşırlar.

Ve bu varoşda cümle yedi birkedir. Cümlesi Ayn-ı Zerka’dandır. Ve câ-be-câ Ayn-ı Zerka ubûr etdüği yerlerde kuyular vardır.

Ve bu varoşda Hazret-i Peygamber câmi‘inden tâ Mısır kapusuna varınca altı yüz adımdır. iki cânibi iki yüz dükkân külbe-i ahzândır, kârgîr binâ değildir. Çoğu kahvehâne ve mahâfeci ve kassâb ve aşbâz allâf ve şa‘‘âr ve tebbân ve sarrâf-ı guruş dükkânlarıdır kim omuz omuzu sökmez, eyle izdihâmdır. Husûsâ huccâc geldikde âdem deryâsı olup gâyet ganîmet olur. Ammâ huccâc olmadığı mahalde sağîr ü kebîr, ganî vü fakîr **[Y 294b]** mahkeme defteri ile cümle on dörd bin âdem tahrîr olunmuşdur.

Bu kavmin cümle me’kûlât [u] meşrûbâtları Fâtih-i Mısır Selîm ve Süleymân Hân ve Murâd-ı Sâlis ve Sultân Ahmed hayrâtlarından Mısır’da Deşîşe-i Kübrâ ve Deşîşe-i Suğrâ ve Murâdiyye ve Mehemmediyye ve Hâsekiyye i‘tibâr etdükleri evkâflardan on dörd bin kerre yüz bin erdep gılâl tahsîl olup Mısır’dan Süveys’e andan gemiler ile Yenbû‘ü‘l-bahr’e andan develer ile Medîne-i münevvereye gelüp her kes elinde olan berât-ı pâdişâhîleri üzre cerâyelerin alup pâdişâha hayır du‘â ederler.

Ve şâm huccâcı ile surre emîni geldükde Mısır'dan ta'yîn olunan altmış iki bin mümessek şerîfîleri surre emîni getirüp ve Haremeyn'den ve niçe bin evkâfdan ve feth olunan memâlik-i mahrûselerin Mekke ve Medîne evkâfları tahsîlinden iki Mısır hazînesi dahi bu Medîne ahâlîsine gelüp surre emîni gece ve gündüz meş'aller ile emîr-i hac ve Medîne mollâsı şeyhü'l-harem huzûrunda defter-i pâdişâhîyle herkese surresin ihsân edüp mahlûlâtın Âsitâne'ye arz ederler. Ve surresin alanlar pâdişâha du'â ederler. Ve'l-hâsıl ehl-i huzûr bir kavimdir. Zîrâ civâr-ı Resûlullâh'da sâkinlerdir.

Ve bu şehir gerçi sengistân ve çölistân yere vâki' olmağile gâyet şiddet-i hâr üzredir. Ammâ benî âdeme ve gayri hayvânâta mü'essir olmadığından mâ'adâ âb [u] hevâsı gâyetü'l-gâye hoş-hevâ olup mahbûb u mahbûbesi gâyet hüsn-i cemâlde ve lûtf-i i'tidâlde olup kelimâtları bedî'ü'l-beyân ve fasîhü'-lisândır kim beyt:

Reftâra gelse rûh-ı musavver revân olur

Güftâra gelse mu'cize Îsâ beyân olur

Bu beyt-i ra'nâ bu Ravza-i Mutahhara'nın nûr-ı musavverleri hakkındadır kim her biri merâlî ve gazâlî âhû gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü cân pareleri vardır. Hattâ cümle zenânesi âsumânî iç edik ve âsumânî pâypûş geyüp siyâh izâr örtünürler. Ve başlarına sarı ve kırmızı ve yeşil dârâyî harîr dutuk nikâb ederler. Bu nikâbdan mükehhal gözlerinden gayri endâmları mestûr gâyet mü'eddebe havâtînleri vardır

Ve cümle a'yânı elvân helâlî mevvâc soflar ve gûnâ-gûn boğası ve hıtâyî ve hümâşâhî ve zâğî ve mollâyî ve mirzâyî ve Ahmed-âbâdî ve Mahmûd-âbâdî misilli makbûl bezler ile pâk libâslar geyerler. Ve serlerine gûnâ-gûn şâm alacası arakıyye ve kavuklar üzre keşmîrî şâllar ve köse destârlar ile imâmeler sarınup taylesân-ı Muhammedîlerin sarkıdup sünnet-i Resûlullâh üzre çeşm-i nergislerin mükehhal edüp bir sınıfı âbid ve bir sınıfı zâhid ve sınıfı tüccâr ve sınıfı ehl-i dükkân ve tüccârdır.

Ekseriyyâ halkı kavm-i Evrâm'dır. Urbân-ı uryân sâkin olamaz. Ve halkı gâyet {halûk âdemlerdir. Herkes ile hüsn-i ülfet ederler ve çârsû-yı bâzârlarda} olan ıtriyyât misk ü amber-i hâm ve zebât râyihasından âdemin demâğı mu'attar olur. Bu şehrin binde birin terkîm etmek muhâldir. **[Y 295a]** Hemân Cenâb-ı Bârî inkırâzü'd-devrân ma'mûr [u] âbâdân eyleye. (–) (–) (–) (–) bâğ u bâğçedir. Cümleden müzeyyen Sokollu Mehemmed Paşa bâğı ve şeyhü'l-harem bâğçesi ve şerîf Had (–) (–) (–) (–)

Müsmirâtının âbdâr meyvelerin beyân eder: Evvelâ yedi nev'a hurmâsı olur. Evvelâ gûnâ-gûn tüffâhları vardır kim *"Ve râhin rah-râhın misle tüffâhin"* [246] bu Medîne elması hakkındadır. Ve âbdâr engûr-i gûnâ-gûnu olur. Ve şeftâlûsu dilber yanağı-misâl et şeftâlûsu olur. Ve kaysı ve zerdâlûsu ve gayri âlûsu firâvândır. Ve âdem kellesi kadar limonu ve turuncu ve kebbâtı ve ağaç **[Q 122a]** kavunu olur. Zeytûnu ve incîr ve rummânı dahi bisyârdır. Ancak Rûm diyârında hâsıl olan meyvelerden muşmula ve üvez ve vişne ve kiraz ve kızılcığ ve kestâne olmaz. Gayri müsmirât-ı cânhayât bî-idâddır. Ammâ sengistân yer olmak ile mezâri'âtı kalîldir. Cümle tahıllâtı Mısır'dan Tâ'if ve Abbâs-ı Hicâz'dan gelir.

Ve bâğ u bâğçesinde yedi gûne arak-ı Resûlullâh'dan hâsıl olmuş verd-i handânı var kim gûyâ rengi silu lâ'l-i bedahşânî hamrâdır. Ve gülâbının yanında ıtr-ı şâhî ve mâ-i

kâdî gûyâ mâ-i kâzibîdir.

Ve zanbak ve karanfîl ve fûl ve yâsemen ve nergis ve zerrîn ve müşk-i rûmî ve benefşe ve sâ'ir şükûfesi firâvân olup âdemin demâğın mu'attar eder. Husûsâ limon turunc bahârı mevsiminde anın şükûfesi râyihası âdeme hayât verir.

Hâsıl-ı kelâm bu Medîne'nin cânib-i erba'ası nahlistân ve gül [ü] gülistân ve mezâri' ve bâğ u bostân olmak ile hurmâsı kemâl-i halâvetde ve gayri müsmirât-ı âbdârı nihâyet-i letâfetde olup sâ'ir diyârın hurmâsından bu Medîne hurmâsı a'lâ ve ahlâdır. Kesret-i hurmâ ile ârâste ve hadîka-i dilküşâ ile pîrâste cennet-âsâ bir cây-ı fezâdır. *Ammerahu'llâh.* Bu mahalde dahi Medîne-i münevvere evsâfı tamâm oldu.

Medîne-i münevverenin hâricinde olan ibâdetgâh ve ziyâretgâhları beyân eder

Evvelâ Medîne kal'asının cânib-i şarkîsinde **ziyâretgâh-ı Bakî'**dir. Âdâb oldur kim ibtidâ pâk âbdest alup kal'anın Bakî' kapusundan taşra çıkınca bu du'âyı tilâvet ede. Du'â-i Bâkî':

"Es-selâmü aleyküm yâ dâra kavmi mü'minîn, ve innâ inşâallâhu biküm lâhikûn, Allâhümme ağfir li-ehli'l-Bakî'i'l-garafeti, Allâhümme ağfir lenâ ve leküm ecma'în." deyüp **[P 123b]** sûre-i *Elhâkümü't-tekâsür* tilâvet ederek cânib-i şarka bu garâfe-i kübrâ içre iki yüz adım gidüp ke'l-evvel âdâb üzre ibtidâ,

Ziyâret-i Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*: *"Es-selâmü aleyke yâ halîfe-i Resulallâh, Es-selâmü aleyke yâ seyyidenâ yâ Osmânı zi'n-nûreyn, Es-selâmü aleyke yâ Osmân ibn el-Affân, cezâkallâhu ta'âlâ an ümmeti Muhammedin hayran ve lekâke fi'l-kıyâmeti birren ve emânen, li-yeşfa' lenâ yâ sâhibe'l-hayâi ve'l-îmân, eş-şehîdü fî hâleti tilâveti'l-Kur'ân ve fî* **[Y 295b]** *şehri Ramazân, yâ câmi'a'l-Kur'ân, Es-selâmü aleyküm yâ vezîren yâ Resûlallâh."* deyüp şefâ'atlerin ricâ ederek rûh-ı şerîfleriyçün Fâtiha-i şerîf tilâvet ede.

Menâkıb-ı Hazret-i Osmân: Hicret-i Nebeviyye'nin sene 24 Muharrem'inde emîrü'l-mü'minîn oldu. Beyt:

Üçüncü yâr Osmân ibn Affân

Ki oldur menba'-ı fazl ile irfân

Neseb-i şerîfleri bunlardır ki zikr olunur: Hazret-i Osmân ibn Affân ibn Ebü'l-Âs bin Ümeyye bin Abdi şems bin Abdi Menâf bin Kusay bin Kilâb bin Murre bin Ka'b'dır. Tâ cedd-i Resûlullâh'a müntehîdir. Künyeleri Ebû Ömer'dir. Ve bir kavlde Ebû Abdullâh'dır. Ol silsile ecdâd-ı Resûl'dendir. Vilâdetleri Mekke'de vefâtları Medîne'de vâkı'a-ı azîme olmuşdur. Bunlara Hazret-i Peygamber iki duhter-i pâkîze-ahterlerin menkûhalığa vermek ile Zi'n-nûreyn derler. Beyt:

Zıll-ı Rahmân sâhibü'n-nûreyn

ilm [ü] hilmiyle mecma'ü'l-bahreyn

Mecma'-ı fazl-ı câmi'-i Kur'ân

Sadef-i dürr-i ma'rifet Osmân

Müddet-i hilâfetleri 11 sene oldu. Hazret-i Ömer vefâtından üç gün sonra bî'at etdiler.

Hîn-i cülûsda 69 yaşında idiler. 11 sene hilâfetden sonra mâh-ı Ramazân'da tilâvet-i Kur'ân ederken sene 35 târîhinde şehîd edüp civâr-ı rahmete erdi. Hattâ hîn-i şehâdetde Sûre-i Bakara'da [247] âyet-i şerîfin tilâvet ederken hûn-ı Osmân bu âyet-i şerîfe üzre dökülmüşdür. Ol Kelâm-ı izzet hâlâ Hıms'da iç kal'a câmi'indedir. Müddet-i ömürleri 82 sene .

Zamân-ı hilâfetlerinde Horasân ve Âzerbâycân ve Taberistân ve Kirmân ve Semerkand ve Afrika ve bunun emsâli niçe vilâyetler dahi feth olmuşdur. *Rahmetullâhi aleyh.*

Kabr-i şerîfleri Bakî'in cânib-i şarkîsi nihâyetinde bir hurmâ nahlistânı kenârında bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Hattâ hâlet-i nez'de,

"Yâ emîre'l-mü'minîn! Sizi Hazret-i Resûl'ün cenbinde defn edelim" deyü izin taleb ederler.

"Hayır hayır da'vet olunmadık. Haddimiz değildir" deyü rızâ vermemişler.

Sebeb-i şehâdet-i Hazret-i Osmân eş-şehîd: Sene (–) târîhinde Hazret-i Osmân Mısır'ı Hazret-i Ebâ Bekr'in evlâdı Muhammed Ekber'e ihsân etdi. Ammâ Hazret-i Osmân'ın kâtibi olan Mervân'ın murâdı Mısır'ı gayriye ricâ etmişdi. Ricâsı kabûl olmayup Muhammed Ekber Mısır'a karîb vardıkda Hazret-i Osmân tarafından Mısır'a bir yarlığ-ı belîğ iktizâ etmeğile Mervân-ı kâtib hîle edüp bu gûne bir emir inşâ eder kim *"izâ câ'e'l-emîr fakbilûhü"* lâfzın bî-nukat tahrîr edüp Hazret-i Osmân'a mühürledüp ba'dehu *"Fakbilûhü"* lâfzının bâ-i muvahhidesine iki nokta ile tâ'i müsennâ kılup *"Faktülûhü"* eyleyüp bir neccâb ile bu sahte emri Mısır'a gönderir.

Hikmet-i Hudâ ol emir Mısır'da Muhammed Ekber hazretlerinin eline girüp aklı başından gidüp bu emri Medîne-i münevverede cümle Sahâbe-i kirâma gönderir. Anlar dahi gulû-yi âm ile Hazret-i Osmân'a bu sahte yarlığ-ı belîği gösterdiklerinde,

"Hâşâ bu emirden benim haberim yokdur" deyince cümle Sahâbe,

"Yâ emîre'l-mü'minîn! Bu hîle ve şeytanat Hakem ibn **[Y 296a]** Mervân hîlesidir. Bize anı ver, katl ederiz" dediler.

Hazret-i Osmân rızâ vermeyüp kırk gün Hazret-i Osmân'ın sarâyın Medîne'de muhâsara etdiler. Hazret-i Alî bu fesâdı def' içün oğlu Hazret-i Hasân'ı ve huddâmı Kamber'i gönderüp asker hücûm edüp Kamber'in başın yardılar. Hazret-i Hasân'ın libâsın çâk çâk etdiler. Âhir bâlâda tahrîr olunduğu üzre Kinâne bin Bişrinecî [248] nâm mel'ûn Hazret-i Osmân'ı Kur'ân-ı Âzim tilâvet ederken şehîd etdi. Namâzın Hakîm bin Harâm hazretleri kılup bu âsitânede defn olundu. Sebeb-i şehâdetleri böyledir.

Ve bir rivâyetde sebeb-i şehâdetleri zamân-ı hilâfetlerinde Mu'âviye şâm vâlîsi idi. Ahâlîsi şâm'a zulm-i sarîh eder şeklinde olup niçe bin âdem şâm'dan Medîne'ye gelüp Hazret-i Osmân'a tazallüm edüp Mu'âviye'nin azlin istediler. Ricâları kabûl olmayup gulû-yi âm etdiler. Def'-i cem'iyyet içün halka bir mahabbet-nâme içinde "Fakbilûhüm" lâfzın yazarlar, ya'nî yine hâkiminiz Mu'âviye'yi kabûl edün, deyü ricâ eder.

Bu kâğız Mu'âviye tarafından gelen şâkî sûretli âdemlerin ellerine girince

“Fakbilûhüm”ün noktaların hakk edüp “Faktülûhüm” ederler.

“Hay Bizim Mu‘âviye hazretlerine kasdı var imiş” diyü eşedd-i tuğyân edüp kırk gün ceng-i azîm olup âhir bâlâda tahrîr olunduğu üzre Hazret-i Osmân’ı şehîd etdiler. Beyt:

Ol hayâ kânı Hazret-i Osmân

Ana da kalmadı bu dâr-ı cihân

Ve ehl-i beyt-i Hazret-i Osmân Hazret-i Rukıyye ve Hazret-i Ümmü Külsûm. Bunlar Hazret-i Risâlet’in benâtlarıdır. Hadîce-i Kübrâ‘dan mütevellidelerdir. Sene 2 ba‘de’n-nübüvve Bedir gazâsı gününde ehl-i beyt-i Hazret-i Osmân ki Hazret-i Sitti Rukkıye Râhayâye binti Resûl’dür, vefât etdi. Andan nübüvvetin evvel senesinde Hazret-i Resûl Ümmü Külsûme’i Hazret-i Osmân’a tezevvüc kıldı. Anıniçün Hazret-i Osmân’a Zi’n-nûreyn dediler.

Ve bu sûrda Hazretin kelâm-ı dürer-bârlarından [249] hadîs-i şerîfi buyurduklarından cilcilesiz dâ’ire dakk olundu. Ve azîm vezni üzre sürûr [u] şâdmânlar oldu.

(–) (–) (–) (–) Rebî‘ bin Abdül‘uzzâ‘ya verildi. (–) (–) sene (–) 10 gazâ-yı Huneyn gününde Sitti Zeyneb merhûme oldu. Bu üç benât-ı Resûlullâh’ları Bakî‘de (–) (–) (–) âsitânesinin bâbı bunların kubbesine nâzırdır. Bu Bakî‘de Hazret-i Osmân kubbesinde (–) (–) (–) kızıl kanlı yeşil atlas ile pûşîdedir. Her bâr bu atlas tecdîd olduğu vakitde (–) (–) (–) (–) oldu oldu.

Hamd-i Hudâ **[Q 122b]** ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledim (–) (–) (–) tamâm oldu.

Andan ve yine bu mahalde Ümmü Seleme binti Ebî Ümeyye. Ashâb-ı kirâmdan Ümmü Seleme Abdullâhü‘l-Mahzûmî‘nin hâtûnu idi. Ebû Seleme vefât edüp Ümmü Seleme’yi Hazret tezevvüc kılup 44 yaşında iken **[Y 296b]** nikâh olup ümmü‘l-mü’minîn oldu. Sene 62 merhûme olup bu Bakî‘de medfûndur.

Hakem ibnü‘l-Âs Mekke fethinde Ebû Süfyân ile islâm’a gelmişlerdi. ifşâ-yı esrâr-ı seyyidü‘l-ebrâr idi. Ashâb-ı kirâm beyninde bunlara Tarîd-i Resûl denilirdi. Sene 33 merhûm olup Hazret-i Osmân civârında medfûndur.

Ebû Sa‘îdü‘l-Hudrî. Lakabı Sa‘d bin Mâlik Sinân’dır. Ehl-i Medîne ve kavm-i Ensâr’dandır. Müddet-i ömür 94 sene. Abdülmelik bin Mervân asrında sene 74 merhûm olup Hazret-i Abbâs cenbinde medfûndur.

Ve Câbir bin Abdillâh kavm-i Ensâr’dandır. Hazret ile on tokuz gazâda bile idi. Gâyet **[P 124a]** fakîh ü âlim ü fâzıl idi. Ömreş 94 sene ve sene 71 Hazret-i Âyişe cenbinde medfûndur.

Ve Abdullâh bin Ca‘fer bin Ebî Tâlib *radıyallâhu anhümâ*, Hazret-i Alî‘nin birâderzâdesidir. Bedir gazâsında Hazret ile ma‘an idi. Müddet-i ömür 85 sene. Ahd-i Abdülmelik bin Mervân’da Bakî‘de kabri sâ’ir akrabâları kurbunda âsûdedirler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve Hazret-i imâm Zeynelâbidîn (bin) Alî bin Hüseyin bin Alî. On iki imâmın dördüncüsüdür. Müddet-i ömür 44 sene. Ahd-i Velîd bin Abdülmelik’de sene 94 vefât

edüp amm-i büzürg-vârları imâm Hasan kubbesinde medfûndur.

Ve Hazret-i imâm Hasan ibn Hazret-i Alî *radıyallâhu anhümâ*. Hazret-i sıbt-ı a‘zam Seyyid-i mu‘cem zi’l-izzü‘l-celî Hazret-i imâm Hasan ibn Alî. Vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri hicretden evvel Mekke’de doğdular. Sene 3. Hilâfetleri ancak altı ay olup Hasân hüsn-i rızâları ile ferâğat etdiler. Ömr-i azîzleri 46 sene. Kendü hâtûnları zehir verüp târîh-i şahâdetleri fî sene 43. Medîne’den yigirmi def‘a piyâde Mekke-i mükerremeye varup hacc etmişdir. Beyt:

Hasan ile Hüseyn’dir iki hümâ

Radıyallâhü ta‘âlâ anhümâ

Yine bu kubbe içinde Hazret-i Abbâs ibn Abdülmuttalib, ammi-i Resûlullâh’dır. Zamân-ı cehâletde Bedir gazâsında bu Abbâs ve Ukayl bin Ebî Tâlib yetmiş nefer kimesneler ile Ka‘b bin Amru’l-ensârî destinde esîr olup huzûr-ı Hazret-i Resûl’e geldiklerinde Hazret-i Abbâs ve Hazret-i Ukayl islâm ile müşerref oldular. Müddet-i ömr-i Abbâs 87 sene. Hilâfet-i Osmân’da merhûm oldu. Bunlar Hazret-i Risâlet’in vasıyyeti üzre hazret intikâl edince Hazret-i Alî gasl edüp bu Hazret-i Abbâs’ın iki evlâdları ki biri Fazl biri Kusem ile hidmet edüp Hazret-i Resûl üzre mâ-i tâhir sabb ederlerdi. Ammâ mübârek kamîslerin çıkarmadan gasl edüp ba‘dehu iki kat kefen dahi sarup defn etdiler. Bunlar ol Abbâs-ı ammi-i Resûlullâh’dır.

Ve yine bu kubbe dâhilinde Hazret-i imâm Muhammed el-Bâkır bin imâm Zeynelâbidîn, müddet-i ömür 52 sene. {Zamân-ı Hişâm.} Ve yine bu kubbe içinde Hazret-i imâm Ca‘fer-i Sâdık ibn imâm Muhammed-i Bâkır’dır. Müddet-i ömür 65 sene. {imâm-ı sâdisdir. Hilâfet-i Ca‘fer-i Mansûr’da merhûm oldu.}

Bu kubbe **[Y 297a]** içre Hazret-i Abbâs ve imâm Hasân ve imâm Muhammed-i Bâkır ve imâm Ca‘fer-i Sâdık bu dördü Bakî‘ içre sekiz köşe bir kubbe-i âlî içinde âsûdelerdir ve sandûkları yeşil münakkaş atlas-ı zer-ender-zer ile pûşîde bir müzeyyen kubbedir. Ve ism-i şerîfleri sandûkları üzre mestûr atlaslarda mastûrdur. Ve gâyet münever kubbe-i nûrdur. Dörd ayak taş nerdübân ile nüzûl olunur bir kubbe-i âlîdir. Cümlesinin rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledik. *Radıyallâhu Ta‘âlâ anhumâ.*

Ve bu âsitânenin mukâbelesinde mescid-i Hazret-i Alî minâresiz bir küçük buk‘adır. Ve Bâb-ı Bakî‘in hâricinde ammet-i Resûlullâh hazret-i (–) bir küçük kubbede âsûdedir.

Ve yine bu mahalde bir kubbe-i sağîr içre Hazret-i Ukayl ibn Ebî Tâlib Hazret-i Alî‘nin karındaşıdır. Ve bu mahalde imâm Mâlik kubbesi içinde Kırâ’at sâhibi imâm Nâfi‘ medfûndur.

Ve buna karîb bir kubbe-i sağîrede Hazret-i Alî‘nin vâlide-i müşfikası Fâtıma bint Âsiye.

Ve bunlara karîb sâhibü‘l-mezheb Hazret-i imâm Mâlik bin Enes bin Âmir-i Himyerî‘dir. Kibâr-ı Tâbi‘îndendir. Müddet-i ömürleri 84 sene ve sene 179 ahd-i Hârûnü‘r-Reşîd’de merhûm olup bir kubbecikde âsûdedirler. Ba‘zı Mâlikî fukarâları türbedârları vardır.

Ve buna karîb Âl-i Abbâsiyân'dan el-Vâsıkbillâh Hârûn ibn Mu'tasımbillâh Muhammed kuvvet-i bâzûya mâlik zor-âver âdem imiş ve gâyet sâhib-i kerem merd-i Hudâ imiş. Müddet-i hilâfetleri 5 sene ve sene 232 Zilhicce'sinde otuz iki yaşında merhûm olup Ümmü Safiyye cenbinde medfûndur.

Bu Ümmü Safiyye Medîne kal'asının Bakî' kapusunun önünde sokak aşırı bir kubbe-i âlî içinde Hazret-i Safiyye binti Hayke ve Sitti Âtike. Bunlar ümmü'l-mü'minîn zevce-i Resûlullâh'dır. Bunlardan gayri Hazret-i Habîb-i Hudâ on üç hâtûn tezevvüc etmişlerdir ve kendülerden sonra kalmışlardır.

Evvelâ ba'de'n-nübüvve sene 10'da Hazret-i Âyişe-i Sıddîka binti Hazret-i Ebâ Bekri's-Sıddîkı Hazret-i Resûl tezevvüc kıldıklarında ba's-i nebeviyyenin beşinci senesi idi. Ve Âyişe, Rûmâne nâm hâtûndan müştakka idi. Hazret-i (–) (–) ömür 67 sene. Hicretin sene 58 Mu'âviye hilâfetinde merhûme oldu *radıyallâhu ta'âlâ anhâ*.

Ve Sûde binti Zem'a'yı nikâh etdiler. Ve Hafza binti Hazret-i Ömer ve Sitti Zeyneb binti Cahş ki Yezîd bin Hâris'den mahlûle iken almışlardır. Ve Cüveyre binti el-Hâris ve dahi Ümmü Habîbe binti Ebi Süfyân ve Ümmü Seleme binti Ümeyye'yi kırk dörd yaşında iken nikâh etdiler. Ve câriye-i Mâriye dahi hazretden sonra bu mezkûrûnlar hayâtda kaldılar. *Radıyallâhu anhünne.*

Bu ehl-i beyt-i Resûlullâh cümle Bakî'de bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Cümlesinin **[Y 297b]** sandûkaları yeşil münakkaş atlas ile pûşîdedirler. Ammâ kubbe-i ezvâc-ı Nebî Hazret-i Âyişe-i Sıddîka ve dahi Ümmü Habîbe ömreş 44 sene Mu'âviye hemşîresidir. Ve ba'zı cevârî-i Resûl Âyişe-i Sıddîka'nın cenbinde âsûdedirler. Zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn atlas-ı ahdar ile pûşîdedir. Türbedârlar ûd-i mâverdî ile ihrâk ederler kim cemî'i züvvârın demâğı mu'attar olur. Hakîr rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp vâlidemize ve ümmehâtlarımıza şefâ'atlerin ricâ eyledik.

Ve bu Âyişe-i Sıddîka'nın bâbı üzre bu târîh terkîm olunmuşdur.

"Emera bi-tecdîdi hâze'l-merkadi'l-mübâreketi Hazret-i Âyişe-i Sıddîka radıyallâhu ta'âlâ anhâ es-Sultân Süleymân Hân ibn Selîm şâh ibn Bâyezîd Hân bin Mehemmed Hân halledallâhu mülkehu, sene hamsîne ve tis'i mie." [950] tahrîrdir.

Ve buna karîb yine bir küçük kubbede benât-ı Resûlullâh'dan Hazret-i Ümmü Külsûme ve Sitti Rukıyye. Bu iki ki duhter-i pâkîze-ahterleri Hazret-i Osmân'a verdi. Ammâ Sitti Rukıyye sene 2 Bedir gazâsı günü merhûme oldular.

Ve yine bu kubbe içre (–) (–) Sitti Zeyneb binti Resûl'dür. Nikâh ile Ebü'l-Âs bin Rebî' bin Abdül'uzzâ hıbâlesinde idi. Ammâ Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'yı Hicretin ikinci senesinde Hazret-i Alî'ye verdikde Hazret-i Fâtıma on sekiz yaşında idi. Hazret-i Alî yigirmiye bâliğ idi. Ammâ Hazret-i Fâtıma Hazretden (–) (–) (–)lerine ermemişlerdi. Bu dörd duhter-i Resûlullâh cümle Hadîce-i Kübrâ'dan müştakkalardır. (–) (–) (–) Huzeyme'yi gazâ-yı Uhud avdetinde Hazret-i Resûl izdivâclarında indirâc edüp firâş-ı Resûlullâh ile müşerrefe oldular. (–) (–) (–)

Ve bu kubbede yine Ehl-i Beyt-i Resûlullâh'dan Ümmüveled ibrâhîm câriye-i Mâriye (–) (–) (–) Mukavkıs-ı Kıbtî Mısır hâkimi iken Hazret-i Risâlet'e ta'aşşukundan

hedâyâları ile Medîne'ye geldikde bu (–) (–) (–) ve Düldül nâm bu ol bir katır getirdi. Hazret-i Alî, *"El-hedâyâ tüşterek"* [250] deyüp katırı aldı. **[Q 123a]** Ve düldül-i Alî dedikleri ol bagldir. Ve Yağfûr nâm bir hımâr-ı sa'îdî ve gayri **[P 124b]** tuhef-i yâdigârîler getirüp Mukavkıs islâm ile müşerref olup yine Mısır'a gitdi.

Bir rivâyetde Mukavkıs tarafından hedâyâlarla elçi gelen hakîm Zannûn-ı Mısrî'dir. Hazretin cemâl-i bâ-kemâlin görüp islâm ile müşerref olup Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs ile Mısır gazâsına geldikde Zannûn ol savaşda şehîd olup şeyh Ukbe-i Cüheynî civârında medfûndur.

Hazret-i Amr ibnü'l-Âs Mısır'ı feth etdükde bu Mukavkıs asâkir-i islâma çok zahâyir ve imdâd etmişdi. Zîrâ yine Mısır'da boybeği mesâbesinde hâkim idi. Ammâ hükûmet-i kübrâ Kudüs ve Antakiye kralı Hırkîl'in idi. Bu Rûm küffârına rağmen Mukavkıs imdâd edüp Mısır'ı Hazret-i Amr'a verdi. Mâriye nâm câriyeyi Hazret'e bunlar **[Y 298a]** verdi. Bu Mâriye ümmü'l-mü'minîn Sitti Zeyneb binti Cahş ile bir beytde sâkin idi.

Ve bu Sitti Zeyneb mukaddemâ Zeyd bin Hâris'in hâtûnu idi. Hâris fevt olup Hicret'in beşinci sâlinde âye[t]: [251] âyeti nâzil olup Sitti Zeyneb'i Hazret-i Resûl tezevvüc eyledi. Müşârün-ileyhâ,

"Hakkımda benim böyle âyet-i şerîf nâzil olup firâş-ı Resûlullâh'a lâyık oldum" deyü Hazret-i ibrâhîm'i elden bırakmayup tefâhür kesb ederdi. Ammâ Hazret-i Resûl'den sonra kalan on beş havâtînlerden evvel bu merhûme oldu. Kubbeleri mezkûrdur.

Ve bu mahalde kubbe-i Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Ümmühânî. ism-i şerîfi Fâhite binti Ebî Tâlib'dir ki Hazret-i Alî'nin büyük hemşîresidir. Hazret-i Resûl'ün menkûhası idi. Hattâ leyle-i Mi'râc'da Hazret bunların hânesinde iken Mi'râc-ı berîn vâki' olmuşdur. Cenbinde cevârî-i Resûl'den üç câriye dahi zer-ender-zere müstağrak medfûnlardır.

Ve bunların kurbunda bir küçük kubbede Sitti Halîme binti Ebî Züveybi's-Sa'diyye. Hazret-i Risâlet'in süd analarıdır. Benî Sa'd kabîlesinden mün'ime bir hâtûn-ı mu'azzama idi. Hazret-i Risâlet ile Hazret-i Hamza ve Hazret-i Ebû Seleme bin Abdullâhi'l-Mahzûmî ve Abdullâh bin Cahş el-Esedî henüz vücûda gelmişlerdi. Bunları dahi Halîme Hâtûn emzirüp hazret ile bunlar süd karındaş olmuşlardır. Ammâ razâ'an hâherleri Selmâ nâm ferişte Selmâ kız ile hemşîre olmuşlardır.

Ve bu Halîme süd ana kubbesi içre Hazret'in razâ'an süd kız karındaşı Selmâ Hâtûn ve hazretin pederinden intikâl eden câriye-i Bereke Hazretin beşiği ve mehdi hidmetinde idi. Nâmına Ümmü Eymen derler. Halîme Hâtûn cenbinde bir kubbe içre medfûnlardır. Her sabâh ziyâret edüp Hazret anlara du'â edermiş. Bu husûsda sikât-ı ehl-i Sükker *rahimehullâh* eyle tahrîr etmişler kim Hazret-i Resûl'ün pederi ticâret ile şâm-ı şerîfe gidüp ba'de't-ticâre şâm'dan rücû' edüp âlâm [u] şedâyid-i râhdan haste-hâl olup Medîne'ye (–) merhale yer kaldıkda Dâru't-tâbığa nâm mahalde merhûm olup anda defn etdiler. Müddet-i ömrü 25 sene.

Üç kerre Hazret Busrâ şehrine giderken ziyâret edüp islâm telkîn eylemişlerdir, zîrâ zamân-ı cehâletde merhûm olmuşlardır ki ol zamân Hazret henüz altı yaşında nâ-bâlig idi. Ba'dehu vilâdet-i Resûl'ün 6 senesinde Hazret'in vâlideleri Emîne Hâtûn binti (–) hazretin

pederi Abdullâh’ın Medîne’de kalan mîrâsın taleb içün hazreti bile alup Medîne’ye gidüp kalan muhallefâtların alup bir ay Medîne’de sâkin oldu.

Hikmet-i Hudâ hazretin vâlidesi Emîne Hâtûn haste-hâl alup “Meded Mekke’ye gidem” deyü Medîne’den iki menzil ba‘îd Ebû Enâm nâm bir karyede merhûme olup kabâyil-i Kureyş‘den kim var ise anda **[Y 298b]** Emîne Hâtûn’u defn etdiler. Hazret ol esnâda altı yaşında idi. Hazreti alup Mekke’de ammisi Ebû Tâlib’e götürdüler.

Ba‘zı müverrihîn vâlide-i Resûl’ün na‘şın mahâfe ile deve üzre Mekke’ye götürdüler, derler. Ammâ sika ehl-i siyer Hicret’in 6 senesinde Hazret-i Resûl cesed-i vâlideyi Ebû Enâm nâm karyeden çıkarup ter ü tâze buldular. Medîne-i münevvereye getirüp bu süd vâlidesi kubbesinde defn etdiler. Anıniçün ehl-i Medîne bu kubbeye Kubbe-i Ümmeyn derler. Bu kavl-i sahîhdir.

Bu kavl üzre vâlide-i Resûl Emîne Hâtûn Halîme Hâtûn ile yeşil atlas ile pûşîde bir çâr-kûşe sandûka içre âsûdelerdir. Rûh-ı şerîfleriyçün sûre-i Nisâ‘yı tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ etdik.

Ve yine bu mahalde bir kubbe-i beyâz içre evlâd-ı zevi’l-ihtirâm-ı sülâle-i Hazret-i Risâletpenâh var. Evvelâ Hazret-i ibrâhîm {ömreş şehr 4.}. Hicretin sene 9 ibrâhîm ibn Resûl merhûm oldu. {Sene 25} Ümmü Mâriye ve Hazret-i Kâsım ve Hazret-i Tayyib ve Hazret-i Tâhir. Bunlar Hadîce-i Kübrâ‘dandır. Kâsım ba‘de’n-nübüvve sene (–) de Mekke’de vücûda geldi. Ve Hazret-i ismâ‘îl (–) (–).

Bu tahrîr olunan on nefer evlâd-ı kirâmın tokuzu Hazret-i Risâlet’in intikâlinden evvel, cümle âhirete intikâl eylediler. illâ Fâtımatü‘z-Zehrâ Hazret-i Alî‘nin taht-ı nikâhında kalup anlar dahi altı aydan sonra dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye Hazret-i Ebâ Bekir hilâfetinde intikâl etdiler. Mezkûr şehzâdeler dahi tertîb üzre âsûde olup sandûkaları yeşil atlas ile pûşîdedirler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.* Beyt:

Ana âline çok selâm olsun

Yerleri ravza-i cinân olsun

Ezvâc ve evlâd-ı Resûlullâh bu mahalde tamâm olup,

Sahâbe-i kirâmları beyân eder

Yine Bakî‘ içre bir kubbe-i sağîrede **Hazret-i Sa‘îdü‘l-Hudrî:** Sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîsdir.

Ve bu kubbe içre **Hazret-i Ömer bin Amr Berîberî,** Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Alî huzûrunda Hazret-i Selmân-ı Pâk belin bağladı ve destûr verdi. Ekmekçilerin silsilesi ana müntehîdir. Seksen yedi sene ömür sürdü. Hazretin her gazâsında hâzır olup guzât-ı müslimîne etmek bişirirdi.

Ve kubbe-i **Sitti Rûmân zevce-i Hazret-i Ebâ Bekir’**dir ve Hazret-i Âyişe-i Sıddîka’nın vâlidesidir. Hicretin 9 senesinde merhûme oldu. Ve bu günde zevce-i Hazret-i Osmân Sitti Rukıyye binti Resûl-i Ekrem dahi merhûme olup câmi‘-i Resûl’de Hazret cenâzeleri namâzın edâ edüp Bakî‘a bile gitdiler. Ve sene 10 Hazret-i ibrâhîm ibn Resûl-i Rahîm bir sene dörd aylık iken merhûm olup bunların dahi namâzın Hazret-i Resûl kıldı.

Ve **Hazret-i Suheyb-i Rûmî.** Sahâbe-i kirâm'ın ulularındandır. Hazret-i Risâlet'in izni ile Hazret-i Alî on yedi kimesnenin belin bağladı ve pîr etdi. Altıncısı bu Suheyb-i Rûmî'nin belin bağladı **[Y 299a]** ve icâzet verdi ki Hazret-i Resûl'ün meddâhıdır. Hazret-i Resûl bu Suheyb hakkında buyurur *Firdevsü'l-Ahbâr*'da mastûrdur. Hadîs: *"innehu kâle evvelü men yuskâ havzî Suheybü'r-Rûmî"* ya'nî "Kıyâmet gününde benim âb-ı Kevser havuzumdan evvel Suheybü'r-Rûmî içer" buyurmuşlardır. Ahilerin silsilesi ana müntehîdir. Yüz on yaşında vefât etdi. Hicretin sene 38 idi. Ammâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* mecrûh oldukda ol ma'reke esnâsında bu Suheyb-i Rûmî Hazret-i Ömer vasıyyeti ile üç gün imâmet etmişdir. Ulu sultândır. Ammâ (–) (–) bir cebel-i âlî üzre bir Suheyb-i Rûmî ziyâret etdim. Azîm âsitânesi var ve fukarâsı (–) (–) (–).

Ve yine Bakî'de **[P 125a]** **Hazret-i Hadîka bin Câbir-i Yemenî**. Kavm-i Ensâr'dandır. Ve alemdâr-ı Resûl-i Rabbi'l-âlemîndir. (–) (–) (–) Hazret-i Osmân'dan kırk gün sonra merhûm olup yine civâr-ı Osmân'da medfûndur.

Ve Hazret-i (–) (–) (–) geldiler. Sahâbe-i kirâmın ulularındandır. Ve Aşere-i Mübeşşere'dendir, ya'nî bunlara Cennet tebşîr olunmuşdur.

Ve ana **[Q 123b]** karîb **Hazret-i Sa'd bin Ebî Vakkâs.** Mevlûd-ı Nebî'nin sene 22 Mekke'de tevellüd eyleyüp (–) (–) (–) (–) ve Hazret-i Osmân vak'asın görüp tîr [ü] kemânın ele alup hayli savaş eyledi. Gördü kim cümle Sahâbe-i kirâm kime tîr [ü] kemânın çeksin. Bilâhire sehm [ü] kavsıyla Medîne'den çıkup terk-i diyâr edüp gazâdan gazâya mücâhidün fî-sebîlillâh olup Hicret'in sene 55 Medîne kurbunda Akîk nâm mahalde hasta olup seksen yaşında anda merhûm olup na'şın bu mahalle getirdiler. Bunlar dahi Aşere-i Mübeşşere'dendirler. Râvî-i hadîsdir ve ehl-i Cennet olduklarına hadîs-i sahîh vardır.

Ve bunların hakîr bir âsitânesin dahi ziyâret etdim. şâm ile Kudüs mâbeyninde Cisr-i Ya'kûb kurbunda bir ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Tekyesi ve şeyhi ve fukarâları vardır. Ve bilâ-had ve lâ-gâyet tîr ü kemân-ı bî-gümân mâl-â-mâldir. Î̂nân kabrinde, sandûkaları var. Ammâ Allâhu a'lem seyâhatde iken makâmları ola.

Ve bir makâmı dahi Mısır iskenderiyyesi kal'asının leb-i deryâdaki Bâb-ı Ahdar'ı içeri girdikde sağ tarafda bir kulle-i azîm içre **ziyâretgâh-ı Sa'd Vakkâs**'dır. Anda dahi niçe pehlivânların gürzleri ve niçe kemânkeşlerin darbları ve ibret-nümâ işleri vardır. Ziyâretgâh-ı ehl-i züvvârdır. Zâhirâ bu dahı makâmları ola.

Ve yine Medîne'de Sa'd-ı Vakkâs'ın kubbesi içre **Hazret-i Sa'd bin Zeyd bin Ömer** Hicret-i Nebeviyye'nin 51 senesinde merhûm oldu. Bunlar dahi Aşere-i Mübeşşere'dendir.

Hulâsa-i kelâm Çâryâr-ı Güzîn'den gayri Aşere-i Mübeşşere'nin ekseri bu Sa'd-ı Vakkâs kubbesinde medfûn olduklarıyçün Kubbe-i Aşere derler. Ashâb-ı Aşere bunlardır. Evvelâ Çâryâr-ı Sıbteyn ve Talha bin Abdullâh ve Hazret-i Zübeyr bin Avvâm ve Hazret-i Abdurrahmân ibn Avf ve Hazret-i **[Y 299b]** Sa'd ibn Ebî Vakkâs ve Hazret-i Sa'd bin Zeyd bin Ömer ve Hazret-i Ubeyde bin Cerrâh şâm'da halîfe idi, yine şâm kurbunda Erzen karyesinde medfûndur. Çâryâr ile bu on kişiye Cennet müjdelenmişdir. Bunlardan mâ'adâ ashâb-ı Cenâb-i Nübüvvet-me'âbın haddi ve hasrı bî-nihâyedir. Lâkin inde ehli'l-hadîs

mutemedün-anh muktezâsınca yüz on dörd bin nefer ashâb-ı güzîndir, demişler. Beyt:

Dânem ez Hakk selâm-ı rıdvâneş

Bi-eser ehl-i beyt-i yârâneş

Ve yine Bakî‘de **Hazret-i Zeyd bin Sâbitü‘l-Ensarî.** Benî Seleme kabîlesindendir. Mu‘âviye hilâfetinde Hicretin sene 45’de merhûm oldu.

Ve bunlara karîb **Hazret-i Abdullâh bin Selâmü‘l-Ensârî**. Benî isrâ’îlî‘den Hazret-i Yûsuf neslinden idi. Hicretin sene 43 merhûm oldu. Sahâbe-i kirâmın ulularından idi.

Ve bunlara karîb **Hazret-i Ka‘b bin Amru’l-ensârî.** Bedr gazâsında Abbâs bin Abdülmuttalib’i ve oğullarını bunlar ile Hazret-i Alî-i velî esîr edüp Abbâs’ı kayd-bend ile huzûr-ı Resûl’e getirüp Abbâs islâm ile müşerref oldu. Hazret-i Abbâs oldur ki ammi-i Resûlullâh’dır. Ve hazret intikâl etdükde Hazret-i Alî gasl edüp bu Abbâs su komuşladır. Ba‘dehu mezkûr Ka‘b bin Ömer Hicretin sene 55 Mu‘âviye hilâfetinde merhûm oldu.

Ve yine bu mahalde **Hazret-i Übeyy bin Ka‘b.** kavm-i Ensâr’dandır. Sahâbe-i güzînin kibârındandır. *Rahmetullâhi aleyh.* Vahiy kâtibi olmuşdur. Sene 19 ba‘de’l-hicre vefât etdiler.

Ve yine Bakî‘de **Kubbe-i şürefâ** Medîne hâkimleri olan cümle şürefâ-yı evlâd-ı kirâmlar bu kubbede medfûnlardır.

Ve Medîne kal‘asının Bâb-ı Mısır dâhilinde kubbe-i Hazret-i (–) (–) alemdâr-ı Resûlullâh’dır

Ve yine Bakî‘de karâfe-i Ervâm-ı ulemâ başka bir köşede, cemî‘i ulemâ-yı Rûm anda medfûndur.

Evvelâ, **Celeb Muslihüddîn Efendi** ism-i şerîfleri Mustafâ‘dır. Kânûn-ı Osmânî‘de beş on senede bir Rûmeli’nden devşirme ta‘bîr ederler niçe bin sıbyânı cem‘ edüp Âsitâne’ye geldiklerinde her birin birer a‘yâna ve birer ocağa koyup terbiye ederler. Mezkûr Muslihüddîn ol sıbyânlardan olup Harem-i Hâssa düşüp anda neşv [ü] nemâ bularak halîfe olup Hâsoda’ya andan şeyhü‘l-harem olup sene 1025 târîhinde merhûm olup Bakî‘de karâfe-i Ervâm’da medfûndur. Bu hakîrin pederine, peder derler idi. Bir kaç kerre ihsânlarıyla behremend olduk. ilim [ve] salâh ile meşhûr pâk i‘tikâd ve hüsn-i hulk ile mevsûf dervîş-nihâd kimesne idi. Ve âsâr-ı ilmiyyesinden ilm-i fıkıhda *Eşbâh ve Nazâ‘ir’*i anlar şerh etmişlerdir.

Ve **Hazret-i şeyh ibrâhîm-i Medenî** belde-i Kastamonu’dandır. Medîne-i münevverede ömr-i nâzenîni mücâveret ile geçdüğünden Medenî derlerdi. Sene 1011 târîhinde vefât edüp Hazret-i Abbâs civârında medfûndur.

Ve dahi mollâ-yı **[Y 300a]** Rûm **Münşî Mehemmed Efendi** Anatolu’da Akhisâr hâk-i pâkdendir. Medîne mollâsı iken gencîne-i vücûd-ı pâki bu hâk-i pâk-i Bakî‘de hâk-âlûd olup Bakî‘de na‘î‘ edinmişdir. Fârisî ve Arabî ve Türkî‘de fesâhat u belâgat u melâhat üzre te’lîfâtları vardır. Ve pâkîze eş‘âr-ı memdûhu âlem-ârâdır.

Andan kabr-i Na‘şu’l-vusûl derler bir tarz-ı Rûm kabirdir. içinde **el-Mevlâ Sinân-ı Nehcî** hazretleri medfûndur. Bunlar[ı] Medîne-i münevvere monlâsı etmişler. Ma‘zûlen

gemi ile Mısır kurbunda Süveys'e karîb olduklarında buyururlar kim,

"Hazret-i Risâlet bize yine Medîne mansıbın ihsân buyurdular. inşâ'allâh yine biz Medîne'ye müteveccih oluruz. Lüft eylen, eğer intikâl edersek bizi yine Medîne-i münevvereye götüresiz" deyü vasıyyet ederler. Hikmet-i Hudâ ol gece gemide intikâl edüp bir gayri gemi ile vücûdunu vasıyyeti üzre Medîne-i münevvereye götürüp Bakî'de medfûndur. Rûm tarzı seng-i mezârı ma'lûm-ı ünâs. Anıniçün kabr-i Na'şu'l-vusûl derler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve yine bu mahalde bir soffa üzre fuzalâ-yı ulemâ el-Mevlâ **Mustafâ bin Kara Dâvûd** Mekke-i mükerreme mollâsı iken rehzen-i ecel yolun kesüp hâk-i Bakî'-i amber-pâkde medfûndur.

Ve yine bu mahalle karîb bir kârgîr binâ mastaba üzre **eş-şeyh Hayreddîn Hızır ibn el-imâm Ahmed el-Amâsî eş-şehîr be-Îcâdî Efendi.** Müfessirîn ve muhaddisînden ve fuzelâyi'd-dehirden büyük kimesne idi. Hazret-i Abbâs civârında ziyâretgâh-ı enâmdır.

El-Mevlâ Mehemmed eş-şehîr be-Arab Hoca. Diyâr-ı Rûm'dan gelüp Harem-i Hâs'da neşv [ü] nemâ bulup niçe medâris ve menâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olup Medîne mollâsı iken karâfe-i Bakî' monlâsı olup hükm-i hükûmâtdan munkatı' oldu. Mukaddemâ hayâtda iken dahi dağdağa-i halkdan âsûde-hâl kûşe-nişîn fâriğü'l-bâl bir recül-i afîf ehl-i hâl kimesne idi.

Ve Hazret-i Abbâs kurbunda **şeyh Mehemmed ibn Arrâf.** Pederi Mısır beğlerinden idi. Kendüleri dahi bir mîr-i kebîr idi. Cîfe-i dünyâyı terk edüp (–) (–) (–) sulehâ-yı ümmetden idi ve (…) etdi ve (…) etdi. Ba'dehu Medîne'ye gidüp merhûm oldu. Arabistân'ın şiddet-i hârında ayda bir kerre su içerdi. Riyâ (?) **[Q 124a]**

Bu mahalde **[P 125b]** Bakî'in ziyâretleri tamâm olup Medîne-i münevverenin taşrasındaki ziyâretlerdir ki,

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı hâric-i Medîne-i Münevvere: Medîne-i münevverenin cânib-i kıblesinde üç bin adım ba'îd bâğ u bâğçeler içre ubûr ederek iki cânibi nahlistân ve gül [ü] gülistân ve bâğ u bostân içre gidüp bülbül-i destân u hoş-elhân sadâsın istimâ' ederek,

Karye-i Kubbetü'l-islâm'da Mescid-i Kubâ: iki yüz hâne-i ma'mûreli bâğ-ı irem-misâl bir karye-i ferah-fezâdır. Cümle ehl-i Medîne'nin teferrücgâhı ve mesîregâhı bir dilküşâ karyedir. Anda câmi'-i Kubâ Hazret-i Resûl'ündür. Gazâ mâliyle binâ olunmuşdur, beyâz incü-misâl **[Y 300b]**bir câmi'-i münevveredir. Hakkâ ki nûr-ı mahzdır. Cânib-i garba mekşûf bir bâbı var, yedi kademe taş nerdübân ile urûc olunup hareme dâhil olunur, ancak bir kapudur.

Ve harem içre Hazret-i Risâlet'in mübârek dest-i şerîfleri ile dikdikleri hurmâ nahilleri ve bir nabıka dırahtı var, gâyet büyükdür. Ve bu dıraht-ı nabıka dibinde bir âb-ı hayât kuyu vardır. Âb-ı Zemzemden nişân verir, gâyet lezîzdir. Hazret-i Risâlet-penâh cümle Sahâbe-i kirâmlara kazdırmışlardır. Bu haremden câmi'e girüp Hazret-i Resûl mihrâbında iki rek'at hâcet namâzı kılup du'â ede, cemî'i hayr murâdâtı hâsıl olur. Böyle bir du'â müstecâb olacak câmi'-i atîkadır.

Mukaddemâ Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'den Medîne'ye hicret etdükde ibtidâ bu

câmi‘ mahalline gelüp üç gün bunda sâkin olup bir mescid-i muhtasar binâ etdiler. Ba‘dehu Tebük ve Uhud ve Huneyn gazâsının mâl-ı ganâyiminden câmi‘-i kebîr inşâ etmişlerdir. şarkdan garba tûlü yüz yigirmi ayakdır, kâmil ve arzı mihrâba dek altmış ayakdır. Ve harem dahi tûlen ve arzan yüzer ayakdır.

Ve bu câmi‘ içre cümle kırk sütûn pâyende üzre toloz kubbe binâ-yı kavîdir. Aslâ ağaç binâ yokdur. Mihrâbı tarz-ı kadîm bir musanna‘ binâdır. Üstünde bu âyet-i şerîf tahrîr olunmuşdur. [252] âyeti mastûrdur.

Ve sünnet-i Resûl üzre bir alçak minberi üzre: [253] âyeti yazılmışdır.

Ve bu mihrâb üzre yine, *“Kâlallâhu Ta‘âlâ: Men tetahhera fî beytihi sümme etâ mescide Kubâ ve sallâ fîhi sâlaten kâne tace ömrihi”* [254]

Ve yine bu mihrâb üzre âye[t]: [255] âyeti merkûm olunmuşdur.

Ve bu hatlar tahrîr olunan iki mihrâblar alçak mihrâblardır, ancak birer âdem kaddidir.

Ve bu câmi‘in sol tarafı köşesinde bir küçük mihrâb vardır. Anda Hazret-i Resûl dâ’imâ ibâdet edüp tilâvet-i Kur’ân ederlermiş. Ana Mihrâb-ı Mekşûf derler. Bu mihrâbda bir küçük pençere-misâl bir delik vardır, Mekke cânibine nâzırdır. Hazret bu delikden dâ’ima Mekke tarafına nazar edüp vatan-ı aslîsi olan Mekke ârzûsun def‘ edermiş. Bu mihrâbda iki rek‘at namâz kılan elbette ve elbette sâlimen ve gânimen vatanına vâsıl olur. Ve bu câmi‘in kıblesi tarafına kırk adım karîb yol kenârında,

Mescid-i Hazret-i Alî *kerremallâhu vecheh***:** Haremi ve minâresi yokdur. Bir müfîd [ü] muhtasar elli âdem alur bir mesciddir. Ve bu mescidden elli adım cânib-i kıbleye ol râh ile gidüp,

Mescid-i Hazret-i Âyişe: Bu dahi haremsiz ve minâresiz bir mescid-i sağîredir. Ammâ bâğ-ı irem içindedir. Bu karyede câmi‘-i Kubâ‘dan gayri câmi‘ yokdur. Ve minâre dahi yokdur. Cümle halk salât-ı cum‘ayı bunda edâ ederler.

Ve Âyişe mescidi mukâbelesinde **[Y 301a]**sokak aşırı bir hadîka-i irem içre,

Bi’r-i Erîş: Bizzât Hazret-i Risâlet-penâh dest-i şerîfleri ile hafrine mübâşeret edüp cümle Sahâbe-i kirâmların i‘âneti ile bir çâh-ı mâ olmuşdur kim gûyâ âb-ı Zemzemdir. Ve her kimin bir emrâz-ı muhtelifesi olsa bu bi’r-i zülâlden kırk gün nûş eylese bi-emrillâh dürr-i beyz-âsâ olup ol zahmetden halâs olur. Hamd-i Hudâ girmek müyesser olup Erdel gazâsında küffâr bizi münhezim edüp piyâde firâr ederek arak-âlûd iken sovuk su içüp hafakân derdine mübtelâ olmuş idim. Hamd-i Hudâ bir kaç gün bu mâdan nûş edüp ve bir kaç kerre gusl edüp ol derdden halâs oldum.

Ve bu kuyunun vakıf sığırları vardır. şeb [u] rûz bu amîk kuyudan su çeküp tulumlarla havz-ı azîmlere döküp andan bâğ-ı iremlere taksîm olup cümle bâğçeleri rey olur. Ve cümle huccâc bu havz-ı kebîrelerde şinâverlik edüp gusl ederler. Ve her bâğda gûy gûy sohbet edüp ibâdet ederler. Limon turunc şükûfesi râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur.

Ve bu kuyuya Hazret-i Osmân halîfe iken teferrüce gelüp tecdîd-i vuzû‘ ederken Hazret-i Resâlet-penâh’ın mühr-i nübüvvetini bu kuyu içine düşürüp niçe bin cidd [ü]

cehd edüp âhirü‘l-emir bulunmayup ferâğat etdiklerinde efvâh-ı nâsda şâyi‘ oldu kim,

“Hazret-i Osmân’ın bahtı döndü. Mühr-i Nebî elinden gitdi. Hayır değildir” deyü tefe’’ül etdiler. Kırkıncı gün Hazret-i Osmân’ı şehîd etdiler. Bâlâda tahrîr olunmuşdur. Ba‘dehu Hazret-i Alî halîfe-i Nebî oldukda niçe yüz âdeme ihsânlar edüp bu çâh içre cidd [ü] cehd ile ol mührü aradılar, bulmayup ferâğat etdiler.

Bâğçe-i Sokollu: Vâcibü‘s-seyr bir ürd-i behişt-misâl heşt maksûre-i münakkaş sihr-i helâl kâhlar var kim teferrüc eden dilşâd olur. Cümle suyu mezkûr hazretin çâh-ı mâsındandır. Bunda dahi aşren fe-aşr şâfî‘î havuzları var. Cânib-i erba‘asında fûl ve nesrîn verd-i ahmer ile müzeyyen kasr-ı Havernak’lardır. Ve bu mahalde niçe ziyâretler ve niçe ibret-nümâ âsârlar var. Ammâ bu kadar ile iktifâ etdik. Andan,

Ziyâret-i Nahleteyn: Hazret mübârek dest-i şerîfleri ile dikdiği hurmâ ağaçlarıdır. ikisi de evc-i âsumâna ser çekmiş nahl-i serâmedlerdir. Tahtında iki rek‘at namâz kılup du‘â etmek gerek. Ve yine bu Medîne bâğları içre,

Bi’r-i Urve bin Zübeyr derler, bir çâh-ı mâ vardır. Lezzetde âb-ı Zemzem gibidir. Hâsıyyeti gâyet çokdur. içen âdemi semîn eder. Ammâ her bâr içse semizliğinden hareket etmeğe mecâli kalmaz. Ve yine buna karîb,

Bi’r-i Kazâ‘a: Hazret-i ibrâhîm kazmış derler bir âb-ı hayât kuyudur. Hazret-i Mefhar-i Mevcûdât bu bi’r suyu ile âbdest alup bâkî olan mâ-i zülâli yine kuyuya dökmüşlerdir. Ve bu bi’r içre “niyyetü’ş-şifâ” deyüp mübârek ağzı yarların bu çâh içre ilkâ eylemişlerdir. Hâlâ **[Y 301b]**âb-ı nâb-ı rakîk uyûn-ı ibret-nümûn (–) (–) (–) hâtır olan nûş etse bi-emrillâh şifâ bulur. Ve her diyâra kumkumalar ile hedâyâ götürürler.

(–) (–) (–) zamân-ı cehâletden kalmış bir çâh-ı atîkdir. Lebîd bin el-A‘zam el-Yahûdî nâm mel‘ûn (–) (–) (–) günden güne nâ-hoş olup ilâc mümkün olmadı. Âhirü‘l-emr melâ’ikelerin i‘lâmıyla i‘lâmına i‘lâmına (–) (–) (–) bulup bu mahalde Cenâb-ı Bârî kıbelinden sûre-i Mu‘avvazeteyn nâzil olup Hazret (–) (–) (–) hâlâ bu kuyudan ehl-i Medîne su içmezler ve nef‘i dahi yokdur. Ancak besâtînleri, rey ederler. (–) (–) (–) hazretin hurmâ bâğı içinde bir mâ-i hayât-ı safâ-bahşdır. Hazret-i Risâlet-penâh (–) (–) (–) havâtîn tâ’ifesi **[Q 124b]** varup âb-ı nâbından nûş ederler, yetmiş hâssası vardır. Cümle nisvâna müte‘allık hâsıyyetlerdir. Cümleden biri bir hâtûn vaz‘-ı haml mahallinde usret çekse bu çâh-ı mâdan nûş etse bi-emrillâh bilâ-meşakka mahall-i masdarı şakk olup ma‘sûm müştak olur.

Ve hayzı hâlinde nûş etse munkatı‘ olup nifâsdan **[P 126a]** pâk olup vatıy helâl olur. Ve duhter-i nâ-şüküfteleri ve cümle havâtînler bu bâğ-ı iremin havuzunda gusl ederler. Anıniçün hazretin bu bâğına bâğ-ı Nisvân derler. Havâtînlere mâ‘il olduklarından cümle ehl-i beyte bu bâğı vakf eylemişdir. Ricâl makûlesi bu mahalle gelmezler. Eğer züvvâr-ı huccâcdan gelirse mahfî bulup bâğbânlardan izin olursa girüp ziyâret edüp ibâdet ederler.

Andan yüz adım câmi‘-i Kıbleteyn’dir. Bâlâda zikri sebkat etmişdir. Hazret-i Risâlet’in üçüncü binâ etdüği mesciddir. Harem ve minâresiz bir mesciddir. Bundan yüz elli adım ba‘îd taş nerdübân ile çıkılır,

Mescid-i Selmân-ı Fâris: Bu dahi haremsiz ve minâresiz bir kasr-ı âlî-misâl bir küçük mesciddir. Ve buna yüz adım karîb,

Mescid-i Hazret-i Osmân: Bu dahi taş nerdübân ile urûc olunur haremsiz ve minâresiz bir müfîd [ü] muhtasar mesciddir. Ve yine buna karîb,

Mescid-i Hazret-i Alî: Bu dahi eyle sâde bir haremsiz ve minâresiz mesciddir. Huccâc-ı müslimîn geldikde cemâ'atleri çok olur. Bu mesâcidlere iki kerre gelüp ibâdet edüp Medîne-i münevverenin şimâl cânibinde,

Hazret-i Hamza ziyâretlerin beyân eder: Evvelâ haymelerimizde kâmil yüz elli atlı ile pür-silâh olup ziyâret-i Hazret-i Hamza'ya müteveccih olduk. Zîrâ hayli mesâfe-i ba'îdedir ve az âdem ile gitmek muhâlifdir, zîrâ Uhud gazâsı olan yerdir. şimâl cânibi sengistân ve çengelistân ve Hayberistân dağlarıdır. Hayber Yahûdîleri kemîngâhlardan fırsat bulursa çıkup âdemi helâk eder. Dâ'imâ fursat gözedir. Hakîr pür-silâh askerle Medîne bâğları içre seyr [ü] temâşâ ederek sun'-ı acîb ü garîbeler var kim ta'bîr olunmaz. Cümleden biri bu bâğlar içre olan hurmâların kaddi âdem kaddi kadar ancak var. Cümle hurmâ tûşeleri yerde rimâl üzre **[Y 302a]**salkım salkım olup akîk-i Yemenî-vâr yerde yatır. Âdetullâh bunun üstüne cârîdir kim nahl-i hurmâ evc-i âsumâna ser çekmiş ola. Ammâ bu mu'cize-i Resûlullâh'dır kim Antâb bâğı gibi üzüm teyekleri gibi yerde yatır. Bunları temâşâ ederek ibtidâ bin adım gidüp,

Mastaba-i Hazret-i Resûl: Hazret bunda gelüp Uhud gazâsına giderken bunda mubârek tenine zırh-ı Dâvûdî geyüp mübârek miyânına seyf-i meslûlün bend kılup bizzât kendüleri Çâryâr-ı Güzîn'e kılıç kuşatdı ve gülbâng-ı Muhammedî çekildi. Hazret-i Hamza'yı kılıç kuşatmağa arayup bulmadılar. Bu mahalden kâdir olan tâ Hazret-i Hamza'ya varınca piyâde giderse savâb-ı cihâd eder. Hakîr etek dermiyân edüp atımı gulâmıma verüp ol şiddet-i hârda piyâde olup sûre-i Elhâkümü't-tekâsür'ü tilâvet ederek bir sâ'atde,

Vâdî-i hayyâme-i Resûl: ya'nî Ordu-yı Resûlullâh yeri bu mahalde bir küçük soffa vardır. Hazretin ihrâmdan haymesi bu soffa üzre imiş. Bunda dahi iki rek'at namâz kılmak gerek, sünnetdir. Bu mahalde Hazret-i Risâlet-penâh guzât-ı müslimîni cenge âmâde edüp saf saf asker tertîb eyledi. ibtidâ yedi bin bahâdır-ı nâmdâr Ashâb-ı kibâr ile Hazret-i Hamza'yı talî'a-i asker edüp çarhaya me'mûr etdi. Ve Hâlid ibn Velîd yemînde yedi bin askerle âmâde oldu. Ve Hazret-i Ömer ve Amr ibni'l-Âs piyâde Arab askerine serdâr olup bu sahrâ-yı azîme içre yürüdüler. Hakîr dahi cümle refîklerimize tenbîh edüp bu soffada ikişer rek'at namâz kılup "niyyetü'l-gazâ" deyüp kılıçlarımız kemerlerimize bend kılup yine şimâl cânibine beş yüz adım gidüp,

Soffa-i Âşûrâ: şâm huccâcı ba'de'l-hac bu mahalde mâh-ı Muharrem'de âşûrâ bişirüp fukarâya bezl ederler. Ve bir soffa dahi Surre emîni soffası ve bir soffa dahi Mollâ soffası ve bir soffa dahi şeyhü'l-harem soffası. Bu mezkûr dörd soffa Çâryâr-ı Güzîn'indir. Her sene Hazret-i Risâlet ile bu mahalle gelüp Hazret-i Hamza'yı ziyâret edüp âşûrâ tabh ederlermiş. Hâlâ sünnetdir. Huccâc-ı şâm geldikde kırk elli bin âdem cem' olup bin kazgan âşûrâ bişüp Medîne kavmi kendileri bile aşır aşına dönerler. Bu sahrâda niçe bin ocak yerleri ve çadır soffaları ve kırk elli yerde kahvehâne soffaları ve su kuyuları vardır. Ve bu mahalden yine şimâl cânibine yüz adım gidüp,

Ziyâret-i Kubbe-i Hazret-i Hamza: *Radıyallâhu anh.* Medîne'den bu mahalle bir sâ'at yerdir. Bir câmi'-i kebîr-misâl bir kubbe-i âlîdir. Kıbleye nâzır bir kapusu var. Altı

kademe taş nerdübân ile çıkılır. Andan bu âsitânenin haremine duhûl olunur. Bir beyâz seng-i mücellâ ile mefrûş bir harem-i menkûşdur. Bu haremin kıblesi tarafı kubbesi altında tâ mihrâb önünde kubbe-i âlînin ortasında çâr-kûşe bir parmaklık içinde bir yeşil sof ile mestûr bir çâr-kûşe sandûka içinde âsûdedirler. Bunda bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp savâbın **[Y 302b]**rûh-ı şerîflerine hibe eyledik. Ve her kim kılıç taşırsa teberrüken kılıçın Hazret-i Hamza'nın sandûkası içre koyup bir zamândan sonra çıkarup türbedârlar tekbîr ederek kemerine kuşanalar, gazâ savâbın bulur.

Ve Hazret-i Hamza'nın ser-i sa'âdeti ucunda yine zürriyetlerinden şerîf Sâlih *kuddise sırruh* ulu sultândır. Çok kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuşdur. Bunlarla bir sandûka içre asûdedirler.

Hazret-i Hamza'nın neseb-i şerîfleri ammi-i Resûlullâh'dır kim hazretin pederi Abdullâh'ın li-ebin ve ümmin birâderleridir. Hamza ibn Abdülmuttatib'dir, Âl-i Hâşimî'dir. Ve Hazret-i Resûl ile süd karındaşlardır. Nübüvvetin iki senesinde Hazret-i Ömer'le berâber islâm ile müşerref oldular. Mücâhidün fî-sebîlillâh zor-âver tüvânâ ve şeyh-i muzaffer min-indillâh idi. Niçe gazâlara serdâr olmuşdur. Âhir bu Uhud gazâsında hazretin mübârek dendân-ı şerîfi şehîd olduğu mahalde Hazret-i Hamza da küffâr-ı Hayber içinde kalup ceng ede ede niçe yüz küffârı dendân-ı tîgden geçirüp kendüyi dahi pâre pâre edüp şehîd etdiler.

Ve askeri münhezim edüp Medîne'ye bir sâ'atlik yerde bi-emrillâh yine guzât-ı müslimîn ile Hazret-i Alî ve Fuzayl bin Ebû Tâlib yetişüp küffârın yüzün döndürdüler. El-azametullâh (–) (–) (–) varup bu kadar mâl-ı ganâ'im ve niçe bin küffâr katl olunup Hazret-i Hamza'nın cesed-i şerîfin alup bu mahalde defn etdiler. (–) (–) (–) müddet-i ömür (–) sene. *Rahmetullâhi aleyh.* Hazret-i Hamza'nın hareminde bir âb-ı hayât kuyu vardır. (–) (–) (–) Ve bu âsitânenin taşrasında sokak aşırı,

Mescid-i şeyhü'l-harem: Bir küçük (–) (–) (–) olmasıyçün bir müsâfirhâne ve ba'zı maksûrecikler vardır. Ve bir birke-i azîmi vardır. (–) (–) (–) bâğ u bâğçeli çiftlikler var. Andan şimâle üç yüz adım gidüp,

Uhud gazâsı cengi: (–) (–) (–) taş nerdübân ile çıkılır bir soffadır. Hazret-i Risâlet-penâh'ın sinn-i şerîfini defn etmişlerdir. (–) (–) (–) ne ne sin derler namâzgâh-misâl bir küçük mihrâbı vardır. Bunda dahi iki rek'at **[Q 125a]** namâz kılup âfât-ı semâvîden ve âfât-ı arazîden masûn [u] mahfûz olmak içün du'â etmek gerek.

Hikmet-i Hudâ bu sahrânın hâki beyâzdır. Bu mahallin hâki Hazret-i Risâlet'in mübârek dişi kanı döküldüğünden humret üzredir. Bu hâkden bir âdem parmağıyla dişine sürse veca'-ı sinden ve nâzilden emîn ola. Mücerrebdir. Bu soffadan yine şimâl cânibine beş yüz adım gidüp,

Cebel-i Uhud: Evc-i semâya ser çekmiş kara kızıl kayalı çıplak evc-i semâya ser çekmiş mehîb dağlardır ve azîm gârlar vardır. Bu mahalde bir dere vardır, ana **[P 126b]** Maktel-i Hamza derler bir muzlim ü mahûf yerdir. Bu mahaldeki gâr-ı kemîngâhlardan küffâr hurûc edüp Hazret-i Hamza'yı bunda şehîd eylemişlerdir. Hâlâ ol mahallin kayaları kırmızı kan gibidir. Gayri yerleri beyâz **[Y 303a]**ve kara kayalardır. Bu mahalde dahi iki rek'at namâz kılup acele ile avdet etdik, zîrâ bî-emân yerdir.

Bu mahalde at binüp kılıç kuşanan fârisü‘l-hayl ve piyâde olan fetâ-yi şecî‘ sâhibü‘l-hayl bism-i ilâh ile eline kılıçın alup niyyetü‘l-gazâ deyüp Allâh Allâh diyerek at bırağup yâhûd piyâdece cengde hareket eder gibi dilâverâne cevelân etmek bu arsagâhda sünnet-i Resûlullâh’dır kim gazâ savâbıdır. Andan cenûb cânibine gerü gidüp iki yüz adımda,

Ziyâret-i hırmen-i şühedâ: Bu mahalde binden mütecâviz Sahâbe-i kirâm şehîd olup ale’t-tertîb defn olunmuşlardır. Ammâ üzerlerinde kubbeleri yokdur. Ammâ ba‘zı müte‘ayyin kibâr-ı ashâbın ve Muhâcirîn [ü] Ensâr’ın ve sikadan olan râvî-i hadîs kibâr-ı güzînlerin merkadleri seng-i mezârları ve birer soffa ile ma‘lûmlardır. Bunlardan mâ‘adâsı bir sahrâ içre kubûr-ı Ashâb-ı kirâm zeyn olmuşdur.

Hikmet-i Hudâ karîbü‘l-ahd vâki‘ olmuş. Bir kerre bir azîm bârân-ı rahmet nüzûl edüp bir seyl-i azîm olur kim bu şühedâlardan yetmiş kabr-i şerîfin hâklerin seyl götürüp cesed-i şerîfleri ter ü tâze kimi hâb-âlûd-misâl yatır, kimi oturur, kiminin kanı cereyân eder, kimi bî-dest, kimi bî-pây, kimi mecrûh, kimi bî-kelle, kimi hâb-ı râhatde yatırlar.

Bu hâl-i pür-melâl haberi ahâlî-i Medîne’ye varup cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyih sâdât hâs [u] âm kazma ve kürekleri ile bu mahalle gelüp görseler kim cümle şühedâların vücûd-ı şerîfleri ter ü tâze dururlar, cân ü dilden dîn-i mübîn uğuruna şehîd olmanın fâ‘idesin müşâhede edüp cümle halk mücâhidün fî-sebîlillâh olmağa arzû ederler.

Ba‘dehu tevhîd [ü] tehlîl ve tekbîr ile her şühedâ hâli üzre dururlarken üzerlerine ol hâk-i anber-âsâdan yığup kabr-i şerîflerin ayân ederler.

Ba‘dehu şeyhü‘l-harem olan sâhibü‘l-hayrât savâbına kasd edüp ihtimâldir bir dahi seyl tuğyân edüp yine şühedâlar müte’ezzî olmasın içün bu şühedâların dere cânibine dörd yüz adım tûlu bir kârgîr binâ bir rasîf binâ edüp cümle şühedâ gark-ı âbdan halâs olmuşlardır. *Rıdvânullahı Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în.*

Ammâ bu mahalli ziyâret etmede bir âdâb vardır. Vakt-i seherde hevâ mu‘tedil iken yalın ayak başı kabak Sûre-i Mekâbir okuyarak bu meşhedistânı ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edesin. Ammâ vakt-i zuhurda yalın ayak gezilmez, zîrâ zemîn âteş gibi yanar. Müsta‘mel pâypûş geyüp ziyâret etmek iktizâ eder. Eyle olsa bî-edeplik olmuş olur. şart seheri ziyâret etmek gerekdir. Ba‘zı kimesneler bu binâ olunan dîvâr üzre pabucile yürüyüp ziyâret eder, gam değildir.

Ve bu dîvârın bir ucu tâ cebel-i Uhud dâmeninde Hazret-i Hamza şehîd olduğu mahalle varır. Bir ucu yine Hazret-i Hamza âsitânesine karîb varır. Bu sahrâ serâpâ hûn-ı sahâbe ile mülemmâ‘ olmuşdur. Tebevvül [ü] tegavvuzdan hazer **[Y 303b]**edüp âdâb üzre ziyâret etmek gerekdir, ve’s-selâm. Zîrâ bu fezâya şühedâ Tarlası derler. Niçe bin cân u baş oynamış tarladır. Mahsûlü du‘â hırmeninde derilir kim Hadîs: [256]

Ve ba‘zı sulehâ-yı ümmetden kimesne Hazret-i Risâlet-penâh’a mahabbetinden uğuruna cân fedâ edüp şehîd olanlar içinde bulunayım deyü bu mahalde defn olunması içün vasıyyet eder. *Allâhümme yessir.* Ve her sene mâh-ı Muharremde ve mâh-ı Saferde bu Hazret-i Hamza âsitânesinde mevlûd-ı şerîf olup yedi sekiz bin âdem cem‘ olup mevlûd-ı şerîf tilâvet olurken elbette aşk-ı ilâhî ile âlûde bir âdem merhûm olmuş bulunur. Aceb sırrullâhdır. Ol âdemi gasl edüp şühedâlar hırmenine defn ederler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bu arada dahi Medîne hâricindeki ziyâretler tamâm olup yine bâğ u bâğçeler içre Medîne-i münevvereye varup,

Evsâf-ı ziyâret-i vedâ‘: ihvân-ı züvvârân-ı seyyâhâna ma‘lûm ola kim bu Medîne-i münevverenin bu tertîb üzre ziyâretleri tamâm oldukda şart oldur kim ibtidâ ke’l-evvel pâk gusl edüp ve pâk libâslar geyüp yâhûd muhrem varırsan dahi nûrun âlâ-nûrdur. Âdâb üzre kal‘a kapusundan içeri girüp tâ Hazret-i Resûl’ün câmi‘-i şerîfine varınca salâvat-ı şerîfeye müdâvemet ederek vara. Ammâ evvelki gibi Bâb-ı Selâm’dan girmeye. Âdâb oldur kim bu ziyâret-i vedâ‘da Hazret-i Risâlet-penâh’ın pây-i sa‘âdeti tarafında Bâb-ı Cibrîl’den girdikde bu du‘âyı okuya:

“Esselâmü aleyke yâ Resûlallâh nes’elüke en tes’elallâhe en lâ yakta‘a âsârenâ min zürriyyetike ve haremike bien yu‘îdenâ sâlimîn gânimîn ilâ evtâninâ ve en yübârike lenâ fîmâ vehebe lenâ mine’l-veledi ve havele mine’n-ni‘ami ve yerzukana’ş-şukra alâ zâlik. Allâhümme lâ tec‘al hâzâ âhara min ziyâreti kabri nebiyyike fein teveffeytenî kable zâlike feinnî eşhedü fî memâtî mâ eşhedtühü fî hayâtî en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh ve enne Muhammeden abduhu ve resûluh. Rabbenâ âtinâ fi’d-dünyâ haseneten ve fi’l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe’n-nâr. Sübhâne Rabbeke rabbe’l-izzeti ammâ yasıfûn ve selâmün ale’l-mürselîn ve’l-hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn.” deyüp,

“Elvedâ‘ yâ Resûlullâh! Elvedâ‘” deyüp gerü gerü gide, *ve’s-selâm.*

Elhamdülillâh bu tertîb üzre kırk yıl arzû etdiğim efendim Hazret-i Risâlet-penâhı ziyâret edüp bu üslûb üzre alâ-kadri’l-imkân evsâf-ı şerîflerin tahrîr ü tesvîd etdik. *Hâzâ min-fazlı Rabbî.*

Ve sâ‘at-be-sâ‘at ziyâret etdiğimiz yerleri rub‘ dâyire ile tahrîr eyledik

Evvelâ, bu Medîne iklîm-i sânîdedir. iklîm-i sânî be-kavl-i hukemâ eyle bulunmuşdur kim mebde-i arzı 20 derece ve 27 dakîka ola. Ve tûl-i nehârı 13 sâ‘at ve 15 dakîka ola. Ve bu iklîm-i sânînin vasatı ol makâmdır kim arzı 24 derece ve 40 dakîka ola. Ve tûl-i nehârı 13 sâ‘at ola. Efvâh-ı âlemde iklîm-i **[Y 304a]**sânî (–) (–) (–) ve gündüz berâber ola. Hayır, bu söz efsânedir. Mekke’de bile şeb [u] rûz berâber değildir. Müddet-i (–) (–) (–) nehâr [ve] leyl berâber değildir. Mekke’den cânib-i cenûba on iki sâ‘at leb-i deryâda Cidde benderindendir. (–) (–) (–) Yelemlem nâm mahalde dürüst şeb [u] rûz berâberdir. Ammâ bu Medîne’de tûl-i nehâr on üç sâ‘at, (–) (–) (–)

Medîne’den Mekke’ye gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Hüseyin Paşa efendimiz tarafından toplar atılup cemî‘i huccâc ziyâret-i vedâ‘ edüp (–) (–) (–) gün Medîne’den cenûb cânibine şâhrâh ile giderek şehrin iki cânibinde sarây-ı âlî temâşâ ederek (–) (–) (–) ederek tathîr olmuş kara taşlıklı yollar ile 2 sâ‘atde,

Menzil-i Bi’r-i Hazret-i Alî: (–) (–) (–) **[Q 125b]** Yüklerin yıkmayup meks ederler. Tevâbi‘i çok olan hayme vü hargâhların kurarsa (–) (–) (–) sa‘y ederler. Evvelâ Bi’r-i Alî nâm mahal bir düz yerde bayırlar kurbunda Hazret-i Alî bostân kuyusu gibi bir vâsi‘ kuyu kazmış. Cânib-i erba‘asından sığırlar ile dollâblarından âb-ı hayâtı çekilüp aşren-fe-aşr havz-ı azîmler vardır. Anlara Birke-i Alî derler. Bu âb-ı hayât ol birkeye leb-ber-leb olup bu kadar bin huccâc-ı uryân ü biryân **[P 127a]** ü giryân-künân gusl edüp taşra çıkup ihrâmların kuşanırlar. Ve bu Bi’r-i Alî‘den nûş ederler, gâyet lezîz sudur. Ve kuyusu alçakdır. Ve hurmâ bâğçeliği içinde bir teferrücgâh yerdir. Ve cânib-i erba‘asında ahâlî-i Medîne’nin bâğları ve çiftlikleri vardır.

Ve bu mahalde ehl-i Medîne’nin cümle a‘yânı ve huccâcı ve ehl-i esnâfları gelüp bir azîm ordu bâzâr kurulup bey‘ ü şirâ olur. Ve ehl-i Medîne’den niçe bin fukarâ gelüp huccâc-ı müslimînin ümmîlerine ihrâma girmenin şurût [u] kuyûdın ta‘lîm ederler.

Evvelâ mezheb-i Nu‘mân ibn Sâbit’de ihrâmdan evvel gusl sünnetdir. Andan ihrâma girmek (–)dir. Ammâ ihrâma girmenin üç şartı vardır. Evvelâ biri Müfred bi’l-hac’dır. Sânî, Müfred bi’l-umre’dir. Sâlis, Müfred bi’l-kırân’dır. Bu cümleden efdaldir. Ammâ ümmî âdeme gâyet müşkildir. Zîrâ ferâ‘iz [ü] müstehabbât, vâcibât [ve] sünnetlerinin kemâ-hüve hakkuhu şurût [u] kuyûdu müşkildir. Değme âlîm şurûtıyla icrâ edemez. Ammâ hakîr za‘îf terkîb-i fakîr olmağile umre âsân olup umreye niyyet eyledim.

Hâzâ du‘â-yı umre: *“Allâhümme innî ürîdü’l-umrete fe-yessir hâlî ve takabbelhâ minnî ve bâreklî fîhâ neveytü’l-umrete ve ahremtü lillâhi ta‘âlâ”* deyü ihrâm kuşanup pâ-bürehne ve ser-bürehne olup abdâl-ı uryân oldukda bu du‘âyı okuya ve savt-ı âlâ ile feryâd ederek tilâvet ede.

Du‘â-i telbiye: *“Allâhümme lebbeyk lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk inne’l-hamde ve’n-ni‘mete leke ve’l-mülke lâ şerîke lek”* deyü ihrâm ile dervîşân gibi reftâr ederek telbiye du‘âsın okuya.

Ammâ elde bir arka kaşıyacak şart ve sünnetdir. **[Y 304b]**Zîrâ tâ Arafât’dan dönüp Mîne bâzârında kurbânlar kesilüp esbâb geymeyince tırnağile kaşınmak yokdur. Eğer kaşınırsan bir kurbân-ı cinâye lâzımdır. Anıniçün cümle huccâcın elinde birer arka kaşıyacağı vardır. Netîce bir uryân dervîş olup alâyık-ı dünyâdan berî olursun.

Ve ihrâma girmek oldur kim Alî kuyusunda ba‘de’l-gusl bir pembe bezinden bir peştemâl belde ve biri dahi eğninde bürünürsün, *ve’s-selâm*.

Ammâ harîr haramdır. Ve üzerinde dikişli esbâb olmaya. Ammâ âlât-ı silâh kuşanmak mukarrerdir. Ammâ imâm-ı (–) kavlince bu âyet-i şerîfe hükmünce silâh ve akçe kîsesi taşımak câ’iz değildir. Âye[t]: [257] emrine imtisâlen ceng [ü] cidâl câ‘iz değildir.

Ammâ imâm-ı (–) *radıyallâhu anh* Arab aşkıyâsı hâline vâkıf olup silâh kuşanmağa rızâ verüp, câ‘izdir, demiş. *Rahmetüllâhi aleyh.*

Bu imâm-ı (–) kavli üzre za‘îf olup umreye niyyet eden bir kaç vakit namâz ihrâm ile kılup yine ke’l-evvel esbâbların bir yerden geymeğe rızâ verüp Ka‘be’ye karîb Umre nâm mahalde yine ihrâma girüp tâ Mîne’de kurbânlar kesilince ihrâm ile dura.

Ve esbâbın bir yerden geydiğiyçün bir cinâye kurbân ede. Ve eğer her gün birer esbâbın başka başka geyerse her esbâb içün birer kurbân lâzım gelir. Ve tırnağile kaşınsa kezâlik cinâye kurbânı lâzım gelir. Ve eğer yalnız hacca niyyet ederim dersen du‘âsı ve niyyeti böyle tilâvet olunur.

Du‘â-yı niyyet-i ihrâmü‘l-hac: *“Allâhümme innî ürîdü‘l-hacca fe-yessir lî ve tekabbelhu minnî ve bâreklî fîhi neveytü‘l-hacca ve ahremtü lillâhi ta‘âlâ.”* diye.

Bu niyyetde dahi tırnağile kaşınmayup ve kehle öldürmeyüp füsûk [u] cidâl etmemek gerek. Ve üçüncü niyyet niyyet-i kırân’dır.

Du‘â-yı niyyet-i ihrâm-ı kırân: *“Allâhümme innî ürîdü‘l-umrete ve’l-hacca fe-yessirhümâ lî ve tekabbelhümâ minnî neveytül’l-umrete ve’l-hacca ve ahremtü bihimâ lillâhi ta‘âlâ.”* deyüp telbiye edüp,

Du‘â-yı telbiye: *“Lebbeyk Allâhümme lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk inne’l-hamde ve’n-ni‘mete leke ve’l-mülke lâ şerîke lek.”* diye

Bu niyyetde dahi tırnağile kaşınmayup pire ve kehle öldürmeyüp ve lâ-füsuk velâ-cidâl nass-ı kâtı‘ı emrine fermânber olup kimse döğmeyüp söğmeyüp ceng [ü] cidâl eylememek gerek, zîrâ cinâye kurbân etmek gerek.

Eğer bunlara tahammül edemem, kehle ve pire öldürürüm ve tırnağile kaşınırım ve sevdâ-zede kimesneyim, çekişirim ve döğüşürüm dersen müfreden bi’l-umre niyyet etmeden evlâsı yokdur. Zîrâ üç vakit salâtı edâ edince ihrâm ile dururum ve cümle esbâblarım geyerim ve cinâye bir kurbân ile cinâyeyi iskât ederim, dersen, umre niyyetinden âsân niyyet yokdur.

Ve bu Bi’r-i Alî‘de üç nev‘ üzre niyyet edüp ihrâma girdikden sonra bu Bi’r-i Alî‘de

bir mescid-i Hazret-i Alî vardır. Bir hurmâ hadîkası içre on iki kubbe kârgîr binâ minâresiz mesciddir. Cümle huccâc anda ikişer rek'at sünnet-i ihrâm kılup hukûk-ı vâlideyn içün du'â etmek gerekdir. **[Y 305a]**Bu mescidin ne mahfili ve ne minberi ve ne döşemesi vardır. Cümle kum döşeli bir mescid-i münevverdir.

Bu Bi'r-i Alî'de cümle huccâc beyâz kefenlerin boğazlarına geçirüp başı kabak yalın ayak âdemlerin *"Lebbeyk Allâhümme lebbeyk"* sadâları evc-i âsumâna peyveste olup eyle sadâ-yı Allâh Allâh kopar kim gûyâ mahşer gününden bir nişân olur. Dağ u taş beyâz kefenli âdem ile mâl-â-mâl olup herkes alâyık-ı dünyâdan el çekerler.

Ba'dehu Bi'r-i Alî'de salât-ı mağribi edâ edüp nefîrler çalınup Bi'r-i Alî'den cümle tulumları doldurmak gerek, zîrâ ileri kubûr-ı şühedâ'da su yokdur. Andan meş'aller çerâgân olup kıble cânibine tathîr olmuş yolların iki cânibinde Medîne kurâları içre ubûr ederek Bi'r-i Alî'den öte Mekke şerîfi hükmündedir. Gâyet emn [ü] emândır. Yagı ve bâgî ve dağî Urbân-ı uryân havfi yokdur. Ammâ ordu içindeki akkâm meş'alciyân ve kavvâs ve sakkâ ve cemmâl haşerâtları hırsızlarından gâyet ihtirâz lâzımdır. Bi'r-i Alî'den cenûba yine taşlı ve bayırlı pâk yerlerdir. Anda o kadar havf olunmaz. Belki içre giderek,

Karye-i (–) (–) (–) (–)

Karye-i (–) (–) (–) hükmünde bâğ u bâğçeli câmi' ve hammâmlı ma'mûr kurâlardır. Bunları ubûr ederek câ-be-câ muğaylân (–) (–) (–) âheste reviş giderek 12 sâ'atde,

Menzil-i kubûr-ı şühedâ: Bayırlı ve taşlı ve muğaylânlı bir (–) (–) (–) Melek Ahmed Paşa efendimiz şâm vezîri iken ol sene giden huccâcdan bu mahalde bin (–) (–) (–) (–)

Hazret-i Risâlet asrında Mekke münkirleri ile bu mahalde ceng-i azîm olup binden mütecâviz Sahâbe-i kirâm (–) (–) (–) hâlâ merkad-i şerîfleri zâhir ü bâhirdir. Bu menzilde muğaylân hıyâbânları içre meks (–) (–) (–) bey'den olunup çün Urbân me'kulât [u] meşrûbâta müte'allik âb-ı hayât sular getirdiler.

Hamd-i Hudâ gece (–) (–) (–) durup lerin derüp(?) vakt-i seherde nefîrler çalınup andan yine cenûba dere ve depeler ve evc-i **[Q 126a]** semâya ser çekmiş kayalı dağlar içre merhûm Alî Beğ'in tathîr etdüği muğaylânlı yollar ile,

Birke-i Hazret-i ibn Mes'ûd: Bir mu'azzam birkedir, ammâ suyu yokdur. Ve buna karîb şeyhü'l-harem birkesi ve sebîli var, anı ubûr edüp bir azîm sa'b dereler içre gâh şarka ve gâh garba eğri büğrü seng-i hârâlı dere ve depeli yerler ile ubûr ederek,

Mastaba-i Gazâl tarîk-ı âmmın sol cânibinde bir yalçın kaya dâmeninde bir küçük soffadır. Hazret-i Risâlet-penâh bu mahalde **[P 127b]** avcılara râst gelüp görseler kim bu sayyâdlar bir gazâlı sayd etmişler. Hemân ceyrân Hazret-i Risâlet'i görünce bi-emrillâh lisâna gelüp,

"Yâ Muhammed! Beni bunlar sayd edüp yeseler gerek. Benim hod iki körpe kuzucağım var, anlar bana muntazırlardır. Hâlâ aç kalmışlardır. Aman yâ Resûlallâh! Sen Rahmeten li'l-âlemînsin. Bu avcılardan beni halâs eyle, **[Y 305b]**varup yavrularımı doylayup yine geleyim. Andan beni boğazlayup kifâf-ı nefs etsinler" deyü ceyrân tazarru' [u] nâliş ü ricâlar etdi. Derhâl sâhib-i kerem kânı keremkârâlık edüp sayyâdlara buyurdılar kim,

“Bu ceyrânı koyverin, varup kuzularına süd verüp yine gelsin. Ol gelince ben mütekeffil. Beni bu mahalde ceyrânın yerine boğazımdan kayd edin” buyururlar. Sayyâd-ı münkirler dahi, görelim bu kârın âhiri neye müncer olur, deyüp hazreti ceyrânın yerine kayd-bend edüp ceyrânı halâs ederler. Derhâl gazâl kuzularına varup süd verüp oğullarına eydir:

“iki cihân serveri Muhammed benim içün hapisdir. Anı kefâletden halâs edüp va‘dime hilâf etmeyem. Beni avcılar yese gerek” deyü sergüzeşt [ü] serencâmını takrîr edüp kuzuları ile vedâlaşup ceyrân ceyrân gibi sekerek derhâl huzûr-ı Resûlullâh’a gelince sayyâd-ı münkirînler bu hâli görüp derhâl on ikisi de îmâna gelüp Sahâbe-i güzînden olup ceyrânı âzâd etdiler. Anıniçün bu soffaya Mastaba-i Gazâl derler.

Bu soffa üzre hazret secde-i şükür etdüği mihrâb vardır. Âyende vü revendeye ârâmgâh ve ibâdetgâh bir yerdir. Bunda dahi teberrüken iki rek‘at namâz kılmak savâbdır. Bu mahalli ubûr edüp yine dere ve depe ve sarp dağlar içre tathîr olmuş tarîk-ı âm ile ve gâhî gâhî kumsal içre tâ kubûr-ı şühedâ‘dan 13 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Cüdeyde: şerîf hazretlerinin hükmünde bir vâsi‘ dere içre iki cânibi sengistân kızıl dağlar içre altı yüz bâğlı ve bâğçeli ve hurmâlı ma‘mûr [u] âbâdân kasabadır. Ta‘mîr [ü] termîmine sebeb Mısır Emîrü‘l-haccı *merhûm ve mağfûrün-leh* Rıdvân Beğ‘dir, bu dere içre yüz bin hurmâ dırahtları vardır. Yedi gûne nâzik hurmâsı ve gül [ü] gülistânı ve pür-mahsûl pür-giyâhâtlı ve âb-ı hayât sulu ve cümle hâneleri kâ[r]gîr binâ ve cibs ile pûşîde hâne-i Urbândır. Ve halkı gâyet ağniyâdır.

Ve Rıdvân Beğ‘in kârgîr binâ bir câmi‘i ve bir alçak minâresi ve bir hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve câmi‘in mihrâbı önünde bir âb-ı hayat suyu var, Ayn-ı Zerka derler. Bundan gayri bu şehir içre niçe bin çâh-ı mâlar vardır. Ammâ gâyet ısıcakdır. Sehel kesb-i hevâ etse buz pâresi olur. Gerçi bu kasabada altmış dükkândır, ammâ cümle huccâcı ganîmet etdiler.

Ve bu şehrin Arab sittileri arz-ı cemâl ederek cümle metâ‘ların getirüp bey‘ [u] şirâ ederler. Ve gâyet mahbûbe-i zamâne nisvânları vardır. Misli meğer şâm Havrânı‘nda ola. Ve bu şehrin şarkında kayalar dibinde,

Ziyâret-i şeyh Sa‘deddîn-i Rûmî: Sahâbe-i kirâmdandır. Bir kubbe-i sağîre içinde medfûndur. *Kuddise sırruhu’l-azîz.* Bu şehrin deresi içre baş aşağı bin adım yine bu Cüdeyde ahâlîsinden kırk elli hâne ve bir mescidi ve bir birke-i azîmi Sultân Murâd-ı Râbi‘in vâlidesinindir. Suyu yine Ayn-ı Zerka’dandır, ammâ dükkânları yokdur. Bu mahalde hurmâlık içinde, **[Y 306a]**

Ziyâret-i şeyh Sâlih-i Rûmî: Müfîd ü muhtasar bir kubbecikde medfûndur.

Bu mahallere tâ Bedr-i Huneyn’e varınca Hazret-i Risâlet-penâh **Vâdî-i nahl-i Huneyn** buyurmuşlardır. Bu Cüdeyde’de vakt-i zuhurda kûs-i rihletler çalınup sâfî hurmâlı bâğ u bâğçe ve dereli âbâdân kurâlar içre ba‘zı yeri yalçın kayalı evc-i âsımâna ser çekmiş mehib kûh-ı Bîsütûn’lar içre ve ba‘zı yeri kumsal ve ba‘zı yeri muğaylân ağaçlı dağlar içre olmak ile gâh şarka ve gâh garba eğri büğrü yollar üzre gidüp Bedr-i Huneyn’e karîb tarîk-ı âmmın şarkında,

Cebel-i Sacnân: Evc-i semâya kad çekmiş bir ahmerü'l-levn uryân cebeldir. Hazret-i Risâlet-penâh Hicret'in sene (—) târîhinde Hudeybiyye gazâsına giderken bu mahalde asker-i islâm meks edüp Hazret-i Resûl bu dağ üzre çıkup asker-i islâma nazar edüp du'â etmişdir. Bu cebelde ma'âdin-i zümürrüd vardır. Ve bu Hudeybiyye feth olup ol vakit Seyyid-i veled-i benî âdem ve Mefhar-i heme-i âlem ekâlîm-i seb'ada olan ma'mûre-i zemînde krallara ve Acem şâhı Pervîz şâh'a fetih-nâmeler ile elçiler gönderüp islâma da'vet kıldılar. Ve bu cebel-i Sacnân'ın cânib-i garbîsinde,

Cebel-i Arec derler bir cebeldir. Ol kadar âlî değildir. Hazret-i Risâlet'in Bedr-i Huneyn gazâsından ganîmet olan koyun ve keçileri bundaki gârlar içre yatup otlarlardı. Ol ganemler zürriyetinden beyâz örgüçlü koyunları ve münakkaş keçileri vardır. Bu cibâlleri hayli mesâfe-i ba'îdeden seyr [ü] temâşâ edüp yine ol dereler içre,

Karye-i (–) (–) (–) (–) (–) [258]

Karye-i (–) (–) (–) (–) (–)

Karye-i (–) (–) (–) (–) (–)

Karye-i (–) (–) (–) (–) (–)

Karye-i (–) (–) (–) (–) (–)

Cümle bu kurâlar ma'mûr [u] âbâdân bâğ u bâğçe-i gülistân [u] nahlistândır. Ve âb-ı hayât Ayn-ı Zerka bu kurâların içinden cereyân eder. Mu'cize-i Resûl'dür. Bu Ayn-ı Zerka Hazret-i Risâlet-penâh ne cânibe azîmet buyurdularsa tahte'l-arzdan bu Ayn-ı Zerka cereyân edüp hazretin murâd edindikleri yerde zâhir olurdu. Anıniçün beyne'l-Mekke ve'l-Medîne bu Ayn-ı Zerka gidüp Medîne'nin canib-i garbîsinde gâyib olur.

Ve bu bâlâda mezkûr olan kurâların sağîr ü kebîri ve mahbûb u mahûbeleri hâs ve beyâz ekmeklerin ve mutabbak kâhkların ve leben ü kıştaların ve gûnâ-gûn hurmâ ve bıttîhların ve şa'îr ü fûllerin şâhrâh üzre çıkarup cümle huccâcı ganîmet ederler. Andan,

Karye-i (–): Bu dahi üç yüz hâneli bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi' hammâmlı ve Ayn-ı Zerka sulu bir ma'mûr karyedir. şerîf tarafından bunda bir şerîf hâkimdir. Bunda dahi cümle sittîler metâ'ların meydân-ı mahabbete çıkarup bey' ederler. Bu karye ahâlîsi develeri olmağile huccâcın kalmış develeri yerine kirâları ile hayli deve verdiler. Ve bunda cümle huccâca deve kifâyet edüp,

"inşâallâh **[Y 306b]** *bi's-selâme yâ huccâc. Hacc mebrûr kabûl inşâallâh"* deyü sıbyânları istikbâle çıkarlar, develer üzerinde (–) (–) (–) (–) (–). Ve dahi,

"Yâ huccâc hâzâ hâs beyâz ayş" deyü yağlı ve ballı gözlemelerin âhû gözlü (–) (–) (–) (–) (–) dahi ubûr edüp tâ Cüdeyde'den 18 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Bedr-i Huneyn: (–) (–) (–) (–) (–) Sene 2 târîhinde Hicret'den sonra bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın fethidir (–) (–) (–) (–) (–) müşrikîn Ebû Cehl-i la'în yetmiş nefer ehl-i sakar kefere-i fecere ile maktûl oldular. (–) (–) (–) (–) (–) **[Q 126b]** [Abbâs bin Abdülmu]ttâlib'i [259] yetmiş nefer kimesne ile be-dest-i Ka'b bin Amru'l-Ensârî esîr edüp Hazret-i Risâlet huzûruna dest ber-kafâ bağlı getirüp cümlesi islâm ile müşerref olup Hazret-i Abbâs'ın başına Hazret-i Risâlet kendü siyâh imâmelerin geydirüp

cümle Sahâbe-i kirâm “Mübârek ola yâ Abbâs” dediler.

Hâsıl-ı kelâm bu cengde re’îs-i müşrikîn Ebû Cehl nâm pehlivân-ı la‘în yetmiş aded fâcirîn ile katl olup yedi bin nefer kefere mürd oldu. Ve bin neferi şeref-i islâm ile **[P 128a]** müşerref oldu. Ve altı yüz Sahâbe-i kirâm şehîd oldu.

Bu cengde küffârın inhizâmın Mekke’de Ebû Leheb lâ’in işidüp derdinden hasta olup ol hâl-i bed-fi‘âl-i pür-melâl ile bed-hânesine odun getirirken bir seng üzre teneffüs içün odunu koyam zann edüp derhâl arkasından odun taşın ardına devrilüp oduna bağlı olan ip boğazında kalup Ebû Leheb boğulup mürd oldu. Hakkında sûre-i Tebbet nâzil olup âye[t]: [260] âyeti anın hakkındadır.

Fethinde hayli usret çekilmeğile cümle Sahâbe-i kirâm Hazret-i Risâlet’den ricâ edüp kal‘asın münhedim etdiler. Hâlâ câ-be-câ âsâr-ı binâları zâhirdir. Ve hîn-i muhâsarada Hazret-i Risâlet’e atdıkları taşlar bi-emrillâh kum gibi olup şehrin cenûbu cânibinde bir küçük kumlu cebel-i sağîredir.

Ve yine bu şehrin cenûbunda ordu-yı Resûl meks etdüği yerde Hazret-i Risâlet-i bâ-sa‘âdetin hayme-i mübârekeleri kurulan mahal bir alçak soffacıkdır. Ve mihrâbında ibâdet ederler. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. Ve bu şehre havâle kıble cânibinde şehirden beş yüz adım bir alçacık kayalı dağ üzre,

Gâr-ı Nebî: Hazret-i Resûl bu gâr içre ibâdet edüp Sahâbe-i kirâmın mansûr u muzaffer olmasıyçün du‘â ederdi. Bu dahi ziyâretgâhdır. Ve bu gazâ-yı Bedr-i Huneyn’de ne kadar Sahâbe-i kirâm şehîd oldularsa bu mahalde medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu Bedir’de olan gazâ-yı ekber meğer Uhud gazâsında olmuş ola. Hazret-i Risâlet bi-nefsihi yigirmi sekiz gazâ etmişler, tokuz gazâda küffâr ile kendüleri bile yaka yıka ceng etmişlerdir. Ammâ bu Bedir gazâsı ve Uhud gazâsı cümleden gazâ-yı ekberlerdir.

Bu Bedr-i Huneyn’in cânib-i cenûbunda bir mu‘attal susuz kuyu vardır. Bu cebelde mürd olan fecerelerin lâşe-i murdârların Hazret-i Risâlet’in emriyle bu çâh-ı gayyâya ilkâ edüp yerleri dârü‘l-bevâr iken dünyâda bi’r-i bevâr oldu. Ebû Cehl la‘în dahi bu bi’r-i **[Y 307a]**mu‘attalda amel-i bâtılasıyla bu bi’r-i amîkde kaldı. Ammâ râyihalarından bu bi’re yakın varılmaz. Ve dâ‘ima bir feza‘ u çeza‘ vâveylâ sadâsı istimâ‘ olunur, derler. Ammâ hakîr tâ bu çâh-ı sakarın yanından geçdim, sadâların istimâ‘ etmedim. Ammâ râyiha-i habîseden gücile ubûr etdim.

Der vasf-ı Bedr-i Huneyn: Bu şehrin cânib-i erba‘ası yalçın kızıl kayalardır. Belîdesi bir vâsi‘ fezâya vâki‘ olmuş hurmâ şecerli bir belîdedir. Leb-i deryâ-yı Kulzüm’e beş sâ‘at karîb memerr-i nâs-ı huccâcdır. şerîf hazretleri tarafından bir şerîf kâyim-makâm hükûmetidir. Ve Mekke mollâsı niyâbetidir.

Bir kumsal sahrâ içre dörd yüz toprak örtülü Arab beytleridir. Bir kârgîr binâ câmi‘i var. Altı kubbe-i müdevverdir. Mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîmdir. Ammâ minâresi yokdur. Hareminden Ayn-ı Zerka cereyân edüp câmi‘in sol cânibinde bir büyük birke vardır, anda cereyân edüp leb-ber-leb olur. Bu birkenin cânib-i kıblesinde bir kubbeli bir mescidi dahi var.

Ve bir hammâmı var. Ammâ hânı yokdur. Ve cümle iki yüz mikdârı müfîd [ü] muhtasar dükkânları vardır. Ve Mısır'ın hac yolu dahi bu şehirde şâm yoluna muttasıl olur. Ve Mısır huccâcı bu Bedr Huneyn'e gelüp iki gün gece meks edüp kanâdîl-i bî-hisâb ile ve meş'al-i fânûs-ı lâ-yu'adler ile ordu-yı huccâcı çerâğân edüp şeb-i muzlimleri rûz-ı rûşen olur. Ve niçe bin tüfeng ve top ve fişenkler atılup hazretin Bedr-i Huneyn gazâsı şâdumânın ederler, temâşâgâhdır.

Bu şehir leb-i deryâya karîb olmağile Mısır'dan cemî'i eşyâ bu şehre gelüp ganîmet olur. Hattâ bunda cümle huccâc zahîrelerin belağan mâ-belağ alup develerine ikişer alîk verdiler. Ve bundan cemî'i tulumları su ile toldurup yola azîmet etdiler. Ba'de'z-zuhur bu şehirden kalkup gâh şarka ve gâh cânib-i kıbleye ve gâh garba ubûr ederek üçüncü sâ'atde bahr-i Kulzüm nümâyân olup Süveys'den gemilerle giden huccâclar ve zahîre gemileri bizimle berâber hevâ-yı latîf ile giderlerdi. Biz dahi ubûr ederek,

Sahrâ-yı Meymûn: *El-azametü lillâh* bir çöl [ve] bir çölistân ve bir berr [ü] beyâbân sahrâ-yı bî-pâyândır kim *Allâhümme âfinâ* bir âdem katârdan ayrılup kendüyi gâyib etse geze geze maymûna döndüğiyçün Meymûn ovası derler. Gûyâ Heyhât sahrâsı gibi güneş çölde doğar ve çölde batar. Ammâ sahrâ-yı Heyhât çemenzâr ve havâdâr ü lâlezârdır. Bu Meymûn sahrâsı gibi yâbis ve bî-hâsıl ve şiddet-i hârlı değildir. Ammâ bunda âdem tepesinden pişer. ihrâmda olan huccâc kebâb olayazdılar. Ammâ Hadîs: [261]dır.

Bu çölün cânib-i şarkîsi tâ Bağdâd ve Basra'ya müntehîdir. Kabâyil-i Benî Mevâl ve Benî Hasan ve Benî Cân netîce yetmiş gûne kabâyil-i Urbân bu sahrâ-yı Meymûn'un nihâyetinde ve dâhilinde tavattun etmişlerdir. Bu çöl içre cümle huccâcın develeri bi-emrillâh ejder-i heft-ser olup kükreyerek ceyrân gibi sekerek acele ile giderek 19 sâ'atde,

Sebîl-i Meymûne bintü'l-Hâris: Ümmü'l-mü'minîn ehl-i beyt-i Hazret-i Resûlullâh'dır. **[Y 307b]**Bu sahrâ-yı Meymûn ol Meymûne Hân'ın milk-i mevresi olmağile anınıçün vâdî-i Meymûn derler. Hâlâ ma'mûr sebîldir. Her kim şerîf ise nâzırı anlardır. Bu mahalde hayme vü hargâhsız sehel meks edüp develere nafakaların verüp derhâl nefîrler çalınup yine kıble cânibine sahrâ-yı Meymûn içre acele ile gidilüp niçe develer kaldı, zîrâ çöl çölistân ve rimâlistân ve bî-emân yerlerdir. imâretden bir nişân yokdur. Ammâ çöl Urbânına şerîf Sa'd hazretleri tenbîh etmiş kim,

"Eğer bu çölde huccâcın bir şey'i zâyi' olursa, sizden tazmîn olunup deriniz yüzerim" deyü tenbîh ü te'kîd edüp hamd-i Hudâ emniyyet üzre ubûr edüp huccâcın kalan develerinin yerine dinc develer verüp cümle ehl [ü] iyâlleri tarîk-ı âm üzre çıkup metâ'ların fürûht ederek huccâcı ganîmet etdiler.

Ve bu çölün sağ cânibinde yine bahr-i Süveys nümâyân idi. Zahîre ve huccâc gemileri pupa eyyâm ile giderlerdi. Biz dahi bu çölde 7 sâ'at gidüp,

Karye-i (–): iki yüz hâneli hurmâ bâğlı ve Ayn-ı Zerka sulu bir ma'mûr karyedir. Bunun halkı dahi şâhrâh üzre metâ'ların bey' ederler. Kavunu, karpuzu ve hurmâsı firâvândır. Ve bunda bir kubbe-i sağîre içinde,

Ziyâret-i şeyh (–) cenbinde bir câmi'i var ve bir âb-ı hayât kuyusu var. Bunda karâr etmeyüp yine çöl [ü] çölistân içre deve kuşları ve tavşan ve ceyrânlar huccâc içine girüp sayd [u] şikâr ederek bir hây hû ile ubûr edüp yine [deve]kuşu yumurtaları bularak ve

levzünnebî yiyerek çölün nihâyetinde sol cânibimizde gücile nümâyân,

Cebel-i Tayyibe: Sultân (–) (–) (–) duhter-i ferhunde-ahteri bu cebel-i müntehâda yaylaklanırmış. Âb [u] hevâsı nebâtât [u] giyâhâtı ve mahsûlâtı firâvân (–) (–) (–) sâʻat baʻîddir. Bu sahrâda iki gün acele ile gitdik, yine ol cebel-i Tayyibe nümâyân idi. Ve bu çölde (–) (–) (–) şikâra gelir.

Ve bu menzilde dahi çok deve kaldı ve niçe âdemler şiddet-i harâretden bî-tâb ü bî-mecâl olup (–) (–) (–) durup piyâde kalmış yetmiş nefer zaʻîf âdemleri develere bindirdiler. Ve hamd-i Hudâ bî-sâm asâkir-i şâm sâlimîn,

Karye-i (–) dâhil oldu. iki yüz evli bâğ u bâğçeli câmiʻ hammâmlı ve (–) (–) (–) durup cânib-i erbaʻa kurâlarında niçe bin Urbân cemʻ olmuş idi. Cümle huccâc **[Q 127a]** levâzımâtların görüp ubûr ederek,

Karye-i (–): Bu dahi iki yüz hâneli bâğ-ı iremli ve bir câmiʻ ve hammâmlı ve Ayn-ı Zerka sulu, maʻmûr karyedir. Anı dahi ubûr **[P 128b]** edüp yine çölistân içre gidüp tâ sahrâ-yı Meymûne sebîlinden 18 sâʻatde,

Menzil-i kasaba-i Râbiʻa Eşmesi: şerîf hazretleri hükmünde yine şürefâlardan biri hâkimdir. Ve Mekke mollâsı niyâbetidir. şehri Süveys deryâsı sahiline bin adım karîb Meymûn sahrâsının nihâyetinde bir vâsiʻ sahrâ içre bâğlı ve bâğçeli gûnâ-gûn nahlistânlı bir maʻmûr kasabadır.

Bir câmiʻi ve bir hânı ve iki yüzden mütecâviz müfîd [ü] muhtasar Urbân **[Y 308a]**evli ve elli dükkân sûk-ı muhtasarı vardır. Ve cânib-i erbaʻasında âbâdân kurâları vardır. Cümle ahâlîleri metâʻların getirüp fürûht ederler. Ve iki yüzden mütecâviz su kuyuları var, ammâ leb-i deryâya karîb olmağile suları şûrdur. Ayn-ı Zerka bu mahalde gâyibdir.

Ve bir azîm birkesi var. Mısır huccâcı bunda bir gün mütekâʻid olup cümle ihrâma girirler. Anlara ihrâma girmek bu mahalde (–) olmuşdur.

Ve Mısır huccâcı bizim şâm huccâcından üç gün mukaddem ubûr etmişler. Hemân yine bu mahalden kûs-i rıhletler çalınup yine çöl [ü] çölistân içre deve kuşları ve hargûş ve ceyrânları sayd [u] şikâr ederek ve muğaylân dırahtları üzre hakkuran ve yûsufcuk kumrularının sadâsın istimâʻ ederek,

(–) akabesi: Ol kadar saʻb değildir. Ammâ bir yerde ârâm etmemeden ve uyhusuzlukdan develer bî-tâb [u] bî-mecâl olup yetmiş deve ve on re’s at kaldı ve piyâde kalan âdemleri yine paşa boş develere bindirüp (–) sâʻat gidüp bu kum deryâsı içre,

şükür akabesi: *Allâhümme âfinâ,* cümle hayvânât gark-ı rimâl ve müstağrak-ı arak-ı zülâl olarak kâmil bin adım yokuş yukaru ve bin adım eniş aşağı kum deryâsı kim cümle aʻyân-ı kibâr ve pîr [ü] sıgâr piyâde olup iki yerden gayret kuşağın kemerlerine bend kılup taht-ı revânları el üzre aşırup cümle ibâdullâh sadâ-yı Allâh Allâh diyerek feryâd [u] figân ederek akabeyi aşdılar. Ammâ yetmiş seksen mikdârı devâbbât makûlesi kaldı. Bu kalan develeri ol ân gerüde Urbân alırlar. Kim kime bakar mahşerden bir nişândır. Zîrâ Arafât’a yetişmeğe dörd gün kaldı ve beş konağımız dahi var. Hudâ rahmet eyleye.

Mısır Emîr-i haccı Rıdvân Beğ bu akabenin kumun tathîr etmeğe bin guruş vakf eylemiş. Her sene rimâlin tathîr ederler, ammâ yine saʻb akabedir kim cemîʻi

hayvânâtların akabesidir ve ölüm kanarasıdır.

Ve bu akabe başında yolun sağında bir çâr-kûşe dîvâr üzre beyâz mermerde celî hatt ile târîh:

“Emera bi-tecdîdi hâze’l-akabeti fâ eyyâmı Mevlânâ es-Sultân Murâd Hân ibn es-Sultân Ahmed Hân azze nasruhu. Sene 1048”

Ve bu alâmetden yüz adım yokuş aşağı yine bir mîl üzre târîh:

“Emera bi-tecdîdi hâze’l-akabeti fâ eyyâmı Mevlânâ es-Sultân ibrâhîm Hân ibn es-Sultân Ahmed Hân azze nasruhu ve ebbede saltanatahu. Sene 1056”

Ve bu akabenin iki tarafına mezkûr pâdişâhlar iki sâ‘at yer kara taşdan sedd-i metîn dîvâr çekmişlerdir kim bu tarîk-ı âmmı kum gark etmeye. Ammâ yine rimâlden halâs olmayup her sene niçe yüz develer kalır. Ve bu dîvârın dahi târîhi:

“Emera bi-hükmi Sultân ibrâhîm Hân be-dest-i Emîrü‘l-hac Rıdvân Paşa. Sene 1056”

Bu mahalli dahi ubûr edüp tâ Râbi‘a Eşmesi’nden 19 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Güzelce Bürke: Bu mahalde meks olunup kal‘ası nîm sâ‘at cânib-i şarka ba‘îd bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ bir sengîn bünyâd kal‘a-i atîkdir. Sene 871 târîh-i iskender’de Benî Hilâl pâdişâhı binâsıdır. Anter **[Y 308b]**oğullarından Melik Sumhân bu kal‘a üzre ceng-i azîm etdüği Anter-nâme’de mastûrdur. Andan bu kal‘aya Âl-i Hâşim mutasarrıf olup ba‘s-i Muhammedü‘l-Mustafâ‘nın sene 13 târîhinde Hazret-i Alî fethidir. Hâlâ harâbdır, zîrâ Urbân tâ’ifesi sahrâ-nişîndir, kal‘aya meyyâl değillerdir.

Bu kal‘anın cânib-i garbında bir bürke-i azîm vardır kim içinde kadırga gezse yerim dar demez, eyle bir vâsi‘ bürkedir. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. Hac yolunda böyle bir bürke-i azîm yokdur. Güzelce Bürke ismiyle müsemmâ buhayre-misâl bir bürkedir. Sâ’ir bürkeler gibi suyu dollâblar ile yâhûd bârân-ı rahmet ile değildir. Kal‘a cânibinde hurmâlık içinden berü Ayn-ı Zerka gelüp bürke kenârındaki mescidin dîvârı dibinden bürke-i azîme dâhil olup deryâ olur. Andan taşup bürkenin cânib-i garbîsindeki besâtînlere müstevlî olup rey eder.

Ve bu bürkenin tâ vasatında dörd amelî mîl binâ olunmuşdur. Mürûr-ı eyyâm ile bu amûdlar üzre bir kasır var imiş. Ve bürkenin cânib-i kıblesi kenârında çâr amelî sütûn üzre bir alçak kubbeli mescidi vardır. Mihrâbı üzre böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

“Bismillâhirrahmânirrahîm, Emera bi-inşâi hâze’l-bilketi’l-mübâreketi’l-huccâc Mevlânâ es-Sultân Murâd Hân ibn Ahmed Hân. sene 1048. Allâh rızâsıyçün fâtiha.” kitâbet olunmuşdur.

Ve bu bürkeye karîb bir ma‘mûr köy vardır. Ve etrâf kurâlardan dahi cümle Urbân zahâyirlerin getirüp bey‘-i men-yezîd edüp huccâcı ganîmet ederler.

Ve bu mahalde dahi cümle hayvânlara nafakaların verüp sûr-ı rıhletler çalınup gâh kumsal ve gâh ılgın ağaçlığı ormanları içre kıble cânibine gidüp 7 sâ‘atde **Asfân** nâm mahalle varup aslâ ârâm etmeyüp güzer olundu. Gayri zamân huccâc-ı şâm bu menzilde meks ederlermiş. Cânib-i erba‘ası ma‘mûr kurâlı yerdir. Anı ubûr edüp acele ile ılgar ederek tâ Güzelce Bürke’den 21 sâ‘atde,

Menzil-i evsâf-ı kasaba-i Vâdî-i Fâtıma: Bir bayır zeylinde iki yüz toprak örtülü kârgîr binâ ma'mûr Arab beytleridir. Ve cümle seksen mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve ba'zı hurmâ yaprağıyla örtülmüş külbe-misâl dükkânlar dahi vardır. Ve bir alçak bayır dâmeninde bir kârgîr binâ câmi'i vardır. Ve bir alçak minâresi var. Bu câmi'in cânib-i erba'ası şecere-i müntehâlar ile tezyîn olunmuşdur.

Ve âb-ı hayât, Ayn-ı Zerka bu câmi'in hareminden cereyân edüp bu mahalde gâyib olur. Beyne'l-Haremeyn cümle menzillerde nûş olunan Ayn-ı Zerka'dır kim Hazret-i Risâlet'in da'veti ile taht-ı zemînden Medîne'ye varınca cereyân etmişdir. Bir rivâyetde Hazret-i Risâlet ticâret ile şâm'a giderken bu Ayn-ı Zerka bile gidüp ba'zı menâzillerde zâhir olan âb-ı hayâtlar bu Ayn-ı Zerka'dır, derler. Hakkâ ki bir ta'mda ve bir elvânda bir âb-ı hayâtdır. Ammâ beyne'l-Haremeyn gâyet ısıcakdır, kûze ve tulumlarda sehel kesb-i hevâ etse buz pâresi olur. Ve gâyet serî'ü'l-hazm âb-ı sâfîdir. Hakkâ ki mu'cize-i azîmdir kim niçe bin **[Y 309a]**dağı ve taşı ve çöl [ü] çölistân-ı bî-ma'âşı aşup Hazret-i Risâlet'in murâd-ı şerîfleri üzre gelmişdir.

Ve kasaba-i Vâdî-i Fâtıma ismiyle müsemmâ olmanın olmasının olmamanın vech-i tesmiyesinin aslı oldur kim kaçan kim Hazret-i Resûl-i Hudâ ve Muhammedü'l-Mustafâ Hicret'in sene 2 sinde Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'yı Hazret-i Alî'ye nikâh eyledikde yine bu sahrâyı Hazret-i Risâlet Hazret-i Fâtıma'ya cihâz ihsân etdikleriyçün Vâdî-i Fâtıma dediler. (–) (–) (–)

Hazret-i Fâtıma hayrâtlarına huddâmlarının vazâyiflerine sarf olunur bir deşt-i mahsûle (–) (–) (–) yokdur. Zîrâ Mekke-i mükerremede ve ekâlîm-i seb'ada ve cümle memâlik-i islâmiyyede olan ümmet-i Muhammed (–) (–) (–) Hudâ âlimdir, üç kerre yüz bin ibâdullâh-ı huccâc, mahlûkullâh cem' olur.

Bu kadar huccâcın (–) (–) (–) Mekke-i mükerremede otuz gün otuz gece mihmân olduklarında cümle **[Q 127b]** tâze cân bulurlar. Ve râh-ı çölistânda çekdikleri meşakkatleri ferâmûş edüp yigirmi otuz gün safâ ederler. Tirfil ve ayrık-misâl bir alefi vardır. On gün bir hayvân yese semîn olur. Ve şehr-i Mekke içre niçe bin deve yükü fetîle fetîle bükülmüş otları gelüp bey' olunur. Yine bu sahrânın nebâtâtına noksân gelmeyüp bi-emrillâh böyle bir mahsûldâr vâdîdir. Ve bu vâdînin cânib-i kıblesinde tarîk-ı Mekke **[P 129a]** üzre,

Soffa-i Halâs: Bir taş binâ soffacıkdır. iki kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir alçak mihrâblı soffadır. Kaçan kim Hazret-i Risâlet Mekke-i mükerreme müşrikleri derdinden gâh Yemen'e ve gâh Tâ'if ve Abbâs-ı Aden'e giderdi. Bir gün yine refîkleri ile şâm-ı şerîfe gitmeğe azîmet edüp râha müteveccih olduklarında Ebû Leheb ve Ebû Cehil la'în Sürâka bin Melik nâm la'îne birez mâl ve bir hayli menâl verüp Hazret-i Risâlet'in akabınca yetişüp Hazret'[i] şehîd etmeğe ta'ahhüd edüp zırhın geyüp seyf-i miczemin kuşanup küheylân atına süvâr olup mızrağın silkerek azm-i râh edüp Hazret-i Risâlet'i bu Vâdî-i Fâtıma kurbunda görse kim Hazret-i Risâlet refîkleri ile piyâdece zikrullâh ederek gitmede. Hemân bu kez Sürâka at bırağup mızrağın silküp Hazret'e yakın geldikde cıdasıyla Hazret'e darb edem derken der ân Hazret,

"Emsik yâ arz" deyü nutk etdiklerinde bi-emrillâh Sürâka'yı arz atıyla donuyla dutup yere gark olmada. Bu hâl-i pür-melâli Sürâka görüp,

“Yâ Muhammed, rahmeten li’l-âlemînsin, bilmedim. Düşmenlerin iğvâsına uydum. Estağfirullâh. Beni bundan halâs eyle. Mekke’ye varup senin düşmenlerine kılıç urayım” dedikde ol mürüvvet kânı merhamet edüp,

“Hullî yâ arz” deyüp derhâl Sürâka atıyla halâs olup ol ân kelime-i şehâdeti zebânına getirüp şeref-i islâm ile müşerref olup izn-i Resûlullâh ile Mekke’ye geldikde cümle münkirîn görseler kim Sürâka’nın başında beyâz alâmet-i Muhammedî var.

“Yâ Sürâka! Bu ne hâldir? **[Y 309b]**Kanı Muhammed’in başı?” deyü su’âl ederken Sürâka eydir:

“işte mel‘ûnlar! Muhammed’in başı başım üzredir. Sizin bir kaçınızı baş etmeğe geldim” deyü dal tîg-i Muhammedî olup bir kaç münkirînleri baş edüp belli başlı mel‘ûnlardan yedi baş ile Hazret-i Risâlet huzûruna bu Vâdî-i Fâtıma’da gelüp Hazret-i Risâlet’den bir ân münfekk olmayup Muhâcirîn’den oldu. Ba‘dehu mezkûr soffa yerinde Sürâka,

“islâm ile müşerref olduğum mahaldir ve gazâb-ı Rabbü‘l-izzet’den halâs olduğum yerdir” deyü bu soffayı Sürâka inşâ etmişdir. Anıniçün soffa-i Halâs derler.

Ve bu soffa yanında atıyla gark olduğu kayalı bir yerdir kim halâ zâhirdir. Temâşâgâh-ı huccâcdır.

Ve bu Vâdî-i Fâtıma’dan salt atlı ve katır ve heccânlı olan huccâc-ı müslimîn aslâ ârâm etmeyüp Mekke-i mükerremeye giderler.

Hemân hakîr dahi Hüseyin Paşa efendimizden me’zûn olup develer ile yedi huddâmım bırağup iki memlûküm ile atlara süvâr olup gâh kumsal ve gâh tathîr olmuş hurde taşlı iki cânibi sengistân alçak dağlı yerlerden ubûr ederek sun‘-ı Hudâ cibâlleri temâşâ ederek 16 sâ‘atde,

Menzil-i makâm-ı Umre: Bu mahalle cemî‘i huccâc gelüp yüklerin yıkmadan meks ederler. Bir derenin içinde vâki‘ olmuş on mikdârı fukarâ hânesi ve on mikdârı dükkânları vardır. Ve cümle ahâlî-i Mekke bu mahalle dek huccâca istikbâle çıkarlar ve ihrâmın ve umrenin şurût [u] kuyûduyla delâlet ederler.

ibtidâ bunda elzem-i levâzımından olan sünnet-i Resûlullâh’a ittibâ’en gusl eylemekdir.

Sene 1073 târîhinde Mısır vâlîsi Ömer Paşa *yessere’llâhu mâ yeşâ* hazretleri “Cümle huccâc-ı müslimîn gusl etsinler” deyü bir bürke-i azîm binâ etmiş kim içinde keştîler gezse kâbildir ve ehl-i ırz a‘yân-ı kibâr içün müte‘addid kubbe kubbe gusülhâneler ve âbdesthâneler ve bir mükellef kubbeli sebîlhâne ve istirâhathâneler binâ edüp evkâfı tarafından sığır dollâbları ile sular çekilüp deryâ-misâl havz-ı azîm leb-ber-leb olur azîm hayrât etmişdir. Allâh âkıbetin hayır eyleye.

Bu mahalle geldükde şart-ı evvel oldur kim ibtidâ Medîne-i münevvere kurbunda Bi’r-i Alî‘de ihrâm geyüp ehl-i özrem deyü üç vakit namâzdan sonra cümle esbâbın geyüp cinâyet kurbânı ederim diyen kimesne bu mahalde elbette gusl edüp ihrâmın geymek ba‘dehu bu bürke kenârında musallâ-yı Hazret-i Alî‘de iki rek‘at namâz kılmak sünnetdir. Ve bundan sonra pire ve kehle katl etmeyüp tırnağile kaşınmamak sünnetdir. Ve füsûk ve

cidâl ve kıtâl haramdır kim âye[t]: [262] âyeti nâzil olmuşdur.

Ve eğer gusl etmezse, tecdîd-i vuzû‘ etmek dahi farzdır. Ve Medîne’de Bi’r-i Alî‘de üç gûne niyyet edüp yine ol niyyetleri bunda gusl edüp ihrâma girdikde *“Neveytü‘l-umrete ve ahremtü lillâh”* diye.

Ve eğer yalnız hacca niyyet ederse *“Neveytü‘l-hacce ve ahremtü lillâh te‘âlâ”* diye.

Ve eğer kırâna niyyet etdiyse yine bunda *“Neveytü‘l-umrete ve’l-hacce ve ahremtü bihimâ lillâhi ta‘âlâ”* diye.

Andan **[Y 310a]**seğirde seğirde bir sâ‘atde Ka‘be-i şerîfe gide. Farz-ı evvel olan tavâf-ı kudûma gide, zîrâ pîr ü cüvâna ve zengîne-i nisvâna tavâf-ı kudûm farzdır. Ve Mekke’den gücü yetdüğü kadar bu umreye gelüp gitmek (–) kaç kerre gelirse ol kadar hac savâbı bulup hac tamâm olur, zîrâ bu umre hakkında Cenâb-ı Bârî Kur’ân-ı Azîminde ve Furkân-ı Mecîd’inde buyurur âye[t]: [263] âyeti nâzil olmuşdur.

Eğer piyâde ve eğer atlı bir kaç kerre umre etmek (–) (–) şartı ihrâm geymekdir. Ve rüknü tavâf-ı kudûm etmekdir. Ammâ vâcibi Safâ ve Merve mâbeyninde sa‘y eylemekdir. Ve başını yülütmek ve saçını kısaltmak vâcibdir. Ammâ Arafât’dan dönüp Mîne’de kurbân edüp tavâf-ı âhirde tırâş olup saçını kısaltmak ol zamân vâcibdir. Eğer tırâş olmam geysûdâr olurum, dersen ol dahi sünnetdir.

Ve bu Umrede tarîk-ı âmmın iki cânibinde iki azîm mîller vardır. Her mîlin üzerinde üç dâne hurde kubbe-i sağîrecikler vardır. Târîh i kûfî hat ile: *“Benâ Hazret-i Ebâ Bekri’s-sıddîk”* deyü tahrîr olunmuş hatt-i kesîredir. Ammâ acele ile ubûr olunduğundan bu târîh ve Ömer Paşa’nın bürkesi târîhi tahrîr olunmadı. Bu mîllerden içeri dâhil olan, Mekke-i mükerreme haremine dâhil olmuş olur. Bu mîllerden içeri bir âdem merhûm olsa Ka‘be-i şerîfede merhûm olmuş gibi olur. Ol Hazret-i Ebâ Bekir mîlleri hudûd-ı Mekke âlâmetidir.

Ba‘dehu cümle huccâc bu mahalde cümle Mekke’ye gidüp Hüseyin Paşa hazretleri alay-ı azîmi ile Mekke mollâsı (–) Efendi ile atbaşı berâber mevc ü mevc ve fevc ü fevc ibtidâ şâm Emîrü‘l-haccı Hârmûş Paşa ve şâm askeri ba‘dehu paşa askeri kânûn-ı kadîm tertîb üzre ubûr ederek paşa (–) (–) (–) (–)er tokuz kat mehterhânesin çalarak nîm sâ‘atde gâh taşlık ve gâh rimâl üzre iki (–) (–) (–) (–) sâ‘atde,

Menzil-i Vâdî-i Fah: Hüseyin Paşa serâperde-i Hüseynîsinde ber-karâr olup (–) (–) (–) (–) âb-ı hayât kuyular vardır. Ve ba‘zı zâviye ve türbe ve sebîller vardır. Ve besâtîn (–) (–) (–) (–) Ka‘be-i şerîfe bir gün evvel cân atup gitdiler. Paşa hazretleri otağında (–) (–) (–) (–) sekizinci gün yevm-i arefeden iki gün mukaddem Mekke-i mükerremeye dâhil olduğundan (–) (–) (–) (–) bu mahalde meks olunup kırk koyun ve yedi deve dahi kurbân etdi. Zîrâ **[Q 128a]** cümle huccâc bu sene hacca yetişmeden me’yûs olmuşlardı. Hamd-i Hudâ ihtimâm-ı himmet-i tâmm-ı Hüseyin Paşa ile iki gün mukaddem vâsıl olundu. *Hazâ min-fazlı rabbî.*

Bu mahalde cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve meşâyih-i kibâr ve şürefâ-yı zevi’l-erhâm cümlesi gürûh gürûh Paşaya gelüp buluşduklarında herkese merâtiblerine göre ta‘zîm [ü] tekrîm olundu.

Ba‘dehu Mısır emîrü‘l-haccı Özbek Beğ ve Cidde beği Baklacı **[P 129b]** Mehemmed

Beğ ve Mısır’ın yedi bölük ağaları ve kethudâları ve çavuşları ve çorbacıları **[Y 310b]**ve odabaşıları ve sâhib-i kelâm olan müte‘addid dayıları fırka fırka Paşaya gelüp mülâkat olup şerbet ve buhûrdan sonra anlar dahi revâne oldular.

Andan şerîf Sa‘d hazretlerinin kethudâsı iki re’s küheylân kısraklar ve altı re’s Habeşî mahbûb gulâmlar ve zî-kıymet cevâhir makûlesi eşyâ ve sâ’ir akmişe-i kâlây ve ûd u amber ve hıtâyî münebbed kâse ve fenâcînler ve elli deve yükü me’kûlât [u] meşrûbât hedâyâlar ile kethudâ-yı şerîf gelüp dest-bûs-ı vezîr ile şeref-yâb olup ayağ üzre ber-karâr durdukda paşa hazretleri “otur” deyü yer gösterdiler. Anlar oturup paşa hazretleri eydir:

“şerîf hazretleri gelmedi. Nedir hâl-i şerîfleri?” deyü su’âl buyurdılar. Anlar dahi

“Hayır du‘ânız hidmetindedir” dediler. Paşa,

“Ne hoş gelmediler” dedi.

Anlar dahi “mâni‘leri vardır” deyü özürler diledi. Paşa dahi eyitdi:

“Dağ yürümezse abdâl yürür” deyüp hedâyâların kabûl edüp,

“Bizden selâm eyle” deyü şerîf kethudâsın savup,

“Tîz iç ağaları ve taşra ağaları pür-silâh olup piyâde ve atlı sekbân ve sarıca hâzır olsun” deyü tenbîh buyurdular.

Derhâl cümle asker hâzırbaş olup Ka‘be-i şerîfi tavâf-ı kudûm etmeğe müteveccih olup ihrâm ile Beytullâh-ı şerîfin haremine varup bükâ-âlûd âsitâne-i Beytullâh’ı yedi şavt tavâf-ı kudûm edüp ve makâm-ı ibrâhîm’i ziyâret edüp yedi kerre Safâ ve Merve’de sa‘y edüp tavâf-ı kudûmu tamâm etdi.

Ba‘dehu ale’l-gafle şerîf Sa‘d’in hânesine varup şerîf Sa‘d hazretlerinin aklı başından gidüp âlem-i hayretde kaldı.

Hemân paşa hakîmâne hareket edüp şerîf Sa‘d hazretlerine buyurdılar kim,

“Ale’s-sabâh otağımıza teşrîf buyurun. Sa‘âdetli pâdişâhımızın size hil‘at-i fâhire ve semmûr kürkü ve ibkâ ve mukarrer hatt-ı şerîfleri vardır. Ve alay-ı Muhammedî ile ma‘an Mekke-i mükerremeye dâhil olup Arafât’a bile çıkalım” deyü tesellî-i hâtır olacak kelimâtlar idince şerîf Sa‘d’in aklı başına gelüp kahve ve şerbet ve gülâb buhûrdan sonra on şemâme amber ve üç incü tesbîh ve bir kutu zî-kıymet hurde cevâhir ve on boğçe esbâb-ı tefârûk ve üç Habeşî gulâm hedâyâ verdi.

Paşa dahi kemerinden bir mücevher hançerin çıkarup şerîf Sa‘d’in beline dakdı. Sa‘d hazretleri bir vasatu’l-kâme esmerü‘l-levn ve leb-i şevâribi hargûş-leb halk olunmuş bir Hâtem-i Tay sâhib-kerem kimesnedir.

Andan paşa vedâlaşup yine haymesinde kalup cümle alay çavuşları alay tenbîh edüp ol gece cümle asker, paşa alaya âmâde oldular.

Evsâf-ı alay-ı asâkir-i Mısır ve asâkir-i şâm der Mekke-i mükerreme

Evvelâ Mısır vâlîsi Kethudâ ibrâhîm Paşa tarafından üç bin Mısır askeri ile bu Mekke üzre ta‘yîn olunmuş idi. Ve şâm’dan dahi üç bin asker ve Hüseyin Paşa efendimizden dahi **[Y 311a]**iki bin asker cümle sekiz bin asker ile böyle bir vezîr-i

âlîşan ta‘yîn olunmasının aslı oldur kim sene 1081 târîhinde bu senemizden bir sâl mukaddem Ankebût Ahmed Paşa kethudâsı Hasan Paşa’ya Cidde paşalığı ihsân olunup Haremeynü’ş-şerîfeyn’in ta‘mîr ü termîmine ve cemî‘i şurefâ ve mücâvirînin cerâye ve surre ve masârıflarının tahsîline ve beyne’l-Haremeyn’in nizâm [u] intizâmına me’mûr idi.

Hikmet-i Hudâ şürefânın evza‘ [u] etvârlarına tahammül edemeyüp hüsn-i zindegâneleri olmamak ile ol sene-i nâ-mübârekde huccâc-ı müslimîn tavâf ederken bir fetret kopup cümle huccâc Harem-i şerîfin bâbların sedd edüp uryânen ihrâmda iken bu kadar ibâdullâh Harem-i şerîfde mahsûr olur.

Derhâl Bâb-ı Ömer’den içeri Hasan Paşa’nın on bayrak müsellah fetâları girüp sütûh-ı Harem üzre çıkup kendüleri muhâfazada iken şürefâ çelebileri tarafından niçe bin aşkıyâ cebel-i Ebî Kubeys üzre çıkup ve Mekke-i mükerremenin yedi minâresinin on sekiz tabakası içre bu kadar tüfeng-endâz ve şerîf Sa‘d çıkup taraf taraf minârelerden ve Harem etrâfında olan medârislerden huccâc-ı müslimîne eyle kurşum ururlar kim yedi yüz muhrem ümmet-i Muhammed mecrûh ve iki yüz mikdârı Beytullâh’ın cânib-i erba‘asında şehîd olurlar.

Bu vâkı‘a Hazret-i Zübeyr ile Haccâc-ı Zâlim Yûsuf asrında bu Harem içre böyle olmamışdır.

Bir gün bir gece bu hâl üzre ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olup âye[t]: [264] nass-ı kâtı‘ı emri kande kaldı? Harem-i şerîf na‘şe-i huccâc ile doldu.

Böyle ceng ederken hikmet-i Hudâ Hasan Paşa’yı kurşum ile urup ceng [ü] cidâl def‘ olup cümle huccâcın ve Hasan Paşa askerinin cümle eşyâların gâret ederler.

Ol sene huccâc huzûr ile hac edemeyüp Mısır askeri Mısır’a giderken vâdî-i Nâr mahallinde Hamûde nâm şerîf akîb-i askere erüp cümle Mısırlıyı dendân-ı kılıçdan ve yalman-ı rumhden geçirüp ale’l-gafle bu kadar ibâdullâhı şehîd ederler.

Bu ahvâl-i bedhâl Âsitâne-i Sa‘âdet’de sem‘-i hümâyûn-ı pâdişâhî olunca Mısır ve şâm’dan sekiz bin asker ile şâm vezîri Hüseyin Paşa’yı serdâr ta‘yîn eylediler. Ammâ bu sırra bir ferd-i âferîde vâkıf değiller idi.

Ertesi ale’s-sabâh üç bin Mısır askeri Hüseyin Paşa hazretlerine istikbâle çıkdılar. Ammâ tevâbi‘ât [u] levâhikâtları ile sekiz bin nefer pâk ü pâkîze güzîde asker çıkdı kim *azametullâh* cebe ve cevşene ve zırh u zıreh külâh ve tuğulka ve serpenâha müstağrak piyâdeleri dalyan tüfeng ile kırk yerde kûs-i Mısrîler çalınup bir velvele ve debdebe ile istikbâle çıkdılar kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz.

Bunlar bu tertîb üzre alem u sancağ u bayrağları dibinde âmâde dururken beri tarafdan dahi şâm askeri **[Y 311b]**mevc mevc ve fevc fevc yürüdüler.

ibtidâ şâm’ın erbâb-ı tîmârı zü‘l-cenâheyn gök demire müstağrak olup küheylân ve sâfinâtü‘l-ciyâd neslinden Mu‘nek ve Cilfe ve Tureyfî ve Seylâvî ve Musâfaha ve Cilfidân ve Mahmûdî hussânları üzre zer-ender-zere müstağrak altı pâre yancık ve bahrî hotaz ve zerdûz dikdik ve abâyîli küheylân hayller üzre ellerinde on yedişer boğum kantâr kargı sırıklar ile gürûh gürûh ubûr edüp ardları sıra bin beş yüz tüfeng-endâz yeniçeriyân-ı şâm-ı cennet-cihân askeri dahi her pâyi biner guruş bahâ eder Arabî feresler üzre süvâr

olup ubûr etdiler.

Dahi ardı sıra Emîrü'l-hac Hârmûş Paşa beş yüz pür-silâh çarha askeri ile mehterhânesin çalarak ubûr etdiler. (–) (–) (–) ibtidâ bayrak Tatar askeri küheylân atlar üzre serlerinde şırpırtma ve Nogay ve Kırım huccâcı (–) (–) (–) şıdak kamçı ve tâziyâneler ile atbaşı berâber ubûr ederler. Andan iki bayrak deli ve gönüllü askeri ubûr etdiler. (–) (–) (–) ve Hüseynî Tuna geçidi kınalı atlar üzre kaplan postlu ve bebir postlu ve semmûr tâclı (–) (–) (–) yeli mehîb hey'et askerler kim herbirinin başında gûnâ-gûn çelenkler ve çıga teller ile eyle müzeyyen (–) (–) (–) **[Q 128b]** kâtigi(?) her biri küheylân atlar üzre âlât-ı silâha müstağrak enselerinde çifte küçük kafâdârları ile atbaşı berâber güzer ederler.

Bunlardan sonra vâcibü'r-re'âyâ ağavâtlar pâk ü pâkîze libâslara müstağrak olup yine küheylân atlar üzre beşer onar kafâdar köçekleri ile ubûr ederler.

Bu remmâdan sonra kapucubaşılar herkes isti'dâdına göre çifte çifte cebe ve cevşene müstağrak olmuş, kimisi semmûr postin kaplu libâs-ı **[P 130a]** fâhire ile pîşlerinde küheylân yedekler ve enselerinde onar ve on beşer köçekler ile ubûr olundukda paşa-yı esed-heybet serâperdesinden tulû' edüp Rüstem-i şîr-vâr seyrâna esb-i sabâ-peymâsına süvâr olup semmûr kabaniçse üzre kemerinde çarhâb tîrkeş ve seyf-i zülyezen ile serinde selîmîsin kec kılup ensesinde iki yüz gök demire müstağrak olmuş küheylân atlı iç ağaları kim her birinin atları altışar pâre yancığa müstağrak ciyâdâtlar üzre ellerinde kargı sırıklar iler güzer ederler.

Paşanın ardı sıra silâhdâr ve çukadâr zerdûz kırmızı üsküfler ile ve paşanın iki cânibinde kırmızı dolama ve zerdûz keçeler ve ellerinde mücevher zî-kıymet tüfengler ile ve mataracıbaşı destinde sâfî cevâhirli matara ile ve sekiz şatır kim her birinin elvân dîbâ kontura ve bellerinde sîm kemerler ve ellerinde pûlâd-ı Nahcivânî teberler ve serlerinde altun tâslar üzre beyâz ablaklar kim tâslarının şa'şa'asından merdüm-i çeşm nâ-binâ olur.

Ve şatırların pîşinde sekiz re's küheylân **[Y 312a]**yedekler kim herbiri zer ü zîvere gark olmuş cevâhir zeynli ve incü düğme abâyîli atlardır. Ve yancıkları ve bahr[î] hotasları dahi birer hussân bahâsı eder.

Bu yedeklerden ileri yüğrük sancağ u bayrağ dibinde emîr-âhûr ve kapucular kethudâsı ve kapucular bölükbaşısı ve imâm ve mü'ezzinân dahi at başı berâber ubûr ederler.

Bu sancağ u bayrağdan tâ paşaya gelince cümle sekbân ve sarıca bayrakları ile kat-ender-kat pür-silâh ve çatal fitîl elde seyf-i kâtı' belde gülbang-ı Muhammedî dilde cümlesi piyâde olup kara belâ-yı nâgehânî gibi bî-emân kavm-i cebbâr zü'l-cenâheyn-vâr paşa-yı kâmkârı ortaya alup bölükbaşıları paşanın rikâbında yürürlerdi. Paşa dahi içerden zıreh kerevke geymiş idi.

Bu minvâl üzre paşa iki cânibine selâm vererek ubûr edüp ardı sıra silihdâr ve çukadâr dahi ardı sıra iki yüz aded müsellah ü müzeyyen iç ağaları andan kethudâ ve hazînedâr ve kethudâ iç ağaları sekizer kat mehterhâne faslın istimâ' ederek ubûr ederlerdi. Ammâ mehterhâne sadâsından Mekke ve Ebtah dağların güm güm gürlerdi.

Dahi ardı sıra çaşnigîr başı bayrağile atbaşı berâber dahi ardı sıra bayrağile âhûr kethudâsı ve sarrâcân dahi pür-silâh atbaşı berâber andan sakkâlar ve akkâm u meş‘alciyân bu askerin mâbeyninde sâhib-şakâ on iki nefer alay çavuşları küheylân atların yancıklar ile bahrî hotaslar ve zîl [ü] bem ile atların zeyn edüp kendüler dahi katîfe ve atlas şalvarlar ile serlerinde serbend ve hartâvî destârlar üzre Zâl ve Sâm u Nerîmân-vâr sâm süvâr tellerin ve gûnâ-gûn otagaların başlarına zeyn kılup destlerinde gümüş çevgânları ile asker içinde, “Aş-a, dur-a, sür-e” diyerek tablbâzlara turralar urarak ve gûnâ-gûn şakâlar ederek gâh ileri ve gâh geri gidüp alay düzerek ubûr olunur.

Bu askerin akîbinde paşanın ağırlığı ve hazînesi ve miftâh gulâm ve hazîne kâtibi ve vekîlü‘l-harc ve taşra kilarcılar ve çavuş-engîrler dahi pür-silâh bir alay-ı azîm ile cümle hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh ubûr etdiler.

Ba‘dehu bâlâda zikri sebkat eden Mısır [u] şâm askeri birbirlerine karışup el-azametüllâh iki asker-i deryâ misâlin sadâ-yı Allâh’ından Mekke dağları ra‘d-vâr gür gür gürlerdi. Mısır askeri cümleden mukaddem talî‘a-i asker olup murg-ı semender-vâr âteş-feşânlık ederek tüfeng-i bed-reng sadâsından cümle ehl-i Mekke’ye ra‘b u bîm dehşet ârız olurdu.

Bu asker ile alay alay remmâ remmâ asker-i islâm rikâb rikâba ubûr ederek (–) (–) nâm mahal bir alçak akabecikdir, ammâ tarîk-ı âmmı tathîr olunmuşdur, anı ubûr edince a‘yân-ı Mekke ve cümle şürefâlar ve bizzât şerîf Sa‘d alayları ile nümâyân oldu. Ammâ gûyâ cemapur askeridir, yalın ayak, başı kabak, piyâde huddâmları ile tarîk-ı âmmın sağ cânibinde selâma âmâde durup ale’t-tertîb dizildiler.

Cümle a‘yân-ı Mekke **[Y 312b]**küheylân kısraklar üzre ellerinde cıdaları ile cümlesi beyâz sâdeler ve sûzenî libâs-ı fâhireler ile melbûs bir alay çelebileri, ammâ ser-i sa‘âdetlerinde yeşil destârları yokdur. Meğer Sultân Kayıtbay’ın la‘neti imiş. Sebeb-i aslı oldur kim: Sultân Kayıtbay Mısır sultânı iken hemşîresi Ka‘be-i şerîfe geldikde Mekke şerîfi üç bin altunun almayınca ziyâret ve tavâf etmeye izin vermezler.

Ve ol asırda cümle huccâcdan yüzer altun alup tavâfa izin vermişler. Sultân Kayıtbay’ın hemşîresi Mısır’a geldikde pâdişâh istikbâline çıkdıkda hemşîre-i gayyûresi pâdişâha buluşmaz. Pâdişâh aslın su’âl edüp,

“Vallâhi pâdişâhım, Mekke’de şürefânın gâyet isyân [u] tuğyânı var. Cümle huccâcdan yüzer altun almayınca tavâfa komadılar. Ve Sultân Kayıtbay’dan havf etmez misiz ki böyle zulm edersiz, dediğimiz,

‘Sultân Kayıtbay kâdirse on bin atlı ile Mekke’ye gelüp sizden harâc nâmıyla aldığımız altunları alsın’ deyü hemşîrenizden üç bin altun alup tavâfa kodular.

Ol dahi ‘Allâh ile ahdim olsun, karındaşım anlardan intikâm almayınca dünyâ kelâmı etmeyem’ deyü yemîn edüp anıniçün pâdişâhıma hemşîreniz buluşmadı” dediklerinde ol gece sabâha dak Sultân Kayıtbay cümle askerinde on iki bin ahrec atlı asker cem‘ edüp azm-i Hicâz deyüp on gün on gecede Mekke-i mükerremeye varup cânib-i erba‘asın ihâta edüp cümle şürefâyı kayd-bend edüp cümle huccâcdan aldıkları mâlları ellerinden alup Mısır’a gönderüp sâhiblerine redd eder.

Ve yedi yüz aded şürefâyı dest ber-kafâ Mısır'a gönderüp Mekke içinde ancak üç şerîf alıkor. Biri şerîf-i kebîr, biri şerîf-i yemîn, biri şerîf-i yesâr.

Ve bunlar ile ahd [ü] emân edüp bu üçden gayri Mekke içre şerîf olmaya. Bülûgıyyete erdikde Kudüs-i şerîfe göndereler. Ve aslâ yeşil destâr sarmayalar ve kuyruksuz ata bineler ve tegeltiyi ters uralar. Ve ipden üzengiye yalın ayak bineler. Çizme ve çerkezî geymeyeler.

Bu ahd [ü] emân üzre bunları ıslâh edüp yine Mısır'a gelüp cümle şürefâyı iskenderiyye'ye nefy edüp bir kaçın Kudüs-i şerîf kurbunda Kerek kal'asında haps edüp bir kaçın Markab kal'asında haps edüp ba'dehu şürefâlardan aldığı mâlları cümle sâhiblerine redd edüp böyle adâlet etmişler.

Hakîr dahi bu alay mahallinde cümle şürefâyı beyâz destâr ile ve ipden üzengiye yalın ayak ve tegeltiye ters binerler gördüm. Ammâ şerîfden gayrisi kuyruklu ata binerler. Ammâ şürefâ olan hâlâ bî-düm ata süvâr olup bunların alayın bu üslûb üzre seyr [ü] temâşâ etdim. Bir alay Zeydî-mezheb çelebilerdir. Ammâ beyâz destârlarında taylesân (–) (–) (–) (–) levâhıklarının çoğu tâvûsî hecînlere süvâr olurlar.

Ve şerîfin iki yüz mikdârı (–) (–) (–) (–) Urbân-ı uryân askere mâlikdir. Bu mikdâr asker **[Y 313a]**ile selâma durup Hüseyin Paşa nümâyân (–) (–) (–) (–) ve tabl-i Tübba'ların çalmağa başladı.

Ol mahalle dahi paşa-yı zevi'l-iktidâr geldikde (–) (–) (–) (–) hil'at geymeden kendü askeriyle yan verüp Ebû Cehil deresi nâm mahalle (–) (–) (–) (–) ise **[P 130b]** âheste âheste **vâdî-i Ebtah ve Mu'allâ** nâm mahalli ubûr edüp bir alçacık **[Q 129a]** taşlı akabecikdir. Evrâm kavmi Mu'allâ akabesi derler.

Bu mahal ubûr olundukda azamet-i Hudâ tarîk-ı âmmın tarafeynine alay-ı Muhammedî seyr [ü] temâşâsı içün Mekke ve Medîne'den Habeş ve Yemen'den ve San'ân ve Aden'den Basra ve Lahsa'dan ve'l-hâsıl Arab u Acem ve Hind ü Sind ve Belh [u] Buhârâ ve Kırım ve Rûm'dan niçe yüz bin benî âdem ve huccâc şâhrâhın iki cânibine âdem deryâsı kat-ender-kat olup paşa geldikde her biri lehce-i mahsûsalar ile paşaya hayır du'â edüp "Hafizakallâh yâ sultân el-vezîr" deyüp selâm alırlar idi.

Ve ba'zılar *"Elâ yansuruke yâ askere's-sultân"* derlerdi. Nisvân tâ'ifesi ise tarz-ı Urbân makâm-ı hicâzda zılgıt na'rası ururlardı.

Bu Mu'allâ akabesin ubûr edince şehr-i azîm-i Mekke-i mükerreme *şerrefehallâhu ta'âlâ* nümâyân olur.

Ol mahall-i mübârekde Mekke-i mükerreme'yi gördükde bu du'âyı okuya, du'â: (–) (–) (–) (–) (–)

Andan Mu'allâ karâfesi içinden ubûr ederken sûre-i Elhâkümü't-tekâsür tilâvet ederek ubûr oluna. Zîrâ bu mezâristân içre niçe bin Sahâbe-i kirâm ve evlâd-ı zevi'l-ihtirâm ve niçe bin şürefâ-yı enâm medfûndur. Ammâ bu mahalde Mekke-i mükerremenin minâreleri zâhir olunca cümle asâkir-i islâm atından ve nâka ve heccânından enüp ta'zîmen ve te'eddüben piyâde yürüyüp *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* deyü telbiye etmek müstahabdır.

Andan yine Mu‘allâ mezâristânına endükde bir vâsi‘ deredir. Yine âdem deryâsı içre alay-ı azîm ile ubûr olunup hamd-i Hudâ sıhhat u selâmetle bin seksen iki mâh-ı Zilhicce’sinin tokuzuncu yevm-i hamîsinde kuşluk vaktinde,

Vâdî-i Mu‘allâ nâm mahalde Paşa hazretleri serâperde-i Âsaf-ı Berhayâ‘sında meks edüp cemî‘i asâkir-i islâmdan üç kerre gülbâng-ı Muhammedî çekilüp sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste oldu. Ve üç yaylım tüfeng ve üç yaylım toplar atılup Ebtah ve Mu‘allâ dereleri ve mer[‘]âları(?) kubbe-i felek gibi güm güm sadâ verüp paşanın otağı önünde yüz ganem kurbân olunup fukarâ-yı bâbüllâha bezl olundu.

Ba‘dehu Mısır gâzîlerinin alaya çıkdıklarıyçün yedi bölüğe yedi kîse ihsân olunup dîvân-ı pâdişâh[î] olup cemî‘i erbâb-ı dîvân eşrâf [u] a‘yân hâzır oldular, illâ şerîf Sa‘d gelmeyüp cümle erbâb-ı dîvâna hil‘at-i fâhire ihsân olunup herkes kollu kollarınca meks edüp Paşa Mu‘allâ mevlevîhânesinde tevâbi‘iyle meks edüp şâm askerine ve kendü askerine âmâde olalar deyü alay çavuşları tenbîh etdiler. **[Y 313b]**

Ba‘dehu mezâhib-i erba‘adan fetvâlar geldi kim “Asâkir-i islâmdan olan ihrâma girmesin. Lâkin siyâb-ı hâricin tersine geymek câ’izdir. Ve âlât-ı silâhları ile gezmek sünnet-i Resûlullâhdır” deyü fetvâ-yı şerîfeler vârid olup cümle asker-i islâm ihrâmdan çıkup cinâye kurbânların edüp esvâbların geyüp tavâf-ı kudûm ve Safâ ve Merve ve Umre etmeğe ihtimâm eylediler.

Ba‘dehu cemî‘i erbâb-ı dîvân paşa huzûrunda [265] nass-ı kâtı‘ına imtisâlen müşâvere edüp her kafâdan bir sadâ gelüp netîce-i kelâm,

“şerîf Sa‘d’ın ve ehl-i Mekke’nin demâğlarında isyân râyihaları vardır. Elbette sultânım, bir vezîr-i âlî-şânsın, şerîf’i ma‘zûl edüp şerîf Ahmed’e ihsân edüp andan bî‘at edüp ba‘dehu Arafât’a çıkup vakfeye duralım” dediklerinde taraf taraf, ma‘kûl dediler. Hemân paşa,

“Baka beğler, baka ağalar! Bu iş içün size sa‘âdetlû pâdişâhımızdan bir hatt-ı şerîf geldi mi ve gelse de bu iki kerre yüz bin huccâc bu Haccü‘l-Ekber mahallinde cem‘ olup başı kabak yalın ayak kefenleri boğazlarında uryân bir alay ibâdullâh edâ-yı hac etmeden bir fetret-i tuğyân olursa, bu kadar uryân ibâdullâh Urbân atları pâyinde pâymâl mi olsunlar? Giderin şöyle kelâmları, söylemen” deyü cevâb etdükde cümle a‘yân-ı şâm ve Mısır âlem-i hayretde kalup,

“Emir sultânımındır” deyüp derhâl bir hil‘at-i fâhire ve bir semmûr kürk ile nâme ve hatt-ı şerîfi alup yetmiş seksen mikdârı asker ile şerîf Sa‘d’ın hânesine varup cemî‘i şürefâları da‘vet edüp cümlenin huzûrunda nâme-i pâdişâhîyi ve mektûb-ı vezîr-i a‘zamı verüp kırâ’at olundukda şerîf Sa‘d nâmeyi bûs edüp Hüseyin Paşa kendü eliyle bir semmûr kürk ve üzerine zer-ender-zer hil‘at-i fâhire geydirüp ibtidâ paşa bî‘at etdi.

Ba‘dehu ale’t-tertîb cemî‘i şürefâ ve a‘yân-ı Mekke bî‘at etdiler. Hemân paşa, şerîf Sa‘d’a hitâb edüp,

“Allâh mübârek eyleye. Bu günden huccâc-ı müslimînin hidmetine mukayyed olup Mîne bâzârına azîmet buyurun” diyüp paşanın kelâmın tercemân şerîfe tebliğ edüp derhâl şerîf,

“Ale’r-re’si ve’l-ayn” deyüp cemî‘i askeriyle gitmeğe hareket etdi.

Paşaya kahve ve şerbet ve gülâb buhûrdân sonra niçe zî-kıymet girân-bahâ mücevher makûlesi ve iki küheylân ve bir katâr tâvûsî hecînler üzre birer Habeşî gulâmlar ihsân edüp paşa serâperdesine gitdi.

Ve şerîf derhâl kûs-i rıhletlerin döğüp Mîne ve Arafât’a revâne olup azîm debdebe vü dehdehe ile azîm hevdec ve mahfiller ve taht-ı revân-ı gûnâ-gûn ile deff ü kudüm cilcile ve tabl u kûs [ve] nakkâre ve Yemen deblekleri çalınarak gûnâ-gûn şâdumân ederek cemî‘i şürefâ şerîf Sa‘d’a mukarrer olduğundan bir şâdumân ile Mekke’den Arafât’a çıkmışlardır kim cemî‘i mücavirîn-i Mekke,

“Biz böyle bir müzeyyen şürefâ alayı görmedik” dediler.

Hakkâ ki cemî‘i hevdecleri ya‘nî develer üzre mahâfeleri gayri mahâfe gibi değildir. Rûm’da sûr nakılları-misâl bir surâhî nakıldır. Üçer dörder tabakadır. **[Y 314a]**Tâ zirvesinde bir sağîre cevârî, andan aşağı ehl-i beyt-i şürefâ zer-ender-zere müstağrak olup giderler.

Ve cümle mâlik olduğu zî-kıymet mücevher eşyâların serâpâ hevdecler içre hevde arz-ı kâlây eder. Ve cemî‘i üştür, ester heccânları dîbâ ve şîb [ü] zerbâf ile eyle pûşîdedir ki hemân (–) (–) (–) (–) görünür. Serâpâ zer-i zîvere müstağrakdır.

Bu yevm-i terviyede ehl-i Mekke’nin ıyd-ı Adhâları olur. (–) (–) (–) (–) libâs-ı fâhirelerin geyüp sürûr [u] şâdumân ederek bu cânibden deff ü kudüm sadâsı evce peyveste olarak cemî‘i şürefâ bir gün mukaddem Arafât’a bu tertîb üzre (–) (–) (–) (–) şerîf hazretleri Arafât’ın cânib-i erba‘asında olan Urbân şeyhlerine (–) (–) (–) (–) sahrâsının cânib-i erba‘asın ecnâs-ı mahlûkât olan Arab aşkıyâsı (–) (–) (–) dutup bir aylık yoldan niçe kerre yüz bin Urbân metâ‘ın getirüp Cebel-i Arafât’da ve Mîne’de bey‘ ederler. (–) (–) Beyt:

şenîden key buved mânend-i dîde [266]

Ve bu cebel-i Arafât’a Yemen (–) (–) (–) Urbân koyunların bu Arafât’a getirmeseler cereb marazına mübtelâ olup (–) (–) (–) elbette cümle hayvânâtları Arafât’a getirüp dağı ve taşı hayvânât dutup (–) (–) (–) dahi hacc edüp Arafât’a giderler.

Ve bu Urbânın cümlesi şerîf hazretlerine geldikde tehî dest gelmeyüp bir hedâyâ ile gelirler.

Ve çümle şürefâlar dahi Arafât’da zevk ü şevk ederler. Ve bu şürefâ kavmi ehl-i hevâ kimesnelerden harc-ı ma‘âşları bâd-i hevâdan gelüp cemî‘i islâm diyârının **[Q 129b]** nezerâtları ile kifâflandıklarından ol kadar müsrif ü müsrifelerdir kim ta‘bîr olunmaz. Hattâ Mekke’den Arafât’a varınca iki sâ‘at yerdir, bu mâbeynde her şürefâ haddine göre ikişer üçer dörder ve beşer bin altun harc masrûf ederler. Zîrâ bu çelebilere altundan gayri bir surre ve atıyye gelmez.

Ve bu Mekke’de altun **[P 131a]** ve gurûşdan gayri harclık olmaz. Mısır parasının muhallakası derler bir maksûs ya‘nî kırkılmış parası vardır, ba‘zı cüz’-i ma‘kûl ve nâ-ma‘kûle ol muhallaka para geçer, *ve’s-selâm*.

Hulâsa-i kelâm cümle şürefâ Mekke'den bu tertîb ve bu tezyîn-i âyîn-i şürefâ üzre Ka'be'den Arafât'a çıkınca, ba'dehu Mekke'den Mısır huccâcı ve askerî tâ'ifesi bâlâda zikri sebkat etdüği üzre bir hây hûy ile yevm-i terviyede telbiye-i *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* diyerek bir alay-ı azîm ile Arafât'a giderler.

Andan huccâc-ı şâm ve asker-i cennet-meşâm dahi yine yevm-i terviyede telbiye-i *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* diyerek bir alay-ı azîm ile Arafât'a giderler. Andan huccâc-ı şâm ve asker-i cennet-meşâm dahi yine yevm-i terviyede telbiye *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* diyerek saf saf ve mevc mevc pür-silâh Mahmil-i şerîf ile ubûr ederler. Ammâ bu şâm askeri ve emîrü'l-haccı Mısır askerine rağmen ol kadar pâk müsellah ve mükellef alay ile tertîb ü tezyîn ederek ubûr ederler kim ta'bîr olunmaz. Bu mahalde kânûn-ı kadîm üzre Mısır, şâm ve Mekke alayların ve âlâyiş-i dünyâ ziynetleri **[Y 314b]**ile Arafât'a revâne oldukları tamâm oldu. Geldik imdi,

Cenâb-ı Bârî'nin nass-ı kâtı'ı fermânıyla alâ mâ-faraza'llâh edâ-yı hacc etmenin şurût [u] kuyûdıyla cemî'i e'immenin müttefikun-aleyh oldukları üzre o[n] fasıl içre evsâf-ı Mekke'yi beyân eder

Fasl-ı evvel oldur kim Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Çâryâr-ı güzîne ve Ashâb-ı kirâma ve evlâd-ı zevi'l-ihtirâma Cenâb-ı Hak tarafından Cibrîl-i Emîn ta'lîmiyle ümmetine ta'lîm etdüği şerâyit-i hac böyle fermân olunmuşdur kim hakkında âyet-i şerîf nâzil olunmuşdur. Cemî'i müfessirîn kütüb-i tefâsîrlerde Mekke-i mükerreme şânında yetmiş yedi âyet-i şerîfe nâzil olmuşdur buyururlar. Evvelâ âye[t] sûre-i Bakara: [267]

Ve bir âyet-i şerîfe dahi: [268] ibn Abbâs hâzretleri "me'âd"dan murâd Mekke'dir demişler. Dahi niçe âyet-i şerîfeler mahallinde tahrîr olunur.

İmdi bu âyet-i şerîfelerin fermânına teba'iyyeten edâ-yı farz bu yüzden tamâm olur kim ibtidâ Umre nâm mahalle gelüp pâk gusl edüp yine ihrâmların geyüp şart-ı evvel bir delîl peydâ eylemekdir. Delîlsiz olmaz. Eğer âlim dahi olup menâsik-i hac risâleleri okuyup sa'y [u] tavâf eylesen elbette delîl lâzımdır. Mısra':

Bî-vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ

mazmûnu üzre her şeyde vesîle lâzımdır.

Andan telbiye ederek Mu'allâ ziyâretleri içinden sûret et-Tekâsür tilâvet ederek Ebtah nâm mahalden ubûr ederek, bu Ebtah Mekke'nin cânib-i şimâlinde bir ulu vâsi' deredir. Cümle ehl-i Mekke'nin mezâristânları ve bâğ [u] bostânları bu Ebtah'dadır.

Bu mahalden tâ Mekke'ye gelince iki bin adımdır. Acele ile bu mahalleri *"Allâhümme lebbeyk"* deyü feryâd ederek Şâm ve Mekke bürkelerin ubûr ederek esvâk-ı Mekke içre girdikde (–) nâm bir mahaldir, çârsû içinde yolun iki tarafında dîvâr köşelerine muttasıl iki mîl vardır. Her şeb işâre kandîlleri ile çerâğân olur. Bu mahalden ibtidâ Mekke-i mükerremenin mîl-i minâreleri nümâyân olur. Bu mahalde el açup Mekke'ye müteveccih olup işbu du'âyı tilâvet ede. Ol du'â budur:

"Allâhümme inne hâze'l-belede'l-Harâmı ve'r-rükbi ve'l-makâmı iftah lî ebvâbe rahmetike vedhulnî fîhâ" diye.

Andan ubûr edüp Safâ ve Merve çârsûsu izdihâmından güzer edüp andan Bâb-ı Selâm'ın taşra harem kapusundan içeri,

"Bismillâhirrahmânirrahîm" deyüp pâpûş ile gire. Zîrâ bu mahalde iki yüz mikdârı dekâkîn-i ıtriyyâtdır. Gûnâ-gûn müşk [ü] amber-i hâm füruht olunur kim bu mahalden güzer eden huccâcın demâğı mu'attar olur.

Ve bu bâb-ı evvel cânib-i şarka nâzır bir kapudur. Bu çârsûdan içeri Bâb-ı Selâm-ı Kebîr. Bu dahi cânib-i şarka mekşûf bir bâb-ı kebîrdir ve eşiği bir neftî taş atebedir. Efvâh-ı nâsda "(–) (–) nâm la'înin vücûdun Cenâb-ı Bârî taş edüp **[Y 315a]**Hazret-i Ömer ol taşı bu âsitâneye kodu" derler. Ammâ hakîr bir siyerde mahallin görmedim. İllâ bu taşı gördüm ki hakkâ zamân-ı kadîmde zî-rûh idiği müşâhede olunur. Ve batın vechi tarafı hâk-âlûddur.

Bu kapudan içeri girirken sol ayağile bu eşiğe tahkîren basup on iki adım gidüp harem-i Beytullâh'ın Bâb-ı Selâm'ına vardıkda bu sahrâ-yı azîm harem-i kadîmdir, ortasında kara donlu Ka'betullâh nümâyândır.

Ve bu Bâb-ı Selâm yan yana üç kapudur. Ve bunlar dahi şarka mekşûfdur.

Derhâl orta kapudan içeri sağ ayağın koyup *"Bismillâhirrahmânirrahîm"* deyüp sür'at ile ol harem içre *"Lebbeyk Allâhümme lebbeyk"* diyerek harem-i şerîf içre iki yüz adım gider. Zîrâ *"Lebbeyk"* demenin ma'nâsı İbrâhîm Halîl Ka'be'yi binâ etdükde Cenâb-ı Bârî emr etdi kim,

"Yâ İbrâhîm! Benim kullarıma nidâ eyle. Devr-i kıyâmete dek beni bir bilenler, benim beytime gelsinler. Ben ana rahminde olanlara ve kıyâmet gününe dek geleceklere benim sadâmı işitdirim" buyurmuşdur.

Ba'dehu Hazret-i İbrâhîm nidâ edüp Cenâb-ı İzzet Ka'be müyesser olacak benî âdeme ve gayri hayvâna istimâ' etdirdi ve *"Lebbeyk"* dediler.

Ey imdi, Cenâb-ı Bârî seni da'vet eylemiş ve isminle yâd eyleyüp haccı müyesser etmiş. Gerekdir kim *"Lebbeyk"* sadâsın vird-i zebân edesin. Cidd [ü] cehd eyle kim ziyân etmeyesin, zîrâ da'vet olunmuş zayfullâhsın. Beyt:

Her kime Ka'be nasîb olsa Hudâ rahmet eder

Sevdiği kişiyi Hak hânesine da'vet eder

Bâb-ı Selâm'dan iki yüz adımda (–) (–) geldikde ibtidâ âsitânesin öpe. Andan bu du'âyı okuya:

"Allâhümme zid beyteke hâza teşrîfen ve tekrîmen ve ta'zîmen ve mehâbeten lâ ilâhe illallâh." (–) (–) (–) diye. Andan,

"Allâhu ekber Allâhu ekber lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber." diyerek doğru Hacerü'l-esved'e varup (–) (–) (–) iki ellerin ta'zîm ile Hacerü'l-esved üzerine koyup öpe ve yüzün süre.

Bir kerre öpmek gerek, (–) (–) (–) ileyke nûrun alâ-nûrdur. Ammâ izdihâmdan her bâr öpmek müşkildir.

Uzakdan (–) (–) (–) (–) (–) evvelde Hacerü‘l-esved’e vardıkda bu du‘âyı okuya:

“Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü‘l-mülkü ve lehü‘l-hamdü vehüve alâ külli şey’in kadîr” (–)

Hacerü‘l-esved’in önüne varup iki ellerin kaldırup Allâhu ekber diye. Ve ellerin mâbeynin öpüp ellerin yüzüne sürüp tavâfa niyyet edüp,

“Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed” diye.

Andan yine âdâb üzre Hacerü‘l-esved’e vara. İki ellerin namâza kaldırır gibi kaldırup tekbîr getirüp Hacerü‘l-esved’i bilâ-savt bûs edüp bu du‘âyı okuya,

“Allâhümme îmânen bike ve tasdîkan bikitâbike ve vefâen bi‘ahdike vettibâ‘an li-sünneti nebiyyike Muhammedin aleyhi’s-selâm” deyüp tavâfa başlayup ibtidâ Ka‘be kapusu önünden (–) (–) (–) (–) [nâ]tüvân ve kâbin(?) bir ümmî âdemim, bu kadar du‘âyı tilâvet etmeğe isti‘dâdım yokdur dersen her mekânda bu du‘âyı okuya,

“Sübnânallâhi ve’l-hamdü lillâhi ve lâ **[Y 315b]** *ilâhe illallâhu vallâhu ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi’l-aliyyi’l-azîm”* deyüp tavâf ede. **[Q 130a]**

Ammâ dahi efdali sulehâ-yı ümmetden ve ulemâ-yı rahmetden ba‘zı kimesneler bu âyet-i şerîfeyi tilâvet ederek tavâf ederler: âye[t]: [269] demek âsândır.

Elbette bu du‘âlardan biri okunmağa muhtâcdır. Dahi âsânı delîl ile el ele olup Beyt-i şerîf’in cânib-i erba‘asında reftâr ederek delîlin ne okursa sen dahi anı tilâvet ederek şavt şavt zevk [u] şevk ile tavâf ve Safâ ve Merve edüp safâ ile haccın tamâm olur.

Geldik imdi Hacerü‘l-esved’den sonra Ka‘be kapusuna doğru gide.

Ka‘be kapusiyle Hacerü‘l-esved mâbeyni üç adımdır. **[P 131b]** Kâmiller ana Mültezem derler. Ol mahalle vardıkda bu du‘âyı okuya:

“Allâhümme inne leke aleyye hukûkan fe-tesaddak bihâ aleyye” diye.

Andan Ka‘be’yi tavâfa niyyet etdükde bu du‘âyı okuya:

“Allâhümme innî ürîdü tavâfe beytike’l-harâm fe-yessir lî ve tekabbelhu minnî” diye.

Ba‘dehu Beyt-i şerîfi yedi kerre tavâf eylesün. Buna tavâf-ı Kudûm derler. Âfâkîler içün sünnet-i Resûl’dür ammâ Mekke ehline sünnet değildir.

Ve tavâf ederken sarığının ridâsındaki ucunu bir zirâ‘ sarkıdup sağ koltuğunun altına sarkıtsın. Ve bir ucunu sağ omuzunun üzerine koyup yedi kerre tavâf etsin. Bu yedi tavâfın üç evvelkisin sür‘at ile yürüsün. Ve pehlivânlar gibi iki omuzların ve kollarını silke silke ve salına salına yürüsün. Kaçan ki Ka‘be kapusuna vara, bu du‘â kırâ’at oluna:

“Allâhümme inne hâze’l-beyte beytüke ve’l-hareme haremüke ve’l-emne emnüke ve’l-abde abdüke ve hâza makâmu’l-âiz bike mine’n-nâr ve harrim luhûmenâ ve beşşirnâ ale’n-nâri bi-rahmetike yâ erhame’r-râhimîn” diye.

Ba‘dehu Ka‘be kapusunun solunda çâr-kûşe bir çukurcuk vardır. Ana Ma‘cene derler, ya‘nî Hazret-i İbrâhîm Halîl Ka‘be’yi binâ etdükde bu çukurda Ka‘be içün çamur karışdırdığı mahaldir.

Anı ubûr edüp yedi adımda Rükn-i Irâkî‘dir kim cânib-i şarkîde Bağdâd tarafında olduğıyçün Rükn-i Irâk derler. Rükn lisân-ı Arabda köşeye derler. Bu Rükn-i Irâk’a geldikde bu du‘âyı tilâvet ede:

“Allâhümme innî e‘ûzü bike mine’ş-şekki ve’ş-şirki ve’n-nifâkı ve’ş-şikâk ve sûi’l-ahlâkı ve sûi’l-münkalibi ve’l-manzar fi’l-ehli ve’l-mâli ve’l-veled” diye.

Altun oluk altına vardıkda bu du‘âyı okuya:

“Allâhümme innî es’elüke îmânen lâ yezûlü ve yakînen sâdıkan lâ yenfezü ve mürâfakate nebiyyike Muhammedin sallallâhu aleyhi ve sellem. Allâhümme ezılnî tahte zıllı arşike yevme lâ zılla illâ zıllı arşike ve eskınî bi-ke’si nebiyyike Muhammedin sallallâhu aleyhi ve sellem henîen merîen şerbete lâ ezmâe ba‘dehâ ebedâ” diye.

Ammâ tavâfı Rükn-i Irâkî‘den içeri Hatîm’e girüp Altun oluk altından geçüp tavâf etmeye, Hatîm’den taşra deverân ede. Zîrâ bu Hatîm dahi rivâyât-ı sahîhalar ile Ka‘be-i şerîfdendir, mahallinde tahrîr olunur. Anıniçün **[Y 316a]** taşradan devr edeler kim tavâf sahîh ola. Andan Rükn-i Şâmî‘ye vardıkda bu du‘âyı âgâze ede:

“Allâhümme ec‘alhu haccen mebrûren ve sa‘yen meşkûren ve zenben mağfûren ve amelen makbûlen ve ticâreten len tebûr, yâ Azîz yâ Gafûr” diye.

Ve Rükn-i Yemânî‘de cânib-i cenûbda Yemen cânibinde olduğıyçün Rükn-i Yemânî derler. Ol mahalle geldikde *bi-hân în du‘ârâ:*

“Allâhümme innî es’elükel-afve ve’l-âfiyete fi’d-dîni ve’d-dünyâ ve’l-âhire. [270] diye. Ve Rükn-i Yemânî‘den Hacerü‘l-esved’e gelince yine [271] âyet-i şerîfin tilâvet ede.

Ve Ka‘be’nin her köşesine geldikde sağ elin rükünlere dokundurup elin yüzüne sürmek sünnetdir. Dördüncü rüknünde Hacerü‘l-Esved’dir. Anı öpe yâhûd istilâm ede.

Bu vech-i meşrûh üzre yedi kerre Ka‘be’yi tavâf ede. İnşâ’allâh haccı sahîh olur. Bu minvâl üzre yedi kerre tavâf-ı Mekke tamâm oldukda Ka‘be’den yigirmi adım cânib-i şarka,

Ziyâret-i makâm-ı İbrâhîm Halîlullâh: Bu makâma geldikde eğer mümkin ise içeri girüp sandûkayı bûs edüp pây-i şerîfleri çukurundaki gülâb ile yüzün gasl ede ve eğer girmek mümkin değil ise bu kubbenin etrâfında şebekelerin bir cânibinde Ka‘be-i şerîfe yönelüp iki rek‘at kazâ yâhûd nâfile namâz kılup bu du‘âyı tilâvet ede:

“Allâhümme ene abdüke vebnü abdike eteytüke bi-zünûbin kesîretin ve a‘mâlin seyyietin ve hâza makâmu’l-âiz bike mine’n-nâr vağfirlî inneke ente’l-gafûru’r-rahîm. Allâhümmağfir li’l-mü‘minîne ve’l-mü‘minât vağfirlî zünûbî ve metti‘nî bimâ razaktenî ve bâreklî fîmâ a‘taytenî vahlef alâ külli gâibetin lî bi-hayrin” diye.

Andan âb-ı Zemzem kuyusuna vara. İçeri girüp âb-ı hayâtı nûş ederken bu du‘â-yı mâ’ü‘l-hayât âb-ı Zemzemi tilâvet ede:

“Allâhümme innî es’elüke ilmen nâfi‘an ve rızkan vâsi‘an ve şifâen min külli dâin vağsil kalbî ve’mla’hu ve min haşyetik.” deyüp kana kana içüp ihrâmına döke.

Andan yine âdâb üzre gerü dönüp Benî Mahrûm kapusundan taşra çıka. Bu kapuya

Bâb-ı Safâ dahi derler.

Ziyâret-i sa‘y-i Safâ: Bâb-ı Safâ‘dan çıkup yine Safâ‘ya varınca cânib-i cenûb ile maşrık mâbeyninde inbat rûzgârı üzre üç yüz adım gidüp sehelce mürtefi‘ yere altı kademe taş nerdübân ile çıkup Ka‘be-i şerîfe müteveccih olup bu du‘âyı okuya:

“Allâhu ekber Allâhu ekber Allâhu ekber ve lillâhi’l-hamd. Allâhu ekber alâ mâ hedânâ ve’l-hamdü lillâhi alâ mâ evlânâ lâ ilâhe illalâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü‘l-mülkü ve lehü‘l-hamdü vehüve alâ külli şey’in kadîr lâ ilâhe illalâh ve lâ na‘büdü illâ iyyâh muhlisîne lehü‘d-dîne ve lev kerihe’l-kâfirûn”

deyüp andan seğirde seğirde ol izdihâm-ı çârsû içre, Mîleyn-i Ahdareyn derler, tarîk-ı âmmın iki tarafında yeşil direkler olduğundan Mîleyn-i Ahdareyn derler. Yolun sol tarafındaki Ka‘be’nin harem dîvârına muttasıldır. Karşu tarafındaki sokak aşırı {Sakkâ başı hânesi köşesinde} yeşil **[Y 316b]** direkdir ve kanâdîller ile bu amûdlar zeyn olmuşdur. Safâ‘dan bu mahalle gelince seğirde seğirde gelmek sünnetdir.

Bu mahalle geldikde bu du‘âyı okuya:

“Allâhümmağfir verham ve tecâviz ammâ ta‘lem inneke ta‘lem mâ lâ na‘lem inneke ente’l-a‘azzü ve’l-ekrem ve neccinâ mine’n-nârı sâlimîn vedhulna’l-cennete âminîn. [272] diye.

Andan yine cânib-i şimâle ol izdihâm çârsû içre Merve’ye varınca kâmil beş yüz adımdır. Bu mâbeynde giderken bu âyet-i şerîfeyi okuya. Zîrâ Safâ ve Merve hakkında nâzil olmuşdur. Âye[t]: [273] [274] diye. Bir kaç kerre bu âyet-i şerîfi tilâvet ederek Merve’ye vardıkda Safâ‘da nice etdiyse anda dahi eylece ede. Andan yine Safâ cânibine durup tekbîr ve tehlîl eyleye. Andan yine, [275] âyet-i şerîfin tilâvet ederek (–) (–) (–) (–) bu minvâl üzre yedi kerre bu beş yüz adım yere vara gele.

Yedi kerre sa‘y tamâm ola oldukda, (–) (–) (–) (–) niyyet etdiyse tekrâr Ka‘be’ye varsun. Evvelki gibi yedi kerre dahi tavâf eylesün ve yine yedi (–) (–) (–) (–) olmuş olur. Kırân’a niyyet dahi bu üslûb üzredir *ve’s-selâm.*

Eğer Arafât’a çıkmağa çıkınca (–) (–) (–) (–) **[Q 130b]** Merve ederse ol kadar hac savâbı etmiş olur.

Ve Safâ ve Merve mâbeyninde acele ile sa‘y eylemeğe (–) (–) derler. Zamân-ı cehâletde bu Safâ ve Merve kemerleri üzre beşer put var idi. Âye[t]: [276] âyet mazmûn-ı şerîfi üzre bu sanemler Hazret-i Risâlet-penâh rahm-i mâderden müştakk oldukda cümlesi sernigûn oldular. Ba‘dehu Kureyş câhillerinden Ebû Cehil ve Ebû Leheb yine ol sanemleri yerlerine kodular.

Ba‘dehu Hazret-i Resûl bu mahalden ubûr ederken putlara nazarım ta‘allûk etmesin içün seğirde seğirde geçerlerdi. Hâlâ ümmetine dahi sünnet olup ol mahalden acele ile geçmeğe (–) (–) derler.

Bu mahal içün niçe kîl ü kâl yazmışlardır. Ammâ kavl-i sahîh budur. Hattâ Hazret-i Risâlet’e kırk yaşında nübüvvet gelüp hacc-ı şerîf farz olup yine Safâ ve Merve mâbeyninde cümle Ashâb ile sa‘y ederken Hazret-i Ömer eyitdi:

“Yâ Resûlallâh, zamân-ı cehâletde bunda putlara ibâdet edüp sa‘y ederdik. Şimdi İslâm ile müşerref oldukda yine mi sa‘y edelim? Cehâletde etdiğimiz hâtıra hutûr etmez mi? Husûsan dîn-i mübîn âşikâre oldu. Şimdi Kureyş anpirleri demez mi ki yine Muhammedîler bizim putlarımız yerinde ibâdet ederler. Meğer bizim putlarımız hak imiş, derler. **[P 132a]** Hele yâ Muhammed, ben bu mahalde sa‘y-ı Safâ etmem” deyü Hazret-i Ömer mu‘âraza etdükde Hazret-i Risâlet gâyet müte’ellim olup tefekküre vardıkda derhâl bir bulut zâhir olup Hazret-i **[Y 317a]** Cibrîl-i Emîn gıjlayarak nümâyân olduğun Hazret-i Ömer ve sâ’ir Ashâb yakîn müşâhede etdiler kim “Cibrîl-i Emîn nâzil oldu” dediler.

Ve ol mahalde Hazret-i Risâlet’in mübârek cemâl-i bâ-kemâlleri la‘lgûn olup arak-rîz oldular. Ol ânda Hazret-i Cibrîl-i Emîn,

“Yâ Muhammed! Allâh Rabbü‘l-âlemin sana selâm edüp bu âyet-i şerîfi gönderdi.[277] âyetin getirüp tilâvet etdüğün Çâryâr-ı güzîn istimâ‘ edüp ale’l-umûm ol mahalde sa‘y-ı Safâ ve Merve etdiler.

Bu âyet-i şerîf Mekke’de nâzil olup sebeb-i nüzûlü Hazret-i Ömer olmuşdur. Ba‘dehu Hazret-i Ömer Hicretin sene (–) târîhinde halîfe-i Resûlullâh oldukda bu âyet-i şerîfi Safâ kemerleri üzre celî hattile tahrîr etdirmişlerdir. Hâlâ kırâ’at olunur bir hüsn-i hattır.

Ve bu Safâ soffası olduğu mahal iki amûd üzre mebnî kemerlerdir. Serâpâ kanâdîller ile müzeyyendir. Ba‘zı huccâc sa‘y etmeden fâriğ olup eğer Safâ‘da ve eğer Merve soffalarında istirâhat edecek maksûre-misâl bir ârâmgâhdır.

Evsâf-ı cebel-i Safâ: Cebel-i Ebî Kubeys dâmeninde bir cebel-i sağîredir. Ammâ fevkında kat-ender-kat şürefâ hâneleridir. Be-kavl-i ehl-i tevârîh eşrât-ı sâ‘âtde zuhûr edecek Dâbbetü‘l-arz anda mahpûsdur, derler. Hattâ Risâlet-penâh bu cebeliye dest-i şerîflerindeki asâ ile darb edüp bu darbın sadâsını bunda pinhân olan Dâbbetü‘l-arz istimâ‘ etdi, buyururlarmış, *ve’s-selâm.*

Bu mahalde dahi Safâ ve Merve evsâfı tamâm oldu. Andan,

Fasl-ı sânî, evsâf-ı cebel-i Arafât *refa‘a’llâhu kadrehu derecât* **:** Evvelâ huccâc-ı müslimînden olan kimesneye elzem-i levâzımından farz-ı ayn olan oldur ki yevm-i vakfede sahrâ-yı Arafât’da millerden içre bulunup haccı tamâm ola. İmdi mâh-ı Zilhiccenin sekizinci gününe yevmeyn-i Terviyeteyn derler. İki gündür. Terviye-i evvelde yâhûd Terviye-i âhar ki arefeden bir gün mukaddemdir, ol yevm-i mübârekde Mekke-i mükerremeden çıkup cânib-i şarka bir sâ‘at giderken bu du‘âyı tilâvet ede:

“Allâhümme inne hâza mennen kad eteytehâ ve ene abdüke ve ibn abdike es’elüke en yümenne aleyye bimâ menente bih alâ evliyâike ve ehli tâatike allâhümme innî e‘ûzü bike mine’l-hurumât ve’l-heybeti fî dînî yâ erhame’r-râhimîn erhamnâ” diyerek Mîne bâzârı şehrine vara.

Menzil-i şehr-i Mîne Bâzârı: Terviye-i evvelde bu mahalle geldiyse, bir gece mihmân olup cümle ziyâretleri ve makâmât-ı aliyyeleri ziyâret edüp sun‘-ı Hudâ‘yı temâşâ ederek Hakk’a ibâdet edüp bu du‘âyı tilâvet ede:

“Allâhümme innî e‘ûzü bike mine’l-hurumât ve’l-heybeti fî dînî yâ erhame’r-râhimîn” diye.

Eğer Mîne bâzârında yatmazsa yevm-i Terviye'de Mîne'den kalkup iki cânibi yalçın kızıl kayalı dağlar mâbeyninde kumsal fezâlar içre ubûr ederek,

Cebel-i Kuzah'da Mescid-i Müzdelife ya'nî Meş'ari'l-Harâm: Hakkında âyet-i şerîf nâzil olmuşdur. âye[t]: [278] **[Y 317b]** âyeti vârid olmuşdur.

Bir vâdîde bir kâr-ı kadîm ve bir câmi'-i azîm kârgîr binâdır. Tûlen ve arzen yüz seksen ayakdır. Amelî pâyeler üzre serâpâ kârgîr binâdır, ammâ gayri câmi'ler gibi müzeyyen ve döşenmiş değildir. Ve cemâ'ati huccâc mevsiminde olur, gayri zamân mu'attaldır.

Sene (–) târîhinde (–) (–) binâsıdır. Ve hareminin şimâli cânibinde buhayre-misâl bir bürke-i azîmi vardır, Arafât'dan gelir. Bu dahi bir hayrât-ı azîmdir. Bunda iki rek'at namâz kılup ubûr ederek hudûd-ı Arafât'da mîleyne gelince Mekke'den tâ bu mahalle dek 4 sâ'at yerdir ve bu iki mîlin mâbeyni iki yüz adımdır.

Ve bu mîller üzre vakfe gecesi ya'nî leyle-i arefede kanâdîller ile çerâğân ederler. Ve bu mîller dibinde esnâf-ı Mekke'den ba'zı bakkâl ve aşbâz ve habbâz dükkânları ve çadırları vardır. Ve bu mîllerden içerde bulunan kimesnenin haccı sahîh olur. Ve bu mahalden cebel-i Arafât nümâyân oldukda bu du'âyı okuya:

"Allâhümme innî ileyke teveccehtü ve vecheke eredtü ve aleyke tevekkeltü en tubârikelî fî rızkî ve takdiye hâcetî ve tağfire zünûbî" diye.

Ba'dehu bu mîllerden yine cânib-i şarka bu Arafât sahrâsı içre üç bin adım gidüp cebel-i Arafât'ın dibinde ol sahrâ-yı bî-pâyân içre meks olunup gürûh gürûh huccâc-ı müslimîn dahi gelüp hayme vü hargâhları ve bâr [u] büngâhları ile meks ederler. Ba'zı kimesneler arefe günü ale's-sabâh gelirler. Ammâ yevm-i Terviye'de gelüp bir gece sahrâ-yı Arafât'da yatup ibâdet etmek efdaldir.

Evsâf-ı cebel-i Arafât: Ol kûh-ı kudretullâhdır kim Bathâ ve Mekke'nin cânib-i şarkîsinde dörd sâ'at ba'îdde bir sahrâ-yı azîmin yine cânib-i şarkîsi nihâyetinde bir alçak kara kayalı dağdır. Ammâ ol kadar büyük değildir. Hakîr bir gün mukaddem varmak ile ilme'l-yakîn hâsıl etmeğiçün cebel-i Arafât'ın cânib-i erba'asın devr etdim. Dâ'iren-mâdâr beş bin adım bir küçük dağdır. Ammâ Cenâb-ı Bârî'nin nazarı ta'allûk etmiş bir ulu dağdır ki [279] âyet-i şerîfi tefsîrinde İbn Abbâs buyururlar kim lâfz-ı *kün* ile arz [u] semâvât ademden vücûda geldikde cümle cebellerden ibtidâ bu cebel-i Arafât îmân getirdiğinden Cenâb-ı Bârî buyururlar kim,

"Yâ cibâl! Seni kullarım ile müzeyyen edüp seni ziyâret edeler. Seni cümle cibâllerden şerefde ziyâde edem ve seni ziyâret edenlere yevm-i cezâda şehâdet edüp şefâ'at edesin" buyururlar.

Ve bu cebel kendüyi bilüp Rabbisini bilüp îmân getirdiğiyçün cebel-i Arefe derler. Bir vech-i âhar dahi cebel-i Arafât denmesinin vech-i tesmiyesi oldur kim kaçan kim Hazret-i Âdem-i Safî ile Hazret-i Havvâ Huld-i Berîn'den (–) (–) (–) (–) Serendîb'e Hazret-i Havvâ Cidde'ye nüzûl edüp mâbeynlerinde niçe sene mufârakat vâkı' olup (–) (–) (–) birbirine bu cebel-i Arafât'da görüşüp bilişdikleriyçün cebel-i Arefe derler. Bir vecih dahi (–) (–) (–) cebel-i Arefe **[Y 318a]** demişler. Niçe gûne tevcîh etmişler.

Netîce-i merâm, Cenâb-ı Bârî'nin nazarı ta'allûk etmiş bir cebel-i nûrdur. (–) (–) (–)

Nûr-ı Cennet'dir. Ve cânib-i şarkîsinde bu Arafât'dan âlî dağlar var kim evc-i eflâke ser çekmiş (–) (–) (–) kara mehîb cibâllerdir. Cânib-i kıblesi ve şarkî ve cenûbî ve garbîsi ki kıble tarafıdır, (–) (–) (–) altışar sâ'atlik yer sâfî rimâlistân bir ferah-fezâ çölistân sahrâ-yı münevverdir. Ammâ, **[Q 131a]**

Cebel-i Mehîb cümleden âlîdir. Bu cebel üzre makâm-ı Hazret-i Âdem ve makâm-ı Hazret-i Cibrîl vardır. Ammâ tâ zirve-i a'lâsına çıkmadım. Âsî Arablar ve Yemen Zeydîleri ol cebel-i Mehîb'de ve dâmeninde vakfeye dururlar. Hakkâ ki cebel-i mehîbdir ve cebel-i Arafât'ın şimâline muttasıldır.

Ve cebel-i Arafât cebel-i Mehîb'in cenûbuna vâki' olmuş gök elvân bir alçak sivri dağdır. Ve kayaları hammâm kubbesi kadar pâre pâre biri biri üzre yığılı dağcuğazdır. Ehl-i siyer kavli üzre bu cebel-i Arafât'ın pâre pâre olmasının sebebi oldur kim kaçan Cenâb-ı Bârî yâ cebel-i Arafât deyü nidâ olunup tecellî-i cemâle tâkat getiremiyüp pâre pâre olmuşdur, derler. Ammâ her pâresi birer rumûz [u] künûza işârettir ve her kıt'ası bir gûne mehîb ibret-nümâ pârelerdir. Her ne cânibden bu cebel-i Arafât'a nazar olunsa gûnâ-gûn eşkâl-i acîbe ve garîbeler nümâyân olur. Ve ne kadar im'ân-ı nazar ile nazar eylesen ol kadar âdeme safâ ve sürûr hâsıl olur. **[P 132b]**

Ve yevm-i vakfede bu cibâl üzre niçe bin Urbân u büryân u giryân u nalân u uryân kavm-i Hindustân ve bilâd-ı San'ân âdemleri ile tâ zirve-i a'lâsına varınca kat-ender-kat âdemden bir dağ olup ol kavim anda vakfe ederler ammâ Ervâm ve sâ'ir akvâm-ı İslâm bâlâsına çıkup ziyâret edüp yine nüzûl ederler.

Ziyâret-i makâm-ı cebel-i Arafât: Evvelâ cebel-i Arafât'ın cenûb tarafında yetmiş yedi kademe hemvâr kaldırım döşeli taş nerdübân ile urûc olunur bir yalçın kaya üzre makâm-ı soffa-i Resûlullâh. Hazret-i Risâlet-penâh bu soffa üzre cemî'i huccâca hitâbet edermiş. Hâlâ Mekke mollâları dahi bu soffa üzre hitâbet eder. Ammâ minberi yokdur. Beyâz deveyi kırmızı hınnâya boyayup deve üzre hitâbet eder.

Ve bu hatîb soffasından yokuş yukaru tâ cebel-i Arafât'ın nihâyetine varınca yüz yetmiş ayak taş nerdübân ile urûc olunur. Bu mahal cebel-i Arafât'ın tâ zirve-i a'lâsıdır kim anda makâm-ı kubbe-i Hazret-i Âdem ve Hazret-i Havvâ ya'nî kubbe-i Arefe Âdem [ü] Havvâ bu kubbede mülâkat olmuşlardır. Çâr amelî pâyeler üzre bir kubbe-i münevver-i âlîdir ve çâr kemer üzre mebnîdir. Ve cânib-i erba'ası kırmızı Horasânî kireç ile sıvalıdır. Kapusu ve minâresi yokdur. Cânib-i erba'asından girilir bir kubbe-i nûr-ı mübîndir. Ve mağrib cânibine müteveccih kıblesi vardır, zîrâ cebel-i Arafât Ka'be'nin cânib-i şarkîsindedir. **[Y 318b]** Anıniçün bu Arafât'ın kıblesi garba vâki' olmuşdur.

Bunda mihrâb-ı Hazret-i Âdem'de iki rek'at namâz kılup savâbın pederi ruhûna hibe eyleye. Hamd-i Hudâ Ka'be-i şerîfin cânib-i şarkîsine geçüp cânib-i garba secde etmek müyesser oldu. Mora diyârında ve Mağrib vilâyetinde cânib-i şarka secde etdik. Tebrîz ve Nahşivân'da cenûb cânibine secde etdik. Hulâsa-i kelâm Mekke-i mükerremenin cânib-i erba'asında olan ekâlîm-i seb'ada âlem-i seyâhatde hissemiz olup şarka ve garba ve şimâle ve cenûba secde edüp yine murâd [u] maksûd Ka'be-i şerîfdir.

Ammâ bu mezkûr diyârlar Ka'be-i şerîfin cânib-i erba'asına düşmüşdür. Hakkâ ki

Ka‘be dünyânın vasatında vâki‘ olmuşdur. Eğer su’âl olunursa,

“Nice dünyânın ortasındadır, Cidde şehri on iki sâ‘at leb-i deryâda vâki‘ olmuşdur.”

Ana cevâb oldur kim bu cezîre-i dünyâyı Bahr-i Muhît ihâta etmiş bir deryâ-yı [280] dır. Nihâyetine niçe bin yıldan beri bir ferd-i âferîde varmak müyesser olmayup niçe bin kîl ü kâl gavgâ ve cidâl olmuşdur. Ol Bahr-i Muhît’de girmiş bir Halîc-i Süveys’dir kim ana Bahr-i Kulzüm derler. Cidde anın sâhilindedir. Tâ anın iki yüz mîl ve ba‘zı yeri yüz mîl cenûba Habeş memleketidir. İklîm-i evvel ve iklîm-i sânî andadır. Ve hatt-ı İstivâ dahi andadır. Ve ekâlîm tarh olunmamış niçe ma‘mûr [u] âbâdân kurâ ve büldânları ve şehristânları var, ana cezîre-i Arab derler. On sekiz sikke ve hutbe sâhibi İslâm pâdişâhları vardır. Ve yetmiş dahi fırak-ı dâlle melikleri vardır.

Evvelâ İslâm pâdişâhları Mısır ve Funcistân ve Donkala ve Habeş ve İsvân ve Sûdân ve Tarabulus ve Tûnus ve Cezâyir bunlar dahi halîfelikdir. Ve Fes ve Merânkûş, Tilimsân ve May Bornu ve Af Nurnu ve niçe bunun emsâli pâdişâhlık yerler vardır. Bu mezkûr diyârlar Mekke’nin cenûbunda ve garbında vâki‘ olmuşdur. Ol hisâb üzre yine Ka‘be bu dünyâ cezîresinin tâ vasatında vâki‘ olmuşdur. Anıniçün şeb [u] rûz berâber olmağa karîbdir.

Yine sadede rucû‘ edelim. Bu Arafât dağı üstündeki kıblenin mihrâbında iki rek‘at namâz kılup bu âyeti okuya: [281] deyüp tazarru‘ [u] nâlişler ede. Zîrâ bu du‘âyı Hazret-i Âdem okumayınca yarlığanmadı.

Andan bu kubbe-i âlînin taşrası dâ’iren-mâdâr bir gûne neftî taş kaldırım döşelidir, gûyâ bu kubbenin cânib-i erba‘ası bir dehlîz soffadır. Bu mahalde dahi garba müteveccih bir mihrâb vardır ki ana mihrâb-ı Hazret-i Havvâ derler, bir küçük mihrâbdır. Bunda dahi iki rek‘at namâz kılup vâlide-i müşfikası rûhuna hibe eyleyüp Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp,

“Es-selâmü aleyke yâ cebele’l-Arafât eşhedü ziyâreteküm ve tavâfeküm” diye ve du‘â ede.

Her ne hâceti var ise ricâ eyleye. Bi-emrillâh cümle hayr murâdât-ı dünyevî ve uhrevî **[Y 319a]** hâsıl olur.

Ve leyle-i arefede bu kubbe-i nûr-ı billûrun cânib-i erba‘asın niçe bin kanâdîller ile tezyîn edüp nûr iken nûrun alâ-nûr olup gûyâ bir kubbe-i fânûs olur. Ol gece niçe bin huffâz-ı Kur’ân anda hatm-i şerîf tilâvet ederler. Ba‘zı fukarâlara tasadduk edüp hukûk-ı vâlideyn içün hatm-i şerîf tilâvet etdirmek gerek.

Gerçi bu cebel-i Arafât alçak görünür, ammâ tâ zirve-i a‘lâsından cemî‘i dağlar tahte’s-serâda görünüp sahrâ-yı Arafât’da ne kadar âdem deryâsı olduğu andan ma‘lûmdur kim beyâz kefenli benî âdem deryâ gibi temevvüc eder.

Ve bu cebel-i Arafât üzre hurde taşcuğazları cem‘ edüp “Filan kimesneyi da‘vet etdim yâ Rab, kabûl eyle” deyü bir küçücük yığıncık ol taşlardan yâhûd toprakdan yığup akrabâ ve ta‘allukâtlarından yâhûd velî-ni‘metlerinden her yığın yığdıkça bir dostunu ayağ üzre kalkup Ka‘be’ye doğru ism [ü] resmiyle çağırasın kim “Te‘âlû te‘âlû yâ fülân” diyesin. Bi-emrillâhi ta‘âlâ ol da‘vet etdüğün kimesne ömründe Ka‘be-i şerîfe elbette gelmek mukarrerdir.

Ve bu cebel-i Arafât'ın cânib-i erba'asında meks eden yetmiş bin huccâcdır, derler. Gerçekdir. Hemân Âl-i Osmân tarafından gelen yetmiş bin huccâc ola. Ammâ vallâhü'l-azîm yetmiş kerre yüz bin huccâc değil, yüz kerre yüz bin huccâc cân vardır. Sahrâ-yı Arafât'ın tûlu ve arzı beşer altışar sâ'atlik sahrâ-yı Tîh'dir. Tınâb tınâba hayme vü hargâh oba ve çetirgâh birbirine muttasıl kurulup benî âdem ile mâl-â-mâl oldu. (–) (–) (–)

Kudüm sadâsı evc-i âsumâna peyveste olup cemî'i ibâdullâh [[(–) (–) (–)]] herkes kendü ibâdetinde olup yevm-i vakfeye muntazır olurlar. Ve bu sadâ-yı [[(–) (–) (–)]] üştür ve esb ve hımâr ve bakar ve ganem feryâdları dahi dağı ve taşı velveleye verirler. (–) (–) (–)

Meydân-ı Arafât meydân-ı Arasâtdan nişân verüp bin ayak bir ayak üzre olup gûyâ mahşer günü-misâl (–) (–) (–) kız anaya bakmaduğu mahşer gününden bir nişân dahi bu Arafât meydânıdır. [[(–) (–) (–)]] **[Q 131b]** ile fezâ-yı Arafât beyâz papatya gibi zeyn olup güneş şa'şa'asından rûy-i arz beyâz âdem ile münevver olup mihr-i âlem-tâb münevver olup at süheyli ve cemâl süheylinden zemîn ü âsumân ra'd-vâr gürleyüp sadâları evce peyveste olur.

El-hâsıl hayvânâta dahi beşâret olup bî-tâb ü bî-mecâl kalan hayvânâtlar ejder-i heft-sere dönüp tâze cân bulur. Huccâc-ı müslimîn ise kimi itâ'at u ibâdâtda kimi ziyâretde ekseriyyâ bu yevm-i arefeden bir gün mukaddem yevm-i Terviye'de herkes çadırında ibâdet **[P 133a]** eder. Ba'zı kimseler cebel-i Arafât'a çıkar ibâdet eder.

Andan aşağı enüp cebel-i Arafât'ın cenûb cânibinde,

Mescid-i matbah-ı Hazret-i Âdem *aleyhi's-selâm:* Kaçan kim Âdem [ü] Havvâ bu Arafât'da birbirleriyle mülâkat olduklarında be-kavl-i *Cerîr-i Taberî* **[Y 319b]** mâh-ı Muharrem'in on ikinci gün yevm-i Âşûrâ'da buluşduklarında karınları acıkdı. Bu vâdîde serserî gezdiler. Derhâl Cenâb-ı Hak tarafından Cibrîl-i Emîn bir tabak buğday sünbüleleri getirüp bu mescid mahallinde bir sifâl içre tabh edüp Âdem Havvâ'ya ta'lîm edüp tenâvül etdiler, def'-i cû' edüp Rabbü'l-âlemin'e hamd etdiler. Sâhib-i *Tuhfe* kavli üzre ibtidâ Hazret-i Âdem edîm-i arzda hâsıl olduğıyçün Âdem dediler ve ba'de'l-hubût yine edîm-i arza nüzûl edüp ot otlardı. Tâ ki Havvâ ile buluşdukda Hazret-i Cibrîl'in ta'lîmiyle ibtidâ çorba yediler ve hâlâ elsine-i nâsda bir âdem bir âdemi hânesine da'vet eylese

"Aş-ı baba çorbası yiyelim" der ve âdem çorbayı bişirüp sovuyunca karârı kalmayup ısıcak tenâvül etdiğinde hâlâ cümle benî âdem ıssı ta'âmdan hazz ederler. Ammâ Nogay Tatarı kavmi sovuk lahşa şorbâsı yerler ve hâlâ bir gûne ta'âm yerler, anıniçün ten tendürüstlerdir.

Ey imdi ma'lûm oldu ki ibtidâ ni'met-i kadîm çorbadır, andan gayrisin müta'ahhirînde hukemâ îcâd etmişdir.

Ve ibtidâ rûy-i arzda âteş yanup ta'âm bişen bu Arafât'da matbah-ı Hazret-i Âdem'dir. Selef pâdişâhları teberrüken mescid binâ etmişler. Minâresi yokdur. İki yüz âdem alur bir küçük mesciddir. Bu mescidin mihrâbında iki rek'at namâz kılup bu du'âyı kırâ'at ede:

"Allâhümme zid et'ımenâ ve sekânâ ve c'alnâ mine'l-müslimîn" diye.

Ve eğer mümkin ise bu mahalde ni‘meti ziyâde olmağiçün fukarâya ekmek ve şorbâ üleşdire. Ba‘zılar bu mescide gelüp teberrüken ta‘âm bişirüp tenâvül ederler.

Andan ba‘zı huccâc cebel-i Arafât’ın dibinde havz-ı azîmler var kim her biri birer deryâdır. Sularını ibtidâ Hârûnü‘r-Reşîd’in ehli Zübeyde Hâtûn tâ iki konak yer Abbâs dağların Ferhâd-vâr kûhkenlere kesdirüp bu Arafât’a getirüp bir bürke binâ etmiş ve ziyâdesin tâ Ka‘be-i şerîf şehrine götürmüş. Mürûr-ı eyyâm ile {harâb olup} sene 931 târîhinde Süleymân Hân yolların ta‘mîr ü termîm edüp üç bürke-i azîm binâ etmiş kim gûyâ bir buhayredir. Cümle huccâc şinâverlik edüp pâk ü pâkîze olup sâhibü‘l-hayrâta hayır du‘âlar ederler.

Ve bu cebel-i Arafât’ın cânib-i şarkîsinde azîmün vezni üzre bir ordu-yı bâzâr durur kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Allâh âlim [ü] dânâdır. Ecnâs-ı mahlûkâtı temâşâ edem deyen âdem bu bâzâra gelüp cemapur askeri-misâl bu mahlûk-ı Hudâ‘yı temâşâ etsin.

Ol şiddet-i hârda uryân ü büryân ve giryân avreteyn yerinde ceyrân derisinden bir pâre deri ile setr edüp mâ‘adâ vücûdu uryân âdemler şehr-i San‘ân ve Aden’den ve Zebîde ve Yemen’den vilâyet-i Amrân’dan siyâh çerde ve kırmızı gözlü âdemler arık ve uruk ve kuru kadîd hallâk-ı kadîm âdemleridir. Ammâ ceyrân gibi seker. At ve heccân ol çölistân içre anlara ermek muhaldir.

Ve şehr-i Demmâre ve kal‘a-i Habbe âdemlerinden kıp kırmızı âdemler, ammâ gözleri sarı. Bunlar dahi nahîf ü kadîd âdemlerdir. Ba‘zılar Hudâ hakkıyçün **[Y 320a]** maymûna benzerler. Ancak kuyrukları ve tüğleri yok, yohsa çehreleri maymûn-sıfatdır. Ammâ ne mudhik kavimdir. Bu âdemler Yemen vilâyetlerinden bâdem ve akîk u Yemenî ve bileği taşı getirirler. Ve bunun emsâli niçe ecnâs-ı mahlûkullâh var kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Ve bu Ka‘be-i şerîfin cânib-i erba‘asında ihrâma girecek yerleri var. Evvelâ Medîneli Bi’r-i Alî‘de ihrâma girir. Mısır huccâcı Râbi‘a Eşmesi’nde girir. Habeş‘den ve Mısır’dan gemilerle gelen, Cidde ile Mekke mâbeyninde Hıdde nâm mahalde ihrâma girir. Bağdâd ve Basra ve Lahsa’dan gelen (–) nâm mahalde ihrâma girirler. Ammâ bu Yemen huccâcı şehr-i Şîrîn’de Yelemlem nâm mahalde ihrâma girdiklerinde bâlâda zikri sebkat eden Urbân kırmızı âdemler ihrâma girme mukâbelesinde te’eddüben avret yerlerin ihrâma komak var, yohsa avretlerin ihrâma komazdan evvel reh-i râstdan deli çıplakdan gezerler ki Hadîs: [282] hadîs-i şerîfine amel etmeyüp uryân gezerler.

Bunun emsâli bu Arafât’da niçe kerre yüz bin behâyim makûlesi âdemler gelüp bey‘ [ü] şirâ edüp Mîne ve Mekke’yi tavâf etmeden giderler. Anların mezhebinde Ka‘be Arafât’dır.

Ve bu cebel-i Arafât’ın cânib-i erba‘asında hudûd-ı Arafât vardır kim Yemen tarafında ve Bağdâd tarafında ve Mekke tarafında mîller vardır. Terviye gecesi ve arefe gecesi ol mîller üzre evkâf tarafından kanâdîller ile çerâğân olur. Sene 41 târîhinde Hazret-i Zübeyr ibnü‘l-Avâm’ın hayrâtıdır.

Cebel-i Arafât’dan bu cânib-i erba‘a mîllerine varınca dörder bin adımdır. Bu mîller içinde yevm-i arefede vakfe mahallinde bulunsa edâ-yı farz edüp dürüst hacc etmiş olur. Tâ ol mahalle dek kim arefe günü hatîb Arafât dağından enüp salât-ı mağrib mahallinde gurûb oldu olmadı deyü vakt-i mekrûhda iken bir âdem cânib-i erba‘adaki hudûd-ı

Arafât mîlleri içinde bulunsa dürüst hacc etmiş olur. Eğer vakfeye dahi durmasa haccı tamâm olur. Ammâ ba‘de’l-gurûb varsa edâ-yı farz nâkıs olup haccı tamâm olmaz. Sene-i âtiyeye mücâvir kalup hacc etmek gerekdir *ve’s-selâm.*

İmdi yevm-i Terviye Mekke şürefâları ile Arafât’da edüp leyle-i arefede sahrâ-yı Arafât’da yatup ol gece Mısır ve Şâm ve Irâk askeri cümle uryân muhremli huccâcın cânib-i erba‘asın pür-silâh asker deryâ-misâl ümmet-i Muhammed’i ihâta ederler.

Ve bu askerî tâ’ifesi ihrâma girmezler ve gayri yere girmezler. Hemân at ve katır ve hecîn ve çemendere süvâr olup kol kol taraf taraf huccâc-ı müslimîni sabâha dek muhâfaza edüp yetmiş seksen yerden kûs-i Mısrîlere turralar urulup bizim Şâm vezîri tarafından ve Şâm emîrü‘l-haccı cânibinden ve Mısır emîr-i haccı semtinden ve Cidde beği kıbelinden ve şerîf hazretleri cânibinden bu beş koldan mehterhâneler ile ceng-i harbîler çalınup cümle askerin ellerinde çatal **[Y 320b]** fitîl bellerinde şemşîr ile pür-silâh âmâde olup tâ sabâha dek huccâc-ı müslimînin cânib-i erba‘asın kuşadırlar. Zîrâ huccâcada cümle Urbân bâ-husûs Yemen Urbânı huccâcın hasm-ı cânıdır. Zîrâ bu huccâcda olan mâl-ı Kârûn bin Mısır hazînesi kadar vardır ve herkesin mâlı yanındadır. Mekke’de emânet komayup teberrüken [[(–) (–) (–) (–)]] kavim ol ecilden cemî‘i askerî tâ’ifesi pür-silâh olup huccâcı [[(–) (–) (–) (–)]] arefede taraf taraf ilâhiyyât ve temcîd ü tevhîd ü tezkîrler ile sabâha dek leyle-i Kadir [[(–) (–) (–) (–)]] tehlîl ederler kim dağlar ve taşlar inil inil iniler. Ale’s-sabâh ki yevm-i arefe [[(–) (–) (–) (–)]] gün yevmü‘l-arefedir**,** gürûh gürûh deryâ-misâl Mekke-i mükerremeden ale’l-ûmum gelüp [[(–) (–) (–) (–)]] meks edüp vakt-i zuhur karîb oldukda dellâllar nidâ edüp, “Yâ huccâc! **[Q 132a]** Vakt-i ihticâc” deyü nidâ ederler. Bu mahalde meydân-ı Arafât evsâfât makâmâtları **[P 133b]** tamâm olup,

Cebel-i Arafât’ın ferâ‘iz, vacîbât [u] müstehabbâtların beyân eder

Evvelâ ba‘zı sâhib-i sülûk-i râh-ı hakîkat olan kimesneler cebel-i Arafât’daki bürkelerde pâk gusl edüp huddâmların hayme [vü] hargâhlarında bırağup atlarına ve hecînlerine süvâr olup Arafât dağından cenûb tarafına iki bin beş yüz adım eğer süvârî ve eğer piyâde gidüp,

Evsâf-ı mescid-i Hazret-i İbrâhîm

Cemî‘i huccâc arefe günü bu câmi‘-i kebîre cem‘ olup salât-ı zuhura müterakkıb olurlar. Hemân ki ezân-ı Muhammedî kırâ’at olunup dörd rek‘at sünnet-i zuhuru edâ edüp ale’l-akîb dörd rek‘at farz-ı zuhuru ve iki rek‘at âhar sünneti kılup ba‘de’d-du‘â ale’l-akîb bir kâmet dahi olup salât-ı asr edâ oldukda cemî‘i huccâc bir ağızdan arefe tekbîrleri getirilüp sadâ-yı tekbîr evce peyveste olup câmi‘-i İbrâhîm nûr olur. Ba‘dehu Âyetü‘l-kürsî tilâvet olunup du‘â mahallinde pâ-bürehne ve ser-bürehne ümmet-i Muhammed’den bir girîv ü feryâd zâhir olur kim cümle huccâc mebhût olur. Ve dahi derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden eyle du‘â ederler kim inşâ’allâh cümlenin du‘âsı kabûl [ü] makbûldür. Ve bu du‘â hırmeninde hâzır bulunan huccâcın dahi du‘âsı müstecâbdır.

Ve bu câmi‘de bir ezân ve iki kâmet ile iki vakit bir yerde kılındığıyçün bu salâta kasr-ı Cem‘ derler, (–) dir. İki yerde câ’izdir. Biri bu câmi‘-i İbrâhîm’de biri Meş‘ari’l-Harâm câmi‘indedir. İnşâ’allâh anı dahi mahallinde tahrîr ederiz. Ammâ bu hakîr câmi‘-i İbrâhîm’de kasr-ı Cem‘ etdiğimiz salâteynin biri salât-ı Cum‘a idi, zîrâ ol sene-i mübâreke haccü‘l-ekber idi. Haccü‘l-ekber oldur kim yevm-i arefe cum‘a günü olup bu câmi‘-i

İbrâhîm'e cum'a hutbesi kılına ve ale'l-akîb salât-ı asr kılına, ana haccü'l-ekber derler. Ba'dehu vakt-i zevâlde cebel-i Arafât'da hatîb bir dahi **[Y 321a]** hutbeye çıka. Îd-ı Adhâ'nın yevm-i arefesi yevm-i cum'a olup iki kerre hutbe tilâvet olunduğıyçün haccü'l-ekber derler. Cemî'i kavli e'imme ve hutebâ böyledir, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı câmi'-i Hazret-i İbrâhîm

Niçe mülûklar dahi ta'mîr [ü] termîmine bezl-i himmet ederek bu sahrâ-yı Arafât'ın cânib-i cenûbîsinde çâr-kûşe kal'a-misâl bir kârgîr binâ bir câmi'-i zîbâdır. Dâ'iren-mâdâr cirmi 608 adımdır. Ve serâpâ kal'a bedenleri gibi bedenleri vardır. Ve kıbleye nâzır üç kapusu vardır. Ammâ minâreleri yokdur. Ve mihrâb tarafında cümle on dörd kubbe-i âlîlerdir. Ve cümle (–) amelî pâyeler üzre mebnîdir. Bu kubbeler cânibinin arzı yüz yetmiş adımdır. Serâpâ sâ'at kumu-misâl ince rimâl döşelidir. Gayri câmi'ler gibi ibrîşim hâlîçe ve âvîzeler ile müzeyyen değildir.

Ve minberi sünnet üzre sekiz kademe taş nerdübân ile çıkılır. lki tarafında kafesleri ve minber külâhı yokdur. Ancak bir va'z [u] nasîhat içün sekiz kademe minberdir.

Ve bu minberin sol cânibinde tarz-ı kadîm bir mihrâbı vardır. Ve mihrâb ve minber mâbeynindeki dîvârda çâr-kûşe bir beyâz mermer-i hâm üzre celî hattile bu târîh mastûrdur:

"Emera bi-ta'mîri hâze'l-mescidi'l-müsemmâ Mescide İbrâhîm salavâtullâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhi bi-hükmi Mevlânâ es-Sultân ibn es-Sultân Ahmed Hân ibn es-Sultân Mehemmed Hân medde zılluhu. Sene hamse ve ışrîn ve elf, ba'de Hicreti'n-Nebeviyye." [1025] tahrîr olunmuşdur.

Ve mü'ezzin mahfili tahtânî bir soffadır. Ve sahrâ-misâl bir harem-i azîmi var. Tûlen ve arzan yüz yetmişer adımdır, kâmil ve serâpâ hurde çakıl taşı döşelidir.

Bu haremin sol cânibinde **makâm-ı İbrâhîm:** Ba'zı kimesneler cemâ'at ile kasr-ı cem'e yetişmezlerse bu makâm-ı İbrâhîm'de edâ etsin veyâhûd çadırında edâ etsin. Ammâ be-şart-ı ân-kasr-ı cem' etmeye, başlı başına vakti ile kıla. kasr-ı cem' etmek bu câmi'-i İbrâhîm'de cemâ'at ile câ'izdir, yohsa her yerde kılınmaz. Ve bu câmi'de salât-ı zuhur ve asır bir yerde kılınup kasr-ı cem' oldukdan sonra herkes seğirde seğirde ya'nî acele ile hayme vü hargâhlarına varup cemî'i havâyiclerini bağlayup hâzır dura.

Derhâl nefîr-i rıhlet Şâm vezîri Hüseyin Paşa tarafından çalınup cümle bârhâneler yüklenir. İkinci boruda Şâm huccâcı cebel-i Arafât altına varırlar. Üçüncü boruda Paşa mehterhânesin çalarak Mahmil-i şerîfin licâmın eline alup Hazret-i Risâlet-penâh'ın şütürbânı olarak gelüp cebel-i Arafât'ın cenûbî tarafında hatîb seddinin dibinde bir vâsi' sed vardır, ol sed üzre Mahmil-i şerîfi cemel üzre dutarlar.

Andan Mısır huccâcı üç nevbet nefîr-i rıhletlerin çalup ol dahi deryâ-misâl huccâc ve asker ile Mahmil-i şerîfi getirüp mezkûr soffa üzre Şâm mahmili ile yanyana dutarlar. Tâ ki cânib-i erba'ada olan huccâclar yükleri ile gelüp vakfeye durunca karâr ederler. Ve bin bir ayak bir ayak üzre kat-ender-kat cümle huccâc at ve cemel ve âdem bir yere cem' olup cebel-i Arafât'ı **[Y 321b]** ortaya alırlar. Bu huccâc-ı uryânı dahi cemî'i Şâm ve Mısır, Arâk, Hicâz askeri pür-silâh olup beş yerden mehterhâneler ve yetmiş yerden kûs-i hâkânîlere turralar urulup bir yerden tekbîr-i Muhammedî sadâsı evce peyveste olup

cemî‘i huccâc-ı müslimîn at ve deve ve bagal ve çemender üzre yâhûd piyâde hâzır-bâş olup cebel-i Arafât'ın cânib-i cenûbunda ve garbında ve şarkında âdem deryâsı olup dururlar. Ammâ Arafât'ın garb tarafında durmak a‘lâdır. Zîrâ hatîb cânib-i garbda Kâ‘be'ye müteveccih olup hutbe okuyup yakın isen nasîhat etdüği istimâ‘ olunur. Eğer ba‘îd isen eliyle işâret etdüği ve infidâd mahallinde makra[ma] saldığı görünür.

Ve cümle huccâc-ı Ervâm cânib-i garbdadır. Ve Habeş ve Yemen ve Irâk ve Tâ'if ve Hicâz ve Abbâs ve gayri huccâc-ı nâs cânib-i şarkda ve cenûbda ve şimâlde vakfeye dururlar. Ve cebel-i Arafât dahi benî âdem ile zeyn olup omuz omuzu sökmez, âdemden Arafât dağı dahi görünmez. Tâ zirve-i a‘lâ-yı cebele varınca âdemden ibâret bir nakîl(?) Arafât olup cümle huccâcdan Lebbeyk sadâsı ayyûka sadâ verir. Andan,

Evsâf-ı hatîb-i Arafât

Huccâc-ı zevi'l-ihticâca ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim yevm-i arefede vakt-i zevâl ki ola ya‘nî beyne's-salâteyn olup şems-i âlem-tâb cânib-i zevâle nüzûl etdükde Mekke mollâsı örf-i izâfetiyle bir beyâz kınalı bir nâka-i müzeyyene üzre süvâr olup kethudâsı licâmın çekerek ve cemî‘i huddâmıyla Hazret-i Âdem matbahından çıkup nümâyân oldukda boğazında rıdâsıyla ve örfünde bir arşın taylesân-ı Muhammedî sarkıdup ol mükehhal gözler ile cemî‘i ulemâ-yı Mekke tazîm, tevkîr [ü] ihtirâm ile cebel-i Arafât'a çıkarırken cümle tablhâneler fâriğ olup va‘z [u] hutbeye muntazır olurlar. Mollâ dahi âheste âheste alay-ı ulemâ-yı meşâyihân ile bu kadar yüz bin huccâc içre iki cânibine selâm vererek,

"Ey Huccâc, du‘â günüdür, du‘â edin" diyerek Mahmileyn-i şerîfeyn'in mâbeyne-hümâsından mürûr edüp devesi ile Arafât'n nısfındaki hatîb soffasına çıkup devenin vechini Mekke-i mükerremeye müteveccih edüp boğazındaki **[P 134a]** ridâsın eline alup on iki kerre savt-ı a‘lâ ile *"Elhamdülillâh"* deyü bed' edüp huccâca ridâ salar.

El-azametü lillâh [[(–) (–) (–) (–)]] zâhir olur kim âsumânda dahi kerrûbiyânlar *"Sümme elhamdülillâh"* derler. Bu sadâ iki derece kâmil mümted olur. [[(–) (–) (–) (–)]]

"Allâhu ekber, Allâhu ekber, lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber" deyü yine huccâc üzre ridâsın salar. Yine cemî‘i huccâcdan *"Lebbeyk"* sadâsı ayyûka peyveste olup insânın vücûdunda lerzân (–) (–) (–) (–) vâki‘ olur.

Andan kırk kerre dahi *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk inne'l-hamde ve'n-ni‘mete leke ve'l-mülke lâ şerîke lek"* deyü (–) (–) (–) (–) **[Q 132b]** ridâ salınca cümle huccâc derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Cenâb-ı Bârî'ye *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* deyü telbiye etdiklerinde cemî‘i devâbbâtlara dahi ma‘lûm **[Y 322a]** olup anlar dahi lisân-ı hâl ile cûş [u] hurûşa gelüp develer esirüp atlar süheyl urduklarında beyne's-semâ'i ve'l-arz tayerân eden tuyûr zemîne nüzûl edüp pervâz urmağa kâdir olamaz.

Bu sadâ-yı Lebbeyk kâmil bir sâ‘at-i nücûmî olup vakt-i asr olur ammâ salât-ı asr bu Arafât maslahatı içün kılınmayup mescid-i İbrâhîm'de kasr-ı cem‘ ile kılınmasının sebebi budur.

Andan hatîb vakt-i asr güzer etdükde âdet-i kadîm İmâm-ı A‘zam kavli üzre Îd-i Adhiyye hutbesin kırâ'at ede. Ve mâbeynde yine tekbîr ü tehlîller olup cümle huccâc telbiye ederler. Ve hatîb hutbede şerâ'it-i menâsik-i haccı ve zebhi kurbânı ve

âdâb-ı haccı ve Meş‘ari’l-Harâm’ı ve hacârât cemerâtları nasîhat eder.

Hikmet-i Hudâ ahşâma karîb cânib-i şarkda Basra mîlleri mahallinde bir tüfeng sadâsı istimâ‘ olunup cebel-i Arafât üzre olan ibâdullâh ol cânibe nâzır olup “cidâl cidâl” deyü feryâd etdiler.

Derhâl şerîf hazretleri tarafından asker seçilüp ceng mahalline vardıklarında meğer Basra huccâcı ile Tâ’if Urbânı ceng ederek bu mahalle gelirler. İmdâd vardıkda Arab firâr edüp vakt-i gurûbda Basra huccâcı dahi on iki şehîdleri ve kırk beş mecrûhları ve yigirmi altı kelleleri ile mîleyn-i Irâk içre bulunup vakfeye şehîdlerin dahi getirüp durdular. Hamd-i Hudâ hacları tamâm oldu. Eğer bir derîce sonra gelseler hacları tamâm olmazdı. Yine cümle huccâc gırî vü feryâd ederek *“Allâhümme lebbeyk”* diyerek vakt-i mekrûh olup infidâd mahalli olunca derhâl Şâm emîr-i haccı cümle tevâbi‘iyle Mısır’ın Mahmil-i şerîfinin licâmın eline alup zabt eder. Mısır emîr-i haccı dahi Şâm-ı Şerîf Mahmil-i şerîfinin licâmın eline alup zabt ederler. Kânûn-ı kadîm böyledir.

Sene 1029 târîhinde iki mahmil-i şerîf dahi var imiş. Biri Yemen mahmili biri Bağdâd mahmili. Anlar dahi mahmilleri mübâdele ederlermiş. Anlar Yemen ve Irâk cânibine giderlermiş. Hâlâ sene 1035 târîhinden berü Yemen İmâm destinde olmağile andan mahmil gelmez. Ammâ huccâc gelir. Bağdâd’dan kezâlik huccâc gelir ammâ emn-i tarîk olmamak ile mahmil-i şerîf gelmez.

Ammâ Mısır [ve] Şâm hamd-i Hudâ gelüp mahmilleri birbiriyle mübâdele etdiklerinin aslı oldur kim huccâcın avdetinde iki mahmil biribirin geçmeye ve acele ile gitmeye. Zîrâ dönüşde mahşerden bir nişân olup el-iyâzen billâh niçe âdem ve at ve develer pâymâl olup helâk olur. Ve gece karanlığı olmağile Arabdan dahi havf olunur.

Anıniçün bu iki mahmil at başı berâber dutarlar. Tâ ki dönüşde cümle huccâc âheste âheste piyâde ve süvârî ileri gidüp pâymâl olmayalar. Ve niçe kerre yüz bin meş‘aller ve fânûslar ve şem‘-i rîhler ile çerâğân olup hâzırbaş dururlar. Tâ ki güneş batduğu gibi hatîb hutbeyi tamâm edüp tekbîr ile boğazındaki ridâsın bir kerre bayrak-misâl huccâc üzre salınca el-azametüllâh işte bu mahalde ârif olan beyt: **[Y 322b]**

Be-deryâ der menâfi‘ bî-şumâr est

Eger hâhî selâmet der kenâr est [284]

mazmûnu üzre kenârda bulunmak âkılâne hareketdir. Eğer bir at yıkılsa artık halâs mümkin değildir. Garîb âdem hod evlâ bi’t-tarîk helâk olmak mukarrerdir.

Bu rücû‘ mahallinde deve atı, at katırı, katır hımârı, piyâde âdemler gubârı çiğneyerek ol şeb-i zulmetde gird-i siyâh semâya urûc edüp kubbe-i eflâke müntehî olur. Ve taraf taraf mehterhâneler çalınarak niçe bin tüfeng şâdumânlıkları ederek asâkir-i İslâm huccâc-ı Urbânın cânib-i erba‘asın ihâta ederek mezkûr mîleyn-i Sâlih mahalline varup bu du‘âyı okuya:

“El-vedâ‘ yâ cebelallâh el-vedâ‘ yâ rahmetallâh el-vedâ‘ yâ matlûbe’l-huccâcı ve’l-müsâfirîn”

deyüp mîllerden taşra çıkdıkda artık huccâcın haccı tamâm olur.

Ammâ bu mîllerden taşra çıkdıkdan sonra Arafât'dan tarafa gerü bakmaya. Zîrâ cemî'i kütüb-i mu'teberelerde Hazret-i Risâlet-penâh buyurmuşlardır kim:

"Benim ümmetimin günâhları meydân-ı Arafât'da kalup kendüleri rahm-i mâderden müştakk olmuş gibi ma'sûm [u] pâk olurlar. Sahrâ-yı Arafât'da cümlenin zünûbları hınzîr ve kelb ve maymûn sûretinde olup gürûh gürûh dağlar içre gidüp mahv olur" buyurmuşlardır.

Ve ba'zı müfessirîn u muhaddisîn buyurmuşlar kim Arafât'dan gece ile rücû' olunmasının aslı oldur kim haşarât-ı zünûbu ba'zı kimesneler görüp a'mâ olmuşlardır. Ve ol gece cin ve perînin mü'minleri sabâha dek anlar tavâf eder. Bu hâle benî âdem vâkıf olmasın içün Arafât'dan ba'de'l-mağrib dönülür, gerü bakmak câ'iz değildir.

Ve bu mîl-i Sâlih'den taşra iki bin adım dahi gidüp mîleyn-i ahzareyn-i Hazret-i Zübeyr'e gelir. Birbirine mukâbil iki mîldir. Mâbeyne-hümâları iki yüz adım birbirinden ba'îddir.

Bir rivâyetde İbn Abbâs kavli üzre hudûd-ı Arafât budur, derler. Bundan içeri bulunanın haccı tamâm olur, derler. Ammâ ne'ûzü billâh yevm-i arefede gurûbdan evvel bu mîleyn içre bulunmayan âdemin haccı hac olmaz, mücâvir kalup sene-i âtiyede yine tekrar Arafât'a çıka. Zîrâ haccın rükn-i a'zam-ı farzı Arafât'da vakfeye durmakdır, yâhûd bu milleyn içinde bulunmak şart-ı kübrâdır, *ve's-selâm.* Bu mîlleri ubûr edüp 2 sâ'atde,

Menzil-i evsâf-ı Müzdelife, ya'nî câmi'-i Meş'ari'l-Harâm

Hakkında âye[t]: [285] nass-ı kâtı'ı nâzil olmuşdur. Bunda cemî'i huccâc cebel-i Ferah dâmeninde hayme vü hargâhları ile meks etdükde vakt-i ışâ olup câmi'-i Meş'ari'l-Harâm'da ezân-ı Muhammedîler okunup cemî'i huccâc ol câmi'de cem' olup ibtidâ kâmet olup salât-ı mağribi edâ ederler. Ale'l-akîb bir kâmet dahi alup salât-ı ışâyı edâ ederler.

Bunda dahi bir du'â-yı azîm olup herkes merâm [u] maksûduna vâsıl olup ba'zı sulehâ-yı ümmetden kimesneler i'tikâf niyyetine câmi'den çıkmayup tâ sabâha dek tilâvet-i Kur'ân edüp ol gece bu câmi' **[Y 323a]** niçe bin kanâdîller ile çerâğân olup cemâ'at-i kesîre ile leb-ber-leb olup bunda dahi salât-ı mağrib ile ışâ bir ezân ve iki kâmet ile kasr-ı cem' olur, (–) dur. Bundan gayri yerde câ'iz değildir. Eğer bunda dahi cemâ'at ile cem'-i kasrda bulunmadı ise salât-ı ışâyı kılup salât-ı mağribe kazâ niyyet edüp münferiden edâ ede. Ve sabâha dek kendü savma'asında bu leyle-i îd-ı adhâda ibâdet ede, ricâ ve temennâ geceleridir, zîrâ Arafât'dan henüz gelindiği mahaldir. Âdem ol mahalde ma'sûm [u] pâkdir. Her ne hayr murâdâtı var ise müstecâbdır.

Ve bu leyle-i mübârekde cemî'i haymeleri kanâdîl işâreleri ile tezyîn ederler. Ve bu mahalde cemerât taşları ki Mîne bâzârında şeytân aleyhi'l-la'neye recm **[P 134b]** taşları içün bu Müzdelife'de altmış üç taş cem' ede. Her biri bakla ve fındık mikdârı ola.

[[(–) (–) (–)]] Mâbeyninde bir kumsal yerde bir ulu kârgîr binâ-yı azîm bir câmi'-i kadîmdir. Sene (–) târîhinde [[(–) (–) (–)]] etmişlerdir. Mihrâb tarafı (–) kubbe-i azîmelerdir. (–) sütûn üzre (–) kemerler üzre mebnîdir. [[(–) (–) (–)]] Câmi' içi tûlen ve arzen (–) ayakdır. Ve haremi tûlen ve arzen (–) adımdır. Ve iki tabaka bir [[(–) (–) (–)]]

Ve bu câmi'in şimâlinde deryâ-misâl bir bürke-i azîmi var. Arafât suyundan memlûdur.

Ve cevânib-i erba‘ası [[(–) (–) (–)]]

Ve bu mahalde câ-be-câ bostân kuyuları vardır. Ve câmi‘ huddâmlarının bir kaç hâneleri vardır. **[Q 133a]** Lâkin cemâ‘ati azdır. Ancak mevsim-i hacda ve bu Arafât dönüşünde leyle-i îdın vakt-i şâfi‘îde Mîne bâzârında olan huccâc-ı müslimîn dahi bu câmi‘e cem‘ olurlar. Zîrâ salât-ı îd yerine bu câmi‘de ba‘de salâtu's-subh vakfeye durmak vâcibdir. Durmayup gitseler haccın nâkıs olup fidye-i dem lâzım olur. Cümle huccâc kâ'ide-i emr-i Hak üzre sabâh namâzın kılup tâ sabâh yeri sararup gün tulû‘ edeceği mahalle varınca bu Meş‘ari'l-Harâm câmi‘inde vakfeye duralar. Arafât'da bunda bayram namâzı yokdur. Îd-ı adhâ dedikleri yevm-i arefedir kim ol gün Arafât'a çıkılup mescid-i İbrâhîm'de salât-ı kasr-ı cem‘ ve cebel-i Arafât'da hutbe okunur. Bayram namâzı kılınmaz, *ve's-selâm.*

Ancak bu Meş‘ari'l-Harâm'da durulan vakfe salât-ı îd yerine kâ'im olur. Ammâ İmâm (–) *rahmetullâhi aleyh* kavli üzre (–) (–) (–) hattâ ba‘zı müfessirîn kavlleri üzre hukûk-ı ibâd bunda bağışlanır, demişler. Ba‘zılar bu kavle rızâ vermemişler, tâ ki hukûk sâhibi mütesellî olmayınca afv olunmaz, demişler ve müttefekun-aleyh bu kavl-i akvâ üzre imzâ etmişler. Du‘â-yı Müzdelife:

"Allâhümme inne hâzâ Müzdelifetü ceme‘te fîhâ kulûben mü‘ellefe fe'ellif beynî ve beyne cemî‘i'l-müslimîne ve'l-müslimât vec‘alnî mimmen de‘âke fe'ecebtenâhu ve tevekkele aleyke fekeffeytehu ve'emine bike **[Y 323b]** *fehedeyteh"* diye.

Ve bu câmi‘de du‘â ve senâ edüp cümle huccâc göçüp 2 sâ‘at cânib-i garb ki bu mahalde kıble tarafıdır vâsi‘ dereler ve kumsal fezâlar içre,

Evsâf-ı menzil-i şehr-i Mîne bâzârı: Bu Mîne bâzârına cemî‘i huccâc gelüp hayme vü hargâhlarında meks etdükde kol kol alay çavuşları üç gün üç gece bu ıyd-ı adhâ‘da oturakdır, deyü dellâllar nidâ edüp herkes cemerâtlarına ve kurbân ve tavâflarına şürû‘ ederler.

Mîne bâzârında huccâc-ı müslimîn üzre alâ mâ faraza'llâh farz u vâcib ve müstehab ve sünnet-i Resûl olan makâmâtları beyân eder

Meş‘ari'l-Harâm'dan Mîne bâzârına gelüp fi'l-hâl piyâde Mîne bâzârı içine varup Mescid-i Hayf'den tarafa olan cemre-i evvelde düşmene hiddet ile taş atar gibi bu cemrede yedi taş atup bu du‘âyı okuya:

"Bismillâhi Allâhu ekber rağmen li'ş-şeytâni ve hızbihi" diye.

Ammâ bu mahallerde tekbîr ve telbiye câ‘iz değildir, zîrâ şeytân-ı aleyhi'l-la‘neye rağmen taş atmak mahallidir.

Andan cemre-i vustâyı ata.

Andan cemre-i akabeyi ata. Ve yine mezkûr du‘âyı okuya.

Ve ıyd-ı adhânın ikinci günü cemreyi râkiben ata, ya‘nî bir ata ve katıra ve hecîne ve hımâra süvâr olup ata. Îd-i adhânın üçüncü günü yine piyâde atarsa gam değildir. Eğer ehl-i özrüm derse hep râkiben üç günde üçer yerde yedişer taş atup cümle altmış iki taşı 3 günde atup tamâm ede. Ammâ ıyd-ı adhânın evvelki gün atılan yedi taş Hazret-i İsmâ‘îl'in sünnetidir ki Cenâb-ı Bârî‘den Hazret-i İbrâhîm'e emir olup,

“Yâ İbrâhîm! Bu ıyd-ı adhâdır. Oğlun İsmâ‘îl’i benim yoluma kurbân eyle” deyü emr etdikde, Hazret-i İbrâhîm derûn-ı dilden fermânber olup İsmâ‘îl’in elin alup Mîne bâzârında cebel-i Sebîr’de İsmâ‘îl’i kurbân etmeğe götürürken şeytân aleyhi’l-la‘ne iğvâya sâlik olup eydir:

“Yâ İsmâ‘îl! Baban seni boğazlamağa götürür, sakın rızâ verme” deyince Hazret-i İsmâ‘îl,

“Emir, Cenâb-ı Rabbü‘l-İzzet’indir” deyüp Müzdelife nâm mahalden yine taş alup şeytân-ı râcimi recm ederek bu Mîne mahalline gelüp şeytâna taşları atup Hikmet-i Hudâ taşın biri la‘înin aynına isâbet edüp gözü çıkup la‘în ol zamân oldu.

Bu recm-i evvel Hazret-i İsmâ‘îl’den kaldı. Îdin ikinci günündeki recemât Hazret-i İbrâhîm’den kaldı. Îdın üçüncü günü recemât Hazret-i İshâk’dan kaldı. Ba‘zı müfessirîn böyle tahrîr etmişlerdir.

Der beyân-ı mahall-i recemât: Ve bu recm atılan mahal Mîne bâzârı içinde tarîk-ı âmm üzre biraz alçak binâ mîllerdir. Ammâ üçüncü cemerât yeri bir kârgîr köhne binâ dîvârdır. Ammâ ey ahbâb-ı vefâ, bunda bir acîb ü garîb hikmet vardır. Niçe kerre yüz bin huccâc bu mahalle gelüp her huccâc üç gün üçer kerre yedişer taş atup cümle taşlar altmış iki taş olur. Bin seksen yıldan berü bu recemâtlara her sene recemât taşları atılır. Bu Mîne bâzârında kûh-ı Elburz kadar taş yığılmak gerek idi. Huccâc gitdikde bir bakla kadar taşın **[Y 324a]** vücûdu kalmayup gâyib olur. Cümlenin ma‘lûm[u] bir ibret-nümâ temâşâ-yı sırr-ı Hudâ‘dır.

Ba‘zı müverrihînin kavli üzre cemî‘i şeyâtîn ol taşları taşıyup beyâbâna atar, derler. *El-uhdetü ale’r-râvî.* Hele aceb hikmetdir. Ammâ ibtidâ gün cemreyi atup ale’l-acele haymesine gelüp ne kadar cinâye kurbân ve kendü nefsi bedeli kurbânı var ise kurbân etmeğe mübâşeret etdükde gâyet miczem bıcağile zebh ede. Ve ayakların bir hoş kayd edüp kepşin vechin kıbleye müteveccih edüp bu du‘âyı okuya:

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Allâhümme hâzâ minke ve leke ve tekabbel minnâ kemâ tekabbelte an İbrâhîm Halîlike ve Muhammed Hübîbike ve Habîbinâ salavâtullâhi alâ cemî‘il-enbiyâi ve’l-mürselîn” deyüp, *“Bismillâhi Allâhu ekber”* deyüp kurbân ede.

Ba‘dehu luhûmun fukarâya bezl ede, ağniyâya vermeye. Ammâ ba‘zı sulehâ-yı ümmetden kimesneler huddâmları ile kurbânların alup Mîne bâzârının cânib-i şimâlîsinde bin adım ba‘îd,

Cebel-i Sebîr derler ve **Cebelü‘l-Kepş** dahi derler, bir ahmerü‘l-levn cebele-i münevveredir. Hazret-i İbrâhîm Hazret-i İsmâ‘îl’in ellerin ve ayakların bağlayup üç kerre gerden-i İsmâ‘îl’e bıçak urup bi-emrillâh bıçak kesmeyüp derhâl Cibrîl-i Emîn cânib-i Hak’dan İsmâ‘îl’e bedel bir ela gözlü kara kurbân getirüp,

“Yâ İbrâhîm! Rabbin sana selâm eyledi. ‘Emrime itâ‘at edüp sevgili oğlun kurbâna azîmet eyledi. İsmâ‘îl’e bedel bu kepşi kurbân eylesin’” deyince derhâl Hazret-i İbrâhîm bu cebel dâmeninde kurbân etdüği Menhar nâmıyla meşhûr bir kurbân mekânıdır. Hakîr hamd-i Hudâ yedi kurbânımı anda edüp fukarâya bezl etdim.

Ve bu cebelden Cibrîl-i Emîn ile gelen kurbânın zâhir olduğu kaya iki şak olmuşdur.

Bi-emrillâh eyle musaykal ve mücellâdır kim gûyâ dest-i hakkâk perdâht etmişdir. Bu mahalde makâm-ı İbrâhîm ve makâm-ı İsmâ‘îl ve makâm-ı İshâk vardır.

Bu makâmlarda ikişer rek‘at namaz kılup hukûk-ı vâlideyn içün du‘â müstecâbdır. Ve bir kavl-i müfessirînde Hazret-i İbrâhîm'e fermân-ı Rabbü‘l-İzzet ile **[P 135a]** kurbân olunmağa me'mûr olunan İshâk *aleyhis's-selâm'*dır, demişler, ammâ kavl-i sahîh İsmâ‘îl ola, zîrâ hakkında âye[t]: [286] âyeti nâzil olmuşdur. Ve cemî‘i peygamberler mâbeyninde İsmâ'îl-i Sâbır denmek ile iştihâr bulup kifâf-ı nefsi içün kannâslık ya‘nî avcılık ederdi. Kudüs'e karîb pederleri Halîlü‘r-Rahmân hareminde medfûndur.

Ve bu Mîne bâzârındağı yere Menhar derler, bir çukur kayalı yerdir. Hazret-i (–) (–) (–) İbrâhîm kurbânı ederken dest-i şerîfinin [[(–) (–) (–)]] bâlâ kaya üzre nakş-ı dest-i Hazret-i İbrâhîm âşikâredir. Ammâ mübârek dest-i şerîflerinin [[(–) (–) (–)]] cebel-i Ganem ve Kepş ve cebel-i Sebîr derler.

Ve bu Menhar mahallinde Hazret-i İbrâhîm'in bıçağı İsmâ‘îl'i kesmek meyüp [[(–) (–) (–) (–)]] urursa bi-emrillâh ol seng-i hârâ hâlâ iki pâre âşikâre durur. Kuvvet-i Resûlullâh ile [[(–) (–) (–) (–)]]. **[Y 324b]** **[Q 133b]**

Ve bu Mîne bâzârında tağı ve taşı ve dere ve depeleri beyâz koyun zeyn edüp kırkar ellişer muhallaka paraya kurbân verirler. Ol kadar çok gelir kim hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ve cümle Urbân koyunların bu Mîne bâzârına getirmeseler bi-emrillâh cümle ganemleri uyuz olur. Ve yetmiş bin huccâc derler, ammâ beş kerre yüz bin huccâc olur, her âdem birer kurbân eylese beş kerre yüz bin kurbân olur. Ammâ yigirmi, otuz, kırk, elli ve yüz kurbân eder a‘yân vardır.

Bu vâdî-i Mîne'de hûn-ı kurbân râh-ı Hakk'a seyl-âsâ cereyân edüp herkes çadır önüne kurbânların bırağup Tâ'if ve Hicâz ve Abbâs ve Mekke fukarâları cümle kurbânları alup postun yüzüp her koyunu karnından ikişer pâre edüp ol şiddet-i hârda kayalar üzre koyup iki sâ‘atde şems-i âteş-tâbdan pişüp cümle luhûmların herkes hânesine götürür.

Bu mahalde bir hikmet-i Hudâ vardır. Bilâ-hisâb niçe kerre yüz bin kurbânın muzahrefâtı ve bu kadar huccâcın kâzûrât mühmelâtı bu vâdî içre kalup hemân huccâc Mekke'ye müteveccih oldukları gün yâhûd iki üç günden bir bârân-ı râhmet nâzil olup bu vâdîyi eyle pâk eyler ki hâr u hâşâk-i nâ-pâkden bir hâk-i nâ-pâk kalmayup bir vâdî-i tâhir olur.

Bu Mîne bâzârında kurbânlar tamâm oldukda pâk tırâş olalar ve tırnakların keseler ve pâk libâsların geyeler ve tırâş olurken bu du‘âyı okuya:

"Allâhümme hâzihi nâsıyetî bi-yedike fec‘al lî bi-külli şi‘retin nûran yevme'l-kıyâmeti Allâhümme bârik lî fî nefsî fağfir lî zünûbî ve tekabbel minnî amelî bi-rahmetike yâ Erhame'r-râhimîn" diye.

Andan tırâş tamâm olunca, *"Allâhu ekber Allâhu ekber"* demeden hâlî olmaya.

Ve cümle tırâş kıllarını yere dökmeyüp bir yerde hıfz edüp Mu‘allâ mezâristânında defn ede. Zîrâ ihrâm ve umre ve tavâf-ı Arafât ve Müzdelife ve Mîne ve kurbânda

bulunmuş kıllardır. Pâymâl olunmamak içün ba‘zı erbâb-ı sülûk defn ederler. Ve ba‘zı kimesneler mecrûh olup çıkan esnânların ya‘nî dişlerin bu hâk-i amber-pâkde defn ederler kim vücûdumuzdan birer uzuv bulunsun deyü teberrüken defn ederler. Tırâş kılların dahi defn eylemek âdâb-ı sulehâdır. Ve tırâş tamâm oldukda bu du‘âyı okuya:

“Allâhu ekber elhamdü lillâhi’l-lezî e‘ânenâ alâ kazâi nüsükinâ, allâhümme zid îmânen ve yakînen ve tevfîkan ve avnen vağfir lenâ veli-âbâinâ veli-ümmehâtinâ ve lil-müslimîne ve’l-müslimât” diye.

Ve bu du‘âları cümle Mekke berberleri bilirler. Tırâş etdikleri kimesneye ta‘lîm edüp kırâ’at ederler.

İhvân-ı safâya pûşîde olmaya kim tırâş olup ihrâmdan çıkup cümle pâk libâsların bu ıyd-ı adhânın evvelki günü geydikden sonra cümle huccâca harâm olan şeyler helâl olur, ya‘nî pire ve kehle öldürmek gibi ve tırnağile kaşınup sayd [u] şikâr etmek gibi ve ehli ve cevârîleriyle cimâ‘ eylemek misilli şeyler cümle harâm iken helâl olur.

Ve tırâşdan sonra ihrâmdan çıkup pâk libâsların geyüp ale’l-acele Mekke’ye **[Y 325a]** varup tavâf-ı ziyâret edeler. Bu tavâf dahi hemân tavâf-ı kudûm gibidir. Ammâ sür‘at ile tavâf etmeyeler. İşte Arafât vakfesinde durmak ile bu tavâf-ı ziyâretdir farz olan. Mîne kurbânından sonra bu tavâfa pek tekayyüd etmek gerekdir. Tavâf etmese farzın biri nâkıs olur.

Ve bu tavâf-ı ziyâretin vakti eyyâm-ı nahirde ve eyyâm-ı nahrin evvelinde de etseler efdaldir. Ammâ eyyâm-ı nahirden sonra etseler mekrûhdur. Dem-i cedîd lâzım olur.

Ve Safâ ve Merve dahi edüp yedi kerre ke’l-evvel sa‘y ede. Ammâ bu mahalde ve Mîne’den tâ Kâ‘be’ye göçmeyince Umre’ye varup gelmeye. Fukahâ rahimehumullâh harâmdır demişler. Bu tavâf-ı ziyâreti ve Safâ Merveyi tamâm edüp yine Mîne bâzârına gelüp bu du‘âyı okuya:

“Allâhümme inne hâzâ minen kad eteytehâ ve ene abdüke ve ibn abdike es’elüke en yümenne aleyye bimâ menente bih alâ evliyâike allâhümme innî e‘ûzü bike mine’l-hurumât ve’l-heybeti fî dînî yâ erhame’r-râhimîn” deyü bu du‘âyı Arafât’a giderken ve Mîne’ye giderken ve Arafât’dan geldikde ve tavâf-ı ziyâretden geldikde okuya *ve’s-selâm*.

Evsâf-ı ziyârât u imârât-ı Mîne bâzârı

Bunda îd-ı adhânın üç gününde meks olunur. Evvelâ şehr-i Mînâ bir vâsi‘ vâdî içinde iki cânibi yalçın kayalı yerde şarkdan cânib-i garba tûlânî Arafât râhı üzre tûlu iki bin adım bir şehr-i azîmdir. Şerîf hazretleri yine hükmündedir ve bir şerîf yine kâ’immakâmdır. Ve şarkdan garba dörd şâhrâhdır. Ve bu râhların cânibeynleri kat-ender-kat sarây-ı âlîlerdir ve cümle kârgîr binâlardır. Ve sütûhları kireç ile mestûr sağîr ü kebîr iki bin hâne-i ma‘mûrelerdir.

Ve şâhrâha nâzır her hânede birer ikişer şâhnişînler mukarrerdir. Cümle sarâylara huccâc-ı müslimîn meks edüp üç gün üç gece zevk [u] safâ ederler. Ve her hânede birer âb-ı hayât çâh-ı mâ mukarrerdir. Gerçi Arafât suyu bu şehirden ubûr edüp Mekke’ye gider ammâ sâhibü‘l-hayrâtlar mukayyed olmamışlar. Bir kaç yerde çeşmeler etmemişler. Ol ecilden cümle suları kuyulardır. Ve her hâne altında birer sebîlhâne mukarrerdir. Ve her

hânede hurmâ ağaçları mukarrerdir. Câ-be-câ bâğçelerinde limon ve turunc şecereleri ve gül [ü] gülistânları vardır.

Ve hevâsı Mekke'den latîfdir, zîrâ Mekke'den Mîne'ye gelince iki sâ'at bâlâya gidilir. Zemîni haylî irtifâ' üzredir ve muzlim yerde değildir. Gâyet küşâde mahalle vâki' olmuşdur. Ve ehl-i Mekke sekiz ay kâmil bunda sâkin olup kesb-i hevâ ederler. Ba'dehu şehr-i Abbâs'a giderler.

Ve bu Mîne şehrinde cümle sekiz yüz mikdârı kârgîr dekâkînler vardır. Ve bin mikdârı dahi haymeler ve külbeler ile esvâk-ı muhtasarlar vardır. Ekseriyyâ dükkânlar mezkûr şürefâ sarâylarının altında vâki' olmuşdur.

Ve cümle kırk beş vekâledir. Cümleden Şerîf Zeyd hazretlerinin hânı mükellefdir. Ve Şerîf **[Y 325b]** İzzeddîn hânı ve Şerîf Ahmed hânı ve Şerîf Hamûde hânı, bunlar dahi huccâc ü tüccâr ile mâl-â-mâl olur.

Ve bir hammâm-ı muhtasarı vardır. Ve kırk kahvehânesi vardır. Huccâc mevsiminde âdem deryâsı olur. Ve bu mevsimde dahi cümle şürefâ ehl [ü] iyâlleri ile gelüp a'yân-ı huccâca ıyd-ı adhânın üç gününde ziyâfet-i azîmler edüp hüsn-i ülfet edüp huccâc dahi anlara ikrâm ederler. Ammâ huccâcdan sonra her hânda birer ikişer bâğbân ve gayri fukarâ-yı Urbân sâkin olurlar. Ve ba'zı **[P 135b]** zamân bir kaç şürefâ bir yere gelüp at ve heccânlarına süvâr olup bu Mîne'de zevk ü safâ edüp yine Mekke'ye revâne olurlar. Hâsıl-ı kelâm bu Mînâ ehl-i Mekke'nin yaylağıdır.

Ve bu şehirde cümle yetmiş mihrâbdır. Cümleden mükellef kal'a-misâl binâ-yı azîm,

Evsâf-ı câmi'-i Hayf câmi'-ender-câmi'-i Zayf

Biri biri içinde iki kat câmi'dir. İbtidâ binâsı Hazret-i Risâlet-penâh'ındır kim ba'de'n-nübüvve sene 12 târîhinde binâ etmişlerdir. Gazâ mâlıyla binâ olunup ba'de'l-itmâm cümle Sahâbe-i kirâma bu câmi' içre bir tancere her meyve ile ziyâfet etmişlerdir. Anıniçün câmi'ü'z-Zayf derler. Ba'dehu Hazret-i Ebâ Bekir ve Ömer ve Osmân ve Alî tevsî' etmişlerdir.

Sene 1025 târîhinde Sultân Ahmed tevsî' ü tecdîd edüp bir kal'a-misâl câmi' etmişdir. [[(–) (–) (–)]] Kırk tâk-ı kârgîr üzre elli dörd kubbe-i âlîdir. Ve mezâhib-i erba'a içün dörd mihrâbı vardır. [[(–) (–) (–)]] ayak taş nerdübân ile sünnet-i Resûlullâh üzre bir alçacık minberi vardır. Ammâ iki cânibinde kurşum [[(–) (–) (–)]] kademe bir minberdir.

Ve bu minber dîvârında çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre celî hatt ile böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

"[[(–) (–) (–)]] en-nebiyyü Fustât sallallâhu aleyhi ve sellem. Sultânu'l-berreyn ve hâkânu'l-bahreyn hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn **[Q 134a]** *Sultân Ahmed Hân bin Sultân Mehemmed Hân hallede hılâfetehu ilâ âhiri'z-zamân ve nihâyeti'd-devrân târîh hams ve ışrîn ve elf"* [1025] merkûm olunmuşdur.

Ve bu târîhin fevkinde bir müdevver dâ'ire-i mermer-i hâm üzre celî hatt ile bu târîh terkîm olunmuşdur:

"Mevlânâ es-Sultân Melikü't-Tâhir azze nasruhu." yazılmışdır.

Ve bu câmi‘de kanâdîllerden gayri âvîze ve maslûbât musanna‘âtdan bir şey yokdur. Ve hâlîçe ve hasîr dahi mebsût değildir. Serâpâ rimâl-i sâ‘at döşelidir. Ve harem kezâlik rimâl-i rakîk döşelidir. Cirm-i harem tûlen ve arzen ikişer yüz germe adımdır kim gûyâ bir sahrâdır.

Ve bu haremin cânib-i erba‘ası kal‘a dîvârı-misâl sedd-i İskender-vâr dîvâr-ı üstüvârdır. Ve dâ’iren-mâdâr kal‘a bedenleri gibi beden beden binâ olunup ziynet vermiş.

Ve bir kıble kapusu ve iki yan kapusu var. Sağ cânibindeki yan kapu üzre e’imme ve hutebâ hâneleri vardır. Ve yine bu kapu üzre iki tabakalı bir minâre-i mevzûnu vardır. Leyle-i îd-ı adhâda savt-ı hazînler ile mü’ezzinân makâm-ı hicâz’da âgâze-i Hicâz ile vakt-i **[Y 326a]** Şâfi‘îye dek temcîdler tilâvet olunur.

Ve bu sahrâ-misâl haremin tâ vasatında bir câmi‘ dahi vardır. Ol **câmi‘-i Resûllâh**‘dır. Sekiz amûd-ı müntehâ üzre evc-i semâya ser çekmiş kasr-ı âlî-misâl bir kubbe-i nühtâk [u] revâkdır. Eyle kubbe-i mînâ ve kâse-i dürr-i beyz-âsâ bir kubbe-i münevverdir kim nazîri yokdur. Serâpâ beyâz kireç sıvalıdır. Tarz-ı kadîm bir musanna‘ mihrâbı vardır. Ammâ minberi yokdur. Ve kubbe-i nîlgûnunun içinde tâ ortasında bir müdevver dâ’ire içinde hatt-ı kadîm ile âye[t]: [287] âyeti tahrîr olunmuşdur kim hâlâ ol hatta hatt-ı kûfî derler. Gâyet musanna‘ hatdır.

Ve yine bu kubbenin dahi aşağı etrâfında sûre-i Feth-i şerîf tahrîr olunmuşdur. Ve bu kubbeye muttasıl bir soffa ve bir musanna‘ minâresi var. El-hâsıl vâcibü‘s-seyr bir câmi‘-i dilküşâdır. Bunda dahi ibâdet etmek savâbdır.

Ve bu câmi‘in yanında **makâm-ı Hazret-i Alî** Mîne bâzârına geldikde bunda meks edüp Düldül’ün bağladuğı mahal nümâyândır. Ve ıyd-ı adhânın üç gün üç gecesinde niçe yüz bin huccâc bu câmi‘-i Hayf’da evkât-ı hamseyi edâ ederler. İki yüzden mütecâviz e’imme ve hutebâları ve meşâyihi ve mü’ezzinân huddâmları vardır, *ve’s-selâm.* Ve bu câmi‘in hareminin sol tarafı köşesinde dağa on adım karîb,

Cebel-i Ve’l-mürselât: Bir küçük cebel-i sağîredir, ammâ gûyâ nûr-ı mübîndir. Anda bir gâr vardır, Gâr-ı Resûlullâh derler. Hazret-i Mefhar-i mevcûdât Mîne bâzârına geldikde sa‘âdetle bu gârda sâkin olurlar imiş. Cenâb-ı Hak tarafından Cibrîl-i Emîn vâsıtasıyla sûre-i Ve’l-mürselât nâzil oldukda bu gârın cânib-i şarkîsi şakk olup Hazret-i Cibrîl zâhir olduğu mahal bir mücellâ kayadır, hâlâ âşikâredir. Ve bunda yine kayadan bir mihrâb vardır. Hazret-i Risâlet ol mihrâbda ibâdet edermiş. Ve ser-i sa‘âdetleri kıyâmları hâlinde mağâranın fevkıne te’sîr etdüği ser-i sa‘âdetleri yeri nümâyândır. Cümle züvvâr ol kayaya ellerin sürüp sağ elin yüzüne sürerler. Ve sûre-i Mürselât bu gârda nâzil olduğıyçün Mürselât kayası derler. Ve bu gârda ibâdet edüp sûre-i Ve’l-mürselât’ı tilâvet edüp vâlideyn rûhlarına hibe eylemek savâbdır. Andan cebel-i Sebîre’de,

Mescid-i Kepş: Bir küçük mesciddir. Bunda ibâdet oluna. Ve ana karîb yine cebelin dâmeninde,

Mescid-i Nahir: Bunda dahi iki rek‘at nâfile yâhûd kazâ namâz kılınup âkıbet hayırlığıyçün du‘â oluna.

Ziyâret-i Ebü‘n-nidâ: Bunlar Hazret-i Risâlet’in dellâlı idi. Anınıçün Ebü‘n-

nidâ derler. Sahâbe-i kirâmdandır. Bir küçük kubbede medfûndur. Ve Mekke'ye giderken Mîne şehrinin nihâyetinde tarîk-ı âmm üzre,

Ziyâret-i Hazret-i (–) (–) Sahâbe-i kirâmdandır. Bir gâr içinde medfûndur. Hâlâ cesed-i şerîfi zâhirde beyâz pembe-misâl ter ü tâze durur. Hurmâ lîfinden kefeni pâre pâre olmuş, ol gâr içre âsûdedirler. Yine bu mahalde Akabe kayaları dibinde **[Y 326b]** cebel-i Akabe dâmeninde bir soffa üzre,

Ziyâret-i mescid-i Bî'at: Bir küçük mesciddir, ammâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Mescid-i Bî'at denmesinin aslı Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet gelüp Cibrîl-i Emîn visâtatıyla yarlığ-ı Rabbülâlemîn getirüp âye[t]: [288] fermân-ı Rabbü'l-İzzet gelince Resûlü's-sakaleyn bu mahalde Hazret-i Cibrîl'den bî'at etdi. Cibrîl dahi Cenâb-ı Rabb-ı İzzet'in Yed-i Kudret'inden bî'at etdi. Anıniçün bu mescide mescid-i Bî'at derler.

Ve bu mescidde vuzû' tahâret ve salâtın şerâyitin ve iki rek'at namâz bunda farz olunup Cibrîl-i Emîn ta'lîm edüp yine Cibrîl imâm olup salât-ı zuhuru edâ etdiler. Ve Hazret-i Risâlet imâm-ı enbiyâ olmağa dahi bî'at verdi.

Ve bu mahalde Hadîce-i Kübrâ Mînâ bâzârından gelirken görse kim bu mescid nûr olmuş.

"Meğer Muhammed bunda ola" deyüp mescide girüp,

"Risâlet mübârek bâd yâ Muhammed" deyüp ibtidâ îmâna gelen Hadîce-i Kübrâ'dır. Andan Hazret-i Ebâ Bekir ve Hazret-i Alî ve Zeyd ibn Hârise ve Abdullâh ibn Mes'ûd ve Hazret-i Osmân ve Abdurrahmân ibn Avf ve Sa'd ibn Ebî Vakkâs ve Zübeyr bini'l-Avâm ve Bilâl-i Habeşî ve Suheyb-i Rûmî cümle bu mescidde ibtidâ bunlar bî'at etdiler.

Ve Bedir gazâsında Ebû Cehl la'în yetmiş nefer ta'allûkâtının katl olunup ve niçe bin müşrikîn-i pür-kîn dendân-ı tîğden geçüp ammi-i Resûlullâh Abbâs yetmiş nefer tevâbi'iyle esîr-i yesîr olup huzûr-ı Risâlet-penâh'a geldükde İslâm ile cümlesi müşerref olup anlar dahi bu mescid-i Bî'at'de bî'at edüp ismi Hazret-i Abbâs oldu. Anıniçün bu mescide mescid-i Bî'at derler. Niçe bin Sahâbe-i kirâmın İslâm ile müşerref olduğu **[P 136a]** mahaldir. Ve du'â müstecâbdır. Ve bu Mîne bâzârında niçe ziyâretler etdik, ammâ tahrîr tatvîl-i kelâm olup bununla iktifâ etdik.

Evsâf-ı ziynet-i esvâk-ı Mîne ve şâdumânî-i asâkirü's-sultân ve sûr-ı şürefâ-yı evlâd-ı hitân ve zevk u safâ-yı huccâc [u] züvvârân

Âşıkân-ı seyyâhâna şöyle ma'lûm ola kim Müzdelife'den bu Mîne bâzârına gelüp deryâ-misâl huccâc ile meks olundukda cümle çavuşân ve dellâlân kol kol nidâ edüp,

"Emânullâh emân-ı Âl-i Osmân'dır. Herkes metâ'ın meydân-ı mahabbete arz-ı kâlây eyleyüp bey' [ü] şirâ eylesin" deyince el-azametüllâh cümle şürefâ hâne ve hânların ve cümle ehl-i hiref dükkân ve kahvehânelerin ve cümle huccâc hayme ve sâyebânların kanâdîller ile zeyn edüp cümle sevdâger tüccâr ehl-i berr ü bihâr dükkânların berk-i neyistân ve bahâr-ı gülistân u erguvân [[(–) (–) (–)]] Mîne bâzârı gûyâ İremezâtü'l-imâd olur kim gûyâ köhne pîrezen-i dünyâ nev-arûs olup beyt:

Nev-arûs-ı hüsnünün gördüm bugün dîvânı var

Her tarafdan güller açılmış gül-i handânı var

fehvâsı üzre herkes metâ‘ın meydân-ı mahabbete çıkarup bir alma ve bir **[Y 327a]** verme benî âdem izdihâmından [[(–) (–) (–)]] cüz'î ve küllî bey‘ [u] şirâ edüp levendâne ve mütekebbirâne ve muta‘azzımâne reftâr [u] güftâr eylemek [[(–) (–) (–)]] reftâr eylemek gâyet kabîh şeydir.

Ve bu şehirde olan ibret-nümâ ve seyr [ü] temâşâ bir diyârda olmaz [[(–) (–) (–)]] **[Q 134b]** Mısır ve Şâm'ın Lahsa ve Basra'nın Irâkeyn [u] Rûm'un Hind ü Sind'in Çîn ü Mâçîn'in Hıtâ vü Hoten'in Belh [u] Buhârâ‘nın Dağıstân u Horasân'ın Mağrib-zemîn ve Sûdân‘ın Habeş Funcistân'ın ve'l-hâsıl bi'l-cümle bilâd-ı İslâmın huccâc tüccâr [ü] züvvârları herkes metâ‘ın bu Mîne bâzârına çıkarup tezyîn-i sûk etdiklerinde cemî‘i dekâkîn ve hayemâtlar dîbâ ve şîb ü zerbâf ve atlas ve kemhâ ve hârâ vü dârâyî ve sereng katîfe vâlâ ve niçe kerre yüz bin yük tefârûk ve akmişe-i fâhire kâlâyın bâzâr-ı hüsne zeyn ederler.

Ve incü ve la‘l yâkût ve zümürrüd ve elmâs ve mercân ve kehrübâr ve pîrûze ve seylân akîk ve Yemenî ve aynü‘l-hur ve ayn-ı semek makûlesi girân-bahâ zî-kıymet cevâhir her dükkânda yığın yığın fürûht olunmada. Ve incüler ve mercân ve kehrübâr tesâbîhleri şebeke-i semek-misâl rûy-ı dekâkînlere zeyn edüp lü‘lü ve mercânı küme küme âvîzeler edüp zeyn ederler.

Ve her dükkânda ûd u amber şemâme ve kâfûrî ve sünbül-i hıtâyî ve misk ü zebât ve kalyemisk ve za‘ferân ve zaymurân ve aselbend u cavrî ve buhûr-ı Meryem ve gülâb ve mâ-i nârenc ve ıtr-ı şâhî ve mâ-i kâdî ve niçe bu ıtriyyât makûlesi bey‘ olup herkesin dükkânında ûd-i mâverdî ve ûd-i mülebbes çerâğân olup esvâk-ı sultânîde reftâr eden züvvârın demâğı mu‘attar olur.

Ve her dükkâna bir âdem vardıkda elbette sâhib-i dükkân ol yârânın yüzüne gülâb ıtr-ı şâhî nisâr edüp buhûr yakar. Ve hüsn-i ülfet içün sâhib-i dükkân müsâfirîne elbette bir şey ihsân eder. Hac şükrânesine cemî‘i ibâdullâhda bir mahabbet u meveddet ve sürûr [ü] şâdumânî vardır kim izdihâm-ı veled-i âdemden omuz omuza halk çet-â-çet olup her şâhrâh âdem deryâsı gibi temevvüc edüp bir âdem bir âdemden dilgîr olmak ihtimâli yokdur. Herkesde safâ-yı hâtır vardır.

Ve eyle emn [ü] emândır kim herkes hemyân dînârın alâ mele'i'n-nâs meydân-ı mahabbete koyup bir bey‘ [u] şirâ bâzârıdır kim ta‘bîr ü tavsîf olunması mümkin değildir. Beyt:

Mîne bâzârını seyr etdim serâpâ hocayım

Bir cefâ dükkânı yokdur hep vefâ bâzârıdır

mazmûnunca bu bâzâr-ı mahabbetde taraf taraf matbah-ı Keykâvuslarda ni‘met-i nefîse ve gûnâ-gûn me'kûlât [u] meşrûbâtlar ayş [u] nûş olunup hâtır hoş olarak ve her kahvehânede gavâzîler ve habeşe cevârîler deff ü kudüm çalarak zevk u safâ olunur. Anın dahi erbâbı bulunur.

Ve'l-hâsıl Allâhü Rabbü‘l-âlemîni bir bilüp emrine imtisâl edüp memâlik-i müslimînden **[Y 327b]** gelen huccâc [u] züvvâr-ı deryâ-misâlin ne kadar zî-kıymet eşyâları var ise meydân-ı mahabbetde râyegân fürûht olunup bî-bâc ve bî-gümrük niçe bin yüz yük zî-kıymet cevâhir makûlesi ve tuhaf akmişe-i fâhire denk bağlanır bir bâzâr-ı

Hicâz’dır.

Ve ıyd-ı adhâ dedikleri bu Mîne bâzârı hakkındadır kim rûzları rûz-ı îd geceleri leyle-i Kadir olup cemî‘i dekâkînleri ve şürefâ sarây-ı âlîlerinin bâm u dam, bâb sutûh ve şâhnişînlerin ve kâ‘a ve revzenlerin lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ niçe kerre yüz bin kanâdîller ve meş‘aller ve fânûs-ı bâğ-ı cinân ve şem‘-i kâfûrî ve şem‘-i rîh ile bâzâr-ı Mîne çerâğân edüp şeb-i zulmânîleri rûz-ı rûşen-misâl olup şehr-i Mînâ murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalır. Taraf taraf bir hây u bir hûy bir sürûr [u] şâdumânî olur kim gûyâ cem‘iyyet-i Hüseyn Baykara’dır.

Ve bu mahalde âyîn-i şürefâ olur kim her kimin tıfl-ı nâ-resîdesi var ise bu mevsim-i hacda ale’l-umûm ahâlî-i Mekke bu Mîne bâzârına gelüp sûr-ı hıtân ederler. Bunlar dahi bir gûne zevk u şevk, sürûr [u] safâ ederler kim bu safâ Merve ve Safâ‘da olmaz. Zîrâ bunların gûnâ-gûn sâz ü söz hânende ve sâzende gavâziye Habeşî câriyeleri var kim zer-ender-zere müstağrak olup savt-ı hazîn ile şehr-i Hicâz’da makâm-ı hicâza âgâze etdükde istimâ‘ eden uşşâk dahi makâm-ı uşşâka başlayup âşıkâne esvât-ı hazîn ile bûselikde makâm-ı büzürg ederek râst karâr ederler. Ve elbette ehl-i Mekke’nin sûr-ı hıtânları her sene bu Mîne bâzârında olması mukarrerdir. Ve cemî‘i huccâca ziyâfetleri dahi mebzûldür, *ve’s-selâm*. Andan,

Evsâf-ı şâdumânî-i asâkir-i İslâm der bâzâr-ı Mîne-i merâm

Evvelâ fezâ-yı bâzâr-ı Mîne’nin bir cânibine Şâm-ı cennet-meşâm askeri ve huccâcı konar. Ve bir tarafına Mısır-ı nâdiretü‘l-asır askeri ve huccâcı meks eder. Ve bir tarafına Irâk-ı Acem huccâcı meks edüp bu vâdî-i Mîne hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh ile mâl-â-mâl olup ıyd-ı evvelde fermân-ı serdâr-ı bâ-vakâr ile herkes isti‘dâdına göre haymesin zeyn edüp gûnâ-gûn filandıra ve bayraklar ile ve rengâreng sancaklar ile herkes haymesin zeyn eder.

Ve cemî‘i develeri ve hecînleri pür nacag ve tuğ teller ve ardala ve ziller ve zil [ü] bemler ile ve hatab u havutları üzre bayraklar ile müzeyyen edüp develere nafakaların vefret üzre verirler.

Ve evkât-ı salât-ı hamse edâ olundukda yetmiş seksen yerde kûs-i hâkâniyân ve tabl-ı Âl-i Osmâniyâna turralar urulup kütür kütür ceng-i harbîler çalınır.

Ve iki kerre ta‘âm tenâvül olunup ba‘de’t-ta‘âm gülbâng-ı Muhammedî çekilüp herkes ziyâret [ü] ticâretinde olup ammâ ba‘de’l-mağrib summât-ı Muhammedîler çekilüp ni‘met-i Halîl tenâvül olunup sofra-i celîl ref‘ olundukda gülbâng-ı Muhammedî serdâr-ı zafer-şi‘âr serâperdesinden rehâ bulunca çâr nevbet sadâ-yı Allâh Allâh evce urûc edüp kerrûbiyânlar dahi bu sadâya **[Y 328a]** reşk edüp hayret âmîz olup anlar dahi el-azametüllâh deyü tesbîh ederler.

Benî âdem dahi bu gülbângden sonra cemî‘i **[P 136b]** asâkir-i İslâmda ve huccâcda iki üç kerre yüz bin dalyan ve kol tüfenglerine def‘aten vâhide âteş edince el-azametüllâh zemîn [ü] âsumân dir dir ditreyüp Mîne vâdîsi ve cebel-i Mürselât güm güm gürleyüp vâdî-i Arafât’ı bârûd-ı siyâhın dûdı ebr-i siyâh-vâr ber-havâ urûc eder.

Bu tüfenglerin sadâsı sâkin olmadan ibtidâ Şâm vezîri Hüseyin Paşa kolundan on iki pâre top ve Mısır kolundan altı pâre toplara âteş verilüp kubbe-i felek çın çın sadâ verüp

bu hâl üzre tâ sabâha dak on iki yaylım toplar ve niçe kerre yüz bin tüfengler endâht olunur. Zîrâ her şehbâz fetâ cılasının ikişer ve üçer kol tüfengi vardır. Bu sît u sadâ mâbeyninde yine kol kol mehterhâneler ârâm etmeyüp sabâha dek tabl-ı Ervâm ve tabl-ı Âl-i Hâşimî Benî Hişâm çalınmadadır.

Der fasl-ı şâdmânî-i taraka-i fişeng be-te'lîf-i Freng-i bedreng be-şehr-i bâzâr-ı Mîne-i mahall-i velvele ve gulgule ve âheng

Ve bu mahalde niçe yüz bin fişeng ile üstâd-ı Şâm âteş-feşânlık edüp Mısır huccâcının hayme vü hargâhları üzre fişeng-i âteş nârı pertâb etdükde Sübhâne'l-Hallâk karşu cânibden dahi Mısır âteşbâzları şecere-i Fir'avniyân'da şeytanatların icrâ ederek ol kadar âteş-feşânlık etdiler kim âteş-i Nemrûd semâdan bârân-ı la'net gibi zemîne [[(–) (–) (–)]] ba'zı atların ve bagallerin kuyrukları ve ba'zı tavîlü'l-lihye ma'tûh-ı ekber herîflerin [[(–) (–) (–)]] olup deste kuyruk tay oldu.

Beri tarafdan dahi Şâm âteşbâzları çatal [[(–) (–) (–)]] Mısır huccâcı üzre atınca tarakı ve delice fişekler Mısır'ın şerrânî atları içine düşünce âdem âdeme girüp bir hây ve bir hûy ve bir hande ve şâdumânî oldu kim diller ile ta'bîr olunmaz. [[(–) (–) (–)]] ve hevâyî ve kestâne ve tarakı ve kelebek ve ra'dî ve fişeng-i bahrî ve koç ve kal'a-i [[(–) (–) (–)]] ve feres ve hımâr ve kelb ve papas ve Yahûdî ve dîv ve cemâl sûretleri ki eşkâl-i garîbe ve **[Q 135a]** acîbe-i gûnâ-gûn fişengler ve niçe âteş-pâre hıyel-i musanna'lara âteş edüp bu ordu-yı İslâm içinde bir hengâme ve bir şâdumân olmuşdur kim ehl-i Mekke değil belki hubût-ı Âdem'den berü böyle bir temâşâ olmamışdır. Cümle ehl-i Mekke "Lehhe'ât yâ Osmâniyân" derlerdi.

Ammâ âteşbâzlıkda Mısır üstâdları hakkâ ki pehlivânlardır. Zîrâ Mısır'da Nîl kesiminde ve muhtesib gecesinde ve ba'zı sûrlarda her bâr fişengbâzlık ederler. Anıniçün üstâd-ı kâmillerdir. Ammâ eşkâlât fişeğinde Şâmlı üstâdlardır. Hattâ bir gûne âsumânî fişenkler endâht edüp nüzûl edüp zemîne bir âdem kaddi kadar kaldıkda der-akab yine **[Y 328b]** semâya urûc edüp yine sernigûn olurken andan iki fişek dahi zâhir olup biri cânib-i şarka ve biri cânib-i garba sihâm-ı kazâ gibi gidüp herbirinden niçe yüz kanâdîller nüzûl ederdi. Hakkâ bu san'atı Alman'da ve Frengistân'da görmedim.

Ve cemî'i huccâcın haymelerinde niçe yüz bin kanâdîl ve işâreler ederler kim ba'zı işâre kanâdîlden servi ve nahl-i hurmâ ve mihrâb u minber ve surâhî kabak ve mühr-i Süleymân ve şemse şekilli eşkâlât-ı garîbe ve acîbeler ile her haymeyi tezyîn edüp leyle-i muzlimden zulmet gidüp vâdî-i Mîne mihr-i âlem-tâb gibi münevver olurdu.

Netîce-i kelâm bu tertîb üzre iki gün iki gece şâdumân çerâğân olup cihân cihân zevk [u] safâlar olunup ıyd-ı şerîfin ikinci gün Hüseyin Paşa Şâm ve Mısır askerinden beş yüz tüfeng-endâz ve bin atlı serbâz cebel-i Arafât'a gönderüp suyun başın zabt etdiler. Ve yedi bayrak asker dahi Mekke ile Mîne bâzârı akabesinin iki cânibinde kayalar içre pusuya girmek fermân eyledi.

Ve bunlar varup me'mûr olduğu yerleri mülk etdikleri haberi gelince derhâl Hüseyin Paşa kol kol cümle asker-i İslâm serdârlarına ve emîr-i haccına ve Cidde beğine ve şerîf hazretlerine haber gönderüp,

"Cümle huccâcları Mekke'ye rıhlet etsünler ve askerî tâ'ifesi pür-silâh kalsınlar" deyü

fermânlar vârid olunca cümlesi,

“Sem‘an ve tâ‘a” deyüp nefîr-i rıhletler çalınup göç topları atılup cümle huccâc gürûh gürûh remmâ remmâ alay alay Mekke’ye revâne oldular. Cümle huccâc gidüp pür-silâh askerî tâ’ifesi kaldılar.

Ba‘dehu cemî‘i erbâb-ı dîvân ve ümerâ-yı a‘yân ve asâkir-i sâhib-tuğyân ve şürefâ-yı Âl-i Hâşimiyân cümle serdâr-ı rûşen-zamîr vezîr-i dilîr Hüseyin Paşa hazretlerinin serâperdesine cem‘ olup kat-ender-kat olup Şerîf Sa‘d hazretlerinin gelmesine muntazır iken paşa ağalarından şerîfi da‘vete giden Hasan Ağa çıkageldi:

“Sultânım Şerîf Sa‘d ahşamın evvel top ve tüfeng şâdumânı mahallinde cümle askeriyle karârı firâra mübeddel olup tâc u tahtı ve rahtı ve bahtı terk edüp Hicâz vilâyetine perende atmış” dedükde hemân Paşa eydir:

“Tîz varın bu Mîne’de ve Mekke’de sarâyın mühürleyüp zabt eylen” deyü ikişer bayrak asker gönderüp zabt etdiler.

Beri cânibde Şerîf Sa‘d hânesinden çıkup doğru Arafât’a varup Mekke’nin suyun kat‘ etmeğe varınca ne görse bu kadar asker suyun başın zabt eylemişler. Bir çâre edem, derken bunlara bizim asker bir yaylım kurşum urduklarında bir ânda kırk beş âdemi mecrûh ve niçe atları maktûl olup âhir *“Firâren an tevâliyi’l-kesürât”* dedüğü üzre ağzı dadın alup Tâ’if’e doğru tâ’ifesiyle gerçekden firâr eder.

Derhâl bu müjde paşaya gelüp hamd-i Hudâ eyleyüp müjde getiren şehbâza yigirmi altun ihsân **[Y 329a]** eyledi. Cümle huzzâr-ı meclis paşanın re’y-i tedbîrine hezâr tahsîn eylediler. Paşa buyurdular kim,

“Ey beğler, ağalar hâtırınızda mı, biz Mu‘allâ‘ya alay ile geldiğimizde şerîf dîvâna gelmeyüp hil‘at-i pâdişâhî geymedüğünden sizler buyurdunuz kim ‘Şerîfi ma‘zûl edüp andan Arafât’a çıkalım’ dediğinizde ben rızâ vermeyüp hâb-ı hârgûş verüp müdârâ ederek hânesine varup hil‘at geydirdim. Ammâ *“El-ma‘nâ fî batnı’ş-şâ‘ir”* [289] mazmûnu derûnumda cilveger idi. Bu iş zuhûr etmeden tâ geceden Arafât’da ser-i çeşmeyi zabt edüp Mîne akabesine asker dökdüm.

Andan huccâcı kaldırdım. İşte sünnet-i Resûl üzre Cenâb-ı Bârî âyet-i şerîfinde [290] buyurmuşdur. Ne dersiz” buyurdular.

Cümlesi “Şerîf Ahmed’i şerîf edelim” deyü Mısır emîrü‘l-haccı Özbek Beğ ve Cidde beği Baklacı Mehemmed Beğ Mısır vezîri Kethudâ İbrâhîm Paşa tarafından emirler ibrâz etdiler. Hüseyin Paşa buyurdular kim,

Şerîf Ahmed Şerîf Sa‘d tarafındandır. Ol şerîf olursa yine Mekke içre isyân [u] tuğyân munkatı‘ olmayup Hasan Paşa’yı şehîd etdikleri gibi niçe fesâdât olur. İşte ben anların zıdd-ı kâmili ehl-i ırz Şerîf Berekât hazretlerin şerîf **[P 137a]** ederim” dedikde taraf taraf istihsân “Ma‘kûl” deyüp hemân Hüseyin Paşa hazretleri bir hatt-ı şerîf ibrâz edüp dîvân-ı vezîrde hatt-ı şerîf kırâ’at olunup Şerîf Berekât hazretlerin şerîf nasb edüp serîr-i hilâfete culûs edüp Hüseyin Paşa kendü eliyle taraf-ı pâdişâhîden bir semmûr kürk ve bir hil‘at-i fâhire Şerîf Berekât’a geydirüp Hüseyin Paşa’nın iskemlesi üstüne oturup ibtidâ Hüseyin Paşa bî‘at eyledikde yeden ber-yed olup âye[t]: [291] âyeti tilâvet olunup Fâtiha-i

şerîf kırâ’at olundu.

Ardı sıra sâbıkan şeyhülislâm olan Bursavî Esîrî Mehemmed Efendi ve birâderleri Mekke mollâsı (–) Efendi ve Anatolu mevleviyyetinden ma‘zûl Hâfız Efendi ve Medîne mollâsı (–) Efendi ba‘dehu Şâm emîrü‘l-haccı Hârmûş Paşa andan Mısır-ı Kâhire emîrü‘l-haccı Özbek Beğ ibn Ebû Şevârib ve mîrlivâ-yı Cidde (beği) Baklacı Mehemmed Beğ ve Kulkethudâsı Burunsuz Ahmed Ağa ve Surre Emîni Mahmûd Ağa ve Acemzâde ve Siyâvuş Ağa ve Kethudâ İbrâhîm Paşa Koca Baykuşzâde Hasan Kethudâ ve sâ’ir yedi bölük ağaları ba‘dehu cümle şürefâ,

“Mübârek mübârek yâ Şerîf Berekât” deyüp sağîr ü kebîr ve pîr ü civân ve ganî vü fakîr cümle huzzâr-ı meclis dest bûs edince taşra asker-i İslâmdan bir gülbâng-ı Muhammedî kopup bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top atılup kûs-i rıhletler çalınup paşa ve şerîf ve ba‘zı erbâb-ı dîvân otakdan taşra bir sahâbeye(?) çıkup derhâl **[Y 329b]** otakları bozup Mekke’ye götürdüler.

Andan paşa ve cümle asker ke’l-evvel tertîb-i alay ile yine ileri Hârmûş Paşa ile Mısır emîrü‘l-haccı Özbek Beğ çarha askerin dizüp alay alay, Şâm askeri kol kol, Mısır cüyûşu fevc fevc, Paşalı cünûdu mevc mevc, Şerîf Berekât tâ’ifesi ileri gidüp paşa ve Şerîf Berekât atbaşı berâber Mîne bâzârı içinden ubûr edüp kanı ol bâzâr-ı izdihâm(?) bir dekâkîn-i hıyâm kalmayup Mekke’ye revâne olmuşlar. [[(–) (–) (–)]] zıll-ı hayâl-i hâb imiş. Ol bâzâr-ı bûm ve kara gurâb âşiyânından ubûr ederek [[(–) (–) (–)]] sünnetdir. Ammâ at ve hecîn üzre râkiben atmak evlâdır.

Bu mahalle de [[(–) (–) (–)]] tüfeng-endâzlar birer yaylım kurşum atup şâdumân etdiler.

Bu esrâra [[(–) (–) (–)]] paşanın rikâbında piyâde yola revâne olup akabeyi ubûr [[(–) (–) (–)]] bunları cebel-i Arafât’a su başına ta‘yîn eyleyüp Şâm askeri [[(–) (–) (–)]] **[Q 135b]** bunda paşa ve şerîf ve sâ’ir a‘yân-ı rîf bu mescide girüp ikişer rek‘at namâz kılup tekrâr teberrüken ve teyemmünen şerîfden tecdîd-i bî‘at etdiler. Zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh İslâm ile müşerref olan Sahâbe-i kirâma bunda bî‘at verirler imiş. Ve her sahâbeyi kâr-ı ma‘rifetine göre ol esnâfa pîr edüp seccâde-nişîn edermiş.

Andan yine atlara süvâr olup iki tarafı yalçın kayalı mehîb yalçın kızıl kayalı ve şiddet-i hârlı kumsal yollar ile giderken sağ cânibde nîm sâ‘at bir vâdî içinde,

Cebel-i Nûr: Evc-i âsumâna ser çekmiş bir sivri yalçın kızıl kayadır. Ve bir tarafı karadır. Tâ zirve-i a‘lâsında bir kubbe-i nûr var. Cebel-i Nûr üzre nûrun alâ-nûr bir kubbe-i münevverdir, zîrâ makâm-ı Hazret-i Resûl-ı Hudâdır.

Bu kubbeyi Hazret-i Ebâ Bekir binâ etmişdir. Hazret-i Risâlet’e mescid-i Bî‘at’de kırk yaşında nübüvvet geldüği gün Hazret-i Cibrîl Resûl-i Mübîn’i bu cebel-i Nûr’a çıkarup mübârek batn-ı şerîfin yarup ahlât-ı çirkâbın bu cebelde defn edüp batn-ı şerîfin esrâr-ı nûr-ı nübüvvet ile mâl-â-mâl eyleyüp nûr-ı ilâhî-i mahz olduğıyçün bu kûha cebel-i Nûr derler, ziyâret-i azîmdir. Ammâ yolu gâyet sarpdır. Piyâde âdem gücile urûc eder. Ve Urbân-ı uryân aşkıyâsından yolu mahûf u muhâtaradır. Hayli kimesne olup gitmeğe muhtâcdır. Ammâ Hindî ve Sindî ve Magâribe ve Urbân bî-pâk ü bî-pervâ gidüp ziyâret ederler.

Ba‘dehu Hüseyin Paşa ve Şerîf Berekât bu mahalle karîb ubûr edüp alay-ı azîm ile paşa kethudâsı Heykelzâde (–) Ağa'yı şerîf hazretlerine koşup anlar alay-ı azîm ile Şerîf Berekât'ı Mekke-i Mükerreme'de hânesine götürüp bir yaylım top u tüfeng şâdumânı olup derhâl şerîf Beyt-i Şerîf'e varup tavâf-ı ziyâret eyledi.

Paşa **[Y 330a]** dahi kendü alayı ile Mu‘allâ‘da Mevlevîhâne'de konağına nüzûl eyleyüp derhâl paşa hazretleri yetmiş seksen âdem ile Ka‘be-i şerîfe gitdi.

Fasl: Evsâf-ı ferâyiz-i tavâf-ı sadr

Alâ mâ farazallâh ferâyiz-i haccın (–)si budur. Buna "Tavâf-ı vedâ‘" dahi derler. Bu tavâf dahi bâlâda tahrîr olunan tavâf-ı kudûm ve tavâf-ı ziyâret gibidir. Cümle Safâ ve Merve du‘âları bâlâda tahrîr olunduğu du‘âlar tilâvet oluna, gayri du‘âları yokdur.

Ammâ Mîne bâzârında kurbân edüp tırâş olup esbâbın geydükden sonra gelüp tavâf-ı ziyâret etdükde umreye varmak câ‘iz değil idi. Ammâ bu tavâf-ı ziyâretde ne kadar Ka‘be'de oturursa ol kadar umre ede kim hiç ârâm etmeye. Eğer murâdı hac savâbı kâr edem derse gücü yetdikde umre etsün, dilerse hiç etmesin.

Bu tavâf-ı sadrdan sonra cemî‘i fukahânın kavli bunun üstünedir kim bu tavâf-ı sadrda ya‘nî tavâf-ı vedâ‘da hac tamâm olur. Ammâ kuvvet [ü] kudretim var, murâdım dahi hac savâbı kazanmakdır, dersen hemân durma, eğer râkiben eğer piyâde umre eyle.

Umreye varup gelmek bir hac savâbıdır. Ve yedi kerre Safâ ve Merve'ye varup sa‘y eylemek bir hac savâbıdır. Ve yedi kerre Ka‘be'yi tavâf eylemek bir hac savâbıdır. Hemân cidd [ü] cehd eyle kim niçe Ka‘be savâbları kâr edesin.

Ba‘zısının savâbın vâlideynin ve üstâdların ve hukûkun kesb etdüğün velî-ni‘amlarının rûhuna hac savâbı hibe edesin. Eğer vâlideynim, üstâdım ve ihvânım içün ikişer üç[er] altuna bedel tutup hac etdiririm dersen hemân altunlar hebâya gider. Senden gayri beş on âdemin dahi altunların alup bedel olmuşdur. Meğer tâ hac tamâm olmayınca bir ân yeninden münfekk olmayup umre ve tavâf ve Safâ ve Merve ve Arafât ve Mîne ve kurbânı ve yine tavâf-ı ziyâreti ve cümle recemâtları ve yine bu tavâf-ı sadra gelince bile gezüp edâ-yı hacc ederse ol şart ile kavl edüp bedel dutasın, yohsa ısmarlamak ile hac kabûl olmaz, dedikleri bu husûs içündür, *ve's-selâm.*

Ammâ huccâc-ı bâ-safâya ma‘lûm ola kim Mîne bâzârından dönüp bu tavâf-ı sadrı edüp Medîne'ye ve Cidde'ye ve Yenbû‘ ve Mısır'a giderim dersen tavâf-ı vedâ‘ olmuş olur. Eğer kırk elli gün mütekâ‘id olup tavâf-ı sadr ederim **[P 137b]** ve niçe gün dahi tavâf edüp giderim dersen tavâf-ı sadr olmuş olur. Ammâ bu tavâfda evvelki tavâflar gibi sür‘at etmeye. Hırâmânî hırâmânî reftâr ederek tavâf ede. Safâ ve Merve'de dahi eyle sür‘at ile sa‘y etmeye.

Bu tavâf-ı sadr âfâkîlere vâcibdir, Mekkîlere lâzım değildir. Tavâf ederse savâbdır. Ve ne kadar âb-ı Zemzem nûş edebilirse içüp esbâbı üstüne ve saçı ve sakalına dökerek **[Y 330b]** ve yüzün yaykayarak ve şifâ niyyetine gasl dahi câ‘izdir. Ammâ hücresinde ve gayri yerde âb-ı Zemzem ile tahâret câ‘iz değildir. Andan Ka‘be eşiğin öpeler. Ve Beytullâh dâhiline girmek mümkin ise, gireler, ammâ ba‘zı fukahâ "Girmemek efdaldir, Ka‘be içine kadem basan dünyâda dahi nereye basa?" demişler, girmeği revâ görmemişler. Ammâ Hatîm içine girüp Altun oluk altında Hazret-i Risâlet-penâh'ın imâmet edüp secde

etdüği yeşil mihrâb taşda iki rek'at namâz kılsa Ka'be içine girüp namâz kılmış olur. Zîrâ ol Hatîm dîvârı Ka'be-i şerîfdendir. Râvîleri ile musarrah on bir hadîs-i şerîf vardır kim Hatîm Beyt-i şerîf dâhilindedir.

Ve Mültezim dîvârı bâb-ı Mekke ile Hacerü'l-esved mâbeyninde olan dîvârdır. Yüzlerin ve göğüslerin süreler. Ve Hacerü'l-Esved'i mümkin ise her bâr öpeler. Ve Ka'be kisvesine yapışup kırk iki pirinç halkalar vardır, kisve-i şerîfin dâmenlerin bu halkaya bağlarlar, ol halkalara yapışup çevireler. Gerçi Ka'be eşiğin öpmek ve kisve-i şerîfe yapışmak ve halkalara yapışmak ve Mültezim dîvârın öpmek farz u vâcib ve müstehab ü sünnet değildir, ammâ Beytullâh'a mahabbeten hidmetde bulunmakdır. Savâbdan hâlî değildir. Ammâ Hacerü'l-esved öpmek sünnet-i Resûlullâh'dır. Hattâ rivâyetdir, Hazret-i Ömer buyurmuşlar kim,

"Yâ Hacer Hazret-i Risâlet seni öpdüğün görmesem, ben seni öpmezdim" buyurmuşlardır. Bu tavâf-ı sadr tamâm oldu. Bundan sonra niçe bin tavâf ederse, etsin, *ve's-selâm.*

Hâzâ du'â-yı tavâf-ı sadr ya'nî tavâf-ı Vedâ': *"Allâhümme lâ tec'alhü âhire'l-ahdi min beytike'l-Harâm ve in ce'altehu fe'avviznî anhü'l-cennete yâ erhame'r-râhimîn."* diye. Ba'dehu Ka'be'de her ne kadar oturursa umre ve ziyârât ve tavâflar ede, *ve's-selâm.*

Hamd-i Hudâ bu hakîr Evliyâ (–) (–) (–) (–) bu uslûb üzre hacc-ı tavâf etdik. Cenâb-ı İzzet kabûl etmiş ola. [[(–) (–) (–)]] mücelled kitâb olur. Ancak alâ mâ farazallâh elzem-i levâzımından [[(–) (–) (–)]] olmaya. Böylece hacc edenin inşâ'allâhu ta'âlâ haccı sahîhdir, *ve's-selâm.*

[Ammâ nisvân tâ'ifesi] [[(–) (–) (–)]] ve Arafâtları bâlâda tahrîr olunduğu üzredir. Lâkin ihrâma [[(–) (–) (–)]] bûs etmeyeler, uzakdan istilâm edeler. Ve izdihâmda [[(–) (–) (–)]] ve kaftanların ve ediklerin ve gön[g]leklerin çıkarmayup [[(–) (–) (–)]] ferrâce geyüp harâm harîr geymesinler ve kurbâna vekîl dutsunlar. **[Q 136a]** Ve eğer bu mevsimde hayız gördü ise tavâf etmek ıskât olur, tavâf etmeyeler, ammâ sâ'ir menâsiki ıskât etmez.

Ve dahi tâ Mîne bâzârında kurbân kesilüp ihrâmdan çıkup Mekke'ye varup tavâf-ı ziyâretden yine Mekke'ye gelmeyince ehli ile cimâ' eylemeye.

Hâsıl-ı kelâm mîrâsda ve hacda nâkıslardır. Fî-zamânına tâ'ife-i nisvâna **[Y 331a]** Ka'be doğup büyüdüğü kapusu eşiğinin iç yüzüdür, taşra çıkmıya. Eğer merhûme olursa andan ol zamân çıka. Eğer mümkin ise hânesinin bir köşesinde defn edeler. Zîrâ bu râh-ı Kâ'be'ye varan ehl-i ırz kimseler bilir bu nisvân tâ'ifesinin çekdiği âlâm [u] şedâyidi. Zîrâ niçe bin nâ-mahrem haşarât içinde enüp binmede konup göçmede bir belâ-yı azîmdir. *Allâhümme âfinâ.*

Husûsâ emn-i tarîk olmaduğundan sene (–) târîhinde Konakçı Alî Paşa senesinde Reşîdoğlu nâm Urbân huccâc-ı müslimîni nehb ü gâret uryân etdükde yigirmi taht-ı revân tâ'ife-i nisvân ve niçe yüz mahâfeler ile cevârî ve nisvânları uryân edüp ol çöl [ü] çölistânda pâ-bürehne ve ser-bürehne obalarına götürüp gûnâ-gûn rencîde ederek ol nâzenîn havâtînleri hidmet etdirirlerdi. Nicesi cû'dan ve niçesi şiddet-i hârdan merhûme oldular. Niçesi bahâları ile halâs oldular. Ve niçesi anda kalup evlâd sâhibi oldular. *Ne'ûzü billâh.*

Hakîr-i pür-taksîrin bu mahalle tesvîdi şer'-i farza muhâlifdir. Ammâ dağ-ı derûnumdan tahrîre cür'et etdim, zîrâ ol inhizâmda hakîr hâzır idim. Manzûrum olduğu sergüzeşt [ü] serencâmımdır ki tahrîr olundu, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı şâdumânî-i şehr-i Mekke-i mükerreme

Şerîf Berekât hazretleri şerîf oldukda alay-ı azîm ile Mekke-i mükerremeye dâhil oldukda Harem-i şerîfe varup minber-i Resûlullâh'ın üç kademe aşağısında oturup cemî'i şerîf [ü] şürefâ ve meşâyih-i ehl-i vefâ, e'imme ve hutebâ ulemâ ve sulehâ ve cümle a'yân-ı kibâr ve ale'l-umûm kibâr [u] sığâr cümle ibâdullâh Harem-i şerîfe gelüp Şerîf Berekât'dan bî'at edüp şehr-i Mekke içre dellâllar nidâ edüp,

"Emânullâh ve emân-ı Âl-i Osmân'dır. Cümle halkullâh âsude-hâl olsunlar. Üç gün üç gece şâdumânîdir. Herkes hânesin ve dükkânların zeyn etsünler" deyince el-azametullâh der-akab şehr-i Mekke'nin ibtidâ cemî'i tarîk-ı âmların tathîr edüp herkes iktidârına göre hânelerin tezyîn edüp bâbların küşâde edüp huccâc-ı müslimîne ve birbirlerine ziyâfet etmeğe şürû' etdiler.

Ve herkes bâbını dîbâ ve şîb zerbâf ile tezyîn edüp gûnâ-gûn kanâdîller ve âvîzeler ile şehri müzeyyen etdiler.

Ve cemî'i esvâk-ı sultânîyi dahi niçe kerre yüz bin kanâdîl ve meş'ale ve fânûs ve şem'-i kâfûrîler ile her şeb çerâğân olup şeb-i yeldâ-yı zulmet gidüp rûz-ı rûşen-misâl olup tâ sabâhlara dek leyle-i Kadir sohbetleri olurdu. Şehr-i Mekke nûr iken nûrun alâ-nûr oldu.

Ve cümle ehl-i hıref dükkânların pâk ü pâkîze döşeyüp herkes yârânları ile zevk [u] safâ ve dakku'l-hanek ederek çay ve bâdyân ve kaşîr ve sa'leb ve mahleb ve kahve ve şerbet ve leben-i hâlis nûş ederek her dükkân önünde ve ba'zı hânede mutrıbân ve hânendegân **[Y 331b]** ve gavâzî duhter-i pâkîze-ahterler savt-ı hazîn ile mevâl uzzâl kasâyidlere âgâze edüp rakkâslar raks ederek bir hây hûy bir kütürdü ve bir hengâme olurdu kim ta'bîr olunmaz.

Ve cümle sevdâger erbâb-ı tüccâr kâlâyın meydân-ı mahabbete râygân çıkarup Lahsa çârsûsunda Sûk-ı Lü'lü' derler bir tarîk-ı âmm vardır. İki cânibi bir sûk-ı tavîldir, cemî'i

dükkânları lü'lü'-i gûnâ-gûn ve hurmüz-i dânedâr ve dürr-i yetîm ile rûy-ı dükkânları balık şebekeleri gibi incüden ağlar örüp şâhrâh üzre incü maslûbâtlar ile zeyn ederler. **[P 138a]** Ve sâ'ir çârsûları dahi dîbâ ve şîb zerbâf atlas ve kemhâ ve dârâyî ve sereng katîfe ve güçerât ve vâlâ-yı kâlây ile tezyîn ederler.

Ve ba'zı cevher-fürûş dükkânlarında elmâs ve la'l yâkût ve zümürrüd ve pîrûze ve akîk u Yemenî ve Seylân cebellokum ve aynü'l-hur ve aynü'l-hir ve aynü's-semek ve zeberced ve şebçerâğ makûlesi girân-bahâ cevâhirleri rûy-ı dükkânçelere çıkarup arz-ı kâlây edüp şehr-i Mekke'ye şems-i âteş-tâb tâb verdikde şems-i cihângîr mezkûr cevâhirlere te'sîr etdükde şa'şa'asından merdüm-i çeşm-i nergis hîrelenirdi.

Ve sûk-ı Attârîn'de âdem ubûr etdükde ûd-i mâverd ve amber-i hâm ve ûd-i mülebbes ve kâfûrî ve müşk-i Hıtâ ve nâfe-i Hoten ve sünbül-i Hindî ve sünbül-i hıtâyî râyihasından âdemin demâğı mu'attar olur.

Ve sûk-ı bişkûfede gül ü sünbül ve fûl ü pûl ve sandal u gülâb ıtr-ı şâhî ve yâsemen ve benefşe ve şükûfe-i hınnâ aselbend râyihasından âdem hayât-ı câvidân bulur. Beyt:

Âlem hayât-ı nev bulur cânlar bağışlar dem-be-dem

Enfâs-ı rûhullâhdır gûyâ nesîm-i subh-dem

mazmûnunca cümle huccâc Safâ ve Merve ve tavâfdan fârig olup bu dükkânların birinde meks edüp sâhib-i dükkân "Safâ geldiniz, hoş geldiniz" deyü ta'zîm edüp üzerine gülâb ve ıtr-ı şâhî ve kâdî ve mâ-i buhûr nisâr edüp elbette bir hayli buhûr yâhûd amber yakup ri'âyet eder.

Ve âyende vü revendeye dahi elbette gülâb nisâr etmek mukarrerdir. Zîrâ ehl-i Mekke'nin kâr [u] ma'âşı huccâcdır. Ve ri'âyet olunmak içün şerîf hazretleri cânibinden tenbîh olunduğundan cümle ehl-i Mekke huccâcın tatyîb-i hâtırları ile mukayyed oldular. Zîrâ sene-i mâzîde Harem-i şerîf içre çok huccâc katl olunup ba'zı tüccâr nehb [ü] gâret oldulardı.

Ve bu şehir içre herkes me'kûlât [u] meşrûbâtların meydân-ı mahabbete çıkarup eyle ganîmet oldu kim bir alîk iki mahlakaya bey' olundu.

Ve gûnâ-gûn hulviyyât ve zülbiyyât kand-i nebât-ı hameviyyât ile ve elvân elvân ta'âm-ı nefîseler ile matbah-ı Halîl'de ni'met tabh olup garîb ü gurabâ tenâvül edüp def'-i cû' ederlerdi .

Ve meşrûbât makûlesinden eşribe-i gül limon ve reybâs ve amber-bâris ve vişne ve benefşe ve nîlûfer ve hummâs ve sandal ve dud ve amber şarâbları her hânda **[Y 332a]** ve her dükkânda mebzûl olup nûş olurdu. Ammâ aşk olsun şehr-i Mekke'de harc olunan dînâr şarâbına. Hakkâ ki bu dînâr şarâbının yokluğu ve çokluğu âdemi mest eder.

Ve bu lâciverd kubbenin altında diyâr-ı İslâmdan gelen niçe bin huccâcın hây hûyundan şehr-i me'âd-ı Mekke gulgule ve velvele ile nûr (–) (–) (–) olunup Beytullâh-ı mükerreme nûrun alâ-nûr iken firdevs (–) (–) (–) oldu. Hamd-i Hudâ (–) (–) vilâdet-i Resûl'den sonra sene 40 târîhinde ba's-i nebî olup hac [[(–) (–) (–)]] oldu, deyü tahrîr etmemişlerdir.

Hamd ol Hâlık-ı Biçûn'a olsun ki [[(–) (–) (–)]] alâ kaderi't-tâka âye[t]: [292] fehvâsıyla [[(–) (–) (–)]] ülislâm ve nüsük-i tavâf ve ziyâreti itmâm etdik, *ve's-selâm.*

İbtidâ şerîf hazretleri vekîl-i Âl-i Osmân olup seccâde-i [[(–) (–) (–)]] Resûl'e cülûs etdi. **[Q 136b]** Hulefâ'ü'r-Râşidîn'den ve Âl-i Emeviyyûn'dan ve Âl-i Abbâsiyân'dan ve her halîfeden ellerinde hatt-ı şerîfleri var kim Hazret-i Risâlet-penâh'ın ırk-ı tâhirinden her kankı şerîf müsin ise ol hâkimü'l-vakt ola, deyü hatt-ı şerîfler ibrâz edüp hudûdnâmelerin kırâ'at edüp Fâtih-i Mısır Selîm Şâh {dahi} sene 923 târîhinde ahid-nâme verüp Mısır eyâleti olmak üzre ahid-name-i Selîm Şâh kırâ'at olundu.

Kânûn-ı kadîm-i Selîm ve Süleymân üzre dahi eğer Hasanî ve eğer Hüseynî hasîb ü nesîb sâdât-ı kirâmdan ihtiyâr kimesneler hâkim ola. Ammâ ol şart ile hâkim olalar kim Âl-i Osmân'dan me'zûn olalar.

Selîm Şâh sene 922 târîhinde Mısır'ı feth etdükde ol asırda Şerîf (–) hâkim-i Mekke imiş. Mekke-i mükerremenin miftâhları ile şerîf Mısır'a gelüp Sultân Selîm'e miftâhları teslîm etdiler. Ol mahalde Ebü's-su'ûd Cârihî ve Mezrûk-ı Kifâfî hazretleri hayâtda idiler.

"Yâ Selîm, *hel ente* hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeynsin" buyurdular.

Ve ol gün yevm-i cum'a idi. Kemâl Paşazâde Mısır'da hutbe edüp "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn mevlânâ mülûkü'l-Arab ve'l-Acem" dediler.

Ba'dehu Selîm Şâh-ı Evvel şerîfe hükûmetin ibkâ ve mukarrer edüp maktû'u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem olmak üzre hükûmet ihsân eyledi.

Ammâ şart-ı evvel, biri merhûm oldukda hükûmet büyükden büyüğe ve anın isyânı zâhir olursa azl [ü] nasbları Âl-i Osmân elinde ola. Ve oğul oğula olmaya. İstikâmet sâhibi kankısı ise ol şerîf ola. Ve her sene tecdîd-i berât edeler. Ve dâ'imâ Mısır vüzerâsı ile hüsn-i ülfet edüp huccâc-ı müslimîne hidmet edeler. Bu kırk şart üzre şerîf olup Mekke'ye gider. Hâlâ cemî'i İslâm pâdişâhlarının çelebileridir.

Ve hâkim şerîf olanın taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu (–) bin altundur. Mısır **[Y 332b]** emîrü'l-haccı getirir. Ve Yenbû'ü'l-berr'in ve Yenbû'ü'l-bahr'in ve bender-i Cidde'nin nısf gümrükleri şürefânındır. Anlar tarafından birer âdem zabt eder. Fâtih-i Yemen Sinân Paşa arzı ile hatt-ı şerîf gelüp hâlâ mutasarrıflardır. Senevî iki yüz kîse olur. Ve Hind ü Yemen ve Arab u Acem ve Mağrib'den ve'l-hâsıl cümle İslâm diyârından beşer Mısır hazînesi altun nezerât gelüp üç bin mikdârı Arab ve Ervâm askerine verüp hükûmet eder.

Ve niçe kerre yüz bin Urbân-ı uryân kulları vardır. Ammâ ulûfeleri yokdur. Ve cümle Arab [u] Urbân "Elâ yansuru's-sultânu'ş-şerîf el-Hâşimî" derler. Ve mahkemeye varup bir yemîn îcâb etse "Bi-hakkı re'si'ş-şerîf" deyü yemîn ederler.

Ve on iki bayrak Osmânlı tüfeng-endâzı kulları vardır. Tâ'ife-i Ervâmı severler, zîrâ şecî' u bahâdır kavimdir.

Ve şürefâların tuğ ve sancağı yokdur. Ammâ alem-i Resûlullâh-misâl sancakları ve tabl [u] kûsleri ve makrafeleri vardır. Hemân bir şeyh pâyesinde hâkimdir. Ol kadar ruhsat

vermemişlerdir, zîrâ selefde hayli isyân edüp Mısır sultânı Kayıtbay haklarından gelüp hâlâ kuyruksuz ata binerler. Bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ve hâlâ cemî‘i şürefânın altmış iki bin altun surreleri vardır. Mısır emîr-i haccı ve surre emîni Mısır'dan bu kadar altunu getirüp cümleye tevzî‘ eder.

Ve Mısır'dan (–) erdeb gılâl cerâyeleri vardır. Bender-i Süveys'den gemilerle **[P 138b]** Cidde'ye gelüp herkes cerâyesin alırlar. Bu cerâyeler cümle on bin altmış ricâl ü nisvâna bu kadar surre ve atıyye ve cerâye ve hil‘at-i fâhire taraf-ı pâdişâhîden gelüp ihsân olunur. Ahâlî-i Mekke'ye böyle ihsânı Emeviyyûn ve Abbâsiyân [ve] Fâtımiyyûn ve Ekrâd ve Türkmân ve Çerâkise etmemişdir. Ammâ Selîm Hân'dan ve Süleymân Hân'dan berü havâtîn-i şürefâya ve cevârîlerine surre sadaka olunmuşdur.

Bu ehl-i Mekke ve Medîne'nin surre ve cerâyeleri Mısır'dan gelmek ile Mısır kimde ise ehl-i Mekke ana tâbi‘lerdir. Zîrâ eyâleti çöl [ü] çölistân olmak ile Tâ'if ve Hicâz ve Abbâs'dan gelen gılâl kifâyet etmez. Ve eyâleti arâzî-i vâsi‘a yâbisedir

Hudûd-ı Mekke'yi beyân eder

Cânib-i şimâlîsinde on altı menzil cebel-i Nâka'ya varır. Andan öte şimâle hâk-i Şâm'dır. Cânib-i garbîsi on sekiz konak Müveylah'a varır. Andan öte Mısır hâki ile müşâ‘dır. Cenûb tarafında on iki sâ‘at leb-i deryâda Cidde'dir. Ve cenûb ile şark mâbeyninde şehr-i Şîrîn dörd günlük yoldur, Yemen ile müşâ‘dır. Yemen huccâcı anda Yelemlem nâm mahalde ihrâma girirler. Cânib-i şarkda on merhale yer Nehrü'l-Kâ‘a varınca ya‘nî Dicle ırmağına varınca Lahsa ve Basra ile hem-hudûddur.

Ve cânib-i şarkın şimâline meyilli Bağdâd halîfesi Hârûnü'r-Reşîd'in ehli Zübeyde Hâtûn dîvârına varınca altı ve yâhûd yedi konakdır. Bağdâd-ı behişt-âbâd ile çetdaşdır. Ve şehr-i Abbâs'ın cânib-i **[Y 333a]** şimâlîsi arzullâh-ı vâsi‘a çöl [ü] çölistân ve berr [ü] beyâbândır. Tâ nehr-i Furât'a ve kal‘a-i Ane ve kal‘a-i Selme ve kal‘a-i Hille ve Kûfe'ye varınca sahrâ-yı tîh-i bî-pâyândır.

Ve bu zikri sebkat eden hudûdlar içre olan kurâ ve kılâ‘, büldân, kasabâtlar ki şerîf hazretlerinin kabza-i tasarruflarındadır, kendü câniblerinden birer hâkim nasb etmişlerdir. Âhardan bir ferd dahl [ü] ta‘arruz etmeğe kâdir değillerdir. Her sene kendüler cümle askeriyle Hicâz ve Tâ'if ve Abbâs Vâdi'l-Kurâ câniblerine devre çıkarlar.

Ve dest-i hükmünde olan hâk-i pâkde aslâ tîmâr ve ze‘âmet ve emânet ve mukâta‘ât yokdur. İllâ Cidde ve Yenbû‘ü'l-bahr'de vardır. Anlardan kendülere ve Cidde kuluna â'ideleri vardır. Ammâ Cidde hükûmetinde alâkaları yokdur. Mısır vezîri tarafından bir livâ-yı Mısır hâkimdir. Beş yüz âdem ile Ciddeyi zabt eder, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı mollâ-yı Mekke-i mükerreme

Kânûn-ı fâtih-i Mısır Selîm Hân'dan berü beş yüz akçe mevleviyyetdir. Şerîf hazretlerinin hükmü ne kadar kurâ ve kasabâtlara cârî ise mollâ hazretlerinin dahi hükmü nâfizdir. Ancak Medîne-i münevvere başka mevleviyyetdir. Andan gayriye mürâselâtları mü'essirdir. Ammâ sicil ve hüccet akçesi yerine mahsûlâtları Fâtiha-i Seb‘ü'l-Mesânî‘dir. Gayri bir dâne-i hardal vermezler. Ancak mollâya taraf-ı pâdişâhîden

Mısır surresi ile (–) altun ihsân olunmuşdur.

Ve külfesi içün iki yüz erdep gılâl sadaka olunmuşdur. Ancak hasbî mollâ-yı şer‘-i Resûl-i mübîndir. Lâkin bî-hâsıl ve mesâfe-i ba‘îde mevleviyyet olduğu ecilden hâlâ Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ kânûn etdi kim hutbe-i Arafât’ı kırâ’at edüp yetmiş seksen tevâbi‘iyle ma‘zûlen Âsitâne-i sa‘âdete gelüp mukâbelesinde İslâmbol mollâsı ola. Hâlâ kânûn olup Mekke mevleviyyetine Mısır mevleviyyetinden pâye edüp fermân-ı şehriyârîler böyle sâdır olunca Mekke mevleviyyetine i‘tibâr etmeğe başladılar.

Mukaddemâ (–) (–) (–) olur, (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ammâ sûk-ı sultânîde ehl-i hırefe müdâhale ganîmetdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Ve cemî‘i zî-kıymet anda mevcûd olup bî-kıymetdir. (–) (–) (–)

Ve kazâ-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) Yenbû‘ ve kazâ-i Bedr-i Huneyn ve kazâ-i Abbâs (–) (–) (–) Örf Cidde hâkimi (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve Ciddevî ağaları Mısır kullarıdır. (–) (–) (–) Cidde paşası Hasan Paşa ile (–) (–) (–) (–) (–) (–) Mekke içinde ceng-i azîm ol dahi ol dahi olup niçe bin ibâdullâhın mâlı yağmâ ve niçesi şehîd olup ve Hamûd nâm şerîf Yenbû‘ü‘l-berr **[Q 137a]** kurbunda asâkir-i Mısırı ve niçe yüz huccâcı rumh-ı sinândan geçirüp bu kadar bednâmlık ve rüsvâ-yı âmlık etdüği Mısır vezîri Kethudâ İbrâhîm Paşa’ya mün‘akis olup ol dahi der-i devlete i‘lâm etdükde cânib-i pâdişâhîden hatt-ı şerîf ile bir kapucubaşı Mısır’a gelüp üç bin asker-i Mısır ve üç bin asker-i Şâm bu senemizde **[Y 333b]** cem‘ olup huccâc-ı müslimîne ve Âl-i Osmân mîr-i mîrânına hıyânet eden şürefâlardan intikâm alınup Şerîf Sa‘d firâr edüp yerine Şerîf Berekât şerîf olup şehr-i Mekke âsûde-hâl ve cümle huccâc u mücâvirîn ve müsâfirîn bî-melâl oldular.

Mezkûr olan Mısır’ın üç bin askerinin nısfı Cidde’de ve nısfı Mekke-i mükerremede me’kûlât [u] meşrûbâtları ile ve altı pâre şâhî topları ve mükellef ü mükemmel cebehâneleri ile muhâfazacı kalup Beytullâh’ın Harem-i şerîf’inin cânib-i erba‘asında imâret [ve] medreselerde meks edüp mutahassın olup sütûh-ı haremde cümle guzât-ı müslimîn her beden başında birer ikişer âdem Mekke-i mükerremeyi muhâfaza ederlerdi.

Kal‘a-misâl bir Harem-i şerîfdir, gûyâ şehr-i Mekke’nin tâ ortasında bir kal‘a-i azîmdir. Eğer topları olsa tamâm bir metîn kal‘a-i müstahkemdir. Mâ-tekaddem Harem-i şerîf gâyet küçük imiş. Selef pâdişâhları birer âsâr-ı hayrât ile Harem-i şerîfi tevsî‘ ederek hayli vâsi‘ olmuş. Ammâ sene 959 târîhinde Sultân Süleymân *aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân* bir gece rü‘yâsında Hazret-i Risâlet-penâh’ı görüp,

“Yâ Süleymân! Belgrad’ı ve Rodos’u ve bin yedi yüz kırk pâre sağîr ü kebîr kılâ‘ları feth edüp Âl-i Osmân devletin tasîh edüp gazâ mâlıyla Kudüs-i şerîfe bir kal‘a-i metîn ve benim Medîne-i münevvereme bir rıbât-ı hasîn ve Ka‘be-i Beytü‘l-harâm’ın cânib-i erba‘asına bir hisâr-ı üstüvâr inşâ edüp metânet üzre tevsî‘ eyle” deyü Süleymân Hân’a ta‘lîm buyururlar.

Derhâl Süleymân Hân hâbdan bî-dâr olup ol kal‘aların fethine mübâşeret edüp bi-emrillâh cümle kal‘alar âsân vech ile feth olup gazâ mâlıyla Kudüs’e ve Medîne’ye birer kal‘a binâ edüp ba‘dehu bu Mekke-i mükerremeye on Mısır hazînesi mâl sarf edüp etrâf-ı haremi kal‘a-misâl binâ etdüğünün cemî‘i târîhleri alâ kadri’l-imkân beyân olunur.

Evsâf-ı eşkâl ü ecrâm-ı Harem-i şerîfBeytullâhi’l-harâm

İhvân-ı zevî‘l-ukûle şöyle ma‘lûm-i sa‘âdet ola kim bu Mekke-i mükerrem ve Beytullâhi’l-harem, Bekke nâm bir teng ü dar bir dere içine vâki‘ olup dâ’imâ yedi dereden cereyân eden bârân-ı rahmetin seylânı gark-ı harem edermiş. Selef mülûkleri buna ilâc bulamayup niçe kerre Harem-i **[P 139a]** Şerîf matar-ı rahmet ile deryâ-misâl olup huccâc-ı müslimîn bârân-ı rahmet içinde şinâverlik ederek tavâf edüp edâ-yı farz etmek vâki‘ olmuşdur. Zîrâ ins ü cinnin tavâfından hâlî olmaduğından mâ‘adâ Ka‘be üzre kerrûbiyânlar dahi tavâf etmeden hâlî değillerdir. Ol ecilden Süleymân Hân Ka‘be-i şerîfi seylâba gark olmadan halâs içün Mi‘mâr Sinân’ı ve Kara Mahmûd Paşa’yı mu‘temed nasb edüp yedi senede Harem-i şerîfi müceddeden tevsî‘ edüp ve cânib-i erba‘asında olan otuz tokuz aded bâb-ı kebîrlerin atebe-i tahtânîlerin âlî edüp beşer altışar kademe **[Y 334a]** taş nerdübân ile urûc olunup onar ve on ikişer kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bâb-ı âlîlerdir.

Hamd-i Hudâ ol asırdan berü seylâb, çirkâb, hâr [u] hâşâk-i nâ-pâk ile Harem-i şerîf pür olmadan halâs oldu. Ammâ Bâb-ı Selâm’ın iç kat kapuları nerdübânsızdır ammâ taşra katında olan Bâb-ı Selâm altı kademe taş nerdübân ile âlîdir. Ve dâ’iren-mâdâr cümle kapuları böyle nerdübânlıdır.

Beyt-i şerîf bir çukur sahrâ içre vâki‘ olup cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl bir harem-i bî-misâl kal‘adır. Hattâ Hazret-i Risâlet-penâh asrında ba‘zı müneccimînler,

“Yâ Muhammed, üçüncü günde bir azîm seyl olup Beyt-i şerîfi seyl gark eder” dediklerinde,

“El-ilmü indallâh” buyururlar.

Hikmet-i Hudâ müneccimînin dedikleri vakt [ü] sâ‘at gelince bir azîm matar-ı rahmet nüzûl edüp Beyt-i şerîfi gark edüp hattâ dâhil-i Beyt-i mükerreme seylâb ile leb-ber-leb olup bizzât Hazret-i Resûl etek dermiyân edüp dest-i şerîfleri ile seylâbı kas‘alar ile taşra hareme döküp *“Küllü münecimin kezzâb”* [293] buyururlar. Ve yine suyu cümle Sahâbe-i kirâm ile dökerlerdi.

Ba‘dehu Hazret-i Zübeyr ibn Avvâm hilâfetinde seylâb derdinden Beyt-i şerîfin atebelerin bir âdem-i tavîl kaddi âlî inşâ etdiler. Yine birkaç kerre böyle iken seylâb duhûl etmişdir. Tâ ki merhûm Koca Süleymân Hân bu tahrîr olunacak üzre binâ etmeyince Harem-i şerîf seylâbdan halâs olmadı. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bu Harem-i şerîfe ne kadar pâdişâhlar hayrât [u] hasenât etdilerse inşâ’allâh mahallerinde tahrîr olunur.

Evvelâ Bâb-ı Selâm oldur kim cemî‘i huccâc ibtidâ Harem-i şerîfe bu kapudan girmek şartdır. Ale’t-tertîb şarka mekşûf yan yana üç kat bâb-ı âlîdir. Ve atebe-i âliyeleri üzre bu târîh Karahisârî Ahmed Çelebi hattı ile beyâz mermer üzre müzehheb hatt-ı mu‘arreb târîhdir:

“Emera bi-ta‘mîri Mevlânâ es-Sultân ibn es-Sultân Süleymân Hân ibn es-Sultân Selîm Hân ebbede zılluhu. Sene 959” tahrîr olunmuşdur.

Bu dahi ol binâ-yı ulyâya târîhdir:

Ammerallâhu kabletenâ Sene 959.

Evsâf-ı ebvâb-ı Harem-i şerîf

Elsine-i nâsda her bâb bir isim ile müsemmâdır. Ammâ bu kal‘a-misâl Harem-i şerîfin cânib-i erba‘asında cümle on tokuz yerde bâb-ı kebîrlerdir. Ammâ ba‘zı bâbların üçü birer yerde ve ba‘zısı ikisi ve beşi bir yerde kapulardır.

Cümlesi ne mikdâr kapu olduğu ism [ü] resmiyle beyân olunur: Evvelâ bu harem çâr-kûşe vâki‘ olmuşdur.

Cânib-i şarkîsinde dörd yerde kapulardır: Evvelki Bâb-ı Selâm’dır. Yan yana sıra ile üç kapudur. Ve kanatları pirinç kaplı musanna‘ kapulardır.

Ve ikinci Bâb-ı Benî Şeybe kapusudur kim hâlâ miftâh-ı Beyt-i şerîf anların ırk-ı tâhiri yedindedir. Bu dahi üç kapu yan yanadır.

Ve yine bu cânib-i şarkda iki kapu dahi vardır. Biri Bâbü‘n-Nebî **[Y 334b]** Hazret-i Risâlet-penâh’ın Beyt-i şerîfi idi. Harem-i şerîf tevsî‘ olundukda ol Beyt-i şerîfi harem dâhiline alup yerine bu bâbı binâ etdiler. Anıniçün Bâb-ı Nebî derler.

Ve yine buna karîb Bâbü‘l-Cenâyiz derler iki kapu yan yanadır. Ve gâyet musanna‘ kemerleri vardır.

Ve üçüncü kapuya Bâbü‘l-Abbâs derler. Hazret-i Abbâs’ın hânesi idi. Süleymân Hânî‘de hareme zamm olunup kapu binâ olundu. Üç bâb-ı rûşen-tâb bâb-ı latîflerdir.

Ve dördüncü kapuya Bâb-ı Alî derler ve Bâb-ı Benî Hâşim dahi derler. Bu cânib-i şark kapuları tamâm oldu.

Andan **cânib-i cenûbda yedi kapu vardır:** Evvelkisi Bâb-ı Esvâk derler. İki kapudur.

İkinci bâb-ı [[(–) (–) (–)]]

Üçüncü kapuya Bâb-ı Safâ ve Bâb-ı Benî Mahzûm dahi derler. Safâ‘ya bundan gitdiğiyçün Bâb-ı Safâ derler. [[(–) (–) (–)]]

Dördüncü kapuya Bâb-ı Ciyâd derler. İki kapudur.

Ve beşinci kapuya Bâb-ı Mücâhidiyye derler. [[(–) (–) (–)]]

Ve altıncı kapuya Bâbu’l-Aclân derler.

Ve yedinci kapuya Bâb-ı Ümmühânî derler. Gâyetü‘l-gâye [[(–) (–) (–)]] iki bâb-ı zîbâ yan yanadır.

Andan **cânib-i garba üç kapu vardır:** Evvelkisi Bâb-ı [[(–) (–) (–)]] İbrâhîm derler. Ve üçüncü kapuya Bâb-ı Umre derler bir alçak küçük kapudur. [[(–) (–) (–)]] [Bâb-ı] Sidre derler bir tâk kapudur.

Ve ikinci kapuya Bâb-ı Atîk derler bir tâk kapudur. [[(–) (–) (–)]] **[Q 137b]** Garba meyilli düşmüş bir tâk kapudur.

Ve dördüncü kapu-yı kebîr Bâb-ı Ziyâd derler, yanyana üç kapu-yı kebîrlerdir.

Beşinci kapuya Bâbü‘d-Dürriyye derler. Minâre-i Bâb-ı Selâm kurbundadır. İşte bu

Harem-i şerîfin cânib-i erba‘asında olan bâblar bu hisâb üzre cümle otuz tokuz bâbdır. Ammâ,

Bir kapudan bir kapu mâbeyne-hümâ ne kadar adımdır ve dâ'iren-mâdâr devr-i harem ne mikdâr hatvedir ve her kapunın atebe-i ulyâsı üzre mastûr olan âyet-i şerîfleri ve târîhleri ve sâhibü'l-hayrâtları beyân eder

Der vasf-ı hatve-i Harem-i şerîf ve mâbeyne-hümâ ebvâb-ı latîf beyân eder: Evvelâ **Bâb-ı Selâm** sıra ile üç kapudur. Andan girüp bu kerre Harem-i şerîfin yan soffaları üzre kubbeler altından ve amûd-ı müntehâlar içinden cânib-i garba giderek Bâb-ı Selâm'dan ellinci adımda Bâbü‘d-Dürriyye Şecerü‘d-dürre nâm hâtûnun medrese-i azîmi yanıdır ve şimâle nâzır bir küçük kapudur.

Andan yine cânib-i garba giderek kubbeler altından ubûr ederek yine ellinci adımda **Bâb-ı Ziyâd** şimâle nâzırdır. Ve hareme on üç kademe taş nerdübân ile hareme enilir. Ve çârsû tarafına yine eylece on üç ayak taş nerdübân ile çıkılır, gâyet mürtefi‘ bâb-ı âlîdir. Zîrâ bu tarafdan seylâb-ı rahmet çok cereyân eder. Ve bu kapu yan yana üç kapudur. Orta kapu kemeri üzre hatt-ı Karahisârî **[Y 335a]** ile müzehheb mermer üzre âye[t]: [294] âyeti mastûrdur. Ve bu kapudan içeri girdikde cânib-i erba‘ası sütûn-ı mevzûnlar ile müzeyyen bir küçük harem dahi vardır. Yine büyük hareme muttasıldır.

Ve bu Bâb-ı Ziyâd'dan yine cânib-i garba kubbeler altından ubûr ederek yigirmi adımda **Bâb-ı Ziyâde-i Dârü‘n-Nedve,** ba‘zılar Bâb-ı Yahûd derler. Zamân-ı cehâletde bu mahalde bir deyr-i Yahûd var imiş. Hazret-i Risâlet'e nübüvvet geldikde münhedim etmişdir. **[P 139b]** Bir muzlim bucakda bir küçük kapudur. Ve hareme on iki ayak taş nerdübân ile enilir. Ve taşradan yine eyle çıkılır.

Andan yine cânib-i garba harem kubbeleri altından güzer ederek yüz adım gidüp **Bâb-ı Bâsıtıyye** şimâle nâzır bir kapudur. Andan hareme on iki kademe taş nerdübân ile enilir ammâ öte tarafı dolmadır, nerdübânı yokdur. Ve bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre müzehheb hatt-ı celî ile mermer-i hâm üzre bu âye[t]: [295] âyeti merkûmdur.

Andan yine cânib-i garba kubbeler altından ubûr ederek elli adım gidüp **Bâb-ı Atîk** cânib-i şimâle nâzır bir kapudur. Ve hareme hareme andan haremde on kademe taş nerdübân ile enilir ve ardı düzdür, nerdübân yokdur. Ve bu kapunun kemeri üzre altun levha ile:

"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlallâh"

terkîm olunmuşdur.

Bu kapudan yine kubbeler altından cenûba giderek yigirminci adımda **Bâb-ı Umre** garba mekşûf bir kapudur. Ve hareme on ayak taş nerdübân ile nüzûl olunur. Ardı dolmadır, nerdübân yokdur. Ve bu kapunun kemerinde hatt-ı celî-i Karahisârî ile müzehheb âye[t]: [296] âyeti mektûb olunmuşdur.

Ve andan yine kubbeler altından cânib-i şarka yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Dâvûd** bir küçük medrese kapusudur, garba nâzırdır. Ancak medrese halkı girir çıkar, şâhrâh değildir. Ve hareme berâber bir alçak kapudur. Sâ'ir kapular gibi nerdübânı yokdur.

Andan kubbeler altından yine cânib-i şarka elli adım gidüp **Bâb-ı İbrâhîm** cânib-i

cenûba nâzır bir bâb-ı kebîrdir. Bu kapudan hareme nüzûl ederken iki tarafından beşer ayak nerdübân ile enilir. Bu nerdübânlardan enince cânib-i erba‘ası sütûnlu ve kubbe-i âlîli bir küçük haremdir, ammâ yine Harem-i kebîre yine muttasıldır. Ve bu kapunun iki cânibinde hatt-ı kadîm ile Melik Kayıtbay târîhleri var. Ammâ mahlût erkâm olunmağile tahrîr olunmadı.

Yine bu kapudan cânib-i şarka kubbeler altından yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Hazûr** yanyana iki kapudur. Ve gâyet musanna‘ kâr-ı Mısır pirinç kapudur. Eyle kalemkârî münakkaşdır kim zamânımız üstâdları kalemin urmada âcizlerdir. Cenûb cânibine mekşûf bir bâb-ı musanna‘dır. Ve yedi ayak taş nerdübân ile hareme nüzûl olunur, zîrâ Bâb-ı İbrâhîm'den berü haremin **[Y 335b]** taşrası tarik-ı âm ve sübül uğrağı mahal olduğundan bu kapular serâpâ nerdübân ile enilir ve çıkılır. Ve bu kapu üzre kûfî hatt ile âye[t]:

"Bismillâhirrahmânirrahîm Yâ Mübdi' yâ Mu'îd" [297] âyeti nemk olunmuşdur. Ve dahi celî hatt ile âye[t]: [298] âyetinden sonra bu târîh:

"Emera bi-imâreti hâze'l-bâbı'ş-şerîf fî eyyâmı Mevlânâ es-Sultân el-Melikü'n-nâsıru'd-dünyâ ve'd-dîn es-Sultân Barkûk ibn Sa'îd. Sene erba'a ve semâne mie." [804] terkîm olunmuşdur.

Andan yine kubbeler altından cânib-i şark ile cenûb mâbeyni ki ana keştîbânlar kavlince inbat yeli derler, ol tarafa elli adım gidüp **Bâb-ı Ümmühânî** şarka nâzır iki kapu yanyanadır. Bu kapu Harem-i şerîfin bir köşesine vâki‘ olmuşdur. Ve yedi kademe taş nerdübân ile Harem'e nüzûl olunur bâb-ı latîfdir. Ve bu kapu mâbeyni huccâc-ı zevî‘l-ihtiyâcın ârâmgâhı bir serdâb kapudur. Zira bâd-ı nesîm ve bâd-ı sabâ bu kapuda eser, âdem hayât-ı cân bulur. Zîrâ bu kapu yeri Hazret-i Risâlet-penâh'ın hâtûnu ümmü‘l-müslimîn Sitti Ummühânî‘nin hâne-i münevveri idi.

Hazret-i Risâlete Cibrîl-i Emîn nübüvvetin sene (–) târîhinde bu hâneye nüzûl edüp Hazret-i Risâlet-penâh'ı Mi‘râc yerine da‘vet edüp bu hâneden Kudüs-i şerîfe Burâk ile varup andan evc-i İlliyyîn'e urûc edüp bilâ-vâsıta Cenâb-ı Bârî ile kelimât edüp arşı ve kürsî ve levh [u] kalemi ve Cennet [ü] Cehennemi seyrân edüp yine bu hâne-i Ümmühân'a gelüp câmehâbın ıssı buldu. Cemî‘i siyer kitâblarında mastûrdur. Andan bu hâneyi Zübeyr hazretleri Harem-i şerîfe zamm etdi. Anıniçün bu Bâb-ı Ümmühânî‘de bâd-ı nesîm eksik değildir Ve bu Bâb-ı Ümmühânî‘nin atebe-i ulyâsı üzre celî hatt-ı müzehheb ile beyâz mermer-i hâm üzre âye[t]: [299] âyeti mescûldür.

Bu kapudan artık şimâl cânibine yine kubbeler altından ubûr ederek otuz adım gidüp **Bâb-ı Medresetü'ş-şerîfü‘l-Aclân** şarka nâzır bir kapudur. Ve on iki kademe ile hareme enilir ve atebe-i âlîsi üzre yine celî hat ile beyâz mermer (–) (–) (–) (–) üzre âye[t]: [300] âyeti tahrîr olunmuşdur.

[[(–) (–) (–)]] adım gidüp **Bâb-ı Ciyâd** ve Mücâhidiyye ve Bâb-ı Rahme dahi derler. Şarka nâzır 2 kapu yan yana [[(–) (–) (–)]] tâk-i âlîsi üzre müzehheb celî hatt-ı Karahisârî ile âye[t]: [301] âyeti ve sene 984 târîhi tahrîr olunmuşdur.

Andan şimâle otuz adım gidüp [[(–) (–) (–)]] kapu yan yana ve on kademe taş nerdübân ile hareme **[Y 336a]** enilir. Ve kapu kemerleri, [[(–) (–) (–)]] [302] âyeti

melkûkdur.

Andan yine [[(–) (–) (–)]] **Bâb-ı Safâ**ʻdır. Şarka mekşûf yan yana beş kapudur. Orta kapusu cümleden bâlâdır. **[Q 138a]** Gûyâ Mısır'da Sultân Hasan câmiʻinin bâbıdır. Ammâ bu kapunun iki cânibinde ikişer kapular gayri kapular gibidir. Ve bu beş kapudan hareme bir tavîl arîz taş nerdübân ile enilir. Serâpâ on ayak nerdübândır. Ve ortada büyük kapunun kemeri üzre sihr-i iʻcâz hatt-ı Karahisârî ile âye[t]: [303] âyeti ve ikinci kapu üzre: [304] âyeti var. Ve bir kapuda dahi âye[t]: [305]

Ve dördüncü ve beşinci kapuda bâlâdaki âyet-i şerîfelerin tetimmeleri merkûmdur. Ve bu Safâ kapularından Safâ kemerlerine yol aşırı varınca elli adımdır. Mahallât içindedir.

Ve yine bu Safâ kapusundan içeri yine kubbeler altından cânib-i şimâle yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Bağle** şarka mekşûf yan **[P 140a]** yana iki kapudur. Ve hareme onar kademe ile enilir. Ve bu kapular üzre hatlar yokdur.

Andan yine cânib-i şimâle kubbeler altından yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Benî Şeybe** şarkın cânib-i şimâline meyilli mekşûfdur. Ve iki kapudur. Ve hareme on kademe ile enilir. Ve kemerleri üzre celî hatt ile beyâz mermer üzre müzehheb tahrîr olunmuşdur âye[t]: [306] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Andan yine kubbeler altından şimâl cânibine otuz adım gidüp **Bâb-ı Hazret-i Alî** cânib-i şarka mekşûf yanyana üç kapudur. Ve on kademe nerdübân ile hareme nüzûl olunur. Atebe-i âlîsi üzre hattı yokdur.

Andan yine harem kubbeleri altından otuz adım şimâle gidüp **Bâb-ı Hazret-i Abbâs** şarka nâzır yanyana üç muasannaʻ bâb-ı murassaʻdır. Ve sekiz kademe nerdübân ile hareme enilir. Ve tâk revâkı üzre kapunun iç yüzünden Bâb-ı Şeybe'yi geçüp tâ Bâb-ı Bağle varınca bu üç kapu mâbeyni seksen adım tûlu ve tarz-ı Karahisârî müzehheb celî hatt ile bir Arabî kasîde tahrîr olmuşdur kim gûyâ nûr-ı mübîndir. Ve seyyâhân-ı âlem içinde meşhûr-ı âfâk bir müzehheb varrâk hattır. Ve bir kitâbe içinde dahi bu târîh:

"Emera bi-taʻmîri Sultân Murâd bin Selîm Hân azze nasruhu."

Ve bu mahallin rûy-i dîvârında kızılbaş-ı bed-maʻâşlara rağmen ism-i Celâl ve ism-i Resûl ve esmâ-i Çâryâr-ı Güzîn tahrîr olmuşdur kim sâfî zeheb-i hâlis ile merkûmdur. Bu cânibler mürûr-ı eyyâm ile sehel münhedim olup Murâd Hân-ı Sâlis taʻmîr [ü] termîm edüp ol hatt-ı tavîli tahrîr etdirüp taʻmîrine târîh:

"Hayrun mesâcidallâh"

târîh düşmüşdür. Ve baʻzılar bu gûne **[Y 336b]** târîh demişler. Târîh-i diğer:

"Ceddede'l-Mescide'l-harâm Murâd dâme sultânuh ve tâle evânuh. Sene 908." tahrîr olunmuşdur.

Andan yine harem kubbeleri altından şimâle yigirmi adım gidüp **Bâbü'n-Nebî** *sallallâhu aleyhi ve sellem* şarka nâzır iki kapudur. Ve hareme altı kademe nerdübân ile enilir. Ve bu iki kapu mâbeyninde âye[t]: [307] âyeti mescûldür.

Bu âyetten sonra bu târîh:

“Emera bi-tecdîdi Bâbu’n-Nebiyyi eyyâmu Mevlânâ es-Sultânu’l-melikü‘l-a‘zam es-Sultân Melikü‘l-eşref. Sene 935.” tahrîr olunmuşdur.

Andan yine şimâle kubbeler altından otuz adım gidüp **Bâb-ı Medrese,** Mısır emîrü‘l-haccı bunda sâkin olur. Azîm medrese-i âlîdir, ammâ kapusu gâyet küçükdür. Herkes bilmez. Ammâ öte cânibi Safâ ve Merve sokağına çıkar bir küçük kapudur, ammâ şâhrâh değildir. Ammâ içeri yigirmi beş ayak nerdübân ile çıkılır.

Andan yine şimâle yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Selâm.**

Bu mahalden hisâba şurû‘ olunup yine bu kapuda tamâm oldu. Ammâ Bâb-ı İbrâhîm’den bu Bâb-ı Selâm’a gelince zikri sebkat eden bâbların cümlesinden hareme nice nerdübânlar ile enilirse harem taşrasındaki şâhrâhdan dahi nerdübânlar ile hareme eyle çıkılır.

Ve bu her kapuların taşrasında sütûnlar üzre kemerler vardır. Her kapu önü gûnâ-gûn soffalardır. Harem-i şerîfin taşrasından bu soffalar ihâta etmişdir. Ba‘zı garîb ü gurebâ Harem etrâfında bu soffalar üzre sâkin olurlar.

Ve bu cânib-i şark kapuları serâpâ seyl kânı kapular olduğundan cânibeyninden nerdübânlar ile enilir ve çıkılır.

Ve bu Bâb-ı Selâm Harem-i şerîfin bir köşesidir, cânib-i şarkdır. Ve bir köşesi Bâb-ı Umre’dir, cânib-i garbdır. Ve bir köşesi Bâb-ı Ümmühânî‘dir, cânib-i şarkdır. Ve bir köşesi Bâb-ı Bağle’dir. Bu dahi şarka nâzırdır, *ve’s-selâm.*

Ammâ bu bâlâda tahrîr olunan üzre cümle kapular sağîr ü kebîr iki medrese kapuları ile cümle kırk bir kapudur. Ve cümle kapular mâbeyninde şarka ve garba şimâle ve cenûba köşe köşe eğri ve büğrü adımladığımız hisâb üzre Harem-i şerîfin iç yüzünden dâ’iren-mâdâr cümle harem-i Ka‘be sekiz yüz adımdır.

Ve Harem-i şerîfin enderûn [u] bîrûnunda bu hisâbımız üzre cümle 252 kademe taş nerdübândır. Ammâ Harem-i şerîf içre köşe köşe sapmayup hemân doğru doğruya Bâb-ı Selâm’dan Bâb-ı Umre köşesine varınca üç yüz elli adımdır.

Der beyân-ı aded-i sütûn-ı etrâf-ı Harem-i Ka‘be-i şerîf ve binâ-yı latîf

Ve cümle seksen amelî çâr-kûşe sütûnlardır. Ve yüz seksen beş beyâz mermer sütûnlardır.

Ve Bâb-ı Umre’den doğru doğruya Bâb-ı Ümmühânî‘ye varınca **[Y 337a]** iki yüz elli adımdır. Ve yigirmi beş amelî şeşhâne sütûnlardır. Ve yüz seksen beş beyâz ve gayri amûd-ı zî-kıymetlerdir.

Ve Bâb-ı Ümmühânî‘den Bâb-ı Bağle köşesinde altun hat ile mersûm Çâryâr isimleri olan köşeye varınca üç yüz yigirmi adımdır. Ammâ kapu köşelerine sapmadan add olunmuşdur. Ve yigirmi dörd şeşhâne amelî sütûnlardır. Mâ‘adâsı yüz elli sekiz beyâz mermer ve gayri sütûnlardır.

Ve Bâb-ı Bagal’den doğru Bâb-ı Selâm’a varınca iki yüz adımdır. Bu cânib eğri muzâva olmak ile ensiz vâki‘ olmuşdur. Ve altı amelî şeşhâne sütûnlardır. Mâ‘adâsı yüz elli beyâz mermer-i hâm ve gayri sütûnlardır. Ammâ bu sütûnlar hisâbı cânib-i erba‘ada

olan dîvârlara muttasıl pâyeler ile hisâb olunmuşdur. Bu hisâb üzre amelî pâye sütûnlar cümle yüz otuz beşdir.

Ve cümle amûd-ı müntehâların sağîr ü kebîri 678 aded sütûn-ı mevzûnlardır. Ammâ Süleymân Hân binâ etdüği Harem-i şerîfin iç yüzünden bir köşeye sapmadan doğru doğruya Ka'be haremi etrâfı kâmil bin yüz yigirmi germe adımdır, *ve's-selâm.*

Ve bu zikr olunan sütûnların ne mikdârı şarkında ve garbında ve şimâl [u] cenûbundadır anı beyân eder

Evvelâ bâlâda tahrîr olunduğu üzre cümle 311 amûdun altmış ikisi cânib-i şarkîsindedir kim Bâb-ı Beytullâh'a karşu gelir.

Ve seksen bir adedi cihet-i Şâmiyyedir kim ana cânib-i şimâlî derler.

Ve altmış dörd aded amûd-ı müntehâsı cânib-i garbındadır kim Bâb-ı Umre'ye karşudur. Bu direklerin altısı hacer-i savvân taşındadır. Anlardan mâ'adâsı mermer-i hâmdır.

Ve cihet-i cenûbunda Rükn-i Yemânî'ye karşu gelen cânibidir ki anda otuz üç aded üstüvâne vardır. On biri amelî hacer-i savvândır. Mâ'adâsı beyâz mermer-i hâmdır.

Ve Bâb-ı İbrâhîm (–) (–) (–) on beş üstüvânedir. Hemân birisi hacer-i savvândır.

Ve Bâb-ı İbrâhîm dahi bir küçük bâbdır. (–) (–) (–) şemsî direkler saru taşdan üstüvânelerdir. **[Q 138b]**

Ve cümlesi iki yüz kırk (–) (–) (–) taşdandır. Kimisi şekl-i müseddes ve ba'zısı şekl-i müsemmendir. Aşağıdan üçer arşın tûlu vardır. (–) (–) (–) Boyunca yonma saru taşdandır ki ana Hacer-i **[P 140b]** şems derler.

Ve pes bu zikretdiğimiz kapulardan amûdlardan mâ'adâsı (–) (–) (–) lerdir. Mescid-i Harâm'ın cânib-i şarkîsinde otuz aded üstüvânedir.

Ve cânib-i garbîsinde yetmiş altı üstüvânedir. Ve erkân-ı Mescid-i Şerîf'de dörd üstüvâne vardır.

Ve Bâb-ı Dârü'n-Nedve'de otuz altı üstüvâne ve Ziyâde-i Bâb-ı İbrâhîm'de on sekiz üstüvânedir, *ve's-selâm.*

Bu Harem-i şerîfin cânib-i erba'asında zikr etdiğimiz Harem-i şerîf **[Y 337b]** etrâfında olan sütûnlar üzre sadrenc nakşı cümle (–) tâk-ı revâk-ı nühtâk tâk-ı Kisrâlardır ki her biri mânend-i kavs-i kuzah ve kehkeşân-âsâ semâya ser çekmişdir. Üstâd-ı kâmil Koca Mi'mâr Sinân *rahmetullâhi aleyh* bu tâklara var makdûrun sarf edüp arz-ı ma'rifet içün mesâfe-i ba'îdelerden gûnâ-gûn zî-kıymet ahcârât getirdüp eyle tâklar bünyâd etmiş kim her birine im'ân-ı nazarla nazar olundukda merdüm-i çeşm hîrelenüp, mısra'-ı târîh:

Aceb makâm-ı latîf ü zehî binâ-yı metîn

{Sene 975}

deyü temâşâ eden engüşt ber-dehen eder. *Ammerekallâh*. Andan bu tâklar üzre,

Evsâf-ı kubâb-ı kebîreleri beyân eder

Evvelâ cânib-i şarkîde yigirmi dörd kubbe-i azîmdir. Ve cânib-i Şâmî'de otuz altı

kubbedir. Ve cânib-i garbîde yigirmi dörd kubbedir. Ve cânib-i cenûbda otuz altı kubbedir. Ve bir kubbe dahi minâre-i Hazûre tarafından Rükn-i Harâm derler. Ve on altı kubbe dahi Ziyâde-i Dârü'n-Nedve cânibinde vardır. Ve on beş kubbe dahi Ziyâde-i Bâb-ı İbrâhîm'de vardır. Bu zikr olunan kubbe-i âlîler kâse-i eflâk gibi azîm kubbelerdir. Cümle yüz elli kubbe-i musanna'dır.

Ve bu kubâblardan mâ'adâ sâ'ir sütûnlar üzre tava-misâl yassı yassı hurde kubbecikleri beyân eder

Evvelâ cânib-i şarkîde otuz sekiz kubbecikdir. Ve cânib-i Şâmî'de elli tokuz kubbedir. Ve cânib-i garbîde kırk üç kubbedir. Ve cânib-i cenûbda altmış dörd kubbedir. Ve Bâb-ı Selâm altında iki kubbedir. Ve Rükn-i Mescid-i şerîfde bir kubbedir. Ve Bâb-ı Umre'de bir tâcin kubbedir. Ve Bâb-ı Ziyâde-i Dârü'n-Nedve'de yigirmi dörd tâcindir. Bu hisâb üzre küçük yassı tâcin kubbecikler cümle 232 ve aded-i musallebât cümle elli altıdır.

Ve bu kal'a-misâl olan Harem-i şerîfin dâ'iren-mâdâr kal'a bedenleri şekilli olan mihrâb mihrâb-ı musanna' kârların beyân eder kim bu Harem-i şerîfe zîb [ü] ziynet vermiş gâyetü'l-gâye musanna' bedenlerdir.

Der vasf-ı ebdân-ı Harem-i şerîf

Evvelâ bu haremin cânib-i şarkîsinde yüz altmış iki şerîfelerdir. Ammâ yigirmi yedisi beyâz mermer ile mebnîdir. Ammâ bu cümlenin ortasında biri cümleden yüksekdir. Ve yüz otuz beşi hacer-i şemsîdendir. Ve cânib-i şimâlde üç yüz kırk bir aded şerîfe vardır. Yetmiş sekiz şerîfesi beyâz mermerdendir, üçü cümleden âlîdir. Ve sâ'ir şerefâtları hacer-i şemsîdir. Ve cânib-i garbîde yüz dörd aded şerefedir, yigirmi ikisi mermerdir, mâ'adâsı şemsîdir.

Ve Bâb-ı Ziyâde-i Dârü'n-Nedve tarafından yüz toksan bir bedendir. Ve Bâb-ı İbrâhîm'de yüz kırk altı aded beden-i müzeyyenlerdir. Bunların cümlesi hacer-i şemsîdir. Bu hisâb üzre cümle bedenler üç yüz seksen aded şerîfelerdir.

Allâhümme âfinâ vakt-i muhâsarada beş altı bin tüfeng **[Y 338a]** -endâz sütûh-ı hareme çıkup ceng etmeğe müsta'id bir harem-i azîmdir. Ammâ cebel-i Ebî Kubeys gâyet havâledir. Harem içinde el taşı ile âdem gezdirmez. Hattâ mezkûr Hasan Paşa cenginde bu cebel-i Kubeys'den kurşum ile çok âdem helâk oldu.

Ve bu cirmde olan Harem-i şerîfin cânib-i erba'asında selef pâdişâhları kat-ender-kat kârgîr binâ medârisler binâ etmişler kim diller ile ta'bîr olunmaz. Ammâ inşâ'allâh mahallinde tahrîr ederiz. Ve bu medreselerin cümle revzenleri Harem-i şerîfe nâzırdır. Cümle sâkin olan huccâclar oturdukları yerden Ka'beyi mükerremeyi nazzâriye alup imâma iktidâ ederler.

Bu mahalde İmâm Züfer bir kavl-i sahîh buyururlar. Cemî'i evkâtda ibâdet ederken secde yerine bakmak (–). Ammâ Mekke'de Ka'be-i şerîfe baka baka kılmak (–) buyurmuşlardır. Hâsıl-ı kelâm bu âsitâne-i sa'âdete yüz sürmek azîm sa'âdetdir.

Evsâf-ı minârât-ı
Beytullâhi'l-harâm

Evvelâ ma'lûm-ı ahibbâ-yı müştâkân ola kim bâlâda evsâf[ı] sebkat eden Harem-i şerîfin cânib-i çârında yedi minâre-i serâmeddir. Evkât-ı hamsede subh [u] mesâ ezân-ı Muhammedî tilâvet olunur.

Evvelâ cümle minârelerden kadîm Bâb-ı Umre minâresidir. Kadîm a‘sârda ibtidâ ezâna bundan şurû‘ olunurdu. Ammâ hâlâ Bi’r-i Zemzem üzre olan maksûrede Bilâl-i Habeşî evlâdı Şeyh (–) serçeşme-i mü’ezzinân ibtidâ edüp andan yedi minârenin her tabakasında yedişer mü’ezzin beyt-i Hicâz’da makâm-ı hicâza âgâze etdiklerinde kâmil bir sâ‘at-i nücûmî Dâvûd-bülend savt-ı hazînler ile vakt-i salâtı i‘lân ederler. Hudâ alîmdir, cümle mü’ezzinân kerreten vâhide ale’l-umûm *“Allâhu ekber Allâhu ekber”* âgâzesine rehâ buldurduklarında cemî‘i huccâc mebhûd [u] mütehayyir olup köşe köşe edâ-yı salât ederler.

Ammâ temcîd-i evvel Bâb-ı Selâm minâresinde tilâvet olunur. Temcîd-i sânî yine bu Bâb-ı Umre minâresinde kırâ’at olunur. Kâmil üç sâ‘at-i nücûmî her minârenin tabakalarında mü’ezzinler birbirine hasmâne bülend âvâz-ı sûzinâk ile *“Es-salâtü ve’s-selâmü aleyke yâ Resûlallâh”* deyü tarzıyye ve tasliye-i gûnâ-gûn ederler kim bir tarziyye-i Resûlü eden mü’ezzin ve gayri mü’ezzin bir dahi ol tarz üzre evsâf-ı Resûl etmeyüp gayri mükerrer medh-i Resûl ederler. Tâ ale’s-sabâha dek de’bleri budur. Zîrâ fusahâ-yı bülegâ-yı Mekke meşhûrdur. Anıniçün minârelerde gûnâ-gûn *“Es-salâtü ve’s-selâmü aleyke yâ Rahmeten li’l-âlemîn ve yâ Şefî‘a’l-müznibîn”* deyü bunun emsâli niçe bin emdâh-ı Nebî ederler. İstimâ‘ eden âşıkân-ı sâdıkân-ı Muhammedî zevk [ü] safâ ederler.

Ammâ cümleden hûb âvâzlı mü’ezzinler bu Bâb-ı Umre’deki minâre-i kadîmdedir. Zîrâ sâhibü‘l-hayrât tarafından kânûn üzre surre ve atıyyeleri ziyâdedir. Ve bu minâreyi Âl-i Abbasiyân’ın ikinci halîfesi Ebû Ca‘fer Mansûr Devânıkî **[Y 338b]** **[P 141a]** deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve minâre-i Bâb-ı Selâm ikinci minâredir. Müceddeden Süleymân Hân’ındır.

Üçüncü minâre Bâb-ı Alî‘dir. İbtida bânîsi Âl-i Abbasiyân’dan Mehdî Abbâs binâsıdır. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile münhedim olup Süleymân Hân seng-i safrâdan iki tabakalı nev-binâ bir minâre-i mevzûn inşâ etmişdir kim gûyâ serv-i gülistândır.

Ve dördüncü minâre Bâb-ı Hazûre’de dir, iki şerîfelidir. Bu dahi Mehdî Abbâs halîfe binâsıdır. Bu dahi mürûr-ı eyyâm ile harâba yüz dutup ba‘dehu Musul hâkimi (–) (–) (–) (–)

Ve beşinci minâre dahi Bâb-ı Ziyâde’dedir. İki şerîfelidir. Mısır sultânlarından Melik Eşref-i Barsbay binâsıdır.

(–) (–) (–) (–) (–) (–) İki tabakadır. Gâyetü‘l-gâye musanna‘ minâre-i serâmeddir.

Yedinci minâre yine (–) (–) (–) (–) ve cümle minârelerden uluvv-i irtifâ‘ üzre binâ olunmuş bir minâre-i bî-misâldir. (–) (–) (–) (–) Üstâd Mühendis bunlara san‘at-ı küllî harc edüp biri birinden musanna‘ minâre-i ibret nümûn nümûn nümâlardır. (–) (–) (–) mazmûnunca ayne’l-yakîn hâsıl etmeyince bilinmez.

Ve bu yedi minârenin yigirmi sinde âzân (–) (–) (–) (–) tilâvet ederler. On dördünde dahi mü’ezzinler çıkmayup leyle-i mübârekelerde kanâdîller **[Q 139a]** yakarlar. Ve bu yigirmi bir tabakadan mâ‘adâ her minârenin tâ zirve-i a‘lâsında altun ile mutallâ olmuş alemler etrâfında beşer altışar çatal ağaçlara dahi kanâdîller yakup her minâre beşer tabaka kanâdîller ile çerâğân olur. Gûyâ her minâre kanâdîller ile serv-misâl olur.

Tâ huccâc-ı müslimîn gidince bir ay bu minvâl üzre minâreler ve bâlâda tahrîr olunan kubbelerin ortasında ve her tâkların vasatında birer kanâdîller ile minâreler ve Harem-i şerîf etrâfı sekiz bin kanâdîller ile münevver olup gûyâ rûz-ı rûşen olur.

İmdi bu mahalde Harem-i şerîfin dâyiren-mâdâr cirmi ve cemî'i ebvâb ve cümle sütûnlar ve tâklar ve kubâb-ı sağîr ü kebîrleri ve cemî'i bedenleri ve cümle minârelerin evsâfı mümkin olduğu mertebe tahrîr olundu.

Andan zikri sebkat eden Harem-i şerîfin tâ vasatında olan cemî'i ümmet-i Muhammed'in maksûd [u] merâmı olan bizzât,

Beytullâh-ı şerîfin hubût-ı Âdem'den evvel binâsın ve hubûtdan sonra Beyt-i Ma'mûr'un nüzûlün beyân eder

Fasıl, iclâl [ü] ikrâma mahsûs olan Beytullâhü'l-harâm'ın cemî'i ahvâlâtın beyân eder: Evvelâ bu hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ âlem-i şebâbda ve ömr-i nâzenîn ber-hevâ perîşânda ve kuvâ-yı beden terakkîde iken derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden seyâhate tâlib [ü] râgıb olup kuvvet-i basar ile her ne tarafa nazar etsem ol kez nazarım tîri atılup ol ân nişânın bulup tayy-i mekân ederdim ve murâd [u] maksûdum olan diyâra kadem basardım. Ve ekâlîm-i seb'ayı seb'a-i seyyâre-vâr bürûc bür[û]c seyrân ederek kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp esb-i sabâ- **[Y 339a]** -sür'at ile geşt-i diyâr ederek kilk-i cevâhirimi güftâre getirüp gâh evsâf-ı büldân ve gâh emdâh-ı peygamberân ve gâh tilâvet-i Kur'ân ederek ve gâh seyr [ü] temâşâ etdiğimiz şehr-i azîmeleri ve kılâ'-ı kadîmeleri ile ve nehr-i azîm ve cibâllerin irtifâ'ıyla ilm-i hey'et üzre *Papamunta* ve *Atlas* ve Coğrâfiyye kitâbları gibi cümle geşt [ü] güzâr etdiğimiz memâlik-i mahrûseleri sûrete getirüp muharrir-vâr cemî'i âsârları ile tahrîr etmeğe bezl-i himmet etmişdim ki *"Ulüvvü'l-himmeti mine'l-îmân"*dır.

Hikmet-i Hudâ bin seksen iki senesinde hacc-ı şerîf müyesser oldukda tavâf-ı Beytullâh edüp ma'lûmumuz olduğu mertebe ve ba'zı kütüb-i mu'teberelerden evsâf-ı Mekke-i mükerremenin ahvâlâtını tahrîr etmeği iltizâm edüp tahrîre cür'et etdik. *Ve billâhi't-tevfîk.*

Evvelâ ol Hâlık-ı Bîçûn-ı arz [u] semâvât ademden lâfz-ı kün ile âfâkı halk edüp âye[t]: [308] tamâm edüp zemîni bakar üzre, bakarı seng üzre, sengi semek üzre, semeki bahr üzre, bahri *el-ilmü indallâh* üzre halk etdi.

Semâvâtı duhândan halk edüp zemîn karârdâde olmayup Cenâb-ı Bârî rûy-i arz üzre yüz kırk sekiz kûh-ı azîmler halk edüp edîm-i arz kâ'im oldu. Bu cibâller hakkında Rabbü'l-İzzet Kur'ân-ı azîminde âye[t]: [309] buyurmuşlar.

Cemî'i tefâsîrlerde mekâlîdi kilid ma'nâsıyla tefsîr etmişlerdir. Ya'nî mezkûr yüz kırk sekiz cibâl-i azîmler vech-i arza kilid olmuşlardır. Ve bir âyet-i şerîfde dahi âye[t]: [310] âyeti bu ma'nâyı îhâm eder.

Ve bu cibâllerden gayri niçe kerre yüz bin dağlar vardır. Ammâ yüz kırk sekizi cümleden âlîdir. Ve cümle suların menba'ıdır. Ve bu kûh-ı mezkûrların yedisinden Cenâb-ı Bârî'nin izni ile Cibrîl-i Emîn kabzasıyla türâb alınup Hazret-i İbrâhîm yedi dağın türâbından Ka'be'yi dartup binâ etdi. Mahallinde ol cibâller zikr olunur. Ammâ Cevherî hazretleri buyururlar kim:

“Beytullâhi’l-harâma Ka‘be tesmiye olunmasının aslı murabba‘u’ş-şekil olduğıyçündür” demiş. Ve Kurrâ hazretleri eydir:

“Mevzi‘-i refî‘ murabba‘u’ş-şekil binâ olunduğıyçündür” buyurmuşlar. Ve Harem ile mevsûf olduğu Cenâb-ı Bârî ta‘zîm ü ihtirâm etdiğiyçün Ka‘be demişler. Hattâ Hazret-i Ebî Hüreyre’den Ahmed bin Hanbel rivâyet eder hadîs: [311] buyurmuşlardır.

Ve Ka‘bü‘l-Ahbâr’dan mervîdir kim eyyâm-ı Cürhüm’de makâm-ı İbrâhîmin altı yanında bir hacer bulundu, der. Üstünde lisân-ı İbrî hattı ile böyle tahrîr olunmuş kim:

“Tahkîk Bekke sâhibi Allâh’ım ki semâvât ve arz halk etdiğim günden berü bu Bekke’ye ta‘zîm etdim. Kim ki beni hak bilüp vahdâniyyetime **[Y 339b]**mukırr olup ziyâret içün bu beyte gele, anın cesedini nâra haram ederim” yazılmış, bir taşdır. Hâlâ makâm-ı İbrâhîm’de sandûka altında medfûndur.

Ve bu Beyt-i şerîfin ibtidâ binâsıyçün niçe gûne kîl ü kâl etmişler. Ammâ kavl-i sahîh oldur kim Cenâb-ı İzzet dünyâyı halk etmezden iki bin yıl evvel Yed-i Kudret ile kızıl yâkûtdan bir kasır halk edüp Cennet’de dururdu. Andan hubût-ı Âdem’den sonra Âdem’e ibâdetgâh olmağiçün yer yüzüne kasrı nüzûl etdirüp bu Ka‘be-i şerîf yerine vaz‘ olunup Cenâb-ı Bârî ismine Beyt-i Ma‘mûr dediler.

Âdem ve Havvâ tavâf ederken cümle kerrûbiyânlar dahi Cenâb-ı Rab’dan me’zûn olup Âdem ile ma‘iyyeten tavâf etdüklerinden cümle melekler bu Beyt-i Ma‘mûr’e Arşu’l-arz dediler. Tâ Tûfân-ı Nûh’a gelince benî âdemin ziyâretgâhı olup her sene tavâf etmeleri farz idi.

Ba‘dehu eyyâm-ı Tûfân’da emr-i Hak ile yine âsumâna urûc olundu kim *“Küllü şey’in yerci‘u ilâ aslihi”* [312]dir. Ol zamân ki bu Beyt-i Ma‘mûr’u semâya urûc ederken andan bir fasla kızıl yâkûtdan bir hacer kaldı. Ve bir rivâyetde beyâz incü-misâl bir hacer idi, derler.

Ba’de’t-tûfân ol haceri Hazret-i Cibrîl-i Emîn Cebel-i Ebî Kubeys’de defn etdi. Ve Allâhü Ta‘âlâ Tûfân’dan sonra Beyt-i Ma‘mûr yerine Hazret-i İbrâhîm’e emir edüp Cibrîl-i Emîn ta‘lîmiyle Ka‘be-i şerîfi yedi dağın taşı ve kayırından binâ etdi. Ve Hazret-i İbrâhîm’in oğulları İsmâ‘îl üç yaşında idi, ummâllık edüp bâr-ı hafîf taşcuğazlar taşırdı. Ammâ Hazret-i İshâk iki yaşında idi. Ammâ Hazret-i İbrâhîm Mekke’yi binâ ederken yüz yaşında idi.

Bu mahalde Hazret-i Cibrîl Tûfân’dan sonra Hacerü‘l-esved’i Cebel-i Ebî Kubeys’de defn etdiği yerden çıkarup Mekke’nin Rükn-i Yemânîsi köşesinde vaz‘ etdiler. Şeyh Tirmizî hazretlerinden mervîdir kim İbn Abbâs hazretlerinden hadîs: [313]

[P 141b] Eğer su’âl olunursa Cebel-i Ebî Kubeys ve Cebel-i Cerâv(?) ve Cebel-i Arafât ve Cebel-i Müsennâ misilli yakın cibâller var iken cibâl-i ba‘îdelerden Ka‘be-i şerîfi binâ (–) (–) olunmanın bir kaç vecih vardır. Vech-i evvel, ol cibâl-i ba‘îdelerden Ka‘be-i şerîfe kabza-i Cibrîl ile [[(–) (–) (–)]] sebebi ile ol cibâller şerefiyyetde ziyâde olalar. Ve bir vecih de budur ki, [[(–) (–) (–)]] deyü ol cibâl-i ba‘îdelerden Ka‘be binâ olundu. Nitekim Hacerü‘l-esved’i [[(–) (–) (–)]] ve Hazret-i İbrâhîm Mekke’yi binâ edüp tamâm etdükde bu du‘âyı tilâvet okudukta [[(–) (–) (–)]] risâlete alâ-tarîkı‘l-kısas nâzil

olmuşdur.

Hulâsa-i kelâm vech-i arzda Beytullâhi'l-harâmdır ki ibtidâ binâ olunduğuna nass-ı kâtı'-ı burhân ile bu âyet delîldir, âye[t]: [314]

[Y 340a] **[Q 139b]** Ve niçe yüz âyet-i şerifeler dahi Beyt-i şerîf hakkında nâzil olmuşdur kim mahallinde tahrîr olunur.

Evsâf-ı vaz'-ı ensâb-ı Harem-i şerîf

Hazret-i İbrâhîm'den sonra Hazret-i Risâlet-penâhın ceddi Kusay bin Kilâb tecdîd etdi, tâ Hazret-i Resûl ba'sine değin kaldı. Ba'dehu kavm-i Kureyş isyân edüp Mekke'nin ba'zı yerlerin münhedim etdiler. Yine Cenâb-ı Hak'dan havf edüp cümle kavm-i Kureyş cem' olup ta'mîr ü termîm etdiler. Zîrâ Mekke-i mükerremeyi kal' etdükleriyçün Cenâb-ı Bârî bunlara bir kaht-ı azîm verdi kim lâşe-i kelîb yediler. Ve âb-ı Zemzem dahi yübûsetden münkatı' oldu. Ehl-i Kureyş bildiler kim bunlara azâb nâzil oldu. Derhâl Abdülmuttalib'e vardılar, Muhammed'i isteyüp cebel-i Ebî Kubeys'de istiskâya çıkup du'âya başladılar.

"Yâ Muhammed! Sen dahi du'â eyle" dediler. Hazret-i Risâlet buyurdular kim,

"Siz Ka'be-i şerîfi yine binâ etmeyince Rabb-i Alîm size rahmet etmez" buyurduklarında cümlesi yemîn edüp,

"Yâ Muhammed! Hemân bu mahalde Allâh bize bir matar verüp ganîmet olsun. Allâh ile ahdimiz ola, Mekke'yi ta'mîr edelim" deyü ta'ahhüd etdiklerinde hemân Abdülmuttalib Hazret-i Risâlet'in ser-i sa'âdetinden destâr-ı şerîfin ref' edüp,

"Görün ey kavm-i Kureyş yağmur nice olur" deyince azametüllâh eyle bârân-ı rahmet nüzûl etdi kim tağ ve vâdîler matar-ı rahmet ile leb-ber-leb olup nebâtât [u] giyâhât firâvân oldu. Cümle kabâyil-i Kureyş Muhammed'e mahabbet edüp Ka'be'yi tecdîd etmeğe bezl-i himmet etdiler.

Bu mahalde Abdülmuttalib yüz yigirmi yaşında Hazret'in dedesidir. Hazret henüz kırka bâliğ olup nübüvvet geldüği mahal idi. Hazret binâ-yı Mekke'ye mübâşir olup ceddi Kusay binâ etdüğünden müzeyyen binâ-yı azîm oldu. Ve bu mahalde Abdülmuttalib merhûm olup Mu'allâ kurbunda defn etdiler. Sultân-ı Kureyş idi.

Ve Hazret-i Risâlet'den sonra Ka'be-i şerîfi Emîrü'l-mü'mînin Hazret-i Ebâ Bekir ve Hazret-i Ömer ve Hazret-i Osmân ve Hazret-i Alî ve Hazret-i Mu'âviye ve Hazret-i Zübeyr İbnü'l-Avâm ve Haccâc-ı Zâlim Yûsuf ve Âl-i Abbâsiyân'dan Ebû Ca'fer Mansûr Devânıkî ve Mehdî Abbâs ve Musul halîfesi Eşref Şa'bân ve Melik Eşref Barsbay ve Nûreddînü'ş-Şehîd ve Yûsuf Salâhaddîn ve Sultân Barkûk ve Sultân Ferec ve Sultân Kayıtbay ve Âl-i Osmân'dan Sultân Selîm ve Süleymân Hân ve Sultân Murâd-ı Sâlis ve Sultân Ahmed ve Sultân Murâd-ı Râbi' ki fâtih-i Bağdâd'dır ve Sultân İbrâhîm. Bu mezkûrûn halîfe-i zıllullâhın cümlesi ve niçe bin mülûk-i selef ve a'yân-ı divel Mekke-i mükerremeyi tevsî' ü termîm edüp bâlâda tavsîf etdiğimiz üzre binâ olunup gûyâ cennet-i firdevs-âşiyân mekân oldu. Ve hâlâ ta'mîr [ü] termîm olunup günden güne şehri ve Harem-i şerîfi ma'mûr olmadadır. *Ammerekallâhu ilâ inkırâzı 'd-devrân.*

Ve hâlâ **[Y 340b]**hudûd-ı Ka'be'de sayd [u] şikâr harâmdır. Hâlâ haşîş u giyâhâtı biçilmez ve ahcârı hark olunup kireç olmaz. Ve eşcârâtı kezâlik kat' olunmaz. Ve tuyûr-ı

kebûteri vakf-ı Resûl'dür, rencîde olunmaz, remmâ remmâ huccâc izdihâmında kimseden havf etmeyüp huccâcın kimi başına ve kimi arkasına konarlar. Ammâ aceb hikmetdir, nice kerre yüz bin kebûter vardır, bir dânesi sütûh-ı Mekke'ye çıkup konmazlar. Ammâ çaylak çıplak dedikleri Fir'avn-ı âk doğanı sütûh-ı Mekke'ye gelüp meks eder. Ammâ gayri tuyûr-ı zü'l-cenâh Mekke üzre bile tayerân etmeyüp avdet eder. Aceb sırrullâhdır kim Ka'be-i şerîfin şerefiyyetin hûş u tuyûr dahi bilürler. Ve bu haremde aslâ fusûk cidâl olmaz, harâmdır. Cidâl eden mu'ammer olmaz.

Ve bu Harem-i şerîfin bir kaç nev' üzre havâssı vardır. Evvelâ kâfir girse müselmân olur yâhûd âşikâre olup katl ederler. Ve Yahûdî kezâlik. Ve gürg âhûyu Harem'de görse ta'arruz etmez. Ve Harem-i şerîf add olunan hemân Beyt-i şerîf haremi değildir.

Evsâf-ı ihrâm-ı Harem-i şerîf

Evvelâ cânib-i şimâlinde vâdî-i Fâtıma'dan beri Umre nâm mahal Mekke'den dörd mîldir, Harem-i şerîfe dâhildir. Ve Cidde râhı üzre on mîldir, tâ Cidde'ye müntehîdir. Ve Tâ'if râhı üzre varınca on bir mîldir. Ve Yemen râhı üzre Yelemlem nâm mahalle varınca kırk mîldir, huccâc-ı Yemen anda ihrâma girirler. Ve Irâk râhı üzre (–) nâm mahalle varınca altı mîldir.

Ve her tarîkın hudûdlarında binâ olunmuş mîl minâre-vâr alemleri vardır kim Harem-i şerîf hudûdu gayriden fark olunur. Bu alâmetleri Adnân binâ etmişdir. Ve Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnü'r-Reşîd ve oğlu Me'mûn Halîfe dahi Harem-i şerîfe çok âsâr-ı binâlar zamm etdi.

Ve Âl-i Emeviyyûn'dan Velîd bin Abdülmelik zamân-ı hilâfetinde bin pâre gemi ile Mağrib-zemînde diyâr-ı Endelüs'de medîne-i Tulayt[ul]a'yı feth etdükde Hazret-i Süleymân'ın defînesin bulup altun mandalar içinde bî-had [ü] bî-kıyâs lâ'l yâkût ve elmâs ve zümürrüd bulup ve niçe bin Husrevânî küpleri mümessek zer-i hâlis ile mâl-â-mâl bulup Şâm-ı şerîfde câmi'-i Ümeyye ve bu Mekke-i mükerremeyi ol kadar tezyîn eyledi kim gûyâ Cennet-i Adn oldu. Ve yedi kantâr zer-i hâlisden ibtidâ mîzâb-ı rahmeti bunlar inşâ etdirdi. Ammâ bâr-ı sakîl olmak ile her bâr ol bâr-ı mîzâb düşerdi.

Ba'dehu sene (–) târîhinde Sultân Ahmed merhûm bu hakîrin pederi Dervîş Mehemmed Zıllî ser-zergerân-ı Dergâh-ı Âlî iken mîzâb-ı rahmeti pederimiz müceddeden **[Q 140a]** binâ edüp ve ol sene surre emîni olup mîzâb-ı rahmeti sütûh-ı şerîfe vaz' etmişlerdir. Hattâ bu hakîr dûrbîn ile mîzâba nazar edüp pederimiz merhûmun kalemkârlık ile kendü dest-i hatların gördüm. Ammâ Velîd bin Abdülmelik inşâ etdüği kadar değildir, dahi musanna'dır.

Ve **[Y 341a]**Abdülmelik Harem-i şerîfi tevsî' ve termîm etdikte tûl-i Mescidü'l-harâm üç yüz yetmiş zirâ'-ı Mekkî'dir. Ve arzı üç yüz on beş zirâ'-ı Mekkîdir. Ammâ hakîr zirâ' hisâbı ile add etmeyüp adım hisâbıyla add etdiğimiz bâlâda mastûrdur. Ammâ zirâ'-ı Mekkî hisâbı bir hatveden kalîldir. Ol hisâb üzre yine hakîrin adım hisâbı ile musâvî olur.

Fasıl, Evsâf-ı sıfat-ı Beytullâhi'l-harâm ve feth-i Mekke bedest-i Resûl
aleyhisselâm a'nî Ka'be-i şerîf şerrefehallâhu ta'âlâ

Bâlâda zikri mürûr eden sahrâ-misâl Harem-i şerîfin tâ ortasında murabba'u'ş-şekil

saruya mâ'il zeytûnî elvân hacer-i savvândan mebnî bir binâ-yı metîndir. Her taşı çâr-kûşe sandık cirminde boz elvâna mâ'il mücellâ taşlardır. Ve zemînden Mekke'nin kadd-i nihâyeti yigirmi dörd zirâ'-ı Mekkî'dir. Ve arzı yigirmi üç zirâ' ve bir şibirdir. Ve irtifâ'-ı ciderânı yigirmi yedi zirâ'dır.

Ve hacerin devri on beş zirâ'dır. Bu hacere Hatîm derler. Ka'be-i şerîfin cânib-i şimâlinde Altun oluk cânibinde vâki' olmuşdur kim mîzâb-ı rahmetden cereyân eden (–) (–) (–) (–) Hatîm dîvârının **[P 142a]** kaddi bir âdem kaddi mikdârı bir alçacık siyâh ve beyâz mücellâ taşlardır. (–) (–) (–) Ve tavâf ederken Hatîm'i bile dolaşup cümle yüz yetmiş adımdır. Zirâ'-ı mekkî hisâbı dahi bu hatve (–) (–) (–) Rükn-i Irâkî'den girüp Rükn-i Şâmî'ye Altun oluk alından yol geçer. Ammâ Hatîm (–) (–) (–) (–) Risâlet-penâh'dan istimâ' edüp ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve Âyişe-i Sıddîka'dan (–) (–) (–) (–)

Ve Zübeyr ibn Avâm hazretleri zamân-ı hilâfetlerinde bu Hatîm'i kal' edüp müceddeden binâ edüp Beyt-i şerîfe ilhâk edüp sütûh-ı Mekke ile berâber etdi. Ve cânib-i erba'asına revzenler ve billûr ve necef ve moran-ı gûnâ-gûn câmlar inşâ etdi. Ve Beyt-i şerîfin Rükn-i Yemânî'de mesdûd olan bâb-ı şerîfi açup Beyt-i şerîfi yine ke'l-evvel iki kapulu eyleyüp niçe mâl-ı hazâyin masrûf edüp Beyt-i şerîfin enderûn [u] bîrûnun eyle tezyîn eyledi kim görenler *"Hâzihi cennâtü adnin, fedhulûhâ hâlidîn"* [315] deyüp temâşâ eden bir kapudan girüp bir kapudan çıkacak iken çıkmayup muhalled kalmağa cân atarlardı. Ve Beyt-i şerîfi yedi kerre tavâf eden bir kapudan girüp bir kapudan çıkarlardı. Niçe eyyâm Zübeyr hazretlerinin hilâfetinde bu minvâl üzre tavâf olunurdu.

Ba'dehu Şâm halîfesi olan emîrü'l-mü'minîn Mervân-ı Hımâr idi. Zübeyr hazretlerinin Mekke ve Medîne'ye halîfe olup Ka'be-i şerîfi münhedim edüp kendü murâdı üzre beyt-i cedîd etdüğün istimâ' etdükde Hicret-i Nebeviyye'nin sene 43 âmmında seksen bin asâkir-i Şâm ile Haccâc-ı Yûsuf-ı Zâlim'i Mekke'ye Zübeyr hazretleri üzre serdâr edüp Haccâc-ı Zâlim Mekke'ye gelüp asker-i bî-şümâr **[Y 341b]**ile Mekke-i mükerremeyi muhâsara edüp cebel-i Ebî Kubeys üzre mancınıklar koyup Harem-i şerîfi ve Beyt-i şerîfi döğe döğe niçe yerleri münhedim olup âhir-i kâr Zübeyr hazretleri cengden ferâğat etdükde emân ile Haccâc'a miftâh-ı Mekke'yi teslîm etdükde Haccâc-ı Zâlim emâna bakmayup Zübeyr hazretlerin Bâb-ı Selâm'da ma'nûkan salb edüp rûh-ı pür-fütûhları civâr-ı rahmete rücû' etdi. (–) zamân maslûp durdu. Haccâc murâd edinmişdi kim bir kimesne ricâ edüp na'şe-i Zübeyr'i salb olduğu yerden endirüp defn edeler. Aslâ bir kimse ricâ etmedi.

Hattâ Zübeyr hazretlerinin vâlidesi Abdülmuttalib kızı idi ki Hazret-i Risâlet'ir halasıdır. Ve Zübeyr'in dedesi Hazret-i Ebâ Bekir'dir. Netice Hazret-i Zübeyr'in vâlides dahi hayâtda idi. Zübeyr hazretlerin vâlidesi dahi ricâ etmeyüp Zübeyr bu kadar zamâr maslûb durdu. Bir gün vâlidesi Zübeyr'in na'şesi yanından geçerken oğluna bakup eydir:

"Dahi bu Şeyh Zübeyr minberden enmedi mi? Ne çok va'z [u] nasîhat etdi" deyüp ubûr eder. Bu güftârı Haccâc-ı Zâlim'e bildirdiklerinde "Bu sözden anlanan ricâ etmekdir. Tîz Zübeyr'i endirin" deyüp endirirler. Ve gasl etdirüp Harem-i şerîfde yine Haccâc cenâze namâzına hâzır olup tâbût-ı şerîfin bir cânibine Haccâc girüp yedi kerre cenâze-i Zübeyr'i tavâf etdirüp Mu'allâ'ya defn ederler.

Ba'dehu Haccâc-ı Zâlim hutbeyi Mekke'de Mervân-ı Hımâr nâmına kırâ'at etdirüp Haccâc-ı Zâlim Yûsuf Mekke ve Medîne ve Kûfe ve Irâk'a halîfe olup Zübeyr

hazretlerinin Hatîm'i Beyt-i şerîfe ilhâk etdüğün kal' edüp Resûl-i Kibriyâ'nın zamân-ı sa'âdetlerindeki gibi hâlâ zâhir olan müdevver Hatîm dîvârın binâ edüp mâbeyn-i Mekke'de yol eyledi. Ve Hatîm dîvârı üzre hüsn-i hat ile âye[t]: [316] âyeti ilâ-âhirih celî hatt-ı Karahisârî ile beyâz mermer üzre bir âdem kaddi bâlâda tahrîr olunmuşdur. Dikkatle temâşâ etdükde nümâyândır, yohsa herkesin manzûru olamaz.

Ve Hatîm dîvârının bir ucu Rükn-i Irâkî'de ve bir ucu Rükn-i Şâmî'dedir. Ve besmele bu köşededir.

Ve Ka'be'nin bir dîvârın dahi Haccâc müceddeden binâ etdi. Üç dîvârın İbnü'z-Ziyâd etdi. Ve Haccâc-ı Zâlim Zübeyr'in etdüği Bâb-ı Yemânîyi yine sedd edüp hâlâ cânib-i şarka nâzır olan kapuyu alıkodu. Bu Bâb-ı Ka'be kâmil bir âdem kaddi bâlâdır. Kasîrü'l-kâme âdem âsitâne-i Beyt-i şerîfi bûs etmeğe usret çeker. Bu Bâb-ı şerîfin tûlu altı zirâ'-ı Mekkî bâlâ ve on bir parmakdır. Ve arzı üç zirâ' ve on iki parmakdır.

{Der beyân-ı ibtidâ-i hayrât-ı kisve-i şerîf-i Mekke-i mükerreme}

Bu kapuyu Haccâc tamâm edüp Ka'be-i şerîfi dîbâce ile ibtidâ anlar kisve geydirdiler. Zamân-ı kadîmde Yemen tebâbi'aları ya'nî Yemen pâdişâhları bir gûne musanna' hasîr ile Ka'be'ye **[Y 342a]**kisve ederlermiş. Hârûnü'r-Reşîd ve oğlu Me'mûn Halîfe dahi dîbâçdan Mekke'ye kisve ederlermiş. Mürûr-ı eyyâm ile evkâf[ı] harâb olmak ile Mısır sultânlarından Âl-i Eyyûbiyân'dan el-Melik es-Sâlih Necmeddîn hâtûnu Şecerüddürre nâm hâtûn zer-ender-zer siyâh kisve ile pûşîde edelden berü Karadonlu Ka'betullâh derler. Azîm hayrâtdır. Bir mülûke müyesser olmayup bu Şecerüddürre nâm hâtûna müyesser olmuşdur.

Hakîr İbrâhîm Paşa-yı Mostarî asrında Mısır'da kisve nâzırı olduğumuzdan ma'lûmumuzdur. (–) nâm mahalde (–) pâre ma'mûr u âbâdân kurâları vardır, evkâf-ı azîmdir. Senevî yüz yetmiş kîse-i Mısrî îrâdı vardır. Emîni ve nâzırı yigirmi kantâr harîr alup siyâha boyadırlar. Ve yigirmi vukıyye sîm-i hâlis ve iki bin dinâr-ı frengî ile sırma edüp Mısır'da Yûsuf köşkünde yüz elli nefer üstâd-ı kâmil zerbâflar gelüp mâh-ı Mevlûdun gurresinde kârhânelerin kurup sırmaları mebrûm edüp şuğle şürû' ederler. Kâmil sekiz ay işleyüp mâh-ı Şevvâl'in (–) günü nümûne-i kârların Mısır vezîri huzûruna iletüp arz-ı ma'rifet ederler. A'lâ, bî-nazîr ise vâlî-i Mısır ihsânlar edüp serçeşmelerine hil'at-i fâhireler ihsân olunup dahi takayyüdlüce işlerler. Ammâ alimallâh bu üstâdların kârhânelerin görmeyen rûy-i arzda bir şey görmüş değildir kim ta'bîr ü tavsîf ve temdîh ile anlanılmaz, zîrâ mısra,

Şenîden key büved mânend-i dîde [317]

mazmûnu üzre görmeğe muhtâcdır.

Ve cümle nakşı *"Lâilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh"* dır. Ka'be-i şerîfin haremi evsâfın tahrîr etdiğimiz üzre bu kisve-i şerîf dahi ol kadardır. Ammâ bu kisveyi Beyt-i şerîfe Mısır emîrü'l-haccı geydirüp kisvenin dâmenlerin Beyt-i şerîfin dîvârı dibinde dâ'iren-mâdâr kırk iki pirinç halkalar vardır, herbiri kol kalınlığı halkalardır, gûyâ zer-i hâlisdendir, bu kisve-i şerîfi rûzgâr-ı zorkâr hark etmesin içün on iki kantâr beyâz pembe habl-ı metînleri ile mezkûr halkalara bağlayup Karadonlu Beytullâh olup Ka'be-i şerîf mesâfe-i ba'îdeden nümâyân oldukda âdem mebhût olur.

Hattâ yetmiş bin huccâc yüzlerin sürerek ve kisveyi keşân-ber-keşân çekerek müsta‘mel olmasın içün mezkûr tınâblar ile kisveyi sütûh-ı Mekke’de makaraları vardır, bir âdem kaddi cânib-i erba‘asından kisve-i şerîfi ref‘ edüp yelkendâz ederler. Ve bu kisve-i şerîfin ortasında Beyt-i şerîfi dirâgûş etmiş zer-ender-zer bir kuşak vardır, Ka‘be’yi dâ’iren-mâdâr ihâta etmişdir. Üç arşın enli zerdûz kemerdir. Ve som sırma ile bu kuşağ üzre âye[t], kaderî âyetdir, nûr(?) [318] âyeti tahrîr olunmuşdur. Aceb hayrât-ı azîmdir.

Her sene Mısır’dan cedîdi gelüp atîk kisveyi **[Y 342b]**şerîf hazretleri parça parça edüp cümle İslâm pâdişâhlarına hedâyâ gönderüp anlar dahi şerîfe surre ve atıyye gönderirler. Ve her diyârda parça parça vardır, teberrüken meyyit üzre koyup cenâzeyi garâfeye götürürler. Ammâ kânûn-ı Süleymân’dır, kaçan kim haccü‘l-ekber ola, yâhûd fermân-ı şehriyârî sâdır ola, kisveyi ve kuşağı ve Bâb-ı şerîf perdesin Âl-i Osmân pâdişâhına gönderirler. Ammâ Bâb-ı Şerîf’in perdesin Âl-i Osmân pâdişâhına [[(–) (–) (–)]] tahrîr olunan Bâb-ı Şerîf’in kadd [ü] kâmeti ne mikdâr ise bu perde-i Bâb-ı Şerîf dahi ol kadardır [[(–) (–) (–)]] değildir. Rengâreng-i bûkalemûn ve cümle harîrdir. Ammâ zerre mikdârı nümâyân değildir. Serâpâ zer-ender-zerdir. [[(–) (–) (–)]] güzâf-ı şükûfe evsâf-ı perde-i bâb-ı sa‘âdetdir kim lâ-nazîrdir.

Ve Bâb-ı Şerîf’in kanatları dahi [[(–) (–) (–)]] hâlisdendir. Bu kapu dahi pederimiz merhûmun amelidir. Bir kitâbe **[P 142b]** içinde ketebelerin müşâhede eyledim. si tahrîr olunmuşdur.

Ve bu bâb-ı şerîfin yüzü sâfî kalemkârî çökürme münakkaş kapudur. Ve şarka mekşûf olduğundan şems-i âteştâbın [[(–) (–) (–)]] **[Q 140b]** sinden merdüm-i dîdeler hîrelenir. Ve Bâb-ı Şerîf’in iki kanatlarında altun kitâbeleri içre bu târîh mastûrdur:

“Mimmâ bi-hayrı mevlânâ es-Sultânu’l-berreyn ve hâkânu’l-bahreyn Sultân Ahmed Hân azze nasruhu. Sene ışrîne ve elf.” [1020] merkûmdur.

Ve dahi müzehheb gümüş kitâbeler içre siyâh savat ile tahrîr olunmuş hatlar var. Ammâ izdihâmdan nazar etmek mümkin olmayup bu târîh ile iktifâ etdik. Hakkâ ki bâb-ı mu‘allâdır. Ve mücevher bir kufl-i azîmi var. Dâ’imâ mesdûd durur. Miftâhı Hazret-i Risâlet-penâh asrından beri İbn Şeybe yedindedir. Hâlâ anlar mutasarrıfdır. Bir siyâh çerde hoş-likâ kimesnedir.

Hazret-i Risâlet-penâh bunlara ve Bilâl-i Habeşî‘ye “İlâ-inkırâzı‘d-devrân ırkları munkariz olmaya” deyü du‘â etmişlerdir. Hâlâ oğul oğula ol kadar tenâsül bulmuşlardır kim şehr-i Mekke’de İbn Bilâl ve İbn Şeybe’den geçilmez.

Ba‘zı zamân muta‘azzım kimesneler gelüp dâhil-i Beyt-i şerîfe girmek murâd etdiklerinde şerîf hazretlerine ricâ edüp anlar dahi İbn Şeybe fermân edüp eyyâm-ı hacda iki üç kerre açılup âb-ı Zemzem’in sağ cânibinde dîvârına muttasıl Beyt-i şerîf kapusunun nerdübânı vardır, on ayak kalın tahta nerdübândır, üç arşın enlidir ve altında tuç tekerlekleri vardır, Bâb-ı Şerîf küşâd oldukda kütür kütür çekerek Bâb-ı Şerîf’in atebesine muttasıl koyup ba‘zı huccâc andan çıkar. Ve ba‘zı cüst ü çâpük âdem nerdübâna bakmayup bir âdem kaddi âsitâne-i sa‘âdete pertâb kılup girirler. Ammâ batıyyü‘l-hareke olan kimesneler bu nerdübândan çıkup **[Y 343a]**Beyt-i şerîfe girirler. Ammâ niçe âdemler helâk olur, *Allâhümme âfinâ,* yetmiş bin huccâc biribirin çiğnerler.

Hele hakîr havfimden bu sene Beyt-i şerîfin içine girmek müyesser olmadı, zîrâ ba‘zı fukahâ rızâ vermemişlerdir. “Fazîlet taşradan tavâf etmekdir” demişler ve yine,

“Eyledir, ol Beyt-i şerîfin içine kadem basan, rûy-i arzda nereye basarsın?” demişler, zîrâ Beyt-i şerîfe girmek şart değildir. Eğer mücâvir olursan Receb ve Şa‘bân’da her bâr küşâde oldukda girmek câ’izdir. Ammâ hakîr Bâb-ı Şerîf’inden içeri âşıkâne nazar edüp ta‘aşşukum dahi ziyâde olup derûn-ı Beyt-i şerîfe nazar etdim. (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Ve sütûh-ı Beyt-i şerîfe urûc edecek cânib-i rükn-i şimâlî tarafında çâr-kûşe bir kepenk-misâl bir kapakdır. Anı açup sütûh üzre çıkup sütûhu ta‘mîr ü termîm ederler. Ve Beyt-i şerîf içre yine Ka‘be örtüsü gibi *“Lâilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh”* ile bâfte olunmuş kırmızı harîr perdelerdir. Lâkin siyâh değildir.

Ve (–) aded (–) (…) sütûnlar vardır. Biri Hannân ve biri Mennân (–) (–) (–) Ve câ-be-câ âvîzeler nümâyândır. Ammâ sâ’ir cevâmi‘ ve mesâcid gibi müzeyyen değildir. Şerefiyyeti Beytullâh olması cihetiyledir, yohsa zîb ü ziyneti içün değildir.

Ba‘dehu huccâc-ı müslimînin a‘yân-ı kibârının ba‘zısı girüp niçe bini âsitânesin bûs ederler. Eyle âsitândır kim gûyâ beyâz südden halk olunmuş bir atebe-i âlîdir.

Ba‘dehu ol mezkûr nerdübânı çeküp yine âb-ı Zemzem yanına korlar. Dâ’imâ anda durur. Ve Beyt-i şerîfin üzeri (–) ile mestûr cümle barân-ı rahmeti Altun oluğa dâhil olup ol mîzâb-ı rahmetden Hatîm içine cereyân etdüği mahalde Hazret-i Risâlet-penâh’ın imâmet edüp secde etdikleri mahal ki ser-i sa‘âdetleri nişân etmiş seccâde-misâl çâr-kûşe yeşil sommâkî döşeli taş mihrâb üzre mîzâb-ı rahmetden nüzûl eden bârân-ı rahmet bu secde taşı üzre dökülür. Cânib-i erba‘ası mezkûr Hatîm dîvârıdır. Beş yüz âdem alur bir müdevver dîvârdır.

Ve İmâm-ı A‘zam mezhebinin imâmı bu Hatîm içre Hazret-i Risâlet’in secde etdikleri yeşil taş üzre imâmet edüp secde eder. Altun oluk altında vâki‘ olmuşdur. Bu secdegâh olan yeşil taşın iki cânibinde birer âdem kaddi altun yaldızlı gümüş şem‘dânlar üzre ikişer âdem kaddi ve âdem cüssesi-misâl beyâz şem‘-i kâfûrîler çerâğân olup ve her şeb iki yüz fânûs-ı cinânlar içre şem‘-i aseller ile çerâğân olup cümle huccâc ibâdet ederler.

Ve bu Hatîm içre gûnâ-gûn mermer-i hâmlar döşelidir. Ve Beyt-i şerîfin ferşine berâber temelinden dâ’iren-mâdâr yüz yetmiş adımdır. Zemînden **[Y 343b]**bir arşın bâlâ yeri Ka‘be dîvârına beyâz mermer kaplıdır kim Beyt-i şerîfin dîvârı matar-ı rahmetden mahfûz ola.

Ve bu mermerlerde Beyt-i şerîfin kisve-i şerîfinin dâmenlerin pembe tınâblar ile akd edecek kırk iki pirinç halkalar bu mermerlerde mıhlıdır. Gerçi pirinç halkalar ammâ eyle musaykal ve mücellâdır kim görenler anı zeheb-i hâlis sanur. Ve herbiri birer âdem tavkı kadar müdevver halka-i asferlerdir.

Ve Ka‘be-i şerîf çâr kûşedir. Evvelâ cânib-i şarkda Rükn-i Hacerü‘l-esved ve yine şark ile şimâle meyilli Rükn-i Irâkî ve cânib-i şimâle Rükn-i şâmî ve cânib-i cenûba Rükn-i Yemânî‘dir. Ve yine Rükn-i şarkî ki Hacerü‘l-Esved olduğu köşedir.

Sitâyiş-i elvân ve kadd [ü] kâmet-i seng-i Hudâ Hacerü'l-esved

Evvelâ Hacerü'l-esved zemînden iki zirâ' âlî siyâha mâ'il bir hacer-i hâl-i Ka'be'dir. Niçe bin müverrihler tavsîf etmişlerdir. Ve siyâhdan açık reng-i neftîye mâ'il-gûn görünür bir hacer-i hal-i Bekke'dir. Beyt:

Ka'be kıblem senin cemâlindir

Hacerü'l-esved anda hâlindir

deyü ba'zı şu'arâ hâl-i mahbûb-ı hakîkîye teşbîh etmişlerdir. Hakkâ ki Ka'be-i şerîfin cümle der-i dîvâr-ı münevver-i müdevveri beyâz ve sebzgûn hacerler ile mebnîdir. Ammâ bu Hacerü'l-esved şark cânibinde Mekke'ye şeref vermiş bir hâldir. Ammâ pâre pâre ve gâyet musaykal ve mücellâ yumru taşdır. Ve zahm-ı hurde olmasının sebebi oldur kim âyet ile müsbetdir kim âye[t]: [319] âyet-i şerîfi şâhiddir kim Ashâb-ı Fîl ile Ebrehe nâm la'înler gelüp Beyt-i şerîfi hedm edüp cümle taşın Cidde deryâsına dökdüğü cemî'i ehâdîs, tefâsîrler ve siyerlerde mastûrdur.

Hacerü'l-esved'i dahi böyle zahmdâr edüp yerinden kal' etdi. Andan Cenâb-ı Bârî anlara ebâbîl kuşu ile Cehennem'den birer şerer-pâre hacer gönderüp hevâdan bu Ashâb-ı Fîl üzre ol hacerleri ilkâ edince herbirinin kelle-i bî-devletlerine âteş-pâre-i hacer isâbet edince cümlesi helâk oldular.

Andan yine Ka'be-i şerîfi ta'mîr edüp Hacerü'l-esvedi dahi yerine konuldu.

Andan (–) (–) asrında Karâmıta la'în gelüp Ka'be-i şerîfi harâb [u] yebâb edüp Hacerü'l-esvedi topuz ile münkesir edüp Hacerü'l-esvedi yerinden kal' edüp (–) (–) götürüp (–) sene hacc olunmadı.

Ba'dehu Âl-i Hâşimiyân (–) (–) (–) (–) hâtırın hoş edüp Beyt-i şerîfi müceddeden binâ etdiler. Ve Hacerü'l-Esved'i dahi satın alup (–) (–) (–) (–) ammâ Karâmıta mel'ûnlar Hacerü'l-Esved'i götürürken yetmiş deve helâk oldu. (–) (–) (–) Yerine korken münkesir olan yerlerine sîm-i hâlis akıdup hâlâ gümüş ile (–) (–) (–) kaplı gümüşlü gümüşlü mahallin öper. Âdem kellesinden büyücek Hacerü'l-Esved'dir. Cemî'i **[Y 344a]**tevârîh kitâblarında böyle tahrîr olunmuşdur hâcet yokdur hâcet yokdur. [[(–) (–) (–) (–)]] Yine biz sadâde rücû' edelim.

Hazret-i Resûl bûs edüp bu beyt [[(–) (–) (–)]] 'l-Esved biri 'l-Esved biri mahall-i Ma'cene biri Hatîm içinde imâmet edüp secde yerindeki [[(–) (–) (–)]] ba'dehu "Ümm-i enbiyâ Hacer Ana rûhiyçün el-Fâtiha" deyüp ol yeşil mihrâb taşın **[Q 141a]** **[P 143a]** sağ cânibine işâret buyurup du'â ederlermiş.

Hadîce-i Kübrâ ve Âyişe-i Sıddîka'dan mervîdir, anlar Hazret-i Risâlet'den su'âl edüp,

"Yâ Resûlullâh ümm-i enbiyâ buyurup du'â mahallinde bu secdegâhlar olan hacer-i ahzara işâret edersiz" deyü su'âl etdiklerinde Hazret-i Risâlet-penâh buyururlarmış kim,

"Hacer Ana bu makâmda medfûndur" buyurmuşlardır. Ümmü'l-mü'minîn Hadîce ve Âyişe'den mervîdir, hadîs ile müsbetdir. Ve cümle ehl-i Mekke dahi kütüb-i mu'teberelerde görüp eyle şehâdet ederler.

Ve Hazret-i Resûlü's-sakaleyn'in Mekke hacerlerinde i'tibâr etdiklerinin biri dahi

Hacerü‘l-Esved ile Beyt-i şerîfin bâbı mâbeynine **Mültezem** derler, bir kulaç mikdârı yerdir, ana hâlâ Mültezem derler. Vech-i tesmiyesi oldur kim du‘â iltizâm olunduğıyçün mültezem derler. Ve zamân-ı câhiliyyetde kadı ve hâkim yoğiken müdde‘î müdde‘un-aleyh bu mahalle gelüp bu Mültezem hacerine râyegân el ururlardı. Zâlim ise cür’et edüp el urmazdı. Gayret edüp el ursa helâk olurdu. Mazlûm olan el urup halâs olurdu. Bu mahalde beddu‘â ve hayr du‘â etseler, kabûl olurdu. Ve keziben el urup yemîn eden derhâl ukûbetin bulurdu. Mültezem demesinin aslı budur.

Ve Hazret-i şefî‘ül-müznibînin i‘tibâr etdikleri bir dahi Beyt-i şerîf bâbının sağ cânibinde Rükn-i Irâkî‘ye karîb temel dibinde bir çukurcuk vardır. Ana **Ma‘cene** derler. Ve makâm-ı Cibrîl dahi derler. Anda Hazret-i İbrâhîm mübârek kadem-i şerîfleri ile Beyt-i şerîfi binâ ederken hâk-i amber-pâki tîn edüp tahmîr ederken bu mahalde mahlût etdüğiyçün Ma‘cene derler. Anda iki rek‘at namâz kılmak sünnetdir. Çâr köşe bir çukurcukdur. Ve bu makâm-ı Ma‘cene içinde Beyt-i şerîfin temeli taşında iki zirâ‘ bâlâ bir mâvî taş-ı nîlgûn üzre celî hat ile tahrîr olunmuşdur, bu târîh:

“Ammera bi-tecdîdi eyyâmı Mevlânâ es-Sultân Kayıtbay medde zılluhu.”

tahrîr olunmuşdur. Bu mahalde eşkâl-i Mekke tamâm oldu.

Der beyân-ı esmâ-i Beytullâhi’l-harâm

Cemî‘i tevârîhlerde ve kütüb-i mu‘teberelerde ve niçe siyerlerde Ka‘be-i şerîfin esmâları vardır, zîrâ kân-ı fusahâ-yı bülegâdır. Ma‘lûmumuz olduğu mertebe ism-i şerîflerin beyân eder.

Evvelâ ism-i kadîmi Beytullâh’dır. Ve Mekke-i mükerreme ve Beyt-i şerîf ve Ka‘be-i şerîf ve Beytullâhi’l-harâm ve Bekke-i şerîf, ve el-Beled, ve el-Kurâ ve Ümmü‘l-kurâ **[Y 344b]**ve Arûz ve Mukattaşa ve Fârân ve Mukaddese ve Kâvus ve Karyetü‘n-neml ve Cebâbize ve Hatîm ve el-Vâdî ve el-Harem ve el-Arş ve Berre ve Salâh ve Katâm ve Zence ve Tayyibe ve Nâsse ve Nâşşe ve Beyt-i Me‘âd.

Ve İbn Abbâs hazretleri tefsîr-i şerîfinde Me‘âd’dan murâd Mekke’dir deyü tefsîr etmişdir kim bu âyet-i şerîfi istidlâl edüp Beyt-i şerîf içün nâzil oldu buyururlar. Âye[t]: [320] Mekke’dir demişler.

Ve bu esmâlardan gayri Fîrûzâbâdî *rahmetullâhi aleyh* Mekke-i mükerreme esmâları içün bir risâle te’lîf edüp üç yüz yetmiş esmâ-i Mekke cem‘ edüp tahrîr etmiş. Ammâ Hazret-i Mefhar-i Mevcûdât’ın kelâm-ı dürerbârlarından dâ’imâ Mescidü‘l-harâm deyü nutuk buyurmuşlar. Hattâ bu hadîs-i şerîf ile müsebbetdir: [321] demişlerdir.

Bu hadîs-i sahîhden gayri Müslim [ü] Buhârî‘den râvîleri ile niçe yüz hadîs-i şerîf vardır. Ve tasrîhen ve tenzîhen niçe yüz âyet-i şerîfler vardır. Âye[t]: [322] misilli âyetler vardır kim her biri âyât-ı muhkemât beyyinâtlardır. Ve,

Beyt-i şerîfin cânib-i erba‘asında Harem-i şerîf içre olan makâmât binâ-yı âliyeleri beyân eder

Evvelâ Beyt-i şerîfi huccâc-ı müslimîn tavâf etdikleri hareme vâdî-i Ebyaz derler. Beyâz mermer-i hâm döşeli bir mücellâ sahrâdır. Büyük Harem-i şerîfdendir, ammâ bu mahal beyâz mermer-i hâm döşelidir. Bu sahrânın cânib-i erba‘asında Beyt-i şerîfi ve Hatîm-i şerîfi ihâta etmiş dâ’iren-mâdâr kırk üç tuç direklerdir ammâ ikisi mermer amûd-ı

musanna‘lardır.

Bu tuç direkler dahi Süleymân Hân’ın binâsıdır. Her biri üç âdem kaddi tuç ve musaykal sütûnlardır. Süleymân Hân’ın Seyyidvar altında rikâbdârı olan Kuzu Alî Ağa’dan mesmû‘umuz olmuşdur kim Süleymân Hân bu kırk bir aded tuç direkleri Mısır’da Tavâşî Süleymân Paşa’ya inşâ etdirüp Yemen gazâsına götürmek içün toplar idi. Ba‘dehu Süleymân Hân Ungurus seferlerinden Yemen gazâsına gidemeyüp Süleymân Paşa Yemen’i ve Hindustân’da Dîvâbâd’ı ve Ahmedâbâd’ı ve Bender’i ve Suratâbâd nâm benderleri iki yüz pâre keştî ile Süveys deryâsından varup altı ay kâmil ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl ile mezkûr benderleri Portakal keferesi destinden kuvvet-i bâzû-yı Âl-i Osmân ile alup ve tokuz bin aded Portekiz küffârı esîr olup kırk bir pâre balkarmata gemileri dahi feth olup mezkûr kal‘alara asâkir-i Âl-i Osmân’dan cengâver fetâlar konulup Süleymân Paşa, Süleymân Hân’a neccâblar ile bu feth-i meserreti arz etdükde Süleymân Hân’dan hatt-ı şerîf vârid olup,

“Sen ki Süleymân Paşa lalamsın. Feth **[Y 345a]**etdüğin kılâ‘-ı metînelerde benim içün birer câmi‘ binâ edüp ve her bir kal‘ada Süleymân nâmıma sikkem kesüp Hindustân’da hissiye ve hutbem olup ol meskûk akçelerden der-i devletime hazîne gönderüp feth etdüğin kılâ‘-ı Hindustân hâkânı karındaşıma teslîm edüp mahabbet-nâmeler ile der-i devletime gelesin” deyü haber geldikde Süleymân Paşa,

“El-emrü emrüküm” deyü sikke ve hutbe-i Âl-i Osmân tilâvet etdirüp mezkûr kal‘aları Hind pâdişâhına hibe edüp bu kadar mâl-ı firâvân ile Hindustân’dan mansûr [u] muzaffer avdet edüp diyâr-ı Yemen’de dahi yedi aded bender iskeleleri feth edüp andan bender-i Cidde’ye donanma-i hümâyûn ile ve feth olunan küffâr gemileri ile ve bî-hadd [ü] bî-kıyâs mâl-ı firâvân ile Cidde’ye gelüp andan Mekke-i mükerremeye Süleymân Paşa gelüp hacc-ı şerîf edüp bâlâda zikri sebkat eden kırk bir pâre tuç topları hâzır cebehâne bulunmak maslahatıyçün Beyt-i şerîfin cânib-i erba‘asına ziynet içün ale’t-tertîb dizmişlerdir. Yohsa anlar berâ-yı maslahat dizilmiş amûdlar değildir. Kuzu Alî Ağa merhûm eyle buyurmuşlardı.

Hamd-i Hudâ kırk yıldan sonra görmek müyesser olup hakîkatü‘l-hâl cümlesi şâhî tuç toplardır. Üzerlerinde binâ yokdur. Dipleri birer mermer kürsî üzre ağızları bâlâda ammâ falya ve ağızları mesdûd olduğundan bir ferd-i âferîde toplar idiğinden haberdâr değillerdir.

Ve bu tuç direkler birbirine kol kalınlığı demir kollar ile muttasıldır. Ve bu tuç sütûn-ı mevzûnların mâbeyne-hümâsı beşer adımdır. Ve her amûd üzre birer altun yaldızlı musanna‘ alemler vardır. Ve sütûndan sütûna kol kalınlığı demir kemerler vardır, serâpâ kanâdîller ile tezyîn olunmuşdur.

Ve bu tuç direklerin Minber-i Resûl dibinden tâ şâfi‘î makâmı önünden ubûr edüp tâ âb-ı Zemzem köşesine gelince Ka‘be-i şerîfi ihâta etmişdir, Ka‘be-i şerîf bu direklerin ortasında kalmışdır. Cümle huccâc-ı müslimîn bu tuç direkler içinde tavâf ederler. Hudûd-ı tavâfdır. **[P 143b]** Bu direklerden taşra tavâf olunmaz, zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh bu direklerin olduğu mahalden tavâf etdikleri mahalde pây-i şerîflerinin alâmeti üzre bu amûdlar inşâ olunmuşdur.

Ve bu tuç direkler ile Ka‘be-i şerîf **[Q 141b]** mâbeyninden gayri büyük Harem-i şerîfde mermer-i hâm döşeli değildir, serâpâ hurda kara taş dökülüdür. Kaldırım döşeli değildir, hemân dereler içre çakıl taşı nice pâymâl ise Harem-i kebîr içi eyle dökülmüşdür. Âdem üstüne huzûr ile basamaz.

Ve bu hurde dökülmüş taşlar Hazret-i İbrâhîm Beyt-i şerîfi binâ etdükde andan bekâyâ kalmış hurde moloz taşcuğazlardır. Teberrüken tathîr edüp kaldırmazlar. **[Y 345b]**Ve bir fâ’idesi dahi oldur ki eğer Harem-i şerîfe serâpâ tavâf mahalli gibi beyâz mermerler döşeli olsa mefrûş olmuş taşların şiddet-i harâretinden tavâf edüp ayak (–) (–) (–) (–) edüp edemeyüp şemsin harâretin teskîn edüp safâ ile tavâf olunur.

Ammâ bu Harem-i kebîrin (–) (–) (–) (–) şerîf evvelâ Beyt-i şerîfden tâ Bâb-ı Safâ‘ya varınca üç zirâ‘ enli mermer-i hâm döşelidir. (–) (–) (–)

Ve bir dahi Bâb-ı Bâsıtıyye’ye biri dahi Bâb-ı Ziyâde’ye ve biri dahi Bâb-ı Selâm’a varınca (–) (–) (–) (–) andan mâ‘adâ hurde taş dökülüdür.

Ve bu Harem-i şerîf içre olan binâlardan biri (–) (–) (–) ile, öyle mâ‘adâ,

Makâm-ı Hanefî: Mâbeyni elli adımdır. (–) aded amelî sütûn-ı mevzûnlar üzre (–) kademe taş nerdübân ile urûc olunur kasr-ı âlî-misâl bir mahfildir. Cânib-i erba‘asında beyâz mermer-i hâmdan şebeke-misâl oyulmuş kenâreleri vardır. Ve cânib-i erba‘ası zıhlı ve mebrûm beyâz mermer amûdlar üzre hurde tâklardır. Ve nakş-ı bûkalemûn müzehheb halkârî Bihzâd [u] Mânî kalemidir.

Ve bu tavan üzre kurşum örtülü harpüşte kubbelidir. Ve yigirmi nefer mü’ezzinân-ı Hanefî bunda mü’ezzinlik ederler, bir hevâdâr kasr-ı âlîdir. Hakîr bir hatm-i şerîfi bu maksûrede itmâm edüp bahr-i tavîl-misâl bir du‘â-yı tavîl etdim ki niçe bin huccâc bu du‘â hırmeninde hâzır olup âmîn âmîn sadâsı evce peyveste {olup birden bine binden yüz bine varınca ihsân [u] in‘âmın görüp hukûkun kesb etdiğimiz velîni‘amlarımızın rûh-ı pür-fütûhların yâd etdik. Husûsâ hukûk-ı vâlideyn içün ve üstâdlarımız içün ve *merhûm mağfûrun-leh* Melek Ahmed Paşa efendimiz rûhiyçün ve Defterdârzâde Mehemmed Paşa ve Seydî Ahmed Paşa ve Suhrâb Paşa ve Tabanıyassı Mehemmed Paşa ve Cânpûlâdzâde Mustafâ Paşa ve Kapudan Hasan Paşa ve Mevlevî Mehemmed Paşa ve Dervîş Mehemmed Paşa ve Siyâvuş Paşa ve Fazlı Paşa ve Serdâr Alî Paşa ve’l-hâsıl cümle vüzerâ ile âşinâlık kesb edüp gazâlarda bile hâzır olduğumuz efendilerimizin rûh-ı şerîflerin yâd edüp tilâvet etdiğimiz hatm-i şerîfin savâbı ile her birinin rûh-ı şerîflerin hissemend eyledik. Cümle huccâc âmîn dediklerinde sadâ-yı âmîn evce peyveste} olurdu.

Ve bu makâm-ı Hanefî‘nin minber-i şerîfe nâzır köşesinde bu târîh:

Dâver-i Cem-azamet Hân Mehemmed ya‘nî

Adl [u] dâdile uyandırdı mülûk-i seyfî

Dedi târîhin anın ehl-i Medîne göricek

Katı a‘lâ güzel oldu bu makâm-ı Hanefî.

Sene 1063

terkîm olunmuşdur. Ve bu makâm-ı Hanefî‘nin sağ tarafında,

Makâm-ı İmâm Mâlik: Rükn-i Yemânî mukâbilinde tahtânî **[Y 346a]**bir alçacık kasırdır. (–) sütûn üzre münakkaş tavandır. Sütûhu rusâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. Mezheb-i (–) mü'ezzinleri bunda ikâmet ederler. İmâmları Rükn-i Yemânî ile Rükn-i şâmî mâbeyninde imâmet edüp muktedâ-yı nâs olur. Dahi anın sağında Hacerü'l-esved mukâbelesinde,

Makâm-ı İmâm Hanbelî: Bu dahi tahtânî alçak maksûredir. Cümle mezâhib imâm (–) mü'ezzinleri bunda ikâmet edüp imâmları Hacerü'l-esved dibinde imâmet eder. Cemâ'atleri dahi esvedü'l-levin benî âdemlerdir.

Ve bu **mahâfil-i mü'ezzinân** dahi (–) sütûn üzre münakkaş tavandır. Kubbesi harpüşte kurşum ile pûşîdedir. Bu mahfil içinde dâ'imâ Beyt-i şerîf huddâmları tavâşî ağalar sâkin olurlar. İki yüzden mütecâviz siyâh çerde tavâşî ağalardır kim her biri otuzar kırkar sene âsitâne-i Âl-i Osmân'da neşv [ü] nemâ bulup Beyt-i şerîf hidmetiyle behremend olup âzâd olurlar.

Ve bu makâm-ı İmâm Hanbelî'nin dahi sağ tarafında üç adım karîb kasr-ı âlî bi'r-i âb-ı Zemzem üstünde bir binâ-yı âlî **makâm-ı İmâm şâfi'î**'dir. Âb-ı Zemzem'in fevkında vâki' olmuş cümleden binâ-yı âlî mahfil-i Resûl'dür. Hazret-i Risâlet dâ'imâ bu kasr-ı rûşenin yerinde ibâdet edüp makâm-ı İbrâhîm'e müteveccih olurlarmış. (–) ayak nerdübân ile urûc olunur bir kasr-ı şîrîndir. Cânib-i erba'ası on iki sütûn-ı mevzûn üzre harpüşte münakkaş ve müzehheb ve silu ve lâcüverd ile tezyin olunmuş bir ibâdetgâhdır. Cümle mü'ezzinân-ı şâfi'î bunda ikâmete kâ'im olurlar.

Ve İmâm-ı şâfi'î Beyt-i şerîfin sağında zikri sebkat eden Ma'cene nâm mahalde imâmet eder. İbtidâ bu mahfilden Bilâl-i Habeşî evlâdı ezâna şurû' etdükde ibtidâ mezheb-i İmâm şâfi'î edâ-yı salât eder. Akîbince İmâm Hanefî andan İmâm Mâlikî andan İmâm Ahmed-i Hanbeli kılarlar.

Ve bu makâm-ı şâfi'î'nin altı âb-ı Zemzem kuyusu olmak ile bu kasırda bir delik vardır. Ol mahalde dâ'imâ bir kova âmâde durur. Her kimin murâdı âb-ı Zemzem nûş etmek ise ol delveyi mezkûr delikden resen ile sarkıdup âb-ı Zemzem kuyusundan su çeküp nûş eder ve bu kasır üzre olan cemâ'ate bezl eder. Bir garîb tarz üzre tarh olunmuş mahfildir. Andan,

Evsâf-ı Ayn-ı Cennet Bi'r-i Âb-ı Zemzem-i rahmet

Bu zikr olunan makâm-ı şâfi'înin altında çâr-kûşe bir binâ içinde vâki' olmuşdur. Cânib-i erba'asında dörd aded revzenleri vardır. İkisi Beytullâh'a nâzırdır. Ve ikisi minber-i şerîfe nâzırdır. Ve bir kapusu var, Harem-i kebîr içinde şarka nâzır iki kanatlı bâb-ı sağîrdir. Bu kapunun kemeri üzre altun levhalı hatt ile bu târîh:

"Sultânü'l-berreyn ve hakânü'l-bahreyn kultü târîhahu bi-lafzı kad **[Y 346b]** *benâ'z-Zemzem Mehemmed Hân, sene 1082"* tahrîr olunmuşdur.

Meğer bu bâb-ı sa'âdeti Sultân Mehemmed-i Râbi' tecdîd edüp bu târîhi tastîr eylemişler.

Ve Bi'r-i Zemzem bu binâ-yı âlînin ortasında vâki' olmuş, dehân-ı çâhda bir beyâz mermer ağızlıkdır. Kaddi bir âdem memesi kaddince bir büyük kuyu ağızlığıdır. Dâ'iren-

mâdâr on iki âdem ihâta eder, kuyu ağzıdır. Ve bu kuyu ağızlığı dâ'iren-mâdâr demir belâzîkdir. Zîrâ bu âb-ı Zemzem halk olaldan beri şeb rûz niçe kerre yüz bin kova su çekilir. Böyle hadîd belâzîk olmasa kuyu ağzı pâre pâre olur. Ol ecilden dehân-ı çâh-ı Zemzeme demir ağızlık etmişlerdir.

Ve bu ağızlık üzre dörd âdem çıkup demir kafeslere dayanup dörd yerden demir makaralar ile gece ve gündüz çatal kovalar ile âb-ı Zemzem çeküp huccâc-ı müslimîni saky ederler. Ve huccâc dahi âb-ı Zemzemi nûş edüp bu du'âyı tilâvet ederler:

"Allâhümme innî es'elüke ilmen nâfi'an ve rızkan vâsi'an ve şifâe min külli dâin ve min haşyetik" deyü safâ-yı hâtır ile şifâ niyyetine nûş edüp def'-i atşân ederken üzerine dökerek ba'zısı başından aşağı döküp fî'l-hâl şiddet-i hârdan libâsları yâbis olur.

Ve subh [u] mesâ niçe kerre yüz bin gırba ve bardak ve cerre ve tulum ve kofa doldurmadadırlar. Ammâ bu âb-ı Zemzem-keşânlar kırk nefer elleri ve ayakları hınnâlı zeberdest Arablardır. Beher vakit dörder dörder gelüp âb-ı Zemzem çekerler. Her bâr dörd âdem tahammül edemez, gece ve gündüz nevbet ile çekerler.

Hikmet-i Hudâ bilâ-hisâb bu kadar kerre yüz bin delve su çekilir. Bir katre eksilmez. Aceb âb-ı zülâl-i mâ'ü'l-hayâtdır. Niçe bin derde devâdır. Lâkin dünyâ suları lezzetinde değildir. Sehel şorcadır, ammâ nûş edenin demâğı müşk-i amber-hâm ile mu'attar olur. Bir âdem on vukıyye nûş etse aslâ zarar isâbet etmez.

Ve bu dünyâ sularının cemî'isinde râyiha yokdur. Ammâ bu âb-ı **[Q 142a]** Zemzem'de vakt-i sabâhda gül râyihası müşâhede olunur, tâ vakt-i zuhura varınca. Andan vakt-i asra varınca benefşe şemm olunur. Andan gurûba dek yâsemen râyihası müşâhede olunur. Andan vakt-i ışâya dek kâdî râyihası müşâhede olunur. (–) (–) (–) leben-i andan vakt min hâlis râyihası müşâhede olunur.

Hattâ bu hakîr âlem ağyârdan bî-haber iken vakt-i şâfi'îde (–) (–) (–) (–) gördüm varırdım. Gûyâ kuyu bulamaç-misâl kaymağı gelmiş süd lezzetinde nûş edüp demâğım mu'attar olurdu. (–) (–) (–) (–)

Ve ve dahi kumkumalara doldurup cümle bilâd-ı İslâma teberrüken hedâyâ götürürler. Ve niçe kerre yüz bin (–) (–) (–) (–) vilâyet vilâyet götürürler.

Ve bu mâ-i tâhirin tabî'ati balgamîdir. Safravî âdeme mu'tedildir. Ba'zı tabî'ate tedrîc ile **[Y 347a]**kifâyet mikdârı nûş etse nef'in müşâhede eder. Ammâ her şey'in kesret-i ekl [ü] şürbünde ve **[P 144a]** isti'mâli çendân nâfi' değildir. Ammâ her ne niyyete nûş etsen bi-emrillâh fâ'ide müşâhede edersin.

Hâsıl-ı kelâm cemî'i emrâz-ı muhtelifeye devâdır. Hattâ şu'arâ-yı bülegânın birisi Ka'be-i şerîfe şikeste-hâtır varup âb-ı Zemzemden nûş edüp şifâ buldukda bu kıt'ayı terennüm eder:

Yekûlûne Leylî bi'l-ırâkı marîzatün,

Fe yâ leytenî küntü tabîben müdâviyâ,

Aleyye izâ lâkaytü Leylî bi-halvetin,

Ziyâretü Beytillâhi riclâye hâfiyâ. [323]

Hakkâ ki bir âdem dürüst i‘tikâd ile nûş etse elbette şifâ bulması mukarrerdir, zîrâ mu‘cize-i Hazret-i İsmâ‘îl’dir. Hakkında niçe bin kîl [ü] kâller tahrîr olunmuşdur. Ammâ kavl-i sahîh oldur kim,

Der vasf-ı tulû‘-ı âb-ı Zemzem

Hazret-i İbrâhîm’in oğlu İsmâ‘îli âlem-i sabâvetde mehdde iken vâlidesi Hacer Ana İsmâ‘îl’i yere bırağup kendü işine meşgûl oldukda Hazret-i İsmâ‘îl bükâ edüp nem-i dîdeleri zemîne düşdükde nemden yem-misâl ayneyn eşkinden iki uyûn zâhir olup kavm-i Benî Cürhüm lisân-ı İbrîde bu uyûnlara Zemzem dediler. Ammâ kavl-i kavî oldur kim kaçan Hazret-i İsmâ‘îl âlem-i sabâvetde iken arz üzre hâk-âlûd olup hâb-ı nâzdan bîdâr oldukda debelenerek mübârek pây-i şerîflerinin ökçesiyle zemîni urdukda bi-emrillâh iki uyûn zâhir olup İsmâ‘îl’i gark mertebesinde etdükde İsmâ‘îl feryâd [u] figâna âheng eder. Derhâl Hacer Ana bükâ-yı İsmâ‘îl’i istimâ‘ edince Safâ ve Merve mâbeyninde sa‘y ederek gelüp görse kim İsmâ‘îl gark-ı âb oluyor. Bire meded cânım pâresi sana n’oldu, deyüp İsmâ‘îl’i dirâgûş edüp âb-ı Zemzem’in zâhir olduğuna bin bin hamd edüp ibtidâ Hacer Ana nûş edüp elhamdülillâh yerine lisân-ı İbrîce Zemzem deyüp du‘â etdikde,

Hâzâ du‘â-i Hacer Ana zevce-i Hazret-i İbrâhîm ya‘nî ümmü Hazret-i İsmâ‘îl: {Du‘â gûyend lisân-ı İbrî berâ-yı âb-ı Zemzem:}

Haban hu ja bij jemjem
beni Allâhım bu Zemzem’den

Julu bnha jum bidij
avretlere hüsn ver

Jujajlm jk jtja
Rahmet ile yarlığa

Jidej dersan flavarja
cennetine niçe zamân ko yıllar ile

Huj rivajı Jbaş ndaj
Nûh ile tâc-ı nübüvvet ile îmân ver

Tuj mja jlm jlm jida yz kılm jba
dağ kadar garîk garîk cennet rahmeti ver

Büraj fir flajriba flajriba
dertlerinden kurtar kurtar

Tercüme-i lisân-ı İbrî: İlâhî bundan nûş eden tâ'ife-i nisvânı mahbûbe eyle ve hüsn-i hulk ver. Ve rahmetinle yarlığa kim âcizelerdir. Ve evlâdlarımdan içenlere tâc-ı nübüvvet ver ve garîk garîk rahmet eyleyüp cemî'i derdlerine devâ ver, deyü du'â eder. Hakkâ ki âb-ı Zemzem nisâ tâ'ifesine gâyet nâfi'dir. Ve gâyet mahbûbe olurlar. Ve cümle zenânesi hüsn-i hulk ile meşhûre-i âlemdirler.

Ve her kim nûş ederse ta'âm tenâvül etmiş gibi def'-i cû' edüp tendürüst eder. Andan bu âb-ı Zemzemin cânib-i erba'asın Hacer Ana türâb ile ihâta edüp bir halîc eder. Eğer **[Y 347b]**bügemese nehr-i azîm olurdu, derler.

Andan Hazret-i İbrâhîm zirâ'atden külbe-i ahzânına gelüp görse kim bir ayn-ı zülâl zâhir olmuş, nûş edüp hamd [ü] senâ edüp İsmâ'îl'e hayır du'â eder.

Be-kavl-i müverrih-i âlem: Mekke-i mükerreme binâ olunmazdan evvel Cenâb-ı Bârî âb-ı Zemzemi ayân eyledi kim türâbı tîn etmeğe su lâzımdır. Ve ummâller dahi def'-i atşân etmeğe su lazımdır kim âye[t]: [324] dır. Anıniçün Cenâb-ı İzzet ol âb-ı Zemzemi halk etdi, derler. *El-uhdetü ale'r-râvî.* [325] Niçe kîl vardır, ammâ, kâl-i kelâm-i Resûl-i Kerîm aleyhi's-selâm: [326] buyurmuşlardır. *Ve's-selâm.*

Ve âb-ı Zemzem'in sağ tarafında taşrada dîvârına muttasıl Beyt-i şerîfin tuç tekerlekli nerdübânı anda durur Beyt-i şerîf açıldıkca Bâb-ı şerîf önüne koyup cümle huccâc andan çıkup Beyt-i şerîfe dâhil olurlar. Bu nerdübânın sağ cânibinde,

Bâb-ı Selâm-ı Atîk: Mâ-tekaddem Harem-i şerîf tevsî' olunmazdan Harem-i şerîfin Bâb-ı Selâm'ı bu imiş. Ve etrâf-ı Harem zikri sebkat eden tuç direkler imiş. Ve hâlâ bu Bâb-ı Selâm bir eyvân kemeri-misâl bir tâk-ı âlîdir. Bir cânibi âb-ı Zemzem kasrıdır. Bir cânibi minber-i Resûl'dür kim Bâb-ı Selâm-ı atîkın sağ tarafında aslâ bir yere muttasıl değildir. Hemân büyük Harem-i şerîfin tâ ortasında bir beyâz mermer-i hâmdan bir musanna' minberdir kim misli memâlik-i İslâmiyyede yok bir surâhî minber-i lâtifdir kim ta'bîr ü tavsîfinde lisân kâsırdır.

Bu minberin bâlâsında çâr sütûn-ı mevzûn üzre bir serâmed sivri külâhı var. Ve tâ zirve-i a'lâsında bir âdem kaddi bir alemi var. Minberin kubbe külâhı ve alemi eyle musaykal ve mücellâ altundur kim çeşm-i huccâc hîrelenüp "Sübhânallâh" derler. Hakkâ ki minber-i bî-hemtâdır.

Ve her yevm-i Cum'a makâm-ı hatîbin cânibeyninde yeşil sancaklar ile zeyn ederler. Ve iki kerre yedi aded minârelerde salâlar verildikden sonra cümle huddâm-ı Beytullâh tevhîd-i sultânî ile hatîb hazretlerini Kademü'n-Nebî kubbesinden çıkarup örf-i izâfetiyle vak' [u] vakârıyla boğazında ridâ-yı Muhammedî ile ve destinde şemşîr-i ateştâb ile hırâmânî reftâr ederek önünde alem-i Resûlullâh ile tevhîd ederek cümle hulefâları getirüp minber dibinde seccâdesinde karâr etdükde ezân-ı Muhammedî tilâvet olunup âb-ı Zemzem kasrından cümle mü'ezzinân,

"Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin ve sellim" deyüp âgâze etdiklerinde sünnet-i Resûlullâh edâ olunup Hazret-i Bilâl-i Habeşî evlâdı şeyh (–) tasliye-i bülend-âvaz ile rehâ buldurup hatîb hazretleri elindeki seyf-i kâtı'ı ile hatîb minbere çıkup hutbeyi tamâm edüp,

Evvelâ Cenâb-ı Bârî‘ye hamd [ü] senâ, sâniyen Hazret-i Risâlet’e salât [u] selâm, sâlisen Çâryâr-ı Güzîne tarziye, râbi‘an Âl-i Osmân’a du‘â [vü] senâ ederek,

“Hâdimü‘l-Haremeyni’ş-şerîfeyn **[Y 348a]**mevlânâ Mülûkü‘l-Arab ve’l-Acem es-sultân ibnü‘s-sultân es-sultân Gâzî Mehemmed Hân-ı Râbi‘ Fâtih-i bilâdi’l-Erdel edna’l-arzı‘l-erzel ve fâtih-i Yanova ve fâtih-i Varat ve fâtih-i Uyvar ve fâtih-i Keçkıvar ve fâtih-i cezîre-i Ikrît” deyüp tâ fâtih-i Mısır Sultân Selîm’e varınca her pâdişâhı eyle ta‘rîf ü tavsîf eder kim bu evsâfı istimâ‘ eden kimesne Âl-i Osman devleti ne idüğin bilir.

Ve Âl-i Osmân’ın bir dârâtı dahi Mahmil-i şerîfler ile yetmiş bin huccâc Arafât’a cem‘ oldukda şevket-i Âl-i Osmân ne idüği ma‘lûm olur.

Andan bu minberden hatîb nüzûl edüp iki rek‘at salât-ı cum‘a edâ olunup minber dibinde tevhîd-i azîm olur, ba‘zı huccâc tavâfa şurû‘ eder.

Bu Mekke şehrinde bu Harem-i şerîfden gayri yerde salât-ı cum‘a edâ olunmaz. Cümle ibâdullâh bu Harem-i şerîfe leb-ber-leb olup Beyt-i şerîfi ortaya alup yüz yüze ibâdet câ’iz değil iken bu Harem-i şerîfe karşu karşuya secde ederler. Ammâ murâd [u] maksûd secdegâhları Beyt-i şerîfdir. Bir aceb temâşâgâh ibâdetgâh yerdir.

Ve bu minber ile Beyt-i şerîfin mâbeyni yigirmi adım ba‘îddir. Ve minber ile âb-ı Zemzem mâbeyninden ilerice,

Makâm-ı Hazret-i İbrâhîm ya‘nî beyt-i Hazret-i İbrâhîm: Ka‘be-i şerîfi bünyâd etmezden **[Q 142b]** evvel Benî Cürhüm kabîlesi içre sâkin olup bu makâmı cây edinmişler idi. Anıniçün makâm-ı İbrâhîm derler. Bir alçak çâr-kûşe tuç şebekeli musanna‘ kasır-misâl kurşum örtülü bir makâmdır. Ve cânib-i şarka nâzır yine tuç kafesden bir vâcibü‘s-seyir bâb-ı latîfi var.

Ve bu kapu önünde bir dihlîzi (–) sütûn-ı nâzik üzre binâ olunmuşdur. Ve kubbesi levha tavandır. Ammâ nakş-ı bûkalemûn zer-ender-zer ibret-nümûn halkârî ve silu ve lâcüverd ve lâ‘lî ve mînâ elvân gûnâ-gûn boyalar ile eyle münakkaşdır kim Velî Cân ve Bihzâd ve Ağa Rızâ kalemin çekmede âcizlerdir.

Ve makâm-ı İbrâhîm olmak ile Sultân İbrâhîm Hân müceddeden ta‘mîr edüp böyle sihr-i i‘câz münakkaş etdirmiş. Ta‘mîrine târîhi var ammâ tahrîre evkâtımız olmamak ile terkîm olunmadı.

Ve bu makâm-ı İbrâhîm’in içinde (–) (–) bir de çâr-kûşe bir sandûka-i zerdûz vardır. Eyle münakkaşdır kim gûyâ nakş-ı Çîndir. Bu dahi Mısır’da Yûsuf kasrından (–) (–) (–) (…)

……………. (1 satır boş)………………..

emîrü‘l-hac getirüp bu makâm-ı İbrâhîm sandûkasını **[P 144b]** setr eder.

Bu Sultân Ahmed Hân’ın hayrâtıdır. Yedi vukıyye sırma-i müzehheb ve yedi vukıyye sırma-i sîm-i hâlis ve iki kantâr harîr ile zer-ender-zer bâf olup gûnâ-gûn nakş-ı şükûfe ile tezyîn olunur. Ve bir cânibinde,

“Lâ ilâhe illallâh İbrâhîm Halîlullâh”

tahrîr olunmuşdur.

Ve bir kitâbe içre dahi âye[t]: [327] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve bu hatt-ı müzehhebler cümle siyâh harîr üzre sırma ile nakş olunmuşdur. Ve bir sandûka içinde Hazret-i **[Y 348b]**İbrâhîm'in kademeyn-i şerîfeyn[i] vardır. İçi gülâb ile leb-ber-lebdir. Ehl-i züvvâr bu kubbeye girüp ol gülâbdan yüzlerine sürerler.

Ve ziyâret etdükde du'âsı bâlâda mastûrdur. Ve bu zikr olunan binâların cümlesi Beyt-i şerîfin cânib-i erba'asında vâki' olmuşdur.

Ve âb-ı Zemzem'in kapusu önünde cânib-i şarkîsinde sekiz adım ba'îd,

Makâm-ı (–) ya'nî Kademü'n-Nebî: Çâr-kûşe bir dîvâr üzre bir beyâz kubbe-i âlîdir. Kurşum ile pûşîde değildir, beyâz kireç ile mestûrdur. Bu kubbe içre bir mihrâb-ı muhtasar vardır. Anın sol cânibinde bir dollâb içre çâr-kûşe bir sandûkada Hazret-i Risâlet-penâh'ın mübârek pây-i şerîfleri bir kara taşa te'sîr edüp kademeyn-i mübârekeyni çukurunda leb-ber-leb gülâb-ı Resûl'dür. Cümle huccâc yüzlerine sürüp münevverü'l-vech olurlar.

Ve bu kubbe içinde niçe yüz sâhibü'l-hayrâtın müzehheb ü mutallâ çerâğdân ve şem'dân ve buhûrdân ve gülâbdânları var kim yığın yığın âmâdedir. Ve mücevher şem'dân ve kandîl ve sîm âvânları var kim hisâbın Hudâ bilür. Ve gûnâ-gûn fânûslar var kim herbiri birer memleketden hedâyâ gelmiş fânûs-ı cinânlardır. Her şeb Harem-i şerîf huddâmları şem'-i kâfûrîler ile çerâğân edüp Harem-i şerîfi zeyn ederler.

Ve bu kubbe-i kademü'n-Nebî'nin bâbı Harem-i şerîf içre şimâle mekşûfdur. Ve bu kubbenin on adım cânib-i şimâlinde,

Kubbe-i (–): Bir alçak kubbedir. Ve kireç ile sıvalıdır. Mahzen-i zeyt olmağile dâ'imâ mesdûddur. Bu Harem-i şerîfde ve şehir içinde ne kadar yüz bin kanâdîller var ise cümlesine zeyt bu kubbeden verilüp Harem-i şerîfi münevver ederler.

Ve bu kubbenin cânib-i erba'asında niçe bin âb-ı Zemzem bardakları vardır, surâhî kûzelerdir. Anlara Zevrak-ı Safâ derler. Âb-ı Zemzem ile leb-ber-leb edüp rûzgâra karşu durup kesb-i hevâ edince buz pâresi olur. Ve niçe bin surâhî boğazlı bardaklardır. Her biri birer sâhibü'l-hayrâtların hayrıdır. Üzerlerine kırmızı hat ile ism-i sâhibü'l-hayr tahrîr olunmuşdur. Meksûr olan bardak yerine biri dahi alınur. Bunların sâhibleri her diyârdan surre ve atıyyeleri gelüp vekîl olan kimesne bardakları doldurup huccâc-ı müslimîne bezl ederler, aceb hayrât-ı müstetirdir.

İhvân-ı safâya ma'lûm ola kim bâlâda tahrîr etdiğimiz ile bu kubâblardan gayri bu Harem-i şerîf içre alâmet-i binâ yokdur. Cümlesi ale't-tertîb tahrîr olundu. Ammâ bu Harem-i şerîfin cânib-i erba'asında niçe yüz medârisler vardır. Cümlesinin revzenleri Beyt-i şerîfe nâzırdır. Herkes hânesinden mezâhib-i erba'a imâmlarına iktidâ ederler, kat-ender-kat hâne ve medreselerdir. Ammâ Bâb-ı Dâvûd'dan Bâb-ı Selâm'a varınca Harem dîvârından taşrası şâhrâhdır. Ve Bâb-ı Safâ'dan taşrası Safâ ve Merve mâbeyni sûk-ı sultânîdir. **[Y 349a]**Ol tarafdan hâne ve medreseler Mısır emîrü'l-haccı medresesinden gayri medrese yokdur.

……………. (10.5 satır boş)………………..

……………. (6 satır boş)………………..

Evsâf-ı feth-i Mekke-i mükerreme bedest-i Hazret-i Seyyidü'l-kevneyn ve Resûlü's-Sakaleyn ve şefî'u men

fi’d-dâreyn

sallallâhu aleyhi ve sellem

Bu evsâf-ı şerîfin tahrîr etdiğimiz Beyt-i şerîf içün hubût-ı âdemden berü ma‘bed-i kadîm olmak ile niçe bin mülûk buna mâlik olduklarında niçe bin ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olduğu kütüb-i tevârîhlerde musarrahdır. Ammâ Hicret-i Nebeviyye’nin sene 17’si târîhinde bizzât Hazret-i Risâlet-penâh Medîne-i münevvereden yetmiş dörd bin Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn [ü] Ensâr ile gelüp Mekkeyi muhâsara edüp kuvvet-i bâzû ile cebren ve kahren seyf-i Muhammedî urarak Kureyş münkirleri destinden feth etdükde cemî‘i emvâl [ü] erzâkları ganîmet oldu.

Bu feth-i zafer me’serde İslâm ile müşerref olanları beyân eder: Evvelâ Ebû Süfyân bin Zacr bin Harb ve Halîm bin Cerâm ve Bedîl bin Vertâ ve İkrime bin Ebû Cehil ve Abdullâh bin Sa‘d bin Ebî Serh ve Hazret-i Ebâ Bekr’in pederi Ebî Kuhâfe mekfûfu’l-basar iken huzûr-ı Resûlullâh’a Hazret-i Ebâ Bekir getirüp İslâm ile müşerref oldu.

Ve bu Mekke-i mükerreme feth olduğu gün Hâlid ibn Velîd hazretleri Rûm’a serdâr olmağiçün hil‘at-i Resûlullâh’ı geyüp alem-i Resûlullâh’ı destine alup kırk bin nâmdâr Sahâbe-i kerrâr ile kayser-i Rûm üzre gidüp şâm-i şerîf’i feth etdi. Ve cümle Rûm keferesin dendân-ı tîğden geçirüp niçe bin deve yükü mâl-ı ganâ’im ile Medîne-i münevvereye geldi. İbtidâ gazâ-yı Rûm budur. Anıniçün Hâlid hazretlerine Seyfullâhü‘l-meslûl dediler. **[Q 143a] [P 145a]**

Müverrih-i âlemler Ka‘be-i şerîfin bu mertebe ma‘mûr olmasın tahrîr ederler kim, Hazret-i Âdem hubûtdan sonra edîm-i arzda Mekke yerinde tavattun edüp Rabbü‘l-İzzet Hazret-i Âdem’e ibâdetgâh içün kızıl yâkûtdan bir beyt-i ma‘mûr gönderdi. Hazret-i Âdem anda ibâdet edüp du‘â etdi kim *“Allâhümme’c‘al lehu amâren min zürriyyetî”* deyü du‘â etdi. Hazret-i Âdem’in du‘âsı müstecâb olup Ka‘be yeri günden güne ma‘mûr oldu.

Ba‘dehu Tûfân-ı Nûh’da Beyt-i Ma‘mûr’u Cenâb-ı Allâh yine Cennet-i Me’vâ‘ya ref‘ edüp ba‘de’t-Tûfân tâ Hazret-i İbrâhîm zamânında yine Hazret-i Âdem’in mâ tekaddem etdüği du‘âsı berekâtıyla Hazret-i İbrâhîm emr-i İlâh ile müceddeden binâ etdükde Cenâb-ı Bârî‘den nidâ gelüp emr etdi kim “Yâ İbrâhîm! Âye[t]: [328] dedi. Hazret-i İbrâhîm eyitdi

“Yâ Rabbî! Benim savtım kim işidir?” dedi. Cenâb Allâh eyitdi:

“Minke’l-ezân ve aleyye’l-belâğ” [329] buyurdu.

Derhâl Halîlullâh cebel-i Ebî Kubeys’in tâ zirve-i a‘lâsına çıkup cânib-i şarka ve garba ve şimâl ve cenûba nidâ etdi kim

“Rabbiniz bir beyt binâ etdi. Gelin yâ ricâlallâh, hac tavâf eylen” dedi.

Allâhü Ta‘âlâ **[Y 349b]**İbrâhîm Nebî‘nin sadâsın beyne’s-semâ ve’l-arz olan mahlûkâta rahm-i mâderde alaka ve muzga olanlara bile istimâ‘ etdirdi. Cümle mahlûk bir kerre ve iki kerre ve beş on ve elli kerre *“Lebbeyk allâhümme lebbeyk”* deyü telbiye edenler her ne kadar telbiye etdilerse ol kadar hacc müyesser olur.

Bu sadâyı istimâ‘ etmeyen hacdan mahrûmdur. Ammâ, “Vekâleten müyesser olur ve edâ-yı hacc etmiş olur” deyü ba‘zı müfessirîn yazmışlardır.

İşte Hazret-i Âdem du‘âsı sebebi ile Ka‘be-i şerîf ma‘mûr olmada. Ve Hazret-i İbrâhîm sadâsıyla her sene niçe kerre yüz bin huccâc gelmede. Inkırâzü‘d-devrân ma‘mûr ola. Ve huccâc-ı müslimîn ile âbâdân ola, âmin yâ Mu‘în. Beyt:

Her kime Ka‘be nasîb olsa Hudâ rahmet eder

Sevdiği kişiyi Hak hânesine da‘vet eder

Evsâf-ı imârât [u] hayrât [u] hasenât-ı şehr-i Mekke ve esvâk-ı müzeyyene-i belde-i Bekke
zeyyenehullâhu ta‘âlâ ilâ inkırâzı‘d-devrân ve ebbede milkehu

İhvân-ı safâya ve yârân-ı bâ-vefâya şöyle ma‘lûm ola kim şehr-i Mekke-i mükerreme yedi cebel-i müntehânın mâbeyninde yedi dere ve depe üzre vâki‘ olmuş şimâlden cenûba tûlânî vâki‘ olmuş bir şehr-i azîmdir. Ammâ âsâr-ı binâlarının ekseri yedi dereye vâki‘ olmuşdur.

Ve bu dere içre üç şâhrâhı vardır. Gâyet ulu yollardır. Ve şimâl cânibinde Bâb-ı Mu‘allâ‘ya varınca ulu tarîk-ı âmdır. Ve bir müntehâsı dahi Hammede cânibinde şebîke dedikleri mahalle varır. Ve cânib-i cenûbda Yemen râhı üzre Hazret-i Hamza’nın mevlûd-ı şerîfi olduğu mekâna müntehîdir. Ammâ bu şehr-i azîmin arzı cebel-i Cezzel dedikleri dağın yüzünde ve cebel-i Ebî Kubeys’in nısfından ziyâdesi ma‘mûrdur. Bu iki dağın üstü ve mâbeyni dahi ma‘mûrdur kim şehrin arzı vâki‘ olmuşdur. Ammâ ancak bir ok menzili yerdir. Ve bu cebel-i Ebî Kubeys ile cebel-i Cezzel’e Ahşebân derler.

Ve bu şehr-i Mekke’nin tûlu Bâb-ı Mu‘allâ‘dan Bâb-ı Mâcin’e varınca kâmil dörd bin iki yüz adımdır. Andan öte şehrin nihâyetine dek üç bin adım dahi vardır.

Ve yine Bâb-ı Mu‘allâ‘dan Bâb-ı şebîke’ye varınca ve tarîk-ı mer‘adan Sevîka’ya andan yine Bâb-ı şebîke’ye varınca bin yüz yetmiş zirâ‘-ı Mekkîdir.

Bu şâhrâhlardan mâ‘adâ on iki sûkân(?) dahi vardır ve yedi yüz sokak dahi vardır. Cümlesi mahallâtlar içredir. Aşağı sûk-ı sultânîde olanlar düz yerde vâki‘ olmak ile kumsaldır, aslâ kaldırım döşeli değildir. Ve cebeller üzre olan mahallât sokakları eniş yokuş kayalı yollardır. Ve gâyet tâhir tarîk-ı âmlardır.

Ve bu şehr-i Mekke içre sağîr ü kebîr cümle yedi yüz kırk mihrâbdır. Ammâ cümle mesâcid ve medâris ve tekye ve buk‘a ve büyût-ı Çâryâr-ı Güzîn ve Sahâbe-i kirâm hanelerinde olan mihrâblar ile add olunup yedi yüz kırk mihrâb olmuşdur. Ammâ salât-ı cum‘a edâ olunan **[Y 350a]**Harem-i şerîfdir. Andan gayri yerde bu şehir içre cum‘a namâzı kılınmaz.

Fî beyân-ı mesâcid-i şehr-i Mekke: Evvelâ mescid-i (–) ve Hazret-i Resûl’ün Bi’r-i Cübeyr’i kurbunda mescid-i Nebî derler ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve cebel-i Nûbâ üzre mescid-i Ömer ibnü‘l-Hattâb. Ve Bâbü‘l-Acle kurbunda Ca‘fer bin Ebî Tâlib mevlûdu olduğu mescid. Ve Zukâk-ı Mirfak’da Hazret-i Ebû Bekr’in beyti, mescidi ve dükkânı dahi bu mahaldedir.

Ve Hazret-i Abbâs hânesi mesciddir. Ve cebel-i Kayka‘ân cânibinde ma‘bedü‘l-Cüneyd ve İbrâhîm-i Edhem’dir. Bu iki sultân bu mescidde sâkinler imiş.

Ve Mekke içinde Haccûn dağının mukâbelesinde Mescidü‘l-Hak ve mescid-i Zâyet. Bir alçak minâresi vardır. Ve Müdde‘â‘da mîl-i Eymen kurbunda mescid-i Müdde‘â. Ve

şehirden aşağı mescid-i Rükûb Hazret-i Risâlet-penâh Medîne-i münevvereye hicret etdükde bu mescidden binüp râh-ı Medîne'ye âzim olduklarıyçün mescid-i Rükûb derler.

Ve Ten'îm nâm mahalden kıbleye gelirken mescid-i Hazret-i Âyişe-i Sıddîka bir küçük mesciddir. Harem-i şerîf mîlleri yolunda bir ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır.

Andan İmâret-i Hâsekiyye kurbunda makâm-ı Seyyid Ahmedü'l-Bedevî mescidi bir alçak minâreli cemâ'at-i kesîreye mâlik mescid-i rûşendir.

Mekke-i mükerremede du'â müstecâb olan yerleri ve makâmât-ı aliyyeleri ve büyût-ı şerîfelerde olan mesâcidleri ale't-tertîb beyân eder

Evvelâ Metâf-ı şerîf ve Mültezem ve mizâb-ı Rahmet altı ve dâhil-i Beytullâh ve Zemzem-i mübârek ve Hacerü'l-esved ve Halîlullâh makâmı ve Kademü'n-Nebî ve minber-i Resûl dibi ve Safâ ve Merve ve Mes'â ve Arafât ve Müzdelife ve mescid-i İbrâhîm ve Mîne ve Cemreler ve Sebîr dağında mescid-i Kepş ve mescid-i Hayf ve mescid-i Nahir ve mescid-i Meş'ari'l-harâm ve mahall-i nüzûl-i sûre-i ve'l-Mürselât ve beyt-i Hadîce-i Kübrâ ümmü'l-mü'minîndir. Mevlûd-ı Nebî'nin sene 25 Hazret-i Risâlet-penâh Hadîce'nin mâlıyla ve Müyesser nâm gulâmıyla hazret refîk olup şâm kurbunda Busrâ şehrine ticârete gidüp fâ'ide-i firâvân ile Mekke'ye avdetde Hadîce-i Kübrâ kırk yaşında iken hazretin menkûhası olup bu Beyt-i şerîfde idiler.

Ve bir makâm dahi Dâr-ı Hayzürân. Ve Kubbe-i Muhtefî Hazret-i Risâlet "Küffârları gözüm görmesün" deyü bunda gizlenirdi, anıniçün Kubbe-i Muhtefî derler, bir mübârek mekândır. Ve cebel-i Ebî Kubeys ve cebel-i Nûr ve cebel-i Sebîr ve cebel-i Hirâ. Ve mescid-i Bî'at, Mîne bâzârına giderken sol kolda Akabe'ye bir ok menzili karîbdir, anda Abbâs ile yetmiş kimesne bî'at etdikleriyçün mescid-i Bî'at derler, bâlâda memdûhdur.

Ve Hazret-i Ebâ Bekr'in dükkânı kurbunda bir dîvârda Hacer-i Selâm derler, bir boz taşdır. Cümle huccâc ol taşa istilâm edüp ziyâret ederler. Bir mücellâ ve münevver taşdır.

Bu taşı ziyâret etmenin **[Y 350b]**sebebi oldur kim Hazret-i Risâlet-penâh bu mahalden ubûr ederken karşu tarafdan bir alay Mekke müşrikleri mukâbele-i Resûl'e geldiklerinde hemân Hazret-i Risâlet-penâh bu hacere,

"Es-selâmü aleyke yâ sahratallâh" dedikde bi-emrillâh taş lisâna gelüp,

"Ve aleyke's-selâm yâ Resûlallâh" deyüp Resûl-i Ekrem'in selâmın aldıkda cümle münkirîn bu seng-i hârâdan bu sadâ-yı aleyki istimâ' edince derhâl cümlesi İslâm ile müşürref olup İslâm gelüp tarîk-ı âmdan tarîk-ı hâssa girüp hâssu'l-hâs olup şâhrâh-ı Muhâmmedî ile Cennet-i a'lâya revâne oldular. **[P 145b]** Hâlâ nazargâh-ı hâs [u] âm bir hacer-i gül-fâmdır.

Ve bu mahalle karîb bu taşın **[Q 143b]** mukâbelesinde yine dîvârda binâ olunmuş bir boz taş vardır. Cümle huccâc anı dahi istilâm ederler. Hacer-i Fût derler, bir çukur taşdır. Hazret bu taşa dayanup mübârek dirseği hamîre girir gibi güzer etmişdir. Bu mahalden hazret ubûr etmeğe tereddüd etdükde bu hacerden bi-emrillâh "Fût yâ Resûlallâh" sadâsı gelir, ya'nî "Geç yâ Resûlallâh" demişdir. Andan Hazret-i Risâlet müşrikîn içinden selâm[et] ile ubûr eder. Anıniçün bu taşa Hacer-i Fût derler. Bu iki taşların hakkında Sa'î Fâşî rivâyetiyle hadîs-i sahîhe vardır.

Ve beyt-i Hazret-i Abbâs. Bu dahi ziyâretgâhdır.

Ve cebel-i Sebîr'in sol cânibinde Mağâretü'l-feth derler bir gârdır. Hazret-i Âyişe-i Sıddîka bu gârda i'tikâfa girmişdir. Bazı sulehâ-yı ümmet kimesneler teberrüken girüp ibâdet ederler. Ana hâlâ Sahra-i Âyişe derler bir ibâdetgâh yerdir.

Ve cebel-i Ebî Kubeys verâsında cebel-i Handeme derler, bir münevver küçük cebeldir. Cümle ehl-i siyer ve ehl-i Mekke anda yetmiş aded peygamber medfûndur, derler. Yigirmi nefer kimesne olup ziyâretine vardık. Ammâ alâmet-i binâdan bir şey görmedik. Ancak bir kaç azîm gârlar var, bâbları mesdûd. Bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp yine Mekke'ye geldik.

Ve Mîne bâzârı kurbunda Mescidü'l-İcâbe: Bu dahi icâbet-i du'â mahallidir. Andan makâm-ı Safâ'nın ensesinde yokuş yukarı gûyâ Cihângîr yokuşudur, tâ cebel-i Ebî Kubeys'in zirve-i a'lâsına varınca sekiz yüz adımdır. Ve kat-ender-kat biri biri üzre Beyt-i şerîfe nâzır evlerdir. Bir hânenin sütûhu mâ-fevkındeki hânenin havlısı vâki' olmuşdur. Ammâ cebel-i Kubeys'in fevkında büyûtdan ve âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Bir kayalı meydân yerdir. Bu mahalde,

Secdegâh-ı Hazret-i Enbiyâ: Hazret-i Risâlet-penâh âlem-i sabâvetde iken Mekke'de kaht-ı azîm olup cümle kavm-i Kureyş bu mahalle du'â-yı istiskâya çıkup Abdülmuttalib hazretin ser-i sa'âdetin açup,

"Yâ Rabbî! Bu yetîm Muhammed Emîn yüzü suyuna bize su ver" dedikde, Hazret secdeye mübârek başların kodukda bi-emrillâh ser-i sa'âdetleri taşa te'sîr etmişdir, hâlâ zâhirdir. Cânib-i erba'asın mihrâb-misâl dîvâr etmişler. Ziyâretgâh-ı enâmdır. Ve iki rek'ât namâz **[Y 351a]**kılmak lâzımdır.

Ve bu secdegâh mahalde bir kaya içre, bir âdem kaddi çukur vardır. Ol çukur kayanın cânib-i garbîsinde on iki bürûca münkasım kertik nişâneler vardır. Her mâhın gurresi hilâli elbette bu merkezlerden nümâyân olup aslâ tahallüf etmez, aceb mu'cizedir. Eğer hevâda kesâfet dahi olursa Mekke muvakkitleri vardır, ol çukur içine girüp nazar etdiklerinde elbette nümâyân mâhân ola düşer.

Ve bu mahal cemî'i ehl-i Mekke'nin ârâmgâhı ve mesîregâhı yerdir kim cemî'i şehr-i azîm-i Mekke-i kadîm yedi dere içre ne kadar imârât [u] hayrât [u] büyûtât var ise ferden ferden nümâyândır. Ve ne kadar vâsi' şehr-i azîm idüği bu mahalden ma'lûmdur.

Ve bu mahalde bir deyr-i harâb vardır. Ammâ hâlâ sarnıcı ma'mûrdur. Cebel-i Kubeys'in tâ zirve-i a'lâsından nüzûl eden matar-ı rahmet bu deyrin sarnıcına dâhil olur.

Bu cebelin şimâline yüz adım yokuş aşağı gidüp bir püşte üzre âsitâne-i şeyh İsmâ'îl bir azîm tekyedir. Yetmiş seksen nefer kimesne fukarâsı vardır. İki kubbe yanyana inşâ olunmuş, bir kubbe içre kendüleri medfûndur, Sahâbe-i Resûlullâh'dandır. Ve garba nâzır bir kapusu taşrasında müsafirhâne hücreleri var. Ba'zı huccâc ve ehl-i Mekke bu tekyeye gelüp şehri temâşâ ederler, zîrâ bu dahi bir püşte-i âlî üzre vâki' olmuşdur. Cümle şehir pây-i tahtda nümâyândır.

Bu tekyeden şimâle beş yüz adım Emîne Hâtûn deresine nüzûl edüp,

Evsâf-ı sa'âdet-hâne-i Emîne Hâtûn ya'nî ümm-i Hazret-i Resûl-i Emîn

Bizzât Hazret-i Risâlet-penâh İskender-i Zülkarneyn vefâtı târîhinden sonra 882 senede sa‘âdetle rahm-i mâderden müştak olup vücûd-ı nâzenîni dünyâya kadem basdığı dem mevsim-i Nîsân’ın yigirmisinde mâh-ı Rebî‘ü’l-evvel’in on ikinci gece isneyn gecesi zuhûra geldikde âlemi münevver kılup vech-i arzda cemî‘i esnâmlar sernigûn oldular.

Ve cümle âteşgedeler sönüp tâk-ı Kisrâ ve kubbe-i Ayasofya ve Kızıl Elma kubbesi ve cümle deyr-i dünyâ deyyâr bir diyârda kalmayup münhedim olup bu beyt-i şerîfi üzre bir yeşil bulut sâyebân oldu. Tâ müddet-i medîde altmış üç sene ömr-i nâzenînlerinde ol bulut Hazret-i Risâlet üzre sâyebân idi. Her ne cânibe müteveccih ola ol ebr-i ahzar bile revâne olurdu ve Hazretin sâyesi zemîne düşmezdi. İllâ bârân-ı rahmet nâzil olsa Hazret-i Risâlet’in fermânıyla ol bulut bir tarafa durup Hazret-i Resûl matar-ı rahmete müstağrak olup yine emirleri ile ol ebr re’s-i Resûl üzre ber-karâr olurdu.

şeyh Muhammed ibn İshâk kavli üzre Hazret-i Âdem Nebî‘den zamân-ı vilâdete gelince 6750 sene olmuşdur.

Ve Nûh Nebî‘den vilâdet-i bâ-sa‘âdete gelince 4490 sene olmuşdur.

Ve Hazret-i İbrâhîm’den vilâdete gelince 3070 sene.

Hazret-i **[Y 351b]**Mûsâ‘dan vilâdete gelince 3300(?) sene oldu.

Ve Hazret-i Dâvûd’dan vilâdete gelince 1200 sene olmuşdur.

Ve İskender’den vilâdete gelince 882 sene olmuşdur.

Ve Hazret-i Îsâ‘dan vilâdete gelince 600 sene olmuşdur.

Kavl-i sahîhdir. Ve tevârîh-i kadîm-i Kabâbıta’da ve tevârîh-i Yûnâniyân’da ve tevârîh-i Yanvan’da böyle tahrîr olunmuşdur kim tevârîh-i mu‘teberelerdir.

Ve bu beyt-i şerîf Hazretin vâlidesinin milk-i mevrûsu idi. Vâlideleri Veheb binti Emîne’dir. Hazretin süd vâlidesi Benî Sa‘d kabîlesinden Halîme Hâtûn’dur. Hazret-i Risâlet ve Hazret-i Hamza ve Ebû Seleme bin Abdullâhi’l-Mahzûmî ve Abdullâh bin Cahş el-Esedî, bunlar cümle Hazret ile Halîme Hâtûn’dan süd emüp süd karındaş olmuşlardır.

Ve Hazret-i Risâlet-penâh’ın peder-i azîzi Abdullâh ibn Abdülmuttalib bin Hâşim bin Abdi Menâf bin Kusay bin Kilâb bin Mürre bin Kâ‘b bin Lü’ey bin Gâlib bin Fihr bin Mâlik bin En-Nadr’dır. Ve bunlar cümle kabâyil-i Kureyş‘in emîrleri idi. Yigirmi sekizinci atada Hazret-i İsmâ‘îl’e yigirmi tokuzuncu atada Hazret-i İbrâhîm aleyhisselâm bin Âzer’e müntehî olur. Hazret-i Risâlet-penâh 6 sene[ye] bâliğ iken pederleri Abdullâh bin Abdülmuttalib şâm-ı cennet-meşâma ticârete gidüp gelirken Medîne kurbunda Dârü‘t-tâbi‘a nâm mahalde merhûm oldu. Müddet-i ömürleri 25 sene.

Ve vâlideleri Emîne Hâtûn ehlinden intikâl eden mâlı taleb içün Mekke’den Hazret-i Resûl ile Medîne’ye geldükde Hazret altı yaşında idi. Pederi mirâsın alup vâlidesi ile Mekke’ye gelirken İbn Yemâm nâm mahalde vâlidesi Emîne Hâtûn dahi merhûm olup Hazret yedi yaşına bâliğ idi. Anadan dahi yetîm kalup vâlidesi akrabâları Emîne Hâtûn’un na‘şın Mekke’ye götürdüler. Bir rivâyetde anda defn edüp Hazret-i Risâlet ba‘de’l-hicre Ebû Enâm nâm mahalden vâlidesi cesedin çıkarup Bakî‘de defn etdi, derler.

Ba‘dehu vâlidesi akrabâları Hazreti Mekke’ye mâlıyla götürüp Abdülmuttalib ki

Hazret'in dedesidir, Hazreti ana teslîm ederler. Ba'dehu kırk yaşında Hazret-i Risâlet'e nübüvvet geldikde vâlidesinden intikâl eden hâne ki Hazretin rahm-i mâderden müştakk olduğu bu mezkûr beyt-i şerîfin Ukayl bin Ebî Tâlib'e **[Q 144a]** hibe edüp kendileri Hadîce-i Kübrâ'nın hânesine nakl eder. Mürûr-ı eyyâm ile Ukayl hazretlerinin vârisleri bu beyt-i latîfi Haccâc Yûsuf Zâlime bey' ederler.

(–) (–) (–) (–) vâlidesi Hayzurân(?) Hâtûn hacca geldikde bu hâne-i Resûl'ü Haccâc vârislerinden iştirâ edüp (–) (–) (–) (–) (–) el-Melikü'l-muzaffer şemseddîn Yûsuf aleyhi'r-rahme mahabbeten li-Resûle bu mescidi dahi tevsî' edüp (–) (–) (–) ziyâret nmân kılanlar hayr du'â kılarlar.

Eşkâl-i cirm-i beyt-i Resûl-i Kerîm: Emîne deresi içre bir kurşum **[Y 352a]**örtülü bir **[P 146a]** kubbe-i âlîdir. Cânib-i şimâle nâzır bir kapusu var, on kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir çukur yerde vâki' olmuş bir kubbe-i münevveredir. Bu kapudan aşağı bir küçük çâr-kûşe haremi vardır, ol dahi kubbe altındadır. Andan içeri bir kapu dahi âsitâne-i sa'âdet kapusudur. Bu kapu şark cânibine mekşûfdur. Andan içeri serâpâ ibrîşim hâlîçe-i zî-kıymetler döşelidir.

Ve bir meydân-ı mahabbetdir kim beş yüz âdem alur, hayli vâsi' mescid-i zîbâdır. Ve kubbesi eflâke ser çekmiş zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn kubbe-i nîlgûndur. Ve bu meydân-ı mahabbetde tâ kubbenin vasatında minber külâhı-misâl bir alçacık sivri kubbe-i pür-nûr vardır. Cânib-i erba'ası dîbâ ve şîb ü zerbâf ile mestûr kubbecikdir.

Ve bir küçük kapusu var, serâpâ zer-ender-zer ve murassa' ve musanna'dır. Ve kuflı dahi selef pâdişâhlarının hayrâtından bir mücevher kiliddir. Bu kapunun dibinde ibrîşim seccâde üzre bir muhteşem huddâm-ı beyt-i Resûl oturup huccâc-ı züvvâr vardıkda cevâhir miftâhile bâb-ı şerîfi küşâde kılup ehl-i ziyâret bu du'âyı tilâvet eder, ziyâret eder. Bizzât Hazret-i Risâlet rahm-ı mâderden müştak olduğu mahalde bir sarı çukur taş-ı mübârek içine komuşlar. Vücûd-ı şerîfi ol hacer-i safrâya te'sîr etmişdir. Bir hayli çukurdur içine bir âdem vüs'at üzre murabba' otursa mümkindir.

Ve bu seng-i mübârekenin hafrinde leb-ber-leb gülâb ve kâfûrî ve mâ-i kâdi ile pürdür. Cümle züvvâr gelüp bu gülâbdan yüzlerine sürerler. Ve cümle huddâmlar zer-i hâlisden ve sîm-i ebyazdan mücevher buhûrdânlar ile huccâcı ûd u ambere müstağrak edüp bu kubbe-i pür-envârın içinde cemî'i züvvârın demâğı mu'attar olur. Hattâ Hüseyin Paşa efendimiz bir sâ'at kâmil alev-ber-alev amber-i hâm ihrâk edüp kubbe içi râyiha-i tayyibe ile mâl-â-mâl oldu. Bu hacer-i mehd-i Resûl'ü bûs etmeği mahabbeten câ'iz görmüşlerdir.

Ve bu kubbe içinde gûnâ-gûn musanna' ve mücevher âvîzeler ve zî-kıymet kanâdîller vardır. Her şeb çerâğân olup nûrun alâ-nûr olur.

Ve bu makâmın sağındaki köşede dîvâra muttasıl haşeb levhadan bir küçücük musanna' minber vardır. Ammâ gâyet küçükdür. Bir sabî çıksa ancak ber-karâr olur.

Ve bu kubbenin solundaki bucakda bir yeşil taşlı küçük mibrâb vardır. Herkese bu mibrâbda iki rek'at namâz kılup hukûk-ı vâlideyn içün du'â eylemek lâzımdır.

Ve bu kubbenin cânib-i erba'asında dîvârlarda her hattât-ı kâmilin ve her uşşâk-ı âmilin gûnâ-gûn kıt'aları ve kasâyidleri ve *"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh"* resimleri

ile tezyîn olunmuşdur. Ve hakîrin de Karahisârî tarzı bir ism-i Muhammed aleyhi's-selâm hattı âsârımız vardır.

Ve bu kubbenin şimâlinde iki âdem kaddi bâlâda tuç pençereler vardır. Ba'zı âdemler **[Y 352b]**tarîk-ı âmdan geçerken bu pençerelerden aşağı âsitâne içine nazar edüp hayır du'â ile ubûr ederler. Zîrâ bu âsitâne tarîk-ı âmm üzre vâki' olmuşdur.

Ve bu mescid-i şerîfin bir şerefeli kâr-ı kadîm minâresi vardır. Bayağı câmi'dir, ammâ, cum'a kılındığı ma'lûmum değildir, zîrâ minberi gâyet küçükdür. Ve bu şehirde Harem-i şerîfden gayri cum'a kılınmadığı ma'lûmumdur, *ve's-selâm*. Andan şimâle Kuyumcular çârsûsu içinde,

Ziyâret-i beyt-i Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ: Hazret-i Risâlet vâlidesinden intikâl eden hâne-i mevlûdun Ukayl'e hibe eyledikde Hadîce-i Kübrâ ile bunda sâkin olurlardı.

Ve Hazret-i Fâtıma Hadîce-i Kübrâ'dan bu hânede mütevellide olup Hicret'in ikinci senesinde, izdivâc-ı Alî bâ-Fâtıma: Hazret-i Alî yigirmi yaşına bâliğ idi. Hazret-i Fâtıma on sekiz yaşına bâliğa idi. Zifâf sûrları Medîne'de vâki' olmuşdur. Ba'de'l-feth-i Mekke bu beyt-i şerîfi Hazret-i Risâlet Hazret-i Fâtıma'ya hibe edüp Hazret-i Alî ile bunda sâkin olurlardı. Bu Beyt-i şerîf dahi yol üzre vâki' olmuşdur. Üç kıt'a kubbe-i âlîdir. Ve şarka mekşûf bir kapusu vardır. Bu kapudan içeri on iki kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur. Kubbeleri beyâz kireç ile pûşîde ve yeşil nühâs-ı hâs alemleri var. Ve bir küçük havlısı var.

Ve bu havlının cânib-i kıblesinde bir soffa üzre mescidi var, kâr-ı kadîm mihrâbı var. Bu mescid dahi kireç ile mesturdur. Ammâ minâresi yokdur. Ve kubbe-i âlînin birinde İmâm Hasan ve İmâm Hüseyn tilâvet-i Kur'ân etdikleri Kelâm-ı İzzetleri bir gûne rahleler üzre hâlâ hâzırdır. Ve rahleler dahi ol zamândan berü olan rahledir derler. Ve bu kubbe gûnâ-gûn hâlîçe-i ibrîşim ile mefrûşdur.

Ve bu kubbeye muttasıl beyt-i Hazret-i Fâtıma serâmed bir kubbe-i musanna'dır. Ve cümleden vâsi' kubbedir. Bu dahi Kaya Sultân merhûmenin hayrâtı ki zî-kıymet ibrîşim hâlîçe ile döşenmişdir. Lâkin çukur yerde vâki' olmak ile canib-i erba'asında pençereleri yokdur, ammâ der-i dîvârının cânib-i erba'ası kâşî nigârhâne-i Çîn'dir. Ve dollâblarında mâl-â-mâl eczâ-yi şerîf ve Kelâm-ı Kadîm vardır. Bu dollâblardan mâ-fevkı gûnâ-gûn billûr ve necef ve moran münakkaş câmlardır.

Ve bu kubbe-i âlînin tâ ortasında minber kubbesi-misâl bir sivri kubbecik vardır. Cümle dîbâ ve zerbâf ile pûşîdedir. Hazret-i Fâtıma bu kubbede müştakka olmuşdur.

Ve bu kubbeler içinde gûnâ-gûn kanâdîller ve şem'dânlar ve maslûbâtlar ile tezyîn olunmuşdur. Her leyle-i Cum'ada ehl-i Mekke'nin sâhib-i sülûk olan meşâyihleri gelüp tevhîd [ü] tezkîr ederler. Ve her sene mevlûd-ı Fâtıma ederler. Hâsıl-ı kelâm ziyâretgâh-ı hâs u âmmdır. Ve Hazret-i Risâlet'in vâlidesi hânesine karîb,

Beyt-i Hazret-i Alî ibn Ebî Tâlib [Y 353a] *radıyallâhu anh:* İki kubbeli bir küçük mesciddir. Ve bir küçük hareminde bir azîm nâbıka dırahtı vardır. Bunun dahi beyt-i Fâtıma-misâl minâresi yokdur. Ve sağ tarafdaki kubbe içinde yine minber külâhı gibi levha-i münakkaş bir sivri kubbecik vardır. Serâpâ bu dahi zerbâf ile mestûrdur. Anın

içinde Hazret-i Alî ibn Ebî Tâlib mevlûd-ı Nebî‘nin sene 30 târîhinde vücûda geldi. Sene 36 târîhinde Mu‘âviye bin Ebî Süfyân ile hilâfet husûsunda azîm ceng [ü] cidâlleri olması sebebi ile Medîne'den Kûfe'ye hicret edüp anda sâkinler idi. Bilâd-ı Irâk'da nâm-ı şerîflerine "Esedullâhi'l-Gâlib Alî ibn Ebî Tâlib *kerremallâhu vecheh"* dediler. Mesnevî:

Evc-i ihsân ü mekremet bedr

Vâlî-i dîn ü âlî-kadr

Yâr-ı râbi‘dir Aliyy-i Velî

Müşkil-i dîn bununla oldu celî

Sened-i mesned-i uhuvvet oldur

Vâzı‘-ı sofra vü fütüvvet oldur

İbtidâ hilâfetleri sene 35'de emîrü‘l-mü'minîn oldu. Ve müddet-i hilâfetleri 3 sene ve şehr 9 oldu. Ve târîh-i şehâdetleri fî sene 40 ba‘de Hicreti'n-nebeviyyeti. Ve müddet-i ömrleri 63 sene oldu. Be-dest-i Abdurrahmân ibn Mülcem nâm şakî Kûfe câmi‘inde ibâdet ederken ale'l-gafle şehîd etdi. *Rahmetullâhi aleyh.* **[Q 144b]** Ulu âsitâne-i kadîmdir. Cümle Acem huccâcı bu hâne-i latîfi ziyâret etmeseler hacları nâkıs olur. Bu âsitânenin huddâmlarına Acemler çok ihsân etdiklerinden gâyet müzeyyen ve pâk mesciddir. Ve bu âsitânenin şimâlinde üç yüz adım ba‘îd,

Beyt-i Hazret-i Ebâ Bekri's-Sıddîk ibn Ebî Kuhâfe: Hazret-i Resûl'ün vilâdetinden 2 sene sonra bu beyt-i atîkde Hazret-i Ebâ Bekr *atîkun mine'n-nâr* vücûda geldi. Bir küçük kubbedir. İçinde nesl-i Sıddîkî bir hâtûn sâkindir. Havlısında bir nâbıka dırahtı vardır. Ve şehr-i Mekke'nin cânib-i cenûbunda cebel-i Ömer kurbunda,

Beyt-i Hazret-i Ömer ibnü‘l-Hattâb: Gâyet küçük hânedir. Hazret-i Ömer bunda mevlûd-ı Nebî‘nin sene 23 târîhinde vücûda geldi. Bu hâneyi sonra mübârek dest-i şerîfiyle çamur yoğurup binâ etmişlerdir. Hâlâ ma‘mûrdur, içinde âdemler sâkindir. Mescid-i Ömer bir münevver câmi‘dir (–) (–) (–) üzredir, ammâ cemâ‘ati yokdur. Ve bu cebelden dahi şehr-i Mekke dürüst temâşâ olunur. Andan,

Beyt-i Hazret-i Osmân ibn Affân (–) (–) (–) sene (–) târîhinde radıya'llâhu anh bâliğ iken Hazret-i Osmân vücûda geldi. Hâlâ ma‘mûrdur. Ve içinde âdem sâkin olur. (–) (–) (–) (–) Bu beyt-i şerîfde Hafza binti Hazret-i Ömer ve Zeyneb binti Huzeyme hazret [[(–) (–) (–)]] sâkin olurlardı. Ve Hafza binti Hazret-i Ömer hâfıza-i Kur'ân idi. Hazret-i Osmân câmi‘ü‘l-Kur'ân bu Hafza'dan Kur'ân-ı azîmi cem‘ edüp Kırâ'at-i Hafz denmesinin aslı oldur. Ve Bâb-ı Abbâs'da,

Beyt-i Hazret-i Abbâs: Hâlâ harem dîvârıdır. Ve Bâb-ı Nebî‘de,

Beyt-i Hazret-i Âyişe-i Sıddîka: [Y 353b]Ümmü‘l-mü'minîndir. Hazret-i Ebâ Bekir alâ tarîkı‘l-cihâz Hazret-i Âyişe'ye verüp Hazret-i Risâlet ile bu beyt-i şerîfde sâkin olurlardı. Ve,

Bâb-ı şeybe dahi Ka‘be bevvâbı beyt-i şeybe idi. Süleymân Hân asrında **[P 146b]** Harem-i şerîfe zamm olunup Bâb-ı şeybe derler. Ve,

Bâb-ı Ümmühânî dahi beyt-i Resûl'dür. Bu beyt-i şerîfde Hazret-i Ümmühânî ile sâkin idi. Mi'râca bu beytden urûc etdükleri muhakkakdır. Süleymân Hânîde bu dahi bâb-ı latîf olup hâlâ Bâb-ı Ümmühânî derler. Ve,

Beyt-i Ebî Süfyân: Oğlu Mu'âviye bu beytde mevlûd-ı Nebî'nin sene 34 târîhinde vücûda geldi. Ve Mu'âz ibn Cebel dahi Mu'âviye ile bu beytde bir günde müştak oldular. Ve hammâm-ı Nebî kurbunda,

Beyt-i Enes ibn Mâlik: Bir küçük kubbesiz hânedir. İçinde Mekke huddâmları sâkin olur. Ve,

Beyt-i Abdi Menâf: Hazret-i Risâlet-penâh'ın cedd-i a'lâlarıdır. Dedesi Abdülmuttalib dahi bunda sâkinler imiş. Ammâ mesâcid-misâl mihrâbı yokdur. Ve buna karîb,

Beyt-i Hazret-i Zübeyr: Bir köşesinde sebîlhâne vardır. Ve,

Beyt-i Hazret-i İsmâ'îl *aleyhi's-selâm***:** Bu beyte dahi Ebû Süfyân mâlik oldu. Bu beyt-i şerîfde Hazret-i İsmâ'îl Mekke kavminden bir kız alup evlâd [u] ensâb sâhibi oldu. Ol asırda Mekke kavmine Benî Cürhüm derlerdi. Evvel Yemen'den gelüp Mekke'de mütemekkin olmuş bir kabîle idiler. Hazret-i İsmâ'îl bunlardan alduğu kızdan bir evlâd hâsıl olup zürriyetine Müte'arribe dediler. İbtidâ lisân-ı Arabı Hazret-i İsmâ'îl evlâdı (–) (–) istimâ' olunup şöhret buldu. Hazret-i İsmâ'îl ve babası Hazret-i İbrâhîm lisân-ı İbrî tekellüm ederlerdi. Hattâ Cenâb-ı Bârî tarafından Hazret-i İbrâhîm'e nâzil olan suhûflar cümle lisân-ı İbrî üzre nâzil olurdu kim lisân-ı Hak'dır. Ba'zı lügatları Fârisî lisânı üzre vâki' olmuşdur. Ba'zı müfessirîn lisân-ı Fârisî ve Parsî ve Gâzî lisân-ı İbrîdir derler. Hattâ

Kâle *Tefsîrü'd-Deylemî*: [330]

Ve ba'zı müfessirîn lisân-ı Fârisî ehl-i Cennet lisânıdır demişler. Hattâ Müftiyyü's-sakaleyn Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi Hadîs-i şerîf: [331] buyurmuşlar.

Ve Hazret-i Risâlet-penâh lisân-ı Pârsî tekellüm etmişlerdir. Fârisî ve Pârsî ve Gâzî dahi derler. Zarîf ü latîf lisân-ı nazîfdir. Ve lisân-ı İbrî ile müşterek olduğundan lisân-ı kadîmdir, ammâ lisân-ı Arabî gibi fesâhat u belâgatli lügat-i kesîresi yokdur, zîrâ Kelâm-ı Kibriyâ olan **[Y 354a]**yigirmi tokuz aded hurûf-ı teheccîden lisân-ı Fârisîde sekiz aded hurûflar yokdur. Anıniçün lisân-ı Fârisî Arabî gibi lügât-i kesîre değildir. Lisân-ı Fârisîde isti'mâl olmayan hurûflar bunlardır. Beyt:

Yok sekiz harf ehl-i Fürsün dillerinde bî-hilâf

Sâ ü hâ ü sâd ü dâd ü tâ ü zâ u ayn u kâf

Ammâ lisân-ı Fârisî'de dörd harf ziyâdedir. Evvelâ pâ jâ çâ gâ. Gerçi lisân-ı Fârisî zarîf ü şîrîn zebândır. Ammâ lisân-ı Arabî hakkında Kur'ân-ı Azîmde [332] âyeti nâzil olmuşdur.

Ve fesâhat u belâgat ehl-i Mekke ve Yemen'e mahsûsdur. Ammâ hâlâ lisân-ı İbrî Berberistân'da ve Funcistân'da ve Kırmanıka'da ve Bağaneski vilâyetlerinde isti'mâl olunur. Ve bu zikr olunan bilâdlar Mısır cezîresinde Hatt-ı İstivâda vâki' olmuşdur. Hazret-i İdrîs'in ve Hazret-i Kaffâh'ın sâkin olduğu sevâd İsvân'dır. Cümle halkı uryân ve

siyâh çerde kavimdir. Cümlesi lisân-ı İbrî tekellüm ederler. Hattâ Hazret-i Kaffâh anlara ba‘s olundukda bu şi‘r anların kelâm-ı dürer-bârlarıdır.

şi‘r-i Hazret-i Kaffâh aleyhisselâm:

Jaji beriji jeriji,

sen bu cihâna gelmeden,

Julu bnuha jum jibji,

mâder-i rahme girmeden,

Habajijem şem jibji,

arş u kürs olunmadan,

şat jisem jet jibji,

oldu nasîb yazdı kalem,

Ham judij huj dujiba,

Hâm babası Nûh’a Tûfân,

Beşat şuzab jid jujiba,

oldu azâb buldu emân,

Huj rivaji zibes nidâ,

Nûh’a belî deyen lisân?

Felajriba felajriba,

kurtuldular kurtuldular

Bu makûle elfâz-ı tumturâk vilâyet-i Berberistân’da Donkala şehrinde ve Sennâr ve Kâkân şehrinde ve Rümeyletü‘l-cemâl şehrinde gâyet ziyâde isti‘mâl olunur. Ammâ Mekke-i mükerreme gavâzîleri dahi leyle-i zifâfda ve sûr-ı hitânda deff [ü] kudüm ile raks edüp müfte‘ilün vezni üzre ebyât [u] eş‘ârları hüsn-i savt ile âgâze ederler.

Hakîr su’âl etdikde, lisân-ı İbrîdir, dediler. Ammâ efvah-ı nâsda tekellüm olunmaz. Ancak Hazret-i İsmâ‘îl evlâdı (–) (–) beri lisân-ı Arabî rûy-i arzda şâyi‘ olmuşdur. Anıniçün ehl-i Mekke fesâhat u belâgat üzre lisân-ı Arabî tekellüm ederler. Ve cemî‘i Arab [u] Urbân içinde ehl-i Mekke’ye Müte‘arribe ve Benî Cürhüm derler. Ve Hazret-i Risâlet bu ehl-i Mekke’ye du‘â edüp mâl-ı ganâyime mâlik oldular. Ammâ kanâ‘at sâhibleridir. Ka‘bü‘l-Ahbâr hazretleri ehl-i Hicâz hakkında buyurmuşlardır kim: [333] demişlerdir. Hakîkatü‘l-hâl kanâ‘atleri kemâlindedir.

Ve gınâları ticâret ile ve taraf-ı sultânîden surre ve atıyye iledir. Mekke ve Mîne şehri içre kat-ender-kat sarây-ı âlîler binâ etmişlerdir kim misli bir şehr-i azîmde yokdur. Ammâ **[Y 354b]**seyr [ü] temâşâ ve ziyâret etdiğimiz bu bâlâda evsâfı tahrîr olunan hânedânlardır kim cümle yüz kırk altı beyt-i şerîfelere varup ziyâret edüp ba‘zısında ikişer rek‘at namâz kılup selefde sâkin olan Sahâbe-i kirâmlar rûhiyçün birer Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp

savâbların rûh-ı şerîflerine hibe edüp kesb-i âşinâlık etdik. Hudâ kabûl-i dergâh ede.

Ve şehr-i Mekke içre bu büyût-ı âlîler ve sarây-ı vâlîlerden mâʻadâ ağniyâ ve fukarâ ve zuʻafâ hâneleri cümle kârgîr binâ ve sütûhları kireç ile mestûr (–) hânelerdir. Bunlardan mâʻadâ şehr-i azîm Bekke içre ve Harem-i şerîfin cânib-i erbaʻasında cümle yüz yetmiş altı medresedir.

Evsâf-ı medrese-i şehr-i Mekke: **[Q 145a]** Cümleden binâ-yı âlîli Harem-i şerîfin cânib-i erbaʻasında olan kırk medrese-i azîmlerdir ki zikr olunur.

Evvelâ, Medrese-i Bâb-ı Selâm ve medrese-i Sultân Kayıtbay ve medâris-i Erbaʻa binâ-yı Süleymân Hân ve medrese-i Selîmiyye ve medrese-i Murâdiyye ve medrese-i Mehemmediyye ve medrese-i Hâsekiyye ve medrese-i Barkûkıyye ve medrese-i Fereciyye ve medrese-i Gavriyye ve medrese-i Bâb-ı Ziyâd medrese-i Dâvûdiyye ve medrese-i İbrâhîmiyye ve medrese-i Bâsıtıyye medrese-i Ömeriyye ve medrese-i Ümmühâniyye ve medrese-i Emîr-i Hacciyye ve medrese-i Sakkâbaşı ve medrese-i Surre Emîni ve medrese-i şeyhü'l-harem ve medrese-i Sokollu Mehemmed Paşa ve medrese-i Sinân Paşa. Bu medârislerin çoğu Süleymân Hân asrında Miʻmâr Sinân Ağa binâsıdır.

……………. (3.5 satır boş)………………..

(–) (–) (–) (–) (–) olmak ile ve beher yevm ders-i âmlarına ve talebelerine ve bevvâblarına vazîfe-i muʻayyenleri (–) (–) (–) taʻyîn olunmuşdur. Ve huccâc-ı müslimîn Mekke'ye geldiklerinde bu medreselere gelüp meks edüp mihmân olurlar (–) (–) (–) (–) ve rûz merre taʻyînât-i muʻayyeneleri ve şemʻiyyeleri ve mürettebleri ale't-tertîb vâsıldır. **[P 147a]**

Ve şehr-i Kaʻbe içre yetmiş sekiz tekye-i meşâyih-i kibâr vardır. Cümlesinde müsâfirîn ü mücavirîn ile mâl-â-mâldir. Ammâ cümleden Muʻallâʻda âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ bir bâğ-ı İrem-misâl bir ferah-fezâ mevlevîhânedir kim semâʻ [u] safâhânesi ve müteʻaddid fukarâlar hücreleri ve câ-be-câ gül [ü] gülistân içre maksûreleri ve fıskıyye ve havz u selsebîl ile müzeyyen bir mesîregâh [u] ârâmgâh bir makâm-ı hânkâhdır. Cümle zürefâ-yı Mekke ve erbâb-ı maʻârif-i şehr-i Bekke zarîfleri bu mecmaʻhânede cemʻ olup zevk [u] safâ edüp âyîn-i Mevlânâ ederler. Bu âsitâneyi Dervîş Muhammed Hindî-i Lâhorî kendü mâlıyla binâ edüp Konya'da Mevlânâzâde Çelebi Efendiler izniyle şeyh olmuşdu. Ammâ zamân-ı seyâhatimizde vâʻız u nâsıhı Gemici Alî Ağazâde Ferhâd Çelebi seccâdenişîn şeyh idi. Mağz-ı Kur'ân olan Mesnevî ü Maʻnevîde tekmîl-i fünûn edüp ilm-i tasavvuf gavvâsı bir bahr-i maʻârif zât-ı şerîf idi. **[Y 355a]**Hattâ serdâr-ı muʻazzamımız olan veliyy-i niʻam Hüseyin Paşa hazretleri efendimiz deryâ-misâl asker-i İslâm ile Mekke-i mükkerremeye teşrîf buyurduklarında şeyh-i mezkûr paşa hazretlerin hıyâbân-ı mevlâhâneye daʻvet edüp cümle iç huddâmları ile anda meks edüp tekyenin hâricinde çetr-i mülemmâʻlar tınâb tınâba kurılup sâ'ir huccâc ve asâkir dahi hayme [vü] hargâhları ile bîrûn-ı vâdî-i Ebtah'da yigirmi gün yigirmi gece meks edüp mezkûr şeyh ile sohbet-i hâs olundu. Gâyetü'l-gaye maʻmûr [u] âbâdân tekye-i uşşâkân mevlevîhâne-i mecmaʻü'l-irfân ve cây-i ferah-ı cân tekye-i dervîş-i cihândır.

Ve Mısır çârsûsu başında Hâsekiyye imâreti civârında âsitâne-i şeyh Abdülkâdirü'l-Cîlânî kârgîr binâ-yı metîn bir tekye-i azîmdir. Âyende vü revendeye niʻmeti mebzûldür. Ve şâm çârsûsu kurbunda şeyh Alî tekyesi ve Baba Horasânî tekyesi ve Hind

pâdişâhlarından Celâleddîn-i Ekber tekyesi tarîk-ı Kâdirî‘de ma‘mûr [u] âbâdân tekyedir. Cümle fukarâ-yı Hindî anda sâkinlerdir.

Ve Hasan er-Râ‘î tekyesi ve Seyyid Ahmedü‘l-Bedevî tekyesi ve Nakşibend Bahâüddîn tekyesi ve İbrâhîm Desûkî tekyesi ve Hacı Bektaş-ı Velî tekyesi. Ve cebel-i Ebî Kubeys’in tâ zirve-i a‘lâsının cânib-i şimâlîsinde şeyh İsmâ‘îl-i Halvetî tekyesi bâlâda evsâfı tahrîr olunmuş bir cihân-nümâ tekye-i ibret-nümâ bir âsitâne-i dilküşâ bir tekyedir.

Andan tekye-i Abdullâh-ı Celvetî, zamân-ı kadîmde İmâm Hasan hazretlerinin hâne-i şerîfi imiş. Ve hâlâ hayatda olup sohbet-i şerîfi ile müşerref olup du‘â-i hayr [u] senâları ile şerefyâb olduğumuz eş-şeyh Abdurrahmân-ı Mağribî hazretleri kendi sa‘âdet-hânelerin tekye inşâ edüp mezheb-i Mâlikî‘de keşf [ü] kerâmet sâhibi bir mürşid-i merd-i kâmil ve âlim ü âmil kimesnedir.

Ve bu şehr-i Me‘âd içre cümle elli iç vekâledir. Her biri kal‘a-misâl kat-ender-kat hânlardır. Vekâle ta‘bîr ederler. Her birinde yüzer ikişer yüzer hücreleri var. Ekâlîm-i seb‘anın huccâcları ve tüccârları bu vekâlelerde mihmân olup cemî‘i zî-kıymet cevâhir makûlesi bulunup bî-kıymet bey‘ u şirâ olunur. Cümleden şâm vekâlesi ve Haleb vekâlesi ve lrak vekâlesi ve Hind vekâlesi ve Yemen vekâlesi ve Habeş vekâlesi ve Mısır vekâlesi ve Cidde vekâlesi. Bu hânlardan mâ‘ada niçe bin hâneler vardır kim huccâc zamânında sâhibleri icâre ile verüp huccâc [u] züvvâr ile mâl-â-mâl olur.

Evsâf-ı imârethâ-yı Mekke-i mükerreme:

………………(1 satır boş)………………..

Evsâf-ı uyûn-ı çeşmesâr-ı şehr-i Me‘âd ya‘nî Mekke

………………(1.5 satır boş)………………..

İhvân-ı bâ-vefâya pûşîde olmaya kim şehr-i Mekke yedi cebel-i sengistân mâbeyninde bir arz-ı yâbisde vâki‘ olmağile ahâlî-i Mekke mütemekkin olmak mümkin olmamağın edâ-yı hac edüp herkes vatanına müteveccih olurlardı. Hattâ Hazret-i Ömer hilâfetinde ba‘de edâ’i’l-hac nâdîler nidâ edüp mücâveret murâd edinen kimesneleri Mekke’den nefy ederlerdi. Niçe divel-i mülûkde bu hâl **[Y 355b]**üzre hac edüp bir ferd mücâvir olamazdı.

Tâ ki Âl-i Abbâsiyân hilâfetinde Hârûnü‘r-Reşîd’in Sittiye ehli Zübeyde Hâtûn farîza-i nüsük-i Beytullâh edâ-yı hac edüp bir sene deryâ-misâl askerile şehr-i Mekke’de mücâvir kalup beyne’l-Abbâs ve’l-Ebtah bir cebel vardır kim cebel-i Arafât’ın cânib-i şarkîsi ve şimâli mâbeynine vâki‘ olmuşdur, Cebel-i Mehîb derler, anda bir uyûn-ı câriye var idi, anı Zübeyde Hâtûn niçe bin kûhken Ferhâdlar ile ol cebel-i âlîyi dere ve depeyi nakb edüp niçe uyûnlar zâhir olup cümlesin bir yere cem‘ edüp ilm-i hendese üzre o uyûn-ı zülâlin cereyânına göre ol kûh-ı bâlâları Ferhâdî külünkler ile lağımlar ederek ve ba‘zı yerlerin üstâd bennâlar kârgîr Horasânî ile binâ ederek cebel-i Arafât’a getirdiler. Anda iki bürke-i azîmler binâ etdiler.

Andan cereyân ederek câmi‘-i Meş‘ari’l-Harâm’a ve anda bir bürke-i mu‘azzama inşâ edüp andan Mîne bâzârı içre cereyân ederek mescid-i Bî‘at nâm mahalden ubûr ederek Ebtah’da iki bürke-i azîmeler ihdâs edüp anlar leb-ber-leb olduğundan mâ‘adâ şehr-i Mekke içre iki bürke-i azîm binâ edüp anlar leb-ber-leb olduğundan mâ‘adâ şehr-i Mekke

içre iki bürke-i azîm binâ edüp anlar dahi melân olup ol uyûn-ı zülâl şehr-i Mekke içre râyegân cereyân edüp ehl-i Mekke def‘-i atşân ederlerdi. Âb-ı firâvân uyûn-ı revân sebebi ile Mekke-i mükerreme eyle âbâdân oldu kim ilâ-haze’l-ân bir şehr-i bender olmuşdur, *ammerahullâhu ilâ inkırâzı‘d-devrân*.

Eğer su’âl olunursa “şehr-i Mekke içre âb-ı Zemzem var iken ehl-i Mekke suya ihtiyâc mı çekerler?” denilse,

“Belî eyledir.” Bir kerre âb-ı Zemzem’i nûş eden def‘-i atşân etdiğinden mâ‘adâ yigirmi dörd sâ‘at def‘-i cû‘ dahi eder. Ammâ sâ’ir hammâmât [u] levâzımâta isti‘mâl olunmak memnû‘dur. Zîrâ şifâ niyyetine isti‘mâl olunur. Anınla tahâret câ’iz değildir. Hattâ vilâyet-i Karaman’dan bir nâ-tırâş Karamanî âb-ı Zemzemle tahâret etdigiyçün hâlâ ehl-i Mekke ahâlî-i Karamanîye, “Yâ Karamanî yâ kara îmâni” deyü şütûm-ı galîza ile şetm ederler. Tâ’ife-i Etrâk ehl-i Mekke yanında gâyet mezmûm kavimdir.

Bu şehr-i Mekke içinde cereyân eden uyûna (–) derler. Ba‘dehu Zübeyde Hâtûn Mekke ile Cidde mâbeyne-hümâsında Hıdde nâm bir karye vardır, anda bir nehr-i azîmi kehrîz ve lağımlar ile bender-i Cidde’ye götürüp şehr-i Cidde’yi gark-ı âb edüp Cidde benderi dahi ma‘mûr [u] âbâdân olup ba‘dehu Cidde ve Mekke uyûnlarının ar-rahme telzîne(?) anlarının yolları harâb olup niçe mülûklerin devletleri mürûr edüp (–) (–) (–) (–) Sultân Selîm Hân *aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân* bir Mısır hazînesi mâl sarf edüp ta‘mîr ü termîm etdi kim ilâ hâze’l-ân ma‘mûr [u] âbâdândır. (–) (–) (–) huccâc def‘-i atşân edüp sâhibü‘l-hayrâtı du‘â-yı hayr ile yâd ederler. **[Q 145b] [P 147b]**

Ve niçe bin hânelerin ve sarây-ı âlîlerin **[Y 356a]**altında birer sebîlhâne mukarrerdir. Cümle sebîlhânelerden mükellef Lahza bâzârı başında Kızlarağası sebîli gâyet müzeyyen ve kubbe-i âlîli kârgîr binâdır. Cânib-i erba‘ası ve sakfı serâpâ nükûş-ı garîbe ve acîbe ile nakş-ı nigârhâne-i Çîn-misâl münakkaş bir sebîlhâne-i zîbâdır. Celî hatt ile müzehheb târîhi var ammâ izdihâmdan kırâ’at olunup tahrîr olunmadı.

Ve bu sebîle muttasıl ale’t-tertîb yigirmi göz çeşme-i cân-fezâ vardır kim her biri birer âb-ı hayâtdan nişân verir. Cümlesi nehr-i Arafât’dan cereyân eder. Sûk-ı sultânî içre bir köşeye vâki‘ olmuşdur.

Ve bu şehrin cümle hân ve câmi‘ ve mesâcid ve hammâmât ve sebîl ve çeşme ve bürkelerine gelen uyûn-ı câriye Süleymân Hân hayrâtıdır kim Arafât’dan bir menzil ba‘îd yerden gelir. Ve Sokollu Mehemmed Paşa ve Sinân Paşa ve Hâsekî Sultân ve sâ’ir selef pâdişâhlarının çeşmeleri cümle bu Arafât nehrindendir.

Ve cebel-i Ömer kurbunda Süleymân Hân çeşmesi otuz ayak taş nerdübân ile enilir bir çeşme-i hayât-ı cândır. Târîhi mürûr-ı eyyâm ile harâb olmuş.

Ve yetmiş yerde sarây-ı âlîlerde bu uyûndan sarnıc kuyuları vardır. Ol şiddet-i hârda yah pâre âb-ı zülâl sulardır. Ve yedi yüz hânede dahi âb-ı hayât kuyular vardır, zîrâ şehr-i Mekke bir dere içre vâki‘ olmağile suyu çokdur. Ammâ cümlesi gayri lezzetdedir. Bu şehir içre olmak ile cümle âb-ı Zemzem lezzetinde gerek idi. Ammâ hikmet-i Hudâ herbiri birer ta‘âmdadır, zîrâ Cenâb-ı Bârî‘nin âb-ı Zemzem’e nazarı ta‘allûk edüp mu‘cize-i Hazret-i İsmâ’îl ile zâhir olmuş bir âb-ı Zemzemdir.

Ve şehr-i Mekke içre iki bülke-i muazzamalar var kim herbiri birer halîc-i azîmdir rûz-merre ehl-i Mekke ve yetmiş bin huccâc ve niçe kerre yüz bin devâbbât-ı kesîreye kovalar ile suyu keşân-ber-keşân çeküp cemî‘i hayvânât ol bürkelerden âb-ı hayâtı nûş etdiklerinde deryâda katre-misâl nâkıs olmayup yine leb-ber-leb durur.

Mısır bürkesi dâ’iren-mâdâr sekiz yüz adımdır ve yigirmi kulaç amîkdir. Ammâ şâm bürkesi etrâfı beş yüz adımdır ve yigirmi iki zirâ‘ umku vardır. Ve şimâl cânibi kenârında nahl-i Tûbâ-misâl bir dıraht-ı müntehâ kârgîr binâ içre hâsıl olup sernigûn bürke içine şâhalar salup sâye salmış bir vâcibü‘s-seyr nahl-i azîmdir ki bir eşcâra müşâbeheti yokdur.

Ve bu Mısır ve şâm bürkeleri mâbeyninde kırk aded kahvehâneler var kim her birinde ecnâs-ı mahlûkâtdan biner ikişer bin haşerât-ı Fellâhîn ile mâl-â-mâldir. Ammâ bu kahvehâneler kârgîr binâlar değildir. Cümle külbe-misâl ahşâbât ile mebnî olup hurmâ hasîrı ile pûşîdedir. Bunlardan mâ‘adâ şehr-i Mekke içre mükellef ü müzeyyen yetmiş aded kahvehâne-i ma‘mûreler vardır. Herbirinde kıssahân ve meddâhân ve şu‘arâ ve mutrıbân **[Y 356b]**ve hânendegân ve remmâsân bikir esmerü‘l-levn menkûşeli kavâzî Habeşe câriyeler ile leb-ber-lebdir. Ve çay ve bâdyân ve kahve ve kışır ve sa‘leb ve mahleb ve leben ve bahârlı mümessek eşribeler bişüp fağfûrî ve hıtâyî fenâcînler ile bey‘ olunur. Kahvehâneleri mecma‘u’l-irfândır.

Evsâf-ı esvâk-ı müzeyyene

Bu şehr-i Mekke içre cümle bin üç yüz dükkândır. Ammâ bâlâda şerîf Berekât iclâsı mahallinde donanma olup cemî‘i sûk-ı sultânî tezyîn olunup tavsîf olunmuşdur. Ammâ hâlâ iki bezzâzistânı vardır. Biri Bâb-ı Selâm kurbunda iki cânibinde kapulu kârgîr binâlı elli dükkânlı bezzâzistân-ı latîfdir. Cemî‘i dünyânın zî-kıymet akmişe-i fâhiri ve cevâhir-i nâdir-i dürr-i yetîmi bunda mevcûddur. Ammâ şâm çârsûsu kurbunda bir çıkmaz sokak içinde kırk aded dükkândır. Bir başında kapusu vardır. Bunda dahi ankâ hâcegîler kâlây-ı vâlâ-yı metâ‘ların arz edüp bey‘ [u] şirâ ederler.

Ammâ bu şehir içre tüccâr mâbeyninde bir garîb temâşâdır kim ta‘bîr olunmaz. Bir bâzergân bir sevdâgerden bir metâ‘ alsa akmişe-i fâhiresine nazar edüp almak murâd etdükde iki kişi birbirleriyle esbâblarının yenleri içinde el ele verüp birbirlerinin ellerin bir kaç kerre sıkup murâd [u] maksûdları üzre bâzâr edüp bir ferd merd-i âferîde esrârlarından haberdâr olmayup İşrâkıyân bâzârı-misâl bey‘ [u] şirâ edüp yük yük niçe yüz bin guruşluk bâzâr edüp aslâ tekellüf etmezler. Ve birbirlerinin yüzüne dahi bakmazlar. Garîb temâşâ bâzâr-ı bey‘-i men-yezîddir.

Ve bu esvâk-ı sultânî içre dekâkînlerin ekseri attâr ve bezzâz dükkânlarıdır. Ve cemî‘i hubûbât gılâl şehir içre meydânlarda ve ba‘zı dükkânlarda fürûht olunur.

Ve bu dekâkînlerden mâ‘adâ her hânenin kapusunda içeri bir soffası mukarrerdir. Herkes metâ‘ın ol soffalar üzre kat-ender-kat yığup niçe yüz bin guruş bâzâr ederler. Ve herkese kahve ve eşribe-i mümessek ve gülâb [u] buhûr ile tatyîb-i hâtır edüp ri‘âyet ederler. Bir gûne dükkânlar dahi bu ankâ bâzergânların kapuları mâ-[bey]nidir. Bunlar dahi dükkân add olunsa altı binden mütecâviz dükkân olur.

Ve bu hân dükkânlarından mâ‘adâ her hânede zî-kıymet cevâhir makûlesi ve akmişe-i fâhire-i nâdire dîbâ ve şîb ü zerbâf ve lâ‘l yâkût ve elmâs ve zümürrüd ve dürr-i

yetîm lü’lü’-i şehvâr ve hurmüz-i dürdâne ve müşk ü amber-i hâm ve abîr-i gül-fâm ve zebâd ve ıtr-ı şâhî ve kâdî ve mâhî ve kâfûrî ve sünbül-i hıtâyî ve’l-hâsıl cemî‘i dünya kâlâyi fürûht olunup yük bağlanup yük çözülür bir bender şehr-i mu‘azzamdır.

Ammâ me’kûlât [u] meşrûbât kısmından kaht [u] galâ şehridir. Cümle ehl-i Mekke Mısır’a muhtâclardır. Mısır’dan Süveys’e andan keştîlerle Cidde’ye **[Y 357a]**gelir, Cidde’den bir günde Mekke’ye gelüp ganîmet olur. Eğer keştîler Mısır’dan gelmese âdem âdemi tenâvül eder. Zîrâ cümle ehl-i Mekke müsâfirîn ü mücâvirîn ve zu‘afâ ve bî-mecâl âdemlerdir, cümlesi tembelân-ı Horasân gibi bâd-ı hevâya ve surre-i pâdişâhiyye ile geçinirler. Aslâ çift ve çubuk edüp zirâ‘at etmek anların katında mu‘teber değildir. Kaht [u] galâ olup nân u nemek zî-kıymet olur. Gerçi Abbâs ve Tâ’if ve Hicâz ve Habeş câniblerinden Harkova’dan ve Musova’dan ve Sevâkin ve Dehlek ve Zeylâ‘dan ve Yemen câniblerinden çok hubûbât gelir ammâ mevsimiyle gelmez ve gelse kifâyet etmez. şehr-i Mekke âdem deryâsı şehr-i azîmdir. *Hafizakallâhu ta‘âlâ.* Ve cümle esvâkları pâk ü pâkîze ve ta‘âmları nazîfdir.

Cümle me’kûlât [u] meşrûbâtından memdûhu, beyt-i Emîne Hâtûn ki Hazret-i Risâlet’in vâlidesi hânesidir, ana karîb bir dükkân vardır, herîse bişirirler. Hazret-i Risâlet herîseye mâ‘il olduklarından bu dükkânda herîse tenâvül edüp du‘â etmişlerdir. Hâlâ ol dükkân içre ol herîsecinin evlâd-ı evlâdı tenâsül bulup ol dükkânda herîse bişirirler. Ammâ herîse değil râhatu’l-hulkûm bir nûr ma‘cûndur. Hakîr sâhib-i dükkândan su’âl etdim:

“Kazganımız ve kefgîr kepçemiz ve sahanlarımız dahi Hazret-i Risâlet-penâh tenâvül etdüği kazgandır” deyü şehâdet etdi. Ve ehl-i Mekke’den niçe kimesneler dahi “ne‘am eyledir” deyü tasdîk etdiler.

Bu mu‘cize-i Resûl dahi hâlâ zâhir ü bâhirdir. Ba‘zı huccâc bu esrârdan haberdâr olup bu dükkânda teberrüken ve teyemmünen herîse yerler kim cümle ta‘âmların seyyidi herîsedir. Hakkında niçe hadîs-i sahîhalar vardır. Hadîs: [334] (–) (–) (–) (–) ve mukavvî ve serî‘ü‘l-hazmdır ammâ içinde sehel râzyâne ve kimnon ola gâyet (–) (–) (–) (–) lezîz olur. Ve yeniçeri odalarında ve bostâncı odalarında tabh olan **[Q 146a]** herîse dünyâda yokdur. Meğer yine İslâmbol’da Zeyrek yokuşu’nda (–) (–) (–) ‘de ola buna ve Yâr-ı velî anlara serçeşme-i pehlivândır kim Hazret-i Risâlet huzûrunda Hazret-i Alî kemer-beste **[P 148a]** edüp küştegîrâna pîr [ü] perver olmuşdur. İslâmbol’da mezbûr âsitânlarında iki yüz mikdâr merdüm-hor dîv-âsâ zırtıl ve zeberdest pehlivânları var kim matbah-ı Keykâvuslarında herîseye her pehlivân biner kerre salık tokmak urdukları **[Y 357b]**zamân,

“Herseyi gendüm döversin, er ise” diyüp döğe döğe herîse ederler. Ammâ ma‘cûn-ı ekber olur. Ve buğdayları Tekirdağı kurbunda evkâf kurâlarından devedişi ta‘bîr etdikleri buğdaydır ve Karadeniz sahilinde Karahırmen kurbunda Beşdepe buğdayıdır. Nûr iken nûrun alâ-nûr olup anı tenâvül edüp her bir pehlivân âdem ejdehâsına döner ve ejdehâya varır.

Hattâ Uhud gazâsında Sahâbe-i kirâm:

“Yâ Resûlallâh! Küffâr-ı bed-kâr-ı bed-girdâr şarâb içüp şecî‘âne üzerimize hamle ederler. Ana biz nice mukâvemet edelim” dediklerinde Hazret-i Risâlet buyurmuşlardır kim,

“Herîse ve buğday şorbâsı tenâvül edin. Ve sadâ-yı Allâh Allâh ile küffâr üzre hamle edin. Mansûr u muzaffer olursuz” buyurmuşlardır. Andan cümle sahâbe herîse tenâvül etmeğe başladılar.

Anıniçün Mekke-i mükerremenin herîsesi meşhûrdur, zîrâ Hazret-i Risâlet herîse ve bıttîha mâ’il idiler. [335]

Bu hadîs-i şerîf üzre Mekke’nin kavunu ve karpuzu dahi âbdâr ve meşhûr-ı âfâkdır. Ve cümle meyvesi şâm-ı cennet-meşâm gibi olan şehr-i Abbâs’dan iki günde gelir. Âbdâr engûrü ve şeftâlûsu ve’l-hâsıl cümle müsmirât makûlesi Abbâs’dan gelir ammâ şehr-i Mekke teng ü târ sengistân yerde vâki‘ olmak ile bâğ u bâğçesi kesret üzre değildir. Ancak şehir içinde on beş yerde besâtînler vardır. Mâh u sâl sayf [u] şitâda sebzevâtı eksik değildir.

Ve şehir içinde yetmiş yerde hurmâ bâğçeleri vardır. Ve Mu‘allâ‘da ve Ebtah’da dahi yetmiş seksen bâğçeler vardır. Ekseriyyâ şürefâlar bu bâğlarda sohbet ederler. Mahsûlâtları hurmâ ve limon ve turunc ve kebbât ve rummân ve şeftâlû ve câ-be-câ ineb-i âbdârı dahi olur. Ammâ gâyet ma‘mûr bâğçelerdir. Cümleden şerîf Zeyd hazretlerinin bâğı müte‘addid hücreler ve kâ‘alar ve gûnâ-gûn maksûreler ile inşâ olunmuş bir bâğ-ı İremdir.

Ve Mu‘allâ‘da Mevlevîhâne dahi bir mesîregâh bâğdır. Ve câ-be-câ servi dırahtları vardır. Ammâ Rûm eşcârâtından çınâr ve kavak sanavber ve şecer-i cevz ve kestâne ve üvez ve muşmula ve kiraz vişne ve emrûd bu makûle eşcâr-ı müsmirât olmaz. Ammâ bir senede dörd kerre mahsûl verir nâbıka derler bir meyve olur. Ba‘zı hânelerde firâvândır. Rûm’da Kocaeli diyârında hâsıl olur. Altı çekirdekli alıç-misâl bir meyvedir. Ve lezzetde

dahi eyledir. Ammâ çekirdeği birdir. Ammâ şükûfe-i gül ve nesrîn ve benefşe ve reyhânı ve kâdîsi çokdur. Âb-ı kâdî **[Y 358a]**ve âb-ı gülâbı ve âb-ı buhûru ve âb-ı ıtr-ı şâhîsi rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ hammâmdan tulû‘ etdükde huddâmlar herkese mâ-i gülâb ve mâ-i kâdi nisâr etdiklerinde âdemin demâğı mu‘attar olur.

Evsâf-ı hammâmât-ı Mekke: Bu şehir içre hâs u âmm içün (–) hammâm vardır. (–) mahallesinde Sokollu Mehemmed Pasa hammâmı gâyetü‘l-gâye binâ-yı latîf ve hevâ-yı nazîf hammâm-ı safâ-bahşdır. Serâpâ mermer-i hâm ile mefrûş olunmuş pâk ü pâkîze bir hammâm-ı rûşenâdır.

Bir hammâm-ı latîf dahi fâtih-i Yemen Sinân Paşa’nındır. Bu dahi sekiz kurnalı pâk hammâm-ı rûşendir. Bu iki hammâmdan mâ‘adâ yüz kırk beş sarây hammâmları vardır. Her biri birer hânedân sâhibi şürefâların binâlarıdır. Ahâlî-i mahalleden dirîğ olunmayup herkes ehl [ü] iyâliyle girüp zevk u safâ ederler.

Ve bu hammâmların germâbları hatab ile değildir. Külhâncılar şehrin hâr [u] hâşâk müzahrafât zibilin süpürüp şehrin şâhrâhların pâk edüp hammâmların külhânlarında ihrâk ederler. Bu hammâmların kesreti sebebiyle cümle ahâlî-i Mekke eyle pâkdirler kim gûyâ nev‘-i beşerden değillerdir. Hakkâ ki sülâle-i Âl-i Resûl melek çehre-i mükerremlerdir.

Sitâyiş-i ehl-i Mekke ve eşkâl-i sâdât-ı kirâm-ı şehr-i Bekke: Ehl-i ukûle nihân olmıya kim Ak şemseddînzâde Hamdî Çelebi *Kıyâfetnâme*‘sinde tahrîr etdüği üzre ehl-i Mekke’nin şekl [ü] şemâyilleri siyâh çerde ve ba‘zılar ahmerü‘l-levn ve esmerü‘l-vech merâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü şîrîn sözlü ve münevver yüzlü esrârı derûnında gizli Âl-i Hâşimiyân’dan bir alay hasîbü‘n-nesîb ebâ an-ceddin çelebilerdir. Ammâ âb [u] hevâsı şehr-i Mekke’nin şiddet-i hâr olmağile halkı gâyet za‘îf ü nahîfdir. Ol kadar ehl-i hiref kavim değillerdir. Bâr-ı sakîl iş işlemeğe iktidârları olmadıklarından ekseriyyâ ehl-i Mekke tüccârdır. Bir sınıfı dahi sadaka-i sultânî ile geçinirler.

Ekseriyyâ ahâlî-i Mekke sevdâyî tabî‘at olduklarından halk ile hüsn-i ülfet edemeyüp bey‘ [u] şirâlarında ve kelimât-ı örfiyyelerinde unf ile tekellüm ederler.

Bir kimesne anlardan bir metâ‘ almak murâd edindikde elbette bahâ-i metâ‘ı su’âl etmek mesnûndur.

Ehl-i Mekke dahi kıymetin su’âl etdüğin metâ‘a meselâ on guruş der. Sen dahi bâzâr-ı Muhammedîdir deyü sekiz guruş desen derhâl gazâb-âlûd olup ol şey’e on beş guruş der. Sen tokuz guruş desen ol yigirmi guruş deyüp inâd eder. Böyle lecûc kavimdirler. Ammâ birbirleri mâbeyninde yenleri içre el ele yapışup ellerin sıkarak işâret-i ma‘hûdeleriyle İşrâkıyân gibi bî-zebân bâzâr ederler. Hemân ibtidâ dediği bahâyı vermek gerek, zîrâ anlarda hilâf bâzârı yokdur ve harâmdan sakınırlar. Ammâ gâyetü‘l-gâye pâk ü pâkîze çelebilerdir. Cümle ırk-ı tâhirden sâdât-ı kirâmlardır.

Ammâ Mısır Sultânı Kayıtbay asrında **[Y 358b]**sehel isyânları sebebi ile Melik Kayıtbay Mısır’dan on iki bin ahrec atlı asker ile ale’l-gafle Mekke’yi basup cümle şürefâyı kayd-bend edüp niçesin nefy-i beled edüp şehr-i Mekke içre yedi nefer sâdât-ı kirâm alıkoyup şürefâlar ile ahd-i mîsâk etdiler kim bir dahi sebzgûn destâr sarmayalar, beyâz sarık saralar. Ve şerîf olanlar kuyruksuz ata bineler. Ve tegeltilerinin önün ardına uralar. Ve yalın ayak ata bineler. Hâlâ bu ahd [ü] emân üzredirler. Ammâ mürûr-ı eyyâm

ile yine Mekke'ye gelüp şehr-i Mekke şürefâlar ile mâl-â-mâl olmuşlardır. Ammâ aslâ yeşil sarık sarınmazlar. Lâkin gayri esbâbları gâyet muhteşemâne Hind kâlâlarından zî-kıymet akmişe-i fâhireler ile mülebbes olup beyâz sûzenî sâdeler ve zâğî(?) ve mollâyî ve bâfteler ve germsûd ve hümâşâhî ve sof ferrâcelerin gûnâ-gûnların geyüp hıramânî hıramânî reftâr ederler.

Ve beyâz köse destârlarının önünde ve ardında birer zirâ'-ı Mekkî taylesân-ı Muhammedî sarkıdup ba'zıları gûnâ-gûn zî-kıymet Keşmîrî ve Lâhorî şâl sarınırlar. Zîrâ Hind pâdişâhından ve a'yân-ı Hindustân'dan cemî'i şürefâya Âl-i Osmân'dan ziyâde surre ve atıyye ve tefârûk makûlesi hedâyâlar gelür. Ammâ Âl-i Osmân'dan gılâl çok gelür.

Ve ehl-i Mekke aslâ çakşır geymezler. Cümle serâvîl ve beddâvî gömlek geyerler. Ve pâylerine çerkezî ve cimcime ve paşmak geyerler. Ve gerdenlerinde birer Keşmirî şâl ridâ mukarrerdir. Ve sünnet-i Resûl'e ittibâ'en gözleri mükahhaldir. Ve dest [ü] pâları **[Q 146b]** ve sakalları hınnâlıdır.

Ve dâ'imâ zifir ta'âm tenâvül etmezler. Dâ'imâ kahve ve kışir ile kâk ve bakla ve zeytûn ve hurmâ ve helvâ ve hoşâb ve pilâv ve şorbâ tenâvül ederler. Dâ'ima perhîz üzrelerdir. Ekseriyyâ ta'âmı kesret üzre tenâvül etseler hazm edemezler. Zîrâ şiddet-i hâr âdemi büryân eder. Böyle perhîz ile geçindiklerinden gâyet tendürüst kavimdir. Ol ecilden şehr-i Mekke içre hukemâ yokdur. Gelse de kâr [u] kisb olmaduğundan karârda olmayup bir gayri diyâra açılır.

Ve bu ehl-i Mekke şiddet-i hârda cimâ'dan dahi altı ay perhîz ederler. Vâdî-i Abbâs nâm yaylağa bir günde varup (–) (–) (–) (–) âteş yakmazlar. Meğer tüccâr ve şürefâ ola.

Ve serâpâ şâfi'iyyü'l-mezheblerdir. Ba'zılar (–) (–) (–) (–) ından Zeydî mezhebdir derler. Nikâh-ı mut'a oldur kim bir âdem ehl-i sefer olsa (–) (–) (–) **[P 148b]** bir aya dak bir guruşa if'âl bâbına çekmeğe kavl edüp bir aydan ücretin verüp ol herîf-i zarîf âhar diyâra gider. Eğer iktizâ edüp kalırsa bir guruşa ve beş guruşa ol avret ile bir kavil dahi edüp yâhûd bir gayri avreti alup murâd [u] merâmı üzre geçinirler. Buna nikâh-ı mut'a derler. **[Y 359a]**Bu şehr-i Mekke'de zamân-ı kadîmde olurmuş. Ol ecilden ehl-i Mekke mezmûmlardır. Ammâ asrımızda hakîr bu ahvâle vâkıf olmadık. Anlara iftirâdır, pâk mezheb çelebilerdir.

Ve âlem-i tufûliyyetde sıbyânları gâyet mahbûb ve necîb ü reşîd gılmânları vardır kim, beyt:

Reftâra gelse rûh-ı musavver revân olur

Güftâra gelse mu'cize Îsâ beyân olur

ebyâtı anların hakkındadır.

Ve halkı hasîb ü nesîb azîmü'ş-şân âlî-kadr kimesnelerdir. Ammâ Ervâm kavmi mücâvirîne rağbet etmezler. Ehl-i Rûm Medîne-i münevverede safâ ederler. Zîrâ cümle Ervâm Medîne'de sâkinlerdir. Ol kadar şürefâ Medîne'ye müdâhale edemezler.

Ve hâk-i Mekke ol kadar rakîk [u] lâtifdir kim hâk-i amber-pâkinden gûnâ-gûn kûzeler

ve sakâlar tarh edüp anlardan âb-ı Zemzem nûş olunup safâ olunur, bir hâk-i tûtyâ-yı kimyâdır.

Evsâf-ı nisvân-ı Mekke: Bu şehrin zenânesi sâhib-cemâl ve latîfü'l-i'tidâl hûb-rû perî-peyker melek-manzar beşer-siyret rûları çârdeh-misâl hüsn-i cemâl sâhibleri tâvûs-ı bâğ-ı cinân revişli keklik sekişli bikr-i nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-ahter kâlime havâtînler var kim anların hakkında Âye[t]: [336] anların hakkında nâzil olmuş. Masdar-ı benî âdemdir. Gûnâ-gûn akmişe-i fâhire ile zer-ender-zere müstağrak olup serâpâ cevâhire gark olup serlerinde zer-i hâlisden ve sîmâbdan takye ile ve ba'zılar zerdûz [u] zerbâf takyeler üzre siyâh izâr-ı harîr bürünüp yüzlerinde nikâb burka'ı ve duduk ve saravuşı elvân reng harîr ile vech-i münevveri mestûr olup mükehhal çeşm-i gazâlinden gayri bir yerleri görünmez, gâyetü'l-gâye mestûre havâtînlerdir.

Ammâ Habeşe cevârîleri var kim her biri amber-i hâm-misâl esmerü'l-levn gavâzîleri var kim diller perîşân olur. Ba'zıları kahvehânelerde alâ-mele'i'n-nâs raks ederler. Arabistân'ın şânındandır, ayıb değildir. Cümle âsumânî iç edik ve âsumânî pâypûş geyerler. Bir zenâne bir merd-i Hudâ'nın cenbinden güzer eylese ıtriyyât, müşk, abîr, amber, zebât râyihasından âdemin demâğı mu'attar olur.

Bir gün hakîr Süfyân-ı Sevrî hânesine ziyârete giderken bir remmâ havâtîne râst geldim. Meğer sûr-i zifâf imiş. Bir duhter-i nâ-şüküfteyi zer-i zîvere müstağrak etmişler. On hatve ba'îd râyiha-i tayyibelerinden demâğım mu'attar oldu. Beş yüzden mütecâviz (mekteb-i) sıbyân arûsun pîşine düşüp âmîn âmîn diyerek mahall-i murâdına götürdüler.

Evsâf-ı mekteb-i sıbyân der şehr-i Mekke: Cümle yüz elli mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ciğer-kuşe-i pederân-ı sıbyândır. Selef pâdişâhlarında her bir mülûk birer mekteb inşâ etmişler. Ammâ bu mekteblerin evkâfları metîn olması **[Y 359b]**sebebi ile hoca ve halîfelere ve cümle sıbyânlara beher sene surre ve atıyyeleri birer kat libâs-ı fâhireleri sâl-be-sâl mukarrerdir.

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ-i Kur'ân-ı Azîm: Kırk yerde dâr-ı kurrâ vardır. Kırâ'at-i Hafz ve kırâ'at-i Ebû Amr ve kırâ'at-i İbn Kesîr ve kırâ'at-i Seb'a ve kırâ'at-i Aşere ve kırâ'at-i Takrîb kırâ'at olunup şeyh-i kurrâlarına ve bevvâbân talebelerine vazîfe-i mu'ayyeneleri ve cerâye ve lahmiyyeleri vâsıldır.

Evsâf-ı dârü'l-hadîs: şehr-i Mekke'de kırk yerde dârü'l-hadîs vardır. Ders-i âmları ve talebeleri vazîfe-i mu'ayyenelerin alırlar. Ammâ ehl-i Mekke sevdâyî bir alay batıyyü'l-hareke kimesneler olduklarından ilme meşgûl değillerdir. Cümlesi tüccârdırlar. İlm-i hadîs ve ilm-i hıfz Mısır'a mahsûsdur. Meğer Mekke'de Ervâm'dan ba'zı mücâvirîn ola kim ilme meşgûl olalar. Yohsa ehl-i Mekke'de ehl-i ilim istimâ' olunmamışdır.

Ve sâ'ir diyârın meşâyih-i kibârı gibi ehl-i tarîk ve ehl-i tevhîd mazanne-i kirâme kimesne zâhir olmamışdır. Zîrâ sevdâzede kavim olduğundan hevâ ve hevese ve âsâr-ı binâya meşgûllerdir. şehr-i Mekke içre olan kat-ender-kat binâ-yı âlîler Haleb ve şâm [u] Irâk'da yokdur. Meğer ümm-i dünyâ olan Mısır'da ola.

Ve ehl-i Mekke gâyetü'l-gâye zendost olduklarından hâtûnlarına mağlûblardır. Havâtînleri ne fermân eyleseler, fermân-berleridir. Ol ecilden anlar avretlerin peridir. Cemî'i zamânda ehl-i Mekke'den cür'et zâhir olmamışdır. Ancak ala ve ala esbâbları

geyüp eli, ayağı ve sakalı hınnâlı olup kahveden kahveye gidüp bir ibrîk kahve ve bir kâhik ile hânesine gelüp kahveyi nûş kâki tenâvül edüp pister-i râhatda hâb-âlûd olurlar.

Cümle me'kûlât [u] meşrûbâtları içün çârsû-yı bâzâra muhtâclardır. Avretlerine mağlûb olduklarından hânelerinde bir şey bişmeyüp gâyet batî' avretleri vardır. Aslâ iş işlemezler ve esbâb yaykamazlar ve iplik eğirmezler ve hânelerin süpürmezler. Cümle levâzımâtların bâzârdan görürler. Bir alay müsrif ü müsrife akvâmdırlar. Ammâ mâl-ı Kârûn'a mâlik olmaları hasebiyle mâl-ı firâvân sarf edüp esbâb-ı ihtişâma mâ'illerdir. Ebâ an-ceddin böyle görmüşler, böyle giderler.

Murâd [u] maksûdumuz zemm [ü] nemleri değildir, hâşâ ve kellâ. Ancak vâkı'-i hâldir kim tahrir olundu.

Ammâ a'yân [u] eşrâfının Mîne bâzârında sûr-ı hitân etdiklerinde huccâc-ı müslimîne ve gayri tüccâr [u] züvvâra ziyâfetlerine ve ikrâmlarına aşk olsun.

Ve şehr-i Mekke'nin âb [u] hevâsı şiddet-i hâr üzredir, ammâ âb-ı Zemzem'i ve hevâsı zenânesine yaramışdır. Ammâ hayvânâtları gâyet kadîddir. Husûsâ fakîr hımârları vâdî-i Fâtıma alefin bulamayup huccâc-ı müslimînin tenâvül etdüği hurmâ çekirdeklerin sıbyân [u] kibâr tarîk-ı âmlardan cem' edüp bir gece suda ısladup hımârlarına hurmâ çekirdeği verdiklerinde hımâr-ı fakîr segâh makâmında **[Y 360a]**anırarak hurmâ çekirdeğin fasıl edüp hora geçirir.

Evsâf-ı şehr-i Mekke: İklîm-i sânî-i hakîkîdedir. Küre-i arzın tâ vasatındadır kim efvâh-ı nâsda Mekke dünyânın ortasındadır, derler. Hakîkatü'l-hâl yine eyledir kim Hatt-ı İstivâ'ya karîbdir. Anıniçün tûl-ı nehârı gece ve gündüz berâberinden rub' sâ'at dırâzdır. Ve arz-ı beledi (–) (–) ve şeb-i yeldâsı on bir sâ'at üç çeyrekdir. Ve tâli'-i nücûmu (–) (–) olmağile cemî'i halkı zevk u safâya ve sürûr [u] şâdmâna ve hây hûy ve sâz u söze mâ'illerdir.

Ve bir âdem bu şehr-i Mekke içre müte'ellim ve pür ıztırâb olsa fi'l-hâl Harem-i şerîfe girüp Karadonlu Beytullâh'ı **[Q 147a]** müşâhede edince derûnunda olan gâm-ı endûh zâ'il olup şâd [u] handân olur. Anıniçün ehl-i Mekke dâ'imâ mesrûr [ü] handândır.

Hattâ şerîf Berekât hazretlerin Hüseyin Paşa efendimiz şerîf nasb etdükde dellâllar nidâ edüp "Üç gün üç gece şâdmân olsun" deyü fermân Hüseyin Paşa'dan sâdır olunca *el-azametüllâh* şehr-i Mekke içre bir velvele ve bir gulgule olup eyle sürûr [u] şâdumânîler oldu kim gûyâ sûr-ı hümâyûn-ı Mehemmed Hân-ı Sâlis olup şehr-i Mekke nûr iken niçe kerre yüz bin kanâdîl ve meş'aller ile çerâğân olup nûrun alâ-nûr oldu. Ve taraf taraf Hüseyin Baykara meclisleri olduğu bâlâda mahalli ile tahrîr olunmuşdur. Ve'l-hâsıl ehl-i Mekke'nin ölüsü ve dirisi bile sürûr [u] şâdumândadır oldular.

Fî beyân-ı mevtâ-yı ehl-i Mekke: Fîrûzâbâdî nâm bir mü'ellif Mekke-i mükerreme esmâların (–) (–) (–) (–) Mekke cem' etmiş. Ol isimlerden biri Mekke'ye Karyetü'n-neml derler. (–) (–) (–) (–) Ve pîr [ü] fetâ merhûm olsa ol ân eyle karınca üşer kim cemapur (–) (–) (–) (–) hurûc edince asâkir-i neml dahi taraf taraf yürüyüş ederler. **[P 149a]** Derhâl cemâ'at-i mevtâ ol merhûmu hânesinden taşra havlıya çıkarup teneşir üzre hâzır edüp nısfu'l-leyl dahi olursa techîz ü tekfînin ve germâbın hâzır ederler.

Evvelâ kâ'ide-i Mekke budur kim cümle mürde-şûylar haber alup deff [ü] kudümleri ile gelüp bir hây bir hû ile makâm-ı hicâzda su salâları verirken mürde-şûylar mevtânın evvelâ tırnaklarını kesüp sakalın şâne ile tarayup ibtidâ gayri su ile tahâret verüp aşağı menfez yerin pembe ile kalafat ederler.

Andan âb-ı Zemzem ile âbdest alır gibi ibtidâ iki ellerin ve mazmaza ve istinşâk ve üç kerre vechin ve üç kerre yed-i yümnâ ve yüsrâsın ile'l-merâfika varınca andan [337] fehvâsınca rub'-ı meshü'r-re's üzre başına mesh verüp ricleynlerin gasl eder.

Andan bedürüstî gasl ile eyle olur kim gûyâ ol mevtâ tâze cân bulup tebessüm eder. Cânib-i erba'asında buhûrdânlar ile kâfûrî ve amberler yanarak **[Y 360b]**ve tilâvet-i Kur'ân ederek gasl edüp yakasız gömleğin ve miskâlî kefenin âb-ı Zemzem ile ısladup geydirir.

Ba'dehu gülâb misk amber-i hâm ve mâ-i kâdî nisâr ederek cânib-i erba'asın pembe ile sarup za'ferân ile gülâb saçup kefeni üzre za'ferân ile, [338] âyetin tahrîr edüp tâbûta endirirler.

Tâbûtları dörd ayaklı cânib-i erba'ası parmaklı tûlânîce bir nerdübân-misâl bir tâbûtdur, üstüne siyâh Ka'be örtüsü ile setr edüp cümle cemâ'at ile meyyitin önüne düşüp deff-i bî-cilcile çalarak Abbasî alemlerin açarak *"Lâ ilâhe illallâh"* sadâsına rehâ buldurarak Ka'be-i şerîf haremine girdikde cümle ehl-i mevtâ *"Allâhümme lebbeyk"* deyüp telbiye ederek meyyiti Altun Oluk altına koyup mü'ezzinler "Cenâze namâzına" deyü nidâ edince nısfu'l-leyl ise dahi Ka'be-i şerif ehl-i tavâfdan hâlî değildir, mâ-fevkında kerrûbiyân bile tavâfdadır, cümle cemâ'at hâzır olup kânûn-ı Muhammedî üzre salât-ı cenâzeyi edâ edüp meyyitin ihvân-ı bâ-vefâları tâbûtu omuzlarına alup Ka'be-i şerîfi bir hac savâbı olmak üzre telbiye ederek Ka'be-i şerîfi yedi kerre tavâf etdirüp Bâb-ı Cenâyiz'den yâhûd Bâb-ı Safâ'dan çıkarup sa'y-i Safâ ve Merve sûkundan güzer etdirüp deff [u] kudüm ile cümle halk *"Lâ ilâhe illallâh"* diyerek şenlik ve şâdumânlık ederek garâfe-i şühedâ olan Mu'allâ mezâristânında defn edüp imâm telkîn edüp herkes hânesine müteveccih olup ol mevtâ "Zayf-i ilâh-ı Rabbi'l-âlemîn" olup vâsıl-ı Hudâ olur. *Rahmetü'llâhi aleyh.*

Ve elbette ehl-i Mekke'nin hâss u âmmı ve pîr [ü] cüvânı ve bint [ü] nisvânı her leyle-i isneynde ve leyle-i Cum'ada âdem deryâsı Mu'allâ'ya varup fukarâlara cüz'î ve küllî tasadduklar edüp nân pâreler ve âb-ı Zemzemler bezl edüp Kur'ân-ı Azîm tilâvet ederek kabrin başı ucuna hûş [u] tuyûr içün sular ve hıntalar koyup gül reyhân korlar.

Bu hâl üzre haftada iki kerre mevtâyı ziyâret edüp eyle ri'âyet ederler kim gûyâ mevtâ değildir bir hay âdem ziyâretine varmışlardır.

Hâsıl-ı kelâm mevtâya bu ri'âyet bir diyâr halkına mahsûs değildir. Müjde ol câna kim Mekke'de merhûm olup ba'de'l-fevt cümle ahibbâsıyla ziyâret-i Beytullâh tavâf edüp bile tavâf eden ihvânları tavâf etdikleri hac savâbın ol merhûma hibe edeler. Bilâ-şübhe ehl-i cennetdir.

Hakîr bu hâle vâkıf olup ol bâzârda muhayyer bâzâr merhûm olacağım geldi. Buna bile gıbta edüp tama'-ı hâma düşdüm. *Allâhümme yessir, yâ Müyessir.*

Ve ba‘zı ehl-i hâl olan kimesneler kurb-i Hakk’a takarrub içün Mekke-i mükerremenin **[Y 361a]**cânib-i erba‘asında olan cebel-i müntehâlarda defn olunmasıyçün vasıyyet eder. Fürâdâ fürâdâ anları beyân eder.

Beyt-i şerîfin cânib-i erba‘asındaki cebelullâhı beyân eder

Evvelâ bâlâda tahrîr olunmuşdur ammâ Mîne bâzârının şarkı ve şimâli mâbeyninde bir cebel-i sağîre vardır, ana **cebel-i Sebîr** derler. Be-kavl-i İshâk: Hazret-i İsmâ‘îl evlâdları anda mefûndur. Ve İsmâ‘îl’e nâzil olan kurbân bu cebelden tulû‘ edüp bu cebel dâmeninde kurbân olmuşdur. Hâlâ Menhar nâm bir mahalli vardır. Ba‘zı huccâc Mîne kurbânın bu cebel dâmenindeki Menhar’da ederler. Hâlâ ziyâretgâhdır. Ve Beyt-i şerîfin cânib-i şarkîsinde Beyt-i şerife hâ’il,

Cebel-i Ebî Kubeys: Bâlâda mufassalan evsâfı tahrîr olunmuşdur. Ammâ niçe bin Sahâbe-i kirâmın nazargâhı Hazret-i Risâlet-penâh’ın şakku’l-kameri anda vâki‘ olmuşdur. Kabâyil-i Kureyş beyninde bu cebele cebel-i Emîn derler. Hâlâ teferrücgâh ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. Andan,

Cebel-i Ahmer ve Cebel-i Ahşeb: Bu iki cebel-i müntehâ Mekke’ye muzıldır. Bu cebeleynin hakkında hadîs-i şerîfe vardır. [339]

buyurmuşlardır, ammâ cebel-i Ahmer’den cebel-i Ahşeb ulu dağdır.Ve,

Cebel-i Nûr: Mekke’nin şimâlinde bir sâ‘at yerdir. Münkirlerden Hazret-i Risâlet-penâh muhtefî olduğu mahaldir. Gârı hâlâ ziyâretgâhdır. Ve Mîne bâzârı kurbunda,

Cebel-i Muhsab: Mu‘teber cebel-i müntehâdır. Ve yine Mîne bâzârında câmi‘-i Hayf kurbunda,

Cebel-i Mürselât: Hazret’e sûre-i Mürselât bu gârda nâzil oldu, ziyâretgâhdır. Ve,

Cebel-i Hirâ: Bu cebelde bir gâr-ı azîm-i musanna‘ vardır. Hazret-i Nebiyyullâh anda mahfîce ibâdet ederdi. Hâlâ ziyâretgâhdır. Ve,

Cebel-i Cezzel: Bir münevver küçük dağdır. Lâkin mertebede âlîdir. Ve,

Cebel-i La‘la‘: Mekke’ye hâ‘ildir. Ve,

Cebel-i Safâ: Mekke’nin cânib-i şarkında şehir içinde Safâ mahallinde bir alçak cebeldir. Hadîs-i şerîf ile müsbetdir kim eşrât-ı sâ‘âtde zuhur edecek Dâbbetü‘l-arz bu cebelde mahpûsdur, buyurmuşlardır. Hattâ Hazret-i Risâlet bu mahalde sa‘y-i Safâ ederken dest-i şerîfindeki asâ ile cebel-i Safâ‘ya darb edüp asânın darbın dabbe istimâ‘ etdi, buyururlar imiş. Ve cebel-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Ashâb-ı kirâm der şehr-i Mekke be-cânib-i vâdî-i Bâb-ı Mu‘allâ ve ziyâret-i kubûr-ı şühedâ

Ehl-i züvvâra hafî olmıya kim karâfe-i Mu‘allâ‘da cümle yetmiş beş kubbedir. Cümlesinde selef pâdişâhları ve hilâfet makâmında kâ’immakâm olan şürefâlar ve gayri şürefâlar ve a‘yân-ı kibâr-ı Mekke ol kubbelerde medfûnlardır. **[Q 147b]** Ammâ cümleden binâ-yı cedîd ve kâr-ı pesendîd olan sene 1008 târîhinde merhûm olan **şerîf Zeyd** hazretlerinin kubbe-i âlîsidir kim İreme- **[Y 361b] -**zâtü‘l-imâd misilli bir kubbe-i musanna‘ içinde medfûndur. Cemî‘i ahâlî-i Mekke şehâdet ederler kim otuz sene

kutbiyyet zabt etdi, kâtîb evliyâ olup deyü keşf [ü] kerâmetin beyân edüp hayr ile yâd ederler.

Ve buna karîb **Kubbe-i şerîf Abdullâh** bir azîm âsitânedir.

Ve ana karîb Hazret-i Risâlet'in pederi Abdullâh'ın ceddi **Abdülmuttalib** yüz yigirmi yaşında iken Hazret-i Resûl yedi yaşına bâliğ idi. Abdülmuttalib hîn-i vasiyyetinde Fahr-i Kâ'inât'ı oğullarına, vasiyyet-i Muhammed Emîn, ol dürr-i yektâyı işbu demde

"Size Allâh emâneti verdim göreyim size niçe gûne tîb-i hâtır ile mukayyed olun" dedükde Âl-i Hâşim (–) (–) (–) (–) i kabûl edüp tîb-i hâtır ile mukayyed oldular Hazretin ceddi Abdülmuttalib merhûm olup bu mahalde medfûndur.

Ve ana karîb Server-i Kâ'inât'ın ammisi **Ebî Tâlib,** Risâlet-penâh'ın pederi Abdullâh'ın karındaşıdır. Ve Ebî Tâlib Hazret-i Alî'nin babasıdır. Hazret-i Alî Server'in ammizâdesidir. (–) (–) (–) (–) öyle iken Hazret **[P 149b] ile** Hazret-i Alî bir yerde fetâ oldular. Ba'dehu Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet gelüp sene-i âşirde cebel-i Ebî Kubeys üzre münkirîn Hazretden,

"Çârdeh olan mâh-ı tâbânı iki şakk ile ikisi dahi koynuna girüp biri bir yeninden biri bir âstîninden çıkup yine semâda yek pâre olsun, sana îmân getürelim" deyüp mu'cize istediler. Hazret-i Risâlet Cenâb-ı Hakk'a tazarru' u nâlişler edüp secde edüp derhâl murâd-ı münkirîn üzre sağ eli ibhâmiyle mâh-ı münevvere işâret edince mâh iki pâre olup nüzûl edüp mübârek koynuna girüp mübârek yenlerinden çıkup yine semâya urûc edüp yek pâre oldu. Ba'zı münkirîn İslâm ile müşerref oldu. Ba'zılar hakkâ ki,

"Yâ Muhammed sehhâr-ı kâmilsin" deyüp dalâletde kaldılar.

Hikmet-i Hudâ bu şakku'l-kamer gecesi Hazretin ammisi Ebî Tâlib merhûm oldu ki nübüvvetin onuncu senesi idi. Hazret-i Risâlet cenâzelerine hâzır olup cehâletde kaldı deyü Hazret-i Alî namâzın kılmağa rızâ vermeyüp Mu'allâ'da defn etdiler. Hâlâ bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Ammâ sâ'ir kubâblar gibi müzeyyen ve huddâmları yokdur. Ammâ hareminde gül [ü] gülistân ve bir kaç nahlistânları var. Gâyet lezîz dânedâr hurmâsı olur. Ekseriyyâ Acem huccâcı Hazret-i Alî pederidir deyü ziyâret ederler ve huddâm-ı Ebû Tâlib'im diyen tâlib-i mâla ihsân [u] in'âm ederler ve ziyâret edüp giderler.

Ve andan yukaru şimâl tarafına kayalar dibinde,

Kubbe-i Hadîce-i Kübrâ: Bu Hadîce mâlıyla Hazret-i Risâlet nübüvvetden evvel şâm'a karîb Busrâ şehrine ticârete gidüp intifâ'-ı kesîre edüp mâl-ı firâvân ile Mekke'ye avdet etdiklerinde Hazret yigirmi beş yaşında idi. Hadîce Ana kırk yaşında seyyibe iken Hazretin menkûhası oldu.

Ve Hadîce-i Kübrâ'dan dörd zükûr evlâd-ı **[Y 362a]**Resûl müştakk oldu. Evvelâ Kâsım Mekke'de mütevellid oldu. Ve Tayyib ve Tâhir ve Abdullâh Medenîlerdir.

Ve dörd inâs dahi Hadîce-i Kübrâ'dandır. Evvelâ Sitti Rukıyye ve Sitti Ümmü Külsûme. Bu ikisi Hazret-i Osmân'ın ehl-i beyti olduğundan Osmân-ı Zü'n-nûreyn dediler. Ve Hazret-i Fâtıma dahi Hadîce'dendir. Hazret-i Alî'ye verdi. Ve Sitti Zeyneb dahi Hadîce Ana'dandır. Hazret anı dahi nikâh ile Ebü'l-Âs bin Rebî' bin Abdüluzzâ hibâlesinde idi.

Ammâ Hazret-i İbrâhîm ibn Resûl Mısır meliki Mukavkıs Hazret-i Risâlet'e alâ tarîkı'l-hedâye bir kılıç ve bir katır ve iki câriye gönderir. Hazret-i Risâlet Zülfikâr deyü kılıcı ve Düldül deyü katırı Hazret-i Alî'ye verdi. Ve bir câriyeyi şâ'ir Hassân'a ihsân eyledi. Ve câriye-i Mâriye'yi kendüleri kabza-i tasarrufa alup Hazret-i İbrâhîm andan oldu. Ammâ sekiz evlâdları cümle Hadîce-i Kübrâ'dan tevellüd eylediler. Ba'dehu Hadîce Ana altmış beş yaşında Mekke'de vefât edüp bu Mu'allâ'da defn olundu.

Hazret-i Risâlet'e nübüvvet geldikde nisâdan ibtidâ îmâna gelen Hadîce-i Kübrâ'dır. Zükûrdan ibtidâ îmâna gelen Ebâ Bekri's-Sıddîk'dır. Ba'zı ehl-i siyer Ebâ Bekir'den evvel îmâna gelen Hadîce'dir, derler *rahmutullâhi aleyh* ki ümmü'l-mü'minîndir.

Ba'zı ehl-i siyer "Hazret-i Risâlet'in vâlide-i müşfikası Emîne Hâtûn dahi bu kubbede medfûndur" derler. Ba'zıları "Yok, Hazret-i Risâlet'in pederleri şâm'dan ticâret ile gelirken Medîne kurbunda Dârü't-Tâbi'a nâm mahalde merhûm olup anda defn olundu. Ve cümle mâlın ehl-i Medîne hıfz edüp ba'dehu Emîne Hâtûn ki Hazret'in vâlidesidir, Hazret'e intikâl eden mâlı ahz [u] kabz içün Hazret altı yaşında iken Hazret ile Medîne'ye varup bir ay şehr-i Yesrib'de meks edüp Hazret'in mâl-ı mevrûsun alup Mekke'ye rucû' edüp Ebû Enâm nâm mahalde Hazret'in vâlidesi Emîne Hâtûn merhûme olup Ebû Enâm'da defn olundu. Ve Hazret'i akrabâları Mekke'ye getirdiler. Ba'dehu Hazret Mekke'den Medîne'ye hicret etdükde vâlidesinin na'şın Ebû Enâm nâm mahalden çıkarup Medîne-i münevvere Bakî'inde süd anası Halîme Hâtûn kubbesinde defn etdi" derler. *El-uhdetü ale'l-râvî.* Ammâ ehl-i Mekke,

"Belî Medîne'den gelirken Ebû Enâm nâm mahalde merhûme olup na'şın Mekke'ye getirdiler" deyü ehl-i Mekke ve ehl-i Medîne mâbeyninde bir mücâdeledir, *ve's-selâm.*

Ba'dehu sene 959 târîhinde Sultân Süleymân Hadîce-i Kübrâ üstüne bir kubbe-i âlî ve türbedâr-ı vâlî vaz' eyledi kim kubbe-i nûr-ı mehbıtdır. Ve bâb-ı sa'âdeti cânib-i şarka mekşûfdur. Ve kubbe-i pür envârı beyâz kireç ile pûşîdedir. Ve bizzât kendüleri kağan arslan-misâl kubbenin tâ vasatında dîbâ ve şîb ü zerbâf ile mestûr zer-ender-zer bir sandûka içre âsûdedirler.

Ve bu âsitâneyi ekseriyyâ nisâ tâ'ifesi ziyâret edüp sandûka-i Hadîce'yi gûnâ-gûn şükûfeler ile tezyîn ederler. Ve ûd u amber **[Y 362b]**ve kâfûr yakup râyihadan züvvârın demâğı mu'attar olur. Ve bu kubbe-i âlînin iç yüzü kenârlarında celî hatt-ı müzehheb ile, [340] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve yine bu kubbe içinde çâr-kûşe bir kafes şebeke içre **şerîf Mes'ûd** hazretleri medfûndur. Sandûkasının zarfı olan yeşil atlas-ı zerdûz üzre kâr-ı Hayyâm ile ol zarf üzre,

"Mevlânâ es-Seyyid eş-şerîf Mes'ûd ibn İdrîs ibn Hüseyin ibn Ebû Yemîn ibn Berekât ibn Muhammed ibn Berekât ibn Hasan ibn Aclân ibn Fâtımatü'z-Zehrâ." terkîm olunmuşdur.

Ve bu kubbenin kıblesi cânibinde bir küçük kubbede **Hazret-i Abdullâh Zübeyr ibn Avâm** ibn Huveylid ibn Abdül'uzzâ ibn Kusay'dir. Dedesi Hazret-i Ebâ Bekir'e müntehîdir kim vâlidesi Abdülmuttalib kızıdır ki Hazret-i Risâlet'in halasıdır. Hazretin yakın akrabâlarındandır. Mevlûd-ı Nebî'nin yigirmi dördüncü senesinde Zübeyr ibn Avâm ve Talha bin Abdullâh bir günde vücûda gelüp Zübeyr Hazret ile Yemen'e ticârete

gitdiler. Hazret'e nübüvvet geldikde ibtidâ Hazret-i Ebâ Bekrü's-Sıddîk sâniyen Zübeyr hazretleri îmân ile müşerref oldular. Ve "Ehl-i Cennetdir" deyüp Hazret tebşîr edüp Aşere-i Mübeşşere'den oldular.

Sene 43 târîhinde Mervân-ı Hımâr şâm halîfesiyken Hazret-i Zübeyr Mekke ve Medîne ve Yemen ve Irâk pâdişâhı idi. Hazret-i Risâlet'e karâbetleri sebebiyle Hazret'den ve Âyişe-i Sıddîka rivâyetiyle bir kaç hadîs-i şerîfe istimâ' etmişlerdi kim Hatîm Ka'be-i mükerreme dâhilindedir, deyü istimâ'ları olmuşdur. Ana binâ'en Hazret-i Zübeyr zamân-ı hilâfetlerinde Hatîm'i kal' edüp Ka'be-i şerîfe zamm edüp bir sütûh tahtında Beyt-i şerîfi tevsî' edüp garbında bir bâb dahi inşâ edüp züvvâr huccâc gürûh gürûh bir kapudan girüp bir kapudan hurûc ederlerdi.

Ba'dehu Âl-i Emeviyyûn'dan Mervân-ı Hımâr, Zübeyr'in (–) (–) (–) istimâ' edüp Zübeyr hazretleri üzre **[Q 148a]** Yûsuf Haccâc-ı Zâlim'i serasker ta'yîn eyleyüp yetmiş bin askerle Haccâc Mekke'yi muhâsara edüp (–) (–) (–) mancınık taşıyla şöyle câ-be-câ rahnedâr edüp âhir Hazret-i Zübeyr nass-ı kâtı'da, [341] âyeti muktezâsınca cengden fâriğ olduğu sâ'at Hazret-i Zübeyr'i dutup Haccâc-ı Zâlim zulm edüp Hazret-i Zübeyr'i Bâb-ı Selâm'da ma'nûkan salb etdi. (–) (–) (–)

………………(1 satır boş)………………..

Ve Altun Oluk dîvârın müceddeden binâ etdi. Ve cânib-i garb kapusun sedd edüp hâlâ şimdiki tarzı binâ etdi. (–) (–) (–) (–) Derûn-ı Ka'be'yi hâk, hacer pâreler ile doldurup bu hâl üzre kodular eylemişlerdir dir. [[(–) (–) (–) (–)]]

Ba'dehu Hazret-i Zübeyr'in vâlidesi Bâb-ı Selâm'dan ubûr ederken **[P 150a]** Hazret-i Zübeyr'i maslûb görünce,

"Dahi bu hatîb minberden enüp va'z [u] nasîhatin tamâm etmedi mi?" deyüp ubûr edince Haccâc'a **[Y 363a]**Zübeyr'in vâlidesi şöyle dedi deyü takrîr ederler.

Haccâc dahi ârif-i kelâm bildi kim Zübeyr'in vâlidesi nezâketle Zübeyr'in dârdan enmesin ricâ edüp derhâl endirüp techîz [ü] tekfînin hâzır edüp Zübeyr'i kendi eliyle gasl edüp cenâzesi namâzın kılup yedi kerre na'ş-ı Zübeyr'e Beyt-i şerîfi tavâf etdirüp tâ Mu'allâ'ya varınca tâbût-ı Zübeyr'i Haccâc zahrında götürüp Mu'allâ'da defn edüp bir günde rûh-ı şerîfiyçün Haccâc bir hatm-i şerîfi tamâm etmeyince hareket etmedi. Zîrâ Haccâc-ı Zâlim gâyetü'l-gâye serî' cârî hâfız-ı kelâmullâh idi. Hattâ Kur'ân-ı Azîmin cemî'i eczâları ve hizibleri ve aşrları ve secâvendleri var ise cümle Haccâc'ın tarhıdır. Ve cümle mevtâya ba'de's-salâti'l-cenâze Beyt-i şerîfi tavâf etdirmek Haccâc'dan kalmışdır. Ve Zübeyr hazretleri üzre kubbeyi anlar inşâ edüp Zübeyr'den sonra Mekke ve Medîne ve Yemen ve Irâk'a Haccâc halîfe olup adl-i dâd ile velvele-ârâ olup ba'dehu hakkında "aslahu'z-zaleme" dediler. Ammâ Haccâc zâlimliğile meşhûr bir âlim, kattâl kimesne idi. Andan,

Kabr-i Binti Hazret-i Ebâ Bekir ve kabr-i Binti Hazret-i Osmân: Bunlar birer kubbe-i sağîreler içinde âsûdelerdir. Ve bunlara karîb,

Ziyâret-i şeyh Osmân Herâvün ve **ziyâret-i şeyh Kennâs** ve ana karîb,

Ziyâret-i Hazret-i Sa'd ibn Ebî Vakkâs: Mevlûd-ı Nebî'nin sene 22 târîhinde vücûda

geldi. Hazret-i Risâlet'e nübüvvet geldüği gün İslâm ile müşerref oldu. Ammâ bu hakîr yedi yerde ziyâret etmişimdir. Ve ana karîb,

Hazret-i Ma'dî-Kereb: Sahâbe-i kirâmdandır. Ve Hazret-i Hamza'nın kafâdârı ve yâr-ı gârıdır. Ve,

Ziyâret-i Abdullâh ibn Abbâs: Cemî'i müfessirîn ü muhaddisînin pîr perveridir Hazret-i Risâlet'den me'zûndur. Ve,

Kabr-i Hazret-i Fuzayl ibn Abbâs: Bu dahi Sahâbe-i kirâmdandır. Ve pederleri gibi müfessir ve muhaddisdir. Ve,

Kabr-i İmâm Abdülkerîm bin Havâzin: müşîridir. İkisi bir mevzi'de medfûnlardır. Ve,

Kabr-i Süfyân ibn Uyeyne: Bir kimesnenin sığırı hasta olsa bu kabrin hâkinden ol gâvın şâhasına bir surre ile bağlasalar bi-emrillâh ifâkat bulur. Anıniçün kabr-i Süfyan-ı Sevrî derler. Hazret'in kayın babasıdır. Habîbe nâm kızın Hazrete vermişdir kim Mu'âviye'nin hemşîresidir. Ve,

Kabr-i Ebî Hasanü'l-şevvelî: Ve kubûr-ı Semâserti'l-hibr'de niçe bin Sahâbe-i kirâm ve evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlar âsûdedirler. Bunda dahi du'â müstecâbdır. Ve kubûr-ı Delâsûrda Mekke gazâsında şehîd olan Sahâbe-i kirâmlar ve niçe bin a'yân [u] şürefâ-yi kibârlar medfûndur. Bu dahi ziyâretgâh-ı hâs u âmmdır. Ve,

şeyh Alâ'üddîn-i Nakşibendî hazretleri: Te'lîfât-ı kesîreye mâlik sultândır. Mu'allâ'da medfûndur. Ve ana karîb,

Kabr-i Mûsâ Eş'arî: Nâmı Abdullâh bin Kays idi. Hicretin 44 senesinde merhûm olup Mu'allâ'da defn olundu. Müddet-i **[Y 363b]**ömreş 61 21 sene . Ve,

Âl-i Emeviyyûndan Mansûr-ı Devânıkî şâm halîfesi iken Beyt-i şerîfe gelüp Harem-i şerîfe bir minâre-i âlî inşâ edüp niçe hayrât [u] hasenâtlar ederken [342] emrine itâ'at edüp dâr-ı bakâya rıhlet etdi. Sene 581. Müddet-i ömür 62 sene. Sene 309 3099 Malatıyye kal'asın binâ etdi. Mu'allâ'da ziyâretgâhdır. Ammâ gâyet hisâbî olup bir dankı hisâb etdiğiyçün Mansûr-ı Devânıkî dediler. Ve,

Kabr-i Ümmü'l-mü'minîn Meymûne bintü'l-Hâris Abdullâh bin Abbâs'ın deyzesidir, ya'nî vâlidesinin kız karındaşıdır. Hicret-i Nebeviyyenin 8 senesinde Sitti Meymûne nefsini Hazret-i Risâlet'e hibe edüp firâş-ı Resûl'e dâhil oldukda bu âyet nâzil oldu: [343] âyeti nâzil olmuşdur. Ba'dehu sene 61 târîhinde merhûme olup Mu'allâ'da âsûdedir. Müddet-i ömreş 55 sene. Ve dahi buna karîb,

Kabr-i Abdullâh ibn Ömer ibnü'l-Hattâb *radıyallâhu anhümâ* Hazret-i Ömer nübüvvetin ikinci sâlinde İslâm ile müşerref olduklarında bu oğlu Abdullâh beş yaşında idi. Pederlerine teba'iyyeten İslâm ile müşerref oldular. Hazret-i Risâlet'in hâtûnu Hafza binti Ömer ibnü'l-Hattâb'ın li-ebin ve ümmin bu Abdullâh karındaşıdır. Hazret'den iki bin altı yüz otuz hadîs-i şerîf nakl eder. Gâyet mün'im kimesne olduğundan bin kul âzâd edüp seksen üç yaşında Abdülmelik bin Mervân hilâfetinde sene 84 târîhinde merhûm olup Mu'allâ'da defn olundu. Ve,

Kabr-i İmâm Abdurrahmân bin şu‘ayb bin Alî bin Mecr bin Sinânü‘n-Nisâ’î: *Kitâbü‘s-Sünen* mü’ellifidir. Ahd-i Muktedirbillâh’da merhûm olup beyne’s-Safâ ve’l-Merve hâneler mâbeyninde medfûndur.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Seyrekzâde şemseddîn Ahmed Efendi: Süleymân Hân şehzâdelerinin hocası iken Beyt-i şerîfe gelüp ba‘de’t-tavâf merhûm olup Mu‘allâ‘da medfûndur. Ve seng-i mezârında târîhi merkûmdur.Ve,

Kabr-i Mehemmed şâh bin Hızır şâh bin Mehemmed el-(…) bin el-Hacı Hasan: Medîne’den Mekke mevleviyyetine nakl edüp seneteyn mutasarrıf olup âhir yeri Bâb-ı Mu‘allâ oldu. Bunlardan evvel Medîne’den Mekke mollâsı olmaduğundan bunlar hakkında ulemâ-yı Mekke Kâdiyü‘l-Haremeyn dediler. Cenâzesine yetmiş bin huccâc hâzır olup ol gece kabr-i şerîfi üzre yedi kerre nûr nâzil olduğun cümle ehl-i Mekke görüp kabâyil-i Arabda Veliyyü‘r-Rûm deyü şöhret bulup ziyâretgâh-ı hâs u âmmdır. Seng-i mezârında târîhi vardır. Ve,

El-Mevlâ şemseddîn Ahmedü‘l-Hüseynî: Bağdâdîzâde demek ile meşhûr imiş. Mekke mollâsı iken merhûm olup Ebî Tâlib civârında medfûndur. Bir soffa-i âlî üzre muhteşemâne merkadi vardır.Ve,

Merkad-i eş-şeyh Abdurrahmân Karabaş: Mu‘allim-i Sultân olan Ömer Efendi’nin birâder-i kihteridir. Amasiyyevîdir. Mekke-i mükerreme **[Y 364a]**pâyesiyle mütekâ‘id iken sene (–) târîhinde merhûm olup Mu‘allâ‘da Mevlevîhâne hazîresinde âsûdedir. Cenbinde tevâbi‘leri bir sebîl inşâ etmişler. Azîz-i mezbûr talâkat-i lisân ile ve selâset-i beyân ile revnak bulmuş şeyh-i âlî-beyân idi. Ve,

Ziyâret-i el-Mevlâ Mahmûd Efendi: şehr-i Manastır’dandır. Mekke mollâsı iken merhûm olup Mu‘allâ‘da şeyh Cinân Efendi hazretleri cenbinde medfûndur. Seng-i mezârında bir âşık celî kalem ile Sene 1026 tahrîr eylemiş.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Pervîz Efendi: Sultân (–) asrında Nişâncı Paşa Abdi Beğ‘in hidmetinde neşv [ü] nemâ bulup ba‘zı medârislere mutasarrıf olarak fazîlet-i bâhire sâhibi olmak ile kendüye Mekke mollâlığı sadaka olunup anda merhûm **[Q 148b]** oldukda Hadîce-i Kübrâ civârında defn olundu. Müte‘addid mezârı vardır.Ve,

Ziyâret-i el-Mevlâ Hüsâm Efendi: Diyâr-ı Hamîd’dendir. Mekke monlâsı iken “Fülân gün merhûm oluruz, bizi hayır du‘âdan ferâmûş etmen” deyü vasıyyet edüp hikmet-i Hudâ vakit ta‘yîn etdikleri sâ‘at merhûm olup Zübeyr hazretleri kurbunda medfûndur. Fâzılu’r-Rûm deyü ehl-i Mekke ziyâret ederler.Ve,

Kutb-ı âfâk el-Mevlâ Muhammed bin Alâ’üddîn el-Mekkî en-Nehrevânî el-Kâdirî: Hâk-i cennet-meşâm-ı Mekke-i mükerremedendir. Rûm’a iki def‘a gelüp cemî‘i ulemâ ile mübâhase-i ilm edüp cümle ulemâya cevâb verüp kendüye Mekke-i mükerreme fetvâsıyla Mekke’de Süleymâniyye medresesi ihsân olunup ömrü âhir oldukda Mu‘allâ‘da şerîf Mes‘ûd cenbinde defn etdiler. Ammâ asrında gûyâ İmâm Gazâlî-i Sânî idi. Kesret-i seyâhatde tahsîl-i ulûm edüp yed-i tûlâ sâhibi olmuşlardı.Ve,

Kabr-i Hazret-i Kutb-ı Mekkî: Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. Ve buna muttasıl,

El-Mevlâ Hüseyin el-Mâlikî: Fuzelâyi’d-dehr bir kimesne idi. Münzevî olmağiçün

Murâd Hân-ı Sâlis'den Mekke-i mükerremede Süleymâniyye medresesin ricâ edüp niçe müddet mücâveret olup müdddet-i ömür (–) sene vefât edüp Kutb-ı Mekkî hazretleri yanında defn etdiler.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Mîrzâ Mahdûm: Yevm-i Arafât'da cemî'i ibâdullâh lebbeyk allâhümme lebbeyk sadâsına âğâze etdükde monlâ-yı merkûm bir kerre lebbeyk **[P 150b]** deyüp rûh teslîm edüp Meş'ari'l-Harâm'da bir soffa üzre seng-i mezârı târîhiyle mastûr ma'lûm kabr-i pür nûrdur. *Rahmetullâhi aleyh*.Ve,

Kabr-i Vankulu Mehemmed Efendi: Mekke monlâsı iken lakve marazından merhûm olup Ebî Tâlib kurbunda medfûndur. Savma'î güftesi ile seng-i mezârının müzehheb târîhi vardır.Ve,

Ziyâret-i eş-şeyh Gubârî Efendi: Akşehir şehrindendir. Mekke mollâsı iken merhûm olup Mu'allâ'nın Ebtah nâm mahalline karîb medfûndur.Ve,

Merkad-i el-Mevlâ Ömer bin Mehemmed: Sultân Osmân-ı Sânî'nin hocası iken Mekke mollâsı olup bin otuz senesinde İslâmbol'da deryâ **[Y 364b]**donduğu gün mevti haberi gelüp hayli bükâ eyledik. Zîrâ pederimizin gâyet muhibb-i sâdıkı idi. Hamd-i Hudâ elli iki seneden sonra ziyâret müyesser olup rûh-ı şerîfiyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûhuna hibe eyledik. Mu'allâ'da Kutb-ı Mekkî civârında bir kârgîr binâ soffa üzre muhteşemâne âsûdedir. Seng-i mezârında,

Hâce-i Osmân Hân garîb Ömer bin Mehemmed

Sene 1031

tahrîr olunmuşdur. Merhûm gâyet zühd [ü] takvâda sâhib-i vera' ve savm-ı Dâvûd'a müdâvim idi. Ve zâhir [ü] bâtında kıdve-i kümmel bir meşâyih gibi bahrü'l-ulûm, kenzü'l-fühûm ehl-i kanâ'at kimesne idi.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Abdülvâsi' bin Hızır: Selîm şâh-ı Evvel ulemâsındandır. Mekke mollâsı iken sene 945 merhûm olup Mu'allâ'da şerîf Sa'd civârında medfûndur. Kabr-i Vâsi' demekle şöhret bulmuşdur.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Rûşenîzâde: Garâfe-i Mu'allâ'da Zübeyr hazretleri civârında medfûndur. (–) (–) (–) (–) (–)

………………(6 satır boş)………………..

Hamd-i Hudâ bu bâlâda tahrîr olunan sultânların cümlesin ziyâret edüp rızâ'en lillâh kimine Yâsîn-i şerîf, kimine sûre-i Tebâreke, ba'zısına sûretü't-Tekâsür ba'zısına sûre-i Fâtiha tilâvet edüp savâbların rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp şefâ'atlerin ricâ edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp cümlesiyle âşinâlık kesb etdik. *Hâzâ min fazlı rabbî. Rahmetullâhi aleyhim ecma'în ve selleme teslîmen kesîrâ.* Ammâ,

şehr-i Mekke içre hayâtda olan müstecâbü'd-da've ve sulehâ-yı ümmetden olan kimesneleri ve hukûkun kesb etdiğimiz a'yân [u] eşrâfları beyân eder

Evvelâ serçeşme-i ulemâ-yı dîn vâris-i ulûm-ı evvelîn ve'l-âhirîn, beyt:

Ser-firâz-ı ulemâ-yı a'lâm

Rükn-i dîn hazret-i şeyhülislâm

Vâris-i vâhid-i ilm-i nebevî

Bâ'is-i zindegî-i şer'-i kavî

Vâ'ız-ı milk-i melik nâsır-ı dîn

Müftî-i devr-i zemân rûy-i zemîn

Gördü müsevvedi aldı hâme

Yazdı ismine seyâhatnâme

Hamdü lillâh ki tamâm oldu kitâb

Kilk-i sehvim ola yâ Rabbi savâb

Bu zikr olunan velî-ni'am efendilerimizin sohbet-i şerîfleri ile müşerref olup du'â-yı hayırları ile şerefyâb olup cümlesinden himmet ricâ edüp hüsn-i nazarlarıyla behre-mend mümtâz olduk. Beyt:

Minnet Hudâ'ya ermişim ol serv kâmete

şükrüm budur ki kalmadı hasret kıyâmete

Bu günlerde şurût [u] kuyûdıyla alâ-kadri'l-imkân edâ-yı farz edüp cânib-ı Mısır'a azîmet etmeğe bel bağladığımız mahalde şerîf Berekât hazretlerinin iclâsında bulunmamız sebebi ile harcırâh üç yüz sikke-i hasene ve bir Habeşî gulâm ve bir heccân-ı benâm ve bir hussân-ı surh-endâm ve bir boğça esvâb ile bir şemâme amber-i hâm ihsân edüp hakîr ile serdâr-ı zafer-şi'ârımız olan vezîr-i rûşen zamîr,

Sarı Hüseyin Paşa hazretlerine gönderdiği metâ'ları [Y 365a] beyân eder

Evvelâ on iki re's sâfinâtu'l-ciyâd neslinden küheylân esb-i sabâ-sür'atlerin gerdenlerinde şecereleri ile hussân-ı hüsndârlar kim her biri birer semend-i tâzîler idi kim raks-ı cevelân etdükde zühre-misâl reftâr ederdi. Cümleden biri Mısır havvâresinden eşheb tâzî ve bir dahi bedevî rakkâs bâzî ve bir dahi nesl-i musâfaha kır at ve bir dahi nesl-i cilfe-i (ve) mu'teber at ve biri Sa'îdî ve biri Necdî ve biri nesl-i Tureyfî ve biri ma'nek-i zarîfî ve biri dahi kübîşe-i Bağdâdî ve biri Mahmûdî ve biri Seylâvî ve biri Âl-i Yemenî.

Bu zikr olunan esb-i sabâ-reftârlar üzre on iki tavâşî Habeşî şîrîn-güftârlar ki sübhânel'l-Hallâk her biri merâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü esmerü'l-levn pâk libâslar ile melbûs pençe-i âfitâb meh-i tâb tavâşe idi.

Ve on iki dahi hussâne kısrakların licâmları on iki Habeşe siyâh çerde cevârîlerin destinde ve on iki tâvûsî hecînler üzre birer Funcistân zengîli memlûkler ile hedâyâlar geldi.

Dahi ardı sıra boğça boğça gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler ve Kandehârî ve hezârî köse destârlar ve Hindustân şugulü serîr-i bî-nazîr ve püsûs-kârî sihr-i mübîn mertebesi pîş-tahtalar ve gûnâ-gûn hücreli mücevher zî-kıymet sandûklar kim herbir hücreleri içi lâ'l yâkût ve elmâs ve zümürrüd ve seylân ve pîrûze ve ayn-ı semek ve aynü'l-hir ve akîk-i Yemenî ve lü'lü' [ü] mercân ile leb-ber-leb idi.

Ve Hind tefârûklarından elvân elvân sûzenî mak‘adlar ve münakkaş destehânlar ve pîşgîrler ve Gücerât ve mollâyî ve zâğî ve sûsîler ve hıtâyîler ve dîbâ ve şîb ü zerbâf ve bâfteler ve Lâristân ve Moltân ve Keşmîrî şâllarının envâ‘ından ve bir tobra amber ve bir tobra müşk-i hıtâyî ve bir tobra pânzehr-i mârî ve gâvî ve gazâlî pânzehirler kim her biri biner derde devâdır.

Ve bir heccân hurcu ûd-i Mâverdî ve ıtr-ı şâhî (–) (–) zebât-ı pâdişâhî ve kalye misk-i hayvânî ve iki deve bârı Lahsa ve Basra kargısı serâmed gönderler gönderdi. Paşa hazretleri bunların birine iltifât etmeyüp bunları getüren yerine yerine etmeyüp şerîf Berekât'ın kethudâsına buyurdular kim:

“Biz bu metâ‘lara hayrân değiliz. Ancak şerîf hazretlerinden istikâmet hidmeti isteriz. Eğer istikâmet ederler ise, biz anlara kerem [ü] ihsânlar edelim. Eğer pâdişâhın doğrusu ise bu sâ‘at pâdişâhımızın vekîl-i mutlakıyım, bana Ka‘be-i şerîfin miftâhların göndersin. Yohsa **[P 151a]** bizim bu makûle hâr [u] hâşâke ihtiyâcımız yokdur” deyince şerîf kethudâsı tarfetü‘l-ayn içre şerîf Berekât'a varup mâcerâ-yı serencâmı nakl edince şerîf hazretleri,

“El-emrü emrüküm” deyüp alay-ı azîm ile Beyt-i şerîfin miftâhın cevâhir zarf içre setr edüp **[Q 149a]** paşa hazretlerine teslîm olunup şerîf kethudâsına ve yedi bölük serdâr-ı Mısır'a **[Y 365b]**hil‘at-i fâhireler geydirüp şerîf hazretlerine bir semmûr postîn kürk ihsân edüp şerîfin gönderdiği hedâyâları kabûl edüp neccâblar ile iclâs-ı şerîfi ve miftâh-ı Mekke'nin vusûlün Âsitâne-i Sa‘âdet'e i‘lâm edüp kendüler dahi Medîne-i münevvere cânibine hareket etmeğe şurû‘ etdiler.

Hakîre ol mahalde gelen hedâyâdan bir hayli eşyâ ihsân edüp dahi cemî‘i şürefâlardan peydâ etdiğimiz eşyâları Cidde'ye götürüp,

Hıdde'de Hazret-i Havvâ Anamızı ziyâret etmeğe gitdiğimiz beyân eder

Evsâf-ı menâzil-i bender-i kal‘a-i Hıdde: Evvelâ şerîf hazretlerinin ihsân etdüği hecîn şütürlere dörd gulâmımızla süvâr olup şehr-i Mekke'nin hâricinde mahmile-i Ciddâvî‘de,

Ziyâret-i şeyh Mahmûd: Bir alçak kubbe içinde âsûdedirler. şehr-i Mekke'nin cenûb cânibi nihâyetindedir. İki yüz mikdârı fukarâ hâneleri ve nahl-i hurmâları ve müte‘addid mesâcidleri vardır. Anı ubûr edüp cenûb tarafına gidüp şâhrâhın tarafeyninde ârâmgâh içün kahvehâneler vardır. Her birinde mutrıb ve gavâzî Habeşe kızlar vardır. Anlarda birez teneffüs ü istirâhat ederek altıncı sâ‘atde,

Evsâf-ı vâdî-i Hıdde: Eyyâm-ı kadîmde şehr-i ma‘mûre imiş, ammâ hâlâ bir kaç kahvehâne ve bir kaç (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Anda yolun sağ cânibinde,

Ziyâretgâh-ı ehl-i Hazret-i Âdem ve Ümm-i benî âdem Hazret-i Havvâ-yı mükerrem: İbn-i âdemî-zâda hâmile olduklarında vatan-ı aslîmiz olan batn-ı şerîfleri üzre bir küçük kubbe vardır. Çöl [ü] çölistân yerde olmağile ol kadar müzeyyen değildir. Ammâ yeşil atlas ile pûşîde sandûka içre âsûdedirler. Ammâ kubbeden taşra ser-i sa‘âdetleri ve hâk-i pây-i şerîfeleri üzre çakıl makıl makûlesi ahcârâtlar yığılıdır kim ol hisâb üzre kadd-i şerîfi yetmiş adımdır. Melek Ahmed Paşa hâtûnu Kaya Sultân merhûme bu Havvâ Ana üzre yedi kubbe inşâ etmeğe mâlından elli kîse ifrâz edüp bu Hıdde'de olan

âb-ı zülâli Hıdde’ye ve şehr-i Cidde’ye cereyân etdirmeğe ta‘ahhüd etmişdi. Ammâ vaz‘-ı hamlde merhûme olup böyle hayrât-ı azîm müyesser olmadı.

Ve ba‘zılar Hazret-i Âdem dahi bunda medfûndur, derler ve ba‘zılar Hindustân’da Serendîb’dedir, derler. Ammâ bunlar kavl-i za‘îfdir. Belî hubût-ı Âdem Serendîb’e vâki‘ olup eşk-i çeşminden zencebîl ve fülfül karanfîl hâsıl olurdu. Ba‘dehu kırlangıç kuşunun vesâtatıyla Âdem ve Havvâ cebel-i Arafât’da mülâkat olduklarıyçün ve anda buluşup bilişdikleriyçün cebel-i Arefe derler, zîrâ Hazret-i Havvâ Cidde’ye hubût etmişdi.

Âdem [ve] Havvâ Mekke deresinde niçe zamân sâkin oldular. Ve Cenâb-ı Bârî anlara ziyâret-i tavâf içün Cennet’den Beyt-i ma‘mûru edîm-i arza nüzûl etdirdi. Her bâr anda ibâdet ederlerdi. **[Y 366a]**Ba‘dehu Mekke sengistân yer olmak ile zirâ‘at içün Cenâb-ı Bârî Hazret-i Âdem’i şâm-ı şerîf kurbunda Havrân sahrâlarına gönderüp anda zirâ‘at edüp tenâsül buldular. Ve her sene Beyt-i ma‘mûra gelüp tavâf edüp Arafât’a çıkarlardı.

Be-kavl-i müverrih İshâk Hazret-i Âdem (–) sene mu‘ammer olup cebel-i Arafât’da merhûm olnp matbah-ı Âdem olan mahalde defn olundu. Yohsa Serendîb’e gitmedi, deyü tasdîk eder.

Ve Hazret-i Havvâ Âdem’den sonra müddet-i ömür (–) sene mu‘ammere olup bu Cidde kurbunda Hâbil ve Kâbil ve şît Nebî Havvâ Ana’yı defn etdi, derler. [344]

Ve bir rivâyetde Hazret-i Nûh Tûfân’dan bir yıl mukaddem Hazret-i Âdem’in cesed-i şerîfin Arafât’dan ve Hazret-i Havvâ‘nın Cidde’den çıkarup ter ü tâze vücûd-ı şerîflerin tuzlayup kızaklar ile çekerek Kudüs-i şerîfde defn etdi, derler, *el-uhdetü ale’r-râvî* [345].

Ve müverrih-i âlemler tahrîri üzre Hazret-i Âdem’in ikişer evlâdı doğardı. Cümle kırk bin evlâdı oldu, derler. Ve âdetullâh bunun üzerine cârî idi kim bir oğlan ve bir kız doğardı. Ol kızı batn-ı âharda doğan oğlana verirdi. Bu da‘vâ içün Kâbil Hâbil’i katl etdi. Ve ibtidâ rûy-i zemînde kan edüp isyân eden Kâbil’dir kim emr-i Hakk’a itâ‘at etmedi. Ammâ hübut-ı Âdem’den berü yedi bin otuz sene olmuşdur. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Havvâ Ana’yı ziyâret edüp yine cenûb cânibine gidüp cânibeynde ma‘mûr ârâmgâh kahvehâneleri seyr [ü] temâşâ ederek 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı bender-i şehr-i kadîm kal‘a-i Cidde

Sene (–) târîhinde Mısır pâdişâhlarından Sultân Gavrî‘nin binâsıdır. Hind ve Yemen ve Aden Basra ve Lahsa Habeş ve Süveys iskelesidir. Senede bin pâre celebe ve polta ve karaka ve galyon gemiler gelüp gümrük alınır bir benderdir.

Ve leb-i deryâda gümrüğüne hurde derler. Paşa tarafından bir ağa, şerîf hazretleri tarafından bir şerîf mâl-ı gümrüğü refâkat üzre tahsîl edüp nısfın Cidde beği ve nısfın şerîf hazretleri alır. Fâtih-i Yemen Sinân Paşa’dan berü şerîfler bendere müdâhale etmek kânûn olmuşdur. Ammâ senevî ber-vech-i adâlet bin beş yüz kîse hâsıl olur azîm benderdir.

Ve kal‘ası leb-i Kulzüm’de dâ’iren-mâdâr iki bin adım şeddâdî-misâl sengîn bünyâd binâ-yı metîndir. Ve bu kal‘anın cenûbu ucunda yine Bahr-i Kulzüm kenârında iç kal‘ası vardır. Yine büyük kal‘a köşesine muttasıldır. Dâ’iren-mâdâr altı yüz adımdır. Bu dahi

hacer binâdır. Cidde paşası cümle askeriyle bu iç kal‘ada sâkindir. Kapusu Yemen kal‘ası cânibine mekşûfdur, şarka nâzır bir kapudur. Ammâ taşra büyük kal‘anın iki tahta kanatlı kapuları vardır, biri Mekke cânibine biri leb-i deryâya nâzırdır.

Paşası Mısır **[Y 366b]**beğlerinden bir tuğlu ve yâhûd iki tuğlu beğdir. Üç yüz âdem ile hükûmet eder. Ve yüz elli akçe kazâdır. Kadıya senevî iki bin guruş hâsıl olur. Ammâ Mekke mollâlarına ber-vech-i arpalık ihsân olunur. Mahkemesi kal‘anın ortasındadır.

Ve cümle üç yüz sağîr ü kebîr dükkânlardır. Ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve leb-i deryâda kal‘a-misâl bir hân-ı azîmi vardır. Baklacı Mehemmed Beğ binâsıdır. Kal‘aya hayli imdâd olup kal‘a metânet buldu. Ve altında cümle mahâzinler ve dekâkînlerdir. Ve bundan gayri yedi hânı dahi var. Cümle zî-kıymet eşyâ ile memlûdur. Ammâ hammâm u imâret ve medreseleri yokdur. Herkes deryâya girüp gusl ederler kim hammâm suyundan ılıdır. Ve cümle suları bârân-ı rahmedden sarnıcdır.

Ve iki cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘leri var. Biri gümrüğe karîb leb-i deryâda (–) câmi‘i bir minâreli tarz-ı kadîm câmi‘dir. E’imme ve hutabâsının vazîfe-i mu‘ayyeneleri gümrükdendir. Biri kal‘adan taşra (–) câmi‘i. Bu dahi müfîd [ü] muhtasar câmi‘dir. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ammâ suyu bu şehrin mâ-tekaddem cârî imiş. Ol zamân ma‘mûr âbâdân ve bâğ-ı İrem imiş. Ba‘dehu şürefâlar râh-ı âbı harâb edüp Rûmlu tavattun edüp tağallüb etmesin için su yolların harâb etmişler. Hıdde nâm mahalde üç âsiyâba kifâyet eder âb-ı nâbdır, beriyyeye cereyân edüp gâyib olur. Hâlâ tarîk-ı âmm üzre yolları zâhir ü bâhirdir. Cüz’î şey’ ile yine Cidde’ye cereyân etdirmek mümkindir. Eyle olsa Cidde bir bender-i mâşâ(?) olurdu. (–) (–) (–)

şerhinde buyururlar kim: **[Q 149a]** [346] (–) (–) (–) içinde bu hadîs-i şerîf senediyle rivâyet eder kim, *“Ani’n-Nebiyyi sallallahu aleyhi ve-sellem: (–) (–) (–)* [347] (–) (–) (–) [348] *intehâ ve men erâde (–)* ‘d-dürr *ve’s-selâm.*

Ve bu Cidde’yi seyr [ü] temâşâ edüp Mekke’den getirdiğimiz metâ‘larımız Fincâncı Re’îs’in keştîsine koyup ve on ferde kahve Kara Hasan Re’îs’in firkatesine ve on ferde kahve Hind zevrakına ve beş ferde nâ’ib merkebine, iki tavâşî ile ve bir memlûkümüz ile gemilere koyup Allâh’a tevekkül olup süd karındaşım (–) (–) Çelebi ile ve Cidde Hâkimi Baklacı Mehemmed Beğ ile vedâlaşup üç gulâmımız ile Mekke-i mükerremeye avdet edüp gelürken yine Hazret-i Havvâ anamıza bir Yâsîn-i şerif Kur’ân-ı şerîf tilâvet edüp sekiz sâ‘atde yine,

Mekke-i mükerreme

Ol gün Medîne huccâcı Medîne’ye müteveccih oldular. Hakîr dahi Mısır huccâcı ile Mısır tarafına gitmeğe seyâhat için hac etmeğe Hüseyin Paşa efendimizden me’zûn **[Y 367a]**olup yüz filori ve yedi deve ihsân eyleyüp Mısır vezîri Kethudâ İbrâhîm Paşa’ya mektûblar verüp Mısır emîrü‘l-haccı olan Özbek Beğ‘e ve Yeniçeri Serdârı Kayseriyyeli İbrâhîm Ağa’ya ve şerîf Çavuş‘a ve Âsitâne Kulkethudâsı Burunsuz Ahmed Ağa’ya hakîri ve etbâ‘ımızı selâmetle Mısır vâlisi olan Kethudâ İbrâhîm Paşa’ya vâsıl eylemeleriyçün tenbîh [ü] te’kîdler edüp dest-bûslarıyla ve du‘â-yı hayırları ile şerefyâb olup vedâ‘ edüp mufârakat eyledik.

Andan yine **[P 151b]** varup şurût [u] kuyûduyla tavâf-ı vedâ‘ etdükde bu du‘âyı tilâvet ede:

“Allâhümme lâ tec‘alhü âhire’l-ahdi min beytike ve in ce‘altehu fe‘avviznî anhü‘l-cennete yâ erhame’r-râhimîn.”

deyüp yedi şavtı tamâm edüp makâm-ı İbrâhîm’i bâlâda tahrîr olunduğu üzre ziyâret edüp vedâ‘ Zemzemi nûş edüp gerü gerü “Elvedâ‘ yâ Beytallâh elvedâ‘” diyerek bükâ edüp Bâb-ı Safâ‘dan taşra çıkup yine Safâ ve Merve mâbeyninde yedi kerre bâlâda tahrîr olunduğu üzre sa‘y-ı vedâ‘ edüp Hamd-i Hudâ bu tertîb üzre garîb ü za‘îf ve bî-çâre seyyâh-ı âlem Evliyâ sene 1082 târîhinde ıskât-ı farîza-i haccetü‘l-islâm ve nüsük-i tavâf-ı ziyâreti itmâm etdik.

Âlimâne niçe bin şurût [u] kuyûdu vardır. Ammâ bu hakîr âşıkâne ve sâdıkâne etek dermiyân edüp var kuvveti bâzûya getirüp ihtimâm-ı tâm ile iki yerden gayret kemerin kuşanup böyle tavâf-ı ziyâret etdik. Allâh kabûl-i dergâh edüp yedi kerre müyesser eyleye.

Dahi ziyâde şurût [u] kuyûdların tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur. Ammâ hakîr ümmî âdemlere elzem-i levâzımından alâ mâ-farazallâh üzre tahrîr etdik. Ferâ’iz-i hacdan ve vâcibât mustehabbât sünnetden bir şart nâkıs olmamışdır. *Allâhu a‘lem ve-resûluh.* Böylece hac edenin haccı sahîhdir. İnşâ’allâhü ta‘âlâ, *ve’s-selâm.* Tilâvet edenler ve istimâ‘ eden cânlar rûhiyçün, pîr [ü] perverlerimız ve üstâdlarımız ve hukûk-ı vâlideyn rûhiyçün, Allâh rızâsıyçün Fâtiha.

Hamd-i Hudâ Mekke-i mükerremede binâ-yı İbrâhîm’den berü böyle hacc-ı şerîf olduğun ve böyle şâdumânî ile haccü‘l-ekber olduğun bir müverrih-i âlem tahrîr etmemişdir. Hakîr şevkimden beher yevm on iki kerre tavâf ve sa‘y-ı Safâ ederdim. Ve üç kerre yevmiyye umre ederdim. Ve her şeb üç kerre tavâf ederdim. Ve her tavâfı yedişer şavt olmak üzre ve her leyl yine huddâmlarımla birer kerre umre ederdim. *Hâzâ min fazlı Rabbî, ve’s-selâm.*

Bin seksen iki Zilhiccesi’nin yigirmi altıncı günü Mısır’dan gelen üç bin askerin bini Mekke’de muhâfazacı kaldı. Ertesi Mağrib huccâcı Medîne-i münevvereye revâne oldular. Yigirmi yedinci gün kırk bin huccâc-ı Mısır ile Mekke-i mükerremeden Medîne-i münevvereye müteveccih olup yine **[Y 367b]**umreye niyyet edüp âlât-ı silâhımız ile esb-i tâzîlere süvâr olup ba‘zı ahibbâ ile vedâ‘ ederek ve Mu‘allâ ziyâretgâhları içre sûre-i et-Tekâsür tilâvet ederek bir sâ‘atde,

Ziyâret-i vâdî-i Umre: Anda ikî rek‘ât namâz-ı vedâ‘ sünnetdir. Herkes kılmaz. Edâ-yı salât edüp hukûk-ı vâlideyn içün du‘â edüp andan 6 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i vâdî-i Fâtıma: Bir sahrâda hurmâlı ve karpuzlu ve nebâtât [u] giyâhâtlı ve âb-ı hayâtlı yerdir. Andan yine cânib-i garba 5 saât,

Menzil-i Bi’r-i Asfân: Âb-ı hayat suyu bulunur. Andan yine garba çöl [ü] çölistân içre 12 sâ‘atde,

Menzil-i Kudeyde: Çöldedir. Suyu yokdur. Andan yine şimâle çölistân içre 17 sâ‘at,

Menzil-i Râbi‘a eşmesi: Âb-ı hayât sulu bir kasabacıkdır. Bunda bin seksen üç mâh-ı Muharrem’inin hilâlin gördük. Andan 14 sâ‘at çölde,

Menzil-i Müstahsen sebîli: Suyu yokdur. Andan 15 sâ'atde yine çölde,

Menzil-i kasaba-i Bedr-i Huneyn: Âb-ı hayât sulu ma'mûr kasabadır.

Sergüzeşt: Hikmet-i Hudâ bir devemiz kalup bârını gayri deveye tahmîl edüp huccâc ile ileri huddâmlarımız gitdikde hakîr iki gulâmımla bu batî deve kalkar mülâhazasında olup "dah leş misin" derken sabâh yıldızı henüz nümâyân oldukda bir beddâvî gömlekli ve eli nobutlu Arab fetâsı zâhir olup *"Eş hâzâ cemel batlân"* deyüp deveye bir iki nobut urdukda fakîr deve cânı acısından kıyâma gelüp bir hayli gitdi.

Hakîr safâ edüp "İnşâ'allâh Bedr Huneyn'e yetişdirir" endîşesindeyiz. Ammâ huccâc uzadığından haberimiz yok. Hemândem deve *'u'* deyüp düşdü.

Derhâl Arab nobutuyla şütüre bir kaç darb etdi. Ammâ nobutu deveye havâle eyledikde benim kısrağımın başın gözedir.

Hemân hakîre ilhâm-ı Rabbânî olup gulâmlarımla at başı berâber gerü durduk. Fellâh gâh deve yanına gâh bize karîb gelüp,

"Yâ sultânım *hâzâ cemel lahm şahm melîh ve semîn cemâl melîh*" diyüp yakın gelür. Aslâ buna vücûd vermeyüp yine devenin yanına vardık. Hemân Arab,

"Yâ Sâlih ve yâ Abdülhak" dedi.

Hemân iki sadâ istimâ' edüp derhâl üç Arab yanımıza gelmeğe kasd etdiler.

Hakîr bildim ki Kerbelâ günüdür. Hemân tîrkeşe el edüp oklukdan bir kaç ok çizme koncuna sokup eğer hânesinde iki tabancalı tüfengler kurup belimde hâzırbâş edüp yine gulâmlarıma tenbîh edüp anlar dahi âmâde durdular.

Hemân üç fellâh nobutlarına tükürüp bizden tarafa hücûm edince gerü tarafımızdan iki sadâ dahi istimâ' olunup hemân Arablar bizi bırağup ol sadâya doğru gitdiler.

Hemân bir Özbek âdemi feryâdı oldu, bize,

"Hay atlı karındaşlar" deyü feryâd etdiler.

Hemân **[Y 368a]**hakîr üzerlerine at bırağup vardıkda bir piyâde âdem dal kılıç şemşîrbâzlık ederek Arablardan halâs olup bize karşu gelüp,

"Hay benim oldaşım ve karındaşım" deyü Özbekçe feryâd edüp ileri at sürüp,

"Bire vurun kahbeleri" deyü bir kurşum hakîr iki kurşum memlûklarım atup hamd-i Hudâ Rüstem'in kurşumu Arabın birine isâbet edüp mel'ûn düşüp mürd oldu. Rüstem gulâm başın kesdi. Ammâ öbür garîb Özbek ceng ederken başına nobut ile darb-ı şedîd eyleyüp şehîd eylemişler.

İki mel'ûn Arablar firâr edüp mürd olan mel'ûnun ser-i bî-devletin gulâmlar alup merhûm Özbekin karındaşı esvâbların ve bir kemer ile mâlın alup sabâh karîb oldukda merhûmu kum ile defn edüp yine devemiz yanına gelüp gördük ki ol deveden bize fâ'ide yok. Anda bırağup fakîr Özbeki piyâde önümüze katup vakt-i şâfi'î oldukda gerüden bir atlı ve dörd piyâde Arab ellerinde harbeleri eyle seğirderek gelmede. Hemân dem Özbek,

"Aman şu gulâmın biri bana sadağın versin. Men yahşi tîr-endâzem. Anların birinin

cânın aparabilemiz, ey Perverdigâr” deyüp Behrâm gulâmın sadağın ana verüp beline bağlayup şâhrâha yöneldi.

Biz dahi cenge âmâde olup giderken bu mel‘ûnlar yakın geldiklerinde Rüstem gulâm elinden başı bırağup beş dirhem beş karış avcı boyu tüfenginden bir kurşum atınca bi-emrillâh atına isâbet edüp at iki ayağ üzre kalkup Arab tepesi üzre yıkılup yaya Özbek piyâde üzerlerine seğirdüp ileri varup mel‘ûnun mızrağın alup bizden tarafa gelüp anlar gerü kaldılar. Nısf sâ‘atde yine râhımıza endiler, tâ vakt-i Hanefîye dek revâne olduk. Andan yine beş kerre geldiler.

Hamd-i Hudâ bize bir hatâ ermeyüp köpek cengi ede ede, anlardan bir kelle ve bir mızrak alup Bedr-i Huneyn’e selâmetle dâhil olduk. Ammâ gelüp ordu-yı İslâm içre bir vâveylâ olmuş kim “Evliyâ Çelebi gerüde devesiyle kaldı, tüfengler atılırdı, **[Q 150a]** cengde şehîd oldu gibi, orduda yokdur” deyü taraf taraf su’âl olunurmuş bir güft [ü] gû kim bir vecihle ta‘bîr olunmaz.

Hamd-i Hudâ selâmetle huccâc-ı müslimîne kavuşup ma‘rekemiz dâstân oldu. Allâh hatâdan saklasın. Kulkethudâsı Ahmed Ağa azîm nasîhatlar edüp, vâfir nasîhat edüp

“Be efendi! Siz bu Arabistânı Rûm seyâhati gibi mi sanırsın? Bir deve içün gerü kalırsın, cânından korkmaz mısın?” deyü vâfir itâb edüp bir deve ihsân eyledi. Bizim kalan devenin bir dev[e] idi ki ta‘bîr olunmaz. İşte on beşine değer şâm beledîsi bir şütür-i ner idi kim gûyâ Dâbbetü‘l-arz idi.

Ba‘dehu Bedr-i Huneyn’den 13 sâ‘at (–) (–) (–) giyâhatlı dere ve depe ve kayalı yollar ile,

Menzil-i kasaba-i Cüdeyde: Âb-ı hayât suları vardır. Andan yine şimâle dere ve depeli ve kayalı yollar ile 12 sâ‘atde,

Menzil-i Kubûru’ş-şühedâ kasabası yokdur ve suyu **[Y 368b]**azdır. Andan yine dereli ve depeli yerler ile 19 sâ‘atde Alî kuyusun geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Medîne-i Münevvere *nevverallâhu ta‘âlâ***:** Mukaddemâ muhtasar tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu gelişde iki gün meks edüp Ravza-i Mutahhara câmi‘inde bir Mevlûd olmuşdur kim diller ile ta‘bîr ve tavsîf olunması bir vecihle mümkin değildir vasfında âcizdir. Eğer tafs[î]l üzre ile ta‘bîr olunan vechi üzre evsâfın tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Ammâ bin seksen üç Muharrem’inin yedinci gecesi cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutabâ ve **[P 152a]** meşâyihân ve a‘yân [u] eşrâf-ı Medîne Harem-i şerîfe cem‘ olup on iki bin kanâdîller ile derûn-ı câmi‘ ve minâreler zeyn olup bin yerde şem‘-i asel-i kâfûrîler ve fânûs-ı cinânlar ile çerâğân olup Hazret-i Risâlet nûr-ender-nûr içinde nûr-ı mahz idi, hemân nûrun alâ-nûr oldu. Saf saf ve esnâf esnâf huzzâr-ı meclis yerli yerlerinde oturup meydân-ı hareme bir kürsî götürüp mevlûd-hân urûc edüp makâm-ı hicâza âğâze edüp müveşşehler âheng ederek bir mevlûd-ı şerîf tilâvet etdi kim, [349] hadîs-i şerîfi mazmûnunca cümle uşşâkân [u] müştakân gûyâ Cennet-i Me’vâ‘ya girüp hüsn-i savtdan gıdâ-yı rûh bulup tâze cân buldular. Kâmil üç sâ‘at bu tertîb üzre cân sohbeti etdiler.

Ba‘dehu Hazret rahm-i mâderden müştak olduğu mahalde cümle ümmet-i Muhammed ayağa kalkup ta‘zîm etdiler.

Ol mahalde huddâm-ı Resûl olan tavâşîler yetmiş seksen yerde micmerelerle ûd u

amber ve gülâb ve ıtr-ı şâhî nisâr ederek câmi‘-i Nebî içindeki cemâ‘atin demâğları mu‘attar olup ba‘dehu niçe yüz tabla mümessek şekerler ve eşribe-i gûnâ-gûnlar âşıkân-ı atşânânı saky ederek ikrâm etdiler. Bu hâl üzre yedi sâ‘at sohbet-i hâs olup du‘â-yı hayr ile itmâm etdiler.

Ale’s-sabâh mümkün olduğu mertebe ziyâretler edüp yine Hazret-i Hamza’ya varup anda şeyhü‘l-harem Dâvûd Ağa ziyâfetin Emîrü‘l-hac Özbek Beğ ile tenâvül edüp yine Medîne’ye geldik.

Andan ale’s-sabâh nefîrler çalınup göç yarağına âmâde oldular. Garîb Mısır huccâcı Medîne’de iki gün ancak oturup zevk edemezler. Zîrâ üç konak yine Bedr-i Huneyn’e karîb gerü dönerler. Ol teng [ü] târ yollarda şâm huccâcına râst gelmemek içün Medîne’de meks edemezler. Ammâ Mekke’de şâmlıdan evvel varup çok otururlar. Ve bir kerre şâm huccâcı ile iki asker Cüdeyde deresinde râst gelüp bir azîm kıtâl olaldan berü Mısırlı Medîne’de iki gün meks edüp hareket ederler.

Hakîr hemân üçüncü boruda yine Hazret-i Risâlet Efendime varup şebeke-i şerîfine bu âsî yüzüm sürüp ziyâret-i vedâ‘ edüp bu du‘âyı tilâvet etdim:

“Es-selâmü aleyke yâ Resûlallâh nes’elüke en tes’elallâh en lâ yakta‘a âsârenâ min zürriyyâtike ve haremike bien yu‘îdenâ sâlimîn ü gânimîn ilâ evtâninâ **[Y 369a]** *ve en yübârike lenâ fîmâ vehebe lenâ mine’l-veledi ve havvele mine’n-ni‘ami ve yerzakana’ş-şükre alâ zâlik. Allâhümme lâ tec‘al hâzâ âhıre ziyâreti kabri nebiyyike fein teveffeytenî kable zâlike feinnî eşhedü fî memâtî mâ eşhedtühu fî hayâtî, en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh ve enne Muhammeden abduhu ve resûlüh. Rabbenâ âtinâ fi’d-dünyâ haseneten ve fi’l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe’n-nâr. Sübhâne rabbike rebbi’l-izzeti ammâ yasıfûn ve selâmün ale’l-mürselîn ve’l-hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn”* deyüp “Elvedâ‘ yâ Resûlallâh Elvedâ‘” deyüp gerü gerü gide, *ve’s-selâm.*

Sad lek şükr-i Hudâ yine ziyâret müyesser olup âsitâne-i sa‘âdetin bûs edüp melîl melîl Bâb-ı Selâm’dan selâmetle haymeme gelüp yola tedârük görmeğe âmâde olurken Medîne kal‘asının şâm kapusundan taşra,

Ziyâret-i Bûzâ‘a: Bir mesciddir ve bir havuzu vardır. Hazretin mesîregâhıdır. Anda dahi ibâdet edüp sâlimîn ü ganîmîn maskat-ı re’simiz olan mahmiyye-i İslâmbol’a vâsıl olmamız ricâ eyledik. Andan yola revâne olup Medîne’den kıbleye 2 sâ‘atde,

Menzil-i Bi’r-i Alî’de huccâc-ı Mısır’ın gerüsü gelmek içün ârâm edüp andan kalkup yine,

Menzil-i Kubûr-ı şühedâ, andan,

Menzil-i Cüdeyde, andan beş sâ‘at gidüp Bedr-i Huneyn yolu solumuzda kalup Mısır yoluna bir dere içre saptığımız mahalde şâm-ı şerîf huccâcının delîl bayrakları nümâyân oldukda acele ile Mısır yoluna revâne olup **akabe-i Derbbeyn** derler bir mahûf u muhâtara sa‘b kayalı yer imiş. Mısır Emîrü‘l-haccı Rıdvân Beğ merhûm tathîr etmiş. şâm ile Mısır yolu bu mahalde fark olunduğıyçün akabe-i Derbbeyn derler. Ve bu akabe’yi ubûr edüp muğaylânlı ve kayalı yollar ile ubûr ederek 8 sâ‘atde,

Menzil-i Sakîfe: Suyu yokdur. Ancak Rıdvân Paşa bir kaya dibinde bir bürke inşâ

eylemiş. Sâkıyeleri var, suyu bürkeye leb-ber-leb edüp hayvânâtlar içerler. Bu menzilden gayri Mısır'a garb cânibine doğru gidilir. Muğaylânlı vâsi' dereler içre ba'zı kumsal yollar ile 14 sâ'atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Yenbû'ü'l-berr

Bir çölistân [ü] rimâlistân yerde sarı kayalı alçak dağlar dâmeninde üç yüz kârgîr binâ Urbân evli ve yetmiş seksen dükkânlı ve âb-ı hayât akar sulu ve bi'r-i mâlı ma'mûr kasabadır. Ve bir küçük câmi'i var, tarz-ı kadîm minâresi var. Ammâ hân ve imâret medrese ve hammâmı yokdur. Lâkin hurmâ bâğları gâyet çokdur. Ve gâyet lezîz dânedâr ratbı olur.

Ve şerîf hazretleri hükmünde sancak pâyesi ile bir şerîf beş yüz âdem ile hükûmet eder. Ekseriyyâ halkı şütürbânlardır. Ehl-i Medîne'nin gılâlin taşırlar. Develeri çok mün'im kavimdir.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Âl-i Osmân tarafından Medîne-i Münevvere mollâsına arpalık pâyesiyle sadaka olunur. **[Y 369b]**

Ve âb [u] hevâsı latîfdir. Câ-be-câ mahbûbe duhter-i pâkîze-ahterleri vardır.

Ve bu Yenbû'ü'l-berr'in cânib-i şimâlinde bir dağ vardır, ana cebel-i Resûy derler, bî-hâsıl ve bî-mahsûl bir ulu dağdır. Cemî'i müfessirîn ve müverrihîn ol cebel-i müntehâ içün âhir zamânda zuhûr edecek Muhammed Mehdî el-Hanefî ashâbıyla bu cebeldeki gâra girmişlerdir. Bi-emrillâh ol gâr mesdûd olup min-indillâh cümle ashâbıyla merzûkdurlar. Ba'zı zamân ehl-i sülûk-i râh-ı hakîkat olan kimesneler anların tevhîd sadâların istimâ' ederlermiş. Mekke ve Medîne halkının efvâhında bu kavil şâyi'dir. [350]

Hattâ bu Yenbû'da iki gün meks fermân olunup ziyâretlerine azîmet etdiğimizde men' etdiler. Ba'dehu,

Yenbû'ü'l-bahr['e] gitdiğimiz beyân eder: Yenbû'ü'l-ber'den cenûb cânibine (–) sâ'at kâh sengistân ve kâh rimâlistân yollar ile gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Yenbû'ü'l-bahr: şerîf hazretleri hükmünde mîrlivâ pâyesiyle bir şerîf kâ'immakâmdır. Beş yüz asker ile hükm-i hükûmât eder. Ve Cidde beği tarafından dahi bir kâ'immakâm gümrüğü zabt edüp nısfın şerîf hazretleri, nısfın Cidde hâkimi alup müretteblere vazîfe verir.

Ve Âl-i Osmân tarafından üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Ammâ hâlâ Medîne mollâsına ber-vech-i arpalık ihsân olunur. Ammâ gümrüğünden bir Mısır hazînesi mâl hâsıl olur. Mekke'nin iskelesi Cidde'dir. Medîne-i münevverenin iskelesi bu Yenbû'dur. Ve Medîne'ye dörd menzil yerdir. Murâd edinen iki günde varır. (–) Leb-i deryâda şehr-i sağîrdir, (–) şehr-i kebîr değildir. Cümle (–) yüz kârgîr binâ beyt-i ma'mûrelerdir.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Ammâ (–) cum'a kılınur hutbedir. (–) (–) câmi'i. (–) (–) Bunlardan mâ'adâ mesâcidlerdir.

Gümrüğ ü Bahr-i Kulzüm **[Q 150b]** kenârında vâki' olmuşdur. Yetmiş (–) (–) Her sene ekâlim-i seb'adan gemilerle metâ'lar gelüp kânûn üzre tüccârın zekâtları alınır. Ve bu mahalde cümle (–) dükkândır. Bezzâzistânı ve dârü'l-hadîsi yokdur. Ammâ vekâleleri ve

leb-i deryâda mahzenleri **[P 152b]** ve kahvehâneleri vardır. Cümle halkı tüccârdır. Ehl-i Medîne'nin ve (–) (–)

Ve âb [u] hevâsı latîfdir ve suyu lezîzdir. Ve hurmâsı dahi nazîf ü lezîzdir. Ve bahrinde mercân balığı ve misk balığı hakkâ ki nazîri yokdur. Ve limanına limanıdır limanıdır senede sağîr ü kebîr beş yüz pâre gemi gelir.

Sitayiş-i keştî-i celebe ya'nî Yemen gemisi: Hattâ celebe derler, bir gûne hasîrden gemiler vardır. Ol mahûf u muhâtara deryâda talattum-ı deryâ çekerek karşu Habeş'e ve beri tarafda Yemen'e varır gelir bir tarz-ı acîb ü garîb gemilerdir.

Eşkâl-i Celebe: Bu üslûb üzre (–) (–) (–) ibtidâ binâ olundukda baş kıç bodostaması ta'bîr etdikleri ağaçlara taban onurkası ederler. Anın iki cânibine kartal kanadı eğeğüler vaz' edüp ba'dehu **[Y 370a]**tahtalar mıhlarlar. Ammâ bunda tahta yerine ol eğeğilere Yemen ve Habeş hasîri olur. Anı lîf ipler ile sık örüp ol eğeğilere hasîrleri bağlayup zift ve katrân ve balık yağın bir yerde kaynadup geminin enderûn [u] bîrûnundan mala ile sürüp bir metîn gemi olup böyle mahûf şab deryâsında şinâverlik edüp niçe bin erdep gılâl ve niçe yüz beni âdem süvâr olup Habeş'e ve Yemen'e gidüp gelir.

Ve yelkenleri hasîrdendir. Ve alat-ı çârmıhları serâpâ hurmâ lîfindendir. Ammâ bu gemilerin mismârları olmaduğunun aslı bu Bahr-i Kulzüm demiri eridüp gemiyi pâre pâre eder. Ammâ gayri Hindustân gemileri ve Yemen ve Habeş ve Süveys gemileri vardır.

Ve yedi pâre Süveys firkateleri vardır. Cümle tahta gemilerdir. Ve Murâdiyye ve Mehemmediyye ve Hâsekî Sultân gemileri vardır. Cümle on iki kıt'a Mekke Medîne gemileridir. Gılâl-i mîrî taşırlar. Bunlar dahi cümle tahta gemilerdir. Ammâ tahtaları Hind'in say ağacından ve ayıt ağacından ve santa ağacındandır. Lâkin şab deryâsı içre olan yerleri cümle ağaç mismârdır, yohsa demir mismâr değildir. Deryâdan yukaru karaçavı demir mismârdır, ol zarar etmez.

Ammâ bu gemilerin bâdbânları celebe gemileri gibi hasır yelken değildir. Cümle İskenderiyye pamuk bezi münakkaş yelkenlerdir. Her biri yüz bin erdep gılâl alup ve iki bin üç bin huccâc ve tüccâr ıskarça olup Süveys deryâsına gidüp gelirler. Ve herbirinde biner bin beşer yüz küp su vardır. Sâhibleri leb-ber-leb edüp miftâhın gemi re'îsi alup zabt edüp sâhibine kırât ile su verir. Mâlımdır, dahi ziyâde ver, desen, selâmete vardıkda mâlındır, deyü bir katre âb ziyâde vermez. Zîrâ bu Süveys deryâsı bahr-i girdâbdır. *Allâhümme âfinâ.*

Bir senede iki rûzgâra mevkûfdur. Biri Süveys'den Cidde'ye Yemen'e vâsıl eder, garbî rûzgâr-ı zorkârı lâzımdır. Biri Yemen ve Cidde'den gelmeğe şarkî rûzgârı lâzımdır. Eğer ol rûzgâr-ı muvâfıklar esmeyüp gayri eserse ol girdâbda bir sene kalmak mukarrerdir. Cenûb tarafında Habeş, şimâl tarafında hâk-i Mekke berr-i beyâbân ve çöl [ü] çölistân ve kara kara kayalı çengelistân ve bî-emân yerlere düşme havfinden re'îs ve mellâhlar suları zabt edüp ihtiyâten tedrîc ile suyu bezl ederler.

Allâhümme âfinâ emr-i ber-aks olup gemiye bir rahne isâbet ederse bir cân halâs olmak mümkin değildir. Bu deryâ suyu bir sâ'atde âdemin etin yeyüp delik delik eder. Ve kırıç balığı derler, bir mel'ûn balık vardır, âdemi lop incîri gibi yudar. Be-kavl-i müverrihîn-i Arab bu mezkûr balık bu deryâ içre Hazret-i Mûsâ asrında Fir'avn, Kolundur boğazında

bu deryâ içre Fir‘avn gark olalı hâsıl oldu, derler. Bir mehîb ü azîm **[Y 370b]**balıkdır. Eğer bu balık vartasından halâs olup bu bahrin iki cânibine çıksan, Arab, Urbân-ı uryân evlâdu’n-nasârâ deyü emân vermeyüp âdemi katl ederler. Eğer Araba râst gelmesen uryân şiddet-i hârdan biryân olursun. Bundan halâs olsan âbâdân olmaduğından cî‘an helâk olursun. *Allâhümme âfinâ.* Mısra‘:

Neresi, yâ neresi, cây-ı selâmet neresi

mazmûnunca bu Bahr-i Kulzüm’de bir vecihle selâmet yokdur.

Ammâ Cenâb-ı Bârî eyyâm-ı muvâfık ihsân ederse Hindustân gemileri Süveys iskelesinden engine salup on gün on gecede Cidde’ye varır. Beş günde dahi varmış gemiler çokdur. Ekseriyyâ meltem hevâları ile huccâc-ı recebîler bu deryâ ile beş on günde Cidde’ye varup beş ay mücâvir olup Ramazân-ı şerîfi Mekke’de eder. Zîrâ enginde şab yokdur, ammâ kıyılarda şab çokdur.

Hurde gemiler ve celebeler ve firkateler sâhil-i deryâdan giderler. Bu gemilerin mellâh [u] fellâhlarına rübbân derler. Gemilerin başında birer uzun ağaç vardır yâhûd kadırga kayalığı üzre rübbânlar oturup gemiler yelken ile giderken ol rübbânlar dâ’imâ deryâyı nazzâreye alup gözetmededir. Eğer geminin uğuruna bir şab gelse geminin dümeninde olana yemînin yâhûd yesârın dedükde derhâl re’îs dümeni yâ sağa yâhûd sola çevirüp gemi şabdan halâs olur. Eğer re’îs dümeni aksine hareket etdirirse gemi şaba uğrayup pâre pâre olup bir cân halâs olmak mümkin değildir. Meğer Hudâ‘nın ihsânı ola. Eğer bir hoş ubûr ederse menzile vâsıl olup ol gün vakt-i asırda bir limanda yatırlar. Gece gitmek ihtimâli yokdur. Eğer menzile varmayup eyyâm muhâlif olursa dünki menzile gelüp lenger-i ikâmet atar. Hulâsa-i kelâm konak konak gidüp gece yatırlar. Ammâ Hind gemileri enginde gece ve gündüz bî-pâk u bî-pervâ giderler.

Der vasf-ı eşkâl-i şab: Cenâb-ı Bârî hitâb-ı kün ile arz [u] semâvat ve yedi deryâyı ademden vücûda getirdikde bu Bahr-i Kulzüm içre bu şab yok idi. Ba‘dehu cemî‘i düşmen Mekke-i mükerremeye kasd edüp niçe kerre Mekke üzre düşmen istîlâ etdiler. Husûsâ Ashâb-ı Fîl ve Ebrehe ve (–) (–) kıssaları cemî‘i kütüb-i mu‘teberelerde mastûrdur. Hazret-i Risâlet’e kırk yaşında nübüvvet geldikde Mekke ve Medîne’nin inkırâzü‘d-devrân yedi düşmenden masûn [u] mahfûz olmasıyçün du‘â etdükde Cenâb-ı Bârî bu Bahr-i Kulzüm’ün Yemen câniblerinde ve Habeş taraflarında tâ Süveys benderine varınca emr edüp şab hâsıl oldu. Bundan küffâr-ı Portakal haberdâr olmayup üç yüz pâre gemi ile Mekke kasdına Cidde’ye gelüp cümlesi şabdan pâre pâre olup helâk oldular. İlâ hâze’l-ân küffâr Mekke üzre gelmeğe tevbe etmişdir.

Ve sene (–) târîhinde **[Y 371a]**Mısır pâdişâhlarından Tâhir Baybars asrında İşpanya küffârı Kudüs-i şerîfe istîlâ edüp yetmiş sekiz sene kabza-i tasarrufunda iken Dürûzî ve Teymânî ve Mervânîlerin i‘ânetiyle iki kerre yüz bin küffâr cem‘ olup Mekke’yi hedm edüp Hazret-i Risâlet’in cesed-i şerîfin Kudüs’e getirmeğe murâd edinüp Kudüs’den bu kadar kerre yüz bin küffâr askeri Cugaymân nâm mahalle vardıklarında yüz yigirmi dörd bin peygamberin ervâhı ve yetmiş yedi bin kutb-ı aktâbın ve cemî‘i ricâlullâhın rûhâniyyetleri küffâra yetişüp Urbân-ı Mevâl ve kabâyil-i Benî Zühd ve Âl-i Umûr evlâdı âl bu küffâr-ı hâksârın cânib-i erba‘asın alup Cugaymân nâm mahalden cû‘ (–) (–) dönüp cümlesin Urbân uryân edüp rumh-i sinândan geçirüp cemî‘i mâl-ı ganâ’im-i küffâr

ile Urbân muğtenim olup küffâr (–) (–) ve tevârîhlerinde mufassal tahrîr olunmuşdur.

Hamd-i Hudâ karada ve deryâda küffâr rahnedâr olup Mekke'ye gelmeğe tevbe ve (–) (–) (–) (–) sâ'ir diyâr edüp ve edüp küffârlarına ibret olup hâlâ şab havfinden Mekke üzre küffâr gelmez. Mu'cize-i azîmdir. Ammâ bu deryâ-yı Kulzüm içre eşkâl-i şab. (–) (–) (–)

Ve Sınab şehri dağlarında çınâr-ı müntehâlar olur. Deryâ içre bi-emrillâh ağaç deryâsı gibi bir sık ormanlıkdır kim ta'bîr olunmaz. (–) (–) (–) (–) Ve deryâ içre mercân ağacı gibi bu şab dahi eyledir. Ammâ bu azîm çınâr-ı müntehâ-misâl taşdan ağaçlardır. Tâ rûy-i deryâya çıkınca (–) (–) (–) şiddet-i hârdan kırılır. Ammâ bu Bahr-i Kulzüm ol kadar âb-ı sâfîdir kim elli altmış kulaç umku olan yerin tâ ka'rında bir sûzen (–) (–) (–) (–) olsa pâk müşâhede olunur âb-ı sâfîdir cümle dırahtlar haşebeleri ile ve gûnâ-gûn mâhî ve ecnâs-ı mahlûkâtıyla nümâyândır.

Ba'zı Hind karakaları (–) (–) (–) (–) yine vardır muhâlif rûzgâr ile uğrayup dalı ve budakların kıra kıra bir selâmete çıkar. Ammâ merkeb za'îf olsa şab (–) (–) (–) dan helâk olur. Hikmet-i Hudâ böyle taşdan ağaçlardır. [351]

Ve bu bahr içre bir iki Süveys gemisi gark olsa **[Q 151a] [P 153a]** *Allâhümme âfinâ* Mekke ve Medîne'de kaht [u] galâ olur. Sene 1082 târîhinde Kethudâ İbrâhîm Paşa Mısır vezîri iken Mehemmediyye ve Murâdiyye ve iki gemi dahi altı kerre yüz bin erdep gılâl ile gark olup ve iki bin mikdârı huccâc [u] tüccâr dahi nâ-bûd nâ-peydâ olup Mekke ve Medîne'de azîm kaht [u] galâ oldu. Zîrâ bu Bahr-i Süveys bî-emân deryâdır.

Evsâf-ı bahr-i Süveys
ya'ni bahr-i Kulzüm

Bu dünyâ cezîresin ihâta eden Bahr-i Muhît'in cânib-i şarkîsinde Yemen ile Habeş mâbeyninde Zeylâ' nâm boğazdan bir dil gibi girmiş bir körfezdir. Rübbân mellâhlar kavli üzre tâ Süveys'e varınca bu deryânın tûlu bin dörd yüz **[Y 371b]**mîldir. İbtidâ mahrecinin intihâsından cihet-i şimâle gidüp Yemen benderlerinde (–) (–) (–) (–) (–) benderlerden cânib-i garbîde Mekke hâkinde Cidde benderine ve Yenbû'ü'l-bahr benderine ve arz-ı Tehâme'den ubûr edüp Ka'be râhı üzre Ezlem ve Müveylah ve Kefâfî ve Kolundur boğazı ve Hammâm boğazı ve kal'a-i Tûr ve bender-i Süveys'de nihâyet bulur kim bender-i azîmdir.

Ve cihet-i cenûbîsi bilâd-ı Sa'îd-i âlî ve bender-i kal'a-i Kuseyre kim nehr-i Nîl kenârında Kınâ şehrinden bir günde bu Kuseyre iskelesine gelüp gemi ile bir iki gecede Yenbû'a gelür, ol benderden bilâd-ı Funcistân hâkinde bender-i Etle, andan yine bu bahr kenârında vilâyet-i Habeş hâkinde cebel-i Aclûle ve bender-i Dunkılab ve bender-i At ve Habeş paşası tahtı cezîre-i Sevâkin ve şehr-i Kîf ve şehr-i Dehlek ve cezîre-i Musova ve Harkova ve bender-i Zule ve kal'a-i Hindiye ve bender-i Tuzla ve bender-i Behlûle ve bender-i Zeylâ'. Bu benderler cümle Habeş hâkinde Bahr-i Kulzüm kenârındadır.

Karşu cânib-i şimâlîsi Yemen sevâhilleridir. Bender-i Zeylâ'dan karşu Yemen cânibleri küşâde hevâda nümâyândır. Ba'zı yeri iki yüz mîl ve üç yüz mîldir. Böyle bir deryâ-yı bî-emândır. Ammâ küffârdan emn [ü] emândır. *Ve's-selâm.*

Ezîn-cânib bu bender-i Yenbû'ü'l-bahr'i seyr [ü] temâşâ etdik. Ammâ limanı açık yerdir, gemiler şablık mâbeyninde yatırlar. Bu limanın kenârında,

Evsâf-ı kal'a-i Yenbû': Sene (–) târîhinde Mısır halîfelerinden Sultân (–) binâsıdır. şekl-i murabba' bir küçük şeddâdî binâdır. Dâ'iren-mâdâr (–) adımdır. Ve (–) kapusu vardır. Dizdârı ve merdüm-i hisârları vardır. Vazîfe-i mu'ayyeneleri gümrük mahsûlündendir. Ve on iki şâhî topları ve sâ'ir cebehâneleri mükemmeldir. Ve derûn-ı kal'ada bir câmi'-i kadîmi vardır. Bu benderi dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine cânib-i şimâle (–) bir 2 sâ'atde Yenbû'ü'l-berr'e gelüp ol mahalde Mısır Emîrü'l-haccı Özbek Beğ Mağrib huccâcına ileri gitmek fermân eyleyüp yola revâne olduklarında,

Der beyân-ı ahvâl-i huccâc-ı kavm-i Meğâribe

On binden mütecâviz Mağrib huccâcının başka serdârları Abbâsî alemlerin kaldırup pür-silâh âteş-feşânlık ederek cânibi Mısır'a müteveccih oldular. Ammâ garâbet budur kim ol şiddet-i hârda tâ vakt-i gurûba dek kat'-ı menâzil edüp vakt-i gurûb ki oldu cümle hayme vü hargâh bâr [u] büngâhların kurup cümle mâlların ortada bir yere yığup etrâfına sıbyân u nisvânların dahi etrâfına bağl [u] hussânların dahi etrâfına cemel heccânların çökürüp cümle hayvânâtlarına alîklerin verüp cümle sağîr ü kebîr Mağribî huccâcı emvâl [ü] erzâkların ihâta edüp el ele kol kola pür âteş tâ sabâha dek bîdâr olup nevbet beklerler. Serdârları üç yüz âteş tüfeng-endâz ile orduların devir edüp bir Mağribî hâb-ı râhata **[Y 372a]**vardı ise anı seyf-i kâtı' ile başında cânın kat' edüp *"En-nevmü ahu'l-mevt"* [352]e vâsıl eder.

Bu râh-ı Mekke'de böyle basîret üzre hareket ederler. Zîrâ cemî'i Urbân-ı uryân "Mağribî'de çok tibir ve bî-kıyâs mâl vardır" deyü Urbân yolların beklerler. Ammâ her sene Mağribî Urbânını boza gelmişlerdir. Bu hâl üzre sabâh olup yola revâne olurlar. Ammâ gâyet hasîs ve le'îm kavimdir. Herbirinin birer ikişer beşer onar deve yükü zî-kıymet eşyâları vardır. Yine çadır çadır *"şey'en lillâh"* [353] deyüp piyâde konakdan konağa taban keşîde edüp Mısır'a gelirler. Andan dörd ayda yine çöl [ü] çölistânda Cezâyire ve Fes'e ve Merânkeş'e ve Tilimsân'a varırlar.

Hâsıl-ı kelâm Mağrib huccâcı ve Budin huccâcı ve Belh [u] Buhârâ huccâcı bir senede varup bir senede gelirler. Zîrâ mesâfe-i ba'îde diyârlardır.

Ba'dehu Yenbû'ü'l-berr'den cümle huccâc-ı Mısır suların develere tahmîl ederler. Zîrâ ileride iki menzilde su yokdur.

Andan nefîrler çalınup cânib-i garba bir düz kumsal yerler ile muğaylân dırahtları ve ba'zı taşlı dar boğazlar ubûr ederken (–) nâm mahalde sene 1081 târîhinde şerîf Hamûde Mısır huccâcın ale'l-gafle basup azîm ceng [ü] cidâl ede ede Urbânın imdâdı yetişüp huccâc pârekende ve perîşân olup hemân Mısır askerinden altı yüz âdem sinân-ı Urbân ile rimâl-âlûd olup şehîd olurlar. Ve binden mütecâviz huccâcdan ve huddâmdan şehîd olup askerî tâ'ifesin defn edüp sâ'ir şühedâ kelle ve paça olup Ahlât kadîdi-misâl kalmışlar. Hattâ bizim senemizde cümle şühedâ kumdan taşra çıkup şiddet-i hârdan kara çakıl taşı gibi rimâl-âlûd olup yatırlardı. Anları ziyâret edüp rûh-ı şerîfleri içün bir Fâtiha-i şerîf tilâvet ederek 12 sâ'atde,

Menzil-i vâdî-i Nâr: Bu menzile vâdî-i Hazreteyn dahi derler ya'nî İki Korkacak mahal demekdir. Biri Arabdan biri sâm yelinden korkarlar. Hakkâ ki vâdî-i Nâr'dır. Her sene niçe yüz âdem elbette sâm yelinden helâk olur. Hattâ bizim haccımız senesinde vakt-i

şitâ iken on yedi âdem sâm yelinden helâk oldu. Bir muhâlif dereli ve iki cânibi kara kayalı bir vâdî-i Nâr'dır. Âdem depesinden kebâb olur.

Bu mahalde âsâr-ı binâdan ve sudan bir şey yokdur. Ammâ bi'z-zarûrî meks edüp develere alîk verecek yerdir. Ammâ bu mahalde sarmısak yeyüp burnuna ve kulaklarına sarmısak sürmek gerek. Ve siyâh harîr poşu veyâhûd kalın pamuk bezi ile ağzın ve burnun sarup taht-ı revândan ve mahâfeden çıkmamak gerek.

Hamd-i Hudâ bizim zamânımızda lodos rûzgârı esüp havâ latîf oldu. Ammâ yine on yedi âdem helâk ol(un)up niçesi dahi çalındı. Hikmet-i Hudâ Rûm'da lodos hevâsında âdem serâsîme olur, poyraz esse âdem tâze cân bulur. Ammâ bu Hicâz'da **[Y 372b]**poyraz rûzgârı esse kavm-i Hicâz süst-endâm olur. Zîrâ poyraz Hicâz'a çöl ü çölistândan müsta'mel gelüp halkı helâk eder. Ve sâm yeli bu mahallerde eser. Ammâ lodos esse Arabistân kavmi tâze cân bulurlar. Zîrâ bu rûzgâr-ı lodos Bahr-i Muhît tarafından berü tâze gelir, poyraz gibi çölden gelmez.

Hikmet-i Hudâ sâm yeli esse cemî'i tulumlarda sular buz pâresi olur. Ammâ ol mahalde su içmeden ihtirâz lâzımdır. Ol mahalde gayret edüp su içmeyüp ağzına kurşum alalar. Susuzluğu kat' eder. Ammâ bir kubhu var. Kurşum dişlere tokunsa dişleri helâk eder. Ammâ temr-i hindî ekşice harâreti kat' eder ve tabî'ati mülâyim eder. Temr-i hindî hakkında hadîs-i şerîf vardır kim,

"Cümle ekşiler kâbızdır, illâ bi-temr-i hindî" buyurmuşlardır. Ammâ yollarda gûnâ-gûn suları çok içmeden hazer lâzımdır, zîrâ âdeme lînet verir. Zifir me'kûlât kısmından az tenâvül edince su çokluk içilmez. Çok içilse ishâl eder. İshâlin nihâyeti zahîrdir. *Allâhümme âfinâ.* Âhiri ölümdür. Hulâsa-i kelâm bu Ka'be yolunda zifir ta'âm yemeyüp su az içmek gerekdir, *ve's-selâm.*

Andan Vâdî-i Nâr nâm menzilinden kalkup vakt-i asırda âdem depesinden bişerek ulu kayalı ve dere ve depeli ve muğaylân ağaçlı kumsal yerler ubûr ederek 17 sâ'at,

Menzil-i Nabt: Bir dağlı ve kara kayalı derelerde bir hâlî yerdir. Ve suyu dahi yokdur. şerîf Hamûde şebhûn edüp Mısır askerin bunda dahi basmışdır. Ammâ asker-i Mısır âmâde bulunup Mısırlıdan elli âdem **[Q 151b]** Arab'dan beş yüz elli âdem helâk olup tarafeynden düşen âdemler zîr [ü] zeber hâk-âlûd olup kadîd-i mahz rimâl içre yatırlar. Anları dahi ziyâret edüp Nabt'dan yine cânib-i garba latîf şâhrâh ile muğaylân dırahtları üzre beyâz kumruları temâşâ ederek 13 sâ'atde,

Menzil-i el-Hûra: Bu mahalle Hûra demenin vech-i tesmiyesi oldur kim şâm kurbunda Havrân nâm vilâyetden Hazret-i şît evlâdlarından Benî Hûrâ nâm kabîle bu vâdîlerde sâkin olup bir şehr-i azîm bünyâd ederler. Hâlâ âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Anıniçün Vâdi'l-Hûra derler. Suyu dahi bir kayalı ve muğaylânlı bir vâsi' fezâ deredir. Bu dahi şerîf hazretleri hükmünde emn [ü] emân bir cây-ı cihân yerdir. Bunda vakt-i zuhurda nefîrler çalınup Beyne'l-kurâ nâm mahalli dahi ubûr etdik. Sâfî muğaylânlı ve taşlı yolları seyr [ü] temâşâ ederek 12 sâ'atde,

Menzil-i Haneki'l-Kurâ: Lisân-ı Arab'da (–) (–) demekdir. Bu dahi yâbis ve pis bî-fâ'ide konakdır. Bir vâsi' dağlı öz içinde vâki' olmuş muğaylânlı otsuz ve susuz bir konakdır. Ammâ hevâsı ol kadar memdûh değildir. **[P 153b]** Bu dahi şerîf hükmündedir. Ve

gâyet emn [ü] emândır. **[Y 373a]**Andan kalkup yine cânib-i garba bir vâsi‘ öz içre 16 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Ekre: Ulu dağlar mâbeyninde bir vâdîdir. Ammâ cânib-i erba‘asındaki cibâllerin verâsında ma‘mûr kurâlar vardır. Andan Urbânların sıbyân [u] nisvânları metâ‘ların getirüp huccâcı ganîmet ederler. Ammâ bu Ekre'nin suyu acı olduğundan Urbânlar develer ile âb-ı hayât sular getirirler.

Bu Ekre'nin kurbunda bir şehir vardır. Bir tarafı Bahr-i Kulzüm kenârındadır. Hâlâ harâbdır. Ammâ eyle bir şehr-i azîm imiş kim ol zamânda Mısır bu şehrin yanında bir belîde imiş. Ferîdûn şehirlerinden bir şehir imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları leb-i deryâda mîl-i minâreleri ve amûd-ı âlîleri ve kubâb-ı hâlîleri hâli üzre durur. Harâb-âbâd bir diyâr-ı berbâddır.

Ferîdûn Hazret-i Nûh'a îmân getirüp Tûfân'da gemiye bile süvâr olup ba‘de't-Tûfân bu şehri binâ etmişdir. Beş yüz sene mu‘ammer olup Hazret-i Hûd'a dahi yetişüp îmân getürmüşdür. Ba‘zı zamân Hazret-i Hûd'un şehri şâm'ın Ka‘be râhında Nâka-i Sâlih kayası kurbunda şehri var idi. Bi-emrillâh yere geçdi, gören huccâclara pûşîde değildir. Anda bir mîl-i minâre vardır, hâlâ zâhirdir, ana Amûd-ı Ferîdûn derler. Ferîdûn ol mîlden dağlar ve beller içre bir dîvâr çeküp tâ bu Ekre nâm yazdığımız menzilden ubûr edüp Bahr-i Kulzüm'e gelince bir dîvâr-ı hudûddur. Hâlâ âsâr-ı binâlar zâhirdir.

Ve Hûd Nebî‘nin ka‘ra geçen şehrinde Ferîdûn'un inşâ etdüği mîl üzre bir gûne hatlar var kim hâlâ bu cihânda misli görünmemişdir. Ve gûnâ-gûn eşkâl-i garîbe ve acîbeler var kim misli meğer Rûm'da Atina şehrinde ola.

Ve bu Ferîdûn mu‘ammer olduğundan on bir oğlu oldu. Biri Tûr'dur. Anın oğlu Râdîm'dir. Anın oğlu Peşeng'dir. Anın oğlu Efrâsiyâb'dır. Ferîdûn'un bir oğlu da Îrec'dir. Anın oğlu Gûşeng'dir. Anın oğlu Menûçehr'dir. Menûçehr Hazret-i Mûsâ‘ya îmân getirmişdir ve Hazret-i Mûsâ ile sahrâ-yı Tîh'de bile gezmişdir. Yüz yigirmi sene pâdişâh olup hükmünde olan şehirlerin ve kal‘aların etrâfına handaklar kazmak bundan kalmışdır. Hattâ Kûh-ı Elburz dâmeninde Irâk-ı Dâdyân derler, bir vîrân şehr-i azîm vardır, bu Menûçehr'in binâsıdır. Cânib-i erba‘asına bir handak kazmışdır kim gûyâ derk-i esfelden nişân verir.

Ve Ferîdûn'un bir oğlu dahi Selm'dir. Ve anın oğlu Gâv-ı İsfahânî‘dir. Anın oğlu Kârb-ı Pehlivânî‘dir. Bunlar cümle oğul oğula ve nebîrezâdelerdir. Kimi Irâk-ı Dâdyân'da yatır, kimi şehr-i Gazân'da yatır. Dörd oğlu Menûçehr'den firâr edüp Nemse vilâyetlerine varup Eğre kal‘asının cânib-i şimâlinde hâlâ Türk Or'u derler toprakdan yığılı bir kal‘a bünyâd edüp anda sâkin olurlar. **[Y 373b]**

Bunlara Nemse kavmi "Siz kimsiz?" deyü su'âl etdiklerinde Nemse lisânın bilmeyüp Fârisî lisânı ile "Men çârız" derler ya‘nî "Biz dörd kişiyiz" derler.

Nemse dahi "Bunlar Men çârmış, Men çârmış" diyerek Men çâr'dan Mâçâr, Macar kaldı. Hâlâ Macar Menûçehr neslindendir. Anıniçün Macar lisânında ba‘zı lügatleri Fârisî tekellüm ederler. Zîrâ bunlar Acem diyârında hâsıl olmuşlardı. Ammâ Menûçehr-i Ferîdûn'un bir kaç evlâdı bu Mısır'ın Ka‘be yolunda tahrîr etdiğimiz Ekre kurbundaki şehirde medfûnlardır. Hakîre o harâb şehri görmek olmuşdur. Ba‘dehu Ekre'den yine

garba kâh dere depe ve sa‘b yollar ile ubûr ederek 4 sâ‘atde,

Menzil-i Kal‘a-i Vüş: Bir ismi dahi Vech-i İbrâhîm Paşa’dır, zîrâ anlar binâ etmiş. Bir mürtefi‘ yerde şekl-i murabba‘ bir sengîn bünyâd kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır. Ve bir kapusu var, şimâle nâzırdır. Ve içinde bir kaç Arab hâneleri var. Ve bir mescidi var. Kurbunda bir bi’r-i mâsı var kim suyu âb-ı hayâtdır. Sâkiyeler ile sığırlar çeküp kal‘anın hâricindeki bürke-i azîm leb-ber-leb olup cümle huccâc ve devâbbât nûş edüp def‘-i atşân ederler.

Bunda kal‘a dizdârı ve merdüm-i hisârı vardır. Ve bunda Mısır’ın Ezlem karşıcıları kâr içün iki menzil ileri bu mahalle gelüp huccâcı ganîmet ederler. Ve teberrüken Mısır’dan bu mahalle on yedi konak Nîl suyu getirirler. Bu mahal dahi şerîf hükmündedir. Emn-i emândır.

Andan yine cânib-i garba muğaylânlı ve dere ve depeli yerler içre misvâk ağaçları kesüp leb-i deryâda bender-i El-vecih nâmında bir iskeledir. Dağlar içre sâkin olan Urbânlar metâ‘ların bu iskeleye getirüp cebel-i Tûr’a yâhûd Süveys’e götürürler. Bu benderi ubûr edüp 14 sâ‘atde,

Menzil-i Istabl-ı Anter: Bir vâsi‘ dere içre muğaylânlı ve misvâk ağaçlı bir mahaldir. Zamân-ı kadîmde Melik Anter’in atlarına âhûr yeri imiş. Ol ecilden Istabl-ı Anter derler. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâdan çok kârgîr binâlar âşikâredir. Üç âb-ı hayât kuyusu var. Ve cânib-i erba‘ası gâyet ma‘mûr olduğu ecilden Urbânı me’kûlât [u] meşrûbâtların getirüp bey‘ [ü] şirâ ederler. Bu dahi şerîf hükmündedir.

Ve bu mahalden cânib-i şarka dağlar içre Medîne-i münevvereye bir gün bir gecede gelinir, bir şâh-râh vardır, ammâ deve ve katâr ve taht-ı revân gitmez imiş. Ve Istabl-ı Anter’den yine taraf-ı garba enişli ve yokuşlu Emîrü‘l-hac Rıdvân Beğ‘in tathîr etdüği yollar ile muğaylân ağacı ve nabık ağacı ve belisân ağacı ve misvâk dırahtları hıyâbânı içre ubûr ederek 15 sâ‘atde vakt-i Hanefîde,

Menzil-i kal‘a-i Ezlem: Lisân-ı Arab’da ezlem (–) demekdir. Sene (–) târîhinde bu kal‘ayı Mısır pâdişâhlarından (–) binâ etmişdir. Bir vâsi‘ **[Y 374a]**vâdî içinde kayalı yerde şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i metîndir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd yüz adımdır. Ve cânib-i cenûba nâzır bir kapusu vardır. Ve her köşesinde birer kullesi vardır.

Ve kal‘anın Mısır müteferrikalarından dizdârı, yetmiş neferâtı ve yedi bölükden mustahfızânı ve yigirmi kıt‘a şâhî topları ve mükemmel cebehânesi vardır. Ve demir kapusundan içeri bir câmi‘i var. Ve elli mikdârı müfîd [ü] muhtasar hânesi var. Ve kal‘a içre bir âb-ı hayât kuyusu vardır. Sâkıye ile âb-ı hayatın sığırlar çeküp kal‘anın hâricinde şimâl tarafında şâfi‘î havuzları vardır, leb-ber-leb olup cümle ibâdullâh nûş edüp tâze cân bulurlar.

Ve bu kal‘a Mısır ile Mekke’nin mâbeyninde vâki‘ olmuşdur. Cümle askeri iki gün mukaddem gelüp meks edüp bir azîm ordu bâzâr olur. Ve asker Ezlem ağaları ile huccâca karşu çıkup **[Q 152a]** alay-ı azîm ile huccâcı Ezlem kal‘asına getirirken kal‘a-i Ezlem’den bir yaylım tüfeng ve bir yaylım toplar atılup azîm şâdumânlar olup meks olunur. Ve Ezlem beği dahi ordusundaki askeri ile bir yaylım tüfeng ve bir yaylım altı pâre topların endâht edüp şâdumânlıklar ederler.

Emîr-i hac dahi cümle askeri ile bir yaylım tüfeng ve altı pâre top şenliği edüp vâdî-i Ezlem bârûd-ı siyâh dûdundan yevm-i muzlim olur. Ve kol kol nâdîler nidâ edüp iki gün tekâ‘üd fermân olunur. Anda Ezlem askeriyle gelen on bin deve yükü me’kûlât [u] meşrûbât metâ‘ların ve etrâf kurâlarında olan Urbânlar dahi metâ‘ların meydân-ı mahabbete çıkarup huccâc-ı müslimîn eyle ganîmet olur kim bir yem bir paraya ve bir vukıyye beksumât iki paraya olup çöl ü çölistan ve berr [ü] beyâbândan gelmiş aç susuz ve devesi kalmış huccâc tâze cân bulurlar. Ve eyle bâzâr olur kim gûyâ şâm’ın Müzeyrib kal‘ası bâzârıdır kim ta‘bîr olunmaz.

Ve huccâc-ı müslimînin at ve devesi ve katırı ve çemenderi kalanlar cümle yeniden hayvânâtlar alup râha tedârük görürler. Ve Mısır’dan cümle huccâca ahibbâlarından ol kadar me’kûlât [u] meşrûbât ve hulviyyât gelir kim sahrâ-yı Ezlem helvâ vâdîsi olup cümle şütürbân ve harbendegân helvâ delisi olurlar. Ve ba‘zı müte‘addid kimesnelere boğça boğça hedâyâ esvâblar getirirler.

Ba‘dehu ikinci gün vakt-i zuhurda nefîrler çalınup yine cânib-i garba muğaylânlı ve nabık ağaçlı ve misvâk ağaçlı kumsal yerler içre ubûr ederek 12 sâ‘atde,

Menzil-i Kastal: Lisân-ı Arab’da (–) (–) demekdir. Sâhil-i Selme ve menzil-i Kifâfî dahi derler. Mekke kurbunda Râbi‘ eşmesinden beri Süveys deryâsı gâyib idi. **[P 154a]** Bu menzilde nümâyân oldu. Merzûk-ı Kifâfî hazretleri leb-i deryâya nâzır bir kaya üzre inşâ olunmuş bir kubbe içre **[Y 374b]**medfûnlardır. Merzûk-ı Kifâfî anlardır kim Sultân Selîm-i Evvel İslâmbol’da iken bunlar Ebussu‘ûd-ı Cârihî ile Mısır’dan,

“Yâ Selîm! Yâ Selîm! Te‘al iclis ale’l-Mısır” deyü nidâ edenlerdir. Sultân Selîm-i Evvel nidâları istimâ‘ edüp bildi kim kutbü‘l-aktâb sadâsıdır, derhâl atf-ı inânın Mısır üzre çekdi. İnşâ’allâh mahallinde tahrîr olunur.

Bu Kastal menzili leb-i deryâda hayme bir kumsal yerde yaban hurmâlı ve zehr-i mâr sulu ve kumlu yerdir. Bu kuyu sularından her kim hayvânâtına su verirse ciğerin taşra çıkarup fânûs-ı hayâl eder. Gâyet müshildir. Ammâ ârif olan bu mahalde su vermezse âkılâne hareket eder. Râh-ı Mekke’de iki gün deve ve bağl su içmese gam değildir.

Ve bu mahalde cümle huccâc leb-i deryâda hayme ve hargâhların kurup deryâda şinâverlik ederler. Ammâ çok durmamak gerekdir. Zîrâ deryâ suyu âdemin avret yerlerine zarar eder. Ammâ gözü mücellâ edüp kuvvet-i basarı ziyâde eder. Gâyet tuzlu deryâdır. Ammâ bunda olan mâhî-i gûnâ-gûn bir deryâda olmaz(dır). Ve gâyet lezîz mâ’ide-i mâhîlerdir. Cümle huccâc şebekeler ile ve oltalar ile sayd edüp *“Ekeltü‘s-semeke hattâ re’sihâ”* [354] dediler ve balığı dibine dek dibinden yediler.

Ve bu mahallin cânib-i selâsında âbâdân Urbân kurâları vardır. Cümle metâ‘ların ve âb-ı zülâl suların develer ile getirüp huccâcı ve hayvânâtların saky ederler. Ve ol kabîlenin cümle develeri ve koyunları bu deryâ kenârına gelüp bu deryâ suyu ile gasl ederler. Cümle hayvânâtda olan sakırka ya‘nî kene zehr-i mâr suyun te’sîrinden düşüp bu sâhil-i deryâya konan huccâca üşerler. Halâs mümkin değildir. Ammâ leb-i deryâdan alarka konulsa latîfdir.

Ve leb-i deryâda meks etmenin bir kubhu dahi oldur kim etrâf Urbân harâmîleri ve ordu hırsızları deryâda şinâverlik ederek gelüp çadıra girüp bir şey serîka ederler. İhtirâz

lâzımdır. Haberdâr olunca harâmî kendüyi deryâya atup halâs olur. Ve Mısır'dan Ezlem askeriyle ol kadar dinc-â-dinc hırsızlar gelür kim şeb [u] rûz yorgun ve argun bî-tâb u bî-mecâl huccâc içre hırsızlar girüp subh [u] mesâ vâveylâ kopar. Sürmeden gözü çalup sürme yerinde sürüne kalır. Gâyet ihtirâz lâzımdır, zîrâ cümle hırsızlar hâkimler ile müşterekdirler. Ol ecilden deveyi havuduyla loru kuşu gibi yudarlar.

Bu mahalde dahi nefîrler çalınup yine cânib-i garba leb-i deryâ ile yola revâne oldukda Ezlem beği cümle askeri ile gerüde dündâr kaldı. Hasta ve bî-dermânları mîrî mahâfelere bindirüp sol tarafı deryâ ve sağ tarafı çölistân içre 14 sâ'at gidüp,

Kal'a-i Kuveylân ya'nî Müveylah: Sene (–) târîhinde Sultân Süleymân asrında binâ olunmuşdur, be-dest-i Tavâşî Süleymân Paşa. Leb-i deryâdan ba'îd bir düz **[Y 375a]**kumsal yerde şekl-i murabba' şeddâdî binâ-yı sengîn bir kal'a-i metîndir. Ve Mısır'dan Mekke'ye varınca böyle büyük bir kal'a yokdur. Dâ'iren-mâdâr cirmi altı yüz germe adımdır. Ve sekiz kulle-i sedîddir. Ve cânib-i şimâle nâzır bir demirli metîn bâbı vardır. Tâk-i âlîsi üzre celî hatt ile Süleymân Hân târîhi vardır. Ammâ bu kal'anın dahi handakı yokdur.

Mısır müteferrikalarından dizdârı ve yetmiş aded merdüm-i hisârı ve yedi bölükden mustahfızânları vardır. Ve kal'a içre seksen Arab hâneleri ve bir câmi'i ve bir hammâmı vardır. Ve yigirmi mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve kal'a kapusu önünde bir nâbıka dırahtı vardır. Gâyet dıraht-ı azîmdir.

Ve kal'a içre âb-ı hayât bi'r-i mâsı vardır. Sâkıye ile sığırlar çeküp kal'a hâricinde olan bürkeler leb-ber-leb olup cümle huccâc ve hayvânât def'-i atşân ederler. Ve kal'anın cânib-i erba'asında olan hurmâ bâğları içre niçe âb-ı hayât bi'r-i mâları vardır.

Huccâc-ı müslimîn bu kal'aya geldikde bir yaylım hoş-âmed tüfengleri ve toplar atılup şâdumânlar olunup iki gün bunda dahi tekâ'üd olunup ol gece Bedr-i Huneyn'deki gibi şem' fânûs ve meş'al çerâğânı olur kim leyle-i muzlim rûz-ı rûşen gibi olur.

Bunda dahi ordu-yı bâzâr kurulup cânib-i erba'a kurâlarının mümtâz [u] müstesnâ mahbûbe-i zamâne nisvânları me'kûlât [u] meşrûbâtların bâzâra getirüp bey'-i men-yezîd edüp eyle ganîmet olur kim ta'bîr olunmaz. Bir yem bir paraya ve iki ganem bir altuna ve altı burma alef bir paraya olur. Ezlem'den bu mahalle gelince Mısır hudûdudur. şerîf hükmünde değildir. Mısır şeyhlerinden şeyh (–) direğindedir. Ve bir şey gâyib olsa şeyhden tazmîn olunur.

Ve bu Müveylah kal'asından gayri leb-i deryâda Müveylah-ı Atîk vardır. Kal'ası sehel harâbdır ve hem küçükdür. Sebeb-i vîrânı oldur kim bir dervîş-i dilrîş Ka'be-i şerîfden bu mahalle geldikde hasta olup yatırken çok altunu vardır, mülâhazasıyla katl etmek içün vetâh ederler ve esvâbın arayup cebinde ancak bir beksumâtın bulurlar. Katl etdiklerine peşîmân olup bir künce bırağırlar. Hikmet-i Hudâ ol zahimden dervîş merhûm olmayup halâs oldukda,

"İlâhî! şehriniz vîrân olsun ve evlâdınız mu'ammer olmasun ve bencileyin hastalıkdan halâs olmayasız" deyüp beddu'â edüp günden güne halkı emrâz-ı muhtelife ile helâk olarak kal'a dahi vîrân kaldı. Bu kal'anın kapusu üzre,

“Ammere hâze’l-kal‘ate’l-metîn Sultân Barkûk azze nasruhu” tahrîr olunmuşdur.

Ve bu Müveylah önündeki Süveys deryâsı içinde olan ecnâs-ı mahlûkât haşerât bir deryâda ve bir bahîrede yokdur. Bâ-husûs kırk elli zirâ‘ kırıç balığı var kim cümle deryâdaki hayvânâtlar andan havf ederler. Ba‘zısı **[Y 375b]**engindeki gemileri ile gûyâ ceng eder. Eğer deryâda bir âdem bulursa, ekl eder. Âhir gemiler âteş yakup şu‘lesinden havf edüp kaçar.

Hattâ hakîr gördüm. Habeş cezîresinde bir lü’lü’ gavvâsın bu kırıç balığı yudar. Meğer gavvâs-ı fetâ çüst ü çâpük imiş. Derhâl elinde bıçağile balığın karnın şakk edüp çıkup halâs olur. Habeş diyârında gavvâslar ve mellâhlar mâbeyninde meşhûrdur. Eğer ol balıkdan gavvâslar havf etmeseler bir lü’lü’ incü tesbîh bir guruşa olurdu.

Ve bu Müveylah önünde gûnâ-gûn deryâ böcekleri kabuğu ve sadefler ve mühreler ve yılancık taşları ve su tâsları kâse gâyet çokdur ve gayri ve cevâhir makûlesi. **[Q 152b]** Ve abdâlân keşkülü-misâl sadef kabukları ve Bektaşiyân nefîri-misâl böcek kabuğu nefîrler ve cevâhir makûlesi minkale taşları olur kim bir diyârda olmaz.

Ve Bahr-i Muhît’den girir nehenk balığı olur kim her biri birer mîl-i minâreye benzer. Burnundan hevâya şâzrevân-misâl deryâyı püskürdüğü zamân evc-i semâya peyveste olur. Ve âdetullâh bunun üstüne cârîdir kim deryâ sığırından gayri balıkda boynuz olmaz. Ammâ bu Bahr-i Kulzüm’de şâhalı balıklar var kim bir deryâda olmaz. Eğer bu Müveylah boğazındaki balıkları mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi yokdur. Ve manzûrumuz olduğu gayr-i meşhûrun zikrinde fâ’idesi ve beyânında i‘tibârı olmayan nesnelerin tatvîlinde melâlet vardır. Ve kesret-i kitâbet etmede âdem âciz olup sâ’ir seyâhate mâni‘ olur.

İmdi bu Müveylah’dan yine cânib-i garba leb-i deryâ ile kumsal yerler ve câ-be-câ deryâdan ba‘îd taşlı yerler ile muğaylânlı ve misvâk ağaçlı ve baytarân ve zımrân çiçekli yollarda âdemin demâğı mu‘attar olarak 14 sâ‘atde,

Menzil-i Uyûnü‘l-kasab: Lisân-ı Arab’da şeker kamışı ırmağı demekdir yâhûd şeker kuyusu demekdir. Âb-ı hayât kuyuları vardır. Evlâd-ı Sâlih Nebî kabîlesi şeyhleri hükmündedir. Bir şey gâyib olsa anlara ilzâm olunur. Bunda bir sâ‘at meks edüp develere yemlerin verüp nefîrler çalınup vakt-i zuhurda yola revâne olundu.

Hikmet-i Hudâ tâli‘imiz bu hacc-ı şerîfde şâm yoluyla gidişimiz acele ile oldu. Edâ-yı hacc edüp avdetimizde dahi Mısır yoluyla yine aceleye düşdü. Meğer hakîkat şâm’ın gidişi cemî‘i zamânda acele imiş, dönüşü âheste âheste imiş. Ve şâmlı yigirmi gün Mekke’de on iki gün Medîne’de oturmak ne lütufdur. Ve sâ’ir yollarda dahi meks ede ede mâh-ı Mevlûd’de şâm’a dâhil olurlar. Ammâ Mısırlı Ka‘be’ye gidişde sekizer onar on beşer sâ‘at yol yürüyüp âheste âheste gidüp Mekke’de yigirmi beş gün meks edüp zevk [u] safâ ederler. Ammâ dönüşde on beşer on yedişer **[Y 376a]**sâ‘at giderek Medîne’de iki gün oturup acele ile iki konağı ba‘zı mahalde bir ederek Mısır’a düşerler. Anıniçün huccâc mâbeyninde meşhûrdur kim “Mısır ile gidesin. şâmlı ile dönesin” derler. Hakîkat eyle gerek.

Ammâ bu hakîr şâm’dan acele ile gidüp Mısır’a acele ile geldik. Ammâ hamd-i Hudâ zevk [u] safâ ile gidüp geldik. Ammâ Mısır huccâcının bir ey hâli vardır. Evkât-ı hamsede

delîllerin **[P 154b]** ellerinde sâʻatleri vardır. Hemân ki vakt-i salât oldukda eğer dere ve eğer depe her nere ise enüp cümle develeri çökerirler, ana rada taʻbîr ederler. Cümle huccâc edâ-yı salât edüp develerine ve atlarına yemlerin ve aleflerin verirler ve kendüler dahi taʻâmlar tenâvül edüp kâmil bir sâʻat ârâm ederler. Ve mutantan kahveler nûş edüp niçe bin huccâc istirâhat ederler. Ammâ her gece ahşam namâzı radası ışâya dek yükler ile develeri çökerirler. Ve eyle uyurlar kim gûyâ *"Mûtû bi-emrillâh"* [355] kabîlesinden olup Ashâb-ı Kehf gibi vâdî-i hâmûşâna varırlar. Ve efrâd-ı âferîdeden ve devâbb [u] cemâlden bir zî-rûh kalmayup rimâlistan içre zîr-i zeber olup hâb-ı nâz ile yatırlar. Zîrâ bu Mısır yolu gâyet emîndir.

Baʻdehu en ileride delîller bayrağın çeküp kûslerin çalup hareket edince tâ gerüde dündâr askerine varınca bir sâʻatde haber varup anlar dahi hareket eder. Zîrâ Mısır'ın yolları dar boğazlar olmak ile iki katâr yanyana olduğundan huccâcın ibtidâsından intihâsına varınca bu senemizde tûlu seksen yedi derece idi. Zîrâ haccüʻl-ekber senesi olmak ile huccâc-ı müslimîn çok idi.

Ammâ bu rada taʻbîr etdiğimiz istirâhatler şâm'ın gidişinde olmaz. Zîrâ dâ'imâ şâm yolu emn [ü] emân değildir. Arab aşkıyâsı firâvândır. Ammâ şâm yolu vâsiʻ yayla ve sahrâlı yollardır. Dörd katâr taht-ı revânlar iki cânibinde dörder katâr mahâfeler ve üç katâr sağında üç katâr solunda salma develeri gidüp bu şâm huccâcının sağın emîr-i hac Kudüs ve Nâbulus askeriyle kuşadup sol cânibin şâm askeri kuşadup gece ve gündüz giderler. Zîrâ konakları gâyet uzakdır. Hemân namâzların kılup yine giderler. Ammâ suları lezîzdir. Ve yolları sahrâlardır. Ammâ dönüşde anlar dahi rada ede ede giderlermiş.

Ammâ Mısır yolları kayalı ve dereli ve depeli ve acı sulu yollardır. Ammâ emn [ü] emân vardır. Mısır huccâcın yedi bölük askeri kuşadup emîr-i hac kethudâsı ve Çerâkise askeri sağda ve emîr-i hac askeri ile dündâr ve sipâh ve gönüllü solda ve müstahfızân ve azebân ve topçıyân hazîne ve toplar ile cümle pür-silâh mîrî heccân ve kısrak develer üzre giderler.

Ve Ezlem Beği altı top ile akîb-i askerde **[Y 376b]**dündâr olarak gelirler. Mısır huccâcında Ezlem askeri gelmeyince gerüde dündârları yokdur. Ammâ şâm'ın dündârı mükellefdir.

Ve Mısır askerinin ganîmetinden bir hüsn-i hâlleri vardır. Evkât-ı hamsede rada etdikleri mahalde cümle meşʻalleri çerâğân-ı cinân edüp nısfu'l-leylde âyende vü revendeyi kahveye teklîf edüp halka helvâlar ve şeker ve börekler ve fındık ve fısdık ve cevizler ve hurmâ ve leblebi ve kâkler ve akîde ve nebâtları eyle bezl ederler kim Hudâ âlîmdir halkın ekseri cebine şeker ve fındık doldurup yola revâne olduklarında eğlence olur. Ve menzil karîb ise bir sâʻat yer kaldıkda Bedevî Urbânlarından İbn Halvân derler kırmızı şâllı kırk âdem vardır, bir mürtefiʻ yere çıkup,

"Yâ huccâc! Elhamdü lillâh menzilü mübârek karîbün, berekâtu mâ kesîr" deyü nidâ ederler.

Hikmet-i Hudâ bu nâdî bedevîlerin nidâsın cümle huccâc istimâʻ edüp "Menzil karîb imiş" deyü şâd olurlar.

Ammâ hikmet bundadır kim hemân ki bu nidâları cümle develer işitdikde bî-tâb [ü] bî-

mecâl iken derhâl ejder-i heft-ser-misâl olup eyle giderler kim âdem piyâde kalsa akîblerince yetişmek muhâldir. Ammâ bu münâdîlerin nidâsından evvel Allâhu Ta‘âlâ alîmdir, bir kaç kerre vâkıf olmuşum, ba‘zı develer katârında bâr-ı sakîlile giderken muş muş uyuklayarak giderler. Ve benî âdemden meş‘alciyânlardan dahi arkasında on beş yigirmi vukıyye odunile ve ketifinde meş‘ali çıra ile çerâğân olarak anlar dahi hem gider hem uyur, aceb hikmetdir.

Ammâ deveciler görürler kim develer pek uyur, bir muhâlif sengistân sa‘b yere geldikde “îdek îdek” deyü cemellere hitâb ederler. Derhâl şütürler hâbdan bîdâr olup ol sa‘b yeri mürûr ederler. Ve böyle sarp yerlerde cümle akkâm ve sakkâ ve meş‘alciyân deff [ü] kudümlerin çalarak *elâ yansuru's-sultân* deyüp el çarparak gûnâ-gûn şakalar ederek her gece böyle azm-i râh ederler.

Ve eğer vakt-i sabâh karîb ise ol şeb-i zulmetde konağa varup konmazlar. Zîrâ gece karanlığında konarken asker içre bir vâveylâ vü vâveledâ kopup herkes kollu kolun bulmada ve ileri geri kalanlar katârın bulmada usret çekilmek mukarrer olduğundan sabâha karîb cümle develeri yükleriyle çökürüp rada ederler.

Ve gece menzil yerine varmadan bir şeyden dahi havf ederler. Gerçi Mısır'ın yollarında celâlîsi ve cemâlîsi ve havf şebhûn eder harâmîsi yokdur. Ammâ huccâc içinde olan deveciler ve akkâm ve kavvâs ve sakkâ ve mehterân ve meş‘alciyân hırsızları derdinden bâhusûs bârekallâh (–) (–) (–) Ezlem askeri ile gelen neşşâl u nassâb [u] vettâh harâmîleri eyledir kim her gece develeri yüküyle ve üzerinde hâb-âlud âdemiyle deveyi katârından kesüp alarga çeküp askerden taşra çıkarup deve sâhibin uykudan uyarup uryân edüp deveyi **[Y 377a]**yüküyle yudar. Ekseriyyâ gece karanlıklarında niçe niçe hasâretler olup niçe vâveylâ feryâd u figân vâveylâlar yükler soyarlar ve tarakalar kopar. Mısır yolunda bu ev hırsızlarından gayri havf yokdur. Gâyet ihtirâz lâzımdır *el-ıyâzü billâh*. Anıniçün Mısırlı gece konağa varmazlar. (–) (–) (–) yup (–) namâzından sonra ba‘zı bu menzilde kuşluk vaktinde konarlar. Eğer ileride menzil ba‘îd ise vakt-i zuhurda nefîrler çalınup azm-i râh eder. Eğer menzil **[Q 153a]** karîb ise vakt-i asırda nefîr-i rıhletler çalınır çalınarak çalalar bu minvâl-i meşrûh üzre kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek Mısır'a dâhil olurlar.

Hâsıl-ı kelâm menzil-i Uyûnü‘l-Kasab'dan vakt-i asırda kalkılup yine cânib-i garba Bahr-i Kulzüm sâhilinde giderek deryâ içinde gûnâ-gûn cezîreleri seyr [ü] temâşâ ederek kâh kumsal ve kâh türâb ve kâh sengistân yollar ile 14 sâ‘at gidüp,

Menzil-i muğâyir-i Hazret-i şu‘ayb Nebî *aleyhisselâm*: Bir dereli ve depeli bir vasi‘ öz içinde hurmâlı ve bâğ u bâğçeli vâdîde huccâc-ı müslimîn meks ederler. Bu mahalden şark cânibine üç bin adım ba‘îd bâğ-ı İrem-misâl bir ma‘mûr kasabadır. Bir câmi‘i ve bir hammâm-ı muhtasarı vardır. Ve etrâfında ma‘mûr kurâlar dahi bî-hisâbdır. Ammâ cümleden bu Hazret-i şu‘ayb karyesi ma‘mûrdur. Ve cümle ahâlîsi Hazret-i şu‘ayb zürriyetinden geçinirler.

Bu nâhiye Mısır hâkinde evlâd-ı Benî şâhin hudûdunda anların direğidir. Yollarda bir şey zâyi‘ olsa anlardan ilzâmdır. Ve bunda Hazret-i şu‘ayb'ın hânesi ve hurmâ bâğları içinde makâmı bir mağâradır. Ve dest-i şerîfleri ile kazduğu kuyuları hâlâ zâhir ü bâhirdir. Hattâ Hazret-i şu‘ayb'ın kerîmeleri koyun güderlerken bir kuyuya gelüp koyunlarına su vermek isterler. Ammâ kuyunun bir azîm taş kapağı var. Kaldırmağa

iktidârları olmayup ol duhter-i pâkîze-ahterler âlem-i hayretde kalmışlar. Hikmet-i Hudâ Hazret-i Mûsâ âlem-i seyâhat içre bu mahalle gelüp ol bâkireleri bu hayretde görüp derhâl kuyunun üzerinden mezkûr taşı kaldırup Hazret-i şu'ayb'ın cümle koyunların saky eder. Kızlar dahi hânelerine varup vâkı'-i hâli pederine beyân ederler. Hazret-i şu'ayb bildi kim ol taşı kaldırmak mu'cize kuvveti ile olur. Tîz Hazret-i Mûsâ'yı bağrına basup ol bint-i mükerremenin birin Hazret-i Mûsâ'ya nikâh ile verüp Hazret-i Mûsâ niçe zamân Hazret-i şu'ayb'ın dâmâdı olup Hazret-i şu'ayb'ın koyunlarına çobanlık ederdi. Zîrâ Hazret-i şu'ayb'ın niçe bin ganemleri var idi. Ve gâyet mün'im peygamber idi. Ammâ anadan doğma a'mâ idi. Bundan gayri a'mâ peygamber gelmemişdir.

Hazret-i Ya'kûb dahi a'mâ idi. Ammâ iftirâk-ı Yûsuf aleyhisselâmdan hüzün-âlûd olarak a'mâ olup on yedi seneden sonra ehl [ü] iyâliyle Hazret-i Yûsuf'a Mısır şehirlerinden şehr-i Feyyûm'a varup Hazret-i Yûsuf'un bağrına **[Y 377b]**bastıkda çeşm-i gazâlleri nâbînâ iken rûşen olup nûr-ı dîde ciğer-kûşesin gördü. Ammâ şu'ayb Nebî rahm-i mâderden a'mâ müştak oldu ve a'mâ gitdi.

Ve hâlâ bu karyede huccâc-ı müslimîne getirdikleri bir gûne hurde koyunlardır kim bir diyârın ganemine müşâbeheti yokdur. Rûm'un kıvırcık koyunu lezzetinde bir ta'mı vardır kim gûyâ müşk râyihası vardır. Bir âdem bir koyun yese aslâ sıklet vermez, gâyet serî'u'l-hazmdır. Bu kurâ halkı ol zu'm üzrelerdir kim bu koyunlar Hazret-i Mûsâ'nın râ'îlik etdüği koyunlar dölünden ola. Ve bu karyede,

Ziyâret-i bintân-ı Hazret-i şu'ayb: Hazret-i şu'ayb'ın üç kızı bunda bir gârda medfûnlardır. Ziyâretgâh-ı huccâcdır. Ve bu karyenin cânib-i **[P 155a]** cenûbunda Bahr-i Kulzüm kenârında şehr-i Medyen derler bir şehr-i azîm vardır kim kadîm a'sârda Mısır'dan büyük bir şehr-i ma'mûre imiş. Hakîr an kasdın temâşâ etdim. Tâk-i Kisrâ-misâl kemerleri ve kubâbları ve kâ'alarının hâlâ âsâr-ı binâları ve niçe bin sernigûn kâ'im amûd-ı müntehâları zâhir u bâhirdir.

Ve bu şehir kavmine Hazret-i şu'ayb ba's olunup Hazret-i şu'ayb'a îmân getirmediklerinden Cenâb-ı İzzet kavmin helâk edüp şehirlerin harâb etdi. Hazret-i şu'ayb karındaşı Medyen bu şehirde sâkin olup binâ etdüğiyçün şehr-i Medyen derler. Âye[t]: [356] âyetinden murâd şehr-i Medyen'dir. Bu şehir harâb olıcak Hazret-i şu'ayb bürâderi Medyen ile bu şehre azâb nâzil oldu deyüp evlâd [u] ensâbı ile be-kavl-i Tevârîh-i Âzeryâ ibn Sâm eydir:

"Hazret-i şu'ayb Beyt-i Mukaddes'e gelüp hac edüp andan şehr-i Taberistân kurbunda Minye gölünün cânib-i cenûbunda karye-i Hattîn'de sâkin olup ba'de'l-vefât yine anda bir kaya içre bir âsitâne-i azîmde medfûndur. Ammâ bu karye-i şu'aybü'n-Ni'am'da kızları medfûndur. Harem-i Resûlullâh olmak ile te'eddüben mağâranın dâhiline girmeyüp taşradan ziyâret ederler.

Ve bu mahalde herkes çadırı önünde kuyular kazup âb-ı hayât sular zâhir olur. Dahi gayri yerlerde uyûn-ı câriyeler var. Ammâ çadırlar önünde ikişer üçer karış kazdıkda turna gözü aynlar hâsıl olur.

Ve etrâf kurâlardan cümle fukarâ metâ'ların ve bu karyeden me'kulât [u] meşrûbâtların ve âbdâr lezîz ineblerin getirüp huccâcı ganîmet ederler. Ve bu Mısır yolunda bu sudan

lezîz su yokdur. Meğer mâ-i Za‘ferâniyye ola. Ammâ yoldan ba‘îddir. Ayn-ı Za‘ferâniyye derler Hazret-i Mûsâ koyun güderken mübârek dest-i şerîfleri ile kazmışdır, derler.

Ve bu şu‘aybü‘n-Ni‘am'ın âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi ol kadar latîfdir kim kilk-i kalem parmaklarında ilikleri seyr olunur. Bu mahalde huccâc tulumların pür eyleyüp vakt-i **[Y 378a]**asırda kûs-i rıhletler çalınup yine cânib-i garba kâh sahrâ kâh kumsal misvâk ağaçları içre latîf şâhrâhlar ile 14 sâ‘at gidüp,

Menzil-i şeref-i Benî Atıyye: Hûd Nebî kızlarından Atıyye nâm bir duhter-i münevver-ahter sülâlesinden vücûda gelmiş kimesneler sâkin olduğundan kabâyil-i Benî Atıyye derler. On binden mütecâviz küheylân atlı Urbân'dır. Tâ şâm nevâhîlerine dek müstevlî olmuşlardır. Bu mahaller dahi anların direğidir. Taraf-ı pâdişahîden Benî Atıyye'nin atıyyesi vardır. Bir muğaylânlı ve misvâklı ve baytarân şükûfeli bir vâdîdir. Bu mahalde dahi Mısır'dan ba‘zı karşıcılar hedâyâlar getirüp huccâcı ganîmet ederler. Ve âb-ı hayât sular getürirler. Zîrâ bu menzilin suyu (–) (–) (–). Bu menzilden dahi kalkup ol gece leb-i deryâ ile ve gâhîce deryâdan ba‘îd çölistân ile 9 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Zahrü‘l-hımâr: Lisân-ı Arab'da Eşek Arkası demekdir. Hakîkatü‘l-hâl bir kumsal sırt üzre niçe bin hurmâ ağaçları içinde kırk elli hâneli bir Arab kurâsıdır. Ve kuyuları acıdır, ammâ yine hayvânâta nâfi‘dir. Mısırlı Ka‘be'ye giderken bunda meks ederlermiş. Ammâ bu mahalde sehel istirâhat edüp yükler çözülmeden kalkup giderken leb-i deryâya gelüp mu‘tâdımız beher gün cânib-i garba gitmek idi. Bu kerre deryâ mâni‘ olup bir körfez sâhiliyle cânib-i şarka gitmek iktizâ etdi. Leb-i deryâ ile sarp taşlık yalçın kayalar dibiyle kâh cümle hayvânât deryâ içre yürüyerek cümle hayvânât ve benî âdem cânlarından bîzâr oldular. Ve iki konak yer olduğundan bî-tâb u bî-mecâl kaldılar.

Cânib-i şarka kâmil bir menzil yer acele ile gidüp öyle radası oldu. Ve iki günden sonra varacağımız yollar bu körfezin karşu cânibinde dağları görünürdü. Ammâ Mısır'ın selef pâdişâhlarından Sultân Ferec ve Sultân Barkûk bu halîcin boğazın yedişer sekizer sene çalışup deryâyı toldurmuşlar kim huccâc-ı Mısır bu körfezi altı konak deverân etmede elem [ü] ıztırâb çekmesinler içün var kuvveti bâzûya getirüp himmet etmişler. Ammâ ol zamânda kârın âsân vechin bilmezlermiş. Ve ömr-i nâzenînleri vefâ etmeyüp mu‘attal kalmış. Ve boğazın iki tarafından biner arşın kadar sığ kumsal yerleri doldurmuşlar. Ortada yüz arşın tûlu ve on zirâ‘ umku yer kalmışdır.

Eğer mülûk-ı Âl-i Osmân Mısır vezîrlerinden birine fermân edüp hakîr mübâşir olup azîm mühimmâtlar ile varsam mezkûr boğazın iki cânibinde olan yalçın kayalara Kandiye kal‘ası lağımları gibi üçer dörder hazîneli lağımlar eyleyüp deryâdan tarafın gâyet metânet üzre bağlayup kara cânıblerin zâ‘îf edüp âteş etdükde cümle dağı ve taşı iki cânibden deryâya döker idi. Aslâ develer ile derd-i ser **[Y 378b]**çekerek taş taşımağa hâcet yok idi. Ammâ selefde bu lağım ilminde mahâretleri **[Q 153b]** yok idi. Bu ma‘rifet Âl-i Osmân ile Venedik'e mahsûs bir kazâ-i âsümânîdir.

Eğer bu körfezin boğazı Zahr-ı hımâr burnuna gelince deryâsı dolsa gelişde ve gidişde Mısır huccâcı altışar konak yakın olup meşhûr-ı âfâk olan berzah-ı musîbet-i Akabe'ye uğramayup ve kal‘a-i Akabe'ye dahi uğramayup doğru Zahrü‘l-hımâr burnuna gelüp anda dahi konulmayup tokuz sâ‘atde şeref-i Benî Atıyye'de meks olunurdu. Bu minvâl üzre on

üç konak Mekke yolu Mısırlıya yakin olup Medîne-i münevverede iki gün oturmakdan on iki gün şâmlı gibi oturmak mümkin idi ve Akabe konağı azâb-ı elîminden halâs olmak mümkin olurdu. Allâhü Ta'âlâ bu hayrât-ı azîmi Âl-i Osmân'a müyesser ede. *Âmîn yâ Mu'în*.

Ba'dehu Zahr-ı hımâr'dan kalkup vakt-i zuhurda rada etdiğimiz yerlerde dahi cânib-i şarka mezkûr körfez sâhiliyle giderken karşu tarafdan bir azîm müsellah ü müzeyyen asker zâhir oldu. Meğer Mısır'dan gelen karşucı Akabe askeri imiş. Anlar ile cümle huccâc görüşüp Zahrü'l-hımâr'dan 9 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Akabe: Sene (–) târîhinde Süleymân Hân binâsıdır. Bu kal'aya dâhil olunca kal'adan bir yaylım top ve bir yaylım tüfengler atıldı. Ve Akabe askerinden dahi bir yaylım tüfeng ve toplar atılup azîm şâdumânlıklar olup iki gün tekâ'üd olunmak fermân olundu.

Ba'dehu kal'anın ta'mîr ü termîmine şurû' olunup cebehâne ve mühimmâtları görüldü. Süleymân Hân vezîri Makbûl ve Maktûl İbrâhîm Paşa Mısır'ın iç kal'asında yedi kulle binâ edüp yeniçeri kodukda bu kal'ayı dahi ol sene binâ etdi.

Leb-i deryâya karîb bir alçak düz kumlu fezâda sengîn-bünyad bir metîn kal'a-i ferâh-âbâddır. şekl-i murabba' dâ'iren-mâdâr dörd yüz adımdır. Ve sekiz kullesi ve garba nâzır bir demir kapusu üzre Süleymân Hân târîhi var. Kal'a içinde bir câmi'i ve bir hammâm-ı muhtasarı ve bir at değirmeni ve elli neferât hâneleri vardır.

Ve Mısır müteferrikalarından dizdârı ve altmış merdüm-i hisârı vardır. Ammâ bu kal'anın dahi handakı yokdur. Ve cânib-i erba'ası hurmâ bağlarıdır. Ve cümle haymeleri önünde bi'r-i mâlar kazup birer arşında âb-ı zülâl sular zâhir oldu. Ve kal'anın kıblesinde bir azîm kuyusu ve bürkesi vardır, gâyet âb-ı rakîkdir. Hevâsı dahi latîfdir.

Kal'anın şarkında bir azîm ordu-yı bâzâr durur kim gûyâ Dolyan bâzârıdır. Ve cânib-i erba'ası Benî şâhinli kabîlesi sâkin olmağile gâyet âbâdândır. Cümle Urbân ve tıflân [u] nisvân kâlây [u] metâ'ların getirüp bey' [u] şirâ edüp ol kadar ganîmet olur kim ta'bîr olunmaz. Ve Kudüs-i şerîfden ve **[Y 379a]**Halîlü'r-rahmân ve Nâbulus ve Aclûn ve Kâkûn ve Remle ve Gazze ve Mısır'dan me'kûlât u meşrûbât ve niçe bin deve getirirler kim ta'bîr olunmaz.

Ve cümle huccâcın zebûn develerin değişdirüp Akabe'yi aşmağa dinc-â-dinc develer dutup âb-ı zülâl sular ve zahîreler yükledüp ikinci gün direk şeyhleri vesîle olup göç tablına turralar urulup ibtidâ toplar gider. Andan akabe başı **[P 155b]** çarkacı olup dündâr ile ileri gidüp yeniçeri ve azebistân ve sâ'ir asker ile mukaddem Akabe'ye varup Dîvdâr belinde çadırlar kurup cümle askeriyle pür silâh âmâde dururlar. İhtimâldir Akabe boğazın bir düşmen ala yâhûd ol teng [ü] târ yerde huccâc askeri ile ceng [ü] cidâl ola. Anların mâbeynini ıslâh içün ibtidâ Akabe askeri gider. Andan Emîrü'l-haccın bârhânesi ubûr eder.

Evvelâ Akabe kal'asından cânib-i şimâle leb-i deryâ ile bir sâ'at kumsal yerler ile gidüp andan yine bir sâ'at Küçük Akabe boğazı şâhrâh üzre azîm Ferhâdî kayalar var kim her hiri evc-i semâya ser çekmişdir, anları ubûr edüp yine develere enüp nısf sâ'atde bu dereleri dahi güzer edüp andan *ne'ûzü billâh* Büyük Akabe'ye urûc olunmağa mübâşeret

olundukda azemetüllâh mahşerden bir nişân olup pîr [ü] cüvân, merdân ü nisvân, kebîr [ü] sıbyân cümle piyâde olup ol nâzenîn havâtînler yokuş yukarı bir şâhrâh ile yedi yüz yetmiş adımda Dîvdâr beli nâm mahalle urûc olurken bu yedi yüz yetmiş adım ulu yol ile giden âdemleri temâşâ etsen gûyâ bir adem oluğu evc-i semâya urûc edüp çekilmede. Ve cümle mâl katâr u mihâr sâhibleri bu Dîvdâr belinde kayalar üzre âdem nakl olup emvâl [ü] erzâklarının gelmesine muntazır dururlar.

Bu mahal ise bir deve boynu gibi bir eğri ve dar yokuş boğazdır. şark cânibi gayyâ deresi-misâl derkü'l-esfeldir. Bu mahalle Mekke'den berü yorgun argın develer geldikde bî-tâb u bî-mecâl kaldıkda ubûr etmeyecek develeri derhâl ikişer yerden boğazlayup ol çâh-ı esfele atarlar. Ba'zısının sâhibi,

"Bire, benim devem sağdır, bu dağı aşar" deyü feryâd ederken gerüden "Bire yolu kapama" deyü feryâd edüp fakîr deve çıkmak ümîdinde iken anı dahi boğazlarlar, dahi cânı çıkmadan aşağı atarlar, kuş gibi uçarak fakîr deve pâre pâre olarak derk-i esfele ener. Ba'zısı yüküyle izdihâmdan aşağı uçup sâhibi âlem-i hayretde kalır. Ba'zı deve halâs olurken yükün yıkup anı dahi yâ boğazlarlar yâhûd dip diri aşağı atarlar. Ammâ bu yokuşda bir kerre û' deyüp kalan devenin binde biri halâs olup Akabe'yi aşmaz. Bu Akabe derelerinde Ka'be-i şerîf farz olaldan berü at ve katır ve deve ve hımâr sünükleri ol Akabe'nin dere ve depelerinde **[Y 379b]**mâl-â-mâl üstühânlar olmuşdur.

Ammâ bu Akabe'nin hemân müşkil yeri bu Dîvdâr çadır kurduğu yerdir kim deve boynu gibi eğri ve yokuş ve dar boğazdır. Cümle üç yüz adımdır. Ve Selîm Hân ve Sultân Gavrî'de tathîr etdiklerine târîhleri bir kaya üzre çâr-kûşe bir beyâz mermerde tahrîr olunmuşdur. Selef pâdişâhlarından mâ'adâ Sultân Murâd-ı Râbi' asrında Rıdvân Beğ emîrü'l-hac iken niçe mâl-ı hazâyîn harc edüp deryâda katre güneşde zerre tathîr etmemişlerdir. Ammâ buna dahi lağımlar ile amel etseler şâhrâh olurdu.

Hâsıl-ı merâm hakîr seyyâh-ı âlem Evliyâ otuz üç senedir ekâlîm-i seb'ada on sekiz pâdişâhlık yeri geşt [ü] güzâr ederim. Böyle sarp derbend-i çalender bî-emân yer görmedim. Hudâ hıfz ede. Bu yoldan deve ile gitmek müyesser etmeye. {Zîrâ etdiğin hayr ürkütdüğün kurbağaya değmez.} Zîrâ hukûk-ı ibâd müşkil derddir. Meğer Cenâb-ı Kibriyâ'nın ihsânı ola. Ammâ at ile ve katır ile gitmek a'lâdır.

Ve mezkûr Dîvdâr belinden yukaru Akabe sütûhuna çıkınca dik yukaru iki sâ'at yokuşdur. Ammâ merhûm Rıdvân Beğ tathîr etmiş kim makdûr-ı beşer değildir. *Rahmetullâhi aleyh.* Âsân yokuşdur, ammâ gök yüzünde ba'zı zamân kerrûbiyânın sadâları istimâ' olunup Hazret-i İdrîs ve Hazret-i Îsâ ile merhabâya âhiret zirâ'ıyla bir ramak yer kalır. Vakt-i zuhradek huccâcın serleri ebr-i nîlgûn içinde kalır. Mübâlağadan kinâye tâ bu kadar evc-i semâya ser çekmiş kûh-ı bâlâ-yı Akabe-i kazâ-i nâgehânîdir. Hind ü Sind Yemen seyyâhları ve tüccârları mâbeyninde Mısır'ın Akabesi meşhûr-ı âfâkdır. Mısır'dan Ka'be'ye gidince cümle akabeler âsândır. Dahi âsânı oldur kim mukaddemâ bâlâda tahrîr olunduğu üzre Zahrü'l-hımâr nâm körfezin boğazı dolsa bu Akabe'ye uğrayup renc [ü] anâ çekilmez ve altı konak gidişde ve altı konak gelişde fâ'ide eder ve beher yevm biner altun masrûf bâkî kalırdı. Bu müyesser olmazsa, mısra:

Mücerredî be-hakîkat azîm saltanat-est [357]

mazmûnunca sebük-bâr olup at ile gidüp sâ'ir heccânlılar ile ileri gidüp yedi sekiz sâ'at hâb-ı râhatda yatmak câna safâ ve râhatdır.

Ve Akabe kal'asından Akabe'yi yüz bin renc [ü] anâ ile salt ve yayak yayan üç sâ'atde çıkup,

Menzil-i sütûh-ı Akabe: Yaylanın tâ zirve-i a'lâsıdır. Anda bir gün bir gece tekâ'üd olunur. Zîrâ ba'zı huccâc izdihâmdan ertesi gün ubûr edüp bu sütûhda cem' olurlar. Cebel-i Akabe'nin tâ nihâyetinde **[Q 154a]** bir vâsi' sahrâ-yı azîmdir. Aslâ suyu yokdur. Etrâfında Urbânlardan gelir yâhûd Akabe kal'asından gelmeğe muhtâcdır. Ba'zı **[Y 380a]**zamân tâli'-i devlet bârân-ı rahmetden halîceler bulunur. Ammâ bu cibâlde meks olundukda şiddet-i hârdan gelmiş âdam kendüyi şiddet-i şitâdan hıfz etmek gerek. Zîrâ sovuğu gâyet mü'essirdir, âdemi helâk eder. Anda cümle huccâc cem' olup nefîrler çalınup kûs-i irtihâllere turralar urulup cânib-i garba yokuş aşağı ol tathîr olmuş yollar ile ve baytarân ve zımrân çiçekleri cem' ederek Nahl-i Atîk'i bu mahallerde ubûr edüp 14 sâ'at gidüp,

Menzil-i Ebyâr-ı Alâ'iyye: Bir muğaylânlı öz içine vâki' olmuş bir vâsi' fezâ yerde âb-ı hayât kuyuları olduğundan Ebyâr-ı Alâ'iyye derler. Ebyâr bi'rin cem'idir, bi'r kuyudur. Ammâ niçe kuyuları mürûr-ı eyyâm ile rimâl ile memlû' olmuş kuyulardır. Bu mahal dahi Evlâd-ı şâhin direğidir. Selîm şâh'a itâ'at etmişlerdir. Bunda dahi Mısır'dan karşıcılar gelir, Akabe'yi aşmadan ihtirâz edüp burada kalırlar. Ve cânib-i erba'ası ma'mûr olmağile etrâf [u] eknâfdan me'kûlât [u] meşrûbât makûlesi eşyâlar gelüp huccâc ganîmet olur.

Ve Kudüs ve Gazze huccâcları bu mahalden ayrılup Kudüs'e azîm kâfile olup giderler. Ve bu mahalden Mısır'a cebel müjdecileri giderler. Mısır vezîrine varup hil'at-i fâhire ve terakkîler ile behremend olurlar.

Ebyâr-ı Alâ'iyye'den yine cânib-i garba taşlı yollar ile ve muğaylân ve misvâk ve nabık ve hârnûb ağaçlı yollar ile ol gece sabâha dek yürüyüp 15 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Nahil: Sene (–) târîhinde binâsıdır. şekl-i murabba' bir hacer-âbâd kal'a-i nev'-bünyâd-ı üstüvârdır. Dâ'iren-mâdâr üç yüz elli adımdır. Mısır mütefererrikagânından dizdârı ve yedi bölükden neferâtı ve cebehânesi ve altı pâre topları vardır. Kal'anın bir kapusu var. Ve bir câmi'i ve yigirmi mikdârı neferât hâneleri var. Ve kal'a içinde bir suyu var, lâkin sehel şorcadır. Hayvânat a'lâ içerler.

Bu kal'a bir öz içine vâki' olmuşdur. Cümle huccâc bayırlara ve kumsal derelere konup istirâhat ederler. Bu mahalle Tûr-ı Sînâ karîb olmağile ol tarafdan re'âyâ ve berâyâlar me'kûlât [u] meşrûbâtlar ve latîf müsmirâtlar getirüp askeri ganîmet ederler. Hakîr direk şeyhlerinden beş on âdem alup iki memlûküm ile hakîr sekiz kişi olup,

Tûr-ı Sînâ'ya gitdiğimiz beyân eder: Evvelâ kal'a-i Nahil'den cânib-i cenûba bir sa'b sengistân dere içre hârnûb ağaçları temâşâ ederek 5 sâ'atde,

Evsâf-ı menzil-i cebel-i Tûr-ı Sînâ

Lisân-ı (–) cemî'i dağlara tûr derler. Ammâ Ayn-i Tüccâr kurbunda [Tûr-ı Hirâven] ve Kudüs-i şerîfde Tûr-ı Zeytâ ve bu Tûr-ı Sînâ'ya Tûr lâfzı alem olmuşdur. Eflâke ser

çekmiş bir cebel-i müntehâdır. Tâ zirve-i âlâsında Hazret-i şu‘ayb’ın Medyen şehri harâbesindeki mîl-i minâreler **[Y 380b]**nümâyândır. Cebel-i Akabe bu cebelin esfelinde zâhirdir. Ve Kulzüm deryâsı dahi mevc urduğu nümâyândır. Ammâ deryâdan cânib-i şimâle dağlar içre üç sâ‘atlik yerdir.

Bu cebel üzre Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Îsâ Cenâb-ı Bârî ile bilâ-vâsıta kelimât etdikleri ecilden İskender Batlîmûs bu cebelin bâlâsının tâ zirve-i âlîsinde bir deyr-i azîme binâ etmiş kim felekde misli yokdur. Hâlâ eyle müzeyyendir kim Kudüs-i şerîfde Kumâme ve Beytü‘l-lahm bunun zîb ü ziyneti yanında güneşde zerredir. Ve binden mütecâviz yigirmi altı kavim millet-i mesîhiyyenin râhibleri ve bıtrîk ve kıssîs ve kâzibleri vardır. Anda rıyâzât [ve] mücâhede-i kâzibe ile Ahlâd kadîdi gibi kadîd-i mahz olup haftada bir hurmâ ve zeytûn ve bâdem ve bir fincân süd ile nâ-iftâr ederler. Ve anlara cemî‘i Kâfiristân’dan nezerâtlar gelir.

Ve bu deyr içre mûğpîçe-i nâ-resîde pür-fiten mahbûb kaladite(?) mahbûb gulâmlar vardır. Cümle âyende vü revendeye şeb [u] rûz **[P 156a]** hidmet ederler.

Ve bu deyrin matbah-ı Keykâvus’unda yüzden mütecâviz aşbâzları vardır. Ne gûne ta‘âm murâd edinsen, ol ân hâzır ederler. Ve kilarında kuş südü ve cân suyu dahi bulunur. Gerçi ruhbânları çokdur, ammâ Selîm-i Evvel asrından berü Rûm kefereleri hükmündedir. şeb [u] rûz bir kandîl ile münevver olmuş bir kubbe-i nühtâk vardır. Pelîd-i anîdlere ricâ edüp temâşâ edelim, dedik, komadılar.

Dünki gün kilsaya vardım komadı ruhbân beni

Ahdim olsun kollayam mahşerde Îsâ‘ya seni

dedikde, Hazret-i Îsâ havfinden kubbe-i nîlgûnun bâbını küşâde kılup içeri girdik.

Makâm-ı Hazret-i Mûsâ ve **makâm-ı Hazret-i Îsâ** ve **makâm-ı Meryem Ana:** Bu makâmların cânib-i şarkında **makâm-ı Havâriyyûnlar:** On iki makâmdır. Bu cümle makâmları eyle tezyîn eylemişler kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

Ve suları cümle sarnıclardır. Hımârlar ile aşağıdan dahi su taşırlar. Ve bu cebel tecellî-i Mûsâ‘da sadâ-yı Rabbü‘l-İzzet’den pâre pâre olmuşdur. Cemî‘i ahşâbât, nebâtât [u] giyâhâtı ihrâk olmuşdur. El-âye[t], sûre-i (–): [358] âye[t]: [359] âyeti anın hakkında nâzil olmuşdur. Ve tecellî mahallinde bu cebel üzre gamâm ya‘nî bulut nâzil olurmuş. Hâlâ ba‘zı zamânda ol eserler zâhirdir. El-hâsıl aceb ziyâretgâhdır.

Ammâ kefere elinde kalmışdır. Ammâ İslâm elinde olsa berbâd olurdu. Ammâ kefere amâr edüp Mısır paşasına ve yedi bölük a‘yânına ve Süveys ağasına ve Urbân şeyhlerine hedâyâlar verüp hüsn-i ülfet edüp vakıflarına sa‘y ederler. Hattâ **[Y 381a]**hakîre bir tütün telatin derisi verdiler kim müşk-i amber-i hâm gibi kokardı. Ve Freng bıtrîkı bir sâ‘at bağışlıyup bir papinta kâğızları verdiler kim,

“Seyyâh-ı âlemdir. Gelüp Tûr-ı Sînâ‘yı ziyâret etmişdir. Yedi kral diyârında kimse mâni‘ olmaya” deyü yedi bıtrîkden papintalar alup Tûr kal‘asına gidüp andan Süveys’e gitmek murâd edindiğimizde,

“Sa‘b yolları vardır ve huccâca eremezsiz. Hemân gerü revâne olun” dediler.

Hakîr gördüm ki kal‘a-i Tûr leb-i deryâda bir küçük kal‘acıkdır. “Anın seyr [ü] temâşâsı ne ola?” deyü cebel-i Tûr-ı Sînâ‘dan aşağı ba‘zı ruhbânlar ile enüp bir vâsi‘ dere içre gül [ü] gülistân ve bâğ u bostânlı İremezâtü‘l-imâd misilli bir hıyâbân-ı Acem bir bâğ u bâğçeleri var kim gûyâ Konya’nın Merâm’ı ve Malatıyye’nin Aspuzu’sudur. Latîf elması ve emrûdu ve nârı ve ayvası ve engûrü olur kim gûyâ müsmirât-ı Hoy menend Ordubâr-ı Acemdir. Tûr gemileri ile meyvesi Süveys’e gelüp andan Mısır’a gelüp meyve ile Mısır ganîmet olur.

Ve bu bâğistân içre niçe yerden uyûn-ı câriyeler cereyân ederek Bahr-i Kulzüm’e Tûr kal‘ası dibinde mahlût olurmuş. Ve cümle Süveys gemileri bu Tûr kal‘asına gelüp sulanırlar. Ve her gemi ki Süveys’e gide bu ayndan Süveys’e su götürürler. Zîrâ Süveys’de bir tulum su on parayadır.

Hakîre bu bâğlarda vâfir meyveler verüp acele ile yola revâne olup anı gördük, huccâc kal‘a-i Nahil’den kalkup nîm râhda nısfü‘l-leyl mâhtâbda râst gelüp mülâkât olduk. Ve sabâha karîb rada edüp ihvân-ı bâ-safâlara safâ nazar Tûr meyveleri bezl edüp cümle ahibbâ pesend etdiler. Vakt-i şâfi‘îde yine cânib-i garba tağlı ve taşlı ve muğaylân ve zıbrulu(?) ve misvâk ağaçlı dereler içre 9 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Re’îs-i Tuğrâ: Lisân-ı Arab’da (–) demekdir. Suyu yok bir yâbis bî-ma‘nâ konak olmak ile sehel ârâm edüp vakt-i zuhurda nefîrler çalınup yine cânib-i garba yalçın kayalı dere ve depeli yollar ile 8 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Nevâtîr: Lisân-ı Arab’da (–) demekdir. Bu dahi bir dereli ve depeli ve kara kayalı susuz konakdır. Anda da vakt-i zuhra dek ârâm edüp cümle develere yemlerin verüp vakt-i zuhurda ol şiddet-i hârda nefîrler çalınup dellâllar nidâ etdi kim,

“Yâ huccâc! Bu gece Tîh sahrâsına girirsiz. Vâveylâ gecesidir. Birbiriniz gözedüp gerü kalman, gâyib olursuz. Bu gece baba oğula oğul babaya bakmaz. Esbâblarınız ve develeriniz bir hoşca hıfz **[Q 154a]** edesiz. Deryâ-misâl kum içinden Arab çıkup cânınıza kasd eder. Ve mâl [ü] menâliniz nehb [ü] gâret eder. **[Y 381b]**Ve bu ol kum deryâsıdır kim Hazret-i Mûsâ bu vâdî-i Tîh’de kırk yıl sergerdân gezmişdir”, deyü dellâllar nidâ edüp huccâc bu nidâyı istimâ‘ edüp gözleri dörd olup yola müteveccih oldular. Ve herkes cevzelerinde ve mataralarında ve gırbalarında suların ve esbâbların hıfz etmeğe başlayup kat‘-ı menâzil ederek Hârnûb deresi nâm bir yeşil ağaçlı ve koyu gölgeli dere içre giderken,

Evsâf-ı sahrâ-yı bî-emân ve deryâ-yı rimâlistân vâdî-i Tîh-i berzah-nişân

Hemân ki bu kum deryâsına kadem basdık el-azametüllâh at ve katır ve hımâr cemâllar cümle dizlerine dek kuma gark olup huccâc ve huddâmlar içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh zâhir olup cümle develere takviyet verirler idi. Ammâ çi-fâ’ide.

Karadan alat onarmak gibidir, gen yakadan

fehvâsınca cümle hayvânların gözleri tâs-ı pür-hûna döndü.

Ve vakt-i gurûb oldukda rada olup ba‘de salâtü‘l-mağrib niçe bin meş‘alleri ve fânûslar ve şem‘-i rîhler ile huccâc-ı müslimîn içinde çerâğân olup şeb-i zulmet rûz-ı rûşen oldu.

Bu tertîb üzre kat‘-ı menâzil olunmada. Ammâ bu sahrâ-yı Tîh eyle bir vâdî-i

hâmûndur kim âdem kendi refîklerinden gâyib olsa yüz sene ömrü olursa da bu kum deryâsından halâs mümkün değildir. Mısra‘:

Ne geldiğin kapu zâhir ne gitdiğin memer peydâ

mazmûnunca âdem hasr olup ukkâb kuşları ve mahûf cânverler ve angerek ve evrenler âdemi helâk ederler.

Hattâ hakîr bir kumdan bayır üzre bir kara dağ parçası-misâl bir şey gördüm “Âyâ bu ne ola.” deyü üzerine at sürüp yakın vardığımda harekete başlayup pervâz edince perlerinden sâdır olan gürüldüden altımda kısrağım ürküp hakîr gerüye döndüm. Hemân huccâc bu vahşî tayrı görünce huccâc içinden bir gırîv [ü] feryâd zâhir olup ol murg-ı ukkâb semâya urûc edüp gözden gâyib oldu. Bunun emsâli niçe zî-rûh cânverler vardır. Husûsan deve kuşları sür[ü] sürü hurde pîçeleri ile gâyet çokdur.

Ve bir ukkâb dahi bir çöl sığırın sayd edüp bir kaç atlı üzerine vardık. Ol sığırın gözlerin oyup tenâvül ederdi. Bir kurşum atup hatâ edüp ol murg-ı zeyrek hevâya münkalib olup âhir hakîrin huddâmları sığırı boğazlayup cümle huddâm-ı hacıyân birer pâre etin alup tarfetü‘l-ayn içre üstühânları kaldı.

Ve bu Tîh sahrâsında ve gayri yollarda dahi kalan develeri böyle boğazlayup ân-ı vâhidde yağmâ ederler. Bir deve kalsa rahmet kalır. **[Y 382a]**Ancak boğazlaması zahmet olur.

Ve bu çölde bir kuş koyası ya‘nî kuş necâseti gördüm, fîl kellesi kadar var idi. Bu Tîhde böyle azîm ve mehîb kuşlar ve yırtıcı cânverler olur. Zîrâ yılda iki kerre huccâcdan gayri âdem âdemî zâddan kimesne varmaz. Ve gûl-i beyâbân ve ecinne kânıdır, derler.

El-hâsıl bî-emân yerdir. Hattâ cemî‘i kütüb-i tevârîhlerde Hazret-i Mûsâ bu sahrâ-yı Tîh’de kırk yıl konup göçdüğün müverrih-i âlemler tahrîr etmişdir. Sebebi oldur kim Hazret-i Mûsâ diyâr-ı Medyen’de Semûd kavmi üzre giderken ol diyâr halkı Bel‘am ibn Bâ‘ûr’a ricâ etdiler kim Hazret-i Mûsâ şehrimize gelmeye, dediler. Bel‘am ibn Bâ‘ûr ricâların kabûl etmeyüp,

“Bir ulu’l-azm peygamberdir, safâ geldi ve hoş geldi” deyü bu kavmi reddeyledi.

Âhir bu kavm-i mekkâr bir hîle edüp Bel‘am ibn Bâ‘ûr’un bir mekkâre hâtûnu var idi, Bel‘am anı gâyet severdi, bu kavim ol hâtûna ilticâ etdiler. Ol mekkâre-i pîrezen Bel‘am ibn Bâ‘ûr’un urûkına girüp gûnâ-gûn hiyel-i şeytanat ile ricâsı makbûle geçüp derhâl Bel‘am gibi peygamber mertebesinde kimesne avret sözüne uyup du‘â etdi kim Hazret-i Mûsâ vâlih u sergerdân olup bu Medyen şehrine varmaya. Ol ân Cenâb-ı Bârî Bel‘am’ın du‘âsın kabûl edüp Cenâb-ı Allâh Hazret-i Mûsâ‘nın askerinin cânib-i erba‘asında bu Tîh sahrâsın halk eyledi. Hazret-i Mûsâ cümle askeriyle şedd-i rahl ederek gördüler kim bir beyâbân ve çöl [ü] çölistan halk olunmuş. Mukaddemâ eyle kum deryâsı yok idi. Hazret-i Mûsâ askeriyle bu rimâlistânın bir cânibinde meks etdiler. Gördüler kim ale’s-sabâh kalkdıkları yere konmuşlar.

Hâsıl-ı kelâm be-kavl-i *Tevârîh-i Taberî* Hazret-i Mûsâ bu vâdî-i Tîh içinde kırk yıl ve bir rivâyetde kırk gün konup göçerdi ve göçdükleri yere konup serserî vâlih [ü] hayrân gezerlerdi. Kırk gün diyen kavil sahîh ola. Zîrâ Hazret-i Mûsâ ol kadar mu‘ammer olmadı

kim kırk yıl ömrü Tîh'de hebâya geçe. Ne zamân Fir'avn ile ceng [ü] cidâlleri olmuş olur. Hemân kırk gün kırk gece vâlih [ü] sergerdân gezüp Cenâb-ı Bârî kavm-i Mûsâ'ya gökden mâ'ide ihsân edüp def'-i cû' ederlerdi.

Mâ'ide ve menn [ü] selvâ oldur kim incîr ve üzüm ve hurmâ ve sirke ve tuz ve tere nâzil olurdu. **[P 156b]** Selvâ odur kim hâlâ Kudüs-i şerîf kurbunda Hazret-i Mûsâ'nın kabr-i şerîfi olan dağlarda bir kuşdur kim ana Selvâ derler. Hazret-i Mûsâ kavmine bu kuş semâdan bişmiş nâzil olurdu. Cümle kavm-i Mûsâ tenâvül edüp def'-i cû' ederlerdi. Ammâ bu çölde susuz helâk olma mertebesine varırlardı.

{Evsâf-ı [Y 382b] tetimme-i sahrâ-yı Tîh

Mısır'dan Mekke'ye giderken yedinci konakda sahrâ-yı Tîh'in nihâyetinde Bahr-i Kulzüm'e varır. Ve bir tarafı cânib-i garba tâ Katıyye ve Ümmü'l-Hasan çölü nâm mahalle çekilmiş. Ve bir ucu tâ Nûbe vilâyetine varır bir sahrâ-yı Tîh'dir ammâ müverrihân-ı Mısır ol kum deryâsına Reml Gurâbî derler. Bu kum deryâsı içre rîh-i şedîdden ulu dağlar olur kim benî âdem üstüne urûc edemez. Hikmet-i Hudâ bir ânda böyle azîm kum dağı rîh-i sarsardan ga'ib olup bir gayri cânibde niçe cibâl-i kebîreler peydâ olur.

Hikmet bu kim bu dağların cümlesi bir kumdan hâsıl olmuşken her ne cânibinden nazar etsen gûnâ-gûn elvân görülür. Aceb hikmetdir kim Âd kavminin binâlarındaki hacer-i azîmlerden Cenâb-ı Kibriyâ gazab edüp böyle rimâl hâsıl eylemişdir. Buna şekk [ü] şübhe eden âsim olur. Zîrâ bu esrâr-ı Hudâ'nın hakkında sûre-i (–) âyet-i şerîf vardır, âye[t]: [360] âyeti vardır.

Der beyân-ı şehr-i Kârân

Tîh sahrâsına bir konak karîb ve Bahr-i Kulzüm'e gâyet yakın bir şehr-i azîm harâbistânında niçe yüz bin gârlar var kim her bir kehfin içlerinde nice kerre yüz bin benî âdem kemikleri yığılmışdır. Fir'avn'un Bahr-i Kulzüm'de gark olmayup (–) (–) (–) (–) edenlerin kemikleridir. Her bir üstühânları kara kara üçer ve dörder ve beşer arşın incik ve kol kemikleri ve kazgan kadar, ve Adana kabağı kadar ve Van şehri lahanası kadar âdem kelleleri var. Hakkâ ki Fir'avn cebbârlarının izâmlarıdır. Zîrâ Fir'avn'un gark olduğu Bahr-i Kulzüm kenârında Kolundur boğazı burnuna karîbdir. Ammâ Tîh sahrâsı bu Kârân şehrinden cânib-i garba iki konakdır. Ammâ şehr-i Kârân harâbdır. Âhir zamâna karîb İsne şehri ve İsvân şehri ve bu Kârân şehri amâr ola, deyü hadîs-i sahîh vardır.}

Hikâyet: Meğer Hazret-i Mûsâ Mısır'da iken yed-i beyzâsın ve tecellî görmüş nûr-ı mübîn bedenin dâ'imâ setr edüp halkdan gizli gezerdi. Cümle Mısır halkı Mûsâ'nın ismet üzre gezdiğinden dahl edüp "Mûsâ'nın vücûdu cüzâmdır" derlerdi.

Bir gün Mûsâ aleyhisselâm Nîl sâhilinde uryân olup havâyicin bir küçük taş üzre koyup Nîl'e girüp gasl etdükde taşra çıkup esvâbın taş üstünden alam derken bi-emrillâh ol taş yerinden kopup Mûsâ'nın esvâbıyla Mısır içine taş gitmede. Mûsâ uryân kalmamak içün taşın ardına düşüp tâ Mısır içine uryânen Mûsâ girüp cümle ahâlî-i Mısır Hazret-i Mûsânın dürr-i beyz-âsâ vücûd-ı şerîfin ve yed-i beyzâsın görüp etdikleri **[Y 383a]**bed-gümâna peşîmân olup Hazret-i Mûsâ taşa erüp üstündeki hırka-i peşmînesin geyüp elindeki asâ ile ol taşa on iki kerre darb edüp on iki delik oldukda derhâl ol hacer-i rahnedâr bi-emrillâh lisâna gelüp,

“Yâ Mûsâ! Ben izn-i Rabbi’l-İzzet’le senin esbâbın alup şehre getürdüm. Ve senin vücûd-ı şerîfinin pâklığına îmân getirtdim” dedikde Hazret-i Mûsâ,

“Yâ hacer! Bilmedim, seni urdum. Hele dervîşe dervîşân” deyüp özür diledi. Hâlâ efvâh-ı fukârâda “Dervîşe dervîşân” deyü özür dilemek andan kaldı. Pes ol taş eyitdi:

“Yâ Musâ! Beni bile al sakla. Bir gün ola kim ben senin bir mühim maslahatında bulunam” dedikde Hazret-i Mûsâ ilhâm-ı Rabbânî ile ol taşı alup deliğinden bir habl ile gerdenine bend etdi. Bir rivâyetde beline bağladı, derler. Hâlâ dervîşânın gerdenlerindeki sekil taş Hazret-i Mûsâdan kaldı.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile Hazret-i Mûsâ bu Tîh sahrâsında bu vâkı‘aya uğrayup sergerdân gezerken cümle kavmi gulû edüp

“Yâ Musâ! Sana îmân getirdik. Bize mu‘cize ile bu çölde su ver” deyü feryâd etdiklerinde hemân Hazret-i Mûsâ‘nın gerdenindeki mezkûr sekil taş zebâna gelüp,

“Yâ Mûsâ! Beni yere koyup bismillâh, deyüp asâ ile ur” dedi. Hazret-i Mûsâ dahi gerdeninden ol taşı yere koyup asâ ile on iki kerre urunca bi-emrillâh ol taşdan on iki uyûn-ı câriye zâhir oldu. Birinden cümle asker, birinden cümle nisvân, birinden deve ve birinden at ve birinden bağl ve birinden hımâr ve birinden sığırlar ve birinden **[Q 155a]** ganem ve birinden teys, hâsıl-ı kelâm on iki uyûndan on iki mahlukullâh ol âb-ı hayâtdan nûş edüp def‘-i atşân ederlerdi.

Hazret-i Mûsâ taşa işâret edüp suyu munkati‘ olup yine gerdenine bend ederdi.

Bu minvâl üzre Hazret-i Mûsâ deşt-i hâmûnda kırk gün gezerdi. Mezkûr taş hakkında Cenâb-ı Bârî Resûl’üne alâ tarîkı‘l-hikâye bu âyet-i şerîfi nâzil etmişdir: âye[t]: [361] âyeti nâzil olmuşdur. Bu azîm hikâyedir, ammâ biz muhtasar kıldık. Sûre-i A‘râf tefsîrinde mufassaldır.

Ba‘dehu ol taş-ı mezkûr devletden devlete düşüp Emeviyyûndan Velîd bin Abdülmelik eline girüp câmi‘-i Ümeyye’nin cânib-i şarkîsinde Hazret-i Îsâ‘nın âhir zamânda nüzûl edeceği Ak Minâre’ye koyup hâlâ cümle züvvâr yüzlerin sürüp ziyâret ederler.

Ba‘dehu Hazret-i Mûsâ bu vâdî-i Tîh’de elem-i ıztırâbından,

“Yâ Rab! Bu ne hâldir? Beni bu vâdîde **[Y 383b]**ümmetimle kırk gündür sergerdân hâl-i perîşân ile gezerim. Bu ne hâldir?” deyü arzuhâl edince Cenâb-ı Bârî‘den nidâ geldi kim,

“Yâ Mûsâ! Benim bir sevgili dostum du‘â etdi kim Mûsâ benim şehrime gelmeye dedikde, ricâsın kabûl edüp seni bu Tîh’de zâr [u] zebûn eyledim” dedikde Hazret-i Mûsâ

“Yâ Rab! Anın ricâsın kabûl etdin. Benim dahi ricâm kabûl eder misin?” dedi. Cenâb-ı Bârî:

“Belî yâ Musâ, kabûl ederim” deyince hemân Hazret-i Mûsâ bir gazûb pâdişâh idi, el kaldırup,

“İlâhi sen Pâdişâh-ı Perverdigâr’dan dilerim kim bizi bu çölde böyle sergerdân etmeğe

sebeb olanı âhir nefesinde îmânsız haşr eyle" deyince derhâl ol ân Bel'am ibn Bâ'ûr'un dili lâl olup Tevrât ve Zebûr'u unutdu. Bildi kim avret sözüne uyduğundan kurbet-i Hak'dan ırağ olup îmânsız gitmeğe bâ'is oldu. Hazret-i Mûsâ'ya gelüp ricâ etmeğe dahi hicâb edüp dâğ-ı derûnundan terk-i diyâr edüp vilâyet-i Erzurum'da kal'a-i Erzurum'un cânib-i cenûbîsinde Eğerli dağında medfûndur. Mezârında bed râyihalı katrân kaynar. Bin elli altı seyâhatinde mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ammâ Bel'am ibn Bâ'ûr'un bir oğlu Hazret-i Mûsâ'ya gelüp pây-i şerîflerine yüzler sürüp Hazret-i Mûsâ ana hayr du'â edüp ağzı yarından ağzına ilkâ edüp ve yed-i beyzâsın yüzüne sürüp âhir nefesde îmân ile gitdi. Gör imdi avret mekriyle Bel'am gibi sultân îmânsız gitdi, oğlu îmân ile merhûm oldu.

Bu Tîh sahrâsının Acrût cânibinde leb-i deryâda,

Ziyâret-i Hûden ibn Bel'am ibn Bâ'ûr: Bahr-i Kulzüm sâhilinde Firavn'un gark olduğu Kolundur boğazı nâm mahalde bir püşte üzre bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Cemî'i Süveys rübbânları ve mellâhları ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb ederler. Hattâ hakîr ziyâret etdükde gördüm ki binâsı kâr-ı kadîm, huddâmlarından su'âl etdükde "Hazret-i Îsâ zamânında Mısır meliklerinden Mutavtıs Kıbtî binâ etdi" deyü der-i dîvârında lisân-ı Kıbtî ile târîhi mastûr idi.

Ba'dehu Hazret-i Mûsâ bu Tîh'den halâs olup du'â etdi kim,

"İlâhî! Cânib-i şark Urbânının şerr [ü] şûrundan Mısır'ı hıfz-ı emânında eyle. Hıyânet üzre Mısır'a gelenleri bu Tîh sahrâsında helâk eyle" deyü du'â etdi. Hâlâ ol du'â te'sîridir kim Mısır ol tarafdan emîndir. Zîrâ Cenâb-ı Bârî bu sahrâ-yı Tîh'i Arab aşkıyâsı önüne bir sed etmişdir kim gâyet bî-emân yerdir.

Gerçi bu hakîr çok emânsız yer gördüm, ammâ böyle bî-emân yer görmedim. Hattâ Maskov diyârında Balu Hân ve Kazan ve Heşdek ve Alatır ve Sarây ve Irâk-ı Dâdyân **[Y 384a]**ve kal'a-i Azak ve kal'a-i Borgosan ve Maskov'un kal'a-i Terek'i ve gayri kal'a ve şehirler mâbeyninde Heyhât sahrâsın görmek müyesser oldu kim Bahr-i Harez kenârı ki ana Gîlân denizi derler, ol bahr bu sahrânın cânib-i şarkındadır. Cânib-i garbında Karadeniz'den müteferrik Azak denizine gelince bu Heyhât sahrâsının şarkdan garba tûlu beş aylık yoldur. Ve cenûbda şehr-i Kuban suyu ki Çerkezistân'dır. Andan şimâl cânibinde nehr-i Ten ki Maskov'dan gelir. Cenûbdan şimâle bu Heyhât'ın arzı iki aylık ba'zı yeri bir aylık yoldur. Ammâ nebâtât [u] giyâhâtı ve niçe kerre yüz bin hayvânât-ı beyâbânîsi ve niçe kerre yüz bin konar göçer Nogay Tatarlarının envâ'ı ve on kerre yüz bin Kalmık kâfirleri konup göçüp yeyüp içüp gezerler. Böyle bir sahrâ-yı bî-pâyândır. Ammâ Tîh sahrâsı gibi bî-emân değildir. Ammâ böyle bî-emân halk olunmasının hikmeti vardır. [362] 'dir.

Ve bu Tîh sahrâsının bir tarafı cânib-i garbda Ümm-i Hasan çölünde buhayre-i Tîne'ye(?) müntehîdir. Ve bir ucu cânib-i kıblede bender-i Süveys'de nihâyet bulur. Ve bir tarafı mezkûr konduğumuz Nevâtîr'a varır. Ve cânib-i cenûbu sahil-i Kulzüm'e varır. Mecmû'u dâ'iren-mâdâr bir aylık çöldür. Ammâ Hikmet-i Hudâ Hazret-i Mûsâ bu çölde kırk yıl bir rivâyetde kırk gün perîşân olup gezmişler. Tûlu ve arzı sekizer konakdır ammâ huccâc-ı Mısır ile bir köşesinden iki gün iki gece ubûr etdik. Ammâ âdem deryâsı seyl

suyu gibi akup ubûr ederdi.

Ve bu çöl içre Tîh'in yolu üzre selef pâdişâhları mîl-i minâre-misâl mîller inşâ edüp huccâc-ı müslimîn ubûr ederken ol mîller üzre kanâdîller yakup çerâğân ederler. Delîller mîlden mîle gidüp yolları bulurlar. Yohsa yetmiş bin huccâc kavm-i Mûsâ gibi vâdî-i Tîh'de kalırlardı. Aceb hayrât-ı azîmdir. Hamd-i Hudâ cümle huccâc ile selâmet ubûr edüp kâmil 24 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Acrûd: Sene (–) târîhinde (–) binâsıdır, be-dest-i (–) Paşa. Tîh sahrâsının cânib-i garbî nihâyetinde bir bayır üzre şekl-i murabba' bir taş **[P 157a]** binâ kal'a-i zîbâdır. Dâr-ı müdevveri üç yüz adımdır. Mısır müteferrikagânından bir dizdârı ve merdüm-i hisârı vardır. Ve kıbleye nâzır bir kapusu var. İçinde ancak dörd azeb hânesi ve bir câmi'i ve bir kuyusu var. Suyu ol kadar lezîz değildir. Ammâ zarûretde içilir. Ammâ hayvânlara latîfdir.

Ve kal'anın hâricinde sol tarafa bürkesi var, azîm havz-ı şâfi'îdir. Bâğ u bâğçesi ve hurmâ ağaçları yokdur. Ve bu Acrût'un cenûbunda bir sâ'at(den) ba'îd bender-i Süveys'den Süveys ağası hedâyâları ile ve âb-ı hayât Tûr suları ile **[Y 384b]**huccâca gelüp mülâkat olup avdet etdükde hakîr bile bender-i Süveys'e iki sâ'atde vâsıl olduk.

Evsâf-ı şehr-i bender-i Süveys

Bahr-i Muhît'den girmiş bin beş yüz mîl tûlu bir körfez-i azîmdir. Müverrihler buna Bahr-i Kulzüm derler. Cânib-i şarkda Habeş'in Zeylâ' boğazından cânib-i garba bender-i Süveys'e tûlânî vâki' olmuşdur. Cenûb tarafı vilâyet-i Sa'îd ve Vilâyet-i Habeş'dir. Tâ şehr-i Zeylâ'a varınca yüz yetmiş pâre iskelesi vardır. şimâl cânibi Mekke hâkinden tâ Yemen nevâhîlerine varınca iki yüz pâre iskelesi vardır. Zîrâ Mekke ve Yemen cânibleri ma'mûrdur. Bu bahrin evsâfı bâlâda Yenbû' kal'ası evsâfında tahrîr olunmuşdur.

Ammâ bu bender-i Süveys bu bahrin cânib-i garbî nihâyetinde bir kumsal sahrâda vâki' olmuş benderdir. Hind ü Yemen ve Mekke vü Medîne ve Habeş'in iskelesidir. Mısır eyâletinde paşa ağalarından bir ağa hâkimidir. Yigirmi dörd ağalığın biri dahi bu bender-i Süveys'dir.

Senede yüz pâre gemi Hind ü Yemen ve Mekke vü Medîne ve Habeş'den gelüp kânûn üzre cümle tüccârdan mâl-ı zekâtların alup paşaya beher sene muhâsebe verir. Zirâ bu benderin gümrüğü Mısır paşası üzre (–) kîseye iltizâmdır. Ziyâdesi paşanındır. Meksûr olursa paşa yanından itmâm edüp Mısır kuluna mevâcib verir. Latîf emânetdir.

Gümrüğünde hammâlları ve cemmâlleri ve sarrâf ve küttâbları ile iki yüz huddâmı vardır. Başkâtib senede paşaya iki kîse ve kantârcı beş kîse-i Mısrî verir. Eğer hiyâneti **[Q 155b]** zâhir olursa tahiyyâta oturunca tecrîm olunur. Ammâ gâyet müdebbir ve mu'temed ve mubassır âdem yeridir. Efendisine hayırhâh ağa yeridir. Zîrâ paşanın âb-ı rûyi bu bender-i Süveys ve bender-i Dimyât ve bender-i Reşîd ve bender-i İskenderiyye ve bender-i Bûlâk'dır. Ammâ Süveys cümleden a'lâdır. Zîrâ beher yevm ağanın Süveys gümrüğünden beşer guruş ulûfesi vardır. Ve mün'im olan ağa ticâret ederse nûrun âlâ-nûr olur.

Ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi ve kurâsı yokdur, ammâ senevî beş Mısrî kîse hâsıl olur. şehri ol kadar ma'mûr değildir. Ammâ cümle (–) hânedir. Cümle

şeddâdî binâ ve sütûhları kireç ile sıvalıdır.

Ve cümle (–) câmi'dir. Evvelâ (–) (–) (–) câmi'i, (–) (–) (–) mâ'adâ mesâcidlerdir.

İki mekteb-i sıbyân ve mederese ve tekye ve hammâmları yokdur. Ammâ kal'a-misâl vekâleleri vardır. Evvelâ Sokollu Mehemmed Paşa vekâlesi ve Kulkıran Öküz Mehemmed Paşa vekâlesi (–) (–) Ammâ suyu yokdur. Karşı şimâl cânibinde leb-i deryâda Nâbe suyu derler, bir âb-ı hayât var, Süveys'e üç sâ'at yerdir. Bir sâhib-i hayr ol **[Y 385a]**suyu Süveys'e getürürse Süveys ma'mûr olur getirse gaş(?) hac edüp şehir amâr olurdu.

Ve yüz mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Lâkin bezzâstânı yokdur. Ammâ cümle vekâlelerde Hind [ü] Sind ve Semerkand u Buhârâ ve Kandehâr metâ'ları mevcûddur.

Ve bu bender-i Süveys Mısır'a iki konak yerdir. Hazret-i İbrâhîm asrında Mısır ferâ'inelerinden Tavtîs Melik, gerçi Kıbtî pâdişâhlarından idi, ammâ Hazret-i İbrâhîm'e gâyet mahabbet edüp Mısır'dan dâ'imâ Süveys deryâsıyla gılâl ve gayri hedâyeler gönderirdi.

Bir kerre firâvân tuhef [u] tefârûklar ile Hacer nâm bir mümtâz [ü] müsellim câriye gönderir. Hazret-i İbrâhîm hazz edüp Hazret-i İsmâ'îl andan tevellüd etdi. İsmine Câriye-i Hacer derlerdi. Tavtîs Melik çırağ-ı efrûhtesi Hacer'den Hazret-i İsmâ'îl müştak olduğun istimâ' edicek Hazret-i İbrâhîm'e mahabbeti dahi ziyâde olup şehr-i Mekke'yi Mısır'ın hubûbâtıyla ganîmet eyledi.

Ammâ Mısır'dan Süveys'e gılâl ve gayri zahâ'ir karadan gitmek amel-i kesîr olmağile cümle Mısır mühendislerin cem' edüp Nîl'in irtifâ'ıyla ne cânibden Süveys deryâsına cereyân etmesin tetebbü' etdirüp ilm-i hendese üzre Benî Seyf câniblerinden âsân bulup Melik Tavtîs'e müjde ederler. Melik dahi kabza-i tasarrufunda ne kadar melikler var ise âdem gönderüp yedi kerre yüz bin benî âdem olup Benî Seyf mukâbelesinde hafirler kazup çâh-ı gayyâ-misâl handaklar ederler. Ve yedi yılda tamâm olup Nîl-i mübârek Süveys deryâsına cereyân edüp Melik Tavtîs Sa'îd-i âlî'den beher sene yüz gemi zahîre Hazret-i İbrâhîm'e ve ahâlî-i Mekke'ye gönderüp nehr-i Nîl iki yüz sene Süveys'e cârî olurdu. Tâ Hazret-i Risâlet asrına dek bu hâl üzre nehr-i Nîl Bahr-i Süveys'e cereyân ederdi.

Ba'dehu Kıbtî ferâ'inelerinden Melik Recîl Hazret-i Risâlet'in tulû' [u] zuhûrun istimâ' edüp,

"Bu Muhammedîler âhir bu Mısır'a mâlik olurlar" deyü havfinden Nîl'in yolun sedd edüp mürûr-ı eyyâm ile rimâl [ü] türâb ile memlû olup mu'attal oldu.

Ba'dehu Mısır pâdişâhlarından Muhammed Ekrâd hazretleri İmâmu'ş-şâfi'î ta'lîmiyle niçe kerre yüz bin benî âdem ile Süveys'den Abbâsiyye içinde Bilbeys kurbundan buhayre-i Tîne'ye(?) varınca kesüp Süveys deryâsın Akdeniz'e mahlût edüp yetmiş sene bu hâl üzre cârî olup Mısır ve Funcistân ve Fes u Merânkeş ve Sûdân vilâyetleri cezîre oldu. Mürûr-ı eyyâm ile bu dahi dolup mu'attal oldu.

Ammâ Âl-i Osmân bir Mısır hazînesinden ferâğat etse ke'l-evvel küşâde olup Süveys'den gemiler Akdeniz'e Akdeniz'den Süveys'e gelmek mümkin idi. Ammâ hayırlısı Melik Tavtîs'in **[Y 385b]**Nîl'i Süveys'e cereyân etdirdiği tur'a ol halîc açılsa

Mekke ve Medîne ganîmet olup donanma-i azîm ile Yemen dahi feth olup bin pâre gemi ile kabza-i tasarrufa girmek mümkin olurdu. Ve hâlâ Mısır huccâcı Mekke'ye gidüp gelirken Süveys ile Mesâni' mâbeyninde mezkûr tur'aların içinden güzer ederler.

Nîl'in Süveys'e cereyân etdüği mahaller zâhirdir. Hâlâ azîm handaklardır. Ba'zı yeri bir minâre kaddi amîkdir. Sehel şey ile tathîr olmak mümkindir. Ammâ zamânımızda Kethudâ İbrâhîm Paşa Mısır vezîri iken sa'âdetlü pâdişâha arz edüp Benî Seyf mukâbelesinden Nîl'i ke'l-evvel zamân-ı kadîm üzre cereyân etdirmeğe ihtimâm-ı tâm etmişdi. Ammâ kendüye Yemen fethi fermân olunup Süveys benderinde kırk elli pâre kadırga yapılmağa mübâşeret olunup on pâre kadırga ve on pâre galyon inşâ olunup deryâda âmâde olmuşlar idi.

Ba'dehu Mısır âkılları ve kâr-âzmûde ihtiyârları Dîvân-ı Mısır'a gelüp paşa huzûrunda müşâvere edüp pîr [ü] civân buyurdılar kim,

"Vezîrim, Allâh sana ömürler versin. Mesmû'umuz oldu kim Kıbtî pâdişâhlarının Benî Seyf önünden Nîl'i akıtdığı yeri açmak murâd edinmişsiz. Hudâ âsân ede. Ammâ cümle Nîl Süveys deryâsına akup Benî Seyf'den tâ Dimyât [ve] Reşîd'e varınca Nîl'in tarefeyninde olan yüz yetmiş pâre şehir ve belîdeler ve iki bin yüz altmış pâre mîrî köyleri kuruda kalup nice rey olur. Ve bu kadar bin kîse mâl-ı pâdişâhî nereden hâsıl olur? Ve Nîl kalmadıkdan sonra Dimyât ve Reşîd benderleri senin iltizâmındadır, gemiler gelmeyüp gümrüğü mu'attal oldukdan sonra cümle yigirmi bir bin Mısır kuluna ulûfeyi kanden verirsin? Bu halîci açmanın beş on kubhu ve mazarratı vardır. Bâkî fermân sultânımındır" dediklerinde paşanın aklı başından gidüp Nîl'i Süveys deryâsına akıtmadan ferâğat etdi. Ammâ Mısırlının bu yüzden müşâvere edüp sûret-i hakdan göründüklerinden murâdları *"El-ma'nâ fî batnı'ş-şâ'iri"* [363] idi. Ammâ hakîr haberdâr oldum ki,

"Eğer Yemen'e bu halîc küşâde olması sebebi ile sefer olursa yigirmi yıla dak sefer munkatı' olmayup cümlemiz ehl [ü] iyâlimizden cüdâ düşüp mâl [u] cândan ayrılırız" deyüp paşaya bu gûne sûret-i hakdan nasîhat-âmîz cevâblar edüp paşayı ferâğat etdirdiler. Yohsa eğer Nîl'in bir tur'ası Süveys'e aksa cümle huccâc deryâdan gidüp deve katır yağır etmeden **[P 157b]** halâs olup Mekke ve Medîne ganîmet olurdu.

Ve ahâlî-i Mısır âhirü'l-emr İbrâhîm Paşa'yı Yemen gazâsından ferâğat etdirüp hîn-i azilde cümle gemileri ve Bulâk'da cümle ahşâbâtları fürûht edüp Yemen fethinden halâs olup maksûd [u] **[Y 386a]**merâmlarına erdiler. Ammâ eğer bu Nîl-i mübârek Benî Seyf mukâbelesinden Tavtîs Melik açtığı yerden açılup Nîl tuğyânında bir ay hemân tedârikle (–) gılâl ve mühimmât [u] levâzımât Mekke Medîne'ye karadan götürmek [[(–) (–)]] gılâl Deşîşe Urbânının harâmîlerinden kurtulur. Mekke'ye ve (–) (–) Medîne'ye pâk gidüp aslâ taş ve su ve deve ve at ve katır ve (–) (–) cümle gılâl mühimmâtın kirâları iki yüz kîse fâ'ide kalur (–) (–). *Allâhümme yessir ve's-selâm.*

Hakîr Süveys'i dahi seyr [ü] temâşâ edüp avdet edüp yine cânib-i garba huccâc ile çöl [ü] çölistân ve rimâlistân içre 15 sâ'atde,

Menzil-i Mesâni': Hazret-i Mûsâ ile Fir'avn bu mahalde ceng [ü] cidâl edüp asâ-yı Mûsâ fir'avnîleri ve sihr ile ihdâs etdüği eşyâların asâ-yı sü'bân cümlesin ekl [ü] bel' edüp mu'cize-i Mûsâ âşikâre olduğu yer olmak ile Mesâni' derler, ya'nî (–) demekdir. Bir ismi

dahi Dâr-ı Hamrâ‘dır. Cümle rimâl [ü] türâbı kırmızıdır. Müverrihlerin tahrîri üzre fir‘avnîler dest-i Mûsâ‘da katl olunduklarında anların hûn nişânlarıdır kim zemîni la‘lgûn olmuşdur. Anıniçün Dâr-ı Hamrâ derler.

Bir çöl yerde otsuz susuz hâr ve yâbis yerdir. Âbâdândan bir eser yokdur. Mısır’dan bu mahalle niçe bin deve yükü Nîl suyu hedâyâ gelir. Ve ba‘zı karşucılar dahi gelirler. Ba‘zı huccâc bunda konmayup bir baş Mısır’a giderler, ammâ salt atlı ve heccânlılar giderler. Bu mahaller dahi Evlâd-ı şâhin direğidir. Bu mahalde dahi nefîrler çalınup vakt-i asırda azm-i râh-ı Mısır diyerek yine çöl [ü] çölistan içre nısfu’l-leylde, **[Q 156a]**

Küpler nam mahalde rada ederler. Bu mahal Mısır vezîrinin hâsıl-ı harc ağası kırk elli aded haymeleri ile meks edüp Emîrü‘l-hacca ve sâ’ir a‘yân-ı huccâca ziyâfet eder. Ve paşa kîsesinden bin don ve bin gömlek ve yüz kapama ve yigirmi deve yükü ekmek cümle fukarâ-yı cî‘âna ve huddâmân-ı uryâna bezl olunup niçe bin fukarâ libâs-ı cedîd ile mülebbes olurlar.

Ve kânûndur kim Mısır’da niçe bin a‘yân [u] eşrâfın âbkeşân ne kadar develeri var ise her sene huccâc-ı müslimîn Mısır’a girirken bu Küpler nâm mahalde niçe yüz husrevânî küpler ve taş tekneler ve havz-ı azîmler varise cümle Mısır a‘yânı develeri râviyeleri ile birer nevbet su getirüp mezkûr küpleri pür eyleyüp cümle huccâc ve gayri sâhib-i ihtiyâc ve gayri hayvânât-ı ac bu âb-ı hayevândan nûş edüp def‘-i atşân etdiklerinde sâhibü‘l-hayrâta hayır du‘â ederler. Zîrâ bu mahalle gelince dörd konak yerlerde sular acıdır. Andan huccâc bu Küpler’den kalkup yola revâne olurlar. Ve ekseriyyâ Mısırlının ba‘zısı huccâca istikbâle **[Y 386b]**çıkdıkda tâ bu Küpler mahalline gelüp herkes dostları ile mülâkat ve müşerref olurlar. Andan vakt-i şâfi‘îde 3 sâ‘atde,

Mastaba-i İbrâhîm Ağa: Bir sahrâda kârgîr binâ bir soffa-i ra‘nâ-i musallâ-i zîbâdır. Cümle huccâc bu mahalli ubûr edüp kimi bürkede meks eder, kimi tâ Mısır’a gider. Ammâ Emîrü‘l-hac bu mastabaya vakt-i şâfi‘îde gelüp sahâbesin kurup meks eder. Ve cümle asâkiri alay âlâtları ile âmâde olup Mahmil-i şerîf’i dahi tezyîn ederler. Ba‘de salât-ı fecr ezânları tilâvet olunup edâ-yı salât olundukda Mısır tarafından bir azîm asker ile emîrü‘l-hac istikbâline çavuşlar kethudâsı ve müteferrika başı ve’l-hâsıl yedi bölük ağaları ve sâ’ir erbâb-ı dîvân eşbehleri gelüp paşa kethudâsı emîr-i hacca bir sîm zeynli ve sîm rikâblı ve murassa‘ topuzlu ve müzehheb ü mutallâ ve musanna‘ rahtlı bir at hedâyâ çeküp dîvân efendisi ile ma‘an emîrü‘l-hacca bu mastaba üzre buluşup cümle a‘yân-ı Mısır ile görüşüp tahte’l-kahveler tenâvül olunup şedd-i rıhal sûrlarına demler urulup andan emîr-i hac kethudâ hedâyâsı olan küheylâna süvâr olup alay-ı azîm ile mehterhânesin çalarak huccâcın gerisin alarak paşa kethudâsıyla ve sâ’ir umerâ-i Mısır ile at başı berâber olup **Dâr-ı Hamrâ** nâm konakdan altı sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Bürketü‘l-Hac: Nîl tuğyân etdükde bu mahalle gelüp deryâ gibi bir buhayre olur. Anın sâhilinde yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bâğ u hurmâlı bir beldedir. Bunda Mısır a‘yânının ve yedi bölük ocak ağalarının ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrika başının ve tercümân ağanın ve paşa kethudâsı ve dîvân efendisinin hayme vü hargâhları ve bâr [u] büngâhları bu mahalde kurulup paşa kethudâsı emîrü‘l-haccı haymesine endirüp bir ziyâfet-i âlî edüp ba‘dehu emîr-i hac kendü otağına gidüp paşa kethudâsı ve cümle a‘yân-ı Mısır Mısır’a gidüp emîr-i hac ol gece Bürke’de kalup azîm top u tüfeng u

fişeng şâdumânları olur.

Andan ale’s-sabâh alay-ı azîm ile Mısır’ın Bâb-ı Nâsır’ı dibinde Câmi‘-i Cânpûlâdiyyeye girirken Mısır vezîrleri salt bir hayli hayyâlleri ile Mahmil-i şerîf’e istikbâle çıkup dâmen-i Mahmil-i şerîfi bûs edüp mahmil şütürünün licâmın ele alup şütürbân-ı Resûlullâh olup hidmet-i şerîfinde olur.

Ba‘dehu emîrü‘l-hacca “Hoş geldin” deyüp Mısır vezîri bir semmûr lepâçe-i fâhire geydirüp paşa bir teferrücgâha teveccüh edüp emîr-i hac mezkûr Cânpûlâdiyye câmi‘inde meks edüp câmi‘ kapusu önüne Mahfil-i şerîfi koyup âyende vü revendeler gelüp dâmen-i mahmili bûs **[Y 387a]**edüp ol gece Mısır’ın cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutebâ ve meşâyihânı bu câmi‘e cem‘ olup Mahmil-i şerîfi bekleyüp tâ sabâha dek Mevlûd-ı şerîf olup ihyâ ederler.

Hakîr ol gün efendimiz İbrâhîm Paşa ile Kasr-ı Âdiliyye’de müşerref olup ol sâ‘at hakîre bir Mısrî kîse hammâm akçesi ihsân edüp bin seksen üç mâh-ı Saferü‘l-muzaffer’inin altıncı gün **şehr-i Mısır-ı nâdiretü‘l-asır olan Ümm-i Dünyâ‘ya dâhil olduk.**

Bu hakîri İbrâhîm Paşa efendimiz ağavâtları zümresine ilhâk eyleyüp kendülere yakın bir hâne-i cihân-nümâyı cemî‘i levâzımât [u] bisâtıyla ve âlât [u] âvânîyle bir hâne-i bî-minneti döşeyüp bin guruş masrûf olundu. Ve bir sammûr kürk ve bir kat mükellef esvâb ve bir tavâşî abd-i memlûk ihsân edüp beyne’l-akrân bu hakîri serfirâz eylediler. Ve gayri me’kûlât [u] meşrûbâtlarımızı beleğan mâ-belâğ müstevfâ ta‘yîn eyleyüp du‘â-yı hayırları ezkârına müdâvim olup şeb [ü] rûz sohbet-i şerîfleri ile şerefyâb olup nedîm-i hâsları sınıfından olduk.

Ve ol gün bir eşheb menkûşeli küheylân-ı sabâ-sür‘at ciyâd hussân at-ı cilfidân ihsân edüp katîfe mebrûm sırmalı zeyni ve müzehheb rikâbı ve sîm rahtı ve mutallâ gaddâresi ve mükellef sırımlı dikdiği ile mezkûr atı ihsân edüp günden güne irtifâ‘-ı kadir bulduk.

Andan ertesi ale’s-sabâh mâh-ı Safer’in yedinci gün emîrü‘l-hac alay-ı azîm ile yedi bölük ağaları ile ve cümle çavuşân mücevvezeleriyle ve cümle yedi bölükden hac serdârları ile Bâb-ı Nâsır’dan içeri alay ile girüp bu tertîb üzre Mısır’ın içinden beni âdem deryâsı içre Mahmil-i şerîfi emîr-i hac önüne alup şehir içre ubûr eder.

Ammâ bu alayda yeniçeriyân ve azebân askerinin alayları yokdur. Ammâ ulemâ ve sulehâ ve fukarâ çokdur. Ve mahmil kadısı ve mahmil çavuşu pîşvâ olup emîr-i hac cümle askeriyle mehterhânesin çalarak sancakdâr Hazretin alem-i şerîfin açarak Rûmeli Meydânı‘ndan ubûr edüp Kara Meydân’da emîr-i hac paşaya Mahmil-i şerîfi teslîm edüp yine paşa mahmili nâkası licâmıyla eline alup paşa dahi kethudâsına teslîm edüp cümle huzzâr-ı meclis huzûrunda kadıasker mahmil paşaya teslîm olunduğunu sicille kayd edüp emîr-i hac eline hüccet-i şer‘iyye alup paşadan emîrü‘l-hac ve kethudâsı ve dîvdârı ve Hazret-i Resûl’ün sancakdârı ve mahmil keşânları ve çavuşları ve mahmil nâzırı ve kadısı ve yedi bölük serdârları ve kethudâları ve çavuşları ve’l-hâsıl cümle ocaklı yüz yetmiş altı aded hil‘at-i pâdişâhî bu mahmil teslîmi günü geyilüp yine alay ile emîr-i hac paşa askeriyle **[Y 387b]**kendü hânesine revâne olup cümle enüp ve paşa ağalarına bir kîse ihsân eder. Paşa kethudâsı dahi Mahmil-i şerîfi Kara Meydân’dan (–) (–) (–) (–) Bâb-ı Vezîr’e getirüp anda bir şütür-i

mahmili **[Q 156b]** çökürüp Mahmil-i şerîfi ol mahalde bozarlar. Zîrâ kal‘a kapusu küçükdür. Cemel ile mahmil içeri giremez. Ba‘dehu mahmili şeyyâller Yûsuf köşküne götürüp kisve nâzırına paşa kethudâsı teslîm edüp sene-i âtiyeye mâh-ı mevlûdda iki kisve dokumağa mübâşeret ederler, *ve’s-selâm.*

{Der beyân-ı menâzil-i râh-ı hac

Mahrûse-i Mısır’dan Mekke ve Medîne’ye varınca her konağın sâ‘ât ve derecelerin beyân eder: Evvelâ Mısır-ı Kâhire’den cânib-i şarka Menzil-i Bürke 4 sâ‘at ve menzil-i Dârü‘l-hamrâ ile Bürke konağı yetmiş derecedir.

Ve Masâni‘ iki yüz yigirmi derecedir.

Ve Acrûd 200 derecedir.

Ve Sebha(?) 100 derecedir.

Ve kal‘a-i Acrût’dan Re’s-i Nevâtır 200 derecedir.

Ve Re’s-i Nevâtır 100 derecedir.

Vâdî-i Tîh 231 derecedir.

Ve Nahl-i hurmâ 203 derecedir.

Ve Adviyye 231 derecedir.

Ve Hârân 202 derecedir.

Ve Akabe 104 derecedir.

Ve Zahrü‘l-hımâr 100 derecedir.

Ve Meğâyir-i şu‘ayb 203 derecedir.

Ve şeref-i Benî Atıyye 202 derecedir.

(–) (–) 202 derece.

Ve Uyûnü‘l-kasab 202 derece.

Ve Muveylah 202 derece.

Ve şeyh Merzûk-ı Kifâfî 108 derece.

Ve Ezlem 161 121 derecedir.

Istabl-ı Anter 231 derece.

Ve Kal‘a-i Vüş 221 derece.

Ve Ekre 251 derece.

Ve Hanekî 221 derece.

Ve Harrâ 203 Havrâ 182 derece.

(–) (–) derece.

Ve vâdî-i Nâr 221 derece.

Ve bender-i Yenbû‘ 221 derece.

Ve Sakîfe 200 derece.

Ve Bedr-i Huneyn 70 derece.

Ve Kâ‘ 131 derece.

Ve Râbığ 231 derece.

Ve Târık-ı Kadîde 200 derece.

Ve Asfân 200 derece.

Ve vâdî-i Fâtıma Ana Dâdısı 200 derece. (–) (–)(–) (–)

Ve Mekke-i mükerreme *şerrefehallâhu ta‘âlâ* 48 derecedir, [[(–) (–) (–)]] varınca altmış derecedir, *ve’s-selâm.*

Ammâ zikr-i mâbeyn-i Bedr-i Huneyn **[P 158a]** ilâ Medîne-i münevvere min Bedr-i Huneyn ilâ kasaba-i Cüdeyde cümle 181 derecedir.

Ve Cüdeyde’den menzil-i Kubûr-ı şühedâ 221 derecedir.

Andan Bi’r-i Alî‘yi geçüp ilâ Medîne-i Münevvere *nevveraha’llâhu te‘âlâ (–) (–)* iki yüz yigirmi derecedir ammâ cid (–) (–) sapıldıkda tâ Yenbû‘ü‘l-berr şehrine gelince 250 derecedir.

Ve menzil-i Nakb-ı Alî 220 derecedir. (–)

Yekûn-ı derecât 7350. Ammâ be-hisâb-ı yekûn-ı sâ‘ât aded 490’dır, *ve’s-selâm.*

Hamd-i Hudâ yine Mısır’a gelince cümle sâ‘at dereceler böyledir tahrîr olundu, *ve’s-selâm.}*

Ba‘dehu bu hakîr Ümm-i dünyâ olan Mısır’ın alâ-kadri’t-tâka ahvâlâtına vâkıf olup ba‘zı tevârîhâtlar tetebbu‘ ederek ve alâyimât-ı âsârların görerek ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn hâsıl etdiğimiz üzre tahrîre cür’et olunup bi-hamdillâhi te‘âlâ bu arada seyâhatnâmemizin (–) cildi tamâm oldu. *Temme elhamdü lillâh.* **[Y 388a]** **Beyt:**

[Dokuzuncu cildin sonu]

Dizin

- A -

- B -

- C -

- Ç -

- D -

- E -

- F -

- G -

- H -

- I -

- İ -

- J -

- K -

Kârân şehri: 425

- L -

Lala Paşa evkâfı: 36

- M -

- N -

- O -

- Ö -

- P -

- R -

- S -

- Ş -

- T -

- U -

- Ü -

- V -

- Y -

- Z -

---

[1] Robert Dankoff, "Şu Rasadı Yıkalım mı? Evliyâ Çelebi ve Filoloji", Nuran Tezcan and Kadir Atlansoy, ed. *Evliyâ Çelebi ve Seyahatname* (Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2002), 99-118. Burada gösterilen eserler şunlardır: Nurettin Gemici, *Evliyâ Çelebi in Medina* (Dissertation, Otto-Friedrich Universität Bamberg, 1999); Ulrich Haarmann, "Evliyâ Çelebis Bericht über die Altertümer von Gize," *Turcica* 8.1 (1976), 157-230; Pierre A. MacKay, "The Manuscripts of the *Seyahatname* of Evliyâ Çelebi, Part I: the Archetype," *Der Islam* 52 (1975), 278-98; Nuran Tezcan, *Manisa nach Evliyâ Çelebi*…. Leiden: Brill (1999).

[2] *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Anadolu, Suriye, Hicaz (Dokuzuncu Cilt)* (İstanbul: Devlet Matba'ası, 1935.

[3] Pierre A. MacKay, "The Manuscripts of the *Seyahatname* of Evliyâ Çelebi, Part I: The Archetype" *Der Islam* 52 (1975), 280-1, 294.

[4] F. R. Kreutel, "Neues zur Evliyâ-Çelebi-Forschung," *Der Islam* 48 (1972), 269-79.

[1] *Kur'ân,* En'âm, 91; "Allah'ı şânına yaraşır biçimde tanıyamadılar."

[2] *Kur'ân,* Zâriyât, 58; "Şüphesiz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır."

[3] *Kur'ân,* Hûd, 6; "Yeryüzünde hiç bir canlı yoktur ki rızkı Allah'a ait olmasın."

[4] Hadis, "Âdem su ile toprak arasındayken ben peygamberdim."

[5] Hadis, "Allah'ın Resûlü sallalâhü aleyhi ve sellem buyurdu: İşlerinizde kararsız kalırsanız kabir ehlinden yardım isteyiniz." (Bkz. Keşfü'l-Hafa, C. I, s. 85, Hadis nr. 213)

[6] *Kur'ân,* Sebe, 18; "Oralarda geceleri ve gündüzleri güven içinde yürüyün (dedik)."

[7] *Kur'ân,* Rûm, 50; "Allah'ın rahmetinin eserlerine bak."

[8] *Kur'ân,* En'am 11 "De ki: Yeryüzünde dolaşın da…"

[9] Hadis; "Allah'ın iyiliklerini düşününüz, Allah'ın zâtını düşünmeyiniz."

[10] "Önce yoldaş, sonra yol".

[11] Yolculuk, bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır.

[12] *Kur'ân,* Sebe, 18; "Oralarda geceleri yürüyün (dedik)."

[13] İnsanlara akılları ölçüsünde konuşunuz.

[14] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescidlerini ancak … olanlar şenlendirirler."

[15] (Bir şiirin) gerçek anlamı, şairin içinde saklıdır.

[16] *Kur'ân,* Bakara 144; "Artık yüzünü Mescid-i Harâm semtine çevir"

[17] *Kur'ân,* İnsan, 8; "Yemeği yedirirler."

[18] Hadis, "Ben âdil melik zamanında doğdum."

[19] *Kur'ân,* En'âm, 45; "Böylece haksızlık yapan milletin arkası kesildi."

[20] Hadis, "Kâfir de olsa zayıfa ikram ediniz."

[21] *Kur'ân,* İbrahim, 27; "Allah dilediğini yapar."

[22] *Kur'ân,* Tîn, 1; "İncir ve Zeytin'e andolsun."

[23] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kâdirdir."

[24] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[25] *Kur'ân,* En'âm, 45; "Böylece haksızlık yapan milletin arkası kesildi. Âlemlerin Rabbi Allâh'a hamdolsun"

[26] *Kur'ân,* Ahzâb, 56; "Allah ve melekleri peygamberine salât etmedeler"

[27] *Kur'ân,* Hicr, 45; "Korunanlar ise cennetlerde pınar başlarındadırlar."

[28] *Kur'ân,* Râ'd, 24; "Sabretmenize karşılık selâm size, yurdun sonu ne güzel! (derler)."

[29] Dünya camiinin tamamını gördük fakat böyle bir şey görmedik.

[30] Hadis, "Yalancı, her duyduğunu konuşan kimsedir".

[31] *Kur'ân,* Kasas, 88; "Onun yüzü (zatı)ndan başka her şey helak olacaktır."

[32] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 159; "İşi onlara danış."

[33] Hadis, "Tatlı sevmek imandandır".

[34] *Kur'ân,* En'âm, 11; "De ki: Yeryüzünde dolaşın da…"

[35] Sabah vakti bir acaip ses işittim / Müezzin "Haydin namaza" diye seslendi

[36] <<…>> işareti arasında olan kısım Yıldız nüshasında 84b varağının sonu ile 85a varağının baş kısmında yer almaktadır.

[37] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[38] *Kur'ân,* Tîn 4; "Biz insanı en güzel biçimde yarattık"

[39] Bu cümle muhtemelen orjinal nüshada kenardaydı. Nüshalarda ise iki satır aşağıdadır. Biz konuya uygun olan bu yere koymayı tercih ettik.

[40] Yemeğin iyisi hazır olanıdır.

[41] Hadis, "Yemekten önce ve tuzdan sonra eğlenin."

[42] *Kur'ân*, Fecr, 8, "…. şehirler arasında onun eşi yaratılmamıştı."

[43] *Kur'ân*, Tevbe, 18, "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a … iman eden kimseler imar eder."

[44] *Kur'ân*, Kasas, 88, "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."

[45] *Kur'ân,* Rûm,, 4-5, "… Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[46] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[47] *Kur'ân,* Hac, 14; "Şüphesiz Allah istediğini yapar."

[48] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "… Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[49] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "… Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[50] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "… Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[51] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "… Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[52] *Kur'ân*, Hud, 41; "Haydi (geminin içine) bininiz dedi."

[53] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "… Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[54] *Kur'ân*, Kehf, 71, "…. Gemiye bindikleri zaman o (Hızır) gemiyi deldi. Musa: 'Halkını boğmak için mi onu deldin? …' dedi."

[55] Bunun aslı Gülistan-ı Sadi'de dibaçe'nin sonunda şu manzumedir:

Bimâned sâlhâ în nazm u tertîb

Zi-mâ her zerre hâk üftâde câyî

Garaz nakşîst kez-mâ bâz mâned

Ki hestî-râ nemî bînem bakâyî

Meger sâhib-dilî rûzî be-rahmet

Küned der kâr-ı dervîşân du'âyî

[56] Ayetin tamamı şöyledir. Kur'an, Fecr, 27-28; "Ey huzur içinde olan can! O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!"

[57] Yabancı kör gibidir.

[58] *Kur'ân*, İnsân; 8, "[…yemeği yoksula, yetime ve esire] yedirirler"

[59] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[60] Yiyeceğin hayırlısı, hazır olandır.

[61] *Kur'ân,* Nûr, 36; "Allâh'ın yükseltilmesine izin verdiği evlerdir."

[62] *Kur'ân,* Nûr, 36; "Allâh'ın yükseltilmesine izin verdiği evlerdir."

[63] Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir.

[64] Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Ölümden önce namaza koşunuz.

[65] *Kur'ân,* Cin, 18; "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın."

[66] Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir.

[67] *Kur'ân,* Nebe, 40; "İnkârcı kişi: 'Keşke toprak olsaydım!' diyecektir."

[68] Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "Kim bir mescit yaparsa, …"

[69] *Kur'ân*, Zümer, 73; "Selâm size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler."

[70] Allah'tan başka ilâh yoktur.

[71] *Kur'ân,* Kasas, 88; "(O'nun zâtından başka) herşey helâk olucudur".

[72] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."

[73] *Kur'ân,* Nûr, 35; "Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili …"

[74] *Kur'ân,* İsrâ, 84; "De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar."

[75] Bu cümle muhtemelen orjinal metinde kenar notu şeklinde yazılmış olup aşağıda "târîhlerinden ma'lûmdur"

cümlesine atıftır.

[76] *Kur'ân,* Kehf, 22; "Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir."

[77] "Sorumluluk râviye aittir."

[78] *Kur'ân*, Tevbe, 109; "Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır? …"

[79] Mevzu Hadis, "Cennet ehlinin çoğu iyi tabiatlı, kötülük düşünmeyen kimselerdir."

[80] Y: Mar'aş, Q: Bess yazmasına rağmen "Sis" olması gerekmektedir.

[81] Metinlerde "Misis" yazmaktadır ama Misis sancak değildir, Sis olması gerekir.

[82] Metinlerde "Misis" yazmaktadır ama Misis sancak değildir, Sis olması gerekir.

[83] Hadis; "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur"

[84] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden … imar eder."

[85] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[86] Allahım, toprağını havasını ve suyunu güzel eyle.

[87] *Kur'ân,* Cin, 18; "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın (ve kulluk etmeyin)."

[88] *Kur'ân,* Tahrîm, 8; "Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün."

[89] *Kur'ân,* Hûd, 6; "Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı yalnızca Allah'ın üzerinedir."

[90] *Kur'ân,* Hâc, 46; "Oraya emniyet ve selâmetle girin' (denilir onlara)."

[91] Bu parça P nüshasında kenarda ve Q nüshasında sayfanın üstünde yazılmıştır.

[92] Hadis; "Kıyamet günü meleklerin ilk musafahalaşacağı kişi Ebu'd-derdâ'dır."

[93] Hadis; "Müminler ölmez, aksine fena mülkünden ebedî olan mülke geçerler."

[94] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[95] "Allah kadrini yüceltsin."

[96] *Kur'ân*, Enbiyâ 30; "… ve her canlı şeyi [sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi?]"

[97] *Kur'ân*, Enbiyâ 30; "… gemiye bindikleri zaman gemiyi deliverdi. Halkını boğmak için mi gemiyi deldin dedi? …"

[98] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden … kimseler imar eder."

[99] "Yüce Allah derecelerini artırsın."

[100] "Ey köpek! Allah'ın emri ile taş gibi kal."

[101] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden … kimseler imar eder."

[102] *Kur'ân,* Saffât, 146; "Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik."

[103] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."

[104] "Benim susuzluğumu gider."

[105] “Yıllar ve aylar geçse de”

[106] Allah’dan başka tanrı yoktur, Yakup onun peygamberidir.

[107] *Kur’ân,* Hûd, 44; “(Gemi de) Cûdî dağının üzerine yerleşti.”

[108] *Kur’ân,* Tevbe, 18; “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden … kimseler imar eder.”

[109] *Kur’ân,* Rahmân, 26; “Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır.”

[110] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[111] *Kur’ân,* A‘râf, 85; “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’i [gönderdik]…”

[112] *Kur’ân,* Tîn, 1; “İncire, zeytine, [… yemin ederim ki]”

[113] *Kur’ân,* Tîn, 2; “Sînâ dağına andolsun”

[114] *Kur’ân,* Bakara, 144; “Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.”

[115] *Kur’ân,* Bakara, 251; ““Davud’da Calud’ı öldürdü. Allah Davud’a padiğahlık, hikmet ve peygamberlik verdi”

[116] *Kur’ân,* Bakara, 144; “Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.”

[117] *Kur’ân,* Tevbe, 109; “Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır? …”

[118] *Kur’ân,* Saf, 13; “Allâh’tan yardım ve yakın bir fetih”

[119] *Kur’ân,* İsrâ, 1; “Eksiklikten uzaktır O (Allah) ki gecenin bir vaktinde kulunu, âyetlerimizden bir bölümünü kendisine göstermemiz için, Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ‘ya yürüttü…”

[120] *Kur’ân,* Fecr, 28; “Rabbine dön.”

[121] *Kur’ân,* Bakara, 144; “Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.”

[122] *Kur’ân,* Hâc, 29; “Eski evi (Kabe) tavaf etsinler”

[123] *Kur’ân,* Nûr, 35; “Allah göklerin ve yerin nûrudur.”

[124] *Kur’ân,* Zümer, 73; “…. artık ebedî kalmak üzere girin…”

[125] *Kur’ân,* Yâsîn, 58; “Onlara merhametli Rabb’in söylediği selâm vardır.”

[126] *Kur’ân*, Hûd, 88; “Fakat başarmam ancak Allah’ın yardımı iledir.”

[127] *Kur’ân,* Nûr, 35; “Allah göklerin [ve yerin] nûrudur.”

[128] *Kur’ân,* Zümer, 63; “Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümranlığı) O’nundur.”

[129] *Kur’ân,* Zümer, 63; “Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümranlığı) O’nundur.”

[130] *Kur’ân,* Hûd, 41; “Nuh dedi ki: ‘Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.’”

[131] *Kur’ân,* Bakara, 197; “… siz ne iyilik ederseniz Allah onu bilir … “

[132] *Kur’ân,* Zelzele, 7; “Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür. “

[133] *Kur’ân,* Bakara, 58; “‘Hıtta!’ (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım.”

[134] *Kur'ân,* Bakara, 58; "'Hıtta!' (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım."

[135] *Kur'ân,* Hadîd, 25; "Biz demiri de indirdik."

[136] *Kur'ân,* Tîn, 1; "[İncire,] zeytine, [… yemin ederim ki]"

[137] *Kur'ân,* Tâhâ, 18; "O, benim asamdır, dedi. Ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim."

[138] *Kur'ân*, Şu'arâ, 63; "Asan ile denize vur! diye vahyettik. (Vurunca deniz) derhal yarıldı (on iki yol açıldı), her bölük koca bir dağ gibi oldu."

[139] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[140] Hadis: "Selmân ehl-i beyittendir. Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini idrâk etmişdir, cennet her gündüz ve gece beş defa Selmân'a doğru koşuşturur."

[141] *Kur'ân,* Nisâ, 164; "Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu."

[142] "İslâmda ruhbanlık yoktur."

[143] Hadis; "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur"

[144] *Kur'ân,* Tîn, 1; "İncire, zeytine, [… yemin ederim ki]"

[145] "Allah seni belâlardan korusun."

[146] *Kur'ân*, Âl-i İmrân, 59; "Allah nezdinde İsa'nın sureti, Adem'in sureti gibidir. Allah onu topraktan yarattı.."

[147] *Kur'ân,* İsrâ, 97; "Allah kime hidâyet verirse, işte doğru yolu bulan odur."

[148] *Kur'ân,* Meryem, 25; "..olgun hurma…"

[149] *Kur'ân,* Hud, 76; "Ey İbrâhim, dediler, bundan vazgeç"

[150] *Kur'ân,* Bakara, 125; "İbrâhim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)"

[151] Kur'ân, Enbiyâ, 69 "Biz de: 'Ey ateş, İbrahim'e [serin ve esenlik ol!' dedik.]"

[152] *Kur'ân,* En'âm, 84; "Biz ona İshak ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u da armağan ettik."

[153] *Kur'ân,* Enbiyâ, 69; "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol, dedik."

[154] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[155] *Kur'ân,* Yûsuf, 21; "Mısır'da onu satın alan adam, karısına dedi ki: 'Ona değer ver ve güzel bak!'"."

[156] *Kur'ân,* En'âm, 91; "Allah'ı O'nun şânına yaraşık şekilde tanıyamadılar."

[157] *Kur'ân,* Nâziât, 24; "Ben sizin en yüce Rabbinizim."

[158] *Kur'ân*, Şu'arâ, 63; "(Vurunca deniz) derhal yarıldı (on iki yol açıldı), her bölük koca bir dağ gibi oldu."

[159] *Kur'ân,* Nisâ, 164; "Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu."

[160] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[161] *Kur'ân,* Meryem, 25; "..olgun hurma…"

[162] *Kur'ân,* Mâide, 1; "Allah dilediğine hükmeder."

[163] *Kur'ân,* Yûsuf, 10; "… Onu kuyunun dibine atın."

[164] *Kur'ân,* Yûsuf, 19; "O da kovasını saldı, (Yusuf'u görünce) 'Müjde! İşte bir oğlan!' dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar."

[165] *Kur'ân,* Yûsuf, 17; "(Ne yazık ki onu kurt yemiş."

[166] *Kur'ân,* Yûsuf, 13; "Siz ondan habersizken …."

[167] *Kur'ân,* eş-Şu'arâ, 89; "Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)."

[168] *Kur'ân,* Ahzâb, 33; "Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."

[169] Dünyadaki bütün camileri gördük, ancak bunun benzerini görmedik.

[170] *Kur'ân,* Bakara, 60; "Değneğinle taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) on iki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği kaynağı bildi."

[171] "Sorumluluk râviye aittir."

[172] *Kur'ân,* İnsân, 8; "Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler."

[173] *Kur'ân,* Mâide, 6; "Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın."

[174] *Kur'ân,* İnsân, 8; "Yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, … yıkayın."

[175] *Kur'ân,* Tîn, 1; "Tin'e andolsun …"

[176] *Kur'ân,* Tîn, 1; "Tin'e andolsun …"

[177] *Kur'ân,* Mü'minûn, 50; "(Meryem oğlunu ve annesini de kudretimize bir alâmet kıldık) onları yerleşime elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."

[178] *Kur'ân,* Fecr, 7-8; "Direkleri (yüksek binaları) olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine."

[179] *Kur'ân,* Bakara, 265; "Bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer."

[180] Hadis; "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur."

[181] Elma gibi faydası boldur.

[182] *Kur'ân,* Abese, 28-30; "(Sonra toprağı göz göz yardık da oradan ekinler), üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, (… bitirdik)."

[183] "Sarı keçinin südü"

[184] *Kur'ân,* Mü'minûn, 50; "Onları, yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."

[185] *Kur'ân,* Meryem, 16; "(Resûlüm!) Kitap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti."

[186] "Ey Bilâl, uzzâl makamında oku"

[187] "Kalk, Şam'a git. Zaman yakındır"

[188] *Kur'ân,* Bakara, 261; "Her başakta yüz danesi vardır."

[189] *Kur'ân,* Âli İmrân, 97; "… Yoluna gücü yetenlerin…"

[190] *Kur'ân,* Âli İmrân, 159; "İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven."

[191] “Dur ey köpek, taş gibi”

[192] *Kur’ân,* İnsan, 76; “Tertemiz bir içecek”.

[193] *Kur’ân,* Tûr, 58; “Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah’tır.”

[194] *Kur’ân,* Hûd, 6; “Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah’ın üzerinedir.”

[195] *Kur’ân,* Neml, 40; “Bu, Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır.”

[196] *Kur’ân,* Tevbe, 97; “Bedevîler, kâfirlik ve münafıklık bakımından daha beterdir.”

[197] Kur’ân, Bakara, 20; “Allah her şeye kadirdir.”

[198] Kur’ân, Bakara, 20; “Allah her şeye kadirdir.”

[199] *Kur’ân,* A‘râf, 73; “Semûd kavmine de kardeşleri Salih’i (gönderdik).”

[200] *Kur’ân,* Hâkka, 6-7; “[Âd kavmi ise) uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler. Allah onu, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti.”

[201] Kur’ân, el-Fecr, 28; “Rabbine dön.”

[202] Hadis; “(El emeğiyle) kazanan, Allah’ın sevdiği kullardan olur.”

[203] *Kur’ân,* Lokman, 19; “Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.”

[204] Bekârlık, gerçekte büyük sultanlık imiş.

[205] *Kur’ân,* Hac, 29; “O Eski Ev’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler.”

[206] *Kur’ân,* Bakara, 144; “(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.”

[207] *Kur’ân,* İsrâ, 80; “(Ve şöyle niyaz et:) Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver.”

[208] *Kur’ân,* Neml, 30; “‘Mektup Süleyman’dandır, rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla (başlamaktadır).”

[209] “Benim kabrim ve minberim arasında cennet bahçelerinden bir bahçedir.”

[210] *Kur’ân,* Tevbe, 109; “Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır? …”

[211] *Kur’ân,* Tevbe, 21; “Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile … müjdeler.”

[212] *Kur’ân,* Tevbe, 18; “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden, … kimseler imar eder.”

[213] *Kur’ân,* Enbiyâ, 107; “(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

[214] *Kur’ân,* Ahzâb, 33; “Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

[215] Hadis-i kudsî; “Sen olmasaydın, eğer sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.”

[216] Hadis; “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır”.

[217] *Kur’ân,* Bakara, 144; “Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.”

[218] Hadis; Âdem su ile topak arasında iken ben nebî idim.

[219] *Kur'ân,* Kalem, 4; "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."

[220] *Kur'ân,* Hac, 78; "Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin."

[221] *Kur'ân,* Rahmân, 26-7; "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak."

[222] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 185; "Her canlı ölümü tadacaktır."

[223] "Eğer dünya ebedî olsa idi, Muhammed Mustafa ebedî olurdu

Güzelliği bâkî olsaydı eğer, Ken'anlı Yusuf ölmezdi."

[224] *Kur'ân,* Ahzâb, 56; "Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salavât getirirler. Ey müminler! Siz de ona salavât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin."

[225] "Dinin ilk göz nuru olan, Mustafa'nın arkadaşı, iki kişiden biri (Ebu Bekir'dir)."

[226] "Sen cehennemden kurtulmuşsundur"

[227] Gel, ilk arkadaşım, yanıma gel.

[228] *Kur'ân,* Tevbe, 40; "Hani onlar mağaradaydı; …"

[229] *Kur'ân,* Nûr, 35; "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir."

[230] *Kur'ân,* A'râf, 157; "Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), …"

[231] *Kur'ân,* Fetih, 28-9; "Şahit olarak Allah yeter. Muhammed Allah'ın elçisidir."

[232] *Kur'ân,* Hicr, 49; "(Resûlüm!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver."

[233] *Kur'ân,* Enbiyâ, 107; "(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

[234] Hadis: "Allah'ın Resülü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine takılırsanız doğruyu bulursunuz."

[235] *Kur'ân,* İsrâ, 19; "Kim ahireti diler ve bir mümin olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür."

[236] *Kur'ân,* İnsân, 21; "Rableri onlara tertemiz bir içki içirir."

[237] *Kur'ân,* Kevser, 1; "(Resûlüm!) Kuşkusuz biz sana Kevser'i verdik."

[238] *Kur'ân,* Nisâ, 4; "Onu da afiyetle yeyin?"

[239] *Kur'ân,* İnsân, 18; "(Bu şarap) orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir."

[240] *Kur'ân,* Enbiyâ, 30; "Her canlı şeyi sudan yarattık."

[241] *Kur'ân,* İnsân, 5; "(İyiler ise), kâfûr katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler."

[242] Hadis: "Çalışıp kazanan, Allah'ın sevgilisidir."

[243] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 37; "Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde (orada bir rızık bulur)."

[244] *Kur'ân,* Zâriyât, 58; "Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır."

[245] *Kur'ân,* Enbiyâ, 30; “Her canlı şeyi sudan yarattık.”

[246] Elma gibi faydası boldur.

[247] *Kur'ân,* Bakara, 137; “Onlara karşı Allah sana yeter.”

[248] *Taberi Tarihi*'nde: Kinâna b. Bishr al-Tujîbî

[249] Hadis, “Def çalarak da olsa düğünü ilân edeniz.”

[250] Hediyeler paylaşılır.

[251] *Kur'ân,* Ahzâb, 37; “Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık.”

[252] *Kur'ân,* Bakara, 144; “(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.”

[253] *Kur'ân,* Nahl, 90; “Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, …. emreder.”

[254] “Kim evinde temizlenip Kuba mescidine gelip orada namaz kılarsa, bu onun ömrünün tâcı olur.”

[255] *Kur'ân,* Tevbe, 108; “İlk günde takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi içinde namaz kılman elbette daha doğrudur.)”

[256] Hadis, “İşlerinizde kararsız kalırsanız kabir ehlinden yardım isteyiniz.” (Bkz. Keşfü‘l-Hafa, C. I, s. 85, Hadis nr. 213)

[257] *Kur'ân,* Bakara, 197; “Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur.”

[258] ”**Karye-i** (–) (–) (–) (–) (–)”, Y nüshasında 5 adet, Q nüshasında 4 adet, P nüshasında 2 adet olarak yazılmıştır.

[259] Bk. *Taberi Tarihi,* s. 1341

[260] *Kur'ân,* Tebbet, 4-5; “Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde (karısı da ateşe girecek).”

[261] Hadis: “İhramlı olan kişi Allah'ın güvencesindedir.”

[262] *Kur'ân,* Bakara, 197, “… Günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur.”

[263] *Kur'ân,* Bakara, 196; “Allah için haccı ve umreyi tamamlayın.”

[264] *Kur'ân,* Bakara, 197; “Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur.”

[265] *Kur'ân,* Âli İmrân, 159; “İş hakkında onlara danış.”

[266] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[267] *Kur'ân,* Bakara, 197; “Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur.”

[268] *Kur'ân,* Kasas, 85; (Resûlüm!) *Kur'ân*'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, elbette seni (yine) dönülecek yere döndürecektir.”

[269] *Kur'ân,* Bakara, 201; “Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!”

[270] *Kur'ân,* Bakara, 201; "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"

[271] *Kur'ân,* Bakara, 201; "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"

[272] *Kur'ân,* Bakara, 201; "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"

[273] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."

[274] *Kur'ân,* Bakara, 197; "Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. (Ey müminler! Ahiret için) azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvadır. Ey akıl sahipleri! Benden (emirlerime muhalefetten) sakının."

[275] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."

[276] *Kur'ân,* Nûh, 23; "Tanrılarınızı, Vedd'i, Süvâ'ı, Yağûs'ı, Ya'ûk ve Nesir'i bırakmayın dediler." Ayetin aslı şöyledir:

[277] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."

[278] *Kur'ân,* Bakara, 198; "Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin."

[279] *Kur'ân,* Zümer, 63; "Göklerin ve yerinh anahtarları (mutlak hükümranlığı) O'nundur."

[280] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."

[281] *Kur'ân,* A'râf, 23; "(Adem ile eşi dediler ki): Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlaka ziyan edenlerden oluruz."

[282] Hadis: "Allah bakana da gösterene de lanet etsin."

[283] Hadis: "Allah bakana da gösterene de lanet etsin."

[284] "Denizde bir çok faydalar vardır. Selâmet istersen sen, sahildedir."

[285] *Kur'ân,* Bakara, 198; "Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin."

[286] *Kur'ân,* Sâd, 44; "… sabreden bir kul…"

[287] *Kur'ân,* İsrâ, 84; "De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar."

[288] *Kur'ân,* Alak, 1-2; "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yarattı."

[289] (Bir şiirin) gerçek anlamı, şairin içinde saklıdır.

[290] Kur'ân, Âl-i İmrân, 37; "…İş hususunda onlarla müşavere et…".

[291] *Kur'ân,* Fetih, 10; "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."

[292] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 97; "Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi (Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.)"

[293] Bütün müneccimler yalancıdır.

[294] *Kur'ân,* Hicr, 46; "Oraya emniyet ve selâmetle girin."

[295] *Kur'ân,* İsrâ, 80; "Ve şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver."

[296] *Kur'ân,* Bakara, 196; "Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin."

[297] *Kur'ân,* Kasas, 85; "(Resûlüm! *Kur'ân*'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, elbette seni (yine) dönülecek yere döndürecektir."

[298] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, … kimseler imar eder."

[299] *Kur'ân,* Fetih, 1-2; "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar."

[300] *Kur'ân,* Rûm, 50; "Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak. Arzı ölümünden sonra nasıl diriltiyor!"

[301] *Kur'ân,* Nisâ, 95; "Allah, malları ve canları ile cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı."

[302] *Kur'ân,* Sâd, 30: "Biz Davud'a Süleyman'ı verdik. Süleyman ne güzel bir kuldu. Doğrusu o, daima Allah'a yönelirdi."

[303] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."

[304] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa, onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur."

[305] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 133; "Rabbinizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!"

[306] *Kur'ân,* İnsân, 6; "(Bu,) Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır."

[307] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, … kimseler imar eder."

[308] *Kur'ân,* A'râf, 54; "(Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri) altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, …"

[309] *Kur'ân,* Zümer, 63; "Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümranlığı) O'nundur."

[310] *Kur'ân,* Nebe', 7; "Dağları da birer kazık yapmadık mı?"

[311] Hadis: "Resulallah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Kâbe, dibinden bir su pınarı bulunan yüksekçe bir yer idi. Bu tepede iki tane melek vardı, yeryüzü yaratılmadan iki bin yıl önce gece gündüz Allah'ı anarlardı."

[312] Her şey aslına döner.

[313] Hadis, "Resûlullah (S.A.V.) şöyle buyurdular: Harecü'l-esved cennetten indi, O sütten daha beyazdı. İnsanoğullarının yanlışları onu kararttı."

[314] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 96-7; "Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mâbet), Mekke'deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişâneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur."

[315] Bu Adn cennetleridir. Onda ebedî kalınız.

[316] *Kur'ân,* Nûr, 36; "(Bu kandil) bir takım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir."

[317] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[318] *Kur'ân,* Nûr, 36; "(Bu kandil) bir takım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin

anılmasına izin vermiştir.”

[319] *Kur’ân,* Fîl 105/1; “Rabbin fil sahiplerine neler etti, görmedin mi?”

[320] *Kur’ân,* Kasas, 85; “(Resûlüm!) *Kur’ân*’ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, elbette seni (yine) dönülecek yere döndürecektir.”

[321] Hadis: “Benim bu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hariç diğer yerlerde kılınan bir namazdan bin kat daha üstündür.”

[322] *Kur’ân,* Âl-i İmrân, 96; “(Şüphesiz, âlemlere bereket ve) hidayet kaynağı olarak (insanlar için kurulan) ilk ev (mâbet) Mekke’deki (Kâbe)dir.”

[323] Mecnun’un meşhur bir şiiri:

Diyorlar ki “Leyla Irak’ta hasta.”

Keşki ben tedavi eden doktor olsaydım!

Leyla ile bir halvet yerde buluşsaydım

Yalınayak Beytullah ziyaretini bir borç bilirdim.

[324] *Kur’ân,* Enbiyâ, 30; “Her canlı şeyi sudan yarattık.”

[325] “Sorumluluk rivayet edene aittir.”

[326] Hadis: “Allah İsmail’in annesine rahmet etsin. Zemzemi bıraksaydı, akarsu olurdu.”

[327] *Kur’ân,* Bakara, 125; “İbrâhim’in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)”

[328] *Kur’ân,* Hac, 27; “İnsanlar arasında haccı ilân etti ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde, …… sana (Kâbe’ye) gelsinler.”

[329] Ezan, senden, belağ benim üstümde.

[330] Hadis: [Resûlullah (s.a.v.) Mikâ’il (a.s.)‘den sordu; “Allahu Te‘âlâ Farsça bir şey söylemiş midir?” “Evet, ey Muhammed” dedi. “İbrâhîm (a.s.) suhûfunda Allah ‘Şu bir avuç topraktan yaratılan zâlim insanoğluna haber yollamaktan gayri ne yapayım?’ Resûlullah (s.a.v.) ‘Hareket-i Gazi’ye (Gazi lisanına) küfreden Allâh’ın inkar etmiş olur’ buyurdu.

[331] Hadis: “Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu: “Cennet ehlinin dili Arapça ve fasih Farsça’dır”

[332] *Kur’ân,* Bakara, 197; “Apaçık Arapça bir dille.”

[333] Hadis: “Allah teâlâ zenginliği Hicaz’da yarattı. Kanaat ona, ben de seninle beraberim, dedi.”

[334] Hadis: “Herîseyi sevmek imandandır. Muaz (r.a.) şöyle der: Resülullah’a, Miraç gecesi kendisine cennete girerken bir yiyecek sunuldu mu? dedim, “Evet, Herîse” dedi. 40 gün yemeklerinde şifa niyetine yedim. Huzeyfe bin el-Yemanî (r.a.) şöyle dedi: Hz. Peygamber buyurdu ki: Cebrail bana herîseyi yedirdi. Ben gece ibadetlerimde onunla güç bulurum. Yine Hz. Peygamber’den şöyle nakledilir: Dünya ve ahirette yemeklerin şahı herîsedir.”

[335] Hadis: “Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Kavun yiyiniz. Çünkü suyu rahmettir, cennet tatlılarındandır. Kim ki kavundan bir lokma yerse, altmış bin iyilik yazılır, altmış günahı silinir, yetmiş bin derece yükseltilir. O cennetten çıkma bir meyvedir.”

[336] *Kur’ân,* Nisâ, 3; “… Beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın.”

[337] *Kur’ân,* Mâide, 6; “… başlarınızı mesh ediniz.”

[338] *Kur’ân,* Bakara, 201; “Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!”

[339] Hadis, “Allah’ın Resûlü sallalâhü aleyhi ve sellem buyurdu: Ahşeb’i kaybolmadıkça Mekke yok olmaz.”

[340] *Kur’ân,* Enbiyâ, 101; “Tarafımızdan kendilerine güzel âkıbet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar.”

[341] *Kur’ân,* Bakara, 197; “Hac esnasında (kadına yaklaşmak), günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur.”

[342] *Kur’ân,* Fecr, 28; “Rabbine dön.”

[343] *Kur’ân,* Ahzâb, 50; “Bir de (Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde) kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, … (helâl kıldık).”

[344] *Kur’ân,* Neml, 65; “Allah’tan başka kimse gaybı bilmez.”

[345] “Sorumluluk râviye aittir.”

[346] “Bulunduğumuz 43 senesinde Cidde …”

[347] Hadis: “İbn Cüreyh şöyle der: Cidde’de nöbet tutanların diğer nöbet yerlerinde nöbet tutanlardan daha üstün olduğunu umarım.”

[348] Hadis: “Cidde’de kılınan namaz ve verilen bir dirhem, diğer yerlerdekinden onbin kat daha fazladır. Göz açıp kapayıncaya kadar bizi bağışlar.”

[349] Hadis: “Minberim ve kabrim arasındaki yer cennet bahçelerinden bir hahçedir.”

[350] Kur’ân, Bakara, 20; “Allah her şeye kadirdir.”

[351] *Kur’ân,* Neml, 77; “Allah her şeye kâdirdir.”

[352] “Uyku ölümün kardeşidir”

[353] Dilencilerin söylediği söz: “Allah için bir şey”

[354] “Balığı kafasıyla birlikte yedim.”

[355] “Allah’ın emrine ölün”

[356] *Kur’ân,* A‘râf, 85; “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik).”

[357] “Bekârlık, gerçekte büyük sultanlıktır.”

[358] *Kur’ân,* A‘râf, 143; “Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti. Musa da baygın düştü.”

[359] *Kur’ân,* Mü’minûn, 20; “Tûr-i Sînâ’da da yetişen bir ağaç daha meydana getirdik ki, bu ağaç hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri (zeytin) verir.”

[360] *Kur’ân,* Zâriyât, 41-2; “Âd kavminde de (ibretler vardır). Onlara kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik. Üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor, onu kül edip savuruyordu.”

[361] *Kur’ân,* Bakara, 60; “Değneğinle taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) oniki kaynak fışkırdı. Her bölük içeceği kaynağı bildi.”

[362] *Kur’ân,* Enbiyâ 23. “[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz”.

[363] (Bir şiirin) gerçek anlamı, şairin içinde saklıdır.